Τ9

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Θεόδωρος Δ. Κοσμάς

Η ΖΙΤΣΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ: ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ (1778-1913)

(Διδακτορική Διατριβή)

Ιωάννινα 2002

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
026000321408

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Θεόδωρος Δ. Κοσμάς

Η ΖΙΤΣΑ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ: ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ (1778-1913)

(Διδακτορική Διατριβή)

Ιωάννινα 2002

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες.....iii

Προλεγόμενα.....1

Εισαγωγή.....9

Κεφάλαιο Α΄: Το εκπαιδευτικό φαινόμενο στη Ζίτσα

Α΄1. Ιστορική αναδρομή.....18
Α΄2. Οι προϋποθέσεις.....23

Κεφάλαιο Β΄: Πηγές χρηματοδότησης

Β΄1. Τα μοναστηριακά εισοδήματα.....25
Β΄2. Κληροδοτήματα και δωρεές ευεργετών.....33

Κεφάλαιο Γ΄: Τα Σχολεία

Γ΄1. Ιδρυτικά στοιχεία – Αποσαφήνιση προβλημάτων

Γ΄1.1.«Δασκαλιό», το πρώτο σχολείο των κοινών γραμμάτων [;]. Ιδρυτικά προβλήματα.....52
Γ΄1.2. 1η Εκπαιδευτική τομή (Σχολή των Ταξιαρχών – 1813).....58
Γ΄1.3. 2η Εκπαιδευτική τομή (Κεντρική Αλληλοδιδακτική Σχολή – 1858).....60
Γ΄1.4. Η εκπαίδευση των κοριτσιών
Γ΄1.4.α. Σύντομη ανασκόπηση του ζητήματος – προϋπάρχουσες απόπειρες.....63
Γ΄1.4.β. Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.....65
Γ΄1.4γ. Η εκπαίδευση των νηπίων – το πρώτο Νηπιαγωγείο.....70

Γ΄2. Κτιριολογική διάρθρωση (αφετηρία και εξέλιξη)

Γ΄2.1. Κτιριακή εξέλιξη – κατάσταση αρρεναγωγείων.....72
Γ΄2.2. Κτιριακά προβλήματα Φιλίτειου Παρθεναγωγείου.....73

Γ΄3. Συμπεράσματα.....76

Κεφάλαιο Δ΄: Διδάσκαλοι – Διδασκάλισσες

Δ΄1. Πτυχιούχοι ή όχι; Ένα ψευτοδίλημμα.....82
Δ΄2. Συμφωνητικά διδασκάλων – αμοιβές.....83
Δ΄3. Διδακτικό προσωπικό
Δ΄3.α. Στα αρρεναγωγεία.....83
Δ΄3.β. Στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.....143
Δ΄4. Διαπιστώσεις και συμπεράσματα – επισημάνσεις
Δ΄4.1. Λειτουργία των σχολείων.....170
Δ΄4.2 Αριθμός διδακτικού προσωπικού.....172

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δ΄4.3. Μισθολογικές δαπάνες
α.. Εξειδικευμένες κατά κατηγορία διδασκάλων.....175
β. Συνολικές ετήσιες δαπάνες.....177
β.1. Άλλες δαπάνες.....179
γ. Συγκριτικά στοιχεία
1. Σε ατομικό επίπεδο.....183
2. Σε επίπεδο συνολικών δαπανών.....189
Δ΄4.4.Τα τυπικά προσόντα (μορφωτικά εφόδια)
α. Διδακτικό προσωπικό των αρρεναγωγείων.....192
β. Διδακτικό προσωπικό του Παρθεναγωγείου.....194

Κεφάλαιο Ε΄: Μαθητές – Μαθήτριες

Ε΄1. Γενικά.....
Ε΄2. Κίνηση του μαθητικού δυναμικού.....196
Ε΄2.1. Στα Αρρεναγωγεία .....
Ε΄2.1.α. Το αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής. Μια απόπειρα «ανάγνωσης.....196
Ε΄2.1β. Εξέλιξη σπουδών.....202
Ε΄2.2. Στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.....218
Ε΄2.2.α. Η πρόοδος των μαθητριών..... 228
Ε΄2.2.β. Εξέλιξη σπουδών.....244
Ε΄3. Γενικά συγκριτικά στοιχεία.....251
.....253

Κεφάλαιο ΣΤ΄: Υποτροφίες

ΣΤ΄1. Υποτροφίες με χορηγία των μονών της Ζίτσας.....257
ΣΤ΄2. Υποτροφίες με χορηγία του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη.....264
ΣΤ΄3. Το κληροδότημα Αναστασίου Φιλίτη.....270

Κεφάλαιο Ζ΄: Βιβλιοθήκες – Μορφωτική ατμόσφαιρα

Ζ΄1. Σχολικές Βιβλιοθήκες.....280
Ζ΄2. Ιδιωτικές Βιβλιοθήκες.....286
Ζ΄3. Εκκλησιαστικές – μοναστηριακές Βιβλιοθήκες.....299

Κεφάλαιο Η΄: Η ευρύτερη εκπαιδευτική συνεισφορά της Ζίτσας.....302

Επιλεγόμενα.....344

Παράρτημα.....347
Ι. Πηγές.....389
ΙΙ. Βοηθήματα.....393
Summary.....403

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΔΣΖ : Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Ζίτσας

ΑΕΖ : Αρχείο Ειρηνοδικείου Ζίτσας

ΑΖΣ : Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής

ΑΙΕΕΕ : Αρχεία της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.

ΑΚΖ : Αρχείο κοινότητας Ζίτσας

ΑΜΙ : Αρχείον Μητροπόλεως Ιωαννίνων

ΑΣΖ : Αρχείο Συμβολαιογραφείου Ζίτσας

ΑΤΦ : Αρχείο Τάκη Φωλλίδη

ΑΥΖ : Αρχείο Υποθηκοφυλακείου Ζίτσας

ΓΑΚ / ΙΑΝΙ : Γενικά Αρχεία του Κράτους / Ιστορικό Αρχείο Ν. Ιωαννίνων

ΓΔΗ : Γενική Διοίκηση Ηπείρου

ΔΙΕΕΕ : Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.

ΕΗΦΣΚ : Επετηρίς Ηπειρωτικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κων/πόλεως

ΕΠΙ : Ελισαβέτειο Παρθεναγωγείο Ιωαννίνων

ΕΤΕ : Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ΗΕ : Ηπειρωτική Εστία, Ιωάννινα.

ΗΕτ : Ηπειρωτική Εταιρεία, Αθήνα

ΗΗ : Ηπειρωτικό Ημερολόγιο, Ιωάννινα.

ΗΦΣΚ : Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κων/πόλεως

ΗΧ : Ηπειρωτικά Χρονικά.

ΙΜΙ : Ιερά Μητρόπολις Ιωαννίνων

ΚΓΚ : Κώδικας Γεωργίου Καλτσόγια

ΜΑ : Μητρώο Αρρένων

ΜΕΕ : Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑ : Πολιτικαί Αποφάσεις

ΠΕ : Πολιτικαί Εκθέσεις

ΣΔΕΓ : Αρχείο Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων / Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων

ΥΔΙΑ : Υπηρεσία Διπλωματικού Αρχείου [ΑΥΕ : Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών]

ΥΠΕΞ : Υπουργείο Εξωτερικών

ΦΣΚ : Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος / Φιλολογικός Σύλλογος Κων/πόλεως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Την αρχική ώθηση στην ενασχόλησή μου με την ιστορία της Ζίτσας του 19ου αιώνα, ειδικότερα με την ιστορική προσέγγιση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας της εποχής, έδωσε ασφαλώς η ζιτσιώτικη καταγωγή μου. Η αγάπη για την ιδιαίτερη πατρίδα και η επιθυμία γνωριμίας με το παρελθόν της είναι αδιαμφισβήτητα ένα ισχυρό κίνητρο που δεν θα πρέπει σε καμιά περίπτωση να υποτιμηθεί η σημασία του (στην περίπτωση βέβαια της ιστορικής έρευνας ο συναισθηματικός παράγοντας μπορεί, αν δεν ελεγχθεί, να αποβεί αρνητικός και να δημιουργήσει πολλά προβλήματα). Θα μπορούσα εδώ να προσθέσω, συμφωνώντας με τον Κ. Θ. Δημαρά[1], και τα κίνητρα της φιλοτιμίας και της οφειλής, απόρροια των στενών δεσμών με το χώρο και της παιδευτικής παράδοσης που σέρνει πίσω της η τοπική κοινωνία. Αναμφίβολα και η ιδιότητα του εκπαιδευτικού βάρυνε επιπρόσθετα στην επικέντρωση του ερευνητικού μου ενδιαφέροντος προς την κατεύθυνση αυτή.

Από τις πρώτες κιόλας στοιχειώδεις απόπειρες επαφής με το αντικείμενο η επιλογή μου φάνηκε να ενισχύεται και από μια σειρά διαπιστώσεις, που παγίωσαν την απόφασή μου και αποσαφήνισαν τους στόχους μου. Αν και δεν έλειψαν οι εντόπιοι «πατριδογράφοι»[2] που ασχολήθηκαν με τα ιστορικά της Ζίτσας, ωστόσο οι προσεγγίσεις τους, ιστορικολαογραφικές περισσότερο παρά καθαρά ιστορικές, παρουσιάζουν, κατά τη γνώμη μου, τα στοιχεία της γενικότητας και εν πολλοίς της ατεκμηρίωτης παράθεσης πληροφοριών, αντλημένων κυρίως από την προφορική παράδοση. Το γεγονός αυτό συνέβαλε εύλογα στο να δημιουργηθούν αντιφάσεις και σε ορισμένες περιπτώσεις να προκληθεί σύγχυση ως προς τα πραγματικά ιστορικά περιστατικά, όσο κι αν η σχετική με τη Ζίτσα παράδοση, για τους συγγραφείς ιδιαίτερα του τέλους του 19ου αιώνα, διατηρούσε έντονα τα στοιχεία της αμεσότητας και της ζώσας μαρτυρίας όσον αφορά την παρελθούσα εκατονταετία.

Τα πενιχρά, εξάλλου, και αποσπασματικά στοιχεία που παραθέτουν για την εκπαίδευση αφενός και αφετέρου η συνειδητή, υποθέτω, προσπάθεια να μη θίξουν, για ευνόητους λόγους, πρόσωπα και καταστάσεις ή η ατολμία τους να επεκταθούν και να φωτίσουν ολόπλευρα βασικές όψεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας και των όρων που την καθόριζαν και την επηρέαζαν, ακόμη και όταν η χρονική στιγμή της εξιστόρησης απείχε πολύ από την ιστορούμενη εποχή (όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Β. Οικονόμου), συνετέλεσαν στην ύπαρξη εκτεταμένων κενών και χασμάτων σε μια ιστορική αφήγηση διανθισμένη από γενικόλογες συντμήσεις, με ευδιάκριτο σε ορισμένες περιπτώσεις το χαρακτήρα της υπεκφυγής μέσω της έμμεσης παρασιώπησης. Οι κραυγαλέες, επιπλέον, παραλείψεις ακόμη και των πλέον στοιχειωδών δεδομένων που αφορούν στην εκπαιδευτική λειτουργία, όπως π. χ. η παντελής σχεδόν έλλειψη αναφοράς στο διδακτικό προσωπικό, στην κίνηση του μαθητικού δυναμικού κτλ., εκτός του ότι οριοθετούν εξ αντικειμένου ένα δυσμενές ερευνητικό πλαίσιο, λειτουργούν αρνητικά στην ουσιαστική ανάδειξη της εκπαιδευτικής φυσιογνωμίας της Ζίτσας και του ειδικού της βάρους ως επαρχιακού εκπαιδευτικού κέντρου. Πολύ περισσότερο που η κυρίαρχη αντίληψη στην κωμόπολη

---

[1] Βλ. Κ. Θ. Δημαράς, «Η συναγωγή των έργων του Βροκίνη», *Κερκυραϊκά Χρονικά* 17 (1973), σ. θ΄- ι΄.

[2] Βλ. σχετικά Εμμανουήλ Ι. Γεωργιάδης, *Ζίτσα, η κωμόπολις της Ηπείρου*, εν Αθήναις 1889. – Αμαλία Παπασταύρου, *Η Ζίτσα. Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της κωμοπόλεως ταύτης της Ηπείρου*, εν Αθήναις 1895. – Βασίλειος Κ. Οικονόμου, *Η Ζίτσα, κωμόπολη της Ηπείρου. Ιστορική, κοινωνική και λαογραφική μονογραφία*, Αθήναι 1969.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

και στην ευρύτερη περιοχή, συνυφασμένη στενά με την αποδοχή μιας γενικής και αόριστης θέσης περί υπεροχής της στον εκπαιδευτικό τομέα κατά τη διάρκεια της ύστερης Οθωμανοκρατίας, δεν συνοδεύεται από εμπεριστατωμένη, λεπτομερειακή και σαφή αντίληψη της εξέλιξης των εκπαιδευτικών δεικτών το αντίστοιχο διάστημα, επιπροσθέτως βρίσκεται σε δυσαρμονία με τη γενικότερη αναγνώριση της εκπαιδευτικής συνεισφοράς της Ζίτσας, που, αν και υπήρξε αρκετά πρώιμη, είτε αγνοείται παντελώς είτε παρουσιάζεται με τρόπο ιδιαζόντως συνοπτικό στην Ηπειρωτική και γενικότερη βιβλιογραφία, γεγονός που υποδηλώνει, αν μη τι άλλο, την υποβάθμισή της.

Βεβαίως η υποβάθμιση αυτή, που αφορά γενικότερα τα περιφερειακά επαρχιακά κέντρα, οφείλεται εν πολλοίς και στην επικέντρωση της προσοχής των μελετητών στα εκπαιδευτικά δρώμενα της πόλης των Ιωαννίνων, ιδίως της προεπαναστατικής περιόδου, και στην αγνόηση ή την πλημμελή παρουσίαση μεταγενέστερων φάσεων της εκπαίδευσης στην Ήπειρο, μολονότι για τον Ηπειρωτικό χώρο ο εθνικός βίος θα αποτελέσει μια πολύ ύστερη πραγματικότητα. Από την άποψη αυτή δεν φαίνεται να απέχει πολύ από την πραγματικότητα ο ισχυρισμός του Β. Μυστακίδη ότι *εν τη Ηπειρωτική βιβλιογραφία κατεπόθη η μνεία της Ζίτσης εν τη περί Ιωαννίνων γενικότητι...*[1], ούτε μπορεί να θεωρηθεί εντελώς άδικη η μομφή που ο ίδιος αποδίδει στον Μ. Παρανίκα, ότι *περί του εν κωμοπόλει Ζίτση σχολείου ουχί λόγον αλλ' ουδέ μνείαν ποιείται ο ελλόγιμος κ. Παρανίκας εν τω Σχεδιάσματι ή εν ταις αλλαχού εκδοθείσαις προσθήκαις αυτού*[2]. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στο περιοδικό *Έσπερος* της Λειψίας επισημαίνεται κατά το 1889 η ουσιαστική αγνόηση της Ζίτσας, με την υπόμνηση ότι, αν και προήλθαν από τους κόλπους της πολλοί λόγιοι, *η ιστορία δεν ηξίωσε έτι να παρέξη μικράν τινα θέσιν εις την ωραίαν κωμόπολιν*[3]. Ωστόσο, στη σχετική αναφορά στη σχολική πραγματικότητα της Ζίτσας αναδημοσιεύονται ετεροχρονισμένα πληροφορίες από καταχώριση του *Λογίου Ερμή* του 1819, ενώ ελλείπουν παντελώς στοιχεία μεταγενέστερων ουσιαστικών εκπαιδευτικών εξελίξεων, κάτι που παρατηρείται και στην περίπτωση του Μυστακίδη. Το γεγονός είναι ενδεικτικό γενικότερων προβλημάτων έγκαιρης πληροφόρησης και συναφούς βιβλιογραφικής ενημέρωσης, δεδομένου ότι ήδη από το 1880 προηγήθηκε ο Λαμπρίδης με τα *Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα*, ενώ και σε εφημερίδες εποχής (π. χ. *Νεολόγος*) υπήρξαν αρκετά πρωιμότερες ανταποκρίσεις σχετικές με το εκπαιδευτικό γίγνεσθαι της Ζίτσας.

Η περίπτωση του Λαμπρίδη, του οποίου η συνεισφορά στη μελέτη της ιστορίας του Ηπειρωτικού χώρου θεωρείται αναμφισβήτητη, αποτελεί ίσως μια εξαίρεση στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται τα εκπαιδευτικά καθιδρύματα της Ζίτσας, είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι τα έργα του υπήρξαν ως ένα βαθμό βασικό σημείο αναφοράς και για τους Ζιτσαίους «πατριδογράφους». Εντούτοις, παρά τις σημαντικές πληροφορίες που περιέχουν, δεν συνιστούν ειδική περί Ηπείρου εκπαιδευτική μελέτη, ως εκ τούτου οι σχετικές αναφορές στη Ζίτσα είναι επίσης εκ των πραγμάτων και αποσπασματικές και συνοπτικές, επιπλέον, αν και διαθέτουν το αναγκαίο βάθος χρόνου, παρουσιάζουν ενδιάμεσα κενά και οριοθετούνται καταληκτικά από το χρόνο συγγραφής / έκδοσης. Τέλος, μια σημαντική αδυναμία των έργων του Λαμπρίδη είναι η σπάνια υποσημείωση των πηγών, η ανεπαρκής τεκμηρίωση, γεγονός που θέτει προβλήματα αξιοπιστίας ή αντικειμενικότητας.

---

[1] Β. Μυστακίδης, «Ηπειρωτικά Ανάλεκτω», *ΗΧ* Δ΄ (1929), σ. 97.

[2] Β. Μυστακίδης, «Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Ιωαννίνοις σχολείων», *Παρνασσός* 10 (1886), σ. 138-139.

[3] Βλ. περ. *Έσπερος*, τ. 8 (1889), αρ. 182 / 15)27 Ιουλίου 1889, σ. 210.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Μπέττης, εξάλλου, που εξέδωσε πρόσφατα μια συνολική ιστορική μελέτη ολόκληρου του τμήματος Κουρέντων[1], στην οποία επιχειρείται και μια συνοπτική κατ' ανάγκη παρουσίαση, πέρα από το γενικό πλαίσιο της ιστορικής προσέγγισης, της ιστορίας του κάθε χωριού ξεχωριστά, αφιερώνει ειδικά στη Ζίτσα 20 περίπου σελίδες, ένα μέρος των οποίων αφορά την εκπαίδευση[2]. Επιπροσθέτως εκπαιδευτικές για τη Ζίτσα πληροφορίες καταχωρίζονται και στο 1° μέρος της μελέτης, στο σχετικό με τα εκπαιδευτικά των Κουρέντων υποκεφάλαιο[3]. Ο συγγραφέας αξιοποιεί κατά κύριο λόγο την υπάρχουσα βιβλιογραφία και κάνει περιορισμένη χρήση αρχειακών πηγών, ανέκδοτων ή μη. Η αναμφίβολη σημασία του εγχειρήματος, που ο συγγραφέας το θεωρεί ως έργο ζωής, δεν θα μας κάνει ωστόσο να παραγνωρίσουμε μια βασική του αδυναμία, τη χαλαρότητα της ιστορικής σύνθεσης, τη διάσπαρτη, ασυνεχή, μη ενιαία, μεθοδική και συγκροτημένη παρουσία του ιστορικού υλικού σε πολλά σημεία της συγγραφής και τον ελλιπή και κάποτε προβληματικό τρόπο που χειρίζεται τις βιβλιογραφικές παραπομπές. Σε τελική ανάλυση, ούτε και το σύγγραμμα του Μπέττη, που, σημειωτέον, και σε πολλές άλλες μελέτες του καταχωρίζει στοιχεία εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος για τη Ζίτσα χρήσιμα και αξιοποιήσιμα από τον ερευνητή, δεν αλλάζει ουσιαστικά τα δεδομένα της εκπαιδευτικής εικόνας που προαναφέρθηκαν.

Αξιολογώντας γενικότερα τα αποτελέσματα της μέχρι τώρα ερευνητικής συγκομιδής, που δείγματά της ανιχνεύονται διάσπαρτα και σε άλλες ήσσονος σημασίας και ιδίων χαρακτηριστικών εργασίες, άρθρα κτλ., οφείλουμε να επισημάνουμε κατ' αρχήν την ανυπαρξία ειδικής, εμπεριστατωμένης και διεξοδικής μελέτης για το θέμα, αφετέρου τον αποσπασματικό, συνοπτικό και ευκαιριακό χαρακτήρα των σχετικών αναφορών, αλλά και την ελλιπή ή ανεπαρκή τεκμηρίωσή τους. Πρέπει, επίσης, να παρατηρήσουμε ότι παρουσιάζεται μια γενικότερη αδυναμία των ερευνητών να εντοπίσουν και να αξιοποιήσουν επαρκώς ένα μεγάλο μέρος των πηγών, είτε επιδεικνύουν μια χαρακτηριστική αυτάρκεια στη χρήση των ήδη γνωστών. Είναι προφανές από την άποψη αυτή ότι τα περιθώρια έρευνας γύρω από την εκπαιδευτική ιστορία της Ζίτσας εξακολουθούν να είναι μεγάλα[4], γεγονός που καθιστά πιο επιτακτική την ανάγκη της πολύπλευρης μελέτης της με τη βοήθεια των πηγών, προκειμένου να αποκαλυφθούν οι βασικές πτυχές της και οι παράμετροι που επηρεάζουν, θετικά ή αρνητικά, την όλη εκπαιδευτική διαδρομή.

Η τάση αυτάρκειας πολλών μελετητών του Ηπειρωτικού χώρου, που προκειμένου για τη Ζίτσα περιορίζονται, όπως προείπαμε, στην εκμετάλλευση αποκλειστικά της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, ιδίως της καθαρά τοπικής προέλευσης, χωρίς καν – εκτός σπανίων εξαιρέσεων – κριτική επεξεργασία των αμφιλεγόμενων πληροφοριών, και ποσώς εκδηλώνουν διάθεση διεύρυνσης των τοπικών ζητήσεων, μάλλον δεν είναι άσχετη με την αντίληψη ότι τέτοιου είδους εξειδικευμένες μελέτες που αφορούν ένα στενότατο γεωγραφικό χώρο δεν έχουν να προσφέρουν και πολλά στη θεώρηση του εκπαιδευτικού φαινομένου, αφού το γενικό διάγραμμα της εκπαίδευσης στην Ήπειρο έχει στις βασικές του γραμμές μελετηθεί. Ας έχουμε, όμως, υπόψη ότι, παρά την ενασχόληση ενός πλήθους ερευνητών με την παιδεία στην Ήπειρο, οι σημαντικές

---

[1] Βλ. σχετικά Στ. Μπέττης, *«Κουρεντιακά» ή Για την άλλοτε επαρχία Κουρέντων και τα 88 χωριά της (Από την αρχαιότητα ως το 1913)*, Γιάννινα 1997.

[2] Βλ. *ό. π.*, σ. 304-323.

[3] Βλ. *ό. π.*, σ. 117-126.

[4] Πρβλ. τις γενικότερες για την επαρχία Ιωαννίνων παρατηρήσεις της Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου, «Σχολεία και δάσκαλοι της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων (στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αι.)», *ΗΗ* 3 (1981), σ. 159-160.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ελλείψεις αρχειακού υλικού για το μεγαλύτερο διάστημα του 19ου αιώνα (μέχρι και το 1890 περίπου), τουλάχιστον για ό,τι αφορά στην εκπαιδευτική κίνηση έξω από την πόλη των Ιωαννίνων[1], δημιουργούν έτσι κι αλλιώς την αίσθηση εκτεταμένων και δυσαναπλήρωτων κενών τοπικής στόχευσης – της ειδικής δηλ. χρωματικής ποικιλίας που θα πρέπει να διανθίζει το γενικό εκπαιδευτικό πίνακα της Ηπείρου –, η περιορισμένη μάλιστα ύπαρξη τοπικών μελετών αξιώσεων αντανακλάται με αποκαλυπτικό τρόπο και στις υπάρχουσες απόπειρες για ευρύτερες συνθέσεις. Έτσι εξηγείται το ότι σε γενικότερες ιστορικές προσεγγίσεις του Ηπειρωτικού χώρου, όπως π. χ. στο πρόσφατο έργο *Ήπειρος* της Εκδοτικής Αθηνών[2], ή το ομότιτλο του Κ. Α. Βακαλόπουλου[3] τα εκπαιδευτικά της Ζίτσας εξαφανίζονται παντελώς ή, στην καλύτερη περίπτωση, περνάνε «στα ψιλά», αποδυναμώνονται και αποχρωματίζονται με την ένταξη και τη διάχυσή τους σε ευρύτερα ομοιομορφοποιημένα ιστορικά σχήματα.

Οπωσδήποτε η γενικότερη ιστορική εξέλιξη αφορά και τις επιμέρους περιοχές, που ακολουθούν στα βασικά και τα θεμελιώδη ζητήματα μια λίγο πολύ κοινή πορεία. Σε συνθήκες μάλιστα ξένης κατάκτησης οι γενικοί όροι ύπαρξης των υποδούλων είναι σε αδρές γραμμές ίδιοι. Ωστόσο, η ανάδειξη των επιμέρους στοιχείων που συγκροτούν τις τοπικές ιδιαιτερότητες μπορεί να αποβεί πολλαπλώς χρήσιμη, όχι μόνο γιατί συμβάλλει στην καλύτερη δυνατή ιστορική ανασύνθεση της εικόνας μιας τοπικής κοινωνίας, στον καλύτερο φωτισμό των διαφόρων ιστορικών πτυχών της, αλλά και γιατί μπορεί να λειτουργήσει και προς την κατεύθυνση του εμπλουτισμού της γενικότερης ιστορίας της περιοχής, διανθίζοντας την προσπάθεια της ιστορικής επισκόπησης με πλήθος λεπτομέρειες και επιμέρους στοιχεία, που κάνουν ευχερέστερο το έργο των μελετητών και τους παρέχουν τη δυνατότητα να διευρύνουν την οπτική τους και να προεκτείνουν τις ερμηνευτικές τους απόπειρες.

Η σπουδή της εκπαιδευτικής ιστορίας της Ζίτσας ιδιαίτερα, που το ειδικό της βάρος στα πλαίσια του ναχιγιέ[4] Κουρέντων αυξήθηκε σημαντικά κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, αφού όχι μόνο εξελίχτηκε στην ευρωστότερη και πολυανθρωπότερη οικιστική μονάδα της περιοχής αλλά και αναδείχτηκε κατά περιόδους και σε διοικητικό κέντρο των Κουρέντων, και που επιπλέον παρουσίαζε και ιδιαίτερο ενδιαφέρον, λόγω μοναστηριακών προσόδων, τόσο για την κοινότητα των Ιωαννίνων όσο και για την κοινότητα του Ζαγορίου, παρέχει σε μεγαλύτερο βαθμό δυνατότητες για ευρύτερες ιστορικές αποτιμήσεις και για εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων αναφορικά με πλευρές του παρελθόντος που δεν έχουν επαρκώς ερευνηθεί.

Η λεπτομερής, εμπεριστατωμένη και με συνέπεια ενασχόληση, εξάλλου, και η στο μέτρο του δυνατού διερεύνηση όλων των πλευρών μιας τοπικής εκπαιδευτικής δράσης και των προβλημάτων που σε ένα ικανό εύρος χρόνου αυτή παρουσιάζει

---

[1] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 160.

[2] Βλ. *Ήπειρος 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Γενική Εποπτεία Μ. Β. Σακελλαρίου, Αθήνα 1997.

[3] Βλ. Κ. Α. Βακαλόπουλος, *Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992.

[4] Επαρχία, δήμος, περιοχή, αλλά και τμήμα, διαμέρισμα. Στο εξής θα αποδίδουμε τον όρο ναχιγιές (ναχαγιές και ναχγιές ή ναχιές) με μία από τις προσημειωθείσες σημασίες. Για τη χρήση και τη σημασία του όρου, που υπέστη διαδοχικές διαφοροποιήσεις στις διάφορες φάσεις της Οθωμανικής κατάκτησης βλ. γενικά Μιχ. Κοκολάκης, *Το ύστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι. Χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820 – 1913)*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1993, σ. 102 –110. Ειδικότερα για το 19ο αιώνα ας έχουμε κατά νου ότι ο ναχιγιές αποτελεί βασικά υποδιαίρεση του καζά, χωρίς ωστόσο αυτό να υποδηλώνει πάντα και διοικητική αυτοτέλεια. Ο ναχιγιές Κουρέντων συγκεκριμένα είναι τμήμα του καζά Ιωαννίνων. Προκειμένου η διάκριση να είναι ευχερής, για τους ναχιγιέδες – διοικητικά κέντρα χρησιμοποιείται ο όρος μουδιρλίκι. Βλ. Κοκολάκης, *ό. π.*, σ. 112.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

παρέχει, νομίζω, την ευκαιρία να ξεφύγουμε από ενδημούσες ακόμη και σήμερα στην εκπαιδευτική Ηπειρωτική ιστοριογραφία εμμονές, τη συνεχή δηλ. και συστηματική προβολή της πόλης των Ιωαννίνων, αδιαφιλονίκητο – αναντίρρητα – εκπαιδευτικό κέντρο, επιλεκτική ωστόσο και αυτή, με επικέντρωση είτε στα προεπαναστατικά χρόνια, είτε στην ιστορία της Ζωσιμαίας Σχολής, και όχι συνολική, αφού ακόμη δεν έχει δει το φως της δημοσιότητας διεξοδική μελέτη της ιστορίας των εκπαιδευτικών καταστημάτων της πόλης από την πτώση του Αλή πασά μέχρι την απελευθέρωση, και τη συνακόλουθη κατ' εξακολούθηση και καθ' υπερβολή θα έλεγα τροπή των μελετητών προς τους επωνύμους, τους χαρισματικούς ή τους θεωρούμενους ως τέτοιους, και να εστιάσουμε στην καθημερινότητα των πολλών και ανώνυμων ή των λιγότερο γνωστών, που με τη δράση τους, συλλογική ή ατομική, συμβάλλουν στο βαθμό που τους αναλογεί – έργο μας είναι να προσδιορίσουμε το μέτρο της συμβολής τους – στην ανάδειξη του κέντρου και των επωνύμων, να παρουσιάσουμε την καθημερινή εκπαιδευτική πράξη χωρίς εξωραϊσμούς και υπερβολές, να καταδείξουμε τις αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα στην τοπική κοινωνία και στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο που την περικλείει.

Για τον ερευνητή που καταπιάνεται με την τοπική ιστορία τα πράγματα δεν είναι καθόλου εύκολα. Μια σειρά δυσκολίες, υποκειμενικού και αντικειμενικού χαρακτήρα, ορθώνονται μπροστά του, που καθιστούν το έργο του πάρα πολύ δυσχερές και επίπονο. Σε υποκειμενικό επίπεδο ο ερευνητής δοκιμάζεται όσον αφορά την ικανότητά του να διακρίνει το ουσιώδες από το επουσιώδες, το κοινότοπο από το ξεχωριστό, την ετοιμότητά του να αποφύγει την εύκολη διολίσθηση, ιδίως στην περίπτωση – κι αυτό συμβαίνει στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων – της ύπαρξης έντονων δεσμών με την ιστορούμενη περιοχή, προς την υπερβολή και τη γενικόλογη ρητορεία, να ξεπεράσει το συναισθηματισμό και τη συνακόλουθη νόθευση οποιασδήποτε απόπειρας αντικειμενικής προσέγγισης των γεγονότων.

Όσον αφορά τις αντικειμενικές δυσκολίες, αυτές είναι πολλές φορές τόσο μεγάλες, κάποτε μάλιστα αξεπέραστες, ώστε το τελικό αποτέλεσμα να μην είναι το αναμενόμενο και σε τελική ανάλυση να υπολείπεται του μόχθου του. Όταν μάλιστα το πεδίο έρευνας αφορά τον Ηπειρωτικό χώρο, ιδίως μια περιοχή που για καιρό υπήρξε έξω από τα ιστοριογραφικά ενδιαφέροντα ή μελετήθηκε με τρόπο γενικό και αποσπασματικό, όπως το τμήμα των Κουρέντων[1], τότε η κατάσταση είναι ακόμη πιο αποθαρρυντική.

Το σοβαρότερο πρόβλημα από την άποψη αυτή εστιάζεται στη φειδωλή παρουσία των πηγών, ενίοτε μάλιστα στην ανυπαρξία τους. Το γεγονός αντανακλά την πλημμελή κρατική και σχεδόν ανύπαρκτη τοπική πολιτική διάσωσης, διατήρησης και ταξινόμησης του αρχειακού υλικού και άπτεται της χρόνιας υστέρησης της ελληνικής πολιτείας και κοινωνίας στην προώθηση και ενίσχυση του τομέα της έρευνας, πράγμα που δυσχεραίνει τα μέγιστα το έργο των μελετητών της τοπικής ιστορίας. Έτσι, η έλλειψη, πλην σπανίων εξαιρέσεων, οργανωμένων τοπικών αρχείων που αφορούν την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας, διαμορφώνει ένα αρκετά επιβαρυμένο πλαίσιο εργασίας[2].

---

[1] Η πρόσφατη μελέτη του Μπέττη, στην οποία αναφερθήκαμε ήδη – βλ. σ. 3, σημ.1 –, παρά τις αδύνατες πλευρές της, αποτελεί σημαντική ιστοριογραφική παρέμβαση όσον αφορά συνολικά το διαμέρισμα Κουρέντων, περιέχει δε πλήθος εκπαιδευτικών πληροφοριών, που δίνουν τη δυνατότητα για μια, έστω και στοιχειώδη, γενικότερη εποπτεία της κατάστασης της παιδείας στην περιοχή κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

[2] Πρβλ. Γ. Πλουμίδης, «Δύο σύγχρονοι Ηπειρώτες ιστοριογράφοι», *Διαβάζω*, αρ. 100 / 8-8-84, σ. 10 και Κοκολάκης, *ό.π.*, σ. 12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η παντελής καταστροφή, ειδικότερα, των αρχείων όλων των σχολείων της Ζίτσας, βάσει των οποίων θα ήταν πολύ πιο εφικτή και ευχερής η προσπέλαση της εκπαιδευτικής της φυσιογνωμίας, καθιστούσε το όλο εγχείρημα ιδιαίτερα δύσκολο. Η έλλειψη αυτή, ωστόσο, λειτούργησε ως ένα επιπλέον κίνητρο, ως ένα είδος πρόκλησης για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος, κινητοποιώντας δυνάμεις υπέρβασης των δυσκολιών. Η προσφυγή στη μελέτη των διαθέσιμων ελάχιστων οργανωμένων τοπικών αρχείων και η προσπάθεια εντοπισμού σχετικών πληροφοριών αποτέλεσε το πρώτο αναγκαίο, ανεπαρκές ωστόσο, βήμα.

Από την άποψη αυτή χρήσιμη υπήρξε η αξιοποίηση υλικού από το Αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής των ετών 1845-1913, που απόκειται στα ΓΑΚ / Ιστορικό Αρχείο Νομού Ιωαννίνων. Εξίσου ωφέλιμη αποδείχτηκε η χρήση αρχειακού υλικού από το Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, το πιο οργανωμένο και σημαντικό αρχείο της Οθωμανικής περιόδου, παρά τα προβλήματα που η απώλεια ή η κατάσταση διάλυσης μέρους του υλικού αυτού όρθωσε ενώπιόν μας. Επιπροσθέτως, ο κύριος όγκος του αρχειακού υλικού αφορά τη χρονική περίοδο από το 1870 και εξής. Πάντως, το εν λόγω αρχείο, στοιχειωδώς ταξινομημένο μέχρι πρότινος και επομένως δύσκολα προσπελάσιμο, καταγράφεται ήδη και ταξινομείται συστηματικά, η ολοκλήρωση δε του αναγκαιότατου αυτού εγχειρήματος θα συμβάλει ασφαλώς στη διευκόλυνση των συναφών ερευνητικών προσπαθειών.

Ιδιαίτερα αποδοτική απέβη η εντρύφησή μου στο Αρχείο του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων (ΣΔΕΓ), που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις εκπαιδευτικές εξελίξεις της κωμόπολης, παρόλο που και στην περίπτωση αυτή έπρεπε να υπερκερασθούν προβλήματα και δυσκολίες σχετικά με την άδεια έρευνας και χρήσης του σχετικού υλικού, καθώς και με την πλημμελή και ανολοκλήρωτη απόπειρα ταξινόμησης, που δεν ευνοούσε τη δυνατότητα άνετης πρόσβασης και εντοπισμού των εγγράφων που παρουσίαζαν ενδιαφέρον για το θέμα μου. Πάντως, και στην περίπτωση αυτή το περιορισμένο χρονικό εύρος του πληροφοριακού υλικού (1872 και εξής, με ενδιάμεσα κενά) λειτούργησε επίσης περιοριστικά όσον αφορά τους γενικότερους ερευνητικούς στόχους.

Η προσπάθεια να καλυφθούν τα ερευνητικά κενά επιδιώχθηκε στη συνέχεια και προς την κατεύθυνση κρατικών αρχείων, ειδικότερα του Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, η συγκομιδή ωστόσο υπήρξε πενιχρή. Και στην περίπτωση αυτή γραφειοκρατικού χαρακτήρα χρονοβόρες διατυπώσεις παρεμπόδισαν την απρόσκοπτη πορεία των σχετικών ερευνών. Η ύπαρξη και άλλων μικρότερων τοπικών αρχείων, όπως π.χ. του αρχείου Μακρή, του αρχείου Σούλη κτλ. δεν έφερε την επιθυμητή λύση στο πρόβλημα των πηγών.

Η εκμετάλλευση στο έπακρο της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και η επίπονη προσπάθεια αλίευσης πληροφοριών από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής, σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο φάσμα, ήταν το αναγκαστικό επόμενο βήμα. Η προσφυγή, τέλος, στη βοήθεια των ιδιωτικών αρχείων και συλλογών ήταν ενέργεια «εκ των ων ουκ άνευ». Εύκολα αντιλαμβάνεται βέβαια κανείς τα εμπόδια, τις δυσκολίες, τις απογοητεύσεις που επιφυλάσσει μια τέτοια αναζήτηση. Και δεν πρόκειται μόνο για τα πενιχρά, τις πιο πολλές φορές, αποτελέσματα και τον έτσι κι αλλιώς αποσπασματικό χαρακτήρα των πληροφοριών που αποκομίζουμε από τα ιδιωτικά αρχεία. Η επίγνωση σε ορισμένες περιπτώσεις της ύπαρξης στοιχείων, που συνοδεύεται από την άρνηση παραχώρησής τους, αποτελεί την πιο κραυγαλέα απόδειξη της ατραπού στην οποία καλείται να βαδίσει ο ασχολούμενος με την τοπική ιστορία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από την άλλη μεριά δεν θα πρέπει να υποτιμήσουμε και τις μεγάλες δυσκολίες και περιορισμούς που αντιμετωπίζει ο ερευνητής, όταν μάλιστα δεν διαθέτει άφθονα τα οικονομικά μέσα, προκειμένου να μεταβεί και να παραμείνει για όσο χρονικό διάστημα επιβάλλουν οι ανάγκες της έρευνας σε περιοχές του εσωτερικού που είναι μακριά από τον τόπο διαμονής του. «Παραδόξως» το ενδιαφέρον μονοπωλεί η Αθήνα, γεγονός που αποδεικνύει τον υδροκεφαλισμό που μαστίζει και τον τομέα της έρευνας, αφού εκεί είναι συγκεντρωμένος όχι μόνο ο κύριος όγκος των κρατικών αρχείων αλλά, για να μείνουμε σε ένα απλό παράδειγμα, και των εφημερίδων εποχής. Στην περίπτωση, εξάλλου, μετάβασης στο εξωτερικό είναι προφανές ότι ο οικονομικός παράγοντας, για την παραπάνω κατηγορία ερευνητών, μπορεί να λειτουργήσει πολλαπλασίως αρνητικά.

Σε τελική ανάλυση χρειάστηκε να γίνει επίπονη αναζήτηση και εκμετάλλευση επιμέρους στοιχείων προς πολλαπλές κατευθύνσεις, σε τρόπο ώστε η ανασύνθεση της εκπαιδευτικής εικόνας της Ζίτσας να καταστεί έργο αρκετά περίπλοκο. Σε μια τέτοια θεώρηση ενδεχόμενα κενά, ελλείψεις και αδυναμίες στην ιστορική προσέγγιση του παιδευτικού φαινομένου της Ζίτσας θα πρέπει να εκληφθούν ως μια αναπόφευκτη εξέλιξη. Έστω και έτσι, η εργασία μας ας εκτιμηθεί συνολικά, ας αποτελέσει δε την απαρχή ανάλογων προσεγγίσεων, που, αν μη τι άλλο, θα δώσουν την ευκαιρία στους επιγόνους να χειριστούν από καλύτερες θέσεις και με περισσότερα εφόδια τα ζητήματα που θα παραμείνουν ανοιχτά.

Εύλογη βεβαίως ήταν η επιθυμία να υπήρχε άφθονο υλικό και για παλαιότερες εποχές και όχι μόνο μεμονωμένα έγγραφα. Ο οριακός όμως χαρακτήρας του αρχειακού υλικού όσον αφορά την περίοδο αυτή με οδήγησε στο να επικεντρώσω την προσοχή μου στο 19° αιώνα, για τον οποίο οι πηγές πληρούν σε ορισμένο βαθμό τα εχέγγυα μιας συγκροτημένης ιστορικής αφήγησης, ενώ αντίθετα οι λιγοστές και αποσπασματικές πληροφορίες που διαθέτουμε για τους προηγούμενους αιώνες, έτσι όπως είναι αναμεμιγμένες με τους θρύλους και την αοριστία και το ατεκμηρίωτο των παραδόσεων, δεν παρέχουν ικανή και στέρεα βάση για μια συνολικότερη ισόρροπη προσέγγιση. Εξάλλου οι απόπειρες εξιστόρησης από «κτίσεως χωριού» δεν φαίνεται να είναι και οι καταλληλότερες από επιστημονική άποψη, καθώς οδηγούν αναγκαστικά σε άλματα, γενικολογίες και πλεοναστικές επικαλύψεις[1] προκειμένου να καλυφθούν τα κενά που προκαλεί η έλλειψη στοιχείων.

Η διεύρυνση των χρονικών ορίων της μελέτης και πέραν του 19ου αιώνα (τέλη 18ου και αρχές 20ού) θεωρήθηκε εκ των πραγμάτων επιβεβλημένη. Κατ' αρχήν θεώρησα σκόπιμο να προσδιορίσω ως αφετηριακό σημείο εκκίνησης τη χρονική φάση που το σύνολο των διαθέσιμων πηγών θεωρεί ως απαρχή της γενικής – λαϊκής παιδείας, φάση που συνδέεται με τη δράση του Κοσμά του Αιτωλού, παρόλο που η αποκλειστική συνάφεια των πηγών αυτών με την επιτόπια παράδοση δημιουργούσε εκ των πραγμάτων ιδιαίτερες δυσκολίες. Η απελευθέρωση, πάλι, από τον τουρκικό ζυγό το 1913 αποτελεί εξ αντικειμένου, οριοθετώντας ένα ευδιάκριτο σημείο τομής με το πέρασμα στον ελεύθερο εθνικό βίο, το χρονικό τέρμα της παρούσας διατριβής.

Παρά το γεγονός ότι το αρχειακό υλικό υπήρξε πενιχρότατο και για την περίοδο από τα τέλη του 18ου μέχρι περίπου το μεσούντα 19° αιώνα, οδηγήθηκα στην απόφαση να συμπεριλάβω στη διατριβή μου και το διάστημα αυτό, με όλες τις δυσκολίες και τους κινδύνους που μια τέτοια απόφαση συνεπάγεται. Ενδεχόμενος περιορισμός του αντικειμένου στο β΄ μισό του 19ου αιώνα και εξής θα διασπούσε την

[1] Πρβλ. και Π. Δ. Μιχαηλάρης, «Η πρόσληψη της τοπικής ιστοριογραφίας», *Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1994, σ. 217 – 218.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενότητα του παιδευτικού φαινομένου, καθώς θα άφηνε εκτός πεδίου τα κρίσιμα ζητήματα της υποδομής και των προϋποθέσεων που εξασφάλισαν τη συνέχεια και τη συνέπεια της εκπαιδευτικής πράξης, όχι φυσικά χωρίς προβλήματα, σε όλη τη διάρκεια της ύστερης Οθωμανοκρατίας. Πιστεύω, εξάλλου, ότι η επιλογή της πεπατημένης, η οριοθέτηση δηλ. της ενασχόλησης του ερευνητή αποκλειστικά με ιστορικές περιόδους για τις οποίες υπάρχει άφθονο αρχειακό υλικό, δεν είναι πάντα ο προσφορότερος τρόπος για την αποσαφήνιση του ευρύτερου ιστορικού τοπίου – ίσως να είναι ασφαλέστερος για τον ερευνητή, όχι ωστόσο για την ιστορική έρευνα –, στο βαθμό που η επιλεκτική χρήση ιστορικού υλικού λειτουργεί ανασταλτικά στην προσπέλαση ιστορικών περιόδων που οι προβολείς των πηγών φωτίζουν αμυδρά. Αντίθετα, η αποδοχή των δυσκολιών, και όταν ακόμη μοιάζουν ανυπέρβλητες, ενδέχεται να δημιουργήσει ευνοϊκό έδαφος για γόνιμες προσεγγίσεις και προβληματισμούς, ακόμη και αν δεν οδηγήσει τελικά στα επιθυμητά αποτελέσματα.

Θεωρώ υποχρέωσή μου να εκφράσω και από τη θέση αυτή τις ευχαριστίες μου σε εκείνους που με οποιονδήποτε τρόπο συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της εργασίας μου. Ιδιαίτερα ευχαριστώ το σεβαστό μου καθηγητή κ. Γεώργιο Πλουμίδη, ο οποίος παρακολούθησε στενά και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον όλα τα στάδια της έρευνας, της επεξεργασίας του υλικού και της σύνθεσης της μελέτης, διάβασε το χειρόγραφο και μου έκανε πολύτιμες υποδείξεις. Ευχαριστώ επίσης τους καθηγητές κ. Γεώργιο Παπαγεωργίου και κ. Γεώργιο Σιορόκα για την αμέριστη συμπαράσταση και τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους κατά την πορεία της εργασίας. Την καθηγήτρια κ. Ελευθερία Νικολαΐδου για τη βοήθειά της κατά τη φάση συγκέντρωσης του αναγκαίου υλικού.

Το φίλο και συμπατριώτη κ. Στέφανο Τρίμμη για την πρόθυμη παραχώρηση του οικογενειακού του αρχείου, ιδιαίτερα σημαντικού για την ευόδωση της παρούσας εργασίας. Την κ. Δήμητρα Κουκίου για τη συμβολή της στην πρόσβαση σε πολύτιμο για την εργασία μου αρχειακό υλικό. Τον πανοσ. αρχιμανδρίτη Φιλόθεο, πρωτοσύγκελο της Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων, που έθεσε στη διάθεσή μου το αρχείο της Μητροπόλεως. Τον κ. Μιχάλη Γύρα για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε επιτρέποντάς μου την καταγραφή της βιβλιοθήκης του και τη χρήση εγγράφων.

Τέλος ευχαριστίες οφείλω σε όλους τους συμπατριώτες μου που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο υποβοήθησαν την έρευνα, καθώς και στη διεύθυνση και το προσωπικό όλων των αρχείων και των βιβλιοθηκών στις οποίες με οδήγησε η μελέτη μου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΚΑΤΑ ΤΟ 19^{Ο} ΑΙΩΝΑ.

α) Η γενική εικόνα

Η ένταξη της Ζίτσας στο τμήμα Κουρέντων, το υπαγόμενο εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά στη μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων[1], επιβάλλει, προκειμένου να μορφώσουμε μια γενική εικόνα, να σκιαγραφήσουμε σύντομα το συνολικό περίγραμμα της εκπαιδευτικής κίνησης στον ευρύτερο Ηπειρωτικό χώρο, με ειδικότερη επικέντρωση βεβαίως στην επαρχία Ιωαννίνων.

Είναι γνωστό ότι στην Ήπειρο, παρά την τουρκική κατάκτηση, διαμορφώθηκαν οι όροι μιας οικονομικής δραστηριότητας που, όσο κι αν ανακόπηκε από την επανάσταση του Διονυσίου του Σκυλοσόφου, απέκτησε με την πάροδο του χρόνου ολοένα και πιο έντονα χαρακτηριστικά[2]. Το γεγονός αυτό είχε τον αντίκτυπό του τόσο στη συνέχιση της πνευματικής παράδοσης του Δεσποτάτου της Ηπείρου όσο και στην ενδυνάμωση μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας, που κατά το 18^{ο} αιώνα και ιδιαίτερα κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα φθάνει σε αξιοζήλευτα επίπεδα, καθιστώντας τα Γιάννινα πνευματικό κέντρο πανελλήνιας ακτινοβολίας[3]. Καθοριστικός σ' αυτές τις εξελίξεις υπήρξε αναμφίβολα ο ρόλος των Ηπειρωτών της διασποράς, που αναδείχτηκαν σε πρωτεργάτες μιας ευρύτερης εθνοπαιδευτικής συνεισφοράς, συνάδουσας με τις επιδιώξεις των ταχέως αναπτυσσόμενων εμποροαστικών στρωμάτων, στα πλαίσια του κινήματος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Στα πλαίσια αυτά παρόλο που τα επαναστατικά γεγονότα και η αποστασία του Αλή πασά έδρασαν αποδιαρθρωτικά σε σχέση με τον υπάρχοντα εκπαιδευτικό ιστό[4],

---

[1] Το τμήμα αυτό αποτελούνταν από 46 χωριά. Το υπόλοιπο τμήμα του ναχιγιέ Κουρέντων υπαγόταν από εκπαιδευτική άποψη στη δικαιοδοσία της μητροπολιτικής επαρχίας Βελλάς και Κονίτσης.

[2] Βλ. σχετικά με οικονομικές προϋποθέσεις και πρώιμο ρόλο της ευποιίας για την δημιουργία εκπαιδευτικής υποδομής στον ηπειρωτικό χώρο, ιδίως στα Ιωάννινα, αλλά και σε περιφερειακά κέντρα, όπως Δέλβινο, Μοσχόπολη, Άρτα, Γ. Πλουμίδης, «Η παιδεία στην Ήπειρο (ως τα μέσα του ΙΖ΄ αιώνα)», *Νεοελληνική Παιδεία και Κοινωνία. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα 1995, σ. 133-139. Πρβλ. επίσης του ιδίου, «Σχολεία στην Ελλάδα συντηρούμενα από κληροδοτήματα Ελλήνων της Βενετίας (1603-1797)», *Θησαυρίσματα* 9 (1972), σ. 237-240, 245-246.

[3] Για την παιδεία στα Γιάννινα και γενικότερα στην Ήπειρο βλ. Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Β΄, εν Αθήναις 1856, σ. 275-284 και *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960. – Ματθαίος Κ. Παρανίκας, *Σχεδίασμα περί της εν τω Ελληνικώ έθνει καταστάσεως των γραμμάτων*, εν Κων/πόλει 1876, σ. 61-81. – Σπ. Λάμπρος, «Περί της παιδείας εν Ιωαννίνοις επί Τουρκοκρατίας», *Νέος Ελληνομνήμων* 3 (1916), σ. 273-317. – Φάνης Μιχαλόπουλος, *Τα Γιάννενα και η Νεοελληνική Αναγέννησις (1648-1821)*, Αθήνα 1930. – Τρύφων Ε. Ευαγγελίδης, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, εν Αθήναις 1936, τ. Α΄, σ. 152-194. – Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Δ΄, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 319-327. – Κ. Α. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, τόμος πρώτος, Κέρκυρα 1950. – Β. Μυστακίδης, «Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Ιωαννίνοις σχολείων», *Παρνασσός* 10 (1886), σ. 55-76, 132-140. – Αχ. Γ. Λαζάρου, *Γλυκοχάραμα Νεοελληνικής Παιδείας*, Πειραιεύς 1965. – Δημ. Β. Σιωμόπουλος, *Ηπειρωτικά*, Ιωάννινα 1975, σ. 117-158. – Μαρία Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, *Η Ήπειρος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και η Εθνική Αναγέννηση (λόγος πανηγυρικός)*, Ιωάννινα 1982, σ. 15-21.

[4] Είναι χαρακτηριστικό ότι στα κυριότερα εκπαιδευτικά περιφερειακά κέντρα, όπως η Άρτα, το Αργυρόκαστρο και η Κορυτσά – η σχολή του Δελβίνου είχε παρακμάσει ήδη από το 1797, με την κατάλυση της Ενετοκρατίας, της Παραμυθιάς υποβαθμίστηκε σε επίπεδο κοινού σχολείου –, τα επαναστατικά γεγονότα είχαν ως αποτέλεσμα το κλείσιμο ή την καταστροφή των σχολών τους. Βλ. σχετικά Ελευθ. Νικολαΐδου, «Εσωτερικές εξελίξεις 1830-1913», στον τόμο *Ήπειρος 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Αθήνα 1997, σ. 303, 307, 308.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ιδιαίτερα δε όσον αφορά στην πόλη των Ιωαννίνων οδήγησαν σε πλήρη καταστροφή του σχολικού δικτύου, ανέστειλαν μεν προσωρινά τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό, αλλά δεν μπόρεσαν να ανακόψουν την πορεία του εκπαιδευτικού γίγνεσθαι[1], άρρηκτα συνυφασμένου άλλωστε με την ισχυρή παράδοση παιδείας αιώνων. Προς την κατεύθυνση αυτή έδρασε και πάλι η ηπειρωτική ευποιία, που η εμβέλεια της σημασίας της ξεπερνά τα στενά τοπικά πλαίσια και αποκτά διαστάσεις ευρύτερης κοινωνικής λειτουργίας, στο βαθμό που δεν ενισχύει απλώς τοπικές εκπαιδευτικές λειτουργίες, αλλά δημιουργεί τις προϋποθέσεις για παραγωγή και ελεύθερη διακίνηση ιδεών που επηρεάζει ολόκληρη τη Βαλκανική[2].

Το μετεπαναστατικό εκπαιδευτικό τοπίο χαρακτηρίζεται από τη συστηματική προσπάθεια επανάκτησης του χαμένου εδάφους και τη σταδιακή αποκατάσταση εκπαιδευτικών λειτουργιών στα κυριότερα αστικά και επαρχιακά κέντρα, αλλά και σε μικρότερες οικιστικές μονάδες. Οι κυριότερες πνευματικές εστίες εντοπίζονται στην Άρτα (επαναλειτουργία της προϋπάρχουσας σχολής χάρη στη χορηγία του Καστοριανού εμπόρου Μανολάκη, προ του 1836 ή 1838), Πρέβεζα (Θεοφάνειος Σχολή, 1835), Παραμυθιά (1842), Βήσσανη (1827), Χιονιάδες (1826), Αργυρόκαστρο (1830), Δέλβινο (1824 και εξής), Κορυτσά (1830), αλλά και στην Κόνιτσα, Ζίτσα, Δελβινάκι, Μοσχόπολη κτλ. που οι προϊδρυμένες σχολές τους συνεχίζουν ομαλά τη λειτουργία τους. Αδιαφιλονίκητο ωστόσο κέντρο παιδείας και πάλι αναγορεύεται η πόλη των Ιωαννίνων, όπου από το 1828 τίθεται σε λειτουργία η Ζωσιμαία Σχολή[3].

Προϊόντος του χρόνου η Ζωσιμαία αναδεικνύει τη φυσιογνωμία της και το δυναμισμό της, ιδιαίτερα από τη στιγμή που ανέλαβε τη σχολαρχία ο Αναστάσιος Σακελλάριος, όχι βεβαίως χωρίς δυσκολίες και κλυδωνισμούς, και μετά από διαδοχικές αλλαγές σχήματος προσάρμοσε εντέλει τη δομή της προς την ανάλογη των εν Ελλάδι Γυμνασίων (1858-59, τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο και τετρατάξιο Γυμνάσιο) από δε το 1860 κηρύχτηκε ισότιμη προς αυτά και παραχωρήθηκε στους αποφοίτους της το προνομιακό δικαίωμα της απευθείας εγγραφής χωρίς εξετάσεις στο Εθνικό Πανεπιστήμιο[4]. Παράλληλα η Σχολή, από την ίδρυσή της (1828) και εντεύθεν άρχισε να επιτελεί το έργο της παραγωγής διδασκάλων, οι οποίοι επάνδρωσαν τα σχολεία όχι μόνο της Ηπείρου αλλά και της Μακεδονίας και Θεσσαλίας, ακόμη και του ελεύθερου κράτους. Παράλληλα διοχέτευε προς το Εθνικό Πανεπιστήμιο τους μέλλοντες επιστήμονες, συμβάλλοντας έτσι στην αναπαραγωγή του επιστημονικού δυναμικού[5]. Βασικός αιμοδότης της Ζωσιμαίας υπήρξε η περιφέρεια, από τους κόλπους της οποίας συνέρρεαν μαθητές κινούμενοι από ζήλο της παιδείας, ιδιαίτερο δε ρόλο στην ενίσχυση των χαρακτηριστικών της διαδραμάτισαν, όπως είναι εύλογο οι κοινότητες εκείνες στις οποίες είχε ήδη

---

[1] Υπήρξαν και περιοχές που δεν επηρεάστηκαν από τις εξελίξεις. Η καταστροφή των σχολείων των Ιωαννίνων μάλιστα ευνόησε τη μεταφορά ή την ενίσχυση εκπαιδευτικών λειτουργιών σε μικρότερα επαρχιακά κέντρα, όπως το Ζαγόρι, η Ζίτσα, το Δελβινάκι, η Κόνιτσα κτλ.

[2] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 303.

[3] Βλ. αναλυτικά την πορεία της Ζωσιμαίας Σχολής Στ. Ν. Μπέττης, *Οι Ζωσιμάδες και η συμβολή τους στη Νεοελληνική Αναγέννηση (Η ζωή και το έργο τους)*, Γιάννινα 1990. – Σπύρος Εργολάβος, *Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1993.

[4] Βλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 214. – Αραβαντινός, *Βιογραφική Συλλογή*, σ. 187. Πρβλ. εντούτοις *Ελληνικόν Χρονολόγιον «Ο Ηπειρώτης» του έτους 1900*, εν Κων/πόλει 1899, σ. 54, όπου δίδεται η ανακριβής πληροφορία ότι αυτό συνέβη το 1852.

[5] Για τη διττή κατεύθυνση της μαθητείας στη Ζωσιμαία πρβλ. «Η εκπαίδευσις εν Ζαγορίω» παρά κ. Ι. Λ. Ιατρού [=Λαμπρίδης, φοιτητής της Ιατρικής τότε], εφ. *Ελληνικά Χρονικά* (Μεσολογγίου), έτος Δ΄ [1° στην ουσία, αφού ο εκδότης συνεχίζει την αρίθμηση ετών της εκδοθείσας κατά την επανάσταση ομότιτλης εφημερίδας του Μάγιερ], φ. 2 / 20-2-1859: *οι μεν εις το κοινόν πανδιδακτήριον της κοινής ημών πατρίδος Ελλάδος προς μείζονα εκπαίδευσιν ή σπουδήν άλλης επιστήμης, οι δε μετέρχονται το διδασκαλικόν επάγγελμα επιτυχέστατα πανταχού της Τουρκίας.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αναπτυχθεί σχετικά οργανωμένο σχολικό δίκτυο, με παράλληλη λειτουργία αλληλοδιδακτικών και Ελληνικών σχολείων. Πρόκειται στην ουσία για μια διαδικασία αλληλοτροφοδότησης. Η περιφέρεια συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη δυναμική παιδείας που αναπτύχθηκε στα Ιωάννινα και παράλληλα εξαργύρωσε τη συνεισφορά της αυτή σε φερέλπιδες νέους με την ενεργό επανένταξή τους σε τοπικές εκπαιδευτικές λειτουργίες.

Η αποκατάσταση της πρότερης αίγλης των Ιωαννίνων συνοδεύτηκε από την παράλληλη αναδιοργάνωση και την ενίσχυση της στοιχειώδους εκπαίδευσης, στα πλαίσια της οποίας λειτουργούσαν 4 σχολεία, και την πρώιμη ένταξη στη σχολική πράξη και του θήλεος φύλου με τη διαδοχική σύσταση των τριών Ελισαβέτειων επονομασθέντων Παρθεναγωγείων (1848, 1855 και 1873/74)[1]. Οι εκπαιδευτικές λειτουργίες ενδυναμώθηκαν ακόμη περισσότερο με την ίδρυση της Ιερατικής Σχολής Νήσου (1872)[2], αλλά και με τη λειτουργία από το 1891 του ιδιωτικού Λυκείου Αράπη.

Στην πραγματικότητα, παρόλο που η ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών στον ηπειρωτικό χώρο υπήρξε αναμφισβήτητη καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα μέχρι και την αποτίναξη του Τουρκικού ζυγού – το παράδειγμα των Ιωαννίνων είναι ασφαλώς το κορυφαίο σ' αυτή την εξέλιξη –, οι συνολικότεροι ρυθμοί ανάπτυξης ήταν σαφώς κατώτεροι το α΄ μισό του 19ου αιώνα, ενώ από το β΄ μισό και ειδικότερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1870 παρατηρείται μια βαθμιαία ανέλιξη των εκπαιδευτικών δεικτών, που πλέον αποκτούν πιο έντονα χαρακτηριστικά. Σχηματικά μιλώντας κι έχοντας πάντα κατά νου τη μεγάλη πλειοψηφία των κοινοτήτων της υπαίθρου διακρίνουμε δύο κυρίως φάσεις στην πορεία ανάπτυξης της παιδείας στην Ήπειρο, με σημείο τομής το έτος 1870.

Στην πρώτη φάση, για την οποία άλλωστε οι ειδήσεις που έχουμε είναι σχετικά περιορισμένες και αποσπασματικές και δεν επιτρέπουν ευρύτερες θεωρήσεις και συσχετίσεις, παρατηρείται εύκολα μια επικέντρωση της εκπαιδευτικής δραστηριότητας σε αστικά κυρίως κέντρα, ενώ η ύπαιθρος συντηρεί υποτυπώδη ως επί το πλείστον γραμματοδιδασκαλεία[3].

Το πέρασμα στη δεύτερη φάση σηματοδοτεί μια οργασμική, σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, εκπαιδευτική δραστηριότητα, μια «έκρηξη» παιδείας[4]. Από μια άποψη το πληροφοριακό υλικό, που αρχίζει να αποκτά στατιστικό πλέον ενδιαφέρον, είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικό όχι μόνο για τις μεγάλες προόδους, αλλά και για τις έντονες ακόμη υστερήσεις σε σχέση με τις ανάγκες και απαιτήσεις της εποχής[5] και επιβεβαιώνει τις προηγούμενες εκτιμήσεις μας. Τα δεδομένα του ΗΦΣΚ για παράδειγμα και οι συγκαιρινές εκθέσεις των αρχιερέων της Ηπείρου του 1873-74

---

[1] Βλ. γενικά για Παρθεναγωγεία της πόλης Γεώργιος Αθ. Οικονόμου, *Ιστορία των τριών Ελισαβετείων Παρθεναγωγείων των Ιωαννίνων επί Τουρκοκρατίας (1848-1913)*, Ιωάννινα 1957.

[2] Βλ. γενικότερες πληροφορίες Γ. Αθ. Οικονόμου, «Η Ιερατική Σχολή της Νήσου – Ιωαννίνων (1872-1922)», *ΗΕ* 2 (1953), σ. 892-901, 1046-1054.

[3] Πρβλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 303, 306-309.

[4] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 167-168. – Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 121. Πρβλ. *Του 1899 Ελληνικόν Χρονολόγιον «Ο Ηπειρώτης»* υπό Χαραλ. Χρ. Λέσιου, έτος πρώτον, εν Κωνσταντινουπόλει 1898, σ. 43, όπου το 1870 αποκαλείται σωτήριο έτος των φώτων, τα Ιωάννινα θεωρούνται η μόνη φαεινή μέχρι την εποχή αυτή λαμπάδα και διαγράφεται σύντομα το νέο θετικό πλαίσιο με τη λειτουργία οργανωμένων σχολικών μονάδων απανταχού της Ηπείρου.

[5] Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ* 1872-73, σ. 73-77, χαρακτηριστική για τις ελλείψεις έκθεση της Εκπαιδευτικής Επιτροπής με παράλληλες συστάσεις για επενεκτέες βελτιώσεις, ειδικά για τη δημοτική εκπαίδευση, που αρχίζει πλέον να αποτελεί πρωταρχικό μέλημα του Συλλόγου. Βλ. επίσης *ΕΗΦΣΚ* 1873-74, σ. 126 [: διαπίστωση ότι, παρά τις προόδους, *ευρισκόμεθα έτι εις τα πρώτα βήματα της προς τα πρόσω πορείας ημών*].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εμφανίζουν μια εικόνα που αριθμητικά τουλάχιστον φαίνεται αρκετά πληθωρική, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν υπερκερασθεί τα προβλήματα ή έχουν καλυφθεί όλα τα κενά[1]. Ανοδική τάση των αριθμητικών δεικτών καταγράφει και ο Χασιώτης λίγα χρόνια αργότερα[2], ενώ και οι μεταγενέστερες στατιστικές (π. χ. της εφ. *Αγών* του 1899[3]) συνηγορούν στην κατεύθυνση αυτή. Ιδιαίτερη ώθηση στην ποιοτική αναβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου έδωσε η ίδρυση στο Κεστοράτι το 1874 των Ζωγράφειων Διδασκαλείων, που στο διάστημα των 18 χρόνων λειτουργίας τους εκπαίδευσαν περί τους 400 διδασκάλους από όλα τα μέρη της Ηπείρου[4].

Οι εξελίξεις αυτές δεν είναι άσχετες με τη γενικότερη συντονισμένη εκπαιδευτική παρέμβαση στο χώρο των αλυτρώτων των δύο κέντρων του Ελληνισμού, της Αθήνας και της Κωνσταντινούπολης, που αναλαμβάνουν να διεκπεραιώσουν σύλλογοι που ιδρύθηκαν γι' αυτό ακριβώς το σκοπό, ο Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων και ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, συνεπικουρούμενοι από πλήθος μικρότερων συλλόγων που επιλαμβάνονται ειδικότερα τα τοπικά εκπαιδευτικά θέματα, όπως ο Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος. Στη νέα της θεώρηση η παιδεία εκλαμβάνεται πλέον ως ιδεολογικός μηχανισμός διατήρησης της εθνικής συνοχής, που απειλείται από την εθνική αφύπνιση άλλων λαών της Βαλκανικής[5].

Όσον αφορά στα καθ' ημάς, δηλ. στη μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων, είναι σαφές από τις προμνησθείσες εκθέσεις και στατιστικές ότι η σημαντική άνοδος των αριθμητικών δεικτών παρουσιάζει εμφανείς ανισορροπίες ανάμεσα στα τμήματα της επαρχίας, με πιο προοδευμένο το τμήμα Ζαγορίου και πιο υποβαθμισμένο το τμήμα Τσαρκοβίστας. Στα Κούρεντα τα σχολεία της Ζίτσας *ώσπερ τις όασις επισκιάζουσι το ου πολλά φιλομουσίας δείγματα εγκλείον τμήμα τούτο της επαρχίας Ιωαννίνων*[6].

β) Το θεσμικό υπόστρωμα

Η εξέταση του θεσμικού πλαισίου μέσα στο οποίο κινήθηκε η παιδεία στην Ήπειρο παραπέμπει ευθέως στις γενικότερες διατάξεις και περιορισμούς που καθορίζουν συνολικά την πορεία του ορθόδοξου millet. Συνοπτικά το όλο ζήτημα τίθεται ως εξής: στην κεφαλή του εκπαιδευτικού σχεδιασμού της υποτελούς εθνότητας βρίσκεται το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Οι κατά τόπους μητροπολίτες λειτουργούν μέσα στα όρια της δικαιοδοσίας τους ως οι κατεξοχήν οργανωτικοί φορείς της εκπαίδευσης και ως νομιμοποιητικοί μηχανισμοί οποιασδήποτε εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας, έχοντας ως βασικό σημείο αναφοράς τις επιλογές και τις κατευθύνσεις του Πατριαρχείου. Η εκχώρηση του δικαιώματος οργάνωσης της παιδείας των ραγιάδων στους εκκλησιαστικούς φορείς – που στα πλαίσια της επίσημης πολιτικής των οθωμανών είχαν επίσης περιβληθεί και το ρόλο του πολιτικού οργανωτή και εκφραστή των ορθοδόξων –, απόρροια της αντίληψης για τον ιερό χαρακτήρα των γραμμάτων, με βάση την οποία η παιδεία εκλήφθηκε ως

---

[1] Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ* 1873-74, σ. 264.

[2] Βλ. Δημήτριος Χασιώτης, *Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου από του έτους 1874 μέχρι του έτους 1879*, Αθήνησιν 1887, σ. 130-134.

[3] Βλ. *Αγών*, φ. 22 / 20-8-1899, 23 / 27-8-1899, 32 / 29-10-1899, 33 / 5-11-1899, 34 / 12-11-1899, 35 / 19-11-1899, 36 / 26-11-1899 και 38 / 10-12-1899.

[4] Βλ. λεπτομερή μελέτη για Ζωγράφεια Διδασκαλεία Κ. Ι. Κίτσιος, *Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία (Κεστοράτι Αργυροκάστρου: 1874-1891)*, Ιωάννινα 1985.

[5] Βλ. Ελένη Δ. Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 45-46. Πρβλ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 121.

[6] *ΕΗΦΣΚ* 1873-74, σ. 122.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρακολούθημα της λατρείας σύμφωνα και με τα οσμανικά πρότυπα[1], δεν σημαίνει ασφαλώς την απεμπόληση του δικαιώματος των οσμανικών εξουσιαστικών μηχανισμών να παρακολουθούν το εκπαιδευτικό φαινόμενο και να επεμβαίνουν, όταν το κρίνουν σκόπιμο. Ωστόσο, παραπέμπει σε νοοτροπίες ελάσσονος ενδιαφέροντος και συνακόλουθα χαμηλής παρεμβατικότητας στα εκπαιδευτικά ζητήματα, που συνιστούν, μπορεί να πει κανείς, το θεσμικό υπόστρωμα της σχετικά ελεύθερης άσκησης του εκπαιδευτικού έργου, στα όρια φυσικά που διαγράφει η αποδοχή της οσμανικής κυριαρχίας και νομιμότητας. Αυτό δεν σημαίνει φυσικά ότι τα όργανα εξουσίας σε τοπικό ή γενικότερο επίπεδο δεν παρενέβαλαν κατά περιόδους προσκόμματα στην ομαλή λειτουργία του σχολικού δικτύου. Τα προβλήματα παρουσιάζονται με ιδιαίτερη ένταση ιδιαίτερα σε περιόδους όξυνσης των σχέσεων της Πύλης με το ανεξάρτητο Ελληνικό κέντρο και αμοιβαίας καχυποψίας σε περιπτώσεις εκδήλωσης επαναστατικών κινημάτων ή πολεμικών αναστατώσεων, που δημιουργούν ανακατατάξεις στο γεωστρατηγικό ή το κοινωνικοπολιτικό πεδίο (π. χ. επανάσταση του 1854, του 1878, ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 κτλ). Από μια άποψη η στάση των Οθωμανών απέναντι στο εκπαιδευτικό ζήτημα αποτελεί συνάρτηση και αποτέλεσμα της εξέλιξης του προνομιακού ζητήματος[2]. Οπωσδήποτε, οι όποιοι θεσμικοί περιορισμοί αναφαίνονται στα πλαίσια των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών της Πύλης κυρίως μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο. Ήδη από το 1848 η σύσταση του υπουργείου της Παιδείας[3] σηματοδοτεί και τον τερματισμό του αποκλειστικά θεοκρατικού εκπαιδευτικού μοντέλου, και η οργάνωση της εκπαίδευσης ανατίθεται στα αρμόδια κρατικά όργανα. Μέχρι τότε μπορεί να πει κανείς ότι δεν υπήρξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, στο βαθμό μάλιστα που η μη επιδεχόμενη αμφισβήτηση ιδιότητα του Πατριαρχείου, εδραζόμενη επί του προνομιακού καθεστώτος, ως αποκλειστικού πνευματικού ηγέτη όλων των ορθόθοξων πληθυσμών μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα[4] εγγυώνταν αφενός την πολιτικά επιδιωκόμενη από τους Οθωμανούς ενότητα του ορθόδοξου κόσμου, και αφετέρου την αποδοχή, σε επίσημο τουλάχιστον επίπεδο, του εξουσιαστικού πλαισίου και την αυτονόητη υποχρέωση της προάσπισής του από κάθε τι απάδον και εναντίον[5].

Οι θεσμικοί περιορισμοί[6] συνάπτονται κυρίως με το νόμο για τη δημόσια εκπαίδευση[1] του 1869. Ιδιαίτερα μας ενδιαφέρει το άρθρο 1 (διάκριση των σχολείων

---

[1] Πρβλ. Νεοκλής Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα. Συστημική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. ΙΙ.Η δοσιματική διοίκηση*, Αθήνα χ. χ. , σ. 373-374.

[2] Βλ. γενικά για το προνομιακό ζήτημα Χάρης Εξερτζόγλου, «Το "προνομιακό" ζήτημα», *Τα Ιστορικά* 16 (1992), σ. 65-84.

[3] Το υπουργείο Παιδείας συστήθηκε το (1264) 1848 επί Σουλτάν Αβδούλ Μετζίτ. Πρώτος υπουργός παιδείας ήταν ο ο Σεΐχ Ζαδέ Μεχμέτ Εσσάδ εφένδης, ανώτατος ουλεμάς. Βλ. *Αλήθεια Κων/πόλεως. Σύγγραμμα Εκκλησιαστικόν περιοδικόν εκδιδόμενον καθ' εβδομάδα*, έτος Α΄ 1880-81, τχ. Α΄, 1 Οκτ. 1880 [ανατ.: Θεσ/νίκη 1985 – πρόκειται για το περ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*], σ. 9.

[4] Πρβλ. Εξερτζόγλου, *ό. π.*, σ. 66.

[5] Πρβλ. Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Η πνευματική κίνησις του Γένους κατά τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα*, Αθήνα 1976 (εκδ. φροντίδα Άλκης Αγγέλου – Φίλιππος Ηλιού), σ. 213, 224. Γενικότερα για την εποπτεία που το Πατριαρχείο ασκούσε επί σχολείων, διδακτικών βιβλίων και άλλων συγγραμμάτων κτλ. από του τέλους του ΙΗ΄ αιώνα (1798) μέχρι των μέσων περίπου του 19ου αιώνα, διά της εξαμελούς αρχικά επιτροπής εποπτείας, διά της Κεντρικής Εκπαιδευτικής Πατριαρχικής Επιροπής (ΚΕΠΕ) στη συνέχεια (1836 και εξής), οπότε αρχίζει η εποπτεία του Πατριαρχείου επί της παιδείας να αποκτά το χαρακτήρα πιο οργανωμένης παρέμβασης (μάλιστα το 1846 εκδόθηκε και ο 1ος Κανονισμός *των εν Κων/πόλει και ταις επαρχίαις του οικουμενικού θρόνου σχολείων των ορθοδόξων*), βλ. Γεδεών, *ό. π.*, σ. 204-224.

[6] Βλ. γενικά για θεσμικούς περιορισμούς Γλυκερία – Σοφία Βούρη, *Η Ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκ Μοναστηρίου 1870-1904 (Η εθνική διάσταση)*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1988, σ. 249-252.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σε δύο κατηγορίες), και το άρθρο 130 (κατηγορία 2ης: ανεξάρτητα σχολεία)[2]. Για τη δεύτερη κατηγορία σχολείων προβλέπεται η συντήρησή τους από κοινότητες ή από ιδιώτες και ο έλεγχός τους από το κράτος. Η ίδρυση και λειτουργία της 2ης κατηγορίας σχολείων απαιτούσε την προηγούμενη έκδοση σχετικής άδειας από τοπικές οθωμανικές αρχές ή από την κεντρική εξουσία στην Κωνσταντινούπολη. Ταυτόχρονα επιβαλλόταν η επικύρωση των πτυχίων διδακτικού προσωπικού καθώς και των διδακτικών βιβλίων[3] από το Υπουργείο Παιδείας της οθωμανικής εξουσίας, διαδικασία που στην πράξη δημιουργούσε προβλήματα. Από το 1859 ήδη βλέπουν το φως της δημοσιότητας σποραδικές πληροφορίες για διωγμούς κατά Ελλήνων διδασκάλων προερχόμενων από το Ελληνικό Κράτος[4], χωρίς ιδιαίτερη ένταση ή συνέχεια πάντως, ενώ από το 1878, προκειμένου να εφαρμόσει καλύτερα την εκπαιδευτική της πολιτική η Πύλη ενεργοποιεί σχετικό άρθρο του νόμου για τη Δημόσια Εκπαίδευση και συστήνει κατά τόπους διευθύνσεις της παιδείας[5]

Ιδιαίτερα προβλήματα αναφύονται στις αρχές της δεκαετίας του 1880, οπότε επιχειρήθηκε η παραβίαση του προνομιακού καθεστώτος. Τελικά φαίνεται πως η ρύθμιση εντάσσεται στο πλαίσιο της διεκδίκησης από το Πατριαρχείο των παλαιών προνομίων και επιτεύχθηκε με αυτοκρατορικό φιρμάνιο κατά το 1884[6]. Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις η ευθύνη της άσκησης λογοκρισίας[7], της επικύρωσης των

---

[1] Βλ. συνολικά το πλήρες κείμενο του Νόμου περί Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, που σύγκειται από 197 άρθρα, στην εφ. *Ιωάννινα*, φ. 76 / 16-11-1870, φ. 77 / 23-11-1870, φ. 78 / 30-11-1870, φ. 81 / 21-12-1870, φ. 83 / 11-1-1871, φ. 86 / 1-2-1871, φ. 88 / 15-2-1871, φ. 89 / 22-2-1871, φ. 91 / 8-3-1871, φ. 92 / 15-3-1871, φ. 93 / 22-3-1871, φ. 95 / 2-4-1871, φ. 97 / 26-4-1871 και φ. 98 / 3-5-1871.

[2] *Ό. π.*, φ. 89 / 22-2-1871 και φ. 91 / 8-3-1871.

[3] Πρβλ. εφ. *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 1296 / 19-6-1875, όπου καταχωρίζεται σχετική εγκύκλιος προς τους Νομάρχες σχετική με τα εν τω Οθωμανικώ κράτει εκδιδόμενα ή εισαγόμενα βιβλία. Μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι *τα εις τας επαρχίας εισαγόμενα βιβλία θέλουσιν εξετάζεσθαι υπό των επιτοπίων αρχών*, που θα δώσουν μετά τον έλεγχο σημείωση ότι *αφίεται η κυκλοφορία του βιβλίου ελευθέρα ή κατακρατείται αυτό*. Πρόκειται δηλ. για διαδικασίες λογοκρισίας και απαγόρευσης των μη επιθυμητών συγγραμμάτων.

[4] Βλ. εφ. *Αιών*, φ. 1691 / 1-1-1859, σχετικά με διαταγή του Χουσνή πασά να διωχτούν από τη Ζωσιμαία Σχολή όσοι είναι υπήκοοι Έλληνες ή Ιόνιοι. Η ενέργεια αυτή συνάντησε την εύλογη αντίδραση του Αρχιερέως και των επιτρόπων, παρά τις απειλές ότι θα θεωρηθούν εχθροί του δοβλετίου ως τρέφοντες διδασκάλους που ξένοι όντες σπείρουν ζιζάνια. Βλ. επίσης φ. 1703 / 12-2-1859 της ίδιας εφημερίδας περί αναστολής τελικά της διαταγής του Χουσνή πασά, μέχρι να βρεθούν αντικαταστάτες. Πρβλ. για διώξεις εκπαιδευτικών που είχαν την ελληνική υπηκοότητα και Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 232-233, 241, όπου πληροφορίες για αποπομπή των καθηγητών Καλούδη και Ν. Καντάρα κατά το σχ. έτος 1898-99 – ο Καλούδης απομακρύνθηκε ξανά και κατά το 1910-11 –, μετά από απαίτηση των αρχών.

[5] Η Βούρη, *ό. π.*, σ. 250, κάνει λόγο για εκπαιδευτικές επιτροπές στις πρωτεύουσες των βιλαετίων της Μακεδονίας από το 1882.

[6] Βλ. Εξερτζόγλου, *ό. π.*, σ. 66-68.

[7] Σχετικά με λογοκριτικές παρεμβάσεις, που εκπορεύονται από το υπουργείο της Δημόσιας Εκπαίδευσης και διεκπεραιώνονται από το Πατριαρχείο βλ. ΑΜΙ / ΙΜΙ / Τμήμα Διοικητικό / Αλληλογραφία / Αλληλογραφία Μητροπολιτών / Μητροπολίτης Σωφρόνιος 1869-1906: Επιστολή Σωφρονίου προς τους εφόρους των εκπαιδευτικών καταστημάτων, εν Ιωαννίνοις τη 10-1-1887, όπου χαρακτηρίζονται ως ανεπιθύμητες, άρα εξοβελιστέες από τα σχολεία της οθωμανικής επικράτειας 4 εκδόσεις διδακτικών βιβλίων, δηλ. *Η Κωνσταντινούπολις* υπό Ι. Κυφιώτου εν Αθήναις, *Γεωγραφία* υπό Σακελλαρίου εν Αθήναις, *Γραμματική* υπό Δραΐκη εν Αθήναις και *Γεροστάθης* υπό Λ. Μελά εν Αθήναις. Όπως επί λέξει αναφέρεται στον αυτοκρατορικό τεσκερέ *επειδή εν τη εν Αθήναις εκδόσει των ανωτέρω σεσημειωμένων 4 ελ. βιβλίων υπάρχουσι περικοπαί τινες επιλήψιμοι, απαγορεύεται η διδασκαλία αυτών εν τοις σχολείοις της οθωμ. επικρατείας. Επειδή δε αι επιλήψιμοι αύται περικοπαί εξωβελίσθησαν εκ της τη αδεία του ημετ. Υπουργείου εν Κων/λει γενομένης εκδόσεως αυτών, επιτρέπεται μόνον η διδασκαλία των ως είρηται εκδεδομένων αντιτύπων αυτών....* Πρβλ. για τρία από τα τέσσερα αυτά βιβλία και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 10, έτος Ζ΄ / Β 1886-87 [ανατ. 1985], τχ. ΙΔ΄ / 30-11-1886, σ. 144. Επίσης στις σ. 89 και 143-44 υπάρχουν κοινοποιήσεις απαγόρευσης διδασκαλίας των εξής

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πιστοποιητικών των διδασκάλων και της έκδοσης σχετικής άδειας άσκησης διδασκαλικού επαγγέλματος περιήλθε στο Πατριαρχείο και τις κατά τόπους Μητροπόλεις, που ήταν υπόλογοι απέναντι στην οθωμανική εξουσία. Επίσης υπόλογοι ήταν και οι έφοροι των σχολείων άμεσα απέναντι στις κατά τόπους εκκλησιαστικές αρχές και έμμεσα και έναντι της τουρκικής εξουσίας. Ανάλογα προβλήματα επανεμφανίστηκαν το 1890 και δημιούργησαν νέες εντάσεις στις σχέσεις Πατριαρχείου και Πύλης, καθώς και επί νεοτουρκικού καθεστώτος[1].

Σε τελική ανάλυση, παρά τις αντιξοότητες, υπήρξαν σε γενικές γραμμές και κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα συνθήκες ευνοϊκές για τη σχετικά ελεύθερη άσκηση του εκπαιδευτικού έργου, με την έννοια ότι το θεσμικό εποικοδόμημα εμπεριείχε μεν περιορισμούς, αλλά το συνολικό πλαίσιο δεν υπήρξε απαγορευτικό. Από την άποψη αυτή οι όποιες δυσχέρειες, ελλείψεις ή αναστολές θα παρουσιαστούν στον εκπαιδευτικό τομέα έχουν να κάνουν επίσης, σε πολλές περιπτώσεις, με πράξεις ή παραλείψεις των θεσμοθετημένων οργάνων και φορέων εξουσίας της υπόδουλης εθνότητας[2].

γ) Το χρηματοδοτικό πλαίσιο

Η εκχώρηση εκπαιδευτικών αρμοδιοτήτων που περιγράφηκε ανωτέρω υποκαθιστά μεν την υποχρέωση της εξουσίας να επιδείξει την επιβεβλημένη κρατική μέριμνα, δεν συνοδεύεται όμως στην ουσία, ως όφειλε, από αντίστοιχους μηχανισμούς χρηματοδότησης. Παρά το γεγονός ότι οι ραγιάδες υποχρεώνονταν στην καταβολή ειδικού επί της παιδείας φόρου (μεαρήφ)[3], η κυβέρνηση δεν προσέφερε καμιά αρωγή στα σχολεία της ορθόδοξης εθνότητας. Η όποια εκδήλωση ενδιαφέροντος και

βιβλίων: *Σύνοψις Ελληνικής Ιστορίας* του Πανταζή και *Αναγνωσματάριον της Γαλλικής Γλώσσης* υπό Αποστόλου Ναδίρη.

Είναι προφανές ότι τέθηκε σε λειτουργία ο εκκλησιαστικός μηχανισμός. Να προστεθεί ότι τα διδακτικά βιβλία αφορούν, παρά τη δυνατότητα διαφορετικής επιλογής από μια σχετικά ευρεία γκάμα, όλη την επικράτεια και επιλέγονται από μια επί τούτω καταρτισμένη λίστα επιτρεπομένων εκδόσεων από την Κεντρική Πατριαρχική Εκπαιδευτική Επιτροπή, η επανενεργοποίηση της οποίας κρίθηκε απαραίτητη για την ενιαία αντιμετώπιση ανάλογων ζητημάτων.

[1] Βλ. αναλυτικά την τροπή που πήρε το ζήτημα κατά τις φάσεις αυτές Εξερτζόγλου, *ό. π.*, σ. 68-74.

[2] Πρβλ. *Αιών*, φ. 1703 / 12-2-1859, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι, ενώ η απόπειρα του Χουσνή πασά, που προαναφέρθηκε, να πλήξει τη Ζωσιμαία Σχολή με την απαίτηση για αποπομπή των Ελλήνων διδασκάλων αντιμετωπίστηκε με επιτυχία, η ασυνειδησία των διεπόντων τα κοινά οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην καταστροφή, πολύ περισσότερο από τις παρεμβάσεις του Χουσνή πασά, αφού οι διδάσκαλοι έχουν 8 μήνες απλήρωτοι (ήδη ο Ι. Ράμμος διαβίβασε αίτηση παραίτησης και συμφώνησε στη Θεσσαλονίκη, ανάλογη απειλή παραίτησης δόθηκε και από το Σακελλάριο). Η περίπτωση είναι απλώς ενδεικτική μιας πληθώρας ποικίλων αρνητικών φαινομένων που έχουν την προέλευσή τους σε τοπικές δράσεις ή παραλείψεις.

[3] Ο φόρος μεαρήφ επιβλήθηκε πιθανότατα από την εποχή που δημιουργήθηκε το υπουργείο της Παιδείας ή, στην καλύτερη περίπτωση, όταν συντάχθηκε ο κανονισμός για την εκπαίδευση (1869). Καταβαλλόταν αδιακρίτως και από τους χριστιανούς, παρόλο που δεν είχαν οι ίδιοι την παραμικρή ωφέλεια από την απότισή του, υπολογιζόταν δε επί του φόρου των ακινήτων και των γαιών. Πρβλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 35 / ΛΑ΄ 1911 [ανατ. 1990], αρ. 5 / 5-2-1911. Ο Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 125, σφάλλει πληροφορώντας μας ότι ήταν φόρος επί της δεκάτης. Ήδη το 1889 ο φόρος αυτός για τη Ζίτσα συμποσούται σε 344.35 γρ., καταβάλλεται δε μαζί με τον κτηματικό. Από τον κατάλογο προκύπτει αναλογία 2% επί του συνολικού κτηματικού φόρου, που τη χρονιά αυτή ανέρχεται σε 17255,35 γρόσια, ωστόσο στην επί μέρους κατανομή του η μουχταρική αρχή φαίνεται πως συνυπολογίζει και άλλα κριτήρια, όπως π. χ. την οικονομική δυνατότητα των μελών της κοινότητας. Έτσι, από άλλον εισπράττεται 3%, από άλλον 1,5%, 0,65% κτλ. Βλ. σχετικά Αρχείο Τρίμμη, Κατάλογος κτηματικού φόρου των κατοίκων Ζίτσας [1889]. Για φόρο μεαρήφ βλ. γενικότερα και Κ. Λαμέρας, «Περί του θεσμού των επί Τουρκοκρατίας Δημογεροντιών», *Μικρασιατικά Χρονικά*, τόμος τρίτος, Αθήναι 1940, σ. 26. Πρβλ. και *Ελληνικά Χρονικά*, φ. 2 / 20-2-1859.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

συγκεκριμένη ανάληψη πρωτοβουλίας προς την κατεύθυνση αυτή στην καλύτερη περίπτωση έχει εντελώς τυπικό και ευκαιριακό χαρακτήρα ή φαίνεται να συνδέεται αποκλειστικά με κινήσεις σκοπιμότητας[1]. Έτσι, η μη διασφάλιση των υλικών προϋποθέσεων της εκπαίδευσης λειτουργεί συχνά απαγορευτικά ή αποδυναμώνει σταδιακά τις όποιες εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες, αναδεικνύοντας εκ των πραγμάτων την καθοριστική σημασία του οικονομικού παράγοντα, αφού οποιαδήποτε απόπειρα εκπαιδευτικής παρέμβασης με προοπτική, ακόμη και όταν η διάθεση υπάρχει και η ανάγκη της παιδείας έχει αρκούντως συνειδητοποιηθεί, έρχεται αντιμέτωπη με ζητήματα σχετικά με την υλικοτεχνική υποδομή (κτιριακό, βιβλία, εποπτικά μέσα κτλ.), την εξεύρεση – επιλογή του κατάλληλου διδακτικού προσωπικού (δάσκαλοι με κάποιο επίπεδο επάρκειας για παραγωγή μορφωτικού αποτελέσματος), τη μισθοδοσία του κτλ., χωρίς την επίλυση των οποίων δεν μπορεί να νοηθεί αποτελεσματική εκπαιδευτική λειτουργία.

Ανάλογα προβλήματα αποτελούν στη σύγχρονη πραγματικότητα, κατά τρόπο αυτονόητο, αντικείμενο οργανωμένης κρατικής φροντίδας και προσοχής και πρόσφορο πεδίο για έντονη και συνεχή κοινωνική διεκδίκηση για τη βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, σε συνθήκες ωστόσο εθνικής υποδούλωσης τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά και η δημιουργία εκπαιδευτικού ιστού καθίσταται έργο εξαιρετικά δύσκολο[2]. Οποιαδήποτε προσπάθεια επομένως να προσεγγίσουμε τις εκπαιδευτικές διαδικασίες στον τουρκοκρατούμενο Ηπειρωτικό χώρο είναι εκ των πραγμάτων συνδεδεμένη με το μείζον ζήτημα των οικονομικών πόρων[3], η εξασφάλιση των οποίων θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ, στο βαθμό που αφενός

---

[1] Από πληροφορίες που διαθέτουμε η τουρκική εξουσία διέθετε συνολικά ένα ποσόν για τα ελληνικά σχολεία, κατά το μέτρο που, υποτίθεται ότι, τους αναλογούσε, από του 1909 και εξής, προερχόμενο από το φόρο μεαρήφ, που είχε αρχίσει να εισρέει απευθείας στο κυβερνητικό ταμείο την εποχή αυτή. Κατά το έτος 1911 αναλογούν περίπου 5300 γρ. – ποσό ευτελές, αμελητέο, αν αναλογιστούμε τις τεράστιες ανάγκες και τη στενότητα οικονομικών πόρων – για τα σχολεία του καζά Ιωαννίνων. Πρβλ. Μπέττης, *ό. π.* Οι έντονες διαμαρτυρίες της Δημογεροντίας ότι το ποσό είναι δυσανάλογο, αφού υπολογίζονται και ανύπαρκτα ρουμανικά και τουρκικά σχολεία, και το, μάταιο άλλωστε, αίτημα να αναπροσαρμοσθεί και να σταλεί απευθείας στη Μητρόπολη, να καταβληθούν δε συγχρόνως και τα αντίστοιχα ποσά των δύο προηγούμενων ετών είναι ενδεικτικά του εμπαιγμού και της ασυνέπειας των οθωμανικών αρχών, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι τελικά η Δημογεροντία δέχτηκε να παραλάβει τα 5300 γρόσια από το διευθυντή παιδείας (μεαρήφ–μουδίρη) του καζά και τα κατέθεσε στην Τράπεζα των Αθηνών. Βλ. σχετικά Π. Τζιόβας, «Η Ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων (ανέκδοτες αποφάσεις)», *ΗΕ* 29 (1980), σ. 227-228 (και σημ. 158), 612 και 1011 [αρ. αποφ. 427, 472 και 533]. Η όλη προσπάθεια, εξάλλου, απέβλεπε στη μετατροπή των σχολείων από κοινοτικά σε επίσημα κυβερνητικά (υφαρπαγή αρμοδιοτήτων αυτοδιοίκησης και εκκλησίας, άλωση εκπαιδευτικού συστήματος, εκτουρκισμός στα πλαίσια της εφαρμογής της εκπαιδευτικής πολιτικής των Νεοτούρκων). Το Πατριαρχείο αντιπαρήλθε το ζήτημα με την προβολή και πάλι του προνομιακού καθεστώτος, δέχτηκε δηλ. τα χρήματα, αλλά δια των κατά τόπους μητροπολιτών προσφερόμενα. Βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 34 / Λ΄- ΛΑ΄ 1910 [ανατ. 1988], αρ. 1 / 9-1-1910, σ. 2-4.

[2] Η έλλειψη πόρων δεν υπήρξε άραγε για το σύνολο σχεδόν των φτωχών κοινοτήτων του τμήματος Κουρέντων – και όχι μόνο – η αιτία της μόνιμης εκπαιδευτικής καχεξίας και της καθήλωσης της μαθησιακής διαδικασίας, όταν αυτή καθίστατο δυνατό να εκδηλωθεί, στα ασφυκτικά και αδιέξοδα πλαίσια των αμφίβολης αποτελεσματικότητας και γνωστικού ορίζοντα γραμματοδιδασκαλείων; Από την άποψη αυτή η έλλειψη φιλομουσίας στο τμήμα Κουρέντων που επισημαίνεται στην *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., φαίνεται να είναι αποτέλεσμα οικονομικής δυσπραγίας και όχι ενδιάθετη τάση. Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ* 1872-73, σ. 74, όπου πληροφορίες για ευτελέστατες αμοιβές διδασκάλων.

[3] Πρβλ. σχετικά με κρίσιμη παράμετρο της χρηματοδότησης ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1895 Α.Α.Κ., Α΄. Ήπειρος – Αλβανία: επιστολή του αναπληρ. Προξένου εν Αργυροκάστρω Αθανασίου Γ. Σιάμου προς την Επιτροπή ενίσχυσης της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας, εν Αργυροκάστρω 23-11-1895, από την οποία συνάγεται ο άμεσος κίνδυνος να κλείσει η Αστική Σχολή της Δρόβιανης λόγω έλλειψης πόρων *επί ζημία του Ελληνισμού του οποίου η Δρόβιανη είναι σπουδαίον κέντρον.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

έρχεται να καλύψει την ανυπαρξία κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής και αφετέρου να υπερκεράσει τις εγγενείς οικονομικές δυσχέρειες και την ενδημούσα οικονομική στενότητα που χαρακτηρίζουν γεωργοκτηνοτροφικές κοινωνίες με χαμηλή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Στα πλαίσια αυτά η προμνησθείσα συμβολή της Ηπειρωτικής ευποιίας στη διαμόρφωση των όρων χρηματοδότησης και στερέωσης της παιδείας στην Ήπειρο, με ευρύτερες προεκτάσεις και στο σύνολο του Γένους, αναδεικνύεται πιο εύγλωττα, στο βαθμό που οποιαδήποτε σοβαρή εκπαιδευτική παρέμβαση με προοπτική συνέχειας και ποιότητας συνυφαίνεται αποκλειστικά με την ευεργετική δράση φιλογενών Ηπειρωτών, όπως αντίθετα το σκότος της αμάθειας επέρχεται *ένεκα μόνης της οδυνηράς πενίας, ουδόλως δ' εξ ελλείψεως δίψης γνώσεων και φιλομαθείας*[1].

[1] Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 67. Πρβλ. σχετικά και Αρχείο Ιωάννη Παπαπέτρου, Επιστολή Ι. Μούζου προς κ. Μ. Λάππαν Τμηματάρχην του Υπουργείου της Παιδείας / Εν Ιωαννίνοις τη 12 Ν/βρίου 1888, όπου ζητείται η συνδρομή του Κρετσουνιστιώτη Λάππα για λειτουργία αστικής σχολής στην Κρετσούνιστα και πληρωμή διδασκάλων *και ούτω καταρτισθή κατάλληλον σχολείον επαρκούν ως εκ της κεντρικής θέσεώς του και εις τας ανάγκας πολλών πλησιοχώρων άτινα δεν είναι εις θέσιν να διατηρήσωσιν ει μη μόλις γραμματοδιδασκαλεία... δι' ο θέλει σας ευγνωμονεί ου μόνον η κοινότης Κρετσουνίστης αλλά και τόσων άλλων περιχώρων διατελούντων εν τω βαθεί σκότει της αμαθίας.* Για το Μ. Λάππα και την εν γένει φιλεκπαιδευτική δράση του βλ. και εφ. *ΦΗ*, φ. 388 / 7-7-1900.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΣΤΗ ΖΙΤΣΑ

Α΄1. Ιστορική αναδρομή.

Πριν από οποιαδήποτε απόπειρα ανασύνθεσης του εκπαιδευτικού σκηνικού στη Ζίτσα κατά την ιστορούμενη περίοδο κρίνεται σκόπιμο, όσο κι αν οι σχετικές μαρτυρίες είναι ισχνές, να ανιχνεύσουμε τις απαρχές του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, προκειμένου να καταλήξουμε σε συμπεράσματα χρήσιμα για την κατανόηση των μεταγενέστερων εξελίξεων.

Αναμφίβολα η εκπαιδευτική λειτουργία πρέπει να θεωρηθεί στα πλαίσια της μοναστηριακής ζωής και δράσης στη Ζίτσα και στην ευρύτερη περιοχή[1]. Αν και τα εκπαιδευτικά δρώμενα της Ζίτσας από τη στιγμή της κατάκτησης και εντεύθεν παρουσιάζονται με τρόπο εξαιρετικά ασαφή, αφού οι λιγοστές πληροφορίες που φθάνουν ως εμάς είναι ως επί το πλείστον έμμεσες και ατεκμηρίωτες, καθιστώντας δυσχερή και κάποτε αδύνατη την επιβεβαίωσή τους με την προσφυγή σε αρχειακές πηγές, εντούτοις, με βάση τα στοιχεία που κατορθώσαμε να συγκεντρώσουμε, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τους πρώτους αιώνες μετά την οθωμανική κατάκτηση κέντρο της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στη Ζίτσα υπήρξε το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία[2], όπου λειτουργούσε προπαιδευτήριο από το 15ο αιώνα έως το 1750 μ.Χ. περίπου[3]. Έμμεση επιβεβαίωση των ασαφών και απροσδιόριστης προέλευσης πληροφοριών που παρέχουν διάφοροι συγγραφείς, με προεξάρχοντα το Λαμπρίδη, για λειτουργία σχολείου στη μονή συνιστούν ορισμένα σημειώματα σε παράφυλλα εκκλησιαστικών βιβλίων, που παραπέμπουν σε μια στοιχειώδη, έστω, εκπαιδευτική διαδικασία[4]. Τα σημειώματα αυτά αφενός αντανακλούν το φόβο της επικρεμάμενης τιμωρίας και παρέχουν το μέτρο αποτίμησης των παιδαγωγικών

---

[1] Πρβλ. γενικότερα για το ρόλο των μοναστηριών της Ηπείρου στον τομέα αυτό Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 62-63. – Γ. Πλουμίδης, «Η παιδεία στην Ήπειρο (ως τα μέσα του ΙΖ΄ αιώνα)», *Νεοελληνική Παιδεία και Κοινωνία. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα 1995, σ. 134-137.

[2] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. Γ΄, σ. 62 και τχ. ΣΤ΄, σ. 9. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 31. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 32. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 102. – Μπέττης, *ό. π.*, σ. 320. – Δ. Καμαρούλιας, *Τα Μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α΄, Αθήνα 1996, σ. 79-80, 542, 552. – Τρ. Ευαγγελίδης, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας (Ελληνικά σχολεία από της αλώσεως μέχρι Καποδιστρίου)*, τόμος πρώτος, εν Αθήναις 1936, σ. 184. – Φ. Γ. Οικονόμου, *Η εν Ιωαννίνοις Εκκλησία. Από της ιδρύσεώς της μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Αθήναι 1966, σ. 92. Του ίδιου, *Τα σχολεία της Ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987, σ. 15.

[3] Βλ. Λαμπρίδης, *ό. π.*, τχ. ΣΤ΄. Ο ίδιος, ωστόσο, αλλού (βλ. *ΗΑ*, ό. π., σ. 40) θεωρεί το 1376 ως χρόνο έναρξης της λειτουργίας του. Αντίθετα ο Τρ. Ευαγγελίδης, *ό. π.*, ισχυρίζεται ότι *ταύτην κοινήν ούσαν τω 1520 πρέπει να αναζητήσωμεν εν τη Μονή του Προφήτου Ηλιού*. Είναι προφανές ότι η έλλειψη στοιχείων δημιουργεί μια ρευστότητα στις εκτιμήσεις για την απαρχή της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Όσον αφορά στη ληξιαρχική πράξη «θανάτου» της σχολής, επικράτησε η άποψη του Λαμπρίδη. Πρβλ. ωστόσο Φ. Οικονόμου, *ό. π.*, που τοποθετεί τη διάλυσή της στα 1813, μάλλον παρερμηνεύοντας τους Ζιτσαίους πατριδογράφους του περασμένου αιώνα.

[4] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 13, 104, 653: α) *Μην Φευρουάριος* ... Νεωστί μετατυπωθείς και επιμελώς διορθωθείς παρά Κυρίου Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ενετήσιν, 1740. Παρά Νικολάω τω Σάρω. Έτει από της Θεογονίας αψμ΄. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. Στο εσώφυλλο του μπροστινού εξωφύλλου: *προχοαις κυκλοψ . μυρμηξ*. β) *Μηναίον Νοεμβρίου*, Ενετήσιν, παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων, χ. ά. στ. (ακέφαλο – κολοβό, αρχίζει από σ. 175). Στο εσώφυλλο του πίσω εξωφύλλου: *αρζόν χήρ μου αγαθή γράψω γράματα καλά μη δαρθης και μη μαλοθής* (επαναλαμβάνεται παρακάτω με άλλο γραφικό χαρακτήρα). γ) *Μηναίον του Δεκεμβρίου* (ακέφαλο – κολοβό, μόνο η σελίδα του τέλους σώζεται): *άνθροπος αγραματος ξιλον ακαρπον . – αβρός δ' εν προχωαις κυκλωψ φθογκαζεται μύρμηξι* και αλλού: *αβρός δ' εν προχοαίς κύκλωψ φθογγάζεται.*

αντιλήψεων και των μεθόδων επιβολής ποινών[1], αφετέρου είναι αποκαλυπτικά για τις μεθόδους εκμάθησης γραφής με τη χρήση εναλφάβητων στίχων που ο καθένας περιλαμβάνει και τα 24 γράμματα της αλφαβήτου[2].

Πρόκειται μάλλον περί κοινού σχολείου[3], η λειτουργία του οποίου απέβλεπε στην παροχή στοιχειωδών εφοδίων στους τροφίμους κατά κύριο λόγο της μονής και σε όσους επιλέγονταν για την επάνδρωση θέσεων στο μετόχι του Προφήτη Ηλία στη Βλαχιά, τον Άγιο Ιωάννη Βουκουρεστίου, ή στα μετόχια της μονής Πατέρων, το Σαραντάρι (Sarindar) και τη Μίσλα (Mislea)[4], ή προαλείφονταν για εκκλησιαστικά αξιώματα. Λιγότερες πιθανότητες συγκεντρώνει η άποψη ότι *εν τη ενταύθα ιερά Μονή του Προφήτου Ηλιού ... προϋπήρχε ανωτέρα Σχολή προς διδασκαλίαν των αρχαίων συγγραφέων και ανωτέρων μαθημάτων θρησκευτικών και Εκκλησιαστικών διά την μόρφωσιν των διά το ιερατείον προοριζομένων υπό των κατά καιρούς ηγουμένων της Μονής*[5], που ενισχύεται εντούτοις από ανάλογη πληροφορία, αρυσθείσα από την παράδοση, σχετική με την ύπαρξη Ελληνικής Σχολής στη μονή μέχρι το 1730, *όπου εδιδάσκοντο τόσοι κλασικοί Έλληνες συγγραφείς όσοι δεν διδάσκονται σήμερον εις τα γυμνάσια, κατά την τότε επικρατούσαν μέθοδον ψυχαγωγικώς*[6]. Δυστυχώς δεν σώθηκε κανένα βιβλίο μη εκκλησιαστικού περιεχομένου, ούτε καν των Πατέρων της εκκλησίας, παρά μόνο λειτουργικά βιβλία. Έτσι δεν είμαστε σε θέση να επιβεβαιώσουμε μια τέτοια άποψη. Το πλήθος, εξάλλου, των ενθυμήσεων σε παράφυλλα των βιβλίων της μονής, με τις κραυγαλέες ανορθογραφίες και την έλλειψη συγκροτημένου λόγου, δημιουργεί πολλές αμφιβολίες για λειτουργία ανώτερης σχολής εκεί. Από την άλλη μεριά η πληροφορία ότι ο Παρθένιος Κατζιούλης, ο περιφανής σχολάρχης της Επιφανείου Σχολής, *μετήρχετο το επάγγελμα του ιεροδιδασκάλου εν Ζίτση* (17ος αιώνας, μετά το 1662)[7], πληροφορία που φαίνεται πολύ πιθανή με βάση τη ζιτσιώτικη καταγωγή του[8], μας αποτρέπει από το να

---

[1] Πρβλ. και Νικόλαος Νίτσος, *Μονογραφία περί της εν Ηπείρω κώμης του Τσαμαντά*, εν Αθήναις 1926, σ. 77.

[2] Βλ. σημ. 4, σ. 18. Πρβλ. σχετικά Τρ. Ευαγγελίδης, *ό. π.*, σ. LXXVI, LXXXIV και σημ. 2, 3. Επίσης πρβλ. Α. Χ. Μαμμόπουλος, *Σχολεία και διδάσκαλοι του αλύτρωτου Ελληνισμού*, εν Αθήναις 1967, σ. 21. – Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 8ον, σ. 51-52 [σημ. 1 της σ. 51].

[3] Βλ. και Ευαγγελίδης, *ό. π.*, σ. 184. Ο Μπέττης, *ό. π.*, σ. 320 το ονομάζει σχολείο των ιερών γραμμάτων. Όπως και σε όλα τα σχολεία μετά την άλωση, δεν υπήρχε πρόγραμμα και μέθοδος ενιαία, ενώ ως αναγνώσματα χρησιμοποιούνταν το Οκτωήχι, το Ψαλτήρι και άλλα εκκλησιαστικά βιβλία. Βλ. και Κ. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, τ. Α΄, Κέρκυρα 1950, σ. 18-20.

[4] Βλ. αναλυτικά για τα βλαχικά μετόχια των δύο μονών Ariadna Camariano – Cioran, *L' Épire et les Pays Roumains*, Jannina 1984, σ. 45-73.

[5] Αρχείο Τρίμμη: δακτυλογραφημένη ανέκδοτη εργασία του Ν[ικόλαου] Φ[ωλλίδη] με τίτλο *Η Ζίτσα*, υπό χρονολογία 1933, σ. 2. Πρβλ. σχετικά με τις σχολές των μονών (ή φοιτητήρια) και τα διδασκόμενα σε αυτές μαθήματα και Κ. Παπαγεωργίου, *ό. π.*, σ. 28.

[6] Βλ. Αρχείο Ν. Γάγαλη: [ανωνύμου], *Πληροφορίαι διά την εκκλησίαν και την σχολήν των Ταξιαρχών Ζίτσης*, χ. χ. [από εωτερικά τεκμήρια μεταξύ 1901-1903], σ. 1.

[7] Βασ. Κυρ. Σκαφιδάς, «Ιστορία του Μετσόβου», *ΗΕ* 12 (1963), σ. 507. – Αγγελική Χατζημιχάλη, «Οι εν τω Ελληνοσχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες», *ΗΧ* 15 (1940), σ. 80. – Μιχ. Γ. Τρίτος, *Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659-1924). Η Θρησκευτική – Εθνική και Κοινωνική της προσφορά*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 1990, σ. 108.

[8] Βλ. Β. Οικονόμου, 154. – Γεωργιάδης, 39. – περ. *Έσπερος*, τ. 8 (1889), αρ. 182 / 15)27 Ιουλίου 1889 [Ζίτσα], σ. 210. – Μυστακίδης, «Συμβολή...», *Παρνασσός* 10 (1886), σ. 140. – Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική Συλλογή...*, 1960, σ. 82. Υπάρχουν ωστόσο και αυτοί που ισχυρίζονται, χωρίς κατά τη γνώμη μου να προσκομίζουν επαρκείς και αδιάσειστες αποδείξεις, ότι κατάγεται από το Μέτσοβο. Βλ. σχετικά Χατζημιχάλη, *ό. π.*, σ. 79. – Φ. Οικονόμου, *Η εν Ιωαννίνοις Εκκλησία*, Αθήναι 1966, σ. 133. – Τρίτος, *ό. π.*, σ. 107. – Μέρτζιος, «Το εν Βενετία Ηπειρωτικόν Αρχείον», *ΗΧ* 11 (1936), σ. 74. Ενδεικτικό της σύγχυσης είναι και το γεγονός ότι ο Λαμπρίδης εμφανίζει τον Παρθένιο Κατσιούλη στα μεν *Κουρεντιακά* ως μαθόντα τα πρώτα γράμματα στη σχολή της μονής Προφήτη Ηλία Ζίτσας (*ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 66), στα δε *Μαλακασιακά* ως μαθητή της σχολής Μετσόβου (*ΗΜ*, τχ. 5ον, σ. 44), χωρίς,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αποκλείσουμε με κατηγορηματικότητα αυτή την εκδοχή. Ίσως θα ήταν λογικό να δεχτούμε ότι η σχολή του Προφήτη Ηλία ενδέχεται να λειτούργησε κατά περίπτωση και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές είτε ως κοινό σχολείο είτε ως ανώτερο, με την έννοια ότι η διδασκαλία προφανώς ήταν ευκαιριακή και όχι ενταγμένη σε οργανωμένο πρόγραμμα με θεσμοθετημένους κανόνες λειτουργίας, βρισκόταν δε σε συνάρτηση με τη διαμορφωνόμενη κάθε φορά μορφωτική ατμόσφαιρα και τις υπάρχουσες δυνατότητες. Σε κάθε περίπτωση πάντως προείχε ο εκκλησιαστικός χαρακτήρας της παρεχόμενης εκπαίδευσης, που ακολουθούσε τη βυζαντινή παράδοση και εναρμονιζόταν με τα παλαιότερα βυζαντινά πρότυπα, προετοίμαζε δε την αναπαραγωγή του απαραίτητου στελεχικού δυναμικού της εκκλησίας στα πλαίσια της εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι όλοι οι μαθητές του σχολείου αυτού ακολούθησαν το ιερατικό ή μοναχικό στάδιο, δείχνει ωστόσο την κυρίαρχη κατεύθυνση. Το γεγονός μάλιστα ότι το 1522/1523[1] γίνεται οικουμενικός πατριάρχης ο Ιερεμίας Α΄ από τη Ζίτσα[2], που η παράδοση τον φέρει να άκουσε τα πρώτα μαθήματα στη μονή του Προφήτη Ηλία, είναι ενισχυτικό των παραπάνω διαπιστώσεων και αποκαλύπτει την ύπαρξη μιας γενικότερης μοναχικής και ιερατικής υποδομής στην Ήπειρο – από τους κόλπους της οποίας προήλθαν κι άλλοι τρεις οικουμενικοί πατριάρχες κατά το 16° και τις αρχές του 17ου αιώνα – που έχει την αφετηρία της στην ενεργοποίηση παρόμοιων εκπαιδευτικών διαδικασιών διαφόρων επιπέδων σε πολλά ηπειρωτικά μοναστήρια[3].

Επιπλέον, μια σειρά εξέχουσες μορφές όπως οι Ζιτσαίοι Χρύσανθος[4] ιερομόναχος, σχολάρχης και συγγραφέας, Μανασσής, επίσκοπος Δελβίνου και Χιμάρας (1682-1695)[5], ο προμνησθείς Παρθένιος Κατζιούλης, ιερομόναχος, δάσκαλος και πρώτος παροιμιογράφος (1650-1717) και ο Πογδοριανίτης Δοσίθεος Φιλίτης, μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας, που προέρχονται από τις τάξεις του κλήρου και ανέπτυξαν έντονη

ωστόσο, σε καμιά περίπτωση να αναφέρεται ρητά στην καταγωγή του. Αλλά και ο Αραβαντινός, *Χρονογραφία*, Β΄, σ. 282, σε αντίθεση με τα διαλαμβανόμενα στη *Βιογραφική Συλλογή*, υιοθετεί εδώ τη μετσοβίτικη καταγωγή του.

[1] Οι πληροφορίες πάντως για το χρόνο πατριαρχίας του Ιερεμία είναι συγκεχυμένες και εν πολλοίς αντιφατικές. Ενδεικτικά βλ. Γ. Ι. Ζαβίρας, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Ανατύπωσις Α΄ Εκδόσεως, Επιμέλεια – Εισαγωγή – Ευρετήριον Τάσου Αθ. Γριτσοπούλου δ. φ. , Αθήναι 1972, σ. 330-333. Συστηματική διερεύνηση του ζητήματος επιχειρεί ο Χ. Γ. Πατρινέλης, «Χρονολογικά ζητήματα της Πατριαρχείας του Ιερεμίου Α΄ (1522-1546), *Μνημοσύνη* 1 (1967), σ. 249-262, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

[2] Βλ. γενικά για Ιερεμία Μπέττης, «Ιερεμίας ο Α΄ Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης», *ΗΕ* 12 (1963), σ. 785-789. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 170-178. – Φ. Γ. Οικονόμου, *Η εν Ιωαννίνοις Εκκλησία*, Αθήναι 1966, σ. 146-148. Πρβλ. και *Ηθική και Θρησκευτική Εγκυκλοπαίδεια*, σ. 779-780.

[3] Βλ. Γ. Πλουμίδης, «Η Ήπειρος, κέντρο επικοινωνίας και παιδείας», *ΗΗ*, τ. ΙΖ΄ (1995), σ. 8.

[4] Βλ. σχετικά με Χρύσανθο Ιωακείμ Μαρτινιανός, μητρ. Ξάνθης, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Μοσχοπόλεως. Α΄ Η Ιερά Μονή του Τιμίου Προδρόμου κατά τον εν αυτή κώδικα 1630-1875*...Αθήναι 1939, σ. 132-133 [ίσον ομολόγου με ημερ. 5-11-1699 – Βοσκόπολις, το οποίο συνέταξε ο Χρύσανθος ιερομόναχος, επομένως ήταν στη Μοσχόπολη ήδη πριν το 1699]. – Κωνστάντιος ο από Σιναίου, «Περί των μετά την άλωσιν εκ του Κλήρου αρετή και παιδεία διαπρεψάντων», *Εφημερίς των Φιλομαθών*, αρ. 465 / 18-9-1862, έτος Ι΄, σ. 2120, συνέχεια σημ. (β) της σ. 2119. – Γ. Ι. Ζαβίρας, *ό. π.*, σ. 546-547. – Τρ. Ευαγγελίδης, *Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας (Ελληνικά Σχολεία από της Αλώσεως μέχρι Καποδιστρίου)*, τόμος πρώτος, εν Αθήναις 1936, σ. 169 και τόμος Β΄, σ. 442. – Φ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου*, Αθήναι 1987, σ. 44. – *ΜΕΕ*, τ. ΙΘ΄, σ. 193. – Δ. Παπαζήσης, «Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας», *ΗΕ* 28 (1979), σ. 49.

[5] Βλ. για Μανασσή Β. Μπαράς, *Το Δέλβινον της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, Αθήναι 1966, σ. 78, 104. – Θεμ. Μπαμίχας, «Κώδιξ του Ναού της πόλεως Δελβίνου», *ΗΧ* 5 (1930), σ. 59. Πρβλ. *ΦΗ*, φ. 116 / 9-12-1894 [Παρατηρήσεις επί των χρονολογικών καταλόγων του Μητροπ. Αμασσείας κ. Ανθίμου Αλεξούδη]: ... *ήν πρωτοσύγκελος Ιωαννίνων, εκ Ζήτσης, ποιμήν άριστος, φίλος της παιδείας, ιδρύσας σχολεία, αρχιερατεύσας 13 έτη, ετελεύτησεν εν Χειμάρρα.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εκπαιδευτική δράση και φέρονται ότι φοίτησαν αρχικά στη Ζίτσα, προσφέρουν απτά δείγματα της αποτελεσματικότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της συμβολής της, ανεξάρτητα από προβλήματα και αδυναμίες, στη γενικότερη πνευματική αναβάθμιση της περιοχής και στην προετοιμασία του κλίματος που κυοφόρησε τις μεταγενέστερες θετικές εκπαιδευτικές εξελίξεις.

Κατά τα μέσα περίπου του 18ου αι. σύμφωνα με το Λαμπρίδη[1] *το πνευματικόν της Μονής φυτώριον διελύθη. Διότι και ο εν Ζήτση διδάξας ισαπόστολος εκείνος Κοσμάς (1779) τους μεν μοναχούς διά την διάλυσιν της Σχολής ταύτης ονειδίζει, τους δε Ζητσαίους παραινεί, ίνα προβώσιν εις εκποίησιν παντός αργυρού και μεταξωτού προς σχηματισμόν κεφαλαίου υπέρ διατηρήσεως εν Ζήτση ανωτέρας Σχολής*[2]. Οι λόγοι της διάλυσης δεν είναι ξεκάθαροι. Ασφαλώς η παρανόηση από τους ηγουμένους και τους μοναχούς του προορισμού των Μουσών[3] είναι μια αιτία, πολύ γενική, ωστόσο, και ασαφής. Το πιθανότερο είναι ότι η εμπλοκή της μονής, όπως επίσης και της μονής Πατέρων, σε οικονομικές περιπέτειες[4] την εποχή αυτή λειτούργησε αρνητικά και

---

[1] Πρβλ. ωστόσο και Αρχείο Ν. Γάγαλη, *ό. π.*, σ. 1, όπου προβάλλεται ο ισχυρισμός, αναπόδεικτος είναι αλήθεια, πως η Σχολή της μονής του Προφήτη Ηλία έπαυσε να λειτουργεί στη μονή από το 1730, οπότε μεταφέρθηκε στον παρά τους Ταξιάρχες χώρο.

[2] Λαμπρίδης, *ΗΑ*, ό. π., σ. 45 [πρβλ. και σ. 41]. Σχετικά με κατάληξη της φιλεκπαιδευτικής παρέμβασης του Κοσμά Αιτωλού βλ. κεφ. Τα Σχολεία, σ. 53-55.

[3] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, ό. π.

[4] Είναι γεγονός ότι τα μετόχια διέθεταν μεγάλη ακίνητη περιουσία. Βλ. σχετικά με τα περιουσιακά στοιχεία των μετοχίων Camariano – Cioran, *ό. π.*, σ. 46-47, 53-54 και 56-57. Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 319, 400. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 94-95. – Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. ΣΤ΄, σ. 35-37. Λογικά θα περίμενε κανείς ότι αυτό θα είχε θετικό οικονομικό αντίκτυπο τόσο στη δική τους όσο και στην πορεία των κυρίαρχων μονών της Ζίτσας. Παρόλα αυτά, τα στοιχεία που παρέχει η Camariano – Cioran για το 18ο αιώνα (αφορούν το διάστημα μεταξύ 1733 και 1741) συνθέτουν μια διαφορετική εικόνα, κύρια χαρακτηριστικά της οποίας είναι ο ελάχιστα πλεονασματικός μέχρι αρνητικός ισολογισμός μεταξύ εσόδων και εξόδων, η συσσώρευση χρεών στα μετόχια, και η συνακόλουθη ασήμαντη ενίσχυση των μοναστηριών της Ζίτσας. Βλ. Camariano – Cioran, *ό. π.*, σ. 50-51, 54, 59. Έτσι, περί τα μέσα του 18ου αιώνα οι δυο μονές περιέπεσαν σε χρέη, απ' τα οποία έσπευσαν να τις ελευθερώσουν *ευσεβείς και ελεήμονες Ιωαννίται*. Βλ. Λαμπρίδης, *ό. π.*, τχ. ΣΤ΄, σ. 39. Πρβλ. και *ΗΑ*, ό. π., σ. 74, όπου καθορίζει επακριβώς και το χρόνο χρέωσης των μονών (1857). Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι Ζιτσαίοι πατριδογράφοι. Βλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 29. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 30, σημ. 1. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 96, 110. Η Camariano – Cioran αντίθετα (*ό. π.*, σ. 59) δεν κάνει την παραμικρή νύξη στη χρέωση της μονής Πατέρων.

Τα χρέη της μονής του Προφήτη Ηλία, ειδικότερα, που φαίνεται πως ήταν βαριά και απειλούσαν και την περιουσία του μετοχίου του στη Βλαχία, εξοφλήθηκαν το 1857 με τη συνδρομή του Δοσίθεου Φιλίτη, αρχιμανδρίτη τότε στη μονή Αγίου Ιωάννη, και των επιτρόπων της σχολής Γκιούμα. Βλ. σχετικά Camariano – Cioran, *ό. π.*, σ. 59. – Λαμπρίδης, *ΗΜ*, ό.π.

Η διευθέτηση του προβλήματος ωστόσο δεν σήμανε και την άρση των αιτιών της κρίσης, που φαίνεται να είναι περισσότερο αποτέλεσμα κακοδιοίκησης (βλ. Camariano – Cioran, *ό. π.*), *ραθυμίας και φαυλότητος των εν Ηπείρω ηγουμενευόντων* (Λαμπρίδης, *ό. π.*, τχ. ΣΤ΄, σ. 39) ή ακόμη ιδιοτέλειας και κατασπατάλησης των εισοδημάτων της Βλαχίας από ασυνείδητους, κοσμικούς, σπάταλους και απειθείς ηγουμένους των εκεί μετοχίων (βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 96, 110), παρά έλλειψης πόρων. Έτσι εξηγείται για παράδειγμα η εκ νέου, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα (1787), χρέωση του Προφήτη Ηλία, για την αντιμετώπιση της οποίας κινητοποιήθηκαν και πάλι οι υπεύθυνοι της σχολής Γκιούμα με την προτροπή και τις δραστήριες ενέργειες του Δοσίθεου Φιλίτη, που *μη φέρων την επί το χείρον αυτού μετάβασιν και παντελή εξολόθρευσιν, αλλά θείου ζήλου πλησθείς, και οίκτον φιλοσεβή ενδειξάμενος απέτισε το χρέος αυτό περίπου τα τεσσαράκοντα πουγγία συμποσούμενον*. Βλ. Αρχείο Τρίμμη, *Ίσον απαράλλακτον του γράμματος ούπερ επιφέρει ο Πανιερώτατος άγιος ουγκροβλαχίας κυρ Δοσίθεος περί των ων έδωκεν άσπρων* [Κοσμάς ιερεύς οικονόμος Ιωαννίνων βεβαιώ. Κώνστας Γεωργίου βεβαιώ. αψπζ΄: Ιανουαρίου 1. Εν Ιωαννίνοις]. Αποτέλεσμα της παρέμβασης αυτής ήταν να ξεχρεωθεί μεν η μονή, αλλά δια πατριαρχικού σιγγιλίου του Πατριάρχη Προκοπίου να χάσει τον ενοριακό της χαρακτήρα, να κηρυχθεί σταυροπηγιακή και να προσηλωθεί στη σχολή του Γκιούμα, με την υποχρέωση να διαθέτει σ' αυτή τα περισσεύοντα από τα εισοδήματα για τους φτωχούς σπουδαστές της σχολής. Βλ. σχετικά Λαμπρίδης, *ό. π.*, σ. 39-40. – Camariano - Cioran, *ό. π.*, σ. 59-60. – Β.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρεμπόδισε τη λειτουργία της σχολής. Αλλά και το επιχείρημα της αποδυνάμωσης της μονής από τα καλύτερα στελέχη που *προτιμούσαν τα πλούσια μετόχια της Βλαχιάς* φαντάζει λογικό[1].

Θα μπορούσε ίσως κανείς, με βάση τις προεκτεθείσες γενικές διαπιστώσεις, να υποστηρίξει τη λειτουργία σχολής και στη μονή Πατέρων. Αν και οι έμμεσες πηγές μας προσανατολίζουν προς την κατεύθυνση αυτή[2], η έλλειψη τεκμηρίωσης μας καθιστά σχετικά επιφυλακτικούς ως προς την αποδοχή μιας τέτοιας άποψης. Οπωσδήποτε ορισμένα στοιχεία είναι ενδεικτικά μιας πνευματικότητας που μας υποψιάζει για ανάλογες παιδευτικές διεργασίες, τουλάχιστον σε κάποια χρονική φάση. Ειδικότερα η είδηση ότι η μονή είχε πλουσιότατη βιβλιοθήκη με εκατοντάδες τόμους από σπάνια βιβλία και χειρόγραφα[3], καθώς και το γεγονός ότι σε περιθώρια σωζόμενων σπαραγμάτων τέτοιων βιβλίων αναγράφονται τίτλοι από έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων[4], αν δεν πιστοποιεί, συνεπικουρεί πάντως την υπόθεση ότι η μονή Πατέρων αποτελούσε επίσης μια πνευματική εστία, της οποίας την εμβέλεια δεν είμαστε σε θέση να αξιολογήσουμε επαρκώς. Άλλωστε, η ύπαρξη σχολής στον κοντινό Προφήτη Ηλία σίγουρα ευνοούσε τη μετακένωση ανάλογων πνευματικών διεργασιών και στη μονή Πατέρων, δεδομένων και των ισχυρών αδελφικών δεσμών, της συναντίληψης και της κοινότητας συμφερόντων και στόχων των δύο μονών. Σε τελική ανάλυση, ακόμη και αν δεχθούμε ότι προπαιδευτήριο του τύπου της μονής Προφήτη Ηλία δεν κατέστη δυνατόν ή δεν θεωρήθηκε απαραίτητο να λειτουργήσει στη μονή Πατέρων, οφείλουμε πάντως να επισημάνουμε την οργανική ένταξη της μονής στο πνευματικό κλίμα μιας γενικότερης παιδευτικής διαδικασίας που εκπορευόταν από τη μονή Προφήτη Ηλία και υπερκάλυπτε σε κάθε περίπτωση τις αντίστοιχες ανάγκες τουλάχιστον των ενασκουμένων σε αυτή πατέρων[5].

Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 97. Ας σημειωθεί πως παρά την απότιση των χρεών η μονή δεν ξεχρεώθηκε εντελώς, αφού στο τέλος του 1787, λίγους μήνες δηλ. αργότερα, εξακολουθεί να *υπόκειται εις χρέη 3000 γροσίων, εξ ών αι μεν 2000 χρεωστούνται τω Αληζόταγα δερβισιάρχη, τα δε λοιπά τω αχμέταγα τζούτζη*. Βλ. Αρχείο Τρίμμη, επιστολή των επιτρόπων της ΜΠΗΖ προς τους κατοίκους, με ημερ. 20-12-1787.

[1] Σ. Γ. Παπάς – Γκάλ(γ)κος, «Δασκαλιό. Το πρώτον δημοτικόν σχολείον Ζίτσης», *ΗΕ* 5 (1956), σ. 329.

[2] Βλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 31. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 32. – Καμαρούλιας, *ό. π.*, σ. 80, 542, 552. – Φ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987, σ. 15.

[3] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 110. – Αμ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 29, σημ. 1. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 28, που κάνουν λόγο για μεμβράνες, χειρόγραφα βιβλία, όχι μόνο εκκλησιαστικά, αλλά και άλλα, τα οποία δυστυχώς απωλέσθηκαν στα πλαίσια της γενικής διαρπαγής κατά την περίοδο της παρακμής της μονής. Ήδη από το 1866 ο Γ. Τρίμμης υπήρξε μάρτυρας της καταστροφής παλαιών βιβλίων και εγγράφων: *Μεμβράνες παληές πριν εύγη το χαρτή, από το μωναστίρη τον Πατέρον, τες επήρα από τους πηστικούς και κοπέλνα και ηπερέτας, ετήλιζον τιρί, και λοιπά, τα έκαμαν θύκας του κόρφου, έβαζαν τα τσακμάκια τον (πριόβολον ίσκα) σοβλιά και σπάγκους διά μπάλομα ... τα κατέστρεψαν, όπος ήτον και πολλά άλλα, φερμένα από ξένα μέρη, από Ροσήαν Βλαχήαν και άλλας πόλης όπου η Πατέρες ζητολογόντας εσήναζαν προς διατίρησιν της Μωνής, καθώς ευρίσκονται και χρυσόβολα από την Ροσήαν μόνον εις τον Προφήτην Ηλήαν, τον δε Πατέρον εχάθησαν*. Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Γ. Δ. Τρίμμης, διάφορες σημειώσεις.

[4] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, φύλλα – σπαράγματα εκκλησιαστικών βιβλίων. Στα περιθώρια είναι γραμμένα τα εξής: *Α΄. Εξήγησις λυσίου και σημειώσεις λυσίου. Β΄. Ισοκράτους Αρεοπαγιτικός. σημειώσεις και εξηγήσεις. αμφότερα ελλειπή. Ε΄. Μάρτυρες και Ρωμαϊκή ιστορία. εξηγ. Μεγ. Βασιλείου. και στοίχοι εναντίου του έρωτος και άλλα.*

[5] Η παραπάνω απόψη, στηριγμένη κατά κάποιο τρόπο στη λογική των «συγκοινωνούντων δοχείων» που πρέπει να διείπε τις σχέσεις των δύο γειτονικών μονών, ενισχύεται και από κατάλογο συνδρομητών του πονήματος των Μεθοδίου Ανθρακίτη και Μπαλάνου Βασιλόπουλου, *Οδού Μαθηματικής τόμος τρίτος* ...Βενετία, τυπογρ. Α. Βόρτολι, 1749, σύμφωνα με τον οποίο εκτός από τον ηγούμενο της μονής Προφήτη Ηλία Ιωαννίκιο – πιθανώς να είναι και Ζιτσαίος την καταγωγή, όπως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α΄2. Οι προϋποθέσεις.

Είναι κοινός τόπος στην εκπαιδευτική βιβλιογραφία η επίκληση, μεταξύ άλλων, και του φιλομαθούς των κατοίκων προκειμένου να ερμηνευθεί ο προς την παιδεία ζήλος και η ροπή προς τη μάθηση. Η φιλομάθεια ωστόσο δεν σχετίζεται ασφαλώς με γονιδιακές προδιαθέσεις ούτε προσδιορίζει a priori και επιλεκτικά κάποιες χαρισματικές ομάδες ανθρώπων, αλλά επηρεάζεται και διαμορφώνεται από τις οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες, το πολιτικό – θεσμικό status και τη γενικότερη ιδεολογική και πνευματική ατμόσφαιρα ή, στο βαθμό που θα δεχτούμε ότι μεταφέρεται ως γενετικό φορτίο και προδιαγράφει ως ένα βαθμό τη στάση του συλλογικού κοινωνικού μορφώματος απέναντι στη μόρφωση, σέρνει πίσω της μια μακρά παιδευτική παράδοση που έχει εθίσει προς την κατεύθυνση αυτή τα κοινωνικά αντανακλαστικά και βαδίζει παράλληλα, σε σχέση αμοιβαίας αλληλεπίδρασης, με την ύπαρξη και την ενδυνάμωση εκπαιδευτικών λειτουργιών. Από την άποψη αυτή η Ζίτσα φαίνεται να συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις για θετική απάντηση στην εκπαιδευτική πρόκληση και συνεχή ανατροφοδότηση της φιλομάθειας των μελών της. Ειδικότερα:

Α΄2.1. Ιδεολογικές – πνευματικές.

α) Η μακρά παιδευτική παράδοση της Ζίτσας, που συναρτάται άμεσα με την εκπαιδευτική δράση της μονής του Προφήτη Ηλία, παρά τα περιορισμένα όσον αφορά το σύνολο του πληθυσμού και στοχοπροσηλωμένα στις εκκλησιαστικές ανάγκες μορφωτικά αποτελέσματα της όλης διαδικασίας, συνετέλεσε στο να δημιουργηθεί ένας πυρήνας «εγγραμμάτων» και να διαμορφωθεί θετικό πνευματικό κλίμα και ατμόσφαιρα ευνοϊκή όσον αφορά τη μάθηση και δεκτική στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών.

β) Η ανάπτυξη του νεοελληνικού διαφωτισμού, που βασική του συνιστώσα ήταν η διάδοση των φώτων, η πνευματική – διανοητική αφύπνιση των υποδούλων ως προϋπόθεση για την εθνική αναγέννηση, είχε ως αποτέλεσμα να παγιωθεί στις συνειδήσεις η σημασία της παιδείας. Για τη Ζίτσα η συνειδητοποίηση του ρόλου της παιδείας έρχεται ως φυσικό επακόλουθο της προγενέστερης υποδομής και της δράσης του επιφανούς προδρόμου του νεοελληνικού διαφωτισμού, του Κοσμά του Αιτωλού, με τον οποίο συνδέεται η πρώτη απόπειρα καθιέρωσης λαϊκού σχολείου.

γ) Η ακτινοβολία εξάλλου της πολύ κοντινής στη Ζίτσα πόλης των Ιωαννίνων, δέκτη (μέσω του πυκνού δικτύου εμπόρων στον ευρωπαϊκό χώρο) και φορέα εξακτίνωσης της ιδεολογίας του διαφωτισμού (με την πλειάδα των επιφανών Ηπειρωτών λογίων και διδασκάλων), που προκάλεσε το θαυμασμό και τα επαινετικά σχόλια των ποικιλώνυμων περιηγητών, ήταν επόμενο να επιδράσει θετικά στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της εκπαιδευτικής προσπάθειας, λειτουργώντας ως παράδειγμα για μίμηση. Στην κατεύθυνση αυτή συνέτεινε και η ενθάρρυνση της παιδείας από τον Αλή πασά[1], ανεξάρτητα από τους λόγους που υπαγόρευσαν τη

συνέβαινε στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων – συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των συνδρομητών και ο Ιερολογιώτατος Δοσίθεος της μονής Πατέρων. Βλ. σχετικά Κ. Δ. Μέρτζιος, «Κατάλογος των Ενετίησι παρά Ν. Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων εκτυπωθέντων βιβλίων από του 1670-1831», *ΗΧ* 10 (1935), σ. 140-141. Πρβλ. για Ιωαννίκιο και Μυστακίδης, «Συμβολή...», *ό. π.*, σ. 140 (και σημ. 4).

[1] Πρβλ. Γ. Βαβαρέτος, *Ο Αλή πασάς από την άλλην πλευράν*, Αθήναι 1930, σ. 17-19. – Τ. Βουρνάς, *Αλή Πασάς Τεπελενλής. Τύραννος ή ιδιοφυής πολιτικός;*, Αθήνα 1978, σ. 79. – Γκριγκόρι Αρς, *Η Αλβανία και η Ήπειρος στα τέλη του ΙΗ΄ και στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα. Τα Δυτικοβαλκανικά Πασαλίκια της*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

στάση του, σε συνδυασμό με την παγίωση ενός κλίματος ασφάλειας στην επικράτειά του (πάταξη ληστείας, ασφαλής διακίνηση ανθρώπων και εμπορευμάτων αλλά και ιδεών) που επέτεινε την οικονομική ακμή των Γιαννίνων.

δ) Από την άλλη μεριά η πρώιμη δραστηριοποίηση πολλών Ζιτσαίων στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, χώρο ζυμώσεων και πολλαπλών ιδεολογικών επιρροών, είχε ως αποτέλεσμα την εγκόλπωση των διαφωτιστικών ιδεών, ιδιαίτερα της ανάγκης για μόρφωση του γένους, από έναν κύκλο φιλογενών (Δοσίθεος, Κωνστάντιος και Σίλβεστρος Φιλίτης, Χριστόδουλος Μπουτάτης κτλ.)[1], που ο προς την παιδεία ζήλος τους όχι μόνο εκφράστηκε έμπρακτα, όσον αφορά τη Ζίτσα[2], αλλά μεταλαμπαδεύτηκε ως κυρίαρχη σκοποθεσία στους μεταγενέστερους, δημιουργώντας μια αδιατάρακτη συνέχεια στην φιλεκπαιδευτική παρέμβαση της ομογένειας στα εκπαιδευτικά δρώμενα της δούλης πατρίδας, στη βάση της οποίας διαμορφώθηκε η λαμπρή παράδοση του ζιτσιώτικου ευεργετισμού.

Α΄2.2. Οικονομικές.

Η στενή και άρρηκτη σχέση μεταξύ ευποιίας – παιδείας όσον αφορά το σύνολο του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού – με σαφείς προεκτάσεις και αποτελέσματα και στα όρια του Ελληνικού κράτους –, που για την Ήπειρο ειδικότερα γίνεται πιο εμφανής και καθοριστική, παραπέμπει ευθέως στην κεφαλαιώδη σημασία του οικονομικού παράγοντα. Από την άποψη αυτή η εξασφάλιση των υλικών μέσων, που επέτρεψαν με αξιώσεις τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό, συνέτεινε τα μέγιστα στη μακροπρόθεσμη ευδοκίμηση του μορφωτικού εγχειρήματος στη Ζίτσα και στη βαθμιαία διαμόρφωση οργανωμένων εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών καθ' όλη σχεδόν την περίοδο που εξετάζουμε.

Δύο υπήρξαν βασικά οι χρηματοδοτικοί άξονες της εκπαιδευτικής λειτουργίας, τα μοναστηριακά εισοδήματα και οι δωρεές και τα κληροδοτήματα των ευεργετών. Πρόκειται σχεδόν στο σύνολό τους για εξωγενείς πηγές χρηματοδότησης – εύλογο για γεωργο-κτηνοτροφική κοινωνία με χαμηλή παραγωγική ανάπτυξη· άλλωστε και γενικότερα λειτουργούν υποβοηθητικά, αποτελούν δηλαδή κατά κάποιο τρόπο τα «δεκανίκια» της εγχώριας οικονομίας –, που η ειδική τους λειτουργία επιβάλλει την αναλυτική παρουσίασή τους.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Μετάφραση: Αντ. Διάλλα, Εισαγ. Σχόλιο-Επιμέλεια: Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα 1994, σ. 279-280.

[1] Για τον κύκλο των Φιλιτών ειδικότερα και τις σχέσεις τους με τις διαφωτιστικές ιδέες και τους εκπροσώπους τους βλ. κεφ. Η΄, Η Ευρύτερη εκπαιδευτική συνεισφορά της Ζίτσας, σ. 333-336, και ιδιαίτερα σημ. 5 της σ. 334.

[2] Οι φιλεκπαιδευτικές τους παρεμβάσεις αναλύονται διεξοδικά στα κεφ. Β΄ Πηγές Χρηματοδότησης, Γ΄ Τα Σχολεία και ΣΤ΄ Υποτροφίες, αλλά και σε πάμπολλες περιπτώσεις περιστασιακά γίνονται αντικείμενο υπομνηματισμού, γεγονός που δείχνει την καθοριστική τους σημασία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΠΗΓΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

Β΄1. Τα μοναστηριακά εισοδήματα

Προέρχονται κυρίως από τα μετόχια της Βλαχίας και μέρος τους διατίθεται για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Πρόκειται για τη μονή Αγίου Ιωάννη Βουκουρεστίου, μετόχι της μονής Προφήτη Ηλία, και τις μονές Μίσλας (Mislea), στο νομό Πράχοβας, και Σαρανταρίου (Sarindar), επίσης στο Βουκουρέστι, που αποτελούν μετόχια της μονής των Πατέρων. Δεν είναι γνωστός ο βαθμός συμμετοχής της πηγής αυτής στις εκπαιδευτικές δαπάνες, απετέλεσε ωστόσο για ένα διάστημα, σε συνδυασμό με το κληροδότημα του Δοσιθέου Φιλίτη, βασικό μοχλό στήριξης της εκπαιδευτικής προσπάθειας, η εμβέλεια και τα ευεργετικά αποτελέσματα του οποίου πάντως περιορίστηκαν δραστικά, τόσο χρονικά όσο και ποσοτικά – ποιοτικά, από τη γενικότερη περιπετειώδη πορεία των κυρίαρχων μονών και των μετοχίων τους και τις περιπλοκές που γεννούσε η προσπάθεια πολλών πλευρών να ελέγξουν τη χρηματική διαχείριση σε όφελός τους.

Ειδικότερα η υπερχρέωση των μονών προς το τέλος του 18ου αιώνα, η μετατροπή του Προφήτη Ηλία σε σταυροπήγιο και η «συνοικείωσή» του με τη σχολή Γκιούμα[1], πρώιμες διχαστικές πρακτικές των μοναστηριακών και των κύκλων που τους στήριζαν και πιθανές διαχειριστικές ατασθαλίες στα μετόχια, που έφεραν σε δεινή θέση και τις κυριαρχούσες μονές[2], αλλά και η ταραγμένη περίοδος 1821-1827, που οδήγησε στην έξωση των ηγουμένων και στην οικειοποίηση των εισοδημάτων των μετοχίων από τους Ρουμάνους[3] και επέτεινε τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα, δεν φαίνεται να επέτρεψαν στα μοναστήρια να προσποριστούν αξιόλογα ποσά αυτή την πρώιμη περίοδο, που άλλωστε θα πρέπει να χρησιμοποιήθηκαν για την απόσβεση των χρεών τους[4]. Στα πλαίσια αυτά δεν μπορεί να γίνει λόγος για ουσιαστική συμμετοχή των μονών στις εκπαιδευτικές δαπάνες.

---

[1] Για προβληματική κατάσταση των μοναστηριών βλ. σ. 21, υποσ. 4 .

[2] Πρβλ. Αρχείο Τρίμμη, Επιστολή Ιερόθεου, ηγούμενου Αγίου Ιωάννη, προς τους στη Ζίτσα κ.κ. Γεώργιο Ιωάννου και Κων/νο Εμμανουήλ *τοις τιμιωτάτοις αυταδέλφοις μου*, Βουκουρέστι 3-7-1822, όπου γίνεται λόγος για άθλια και τρισάθλια κατάσταση του Αγίου Ιωάννη και για αφανισμό *οπού έκαμεν ο μακαρίτης Βησσαρίων και εδώ και αυτού*. Σε άλλη επιστολή του εξάλλου προς τον Κων/νο Εμμ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 15-11-1836 αναφέρεται στην προσπάθεια του Βησσαρίωνα – εμπλέκει μάλιστα και τον επίσκοπο Μπουζαίου Κωνστάντιο – , να εξουσιάσει το μετόχι του Προφήτη Ηλία, στα πλαίσια της οποίας τοποθέτησε ως ηγούμενο τον ευνοούμενό του Σεραφείμ Πρωτοπαπαδίτη κατά το 1815-1820. Οι επιστολές έχουν προφανώς απολογητικό χαρακτήρα και προέρχονται από άνθρωπο της «άλλης πλευράς», ωστόσο είναι αποκαλυπτικές διαδικασιών ομαδοποίησης και συγκρουσιακής κατάστασης.

[3] Βλ. Αρχιμ. Γερμανός Αφθονίδης, «Το Μοναστηριακόν Ζήτημα», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 5, έτος Δ΄ 1883-84 [ανατ.1985], τχ. 31 / 12-5-1884, σ. 441. Πρβλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 46.

[4] Ειδικότερα η μονή Πατέρων βρισκόταν σε ελεεινή κατάσταση. Ήδη από το 1808 ο ηγούμενος της μονής Αγάπιος, σε επιστολή του προς το μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Δοσίθεο Φιλίτη (βλ. ΑΙΕΕΕ, κώδ. 239, φ. 2. Πρβλ. Θεμελής, *ό. π.*, σ. 42), επισημαίνει την πλήρη από πολλών ετών έλλειψη βοήθειας από το μετόχι της Μίσλας προς την κυριαρχούσα μονή, επιπλέον την κατακράτηση με διάφορες προφάσεις του συμφωνηθέντος ετησίου. Στη δεινή θέση της μονής φαίνεται πως συνέβαλε και ο μητροπολίτης Ιωαννίνων Βενέδικτος, που φέρεται με τη συνεργασία προυχοντικών κύκλων να την έχει λεηλατήσει, με πρόσχημα την απότιση των χρεών της. Βλ. σχετικά Στ. Μπέττης, *Ο Γεώργιος Σταύρος και τα «Καταστήματα» Ν. Ζωσιμά στα Γιάννινα*, Έκδοση Αγαθοεργών Καταστημάτων Ιωαννίνων, Γιάννινα 1999, σ. 94. Πρβλ. Σπ. Θεμελής, Μονή Πατέρων (Κοίμηση της Θεοτόκου) στο Λίθινο Νομού Ιωαννίνων, [Ιωάννινα] 1997, σ. 41-42, όπου γίνεται αναφορά σε πώληση του μοναστηριού [των εγγείων του προσόδων ασφαλώς] σε Αλβανούς (υλτιζαμτζήδες) για 11 χρόνια από

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αλλά και από το 1828 που αποκαταστάθηκε η *προτέρα τάξις* η κατάσταση δεν άλλαξε προς το καλύτερο, αφού οι υποτακτικοί στη Βλαχία καταπατούσαν τις υποχρεώσεις τους προς τις μονές *εις μόνην την αποστολήν θυμιατηρίων, ιερών τινων σκευών και αμφίων, έσθ' ότε δε και τινων ημιόνων προς εκατέραν τούτων αρκούμενοι*[1]. Η μεταγενέστερη παρέμβαση των Ιωαννιτών και Ζαγορισίων (1830), μετά από πρόσκληση του μητροπολίτη Βενέδικτου και των ηγουμένων των μονών, αν και απέβλεπε στη διόρθωση της κατάστασης, αποτέλεσε το πρόσχημα για την επιβολή ενός καθεστώτος δικαιωματικής συγκυριότητας των κοινοτήτων Ιωαννίνων, Ζαγορίου και Ζίτσας επί των μονών[2], άρα και επί των εισοδημάτων των μετοχίων τους.

Η εξέλιξη αυτή, που κατά τα φαινόμενα διευκολύνθηκε, ή ακόμη προκλήθηκε, από τη φατριαστική διαίρεση του κοινού της Ζίτσας την εποχή αυτή[3], είχε ατυχή για τη Ζίτσα συνέχεια, αφού *θεωρήσαντες οι επεμβάντες την εκ της διαφωνίας προερχομένην αδιαφορίαν των κατοίκων ως και την ανικανότητα (ως μη εμψυχουμένης της παιδείας δεόντως) και αποβαλόντες το προσωπείον της μεσολαβήσεως εσφετερίσθησαν άπαντα τα αναντίρρητα δικαιώματα της κοινότητος ... και ως κύριοι ωκειοποιήθησαν τα πλούσια εισοδήματα των ως είρηται Μοναστηρίων. ... οι καλοκάγαθοι ούτοι περί των εαυτών κοινοτήτων φροντίζοντες παρέβλεπον την Ζίτσαν όλως παρηγκωνισμένην και άνευ ουδεμιάς τινος ωφελείας, μόλις δε διετηρείτο Αλληλοδιδακτικόν Σχολείον, και τούτο διά του λάσσου του αειμνήστου Δοσιθέου*[4].

Σε μια περίοδο που η εκμίσθωση των εκτεταμένων μοναστηριακών γαιών στη Βλαχία άρχισε να αποφέρει βαθμιαία ολοένα και μεγαλύτερα έσοδα, που, κατά την εκτίμηση του Λαμπρίδη, θα μπορούσαν να θεραπεύσουν όχι μόνο εκπαιδευτικές πληγές αλλά και άλλα κοινωνικά δεινά, να λειτουργήσουν με άλλα λόγια πολλαπλά ευεργετικά στον τομέα της λεγόμενης κοινωνικής πρόνοιας[5], οι πηγές βοούν για

το Βενέδικτο, που επιπροσθέτως εκποίησε και όλα τα τιμαλφή αφιερώματα της μονής, κατάσταση που άρθηκε μόλις το 1831 με τις ενέργειες του Προύζου.

[1] Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 41.

[2] Βλ. Λαμπρίδης, *ό. π.*, σ. 41-42. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 99-100. Η μεσολάβηση προέβλεπε τη διάθεση του ενός τρίτου από τα περισσεύματα των μονών για τις ανάγκες του Ζαγορίου, σε αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες του πολλά ισχύοντος Ζαγορίσιου Αλ. Παπάζογλου. Συνδικαιούχος κοινότητα αναγνωρίστηκε και η πόλη των Ιωαννίνων και υπό την έννοια αυτή, εμμέσως πλην σαφώς, επικαρπώτρια επίσης του ενός τρίτου. Κατά κάποιο τρόπο δηλ. το ζήτημα διευθετήθηκε στη βάση της τριμερούς κατανομής των πόρων. Πρβλ. ωστόσο Αρχείο Τρίμμη, επιστολή Ιερόθεου προς αιδεσιμ. και τιμιωτ. κ. Παπαχριστόδουλο Εμμανουήλ Οικονόμο και Κων/νο Εμμανουήλ, Βουκουρέστι 12-5-1834, όπου φαίνεται πως τη μεσολάβηση ανέλαβε ο επίσης Ζαγορίσιος Κων/νος [Μ]προύζος και όχι ο Παπάζογλου, μάλιστα οι Ιωαννίτες επιχείρησαν αρχικά με τις ενέργειές του, ανεπιτυχώς, γιατί το Πατριαρχείο αντέδρασε, να κάνουν τα μοναστήρια ενοριακά. Βλ. για Κ. Προύζο και Σπ. Θεμελής, *Μονή Πατέρων (Κοίμηση της Θεοτόκου) στο Λίθινο Νομού Ιωαννίνων*, [Ιωάννινα] 1997, σ. 38, 42.

[3] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 81-82 [λόγος αυτοσχέδιος κατά την θεμελίωση της Δημοτικής Σχολής Ζίτσης – 1858, Φεβρ. 10].

[4] *Ό. π.*, σ. 82. Βλ. και επιστολή με υπογραφή *είς φιλαλήθης* προς την εφ. *Ελληνικά Χρονικά* του Μεσολογγίου, χ. χ. [μάλλον 1859], *ό. π.*, σ. 198: ... *καίτοι δικαιούχος ούσα* [η Ζίτσα] ...*παρηγκωνίσθη όμως υπό άλλων ισχυροτέρων και γυμνή εκάθητο απέναντι του Παραδείσου μηδέ την συμπάθειαν των τα κοσμήματα αυτής αφαιρεσάντων επισείρουσα.* Πρβλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 42. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 100.

[5] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 74-75 και *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 46. Από 10000 γρόσια το 1831 η εκμίσθωση των μετοχίων έφθασε το 1856 σε 15000 ΚΒ φλωρία και τις παραμονές της δήμευσης σε 30000 ΚΒ φλωριά. Πρβλ. για επιβεβαίωση έντονα αυξητικής τάσης των προσόδων της Βλαχίας περ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τχ. 30 / 4-5-1884, σ. 434, όπου καταχωρίζονται συνολικά στοιχεία για όλα τα μοναστηριακά κτήματα της Βλαχίας [1848 = 8.382.300 βλαχ. γρόσια, 1851 = 12.606.288 βλαχ. γρόσια 1862 = 26.023.673 βλαχ. γρόσια, δηλ. αύξηση εσόδων από εκμισθώσεις κατά 33,5% και 51,56% αντίστοιχα].

Σύμφωνα με άλλες πηγές το 1846 και 1847 το ετήσιο συμφωνημένο δικαίωμα της ΙΜΠΗΖ από μετόχι του Άγιο Ιωάννη Βουκουρεστίου ανέρχεται σε 800 ολλανδικά φλωρία. Το επόμενο έτος 1848

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φατριασμούς, ανταγωνιστικές πιέσεις, διαφθορά, παρασκηνιακές μεθοδεύσεις, διαχειριστικές ανωμαλίες και καταχρήσεις[1], στη διελκυστίνδα των οποίων βρίσκονται

το ετήσιο ανέρχεται σε 2000 ολλανδικά φλωρία [2,5 φορές πάνω, που σημαίνει ότι ήδη η απόδοση των προσόδων αρχίζει να αυξάνει σημαντικά], τα οποία *χρεωστεί να αποδώση ο κυρ. Νικηφόρος, αρχιμανδρίτης ηγούμενος του Αγίου Ιωάννου λόγω ετησίου συμπεφωνημένου δικαιώματος προς το κυριαρχούν μοναστήριον διά το εν Βλαχία μετόχιον κατά το ενεστ. έτος 1848....* Βλ. επιστολές της [μοναστηριακής] επιτροπής των κοινοτήτων Ιωαννίνων, Ζαγορίου και Ζίτσας προς α) Ζ. Ζαχάροφ στην Κων/πολη με ημερ. 19-2-1847, β) Αλ. Καραβασίλη, ομοίως, γ) επίσημον και ενσφράγιστον ένδειξιν προς Αλ. Καραβασίλη με ημερ. 11-2-1847 [και άλλη όμοια του έτους 1846], δ) ευχαριστήρια επιστολή προς τον αυτό Αλ. Καραβασίλη / 28-4-1847 για εξόφληση δύο ετησίων. Επίσης επιστολή του Ιωαννίνων και Βελλάς Ιωαννίκιου προς Αλ. Καραβασίλη / 19-2-1847. Βλ. και επιστολές μον. επιτρ. προς Ζ. Ζαχάροφ και Αλ. Καραβασίλη / 13-2-1848, καθώς και *επίσημον και ενσφράγιστον ένδειξιν προς ειδικόν εν Κων/πόλει επίτροπον Αλ. Καραβασίλην, όπως εισπράξη ... κτλ* / 13-2-1848 [όλα τα ανωτέρω αφορώντα το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία έγγραφα, προερχόμενα από το ΑΜΙ, αντιγράφηκαν από τον κ. Κ. Π. Βλάχο που είχε την ευγενή καλοσύνη να μου τα παραχωρήσει]. Ο Παπαφίλος κάνει λόγο για 24000 Ολλανδικά φλωρία (περίπου 1.392.000 γρ. κατά την τρέχουσα εν Ιωαννίνοις τιμή – 1851), που προσφέρθηκαν στην κατά διαταγή της επιτόπιας διοίκησης δημοπρασία των μοναστηριακών κτημάτων. Βλ. σχετικά *Αιών*, φ. 1202 / 20-10-1851, όπου και αναλυτική παρουσίαση της εξέλιξης των εκμισθώσεων [αρχικά, 1831, 10000 γρ.!!! από μοναχό ονόματι Διονύσιο, στη συνέχεια 100000 γρ. από τον Βελλάς Ιωσήφ – και στις δύο περιπτώσεις ο Παπαφίλος καταγγέλλει συνεννόηση με την ολιγαρχία –, προσφορά 300000 γροσίων ετησίως από το Ζιτσαίο μεγαλέμπορο Αν. Γουδίνο, που ματαιώθηκε από την αντίπραξη των ολίγων, λυσσαλέα αντιπαράθεση ολιγαρχίας και ξενισμού που κατέληξε σε διαδοχικές εξώσεις μητροπολιτών και υπερχρέωση των ελεών με 800000 γρόσια κτλ.].

Βλ. επίσης Θ. Κοσμάς, *Η Ζίτσα του 19ου αιώνα όπως την είδαν οι ξένοι περιηγητές*, Ιωάννινα 1998, σ. 90 και σημ. 11 [κατά το 1853 οι μοναστηριακές πρόσοδοι της Μίσλας, του Αγίου Ιωάννη και του Σαρανταρίου, σύμφωνα με πληροφορία του Ιταλού περιηγητή G. Regaldi, ανέρχονται στο ύψος των 5000, 6000 και 6000 βενετικών δουκάτων αντίστοιχα]. Ο Αραβαντινός, εξάλλου (*Χρονογραφία* Β΄, σ. 235), αθροίζει σε 10000 ολλανδικά φλωρία (6000 για τη μονή Πατέρων και 4000 για τη μονή Προφήτη Ηλία) τα εκ Βλαχίας διαβιβαζόμενα ελεύθερα εισοδήματα. Βλ. και πρώιμες υπερβολικές μάλλον εκτιμήσεις του Λαμπρίδη στην εφ. *Ελληνικά Χρονικά*, φ. 10 / 24-4-1859, που κάνει λόγο για ετήσια εισοδήματα 900000 δρχ. – ήδη στα *Ζαγοριακά* του ανασκευάζει την εκτίμησή του και αναφέρει ποσό τουλάχιστον 350000 δρχ. ετησίως βλ. *Ζαγοριακά οίς προσετέθησαν και τινα περί Ηπείρου*, εν Αθήναις 1870, σ. 126 –, αλλά και εφ. *Αιών*, φ. 1808 / 14-10-1859, όπου αναφορά στην από τον Πέτρο Δούκα πάκτωση των μοναστηριακών κτημάτων στη Βλαχία αντί ενιαύσιου πακτωτηρίου ποσού 21000 ΚΒ φλωρίων. Πρβλ. για πάκτωση Π. Δούκα του έτους 1859 και ΑΜΙ / Δημογ. / Μον. Επιτροπή / ΙΜΠ – ΙΜΠΗ 1857-1918 (ΑΒΕ 656): Επιστολή Μ. Ξανθού, Χρ. Μπουτάτη, Α. Φιλίτη και Ι. Μ. Σορδώνη προς Διεύθυνση των κυριαρχούντων ιερών μονών του Πρ. Ηλιού και των Πατέρων, εν Βουκουρεστίω 25-3-1860.

Τέλος πρβλ. ΑΜΙ, *Κώδηξ περιέχων τον κατάλογον των εις το Γραφείον των Διευθύνσεων των ιερών μοναστηρίων των Πατέρων και του Προφήτου Ηλιού εν Ζίτση κατατεθειμένων βιβλίων και εγγράφων, τη 20 7βρίου 1862*, στο εξής ΑΜΙ / 1. Ι.Μ. 21. 3 / 2 [ΑΒΕ 190], *Κώδηξ*, φάκ. 23, έγγρ. 15 / 29-7-1858 [προϋπολογισμός διά τα φλ. 6300 του ετησίου Σαρανταρίου διά το έτος 1858]. Πληροφορίες για εκμίσθωση Σαρανταρίου, σύμφωνα με τις οποίες πρό του 1856 ο πακτωτής Αγάπιος Σούτζος προσέφερε ετησίως 1750 ολλανδ. φλ., ενώ ο μετά από αυτόν πακτωτής, από 1ης Ιανουαρίου 1856, ανέβασε το ποσό στις 6300 ολλ. φλ. βλ. επίσης ΑΜΙ / Δημογ. / Μον. Επιτροπή / Ι. Μονές 1855-1937 (Ι. Μ. Πρ. Ηλ.) [ΑΒΕ 656]: Αντίγραφο εκ της μεταφράσεως επιστολής / έγγραφης διαμαρτυρίας του νέου πακτωτή προς τον Εξοχ. Φο[υ]άτ πασά, υπουργόν επί των εξωτ. Σχέσεων της οθωμ. αυτοκρατορίας (υπ' αρ. 16), Κων/πολις 20-3-1856.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις των πηγών επιβεβαιώνεται αφενός η αύξουσα πορεία των προσόδων και αφετέρου ενισχύεται και παγιώνεται η άποψη ότι όντως πρόκειται για σημαντικά ποσά.

[1] Βλ. π. χ. εφ. *Αθηνά*, φ. 782 / 8-1-1841, καταχώριση από ανώνυμο Ζ. άρθρου σχετικού με σπατάλη και καταχρήσεις από τους προύχοντες Ιωαννίνων, στο οποίο πέρα από την ανοιχτή καταγγελία για υπεξαίρεση 30000 ταλλήρων από ετήσιο τόκο αφιερωμάτων Ζωσιμάδων και Πικροζωίδων αναφέρονται και τα εξής: *τόλμησαν οι Τζαλμακλίδες διά της ραδιουργίας των να βάλωσιν εις τους όνυχάς των και να σπαταλώσιν εις σκοπούς θηριώδεις και αντιχρίστους 50000 εικοσάρια* [περίπου 650000 γρόσια – Θ. Κ.] *των Ιερών Μοναστηρίων της πλησίον κωμοπόλεως Ζήτζης, σταλθέντα εκ των εν Βουκουρεστίω μετοχίων των προς ανακούφισιν των υπερόγκων χρεών των προξενηθέντων εκ των*

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εμπεπλεγμένοι διάφοροι κύκλοι, κοσμικοί, εκκλησιαστικοί και μοναστηριακοί, με προεξάρχοντες πάντως τους προυχοντικούς κύκλους των Ιωαννίνων, που διέθεταν εύλογα ισχυρές διασυνδέσεις και μεγάλη δύναμη και εμφανίζονταν ως «προστάτες»

ανωμάλων περιστάσεων και προς ανέγερσιν εκπαιδευτικών καταστημάτων. Τα ήρπασαν οι ιερόσυλοι αποκαταστήσαντες και τα ρηθέντα Μοναστήρια έρημα και την χώραν εις κατάστασιν ελεεινήν. Στη συνέχεια εκφράζεται ευχή ο Ιωακείμ [ο Χίος] *να ζητήση επιμόνως την απόδοσιν των διαρπαχθέντων χρημάτων εις τα ρηθέντα Μοναστήρια ... και να τα απαλλάξη από την προστασίαν τοιούτων αμαθεστάτων κηφήνων, οίτινες τα έκαμον έρμαια των αισχρών επιθυμιών τους.* Πρβλ. δημοσίευμα σε ανάλογο πνεύμα αρθρογράφου κρυπτομένου υπό τα στοιχεία Σ. Σ. στην αυτή εφ. *Αθηνά*, φ. 783 / 11-1-1841, που αναφέρεται γενικότερα στη μάστιγα των προυχόντων και του Ιωαννίκιου, μετά την έξωση του Ιωακείμ, και στην κατερήμωση όλων των μοναστηρίων από τον τυραννόφρονα και φωτοσβέστη μητροπολίτη, αλλά και στην τελεία «απόσβεση» των σχολείων της πόλης από ορισμένους επιτρόπους – προφανώς αυτούς για τους οποίους κάνει λόγο ο ανώνυμος Ζ. – κατά το Σεπτέμβριο του 1840 και σε καταχρήσεις των ευπόρων. Πρβλ. εφ. *Αιών*, φ. 435 / 2-5-1843, σχετικά με διάψευση ελπίδων για αποκατάσταση των αδικιών από τον Ιωακείμ το Χίο, για την επάνοδο του οποίου δαπανήθηκαν μεγάλα χρηματικά ποσά (καταγγελίες επίσης για χρηματισμό, καταπίεση ποιμνίου κτλ).

Βλ. επίσης εφ. *Αμάλθεια*, φ. 689 / 2-5-1852 και *Αιών*, φ. 1248 / 12-4-1852 [Π. Παπαφίλος, «Καταστήματα εν Ιωαννίνοις»]: *από του παρελθόντος έτους* [1851], *αφού η Σχολή* [Ζωσιμαία] *εφορεύθη παρά των ολίγων αυτοπροσώπως, τα μερίσματα της Ζ. Σχ. συνεχωνεύθησαν και αυτά μετά των λοιπών ελεών, και ως εκ τούτου δεν υπάρχει πλέον διάκρισις μεταξύ τούτων και των Ζωσιμαίων ελεών. όλα καλούνται γενικώς ελέη ...η εκ νέου χρέωσις των ελεών με τριακοσίας περίπου χιλιάδας γροσίων, εν ώ κατά τον προϋπολογισμόν αυτόν έπρεπε να περισσεύσωσι γρ. 45000 δι' έκτακτα έξοδα, η προφανής και αναιδής λεηλασία μικρού δεν όλων των 315000 γροσίων εισελθόντων εκ των εισοδημάτων των Μετοχίων Μίσλας και Σαρανταρίου και της κληρονομίας του αποθανόντος Ηγουμένου Γερασίμου, αι καταχθόνιαι ραδιουργίαι, αίτινες πλέκονται περί της νέας εκμισθώσεως του Μετοχίου Μίσλας, όλα ταύτα ... αποτελούσι νέαν εποχήν εις τα χρονικά των Καταστημάτων.* Ο Παπαφίλος είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικός και καυστικός για αισχροκερδή διαχείριση, καταχρήσεις και αυθαιρεσίες των ολίγων σε μια σειρά δημοσιευμάτων στην εφ. *Αιών*, φ. 1194 / 15-9-1851, φ. 1201 / 17-10-1851[: *...τα ελέη δεν ήσαν το μόνον έρμαιον της αδηφαγίας της ολιγαρχίας. Το τερατώδες τούτο θηρίον δεν εξήσκησε τους αιμοβόρους οδόντας του μετά τοσαύτης λύσσης επί των ελεών, όσον επί των Μοναστηριακών εισοδημάτων*], φ. 1202 / 20-10-1851[καταβρόχθιση εισοδημάτων από Βελλάς Ιωσήφ και άλλους μέχρι το 1840, κατάσχεσή τους από 1840-1843 από υπενοικιαστή Μ. Ξανθό κτλ., παρά το γεγονός ότι ο Ιωακείμ ο Χίος από το 1841 και για μια 8/ετία εκμίσθωσε τα κτήματα με συνοδική άδεια και παρά την αντίδραση των ολίγων έδωσε πέρας στο ζήτημα των μον. εισοδημάτων και με νέο πατριαρχικό σιγγίλιο άρχισε νέα εποχή για τα μοναστηριακά] και φ. 1206 / 3-11-1851.

Πρβλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1853. 36 / 2α: Αντίγραφο εκθέσεως του κατά την Ήπειρον και Αλβανίαν προξένου της Ελλάδος κ. Ρωσσέτου περί της καταστάσεως Αλβανίας – Ηπείρου, αρ. 94 / 130, εν Ιωαννίνοις 9-4-1853, όπου μεταξύ άλλων αναφέρονται και τα εξής: *...η των χριστιανών κατοίκων της πόλεως Ιωαννίνων διαίρεσις, η του Αρχιερέως όλως φατριαστική και σκανδαλώδης διαγωγή, επιτεθέντος κατά της αγαθής των πολιτών μερίδος, ζητούσης την περιστολήν των καταχρήσεων, την τακτοποίησιν των μοναστηριακών προσόδων και την εξέλεγξιν των λογαριασμών ...όλα αυτά καθιστώσι νεφελώδη τον της Ηπείρου ορίζοντα. ...ο διορισμός του Ρουστέμ πασιά εφόβισε τους κατοίκους αλλά η διατήρησις του Αρχιερέως και η υπό του Πατριαρχείου επικύρωσις των καταχρήσεων αυτού εις τοσαύτην έφερον τους κατοίκους αγανάκτησιν και απελπισίαν...* [στη συνέχεια ο πρόξενος εκφράζει φόβους μήπως η συνεννόηση Ρουστέμ – Αρχιερέως φέρει όλεθρο στην Ήπειρο] *... καθόσον πρόκειται περί της εκμισθώσεως των εν Βλαχία μοναστηριακών κτημάτων περί ών τοιαύτη έρις ηγέρθη μεταξύ Αρχιερέως και κατοίκων, πρόκειται περί της σπατάλης είκοσι χιλιάδων φλωρίων ανηκόντων εις την Ήπειρον και κατακρατουμένων υπό του Κυζήκου ...κτλ.*

Πρβλ. και Θ. Κοσμάς, *ό. π.*, σ. 90-91 και σημ. 13, όπου πληροφορίες για άφρονα διαχείριση και διεφθαρμένους διαχειριστές του G. Regaldi, που επισκέφθηκε τη Ζίτσα τον Απρίλιο του 1853. – εφ. *Ελληνικά Χρονικά*, φ. 34 / 11-10-1859: *οι πρόκριτοι οι λεγόμενοι άρχοντες διχονοούσι μεταξύ των αμιλλώμενοι τις να καταβροχθίση περισσότερα εκ των ελεών και των Μοναστηριακών, τα οποία διαχειρίζονται κατά το δοκούν αυτοίς, χωρίς ποτέ να δώσωσι λόγον εις το κοινόν. οι δε τίμιοι και ευσυνείδητοι πολίται μη έχοντες φωνήν ώστε να εισακουσθώσι και μη βλέποντες πού να καταφύγωσι προς υπεράσπισιν των δικαίων στενάζουσι και θρηνούσι εν γωνία και παραβύστω. οι διέποντες τα της παιδείας επίτροποι και έφοροι των σχολείων είναι όχι μόνον απαίδευτοι, αλλά και εχθροί της παιδείας.* – Αραβαντινός, *ό. π.*. – Λαμπρίδης, *Ζαγοριακά...*, 1870, σ. 127, καθώς και *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 46, 51-53, και *ΗΑ*, Α΄, σ. 74-75 και Β΄, σ. 46. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 31.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

των παρχιωτών[1]. Υπό το πρίσμα αυτό ο παραγκωνισμός της Ζίτσας δεν απέβη ιδιαίτερα ωφέλιμος ούτε και για τις κοινότητες του Ζαγορίου και των Ιωαννίνων, στο βαθμό που ο πλούτος των χρημάτων έγινε αντικείμενο διασπάθισης και διαρπαγής από τους ισχυρούς[2].

Την ίδια στιγμή το κοινό της Ζίτσας αποδύθηκε σε σκληρούς αγώνες για την αναγνώριση των δικαιωμάτων του – με πρώτη πρώιμη ενέργεια την προσπάθεια κατάργησης της δεκαμελούς επιτροπής που διοικούσε τις μονές[3] –, που σε ορισμένες περιπτώσεις έλαβαν και δυναμική μορφή[4], των οποίων η διάρκεια και η κατάληξη δεν

---

[1] Αποκαλυπτική της ηγεμονικής συμπεριφοράς, που γεννά αλλαζονικές και αυταρχικές πρακτικές, είναι η περίπτωση του Γραμμένου, της πατρίδας των Ζωσιμάδων και του Καπλάνη. Σύμφωνα με την εφ. *Αιών*, φ. 1703 / 12-2-1859 *οι τε έφοροι και ο Αρχιερεύς μεταχειρίζονται τους Γραμμενιώτας ως είλωτας και επαίτας, οσάκις απαιτούσιν ουχί βοήθειαν προς σύστασιν Ελληνικού σχολείου, αλλά παρά μεν των εφόρων, τα αναλογούντα τω χωρίω Γραμμένω κληροδοτήματα, παρά δε του Αρχιερέως τους τόκους του αυλικού χρέους προς διατήρησιν της σχολής. Ω ποσάκις είδομεν τους Γραμμενιώτας, εξ ών τινές είναι και συγγενείς των Ζωσιμάδων και του Καπλάνη, εκδιωκομένους με ύβρεις εκ τε της Μητροπόλεως και εκ των οικιών των εφόρων.*

[2] Πρβλ. εύγλωττο δημοσίευμα της εφ. *Αιών*, φ. 1527 / 30-5-1857: *...μέχρι πρότινος ο σκοπός* [των μοναστηριακών εισοδημάτων] *διεστρέφετο ... η συστηθείσα επιτροπή προς διαχείρισιν των περιουσιών αυτών παρεννόησε την αποστολήν της και παρορώντα ή ανεχόμενον τους ιδιοτελείς αυτής σκοπούς ευρούσα δυστυχώς και τον πρώην Αρχιερέα Ιωαννίνων* [εννοεί τον Ιωαννίκιο τον από Μακρίνο] *σπατάλην εποιήσατο των χρημάτων εκείνων, χωρίς ουδέν εις τον τόπον να προζενήση καλόν.* Πρβλ επίσης Λαμπρίδης, *Ζαγοριακά*, 1870, σ. 127: *...το εισόδημα των κτημάτων τούτων κατεβρόχθιζεν ο κατά καιρούς αρχιερεύς μετά των ευϋπολήπτων προυχόντων, μάλλον δε μετά των ισχυρών της Ηπείρου.*

[3] Σχετικά με το σφετερισμό και καταπάτηση δικαιωμάτων της Ζίτσας, δυνατότητα που φαίνεται πως συνδέεται με τις ρυθμίσεις που διαλάμβανε πατριαρχικό σιγγιλιώδες γράμμα του Πατριάρχη Κωνστάντιου, με το οποίο η διοίκηση της μονής ανατέθηκε *μια Δεκαμελεί Επιτροπή*, αλλά και για τις ευθύνες των ίδιων των Ζιτσαίων, χαρακτηριστική είναι η αντίδραση των σημαινόντων στη Βλαχία Ζιτσαίων Αν. Γουδίνου, Γεωργίου Πανταζή Σιλελή και Χρ. Μπουτάτη, που σε επιστολή τους από Βουκουρέστι προς Ιερείς, προκρίτους και λοιπούς συχωριανούς, με ημερομ. 9-5-1834 (βλ. Αρχείο Τρίμμη) εκφράζουν την ανησυχία τους και την αγανάκτησή τους για τις εξελίξεις και υποδεικνύουν τρόπους σωτηρίας: *Στοχασθήτε όμως ότι είναι καταισχύνη διά ημάς να διορισθούν εις τα μοναστήρια της πατρίδος μας Ιωαννίτες και Ζαγορίσιοι. ναι, πρέπει να γνωρίζωμε χρέος μας το να τιμώμε και να σεβώμεθα τους ευπατρίδας Ιωαννίτας και Ζαγορισίους. δεν είναι όμως δίκαιον ούτε η ευγενία των να καταπατούν τα δικαιώματά μας, αλλά μάλιστα να μας υπολογίζουν εις αυτά. διότι το ιερόν μοναστήριον του Προφήτου Ηλιού έκτισε και επροίκισεν η Ζήτζα. το ιερόν μοναστήριον των Πατέρων ομού με την ζήτζαν έκτισαν και επροίκισαν τα πέριξ χωρία. ημείς λοιπόν έχομεν αναφαίρετον δικαίωμα να είμεθα επίτροποι των μοναστηρίων, και απαραίτητον χρέος το να φροντίζωμεν δια την καλήν διάταξιν αυτών των ιερών καταγωγίων, τα οποία εσυστήθησαν δια να είναι καλλωπισμός της πατρίδος μας, να είναι ιερά φυλακτήρια και βοηθητήρια εις τας ανάγκας μας. αν όμως σήμερον κατήντησαν να είναι προς εντροπήν και βλάβην της πατρίδος μας, τούτο είναι σφάλμα εδικόν μας και μεγάλη αμαρτία. διότι ή από αδιαφορίαν ή από απλότητά μας αφίνομε και τα μεν Ιερά μοναστήρια είναι αφανισμένα και καταχρεωμένα τα δε τόσα εισοδήματά των κατεξοδιάζονται ματαίως διά την επάρατον διχόνοιαν. η δε δυστυχής πατρίς μας δεν απολαμβάνει καμμίαν παρηγορίαν από αυτά, εν ώ είναι πνιγμένη εις το χρέος, και πολλοί από τους αδελφούς μας συγχωριανούς στερούνται και του επιουσίου άρτου. διά τούτο πρέπει να γνωρίσωμε ποία τα δικαιώματά μας και τα χρέη μας, και αν το κρίνητε εύλογον, όλοι ομοφώνως να αναφέρωμε όπου ανήκει διά την κατάλυσιν της δεκαμελούς ταύτης επιτροπής, από την οποίαν εξ άπαντος και οι φιλόκαλοι ευπατρίδες Ιωαννίται και Ζαγορίσιοι οι ίδιοι θα παραιτηθούν, όταν ίδουν ημάς τους κτίτορας ότι το απαιτούμεν. και εις το εξής να επαγρυπνώμεν ευσυνειδότως ημείς εις τα μοναστήριά μας.*

Προς την κατεύθυνση της κατάλυσης της επιτροπής αυτής κινήθηκε και ο ηγούμενος των Πατέρων Κλήμης, μεταβαίνοντας στην Κων/πολη. Βλ. σχετικά Αρχείο Τρίμμη, Επιστολή Ιερόθεου, 12-5-1834. Και ναι μεν ο στόχος αυτός επιτεύχθηκε, αλλά δεν αποτράπηκε κατά τα φαινόμενα ο παραγκωνισμός της Ζίτσας, αφού στη θέση της δεκαμελούς επτροπής του Προφήτη Ηλία – δεν είναι γνωστό τι ακριβώς ίσχυσε στη μονή Πατέρων – διορίστηκε με πατριαρχικό σιγγίλιο του Πατριάρχη Κωνστάντιου το Νοέμβριο του 1834 οχταμελής επιτροπή από τους προκριτωτέρους χριστιανούς, στην οποία μετείχαν τρεις Ιωαννίτες, τρεις Ζαγορίσιοι και δύο μόνο Ζιτσαίοι. Βλ. δημοσίευση του πατριαρχικού σιγγιλιώδους γράμματος περ. *Ελληνισμός*, 1909, σ. 377-380.

[4] Πρβλ. εφ. *Αιών*, φ. 227 / 19-1-1841, όπου ανώνυμος υπό τα στοιχεία Μ. Σ. καταφέρεται κατά του Κλήμη των Πατέρων, συσχετίζοντάς τον με τον Ιωαννίκιο, μητρ. Ιωαννίνων, και τον χαρακτηρίζει ως

είναι ευχερές να προσδιοριστούν επακριβώς, αλλά οδήγησαν πιθανώς σε σχετική άμβλυνση της σε βάρος του αδικίας, τουλάχιστον από το 1847[1], εντούτοις μόλις κατά το 1855 φαίνεται πως το Πατριαρχείο, ανταποκρινόμενο σε κοινή ενυπόγραφη και ενσφράγιστη αναφορά της κοινότητας, εκδομένης την 1η Μαΐου 1855, αναγνώρισε εν μέρει τα αιτήματα των κατοίκων και άνοιξε το δρόμο για ουσιαστική αποκατάσταση της Ζίτσας ως δικαιούχου κοινότητας επί των μονών Προφήτη Ηλία και Πατέρων[2] – εννοείται πως Ιωάννινα και Ζαγόρι εξακολούθησαν να θεωρούνται συνδικαιούχες κοινότητες[3]. Η εξέλιξη αυτή συμπίπτει με την είσοδο στο πολιτικό προσκήνιο της λεγόμενης μεσαίας τάξης[1].

στασιαστή αρχηγό [μαζί με Ιωαννίκιο] των αληθώς αμαθών και χωρικών Ζιτσαίων, *οίτινες επεθύμησαν να λάβωσι το δεσμείν και λύειν εις τα ρηθέντα μοναστήρια των Πατέρων διά να πληρώσωσι τας κακάς των επιθυμίας, και να φέρωσι την καταστροφήν των εκπαιδευτικών καταστημάτων* και δημιούργησαν προσκόμματα στους κοινωφελείς σκοπούς των εντίμως επιτροπευόντων τα μοναστήρια Πατέρων, Ζήτζας και λοιπών. Η τοποθέτηση του Ιωακείμ του Χίου στη θέση του εξωσθέντα Ιωαννίκιου από τη Μεγάλη Εκκλησία, καταλήγει το δημοσίευμα, ελπίζεται ότι θα θέσει τέρμα στις δραστηριότητες του άρπαγα Κλήμη και στην έξωσή του από τη μονή Πατέρων. Αφορμή του δημοσιεύματος διατριβή ανωνύμου Ζ., καταφερομένου κατά των Παπάζογλου και Δρόσου και των λοιπών εν τοις πράγμασιν Ιωαννίνων, ως δήθεν αμαθών καταχραστών των ελεών και ιεροσύλων (βλ. σ. 27, σημ. 1, τα γραφέντα στην εφ. *Αθηνά*). Είναι δύσκολο να αποφανθεί κανείς για την αλήθεια των αιτιάσεων του Μ. Σ., όμως ο προφανής απολογητικός του χαρακτήρας υπέρ των επιτρόπων των Ιωαννίνων δεν μπορεί να κρύψει την ουσία της αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο κοινοτήτων.

[1] Τη χρονιά αυτή οι Ζιτσαίοι αντέδρασαν και πάλι δυναμικά και, αφού συνενώθηκαν οι διεστώσες φατρίες, «πραξικοπηματικώ τω τρόπω» εκδίωξαν άπρακτη και «κακήν κακώς» την επιτροπή των Ιωαννιτοζαγορισίων από τον Προφήτη Ηλία, όπου είχαν έλθει για εξέλεγξη των λογαριασμών και για είσπραξη του χρηματικού υπολοίπου. Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 100.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, ίσον απαράλλακτον απαντητικής επιστολής του Οικουμενικού Πατριάρχη Ανθίμου, Κων/πολις 22-8-1855, όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται επί λέξει:... *πληροφορούμεν υμίν ότι τεθέντων υπό συνοδικήν διάσκεψιν των λόγων ους προτείνετε επί του αντικειμένου της επιτροπής των ιερών μοναστηρίων των Πατέρων και του Προφήτου Ηλιού, απαιτούντες ίνα και εκ της υμετέρας Κοινότητος διορισθώσι δύω επίτροποι, ως γίνεται και εις τας άλλας δύω Κοινότητας Ιωαννίνων και Ζαγορίου, αυξήσωσι δε εις πέντε και τα τμήματα των Μοναστηριακών σφραγίδων, και δοθώσιν εν υμίν ανά εν, ενεκρίθη εκκλησιαστικώς, ίνα το μεν περί επιτροπής κεφάλαιον μένει επί του παρόντος αμετάτρεπτον ... η δε τροπή των τεσσάρων τμημάτων των σφραγίδων εγκριθείσα, ετέθη εις πλήρη ενέργειαν, ώστε και η υμετέρα Κοινότης υπάρχει ήδη κάτοχος του ενός τμήματος αφ' εκάστου των Μοναστηρίων... εστέ δε αδιστάκτως πεπεισμένοι ότι δεν θέλομεν ποτέ ανεχθή να παραγκωνισθώσι τα δίκαια υμών εν καιρώ καθ' ον γενήσεται η γενική των Μοναστηριακών πραγμάτων διόρθωσις και βελτίωσις*... Βλ. επίσης ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 82-83, και 198-199. Πρβλ. επίσης Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 6ον , σ. 52-53. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 36. – *Αιών*, φ. 1527 / 30-5-1857. Φαίνεται πάντως πως τα δικαιώματα της Ζίτσας αποκαταστάθηκαν πλήρως κατά το 1857, όπως προκύπτει από έγγραφο κατατεθειμένο στο Γραφείο των Διευθύνσεων των Ιερών Μοναστηρίων, επιγεγραμμένο *Συνοδική επιστολή της 17 Αυγ. 1857, ως παράρτημα του στγιλίου περί της εκλογής τεσσάρων αντιπροσώπων Ζίτσης και δυο [λ. δ.]*. Βλ. ΑΜΙ, *Κώδηξ*, ό. π., αρ. 39.5. Είναι προφανές ότι υλοποιήθηκε το αίτημα των Ζιτσαίων για δύο αντιπροσώπους σε κάθε μονή.

[3] Πρβλ. εφ. *Ελληνικά Χρονικά*, φ. 10 / 24-4-1859 [Ηπειρος – Γενικά κληροδοτήματα του Ζαγορίου / υπογραφή: Ιωάννης Λαμπρίδης (Φοιτητής)]: *Α΄...Ε΄* [εκ παραδρομής [;] Βήτσα αντί Ζήτσα]: *Εν τω αξιολόγω των Κουρέντων χωρίω, Β[Ζ]ήτση, υπάρχουσι δύο διάσημα μοναστήρια, των Πατέρων και του Προφήτου Ηλιού.*

Οι εκ τούτων αποδημήσαντές [όχι βέβαια Ζαγορίσιοι ή Γιαννιώτες αλλά Ζιτσαίοι στη συντριπτική πλειοψηφία τους ή από τα γύρω χωριά] *ποτε και σφόδρα πλουτίσαντες εν Βλαχία Ιερομόναχοι κατέλιπον μετά θάνατον εις τας τρεις κοινότητας, Β[Ζ]ήτσην, Ιωάννινα και Ζαγόριον, αξιόλογα κτήματα, παρέχοντα κατ' έτος τουλάχιστον 900000 δρχ. προς διάφορα αγαθοεργήματα.*

Εκ του κοινού λοιπόν τούτου και εις τας τρεις κοινότητας κολοσσαίου κληροδοτήματος ... Οι πρώιμες αυτές απόψεις του Λαμπρίδη, που παραδόξως δίνουν την εντύπωση ότι Ζίτσα, Γιάννινα και Ζαγόρι υπήρξαν από κοινού αποδέκτες / κληροδόχοι κληροδοτήματος που Ιερομόναχοι κατέλιπαν δήθεν στις 3 κοινότητες μετά θάνατον, αποτελούν ασφαλώς προϊόν παραπλανητικής πληροφόρησης – ο Λαμπρίδης αργότερα τοποθετεί τα πράγματα στη θέση τους –, ωστόσο το δημοσίευμα είναι αποκαλυπτικό μιας διάχυτης αντίληψης, βάσει της οποίας επιχειρήθηκε να δοθεί νομιμοποιητική

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, τουλάχιστον από το 1847 και εξής φαίνεται πως άρχισαν τα έσοδα των μονών να αποτελούν και για τη Ζίτσα κάπως υπολογίσιμο παράγοντα όσον αφορά στην κάλυψη κοινωνικών και βεβαίως εκπαιδευτικών, που μας ενδιαφέρουν εν προκειμένω, δαπανών. Η σημασία του παράγοντα αυτού γίνεται προδήλως καταφανέστερη για την εκπαιδευτική διαδικασία από το 1855, οπότε οι πηγές είναι εύγλωττα αποκαλυπτικές για πολλαπλά ωφέλιμη συμβολή των μοναστηριακών χρημάτων στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι[2], παρά το γεγονός ότι η αύξηση των εισροών συνεπέφερε και πάλι φαινόμενα ιδιοποίησης, σπατάλης ή άφρονος διαχείρισης από προυχοντικούς κύκλους των τριών κοινοτήτων.

Ήδη και από πιο νωρίς, παρά την άσχημη κατάσταση των μονών και των μετοχίων τους, οι ηγούμενοι του Αγίου Ιωάννη Ιερόθεος και της Μίσλας Γεράσιμος άρχισαν να

επίφαση στις πρακτικές των Ιωαννιτών και Ζαγορισίων αρχόντων για ανεμπόδιστη νομή των μοναστηριακών προσόδων. Βέβαια ο Λαμπρίδης, *Ζαγοριακά*, 1870, σ. 126, *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 41 και *ΗΑ*, Α΄, σ. 74, προχώρησε σε ανασκευή του περί κοινού κληροδοτήματος ισχυρισμού του, δείχνοντας ότι πρόκειται απλώς περί συναλλαγής. Ωστόσο η λογική των ίσων δικαιωμάτων και της τριμερούς κατανομής των πόρων πέρασε στην κοινή συνείδηση – μηδέ του Λαμπρίδη εξαιρουμένου – ως κάτι απόλυτα αυτονόητο και φυσιολογικό.

[1] Πρβλ. *Αιών*, φ. 1527 / 30-5-1857: *ευτυχώς προ πολλού ανέλαβον τα έργα ταύτα* [της διαχείρισης των πόρων] *άνδρες αγαθοί και φιλοπάτριδες, οίτινες διά της συνδρομής του μητροπ. Παρθενίου πάντα τα δυνατά καλά διεπράξαντο και διαπράξωσιν έτι*...Είναι χαρακτηριστικό ότι στην ίδια σελίδα η εφημερίδα καταχωρίζει και έτερο δημοσίευμα, που κινείται στον αντίποδα του πρώτου και δεν εμφανίζει ευάρεστη την κατάσταση [παράλυση σχολείων από κατασπατάληση πόρων και διχόνοια αρχόντων, συκοφαντίες διδασκάλων, βολές κατά αρχόντων, που γενόμενοι άλλοτε πλούσιοι στέλνουν τα παιδιά τους για σπουδές στην Αθήνα, αδιαφορώντας για σχολεία της πόλης κτλ.]. Τέτοια φαινόμενα αφθονούν στις στήλες του τύπου και από μια άποψη, ανεξάρτητα αν καθιστούν δυσχερή τη διακρίβωση των πραγματικών περιστατικών που συνθέτουν την κατάσταση και δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ αλήθειας και υπερβολής, είναι ιδιαζόντως δεικτικά της συνεχιζόμενης σκληρής κομματικής διαπάλης και των όρων με τους οποίους αυτή διεξάγεται. Εντελώς ενδεικτικά από την άποψη αυτή πρβλ. *Αιών*, φ. 1585 / 19-12-1857 και *Αθηνά*, φ. 2640 / 15-2-1858, όπου ευάρεστη παρουσίαση εκπαιδευτικών πραγμάτων και έπαινοι στην πολιτεία του μητροπολίτη Παρθενίου, και *Αιών*, φ. 1621 / 31-3-1858, όπου η όποια βελτίωση αποδίδεται στην πρόθεση και το ζήλο των πολιτών, *διευκολυνθέντος του Μοναστηριακού ταμείου ως εκ της εν γένει ουσιωδεστάτης υπερτιμήσεως των εγγείων προσόδων, ήν η εποχή αύτη παρήγαγε.*

Πάντως είναι γεγονός ότι η ανάμιξη της άφθαρτης ακόμη δευτέρας τάξεως [μεσαίας εμποροαστικής προέλευσης] στο διαχειριστικό πλαίσιο, παρόλο που δεν φαίνεται να εξαφάνισε τις αιτίες της κακοδαιμονίας, περιόρισε τις δυνατότητες ελιγμών και κερδοσκοπίας των ισχυρών. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τη φυλάκιση των Στ. Μίσιου, Γ. Μακρή και Βασ. Λάππα, εγγυητών του Πέτρου Δούκα, πακτωτή των μοναστηριακών κτημάτων της Μίσλας και του Αγίου Ιωάννη το 1858 – οι δύο τελευταίοι ήταν συνεταίροι του Δούκα – επειδή, παρά την τρίμηνη προθεσμία που τους έδωσε η Διεύθυνση των μοναστηρίων, αρνήθηκαν την απότιση του ποσού της πάκτωσης. Βλ. σχετικά *Αιών*, φ. 1808 / 14-10-1859, με τη χαρακτηριστική κατακλείδα: *ο αρχοντικός καπνός...ώθησεν αυτούς εις την επίμοχθον ταύτην πράξιν, και η κακίστη παλαιά έξις να νέμωνται τα κοινά αποινί. Ηπατήθησαν όμως. η διεύθυνσις είναι εκ του λαού, και ουχί εκ των αρχόντων ίνα τοις συγχωρή όσα θέλωσι να πράττωσι.*

[2] Παρόλο που ο Λαμπρίδης υποβαθμίζει τη συμβολή των χρημάτων αυτών στις εκπαιδευτικές ανάγκες, θεωρώντας ότι οι δαπάνες βρίσκονται σε καταφανή δυσαρμονία με τις δυνατότητες, επίσης απερίφραστα αναφέρεται σε συνέχιση των καταχρήσεων και της διαρπαγής, θέτοντας στο στόχαστρο και τους Ζιτσαίους αντιπροσώπους και λοιπούς ιθύνοντες – και άλλες πηγές άλλωστε δείχνουν προς την κατεύθυνση αυτή – , είναι γεγονός πως στη Ζίτσα έγιναν πάρα πολλά θετικά βήματα, σε σύντομο μάλιστα χρονικό διάστημα. Μεταξύ αυτών ανέγερση της λαμπρής αλληλοδιδακτικής σχολής, πληρωμή μισθών διδασκάλων κατά το μεγαλύτερο μέρος από μοναστηριακά χρήματα, σύσταση υποτροφιών, πρόσληψη διδασκάλισσας της ραπτικής για τα κοράσια, επισκευή της Ελληνικής Σχολής, προμήθεια βιβλίων σε άπορους μαθητές κτλ., για τα οποία θα μιλήσουμε συγκεκριμένα στον οικείο για κάθε περίπτωση χώρο. Τα ευεργετήματα αυτά επεκτάθηκαν μάλιστα και στις γύρω κοινότητες. Άλλωστε, η συνεχιζόμενη οικονομική αφαίμαξη από τους Ιωαννιτοζαγορίσιους συνδαιτημόνες στένευε τα περιθώρια παροχών στον εκπαιδευτικό τομέα, στο βαθμό μάλιστα που έπρεπε να καλυφθούν και άλλες κοινωνικές ανάγκες (π. χ. πληρωμή ιατρού, μαίας, συντήρηση ναών, ανέγερση κωδωνοστασίων κ. ά.).

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στέλνουν από 5 φλωρία έκαστος αρχικά[1], 10 ΚΒ φλωρία στη συνέχεια, μαζί με τα 1000 γρόσια του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη, για να ενισχύσουν τη λειτουργία της Σχολής, όπως προκύπτει από επιστολή του Χρ. Μπουτάτη προς τον αδελφό του Κων/νο[2], αν κρίνουμε πάντως από το περιεχόμενό της[3], το ποσό αυτό έγινε πολύ γρήγορα αντικείμενο διαφιλονικιών στη Ζίτσα, όσον αφορά στο πού θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί. Σε τελική ανάλυση δεν είναι σαφές αν συνεχίστηκε η αποστολή των χρημάτων αυτών – δεν υπάρχουν σχετικές πληροφορίες, ωστόσο είναι μάλλον αμφίβολο – και μάλλον πρόκειται για περιστασιακή και με την έννοια αυτή ήσσονος σημασίας χορηγία.

Η δήμευση[4] από τον Κούζα των μοναστηριακών κτημάτων το 1862[5], ενώ ήδη το μοναστηριακό ζήτημα τελούσε υπό συζήτηση και η Μεγάλη Εκκλησία είχε λάβει μέτρα για τη διασφάλιση των προσόδων και την αποτροπή των καταχρήσεων[6], τερμάτισε την ευεργετική για την παιδεία, και όχι μόνο, επενέργεια της πηγής αυτής, στη φάση της μεγαλύτερης απόδοσής της. Σε τελική, πάντως, ανάλυση, παρά τα προβλήματα στη ροή χρημάτων και παρά τις εγγενείς δυσκολίες καθορισμού του

---

[1] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Επιστολή Χρ. Μπουτάτη προς Κ. Εμμ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 25-1-1834. Πρβλ. και επιστ. Ιερόθεου και Γεράσιμου Μισιλάνου προς τους ιερείς, προκρίτους και λοιπούς Ζιτζαίους, Βουκουρέστι 11-5-1834: ... *συνεστάλημεν τρόπον τινά ιδόντες τας πολλάς σας ευχαριστίας διά τα ολίγα γρόσια, τα οποία συνεισφέρομεν και ημείς εις του σχολείου την καλήν σύστασιν.*

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, επιστ. Χρ. Μπουτάτη προς Κ. Εμμ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 29-11-1835.

[3] Βλ. *ό. π.*, επιστ. Χρ. Μπουτάτη, με την οποία συνιστά στον αδελφό του να μην έχει στα χέρια του το ειρημένο ποσό των 20 ΚΒ φλ. αλλά να το δώσει ή στο σχολείο ή *καθώς θέλετε εις την εκκλησίαν του Αγίου Νικολάου.* Φαίνεται πως υπάρχει αντιδικία την εποχή αυτή μεταξύ κοσμικών και εκκλησιαστικών κύκλων σχετικά με την αξιολόγηση των προτεραιοτήτων.

[4] Ήδη πριν τη δήμευση άρχισε και διά του τύπου μια προσπάθεια αιτιολόγησης / στήριξης μιας τέτοιας ενέργειας. Βλ. για παράδειγμα εφ. *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 18 / 31-1-1862, όπου αναφορά σε κάποιον ιερέα Γρηγόριο, Βλάχο, Μιτζουλεάνο, ο οποίος παρουσιάζεται ως μέθυσος κτλ., που φαίνεται πως υπήρξε συγγραφέας πονήματος [*περιληπτική περιγραφή μοναστηρίων τινών*] για τα γραικικά μοναστήρια που απηχεί τις απόψεις των επίσημων ρουμανικών κύκλων. Τελείως ενδεικτικά, σ. 110: *Σαραντάρι. Ο ηγούμενος στέλλεται από το μοναστήρισν των Πατέρων!! (Πού είναι το μοναστήριον τούτο;)...κτλ.*

[5] Για τη δήμευση των μοναστηριακών κτημάτων βλ. εφ. *Αρμονία* (Κων/πόλεως), φ. 9 / 15-4-1864 [σχετικά με Κούζα και τακτική του απέναντι στα γραικικά μοναστήρια]: ... το Νοέμβριο του 1862 επέβαλε κατάσχεση *δι' αποφάσεως του υπουργικού Συμβουλίου εφ' όλων των Μοναστηριακών προσόδων, και διέταξε να εισέλθωσι τα μισθώματα* [από εκμίσθωση μον. κτημάτων] *εις το Δημόσιον Ταμείον....τους ηγουμένους όσοι διεμαρτυρήθησαν κατά της απογυμνώσεως των Αγίων Τόπων* έσυρε στα δικαστήρια και εκδίωξε από τα μοναστήρια (3 Ιουνίου 1863), ενώ στις 18 Ιουνίου 1863 *απέσπασεν από των χειρών των ηγουμένων διά της βίας και πάντας τους τίτλους, χρυσόβουλα, κτητορικά έγγραφα κτλ.* για να αφαιρέσει τους αποδεικτικούς της κτήσεως τίτλους.Τέλος, λίγο αργότερα (περί το Δεκέμβριο του 1863) *διά νόμου εξελαϊκεύθησαν ή εδημεύθησαν τα μοναστηριακά κτήματα και επεψηφίσθη αποζημίωσις υπέρ των Αγίων Τόπων....* Βλ. επίσης αναλυτική παρουσίαση της διαδικασίας αυτής, καθώς και της εξέλιξης του μοναστηριακού ζητήματος Βασίλειος Α. Δήμου, *Η Ιερά Μονή των Ταξιαρχών Γκούρας και τα εις Βλαχίαν μετόχια αυτής Βάλιας και Σταυρουπόλεως*, διακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1983, σ. 263-267. Πρβλ. και Λαμπρίδης, *ΗΜ, ό. π.*, σ. 56-57. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 100. – Γερμανός Αφθονίδης, αρχιμ. «Το Μοναστηριακόν Ζήτημα», *Εκκλησιαστική Αλήθεια, ό. π.*, τχ. 30 / 4-5-1884, σ. 431-434, τχ. 31 / 12-5-1884, σ. 441-444 και τχ. 32 / 17-5-1884, σ. 461-464.

[6] Βλ. εφ. *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 40 / 5-7-1862 [Εν Κων/πόλει 3 Ιουλίου 1862]: Κανονισμός περί Μοναστηρίων ...

ΣΤ΄ Καθ' όσον αφορά τα Μοναστήρια εκείνα, άτινα έχουσι γαίας, διδομένας εις πάκτωσιν και μάλιστα εν Βλαχία και Μολδαβία, διά να εξασφαλισθώσιν αι πρόσοδοι αυτών, και απαλλαχθώσι πάσης καταχρηστικής επεμβάσεως, η Μεγάλη Εκκλησία θέλει καταβάλλει πάσαν προσπάθειαν, και θέλει εξετάζει και επικυροί τα περί ενοικιάσεως αυτών συμφωνητικά άνευ χρηματικής απολαύσεως, αντί δε πάσης προστασίας το Εθνικόν Ταμείον θέλει λαμβάνει ετησίως 15% επί του ποσού των προσόδων, άτινα θέλουσι δαπανάσθαι εις εθνικάς ανάγκας. Πρβλ. και Εθνικά και Φιλανθρωπικά Καταστήματα εν Κων/πόλει. Ημερολόγιον του έτους 1906, έτος δεύτερον, εν Κων/πόλει 1905, σ. 55-56.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ύψους των κονδυλίων που διετίθεντο για εκπαιδευτικές ανάγκες τα μοναστηριακά εισοδήματα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην προώθηση και την ενίσχυση εκπαιδευτικών λειτουργιών στην κοινότητα.

Β΄2. Τα κληροδοτήματα και οι δωρεές ευεργετών

Αποτελούν τη σπουδαιότερη πηγή χρηματοδότησης των σχολείων της Ζίτσας, ιδιαίτερα μετά τη δήμευση των μοναστηριακών κτημάτων, και, όπως εμφαίνεται και στον παρακάτω πίνακα 1, προέρχονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία από τέκνα της Ζίτσας που σταδιοδρόμησαν στο χώρο των παραδουνάβιων ηγεμονιών, ισχυρό πόλο έλξης του ζιτσιώτικου μεταναστευτικού ρεύματος και προνομιακό πεδίο δράσης των Ζιτσαίων της διασποράς, λόγω και της εκεί ύπαρξης των μετοχίων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.
Δωρητές και ευεργέτες των σχολείων Ζίτσας (1813-1897)

α/α	*Δωρητής / διαθέτης*	*Ιδιότητα*	*Τόπος διαμονής*	*Χρόνος εκδήλωσης ευεργεσίας*[1]
1	Κωνστάντιος Φιλίτης	Επίσκοπος	Βλαχία	1813
2	Χριστόδουλος Μανούσης	Ιερέας	Ζίτσα	1822
3	Δοσίθεος Φιλίτης	Μητροπολίτης	Βλαχία	1825*
4	Μιχαήλ Τυροκόμος	Πρόκριτος [;]	Ζίτσα / Βλαχία	1832 ή / και 1837
5	Παναγιώτης Ζέρβας	Έμπορος	Βλαχία	1861*
6	Αναστάσιος Γουδίνος	έμπορος	Βλαχία	1868*
7	Δημ. Κ. Φιλίτης	έμπορος	Βλαχία	1872, 1886*, 1887, 1888
8	Αναστάσιος Δ. Φιλίτης	δικηγόρος	Βλαχία	1875 [τροπ.1878]*
9	Βασίλειος Σιλελής	έμπορος	Βλαχία	1891*
10	Δημήτριος Σ. Ζιτσαίος [Παπασταύρος]	γιατρός	Βλαχία	1897*

Όσον αφορά την κοινωνική τους προέλευση οι δωρητές είναι α) κληρικοί, β) έμποροι, γ) επιστήμονες. Εκείνο που χαρακτηρίζει τις παροχές είναι η συνέχεια, αφού βλέπουμε να εκδηλώνεται η ευεργετική προς την παιδεία διάθεση καθόλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, γεγονός που καθορίζει και την εκπαιδευτική πορεία και προσδιορίζει και τις μελλοντικές εξελίξεις. Και στην περίπτωση της Ζίτσας επιβεβαιώνεται ο καθοριστικός ρόλος της διασποράς στην ανάπτυξη της κοινωνικής λειτουργίας της ευποιίας, οι ιδεολογικές αφετηρίες της οποίας θα πρέπει να αναζητηθούν στο εκπορευόμενο από την αστική τάξη κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Όπως στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, έτσι κι εδώ πιστοποιείται ανάγλυφα αυτό που φαίνεται να αποτελεί γενική τάση, ότι δηλαδή οι εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες αναλαμβάνονται είτε από φωτισμένους κληρικούς είτε από εμπόρους και διανοούμενους και αντανακλούν την ιδεολογία των εμπορο-αστικών στρωμάτων[2], που προσβλέπουν στην εθνική πάνω από όλα ολοκλήρωση. Σε

[1] Όταν πρόκειται για δωρεά εν ζωή ο χρόνος εκδήλωσης της ευεργεσίας ταυτίζεται με την υλοποίηση της θέλησης του διαθέτη. Διαφορετικά είναι τα πράγματα με τα κληροδοτήματα. Στην περίπτωση αυτή αναγράφεται στον πίνακα ο χρόνος σύνταξης της διαθήκης και όχι ο χρόνος ενεργοποίησής της, που είναι μεταγενέστερος. Προκειμένου η διάκριση μεταξύ δωρεάς εν ζωή και κληροδοτήματος να είναι ευχερής σημαδεύονται με αστερίσκο οι χρονολογίες που αναφέρονται σε διαθήκες.

[2] Χαρακτηριστικό της συμπόρευσης των εμποροαστικών στοιχείων και των λογίων και διανοουμένων είναι το παράδειγμα της κομπανίας του Μπρασόβ, που τα μέλη της δραστηριοποιήθηκαν στο πνευματικό επίπεδο και ανέπτυξαν πλούσιες επαφές με τους Έλληνες (αλλά και Ρουμάνους και

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μια τέτοια θεώρηση η σύνδεση των εκπαιδευτικών με τις εθνικές επιδιώξεις στο χώρο του αλύτρωτου ελληνισμού μετά τη δημιουργία ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους αποτελεί μια αυτονόητη εξέλιξη και ο εκπαιδευτικός διαφωτισμός, συνεχίζοντας τις παραδόσεις του νεοελληνικού διαφωτισμού, εξακολουθεί να συντηρεί τη φλόγα της εθνικής αναγέννησης και να τροφοδοτεί τις ελπίδες των υποδούλων.

Δεν είναι τυχαίο εξάλλου το γεγονός ότι οι περισσότεροι ευεργέτες όχι μόνο σχετίζονται με το μοναστικο – εκκλησιαστικό κύκλο της Ζίτσας, άμεσα ή έμμεσα διά συγγενικών δεσμών, αλλά και προωθήθηκαν, οι πρόδρομοι τουλάχιστον, από τις μονές της κοινότητας και αναδείχτηκαν από τα μετόχια τους, που έπαιζαν το ρόλο βάσης υποστήριξης. Σε μια τέτοια θεώρηση υπεισέρχονται διαδικασίες ανακύκλωσης συμφερόντων ανταποδοτικού χαρακτήρα, με αφετηριακό σημείο εκκίνησης και ταυτόχρονα τελικό αποδέκτη τη Ζίτσα, στα πλαίσια των οποίων η εκδήλωση του ευεργετικού φαινομένου δεν αποτελεί παρά την με άλλους όρους / τρόπους αναπλήρωση των ελλειμμάτων που επέφερε η διαρπαγή ή η κακή διαχείριση των μοναστηριακών εισοδημάτων σε πρώιμη φάση και αργότερα τη συνέχιση της διακοπείσας μοναστηριακής χρηματικής ροής προς την κοινότητα. Από μια άποψη μάλιστα, παρότι δεν είναι εύκολο να διακριβωθεί, φαίνεται να ευσταθεί η διάχυτη παραδεδομένη άποψη ότι η περιουσία του Δοσιθέου Φιλίτη προήλθε από τα εισοδήματα των μετοχίων[1].

- Ειδικότερα:

Ο Κωνστάντιος Φιλίτης[2], Επίσκοπος Μπουζαίου (1793-1819), συνέδεσε το όνομά του με την πρώτη συγκροτημένη εκπαιδευτική πρωτοβουλία (βλ. Σχολή των Ταξιαρχών), διαθέτοντας σημαντικά ποσά για τη στήριξή της. Η αρχή της ευεργετικής του δράσης τοποθετείται στα 1813 και συνεχίστηκε μέχρι το 1825, οπότε η σκυτάλη της φιλεκπαιδευτικής παρέμβασης εγχειρίστηκε στο κληροδότημα του Δοσιθέου Φιλίτη. Ήταν γιος του Κωνσταντίνου Κρομμύδα, κοτζάμπαση στη Ζίτσα, που το 1733 παντρεύτηκε την αδελφή του Δοσιθέου Φιλίτη Χάιδω – Ιωάννα. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1763. Το όνομά του ήταν Κώνστας, το οποίο το μετέτρεψε σε Κωνστάντιος μετά την περιβολή του μοναχικού σχήματος. Το επώνυμο Φιλίτης αντικατέστησε το πατρικό του μετά από επιθυμία του θείου του, που σε νεαρή ηλικία τον κάλεσε κοντά του και με τις ενέργειές του τον προώθησε στη θέση του στην επισκοπή Μπουζαίου, όταν ο ίδιος ανέλαβε χρέη μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας. Διετέλεσε έφορος του αυθεντικού νοσοκομείου[3]. Πέθανε το 1827. Αδελφός του ήταν

Βουλγάρους) λογίους, μεταξύ των οποίων ο Λάμπρος Φωτιάδης, ο Κ. Βαρδαλάχος, ο Αθανάσιος Σταγειρίτης, Νεόφυτος Δούκας, Στ. Κομμητάς και ο δικός μας Δοσίθεος Φιλίτης, του οποίου ήταν γνωστές οι σχέσεις με το μεγαλέμπορο, τραπεζίτη και συγγραφέα Γ. Νικολάου. Βλ. C. Papacostea – Danielopolu, «Η οργάνωση και η πνευματική ζωή της "ελληνικής" κομπανίας του Μπρασόβ (τέλη του 18ου και πρώτο μισό του 19ου αι.» [στο *Studii istorice sud-est europene*, τόμ. I (1974), σ. 159-212 (ρουμ.)], μετάφραση: Κων/νος Κ. Χατζόπουλος και Απόστολος Πατελάκης, *Βαλκανική Βιβλιογραφία*, τόμος VII – Παράρτημα (1978), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 309-311, 312, 314.

[1] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 182, σημ. 1.

[2] Βλ. Ι. Φιλίτης, «Η οικογένεια Κρεμμύδη ή Κρομμύδα», *ΗΧ* 3 (1928), σ. 214-215. – Πάουλα Σκαλκάου, « Μαθητές των Σχολών των Ιωαννίνων – Κληρικοί στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες», *ΗΗ*, τ. Κ΄ (1999), σ. 353. – Στ. Μπέττης, *Ηπειρωτική Ευποιία ή βιογραφική συλλογή Ηπειρωτών ευεργετών της Τουρκοκρατίας*, Γιάννινα 1982, σ. 70. Οι χρονολογικοί προσδιορισμοί βασίστηκαν κυρίως στη γενεαλογία της οικογένειας Φιλίτη που επισυνάπτει η Σκαλκάου στο τέλος της μελέτης της για το Δοσίθεο.

[3] Βλ. Γεώργιος Θ. Ζώρας, *Ο Κομμητάς και το Γυμνάσιον Βουκουρεστίου (Ανέκδοτα κείμενα εκ του κώδικος 29 του Σπουδαστηρίου Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών)*, Αθήναι 1967, σ. 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ο Σίλβεστρος Φιλίτης (1759-1828)[1], διδάκτορας της ιατρικής, με σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν, μέλος της τριμελούς Υγιεινομικής Επιτροπής της Βλαχίας (1793)[2], ο οποίος, αν και δεν συμπεριλαμβάνεται επίσημα το όνομά του στο πάνθεο των Ζιτσαίων ευεργετών, φαίνεται πως διέθεσε χρηματικά ποσά για τη λειτουργία των σχολείων της Ζίτσας μέσω του αδελφού του Κωνστάντιου[3]. Δεν προέκυψε διαθήκη τους με την οποία να κληροδοτούν μετά θάνατο οποιοδήποτε ποσό προς την κοινότητα Ζίτσας για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Μικρότερης κλίμακας, όχι ωστόσο και σημασίας, δωρεές συνιστούν οι υπό τύπον διηνεκούς δανείου προς τους ηγουμένους του Προφήτη Ηλία εισφορές των Χριστόδουλου Μανούση[4], ιερέα, και Μιχαήλ Τυροκόμου, κατά πάσα πιθανότητα προκρίτου[5] και πεπαιδευμένου[6], που κατά το 1822 και 1837 αντίστοιχα διέθεσαν από 1000 γρόσια για τη μισθοδοσία από τους τόκους (προς 10%) του διδασκάλου της σχολής των κοινών γραμμάτων του μεγάλου μαχαλά[7]. Ο Λαμπρίδης κάνει λόγο για ανάλογο δάνειο των ιδίων δωρητών προς τους ίδιους αποδέκτες, προορισμένο όμως για την Ελληνική Σχολή, με τόκο 12%. Εξάλλου, τοποθετεί στα 1832 τη δωρεά του

---

[1] Βλ. αυτοβιογραφικό του σημείωμα Θ. Ι. Παπαδόπουλος, Ελληνική Βιβλιογραφία (1466-1800), τόμος 2ος, Αθήνα 1986, σ. 454-455[καταχωρίζεται στις σ. 17-18 του υπ' αριθ. *1138. – J. A. Murray, Ordinis Medici Decani ...premissa, Gottingae 1785]. Σύμφωνα με τον Παπαδόπουλο, *ό. π.*, σ. 455, ήταν φίλος του Νεόφυτου Δούκα και ιδρυτικό μέλος της Ελληνο-Δακικής Φιλολογικής Εταιρείας του Βουκουρεστίου, εξελίχτηκε δε σε έναν από τους επιφανέστερους ιατροφιλόσοφους της πόλης. Η διπλωματική του διατριβή περιγράφεται βιβλιογραφικά στο Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 455, αρ. *1139, ως εξής: *Dissertatio Inauguralis Medica Febrium Verminosarum Pathologiam Exhibens quam consensu et auctoritate illustris medicorum ordinis in Academia Georgia Augusta pro obtinendo gradu doctoris medicinae et chirurgiae H. L. Q. C. die XXVI. Febr. a. MDCCLXXXV. Publicae censurae submittet Silvester Constantiniades Philites Epirota. Goettingae Literis Frid. Andr. Rosenbusch.* Πρβλ. και Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία*, εν Αθήναις 1940, σ. 13 [Χάλη και Γοτίγγη. Εναίσιμος διατριβή de febrium verminosarum pathologiam exhibens (1782). Μαζί με τους Καρακάση και Δάρβαρη κατέχουν τα σκήπτρα της ιατρικής της εποχής τους. Δημοτικός ιατρός, ιατρός του Ορφανοτροφείου, συντάκτης κανονισμού των φαρμακοποιών. Πέθανε το 1828 από την πανώλη].

[2] Βλ. Σκαλκάου, *ό. π.*. – Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 124. Για τους χρονολ. προσδιορισμούς ισχύει η παρατήρηση της προηγούμενης υποσημείωσης 2 της σ. 34. Τα στοιχεία του Οικονόμου (1752-1834) είναι ανακριβή.

[3] Αυτό τουλάχιστον διέσωσε η παράδοση, την οποία επικαλείται ο Β. Οικονόμου, κάνοντας λόγο για σεβαστά ποσά. Βλ. Οικονόμου, *ό. π.*

[4] Πρόκειται για εγγονό του παπα Μανούση, υιού Αναστασίου, τον οποίο άφησε με διαθήκη του το 1727 καθολικό επίτροπο και κληρονόμο του και πληρεξούσιο του μοναστηριού της Παλιουρής ο Ζιτσαίος κτίτορας και πρώτος εξάδελφός του Παπαναστάσιος Αλεξίου. Ήδη το 1733 παραλαμβάνοντας οι διαχειριστές της μονής διά χειρός παπα Μανούση τα κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία της μονής ανέλαβαν εκτός των άλλων και την υποχρέωση να διορίσουν *ένα Διδάσκαλον ελληνικόν εις το μετόχιόν μας εις Δραγουμήν να διαβάζει τα παιδιά όλων των τριγύρω χωριών*...Ανεξαρτήτως από το αν τηρήθηκε η υπόσχεση αυτή, είναι ενδεικτική του ενδιαφέροντος του παπα Μανούση για την παιδεία. Τον ίδιο ζήλο «κληρονόμησε» φαίνεται και ο μονογενής εγγονός του Χριστόδουλος, γεννημμένος *κατά τους 1777 νοεμβρίου 15*. Βλ. σχετικά Μπέττης, «Περί της εν Ηπείρω Μονής Παλιουρής», *ΗΕ* 11 (1962), σ. 7, 9.

[5] Πρβλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ: έγγραφο της κοιν. Ζ., διοριστήριο επιτρόπων των σχολείων και επιστολή της επιτροπής προς την κοινότητα / 7-3-1858, σ. 144, όπου αναφορά σε Δημήτριο Τυροκομίδη που τη χρονιά αυτή ήταν μουχομπίρης της κοινότητας. Πιθανώς πρόκειται για αδελφό ή α΄ εξάδελφο του Μιχαήλ. Το αξίωμα συνήθως συνυφαίνεται με άτομα που διαθέτουν κύρος και κοινωνική δύναμη.

[6] Πρβλ. Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, εν Αθήναις 1856, όπου ένας Μιχαήλ Χ. Τυροκομίδης Ζητσαίος – η ταύτιση είναι προφανής – περιλαμβάνεται μεταξύ των εν Βουκουρεστίω συνδρομητών.

[7] Βλ. σχετικά Σ. Παπάς – Γκάλ(γ)κος, «Δασκαλιό. Το πρώτον Δημοτικόν Σχολείον Ζίτσης», *ΗΕ* 5 (1956), σ. 329-330, όπου καταχωρίζεται ίσον απαράλλακτον του σχετικού ομολόγου του 1822. Ο Σ. Παπάς – Γκάλγκος (*ό. π.*, σ. 330) βεβαιώνει ότι και το ομόλογο αυτό, με ημερομηνία 1-4-1837, είναι περίπου το ίδιο με το προηγούμενο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μ. Τυροκόμου[1]. Να πρόκειται άραγε για παράλληλες δωρεές; ή μήπως ο Λαμπρίδης δεν είχε τόσο ακριβή πληροφόρηση; Σε κάθε περίπτωση η υποχρέωση αυτή τηρήθηκε από τους μοναχούς μέχρι το 1840, οπότε *απηρνήθησαν αυτήν, καίτοι επί πολλά έτη ευδαιμονέστεροι εγένοντο εκ των προσόδων της Βλαχίας*[2].

Μεγάλος ευεργέτης της Ζίτσας και στην ουσία πρωτεργάτης της προς αυτήν ευεργετικής κίνησης υπήρξε ο Δοσίθεος Φιλίτης[3], κατά κόσμον Δημήτριος. Γεννήθηκε στην Πογδόριανη το 1734[4] από τους Χρίστο Φιλίτη (Παπαχρίστο) και Άννα Κούρτη. Αν και μη Ζιτσαίος, στην πραγματικότητα θεωρείται θρέμμα και δημιούργημα της Ζίτσας, όπου είχε παντρευτεί η αδελφή του. Στη μονή Προφήτη Ηλία έμαθε τα πρώτα γράμματα, εκεί μόνασε για κάποιο χρονικό διάστημα, με δαπάνη του μοναστηριού στάλθηκε για ανώτερες σπουδές στη Μπαλάνειο σχολή των Ιωαννίνων[5], και τελικά οι ιθύνοντες της μονής του άνοιξαν το δρόμο προς τη δόξα. Από τη στιγμή που ο ηγούμενος Ζαχαρίας τον πήρε μαζί του στο Βουκουρέστι, στο μετόχι του Αϊ – Λια Άγιο Ιωάννη[6], με την προοπτική να αντικαταστήσει τον υπέργηρο ηγούμενο, άρχισε για το Δοσίθεο μια εντυπωσιακά γρήγορη ανέλιξη. Αρχιμανδρίτης ήδη το 1857, ηγούμενος κατά το 1764, ευπαίδευτος και γλωσσομαθής, κερδίζει την εμπιστοσύνη του μητροπολίτη Γρηγορίου. Από το 1776-1787 διηύθυνε και τη γραμματεία της Μητρόπολης του Βουκουρεστίου, ώσπου το 1787 εκλέγεται επίσκοπος Βουζαίου. Αναπτύσσει σπουδαία εκκλησιαστική και εκπαιδευτική δραστηριότητα, και λόγω και της συμπάθειας του ηγεμόνα Αλεξάνδρου Μουρούζη ανεβαίνει στην εκκλησιαστική ιεραρχία και τοποθετείται μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας το 1793, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι το 1810, οπότε, μετά από σύγκρουση με τη ρωσική στρατιωτική αρχή, εκθρονίστηκε και εξορίστηκε στο Μπεντέρ. Πέθανε το 1826 στο Μπρασόβ. Η στενή συνάφειά του προς τη Ζίτσα, της οποία δεν έγινε επιλήσμων ούτε εν ζωή ούτε μετά θάνατο, σε αναγνώριση της προς αυτόν εύνοιας και ευεργεσίας, μας δίνει το δικαίωμα να θεωρήσουμε ανεπιφύλακτα το Δοσίθεο πνευματικό τέκνο της κοινότητας και να τον πολιτογραφήσουμε αριστήνδην Ζιτσαίο. Με την ιδιότητα αυτή θα αναφερόμαστε στο εξής στο πρόσωπό του.

Η εκπαιδευτική του προς τη Ζίτσα συνεισφορά συνίσταται στην αμέριστη βοήθεια που παρείχε σε Ζιτσαίους για σπουδές είτε στη Βλαχία είτε στην Ευρώπη, μεταξύ των οποίων ο συμμάρτυρας του Ρήγα Δημήτριος Νικολίδης, ο Χριστόδουλος Μπουτάτης, του οποίου ο ρόλος στην προάσπιση των συμφερόντων της κοινότητας υπήρξε για δεκαετίες καταλυτικός, ο ανεψιός του Σίλβεστρος Φιλίτης κ. ά. Στο ίδιο

---

[1] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 58. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 116. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 35. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 58. – Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 119. Στην περίπτωση πάντως παράλληλης δωρεάς πρέπει να δεχτούμε ως σωστή μία από τις δύο χρονολογίες, ή το 1832 ή το 1837.

[2] Λαμπρίδης, *ό. π.* Βέβαια αν και κατά πόσο ευδαιμονέστεροι έγιναν οι μοναχοί παραμένει ζήτημα υπό αμφισβήτηση, με βάση και όσα εκτέθηκαν ανωτέρω για τα μοναστηριακά εισοδήματα.

[3] Αναλυτική βιογραφική παρουσίαση του Δοσίθεου βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 179-187. Βλ. επίσης Emanuel I. Filitti, «Asezamantul "Dosithei Filitti"», *Archiva Genealogica*, Jasi 1996, p. 57-62. Πρβλ. σκιαγράφηση του βίου του και της εκπαιδευτικής του συνεισφοράς ΑΤΦ, ΚΓΚ: Εις το μνημόσυνον του Μητρ. Δοσιθέου [λόγος εφωνηθείς υπό διδασκάλου κατά τις ενιαύσιες της Σχολής εξετάσεις], χ. χ. [μάλλον 1858], σ. 5-12. Εμπεριστατωμένη παρουσίαση της ζωής και της δράσης του στη Βλαχία βλ. Πάουλα Σκαλκάου, «Μαθητές των Σχολών των Ιωαννίνων – Κληρικοί στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Δοσίθεος Φιλίτης», *ΗΗ*, τ. Κ΄ (1999), σ. 342-349.

[4] Βλ. Σκαλκάου, *ό. π.* , σ. 353. Αντίθετα ο Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 179, τοποθετεί πολύ νωρίτερα – στα 1721 – το χρόνο της γέννησής του.

[5] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 8.

[6] Βλ. *ό. π.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φιλεκπαιδευτικό προς την κοινότητα πνεύμα κινήθηκε και η διαθήκη του[1], που τη συνέταξε στις 19 Οκτωβρίου του 1825 στο Μπρασόβ, λίγο πριν το θάνατό του. Περιείχε δύο σκέλη όσον αφορά τη Ζίτσα. Το πρώτο, το συγκεκριμένο, αφορούσε στην καταβολή 1000 γροσίων ετησίως για πληρωμή ενός διδασκάλου της Σχολής – άλλα 1000 γρόσια όριζε για τη σχολή της Πογδόριανης. Το δεύτερο ήταν γενικότερο, κάλυπτε ωστόσο απόλυτα και την κοινότητα, και περιείχε ρητές διατάξεις για παροχή υποτροφιών[2]: *8000 ήτοι οκτώ χιλιάδας φλωρία βασιλικά αφήνω διά των οποίων να αγορασθώσι κτήματα μόνιμα και επικερδή εις την Βλαχίαν, ή εις άλλην τινά επαρχίαν και εκ της όλης προσόδου αυτών να στέλλωνται παρά των επιτρόπων μου κατ' έτος δύο χιλιάδες αριθ. 2000 γρόσια εις την κατά τα Ιωάννινα πατρίδα μου Πογδοριανήν και Ζίτσαν, διά μισθόν ενιαύσιον δύο διδασκάλων αυτών, ανά χίλια εκάστω. Το δε λοιπόν εισόδημα των κτημάτων να επιχορηγήται ετησίως εις υποτρόφους μαθητάς ομογενείς εκ τε της πατρίδος και της Ελλάδος απάσης, πτωχούς μεν και απόρους ευφυείς δε και επιμελείς και συστατικά της εαυτών κοσμιότητος φέροντας. Ούτοι δ' άπαντες έσονται τον αριθμόν ανάλογοι τη προσόδω τη εκ των κτημάτων, ανάλογον έχοντες έκαστος και την δαπάνην τη τε χρεία και τοις μαθήμασιν. ...*

3000 ήτοι τρεις χιλιάδας φλωρία βασιλικά αφήνω, διά των οποίων να αγορασθώσιν έτερα κτήματα, ως ανωτέρω, μόνιμα και επικερδή, και εκ της προσόδου αυτών να στέλλωνται εις τα της Ευρώπης πανεπιστήμια νέοι ευφυείς και επιμελείς, διά να διδάσκωνται οι μεν επιστήμας και οι δε ελευθέρας τέχνας υπέρ της κοινής του γένους ωφελείας.

Οι τότε εκτελεστές (Κωνστάντιος Φιλίτης, Ιωάννης Χατζή Μόσχου, Σίλβεστρος Φιλίτης, Κων/νος Καρακάσης και Βελισάριος Παυλίδης) συνέστησαν από το 1827 ήδη, για λόγους νομικούς και γραφειοκρατικούς προφανώς, το «Πνευματικό Ίδρυμα του Μητροπολίτη Δοσιθέου Φιλίτη». Αργότερα (1829) αγοράστηκε με το σύνολο του κεφαλαίου (11000 φλ.) ένα και μόνο κτήμα, το Λουγκουλέτσι[3], αντί για πολλά και χωριστά, ενδεχομένως γιατί προκρίθηκε ως πλέον κατάλληλη και πρόσφορη η λύση αυτή. Η απόδοση του κτήματος αυτού κατά το χρόνο που ο Λαμπρίδης έγραφε τα *Αγαθοεργήματά* του ήταν 2000 φλ. το χρόνο[4], ωστόσο η περιουσία του Δοσιθέου περιελάμβανε και 35000 φλ. σε αγροτικά ομόλογα, που προήλθαν από την αναγκαστική απαλλοτρίωση μέρους του κτήματος με τον περί γαιών νόμο του Κούζα (1864)[5].

Η ενεργοποίηση του κληροδοτήματος δεν βράδυνε πολύ. Παρά τις αιτιάσεις του Λαμπρίδη ότι από του 1828-1838 η Ζίτσα, η Πογδόριανη και όλη η Ήπειρος δεν είδαν σύτε οβολό – ίσως αυτό να έχει δόση αληθείας για την Πογδόριανη – είναι

---

[1] Βλ. το πλήρες κείμενο της διαθήκης *Ευαγγελικός Κήρυξ*, έτος Β΄, 1858, σ. 425-432 και [αναδημοσιευμένο] Α. Κ. Γκόγκος, *Παρακάλαμος (Τόμος πρώτος). Από τα προϊστορικά χρόνια ως την απελευθέρωση του 1913*, Αθήνα – Γιάννινα 1995, σ. 724-730. Πρβλ. ΑΜΙ / ΑΚΙ / Φ. Κληροδοτήματα / υποφ. Φιλίτειον Κληροδότημα, και για ειδικότερες φιλεκπαιδευτικές διατάξεις Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 181-182. – Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 251-253. Βλ. επίσης περιληπτική απόδοση της διαθήκης στο *Catalogul Documentelor Greceşti din Archivele Statului de la Oraşul Stalin*, Vol. I., Bucureşti 1958, nr. 2310, p. 686-687.

[2] Βλ. σχετικά με υποτροφίες (εξέλιξη, αποτελέσματα) κεφ. Υποτροφίες, σ. 259 κ. εξ.

[3] Σύμφωνα με τον Γκόγκο, *ό. π.*, σ. 731, το Λουγκουλέτσι ήταν ολόκληρο χωριό, με γαίες που κάλυπταν συνολικά 18625 στρέμματα, πολύ εύφορες και αποδοτικές, τις οποίες καλλιεργούσαν με κολληγική σχέση ή και δουλοπαροικίας οι 2800 χωρικοί κάτοικοί του.

[4] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 253. – Γκόγκος, *ό. π.*, σ. 731. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Κληροδότημα Δ. Κ. Φιλίτσου. Κοινότης Ζίτσης ... 1875-1910, στο εξής Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Γ. Ευαγγελίδη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ κ. Ν. Μαυροκορδάτο, εν Βουκουρεστίω 23-3-1875, όπου γίνεται λόγος για ετήσια απόδοση 1000 εικοσοφράγκων.

[5] Ο Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 256 εκφράζει απορίες για τον τρόπο διάθεσης των εισοδημάτων που προέρχονται από τα αγροτικά ομόλογα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

απόλυτα εξακριβωμένο ότι το ετήσιο λάσσο για τη Σχολή της Ζίτσας άρχισε να καταφθάνει στην κοινότητα τουλάχιστον από το 1833[1] και εξής. Το ποσό των 30 ΚΒ φλ. [ισόποσο 1000 γροσίων] *ει και μικρόν κατέστη πάροχον μεγίστης ωφελείας τη πατρίδι · καθ' ότι δι' αυτού ηδυνήθη να μεταβάλλη την μέχρι τότε άμορφον και αλυσιτελή διδασκαλίαν εις μεθοδικήν προμηθευθείσα διδάσκαλον της Αλληλοδιδακτικής Μεθόδου, της οποίας τα καλά αποτελέσματα πας τις κατανοεί και του παρόντος λόγου δεν είναι έργον, υπέρ τα εκατόν πεντήκοντα δε παιδία και επέκεινα εις την παρ' αυτού διατηρουμένην Σχολήν μετά σεβασμού θέλουσιν αναφέρει το όνομα του λασσοθέτου ως ευεργετούμενα κατά την ψυχήν και απολαμβάνοντα διά της ευγενούς ταύτης κληροδοτήσεως τα προκαταρκτικά μέσα της παιδείας*[2]. Αργότερα επήλθε μικρή αύξηση του ετησίου χορηγήματος, το οποίο ανήλθε σε 40 φλωρία[3], και, τέλος, από το 1857/58[4] σε 120 αυστριακά φλωρία, λόγω της αύξησης των κεφαλαίων του κληροδοτήματος, που προήλθε από την υπερτίμηση των εγγείων προσόδων. Αξίζει να σημειωθεί ότι περί το1875 οι εκτελεστές (Μ. Ξανθός, Χρ. Μπουτάτης, Π. Φιλίτης, Α. Φιλίτης και Δ. Ζιτσαίος), με την παρότρυνση του ΣΔΕΓ και του εν Βουκουρεστίω δικηγόρου Γ. Ευαγγελίδη[5], αντιμετώπισαν σοβαρά το ενδεχόμενο να αποστείλουν προς το Σύλλογο 9000 φλωρία, για να διατηρεί με τους τόκους τους τα σχολεία των κοινοτήτων Ζίτσας και Πογδοριανής, έδωσαν μάλιστα και σχετική υπόσχεση, σύμφωνα με το Γ. Ευαγγελίδη, ο οποίος σε επιστολή του προς τον πρόεδρο του Συλλόγου κ. Ν. Παπαρρηγόπουλο εκφράζει την ελπίδα ότι με την αποστολή του ποσού αυτού *τα σχολεία ταύτα θα καταρτισθώσι καλώς και θα επιδράσωσιν ουκ ολίγον εις μίαν μεγάλην εν Ηπείρω περιοχήν*[6]. Φαίνεται εντούτοις πως οι σχεδιασμοί αυτοί δεν ευοδώθηκαν[7] και η χορηγία προς τη Σχολή Ζίτσας περιορίστηκε στα 120 αυστριακά φλωρία, μέχρι που η λειτουργία του κληροδοτήματος τερματίστηκε στα

---

[1] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Επιστολή Χρ. Μπουτάτη Κων/νο Εμμ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 25-1-1834. Σύμφωνα με τον Ν. Ξυλάνη τα αρρεναγωγεία της Ζίτσας συντηρούνταν από το κληροδότημα του Δοσιθέου ήδη από το 1828. Βλ. ΑΜΙ / ΑΚΙ / Φ. Εφοροεπιτροπεία Εθνικών κληροδοτημάτων / υποφ. Εφοροεπιτροπεία Εθνικών Κληροδοτημάτων Ζίτσης: [Ν. Ξυλάνης], *Μεγάλοι ευεργέται της Ζίτσης*, χ. χ., σ. 2. Οπωσδήποτε, αν δεν δεχτούμε το 1828, σίγουρα θα πρέπει να προσανατολιστούμε στην αποδοχή του 1829 ή έστω 1830 / 31 ως αφετηρία της προς τη Σχολή Ζίτσας ευεργεσίας.

[2] ΑΤΦ / ΚΓΚ, *ό. π.*, σ. 10-11.

[3] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ: επιστολή προκρίτων Ζίτσας προς Χρ. Μπουτάτη, Ζίτσα 4-5-1858, σ. 173.

[4] Βλ. Γκόγκος, *ό. π.*, σ. 732. – Λαμπρίδης, *ό. π.*, σ. 254. Πρβλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 11 και 173-174.

[5] Ο Γεώργιος Ευαγγελίδης καταγόταν από τη Μόσιορη και διετέλεσε και υποπρόξενος της Ελλάδας στο Μπεράτι. Σπούδασε νομική με υποτροφία των μονών της Ζίτσας (βλ. κεφ. υποτροφίες), υπήρξε δε σύμβουλος του Δημ. Κ. Φιλίτη και έφορος του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου. Επιπλέον ήταν σύζυγος της πρώτης διευθύντριας της Σχολής Ζίτσας, Αγγελικής Μητροπούλου. Πρβλ. και Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 66 και *ΗΑ*, Α΄, σ. 32 και 167, σύμφωνα με τον οποίο *αι ενέργειαι και ο πόθος [του] υπέρ αναστάσεως των ελληνικών γραμμάτων κατά την νέαν Ήπειρον είναι απαράμιλλος*. Η αλληλογραφία του Ευαγγελίδη με το ΣΔΕΓ είναι ενισχυτική του πνεύματος του Λαμπρίδη και γενικότερα αποκαλυπτική του ενδιαφέροντός του για την παιδεία. Πρβλ. ενδεικτικά ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολές Γ. Ευαγγελίδη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ Ν. Μαυροκορδάτο, Βουκουρέστι 16-12-1874 και 23-3-1875 [2 επιστολές ίδιας ημερομηνίας].

[6] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Γ. Ευαγγελίδη προς πρόεδρο ΣΔΕΓ κ. Ν. Παπαρρηγόπουλο, εν Βουκουρεστίω 23-3-1875.

[7] Υπήρξε παράλληλα και σκέψη για πώληση του κτήματος Λουγκουλέτσι, προκειμένου να μην υποστή την τύχη των μοναστηριακών, ωστόσο η υλοποίησή της προσέκρουε σε πολλά εμπόδια, αφού *έχοντες οι πλείστοι εξ αυτών* [των εκτελεστών] *συμφέροντα και κτήματα εν τω τόπω φοβούνται να πωλήσωσι το κτήμα και αποστείλωσι τα χρήματα εις την Ελλάδα μη τυχόν καταδιωχθώσιν υπό της ρουμουνικής κυβερνήσεως και υποχρεωθώσιν εις αποζημιώσεις* (ΣΔΕΓ, *ό. π.*, επιστ. Ευαγγελίδη). Τελικά φαίνεται πως τίποτε δεν έγινε προς αυτή την κατεύθυνση, παρά τις δραματικές προειδοποιήσεις του Λαμπρίδη, (*ΗΑ*, Β΄, σ. 256), ο οποίος έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου και συνέστησε να εκποιηθεί τάχιστα η περιουσία του Δοσιθέου και να εξασφαλισθεί το χρηματικό ισοδύναμο στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τέλη 1884 / αρχές 1885, όταν τα περιουσιακά του στοιχεία δημεύτηκαν από τους Ρουμάνους[1].

Όσον αφορά στις υποτροφίες και το μερίδιο που έλαβε η Ζίτσα από τη σχετική ευεργετική διάταξη της διαθήκης του Δοσιθέου, θα γίνει ειδική αναφορά στο οικείο κεφάλαιο.

Ο Παναγιώτης Ι. Ζέρβας ήταν Ζιτσαίος[2], παρά τις περί του αντιθέτου πληροφορίες, που τον φέρουν ως καταγόμενο από το γειτονικό χωριό Μπουρντάρι (Δαφνόφυτο)[3]. Ακολούθησε και αυτός το δρόμο της ξενιτιάς και εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι, όπου μετήλθε, όπως και πολλοί συμπατριώτες του, το εμπορικό επάγγελμα. Την περιουσία του, συνιστάμενη σε 74.280 γρόσια, την οποία απέκτησε, καθώς γράφει, *εκ νεαράς ηλικίας εν ιδρώτι του προσώπου του*, διέθεσε σε διάφορα αγαθοεργήματα με διαθήκη του που συντάχτηκε περί το 1860/61, λίγο προ του θανάτου του, επισυμβάντος το 1861, στην αρχή του καλοκαιριού πιθανότατα[4]. Μεταξύ άλλων κατέλιπε 200 ΚΒ φλωριά (6400 γρόσια) στην Ελληνική σχολή Ζίτσας, των οποίων ο τόκος να χρησιμεύει *εις πληρωμήν των μισθών των διδασκάλων αυτής*, καθώς και τη βιβλιοθήκη του (βλ. σχετικά κεφ. Βιβλιοθήκες), συνεισφέροντας με τις μικρές του δυνάμεις στην ενίσχυση της παιδείας[5]. Ωστόσο μόλις το 1878 κατατέθηκε το ποσό αυτό στην Εθνική Τράπεζα εξαιτίας της αδιαφορίας των ιθυνόντων. Μόλις το Σεπτέμβριο του 1879 κοινοποιήθηκε σε επίσημο αντίγραφο επικυρωμένο κείμενο της διαθήκης[6] και από του 1880 άρχισε η καταβολή των τόκων[7]. Πρόκειται για μικρή χορηγία, που διαδραμάτισε επικουρικό ρόλο στην ενίσχυση της λειτουργίας των σχολείων, ιδίως σε χαλεπούς οικονομικά καιρούς[8].

Ο Αναστάσιος Γουδίνος, γεννήθηκε στη Ζίτσα περί τα τέλη του ΙΗ΄[9] αιώνα από γονείς Ζιτσαίους. Κατά μία πληροφορία φυγαδεύτηκε νέος από τον πατέρα του ως διωκόμενος υπό του Αλή πασά[10], μετέβη δε στη Βλαχία. Μεγαλέμπορος στο

---

[1] Βιβλιογραφική τεκμηρίωση για χρόνο δήμευσης βλ. κεφ. Υποτροφίες.

[2] Βλ. σχετικά με τη ζιτσιώτικη καταγωγή του ΑΤΦ / ΚΓΚ: επιστολή αντιπροσώπων της κοινότητας Ζίτσας προς τους επιτρόπους της διαθήκης του Π. Ζέρβα Χρ. Μπουτάτη, Π. Σορδώνη και Γ. Οικονόμου, [1861], σ. 161: *Οι υποφαινόμενοι ...συναισθανόμενοι την βαθυτάτην ευγνωμοσύνην, την οποίαν ... διήγειρεν ο εν μακαρία τη λήξει αείμνηστος συμπολίτης ημών Π. Ι. Ζέρβας* ... . Πρβλ. Αρχείο Τρίμμη, Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, εν Ζίτση Μάιος 1933, σ. 3.

[3] Πρβλ. Μπέττης, *Ηπειρωτική Ευποιία*, σ. 225 [βιογραφικές πληροφορίες βλ. σ. 225-226]. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 58. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 35.

[4] Πρβλ. ΑΤΦ, *ό. π.* – Αρχείο Τρίμμη, επιστολές Χρ. Μπουτάτη προς Ζώη Κ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 16-7-1861 και 26-9-1861, με τις οποίες ζητάει από τον ανεψιό του να του αποστείλει απόδειξη περί της παραλαβής των βιβλίων του μακαρίτη Π. Ζέρβα. Κραυγαλέα εσφαλμένη η τοποθέτηση του θανάτου του στα 1878 από τον Μπέττη, *ό. π.*, σ. 226. Ο σ. παρασύρθηκε από την ενεργοποίηση τη χρονιά αυτή του σχετικού κληροδοτήματος. Επίσης σφάλλει και για το χρόνο μεταφοράς στη Ζίτσα της βιβλιοθήκης του Ζέρβα, που έγινε επίσης ευθύς μετά το θάνατό του και όχι το 1878, όπως προκύπτει από τις ανωτέρω επιστολές.

[5] Βλ. καταχώριση της διαθήκης του Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 148-151. Πρβλ. αποσπασματικές αναφορές Μπέττης, *ό. π.*, σ. 225-226. – Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 58-59.

[6] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 72, αρ. 1301 / 13-9-1879.

[7] Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 176, αρ. 1574 / 19-3-1881 [περί καταβολής τόκων β΄εξαμηνίας του κληροδ. Π. Ζέρβα].

[8] Η ποσότητα των χρημάτων (200 ΚΒ φλ.) είναι ενδεικτική της μικρής απόδοσης των τοκομεριδίων. Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 272, αρ. 1816 / 20-3-1882, από όπου προκύπτει ότι οι τόκοι α΄ και β΄ εξαμηνίας του έτους 1881 ανέρχονται σε 155 δρχ. Πάντως κατά το 1895 το ετήσιο εισόδημα του κληρ. Π. Ζέρβα μόλις ανέρχεται σε 1 ½ λίρα [58,65 δρχ. – λίρα προς 39,1 δρχ.]. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Κληροδότημα Δ. Κ. Φιλίτου. Κοινότης Ζίτσης 1872-1938, στο εξής Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολές εφόρων των σχολείων Ζίτσας και των επιτρόπων του Φιλίτειου κληροδοτήματος προς τον εν Ιωαννίνοις γεν. Πρόξενο της Ελλάδος κ. Αλ. Λογοθέτη, με τοποχρονολογία Ζίτσα 8-4-1895 και 11-4-1895 αντίστοιχα.

[9] Βλ. Μπέττης, *Ευποιία* Α΄, σ. 184.

[10] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, σ. 3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Βουκουρέστι και πακτωτής μοναστηριακών γαιών, με διαθήκη του συνταγμένη στο Βουκουρέστι στις 11 Ιουνίου 1868[1], αφήνει στα σχολεία της Ζίτσας Ελληνικό και Δημοτικό, 2000 φλωριά[2] για να αυξάνεται ο μισθός των διδασκάλων τους από τους τόκους *ίνα ούτως ευρίσκωνται ευκόλως άνδρες πεπαιδευμένοι να διδάσκωσιν εν Ζίτση και να βελτιώσι την κατάστασιν της παιδείας*, να εμπλουτίζεται η βιβλιοθήκη με νέα βιβλία και να συντηρούνται οι κτιριακές εγκαταστάσεις, και γενικώς να υλοποιείται ό,τι κρίνει καλό προς την κατεύθυνση αυτή η Ελληνική κοινότητα της Ζίτσας.

Σύμφωνα με τους όρους της διαθήκης οι εκτελεστές της Λάζαρος Σιαμπέκης, Χρ. Βόλγας και Χρ. Μίσιος υποχρεώνονταν να καταθέσουν το ποσό των 2000 φλ. στην ΕΤΕ τρεις μήνες μετά το θάνατο του διαθέτη και να αγοράσουν μετοχές της Τράπεζας, το εισόδημα των οποίων να αποστέλλεται τακτικά κάθε χρόνο στους επιτρόπους του στη Ζίτσα κ.κ. Μιχαήλ Γ. Γκάλγκο, Πανταζή Γουδίνο και Βασίλειο Παπασταύρο για τη διατήρηση και τη βελτίωση των σχολείων. Το υπόλοιπο της περιουσίας του που θα βρεθεί στα χέρια του Λ. Σιαμπέκη (4000 φλ.)[3] διέτασσε να παραμείνει στην κατοχή του επί τόκω, μέχρι να βρεθεί και αγορασθεί έγγειο κτήμα, που το εισόδημά του θα δαπανάται ομοίως στις ανάγκες των σχολείων της γενέτειρας. Μάλιστα τα χρονικά όρια υλοποίησης αυτού του στόχου δεν επιτρεπόταν να υπερβούν την πενταετία. Σε διαφορετική περίπτωση και το ποσό αυτό θα κατετίθετο στην Εθνική Τράπεζα, η οποία θα διεβίβαζε τους τόκους στους επιτρόπους του Γουδίνου στη Ζίτσα. Τέλος, προκειμένου να αποφευχθούν παρεκτροπές ή καταχρήσεις, η κοινότητα Ζίτσας επιφορτιζόταν να επαγρυπνεί στην ακριβή εκτέλεση της διαθήκης και να λαμβάνει από τους επιτρόπους τακτικό λογαριασμό.

Αν κρίνουμε από καταχώριση συγκεντρωτικής απόδειξης των επιτρόπων του Γουδινείου κληροδοτήματος, σχετικής με την παραλαβή χρηματικού ποσού από τόκους ύψους 310 ΚΒ φλωρίων, για διάστημα 18 μηνών (Μάιος 1869 έως Σεπτέμβριος 1870)[4], οδηγούμαστε αβίαστα στο συμπέρασμα ότι ο Αν. Γουδίνος αποβίωσε λίγους μήνες μετά τη σύνταξη της διαθήκης, πιθανότατα κατά το τέλος του 1868[5] ή τις αρχές του 1869. Η άμεση έναρξη της χρηματοδότησης δεν συνοδεύτηκε από την κατάθεση των 2000 στην Εθνική Τράπεζα, παρά το γράμμα της διαθήκης, και παρόλες τις διαμαρτυρήσεις των επιτρόπων[6] η θέληση του ευεργέτη δεν εκτελέστηκε παρά μόνο κατά το 1875[7]. Μέχρι τότε συνεχίστηκαν άτακτα οι αποστολές χρημάτων (240 ΚΒ φλ. κατά το 1871[8], απροσδιόριστο ποσό περί τις αρχές του 1873[9], 150 εικοσόφραγκα την άνοιξη του 1874[10]), ενώ στη συνέχεια οι τόκοι

---

[1] Βλ. ΑΜΙ / Φάκ. Εφοροεπιτροπεία Εθνικών Κληροδοτημάτων / υποφ. Εφοροεπιτροπεία κληροδοτημάτων Ζίτσης. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 146-148. Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 4-5, αρ. 337 / 2-4-1873. – Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 59-60. – Μπέττης, *Ηπειρωτική Ευποία* ... , Γιάννινα 1982, σ. 184-185.

[2] Η συνολική του περιουσία ήταν 8000 φλωρία –άλλες 8000 φλ. είχε στείλει στη βασίλισσα Όλγα, *όπως ασφαλέστερον και εθνικώτερον τα διαθέση εις τας δεινάς εκείνας περιστάσεις* – , από τα οποία 6500 φλ. ήταν δανεισμένα με συναλλαγματική στο Λάζαρο Σιαμπέκη, 700 φλ. επίσης δανεισμένα με συναλλαγματική στον κ. Νικ. Χρήστου, και τα υπόλοιπα υπήρχαν στο ταμείο του.

[3] Για την ακρίβεια το υπόλοιπο ανέρχεται σε 3990 φλ., προκύπτει δε από την αφαίρεση 2010 φλωρίων, που σύμφωνα με τη διαθήκη κληροδοτούνταν προς συγγενείς.

[4] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. Β1 [Κώδικας πόλεως Ιωαννίνων 1870 (Νο 1-183)], αρ. 135 / 24-9-1870. Πρβλ. ΑΜΙ, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1870-1873, στο εξής Β.Ι. ΣΤ1, σ. 31 / αρ. 49 / 24-9-1870.

[5] Πρβλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 60.

[6] Πρβλ. ΑΜΙ, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1873-1877, στο εξής Β.Ι. ΣΤ2, σ. 4-5, αρ. 337 / 2-4-1873, σ. 64, αρ. 470 / 30-5-1874.

[7] Βλ. Λαμπρίδης, *ό. π.* Πρβλ. και ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 158, αρ. 714 / 16-1-1876.

[8] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ1, σ. 87, αρ. 122 / 9-7-1871. Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, *ό. π.*, αρ. 337.

[9] Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, *ό. π.*

[10] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 64, αρ. 470 / 30-5-1874. Η καθυστερημένη αποστολή των τόκων οφειλόταν, κατά το Σιαμπέκη, στην διεστραμμένη εσοδεία της χρονιάς αυτής. Σύμφωνα με τα ανωτέρω είναι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διαβιβάζονταν πλέον στη Γουδίνειο επιτροπή από τη Διεύθυνση της ΕΤΕ ανελλιπώς μέχρι και την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό[1].

Όσον αφορά στην τύχη των υπόλοιπων 4000 φλ., ο Σιαμπέκης, εκμεταλλευόμενος την αδιαφορία των συνεκτελεστών του, τις έριδες των εν Ζίτση επιτρόπων και την αδράνεια των κατοίκων της κοινότητας[2], εξακολούθησε να τα παρακρατεί πολύ πέραν της πενταετίας. Μόλις κατά το 1880 αναλήφθηκε κάποια πρωτοβουλία εκ μέρους της κοινότητας, που με πληρεξούσιό της ανέθεσε στους Χρ. Μπουτάτη και Δ. Φιλίτη *να συνεννοηθώσι μετά του εν Βουκουρεστίω κ. Λαζάρου Σιαμπέκη, και ενεργήσωσιν από κοινού, όπως τα εις χείρας του κ. Λ. Σιαμπέκη κατατεθειμένα ΚΒ φλωρία τέσσαρες χιλιάδες προερχόμενα από το κληροδότημα του αειμνήστου Α. Γουδίνου ...κατατεθώσιν εις την Εθνικήν Τράπεζαν της Ελλάδος*[3]. Οι συνεννοήσεις φαίνεται πως κατέληξαν σε συμβιβασμό, στα πλαίσια του οποίου η κοινότητα και οι επίτροποι του κληροδοτήματος αποδέχτηκαν την προσφορά από τους εκτελεστές ποσού εκ γροσίων βλαχικών παλαιών 59495 *προς τελείαν εξόφλησιν* των απαιτήσεών τους, εξουσιοδότησαν μάλιστα εκ νέου τους προμνησθέντες Χρ. Μουτάτη και Δ. Φιλίτη, καθώς και το Δ. Ζιτσαίο *να επιδώσωσι το συναποστελλόμενον εξοφλητικόν της κοινότητος προς τους ρηθέντας εκτελεστάς, αφ' ού παραλάβωσι το ποσόν των 59495 γρ. ...ίνα άμα τη παραλαβή του ως είρηται ποσού αποστείλωσιν αυτό εις την Εθνικήν Τράπεζαν...*[4]. Ωστόσο, σύμφωνα με ανταπόκριση από τη Ζίτσα του *Νεολόγου*, αν και η Ζίτσα θα μπορούσε να γίνει φωτοβόλος εστία για τα πέριξ χωριά, που μόνο γραμματοδιδασκάλους διαθέτουν, πολλές φορές τους στερούνται και αυτούς, δυστυχώς ο Σιαμπέκης, εξακολουθώντας την αναβλητική τακτική που είχε από ετών εγκαινιάσει, δεν εδέησε να εξοφλήσει το ποσόν[5]. Φαίνεται πως τελικά κατά πάσα πιθανότητα το ποσό αυτό απωλέστηκε[6], τουλάχιστον κατά το μεγαλύτερο μέρος.

πιθανότατα ανακριβής η πληροφορία του Λαμπρίδη, *ό. π.*, ότι το ποσό των τόκων ήταν την περίοδο 1869-1875 πάγιο, ανερχόμενο σε 196 ΚΒ φλ. ετησίως.

[1] Η εξέλιξη της χρηματοδότησης παρουσιάζεται κυμαινόμενη, ανάλογα με τις οικονομικές συγκυρίες. Αρχικά τα ετήσια εισοδήματα συμποσούνταν σε 1595 δραχμές (βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 214, αρ. 889 / 13-1-1877), παρέμειναν δε στα ίδια περίπου επίπεδα κατά πάσα πιθανότητα μέχρι το σχ. έτος 1892-93 – έκτοτε παρατηρείται γενική καθίζηση των εισοδημάτων από τόκους σε όλα τα κληροδοτήματα που τα κεφάλαιά τους είναι κατατεθειμένα στην ΕΤΕ –, αν και δεν διαθέτουμε συγκεκριμένα αριθμητικά δεδομένα πέραν του 1882. πρβλ. σχετικά ΑΜΙ, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1877-1882, στο εξής Β.Ι. ΣΤ3, σ. 86, αρ. 1345 / 13-12-1879, σ. 108, αρ. 1416 / 19-5-1880, σ. 162, αρ. 1538 / 24-12-1880, σ. 207, αρ. 1656 / 17-7-1881, σ. 285, αρ. 1844 / 29-5-1882. Ενδεικτικά για την αρνητική κλιμάκωση των εισπραττομένων τόκων μετά το 1893 βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολές εφόρων των σχολείων Ζίτσας και των επιτρόπων του Φιλίτειου κληροδοτήματος προς τον εν Ιωαννίνοις γεν. Πρόξενο της Ελλάδος κ. Αλ. Λογοθέτη, με τοποχρονολογία Ζίτσα 8-4-1895 και 11-4-1895 αντίστοιχα, από τις οποίες προκύπτει ότι τα ετήσια εισοδήματα τη χρονιά 1894-95 από το κληροδ. Αν. Γουδίνου είναι ίσα με 15 λίρες, δηλ. περίπου 587 δραχμές [λίρα προς 39,10 δρχ]. Αργότερα παρατηρήθηκε εκ νέου ανοδική τάση. Ο Ν. Ξυλάνης κάνει λόγο για ετήσιο τόκο 920 δρχ. [κατά το 1909-10 ισοδυναμούσαν με 40 λίρες – λίρα προς 23 δρχ.] που η ΕΤΕ *απέστελλε τακτικώς εις ιδίαν επιτροπήν του κληροδοτήματος αποτελουμένην εκ των κ. Νικολάου Γιούνη, Γεωργίου Γκάλγκου και Πανταζή Γουδίνου μέχρι της απελευθερώσεως*. βλ. ΑΜΙ / ΑΚΙ / Φ. Εφορ. εθν. κληροδ., *ό. π.*: [Ν. Ξυλάνης], σ. 12.

[2] Πρβλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 60. Περισσότερες πληροφορίες για έκταση και ένταση της διαμάχης των δύο επιτροπειών (Γουδινείου και Δοσιθείου) και τις επιπτώσεις της στη λειτουργία των σχολείων βλ. κεφ. Ζ΄ Βιβλιοθήκες – Μορφωτική ατμόσφαιρα.

[3] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 109, αρ. 1420 / 5-6-1880.

[4] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 205, αρ. 1651 / 3-7-1881 [επικ. πληρεξουσίου εγγράφου]. Πρβλ.. και εφ. *Νεολόγος*, φ. 3979 / 7)19-7-1882 [ανταπόκριση από Ζίτσα – 24 Ιουλίου], σύμφωνα με την οποία επρόκειτο για αποδοχή του ¼ του όλου ποσού.

[5] Βλ. *Νεολόγος*, ό. π.

[6] Πρβλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 4308 / 18)30-8-1883, όπου διατυπώνεται η ευχή να αποσταλούν οι 1000 λίρες του κληροδοτήματος Γουδίνου, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ελλείψεις σε διδακτικό προσωπικό, γεγονός που δημιουργεί την εύλογη υποψία ότι ο προηγηθείς συμβιβασμός οδηγήθηκε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο Δημήτριος Κ. Φιλίτης[1] γεννήθηκε περί το 1817 στη Ζίτσα από γονείς αμφοτέρους Ζιτσαίους[2]. Αποπεράτωσε τις σπουδές του στο Ελληνικό σχολείο Ζίτσας και ακολούθως σε νεαρή ηλικία μετέβη στη Ρουμανία, όπου εμπορευόμενος απόκτησε μεγάλη περιουσία[3]. Διέθεσε την πατρική του οικία για Παρθεναγωγείο (1872) και ανέλαβε πλήρως τα έξοδα λειτουργίας του (βλ. Φιλίτειο Παρθεναγωγείο). Αργότερα, με δωρητήριες επιστολές προς το ΣΔΕΓ στις 28-9-87 και 29-8-88, ήλθε αρωγός με σημαντικά ποσά στο Παρθεναγωγείο (80000 φράγκα) και στα σχολεία αρρένων (24000 φράγκα) αντίστοιχα[4]. Ειδικότερα για τα αρρεναγωγεία Ζίτσας η συνδρομή του εκδηλώθηκε και προηγουμένως, σε μια κρίσιμη στιγμή της ιστορίας τους, όταν η δήμευση του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη, από το οποίο κυρίως συντηρούνταν, έφερε σε δεινή θέση τα σχολεία. *Εκ του παθήματος τούτου συγκινηθείς ο Δημήτριος Φιλίτης έσπευσε να προλάβη το κλείσιμον των σχολείων των αρρένων Ζίτσης διά της αποστολής χρηματικού ποσού προς πληρωμήν των διδασκάλων. Τούτο εξηκολούθησε να πράττη επί τρία έτη συνεχώς* [1885-1888][5]. Στη συνέχεια, κατά το έτος 1888, προικοδότησε τα σχολεία των αρρένων με τον ετήσιο τόκο 48 χρεωγράφων του Εθνικού δανείου των 60.000.000, κατατεθέντων στην Εθνική Τράπεζα, *ως δείκνυται εκ του υπ' αριθ. 335 και χρονολογίαν 18 Νοεμβρίου 1888 εγγράφου του Συλλόγου προς τους εφόρους ... προς ούς αποστέλλει και τον τόκον της πρώτης τριμηνίας συνιστάμενον εκ λιρών οθωμανικών χρυσών 15,45, ώστε η δευτέρα αύτη δωρεά ...αποτελείται εκ λιρών οθ. χρ. 61,80 ετησίως*[6]. Σε αναγνώριση της προσφοράς του ο Βασιλεύς της Ελλάδος του απένειμε το παράσημο του χρυσού σταυρού του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος[7].

Ήδη, το 1886, με διαθήκη του κατέλιπε σημαντικό κληροδότημα προς το ΣΔΕΓ (427500 φράγκα)[8], με το οποίο ρύθμιζε τις λεπτομέρειες της χρηματοδότησης των

γρήγορα σε αδιέξοδο. Βλ. και κατηγορηματική πληροφορία του Ν. Ξυλάνη για οριστική απώλεια των χρημάτων αυτών ΑΜΙ, *ό. π.*, [Ν. Ξυλάνης], σ. 12.

[1] Βλ. για Δ. Φιλίτη Μπέττης, *Ευποΐα* Α΄, σ. 244-45, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

[2] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 1.

[3] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, εν Ζίτση Μάιος 1933, σ. 3 [βιογρ. σ. 3-4]. Πρβλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 1671 / 24)2-9-1874 [εκτενής ανταπόκριση από Ζίτσα 5)17-8-1874], όπου όμως αναφέρεται ως χρόνος της αποδημίας του στη Βλαχία το 1853/54 περίπου, επομένως ίσως να αναχώρησε για Βουκουρέστι σε κάπως πιο προχωρημένη ηλικία (34 ετών).

[4] Βλ. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο ΣΔΕΓ κ. Α. Πασπάτη, Βουκουρέστι 28-9-1887 και Φ. ΣΤ1 / 494: αντίγραφο επιστολής Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ επίσης, Βουκουρέστι 29-8-1888. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή ΣΔΕΓ προς υπ. Εξωτ. κ. Δραγούμη, αρ. 146 / 30-4-1889. – *Νεολόγος*, φ. 6030 / 14)26-8-1889 [ανταπόκριση από Ζίτσα 2)14 Αυγούστου]. – ΑΜΙ / ΑΚΙ / Φ. Κληροδοτήματα: επιστ. ΣΔΕΓ προς ΥΠΕΠΘ / 25-2-1932 και έγγραφο ενημερωτικό του Υπ. Οικονομικών, Γεν. Δ/νσεως Φορολογίας προς το ΥΠΕΠΘ με αρ. πρωτ. Κ. 6417 / 6-3-1937. – *Εφ. Κυβερνήσεως*, τχ. 1ον / 12 Απριλ. 1938.

[5] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, [Ν. Ξυλάνης], σ. 3-4. Πρβλ. και ΣΔΕΓ, *ό. π.*, αντίγραφο επιστολής Δ. Κ. Φιλίτη: *Επειδή προ δύο περίπου χρόνων ένεκα πολλών περιστάσεων η διαχείρισις του κληροδοτήματος* [εννοεί το κληρ. Δοσιθέου Φιλίτη] *περιήλθεν εις διαχειριστάς εγχωρίους έπαυσε η αποστολή του ποσού προς διατήρησιν του μνησθέντος σχολείου και αν ο υποφαινόμενος δεν ήθελον φροντίσει διά την διατήρησιν αυτού ήθελε παύσει έκτοτε να λειτουργή* ...Πρβλ. επίσης *ό. π.*, Επιστολή των εφόρων των Σχολείων Ζίτσης προς ΣΔΕΓ, Ζίτσα 27-1-1889.

[6] ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 4. Βλ. και ΣΔΕΓ, *ό. π.*, Επιστολή Δ. Φιλίτη: ... *εσκέφθην όπως διαιωνίσω την ύπαρξιν του σχολείου τούτου και προς τον σκοπόν τούτον απεφάσισα να προικοδοτήσω αυτό με 48 χρεώγραφα του Ελληνικού δανείου του 1879 του 6% τόκου, τα οποία φέρωσιν ενιαύσιον τόκον το όλον 1440 φράγκα.* Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 105, αρ. 3561 / 17-4-1889 και Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 59, όπου όμως εσφαλμένα αναγράφεται ως χρόνος έναρξης της δωρεάς το 1884.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή ΣΔΕΓ προς Δ. Κ. Φιλίτη, αρ. 164 / εν Αθήναις 16-5-1889.

[8] Παρά το γεγονός ότι στη διαθήκη ο Φιλίτης ποιείται μνεία 500000 φράγκων, η γενόμενη από τις ρουμανικές αρχές επίσημη καταγραφή της κατατεθειμένης στην Κάσαν Δε Δεπούνερε περιουσίας του, σύμφωνα με σημείωση της εφ. *Σύλλογοι* του Βουκουρεστίου, κατέδειξε συνολικό ποσό 427500

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σχολείων Ζίτσας[1]. Συγκεκριμένα όριζε να δίδονται 7000 φράγκα ετησίως για τις ανάγκες του Παρθεναγωγείου από τους τόκους και 5000 φράγκα στο σχολείο των αρρένων *διά να έχουν καλούς διδασκάλους και με ψηλήν μάθησιν διά να μάθουν τα παιδιά ευρωπαϊκάς γλώσσας, καθότι την σήμερον είναι ανάγκη να ηξεύρουν*. Ατυχώς για την κοινότητα μετά το θάνατο του Δ. Φιλίτη (αποβίωσε άγαμος στο Βουκουρέστι στις 17-12-1890)[2] η διαθήκη προσβλήθηκε από τους εξ αδιαθέτου κληρονόμους του και ο γενόμενος συμβιβασμός μεταξύ αυτών και του ΣΔΕΓ μείωσε στο μισό περίπου το κληροδοτηθέν ποσό. Στα χέρια του ΣΔΕΓ παραδόθηκαν σε χρεώγραφα και σε μετρητά 201230 φράγκα[3]. Οπωσδήποτε η εξέλιξη αυτή στέρησε τα σχολεία Ζίτσας από αξιόλογα ποσά, σε βαθμό που ο Σύλλογος να κάνει χρήση των χρημάτων αυτών μόνο προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των αρρεναγωγείων, παραβλέποντας τη διάταξη της διαθήκης τη σχετική με τη χρηματοδότηση του Παρθεναγωγείου – άλλωστε τα της χρήσης της περιουσίας του Δ. Φιλίτη ρυθμίστηκαν σαφώς στο συμβιβαστικό συμβόλαιο –, για τις ανάγκες του οποίου διέθετε αποκλειστικά τους τόκους από τη δωρεά των 80000 φράγκων του 1887[4].

Είναι αλήθεια πως αρχικά η απόδοση των κατατεθειμένων στην ΕΤΕ χρημάτων για το Παρθεναγωγείο ήταν αρκετά σημαντική, ανερχόμενη σε 4200 φράγκα ετησίως, όπως σαφώς προκύπτει από τη δωρητήρια επιστολή του Δ. Φιλίτη[5]. Εντούτοις κατά τους λογαριασμούς του Συλλόγου το ετήσιο εισόδημα ανερχόταν στη φάση αυτή σε 4080 φράγκα ή 5712 δρχ.[6], διαφορά που πιθανότατα συνδέεται με διακυμάνσεις στην απόδοση του ετήσιου τόκου από την αντικατάσταση των κληρωθέντων χρεωγράφων, αλλά και με ρήτρα της Εθνικής Τράπεζας, σύμφωνα με την οποία *η καταβολή των φυλάκτρων γενήσεται εκ του εισοδήματος προς ¼ τοις %* [7]. Κατά το 1893-94 όμως το ετήσιο εισόδημα συρρικνώθηκε δραστικά, φθάνοντας μόλις στις 1713,60 δρχ. (1224 φράγκα), ποσό που αντιπροσωπεύει μόνο το 30% του αρχικού διαθέσιμου εισοδήματος. Η αρνητική αυτή εξέλιξη, αποτέλεσμα κρισιακών φαινομένων στην Ελληνική οικονομία, παρά τις εκάστοτε διαφοροποιήσεις και τη σχετική, από το 1910-11 και εξής, ανάκαμψη, υπήρξε μη αντιστρέψιμη, επέφερε δε, όπως είναι

φράγκων. Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 146. Πιστεύω πως η διαφορά προέρχεται από το ότι ο Φιλίτης δαπάνησε μέρος των αναγραφομένων στη διαθήκη χρημάτων στις μεταγενέστερες της διαθήκης προμνησθείσες δωρεές.

[1] Το πλήρες κείμενο της διαθήκης βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 141-146. Πρβλ. και ΑΜΙ / Φάκ. Κληροδοτήματα Ευεργετών / υποφ. Κληροδότημα Δημ. και Αναστ. Φιλίτη [και στις 2 περιπτώσεις καταχωρίζεται αντίγραφο που δημοσιεύθηκε στην εφ. «Σύλλογου» Βουκουρεστίου, έτος ΙΘ΄, αρ. 4623-4624].

[2] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 250, αρ. 21 [αρ. πρ. 508] / 11-3-1891.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ7, σ. 318-323, αρ. 151 / 19-1-1895 [πράξη συμβιβασμού υπ'αρ. 590 / 2-12-1894 συνταχθείσα υπό του συμβολαιογράφου Αθηνών Παν. Α. Μπάρκα]. Πρβλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 323-325, αρ. 152 / 19-1-1895 [επιστολή Γ. Σακκά / 17-12-1894 προς τους εν Ζίτση εκτελεστές Αν. Κατσιουλίδη και Λάμπρο Ζ. Παπαχρόνη]. – ΣΔΕΓ, *Η δράσις του Συλλόγου κατά την εκατονταετίαν 1869-1969*, Αθήναι 1970, σ. 183-184.

[4] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, πράξη συμβιβασμού, σ. 322.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495, επιστολή Δ. Φιλίτη, *ό. π.* Πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς κ. Α. Πασπάτη, Βουκουρέστι 31-12-1887, όπου σημειώνει τους αριθμούς των χρεωγράφων [χρεώγραφα αξίας 20000 προς 6% και 60000 προς 5% με τοκομερίδια αρχίζοντα από 1ης Αυγούστου 1888 και 1ης Ιουλίου 1888 αντίστοιχα].

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Λογαριασμός εσόδων και εξόδων της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτου υπέρ Παρθεναγωγείου Ζίτσης από του 1888-1889 μέχρι του 1909-1910 [συνημμ. στο υπ' αρ. 841 / 13-9-1911 έγγρ. του ΣΔΕΓ προς το Υπεξ.]. Πρβλ. *ό. π.*, Περιληπτική κατάστασις των υπό του ΣΔΕΓ διαχειρισθέντων εσόδων και εξόδων της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτου, προς συντήρησιν του εν Ζίτση Παρθεναγωγείου και υφαντηρίου, από του σχολικού έτους 1888-1889 μέχρι 1914-1915 [συνημμ. ομοίως στο υπ' αρ. 841 / 13-9-1911].

[7] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: αντίγραφο του υπ' αρ. 171 από 24-2-1888 εγγράφου της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος προς τον κ. Δ. Κ. Φιλίτην.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

φυσικό – θα φανεί άλλωστε καθαρότερα και στα οικεία κεφάλαια –, προβλήματα στη χρηματοδότηση του Παρθεναγωγείου από το Σύλλογο, που αντανακλούσαν ευθέως και στη λειτουργία της σχολής.

Ανάλογη υπήρξε η τύχη και του όντως μεγάλου κληροδοτήματος του Δημ. Φιλίτη, το οποίο ατυχώς μετά τη δικαστική «σκύλλα» των εξ αδιαθέτου κληρονόμων έπεσε επίσης στη «χάρυβδη» της οικονομικής κρίσης, με αποτέλεσμα κατά τη φάση της ενεργοποίησής του (1894) η απόδοση των κεφαλαίων να έχει περιοριστεί σημαντικά. Ήδη, από τις 61,80 λίρες που η δωρεά του Δ. Φιλίτη του 1888 απέφερε ετησίως στα αρρεναγωγεία, μόλις 16 λίρες κατέστη δυνατό να εκταμιεύονται κατά το 1893 για λογαριασμό της κοινότητας[1]. Όσον αφορά στην απόδοση του κληροδοτήματος, περιορίστηκε στις 83,17 λίρες[2], δηλαδή περίπου 1916 φράγκα, ποσό που απείχε παρασάγγες από την πρόβλεψη των 12000 συνολικά φράγκων, που ο διαθέτης προσδοκούσε να διατεθούν για τα σχολεία της γενέτειρας. Εκατοντάλιρος δαπάνη τελικά[3], αθροίζοντας και το εισόδημα της δωρεάς εκ 16 λιρών, κατέληξε να καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων των σχολείων αρρένων, ενώ μέρος των συνολικών δαπανών προερχόταν από άλλα κληροδοτήματα (Αναστασίου Γουδίνου, Αν. Φιλίτη και Π. Ζέρβα)[4]. Στην πορεία, και μέχρι την απελευθέρωση, υπήρξαν βεβαίως διακυμάνσεις όσον αφορά τη συνολική ροή χρημάτων προς την κοινότητα, που στις πιο ευτυχείς συγκυρίες (1911-12) αύξησαν τα εισοδήματα της Σχολής των αρρένων στο επίπεδο των 143,78 λιρών[5], από τις οποίες οι 110,35 προέρχονταν από τόκους του κληροδοτήματος και οι 33,43 ½ από τόκους της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτη[6].

Ο Αναστάσιος Δ. Φιλίτης[7] ήταν θείος του Δημητρίου Φιλίτη, ανεψιός δε εξ αδελφού των Κωνστάντιου, Σίλβεστρου και Αδαμαντίου Φιλίτη. Γεννήθηκε το 1793[8] στη Ζίτσα από γονείς Ζιτσαίους, το Δημήτριο Φιλίτη και την Αγγελική. Προφανώς φοίτησε στα σχολεία της γενέτειρας αρχικά, αφού ήταν ήδη 15 ετών όταν αναχώρησε

---

[1] Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ7, σ. 187 / αρ. 18 / 16-3-1894 [15,91 λίρες]. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολές εφόρων των σχολείων Ζίτσας και των επιτρόπων του Φιλίτειου κληροδοτήματος προς τον εν Ιωαννίνοις γεν. Πρόξενο της Ελλάδος κ. Αλ. Λογοθέτη, με τοποχρονολογία Ζίτσα 8-4-1895 και 11-4-1895 αντίστοιχα.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: πρόχειρο σκαρίφημα εσόδων και εξόδων των σχολείων Ζίτσης [επί χάρτου φέροντος σφραγίδα του ΣΔΕΓ], χρονολογούμενο στο 1895, μετά τον Απρίλιο, βάσει στοιχείων που δόθηκαν με τις επιστολές προηγούμενης υποσημ.

[3] Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Κληροδότημα Δ. Κ. Φιλίτου 1910-1930, στο εξής Φ. ΣΤ2 / 521: απαντητική επιστολή ΣΔΕΓ προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο, αρ. 841 / εν Αθήναις 13-9-1911, σχετική με τη διαχείριση της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτη.

[4] Κατά το 1895 η απόδοση των κληροδοτημάτων αυτών ανέρχεται συνολικά στις 22,5 λίρες. Ειδικότερα το κληρ. Αν. Γουδίνου απέφερε 15 λίρες, το κληρ. Α. Φιλίτη 6 και το του Π. Ζέρβα μόλις 1,5 λίρες. Έτσι προκύπτουν συνολικά περίπου 122 λίρες για την κάλυψη των αναγκών των αρρεναγωγείων Ζίτσας, ποσό βεβαίως που υπόκειται σε διακυμάνσεις.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521, Προξενική περιφέρεια Ιωαννίνων – Σχολ. έτος 1911-12: Κατάστασις εκπαιδευτικών χορηγημάτων του ΣΔΕΓ [συνημμένη στο υπ' αρ. 240 / εν Ιωαννίνοις 9-3-1912 έγγραφο του Γεν. Προξενείου της Ελλάδος στα Ιωάννινα προς το ΣΔΕΓ].

[6] Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι στη δωρεά του Δ. Κ. Φιλίτη φαίνεται πως προσμετρώνται και οι τόκοι του κεφαλαίου των 600 ΚΒ φλωρίων που ο Αν. Φιλίτης είχε ορίσει για τα αρρεναγωγεία της κοινότητας. Ήδη από το Σεπτέμβριο του 1908 τα ποσά της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτη και του κληροδ. Αν. Φιλίτη, από 22,42 λίρες συνολικά (15,9 και 6,52 λίρες αντίστοιχα), άρχισαν να αποφέρουν σε ετήσια βάση το ως άνω ποσό των 33, 43 ½ λιρών. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: αποδ. Εφόρων με ημερ. 18-3-1908, 28-2-1909, 14-9-1909, 17-12-1909, Μαΐου 1910, Σεπτεμβρίου 1910, 2-5-1911, 25-7-1911.

[7] Βλ. για βιογραφικές πληροφορίες ΑΜΙ / ΑΚΙ / Φ. Κληροδοτήματα / υποφ. Κληροδ. Δημ. και Αναστ. Φιλίτη εκ Ζίτσης: Επιστολή Joan C. Filitti προς Δ. Γουδίνο, Βουκουρέστι 24-12-1937. – Μπέττης, *Ευποιία*, Α΄, σ. 243. – Αρχείο Τρίμμη, Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, εν Ζίτση Μάιος 1933, σ. 4. – ΑΜΙ, *ό. π.*, [Ν. Ξυλάνης], σ. 7.

[8] Εξόφθαλμα ανακριβής η τοποθέτηση της γέννησής του στα 1832 από τον Γ. Αθ. Οικονόμου, *140 ευεργέτες της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων (1599-1949)*, Ιωάννινα 1954, σ. 16.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

για Βουκουρέστι, και στη συνέχεια στο Ελληνικό Λύκειο Βουκουρεστίου. Αργότερα προσνατολίστηκε σε ανώτερες σπουδές και με υποτροφία του θείου του Δοσιθέου Φιλίτη, κατά πληροφορία που δεν κατέστη δυνατόν να διασταυρωθεί, σπούδασε νομικά στην Πίζα, έλαβε δε το πτυχίο του στις 15 Ιουνίου του 1829[1]. Μετά το πέρας των σπουδών του επέστρεψε στο Βουκουρέστι, όπου σταδιοδρόμησε ως δικηγόρος.

Σύμφωνα με τον Ξυλάνη *κατά την διάρκειαν του βίου του ουδέποτε εξεδήλωσεν ενδιαφέρον διά την ιδίαν του πατρίδα ουδέ διετέλει εις σχέσεις μετά των εν Ρουμανία Ζιτσαίων. Εντούτοις, ως εξάγεται εκ της διαθήκης του, εις το βάθος της καρδίας εκρύπτετο η ενθερμωτάτη προς την Ελληνικήν πατρίδα αγάπη*[2]. Το κληροδότημα του Αναστασίου Δ. Φιλίτη[3] διατέθηκε βασικά για υποτροφίες, ώστε να δοθεί η δυνατότητα σε νέους από τη γενέτειρα Ζίτσα και την κοινότητα Ιωαννίνων για συνέχιση των σπουδών τους (αφορά εξ ημισείας τις δύο κοινότητες)[4]. Διαχειριστής του κεφαλαίου του ορισμένου για υποτροφίες ορίστηκε ο ΣΔΕΓ. Επιπροσθέτως ο Αν. Φιλίτης άφησε 600 ΚΒ φλωριά στη σχολή Ζίτσας, με τον όρο να αγορασθεί από τους εκτελεστές ακίνητο κτήμα στα Ιωάννινα, το εισόδημα του οποίου να χρησιμεύει *προς διδασκαλίαν των εν τη μνησθείση Σχολή εκπαιδευομένων*, διάταξη που δεν τηρήθηκε, γιατί οι εκτελεστές προτίμησαν να καταθέσουν το ποσόν στην Τράπεζα[5], οι τόκοι του οποίου, ανερχόμενοι σε 25 εικοσόφραγκα περίπου, άρχισαν να καταβάλλονται από 1ης Ιανουαρίου 1887[6].

---

[1] Βλ. Νικ. Β. Τωμαδάκης, «Ηπειρώται διδάκτορες του Πανεπιστημίου της Πίσης (1821-1841)», *Αφιέρωμα εις την Ήπειρον. Εις μνήμην Χρίστου Σούλη (1892-1951)*, Αθήναι 1956, σ. 14-15.

[2] ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 7.

[3] Το πλήρες κείμενο της διαθήκης βλ. ΑΜΙ / Φάκ. Διαθήκαι, *Αντίγραφον της επισήμου μεταφράσεως της διαθήκης του αειμνήστου Αναστασίου Δ. Φιλίτου* [ρουμανιστί]. – ΑΜΙ, Β.Ι. Β3 [Κώδιξ Ιωαννίνων 1884-1885 (βιβλίον Βον των καταχωρίσεων αρχομένων από του αρ. 389 ... εν ώ καταχωρούνται έγγραφα της πόλεως Ιωαννίνων και τα εκτός της επαρχίας προερχόμενα)], αρ. 389 / 9-6-1884. – *Διαθήκαι των αειμνήστων ευεργετών των Ιωαννίνων εκδιδόμεναι υπό της εφορείας και της επιτροπής επί των ελεών της πόλεως*, Αθήνησιν 1887, σ. 192-196. Πρβλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 243. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 137-138. – Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 1ον, σ. 83 και 3ον, σ. 72. – ΣΔΕΓ, *Η δράσις του Συλλόγου κατά την εκατονταετίαν 1869-1969*, Αθήναι 1970, σ. 183. Πρβλ. επίσης σχετική καταχώριση *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 5, έτος Δ΄, τχ. ΙΘ΄ / 15-2-1884, σ. 276, σύμφωνα με την οποία το όλο ποσό που κληροδοτείται για υποτροφίες στις 2 κοινότητες ανέρχεται σε 300000 φράγκα, ενώ άλλα 40000 φρ. αφήνονται στα φιλανθρωπικά καταστήματα του Βουκουρεστίου και σε συγγενείς του.

[4] Βλ. λεπτομέρειες στο κεφ. Υποτροφίες.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: αντίγραφο επιστολής Δημ. Κ. Φιλίτου προς ανεψιό του Ιωάννη Νικολαΐδη, Βουκουρέστι 29-12-1886, όπου αιτιολογείται η απόφαση της κατάθεσης του ποσού στην ΕΤΕ ως εξής: *... επειδή δεν ευρέθη κτήμα και διά να μη κάθωνται τα χρήματα νεκρά και επειδή το ενέκρινεν η δημογεροντία διά να αγοράσω χρεώγραφα ελληνικά, ειδοποιήσατέ τους* [τους δημογέροντες] *ότι αγόρασα είκοσι (20) ομολογίας του ελληνικού δανείου του έτους 1881. η κάθε ομολογία ανά πεντακόσια φράγκα φέρουν προς 5% ... θα έχητε ένα εισόδημα από είκοσι πέντε εικοσόφραγκα τον χρόνον...* Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 119.

[6] Ειδικότερα, οι τόκοι της δωρεάς του Αν. Φιλίτη, περίπου 22 λίρες, όπως προαναφέρθηκε, αποστέλλονταν από το ΣΔΕΓ στην εφορεία των σχολείων Ζίτσας κατά εξαμηνία, από 1ης Ιανουαρίου 1887 και επί 5 συνεχή έτη. Πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.* – ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 253, αρ. 3198 / 24-7-1887, σ. 169 αρ. 3711 / 2-12-1889, σ. 210, αρ. 76 / 22-5-1890. – ΣΔΕΓ, *ό. π.*: επιστολή εφόρων προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ κ. Ι. Πανταζίδη, Ζήτσα 21-12-1892. Κατά το 1892 φαίνεται πως προέκυψε πρόβλημα μεταξύ εφορείας και Συλλόγου. Οι έφοροι εξέλαβαν την άρνηση του Συλλόγου να αναγνωρίσει την ύπαρξη κληροδ. Αν. Φιλίτη για τα εκπαιδευτήρια Ζίτσας ως προσπάθεια σφετερισμού. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, *ό. π.*: επιστολή εφόρων. Ωστόσο το θέμα διευθετήθηκε άμεσα, όπως προκύπτει από απόδειξη του αμέσως επόμενου χρόνου. βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ7, σ. 98, αρ. 22 [αρ. πρ. 191] / 27-2-1893. Στη συνέχεια, λόγω των οικονομικών αναταράξεων που προαναφέρθηκαν, απέφεραν μόλις 6,5 λίρες σε ετήσια βάση. Βλ. σχετικά ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 187, αρ. 18 / 16-3-1894 και ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ8, σ. 53, αρ. 99 / 21-2-1896. Πρβλ. ενδεικτικά και ΣΔΕΓ, Δικαιολογητικά εξόδων κληροδοτημάτων: Παρθεναγωγείον Ζίτσης, Κοινότης Ζίτσης, κληροδότημα Δ. Κ. Φιλίτου ... Αναστ. Φιλίτου κτλ. 1902-1903, στο εξής Φ. Γ3 / 169, απόδ. εφόρων Ζίτσας για λ. οθ. 3,26 [Β΄ εξαμ. 1902], εν Ιωαννίνοις 15-5-1903. Από το 1908 και εξής

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ας σημειωθεί πως το κληροδότημα το προορισμένο για υποτροφίες άρχισε να λειτουργεί μόλις το 1886, τρία χρόνια μετά το θάνατο του διαθέτη, επισυμβάντα στο Βουκουρέστι στις 10-12-1883[1] (η διαθήκη είχε συνταχθεί νωρίτερα, το 1875, και τροποποιηθεί ελαφρά το 1878), λόγω δικαστικών αγώνων με τους κληρονόμους, που επίσης κατέληξαν σε συμβιβασμό. Σύμφωνα με το συμβιβαστικό συμβόλαιο, από το εισόδημα που ο Αν. Φιλίτης κατέλιπε με τη διαθήκη του στο Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων το 1/3 θα λάβουν οι συγγενείς και τα υπόλοιπα 2/3 θα περιέλθουν αμέσως στο Σύλλογο[2], προκειμένου να εκτελεστούν πληρέστατα οι θελήσεις του διαθέτη. *Το εισόδημα ή οι τόκοι των χρημάτων, τα οποία θα σταλώσιν εις τον Σύλλογον θα χρησιμεύση εξ ημισείας προς εκπαίδευσιν νέων εκ Ζίτσης και Ιωαννίνων, μηδενός των δύο Δήμων δυναμένου ν' αντιποιήται τα δικαιώματα του άλλου. Τούτο τυγχάνει εν αυτώ τω πνεύματι της διαθήκης, η δε παρούσα πράξις εξηγεί απλώς την διάταξιν περί ης ο λόγος*[3].

Το καθαρό ποσό που προέκυψε μετά την εκκαθάριση της περιουσίας του Αναστ. Φιλίτη από τους εν Βουκουρεστίω εκτελεστές ανήλθε σε 160.647 φράγκα χρυσά[4], από τα οποία αναλογούσαν στη Ζίτσα τα μισά. Μάλιστα οι δύο κοινότητες, Ιωάννινα και Ζίτσα, συσκέφθηκαν από κοινού για τον τρόπο διάθεσης των χρημάτων και ενέκριναν ομόφωνα να αγορασθούν για λογαριασμό εκατέρας των δύο κοινοτήτων ανά 20 λαχειοφόρες ομολογίες της Εθνικής Τράπεζας και με το υπόλοιπο του αναλογούντος ποσού μετοχές της αυτής Τράπεζας[5]. Τελικά ο Σύλλογος προέβη στη μετατροπή των χρ. φράγκων σε χαρτονόμισμα που απέφερε δρχ. 186756 και στην αγορά 32 μετοχών και 128 λαχειοφόρων ομολογιών του δανείου της Εθνικής Τράπεζας των 60.000.000, συνολικής αξίας 186856 δρχ., κοινοποίησε μάλιστα στην κοινότητα Ζίτσας και τους αριθμούς των 16 μετοχών και 64 ομολογιών που της ανήκαν. Παράλληλα τόνιζε τα εξής: *Κατά το γράμμα της διαθήκης του αοιδίμου ανδρός και τας διατάξεις του γενομένου συμβιβασμού, η κοινότης Ζήτσης θέλει απολαμβάνει το ήμισυ των τόκων του κληροδοτήματος τούτου μετά την αφαίρεσιν του ημίσεως των δραχμών χρυσών διακοσίων πεντήκοντα, αίτινες καταβληθήσονται κατά μήνα τω κ. Χρίστω Δαμιανού Γεωργίου επί τριετίαν προς εξακολούθησιν των σπουδών αυτού εν τη εσπερία. Επομένως δύνασθε να ορίσητε από τούδε την χρήσιν των τόκων του εις την κοινότητα Ζήτσης ανήκοντος ημίσεος εκ του ειρημένου κληροδοτήματος ανερχομένου εις δραχμάς 2.500 ως έγγιστα κατ' εξαμηνίαν, συμφώνως με τας προς τούτο διατάξεις της διαθήκης, κι αναγγείλητε ημίν εν τάχει τας αποφάσεις και την*

παρατηρήθηκε ανοδική τάση στην ετήσια απόδοση των ομολογιών, ανάλογη προς αυτή της δωρεάς και του κληροδ. Δ. Κ. Φιλίτη, η συγκαταβολή μάλιστα των χρημάτων με το ποσό της δωρεάς του Δ. Φιλίτη είχε ως αποτέλεσμα να επέλθει εκ νέου σύγχυση – ονομασίας ασφαλώς και όχι ουσίας – με τη δωρεά του Δ. Φιλίτη. Πρβλ. σχετικά με τις εξελίξεις αυτές και ανωτέρω σ. 44, σημ. 7.

[1] Βλ. ΑΜΙ, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1882-1884, στο εξής Β.Ι. ΣΤ4, σ. 210, αρ. 2326 / 4-4-1884.

[2] Πρβλ. ωστόσο ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: αναφορά ΣΔΕΓ προς υπ. εξ., αρ. 841 / 13-9-1911, όπου προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι ο Σύλλογος περιέσωσε και παρέλαβε μόλις το ήμισυ της περιουσίας του Αν. Φιλίτη. Αιτία της αρνητικής αυτής τροπής – ανάλογη τύχη είχαν και τα κληροδοτήματα Δ. Φιλίτη, Ν. Σιλελή και Δ. Ζιτσαίου – ήταν το γεγονός ότι *τα κληροδοτήματα ταύτα εγένοντο κατά το πλείστον βορά των αρπακτικών διαθέσεων ανθρώπων ασυνειδήτων, επωφεληθέντων της διαιρέσεως των κατοίκων Ζίτσης και της κρατούσης εν Ρουμανία νομοθεσίας.*

[3] Βλ. ΑΜΙ / ΑΚΙ / Φ. Κληροδοτήματα / υποφ. Κληροδ. Δημ. και Αναστ. Φιλίτη: Πράξη συμβιβασμού επί της κληρονομίας Αν. Δ. Φιλίτου, Βουκουρέστι / 27-3-1886. Επικύρωση από δικαστήριο με αρ. πρωτ. 442 / 86, τόμος ΥΙ 5/86. Μετάφραση: 27-1-1887. Σύμφωνα με την πρ. συμβιβασμού το 1/3 δίδεται στους συγγενείς και τα 2/3 στο ΣΔΕΓ.

[4] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 265 [επιστολή ΣΔΕΓ προς εφοροεπιτρόπους της κοιν. Ζίτσης, εν Αθήναις 20-12-1886]. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Ελέη Ιωαννίνων προς κ. Κ. Παπαρρηγόπουλον, πρόεδρον του ΣΔΕΓ, αρ. 401 / εν Ιωαννίνοις 14-8-1886 και αρ. 404 / 5-9-1886.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: κοινή επιστολή εφοροεπιτρόπων Ζίτσας και υπευθύνων των Ελεών Ιωαννίνων προς κ. Παπαρρηγόπουλον, αρ. 405 / εν Ιωαννίνοις 12-9-1886.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επιθυμίαν υμών περί του τρόπου της αποστολής αυτών προ της πρώτης Ιανουαρίου 1887, ότε αρχίζει η πληρωμή των μεριδίων κατ' εξαμηνίαν[1].

Φαίνεται πως το ίδιο διάστημα εκδηλώθηκε απόπειρα των εφοροεπιτρόπων Ζίτσας, με επιστολές τους [Δεκ. 1886 και 16-1-1887] προς τους εκτελεστές του κληροδοτήματος, να αλλάξουν οι όροι της διαθήκης, όπως προκύπτει από επιστολή των εκτελεστών, την οποία υπογράφουν οι Β. Κ. Θεοδοσιάδης και Δ. Κ. Φιλίτης – ο τρίτος εκτελεστής ήταν ο Δημ. Ζιτσαίος –, η οποία προσέκρουσε στην κάθετη άρνηση του Συλλόγου, που επικαλέστηκε ρητή διάταξη της διαθήκης. Άλλωστε ο συμβιβασμός δεν επέφερε αλλαγές στο πνεύμα της διαθήκης και οποιαδήποτε παρέκκλιση θα μπορούσε να γίνει προοίμιο γενικότερης ανατροπής και να προκαλέσει την αντίδραση των συγγενών / κληρονόμων[2]. Τελικά το κληροδότημα ενεργοποιήθηκε σύμφωνα με τη θέληση του διαθέτη.

Πολύ σημαντικό ήταν και το κληροδότημα Βασιλείου Σιλελή, δυστυχώς όμως παρέμεινε ανενεργό μέχρι την απελευθέρωση (και στη συνέχεια)[3] και η κοινότητα Ζίτσας δεν κατάφερε να αξιοποιήσει τις πράγματι ευεργετικές διατάξεις του. Ο Β. Σιλελής [ή Σιλελές ή Σελελές] γεννήθηκε στη Ζίτσα από γονείς αμφότερους Ζιτσαίους. Σε ηλικία 18 ετών αποδήμησε στη Ρουμανία, κοντά στους από πολλά χρόνια εγκατεστημένους εκεί και εμπορευόμενους θείους του, και συν τω χρόνω εξελίχθηκε σε έμπορο δραστήριο και απέκτησε σημαντική περιουσία. Νυμφεύθηκε θυγατέρα του διδασκάλου του Γένους Γεωργίου Γενναδίου αλλά δεν τεκνοποίησε. Απεβίωσε περί το 1891 στο Γιούργεβο[4].

Στη διαθήκη του, υπό ημερομηνία 9-8-1891 και τόπο σύνταξης το Γιούργεβο[5], άφησε κληρονόμο τον τότε διάδοχο του Ελληνικού θρόνου Κων/νο, όριζε δε να γίνουν στην πατρίδα του Ζίτσα εκτός των άλλων αγαθοεργημάτων (νεκροταφείο των 2 συνοικιών κτλ.) 1) Τεχνικοεπαγγελματική σχολή (σιδηρουργείο κτλ.) στην πατρική του οικία και 2) Ελληνική Σχολή ή στην ίδια θέση με την ήδη υπάρχουσα πλην όμως σε πολύ κακή κτιριακή κατάσταση ή κοντά στη Δημοτική Σχολή παρά τον Άγιο Δημήτριο. Ωστόσο, η επιθυμία του δεν έμελλε να ευοδωθεί. Η περιουσία του συγκείμενη από καλλιεργήσιμες γαίες, άροτρα, εκατοντάδες βοών και βουβάλων και αποθήκες γεννημάτων ήταν συνεταιρική με Ρωμούνο ισχυρό, πεθερό του τότε διευθύνοντα την Ελληνική πρεσβεία Βουκουρεστίου. Έτσι, η μεγάλη περιουσία του Σιλελέ μειώθηκε δραστικά. Έλαβαν κάποιο ποσό οι δύο αδελφές του και η άτεκνη σύζυγός του και μόνον 60000 ή 80000 χρυσές δρχ. περισώθηκαν και απεστάλησαν στο ΥΠΕΞ, στο οποίο ο κληρονόμος διάδοχος ανέθεσε κάθε φροντίδα σχετικά με το κληροδότημα τούτο. Το ΥΠΕΞ στο μεταξύ για 20 περίπου έτη απλώς αρκέστηκε, αφού κατέθεσε το ποσό στην ΕΤΕ, να κεφαλαιοποιεί ετησίως τους τόκους. Στην

---

[1] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 265 [επιστολή ΣΔΕΓ κτλ] και σ. 266 [εσώκλειστη στην απαντητική προς την κοινότητα επιστολή *σημείωσις των ανηκουσών εις την υμετέραν κοινότητα 64 ομολογιών και 16 μετοχών της Εθνικής Τραπέζης*].

[2] Βλ. Αρχείο Πέτρου Μίσιου / επιστολή εκτελεστών διαθήκης Αν.Φιλίτη προς εφοροεπιτροπή εκπ/κών καταστημάτων Ζίτσης / 3)15-5-1887.

[3] Μόλις στις 14-5-1924 κατέστη δυνατή η σύσταση ίδιου Νομικού προσώπου στο οποίο *περιέρχεται ως καθολικόν καταπίστευμα άπασα η εκκαθαρισθείσα και τυχόν εκκαθαρισθησομένη περιουσία του αποβιώσαντος Β. Ν. Σιλελή*. Βλ. σχετικά Εφ. Κυβ., τχ. 1ον, αρ. φ. 118 / 26-5-1924. Στο ΑΜΙ / ΑΚΙ / Φ. Κληροδοτήματα Ευεργετών, *Διαθήκη του Βασιλείου Σιλελή εκ Ζίτσης*, σε αχρονολόγητο έγγραφο, πάντως πριν τη σύσταση του Νομικού προσώπου και οπωσδήποτε αρκετά μετά την απελευθέρωση, αναφέρεται κατάθεση στην Εθνική Τράπεζα άνω των 150000 δρχ.

[4] Βλ. για βιογραφικές πληροφορίες Αρχείο Τρίμμη, Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, εν Ζίτση Μάιος 1933, σ. 4 και, κυρίως, ΑΜΙ, *ό. π.*, [Ν. Ξυλάνης], σ. 9.

[5] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, Φ. Κληροδ. Ευεργ.: Διαθήκη Σιλελή. Το πλήρες κείμενο της διαθήκης, η οποία είναι ανέκδοτη, βλ. Παράρτημα ΙΙ. Πρβλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 189-190.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ουσία το κληροδότημα έμεινε ανενέργητο μέχρι το 1911, οπότε ο Ν. Ξυλάνης[1] προσπάθησε να το ενεργοποιήσει εκμεταλλευόμενος και την προσωπική του γνωριμία με τον Αντ. Σαχτούρη, τμηματάρχη του ΥΠΕΞ, και Ιωάννη Δραγούμη, γραμματέα. Αλλά παρά τις υποσχέσεις τίποτε δεν κατορθώθηκε. Ήδη τα προηγούμενα χρόνια και οι προσπάθειες των εν Ζίτση εκτελεστών Δ. Τζέτζη και Αναστασίου Γουδίνου απέβησαν άκαρπες[2]. Οι φιλεκπαιδευτικές διατάξεις του ευεργέτη δεν κατέστη δυνατόν να υλοποιηθούν, όμως είναι αποκαλυπτικές του ενδιαφέροντος του Σιλελέ για την παιδεία. Πέρα από τη θεωρητική εκπαίδευση συνέλαβε την ανάγκη παροχής τεχνικών – επαγγελματικών γνώσεων, τις οποίες θεωρούσε ως απαραίτητα εφόδια για την επαγγελματική σταδιοδρομία των αποφοιτούντων.

Τέλος, ο αρχίατρος του Ρουμανικού στρατού Δημήτριος Παπασταύρος ή Ζιτσαίος[3] (1811-1897)[4], όπως είναι ευρύτερα γνωστός, με ιδιόγραφη λακωνική διαθήκη του (1897)[5] ορίζει, αφού πληρωθούν εφάπαξ τα ειδικά προς τους συγγενείς κτλ. κληροδοτήματα, το υπόλοιπο της περιουσίας του να κατατεθεί από τους εκτελεστές (στρατηγό Ανδροκλή Φωτεινό και Γ. Δ. Σακκά) και τον εγκατάστατο κληρονόμο του (Κ. Β. Παπασταύρο) στην Εθνική Τράπεζα *όπως με τους τόκους εκτελώνται εις την Ζίτσαν της Ηπείρου όπου εγεννήθην αγαθοεργήματα*. Είναι αλήθεια πως το εν λόγω κληροδότημα δεν περιέχει ειδικές για την παιδεία διατάξεις, καλύπτεται ωστόσο και ο τομέας αυτός κάτω από το γενικό όρο «αγαθοεργήματα εν Ζίτση». Το κολοσσιαίο για την εποχή ποσό που καταλείφθηκε (συνολικού ύψους περί τις 620000[6] φράγκα) υπήρξε η αιτία που το κληροδότημα του Ζιτσαίου δίχασε όσο κανένα άλλο προηγουμένως την κοινότητα, η οποία ενεπλάκη σε ατέρμονους και επιζήμιους δικαστικούς αγώνες με τους κληρονόμους[7], και οι παρενέργειες αυτής της διαμάχης

---

[1] Βλ. σχετικά με την τύχη του κληροδοτήματος αυτού και τις προσπάθειες ενεργοποίησής του ΑΜΙ / ΑΚΙ / Εφοροεπιτροπεία Εθνικών Κληροδ., [Ν. Ξυλάνης], *Βασίλειος Σιλελές*, 1913, σ. 9-11 και *Κληροδότημα Βασιλείου Σίλελε*, 1-3-1921.

[2] Βλ. σχετικά ΑΜΙ, *ό. π.*: Επιστολές Δ. Τζέτζη και Αν. Γουδίνου 12-2-1907 και 8-12-1907 προς το μητροπολίτη Ιωαννίνων Γεράσιμο, 15-2-1908 προς το Γεν. Πρόξενο της Ελλάδας στα Ιωάννινα κ. Ν. Αγκωνάκη, 3-11-1910 προς το ΥΠΕΞ.

[3] Βλ. εκτεταμένο βιογραφικό σημείωμα στην εφ. *Πύρρος*, φ. 68 / 14-8-1904, σύμφωνα με το οποίο ο Ζιτσαίος εκπαιδεύτηκε στα σχολεία Ζίτσας και Ιωαννίνων και στην ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών δαπάναις της οικογένειάς του – καταγόταν από εύπορη οικογένεια – και στη συνέχεια στάλθηκε από το Βουκουρέστι στο Παρίσι ως υπότροφος του Δοσιθείου κληροδοτήματος με τις ενέργειες του Χρ. Μπουτάτη, για να τελειοποιηθεί στην ιατρική επιστήμη. Τελικά εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι, όπου άσκησε με επιτυχία το επάγγελμα και αξιώθηκε εν τέλει να αναγορευθεί αρχίατρος του Ρουμανικού στρατού. Πρβλ. για σπουδές του σε Αθήνα και Παρίσι ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής υπηρεσίας, 1853. 36 / 2α: α) Αναφορά Ρωσσέτου, πρόξενου της Ελλάδος στην Ήπειρο και Αλβανία, προς Υπ. Εξ., αρ. 13/58, εν Ιωαννίνοις 1-3-1853, β) αναφορά Α. Σακελλαρίου προς Θ. Δαμασκηνό, πρόξενο Αγγλίας στα Ιωάννινα, εν Ιωαννίνοις 12-2-1853 και γ) Αναφορά Δημ. Σ. Ζιτσαίου και Κων. Δ. Σταυρίδη προς κ. Ρωσσέτο, εν Ιωαννίνοις 28-2-1853. Βλ. επίσης βιογραφικά στοιχεία Β. Οικονόμου, σ. 125-128. – Μπέττης, *Ευποιΐα* Α΄, σ. 273-74. – Σαραφίδης, *ό. π.*, σ. 30.

[4] Για την ακρίβεια πέθανε στις 22-8-1897, σε ηλικία 86 ετών. Βλ. *ΦΗ*, φ. 247 / 19-9-1897: αναγγελία θανάτου του Δ. Ζιτσαίου με αναφορές στη ζωή και τη δράση του εν Βλαχία και προβολή της επιστημονικής και ηθικής του συγκρότησης, του κύρους του και της ενθουσιώδους φιλοπατρίας.

[5] Βλ. ΑΜΙ / Φάκ. Κληροδότημα Δημ. Ζιτσαίου – Αρχείον. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 136-137. Πρβλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 273.

[6] Βλ. *Κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου. Το Βούλευμα του Συμβουλίου των εν Αθήναις Πλημμελειοδικών*, εν Αθήναις 1906, σ. 35.

[7] Σχετικά με την πορεία της διαμάχης και την τύχη του Ζιτσαίειου κληροδοτήματος βλ. αναλυτικά Π. Δ. Τζιόβας, «Το κληροδότημα Δημητρίου Ζιτσαίου», *ΗΕ* 39 (1990), σ. 435-448 κ. εξ. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 129-134. Είναι ενδιαφέρον να τονίσουμε ότι το κληροδότημα αυτό αποτέλεσε το πιο πολύκροτο θέμα για χρόνια και πάνω του εστίασε ένα μεγάλο μέρος του τύπου της εποχής με συνεχείς ανταποκρίσεις, συνεντεύξεις, επιστολές, αντιπαραθέσεις, συγκρούσεις που πολλές φορές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επηρέασαν αποφασιστικά και τη λειτουργία των σχολείων. Φυσικά είναι περιττό να τονιστεί ότι υπό τέτοιες συνθήκες ούτε το κληροδότημα αυτό δεν απέφερε ουσιαστικά οφέλη στη Ζίτσα, κατά την περίοδο τουλάχιστον που εξετάζουμε.

Είναι αλήθεια ότι κατά το 1901, μετά το συμβιβασμό που επιτεύχθηκε ανάμεσα στον αντιπρόσωπο της κοινότητας Ν. Γύρα και τους εκτελεστές[1], δημιουργήθηκαν ελπίδες για βελτίωση και των εκπαιδευτικών πραγμάτων, αφού λήφθηκε σαφώς πρόνοια για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ζίτσας, προβλέφθηκε μάλιστα και ποσό 4000 φρ. ετησίως. Τέθηκαν λοιπόν οι βάσεις για επωφελή χρήση των χρημάτων, ωστόσο η αντίδραση της κοινότητας και οι μεταγενέστερες εξελίξεις (αντιπαραθέσεις, οξύτητες, φατριασμός, διχαστικές πρακτικές που κατέληγαν σε συνεχείς δικαστικές διαμάχες) ακύρωσαν εν τη γενέσει της τη λειτουργία του κληροδοτήματος.

Ειδικότερα η πρόταση των εκτελεστών, με σύμφωνη γνώμη του αντιπροσώπου της κοινότητας Ν. Γύρα, όσον αφορά στην εκτέλεση αγαθοεργημάτων εξειδικεύεται ως εξής για τα σχολεία[2]: *Στ΄...β) 4000 φράγκα χρυσά όπως ενισχυθή και εξασφαλισθή η κανονική συντήρησις και λειτουργία τελείου σχολαρχείου και δημοτικού σχολείου και μισθοδοτήται είς διδάσκαλος δύο γλωσσών, της τουρκικής και άλλης ευρωπαϊκής, λόγου χάριν γαλλικής, αγγλικής κλπ. αρχομένης της διδασκαλίας από των δύο ανωτέρων τάξεων του δημοτικού. Οι εκλεγόμενοι διδάσκαλοι δέον να ώσι χρηστοί τα ήθη και κόσμιοι την διαγωγήν, κεκτημένοι τα εξής προσόντα. οι μεν του δημοτικού σχολείου απολυτήριον ανεγνωρισμένου διδασκαλείου μετά βαθμού «άριστα», οι δε του σχολαρχείου απολυτήριον γυμνασίου με τον αυτόν βαθμόν ή αποφοιτήριον φιλοσοφικής σχολής του πανεπιστημίου. γ) 1500 φράγκα δι' εκπαίδευσιν νέων ασχολουμένων αποκλειστικώς και μόνον εις πρακτικάς τέχνας (σιδηρουργικήν, λεπτουργικήν, γεωργικήν κλπ.).* Οριζόταν για το σκοπό αυτό επιτροπεία από 5 μέλη, κατοίκους

έπαιρναν ανοιχτά προσωπικό χαρακτήρα και συχνά κατέληγαν σε προσωπικού χαρακτήρα αντεγκλήσεις των εμπλεκόμενων. Πρβλ. και Πλουμίδης, «Ο Ελληνισμός της Ηπείρου...», *ό. π.*, σ. 366. Πτυχές της αντιπαράθεσης αυτής και διά μέσου του τύπου βλ. κυρίως στις εφ. *ο Πύρρος* και *Φωνή της Ηπείρου*, στις στήλες των οποίων στοιχήθηκαν, για να μιλήσουμε κάπως σχηματικά, οι οπαδοί της μιας ή της άλλης πλευράς. Ειδικότερα βλ. *ο Πύρρος*, φ. 65 / 24-7-1904, φ. 66 / 31-7-1904, φ. 67 / 7-8-1904, φ. 68 / 14-8-1904, φ. 70 / 27-8-1904, φ. 71 / 4-8-1904, φ. 73 / 17-9-1904, φ. 162 / 1-6-1906, φ. 217 / 21-6-1907, φ. 249 / 24-1-1908, φ. 250 / 31-1-1908, φ. 251 / 7-9-908 και φ. 252 / 14-2-1908.

Βλ. εξάλλου και *ΦΗ*, φ. 284-285 / 12-6-1898, φ. 286 / 19-6-1898, φ. 293 / 21-8-1898, φ. 435 / 22-6-1901, φ. 438 / 13-6-1901, φ. 439 / 20-6-1901, φ. 440 / 27-6-1901, φ. 441 / 3-8-1901, φ. 443 / 7-9-1901, φ. 444 / 14-9-1901, φ. 446 / 28-9-1901, φ. 447-450 / 5-10 έως 26-10-1901, φ. 561 / 6-2-1904, φ. 567 / 19-3-1904, φ. 584 / 16-7-1904 [: προφυλακίστηκαν οι Σακκάς και Παπασταύρος μετά από μήνυση 15 παρεπιδημούντων στην Αθήνα Ζιτσαίων, προεξάρχοντος του δικηγόρου Μ. Κούμα], φ. 595 / 29-10-1904 [αρχίζει μια πιο κριτική και νηφάλια στάση της εφ. απέναντι στο ζήτημα – είχε υποστηρίξει όλαις δυνάμεσι την παραπομπή σε δίκη των εκτελεστών – και προβάλλει πλέον την ανάγκη παύσης περαιτέρω ενεργειών, με το αιτιολογικό ότι οι δικαστικοί αγώνες δεν συμφέρουν την κοινότητα και εγκυμονούν κινδύνους διασπάθισης των χρημάτων], φ. 718 / 15-6-1907 [: πέρας της δίκης στο Πλημμελιοδικείο Αθηνών. Καταδίκη του Σακκά σε 2 ½ και του Παπασταύρου σε 1 ½ χρόνο φυλάκιση], φ. 794 / 1-5-1909, φ. 795 / 8-5-1909 [φιλοξενείται η άποψη του Μ. Χρυσοχόου, γυναικάδελφου του Κ. Παπασταύρου].

Φυσικά θα μπορούσε η απαρίθμηση φύλλων να συνεχιστεί και να επεκταθεί και σε άλλες εφημερίδες (π. χ. *Σκριπ*, *Ακρόπολις* κ. ά.), ωστόσο τα προσημειωθέντα είναι ήδη υπεραρκετά. Άλλωστε η υπόθεση θα συνεχιστεί και μεταπελευθερωτικά για πολλά χρόνια και θα συνεχίσει, με ακόμη μεγαλύτερη ένταση και οξύτητα μάλιστα, να αποτελεί προσφιλές πεδίο αντιπαραθέσεων των Ζιτσαίων της μιας ή της άλλης μερίδας μέσα από τις στήλες του Ηπειρωτικού κυρίως τύπου (*Ήπειρος*, *Ηπειρωτικός Αγών*, *Κήρυξ* κτλ.).

[1] Βλ. για εξέλιξη ΑΜΙ / Φάκ. Κληροδ. Δ. Ζιτσαίου – Αρχείον: συμβόλαιο αρ. 1024 του συμβ. Γρ. Ν. Φορτούνα / 23-6-1901 [και τυπωμένο σε ιδιαίτερο φυλλάδιο: *Υπόθεσις αοιδίμου Δημητρίου Ζιτσαίου*, εν Αθήναις 1901].

[2] Βλ. *Υπόθεσις αοιδίμου Δημητρίου Ζιτσαίου*, εν Αθήναις 1901, σ. 8-9.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ζίτσας, και από το Μητροπολίτη ως πρόεδρο και ρυθμίζονταν τα της εκλογής (κατά διετία, τη 2η ημέρα του Πάσχα, από το σύνολο των παρόντων μελών της κοινότητας κτλ.).

Ήδη κατά το 1904 / 15 Ιουλίου οι εκτελεστές Παπασταύρος και Σακκάς προφυλακίστηκαν και τελικά δικάστηκαν επί υπεξαιρέσει[1], χωρίς εντούτοις η εξέλιξη αυτή να θέσει τέρμα στον «εμφύλιο σπαραγμό», βαθύτερες αιτίες του οποίου ήταν οι προσπάθειες των αντιμαχόμενων παρατάξεων να θέσουν κάτω από τον άμεσο έλεγχό τους τη διαχείριση του κληροδοτήματος, αφού οι ασαφείς και γενικόλογες διατάξεις της διαθήκης του Ζιτσαίου παρείχαν περισσότερο από ποτέ τη δυνατότητα για κατά το δοκούν χρήση των διατιθέμενων χρημάτων, άρα για την κατάκτηση με την κατάλληλη «αξιοποίησή» τους της πολυπόθητης κοινοτικής ηγεσίας[2].

Είναι ευνόητο από τα ανωτέρω ότι η πορεία των εκπαιδευτικών πραγμάτων εξ αντικειμένου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη ροή χρηματοδότησης. Ομαλή ροή σημαίνει απρόσκοπτη και πιο σωστή λειτουργία της εκπαιδευτικής μηχανής. Το αντίθετο προκαλεί διαταραχές στη μαθησιακή διαδικασία που σε ακραίες περιπτώσεις φθάνουν μέχρι και την αναστολή της λειτουργίας των σχολείων. Υπάρχουν πολλές αιτίες που επηρεάζουν αρνητικά τη ροή των χρημάτων, όπως κατακράτηση από τους εκτελεστές (Γουδίνειο κληροδότημα), δημεύσεις περιουσιακών στοιχείων (περίπτωση μοναστηριακών κτημάτων – Δοσίθειου κληροδοτήματος), παρανόηση της θέλησης του διαθέτη ή κατασπατάληση των ορισμένων για τα σχολεία ποσών για κάλυψη άλλων αναγκών, μη ενεργοποίηση κάποιου κληροδοτήματος (κληροδότημα Β. Σιλελέ), προσβολή της εγκυρότητας της διαθήκης από τους συγγενείς (κληροδοτήματα Αναστ. και Δημ. Φιλίτη), δικαστικοί αγώνες με ενάγουσα την κοινότητα (Ζιτσαίειο κληροδότημα), αλλά και η οικονομική κρίση. Παράλληλα διαχειριστικά προβλήματα (καταχρήσεις, ατασθαλίες κτλ.) και φατριαστικά φαινόμενα που οδήγησαν σε οξύτατους κομματικούς ανταγωνισμούς για τον έλεγχο της χρηματικής διαχείρισης δεν επέτρεψαν πάντοτε την κατά τον επωφελέστερο τρόπο χρήση των διαθέσιμων πόρων ή ακόμη ευνόησαν δυσμενείς σε σχέση με τη διεκδίκηση ή την ενεργοποίηση ορισμένων κληροδοτημάτων εξελίξεις.

---

[1] Βλ. σχετικά με παραπομπή σε δίκη *Κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου. Το Βούλευμα του Συμβουλίου των εν Αθήναις Πλημμελειοδικών. Παραπομπή εις δίκην των εκτελεστών της διαθήκης Δημ. Ζιτσαίου Κωνστ. Παπασταύρου και Γεωρ. Δ. Σακκά*, εν Αθήναις 1906.

[2] Για το δεινώς σπαράσσοντα την κοινότητα κομματισμό, στον οποίο πρωτοστατούσαν τα δύο τοπικά κόμματα «Μέλισσα» και «Βλιόρα» – δεν είναι ακριβής ο χρονικός προσδιορισμός της «βάπτισής» τους, ωστόσο φαίνεται πως μορφοποιήθηκαν την εποχή αυτή, προσδίδοντας στις ενδημούσες στη Ζίτσα φατρίες πιο οργανωμένη μορφή –, βλ. ΑΜΙ / Β.ΙΙΙ. Β3, *Απόφασις επί της περί ακυρώσεως της εκλογής εφοροεπιτρόπων Ζίτσης της ενεργηθείσης την 10ην Αυγ. 1903 δίκης*, αρ. 56 / 23-1-1904 [σ. 144-151]. – ΑΜΙ / Β.ΙΙΙ. Α2, αρ. 146 / 17-10-1903 [σ. 127-133], αρ. 151 / 9-1-1904 [σ. 138-145], αρ. 156 / 23-1-1904 [σ. 157-158], αρ. 188 / 1-4-1904 [σ. 188-190], αρ. 189 / 9-4-1904 [σ. 191-193], αρ. 202 / 14-5-1904 [σ. 205-208], αρ. 214 / 18-6-1904 [σ. 224-228]. – εφ. *ΦΗ*, φ. 548 / 8-11-1903, φ. 561 / 6-2-1904 και φ. 567 / 19-3-1904. – ΣΔΕΓ, ΣΤ2 / 520: επιστ. προξένου Ν. Μπέτσου προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 253, Ιωάννινα 29-4-1904. – *ΦΗ*, φ. 567 / 19-4-1904. – Π. Τζιόβας, «Οι κοινοτικές εκλογές της Ζίτσας στα 1906», περ. *η Ζίτσα*, τχ. 5ο, Μάρτης-Απρίλης 1991, σ. 13-14. – Χρ. Ρέππας, «Ηπειρωτικά σύμμεικτα ιστορικά έγγραφα (1822-1912)», *ΗΗ* 7 (1985), σ. 341-343 και 363, σημ. 137 της σ. 341. Πρβλ. για το ευτράπελο του πράγματος και Αρχείο Τρίμμη, αδόμενα υπό των αντιπάλων αυτοσχέδια άσματα προ και μετά των εκλογών (άσμα της Βλιόρας, προ των εκλογών, και άσμα της Μέλισσας, μετά τις εκλογές), που αναφέρονται στην εκλογική αναμέτρηση του Φεβρ. του 1911, κατά το παράδειγμα αντίστοιχων αναμετρήσεων της «Κόσσας» και της «Βλιόρας» στα Γιάννινα. Πρβλ. επίσης Αρχείο Αποστόλου Φωτίου, χειρόγραφη κατάσταση των εκλογέων, καταταγμένων σε τρεις κατηγορίες (ημέτεροι, αντίθετοι, αμφίβολοι), [1911], που καταδείχνει γνώριμες πρακτικές πρόγνωσης του εκλογικού αποτελέσματος [το μέτρημα των «κουκιών»].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Στην περίπτωση βέβαια που οι διαθέτες βρίσκονται εν ζωή τα φαινόμενα αυτά είναι περιορισμένα ή, στο βαθμό που ο δωρητής διατηρεί τη συνολική εποπτεία, λείπουν παντελώς (π.χ. Δ. Φιλίτης – Φιλίτειο Παρθεναγωγείο).

Ανεξάρτητα από τα προβλήματα που κατά καιρούς αναφύονταν σε σχέση με τη διάθεση των πόρων, και παρά το γεγονός ότι τα αρχικά γενναία ποσά που τα τέκνα της ευάνδρου Ζίτσας κατέλιπαν στη γενέτειρα υπέστησαν σοβαρές απώλειες, είναι αναμφισβήτητο ότι σε γενικές γραμμές διασφαλίστηκαν οι υλικές προϋποθέσεις για την ομαλή και πλήρη εκπαιδευτική λειτουργία. Το γεγονός αυτό αντανακλάται και στην υψηλή συγκριτικά συμμετοχή της κοινότητας στις εκπαιδευτικές δαπάνες στην επαρχία Ιωαννίνων[1].

[1] Βλ. σχετικά κεφ. Δ΄ Διδάσκαλοι – Διδασκάλισσες, σ. 189-192.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Γ΄1. Ιδρυτικά στοιχεία – αποσαφήνιση προβλημάτων.

Γ΄1. 1. «Δασκαλιό», το πρώτο σχολείο των κοινών γραμμάτων [;] – Ιδρυτικά προβλήματα .

Η αποδέσμευση της εκπαιδευτικής λειτουργίας από το μοναστηριακό περιβάλλον και η απόπειρα να αποκτήσει η εκπαίδευση περισσότερο κοσμικό χαρακτήρα και πιο διευρυμένη (μαζική) βάση συνδέεται, κατά την παράδοση, με τη δράση του Κοσμά του Αιτωλού. Όπως και στα περισσότερα χωριά του ηπειρωτικού χώρου, η απαρχή της δημόσιας παιδείας στη Ζίτσα συνυφαίνεται με την ίδρυση και λειτουργία σχολείου των κοινών γραμμάτων. Είναι η εποχή που κάτω από την επίδραση του νεοελληνικού διαφωτισμού αρχίζουν να καταβάλλονται σύντονες προσπάθειες για γενίκευση της λαϊκής στοιχειώδους εκπαίδευσης με τη σύσταση σχολείων και στα πιο μικρά χωριά. Η αναγνώριση του τεράστιου εθνοπαιδευτικού ρόλου των γραμμάτων είναι πλέον γεγονός, όπως τεράστια είναι προς την κατεύθυνση αυτή η συμβολή του Πατροκοσμά, ενός από τους επιφανέστερους προδρόμους της διαφωτιστικής κίνησης[1].

Στη Ζίτσα, ειδικότερα, τα διαφωτιστικά κηρύγματα, με δεδομένη την μακρά εκπαιδευτική παράδοση που δημιούργησε η λειτουργία σχολής στη μονή του Προφήτη Ηλία και τη συνακόλουθη διαμόρφωση θετικής πνευματικής ατμόσφαιρας και δεκτικότητας στις εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες, ήταν επόμενο να βρουν πιο εύκολα ανταπόκριση στους κατοίκους, πολύ περισσότερο που η διάλυση του πνευματικού φυτωρίου της μονής, παρά τα περιορισμένα όσον αφορά το σύνολο του πληθυσμού και στοχοπροσηλωμένα στις εκκλησιαστικές ανάγκες μορφωτικά αποτελέσματα της όλης διαδικασίας, αποστερούσε από την κοινότητα την πιο πρόσφορη εκπαιδευτική διέξοδο και έθετε επί τάπητος το ζήτημα της αναπλήρωσης του εκπαιδευτικού κενού.

Αν και αποτελεί κοινό τόπο για την κρατούσα εγχώρια παράδοση η άρρηκτη σύνδεση της επίσκεψης του Κοσμά του Αιτωλού με την ίδρυση του πρώτου σχολείου των κοινών γραμμάτων[2] στην κοινότητα, του θρυλούμενου «δασκαλιού», που χωροθετείται στη μεγάλη συνοικία πάνω από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου (στα ΒΔ)[3], εντούτοις η σχετικότητα και το αντιφατικό των στοιχείων εμβάλλουν το σύγχρονο μελετητή σε σκέψεις και αμφιβολίες[4] για την ακρίβεια των σωζόμενων πληροφοριών και σε κάθε περίπτωση επιβάλλουν στο μέτρο του δυνατού την αποσαφήνισή τους, αφού η κατάσταση όσον αφορά το χρόνο σύστασης της σχολής, το χώρο και τη χρονική διάρκεια λειτουργίας της παραμένει συγκεχυμένη.

---

[1] Βλ. βιβλιογραφία για τον Κοσμά τον Αιτωλό Κ. Σαρδελής, *Κοσμά Αιτωλού αναλυτική βιβλιογραφία (1765-1967)*, Αθήνα [1]1968 και 1974. Βλ. γενικότερα για εκπαιδευτική του δράση Μαρία Αλ. Μαμασούλα, *Παιδεία και γλώσσα στον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό*, διδακτορική διατριβή, Γιάννενα 2001, όπου συγκεντρωτική αξιοποίηση βιβλιογραφικών δεδομένων και νεότερη βιβλιογραφική ενημέρωση.

[2] Δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα η άποψη ότι το δασκαλιό ήταν Ελληνικό σχολείο (βλ. Χρ. Ζιτσαία, *ό. π.*, σ. 127), σύτε η αναφορά του Λαμπρίδη (*ΗΑ*, Α΄, σ. 45) για απόπειρα σύστασης ανώτερης σχολής φαίνεται να πραγματοποιήθηκε τελικά.

[3] Βλ. σχετικά Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 31. – Τρ. Ευαγγελίδης, *ό. π.*, σ. 184 . – Σ. Γ. Παπάς – Γκάλ(γ)κος, *ό. π.*, σ. 329. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 113. – Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 309. – Χρ. Ζιτσαία, *ΗΗ*, 1977, σ. 126-27. – Μαμασούλα, *ό. π.*, σ. 450. Διαφορετικά η Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 32, θεωρεί ότι το σχολείο υπήρξε δημιούργημα των δύο μονών της Ζίτσας, αναφέρεται ωστόσο (σ. 38) και στις παραινέσεις του Κοσμά του Αιτωλού προς τους Ζιτσαίους για τη σημασία της παιδείας.

[4] Πρβλ. και Θ. Κοσμάς, «Ανέκδοτες σημειώσεις Γεωργίου Δημ. Τρίμμη περί Αγίου Κοσμά και σχολής των Ταξιαρχών», εφ. *Παλμοί της Ζίτσας*, φ. 18 / Ιαν. – Μάρτ. 1995, σ. 3-4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Κατά το Λαμπρίδη *ο εν Ζήτση διδάξας ισαπόστολος εκείνος Κοσμάς (1779) τους μεν μοναχούς διά την διάλυσιν της Σχολής ταύτης* [του Προφ. Ηλιού] *ονειδίζει, τους δε Ζητσαίους παραινεί, ίνα προβώσιν εις εκποίησιν παντός αργυρού και μεταξωτού προς σχηματισμόν κεφαλαίου υπέρ διατηρήσεως εν Ζήτση ανωτέρας Σχολής*[1].

Παρόλο που διάφορες πηγές δίνουν διαφορετικό αριθμό επισκέψεων του Κοσμά του Αιτωλού στη Ζίτσα[2], η μόνη μαρτυρημένη από άμεση πηγή πληροφορία για το πέρασμά του από την κωμόπολη προέρχεται από ανυπόγραφη ενθύμηση που απόκειται σε παλαιό Ευαγγέλιο της Εκκλησίας του Αγίου Νικολάου (στο τέλος του Ευαγγελίου και πριν από το προσαρτημένο σ' αυτό Ευαγγελιστάριο) και τοποθετεί την επίσκεψή του στη Ζίτσα το 1778[3]. Επομένως θα πρέπει να θεωρήσουμε ως σωστή τη συνάφεια της χρονιάς αυτής ή της αμέσως επόμενης (1779) με την ίδρυση της

---

[1] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 45. Πρβλ. και Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 31, αλλά και Αρχείο Τρίμμη, Γ. Δ. Τρίμμης, *Περί του Αγίου Κωσμά, όσα εδινήθην να εξιχνιάσω από πολλούς Γερόντους: τους ερότισεν αν έχουν σχολείον, του ήπαν ότι δεν έχομε παρά τα συνάζουν εις τας εκλισίας, τότε τους ήπε να κάμουν συνδρομήν να κάμουν σχολήον και να φέρουν καλόν διδάσκαλον όπος αναπτιχθούν ογλίγορα και πολλά πεδεία διότι ήνε το αναγκεότερον.* [είναι χαρακτηριστικό ότι με βάση τις πληροφορίες αυτές του Τρίμμη η εκπαιδευτική λειτουργία στην κοινότητα δεν φαίνεται να παρέλυσε και να απονεκρώθηκε ολότελα μετά τη διάλυση της Σχολής της μονής Προφήτη Ηλία, αλλά στοιχειώδεις γνώσεις, έστω και ευκαιριακά και ασυνεχώς, λάβαιναν οι επιθυμούντες στο νάρθηκα της εκκλησίας / ή των εκκλησιών από κάποιον ολιγογράμματο ιερέα. Φυσικά η τέτοια διδασκαλία δεν παρέχει τα εχέγγυα μιας σοβαρής εκπαιδευτικής παρέμβασης και βρίσκεται κάτω από τις απαιτήσεις της εποχής, τις οποίες εκφράζει ανάγλυφα ο διαφωτιστής Αιτωλός με την παρότρυνσή του για διορισμό καλού διδασκάλου και για μαζική και αποτελεσματική φοίτηση].

[2] Βλ. σχετικά Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, Αθήναι 1940, σ. 65 [1767, 1776 και 1779 –στις δύο τελευταίες περιπτώσεις ισχυρίζεται ότι διεχείμασε] και 104 [αντιφάσκοντας υποστηρίζει ότι ήλθε στη Ζίτσα το Δεκέμβριο του 1778 και έμεινε για λίγο. Τότε ονείδισε τους μοναχούς για τη διάλυση της παλαιάς σχολής και παραίνεσε τους Ζιτσαίους να την επανασυστήσουν. Αξιοπρόσεκτη και η πληροφορία ότι με έκπληξη είδε ότι το σχολείο που είχε συστήσει να ιδρύσουν – μάλλον κατά τη β΄περιοδεία – δεν λειτουργούσε]. – Β. Οικονόμου, σ. 113 [1764 – α΄ περιοδεία / τότε τοποθετεί ίδρυση δασκαλιού]. – Εμμ. Γεωργιάδης, σ. 31 [1779 / παραινεί κτλ. – ίδρυση δασκαλιού / στην ουσία επανασύσταση της διαλυθείσας στα μέσα του ΙΗ΄ αιώνα σχολής του Προφήτη Ηλία]. – [Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 115? – 1776 – και σ. 45 – 1779 βλ. παραπάνω]. Χρ. Ζιτσαία, *ΗΗ* 1977, σ. 126 [1776]. – Αρχείο Τρίμμη, Γ. Δ. Τρίμμης, *Περί του Αγίου Κωσμά, όσα εδινήθην να εξιχνιάσω από πολλούς Γερόντους* [1775 ή 1778, κατά δύο εκδοχές, του ηγουμένου Γαβριήλ και του ιερέα Ευσταθίου από χ. Γκρίμποβο]. – Γ. Πάστρας, *Πατροκοσμάς ο Αιτωλός και σύντομος σκιαγραφία Ευγενίου του Αιτωλού*, Αγρίνιο 1950, σ. 3 [1767]. – Κ. Σ. Κώνστας, *Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, εν Αθήναις 1976, σ. 62-64, που κάνει αόριστα λόγο για επίσκεψη του Κοσμά στη Ζίτσα κατά τη β΄ (1763-1773) και γ΄ (1775-1779) περιοδεία του. Πρβλ. και Παλιούρας, «Η αληθινή προσωπογραφία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού», *ΗΗ* 1983, σ. 282-283, που αρκείται απλώς στην επισήμανση των διαφορετικών εκδοχών και στην κατάδειξη της σχέσης του Αιτωλού με τη Ζίτσα, γεγονός που είναι αποκαλυπτικό του συγκεχυμένου τοπίου που ξανοίγει μπροστά στον ερευνητή η τοπική προφορική παράδοση. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η Μαμασούλα, *ό. π.*, σ. 450 (1776, 1778 και 1779), χωρίς να προσθέτει στην ουσία κάτι καινούργιο.

[3] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 1, *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον* (1645, Βενετία). Η ενθύμηση έχει ως εξής: *1778 τον καιρόν ωπου εδιάβικε ω Κοσμάς ω διδάχος κι εβαλε τον κόσμο ης σε στράτα , τον εφότισε το πνεύμα το άγιον ως καθός εφότισε τους αγίους αποστόλους.* Πρβλ. και Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 22, *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον*. Νεωστί αναλώμασι και δαπάνη Αντωνίου Βόρτολι μετατυπωθέν ..., Ενετίησι, 1747, όπου, στο 2° παράφυλλο', καταχωρίζεται ορθογραφημένο και ελαφρά διορθωμένο φραστικά: *Αντίγραφον από παλαιόν Ιερόν Ευαγγέλιον ληφθέν από του Αγίου Νικολάου της μεγάλης συνοικίας.*

1778

Τον καιρόν όπου εδιάβηκε ο Κοσμάς ο διδάχος και έβαλε τον κόσμον εις στράταν · τον εφώτισε το Άγιον Πνεύμα καθώς τους Αγίους Αποστόλους. Πρβλ. Αρχείο Τρίμμη, ιδιόγραφη σημείωση Γ. Δ. Τρίμμη, που έχει ως εξής: *Ο Άγιος Κωσμάς ήλθεν εις την Ζίτσαν το έτος 1778. Ευρέθη γραμμένον εις ένα παλεόν Ευαγκέλησον του Αγίου Νικολάου εις μέγαν μαχαλάν. τον ονωμάζη διδάχον Κωσμάν.* Πρβλ. επίσης Αρχείο Τρίμμη / Ν[ικόλαος] Φ[ωλλίδης], *Η Ζίτσα* [ανέκδοτη μελέτη], Μάιος 1933, σ. 2, που προσδιορίζει την επίσκεψη του Αιτωλού στο τέλος του 1778. Εσφαλμένα επομένως ο Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 45 κάνει λόγο για 1779.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

σχολής, όπως εξάλλου μας προσανατολίζει το σύνολο σχεδόν των έμμεσων πηγών[1]. Πάντως δεν πρέπει να μας διαφύγει την προσοχή το γεγονός ότι η ρηθείσα ενθύμηση δεν κάνει συγκεκριμένα λόγο για σύσταση σχολείου, αν και δεν πρόκειται για ενέργεια που θα μπορούσε να περάσει απαρατήρητη. Πιστεύω πως η συμπυκνωμένη φράση *και έβαλε τον κόσμον εις στράτα* αποτελεί ίσως υπαινικτική αναφορά και σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, διαφορετικά είμαστε υποχρεωμένοι να ανασκευάσουμε τις απόψεις μας, μεταθέτοντας την ίδρυση σχολείου σε μεταγενέστερη εποχή ως αποτέλεσμα βεβαίως και της διδασκαλίας του Κοσμά του Αιτωλού. Φυσικά είναι πιθανό, για λόγους που δεν γνωρίζουμε, ο ανώνυμος ενθυμησιογράφος να μην θεώρησε σκόπιμη καμιά αναφορά στο γεγονός ή η ενθύμηση να γράφτηκε άμα τη αφίξει του Κοσμά στη Ζίτσα και πριν την υλοποίηση του σχεδίου για ίδρυση σχολείου.

Το ζήτημα περιπλέκεται περισσότερο στην περίπτωση του χώρου λειτουργίας της σχολής, αφού υπάρχει και η πληροφορία ότι ως τόπος κατάλληλος για σχολείο υποδείχτηκε από τον Αιτωλό η παρά την εκκλησία των Ταξιαρχών περιοχή, όπου και χτίστηκε τελικά[2]. Το συγκεχυμένο της διατύπωσης, σε συνδυασμό με την αναφορά του δασκαλιού ως μικρού προϋπάρχοντος κτιρίου στη μεγάλη συνοικία περιπλέκει περισσότερο τα πράγματα και δημιουργεί αδιέξοδο. Ανέκδοτες πληροφορίες, ωστόσο, του δημοδιδασκάλου Νικόλαου Φωλλίδη που ισχυρίζεται ότι *μετά τινα έτη* [μετά την ίδρυσή του από τον Κοσμά Αιτωλό στη μεγάλη συνοικία παρά τον Άγιο Νικόλαο στα τέλη του 1778] *δι' εξόδων της άνω Μονής* [Πρ. Ηλιού] *ιδρύθη εις αντικατάστασιν του «Δασκαλείου» του Κοσμά μεγαλυτέρα Δημοτική Σχολή με το όνομα «Σχολή των Ταξιαρχών» λόγω της γειτνιάσεως του κτιρίου προς τον αρχαίον ναόν των Ταξιαρχών Ζίτσης* ..., ενώ το Δασκαλιό *εχρησίμευσεν ως μικρόν Δημοτικόν Σχολείον προς εκμάθησιν των πρώτων κοινών γραμμάτων υπό των τέκνων του λαού*[3], φαίνεται να γεφυρώνουν το πρόβλημα, δίνοντας μια λογική εξήγηση στην όλη υπόθεση. Ειδικότερα η ρητή αναφορά του Φωλλίδη στο γεγονός ότι *την «Σχολήν των Ταξιαρχών» κατά το 1812 ηύξησε δαπάναις του ο δεύτερος ευεργέτης της κοινότητος ο εκ Ζίτσης Κωνστάντιος Φιλίτης, επίσκοπος Βουζέου – Ρουμανίας, ίνα χρησιμεύση και ως Ελληνικόν Σχολείον* αποσαφηνίζει περαιτέρω το ζήτημα. Φαίνεται ότι η λειτουργία του δασκαλιού στη μεγάλη συνοικία υπήρξε βραχύβια και είτε τα πληθυσμιακά δεδομένα είτε άλλοι λόγοι επέβαλαν τη μεταφορά του σε πιο ευρύχωρο κτίριο, που χτίστηκε στη μικρή συνοικία, στον ίδιο ακριβώς χώρο που στη συνέχεια ανεγέρθηκε από τον Κωνστάντιο η Ελληνική Σχολή. Η επικάλυψη και ενσωμάτωση της προϋπάρχουσας κτιριακής υποδομής ή και η πιθανή εξάλειψή της από την οργανωμένη οικοδομική παρέμβαση που χρηματοδοτήθηκε από τον Κωνστάντιο Φιλίτη έσβησε από τις μνήμες των μεταγενέστερων την ανάμνηση της αρχικής Σχολής των Ταξιαρχών. Έτσι ερμηνεύεται και η φράση του Τρίμμη *θα ήτον κανένα μικρό, πριν το 1800 δεν εύρον την αλήθειαν*[4]. Ενισχυτικός προς την ανωτέρω κατεύθυνση είναι και ο ισχυρισμός του Λαμπρίδη ότι κατά τις ιατρικές του σε πολλά μέρη επισκέψεις είχε την ευκαιρία να δει βιβλία που στην προμετωπίδα τους έφεραν την επιγραφή *εκ της βιβλιοθήκης της κατά τους Ταξιάρχας κοινής σχολής Ζίτσης* –

---

[1] Πρβλ. ωστόσο και Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 113, που τοποθετεί την ίδρυση του σχολείου στα 1764, κατά την πρώτη περιοδεία του Κοσμά στην Ήπειρο. Το γεγονός ότι δεν παρουσιάζει τεκμήρια που να στηρίζουν την εκδοχή του αποδυναμώνει την αξιοπιστία της. Τα ίδια ισχύουν και για τη σύνδεση του δασκαλιού με το 1776 (βλ. Χρ. Ζιτσαία, *ΗΗ* 1977, σ. 126).

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Γ. Δ. Τρίμμης, *Περί του Αγίου Κουσμά*, 1896. Πρβλ. Θ. Κοσμάς, *Παλμοί της Ζίτσας*, *ό. π.*

[3] Αρχείο Τρίμμη / Ν. Φ., *ό. π.*, σ. 2.

[4] Αρχείο Τρίμμη, Περί του Αγίου Κουσμά, *ό. π.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1804[1], γεγονός που παραπέμπει σε οργανωμένη λειτουργία σχολείου, που καταβλήθηκε προσπάθεια να γίνει αρτιότερη με τη σύσταση και βιβλιοθήκης. Μια τέτοια υποδομή προϋποθέτει ασφαλώς κάποια χρονική προετοιμασία και συνάδει με την προ του 1804 ίδρυσή του[2].

Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς – θα ήταν εξάλλου και παράδοξο και μοναδικό στα εκπαιδευτικά χρονικά παράδειγμα, με δεδομένες τις όχι ιδιαίτερα ευάρεστες εκπαιδευτικές συνθήκες στο διαμέρισμα Κουρέντων – ότι η βιβλιοθήκη δημιουργήθηκε εκ των προτέρων και ακολούθησε αργότερα η σύσταση σχολείου, όπως αφήνει να διαφανεί ο Λαμπρίδης, που αποκλειστικά συνδέει τη σχολή των Ταξιαρχών με τη μεταγενέστερη πρωτοβουλία του επισκόπου Μπουζαίου Κωνστάντιου Φιλίτη (1813). Πιο αδύναμη φαίνεται η εκδοχή – χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί ολότελα – ότι η κάθε συνοικία είχε το δικό της σχολείο για λόγους ίσως ανταγωνισμού και γοήτρου. Στην περίπτωση πάντως που ίσχυσε κάτι τέτοιο, ίσως το γεγονός αυτό να εξηγεί τη γρήγορη παρακμή – εξασθένιση της εκπαιδευτικής λειτουργίας και τη διαπιστωμένη από τον Άγγλο περιηγητή W. M. Leake ανυπαρξία της μετά από λίγα χρόνια[3].

Συγκεκριμένα ο Leake, κατά την επίσκεψή του στη Ζίτσα το 1809, διαπιστώνει με επικριτικό τρόπο την έλλειψη εκπαιδευτικής διαδικασίας στη Ζίτσα, του δε «δασκαλιού» ούτε η ανάμνηση δεν διατηρείται μεταξύ των Ζιτσαίων[4]. Ασφαλώς προκαλεί ερωτηματικά η διαπίστωση του Leake, αφού έρχεται σε κραυγαλέα αντίφαση με τις πληροφορίες του Λαμπρίδη για ύπαρξη βιβλιοθήκης το 1804, διάστημα πολύ κοντινό στο χρόνο της επίσκεψής του στη Ζίτσα, ώστε να διέλαθε της μνήμης των πληροφοριοδοτών του, ακόμη και στην υποθετική περίπτωση που δεν λειτουργούσε, για κάποιο λόγο, το σχολείο την εποχή αυτή (1809). Περίπτωση παρανάγνωσης από τη μεριά του Λαμπρίδη [να διάβασε 1804 αντί του 1814] δεν είναι πιθανό να υπάρχει, λόγω του ότι δεν στηρίχτηκε, κατά τη ρητή του μαρτυρία, σε ένα και μοναδικό βιβλίο, αλλά είδε περισσότερα. Το *έτζι ευρέθηκε* των Ζιτσαίων πάλι, που ο Ληκ εισέπραξε ως απάντηση στην ερώτηση γιατί δεν αλλάζουν έναν παπά με ένα δάσκαλο ή ένα γιατρό, αν το εκλάβουμε στην κυριολεκτική του σημασία, είναι αναιρετικό οποιασδήποτε μορφής εκπαιδευτικής λειτουργίας στην κοινότητα κατά το προηγούμενο διάστημα, κάτι που δεν φαίνεται να ευσταθεί[5], εκτός αν αναφέρεται

---

[1] Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 58.

[2] Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 119, σημ. 2, όπου η δική του εκτίμηση προβάλλεται, εσφαλμένα πιστεύω, ως συμπέρασμα του Λαμπρίδη. Πρβλ. επίσης Αρχείο Τρίμμη / Γ.Δ. Τρίμμης, *Εξ ακοής περί της σχολής εις τους Ταξιάρχας πόται έγινε και από ποίον*, όπου καταχωρίζεται η εξής πληροφορία, ερανισμένη από προφορικές παραδόσεις: *Εις το 1775 όπου απέρασεν ο Αγιος Κωσμάς δεν ήτον και παρακινηθέντες παρ' αυτού και δίχνοντάς τους το κατάλιλον μέρος ως εβάερον, έκαμε την αρχήν και έκτησεν ένας ηγούμενος εκ Δραγομής άγνωστον ποίας μωνής αλλά θα ήτον κανένα μικρό, πρην το 1800 δεν εύρον την αλήθηαν.*

[3] Ωστόσο η εκδοχή αυτή θα επανέλθει με αξιώσεις στο προσκήνιο κατά το 1822, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

[4] Βλ. Leake, *Travels In Northern Greece*, σ. 93. Πρβλ. Θ. Κοσμάς, *Η Ζίτσα ...*, 1998, σ. 30-31, σημ. 37 και σ. 140. – Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 309.

[5] Σχετικά με λειτουργία σχολείου των κοινών γραμμάτων ήδη από το τέλος του ΙΗ΄ αιώνα ενδεικτικές είναι και οι πληροφορίες του Τρίμμη, ο οποίος αναφερόμενος στη γιαγιά του Ελένη και σε σωζόμενο στο αρχείο του προικοσύμφωνό της του 1807/08 – άρα γεννήθηκε κατά προσέγγιση περί το 1890, ίσως λίγο νωρίτερα ή και αργότερα, αφού συνήθεια της εποχής ήταν να παντρεύονται οι γυναίκες σε μικρή ηλικία – απαριθμεί μεταξύ άλλων ιδιοτήτων της: *...έξιπνι, αυστηρή, με ολίγα γράμματα ...μαμή, ιατρός εις τα σπαράγματα του χεριού και ποδαργιού.* Πιστεύω πως έμμεσα υποδηλώνεται φοίτηση της ειρημένης Ελένης στο κοινό σχολείο που ίδρυσε ο Κοσμάς ο Αιτωλός (Δασκαλιό), όπου έλαβε κάποιες στοιχειώδεις γνώσεις. Το σημαντικό είναι, πέρα από την έμμεση διαπίστωση πρώιμης ύπαρξης σχολείου, ότι από πολύ νωρίς η συνεκπαίδευση στη Ζίτσα αρρένων και θηλέων δεν φαίνεται να υπήρξε απαγορευτική για όσους επιθυμούσαν να στείλουν τις θυγατέρες τους στο σχολείο. Άλλο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

στην πατροπαράδοτη θρησκευτικότητα που δεν επιτρέπει οποιαδήποτε περιοριστική παρέμβαση στον υπάρχοντα αριθμό ιερωμένων και η παρανόηση να βαρύνει το Ληκ. Το πιθανότερο είναι ότι οι κάτοικοι, δυσπιστούντες ως προς τη σκοπιμότητα των ερωτήσεων ενός ξένου, του έδωσαν παραπειστικές απαντήσεις, ή στην καλύτερη περίπτωση δεν θεώρησαν σκόπιμο να υπεισέλθουν σε λεπτομέρειες. Στα πλαίσια της τελευταίας εκδοχής μπορούμε ενδεχομένως να εντάξουμε και την περίπτωση της διακοπής της λειτουργίας του σχολείου για κάποιο χρονικό διάστημα που συνέπεσε και με την παρουσία του Ληκ στη Ζίτσα. Εξάλλου, είναι φανερό ότι οι αναφορές του Ληκ δεν άπτονται της «υλικοτεχνικής υποδομής» αλλά επικεντρώνονται αποκλειστικά σε θέματα λειτουργίας. Περισσότερο φαίνεται να θέλει να αντιδιαστείλει την υπερβολική διατήρηση παπάδων και εκκλησιών με την έλλειψη μεγάλου ενδιαφέροντος για την παιδεία. Έτσι εξηγείται και η παράφραση του αγγλικού κειμένου από το Λαμπρίδη [*μικρόν τι προς συντήρησιν σχολείου εμερίμνων, ακαμάτως όμως προς διατήρησιν 15 εκκλησιών και άλλων τόσων ιερέων εκοπίων και εφρόντιζον*] [1], στην οποία στηρίχτηκαν και μεταγενέστεροι μελετητές και στήριξαν τη θέση για το ταπεινό δασκαλιό[2] που αντίκρισε ο Ληκ.

Κατά περίεργο τρόπο το δασκαλιό επανεμφανίζεται στο προσκήνιο το 1822. Σε ομόλογο του ίδιου έτους[3], γίνεται αναφορά σε κοινό σχολείο της μεγάλης του χωριού συνοικίας, παρά τα περί του αντιθέτου νομιζόμενα, ότι δηλ. η κοινή σχολή συστεγάζεται με την Ελληνική σχολή και συναποτελούν τη λεγόμενη Σχολή των Ταξιαρχών από του 1813 και επέκεινα. Η διατύπωση του ομολόγου μας προσανατολίζει στην παραδοχή ότι εκείνη τη χρονιά κατά πάσα πιθανότητα επιχειρείται, για λόγους ίσως αποσυμφόρησης ή ακόμη και ανταγωνισμού και γοήτρου, η μεταφορά της κοινής σχολής στη μεγάλη συνοικία, στο προϋπάρχον κτίριο του δασκαλιού, ενώ στους Ταξιάρχες στεγάζεται μόνο η Ελληνική Σχολή. Ενισχυτική αυτής της άποψης είναι και η μαρτυρημένη λειτουργία κοινής σχολής στους Ταξιάρχες κατά το έτος 1818[4]. Ανάλογο ομόλογο του 1837[5] παραπέμπει επίσης στη λειτουργία του «δασκαλιού» την εποχή αυτή. Είναι δύσκολο να πει κανείς με βεβαιότητα ότι υπάρχει μια συνέχεια στη λειτουργία του «δασκαλιού» από το 1822 έως το 1837, πολύ περισσότερο να αποφανθεί για το τι συνέβη κατά το επόμενο διάστημα ελλείψει ουσιαστικά στοιχείων. Η υπολανθάνουσα ανταγωνιστικότητα των δύο μαχαλάδων, που έμμεσα υποβάλλεται στο ομόλογο του 1822[6], δεν μας επιτρέπει να αποκλείσουμε ολότελα την ταυτόχρονη λειτουργία σχολείων των κοινών γραμμάτων και στις δύο συνοικίες σε κάποια χρονική φάση, με δεδομένη ωστόσο την κακή έκβαση των

ζήτημα βέβαια είναι το εύρος μιας τέτοιας κατεύθυνσης, που με βάση τις παραδοσιακές νοοτροπίες θα πρέπει να ήταν εξαιρετικά περιορισμένο.

[1] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 65. Ωστόσο το σχετικό χωρίο είναι διαφορετικό. Βλ. σχετικά W. M. Leake, *Travels*, σ. 93: *...and έτζι ευρέθηκε – so we found it – to a remark that they might advantageously change a papas or two, for a physician or a schoolmaster.* Πρβλ. και Θ. Κοσμάς, 1998, σ. 140.

[2] Πρβλ. Σ. Παπάς – Γκάλγκος, *ό. π.*, σ. 329.

[3] Βλ. Παππάς – Γκάλγκος, *ό. π.*, σ. 329-330.

[4] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 54, *Εγκυκλοπαιδείας Ελληνικών Μαθημάτων Γραμματικής, Ρητορικής και Ποιητικής τόμος 4ος* παρά Στεφ. Κομμητά αωιγ΄ 1813 εν Βιέννη. Στο παράφυλλο γράφεται: *και τόδε συν τοις άλλοις εκ της βιβλιοθήκης της εν Ζήτζη κατά τους Ταξιάρχας Κοινής σχολής αφιερωθέντων ός δ' εκ τούτου αποξενώσει αυτός έξει και τας αράς των αγίων πατέρων και των 7 οικουμενικών συνόδων [...] 1818.*

[5] Πρβλ. Παππάς – Γκάλγκος, *ό. π.*

[6] Το σχετικό χωρίο έχει ως εξής: *... και εις το ρηθέν κοινόν σχολείον έχουν την άδειαν να πηγαίνουν και του μικρού μαχαλά τα παιδιά ή και ξένα εάν τύχουν. Εάν όμως ο μικρός μαχαλάς κακία φερόμενος ήθελεν βάλη διδάσκαλον ξεχωριστόν εις τα κοινά, από το ρηθέν λάσον δεν έχουν να λάβουν τίποτες εις μισθόν του διδασκάλου τους...*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μοναστηριακών υποθέσεων και το σφετερισμό των εισοδημάτων των μονών της Ζίτσας από τους ξένους, φαίνεται πως κάτι τέτοιο δεν ήταν πολύ πιθανό, αφού το κληροδότημα του Δοσιθέου μόλις επαρκούσε για τη διατήρηση αλληλοδιδακτικής σχολής και φαίνεται πως η Ελληνική Σχολή τέθηκε εκτός λειτουργίας για κάποιο, αδιευκρίνιστο δυστυχώς, χρονικό διάστημα. Οπωσδήποτε, ανεξαρτήτως του πού στεγαζόταν, σχολείο [ή σχολεία] για τα κοινά γράμματα υπήρχε και λειτουργούσε συνεχώς στην κοινότητα μέχρι το 1858, οπότε χτίστηκε η λαμπρή αλληλοδιδακτική σχολή, ως σχολή και των δύο συνοικιών, στη μικρή συνοικία, παρά την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου.

Θα τολμήσω στο σημείο αυτό να διατυπώσω μια υπόθεση που φαίνεται να διαλύει την ασάφεια και την απροσδιοριστία όσον αφορά τη σχολή των κοινών γραμμάτων. Είναι λογικό να δεχτούμε, με βάση τη μελέτη και την αντιπαραβολή των στοιχείων που διαθέτουμε, ότι η κοινή σχολή λειτούργησε από το 1813 έως και το 1820/21 στον παρά την εκκλησία των Ταξιαρχών χώρο, όπου υπήρχε από το τέλος του 18ου – αρχές του 19ου αιώνα, όπως είδαμε. Η απόφαση του επισκόπου Μπουζαίου Κωνστάντιου να προχωρήσει στην αναβάθμιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην ιδιαίτερη πατρίδα του με τη σύσταση Ελληνικής Σχολής επέβαλε τη μεταφορά της κοινής σχολής στη μεγάλη συνοικία προκειμένου να διευκολυνθεί η λειτουργία της Ελληνικής Σχολής, πολύ περισσότερο που η κτιριολογική διάρθρωση ήταν προσανατολισμένη στην υποδοχή οικοτρόφων από τα γύρω χωριά. Ενδεχομένως μέχρι του 1840, που κατά το Λαμπρίδη οι μοναχοί του Προφήτη Ηλία έπαψαν να αναγνωρίζουν την υποχρέωσή τους να μισθοδοτούν το δάσκαλο στη σχολή του μεγάλου μαχαλά από τους τόκους του διηνεκούς δανείου των παπα Χριστόδουλου Μανούση και Μιχαήλ Τυροκόμου, η κοινή σχολή να στεγαζόταν στο δασκαλιό, οπότε στη συνέχεια, για λόγους που δεν είναι ξεκάθαροι, επαναστεγάζεται στη σχολή των Ταξιαρχών. Ήδη κατά το 1842-43 και 1843-44 (ενδεχομένως και τα 2-3 προηγούμενα έτη, αφού το 1842 ήταν ήδη εννέα ετών) ο Μιχαήλ Χρυσοχόος φοιτά στην κοινή σχολή των Ταξιαρχών[1].

Η αναμφισβήτητη ύπαρξη του δασκαλιού – η Αμ. Παπασταύρου αναφέρεται σε *κτίριον τι σεσαθρωμένον δασκαλιό καλούμενον* (1895)[2], ενώ ο Β. Οικονόμου, που το ονομάζει εντελώς ανιστόρητα «κρυφό σχολειό», περιγράφει τη διαμόρφωση του εδάφους, τη θέση του κτιρίου (στην κορυφή επικλινούς λοφίσκου στα ΒΑ του Αγίου Νικολάου), τον προσανατολισμό της εισόδου (προς βορρά), τέλος κάνει λόγο και για υπόγειο, καθώς και για βοηθητικό μικρό κτίσμα απέναντι ακριβώς, σωζόμενο ακέραιο έως το 1930, επίσης Δασκαλιό καλούμενο[3] – δεν αποσαφηνίζει, πάντως, πλήρως και δεν αίρει σε καμιά περίπτωση τις συνυφασμένες με το χρόνο ίδρυσης και λειτουργίας του αμφισβητήσεις και επιφυλάξεις, αφού η μόνη πληροφορία που προέρχεται από άμεσες πηγές παραπέμπει σε κοινή σχολή του μεγάλου μαχαλά μόλις το 1822.

Σε κάθε περίπτωση η εικόνα της εκπαίδευσης στη Ζίτσα από το 1778/79 μέχρι το τέλος του αιώνα περίπου παρουσιάζεται κάπως θολή και ασαφής. Η υποτιθέμενη λειτουργία κοινής σχολής (του Δασκαλιού) δεν φαίνεται να ξεπερνάει το επίπεδο μιας περιορισμένης μορφωτικής παρέμβασης[4], στα πλαίσια της οποίας η υπέρβαση της παραδοσιακής εμμονής στα εκκλησιαστικά βιβλία (Οχτωήχι, Ψαλτήρι, Απόστολοι κτλ.) μοιάζει κάπως αμφίβολη. Το θετικό στοιχείο εντοπίζεται στο ότι η παιδεία αρχίζει να αποκτά για πρώτη φορά γενικό χαρακτήρα και η πρόσβαση στις

[1] Βλ. Μ. Χρυσοχόος, *Απλή ιστορική έκθεσις ...* εν Αθήναις, σ. ιη΄.
[2] Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 32.
[3] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 113-114, σημ. 2 της σ. 113.
[4] Κατά το Σ. Παππά – Γκάλγκο, «Δασκαλιό ...», *ό. π.*, σ. 329 *πτωχός γραμματοδιδάσκαλος εδίδασκε σ' αυτό ανάγνωσιν και γραφήν.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στοιχειώδεις γνώσεις εξασφαλίζεται, θεωρητικά τουλάχιστον, για το σύνολο των παιδιών του λαού. Η εικόνα αυτή φαίνεται να αλλάζει προς το τέλος του 18ου – αρχές 19ου αιώνα και να παρουσιάζεται μια σχετική αναβάθμιση της διδακτικής πράξης, με τη διεύρυνση και την εκκοσμίκευση των μαθημάτων, όπως υποδηλώνεται εναργώς με τη δημιουργία ήδη από το 1804 βιβλιοθήκης. Θα ήταν ενδιαφέρον ο Λαμπρίδης να μας διέσωζε ορισμένους τίτλους των βιβλίων που περιείχε, όμως δεν έδωσε τη σημασία που απαιτούνταν στο σημείο αυτό. Ίσως τα συμπεράσματά μας να ήταν πιο πλήρη και λιγότερο ασαφή και πιθανολογικά. Όσον αφορά τους πόρους, αν εξαιρέσουμε τη γενναία, άπαξ εκδηλωθείσα, ερανική συνεισφορά των κατοίκων, ως έμπρακτη απάντηση στις προτροπές του Αιτωλού, που μας διασώζει η παράδοση, φαίνεται πως ήταν περιορισμένοι και προέρχονταν από την εκκλησία και μεμονωμένες μικρές εισφορές των κατοίκων[1] ή τις μονές του Προφήτη Ηλία και των Πατέρων[2].

Γ΄1. 2. 1η Εκπαιδευτική τομή (Σχολή των Ταξιαρχών – 1813)

Η κατεξοχήν εκπαιδευτική περίοδος στην ιστορία της Ζίτσας συνδέεται αναμφίβολα με τη δράση του επισκόπου Μπουζαίου Κωνστάντιου Φιλίτη, ο οποίος εγκαινιάζει με εντυπωσιακό τρόπο τη φιλεκπαιδευτική παρέμβαση των ευεργετών της ομογένειας στην κοινότητα. Στη σύσταση από τον Κωνστάντιο της Σχολής των Ταξιαρχών[3], όπως συνηθίστηκε να αποκαλείται εξαιτίας της γειτνίασής της με τον ομώνυμο ενοριακό ναό της μικρής συνοικίας, αναφέρεται διά μακρών σε επιστολή του από Βουκουρέστι προς το *Λόγιο Ερμή* κάποιος Νικόλαος Γεωργιάδης, Σμυρνιός, εξαίροντας τη φιλοπατρία και τα φιλόμουσα αισθήματα του ιεράρχη: ... *κατέβαλεν αφειδώς μέγα της περιουσίας του μέρος διά να συστήση εις την πατρίδα του Ζίτσαν, κώμην τέσσαρας ώρας απέχουσαν των Ιωαννίνων, όχι μόνον σχολείον της παλαιάς ελληνικής γλώσσης αλλά και των κοινών λεγομένων γραμμάτων. Έγραψεν λοιπόν εις τους προεστώτας της πατρίδος και τους εδιόρισεν επιστάτας να εκλέξωσι τόπον αρμόδιον διά το κτίριον στείλας τα αναγκαία έξοδα προς οικοδομήν σχολείου ευρυχώρου και ικανού διά να κατοικώσι και πτωχοί μαθηταί. Αφ' ού ετελειώθη η οικοδομή περιέχουσα δώδεκα μεγάλας καμάρας και ευτρεπίσθη με τα αναγκαία έπιπλα, έστειλε από Βουκουρεστίου και βιβλία ικανά ...εδιόρισε και μισθούς διά τρεις διδασκάλους, δύω της Ελληνικής γλώσσης και ένα των κοινών γραμμάτων...Πόσων εγκωμίων είναι άξιος ο φιλόπατρις και σοφός ούτος αρχιερεύς καθείς φιλογενής το αισθάνεται. Το γένος χρεωστεί προς αυτόν αθανάτους τας χάριτας...*[4].

Η ενέργεια του Φιλίτη, που φαίνεται πως είναι σε γνώση και γίνεται υπό την επίνευση, ενδεχομένως και με τη συνδρομή του ισχυρού θείου του μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Δοσίθεου[5], αποτελεί ορόσημο, τομή στα εκπαιδευτικά πράγματα της

---

[1] Πρβλ. Παππάς – Γκάλγκος, *ό. π.*: *Ο μισθός του (γραμματοδιδασκάλου) ήτον τρόφιμα και ολίγα χρήματα από την εκκλησίαν και τις εισφορές.*

[2] Πρβλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 32.

[3] Βλ. σχετικά Αρχείο Τρίμμη, Γ. Δ. Τρίμμης, *Περί του Αγίου Κουσμά*: ... *μετά το έτος 1813 τόται έγινε κανονικόν και μεγάλον διά εξόδον του Κωνστάντιου Αρχιεραίος του Μπουζέου της Βλαχίας ... έστηλε χρήματα του ηγουμένου του Πρωφήτου Ηλησύ Βισαρία και το έκαμεν....*

[4] *Ερμής ο Λόγιος*, τόμος Θ΄ (1819), σ. 871-873 [Επιστολή Ν. Γεωργιάδου προς τους Εκδ. του Λ. Ε. περί σχολείου συνιστωμένου εν Ζίτση παρά του πρώην Βουζαίου Κωνσταντίου / 4-10-1819]. Πρβλ. Μπέττης, *Ηπειρωτική Ευποιΐα*, Α΄, σ. 70-71.– Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 115. – Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 58 και *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 65. – Β. Μυστακίδης, «Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Ιωαννίνοις σχολείων», *Παρνασσός* 10 (1886), σ. 139 και «Ηπειρωτικά Ανάλεκτα», *ΗΧ* Δ΄ (1929), σ. 96. – Μ. Χρυσοχόος, *ό. π.*, σ. ιη΄.

[5] Ας σημειωθεί ότι ο Μ. Χρυσοχόος, *Απλή Ιστορική έκθεσις* ..., εν Αθήναις 1917, σ. ιη΄, αποδίδει τη σύσταση της σχολής όχι στον Κωνστάντιο, αλλά στο Δοσίθεο Φιλίτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ζίτσας. Δημιουργεί τις προϋποθέσεις παροχής μορφωτικών εφοδίων με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο όχι μόνο για τους νέους της Ζίτσας αλλά και των πέριξ κοινοτήτων[1], αφού έρχεται να δώσει ικανοποιητική απάντηση σε δύο από τα πιο καίρια προβλήματα της εκπαίδευσης, στο κτιριακό – υποδομής και στο οικονομικό (μισθοδοσία διδασκάλων και διευκόλυνση φοίτησης και ενδεών μαθητών από τη γύρω περιοχή). Παράλληλα συντελεί στην άμεση αναβάθμιση της εκπαίδευσης, αφού εκτός από σχολείο των κοινών γραμμάτων ιδρύεται και Ελληνική σχολή, που διευρύνει τον εκπαιδευτικό ορίζοντα, καλύπτοντας επιπροσθέτως την ανάγκη μετάβασης στα Ιωάννινα για συμπλήρωση του προκαταρκτικού κύκλου σπουδών. Έτσι, η Ζίτσα αναδεικνύεται αναμφίβολα σε εκπαιδευτικό κέντρο του τμήματος Κουρέντων και καλείται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην πνευματική αναγέννηση όχι μόνο της Ζίτσας αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Η ποιότητα παροχής μορφωτικών εφοδίων επηρεάζεται θετικά από τη δημιουργία πλούσιας βιβλιοθήκης, που εμπλουτιζόταν συνεχώς από δωρεές[2], ενώ για την καλύτερη λειτουργία της Ελληνικής Σχολής προσκλήθηκε και δίδαξε ο περίφημος Γεώργιος Αίσωπος ή Κρανάς από το Γραμμένο. Η σύλληψη και εκτέλεση του όλου σχεδίου είναι δηλωτικά της ευρύτητας πνεύματος και στόχων του Ζιτσαίου ιεράρχη.

Το σύνολο των πηγών τοποθετεί την πρωτοβουλία του Κωνστάντιου στο 1813. Εντούτοις, άλλοι μελετητές θεωρούν ότι είχε ενιαίο χαρακτήρα, κάνοντας λόγο για ταυτόχρονη σύσταση Ελληνικού και κοινού σχολείου[3], άλλοι πάλι τη διαχωρίζουν σε δύο ευδιάκριτες φάσεις[4], που η πρώτη (1813) αφορά στη διαμόρφωση της αναγκαίας υποδομής και στην παράλληλη ενίσχυση και διεύρυνση του προϋπάρχοντος – και μάλλον υπολειτουργούντος την εποχή αυτή – κατώτερου κύκλου εκπαίδευσης, ενώ η σύσταση και λειτουργία Ελληνικού σχολείου συσχετίζεται χρονικά με το 1820. Εκ των πραγμάτων λοιπόν ο χρόνος δημιουργίας Ελληνικής σχολής εμφανίζεται προβληματικός. Αν και φαίνεται πιθανό ο ανώτερος κύκλος της προκαταρκτικής εκπαίδευσης να τροχιοδρομήθηκε σε κάπως μεταγενέστερη φάση, αυτό έγινε σίγουρα πριν από το 1820. Αν δώσουμε βάση στα λεγόμενα του Γ. Γαζή του Δελβινακιώτη, η Ελληνική σχολή πρέπει να υπήρχε ήδη πριν από το 1816[5]. Οπωσδήποτε η επιστολή του Ν. Γεωργιάδη στο Λόγιο Ερμή, παρόλο που δεν περιέχει αφετηριακούς χρονολογικούς προσδιορισμούς που θα μας βοηθούσαν στην πλήρη αποσαφήνιση του όλου ζητήματος, θέτει σαφώς ως terminus ante quem στο όλο εγχείρημα τον

---

[1] Πρβλ. Μ. Χρυσοχόος, *ό. π.* : *Η Σχολή αύτη ευρύτερον έχουσα σκοπόν είχε και δωμάτια (Μαντσάτα λεγόμενα) και σταύλον διά τα ζώα, διά τους μαθητάς των πέριξ χωρίων.* Ας σημειωθεί ότι ο Χρυσοχόος μαθήτευσε στη Σχολή περί το 1840-41 κ. εξ. Βλ. επίσης ΑΔΣΖ, [Μ. Ζέρβας], *Ιστορία σχολείων Ζίτσης Νομού Ιωαννίνων*, χ. χ. (χειρόγραφο – ανέκδοτο), σ. 5-6, όπου τονίζεται ότι εκτός από τις αίθουσες διδασκαλίας και τα δωμάτια για ξένους μαθητές υπήρχαν και δωμάτια για τους διδασκάλους.

[2] Βλ. αναλυτικά υποκ. Βιβλιοθήκες .

[3] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Γ. Δ. Τρίμμης, *Εξ ακοής περί της σχολής των Ταξιαρχών* [: *μετά το 1813 έγινε κανονικόν και μεγάλον διά εξόδου του Κωνστάντιου ...*] και Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, σ. 2 (κάνει λόγο για 1812 κ. εξ.). – Λαμπρίδης, *ΗΑ* , Β΄, σ. 58 και *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 65. – Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 119 και 309. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 115.

[4] Βλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 32 . – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 34. – Τρ. Ευαγγελίδης, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, Α΄, σ. 184. Πρβλ. Ι. Α. Παπασταύρου, [πτυχιακή εργασία περί Ζίτσας (αγροτοοικονομικής φύσης)], 1940, σ. 2 και ΑΔΣΖ, [Μ. Ζέρβας], *ό. π.*, σ. 5, που αμφότεροι τοποθετούν την ίδρυση Ελληνικής Σχολής στα 1820, όμως ο μεν πρώτος δεν αναφέρεται καθόλου σε κοινή σχολή, ενώ ο δεύτερος διατυπώνει τη λαθεμένη άποψη ότι η κοινή σχολή στεγαζόταν στο «Δασκαλιό» μέχρι το 1825, τα δε έξοδα λειτουργίας της καταβαλλόταν από τον Κωνστάντιο. Γενικότερα μιλώντας, το χαρακτηριστικό όλων των τοποθετήσεων επί του ζητήματος είναι η έλλειψη τεκμηρίωσης.

[5] Βλ. Γώργιος Γαζής, *Λεξικόν της Επαναστάσεως και άλλα έργα*, Ιωάννινα 1971, σ. 231. Όταν ο Γαζής, κατά τον Οκτώβριο του 1816, προσέφυγε στον Κωνστάντιο για βοήθεια, αυτός *έχων προ πολλού σκοπόν να στείλη έναν διδάσκαλον εις την πατρίδα του Ζήτζαν, όπου έκτισε και σχολείον Ελληνικόν, μοι επρόβαλεν αν μετά την σπουδήν πηγαίνω διδάσκαλος εις Ζήτζαν...*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οκτώβριο του 1819. Στη χειρότερη δηλαδή περίπτωση η Ελληνική σχολή λειτουργούσε ήδη κατά το Σεπτέμβριο του 1819, αφού και οι Ζιτσαίοι, όταν ο Γαζής τελείωσε τις σπουδές του (αρχές 1820), είχαν ήδη προσλάβει άλλο δάσκαλο. Ενισχυτική της άποψης αυτής είναι και σχετική ενθύμηση σε παράφυλλο εκκλησιαστικού βιβλίου της μονής Προφήτη Ηλία, που έχει ως εξής: *1819 αυγούστου : 1 . Ζήτζα εγό ο γιάνις του παπαχρίστου από ριζόν (;) ήμουν εδό στο μαναστήρη που εμάθενα τα γράματα τα ελληνικά*[1]. Δεδομένου ότι στη μονή δεν υπήρχε την εποχή αυτή κανένα σχολείο, κατώτερο ή ανώτερο, η ανωτέρω ενθύμηση έχει νόημα μόνο αν συσχετιστεί με την προ του 1819 λειτουργία και Ελληνικής σχολής στη σχολή των Ταξιαρχών. Ο τρόφιμος της μονής, ιερέας προφανώς ή γιος κληρικού που προοριζόταν για το ιερατικό σχήμα, εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία να αποκτήσει «ανώτερη» μόρφωση.

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι η υπό τύπο δανείου προσφορά χρημάτων κατά το 1822 για μισθοδοσία διδασκάλου των κοινών γραμμάτων στο μεγάλο μαχαλά της Ζίτσας υποδηλώνει εμμέσως πλην σαφώς προβλήματα στη ροή χρηματοδότησης από τον Κωνστάντιο. Ο διορισμός του για μισθούς τριών διδασκάλων, έναν των κοινών και δύο της Ελληνικής, μάλλον κατέστη ανενεργός όσον αφορά τουλάχιστον το δάσκαλο των κοινών γραμμάτων, γεγονός που μάλλον θα πρέπει να συνδεθεί με την απομάκρυνση του ιεράρχη από την Επισκοπή Μπουζαίου (1819). Δεν είναι επίσης ξεκάθαρο αν η Ελληνική Σχολή λειτούργησε με δύο διδασκάλους και για πόσο διάστημα στην πρώιμη φάση της λειτουργίας της.

Βεβαίως τα αποτελέσματα από τη λειτουργία Ελληνικού σχολείου δεν ήταν δυνατόν να φανούν από τη μία στιγμή στην άλλη, πολύ περισσότερο που και η προαπαιτούμενη στοιχειώδης βαθμίδα μόλις εκείνη την εποχή φαίνεται να αποκτά οργανωμένα χαρακτηριστικά. Έτσι, αν η σύγκριση με τα χωριά των Κουρέντων είναι καταλυτική υπέρ της Ζίτσας, γεγονός που συνειδητοποιείται αβίαστα από τους Ζιτσαίους και τους κατοίκους των γύρω περιοχών, διαφορετική παρουσιάζεται η κρίση, κατά τρόπο εύλογο, του Ζιτσαίου ηγουμένου της μονής Αγίου Ιωάννη στο Βουκουρέστι, που θεωρεί (1821) ότι η φοίτηση στα εκεί σχολεία παρέχει περισσότερα εχέγγυα ευδοκίμησης στα τέκνα των συμπατριωτών του: *...αγαπούσα να εστέλετε κανένα παιδί σας εδώ οπού είναι καλά σχολεία διά να προκόψη, αφ' ού δώση ο θεός και διορθωθούν τα πράγματα και έχομεν ησυχίαν*[2].

Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, η εκπαιδευτική λειτουργία στη Ζίτσα, παρά τα όποια προβλήματα και τις δυσχέρειες που αναφύονταν κατά καιρούς, παρουσιάζει έκτοτε μια αξιοσημείωτη για τα δεδομένα της εποχής σταθερότητα και συνέχεια μέχρι το τέλος της Τουρκοκρατίας.

Γ΄1. 3. 2η Εκπαιδευτική τομή (Κεντρική Αλληλοδιδακτική Σχολή – 1858).

Η πληθύς των μαθητών και η στενότητα χώρου της σχολής των Ταξιαρχών οδήγησαν στην απόφαση ανέγερσης καινούργιας αλληλοδιδακτικής σχολής. Το νέο κτίριο χτίστηκε το 1858 με δαπάνες των δύο μονών της Ζίτσας[3], σύμφωνα και με εντοιχισμένη στην πρόσοψη της σχολής πλάκα[4]. Η συγκυρία υπήρξε ευνοϊκή, αφού η

---

[1] Η ενθύμηση σε *Μηναίον του Αυγούστου* (ακέφαλο – κολοβό). Βλ. καταχώριση εντύπου Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 652.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / επιστολή Ιερόθεου, ηγουμ. Αγ. Ιωάννη Βουκουρεστίου, προς Γεώργιον Ιωάννου και Κων/νο Μανούση με ημερ. 8-1-1821.

[3] Πρβλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 34. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 118. – Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 36.

[4] Η σχετική επιγραφή έχει ως εξής: *1858 Μαΐου . 5 . Ανηγέρθη η σχολή αύτη διά μοναστηριακών εξόδων των Πατέρων και του Προφήτου Ηλιού Ζήσης αρχιερατεύοντος του σεβασμιωτάτου κ. Παρθενίου ηγουμενευόντων των πανοσιωτάτων κ. κ. Κυρίλλου και Νικηφόρου και επιτροπευόντων των*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αναγνώριση των δικαιωμάτων της Ζίτσας επί των μονών Προφήτη Ηλία και Πατέρων και η ανάληψη της διοίκησής τους από την κοινότητα επέτρεψαν την αξιοποίηση των αυξημένων την εποχή αυτή χρηματικών εισροών από τα εισοδήματα των μετοχίων της Βλαχίας[1]. Το γεγονός, που εγγράφεται στο ενεργητικό της κοινότητας, συνιστά πράξη μεγίστης σπουδαιότητας στα εκπαιδευτικά δρώμενα της Ζίτσας και ενισχύει και παγιώνει περαιτέρω την εικόνα και τη φήμη της. Από μια άλλη άποψη αποδεικνύει τα φιλόμουσα αισθήματα των Ζιτσαίων και τον προς την παιδεία ζήλο και ενδιαφέρον τους. Η τελετή της θεμελίωσης της σχολής (10-2-1858) έγινε σε πανηγυρική ατμόσφαιρα, γεγονός που καταδεικνύει τη συνειδητοποίηση της σημασίας του εγχειρήματος από το κοινό της Ζίτσας. Τα αισθήματα του πλήθους ανέλαβε να διερμηνεύσει ένας από τους διδασκάλους των σχολείων, τονίζοντας παράλληλα και τα οφέλη της προκαταρκτικής παιδείας:

Τελετή ιεροπρεπής και δημώδης τελουμένη σήμερον παρίσταται προ των οφθαλμών μου! Σεβασμία ομήγυρις εκ των πανοσ. Ηγουμένων, του ιερού κλήρου, των εντίμων επιτρόπων και λοιπών φιλομούσων πατριωτών αυθορμήτως συνελθόντων συγκεκροτημένη επαυξάνει της τελουμένης τελετής την ιερότητα και μεγαλοπρέπειαν! Σεβάσμιοι ιερείς ευπρόσδεκτον λιτανείαν τω θεώ προσάγοντες επευλογούσι το έργον! πολίται υπό ευγενών αισθημάτων και αξιεπαίνου φιλοκαλλίας κατεχόμενοι αναμένουσι με πάλλουσαν καρδίαν την στιγμήν ταύτην και ιδού εν παρατάξει κατατίθεται ο θεμέλιος λίθος της Δημοτικής Σχολής Ζίτσης! Απαιτείται βεβαίως ποιητικωτέρα φαντασία όπως εξυμνήση τον ιερόν σκοπόν του μελετωμένου έργου και απεικονίση την συνέχουσαν υμάς ενδόμυχον αγαλλίασιν. Το γεγονός τούτο καταδεικνύει, Κύριοι, ότι έχετε συναίσθησιν του καλού, μαρτυρεί τον προς την παιδείαν ζήλον σας ... εν ενί λόγω την πρόοδον και ευημερίαν της πατρίδος. Θεάρεστος ο σκοπός, επαινετόν και ευλογημένον το έργον! καταθέσαντες τον ακρογωνιαίον λίθον της σχολής ταύτης προάγετε δι' αυτής το μεγαλείον και την ευτυχίαν της πατρίδος. διότι παιδευόμενα τα τέκνα υμών εντός αυτής, ως από καλλιρρόου πηγής, θέλουσι αρύεσθαι τα προκαταρκτικά μέσα της παιδείας, θέλουσι γνωρίσει τα προς τον θεόν, προς τους γονείς, προς εαυτούς και προς την κοινωνίαν καθήκοντα διά της διδασκαλίας, τα οποία εντελώς προσαποκτώνται διά της ακροάσεως ανωτέρων μαθημάτων, μ' όλον τούτο και εν ταύτη τακτικώς φοιτώντα θέλουσιν εκμάθει τας εις την κοινωνίαν χρησιμωτέρας γνώσεις, και ούτως η προκαταρκτική παιδεία εις όλας τας κλάσεις διαδοθείσα θέλει αποσκορακίσει την βαρβαρότητα και αμάθειαν, εκ των οποίων κατεχόμενος ο άνθρωπος ουδόλως διαφέρει των αλόγων. Αλλ' εκτός τούτου υπό του διδασκάλου χειραγωγούμενοι οι παίδες θέλουσιν αποκτήσει και ανατροφήν ορθοτέραν, την οποίαν κατά δυστυχίαν άπαντες στερούμεθα διά την επιπολάζουσαν αμάθειαν αμφοτέρων των φύλων, και τα εαυτών τέκνα εν καιρώ καταλληλότερον θέλουσιν αναθρέψει, εντεύθεν δε και η ζωή όλων των τάξεων θέλει αναλάβει επαισθητήν βελτίωσιν...ανώτεροι παντός επαίνου καθίστασθε σήμερον, αξιότιμοι πατριώται, ως υποστηρίζοντες την παιδείαν όλαις δυνάμεσι. διότι προ ικανών χρόνων διατηρείτε Ελληνικήν και

κ. κ. Ζώη Κ. Μπουτάτη Αναστασίου Κατσιουλίδη Κωνσταντίνου Παπαγεωργίου Οικονόμου και Ιωάννου Κάπα και επιστατεύοντος Ν. Κ. Τάτση. Το ακριβές, συντετμημένο, λόγω έλλειψης χώρου, και με μεγαλογράμματη γραφή κείμενο βλ. Θ. Κοσμάς, *Η Ζίτσα του 19ου αιώνα* ..., σ. 116, σημ. 22.

[1] Πρβλ. ΑΤΦ / Κώδικας Γ. Καλτσόγια [Λόγος αυτοσχέδιος κατά την θεμελίωσιν της Δημοτικής Σχολής Ζίτσης], σ. 80, 82-83, όπου γίνεται αναφορά στους πόρους και τα μέσα *άτινα κέκτηται* [η Ζίτσα], *δυνάμενα να καταστήσωσιν αυτήν ευτυχή*, και προστίθεται: *ήδη δε αναγνωρισθείσης της Ζίτσης ως δικαιούχου κοινότητος και παρ' αυτής της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας μόνη η ομόνοια και η προς τα καλά άμιλλα λείπεται διά την αναμόρφωσιν της πατρίδος.* – Αμ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 36: ... *οπότε η Κοινότης επεμβάσα ανέλαβε την διοίκησιν των Μονών, απέσπασε μέρος των σπαταλομένων εσόδων υπέρ των σχολείων, ανίδρυσε την μεγάλην Αλληλοδιδακτικήν σχολήν και επεσκεύασε την Ελληνικήν.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αλληλοδιδακτικήν Σχολήν και ιδού καλώς ποιούντες και νεόδμητον, ωραιοτέραν και κανονικωτέραν όσον ούπω θέλετε εγείρει[1].

Η ανέγερση νέας, μεγαλοπρεπούς, σύμφωνης με τους κανόνες υγιεινής και τις ανάγκες της αλληλοδιδακτικής μεθόδου σχολής αναβαθμίζει ασφαλώς τους όρους παροχής μορφωτικών αγαθών, αφού η αρχιτεκτονική της διάταξη επιτρέπει την άνετη φιλοξενία μεγάλου αριθμού μαθητών και επέρχεται έτσι αποσυμφόρηση στην ήδη κορεσμένη και μη λειτουργική Σχολή των Ταξιαρχών, στις κτιριακές εγκαταστάσεις της οποίας θα στεγάζεται στο εξής αποκλειστικά η Ελληνική σχολή. Το κτίριο, που ο αρχιτέκτονας Ζάχος *το εύρισκεν εξαιρετικόν ως σχέδιον και εργασίαν*[2], έχει σχήμα ορθογώνιου παραλληλόγραμμου – σώζεται και σήμερα και χρησιμοποιείται ως Πνευματικό Κέντρο –, του οποίου το μεγαλύτερο μέρος αποτελεί τη μοναδική τεράστια επιμήκη αίθουσα, κατάλληλη για το σχηματισμό πολλών ημικυκλίων (όρθιες κλάσεις μαθητών με μέτωπο προς τον τοίχο – 4 στη μία μακριά πλευρά και 4 στην άλλη) και την τοποθέτηση αντίστοιχου αριθμού θρανίων σε παράλληλη διάταξη στον κεντρικό διάδρομο της αίθουσας (καθιστές κλάσεις), ενώ η προέκτασή του σχηματίζει στην πρόσοψη του σχολείου εστεγασμένο χώρο (στοά), ποικιλμένο με κίονες και καμάρες. Χαρακτηριστικό του κτίσματος είναι ο μεγάλος αριθμός παραθύρων και στις τέσσερες πλευρές του. Όπως είναι φανερό η εφαρμογή του αλληλοδιδακτικού συστήματος επηρέασε το σχέδιο δόμησης των διδακτηρίων, χαρακτηριστικό δείγμα των οποίων αποτελεί η αλληλοδιδακτική σχολή της Ζίτσας[3].

Το νέο εκπαιδευτήριο, που στην εποχή του αποτελούσε στολίδι της Ζίτσας και όλης της περιοχής, προκάλεσε μάλιστα την προσοχή και το θαυμασμό και Ευρωπαίων περιηγητών[4], χτίστηκε στο κέντρο της μικρής συνοικίας, κοντά στο ναό του Αγίου Δημητρίου, και σε σχετικά κοντινή απόσταση από την Ελληνική σχολή των Ταξιαρχών, σε τρόπο ώστε η χωροταξική συγκέντρωση των σχολείων να ενιαιοποιεί και να διευκολύνει την εκπαιδευτική διαδικασία (πρόσβαση στις σχολικές βιβλιοθήκες, δυνατότητα επικοινωνίας δασκάλων και μαθητών από τις δύο σχολικές βαθμίδες, δυνατότητα συγκέντρωσης όλων των μαθητών και των γονέων και κηδεμόνων σε ένα χώρο κατά τις διάφορες εκδηλώσεις κτλ.).

Η λειτουργία της αλληλοδιδακτικής αρχικά, δημοτικής στη συνέχεια σχολής υπήρξε συνεχής μέχρι την απελευθέρωση, φιλοξένησε δε γενιές μαθητών από τη Ζίτσα και τα περίχωρα. Και μαθήτριες φοίτησαν σε αυτή μέχρι τη δημιουργία ξεχωριστού σχολείου θηλέων (1872)[5].

---

[1] ΑΤΦ / ΚΓΚ, *ό. π.*, σ. 77-79.

[2] Βλ. Παππάς – Γκάλγκος, «Δασκαλιό ...», *ό. π.*, σ. 330, σημ. 5.

[3] Βλ. οδηγίες για κατασκευή διδακτηρίου, σύμφωνου με τις ανάγκες της αλληλοδιδακτικής μεθόδου Λέφας, *ό. π.*, σ. 141. Πρβλ. και Αθ. Γ. Αδαμόπουλος, *Τα σχολεία του Λιτοχώρου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Κατερίνη 1992, σ. 17.

[4] Ο Ελβετός περιηγητής Alexander Schläfli, που επισκέφθηκε τη Ζίτσα το 1858, την εποχή που κατασκευαζόταν το σχολείο, το χαρακτηρίζει μεγαλοπρεπές και το επικαλείται ως μάρτυρα της ευημερίας των κατοίκων (βλ. Θ. Κοσμάς, *Η Ζίτσα* ..., σ. 106, 176), ενώ και η Βρετανίδα αριστοκράτισσα Emily – Anne Strangford (ήλθε στη Ζίτσα το 1863) αναφέρεται σε *ένα μεγαλοπρεπές σχολικό κτίριο, χτισμένο πρόσφατα, ευάερο, και καλά εξοπλισμένο με πάγκους κτλ.* [a noble school – house, lately built, airy, and well filled with benches &c.]. Βλ. Θ. Κοσμάς, *ό. π.*, σ. 111, 179.

[5] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 118.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Γ΄1. 4. Η Εκπαίδευση των κορασίων.

Γ΄1. 4.α. Σύντομη ανασκόπηση του ζητήματος – προϋπάρχουσες απόπειρες.

Η αναμφισβήτητη παραμέληση του τομέα της εκπαίδευσης των κορασίων στον ηπειρωτικό χώρο[1] δεν αποτελεί ασφαλώς τοπική ιδιαιτερότητα, αλλά αφορά στο σύνολό του τον Ελληνικό πληθυσμό, είτε διαβιοί σε ελεύθερες συνθήκες είτε σε καθεστώς ξένης υποδούλωσης. Από μία άποψη μάλιστα η κατάσταση δεν φαίνεται να είναι πολύ καλύτερη στα πλαίσια του Ελληνικού κράτους από ότι στα πλαίσια του αλύτρωτου Ελληνισμού. Είναι λογικό, αφού το όλο ζήτημα συνάπτεται στενά με παγιωμένες αντιλήψεις για τους διαφορετικούς ρόλους των δύο φύλων, που απορρέουν από κοινωνικά καθαγιασμένα ιδεολογήματα περί γυναικείας ανισότητας, στη βάση των οποίων μορφοποιούνται αρνητικές νοοτροπίες και ριζώνουν ισχυρές προκαταλήψεις ενάντια στην αναγκαιότητα και τη χρησιμότητα της γυναικείας παίδευσης που παρεμποδίζουν σημαντικά την τροχιοδρόμηση της σχετικής διαδικασίας[2]. Ακόμη και στην περίπτωση που επιχειρείται υπέρβαση αυτών των απόψεων με τη δημιουργία ξεχωριστών σχολείων θηλέων, των Παρθεναγωγείων, η πορεία τους καθορίζεται από το βαθμό αντίστασης, τη δυναμική και τις αντιθέσεις που περικλείουν οι παραδοσιακές απόψεις. Σε κάθε περίπτωση πάντως η προοδευτική συμμετοχή των γυναικών στο εκπαιδευτικό δίκτυο δεν αναιρεί πλήρως την ουσία των κυρίαρχων αντιλήψεων, αφού η διαφοροποιημένη και σαφώς υποβαθμισμένη εκπαίδευση που παρέχεται στο γυναικείο φύλο έχει ως ομολογημένο στόχο να διαπλάσει *φρονίμους δεσποινίδας και αρίστας μητέρας*[3].

Για να επιστρέψουμε στα *καθ' ημάς*, στην επαρχία Ιωαννίνων η κατάσταση δεν είναι ιδιαίτερα ευοίωνη, αφού στην πόλη των Ιωαννίνων μόλις στα 1848 ιδρύεται το Α΄ Παρθεναγωγείο, ενώ ανάλογες εξελίξεις στις ηπειρωτικές κωμοπόλεις και τα χωριά θα αργήσουν πολύ να εμφανιστούν[4]. Ο Ιταλός περιηγητής G. Regaldi, που επισκέφθηκε τα Γιάννινα τον Απρίλιο του 1853 μας δίνει μια εικόνα των δυσκολιών που αντιμετώπιζε το Παρθεναγωγείο, αφού *έπρεπε να αντιπαλαίσωσι κατά προλήψεων από τοσούτου χρόνου ερριζωμένων, διά να κατορθωθή η εκπαίδευσις των κορασίων, και να πεισθώσιν αι αυστηραί και συνεσταλμέναι μητέρες, ανατραφείσαι αι ίδιαι κατά*

---

[1] Πρβλ. εφ. *Νεολόγος* , φ. 1206 / 12)24-1-1873.

[2] Πρβλ. *Νεολόγος*, ό. π.: *ακόμη δε και σήμερον θεωρούνται ταύτα* [τα Παρθεναγωγεία] *ως διαφθοράς παραίτια*. Πρβλ. επίσης Αν. Τσιάρας, *Γραμμενιάτες διδάσκαλοι*, Αθήνα 1985, σ. 32-33, σχετικά με την αντίδραση των κατοίκων ενός χωριού των Επτανήσων στο τέλος του αιώνα σχεδόν (1898), που θεώρησαν το σχολείο των θηλέων ως προσβολή θανάσιμη της ηθικής του χωριού!

[3] Για γενική επισκόπηση των απόψεων και προβληματισμών για τη γυναικεία παίδευση στην Ελλάδα και της εξέλιξης του όλου ζητήματος κατά το 19ο αιώνα – ας μην ξεχνάμε ότι η εκπαιδευτική πολιτική του ελεύθερου Ελληνικού κράτους επηρεάζει σημαντικά και χρησιμοποιείται εν πολλοίς ως πρότυπο και για την παιδεία του υπόδουλου Ελληνισμού – βλ. *Εκπαίδευση και φύλο. Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*, επιμ. έκδ. Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου. Θεσσαλονίκη 1994: Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *Η εξέλιξη του προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα*, σ. 71-93. Πρβλ. και γενικότερη μελέτη της Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Αθήνα 1986. Για σχολεία θηλέων στον υπόδουλο Ελληνισμό βλ. γενικά Κ. Ξηραδάκη, *Από τα αρχεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Παρθεναγωγεία και δασκάλες υπόδουλου Ελληνισμού*, τ. Α΄ και Β΄, Αθήνα 1972 και 1973 [κυρίως τις σ. 11-35 του Α΄ τόμου]. Ειδικότερα για Ηπειρωτικό χώρο βλ. Γ. Αθ. Οικονόμου, *Ιστορία των τριών Ελισαβετείων Παρθεναγωγείων των Ιωαννίνων επί Τουρκοκρατίας (1848-1913)*, Ιωάννινα 1957.

[4] Μόνο σε μια κώμη του Ζαγορίου, το Μονοδένδρι, συστήθηκε Παρθεναγωγείο προ των Ιωαννίνων (1846 – βλ. Γ. Οικονόμου, *Ιστορία των τριών Ελισαβετείων* ..., Ιωάννινα 1957, σ. 16.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

το παλαιόν σύστημα, να πέμπωσι τας θυγατέρας τους εις το σχολείον[1]. Ενδεικτικό του τρόπου που, ακόμη και άνθρωποι νεωτεριστές και ριζοσπαστικοί σαν το Regaldi, αντιμετώπιζαν την εκπαίδευση του άλλου φύλου είναι το γεγονός ότι, παρόλο που ο Ιταλός ποιητής θεωρεί σωστά πως *εν όσω η ανατροφή δεν συμπεριλάβη το γυναικείον φύλον, πρόοδος κοινωνική αληθής δεν υπάρχει*, σπεύδει ωστόσο να περιχαρακώσει τις απόψεις του στα κυρίαρχα και στην Ευρώπη κοινωνικά πλαίσια: *Η γυνή είναι η εστία του ιδιωτικού βίου, καθώς ο ανήρ είναι του δημοσίου*[2].

Ούτως εχόντων των πραγμάτων, η Ζίτσα μετέχει ενεργά στις σχετικές διαδικασίες και δικαιωματικά της ανήκει πρωτοποριακή θέση στην αντιμετώπιση του θέματος, τόσο σε σχέση με τις πρώιμες απόπειρες προσέγγισης, όσο και αναφορικά και κυρίως με την επιτυχημένη και συνολική απάντηση που συνιστά η δημιουργία οργανωμένου Παρθεναγωγείου κατά το 1872. Έχουμε ήδη αναφερθεί στη δυνατότητα φοίτησης και κοριτσιών στη νέα αλληλοδιδακτική σχολή της Ζίτσας (1858), που φαίνεται ότι λειτούργησε ως μικτό σχολείο μέχρι τη χρονιά της ίδρυσης του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου[3]. Προφανώς αυτή η δυνατότητα δινόταν και πριν, αφού δεν υπήρχε καμιά διάταξη που να απαγορεύει τη φοίτηση θηλέων στα σχολεία των αρρένων[4]. Το ζητούμενο βεβαίως είναι πόσα κορίτσια, με δεδομένες τις συνθήκες της εποχής, συμμετείχαν στις σχολικές δραστηριότητες. Από την άλλη καμιά πληροφορία δεν υπάρχει από καμία πηγή που να μας κάνει να δεχτούμε ότι ενδέχεται να παρακολουθούσε μαθήματα κάποια κοπέλα στην υπάρχουσα στη Ζίτσα Ελληνική σχολή [ενδεχομένως να ισχύει κάτι τέτοιο – με μεγάλη επιφύλαξη πάντως – στην περίπτωση της Αμαλίας Χρυσοχόου-Παπασταύρου, αδελφής του Μιχ. Χρυσοχόου, που ήταν από τις πρώτες διδασκάλισσες απόφοιτες του Αρσακείου]. Έτσι επικεντρώνουμε την προσοχή μας στη στοιχειώδη κατώτερη εκπαίδευση (πρωτοβάθμια με σύγχρονη ορολογία). Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε, επίσης, το ενδεχόμενο οι πιο εύποροι – μπορούμε να διατυπώσουμε μια υπόθεση κατ' αναλογία προς ό,τι συνέβαινε στα Ιωάννινα[5] – να φρόντιζαν για την παροχή στοιχειωδών έστω μορφωτικών εφοδίων (ανάγνωση, γραφή, αριθμητική) στις θυγατέρες τους κατ' οίκον, επιστρατεύοντας κάποιον από τους υπάρχοντες διδασκάλους[6].

---

[1] Εφ. *Πανελλήνιον*, φ. 16 / 28 Νοεμβρίου 1853 [Ηπειρωτικά]. Giuseppe Regaldi, "Stabilimenti di Publica Beneficenza nell' Epiro", *Corriere Mercantile*, N° 263, Genona / 10-11-1853.

[2] *Ο. π.*.

[3] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 118.

[4] Βλ. και απόψεις μας που αναπτύχθηκαν στη σ.55, σημ. 6. Πρβλ. ΓΑΚ / Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής / Γενικός έλεγχος των ετών 1845 – 1891 [Βιβλίο 1° : *Εξετάσεων ενιαυσίων από του 1845 μέχρι 1854 βαθμοί προόδου*], όπου σε σχετική σημείωση δίδεται η πληροφορία ότι *από του 1845 υπήρχε συνεκπαίδευσις εν τη Ζωσιμαία Σχολή*. Πράγματι εντοπίζονται ονόματα κοριτσιών κατά τα σχολικά έτη 1845-46 (π. χ. Αλεξάνδρα Στεφ. Βαταβάλη και Ασπασία Γ. Τσίμα στην 3η κλάση, Βικτωρία Κοντοθανάση, Ελένη Μάγειρα, Ασπασία Σαμαρινιώτου στην 5η κλάση) και 1846-47. Το γεγονός ότι δεν σώζονται στοιχεία παλαιότερων ετών στα Αρχεία της Ζωσιμαίας αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο η συνεκπαίδευση να είχε ήδη αρχίσει πολύ νωρίτερα. Βλ. και Κ. Π. Λαζαρίδης, *Το πνευματικό Ζαγόρι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Γιάννινα 1969, σ. 26, σχετικά με φοίτηση των Ζαγορίσιων μαθητριών στα κοινά σχολεία των αρρένων πριν την ίδρυση Παρθεναγωγείων. Ανάλογες πληροφορίες για καθιέρωση της συνεκπαίδευσης στο στοιχειώδη κύκλο στην Ελλάδα από το 1829 ενισχύουν την υπόθεση αυτή. Πρβλ. Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *Η Μέση Εκπαίδευση...*, ό. π., σ. 47-48, 54.

[5] Πρβλ. Γ. Αθ. Οικονόμου, *Ιστορία των τριών Ελισαβετείων...*, ό. π. , σ. 14.

[6] Πιθανότατα πάντως το ρόλο του οικοδιδασκάλου – άλλωστε η οικοδιδασκαλία αυτού του είδους και δαπανηρή είναι, άρα προσιδιάζει περισσότερο σε αστικό περιβάλλον (π. χ. εμπορικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας ή Φαναριώτικους κύκλους της Πόλης και των Παραδουνάβιων ηγεμονιών. βλ. και Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 23-24) επιτελούσαν για τις κόρες τους οι κάτοχοι γραμματικών γνώσεων (π. χ. ιερείς, διδάσκαλοι). Ενδιαφέρον έχει στο σημείο αυτό να θέσουμε και έναν προβληματισμό, στον οποίο η έλλειψη τεκμηρίων βεβαίως δεν επιτρέπει μια ικανοποιητική απάντηση, προσανατολισμένο στον πιθανό πρώιμο μορφωτικό ρόλο που ενδέχεται να διαδραμάτισε, σε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ήδη από το 1859 και εξής ανιχνεύεται κάποια κινητικότητα στον τομέα της συγκεκριμένης ανάληψης πρωτοβουλίας από την κοινότητα για την εκπαίδευση του άλλου φύλου. Η αναληφθείσα φροντίδα , όπως προκύπτει από μαρτυρίες των πηγών, πρέπει να είχε συμπληρωματικό χαρακτήρα και να απέβλεπε μάλλον στην παροχή πρακτικών γνώσεων και δεξιοτήτων, στη βάση των «προδιαγραφών» του άλλου φύλου αλλά και των τοπικών αναγκών. Θα μπορούσε κανείς να αποφανθεί πως επιχειρήθηκε η δημιουργία υποτυπώδους Παρθεναγωγείου, ένα είδος ίσως οικοκυρικής / τεχνικής σχολής[1], αφού η κοινότητα προσέλαβε για τη λειτουργία της διδασκάλισσα της ραπτικής[2]. Δεν είναι σαφές, πάντως, αν έγινε χρήση ξεχωριστού οικήματος, ή αν οι δραστηριότητες αυτού του είδους εξυπηρετούνταν στο χώρο της αλληλοδιδακτικής σχολής σε ώρες εκτός προγράμματος μαθημάτων. Ο Λαμπρίδης αναφέρεται στην πρώιμη λειτουργία Παρθεναγωγείου και το χαρακτηρίζει ραπτήριον[3], υποβαθμίζοντας προφανώς τη σημασία του, εντούτοις πρόκειται για τη σηματοδότηση θετικών εξελίξεων, για τα πρώτα βήματα προόδου στη μακρά πορεία της προσπάθειας για γυναικεία χειραφέτηση. Τέλος η ύπαρξη Παρθεναγωγείου, με την προαναφερθείσα μορφή και στόχους, πριν από το 1872 επιβεβαιώνεται και από τον Πετρίδη: *τα Κούρεντα έχουν επίσημον χωρίον την Ζίτσαν, έχουσαν σχολεία και Παρθεναγωγείον συντηρούμενα υπό των πλουσίων μοναστηριών Προφήτου Ηλιού και των Πατέρων, άτινα έχουσι πλουσιώτατα κτήματα εν Βλαχία ...ων την περιουσίαν εποφθαλμιών ο πρώην των Ηγεμονιών άρχων, Α. Κούζας εδήμευσε*[4]. Δεδομένου ότι η δήμευση έγινε το 1862/63, είναι φανερό ότι η λειτουργία του θα πρέπει να τοποθετηθεί πριν από τη χρονολογία αυτή. Δεν είναι σαφές πάντως μέχρι πότε διατηρήθηκε το υποτυπώδες αυτό Παρθεναγωγείο, αν και η παύση της χρηματοδότησης από τα μοναστηριακά εισοδήματα δεν αφήνει πολλά περιθώρια για επιβίωση του πρώιμου αυτού εγχειρήματος πέραν του 1862/63.

Γ΄1. 4.β. Φιλίτειο Παρθεναγωγείο – 1872

Η έναρξη της συστηματικής και οργανωμένης πλέον ενασχόλησης με την εκπαίδευση των κορασίων σηματοδοτεί ένα σημείο τομής στην ιστορία των εκπαιδευτικών καταστημάτων της Ζίτσας, καθώς έρχεται να καλύψει τα προηγούμενα κενά και ταυτόχρονα να σημάνει την απαρχή μιας τέτοιας διαδικασίας πρωταρχικά στην κωμόπολη από όλο το τμήμα Κουρέντων, ή ακόμη από όλη σχεδόν την επαρχία

περιορισμένη έκταση φυσικά, η μονή των Καλογραιών στη Ζίτσα, επωνυμούμενη της Παναγίας, που λειτουργούσε από τις αρχές περίπου του 17ου αιώνα. Παρόλη την έλλειψη συναφών στοιχείων, είναι άραγε άτοπο να εικάσουμε ότι σε κάποιες φάσεις ίσως λειτούργησε και ως άτυπο κέντρο παροχής στοιχειωδών μορφωτικών εφοδίων στις τροφίμους της μονής και ίσως και σε περίοικες μαθήτριες; Για παράδειγμα δεν αποκλείεται κάποια «μορφωμένη» ηγουμένη να επιχείρησε να μετέλθει και διδασκαλικό ρόλο, στα πλαίσια πρωταρχικά λειτουργικών αναγκών της μονής. Πρβλ. γενικότερες ανάλογες απόψεις του Μ. Γεδεών, «Ελληνίδων εκπαίδευσις μετά την Άλωσιν», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. Ε΄, 1939, σ. 332-333.

[1] Πρβλ. ανάλογη πολύ πιο πρώιμη περίπτωση (σχολή κεντητριών στα Τατάουλα το 1810) Νεοκλής Σαρρής, *Οσμανική πραγματικότητα*, ΙΙ, σ. 394. Οπωσδήποτε η σύγκριση έχει σχετικό μόνο χαρακτήρα, στο βαθμό που το ραπτήριο της Ζίτσας ενείχε σε πολύ μικρότερο βαθμό την προοπτική επαγγελματικής αποκατάστασης, ήταν δε μάλλον προσανατολισμένο στην παροχή πρακτικών δεξιοτήτων για περιορισμένη οικιακή χρήση.

[2] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ: επιστολή ενός «Φιλαλήθους» προς τον συντάκτη της εφ. *Ελληνικά Χρονικά* Μεσολογγίου, χ. χ. [μάλλον 1859], σ. 199.

[3] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 75.

[4] Αθ. Πετρίδης «Σύντομος Γεωγραφική Περιγραφή της Ηπείρου», *Νεοελληνικά ανάλεκτα* περιοδικώς εκδιδόμενα υπό του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού, τόμος Α΄ – μέρος Β΄, φυλλ. Α΄, εν Αθήναις 1871, σ. 58.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων (μόνο σε δυο χωριά του Ζαγορίου λειτουργούσε Παρθεναγωγείο πριν από το της Ζίτσας), γεγονός που πιστοποιεί τη σαφή υπεροχή της και στον τομέα αυτό.

Η συνεισφορά του Δημητρίου Κ. Φιλίτη συνίσταται στο ότι συνέλαβε το πρόβλημα και επεχείρησε επιτυχώς τη ριζική του θεραπεία. Αφενός εξασφάλισε την απαραίτητη κτιριακή υποδομή, μετατρέποντας τον πατρικό του οίκο σε Παρθεναγωγείο[1], και αφετέρου χρηματοδότησε αδρά το όλο εγχείρημα[2], επιπλέον δε προσάρτησε στη σχολή και υφαντήριο, ώστε μαζί με τις θεωρητικές γνώσεις να δοθούν και πρακτικά εφόδια στα κορίτσια και να δημιουργηθούν οι βάσεις για ανάπτυξη μιας εγχώριας βιοτεχνίας τόσο απαραίτητης από οικονομική άποψη για τον τόπο[3]. Στο σημείο αυτό φαίνεται καθαρά η επίδραση της αστικής ιδεολογίας που επιχειρεί ήδη από τότε τη σύνδεση της εκπ/σης με την οικονομική δραστηριότητα. Ο Φιλίτης, έμπορος στο Βουκουρέστι, είναι δεκτικός, όπως συμβαίνει άλλωστε με την πλειοψηφία της εμποροαστικής τάξης, στις ευρωπαϊκές επιρροές και προβάλλει ως φορέας μιας εκσυγχρονιστικής αντίληψης και λογικής, προοδευτικής για την εποχή της και δη όσον αφορά τον υπόδουλο Ελληνισμό, που η φεουδαρχική οθωμανική συγκρότηση / κληρονομιά – ήδη η επέκταση των τσιφλικιών έχει καταφέρει καίρια πλήγματα στις φεουδαρχικές δομές και πιέζει προς την κατεύθυνση της καπιταλιστικοποίησης, ωστόσο η οθωμανική αυτοκρατορία απέχει πολύ από τον αστικό μετασχηματισμό, ιδίως όσον αφορά στην περιφέρεια – του στερεί τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες μιας οικονομικής ανάκαμψης σύμφωνης με τα αστικά πρότυπα.

Από μία άποψη, αν και οι σχετικές διαδικασίες δεν αφίστανται από τα κοινωνικά καθορισμένα πλαίσια για τη θέση και το ρόλο της γυναίκας, συνιστούν τομή στον τρόπο που μέχρι τότε αντιμετωπιζόταν το ζήτημα της γυναικείας αγωγής, στο βαθμό που καταφάσκουν στο αίτημα για γυναικεία παίδευση και υπερβαίνουν τις κοινωνικές προκαταλήψεις στο θέμα αυτό, «μπολιάζοντας» με τις ιδέες και τις αρχές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού όχι μόνο τη Ζίτσα, αλλά και τον ευρύτερο Ηπειρωτικό χώρο. Εξάλλου η προσπάθεια συνδυασμού της γενικής παιδείας με πρακτικά εφόδια τοπικής αναγκαιότητας (παροχή γνώσεων και δεξιοτήτων υφαντικής, προσανατολισμένων στην άσκηση οικιακού βιοτεχνικού έργου, που και τις οικογενειακές ανάγκες θα εξυπηρετεί και την εγχώρια ζήτηση θα καλύπτει, παίζοντας συμπληρωματικό οικονομικό ρόλο και προοπτικά δίνοντας τη δυνατότητα της επαγγελματικής αποκατάστασης σε άπορες και ενδεείς μαθήτριες), προσδίδει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της όλης εκπαιδευτικής παρέμβασης[4].

---

[1] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / αντίγραφο κώδ. Επαρχ. Δημογεροντίας αρ. 220 / 17 Ιουνίου 1872 . Βλ. και ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ1, σ. 145, αρ. 220 / 18-6-1872, και σ. 146, αρ. 221 / 18-6-1872.

[2] Σύμφωνα με εφ. *Νεολόγος*, φ. 1671 / 24-8 (2-9)-1874 δαπάνησε το διάστημα των δύο πρώτων χρόνων λειτουργίας της Σχολής πάνω από 500 λίρες.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, εν Ζήτση της Ηπείρου την 2 Ιουλίου 1872, όπου μεταξύ άλλων σημειώνει: *... το χωρίον, εν ώ συνιστάται το ρηθέν παρθεναγωγείον ... κείται επί θέσεως γραφικωτάτης μεν αλλά λίαν αγόνου και τούτου ένεκα και τούτο και τα πέριξ, ως και το πλείστον μέρος της λοιπής Ηπείρου δεν παρακολουθούσι την πρόοδον της εποχής, το δε πλείστον των ανδρών αποδημεί σχεδόν ανεπιστρεπτεί. Επιθυμών να θέσω, το κατά δύναμιν, φραγμόν τινα εις την λυπηράν ταύτην κατάστασιν της ιδιαιτέρας μου πατρίδος απεφάσισα την εν αυτή σύστασιν του ρηθέντος παρθεναγωγείου ίνα διδάσκωνται εν αυτώ τα εν τοις δημοτικοίς σχολείοις διδασκόμενα, προ πάντων δε χειροτεχνήματα χωρικά και πρόσφορα προς τας ανάγκας του τόπου, εις τρόπον ώστε με την πρόοδον του χρόνου να εισαχθή εν τω τόπω τούτω είδός τι βιομηχανίας, ήτις θα αναπληρώση εν μέρει τας εκ του αγόνου της χώρας ελλείψεις.* Πρβλ. ανάλυση της σημασίας του ιδρυθέντος Παρθεναγωγείου εφ. *Νεολόγος*, φ. 1206 / 12)24-1-1873 και φ. 1671 / 24-8 (2-9)-1874. Πρβλ. και Λαμπρίδης *ΗΑ*, μέρος Β΄, σ. 61.

[4] Πρβλ. *Νεολόγος*, , φ. 1206 / 12)24-1-1873, που χαρακτηρίζει την προσάρτηση υφαντηρίου στη σχολή *πράγμα καινοφανές*, που θα παρέξει διπλή ωφέλεια: α) Απόκτηση τέχνης που θα δίνει στις γυναίκες τη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Συγκεκριμένα ο Δ. Φιλίτης, με αφιερωτικό του έγγραφο, χρονολογούμενο 17-6-1872, αφιέρωσε (έκαμε βάκφι) στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου του μικρού μαχαλά τον πατρικό του οίκο, *συνιστάμενον από δωμάτια πέντε με τα κατώγεια και μίαν στέρναν, ομού με την περιοχήν του και σπητότοπον και ένα κήπον ... με την συμφωνίαν να χρησιμεύση Παρθεναγωγείον απάσης της κοινότητος του χωρίου αιωνίως*[1]. Ταυτόχρονα, με πληρεξούσιο έγγραφο ιδίας ημερομηνίας[2], αφού δηλώνει ότι συστήνοντας το Παρθεναγωγείο επιτελεί πατρική εντολή, τονίζει ότι θα καταβάλλει ενόσω ζει τα έξοδα λειτουργίας του, μετά δε το θάνατό του θα συντηρείται από κληροδότημα που αφήνει με έγγραφη διαθήκη του, σύμφωνα με τις διατάξεις της[3]. Επειδή δεν μπόρεσε να καταρτίσει τη Σχολή σύμφωνα με την επιθυμία του κατά το βραχύ διάστημα της παραμονής του στη Ζίτσα, διορίζει τους αρχ. Γαβριήλ, Ηγούμενο του Πρ. Ηλία, και τους κ. Μιχαήλ Γκάλγκο και Λάμπρο Ζ. Παπαχρόνη, έμπορους και ιδιοκτήτες, καθώς και το δικηγόρο Γεώργιο Ευαγγελίδη *να ενεργήσουν και προβλέψουν περί παντός ό,τι απαιτείται προς κατάρτισιν του ρηθέντος παρθεναγωγείου συμμορφούμενοι με τα επί τοιούτων κοινωφελών ιδρυμάτων καθεστώτα και διορίζοντες αυτοί ούτοι τας διδασκαλίσσας και το λοιπόν προσωπικόν.* Η τοποθέτησή τους ως εφόρων της σχολής, χωρίς να έχει το δικαίωμα άλλος από τη Ζίτσα να αναμιχθεί στο έργο τους, εκτός από τον ίδιο, συνοδεύτηκε από τη διατήρηση του δικαιώματός του να μπορεί να ανακαλέσει, όποτε θελήσει, την προς αυτούς εντολή. Τέλος τους παραχώρησε κάθε πληρεξουσιότητα να παρίστανται σε δικαστήρια, να κοινοποιούν και να δέχονται παντός είδους έγγραφα, δικόγραφα κτλ., και εν γένει να κάνουν το παν για την υπεράσπιση των συμφερόντων του Παρθεναγωγείου, να δίνουν δε κατ' έτος λόγο των πράξεων τους στο διαθέτη.

Ωστόσο, αμέσως μετά την ίδρυση του Παρθεναγωγείου, αναίρεσε μερικώς τη δικαιοδοσία των εφόρων να διορίζουν το προσωπικό του ιδρύματος, αφού με επιστολή του προς τον πρόεδρο του ΣΔΕΓ εξέφραζε αφενός τη γενική ευάρεστη εντύπωση που η ίδρυση του Συλλόγου προκάλεσε στους ομογενείς και αφετέρου ανέθετε στο ΣΔΕΓ την εκλογή *της μελλούσης να διευθύνη το παρθεναγωγείον τούτο διδασκαλίσσης*[4]. Ο Σύλλογος ασμένως έσπευσε να αναδεχθεί το καθήκον με το οποίο τον επιφόρτισε ο Δ. Φιλίτης και απέστειλε στη Ζίτσα την Αρσακειάδα Αγγελική Μητροπούλου (βλ. κεφ. διδακτικό προσωπικό), η οποία και έκανε έναρξη των μαθημάτων το σχολικό έτος 1872-73.

δυνατότητα να πορίζονται τα προς το ζην κατ' οίκον, χωρίς να παραμελούν την ανατροφή των τέκνων τους και β) τόνωση της εγχώριας οικονομίας με την εισαγωγή βιοτεχνικής δραστηριότητας απολύτως αναγκαίας.

[1] Αρχείο Τρίμμη, *ό. π.* – ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 145, αρ. 220 / 18-6-1872.

[2] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, αρ. 221/ 18-6-1872. Πρβλ. καταχώριση του εγγράφου από το Σ. Μπέττη στο περ. *η Ζίτσα*, τχ. 31, Σεπτ. – Οκτ. 1995, σ. 8.

[3] Είναι προφανές ότι ο Φιλίτης είχε ήδη από του 1872 συντάξει τη διαθήκη του, γεγονός που αποδεικνύει ότι η φιλεκπαιδευτική του παρέμβαση δεν ήταν ευκαιριακού χαρακτήρα, αλλά προϊόν ώριμης απόφασης με προοπτική. Ωστόσο, για λόγους που δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθούν, το αρχικό κείμενο, στο οποίο φαίνεται πως όριζε ήδη από τότε το ΣΔΕΓ ως κληρονόμο του (πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*), τροποποιήθηκε, αφού ίσχυσε τελικά πολύ μεταγενέστερη διαθήκη του (1-8-1886 – βλ. κεφ. κληροδοτήματα και δωρεές ευεργετών).

[4] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. Δ. Φιλίτη προς ΣΔΕΓ, Ζήτσα 2-7-1872. Στην ίδια επιστολή υπεδείκνυε και τα κατά τη γνώμη του προσόντα της διδασκάλισσας: ... *αυστηράς ηθικής, ωρίμου ηλικίας και εννοούσα την αποστολήν αυτής, καθόσον μέλλει να εγκατασταθή εις τόπον, όπου το πρώτον ήδη συνιστάται παρθεναγωγείον και όπου ου μόνον τας εκ τούτου δυσκολίας πρόκειται να υπερνικήση, αλλά και προς μόρφωσιν όλου του εκεί γυναικείου φύλου θα συντελέση διά του παραδείγματός της και του τρόπου της. Άνευ των τοιούτων προσόντων βλάβην μάλλον αντί ωφελείας δύναται να προξενήση εις το ευφυές μεν αλλ' αμαθές και πλήρες προλήψεων γυναικείον αυτού φύλον.* Ενδεχομένως στην εξέλιξη αυτή να έπαιξε κάποιο ρόλο και ο Γ. Ευαγγελίδης, σε στενές προς το Σύλλογο σχέσεις ευρισκόμενος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η φροντίδα του Φιλίτη για την εύρρυθμη λειτουργία του παρθεναγωγείου αποκαλύπτεται και από τη νέα, σε σύντομο σχετικά χρονικό διάστημα, επίσκεψή του στη γενέτειρα (Ιούνιο του 1874), στα πλαίσια της οποίας παρακολούθησε εκ του σύνεγγυς και έμεινε καθόλα ευχαριστημένος από τη μέχρι τούδε πορεία. Σχετικά με το υφαντήριο, έδωσε οδηγίες για την επέκταση της λειτουργίας του και έλαβε πρόνοια να σταλεί κάποια νέα στην Ελβετία ή σε άλλο μέρος της Ευρώπης για να σπουδάσει την υφαντουργία επιστημονικότερα και να μεταφυτεύσει στην Ήπειρο τη βιομηχανία αυτή *ήτις αποκαθιστά ευδαίμονας τας χώρας εκείνας, εις ας υπάρχει*[1].

Όσον αφορά σε θέματα εποπτείας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, επισημαίνουμε δύο ευδιάκριτες φάσεις. Η πρώτη έχει ως αφετηρία της την ιδρυτική πράξη της σχολής και φθάνει μέχρι τη λήξη του σχολικού έτους 1887-88. Αν και το τοπίο δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρο, τα στοιχεία που διαθέτουμε μας προσανατολίζουν είτε στην απευθείας άσκηση εποπτείας από τον ιδρυτή – η οποία μόνο περιστασιακά ήταν εφικτή λόγω της παραμονής του στο εξωτερικό, και μάλλον περιορίζεται στην αρχική οργανωτική πνοή, αποτέλεσμα του 1ου ταξιδιού του στη Ζίτσα, εξαντλείται δε πιθανότατα με την εκ δευτέρου επάνοδό του στα πάτρια εδάφη το 1874 – είτε στην έμμεση επίβλεψη της πορείας του εκπαιδευτικού καταστήματος δι' αντιπροσώπου ή αντιπροσώπων. Πιστεύω πως για κάποιο χρόνο, μέχρι και την αναχώρησή του για το Βεράτι (τέλη 1875 – αρχές 1876 πιθανότατα), ο Γ. Ευαγγελίδης επωμίστηκε το ρόλο του αντιπροσώπου[2], ενδεχομένως και συνεπικουρούμενος από κάποιον από τους αρχικά διορισμένους ως εφόρους, εντούτοις οι σπαράσσουσες την κοινότητα έριδες, απ' αφορμή τη διαχείριση των κληροδοτημάτων Δοσιθέου και Γουδίνου, στις οποίες πρωτοστατούσαν οι αντίστοιχες εφορείες (βλ. σχετικά κεφ. Β΄, υποκ. Β΄.2 Κληροδοτήματα και δωρεές ευεργετών), που διατηρήθηκαν έντονες τουλάχιστον επί μία πενταετία (1873-1878) φαίνεται πως επέβαλλαν στο Δ. Φιλίτη την εγκατάλειψη του αρχικού σχήματος και την αναζήτηση προσώπου της απολύτου εμπιστοσύνης του, προερχόμενου από το συγγενικό περιβάλλον του. Η αλληλογραφία του με το Σύλλογο υποδεικνύει τον ανεψιό του Ιωάννη Κ. Νικολαΐδη, ο οποίος κατά τα γραφόμενα του θείου του υπήρξε επί πολλά έτη, ίσως και από της ιδρύσεως του Παρθεναγωγείου, αντιπρόσωπός του στη Ζίτσα[3]. Βεβαίως δεν αναιρείται η υπαγωγή σε γενικές γραμμές της λειτουργίας του Παρθεναγωγείου στην εφορεία των σχολείων – επομένως και η οριοθέτηση της δράσης του αντιπροσώπου –, σύμφωνα με τα ισχύοντα στην οθωμανική επικράτεια. Οπωσδήποτε όμως το γεγονός ότι η εφορεία δεν έλεγχε τη διαχείριση των κονδυλίων και επιπλέον η θέληση του ιδρυτή έπαιζε πρωτεύοντα ρόλο[4] περιόριζε δραστικά την εμβέλεια των παρεμβάσεών της.

Από την άλλη ο ΣΔΕΓ, πέρα από την εκλογή του διευθυντικού προσωπικού και την καταβολή των ετήσιων αποδοχών μετά από συνεννόηση με το Φιλίτη, δεν φαίνεται να είχε ενεργότερη ανάμιξη στα του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, εκτός ίσως ενός γενικότερου συμβουλευτικού ρόλου. Πάντως η επιλογή της διευθύντριας

---

[1] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 1671 / 24)2-9-1874 [εκτενής ανταπόκριση από Ζίτσα 5)17-8-1874]. Δεν υπάρχουν στοιχεία για υλοποίηση του στόχου αυτού – μάλλον δεν ευοδώθηκε για κάποιους λόγους –, η πληροφορία ωστόσο είναι χαρακτηριστική των σκέψεων και των σχεδιασμών του ευεργέτη.

[2] Αν και δεν πρέπει να υπήρξε συνεχής παρουσία του στα Ιωάννινα, αφού από το Δεκ. 1874 έως το Μάρτιο του 1875, όπως προκύπτει από επιστολές του προς το ΣΔΕΓ από Βουκουρέστι, βρίσκεται στη Ρουμανία, η απουσία του είχε προσωρινό χαρακτήρα. Πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*, επιστ. Ευαγγελίδη προς Ν. Μαυροκορδάτο...

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, ΣΤ2 / 520: επιστολές Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ κ. Πασπάτη, Βουκουρέστι 8-1-1889, 24-5-1889 και Ιουνίου 1889 [χ. χ. – ελήφθη 27-6-1889].

[4] Πρβλ. *Νεολόγος*, φ. 3979 / 7)19-7-1882 [ανταπόκριση από Ζίτσα – 24 Ιουλίου]. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, αποκαλυπτικό της συνανάμιξης των ρόλων, η βοηθός της διεθύντριας εκλέγεται από τις απόφοιτες του Παρθεναγωγείου μετά από πρόταση της εφορείας της Ζίτσας και έγκριση του ιδρυτή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προσέφερε στο Σύλλογο τη δυνατότητα ενός συγκεκαλυμμένου, έμμεσου θα έλεγα, ελέγχου σε θέματα λειτουργίας και στη φάση αυτή.

Όταν το Σεπτέμβριο του 1887 ο Δ. Φιλίτης προχώρησε στη δωρεά των 80000 φράγκων για το Παρθεναγωγείο, επιθυμώντας να διαιωνίσει τη λειτουργία του και να εξασφαλίσει την ύπαρξή του, χωρίς την άμεση σύμπραξή του, εντέλλοντας για το σκοπό αυτό το Σύλλογο[1], δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την άμεση εμπλοκή του ΣΔΕΓ στις σχετικές διαδικασίες. Ήδη το Δεκέμβριο του 1887 ο δωρητής, μετά την αποδοχή της δωρεάς από το Σύλλογο, ευχαρίστως κοινοποιεί τη διαβίβαση του χρηματικού στην ΕΤΕ, θέτοντας και τα όρια για το πέρασμα στη β΄ φάση, της άμεσης εποπτείας του ΣΔΕΓ επί του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου: *Περαίνων γνωστοποιώ υμίν ότι εγώ θέλω εξακολουθήσει να συντηρώ και φροντίζω το εν Ζήτζη παρθεναγωγείον μου μέχρι τέλους του μηνός Αυγούστου, από δε την 1ην Σεπτεμβρίου ο σεβαστός Σύλλογος θέλει επιβλέψει και δαπανά διά την συντήρησιν και τακτικήν λειτουργίαν του παρθεναγωγείου με τους τόκους τους οποίους θέλει εισπράττει εκ των χρεωγράφων...*[2].

Η ανάληψη από το ΣΔΕΓ πλήρους ελέγχου επί του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, δημιούργησε ωστόσο μια ιδιότυπη κατάσταση, που ήγειρε εύλογα, κυρίως μετά το θάνατο του Φιλίτη, ζητήματα αρμοδιότητας και κυοφόρησε έντονες τριβές και αντιπαραθέσεις ανάμεσα στους αναγνωρισμένους από την οθωμανική εξουσία εκπαιδευτικούς φορείς (εφόρους, μητροπολίτη) και το Σύλλογο, οι παρενέργειες των οποίων παρέβλαψαν την ομαλή εκπαιδευτική διαδικασία[3].

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστ. Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ κ. Α. Πασπάτη, Βουκουρέστι 28-9-1887, όπου αναφέρονταν μεταξύ άλλων τα εξής: *Τα τοκομερίδια των χρεωγράφων του ποσού των 80000 δρχ. θέλει λαμβάνει τακτικώς ο εν Αθήναις Σύλλογος ... και θέλει δαπανά το εξ αυτού πηγάζον ποσόν προς συντήρησιν του περί ου πρόκειται παρθεναγωγείου ως εξής: θέλει πληρώνει μίαν διδασκάλισσαν διευθύντριαν του παρθεναγωγείου, μίαν διδασκάλισσαν βοηθόν της διευθυντρίας και μίαν υφάντριαν, το δε ποσόν το οποίον ήθελε μείνει μετά την πληρωμήν του μισθού του μνησθέντος προσωπικού, θέλει χρησιμεύση διά ξύλα και κάρβουνα προς θέρμανσιν του καταστήματος, διά επισκευάς αυτού και διά υλικόν του σχολείου, ως γίνεται και μέχρι τούδε και ούτω λειτουργεί εξαίρετα δίδον καρπούς λίαν ευχαρίστους.* Σχετικά με το ρόλο της διευθύντριας: *Η διευθύντρια κατοικεί εν τω παρθεναγωγείω και έχει και ξύλα και κάρβουνα προς χρήσιν της, αυτή διαχειρίζεται τα έξοδα τα αναγκαιούντα διά το παρθεναγωγείον και υποβάλλει κατά τριμηνίαν τακτικόν λογαριασμόν προς έγκρισιν και πληρωμήν.* Με τον τρόπο αυτό ο Φιλίτης ενημέρωνε το Σύλλογο σε θέματα λειτουργίας και συγχρόνως υποδείκνυε το πλαίσιο της μελλοντικής πλεύσης του Συλλόγου.

[2] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστ. Φιλίτη προς πρ. ΣΔΕΓ, Βουκουρέστι 31-12-1887.

[3] Το πρόβλημα αφορούσε στην άρνηση του Συλλόγου να υπαγάγει το Παρθεναγωγείο στην άμεση εποπτεία της εν Ζίτση εφορείας και του μητροπολίτη. Σε αντίπραξη ο τελευταίος παρενέβαλε προσκόμματα στην ομαλή λειτουργία της Σχολής αρνούμενος να επικυρώσει το συμβόλαιο της διευθύντριας και να εκδώσει σχετική άδεια άσκησης επαγγέλματος. Οι πρώτες τριβές εμφανίστηκαν το 1892 – βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή προξένου Ζ. Βάλβη προς ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 352, Ιωάννινα 27-9-1892 – αλλά η κατάσταση οξύνθηκε ιδιαίτερα το 1895 / 1896. Βλ. *ό. π.*, επιστολή εφόρων Ζίτσης προς γεν. πρόξ. Α. Λογοθέτη, Ιωάννινα 10-10-1895 και επιστολές του μητρ. Ιωαννίνων Γρηγόριου προς Λογοθέτη, αρ. πρωτ. 1147 / 17-11-1895 και προς πρόξενο Γ. Δοκό, αρ. πρωτ. 691 / 27-8-1896 και αρ. πρωτ. 800 / 19-9-1896. Η μη αναγνώριση του προσωπικού δεν συνιστούσε αμφισβήτηση του δικαιώματος του Συλλόγου να διορίζει αυτός, σύμφωνα με τη θέληση του διαθέτη, το διδακτικό προσωπικό, αλλά αποσκοπούσε στην άσκηση πίεσης προς το ΣΔΕΓ για συμμόρφωση προς τα θεσπισμένα στην οθωμανική επικράτεια. Από τη μεριά του ο Σύλλογος προέβη σε παραχωρήσεις, αφορώσες στην διακανόνιση του προγράμματος από τη Μητρόπολη με σύμφωνη γνώμη και της εφορείας και στην ψιλή εκ μέρους της διευθύντριας αναγνώριση της εφορείας ως εποπτεύουσας αρχής, διατηρώντας όμως αποκλειστικά για τον εαυτό του την εσωτερική διοίκηση του Παρθεναγωγείου και την άμεση υπαγωγή της διευθύντριας και του προσωπικού στις διαταγές του και στις διαταγές του γενικού προξένου, ως άμεσου αντιπροσώπου του Συλλόγου. Φαίνεται ωστόσο ότι η άλλη πλευρά δεν ικανοποιήθηκε από τις προτεινόμενες λύσεις και η όξυνση της κατάστασης οδήγησε και στην παρέμβαση του Πατριαρχείου. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστολές ΣΔΕΓ προς γεν. πρόξ. Ελλάδος κ. Γ. Δοκόν, αρ. 507, Αθήνα 15-8- 1896 και αρ. 585, Αθήνα 30-9-1896, Επιστολές Γ. Δοκού προς κ. Α. Ζαΐμη, πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. 472, Ιωάννινα 19-9-1896 και αρ. 522, Ιωάννινα 22-10-1896.

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Επιλέγοντας τονίζουμε ότι το Φιλίτειο Παρθεναγωγείο σημείωσε από τη στιγμή της ίδρυσής του μέχρι και την απελευθέρωση (1872-1913) μια συνεχή παρουσία, γαλουχώντας στους κόλπους του πλήθος μαθητριών. Πρόβλημα, εντούτοις, λειτουργίας φαίνεται πως αντιμετώπισε το προσαρτημένο υφαντήριο. Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα λειτούργησε αρχικά μέχρι το 1880, οπότε αποχώρησε η διευθύντρια Ελένη Φαναριώτου[1] – ήδη το 1882 σε δημοσίευμα της εφ. *Νεολόγος* εκφράζεται η ευχή ο ιδρυτής να επανασυστήσει το υφαντήριο[2] –, στη συνέχεια όμως οι Ζιτσαίοι εξεδίωξαν την υφάντρια, όπως σαφώς επισημαίνει ο ιδρυτής στη συνταγμένη την 1-8-1886 στο Βουκουρέστι διαθήκη του, στην οποία διατυπώνει τη θέλησή του να συσταθεί εκ νέου το υφαντήριο και να βρεθεί μία καλή διδασκάλισσα της υφαντικής, που θα μισθοδοτείται από το ποσό που αφήνει για το Παρθεναγωγείο[3]. Από το σχολικό έτος 1886-87, αμέσως μετά τη σύνταξη και, κατά τα φαινόμενα, τη γνωστοποίηση του περιεχομένου της διαθήκης[4], προσλήφθηκε ως υφάντρια η Αικατερίνη Καλογήρου. Έκτοτε το υφαντήριο, άλλοτε ως αναπόσπαστο τμήμα του Παρθεναγωγείου, στο οποίο φοιτούσαν οι μαθήτριες της Σχολής, και άλλοτε ως σχετικά αυτονομημένο – λειτουργικά βεβαίως, αφού τελούσε συνεχώς υπό ενιαία διεύθυνση –, με την έννοια ότι απασχολούσε μόνο ή κυρίως εξωτερικές μαθήτριες, οι περισσότερες από τις οποίες, πάντως, προέρχονταν από τις απόφοιτες του Παρθεναγωγείου, ανεξαρτήτως των κατά καιρούς προβλημάτων, λειτούργησε συνεχώς και συνέβαλε με τον τρόπο του στην απόκτηση πρακτικών γνώσεων και δεξιοτήτων από τις μαθήτριές του.

Γ΄1. 4.γ. Η εκπαίδευση των νηπίων – το πρώτο Νηπιαγωγείο.

Σχετικά, τέλος, με την εκπαίδευση των νηπίων, πρέπει να τονιστεί ότι η έλλειψη αυτοτελούς νηπιαγωγείου, που να περιλαμβάνει τα άρρενα και θήλεα νήπια της κοινότητας και να ασκεί συνολική παιδευτική επενέργεια στη βάση των κατευθύνσεων της Παιδαγωγικής της εποχής (μέθοδος των Νηπιαγωγείων της Γαλλίας "salles d' asile" αρχικά, νέα γερμανική μέθοδος, η φροβελιανή λεγόμενη, στη συνέχεια)[5], είχε ως αποτέλεσμα τα μεν άρρενα νήπια να φοιτούν στο Δημοτικό σχολείο, τα δε θήλεα στο Παρθεναγωγείο, διδασκόμενα περιστασιακά και στο περιθώριο της διδασκαλίας των άλλων τάξεων – αυτό ισχύει λιγότερο για το Παρθεναγωγείο, που η νηπιαγωγία φαίνεται να έχει κάπως πιο οργανωμένο χαρακτήρα[6] – τα μαθήματα που αντιστοιχούσαν στην κατώτερη τάξη του δημοτικού, χωρίς καμιά σχεδόν διαφοροποίηση, γεγονός αντιπαιδαγωγικό και αντιπαραγωγικό[7].

Πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*, Επιστολή Ευαγ. Γ. Ζαλοκώστα, επιτετραμμένου της Ελλην. Β. Πρεσβείας εν Κων/πόλει προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. 2375 / 23-11-1896 και αντίγραφο επιστολής του γεν. προξένου Γ. Δοκού προς το μητροπ. Ιωαννίνων Γρηγόριο, αρ. 647, Ιωάννινα 11-12-1896.

[1] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 3454 / 19)31-8-1880.

[2] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 3979 / 7)19-7-1882 [ανταπόκριση από Ζίτσα – 24 Ιουλίου].

[3] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ.145.

[4] Λειτούργησε προφανώς προς την κατεύθυνση αυτή η διατυπωθείσα απειλή του Φιλίτη περί μετάθεσης του Παρθεναγωγείου σε άλλο μέρος της Ηπείρου από το ΣΔΕΓ, σε περίπτωση που οι Ζιτσαίοι θα εξακολουθήσουν να μη δείχνουν την αναγκαία προθυμία για τη λειτουργία του.

[5] Βλ. σχετικά με νηπιαγωγικές μεθόδους και κατάσταση νηπιαγωγίας στην Ελλάδα – κατ' επέκταση και στον υπόδουλο χώρο – Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ.175-178. Πρβλ. Δαυίδ Αντωνίου, *Τα Προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τ. Α΄, Αθήνα 1987, σ. 36-37. Ειδικότερα για τα νηπιαγωγεία Ιωαννίνων βλ. Γ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 72-77.

[6] Πρβλ. κατωτέρω και σ. 71, σημ. 2.

[7] Πρβλ. γενικότερη αντίστοιχη εικόνα στον Ελλαδικό χώρο Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 177-178. Στα Παρθεναγωγεία Ιωαννίνων εξάλλου, πέρα από τα προβλήματα που δημιουργούσε η συμφοίτηση αρρένων και θηλέων νηπίων, η διδασκαλία γινόταν χωρίς σύστημα από απόφοιτες των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Επιπλέον τα προβλήματα χώρου, η έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού[1], κυρίως όμως η πληθώρα των μαθητών και η αδυναμία του υπάρχοντος προσωπικού να αντεπεξέλθει σε τόσες απαιτήσεις παρακώλυαν σημαντικά την πρόοδο των εργασιών στις τάξεις του δημοτικού και δημιουργούσαν πλείστα όσα προβλήματα σε διδάσκοντες και διδασκομένους[2].

Παρά την επισήμανση εντούτοις των προβλημάτων αυτών και τις συνεχείς παραστάσεις και οχλήσεις προς το ΣΔΕΓ για διορισμό Νηπιαγωγού και σύσταση μικτού νηπιαγωγείου, προκειμένου να αποβεί λυσιτελέστερη η διδασκαλία των νηπίων και να λειτουργήσουν πιο εύρυθμα οι δημοτικές σχολές αρρένων και θηλέων, δεν δόθηκε η επιθυμητή λύση στο ζήτημα, αφού ο Σύλλογος αρνήθηκε να αναλάβει το κόστος έστω και του διορισμού ιδιαίτερης διδασκάλισσας, προβάλλοντας συνεχώς οικονομική αδυναμία[3].

Τελικά προωθήθηκε η σύσταση Νηπιαγωγείου από την ίδια την κοινότητα, μετά από προτροπές και του γενικού προξένου[4], και μόνο για το διάστημα 1911-13 έχουμε τη λειτουργία πλήρους ενιαίου Νηπιαγωγείου για το σύνολο των νηπίων, που σημειωτέον υπερέβαιναν τα 100, με το διορισμό Ζιτσαίας νηπιαγωγού, απόφοιτης του

Παρθεναγωγείων της πόλης, που μάλλον λειτουργούσαν ως επιμελήτριες των νηπίων. Βλ. Οικονόμου, *ό. π.* , σ. 72.

[1] Ίδια κατάσταση επικρατούσε και στην πόλη των Ιωαννίνων. Μόλις κατά το 1908, πολύ όψιμα, διορίστηκε πτυχιούχος του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών στο Β΄ ΕΠΙ (1908-1914, Άννα Ζαμπίρα). Βλ. σχετικά Γ. Οικονόμου, *ό. π*, σ. 74.

[2] Βλ. σχετικά με επισήμανση προβλημάτων και προτάσεις αντιμετώπισης ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη προς Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888. – *Ό. π.*, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Σαγκριώτη, 22-7-1889 [: *...ενταύθα καθορώ την μείζιστην ανάγκην της ιδρύσεως αυτού. διότι της μητρός καθ' όλην την ημέραν απουσιαζούσης εν τω αγρώ, τα νήπια αναγκαίως θα περιφέρωνται ανεπίβλεπτα εκτός του οίκου*]. – *Ό. π.*, έκθεση Μάγειρα ..., εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895, που τονίζει την ανάγκη μεταροπής της προκαταρκτικής σε νηπιαγωγείο και για τα άρρενα νήπια *άτινα μέχρι της φοιτήσεως αυτών εις την Δημοτικήν Σχολήν, ήτοι μέχρι του 7ου έτους, στερούμενα πάσης διδασκαλίας μένουσιν αμόρφωτα εν τω οίκω ή πλανώνται εν ταις οδοίς. – Ό. π.*, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Ξυλάνη προς πρόεδρο ΣΔΕΓ, Ζίτσα 11-7-1901 [: ... *το νηπιαγωγείον σπουδαίως επιδρά επί τε του ήθους και της γλώσσης των παίδων*]. – *Ό. π.*, επιστολή εφόρων Ν. Γ. Γάγαλη και Γ. Ν. Γιούνη προς γεν. πρόξ. κ. Ι. Αλεξανδρόπουλο, Ιωάννινα 9-8-1907: *...μείζιστη ανάγκη υπάρχει Νηπιαγωγού, διότι ούτω το προσωπικόν των Εκπαιδευτηρίων ήθελεν ασχολείσθαι εις τα εαυτού καθήκοντα μη απασχολουμένου εκ των νηπίων, άτινα άλλωστε διά του διορισμού ιδιαιτέρας Νηπιαγωγού μεγάλως ήθελον ωφεληθεί και προετοιμασθή διά την κατά τα επόμενα έτη πρόοδον αυτών.* Πρβλ. *ό. π.*, Φ. ΣΤ2 /521: έκθεση Κυρούση – Σαγκούνη προς Γεν. Ελλην. Προξενείον Ιωαννίνων, Ιωάννινα 23-8-1910. – *Ό. π.*, έκθεση Πανάρετου προς τον εν Ιωαννίνοις Γεν. Πρόξενον, Ιωάννινα 21-7-1911.

[3] Έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι και ο ΣΔΕΓ διείδε την ανάγκη ίδρυσης πλήρους νηπιαγωγείου, η πρόταση ωστόσο που υπέβαλε διά του τότε γεν. προξένου Α. Λογοθέτη (1895) προς τους εκτελεστές της διαθήκης Δ. Φιλίτη και τους εφόρους των σχολείων κινήθηκε στη λογική της αυστηρής λιτότητας και της μη υπέρβασης του προϋπολογισμού, να ανατεθούν δηλ. καθήκοντα νηπιαγωγού στην έμπειρη διδασκάλισσα Ι. Παλοδήμα αντί μισθού 40 λιρών και έτσι να προέλθει οικονομικό όφελος, αφού οι δύο βοηθοί διδάσκαλοι της σχολής των αρρένων *θα ώσι περιττοί μετά την αποχώρησιν των νηπίων*. Βλ. σχετικά με την πρόταση αυτή, που δεν ευοδώθηκε, ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή Α. Λογοθέτη προς τους κ.κ. εκτελεστές της διαθήκης Δ. Φιλήτου και τους κ.κ. εφόρους των Σχολείων Ζίτσης, αρ. 493 / 8-8-1895. Ακόμη και το 1911, που η πίεση έγινε ιδιαίτερα έντονη – το θέμα της διαχείρισης και της διάθεσης των πόρων απασχόλησε την ενιαία δημογεροντία Ιωαννίνων και μετά από εισήγηση του Πανάρετου έφθασε στο Υπουργείο Εξωτερικών, που ζήτησε εξηγήσεις και έθεσε, μεταξύ άλλων, και το θέμα του νηπιαγωγείου – ο Σύλλογος υπήρξε κάθετα αρνητικός ως προς τη διάθεση έστω και ενός λεπτού: *Αλλά και περί της ιδρύσεως εν Ζίτση νηπιαγωγείου, ουδέν ατυχώς δύναται να πράξη ο Σύλλογος, λαμβανομένης υπ' όψιν της προσόδου της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτου, μη επαρκούσης ουδέ προς συντήρησιν του Παρθεναγωγείου, υπέρ ου αποκλειστικώς εγένετο.* βλ. ΣΔΕΓ, ΣΤ2 / 521: αναφορά του Συλλόγου [απαντητική σε έγγραφο υπ' αρ. 20940 / 5-8-1911 του υπεξ.] προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείον, αρ. 841, εν Αθήναις 13-9-1911.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: επιστολή μητροπ. Ιωαννίνων Γερβάσιου προς Αικ. Λασκαρίδου, εν Ιωαννίνοις 18-8-1912.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διδασκαλείου Νηπιαγωγών, μισθοδοτούμενης από την κοινότητα και τις συνδρομές των κατοίκων[1].

Σύμφωνα με μαρτυρία του ανεψιού της νηπιαγωγού Κων/νου Καραμπίνα, ως χώρος παραδόσεων στα νήπια χρησιμοποιήθηκε η πατρική της οικία, χωρίς να είναι σαφές αν επήλθε μίσθωση του κτιρίου ή παραχωρήθηκε δωρεάν, με δεδομένη ωστόσο τη χρηματοδοτική στενότητα της κοινότητας ως πιο πιθανή προβάλλει η δεύτερη εκδοχή.

Γ΄2. Κτιριολογική υποδομή (αφετηρία και εξέλιξη).

Γ΄2. 1. Κτιριακή εξέλιξη / κατάσταση αρρεναγωγείων

Βασικός ανασταλτικός παράγοντας στην εκπαιδευτική διαδικασία υπήρξε για πολλά χρόνια, παρά τις αρχικά θετικές λύσεις στο ζήτημα της κτιριακής υποδομής, η κακή κατάσταση των χρησιμοποιούμενων ως σχολεία αρρένων κτιρίων. Η διαπίστωση αυτή αφορά περισσότερο την Ελληνική Σχολή, την αρχαιότερη κατασκευή (1813), όπου συστεγαζόταν για μεγάλο διάστημα και το κοινό / Αλληλοδιδακτικό σχολείο. Η ανέγερση νέας Δημοτικής Σχολής το 1858 υπήρξε η αφετηρία της κατά το μάλλον ή ήττον κανονικής λειτουργίας αλληλοδιδακτικής αρχικά σχολής και δημοτικής στη συνέχεια, με προβλήματα βεβαίως στον τομέα της συντήρησης του κτιρίου, όχι ωστόσο τόσο μεγάλα που να θέτουν σε κίνδυνο τους μαθητές, ενώ η Ελληνική Σχολή κατάντησε συν τω χρόνω ετοιμόρροπη, λόγω και αβελτηρίας των ιθυνόντων και έλλειψης τακτικών επισκευών. Οι κομματικές αντιπαραθέσεις και οι έντονες συγκρούσεις[2] δεν επέτρεψαν σε πολλές περιπτώσεις την επίδειξη του αναγκαίου πνεύματος ομοθυμίας προκειμένου να δοθεί η πλέον πρόσφορη και αποτελεσματική λύση σε ανάλογα προβλήματα.

Παρά το γεγονός ότι η ανοικοδόμηση νέας αλληλοδιδακτικής σχολής επέφερε αποσυμφόρηση στην ήδη κορεσμένη Ελληνική Σχολή των Ταξιαρχών, η ενέργεια αυτή δεν συνοδεύτηκε από βελτιωτικές παρεμβάσεις στην προϋπάρχουσα οικοδομή, τουλάχιστον όχι τέτοιας έκτασης και ποιότητας που να παρεμποδίσουν τη φθοροποιό επίδραση του χρόνου, των καιρικών συνθηκών ή και των ανθρώπινων βλαπτικών επεμβάσεων.

Ήδη από τη δεκαετία του 1870 οι πηγές περιέχουν αρνητικές εγγραφές για την κτιριακή κατάσταση του Σχολαρχείου[3]. Αίτημα των πληρεξουσίων της κοινότητας προς τους εκτελεστές του Δοσιθείου κληροδοτήματος κατά το 1882 να συνδράμουν την ανέγερση της ετοιμόρροπης σχολής, με επίκληση των πατριωτικών τους αισθημάτων[4], δεν καρποφόρησε, μάλλον διότι οι πιέσεις της ρουμανικής κυβέρνησης είχαν ήδη διαμορφώσει δυσμενές πεδίο δράσης. Παρά τις συνεχείς επικρίσεις και εκκλήσεις για λήψη μέτρων η πορεία αποσύνθεσης του κτιριακού ιστού συνεχίστηκε

---

[1] Βλ. σχετικά βιογραφικά Σοφ. Βαλκάνου, κεφ Δ΄ Διδάσκαλοι – Διδασκάλισσες, σ. 165.

[2] Πρβλ. ενδεικτικά Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 61. Φαίνεται πως η ταραγμένη πολιτικά κατάσταση της κοινότητας το διάστημα 1869-1875, στο οποίο αναφέρεται ο Λαμπρίδης – ανάλογα φαινόμενα οξύτητας δεν έλειψαν και στη συνέχεια, όπως ήδη έχουμε τονίσει – αποτέλεσαν την αφετηρία της προϊούσας αποσύνθεσης του ήδη βεβαρυμένου χρονικά κτιριακού ιστού της Ελληνικής σχολής. Προβλήματα εμφανίστηκαν και στη Δημοτική σχολή, πλην όμως αναστρέψιμα.

[3] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 2638 / 25-11)7-12-1877 [ανταπόκριση από Γιάννινα 11)23 Νοεμβρίου με τίτλο «Τα εν Ζίτση σχολεία»], και φ. 3979 / 7)19-7-1882 [ανταπόκριση από Ζίτσα – 24 Ιουλίου]. Και στις δύο ανταποκρίσεις προβάλλεται η σαθρότητα και το επικίνδυνο του κτιρίου, τίθεται δε επιπλέον με οξύτητα το πρόβλημα της προμήθειας άφθονου πόσιμου ύδατος.

[4] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 26, αρ. 1878 / 29-7-1882.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

με ακάθεκτους ρυθμούς[1]. Η σαθρότητα του κτιρίου προχώρησε σε τέτοιο βαθμό επικινδυνότητας, ώστε κατά το 1910-11 (ενδεχομένως και το υπόλοιπο διάστημα 1911-13) η Ελληνική σχολή μεταστεγάστηκε στο κτίριο της Δημοτικής Σχολής, το οποίο μόλις κατά την προηγούμενη χρονιά είχε χωρισθεί με ξύλινα διαφράγματα σε μικρότερες αίθουσες παραδόσεων[2]. Η ταυτόχρονη συστέγαση όλων των αρρένων μαθητών και των δύο βαθμίδων, συμπεριλαμβανομένων και των νηπίων τη χρονιά αυτή, δημιούργησε προσκόμματα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η δημιουργία αυτοτελούς νηπιαγωγείου τα δύο επόμενα έτη άμβλυνε κατά κάποιο τρόπο τα προβλήματα συνωστισμού, χωρίς ωστόσο να δοθεί η επιθυμητή διέξοδος στο οξύ ήδη κτιριακό πρόβλημα.

Το πρόβλημα με τη Δημοτική σχολή, όπως προείπαμε, δεν υπήρξε δομικής – στατικής μορφής με την ουσιαστική έννοια του όρου. Οπωσδήποτε ελλείψεις και φθορές παρατηρήθηκαν συχνά, άλλοτε πιο έντονες, άλλοτε με ηπιότερη μορφή, χωρίς ωστόσο να επηρεάζουν σοβαρά τη λειτουργία του σχολείου. Μέχρι το 1880, που ίσχυε το αλληλοδιδακτικό σύστημα, το κτίριο πληρούσε σε γενικές γραμμές τις ανάγκες του εκπαιδευτικού σχεδιασμού. Όταν όμως άρχισε να εφαρμόζεται η συνδιδακτική μέθοδος διδασκαλίας, η ταυτόχρονη παράδοση από τους διδασκάλους (ακόμη και τρεις) σε όλες τις τάξεις σε μια ευρύχωρη ενιαία αίθουσα, προορισμένη *να πληροί τας χρείας της αλληλοδιδακτικής μεθόδου*, προκαλούσε εύλογα διαταραχές στο διδακτικό έργο από τον κοινό θόρυβο και τη σύγχυση που ακολουθούσε. Στα πλαίσια αυτά οι επισημάνσεις των κριτών από το 1889 και εξής συγκλίνουν στην υποβολή της ρεαλιστικής πρότασης για διαχωρισμό της αίθουσας, έτσι ώστε ο κάθε διδάσκαλος να διδάσκει ανενόχλητα στο δικό του χώρο[3]. Τελικά και η πρόταση αυτή, παρότι απλή και ολιγοδάπανη, μόλις το 1910 υλοποιήθηκε, προκειμένου να υποδεχτεί και τους μαθητές της Ελληνικής σχολής.

Γ΄2. 2. Κτιριακά προβλήματα Φιλίτειου Παρθεναγωγείου

Αρχικά το Παρθεναγωγείο στεγάστηκε στην οικία του Δ. Φιλίτη, είχε δηλ. δικό του κτίριο. Ωστόσο ο περιορισμένος χώρος της εν λόγω οικίας, σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού των μαθητριών και την παράλληλη εντός του ιδίου οικήματος λειτουργία και του υφαντηρίου, αλλά και η χρησιμοποίηση της οικίας και ως κατοικίας των διδασκαλισσών, δημιούργησαν στην πορεία πολλά προβλήματα, που παρέβλαψαν και παρακώλυσαν την ομαλή εκπαιδευτική διαδικασία. Ήδη από πολύ νωρίς επισημάνθηκαν από τα πλέον επίσημα χείλη οι ελλείψεις και το ακατάλληλο της οικίας[4]. Κατά το 1890, λίγο πριν από το θάνατο του Δ. Κ. Φιλίτη, η διευθύντρια

---

[1] Πρβλ. ΣΔΕΓ, ΣΤ1 / 495: Έκθεση Σαγκριώτη, 22-7-1889. – *ό. π.*, έκθεση Μάγειρα ..., εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895: ... *προ αιώνος σχεδόν κτισθέν και σπανιώτατα ίσως έκτοτε επισκευασθέν, συνιστάμενον δ' εξ αιθούσης και μικρού τινος δωματίου λίαν σμικρού ύψους μετ' ακαταλλήλων παραθύρων είνε σεσαθρωμένον και όμοιον προς τας εν Τουρκία ειρκτάς των βαρυποίνων. Προσέτι δε από των τοίχων ελλείπουσι τα κονιάματα, και τα θρανία των μαθητών είνε προκατακλυσμιαία και ελεεινά.* – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Καλούδη προς Ι. Αλεξανδρόπουλο, Ιωάννινα 5-8-1907: ...*ούτω σεσαθρωμένον και αρχαίον, ώστε και τρώγλην τιμά τις αυτό αποκαλών*. Ο Καλούδης πρότεινε να ανεγερθεί Ελληνική Σχολή επί του κτιρίου του Δημοτικού σχολείου, ως 2ος όροφος.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Έκθεση πρωτοσυγκ. Πανάρετου, κριτή κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, εν Ιωαννίνοις 28-7-1911. Πρβλ. Π. Τζιόβας, «Ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων (ανέκδοτες αποφάσεις)», *ΗΕ* 28 (1979), σ. 5 [αρ. απόφ. 253: *Σχολεία Ζίτσης και έκθεσις Πρωτοσυγκέλλου κ. Παναρέτου*].

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Έκθεση Σαγκριώτη, 22-7-1889, Έκθεση Μάγειρα, 26-7-1895, και Έκθεση Καλούδη, 5-8-1907.

[4] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 62.– ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη προς Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, σχετική με κατάσταση Φιλίτειου Παρθεναγωγείου κατά το σχ. έτος 1887-88,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μ. Κουτσαριάδου, συνοψίζοντας κατά κάποιο τρόπο την προγενέστερη κριτική, θέτει ως εξής το σχετικό με την κατάσταση του κτιρίου ζήτημα: *Σπουδαίον κώλυμα εις την τακτικήν λειτουργίαν και πρόοδον του Παρθεναγωγείου είνε το στενόν και ανεπαρκές και ακατάλληλον του χώρου αυτού. Φαντάσθητε μίαν αίθουσαν μήκους οκτώ μέτρων, και πλάτους εξ και να διδάσκωσιν εντός αυτής συγχρόνως δύο διδάσκαλοι έχουσαι ενώπιόν των όχι μόνον τας διδασκομένας τάξεις αλλ' απάσας τας μαθητρίας, και αυτά τα νήπια.*

Φαντάσθητε επίσης εν υπόγειον κάθυγρον προς βορράν εστραμμένον σκοτεινόν έχον εμβαδόν δεκαπέντε περίπου μέτρων και ονομάσατε αυτό υφαντήριον[1].

Είναι γεγονός ότι η κατάσταση του Παρθεναγωγείου ευαισθητοποίησε και τον ιδρυτή, που παραδέχτηκε την ανάγκη εξεύρεσης νέου οικήματος, υπήρξε μάλιστα σκέψη να διαθέσει το απαιτούμενο ποσό για να χτιστεί ευρύχωρο διδακτήριο σε χώρο που διέθετε για το σκοπό αυτό η κοινότητα[2]. Τελικά η υπόθεση δεν καρποφόρησε, το μεν διότι κατά ρητή επιθυμία του ήθελε να είναι παρών στην αναγγελία αυτού του νέου, το δε λόγω δυσαρέσκειας, υποθέτω, προς τις ενέργειες του Συλλόγου, που στην αναφυείσα διένεξη μεταξύ της διευθύντριας Μ. Κουτσαριάδου και του ανεψιού του Ι. Νικολαΐδη, αντιπροσώπου του στη Ζίτσα, έδωσε κάλυψη στη διδασκάλισσα[3]. Δεν αποκλείεται βεβαίως στην απόφασή του αυτή να έπαιξαν συμπληρωματικό ρόλο και οι τοπικές αντιζηλίες και ραδιουργίες, που κλόνισαν την εμπιστοσύνη του προς τους συμπατριώτες του και τον κατέστησαν επιφυλακτικό στη διάθεση χρημάτων[4].

Αμέσως μετά το θάνατο του διαθέτη αποφασίστηκε η μεταφορά των εργασιών του Παρθεναγωγείου σε ιδιόκτητη οικία, που πληρούσε τις απαιτήσεις και διευκόλυνε τη λειτουργία του σχολείου, αντί ετησίου μισθώματος 10 λιρών. Έτσι επιλέχτηκε μία νεόδμητος οικία, του Κων/νου Παπασταύρου[5], η οποία φαίνεται πως ανταποκρινόταν σε ικανοποιητικό βαθμό στις ανάγκες λειτουργίας της Σχολής[6], στην οποία και εγκαταστάθηκε το Παρθεναγωγείο από το 1891-92[7] μέχρι και το σχολικό έτος 1900-01. Το μίσθωμα παρέμεινε σταθερό (10 λίρες) για όλη την περίοδο ενοικίασης. Στη συνέχεια, επειδή οι ιδιοκτήτες δήλωσαν πως δεν επιθυμούν του λοιπού να

αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: έκθεσις Εμμ. Σαγκριώτη περί του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου και των άλλων εν τη Κωμοπόλει ταύτη σχολείων / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1889. Πρβλ. *Νεολόγος*, φ. 6030 / 14)26-8-1889 [ανταπόκριση από Ζίτσα 2)14 Αυγούστου, προφανώς από Ζιτσαίο].

[1] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Μ. Κουτσαριάδου, διευθύντριας φιλ. Παρθεναγωγείου προς το γεν. Πρόξενο Ελλάδος στα Ιωάννινα, Ζήτσα 11-7-1890.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, ΣΤ2 / 520: επιστ. Δ. Φιλίτη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ κ. Πασπάτη, Βουκουρέστι 8-1-1889. Πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*, Έκθεση Σαγκριώτη, ο οποίος είχε προτείνει τη μεταφορά του υφαντηρίου από το υπόγειο στο ανώγειο και την οικοδόμηση νέου διδακτηρίου, υπεδείκνυε μάλιστα και κατάλληλο χώρο κοντά στο υπάρχον Παρθεναγωγείο, έκτασης 3000 τ.μ. Η δαπάνη, που την υπολόγιζε σε 10000 δρχ. θα μπορούσε να καλυφθεί από το Φιλίτη, προς τον οποίο ο Σύλλογος έπρεπε να απευθυνθεί.

[3] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Δ. Φιλίτη προς κ. Α. Τ. Πασπάτην, πρόεδρο του ΣΔΕΓ, Βουκουρέστι 30-11-1890.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*, Έκθεση Κουτσαριάδου / 11-7-1890. Πρβλ. και ΣΔΕΓ, ΣΤ2 / 520: επιστολές Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, Βουκουρέστι 24-5-1889 και Ιουνίου 1889 [ελήφθη 27-6-1889, αρ. πρ. 217], όπου υπαινιγμοί σε φατριαστικά φαινόμενα.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Γ. Σωτηριάδη ... , εν Ιωαννίνοις τη 2-7-1891. Ο επόπτης είχε έμμεσα υποδείξει την οικία Παπασταύρου, όταν, ασκώντας κριτική στο ακατάλληλο της οικίας Φιλίτη, πρότεινε τη μεταφορά της Σχολής σε άλλο κτίριο.

[6] Είναι χαρακτηριστική η απουσία οιασδήποτε αρνητικής κριτικής για την κατάσταση του κτιρίου αυτού σε όλο το δεκαετές διάστημα της εκμίσθωσής του. Πρβλ. επαινετικά σχόλια της οικίας ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: ενοικιαστήριο μεταξύ Άννης Κ. Γεωργιάδου θυγατρός Β. Παπασταύρου και Ανθής Δράκου, εν Ζίτση 11-9-1891 [αντί ενοικίου 10 λιρών ετησίως].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενοικιάσουν την οικία τους για σχολή θηλέων[1], συνάφθηκε τριετές συμβόλαιο μεταξύ της Κλειώς Δράκου, αντιπροσωπεύουσας το Σύλλογο, και του Σταύρου Χ. Γύρα, από 24-9-1901 μέχρι 24-9-1904, με τον όρο να προστεθεί ένα ακόμη δωμάτιο, να κατασκευαστούν απόπατοι και μαγειρείο μέσα σε ένα μήνα, καθώς και στέρνα εντός του έτους. Το ενοίκιο καθορίστηκε επίσης στις 10 οθ. λίρες[2]. Φαίνεται πως και στην περίπτωση αυτή υπήρξαν προβλήματα[3], και το συμβόλαιο έσπασε το 1903-04, όταν ορίστηκε διευθύντρια του Παρθεναγωγείου η Μ. Λιβαδέως, που πρώτη της ενέργεια ήταν να μεταφέρει το Παρθεναγωγείο σε άλλο οίκημα, περισσότερο κατάλληλο και υγιεινό[4]. Πρόκειται για την οικία του Σταύρου Παυλίδη ή Χαντζιάρα και της Σταμάτως Ζ. Μπουτάτη, τμήμα της οποίας παραπλεύρως του κτιρίου της σχολής χρησιμοποιόταν ως πανδοχείο. Τα πλεονεκτήματα του νέου οικήματος συνίσταντο σε επάρκεια χώρων (6 δωμάτια συνολικά), ύπαρξη μεγάλης αυλής και κήπων, στέρνας και λοιπών αναγκαίων[5]. Το ενοίκιο και πάλι στις 10 λίρες[6].

Κατά το 1906-07 παρατηρείται νέα μετακίνηση, στην οικία πλέον της Βαρβάρας Γ. Σακκά [η μεταγενέστερη γνωστή στους Ζιτσαίους αστική σχολή], αντί ενοικίου 12 λιρών[7]. Η σχολή λειτούργησε στην εν λόγω οικία μόνο επί ένα σχολικό έτος, εξαιτίας μιας αυθαίρετης ενέργειας του στη Ζίτσα εδρεύοντα μουδίρη Κουρέντων. Ο μουδίρης, προφασιζόμενος συστηματική και πείσμονα άρνηση της κοινότητας να χορηγήσει σε αυτόν κατάλληλη οικία, στην οποία να στεγαστούν τα γραφεία της Διοικήσεως, κατέλαβε στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1907 το οίκημα και εγκατέστησε

---

[1] Βλ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Ν. Κ. Βάη, ως πληρεξούσιου του Κ. Παπασταύρου, προς Κλειώ Δράκου, Ζίτσα 25-4-1901. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση Ν. Ξυλάνη περί Παρθεναγωγείου Ζίτσης, υποβληθείσα στον πρόεδρο του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 11-7-1901. Ο Ξυλάνης πρότεινε την επάνοδο του Παρθεναγωγείου στην αφεθείσα να κατερρειπωθεί οικία του ιδρυτή – πράγμα το οποίο θεώρησε όνειδος για τη Ζίτσα – υπολογίζοντας μάλιστα τη δαπάνη επισκευής και επέκτασής της σε 130-150 λίρες, που θα μπορούσαν εύκολα να αποσβεσθούν με την παρακράτηση του ετήσιου ενοικίου των 10 λιρών, και άφησε να διαφανεί ότι θα μπορούσε η προσπάθεια να ενισχυθεί από το κληροδότημα του Δ. Ζιτσαίου. Προηγούμενη παρέμβαση στο ίδιο μήκος κύματος των εκτελεστών του κληροδοτήματος, Παπασταύρου και Σακκά, και του πληρεξούσιου της κοινότητας Ν. Γύρα πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Παπασταύρου, Σακκά, Ν. Γύρα προς κοινότητα Ζίτσας, 6-5-1901. Τελικά οι όποιοι σχεδιασμοί ναυάγησαν λόγω των γνωστών εξελίξεων.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Ενοικιαστήριο συμβόλαιο μεταξύ Κ. Δράκου και ΣΤ. Χ. Γύρα / εν Ζίτση τη 24-9-1901.

[3] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Αράπη προς Ν. Μπέτσο, Ιωάννινα 30-7-1902, όπου τονίζεται έντονα το ακατάλληλο της οικίας.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Μ. Λιβαδέως προς Ν. Μπέτσο, γεν. Πρόξενο στα Ιωάννινα, Ζίτσα 19-9-1903, στην οποία περιγράφει ως εξής την οικία Στ. Γύρα: *... σύγκειται εκ 4 μόνον δωματίων λίαν μικρών, δύο ανωγαίων φωτεινών και δύο ισογαίων σκοτεινών και καθύγρων.* Προσέτι επισήμαινε την έλλειψη αυλής και τη γειτνίαση με δύο *καπηλεία μάλλον ή παντοπωλεία.* Πρβλ. *ό. π.* και επιστολή διαμαρτυρίας του Στ. Χ. Γύρα προς ΣΔΕΓ, εν Κουέσνα Αιγύπτου 10 / 23 –10-1903. Η απόφαση της Λιβαδέως να ενοικιάσει άλλη οικία δημιούργησε τριβές και εντάσεις. Βλ. σχετικά με τη διαμάχη και τα προβλήματα που προέκυψαν (παρακράτηση των επίπλων και οργάνων κτλ. από ιδιοκτήτη) σ. 158, και σ. 5.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*, επιστολή Λιβαδέως, 19-9-1903. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Σχέδιο κάτοψης της εν λόγω οικίας, συνημμένο στην έκθεση του επόπτη Αλκ. Κυρούση προς τον πρόξενο κ. Ν. Αγκωνάκη, εν Ιωαννίνοις 22-9-1909, που επιβεβαιώνει την περιγραφή της Λιβαδέως.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Δικαιολογητικά εξόδων κληροδοτημάτων και εξόδων Συλλόγου: Παρθεναγωγείον Ζίτσης, δωρεά Δ. Κ. Φιλίτου κτλ. 1904-1905, στο εξής Φ. Γ3 / 162: απόδειξη εξοφλ. ενοικίου σχ. έτους 1904-05. – Φ. ΣΤ2 / 520: ενοικιαστήριο οικίας για σχ. έτος 1905-06 / εν Ιωαννίνοις τη 26-3-1906.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: εξοφλ. αποδείξεις / εν Ιωαννίνοις τη 4-10-1906 και Αυγ. 1907. Πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: έκθεση Καλούδη προς Ι. Αλεξανδρόπουλο, Ιωάννινα 5-8-1907, στην οποία χαρακτηρίζεται μεν νεόκτιστο το κτίριο, αλλά στερούμενο αυλής. Παράλληλα διαφαίνεται ότι υπήρξαν προβλήματα με τους προηγούμενους ιδιοκτήτες, που για διαφορά μιας λίρας παρακράτησαν τα έπιπλα του Παρθεναγωγείου, με δυσάρεστα για τις μαθήτριες αποτελέσματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σ' αυτό τα αρχεία και τα γραφεία της υποδιοικήσεως Ζίτσης[1]. Παρά την έντονη αντίδραση και τις παραστάσεις του μητροπολίτη Ιωαννίνων, μετά και από συνεννόηση με το Γενικό Προξενείο, στο γενικό διοικητή να διατάξει την εκκένωση του κτιρίου που εξακολουθούσε να θεωρείται ως Παρθεναγωγείο της κοινότητας, καθόσον και οι σχολικοί πίνακες και τα λοιπά για τη λειτουργία του αναγκαία έπιπλα και εργαλεία βρίσκονταν ακόμη εκεί, δεν προέκυψε θετικό αποτέλεσμα. Παρατηρήθηκε εξάλλου στην όλη υπόθεση σκόπιμη αδράνεια του μητροπολίτη, παρά την υπόδειξη του προξένου να αναφέρει το θέμα εν ανάγκη και στα Πατριαρχεία, με τη δικαιολογία ότι *το πλείστον της κοινότητος δεν στέργει να παραμείνη το Παρθεναγωγείον Ζίτσης εν τη περί ής πρόκειται οικία, καθόσον αύτη ανήκει εις την σύζυγον του Γεωργίου Σακκά, προς όν μεγάλη μερίς της κοινότητος λίαν δυσμενώς διάκειται ένεκα της γνωστής τω Β. Υπουργείω υποθέσεως του κληροδοτήματος Ζιτσαίου.* Τελικά, επειδή ο καιρός παρερχόταν και κανείς από τους Ζιτσαίους, για ευνόητους λόγους, δεν συναινούσε στην εκμίσθωση της οικίας του στο μουδίρη, ο μητροπολίτης με τη συναίνεση του γενικού προξενείου προέβη διά των εφόρων σε μίσθωση άλλης οικίας, προκειμένου να διασφαλιστεί η έγκαιρη έναρξη των μαθημάτων[2]. Πρόκειται για επανεγκατάσταση, έναντι ετησίου μισθώματος 12 οθ. λιρών, στην οικία των Μάτως Παύλου [Ζ. Μπουτάτη, μητέρας του Στ. Παυλίδη], Στ. Παυλίδη και Βαρβάρας Ι. Κατσιουλίδη, όπου κατά πάσα πιθανότητα στεγάστηκε το Παρθεναγωγείο μέχρι και την απελευθέρωση[3]. Ήδη από το 1910-11 το ενοίκιο αυξήθηκε στις 16 λίρες[4].

Γ΄3. Συμπεράσματα.

Η ίδρυση και του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου – δεν κάνω ειδική μνεία νηπιαγωγείου λόγω του αμελητέου χρόνου λειτουργίας του ως ανεξάρτητου ενιαίου σχολείου – ολοκληρώνει το σχολικό κτιριακό ιστό και παράλληλα τον εκπαιδευτικό κύκλο της Ζίτσας. Πέρα από την αυτονόητη σημασία – παιδαγωγική και πρακτική – της αρχικά επιτυχούς αντιμετώπισης της κτιριακής υποδομής για την εύρρυθμη λειτουργία των σχολείων, και τα προσκόμματα που κατά τρόπο αυτονόητο επέφερε η προϊούσα αποδιάρθρωση ή το ανεπαρκές των σχολικών κτιρίων, η εκπαιδευτική διαδικασία στη Ζίτσα, με βάση τους τύπους σχολείων που προαναφέρθηκαν, παρουσιάζεται υποδεέστερη σε διείσδυση στις σχολικές βαθμίδες και σε πληρότητα μόνο από την πόλη των Ιωαννίνων, στην οποία λειτουργεί το μοναδικό γυμνάσιο. Ο πίνακας 2 που ακολουθεί αφενός δίνει τη δυνατότητα και την ευκαιρία να διασαφηνιστούν ορισμένες περίεργες πληροφορίες, που προφανώς οφείλονται σε παρανοήσεις, αφετέρου παρέχει και το μέτρο σύγκρισης με τις υπόλοιπες κοινότητες της επαρχίας Ιωαννίνων ή και της ευρύτερης περιοχής.

---

[1] Πρβλ. και εφ. *ΦΗ*, φ. 725 / 21-9-1907.

[2] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έγγραφο του γεν. προξενείου (υπογρ. Ν. Αγκωνάκης) προς ΥΠΕΞ, αρ. 592 / 17-10-1907.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: απόδ. λιρών 12 / εν Ζίτση 15-9-1908. – απόδ. ενοικίου για σχ. έτος 1909-1910 / εν Ζίτση 15-1-1910.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: απόδ. για λίρες 16, ετήσιο ενοίκιο σχ. έτους 1910-11 / εν Ζίτση 20-1-1911.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.
Σχολεία της Ζίτσας (1778 / 79 – 1913)

α/α	*Έτος*	*Κοινό/αλληλ./δημοτ.*	*Ελληνικό*	*Παρθεναγωγ.*	*Νηπιαγ.*	*Σύνολο*
1	1778/79-1813	1	–	–		1
2	1813-1858/59	1 [2;]	1	–		2 [3;]
3	1858/59-1862	1	1	1*		3
4	1862-1872	1	1	–		2
5	1872-1892	1	1	1		3[1]
6	1892-1893[2]	2 [;]	1	2 ÷ υφαντ.		5 [÷1;]
7	1893-1894[3]	1	1	1		3
8	1895-1896[4]	2 [;]	1	1		4 [;]
9	1898-1899[5]	2 [;]	1	1		4 [;]
10	1901-1902[6]	1	1	1		3
11	1903-1911	1	1	1		3
12	1911-1913	1	1	1	1**	4

* Πρόκειται για το υποτυπώδες ραπτήριο, βραχύβιας, κατά τα φαινόμενα, διάρκειας.
** Το πρώτο αυτοτελές μικτό Νηπιαγωγείο.

Κύριο χαρακτηριστικό της λειτουργίας των σχολείων είναι η συνέχεια. Σε καμία περίπτωση δεν υπήρξε οπισθοδρόμηση, με την έννοια ότι κανένας τύπος σχολείου δεν εγκαταλείφθηκε στην πορεία, αλλά διαδραμάτισαν σταθερά μέχρι το τέλος της Τουρκοκρατίας το μορφωτικό τους ρόλο. Από τον πίνακα προκύπτει σταθερή διατήρηση του αριθμού των σχολείων με κλιμάκωση που ακολουθεί τα ιδρυτικά τους πλαίσια, επιπροσθέτως δε εμφανίζεται μια αύξηση τους στη δεκαετία του '90, που αφορά τη στοιχειώδη βαθμίδα των αρρένων και το Παρθεναγωγείο, η οποία εντούτοις έχει πλασματικό χαρακτήρα και θέτει ευρύτερα ερωτήματα και προβληματισμούς, όσον αφορά στην αξιοπιστία των στατιστικών γενικού τύπου.

Κατά τη γνώμη μου, αναφορικά με τα 2 δημοτικά σχολεία που καταγράφονται στον πίνακα Ι του ΑΜΙ, στον πίνακα του Ελληνικού Προξενείου και στη στατιστική της εφ. *Αγών*, πρόκειται για παρανόηση που οφείλεται στον αυξημένο αριθμό των μαθητών που φοιτούσαν στη στοιχειώδη προκαταρκτική βαθμίδα, που οι μέγιστες τιμές του φαίνεται να σημειώνονται (αναλογικά με τη γενική αύξηση – βλ. σχετικό πίνακα) το διάστημα μεταξύ 1889-1899, στην ίδια περίπου περίοδο με αυτή που μας απασχολεί εν προκειμένω. Σε μια άλλη, πολύ αμφίβολη πάντως, εκδοχή ενδέχεται η αύξηση των μαθητών να επέβαλλε τη συγκυριακή μεταφορά / μεταστέγαση κάποιων τάξεων σε άλλο οίκημα για διευκόλυνση της παιδευτικής παρέμβασης, να υπήρξε δηλαδή μια προσωρινή διχοτόμηση του δημοτικού σχολείου. Οι επιφυλάξεις στο

---

[1] Τα αναγραφόμενα από τον Κοκίδη ότι περί το 1880 η Ζίτσα είχε 2 μόνο σχολεία (βλ. Ι. Κοκίδης , *Οδοιπορικά Ηπείρου και Θεσσαλίας υπό του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών Επιτελικού Γραφείου*, εν Αθήναις 1880, σ. 44) δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Αντίθετα, πολυάριθμες είναι οι πηγές που επιμαρτυρούν τη λειτουργία τριών σχολείων.

[2] Βλ. ΑΜΙ, Συμβόλαια διδασκάλων επαρχίας 1891-1903, στο εξής Α.V. Γ2, σ. 24[r] κ. εξ.: Κατάλογος των εν τη επαρχία Ιωαννίνων σχολείων [Πίνακας Ι]. – Πρβλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 162 και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 123.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Α.V. Γ2, Πίνακας ΙΙ. – Πρβλ. Νικολαΐδου, *ό. π.* και Μπέττης, *ό. π.*

[4] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 176 και Μπέττης, *ό. π.*, σ. 124 [: «Πίνακας των κατά την περιφέρειαν του Γενικού Προξενείου Ιωαννίνων λειτουργησάντων εκπαιδευτηρίων»].

[5] Βλ. εφ. *Αγών*, φ. 34 / 12-11-1899 [«στατιστική της εκπαιδευτικής κινήσεως των κατά την περιφέρειαν της Μητροπόλεως Ιωαννίνων Ελληνικών σχολείων»]. Πρβλ. και Μπέττης, *ό. π.*, σ. 124-125.

[6] Βλ. *Πίναξ Γενικός*, ό. π., σ. 186-187.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενδεχόμενο αυτό προέρχονται από το ότι το κτίριο της δημοτικής σχολής εθεωρείτο και ήταν μοναδικό σε χωρητικότητα στην επαρχία Ιωαννίνων, προορισμένο για υποδοχή πληθώρας μαθητών με το προηγούμενο σύστημα της αλληλοδιδακτικής μεθόδου, ενώ και οι εγχώριες πηγές δεν παρέχουν λαβές για μια τέτοια εξέλιξη.

Μια λογική εξήγηση της εσφαλμένης πληροφόρησης, όσον αφορά τουλάχιστον στον Πίνακα Ι του ΑΜΙ του 1892-93 – ίσως μάλιστα ο πίνακας Ι του ΑΜΙ, κατά προσέγγιση άλλωστε χρονολογημένος, να είναι με βάση τα παρατιθέμενα στοιχεία του 1891-92 και όχι του 1892-93 –, υπολανθάνει στην ενέργεια του εφόρου Δ. Λιόντου, ο οποίος κατά το 1891-92, προκειμένου να αποτρέψει τη βίαιη κατάληψη της μέχρι τότε χρησιμοποιούμενης ως Παρθεναγωγείο οικίας του Φιλίτη από το μουδίρη, που στερούνταν κατάλληλου οικήματος, διέταξε έναν από τους διδασκάλους της δημοτικής Σχολής να διδάσκει σ' αυτή[1]. Είναι φανερό ότι πρόκειται για μεταφορά μέρους των εκπαιδευτικών λειτουργιών της μίας και μοναδικής Δημοτικής Σχολής (διδασκαλία ενδεχομένως μιας τάξης) και όχι για παράλληλη λειτουργία δύο δημοτικών σχολείων. Είναι βεβαίως πολύ πιθανό ο συντάκτης του πίνακα να είχε κατά νου απλώς τα δύο κτίρια, ωστόσο η έλλειψη επεξηγηματικών σχολίων δημιουργεί παραπλανητική εικόνα, που δεν είμαστε καθόλου σίγουροι ότι δεν αφορά και άλλες ομοειδείς περιπτώσεις.

Η καταχώριση εξάλλου 2 Παρθεναγωγείων στη Ζίτσα κατά το 1892-93 είναι εξόφθαλμα λαθεμένη, αφού δεν επανέρχεται ξανά σε καμιά έκθεση ή στατιστική, αλλά και δεν επιβεβαιώνεται σε καμιά εκπαιδευτική φάση από οποιαδήποτε άλλη πηγή. Μάλλον αθροίστηκε το Παρθεναγωγείο με το ενσωματωμένο σε αυτό νηπιαγωγείο (προκαταρκτική τάξη μόνο για θήλεα νήπια) και προέκυψε ο αριθμός 2. Το υφαντήριο εξάλλου ήταν επίσης προσαρτημένο στο Παρθεναγωγείο και αποτελούσαν τρόπον τινά ενιαία σχολική μονάδα. Πρόκειται προφανώς για μια άλλη (με άλλα κριτήρια) αρίθμηση, που δεν αλλάζει την ουσία, τονίζει εντούτοις πως το Παρθεναγωγείο της Ζίτσας αποτελούσε ολοκληρωμένη σχολική μονάδα που συνδύαζε την παροχή θεωρητικών γνώσεων και πρακτικών – επαγγελματικών εφοδίων.

Η πλεονεκτική θέση της Ζίτσας έναντι των περισσοτέρων κοινοτήτων του Ηπειρωτικού χώρου σε σχέση με το είδος και τον αριθμό των εκπαιδευτικών της καταστημάτων, ακόμη και αν παραβλέψουμε τις αναφορές για ύπαρξη σε κάποιες φάσεις 2 δημοτικών σχολείων, φαίνεται εύκολα από τις εξής συγκρίσεις: 1) (1873-74)[2]: είναι μία από τις 5 (σε σύνολο 220) κοινότητες της επαρχίας Ιωαννίνων, συμπεριλαμβανομένης και της πόλης, που διαθέτουν Παρθεναγωγείο, η μοναδική δε σε ολόκληρο το τμήμα Κουρέντων, Μαλακασίου, Τζουμέρκων[3] και Τσαρκοβίστας. Ήδη κατά το έτος 1872-73 μόνο η Ζίτσα και το Μονοδένδρι διέθεταν Παρθεναγωγείο[4].

Σε μια ευρύτερη θεώρηση η προωθημένη θέση της Ζίτσας όσον αφορά την παιδεία των θηλέων είναι προφανής και σε όλη την επικράτεια της καλούμενης Παλαιάς Ηπείρου (επαρχίες Ιωαννίνων, Άρτας, Παραμυθίας, Δρυινουπόλεως, Βελλάς και

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. Δ. Λιόντου προς κ. Ζ. Βάλβη, πρόξενο της Ελλάδος στα Ιωάννινα / εν Ιωαννίνοις τη 10-6-1892.

[2] Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ*, Β΄, σ. 263, 264.

[3] Μετά την προσάρτηση της Άρτας στην Ελλάδα (1881) 20 χωριά των Τζουμέρκων και 3 του Μαλακασίου, μαζί με τις 8 μονές της περιοχής, πέρασαν στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ήδη είχαν υπαχθεί και εκπαιδευτικά στο ελληνικό Κράτος. Έκτοτε δεν αναφέρεται τμήμα Τζουμέρκων στην επαρχία Ιωαννίνων. Πρβλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 3 / έτος Β΄, τχ. Μ΄ / 21-7-1882, σ. 670.

[4] Βλ. *ΕΗΦΣΚ*, Α΄, σ. 72.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κονίτσης, Κορυτσάς, Βελεγράδων, Δυρραχίου – εξαρχίες Μετσόβου και Γηρομερίου), όπου ο αριθμός των Παρθεναγωγείων δεν υπερβαίνει τα 23[1].

Επίσης είναι η μοναδική κοινότητα σε ολόκληρο το τμήμα Κουρέντων (και το υπαγόμενο εκκλησιαστικά – εκπαιδευτικά στην επαρχία Βελλάς) που διαθέτει Ελληνικό και Αλληλοδιδακτικό, πλήρη και αυτοτελή, ενώ στο σύνολο των χωριών της επαρχίας Ιωαννίνων στην ίδια θέση βρίσκονται μόνο 11 χωριά του Ζαγορίου και ένα των Τζουμέρκων (Πράμαντα)[2]. Δεδομένου ότι η εικόνα αυτή είναι σταθερή για τη Ζίτσα από το 1813, ή στη χειρότερη περίπτωση από το 1819, και οι γενικοί εκπαιδευτικοί δείκτες πριν από το 1870 πολύ χειρότεροι, το προβάδισμα της Ζίτσας θα πρέπει να θεωρηθεί πολύ πιο πρώιμο, έντονο και διαρκές.

2) (1878-79)[3]: α)Υπερέχει σε αριθμό σχολείων όλων των χωριών που διαθέτουν σχολείο στα τμήματα Κουρέντων, Μαλακασίου, Τζουμέρκων και Τσαρκοβίστας (σύνολο 132 χωριά – 50 στερούνται σχολείου), η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων (128 – 96,96%) διαθέτει μόνο ένα σχολείο, ενώ μόλις 4 σχολεία (3%), τα Νήσος Ιωαννίνων, Συρράκο, Προσγόλι και Πράμαντα, εμφανίζονται στους σχετικούς πίνακες με 2. β) Σε σχέση με το πιο προωθημένο τμήμα Ζαγορίου διατηρεί επίσης σταθερά την υπεροχή, αφού σε σύνολο 36 χωριών που διαθέτουν σχολείο υπερτερεί έναντι των 34 (91,6%) και ισοψηφεί με 2 (Τσεπέλοβο και Μονοδένδρι)[4].

3) (1893-94)[5]: Η κατάσταση παρουσιάζεται ίδια περίπου. Η σύγκριση με το τμήμα Ζαγορίου είναι η πλέον ενδεικτική, μιας και τα υπόλοιπα τμήματα εμφανίζονται σχετικά υποβαθμισμένα καθόλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας σε γενικές γραμμές. Συγκεκριμένα, σε σύνολο 36 χωριών του Ζαγορίου που καταχωρίζονται στον πίνακα ΙΙ του ΑΜΙ μόνο 4 έχουν σχολεία ιδίου είδους και αριθμού (Τσεπέλοβο, Δρεστενίκο, Ντομπρίνοβο και Γρεβενίτι) με τη Ζίτσα (σε σχέση με τα 3 μάλιστα τα σχολεία της Ζίτσας είναι πιο πλήρη, αφού διαθέτουν συνολικά περισσότερες τάξεις), η Λάιστα υπερέχει ελαφρώς με 4 σχολεία (1 δημοτικό επιπλέον) και τα λοιπά 31 χωριά υστερούν με 1-2 σχολεία στο ενεργητικό τους (τα 10 μόνο διαθέτουν Ελληνικό σχολείο, έναντι 11 του 1873-74, ενώ έχει αυξηθεί ο αριθμός των Παρθεναγωγείων σε 14). Ας σημειωθεί ωστόσο ότι τα καταχωρισμένα στον πίνακα του Ελληνικού προξενείου στοιχεία για το τμήμα Ζαγορίου (1895-96)[6] εμφανίζουν ελαφρώς χειρότερη την κατάσταση της παιδείας εκεί, γεγονός που φέρνει σε ακόμη πλεονεκτικότερη θέση τα σχολεία της Ζίτσας.

Από τα υπόλοιπα τμήματα κανένα χωριό, εκτός από το Συρράκο και το Λοζέτσι (τμήμα Μαλακασίου), δεν διαθέτει Παρθεναγωγείο, ούτε όμως και αυτοτελές Ελληνικό σχολείο, αν εξαιρέσουμε την Ιερατική σχολή της Νήσου που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως τέτοιο, μολονότι η σύγκριση δεν είναι απόλυτη.

Η κατάσταση ελάχιστα θα αλλάξει μέχρι την απελευθέρωση. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τη στατιστική του 1902 [προφανώς σχ. έτος 1901-02] μόνο δύο Ζαγοροχώρια διαθέτουν 3 σχολεία, η Δοβρά και το Τσεπέλοβο, καθώς και η Κόνιτσα και Μόλιστα από τον καζά Κονίτσης, το Αργυρόκαστρο από τον ομώνυμο καζά, ενδεχομένως και Δελβινάκι και Βήσσανη από τον καζά Πωγωνίου, αφού η καταχώριση ενός σχολείου αρρένων στις κοινότητες αυτές μπορεί να υποδηλώνει – και μάλλον αυτό συμβαίνει, αν κρίνουμε από τον αυξημένο αριθμό διασκάλων –

---

[1] Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ*, Β΄, σ. 263.

[2] Βλ. *ό. π.*, σ. 258.

[3] Πρβλ. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 130-134.

[4] Στο χωριό Νεγάδες υπάρχει ένδειξη για 5 σχολεία. Πέρα από το εξόφθαλμα αναληθές για την υπερβολή του στοιχείο, μια προσεκτική ματιά στο συνολικό αριθμό σχολείων του πίνακα αποκαλύπτει εύκολα πως πρόκειται για αθροιστικό – τυπογραφικό λάθος και το ορθό είναι 2 σχολεία.

[5] Πρβλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 163 κ.κ.

[6] Βλ. σχετικά Νικολαΐδου, *ό.π.*, σ. 174.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πλήρεις αστικές σχολές (τετρατάξιο δημοτικό + τριτάξιο Ελληνικό)[1]. Ωστόσο λίγο νωρίτερα (1899 – στατιστική εφ. Αγών)[2] η κατάσταση στα Ζαγοροχώρια ήταν πολύ καλύτερη, αφού αρκετά χωριά κινούνταν από την άποψη του είδους και του αριθμού των σχολείων στο ίδιο μήκος κύματος με τη Ζίτσα (και το Πάπιγκο και η Αρτσίστα από το υπαγόμενο στην επαρχία Βελλάς και Κονίτσης τμήμα του Ζαγορίου).

Κατά το 1904, αν δώσουμε βάση σε στατιστικούς πίνακες της δικαστικής και εκπαιδευτικής κινήσεως των Ι. Μητροπόλεων των υπαγομένων εις το κλίμα του Οικουμ. Θρόνου[3], εκτός του Γυμνασίου των Ιωαννίνων υπάρχει μόνο ένα σε όλη την μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων Σχολαρχείο, προφανώς αυτό της Ζίτσας.

Τέλος, κατά το 1912-13 πλήρες Ελληνικό σχολείο και ταυτόχρονα Δημοτικό και Παρθεναγωγείο, όπως και η Ζίτσα, που όμως έχει ήδη και ξεχωριστό πλέον από του 1911-12 Νηπιαγωγείο για τα άρρενα και θήλεα νήπια, με ιδιαίτερη διδασκάλισσα – νηπιαγωγό, διαθέτουν τα εξής χωριά του Ζαγορίου (από σύνολο 27 χωριών): Γρεβενίτι (ομοίως και μικτό νηπιαγωγείο με ξεχωριστή διδασκάλισσα), Λάιστα, Τσεπέλοβο, Καπέσοβο (που όμως το Παρθεναγωγείο του δεν λειτούργησε τη χρονιά αυτή, επίσης η Β΄ και Δ΄ δημοτικού δεν λειτούργησαν λόγω μη εγγραφής μαθητών – στη σχετική ένδειξη μαθητές = 0), Μπάγια (η μία τάξη Ελληνικού δεν διαθέτει μαθητές – ένδειξη μηδέν) και Δοβρά, ενώ τα υπόλοιπα είτε διαθέτουν Ελληνοδημοτικά με 1-2 τάξεις και Παρθεναγωγεία (τα περισσότερα), είτε απλώς δημοτικά σχολεία και κάποια και Παρθεναγωγεία[4].

Βεβαίως θα πρέπει να συνυπολογιστούν και κοινότητες πολυάνθρωπες, όπως το Μέτσοβο[5], όπου η εκπαιδευτική διαδικασία υπήρξε συνεχής, και περιστασιακά και άλλα χωριά, ωστόσο από τα παραπάνω ενδεικτικά στοιχεία είναι φανερό ότι για την πλειοψηφία των κοινοτήτων οι διακυμάνσεις παρά η σταθερότητα υπήρξαν μάλλον τα κυρίαρχα στοιχεία. Έτσι πολλές φορές σχολεία που λειτουργούσαν σε κάποια φάση στη συνέχεια έπαυαν να λειτουργούν και το αντίστροφο. Η Ζίτσα πρέπει να

---

[1] Βλ. Πίναξ Γενικός ..., σ. 178-183, 206-207, 214-215, 226-227.

[2] Βλ. *Αγών*, φ. 22 / 20-8-1899 και φ. 23 / 27-8-1899.

[3] Βλ. *Εθνικά και Φιλανθρωπικά Καταστήματα εν Κωνσταντινουπόλει. Ημερολόγιον του έτους 1905*, έτος πρώτον, εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 190.

[4] Βλ. Εργολάβος, *Τα Ζαγοροχώρια...*, σ. [128-129]: Συνοπτικός πίναξ των σχολείων του τμήματος Ζαγορίου της επαρχίας Ιωαννίνων. Στο σημείο αυτό, για να μην αδικήσουμε τη γειτονική προς τη Ζίτσα κοινότητα Πρωτόπαπας, κείμενη ωσαύτως στο τμήμα Κουρέντων, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στους στόχους της Φιλεκπαιδευτικής της Αδελφότητας στα Γιάννινα «Ο Άγιος Νικόλαος» – βλ. *Κανονισμός της εν Ιωαννίνοις Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος Πρωτόπαππας «Ο Άγιος Νικόλαος»*, Ιωάννινα 1909· πρβλ. καταχώριση εντύπου στο Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 568 – ήταν (σ. 3, άρθρ. 2β΄) και *η ίδρυσις Παρθεναγωγείου προς στοιχειώδη μόρφωσιν πασών των θηλέων*. Φαίνεται πως τελικά ο στόχος αυτός υλοποιήθηκε, άγνωστο αν από το σχολικό έτος 1909-10 ή αργότερα, πάντως αν κρίνουμε από αίτηση των κατοίκων Πρωτόπαπας προς την Ενιαία Δημογεροντία με αρ. πρωτ. 835 / 31-8-1911, στην οποία καταγγέλεται η Παρθεναγωγός για ανηθικότητα (βλ. σχετικά Π. Δ. Τζιόβας, «Η Ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων (ανέκδοτες αποφάσεις)», *ΗΕ* 28 (1979), σ. 626-627, αρ. 330 [συνεδρία της 9-9-1911]), σίγουρα υπήρχε σχολείο κορασίων τη χρονιά 1910-11, η παρουσία του προσέκρουσε ωστόσο, κατά τα φαινόμενα, σε αναχρονιστικές νοοτροπίες και αντιλήψεις που παρενέβαλαν πολλά εμπόδια στην απρόσκοπτη λειτουργία του και πιθανώς υπέσκαψαν το μέλλον του.

Οπωσδήποτε η κίνηση των Πρωτοπαπαδιτών σηματοδοτεί ίσως μια ευρύτερη στροφή προς την εκπαίδευση του θήλεος φύλου τα τελευταία προαπελευθερωτικά χρόνια, στοιχείο ενδεικτικό μιας γενικότερης ωρίμανσης του όλου ζητήματος, στα πλαίσια της οποίας δεν αποκλείεται και σε άλλες κοινότητες να άρχισε δειλά δειλά η σύσταση ανάλογων σχολείων. Σε τελική ανάλυση η έλλειψη στοιχείων δεν μας επιτρέπει πιο συγκεκριμένες τοποθετήσεις, εντούτοις μια περιορισμένη διαφοροποίηση του εκπαιδευτικού τοπίου στην επαρχία Ιωαννίνων ή στον ευρύτερο Ηπειρωτικό χώρο προς την κατεύθυνση αυτή δεν αλλάζει την ουσία των παρατηρήσεών μας για τη Ζίτσα.

[5] Βλ. σχετικά *ΕΗΦΣΚ* 1872-73, σ. 73 και 1873-74, σ. 144-145, όπου το Μέτσοβο εμφανίζεται με 4 σχολεία, 1 Ελληνικό, 2 Δημοτικά και 1 Παρθεναγωγείο, και ισχυρούς δείκτες φοίτησης και διδακτικού προσωπικού.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θεωρηθεί μεταξύ των λίγων κοινοτήτων στην Ήπειρο που τις χαρακτηρίζει μια αξιοσημείωτη συνέχεια και σταθερότητα όσον αφορά τους αριθμητικούς δείκτες των σχολικών μονάδων (αλλά και όλους τους αριθμητικούς δείκτες σε γενικές γραμμές).

Δυστυχώς δεν διαθέτουμε συγκεντρωτικά και πλήρη στοιχεία για τη λειτουργία των σχολείων στις διάφορες περιοχές κατά το α΄ μισό του 19ου αι. και μέχρι το 1873-74 (*ΕΗΦΣΚ* τα πρώτα πλήρη, στο βαθμό που αυτό ήταν δυνατό την εποχή εκείνη, στοιχεία για το σύνολο των σχολείων της Ηπείρου), για να προεκτείνουμε τις συγκρίσεις μας και σε παλιότερες περιόδους, πάντως είναι λογικό να υποτεθεί πως και το διάστημα αυτό η Ζίτσα με μια ομάδα χωριών του Ζαγορίου διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο σε μια περιοχή όπου η φτώχεια και η αγραμματοσύνη πήγαιναν μαζί και συγκροτούσαν ένα χαρακτηριστικό δίδυμο για τη συντριπτική πλειοψηφία των κοινοτήτων. Εξάλλου τα μοναστηριακά εισοδήματα, που τα νέμονταν και οι Ζαγορίσιοι από το 1831 και εξής, σε συνδυασμό με άλλες παρεμβάσεις ευποιίας καθόρισαν ευνοϊκά σε μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ – ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΣΕΣ

Δ΄1. Πτυχιούχοι ή όχι ; Ένα ψευτοδίλημμα.

Η αναμφισβήτητη συμβολή του διδακτικού προσωπικού στην ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης θέτει επί τάπητος τα προβλήματα και τις δυσκολίες που συνυφαίνονται όχι μόνο ούτε τόσο με την επιλογή ,αλλά κυρίως με την εξεύρεση διδασκάλων που να διαθέτουν ένα στοιχειώδες επίπεδο επάρκειας . Κι αυτό γιατί η ανυπαρξία σχολών παραγωγής διδασκάλων αφενός και η εκπαιδευτική κινητικότητα που παρατηρήθηκε και στον ηπειρωτικό χώρο από τα τέλη του 18ου αιώνα αφετέρου δημιούργησαν έντονη αναντιστοιχία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης, σε συνθήκες μάλιστα προηγούμενης εκπαιδευτικής καχεξίας ή και πλήρους έλλειψης παιδευτικής επενέργειας σε πολλές ηπειρωτικές κοινότητες. Η αντιμετώπιση της ζήτησης επιχειρήθηκε λοιπόν εκ των ενόντων, με τη συμπίεση των απαιτήσεων και την αναζήτηση δασκάλων μεταξύ εκείνων που διέθεταν κάποιο τίτλο φοίτησης στα εγχώρια σχολεία ή, στη χειρότερη περίπτωση, το μόνο τους προσόν ήταν η στοιχειώδης γνώση ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής (της τελευταίας όχι πάντα). Οι λίγες εξαιρέσεις των πτυχιούχων και καταρτισμένων εκπαιδευτικών απορροφούνταν στα εκπαιδευτήρια της πόλης των Ιωαννίνων και δεν αφορούν ουσιαστικά, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, τα σχολεία της περιφέρειας, τουλάχιστον κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Με αυτή την έννοια μπορούμε να παραπέμψουμε σε μια κλίμακα διαβάθμισης προσόντων, στα πλαίσια της οποίας το απολυτήριο Γυμνασίου (Ζωσιμαίας Σχολής) βρίσκεται στην κορυφή, ισοδυναμεί θα λέγαμε με πτυχίο, ενώ ικανή εμπιστοσύνη εμπνέει και το ενδεικτικό αποφοίτησης από τις κατώτερες γυμνασιακές τάξεις. Το απολυτήριο επίσης του Ελληνικού σχολείου (Σχολαρχείου) θεωρείται ικανοποιητικό εφόδιο για την άσκηση διδασκαλικού επαγγέλματος, ενώ για κάποιες κοινότητες ευχής έργο ήταν να συμφωνήσουν δάσκαλο που να έχει τελειώσει σχολείο των κοινών γραμμάτων (αλληλοδιδακτικό ή δημοτικό). Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που χρέη δασκάλου έκαναν ιερείς ή λαϊκοί αυτοδίδακτοι, αμαθείς στην μεγάλη τους πλειοψηφία, που μόλις και μετά βίας μετέδιδαν στους μαθητές τους κάποια «κολυβογράμματα». Όσο για παιδαγωγική κατάρτιση, μάλλον θα πρέπει να θεωρηθεί ως είδος εν ανεπαρκεία.

Η κατάσταση άρχισε κάπως να καλυτερεύει με τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, που ένα από τα μελήματά του ήταν και η προώθηση της παιδείας με τη δημιουργία του πρώτου διδασκαλείου (1834-1864), που όμως στην πορεία θεωρήθηκε ότι δεν απαντά ικανοποιητικά στο πρόβλημα αναπαραγωγής στελεχικού δυναμικού, ενώ ώθηση έδωσε στην καλύτερη μόρφωση του γυναικείου φύλου η παροχή τίτλου για την άσκηση επαγγέλματος στα κατά τόπους Παρθεναγωγεία από το εν Αθήναις Αρσάκειο. Όμως ελάχιστοι είχαν τη δυνατότητα για ολοκλήρωση σπουδών στην Αθήνα και το τοπίο στην Ήπειρο δεν άλλαξε σημαντικά στο μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα. Η επαναλειτουργία διδασκαλείου στην πρωτεύουσα το 1878[1] και η σύσταση από τις αρχές της δεκαετίας του 1870 διδασκαλείων, Παρθεναγωγείων κτλ. σε πολλές περιοχές του αλύτρωτου ελληνισμού (Θεσσαλονίκη, Κων/πολη, Κεστοράτι[2], Κέρκυρα κτλ.) με την αποφασιστική βοήθεια της ηπειρωτικής ευποιίας και τη δραστηριοποίηση των ηπειρωτικών συλλόγων της

[1] Βλ. γενικά για Διδασκαλεία Π. Παπακωνσταντίνου – Α. Ανδρέου, *Τα Διδασκαλεία και η ανάπτυξη της Παιδαγωγικής σκέψης 1875-1914*, Αθήνα 1992.

[2] Βλ. λεπτομερή μελέτη για Ζωγράφεια Διδασκαλεία Κ. Ι. Κίτσιος, *Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία (Κεστοράτι Αργυροκάστρου: 1874-1891)*, Ιωάννινα 1985.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διασποράς[1] επαύξησε σημαντικά τις δυνατότητες απόκτησης πτυχίων και έθεσε τις βάσεις της πιο οργανωμένης και άρτιας εκπαιδευτικής λειτουργίας και στα σχολεία της επαρχίας Ιωαννίνων.

Δ΄2. Συμφωνητικά διδασκάλων – αμοιβές.

Είναι προφανές σε μια τέτοια συγκυρία ότι ο τρόπος που επιλύει μια κοινότητα το ζήτημα της επιλογής ικανών διδασκάλων σχετίζεται άμεσα με τα διαθέσιμα υλικά μέσα για τη μισθοδοσία τους. Οι πιο ταλαντούχοι προτιμούν να διαπραγματεύονται και να κλείνουν συμφωνία με ανθηρές κοινότητες, που εγγυώνται ικανοποιητικό επιμίσθιο. Έτσι, το ζήτημα των πόρων επανέρχεται συνεχώς στο προσκήνιο, τροφοδοτώντας τη συνέχεια και την ποιότητα στην παροχή μορφωτικών αγαθών ή το αντίθετο. Από την άλλη το ύψος των απολαβών ενός δασκάλου συνήθως αποτελεί ένδειξη ευθέως ανάλογη με την αξία του, καθώς δεν διαθέτουμε συχνά άλλες πληροφορίες για τις ικανότητές του, ενώ οι διαφορές στην αμοιβή μεταξύ των προσληφθέντων στα σχολεία της ίδιας κοινότητας ή και του ιδίου προσώπου από έτος σε έτος αντικαθρεφτίζουν τη διαφορά δυναμικού αλλά και τις διακυμάνσεις, συγκυριακές ή χρόνιες, που παρουσιάζει η οικονομική κατάσταση της κοινότητας. Η ύπαρξη ικανών πόρων επιπλέον αφορά και τη δυνατότητα που έχει μια κοινότητα να παρεμβαίνει ουσιαστικά και να απαντά ικανοποιητικά στο αίτημα της παραγωγής διδασκάλων από τους κόλπους της, που θα συμβάλλουν με τη σειρά τους στη βελτίωση της εκπαιδευτικής εικόνας και στην επάνδρωση των σχολείων της ιδιαίτερης πατρίδας τους.

Είναι σαφές για τη Ζίτσα ότι η επιτυχημένη απάντηση που δόθηκε στο πρόβλημα των πόρων σε συνδυασμό με τη λειτουργία του θεσμού των υποτροφιών έθεσαν τις βάσεις ώστε η κοινότητα να συμβάλλεται με ικανό διδακτικό προσωπικό για τα σχολεία της και επιπλέον εξασφάλισαν σε μεγάλο βαθμό και τη στήριξη της εκπαιδευτικής λειτουργίας από εγχώριους διδασκαλιστές.

Δ΄3. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ[2]

Δ΄3.α. Στα αρρεναγωγεία:

Οι πληροφορίες για τους διδάξαντες κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου και μέχρι περίπου το α΄ μισό του 19ου αιώνα στα αρρεναγωγεία της Ζίτσας είναι πολύ γενικές, ασαφείς και ενίοτε συγκεχυμένες, αφού προέρχονται σχεδόν καθ' ολοκληρία από έμμεσες πηγές και πέρα από τη μνεία – κι αυτή ελλιπή σε ορισμένες περιπτώσεις – των ονομάτων του διδακτικού προσωπικού κανένα άλλο στοιχείο δεν προσκομίζουν τις περισσότερες φορές που να μας προσανατολίζει επαρκώς σε ζητήματα σχετικά με το χρόνο και τη διάρκεια της θητείας τους, το είδος του σχολείου (Ελληνικό ή κοινό / αλληλοδιδακτικό) όπου παρείχαν τις υπηρεσίες τους, την αμοιβή τους, τα διδακτικά τους προσόντα κτλ. Κατά λόγο εύλογο λοιπόν η προσπάθειά μας περιστρέφεται αναγκαστικά στην ανίχνευση της αλήθειας ή αναλήθειας των δεδομένων, στην αποσαφήνιση των αμφίβολων πλευρών τους και στη συμπλήρωση κατά το δυνατόν

---

[1] Πρβλ. για τη γενικότερη κάλυψη και στήριξη της εκπαιδευτικής δραστηριότητας από ποικιλώνυμους συλλόγους κτλ. Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος, «Εισαγωγή στην ιστορία των ελληνικών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19ο και 20ό αιώνα», *Παρνασσός*, τόμ. Δ΄, αρ. 2 (Απρ. – Ιούν. 1962), σ. 245-268. Πρβλ. επίσης και Β. Μπαράς, *Το Δέλβινο* ..., σ. 253, όπου τονίζεται επιπλέον και η συστηματική δραστηριοποίηση προς την κατεύθυνση αυτή του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των κατά τόπους εκκλησιαστικών αρχών από τις αρχές του 1870 περίπου.

[2] Βλ. συγκεντρωτικά για το διδακτικό προσωπικό των αρρεναγωγείων και Πίνακα 3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της συνολικής εικόνας. Πολύ πιο διαφορετική εμφανίζεται η κατάσταση κατά το β΄ μισό του αιώνα και μέχρι την απελευθέρωση, οπότε τα στοιχεία για το διδακτικό προσωπικό των σχολείων της Ζίτσας είναι αφθονότερα και πληρέστερα και η πρόσβασή μας σε αρχειακό υλικό περισσότερο εφικτή. Οπωσδήποτε, και στη δεύτερη περίπτωση υπεισέρχονται προβλήματα και παρουσιάζονται κενά, δεν έχουν όμως την ίδια συχνότητα ούτε την ίδια βαρύτητα με τα αντίστοιχα της προηγούμενης περιόδου.

Αν εξαιρέσουμε λίγες περιπτώσεις διδασκάλων που μνημονεύονται και από άλλες πηγές, η σημαντικότερη πηγή πληροφόρησής μας για το διδακτικό προσωπικό των σχολείων της Ζίτσας μέχρι το α΄ μισό περίπου του 19ου αιώνα είναι ο Ζιτσαίος Γεώργιος Δ. Τρίμμης[1]. Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει[2], μέχρι το 1840-45 περίπου, από όσα μπόρεσε να εξιχνιάσει, θήτευσαν στη Ζίτσα οι Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος, ένας Ζαφείρης και κάποιος Σιδέρης, που τους αποδίδει το χαρακτηρισμό Αλβανοί, Βαρνάβας από το Γραμμένο, Ιωάννης Γεωργίτσης, Σιώτης Ζαγορίσιος και πολλοί άλλοι, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει, των οποίων δεν κατάφερε να προσδιορίσει την ταυτότητα. Επίσης οι Ζιτσαίοι Τσίπης, Παπαυγέρης, Τάταρης, Διαμάντης Κατσούπης, Μάνθος Νικολαΐδης, Παπα Δημήτριος, Εμμανουήλ Παπαθανάσης, Κουτσογεώργος Καρβέλης κ.π.ά. Ας σημειωθεί εκ προοιμίου ότι η παντελής απουσία άλλων προσδιοριστικών λεπτομερειών στην καταγραφή του Τρίμμη και η μη τήρηση χρονολογικής σειράς αφενός δημιουργούν ανυπέρβλητα προβλήματα κατάταξης, αφετέρου δυσκολεύουν πάρα πολύ οποιαδήποτε απόπειρα να συνταχθούν έστω και στοιχειώδη βιογραφικά σημειώματα.

Ο Μ. Ζέρβας[3] διευρύνει περισσότερο τον κατάλογο των διδασκάλων της Ζίτσας με τους Σακελλίωνα, αγνώστων λοιπών στοιχείων, και Ζαχαρία, το Ζιτσαίο ηγούμενο της μονής Προφήτη Ηλία Ζίτσας, από τον οποίο, ως αρχαιότερο, οφείλουμε να ξεκινήσουμε τις προσεγγίσεις μας. Ελλείψει άλλων στοιχείων θα αντιπαρέλθουμε οποιαδήποτε άλλη αναφορά στο Σακελλίωνα, του οποίου πάντως η παρουσία στη

---

[1] Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1842, 15 Αυγούστου, σύμφωνα με τη *γενεαλογία* του. Στο *νοφοΰζ δεφτέρι* του χωριού, για ευνόητους λόγους, γράφηκε αργότερα, το 1845. Δεν ήταν μορφωμένος – επαγγελόταν τον «μπακάλη» – είχε όμως μια έμφυτη δίψα για γνώση και παράλληλα μια έντονα φιλέρευνη διάθεση. Με σχολαστικότητα κρατούσε προσωπικές σημειώσεις για κάθε τι το οποίο θεωρούσε σημαντικό, είτε αφορούσε τη στενά προσωπική και οικογενειακή σφαίρα, είτε άπτονταν τοπικών αλλά και γενικότερων ζητημάτων. Ιδιαίτερα τον ενδιέφερε η διερεύνηση ζητημάτων σχετικών με την ιστορία της Ζίτσας, κατέγραφε δε επιμελώς τις πληροφορίες που συνέλεγε με τη μέθοδο της αυτοψίας, μέσω αφηγήσεων τρίτων μεγαλύτερης ηλικίας, ακόμη και με τη μελέτη ιστορικών συγγραμμάτων (αναφέρει π. χ. Αραβαντινό, Γούδα, φυλλάδα του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, Ζώτον τον Μολοσσόν κ. ά.). Αποτέλεσμα αυτής της συστηματικής ιστοριοδιφικής ενασχόλησης ήταν η δημιουργία αξιόλογου αρχείου – δυστυχώς μόνο τμήμα του σώζεται ή είναι προσπελάσιμο σήμερα – , το οποίο περιέχει πλήθος ιδιόγραφες σημειώσεις, ενθυμήσεις, αυτοβιογραφικά σημειώματα κτλ., αλλά και σημαντικό αριθμό εγγράφων πάσης φύσης (προικοσύμφωνα, ομόλογα, επιστολές, αποδείξεις, φορολογικούς καταλόγους κτλ.). Επιπλέον δημιούργησε και μία από τις πλέον συγκροτημένες και πλούσιες βιβλιοθήκες της Ζίτσας, με άλλα λόγια, αν και δεν διέθετε σχολική μόρφωση, τον διείπε πνεύμα λογιοσύνης αξιοσημείωτο. Είναι χαρακτηριστικό των ενδιαφερόντων του και της συστηματικής προσπάθειας για καταγραφή και διακρίβωση των παρατιθέμενων πληροφοριών ότι συνομιλούσε με κάθε ευκαιρία με σπουδαγμένους και προσέτρεχε και στα δικά τους φώτα. Για παράδειγμα μνημονεύει τις απόψεις του Σαγκριώτη σχετικά με τις διαδοχικές φάσεις και το χρόνο κτίσης της μονής Πατέρων, επίσης σημειώνει συνεργασία του με τον Αντ. Τραυλαντώνη περί το 1896, στον οποίο και παρέδωσε χειρόγραφά του σχετικά με τις επιτόπιες παραδόσεις για την ίδρυση της Ζίτσας. Υπό το πρίσμα αυτό η προσφυγή στις σημειώσεις του Γ. Τρίμμη στο ομώνυμο αρχείο θα πρέπει να θεωρηθεί ότι πληροί τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις αξιοπιστίας.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Γ. Δ. Τρίμμης, *εξ ακοής περί της σχολής εις τους Ταξιάρχας*, 1896, [σ. 1].

[3] Βλ. ΑΔΣΖ / [Μ. Ζέρβας], *ό. π.*, σ. 7. Η αξιοπιστία της σχετικής καταγραφής προκύπτει από το γεγονός ότι οι επιπλέον αναφερόμενοι Αίσωπος, Νικόλαος, Κατσάνος, Μπουγάς, Αναστασιάδης, Κοντοδήμος, Βαζήνας, Μίσιος, Ξυλάνης, Πρωτόπαππας, Σωτ. Παππάς, Παν. Οικονόμου και Ν. Φωλλίδης είναι απόλυτα εξακριβωμένο από άλλες πηγές ότι πράγματι δίδαξαν στη Ζίτσα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζίτσα πρέπει να τοποθετηθεί μάλλον σε πρώιμη σχετικά εποχή (ενδεχομένως και πριν το 1855).

Ο Ζαχαρίας θεωρείται εγγράμματος[1], οι πηγές μάλιστα συνδέουν το όνομά του με φιλεκπαιδευτική δράση, ειδικότερα δε με τη μόρφωση και την ανάδειξη δύο σημαντικότατων μορφών στην ιστορία της Ζίτσας, του μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Δοσίθεου και του συμμάρτυρα του Ρήγα Δημήτριου Νικολίδη. Με τις ενέργειές του ο Δοσίθεος *εμαθήτευσεν εν τη των Ιωαννίνων Μπαλανείω Σχολή τη παρά πάντων φημιζομένη επί τη παιδεία και αρετή των διδασκάλων και τη χρηστοηθεία των εν αυτή φοιτώντων υπότροφος καταστάς του Ιερού Μοναστηρίου του Προφήτου Ηλιού*. Στη συνέχεια *ο τον μαρτυρικόν θάνατον υποστάς αείμνηστος Ζαχαρίας ενορών τω νέω μεγάλην την επίδοσιν προσελάβετο αυτόν μεθ' εαυτού αποδημήσας εν Βλαχία...*[2]. Ο ίδιος φρόντισε να προωθήσει στη Βλαχία και τον ανεψιό του Νικολίδη, ανοίγοντάς του έτσι το δρόμο για σπουδές στα ακμάζοντα τότε Ελληνικά Εκπαιδευτήρια του Βουκουρεστίου και ακολούθως στην Ευρώπη[3]. Παρόλα αυτά δεν μαρτυρείται από καμία άλλη πηγή διδακτική του δραστηριότητα. Κυρίως τονίστηκε στη βιβλιογραφία η πατριωτική του δράση (συμμετοχή του σε εταιριστικές κινήσεις)[4] και η ένταξή του στη μερίδα αυτών που ενεργούσαν για να αναλάβει διοικητής των Ιωαννίνων ο Αλή πασάς[5]. Επομένως μόνο με μεγάλη επιφύλαξη είναι δυνατόν να δεχτούμε την ενδεχόμενη άμεση εμπλοκή του σε εκπαιδευτικές διαδικασίες, και πάντως σε συνάρτηση με το χρόνο θανάτου του, για τον οποίο υπάρχουν διάφορες εκδοχές. Αν εξαιρέσουμε τον ανιστόρητο ισχυρισμό του Β. Οικονόμου, που τοποθετεί το θάνατο του Ζαχαρία το 1822[6], είμαστε υποχρεωμένοι να κινηθούμε μεταξύ 1779 και 1786[7]. Με βάση την πρώτη, ελάχιστα πιθανή, εκδοχή αποκλείεται ο διδασκαλικός του ρόλος, αφού μόλις τότε άρχισε να κάνει τα πρώτα του βήματα το κοινό σχολείο της Ζίτσας. Συνεκτιμώντας την επικέντρωση του συνόλου σχεδόν των πηγών στις σχέσεις του με τον Αλή πασά, οι οποίες προφανώς υπήρξαν η αιτία του θανάτου του, συγκλίνουμε στην υιοθέτηση του 1785/86. Στην περίπτωση αυτή δεν αποκλείεται, αφού και τα χρονικά περιθώρια υπάρχουν, να ανέλαβε το βάρος της αρχικής οργάνωσης και επίβλεψης της λειτουργίας του «Δασκαλιού», συμπεριλαμβανομένης και της διδασκαλίας σε κάποια φάση.

Ο Σιδέρης, αγνώστων λοιπών στοιχείων, αν εξαιρέσουμε την προσωνυμία Αλβανός που του αποδίδει ο Τρίμμης, μνημονεύεται και από άλλες πηγές, μαζί με

---

[1] Βλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 39.

[2] ΑΤΦ / Κώδικας [ΓΚ], [*Λόγος εκφωνηθείς εις το μνημόσυνον του μακαρ. Δοσιθέου*] σ. 8.

[3] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / [δακτυλογραφημένο σημείωμα, χωρίς υπογραφή] Νικολίδης Δημήτριος, Ιατρός, χ. χ. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 189. Πρβλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 34-35.

[4] Βλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 35, 39. – Β. Οικονόμου, *ό. π.* , σ. 101. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 28. Ας σημειωθεί, ωστόσο, ο εσφαλμένος συσχετισμός του Ζαχαρία με τη Φιλική Εταιρεία. Βλ. επιπλέον ΑΔΣΖ / καταγραμμένη παράδοση από το μαθητή της ΣΤ΄ Δημοτικού Σχολείου Ζίτσας Ευάγγελο Α. Καρακίτσιο [κατά διήγηση του παπού του] με ημερομ. 6-4-1960, όπου ο Ζαχαρίας φέρεται να προπαγανδίζει την ελευθερία των Ελλήνων, συνδέοντάς τη με τη βοήθεια του Ρώσου αυτοκράτορα.

[5] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 13. – Θ. Κοσμάς, *Η Ζίτσα...*, ό. π., σ. 93, σημ. 21. Πρβλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 24, όπου υπαινικτική αναφορά στις αγαθές σχέσεις του με τον Αλή, και Οικονόμου, *ό. π.*, που όμως συγχέει χρονικά την υποστήριξη του Ζαχαρία προς τον Αλή.

[6] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 102. Τον Οικονόμου αντιγράφει άκριτα και ο Δ. Καμαρούλιας, *Τα Μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α΄, Αθήνα 1996, σ. 543.

[7] Βλ. ΑΔΣΖ, *ό. π.* (12-4-1779, κρεμάστηκε από τον Μπεκήρ πασά). – Λαμπρίδης, *ό. π.*, σ. 13 (1201 έτος Εγείρας [= 1785] – Σουλεϊμάν πασάς). – Αρχείο Τρίμμη / Γ. Δ. Τρίμμης, *εξ ακοής περί της σχολής εις τους Ταξιάρχας*, 1896, [σ. 2]. Πρβλ. και Κοσμάς, *ό. π.* (επί Σουλεϊμάν πασά, χωρίς ακριβή χρονικό προσδιορισμό, πιθανότατα όμως περί το 1785/86). Τέλος, πρβλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 38-39, που αναφέρεται τελείως αόριστα στο γεγονός, ωστόσο έμμεσα φαίνεται να οριοθετεί το χρόνο θανάτου του Ζαχαρία μετά τις 24-8-1779.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάποιο Νικόλαο[1], επίσης απροσδιόριστης ταυτότητας. Φέρονται απλώς ότι δίδαξαν στο «δασκαλιό», το πρώτο σχολείο των κοινών γραμμάτων, χωρίς ατυχώς να συνοδεύονται οι πληροφορίες από συγκεκριμένους χρονολογικούς προσδιορισμούς. Από την έρευνα δεν ήλθε στο φως κανένα στοιχείο που να διαφωτίζει έστω και ελάχιστα το βίο και τη δράση τους.

Δεν υπάρχουν ενδείξεις που να επιτρέπουν άμεσο συσχετισμό του προμνησθέντος Νικολάου με το Νικόλαο Πάσχο, χωρίς να αποκλείεται ολότελα ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Ο Νικόλαος Πάσχος, άγνωστης καταγωγής, δίδασκε στη Ζίτσα κατά το 1820-21, όπως προκύπτει από αφιερωτικό σημείωμα σε λειτουργικό βιβλίο του Αγίου Δημητρίου[2]. Η χρονική σύνδεση του σημειώματος με τον Ιανουάριο του 1822 που επιχειρεί ο Σάρρος δεν επιβεβαιώθηκε από δική μας αυτοψία[3], δεν αποκλείει όμως πιθανή παραμονή του Πάσχου στην κοινότητα για περισσότερα χρόνια, είτε το προηγούμενο είτε το επόμενο διάστημα – αυτό εξάλλου αφορά εξίσου και άλλους, για τους οποίους η πληροφόρηση είναι αόριστη –, αλλά τα υπάρχοντα στοιχεία δεν συνηγορούν σε βέβαια συμπεράσματα. Πάντως η σύνταξη, η διατύπωση, ο καλλιγραφημένος χαρακτήρας και προπαντός η ορθογραφία του σημειώματος μας προδιαθέτουν για την ευπαιδευσία και τις γνώσεις του Ν. Πάσχου.

Κανένα στοιχείο δεν προέκυψε για τους Σιώτη και Ιωάννη Γεωργίτση[4]. Όσον αφορά το Βαρνάβα, το επώνυμο απαντά στα Άνω Σουδενά, ενώ κανένας συσχετισμός δεν προέκυψε με το Γραμμένο. Ο Λαμπρίδης αναφέρεται σε κάποιον Ι. Βαρνάβα, Ζαγορίσιο, που τον συμπεριλαμβάνει αορίστως μεταξύ των λογίων[5]. Πιο ακριβή είναι τα στοιχεία για έναν Βαρνάβα Δημήτριο του Ιωάννη, ιατροφιλόσοφο, απόφοιτο του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά το 1856, από τα Άνω Σουδενά Ζαγορίου[6]. Η ισχυρή πιθανότητα να είναι γιος του Ι. Βαρνάβα και η συναφής προς το συγγενικό αυτό συσχετισμό ένταξη της δράσης του Ιωάννη στα χρονικά πλαίσια που μας απασχολούν – λογικά πρέπει να γεννήθηκε περί τις αρχές του 19ου αιώνα και η δημιουργική περίοδος της δράσης του να συνδέεται με το α΄ μισό του αιώνα – ευνοούν μια πρώτη,

---

[1] Βλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 32. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 31. – Τρ. Ευαγγελίδης, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, τόμος πρώτος, εν Αθήναις 1936, σ. 184. – Φ. Γ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987, σ. 27. Για το Νικόλαο πρβλ. και ΑΔΣΖ, *ό. π.*, σ. 7.

[2] Βλ. αφιερωτικό σημείωμα σε παλαιό Ευαγγέλιο που απόκειται σήμερα στη μονή Προφήτη Ηλία Ζίτσας (εκδ. Ενετίας 1847). Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 23. Στο 2° παράφυλλο[r] αναφέρονται τα εξής: *παρ' εμού του ελαχίστου αυγερίου Μανούση αφιερώθη το παρόν άγιον Ευαγγέλιον εις τον Άγιον Δημήτριον, αποκτηθέν εις τους χιλίους οκτακοσίους είκοσιν ένα έτος Μαΐου 20. και παρακαλώ τους κατά καιρόν ιερείς να μνημονεύωσι το όνομα και ζώντος μου και μετά θάνατον, όπως γένη ίλεως ο θεός εις τα πταίσματά μου. Ο Αυγέρης Μανούση*

Ο γράψας ταύτα κατ' εκείνους τους καιρούς ήν διδάσκαλος [Νικόλαος Πάσχος]. Πρβλ. Δημ. Μ. Σάρρος, «Ηπειρωτικαί Ενθυμήσεις ή Χρονικά Σημειώματα και Επιγραφαί», *ΗΧ* 12 (1937), σ. 121, στον οποίο οφείλεται η διάσωση του ονόματος του διδασκάλου. Αν κανείς προστρέξει σήμερα, όπως ο γράφων, στο σχετικό παράφυλλο του βιβλίου της μονής δεν θα μπορέσει να διακρίνει τα στοιχεία ταυτότητας του Πάσχου, αφού στη θέση της υπογραφής έχει επιπέσει μελάνη και έχει επικαλύψει το όνομα.

[3] Βλ. Σάρρος, *ό. π.*, που συνάπτει εσφαλμένα στο εν λόγω σημείωμα τη χρονολογία *1822. Ιανουαρίου* ..., η οποία και βρίσκεται σε άλλη θέση, πολύ πιο κάτω, και είναι άλλου γραφικού χαρακτήρα. Κατά τη γνώμη μου πρόκειται για ανολοκλήρωτη απόπειρα κάποιου να αντιγράψει παραπλεύρως κείμενη (1° παράφυλλο[v]. Βλ. παρακάτω σ. 88, σημ. 2, ενθύμηση του Κρανά, που αρχίζει ακριβώς έτσι.

[4] Πιθανότατα, όπως και ο Σιώτης, ήταν Ζαγορίσιος. Το επώνυμο απαντάται στη Ζωνδήλη ή Τζιοντίλα Ζαγορίου (Δίκορφο).

[5] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 8ον, *Ζαγοριακά*, μέρος πρώτον, σ. 60.

[6] Βλ. Ιοκάστη Ε. Παναγωτίδου, *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο τον δέκατο ένατο αιώνα (1788-1913)*, Ιωάννινα 1994, σ. 206.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρακινδυνευμένη είναι αλήθεια, υπόθεση ότι ο Βαρνάβας του Τρίμμη και ο υπό του Λαμπρίδη αναφερόμενος ταυτίζονται. Ο συλλογισμός μας ενισχύεται ακόμη περισσότερο από στοιχεία του ΑΜΙ[1], σύμφωνα με τα οποία ο ηγούμενος του Προφήτη Ηλία Ζίτσας Νικηφόρος δανείσθηκε κατά τον Οκτώβριο του 1850 5000 γρόσια για το μισθό του διδασκάλου *Σουδινιότη*, παρά το γεγονός ότι δεν διευκρινίζεται αν ήταν διδάσκαλος στη Ζίτσα. Η αποδιδόμενη σ' αυτόν Γραμμενιάτικη καταγωγή ίσως να οφείλεται σε λάθος εκ παραδρομής του Τρίμμη. Και στην περίπτωση αυτή η μικρή υπέρβαση των χρονικών ορίων που έθεσε ο Τρίμμης φαίνεται να κινείται σε αποδεκτά επίπεδα. Εξάλλου, είναι πιθανόν ο δανεισμός του ποσού των 5000 γροσίων να αφορούσε οφειλόμενη και από προηγούμενη υπηρεσία αμοιβή.

Ο Ζαφείρης εικάζω ότι είναι ο γνωστός βιογράφος του Κοσμά του Αιτωλού Σάπφειρος Χριστοδουλίδης (Γραμμένο 1756 ή 1760 – Σμύρνη 1856)[2]. Φοίτησε στη Μπαλαναία Σχολή, μάλιστα μέχρι του 1814 ήταν συνδιδάκτορας του σχολάρχη Κωνσταντίνου Καμιναρίδη, πράγμα που προϋποθέτει αξιόλογη μόρφωση. Η προσωνυμία Αλβανός, που του αποδίδει ο Τρίμμης, οφείλεται πιθανώς στο ότι για αρκετό χρόνο (1814-1820 και 1836-1839)[3] δίδαξε στο Μπεράτι, από όπου φαίνεται να ήλθε στη Ζίτσα μετά το 1820[4]. Ο προσδιορισμός του χρόνου διδασκαλίας του στη Ζίτσα στην ουσία αποτελεί συνάρτηση του πότε πήγε στο Μέτσοβο, αφού οι σχετικές πληροφορίες είναι αντιφατικές[5]. Έτσι ως πιθανός χρόνος του ερχομού του στη Ζίτσα μπορεί να θεωρηθεί το μεταξύ των ετών 1820-1826 ή 1833-35 ή ακόμη και 1820-35 διάστημα, τέτοιες ωστόσο εκτιμήσεις απέχουν πολύ από του να μας δώσουν μια καθαρή και ακριβή εικόνα της εκεί παρουσίας του. Το 1840 περίπου εμφανίζεται ως τριτεύων δάσκαλος στη Ζωσιμαία, από όπου το 1842 ο μητροπολίτης Νικόδημος τον φέρνει στο Αργυρόκαστρο[6]. Υπήρξε μαθητής του Κοσμά του Αιτωλού, συνέγραψε δε το βίο και την ακολουθία του.

Το τοπίο διαγράφεται πολύ πιο καθαρό στην περίπτωση του Γεωργίου Κρανά ή Αίσωπου από το Γραμμένο (1795-1835). Αν και οι πηγές συγκλίνουν στην άποψη ότι ο χαλκέντερος Σχολάρχης της Ζωσιμαίας Σχολής προσκλήθηκε στη Ζίτσα το 1822 για να αναλάβει τη διεύθυνση της Ελληνικής Σχολής[7], γνωστή βιβλιογραφικά

---

[1] ΑΜΙ, Δημογεροντία, Μοναστηριακή Επιτροπή, Ι. Μ. Πατέρων – Ι. Μ. Προφ. Ηλιού 1857-1918 [ΑΒΕ 656], υποφ. Οικονομικά 1857-1918, κατάσταση με χρεωστικά ομόλογα προς διαφόρους από 8-8-1849 έως 20-8-1853 με υπογραφή Νικηφόρου, ηγουμένου της μονής Προφ. Ηλία Ζίτσας και ημερομ. 11-10-1857.

[2] Για αναλυτικά βιογραφικά στοιχεία βλ. Αναστ. Χ. Τσιάρας, *Γραμμενιάτες διδάσκαλοι. Συμβολή του Γραμμένου στην παιδεία του Έθνους (1800-1984)*, Αθήνα 1985, σ. 69-71.

[3] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 69. Πρβλ. και Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960, σ. 48, που τοποθετεί την παρουσία του στο Βεράτι μόνο το διάστημα 1814-1819. Ωστόσο βλ. και Φ. Γ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου...*, 1987, σ. 96, όπου προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι δίδαξε σε σχολείο του Βερατίου από τις αρχές του 19ου αι. μέχρι το 1835, οπότε αντικαταστάθηκε από άλλον διδάσκαλο, με παραπομπή μάλιστα στον Τρ. Ευαγγελίδη, *Η Παιδεία ...*, τ. Β΄, σ. 192.

[4] Η υπόθεσή μας είναι δυνατό να μην ευσταθεί στην περίπτωση που ο μνημονευόμενος από το σύνολο των πηγών, πλην του Τρίμμη, Νικόλαος είναι το ίδιο πρόσωπο με το Ζαφείρη [= Νικόλαος Ζαφείρης].

[5] Ο Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 69 αναφέρει ως χρόνο παραμονής του στο Μέτσοβο το διάστημα 1826-1833. Βλ. ωστόσο Φ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 26, που κάνει λόγο μόνο για τη χρονιά 1835-36. Διαφορετικά ο Αραβαντινός, *ό. π.*, που θεωρεί ότι προσκλήθηκε στο Ελληνοσχολείο του Μετσόβου το 1819, αφήνοντας πάντως απροσδιόριστο το τι έκανε μέχρι το 1840. Πρβλ. και Βασ. Κραψίτης, *Λόγιοι της Ηπείρου (1430-1912)*, τ. 1ος, Αθήνα 1979, σ. 127.

[6] Βλ. Μπαράς, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, Πρόλογος και επιμέλεια Λ. Ι. Βρανούση, Αθήναι 1966, σ. 295.

[7] Βλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 34. – Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 66.– Σ. Παπάς – Γκάλγκος, «Δασκαλιό ... », σ. 330 και σημ. 8.– Μπέττης, «Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος», *ΗΕ* 9 (1960), σ. 795 και 800 [σημ. 4 της σ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενθύμησή του σε παράφυλλο εκκλησιαστικού βιβλίου στη Ζίτσα, σχετική με το θάνατο του Αλή πασά[1], μας επιβάλλει εκ των πραγμάτων μια επανεκτίμηση του ζητήματος.

Είναι γεγονός ότι οι Γραμμενιάτες λόγιοι, με επικεφαλής το Γούδα, υποστηρίζουν ότι ο Κρανάς κατά το 1821-22 βρισκόταν στο Γραμμένο, όπου παρέδιδε μαθήματα στο εκεί σχολείο[2]. Έτσι εξηγείται, εξάλλου, η παντελής αγνόηση της ενθύμησης του Κρανά από τους μελετητές. Όμως, κατά τη γνώμη μου, τα τεκμήρια της τότε παρουσίας του Κρανά στο Γραμμένο δεν είναι επαρκή, ούτε απόλυτα πειστικά. Το γεγονός μάλιστα ότι εμφανίζεται ως συντάκτης ομολόγου[3] στη Ζίτσα με ημερομηνία 1-9-1822, σε συνδυασμό με την προμνησθείσα[4] ενθύμηση, δημιουργεί ορισμένες αμφιβολίες για το αν η πρόσληψή του στη Ζίτσα αφορά μόλις το 1822. Ο Μπέττης[5], βέβαια, για να γεφυρώσει τις αμφιβολίες αυτές και να στηρίξει τον ισχυρισμό του, θεωρεί πως η ενθύμηση γράφτηκε αργότερα, ωστόσο, πέρα από το ότι δεν προκύπτει από πουθενά κάτι τέτοιο, για ποιο λόγο άραγε ο Κρανάς να αποτυπώσει σε βιβλίο της Ζίτσας το χρόνο θανάτου του Αλή σε πολύ μεταγενέστερο χρόνο (τουλάχιστον μετά από 7 μήνες στην καλύτερη περίπτωση) και δεν το έπραξε νωρίτερα, την εποχή που ένα τόσο σημαντικό γεγονός έλαβε χώρα; Αν ήταν στο Γραμμένο, το πιο λογικό θα ήταν να βρούμε την ενθύμηση εκεί και όχι στη Ζίτσα. Έτσι, έχω τη γνώμη ότι ο Κρανάς είναι πάρα πολύ πιθανό να συμφωνήθηκε δάσκαλος από τους Ζιτσαίους ένα χρόνο νωρίτερα, δηλ. το 1821-22, ή έστω στο τέλος του 1821 – αρχές του 1822, πολύ περισσότερο που η ταραγμένη κατάσταση και τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1821[6] επέβαλαν άλλες προτεραιότητες στους Γραμμενιάτες[7] και είχαν ως παρεπόμενο τη φυγή πολλών από αυτούς για λόγους ασφάλειας[8]. Ο Κρανάς μάλιστα, ως φίλος του Ψαλίδα, δεν είχε κανένα λόγο να μείνει στο Γραμμένο. Αντίθετα τη Ζίτσα την ίδια εποχή δεν την άγγιξαν οι εξελίξεις. Ο Γούδας, εξάλλου, πέρα από την ανακριβή

795]. – Εργολάβος, *Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1993, σ. 126. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 116 [χωρίς χρονολογικό προσδιορισμό]. Αντίθετα, ο Φ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987, σ. 27, εσφαλμένα τοποθετεί την παρουσία του Κρανά στη Ζίτσα στα 1813-1818. Κάτι τέτοιο δεν έχει καμία απολύτως βάση. Πρβλ. τέλος Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική Συλλογή*, σ. 95 και Β. Κραψίτης, *Λόγιοι*, Α΄, σ. 133, που περιέργως καθηλώνουν τον Κρανά στο Γραμμένο από το 1820 μέχρι το 1828, χωρίς να ποιούνται την παραμικρή μνεία της Ζίτσας.

[1] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 22, *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον*, 1747, όπου στο 1° παράφυλλο^{v} καταχωρίζεται η εξής ιδιόχειρη ενθύμηση του Κρανά – μοναδικό δείγμα γραφής: *1822. Ἰανουαρίου 24. ἡμέρα Τρίτη το βράδυ ξημερώνοντας τοῦ ἁγίου γρηγορίου ἔκοψαν τὸν ἀλῆ πασιὰν στὸ νησὶ στὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου βεζὶρ ἀχμὲτ χορεσὶτ πασιᾶ. γεώργιος Αἴσωπος Διδάσκαλος τοῦ χωρίου ἔγραψα.* Πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία βλ. Παράρημα Ι. Α΄, αρ. 22. Πρβλ. καταχώριση της ενθύμησης και Δ. Σάρρος, «Ηπειρωτικαί ενθυμήσεις ... », *ΗΧ* 12 (1937), σ. 121–122, όπου και σχετικός σχολιασμός σχετικά με την ακριβή ημερομηνία θανάτου του Αλή πασά.

[2] Βλ. Αν. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, Β΄, εν Αθήναις 1874, σ. 237-38. Πρβλ. Μπέττης, «Το Σχολαρχείο Γραμμένου», *ΗΗ*, τ. ΙΗ΄ (1996-97), σ. 174. – Του ίδιου, «Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος», *ΗΕ* 9 (1960), σ. 794. – Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 66.

[3] Βλ. Σ. Παππάς – Γκάλγκος, *ό. π.*, σ. 329-330.

[4] Βλ. παραπάνω, σ. 88, σημ. 2.

[5] Βλ. Μπέττης, «Γεώργιος Κρανάς κτλ.», σ. 801, σημ. 13.

[6] Πρόκειται για το χαλασμό των Γραμμενοχωρίων (Ιούλιος 1821). Βλ. σχετικά Μπέττης, «Ο χαλασμός των Γραμμενοχωρίων το 1821», *ΗΕ* 5 (1956), σ. 247-251.

[7] Με αυτή την έννοια η άποψη του Μπέττη δεν φαίνεται πειστική. Βλ. Μπέττης, «Κρανάς», *ό. π.*, σ. 794.

[8] Βλ. Ν. Δέγλερης – Βασ. Ρόζος, «Ο Γιαννιώτης ιατρός και λόγιος του ΙΘ΄ αιώνος Αναστάσιος Γούδας και η "Ιατρική Μέλισσα"», *ΗΗ*, τ. Γ΄, 1981, σ. 215, που επικαλούνται μαρτυρία του Γούδα σχετική με φυγή 300 οικογενειών στην Κέρκυρα αρχικά, στο Σούλι στη συνέχεια μετά την εκδίωξή τους από τους Άγγλους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοποθέτηση της μετάβασης του Κρανά στη Ζίτσα το1824, δηλώνει αόριστα πως *παρ' αυτοίς* [Κρανά δηλ. και Χρύσανθο Αργυροκαστρίτη] *και ιδίως παρά τω Χρυσάνθω ηρξάμεθα και ημείς της αναγνώσεως και της γραφής* ...[1]. Φαίνεται, πάντως, πιο λογικό οι Γραμμενιάτες να εκμεταλλεύτηκαν την εκεί παρουσία του Κρανά πριν από τα γεγονότα του 1821 και όχι μετά από αυτά. Η παραδοχή αυτής της εκδοχής αφήνει περιθώριο και για τους ισχυρισμούς του Γούδα. Σε κάθε περίπτωση πάντως ο Γραμμενιάτης λόγιος δεν βρισκόταν στο Γραμμένο στη διάρκεια του σχολικού έτους 1821-22[2].

Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, ο Κρανάς φαίνεται πως έμεινε στη Ζίτσα τουλάχιστον μέχρι το 1826[3] και ανέλαβε το βάρος της καλύτερης οργάνωσης και λειτουργίας της Ελληνικής Σχολής. Διδάσκαλος εγνωσμένης αξίας, μαθητής του Ασώπιου και ακροατής του Ψαλίδα, επιλέχτηκε από το σοφό δάσκαλο ως οικοδιδάσκαλος των μικρών του τέκνων. Στη συνέχεια, κατέλαβε τη θέση του υποδιδασκάλου στην Καπλάνειο, όπου και παρέμεινε διδάσκων μέχρι το 1820[4]. Διέθετε επομένως όλα τα προσόντα για μια επιτυχημένη παρουσία στη Ζίτσα. Τέτοια ήταν η φήμη του, ώστε οι Γιαννιώτες, με παρότρυνση του μητροπολίτη Βενέδικτου, προς αυτόν στράφηκαν να τεθεί επικεφαλής της προσπάθειας ανόρθωσης των σχολείων της πόλης[5], που οι δεινές περιστάσεις είχαν παραλύσει τη λειτουργία τους επί χρόνια (1820[6]-1826). Από το 1828, τέλος, ο Κρανάς ανέλαβε τη διεύθυνση της

---

[1] Γούδας, *ό. π.*, σ. 238.

[2] Σε επίρρωση των ανωτέρω πρβλ. και πληροφορία του Μπέττη, «Ο χαλασμός των Γραμμενοχωρίων», *ό. π.*, σ. 251, σημ. 7 της σ. 250, ότι το 1822 ο Γούδας, παιδάκι τότε, βρίσκεται πολιορκημένος με τη φαμίλια του στην περιοχή του Σουλίου από τα στρατεύματα του Χουρσίτ. Πρβλ. και Ν. Δέγλερης – Βασ. Ρόζος, *ό. π.*, σύμφωνα με τους οποίους ο Κολιο – Γούδας, πατέρας του Αναστασίου, είχε αναλάβει με εντολή των Σουλιωτών τη φρούρηση της μεγάλης θύρας του φρουρίου της Κιάφας.

[3] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 66. – Εργολάβος, *Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1993, σ. 126-128. – Μπέττης, «Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος», *ΗΕ* 9 (1960), σ. 795 και 800 [σημ. 4 της σ. 795]. Πρβλ. ελαφρά διαφοροποίηση του Μπέττη, *Ζωσιμάδες*, σ. 179, και *Ηπειρωτική Ευποιία*, 1982, σ. 66-67, που κάνει λόγο για μετάκλησή του στα Γιάννινα το 1827-28 ή τέλος του 1827 αντίστοιχα. Αντίθετα οι Σ. Παπάς – Γκάλγκος, «Δασκαλιό ... », σ. 330, σημ. 8 και Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 34, θέτουν ως τέρμα το 1823 και 1825 αντίστοιχα.

[4] Βλ. πρόχειρα Μπέττης, *Οι Ζωσιμάδες*, ό. π., σ. 179. – Εργολάβος, *Ζωσιμαία*, ό. π., σ. 126. Υπό το πρίσμα αυτό η διατύπωση της άποψης από το Ν. Πατσέλη ότι ο Κρανάς είχε ήδη προσληφθεί από τους Ζιτσαίους, όταν ο Γ. Γαζής, προαλειφόμενος για τη θέση του Ελληνοδιδασκάλου στη Ζίτσα από τον ιδρυτή της εκεί Ελληνικής Σχολής και ευεργέτη του Κωνστάντιο Φιλίτη, αποπεράτωσε τις σπουδές του (τέλος 1819 – αρχές 1820), δεν έχει καμία βάση. Βλ. Γ. Γαζής, *Τρόπαιον Δελβινακίου ήτοι Ιστορία του Δελβινακίου κατά του Αλή πασά γενομένη διά στίχων πολιτικών*, έκδ. 3η, επιμ. Νικ. Β. Πατσέλη, Αθήναι 1946, σ. 9. Εξάλλου ο Γ. Γαζής, *Λεξικόν της Επαναστάσεως και άλλα έργα*, ιστορ. σημειώσεις εις το Λεξικόν Ν. Πατσέλη, εκδ. επιμ. Λ. Βρανούση, Ιωάννινα, ΕΗΜ, 1971, σ. 231, δεν κάνει την παραμικρή μνεία στον Κρανά. Στο σημείο αυτό χρειάζεται να γίνει μια παρένθεση. Από διάφορους προβλήθηκε η άποψη ότι στη Ζίτσα δίδαξε και ο Γεώργιος Γαζής. Βλ. *Λόγιος Ερμής* Θ΄ (1819), σ. 872. – Λαμπρίδης, *ΗΑ*, μέρος Β΄, σ. 58.– Τρ. Ευαγγελίδης, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, τόμος πρώτος, εν Αθήναις 1936, σ. 184. – Φ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 27. Πρόκειται για παρανόηση που στηρίχτηκε στη γενόμενη πράγματι συμφωνία μεταξύ Γαζή και Κωνστάντιου, να υπηρετήσει ο πρώτος στη Ζίτσα σε αντάλλαγμα για την παροχή υποτροφίας. Η συμφωνία αυτή ουδέποτε τηρήθηκε, επειδή οι Ζιτσαίοι είχαν ήδη προσλάβει άλλο διδάσκαλο – όχι βέβαια τον Κρανά – κατά ρητή ομολογία του ίδιου του δασκάλου του Γένους. Βλ. Γαζής, *ό. π.*, σ. 231 και 234-35 κ. εξ. Η παρανόηση οφείλεται στο ότι ο Νικ. Γεωργιάδης, όταν περιέγραφε στις σελίδες του Λόγιου Ερμή τη Σχολή των Ταξιαρχών τον Οκτώβριο του 1819, δεν ήταν δυνατόν να γνωρίζει ακόμη την έκβαση της προαναφερθείσας συμφωνίας, αφού ο Γαζής συνέχιζε ακόμη τις σπουδές του.

[5] Πρόκειται για την πρώτη προσπάθεια επανασύστασης του κατεστραμμένου εκπαιδευτικού δικτύου των Ιωαννίνων μετά την πυρκαϊά του 1820, και αφορά τη λειτουργία με τη βοήθεια του Κρανά ενός Ελληνικού Σχολείου και δύο δημοτικών. Βλ. Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 179.

[6] Οι δύο περιώνυμες σχολές των Ιωαννίνων με τις πλούσιες βιβλιοθήκες και οργανοθήκες τους, Καπλάνειος και Μπαλαναία, είχαν, ως γνωστόν, αποτεφρωθεί κατά την πυρπόληση μεγάλου μέρους

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αρτισύστατης Ζωσιμαίας Σχολής μέχρι το 1833 που πήρε τη θέση του ο Α. Σακελλάριος[1]. Ο τραγικός του αυτοχειριασμός στέρησε πρόωρα την εκπαίδευση από μια όντως σημαντική προσωπικότητα[2].

Σύμφωνα με μια ανεξακρίβωτη πληροφορία του Μυστακίδη[3] στη Ζίτσα δίδαξε και ο Κοσμάς Θεσπρωτός, μαθητής του Ψαλίδα. Αντίθετα ο Αραβαντινός[4] δεν αναφέρει κάτι σχετικό. Δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί ο ακριβής χρόνος και το διάστημα της παραμονής και διδασκαλίας του στη Ζίτσα. Ως terminus ante quem πάντως τίθεται εκ των πραγμάτων το 1833, χρόνος αναχώρησής του στην Ελλάδα[5]. Το ζήτημα περιπλέκει η ασυμφωνία των πηγών όσον αφορά την αποφοίτησή του από την Καπλάνειο (1815 κατά Αραβαντινό[6], περί το 1810 κατά τις εκτιμήσεις του Παπαχαρίση[7]). Στην πρώτη περίπτωση, έχοντας κατά νου και πάλι τον Αραβαντινό που θέλει το Θεσπρωτό από το1815-1832 να διδάσκει στην Αρτσίστα και στην Κόνιτσα[8], είμαστε υποχρεωμένοι να δεχτούμε ως χρόνο διδασκαλίας του στη Ζίτσα το 1832-33. Αν ο Παπαχαρίσης έχει δίκιο, υπήρχε ικανός χρόνος για να διδάξει όχι μόνο στη Ζίτσα, αλλά και στο Νησί και στην Πρεμετή, όπως σημειώνει ο Μυστακίδης. Ίσως δεν απέχει πολύ από την αλήθεια σε μια τέτοια περίπτωση η σύνδεση της παρουσίας στη Ζίτσα του Κοσμά Θεσπρωτού με τη σύσταση της Σχολής των Ταξιαρχών από τον Βουζαίου Κωνστάντιο (1813). Σε τελική ανάλυση, η διδασκαλία του, αν δίδαξε πράγματι, φαίνεται πως υπήρξε βραχύβια. Οπωσδήποτε το πέρασμά του από την κοινότητα έχει τη σημασία του, αφού θεωρείται από τους ικανούς διδασκάλους.

Γεννήθηκε στους Γεωργουτσάτες Θεσπρωτίας περί το 1780. Αρχικά ιεροδιάκονος, τον είλκυσε ωστόσο ο προς την παιδεία ζήλος και μαθήτευσε στον Ψαλίδα, στην Καπλάνειο Σχολή. Στη συνέχεια, χωρίς να απεκδυθεί το ιερατικό σχήμα, διακόνησε με επιτυχία τα γράμματα, διακρίθηκε δε και στο συγγραφικό στίβο. Πέθανε στο Καρπενήσι, όπου επί πολλά έτη μετήλθε τον Ελληνοδιδάσκαλο, το 1852[9].

Όσον αφορά τους Ζιτσαίους δασκάλους που κατονομάζει ο Τρίμμης, ελάχιστες βιογραφικές πληροφορίες καταφέραμε να συγκεντρώσουμε, και πάντα με την επιφύλαξη που γεννά η έλλειψη επαρκούς τεκμηρίωσης. Είναι προφανές, πάντως, σε

της πόλης από τους Σουλτανικούς [;] κατά το θέρος του 1820 (25-8-1820). Βλ. Μπέττης, *Οι Ζωσιμάδες*, σ. 179.

[1] Πρβλ. και ανέκδοτη επιστολή Χρ. Σούλη στην εφ. *Ηπ. Αγών*, φ. 20033 / 31-1-2001.

[2] Εκτενή βιογραφική παρουσίαση βλ. Μπέττης, «Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος», *ΗΕ* 9 (1960), σ. 793-801.

[3] Βλ. Ν. Γ. Μυστακίδης, «Δρυινουπολιτικά», εφ. *ΦΗ*, φ. 413 / 19-1-1901 σε υποσ. (γ). Πρβλ. και Βασ. Κραψίτης, *Λόγιοι της Ηπείρου (1430-1912)*, τ. 1ος, Αθήνα 1979, σ. 50 και Κ. Θεσπρωτός – Α. Ψαλίδας, *Γεωγραφία Ηπείρου και Αλβανίας*, σ. 12 [προλεγόμενα Α. Χ. Παπαχαρίση].

[4] Βλ. Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960, σ. 69.

[5] Βλ. *ό. π.* Ο Αραβαντινός σωστά προσδιορίζει ως χρόνο της μετάβασής του στην Ελλάδα το 1833, αφού ο Θεσπρωτός ήταν ήδη από το 1833-34 στην Αίγινα, όπως προκύπτει από επιστολή του προς τον Ασώπιο στις 24-4-1834. Πρβλ. Μπέττης, *Φιλητάς και Ασώπιος. Οι διδάσκαλοι του Γένους*, Ιωάννινα 1991, σ. 184. Το αμέσως επόμενο έτος είναι στη Λαμία. Βλ. κατάλογο συνδρομητών [χωρίς σελιδαρίθμηση] στο τέλος του τρίτομου έργου *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, επιμ. και δαπ. Κων/νου Γκαρπολά του Ολυμπίου και Χριστόδουλου Ματακίδου του Σαμίου, εν Βιέννη της Αυστρίας 1835 – 1837. Τελικά κατέληξε στο Καρπενήσι κατά το 1836-37, όπου και παρέμεινε μέχρι του θανάτου του.

[6] Βλ. Αραβαντινός, *ό. π.*

[7] Βλ. Θεσπρωτός – Ψαλίδας, *ό. π.*

[8] Βλ. Αραβαντινός, *ό. π.* και *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ' Έλλησιν*, Εισαγωγή – επιμέλεια Ε. Ι. Νικολαΐδου, Ιωάννινα 1986, σ. 129. Πρβλ. Θεσπρωτός – Ψαλίδας, *ό. π.*

[9] Βλ. αναλυτική βιογραφική παρουσίαση Θεσπρωτός – Ψαλίδας, *ό. π.*, σ. 7-12 (προλεγόμενα του εκδότη Αθ. Χ. Παπαχαρίση). – Β. Κραψίτης, *Λόγιοι της Ηπείρου (1430-1912)*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1979, σ. 50-51.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μια πρώτη θεώρηση ότι κάποιοι από αυτούς είναι ιερείς ή τέκνα ιερέων (παπα Δημήτριος, Παπαυγέρης, Παπαθανάσης).

Για τον παπα Δημήτριο γνωρίζουμε ότι ονομαζόταν Δημήτριος Τριανταφύλλου και απεβίωσε περί το 1870, ίσως και λίγο νωρίτερα[1], επομένως κατά προσέγγιση η χρονολογία γέννησής του πρέπει να τοποθετηθεί στις αρχές του 19ου αιώνα. Είναι επίσης γνωστό ότι και ο γιος του Κωνσταντίνος Παπαδημητρίου[2], συνεχίζοντας την οικογενειακή παράδοση, μετήλθε παράλληλα ιερατικό και διδασκαλικό έργο. Παρόλο που δεν έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες για τη μόρφωσή του, τις διδακτικές του ικανότητες κτλ., έγγραφο συνταγμένο από τον ίδιο κατά το 1846 δείχνει πλήρη γλωσσική κατάρτιση τόσο σε επίπεδο σύνταξης όσο και σε επίπεδο ορθογραφίας[3]. Μπορεί επομένως να αξιολογηθεί ως επαρκής για τα δεδομένα της εποχής.

Ένας Παπαυγέρης ιερέας υπογράφει ως μάρτυρας, μαζί με άλλους, ομόλογο του 1822[4]. Έχω υπόψη μου εκτενή επιμνημόσυνο λόγο εκφωνηθέντα στο μνημόσυνο του παπα Αυγερινού, χωρίς ακριβή χρονολογικό προσδιορισμό του θανάτου του, επισυμβάντος πάντως πριν από το 1864, με βάση τα χρονικά όρια του κώδικα στον οποίο είναι καταχωρισμένος[5]. Φαίνεται πως πρόκειται για τον ειρημένο Παπαυγέρη. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι ο εγγεγραμμένος στο Κτηματολόγιο Ζίτσας Γεώργιος παπα Αυγέρης[6], γιος του προφανώς, υπογράφει επιστολή σταλείσα το 1851 ως Γεώργιος παπα – Αυγερινού[7]. Το γεγονός ότι *κατέλυσε τον βίον εις βαθύτατον γήρας*, η απουσία οποιασδήποτε νύξης σε ενδεχόμενη διδασκαλική του ιδιότητα, η ανορθόγραφη, τέλος, υπογραφή του σε έγγραφο[8] δεν επιτρέπουν την ταύτισή του με τον μνημονευθέντα από τον Τρίμμη Παπαυγέρη. Με πολύ μεγαλύτερες αξιώσεις προβάλλει η πιθανότητα ο εν λόγω διδάσκαλος να είναι ο γιος του ιερέα Γεώργιος Παπαυγέρης, αφού και στα χρονικά πλαίσια που μας ενδιαφέρουν φαίνεται να κινείται – γεννήθηκε πιθανότατα στις αρχές του 19ου αιώνα – και εγγράμματος μπορεί να θεωρηθεί, αν κρίνουμε από την προσημειωθείσα ορθογραφημένη και με πλήρη επίγνωση των γραμματικοσυντακτικών κανόνων συνταγμένη επιστολή του. Την υπόθεσή μας ενισχύει η καταχώριση στο αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής[9] κατά τα έτη 1846-1850 (5η – 2η τάξη της 7/τάξιας τότε Ζωσιμαίας) αριστούχου μαθητή υπό τα στοιχεία Νικόλαος Γ. Αυγερινός, προφανώς γιου του Γεωργίου Παπαυγέρη, που παραπέμπει με αξιώσεις σε προέλευσή του από λόγιο οικογενειακό περιβάλλον.

Ο Εμμανουήλ Παπαθανάσης, όπως σαφώς προκύπτει από καταχώριση του ονόματός του στο Κτηματολόγιο[10], ήταν γιος του Πέτρου Παπαθανάση, ιερέα[11]. Στο αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής[12] εμφανίζονται κατά το σχολικό έτος 1846-47 δύο Ζιτσαίοι μαθητές υπό τα στοιχεία Εμμανουήλ Πέτρου. Η παράλειψη του επωνύμου,

---

[1] Βλ. ΑΣΖ, αρ. 1172 / 23-2-1921.
[2] Για τον Κ. Παπαδημητρίου βλ. κεφ. Η΄, σ. 315.
[3] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Πωλητήριο έγγραφο / 26-1-1846.
[4] Βλ. Παππάς – Γκάλγκος, *ό. π.*, ΗΕ 5 (1956), σ. 330.
[5] Πρβλ. ΑΤΦ / Κώδικας ΓΚ, σ. 56-62[*Επί του μνημοσύνου του παπά Αυγερινού*].
[6] Βλ. ΑΚΖ / Κτηματολόγιο, *ό. π.*, (μεγάλος μαχαλάς), Ν΄ 58, σ. 35: Γεώργιος παπα Αυγέρης.
[7] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Επιστολή Γ. παπα – Αυγερινού προς εξάδελφό του [;] στη Βλαχία / ζήτζα 6-10-1851.
[8] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Πωλητήριο έγγραφο, Ζήτζα 22-11-1840.
[9] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-46 μέχρι 1890-91, σχ. έτη 1846-47 και 1849-50. Πρβλ. και Πίνακα 9, α/α 4.
[10] Βλ. ΑΚΖ, *ό. π.*, Ν΄ 3, σ. 2 (Μεγάλος μαχαλάς): *Εμμανουήλ Πέτρου Παπαθανάσης και ανηψιαίς του τέσσαρες.*
[11] Πρβλ. Παπάς – Γκάλγκος, *ό. π.*, όπου και η υπογραφή του Παπαθανάση μαζί με αυτή του Παπαυγέρη.
[12] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1846-47 [χωρίς αύξοντα αριθμό].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συνηθισμένη την εποχή αυτή, καθιστά δυσχερή την ταύτιση. Η πρώτη περίπτωση αφορά 20/χρονο μαθητή, εγγεγραμμένο στην 4η κλάση της εξατάξιας τότε, ενιαίας ακόμη και αδιαίρετης, Ζωσιμαίας (η 1η κλάση ήταν η ανώτερη και η 6η η κατώτερη), φέροντα χαρακτηρισμό προόδου «άριστος», ενώ στη δεύτερη εγγραφή ο 22/χρονος Εμμανουήλ φοιτά στη 2η κλάση και χαρακτηρίζεται επίσης «άριστος». Για κανέναν από τους δύο δεν προέκυψε άλλο στοιχείο εγγραφής. Περισσότερες πιθανότητες, κατά τη γνώμη μου, για ταύτιση με τον Εμμ. Π. Παπαθανάση συγκεντρώνει ο δεύτερος, λόγω του ότι διαθέτει πιο πολλά μορφωτικά εφόδια για την άσκηση του διδασκαλικού έργου. Σύμφωνα με την εκτίμηση αυτή ο Εμμανουήλ Π. Παπαθανάσης γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1824. Για κάποιο διάστημα φοίτησε στα σχολεία της πατρίδας του, τα οποία, αν κρίνουμε από τις επιδόσεις του στη Ζωσιμαία, φαίνεται ότι λειτουργούσαν με ικανοποιητικό τρόπο, και στη συνέχεια ήλθε στα Ιωάννινα για να αποκτήσει ευρύτερη μόρφωση. Δεν είναι σαφές αν και πριν την εγγραφή του στη Σχολή δίδαξε στη Ζίτσα – η ηλικία του δεν το αποκλείει – , σίγουρα όμως συμφωνήθηκε διδάσκαλος ή τη χρονιά 1847-48, ή, αν αποφοίτησε από τη Ζωσιμαία, την αμέσως επόμενη 1848-49. Δεν θα πρέπει, βεβαίως, να μας διαφύγει την προσοχή ότι ξεφεύγουμε κάπως από τα χρονικά όρια που έθεσε ο Τρίμμης (έως το 1840-45), εντούτοις μια μικρή παρέκκλιση είναι κάτι το αναμενόμενο και λογικό σε τέτοιου είδους καταγραφές. Η διάρκεια της υπηρεσίας του οπωσδήποτε παραμένει άδηλη, με βάση τα προσόντα του πάντως μπορούμε με βεβαιότητα σχεδόν να πούμε πως παρέδωσε μαθήματα στο Ελληνικό σχολείο.

Οι πληροφορίες που περιέχονται σε επικήδειο λόγο (Δεκέμβριος του 1859) σχετικά με τον *άωρον και πικρόν θάνατον* του Εμμ. Ιερέως και Οικονόμου [= Εμμανουήλ Παπαθανάσης;], σε συνδυασμό με την αναφορά του ομιλητή στο ότι *η παιδεία αυτή θρηνεί και κλαίει τον υπέρμαχον προστάτην*...[1], μας οδηγούν στο συμπέρασμα – αν η ταύτιση είναι σωστή – ότι ο Εμμ. Παπαθανάσης μετήλθε διδασκαλικό έργο στην κοινότητα από το 1847/48 μέχρι τουλάχιστον το 1849-50, και στη συνέχεια, με τη συμπλήρωση της νόμιμης ηλικίας των 25 ετών, περιβλήθηκε το ιερατικό σχήμα (διάκονος αρχικά) και λόγω της μόρφωσής του έλαβε γρήγορα (περί το 1854 / 55) και τον τίτλο – αξίωμα του ιερέως και Οικονόμου. Έκτοτε φαίνεται πως αφοσιώθηκε στα ιερατικά του καθήκοντα χωρίς ωστόσο να παραμελήσει τις προς την παιδεία υποχρεώσεις του, παρακολουθώντας εκ του σύνεγγυς και υποστηρίζοντας με όλες του τις δυνάμεις το εκπαιδευτικό έργο. Το νήμα της ζωής του κόπηκε πολύ νωρίς, σε ηλικία μόλις 35 ετών.

Από τους λοιπούς ο Τάταρης είναι τελείως άγνωστος, αφού τέτοιο επώνυμο δεν ανιχνεύεται στη Ζίτσα σε καμία φάση της ιστορίας της. Η διαπίστωση αυτή μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μάλλον πρόκειται για παρώνυμο[2], οφειλόμενο προφανώς στην ιδιότητα του γραμματοκομιστή που είχε κάποιο συγγενικό του πρόσωπο (ο πατέρας του πιθανώς).

Το επώνυμο Καρβέλης απαντάται ήδη σε φορολογικό κατάστιχο του 1777[3]. Ακολούθως εντοπίστηκαν διάφορες καταχωρίσεις του, μεταξύ των οποίων Δημήτριος Ιωάννη Καρβέλης και αδελφοί του[4] και Ιωάννης Καρβέλης και Γεώργιος Καρβέλης του Δημητρίου, γεννηθέντες το 1851 και 1854 αντίστοιχα[5]. Αναμφισβήτητα λοιπόν ο

---

[1] ΑΤΦ / ΚΓΚ, *Λογίδριον αυτοσχέδιον εκφωνηθέν την 29 10βρίου του 1859 έτους επί της κηδείας του εν μακαρία τη λήξει* ..., σ. 15-17.

[2] Τάταρης = ταχυδρόμος.

[3] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Φορολογικό κατάστιχο, 1777, [α/α 91]: *γιάνις καρβέλι.*

[4] Βλ. ΑΚΖ / Κτηματολόγιο, *ό. π.* (μικρός μαχαλάς), Ν΄ 69, 70, 71, σ. 130.

[5] Βλ. ΑΚΖ / Μητρώον των Αρρένων της κοινότητος Ζίτσης καταρτισθέν εν έτει 1914, στο εξής ΜΑ-1914, α/α 61 και 76.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γεώργιος Καρβέλης ήταν γιος του Ιωάννη και αδελφός του Δημητρίου Καρβέλη, θείος του νεότερου Γεωργίου, πιθανότατα άγαμος, λόγω και της παραδεδομένης από τον Τρίμμη χωλότητάς του, με πιθανή χρονολογία γέννησης προγενέστερη του 1820.

Οι μόνες πληροφορίες μας για το Διαμάντη Κατσούπη αφορούν το πατρώνυμό του, που είναι Γεώργιος, και την ένδειά του, αφού η κτηματική του περιουσία δεν ξεπερνά τα 14 στρέμματα[1]. Υπό το πρίσμα της οικονομικής δυσπραγίας φαίνεται πως η άσκηση διδασκαλικού επαγγέλματος αποτέλεσε για τον Κατσούπη, όπως και για πάμπολλες περιπτώσεις στον Ηπειρωτικό χώρο, την αναγκαία όσο και πρόσφορη βιοποριστική διέξοδο.

Ο Τσίπης φαίνεται πως είναι ακόμη πιο φτωχός. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Δημήτριος Τζίπης, για τον οποίο έχουμε στοιχεία για πρώτη φορά, κατατάσσεται όχι απλώς στη βάση της κοινωνικοοικονομικής πυραμίδας, αλλά είναι ο πιο φτωχός καλλιεργητής της Ζίτσας με 4 μόνο στρέμματα καλλιεργήσιμης γης[2]. Κατά το 1840 και 1846, εξάλλου, ένας Χριστόδουλος Κ. Τζίπης πωλεί δύο χωράφια του, για οικονομικούς προφανώς λόγους, σε συγχωριανό του[3]. Τέλος, δηλωτικό της ένδειας της συγκεκριμένης οικογένειας, με την ευρύτερη έννοια, είναι το γεγονός ότι ένα μέλος της, ο Κωνσταντίνος Δημητρίου Τζίπης, έγινε σώγαμπρος στη Ζίτσα!, στην οικία Γκαλαγκόνη, στο χανέ [= οίκο] του οποίου γράφεται παραπλεύρως, και του οποίου το επώνυμο συν τω χρόνω θα κυριαρχήσει επί του δικού του[4]. Να είναι άραγε αὐτός ο διδάσκαλος στον οποίο αναφέρεται ο Τρίμμης; Δεν μπορούμε να το πούμε με βεβαιότητα. Ο Χριστόδουλος Κ. Τζίπης, πάντως, μάλλον αποκλείεται, αν κρίνουμε από την τελείως ανορθόγραφη και κακόγραφη υπογραφή του στα προαναφερθέντα πωλητήρια έγγραφα.

Τέλος, και του Μάνθου Νικολαΐδη ο βίος και η πολιτεία είναι στην ουσία απροσπέλαστα. Στα μητρώα αρρένων της κοινότητας[5] σημειώνουμε τα ονόματα Νικολαΐδης Νικόλαος του Ιωάννη, γεννηθείς το 1855, και Νικολαΐδης Ματθαίος του Νικολάου, με χρόνο γέννησης το 1894. Προφανώς ο διδάσκαλος δεν ήταν παππούς του νεοτέρου Ματθαίου Νικολαΐδη, αφού το λογικό, σύμφωνα και με τα κρατούντα έθιμα, θα ήταν να ονομασθεί Ιωάννης ως γιος του Νικολάου, αλλά θείος του, πιθανώς αδελφός του παππού του. Θα πρέπει να γεννήθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα. Οι ικανότητες, οι σπουδές, ο χρόνος και η διάρκεια της διδασκαλικής του παρουσίας παραμένουν άδηλα.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσες είναι οι αναφορές σε θέματα παιδείας στη Ζίτσα που καταχωρίζονται σε ανέκδοτο κώδικα, αποκείμενο στο αρχείο Τάκη Φωλλίδη, που κατά τα φαινόμενα είναι συνταγμένος από το δάσκαλο της Ελληνικής Σχολής της κοινότητας Γεώργιο Δ. Καλτσόγια. Ο κώδικας αυτός μας δίνει τη δυνατότητα να εντοπίσουμε τα ονόματα των διδασκόντων στα αρρεναγωγεία της Ζίτσας σε μια εποχή που οι σχετικές ειδήσεις είναι πενιχρές, δηλ. στη διάρκεια της δεκαετίας του 1850 και 1860 (πιο συγκεκριμένα περίπου από το 1855 / 56 έως το 1864 κατά προσέγγιση, αφού ένα σοβαρό μειονέκτημα του κώδικα, στον οποίο συγκεντρώνονται και καταχωρίζονται μάλλον εκ των υστέρων ίσα λόγων, επιστολών, σχέδια εγγράφων κτλ., είναι η συχνή παράλειψη χρονολογικών προσδιορισμών). Σύμφωνα με τα στοιχεία του εν λόγω κώδικα για ένα μεγάλο διάστημα πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους

---

[1] Βλ. ΑΚΖ / Κτηματολόγιο (μεγάλος μαχαλάς), Ν΄ 161, σ. 88: *Διαμάντης Γεωρ. Κατσούπης.*

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Φορολογικό κατάστιχο, 1777, [α/α 52].

[3] Αρχείο Τρίμμη / Πωλητήρια: 6-12-1840 [: Χριστόδουλος Τζήπης εις Βασίλη Μπότζο χωράφι («Μέγα πλάγι») διά γρόσια 60] και 26-1-1846 [: Χριστόδουλος Κ. Τζίπη εις Βασ. Μπότζο χωράφια εις «Χειμάδια» διά γρόσια 200].

[4] Βλ. ΑΚΖ / Κτηματολόγιο (μεγάλος μαχαλάς), Ν΄ 145, σ. 81: *Δημήτριος Ιωάνν. Γκαλαγκόνης / Κ Τζίπης.*

[5] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 79 και 520 αντίστοιχα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οι Γεώργιος Δ. Καλτσόγιας, Ελληνοδιδάσκαλος από το Γραμμένο, και Κωνσταντίνος Μπεσόπουλος, δημοδιδάσκαλος από το Κοτόρτσι (Αετορράχη) Κατσανοχωρίων, για τους οποίους ήδη κατά το 1863 προκύπτει πολυετής υπηρεσία τους στα εκπαιδευτικά καταστήματα της Ζίτσας[1].

Κοινό γνώρισμα και των δύο αυτών εκπαιδευτικών υπήρξε η αυταρχικότητα και η αγριότητα τους έναντι των μαθητών, προσόν σημαντικό, φαίνεται, για την εποχή. Ο Χρηστοβασίλης, μαθητής για λίγο του Μπεσόπουλου, είναι αποκαλυπτικός για το χαρακτήρα αμφοτέρων. Αναφερόμενος στον Παπαντριά, το δάσκαλο του χωριού του, λέει τα εξής: *...φημίζονταν στα περίχωρά μας ως πολύ καλός δάσκαλος, γιατί έδερνε αλύπητα και τιμωρούσε ασυνείδητα, και τον παρωμοίαζαν στην παράλογην αυστηρότητα με το δάσκαλο τον Καλτσόγια από του Γραμμένου, τη γενέτειρα των Ζωσιμάδων · αλλ' ο Καλτσόγιας είταν ονομαστός και για την παιδεία του. ... μας παρακολουθούσε η τρομακτική φήμη του από την κούνια μας ακόμα, κι όταν ακούαμε «Καλτσόγια» τρέμαμε από το φόβο μας*[2]. Ακόμη πιο εύγλωττος είναι στην περιγραφή του Μπεσόπουλου[3], που τον χαρακτηρίζει *φίδι κολοβό στην αυστηρότητα και στην τυραννική του μέθοδο*[4].

Ο Γεώργιος Δ. Καλτσόγιας[5] (1831-1896), αν εξαιρέσουμε την τυραννικότητα της μεθόδου του, ή ίσως και εξαιτίας της, θεωρούνταν από τους φημισμένους δασκάλους της εποχής του. Ευρυμαθής, με πλούσια πνευματική κατάρτιση, γνώστης σε αρκετά καλό βαθμό και της γαλλικής γλώσσας, διέθετε επιπλέον και πλούσια βιβλιοθήκη. Αποφοίτησε από τη Ζωσιμαία Σχολή με άριστα το 1849-50[6]. Στη Ζίτσα κατέληξε ως δάσκαλος του εκεί Ελληνικού σχολείου κατά το 1855-56, μετά από σύντομη περιπλάνησή του στο Λάμποβο, στο Βουκουρέστι, στα Γρεβενά και σε κάποιο κεφαλοχώρι της Φιλιππιάδας. Ο ακριβής προσδιορισμός της άφιξής του στην κοινότητα κατέστη εφικτός με βάση αποστροφή του προς τους κατοίκους κατά τις εξετάσεις της σχολής του 1857: *Ενώπιον της σεβασμίας ταύτης ομηγύρεως συγκειμένης εκ του ιερού κλήρου, των εντίμων επιτρόπων, των προϊσταμένων της κοινότητος και απάντων των φιλομούσων πατριωτών, δευτέραν ήδη ταύτην φοράν οφείλω να εκθέσω την ευθύνην του ιερού επαγγέλματός μου και τους οποίους κατέβαλον κόπους υπέρ της ηθικής και διανοητικής αναπτύξεως των νέων*[7].

Το γεγονός ότι παρέμεινε για πολλά χρόνια στην κωμόπολη είναι συνάρτηση και της ικανοποιητικής αμοιβής του. Αν και δεν έχουμε συγκεκριμένα στοιχεία για το ύψος του μισθού του, ωστόσο, κρίνοντας από επιστολή του σε Ζιτσαίο πρόκριτο, διαμεσολαβητική της πρόσληψης στη Ζίτσα του Αδαμάντιου Αυδή με κατώτερο όριο αμοιβής τις 4000 γρόσια[8], καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οπωσδήποτε, ως παλαιότερος, θα είχε στη χειρότερη περίπτωση την ίδια τουλάχιστον μισθολογική μεταχείριση. Βεβαίως από το 1862 / 63 και εξής η δήμευση των μοναστηριακών κτημάτων από τον Κούζα δημιούργησε προβλήματα στη μισθοδοσία των διδασκάλων

---

[1] Βλ. Αρχείο ΤΦ / Κώδικας ΓΚ, σ. 162-163 [επιστολή διδασκάλων Γεωργίου Καλτσόγια και Κων/νου Μπεσόπουλου με ημερ. 8 -2-1863 προς τον Χρ. Μπουτάτη, εκτελεστή της διαθήκης του μακαρίτη Δοσιθέου].

[2] Χρ. Χρηστοβασίλης, *Διηγήματα του μικρού σκολειού*, Αθήνα 1940, σ. 40. Πρβλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ.

[3] Χρηστοβασίλης, *ό. π.*, σ. 115 : *Ο Κατσάνος, άγριος και με βλέμμα βλοσυρό ήταν ψηλός, μαύρος, βλογιοκομμένος, με χυδαία φυσιογνωμία και λίγο σκριμπός, φορούσε μουντό φέσι, για να λιγοστεύει τη μαυρίλα του, ντουλαμά, γούνα από αρνιακό, άσπρες κάλτσες πλεχτές ως το γόνα και μαύρα παπούτσια, τα λεγόμενα κουντούρες, και βαστούσε στο ένα του χέρι μαύρο, μακρύ και χοντρόσπυρο κομπολόγι, και στο άλλο μαύρη, χοντρή και ροζάρικη μαγκούρα, από γλυγγιά.*

[4] *Ό. π.*, σ. 113.

[5] Αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα του Γ. Καλτσόγια βλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 82-84.

[6] Βλ. ΓΑΚ/ Αρχ. Ζ. Σχ./ γεν. έλεγχος 1849-50, α/α 411.

[7] ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 66.

[8] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 191.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της Ζίτσας και κατά πάσα πιθανότητα περιόρισε δραστικά την ετήσια αντιμισθία τους. Ίσως αυτός να είναι ο λόγος της διαφαινόμενης επιθυμίας του Καλτσόγια να μεταβεί σε άλλη διδασκαλική θέση, στόχο που προσπάθησε να επιτύχει μέσω ισχυρού προσώπου στο οποίο απηύθυνε επιστολή το καλοκαίρι του 1863: *είμαι ελεύθερος προσκληθείς να μεταβώ εις την παρ' υμών ορισθησομένην θέσιν, αν τυχόν παρουσιασθή τοιαύτη τις, κατά τας 20 του ελευσομένου μηνός Σεπτεμβρίου, οπότε λήγει και η προθεσμία της ενταύθα συμφωνίας μου.* Όσον αφορά τα προσόντα του, αποκαλυπτικά είναι όσα ο ίδιος σημειώνει αμέσως παρακάτω: *Περί δε της ικανότητός μου, επειδή και ο κ. Παύλος με συνέστησεν ως εφάμιλλον άλλων, τους οποίους δεν ηυτύχησα να γνωρίσω, λέγω μόνον ότι καθ' όλον το διάστημα της ενταύθα οκταετούς διδασκαλίας παρέδωκα εκτός των Σχολειακών και μαθήματα α΄ και β΄ εν μέρει γυμνασιακής τάξεως*[1]. Πάντως οι σχετικές διαπραγματεύσεις φαίνεται πως ναυάγησαν, τουλάχιστον τη χρονιά αυτή, αφού ο Καλτσόγιας είναι στη Ζίτσα και κατά το 1863-64, όπως φαίνεται από επιστολή της κοινότητας προς το Χριστόδουλο Εμμ. Μπουτάτη, εκτελεστή της διαθήκης του Δοσιθέου Φιλίτη, στο Βουκουρέστι με ημερομηνία 1-10-1863, στην οποία γίνεται ονομαστική αναφορά των διδασκάλων Καλτσόγια και Μπεσόπουλου[2].

Δεν είναι σαφές τι έγινε στη συνέχεια, γιατί οι σχετικές εγγραφές στον κώδικα σταματούν μάλλον τη χρονιά αυτή, ωστόσο κατά πάσα πιθανότητα ο Καλτσόγιας εξακολούθησε να διδάσκει στη Ζίτσα, αφού το όνομά του μνημονεύεται σε επιστολή ενός από τους εφόρους του Γουδινείου κληροδοτήματος, του Μ. Γ. Γκάλγκου, προς το μητροπολίτη Ιωαννίνων υπό ημερομηνία 14 Ιουλίου 1873[3]. Με δεδομένο όμως ότι το 1872-73 εντοπίζουμε πρόσληψη άλλου Ελληνοδιδασκάλου, του Χρ. Γουνόπουλου, θα πρέπει μάλλον να αποκλείσουμε τη διδακτική παρουσία του Καλτσόγια τη χρονιά αυτή και να περιοριστούμε στο 1871-72, που είναι φαίνεται και το τελευταίο του στη Ζίτσα. Μια αόριστη αναφορά του Τσιάρα[4] για διδασκαλία και του Καλτσόγια (μεταξύ πολλών άλλων) στο Γραμμένο στα πλαίσια των ετών 1870-1890 ενισχύει περισσότερο την προηγούμενη υπόθεση. Στη γενέτειρά του συμφωνήθηκε και την τριετία 1894-97 με μισθό 22, 17 και 17 λίρες αντίστοιχα[5]. Λίγο μετά την έναρξη του σχολικού έτους 1896-97, τον Οκτώβριο του 1896, άφησε την τελευταία του πνοή σε ηλικία 65 ετών.

Πιθανότατα το ίδιο πάνω κάτω διάστημα με τον Καλτσόγια συμφωνήθηκε Αλληλοδιδάσκαλος και ο Μπεσόπουλος. Η απουσία του ονόματός του από το Αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής με κάνει να πιστεύω πως αποφοίτησε πριν το 1845 που τηρούνται στοιχεία εγγραφών, οπότε είναι πιθανό να συμφωνήθηκε πριν από τον Καλτσόγια στη Ζίτσα Το σίγουρο είναι ότι παρέμεινε και αυτός συνεχώς στην κωμόπολη μέχρι το 1864. Αν και έκτοτε μεσολαβεί, όπως και στην περίπτωση του Καλτσόγια, κενό στη σχετική πληροφόρηση, φαίνεται πως το 1870-71 ο Μπεσόπουλος δασκάλευε ακόμη στο Αλληλοδιδακτικό[6], επανέρχεται μάλιστα εκ νέου στο προσκήνιο το έτος 1876-77. Στο σχετικό συμφωνητικό[7] γράφεται ως Κων/νος Βισόπουλος αλλά δεν χωράει

---

[1] ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 160.
[2] Βλ. ΑΤΦ, ό. π., σ. 163-164.
[3] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 23-25, αρ. 368/ 14-7-1873.
[4] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 20.
[5] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 185 [διάβαζε Καλτσόγιας αντί Καλούγιας].
[6] Βλ. Χρ. Χρηστοβασίλης , *Διηγήματα του μικρού σκολειού* , έκδ. 2η , προλεγόμενα και φροντίδα Γιάννη Θωμόπουλου , εικονογράφηση Αντ. Κανά , Αθήνα 1940 , σ. 69 , 83 , 94 , 105 , σημ. 1 , 106 , 108-109 .
[7] Βλ. ΑΜΙ / Β. Ι. ΣΤ2, σ. 202 / αρ. 828 / 21-9-1876.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αμφιβολία ότι πρόκειται για τον περιώνυμο Κατσάνο[1]. Ο μισθός του ήταν τη χρονιά αυτή 35 λίρες.

Ο Κωνσταντίνος Μπεσόπουλος, βάσει πληροφοριών του αρχείου Γερογιάννη[2], είχε το αξίωμα (officio) του Αναγνώστη (με το οποίο αναφέρεται σε μη επίσημα έγγραφα, ενώ στα επίσημα υπογράφει ως Κ. Μπεσόπουλος). Στις 20-11-1883, σε αναφορά προς τη Μητρόπολη, υπογράφει ως κάτοικος Κοτορτσίου. Σε άλλη αναφορά προς τις πολιτικές αρχές των Ιωαννίνων (27-12-1883) υπογράφει με την ιδιότητα του προκρίτου. Έλαβε δραστήριο μέρος στην ανακύψασα διένεξη Λαζαίνων – Κοτορτσίου και υπερασπίστηκε σθεναρά τα συμφέροντα του χωριού του, υποβάλλοντας μάλιστα προτάσεις στη Δημογεροντία και στο Μητροπολιτικό δικαστήριο. Κατά το 1892, που αναζωπυρώθηκε η διαμάχη, υπογράφει πλέον ο γιος του Ξενοφών, γεγονός που σημαίνει ότι μάλλον δεν βρίσκεται πια στη ζωή. Πέθανε επομένως μεταξύ 1885 και 1892, αφού έκτοτε δεν συναντάται πουθενά το όνομά του. Είχε 2 γιους, τον Ξενοφώντα και το Γεώργιο, ο οποίος χειροτονήθηκε ιερέας και παντρεύτηκε την αδελφή του βουλευτή Πισπιρή. Πιθανολογείται ότι γεννήθηκε περί το 1820-1830. Είναι προφανές από τα ανωτέρω ότι ο Μπεσόπουλος εγκαταστάθηκε στο χωριό του μετά τη λήξη της πολυετούς διδασκαλικής του θητείας, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας σφράγισε η παρουσία του στο Αλληλοδιδακτικό της Ζίτσας. Το αξίωμα του Αναγνώστη πιθανότατα το κατείχε παράλληλα με τη διδασκαλική ιδιότητα, του εξασφάλιζε μάλιστα ένα επιπλέον προσόν για την κατοχή και διατήρηση της διδασκαλικής θέσης.

Από το Αρχείο Φωλλίδη προκύπτει επίσης παρουσία διδασκάλου ονόματι Αδαμάντιος[3]. Πρόκειται για τον Αδαμάντιο Δημοσθένους Αυδή[4] (1832-1910), συγχωριανό του Καλτσόγια και συμμαθητή του στη Ζωσιμαία, που αποφοίτησε και αυτός από τη Σχολή το 1849-50, με άριστα επίσης[5]. Κατά το 1854-55 συναντάται ως Ελληνοδιδάσκαλος στη Ζωσιμαία, στις κατώτερες τάξεις[6]. Ήδη τη σχολική χρονιά 1857-58 εντοπίζεται σε σχολείο της Αρτσίστας Ζαγορίου με μισθό 4300 γρόσια[7]. Είναι σίγουρο πως στη Ζίτσα συμφωνήθηκε ως Ελληνοδιδάσκαλος την αμέσως επόμενη χρονιά 1858-59, οπότε η κοινότητα αύξησε σε δύο τις διδακτικές θέσεις στην Ελληνική σχολή, γεγονός που σαφώς πιστοποιείται και από λόγο που εκφώνησε ο Καλτσόγιας στις εξετάσεις του 1859[8]. Φαίνεται μάλιστα πως έγινε παραίτιος διαφιλονικίας μεταξύ των κοινοτήτων Ζίτσας και Αρτσίστας. Ο Αυδής είχε, κατά τα φαινόμενα, προχωρήσει σε διαπραγματεύσεις με τους Ζιτσαίους. Οι Αρτσιστινοί, πληροφορηθέντες τα σχετικά από το Δημ. Ράμμο, διαμαρτυρήθηκαν, αφού ήδη είχαν ανανεώσει το συμβόλαιό του προσφέροντας το διόλου ευκαταφρόνητο για την εποχή ποσό των 4500 γροσίων, 200 γρόσια δηλαδή περισσότερα από ό,τι το προηγούμενο έτος. Αυτό ήταν ασφαλώς αρκετά δυνατό διαπραγματευτικό ατού για τον Αυδή να

---

[1] Η προσωνυμία Κατσάνος οφείλεται στην καταγωγή του.

[2] Βλ. Αρχείο Χριστόδουλου Δ. Γερογιάννη (1835-1935), φαρμακοποιού. Το αρχείο αποτελείται από αντίγραφα δημοσίων εγγράφων που κρατούσε ο ίδιος, δεμένα σε αυτοσχέδια τετράδια.

[3] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 203-205, όπου τέσσερις διδάσκαλοι υπογράφουν με αρχικά ως εξής: *Οι Διδάσκαλοι Γ. Α. Κ. Ι.*, δηλ. Γεώργιος [Καλτσόγιας], Αδαμάντιος [Αυδής], Κωνσταντίνος [Μπεσόπουλος] και Ιωάννης [μη ταυτισθείς]. Πρβλ. και σ. 179, 184.

[4] Βλ. βιογραφικά στοιχεία Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 80-81.

[5] Βλ. ΓΑΚ/ Αρχ. Ζ. Σχ./ γεν. έλεγχος 1849-50, α/α 412.

[6] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 80. Πρβλ. Σπύρος Εργολάβος, *Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1993, σ. 138, όπου γίνεται αναφορά στο έτος 1854-55. Στο σχετικό πίνακα σημειώνεται παραπλεύρως του ονόματος του Αυδή η παρατήρηση *μαθητής της σχολής*. Πρβλ. επίσης Μπέττης, *Τρία Μελετήματα για τις θυγατέρες του Γραμμενιάτη Κολιο Γούδα και τα επιφανείς επιστήμονες παιδιά τους αναστήματα της Ζωσιμαίας Σχολής*, Γιάννινα 2000, σ. 12.

[7] Βλ. Φ. Μ. Πέτσας – Γ. Α. Σαραλής, *Αρίστη και Δυτικό Ζαγόρι*, Αθήνα 1982, σ. 267.

[8] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 62-63.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

απαιτήσει μέσω του συμπατριώτη του Γ. Καλτσόγια τουλάχιστον 4000 γρόσια από τους Ζιτσαίους προκειμένου να απαρνηθεί για χάρη τους την πιο δελεαστική προσφορά των ανταγωνιστών[1]. Είναι αδιευκρίνιστο πότε ακριβώς εγκατέλειψε τη Ζίτσα. Από ίσο επιστολής πάντως των διδασκάλων, συνυπογραμμένης και από τον ίδιο, προς το Ζιτσαίο πρόκριτο και προστάτη τους Ζώη Μπουτάτη, ευρισκόμενο στο Βουκουρέστι[2], που κατά την εκτίμησή μας γράφηκε προς το τέλος του 1860[3], εξάγεται ότι και το έτος 1860-61 εξακολουθούσε να διδάσκει στην σχολή της κοινότητας. Πιστεύω ότι η θητεία του παρατάθηκε και για την επόμενη χρονιά 1861-62, γιατί από το 1862 και εξής η λειτουργία των σχολείων επηρεάστηκε δυσμενώς σε επίπεδο χρηματοδότησης από τη δήμευση των μοναστηριακών κτημάτων στη Βλαχία από τον Κούζα, χωρίς να είναι απολύτως σίγουρο ότι δεν ανανεώθηκε για άλλο έτος η συμφωνία του.

Στη συνέχεια εργάστηκε σε διάφορα σχολεία. Συγκεκριμένα προκύπτει υπηρεσία του ως Ελληνοδιδασκάλου στην Πογδόριανη το 1880-81[4], όπου συμφωνήθηκε και το 1882-83 με μισθό 35 λίρες *πληρωτέας από προσόδους κληροδοτήματος αειμνήστου Δοσιθέου*[5]. Κατά το 1886-87 υπέγραψε σχετική συμφωνία στο Γραμμένο με ετήσια αμοιβή 30 λίρες[6], φαίνεται δε ότι η τελευταία φάση της εκπαιδευτικής του σταδιοδρομίας συνυφαίνεται με συνεχή παραμονή του στη γενέτειρα, όπου δίδαξε επίσης τα σχολικά έτη 1891-92, 1892-93, 1895-97, 1897-98 και 1898-99, με μισθό 23, 28, 17, 20 και 17 λίρες αντίστοιχα[7]. Όσον αφορά την όλη συγκρότησή του, σύμφωνα με τον Τσιάρα[8], ήταν μελετηρότατος, καταρτισμένος και με ευρύτατη μόρφωση, ωστόσο ο ίδιος αναγνώριζε την πρωτοκαθεδρία του Καλτσόγια. Πέθανε στο Γραμμένο το 1910.

Επίσης κάποιο διάστημα ήταν στη Ζίτσα και ένας ονόματι Ιωάννης, αγνώστων λοιπών στοιχείων, που παρόλες τις προσπάθειες στάθηκε αδύνατο να ταυτιστεί. Προαναφέρθηκε ήδη ότι κατά το 1860-61 οι Ιωάννης και Αυδής δίδασκαν μαζί με τους Καλτσόγια και Μπεσόπουλο στα σχολεία της Ζίτσας[9]. Συμφωνήθηκε ως δεύτερος δημοδιδάσκαλος στην Αλληλοδιδακτική Σχολή κατά το 1858-59, την ίδια χρονιά με τον Αυδή, όταν η κοινότητα προχώρησε στην ευεργετική για τη λειτουργία των σχολείων της αύξηση του αριθμού των διδασκάλων από δύο σε τέσσερις (2 Ελληνοδιδάσκαλοι και 2 αλληλοδιδάσκαλοι)[10]. Τα της παραμονής του υπαγορεύονται από τα ίδια δεδομένα και την ίδια λογική που πρυτάνευσαν στον καθορισμό του

---

[1] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ , σ. 191 [επιστολή Γ. Καλτσόγια προς Ζιτσαίο πρόκριτο Ζώη Μπουτάτη] .

[2] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 203-205.

[3] Ενισχυτική της άποψής μας είναι επιστολή του μητροπ. Ιωαννίνων προς Ζ. Κ. Μπουτάτη εις Ζίτσα με ημερ. 6-10-1860, σχετική με το επικείμενο ταξίδι του στη Βλαχία και εν συνεχεία στην Κων/πολη, στην οποία του εύχεται καλό κατευόδιο και τον επιφορτίζει να παραδώσει επιστολές και να συνομιλήσει με το Σεβαστό έφορό τους άγιο Γ. Εφέσου. Βλ. Αρχείο Τρίμμη.

[4] Βλ. AMI / Β.Ι. ΣΤ3, επικ. συμφωνητικού με ημερ. 30-8-1880. Πρβλ. Μπέττης, *Τρία Μελετήματα*, ό. π., σ. 108.

[5] AMI, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 31 / αρ. 1888 / 19-8-1882.

[6] Βλ. AMI, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1884-1887, στο εξής Β.Ι. ΣΤ5, σ. 181 / αρ. 2983 / 16-9-1886 [επικύρωση συμφωνητικού].

[7] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 179. Πρβλ. για 1891-92 και AMI, A.V. Γ2, σ. 2ʳ, αρ. 24 / 21-8-1891. Η πληροφορία, επομένως, του Τσιάρα, *ό. π.*, σ. 20, ότι κατά τα έτη 1890-92 ορίστηκε διευθυντής της Σχολής Γραμμένου με μισθό 40 λίρες ελέγχεται ως ανακριβής, τουλάχιστον όσον αφορά το μισθοδοτικό μέρος.

[8] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 80.

[9] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ , σ. 203-205, όπου υπογράφουν με αρχικά ως εξής: *Οι Διδάσκαλοι Γ. Α. Κ. Ι.* [ήτοι Γεώργιος, Αδαμάντιος, Κωνσταντίνος και Ιωάννης].

[10] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 62-63 και 87 [λόγοι εκφωνηθέντες από διδασκάλους κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του 1859].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χρόνου υπηρεσίας του Αυδή στη Ζίτσα, με πιθανότερο απώτερο χρονικό όριο το 1861-62.

Για την παρουσία του Νικόλαου Βελιαρούτη στη Ζίτσα βασιζόμαστε αποκλειστικά σε μια γενική και αόριστη πληροφορία του Τσιάρα[1], που δεν προσδιορίζει χρόνο, είδος σχολείου και διάρκεια υπηρεσίας. Με βάση στοιχεία της διδασκαλικής του διαδρομής, πάντως, αυτό θα πρέπει να συνέβη μετά το 1865, αφού αμέσως μετά την αποφοίτησή του από τη Ζωσιμαία *απήλθεν εις Γραμμένον ως διδάσκαλος*[2]. Στη συνέχεια συμφωνήθηκε στην Κοβίλιανη, όπου παρέμεινε έως και το 1864-65 με ετήσιο μισθό μάλιστα κατά το 1861-65 3000 γρόσια[3]. Αν προσθέσουμε τουλάχιστον από ένα χρόνο στις κοινότητες Γραμμένου και Δοβράς, όπου κατά τους ισχυρισμούς του Τσιάρα[4] δίδαξε πριν από τη Ζίτσα, είναι λογικό να τοποθετήσουμε την παρουσία του Βελιαρούτη στη Ζίτσα μετά το 1867 τουλάχιστον. Προσωπικά πιστεύω ότι ο Βελιαρούτης προσλήφθηκε μετά το 1869, οπότε τα οικονομικά των σχολείων δέχτηκαν νέα τονωτική ένεση από το κληροδότημα Αναστασίου Γουδίνου. Πιθανότητες συγκεντρώνει το διάστημα 1875-77 και αρχές του 1877-78, μέχρι το Δεκέμβριο που ο συμφωνηθείς διδάσκαλος παύθηκε ως μη αρεστός στην κρατούσα μερίδα και αντικαταστάθηκε από το Γ. Σακκά. Ίσως πάλι το 1883-1886 που δεν ανιχνεύεται άλλος Ελληνοδιδάσκαλος. Στη δεύτερη περίπτωση την προηγούμενη περίοδο μάλλον θα πρέπει να συμφωνήθηκε ο Δ. Πασχίδης (ή και αντίστροφα).

Ο Νικόλαος Γεωργίου Βελιαρούτης[5] (1834-1918) καταγόταν και αυτός από το Γραμμένο. Το Μάιο του 1848 γράφηκε στην Α΄ Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής και καθ' όλη τη διάρκεια της εκεί φοίτησής του διακρίθηκε για τις υψηλές του επιδόσεις. Αποφοίτησε το 1854-55, το δε απολυτήριό του έφερε τις εξής ενδείξεις: Πρόοδος Β΄ – Διαγωγή Α΄[6]. Ο Τσιάρας[7] τον παρουσιάζει ως χαρακτήρα συνετό και καλοκάγαθο, αντιαυταρχικό δηλ. στις μεθόδους του, από γραπτά του δε (λόγους κτλ.) διαπιστώνει συμπάθεια προς τη δημοτική γλώσσα. Δίδασκε και στο δημοτικό και στο Ελληνικό σχολείο κατά περίπτωση. Αναφερόμενος, τέλος, στην υπόλοιπη θητεία του, τον φέρει επίσης να διδάσκει στο Λιασκοβέτσι, Πρωτόπαπα, Μεγάλη Γότιστα, Μπισδούνι, Δυρράχιο και φυσικά Γραμμένο, ωστόσο συγκεκριμένες πληροφορίες έχουμε μόνο για διδασκαλία του στο Γραμμένο, όπου συμφωνήθηκε κατά τα έτη 1880-82, με ετήσιο μισθό 26 λίρες[8], και 1899-1901 με χαμηλή αυτή τη φορά ετήσια αντιμισθία, μόλις 14 και 15 λίρες αντίστοιχα[9].

Προβληματική παρουσιάζεται και η περίπτωση του Δημήτρη Πασχίδη από την Κρετσούνιστα. Η είδηση ότι προσέφερε τις διδασκαλικές του υπηρεσίες και στη Ζίτσα καταχωρίζεται στην εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* με τρόπο τελείως γενικό και αόριστο: *Προχθές εκ Θεσσαλονίκης ελθών ανεχώρησεν εις Κρετσούνισταν των Κουρέντων ο κ. Δημ. Πασχίδης · επί 30ετίαν διδάσκων εις την ιδιαιτέραν αυτού πατρίδα και εις Ζίτσαν απολαύει των συμπαθειών και της αγάπης απάντων των πατριωτών ... Εις πολλούς είναι γνωστός υπό το όνομα δάσκαλος του Χρηστοβασίλη ...*[10]. Η

---

[1] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.* , σ. 88 .
[2] ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από 1853-1861, σχ. έτος 1855-56, αύξ. αρ. 127.
[3] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.* Πρβλ. Μπέττης, «Η Κοβίλιανη» , *ΗΗ* 27 (1978), σ. 595 κ. εξ. και *Κουρεντιακά*, σ. 337.
[4] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.*
[5] Εκτενή βιογραφική παρουσίαση βλ. Τσιάρας , *ό. π.* , σ. 87-89 .
[6] Βλ. ΓΑΚ / Αρχείο Ζ. Σχ. / Γενικός έλεγχος των ετών 1845-46 μέχρι 1890-91, σχ. έτος 1854-55, αρ. μητρ. 17, αρ. ενδεικτηρίου 901.
[7] Τσιάρας, *ό. π.*
[8] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 141, αρ. 1481 / 10-9-1880.
[9] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 180.
[10] Βλ. εφ. *ΦΗ* , φ. 144 / 7-7-1895 . Πρβλ. και Μπέττης , *Κουρεντιακά* , σ. 373 .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έλλειψη άλλων συναφών πληροφοριών στενεύει ασφυκτικά τα περιθώρια ακριβούς προσδιορισμού του χρόνου και της διάρκειας διδασκαλίας του στα σχολεία της κοινότητας. Με δεδομένο ωστόσο ότι ο μαθητής του Χρηστοβασίλης δεν αναφέρει το παραμικρό για διδασκαλία του Πασχίδη στη Ζίτσα μπορούμε να επιχειρήσουμε μια κατά προσέγγιση απάντηση στο ζήτημα, με αφετηρία το χρόνο μαθητείας του στον Κρετσουνιστιώτη δάσκαλο .

Η τοποθέτηση της συνύπαρξης Πασχίδη και Χρηστοβασίλη από τον Μπέττη[1] γύρω στο 1875 δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού η προσεκτική μελέτη των διηγημάτων του μικρού σκολειού[2] δείχνει ότι αυτό έγινε όταν δραπέτευσε ο Χρηστοβασίλης από το αλληλοδιδακτικό της Ζίτσας και τον τύραννο Κατσάνο, μετά το Πάσχα του 1871 (στη Ζίτσα πρέπει να πήγε το φθινόπωρο του 1870, λίγο μετά την παύση του Παπαντριά, δασκάλου στο Σούλι Χρηστοβασίλη[3], και φοίτησε μόνο λίγους μήνες), η δε διδασκαλία του από τον Πασχίδη κράτησε επίσης λίγους μήνες και υπήρξε αποδοτικότατη ως προς την αριθμητική ιδίως. Στη συνέχεια, λόγω Κεφάλα[4], που ήταν πιο μεγάλο φόβητρο από τον Κατσάνο και τον Παπαντριά, αποφάσισε να εγκαταλείψει το σχολείο και να ακολουθήσει τα κοπάδια του πατέρα του – χειμώνα του 1871 έως φθινόπωρο του 1872 – , οπότε ο πατέρας του τον έστειλε στο θείο του στην Ξάνθη να συνεχίσει τις σπουδές του μετά από δική του επιθυμία, επειδή ο δάσκαλος της Βωβούσας τον χαρακτήρισε ανορθόγραφο και προσβλήθηκε ο εγωισμός του. Ο Πασχίδης λοιπόν πρέπει να πήγε στη Ζίτσα μετά το 1872, μετά δηλ. την αναχώρηση του Χρηστοβασίλη για την Ξάνθη. Κάθε περαιτέρω διερεύνηση αποτελεί, ελλείψει στοιχείων, απλή εικασία.

Ο Πασχίδης γεννήθηκε στην Κρετσούνιστα το 1835 και πέθανε το 1917. Υπήρξε εξέχουσα μορφή με ευρύτερη ακτινοβολία. Διακρινόταν για την ευρύτητα γνώσεων, την καθαρότητα του νου, την προσήνεια και την ευπροσηγορία προς τους μαθητές του. Δικαιολογημένα ενέπνεε το σεβασμό και την αγάπη. Θεωρείται, σπάνιο για τα δεδομένα της εποχής, οπαδός της αντιαυταρχικής αγωγής. Ήταν πολύ ικανός στη γεωμετρία[5]. Ιερέας χειροτονήθηκε πολύ αργά, το 1898. Υπήρξε στέλεχος της Εθνικής

---

[1] Βλ. Μπέττης, *ό. π.*

[2] Βλ. Χρ. Χρηστοβασίλης , *Διηγήματα του μικρού σκολειού* , έκδ. 2η , προλεγόμενα και φροντίδα Γιάννη Θωμόπουλου , εικονογράφηση Αντ. Κανά , Αθήνα 1940 , σ. 69 , 83 , 94 , 105 (και σημ. 1) , 106 , 108-109 , 113-129 .

[3] Ο Μπέττης (*Κουρεντιακά* , σ. 534) αναφέρει ότι ο Παπαντριάς , δάσκαλος στο Σούλι Χρηστοβασίλη περί το 1870 , για την τυραννική του συμπεριφορά και *τη θηριώδη αμάθειά του* παύθηκε πριν από το 1873 από το Δεσπότη . Το σωστό είναι πως ο Παπαντριάς παύθηκε το 1870 .

[4] Βασίλειος Κεφάλας (1833-1905) . Διδασκαλιστής , απόφοιτος του πρώτου διδασκαλείου Αθηνών , δίδαξε επί 40/ετία σε σχολεία των Ιωαννίνων (Κεντρική Δημοτική Σχολή , Καπλάνειο και Μαρούτσειο) .

[5] Όσον αφορά τα τυπικά του προσόντα ο Χρηστοβασίλης ισχυρίζεται ότι αποφοίτησε από το διδασκαλείο Αθηνών – το πρώτο εννοείται – με βαθμό άριστα. Προσθέτει μάλιστα ότι είχε δάσκαλο τον περίφημο παιδαγωγό Χαρίσιο Παπαμάρκου. Βλ. *Διηγήματα του μικρού σκολειού*, έκδ. 2η, προλεγόμενα και φροντίδα Γιάννη Θωμόπουλου, εικονογράφηση Αντ. Κανά, Αθήνα 1940, σ. 129. Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 373. Όμως το διδασκαλείο Αθηνών έκλεισε το 1864 και ο μόλις εικοσαετής Παπαμάρκου (γεν. 1844) και αρκετά μικρότερος από τον Πασχίδη δεν συγκαταλέγεται – φυσικό είναι – μεταξύ των διδασκόντων. Βλ. σχετικά με διδακτικό προσωπικό Α΄ Διδασκαλείου Παναγ. Παπακωνσταντίνου – Αποστόλης Ανδρέου, *Τα Διδασκαλεία και η ανάπτυξη της παιδαγωγικής σκέψης 1875-1914*, Αθήνα 1992, σ. 67-68. Εξάλλου ο Παπαμάρκου, απόφοιτος της Φιλοσοφικής Αθηνών, από το 1866-69 δίδαξε στη Στρώμνιτσα και από το 1969-1971στο Ελληνικό Εκπαιδευτήριο Θεσσαλονίκης. Η μόνη επομένως πιθανότητα να μαθήτευσε ο Πασχίδης στον Παπαμάρκου αφορά το διάστημα 1869-1871. Για το Χαρίσιο Παπαμάρκου βλ. Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 1986, σ. 74-80. Ενδέχεται βεβαίως ο Χρηστοβασίλης να συγχέει χρονικά τα γεγονότα και η φοίτηση του Πασχίδη στο Διδασκαλείο να αφορά στην μετά το 1878 – ίδρυση του Διδασκαλείου Αθηνών – περίοδο, ή να φοίτησε στο υπό τον Παπαμάρκου Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για ετεροχρονισμό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ηπειρωτικής Εταιρείας, έλαβε μάλιστα μέρος στην αποτυχημένη επανάσταση στο Λυκούρσιο (1878)[1].

Από το 1872 και εξής η εικόνα του διδακτικού προσωπικού των σχολείων της Ζίτσας αλλάζει, γίνεται πλέον πιο σαφής και επακριβώς προσδιορισμένη. Αυτό οφείλεται στο ότι στηριζόμαστε πλέον σε συγκροτημένο αρχειακό υλικό – αναφέρομαι κυρίως στο αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων, που παρουσιάζει μια συνέχεια και σχετική πληρότητα μέχρι την απελευθέρωση, και στο Αρχείο του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων. Με βάση λοιπόν τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν καταλήγουμε ως εξής:

Κατά τα έτη 1872-73 και 1873-74 προσλήφθηκε ως Ελληνοδιδάσκαλος ο Χριστόδουλος Δ. Γουνόπουλος, Ιωαννίτης[2], με ετήσιο μισθό 50 και 70 οθωμ. λίρες αντίστοιχα[3]. Αμέσως μετά τη θητεία του στη Ζίτσα, από την οποία έφυγε προφανώς όχι από δική του υπαιτιότητα, προσλήφθηκε ως διδάσκαλος των Ελληνικών[4] στο Β΄ Ελισσαβέτειο Παρθεναγωγείο (1874-75), με ετήσιες αποδοχές 45 λίρες[5]. Έκτοτε και μέχρι το 1887-88, με βάση τα στοιχεία που διαθέτουμε[6], υπηρέτησε ευδοκίμως στο Β΄ ΕΠΙ, χαρακτηρίζεται μάλιστα *φιλοπονώτατος*[7], γεγονός που συνετέλεσε και στην αύξηση των αποδοχών του σε 55 λίρες, τουλάχιστον από το 1878-79, και στη συνέχεια (1883-84 και εξής) σε 6042 γρόσια (57 λίρες). Στη συνέχεια προσλήφθηκε στην ιταλική σχολή θηλέων[8] ως διδάσκαλος της Ελληνικής κατά το 1888-89[9]. Η εξέλιξη αυτή, σε συνδυασμό με την απουσία οποιασδήποτε εγγραφής στις σωζόμενες στο αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων καταστάσεις μισθοδοσίας των διδασκάλων της πόλης από το 1890-1911[10], μας οδηγεί στην απόρριψη του ισχυρισμού του Γ. Οικονόμου[11] ότι συνέχισε να διδάσκει στο Β΄ ΕΠΙ μέχρι το 1900. Αν και δεν διαθέτουμε κάποια σχετική μαρτυρία για τον τίτλο σπουδών του, το ύψος αλλά και η κλιμάκωση της αμοιβής του στη Ζίτσα, η ευδόκιμη υπηρεσία του σε σχολεία των Ιωαννίνων και οι σχετικά υψηλές αποδοχές του[12] είναι ικανοί δείκτες της αξίας και της ικανότητάς του.

---

[1] Βλ. αναλυτικότερα βιογραφικά του στοιχεία Νικ. Τρ. Κακαϊδής, *Το Δεσποτικό (Πλιο – Κρετσούνιστα). Ιστορία – Πρόσωπα – Πολιτισμός*, Αθήνα 1985, σ. 56-57.

[2] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 1ον, σ. 71.

[3] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ1, σ. 166, αρ. 267 / 23-9-1872. – ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 27, αρ. 375 / 3-9-1873.

[4] Βλ. Γ. Α. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 64.

[5] Βλ. ΑΜΙ, Λογιστικόν εκπαιδευτικών καταστημάτων 1870-1875, στο εξής Α.V. Ε1, φ. 67. Πρβλ. Γ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 51, ο οποίος εσφαλμένα τοποθετεί την αρχή της θητείας του στο Β΄ ΕΠΙ το 1878.

[6] Βλ. εφ. Ιωάννινα, φ. 359 / 1-9-1876 και φ. 401 / 13-7-1877. – ΑΜΙ, Πρακτικά εφορείας εκπαιδευτηρίων 1877-1879, στο εξής Α.V. Β1, σ. 41 και σ. 69-70, [συμβόλαιο] αρ. 64 / 10-10-1878. – ΑΜΙ, Συμβόλαια Καθηγητών – Διδασκάλων Ιωαννίνων 1880-1905, στο εξής Α.V. Γ1, σ. 27-28, [συμβόλαιο] αρ. 29 / 20-9-1880. – ΑΜΙ, Βιβλίον Λογιστικόν εκπ/κών καταστημάτων 1882-1884, στο εξής Α.V. Ε3, φ. 17 [1882-83], φ. 47 [1883-84], φ. 78 [1884-85].

[7] Εφ. *Ιωάννινα*, φ. 359 / 1-9-1876.

[8] Σύμφωνα με τον Γ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 81, οι ιταλικές σχολές αρρένων και θηλέων ιδρύθηκαν από το φραγκόπαπα Αυγουστίνο περί το 1877.

[9] Βλ. *Νεολόγος*, φ. 6059 / 20)2 -10-1889.

[10] Βλ. ΑΜΙ, Κατάστιχα μισθοδοσίας διδασκάλων 1890-1894, 1894-1906, 1906-1910, στο εξής Α.V. Δ1, Α.V. Δ2 και Α.V. Δ3 αντίστοιχα.

[11] Βλ. Γ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 51.

[12] Για παράδειγμα, κατά το 1878-79 μόνο ο Β. Κεφάλας από τους διδασκάλους των 4 δημοτικών σχολείων της πόλης παίρνει μισθό 55 λίρες, ίσο με το μισθό του Γουνόπουλου, ενώ οι αμοιβές των λοιπών διδασκάλων κυμαίνονται από μόλις 15 μέχρι και 40 λίρες. Μόνο ο Χ. Αρεταίος, διδάσκαλος του Α΄ΕΠΙ αμείβεται με τις ίδιες αποδοχές (55 λίρες), ενώ, αν εξαιρέσουμε το μισθό των διευθυντριών κυρίως του Α΄ και Β΄, χαμηλές είναι και οι αποδοχές των διδασκαλισσών των Παρθεναγωγείων. Πρβλ. ΑΜΙ, Α.V. Β1, σ. 40-41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τη χρονιά 1873-74 συμφωνήθηκε από τους εφόρους ως δημοδιδάσκαλος ο Δ. Ιωαννίδης με ετήσιο μισθό 45 λίρες[1]. Δεν προκύπτουν στοιχεία για την επαναπρόσληψή του. Η απουσία άλλων προσδιοριστικών στοιχείων καθιστά δύσκολή την εξακρίβωση της ταυτότητας του Δ. Ιωαννίδη. Έτσι, θα πρέπει να κινηθούμε ανάμεσα σε δύο επιλογές. Είτε πρόκειται για τον Δημήτριο Θ. Ιωαννίδη από το Σοποτσέλι (Δίλοφο) Ζαγορίου, είτε για το Δημήτριο παπα Ιωαννίδη από το Τσερνέσι (Ελατοχώρι) Ζαγορίου (η προσθήκη, πάντως, πριν από το επώνυμο ιερατικού τίτλου κάνει πιο πιθανή την πρώτη υποψηφιότητα).

Ο πρώτος φέρεται να φοιτά στην Α΄ τάξη Σχολείου στη Ζωσιμαία κατά το 1865-66, σε ηλικία 13 ετών (γεννηθείς επομένως περί το 1852)[2]. Δυστυχώς δεν εντοπίζεται άλλη καταχώριση του ονόματός του στο αρχείο της Σχολής[3]. Πάντως, αν ο λόγος αφορά αυτόν, λογικά θα αποφοίτησε, και πρέπει να αποφοίτησε, αν κρίνουμε από τις υψηλές αποδοχές του, το 1871-72 ή, αν έχασε μια χρονιά, το 1872-73. Στην τελευταία περίπτωση συμφωνήθηκε στη Ζίτσα αμέσως μετά.

Ο δεύτερος φοιτά ήδη κατά το 1866-67 στη Β΄ Γυμνασίου[4], είναι 17 ετών, άρα γεννήθηκε το 1849, και υποθέτουμε, αφού και στην περίπτωσή του δεν ανιχνεύονται περαιτέρω τα ίχνη του στη Ζωσιμαία Σχολή, πως πήρε το απολυτήριό του το 1868-69 ή 1869-70. Δεν είναι γνωστό τι έκανε από την αποφοίτησή του μέχρι την υποτιθέμενη πρόσληψή του στη Ζίτσα.

Την ίδια χρονιά (1873-74) ο Ζιτσαίος Βασίλειος Γεωργίου Λάππας αναλαμβάνει υπηρεσία στην Αλληλοδιδακτική Σχολή ως υποδιδάσκαλος (βοηθός του Ιωαννίδη) με μισθό 25 λίρες, τα μισά της αμοιβής του πρώτου διδασκάλου[5]. Δύο χρόνια μετά (1876-77), οπότε εργάζεται ξανά στη Ζίτσα, ο Λάππας έχει αποδοχές που ανέρχονται μόλις στις 12 λίρες[6]. Μετήλθε το διδάσκαλο και σε άλλες κοινότητες. Αν και Ζιτσαίος, τα βιογραφικά του στοιχεία είναι πενιχρά. Φαίνεται πως γεννήθηκε πριν από το 1827 και προφανώς έμαθε τα πρώτα γράμματα στη γενέτειρά του, χωρίς να μπορεί να διακριβωθεί αν τελείωσε το εκεί Ελληνικό σχολείο ή φοίτησε για ορισμένο μόνο διάστημα σ' αυτό. Το γεγονός πάντως ότι οι πηγές τον παρουσιάζουν ως τον πρώτο σχολάρχη στο Ελληνικό σχολείο των Κουρέντων (1865)[7] είναι ενδεικτικό ότι διέθετε τουλάχιστον απολυτήριο Ελληνοσχολείου. Με βάση το αρχείο της κοινότητας Ζίτσας[8] προκύπτει ότι ήταν έγγαμος, ο δε γιος του Γεώργιος, γεννηθείς το 1858, εγκαταστάθηκε στη Ρουμανία. Δεδομένου ότι ο Γεώργιος κατά το 1875-76 φοιτά στην Α΄ Τάξη Γυμνασίου της Ζωσιμαίας Σχολής[9], η αναχώρησή του οριοθετείται μετά το 1876. Είναι πιθανό να τον ακολούθησε και ο πατέρας του, του οποίου ίχνη δεν κατάφερα να εντοπίσω μετά το 1877-78 που δασκάλευε στο χωριό Λιόκου με μισθό 2200 γρόσια[10]. Οι χαμηλές αποδοχές των τελευταίων ετών θα μπορούσαν

---

[1] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 27, αρ. 376 / 4-9-1873. Πρβλ. ωστόσο *Επετηρίς του εν Κωνσταντινουπόλει Ηπειρωτικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου. Έτος Β΄. 1873–1874*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1875, σ. 121, όπου ως μισθός του δημοδιδασκάλου αναγράφεται το ποσό των 50 λιρών.

[2] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1865-66, αρ. μητρ. 556.

[3] Σε πολλές περιπτώσεις είναι δυσχερής ο εντοπισμός κάποιου μαθητή, λόγω του ότι δεν καταχωρίζονται πλήρη στοιχεία του ονόματός του (π. χ. δίδεται μόνο το μικρό όνομα και το όνομα του πατέρα και παραλείπεται το επώνυμο), απουσιάζει δε παράλληλα και ο τόπος καταγωγής του.

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1866-67, αρ. μητρ. 628.

[5] ΑΜΙ, Β. Ι. ΣΤ2, σ. 31, αρ. 387 / 19-9-1873. – *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., σ. 121.

[6] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 202 / αρ. 828 / 21-9-1876.

[7] Βλ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 361. Πρβλ. και Φ. Γ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της Ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987, σ. 42.

[8] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 120.

[9] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1875-76, αρ. μητρ. 1558.

[10] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 9, αρ. 1015 / 2-11-1877.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάλλιστα να λειτουργήσουν ως ισχυρό μεταναστευτικό κίνητρο για αναζήτηση καλύτερης τύχης.

Το σχολικό έτος 1874-75 συμφωνήθηκε Ελληνοδιδάσκαλος στη Ζίτσα ο Ζώσιμος Ιωάννου Δημάρατος από τη Βούρμπιανη Κόνιτσας, με ετήσιες απολαβές 50 λίρες *ίνα διδάξη την εν Ζίτση νεολαίαν διηρημένην εις τρεις τάξεις συμφώνως τω πνεύματι του κανονισμού της Ιεράς Μητροπόλεως και τω προγράμματι της Ζωσιμαίας Σχολής*[1]. Δεν είναι σίγουρο αν ανανεώθηκε σιωπηρά η συμφωνία του και για το επόμενο έτος 1875-76, γιατί η ταραγμένη πολιτική κατάσταση στην κοινότητα δεν μας επιτρέπει να σχηματίσουμε σαφή αντίληψη, το γεγονός ωστόσο ότι το Νοέμβριο του 1875 σε αίτησή του προς το Μητροπολίτη Ιωαννίνων αναφέρεται ως διδάσκαλος Ζίτσης[2] και η απουσία οποιασδήποτε ένδειξης για πρόσληψη άλλου Ελληνοδιδασκάλου μέχρι το Δεκέμβριο του 1877 μας επιβάλλει την παραδοχή της υπόθεσης για παραμονή του στη Ζίτσα και για τα δύο επόμενα χρόνια. Είναι πιθανόν να είναι αυτός που παύθηκε ως μη αρεστός στην τότε κρατούσα μερίδα και αντικαταστάθηκε από το Γ. Σακκά[3].

Ο Δημάρατος γεννήθηκε περί το 1839/40. Παρακολούθησε γυμνασιακά μαθήματα στη Ζωσιμαία Σχολή, από την οποία αποφοίτησε το σχολικό έτος 1858-59 με βαθμό προόδου Β΄ και διαγωγή Α΄. Στο Γενικό έλεγχο της Σχολής αναγράφεται ως Ζωσιμάς Ιωάννου[4]. Τοπικές πηγές [της Βούρμπιανης] συγκλίνουν στη διαπίστωση ότι ήταν στη Ρουμανία, όπου δίδαξε στα εκεί ελληνικά σχολεία, παρουσιάζουν ωστόσο αντιφατικές εκτιμήσεις για το χρονικό εύρος της εξωελλαδικής του δραστηριότητας. Η πρώτη τοποθετεί την εκπαιδευτική του δράση στα στενά και ασαφή πλαίσια μιας δεκαετίας (1870-80)[5], ενώ η δεύτερη μοιάζει να αποδέχεται τη συνεχή, από την ηλικία των έντεκα ετών μέχρι την ημέρα του θανάτου του, παραμονή του Δημάρατου στο Βουκουρέστι[6]. Ήδη η φοίτηση του Δημάρατου στη Ζωσιμαία μέχρι το καλοκαίρι του 1859 και η αναμφισβήτητη παρουσία του στη Ζίτσα θέτει σε δοκιμασία και τις δύο εκδοχές, ιδιαίτερα τη δεύτερη, που επιπλέον διανθίζεται με πληροφορίες για σπουδές στη Γερμανία (αρχαία ελληνική φιλολογία), διορισμό του ως καθηγητή αρχικά και διευθυντή μετέπειτα του ονομαστού λυκείου Mathei Bassaraba, κηδεία του στο Βουκουρέστι με συνοδεία τιμητικού αγήματος κτλ.[7]. Είναι προφανές ότι η υποτιθέμενη αποδημία του στη Ρουμανία ή κινήθηκε στα πλαίσια 1859/60-1873/74 ή είναι μεταγενέστερη του 1877. Σε μια τέτοια θεώρηση δεν μπορούν να αποκλειστούν ούτε οι σπουδές του στη Γερμανία, ούτε και η διδασκαλία του σε σχολεία του εξωελλαδικού χώρου, η έλλειψη εντούτοις αμάχητων τεκμηρίων – οι Βουρμπιανίτες πατριδογράφοι δεν αναφέρουν πηγές – δημιουργεί ορισμένες επιφυλάξεις για την απόλυτη αποδοχή των σχετικών πληροφοριών.

Την ίδια χρονιά (1874-75) ορίζεται ως διευθυντής του Δημοτικού Σχολείου ο Ζιτσαίος Κωνσταντίνος Χριστοδούλου Τσέλιος, με μισθό 37 λίρες *υποχρεούμενος ίνα διδάξη την νεολαίαν κατά την εφαρμοζομένην μέθοδον εις τα εν Ιωαννίνοις Κεντρικά Σχολεία*[8]. Φαίνεται πως η θητεία του υπήρξε βραχύβια. Δεν είναι ξεκάθαρο αν συνέχισε να προσφέρει υπηρεσίες και το επόμενο διάστημα. Ο λόγος θα πρέπει να αναζητηθεί στη φατριαστική διαίρεση του κοινού της Ζίτσας και στις αντιδικίες των

---

[1] AMI, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 81, αρ. 514 / 13-9-1874.

[2] Βλ. AMI, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 146, αρ. 678 / 5-11-1875 [: *Ενεφανίσθη αίτησις των διδασκάλων Ζίτσης Ζώσιμου Ι. Δημαράτου και Κωνστ. Χριστ. Τσέλιου* ...].

[3] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 2700 / 8)20-4-1878.

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1858-59, α/α 95.

[5] Βλ. Αναστ. Ευθυμίου, *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου. Η ιστορία και λαογραφία της*, τόμος πρώτος, τχ. Β΄, Ιωάννινα 1987, σ. 94.

[6] Βλ. Βασ. Δημάρατος – Νικολ. Χ. Ρεμπέλης, *Ιστορία της Βούρμπιανης*, Αθήνα 1996, σ. 96.

[7] Βλ. Δημάρατος – Ρεμπέλης, *ό. π.*

[8] AMI , *ό.π.*, σ. 81, αρ. 514 / 13-9-1874.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εφόρων[1] που είχαν δυσάρεστα αποτελέσματα και στη λειτουργία των σχολείων και στη μεταχείριση των δασκάλων, αν κρίνουμε από τη διαμαρτυρία των Τσέλιου και Δημάρατου το Νοέμβριο του 1875 για τη μη καταβολή μέρους του μισθού τους[2]. Σε κάθε περίπτωση η συμφωνία του δεν πρέπει να παρατάθηκε πέραν του έτους 1875-76, αφού κατά το 1876-77 συμφωνήθηκε άλλος δημοδιδάσκαλος.

Ο Κ. Χ. Τσέλιος γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1842. Προφανώς παρακολούθησε τη στοιχειώδη εκπαίδευση στη γενέτειρα και, πιθανότατα, δύο τάξεις Ελληνικού σχολείου, αφού κατά το 1856-57 εγγράφηκε στη Β΄ τάξη της πεντατάξιας εκείνη τη χρονιά Ζωσιμαίας Σχολής[3], ισοδυναμούσα με τη Γ΄ Σχολειακή τάξη, γεγονός που καταδεικνύεται και από την εγγραφή του την αμέσως επόμενη χρονιά στην Α΄ γυμνασιακή τάξη[4]. Κατά το 1861-62 αποφοίτησε από τη Δ΄ Γυμνασίου με άριστα[5]. Στη βιβλιογραφία φέρεται ως διδάκτορας της Φιλοσοφίας[6]. Αν και δεν είμαστε σε θέση να αποφανθούμε με βεβαιότητα για το είδος των σπουδών του, είναι σίγουρο ότι σπούδασε με υποτροφία του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη. Η καταχώριση του ονόματός του στο σχετικό κατάλογο υποτρόφων[7] δεν συνοδεύεται ατυχώς από άλλα προσδιοριστικά στοιχεία, πλην της διάρκειας της χορηγίας, που καλύπτει 5 έτη. Δεδομένου ότι το όνομά του δεν συμπεριλαμβάνεται στους αποφοίτους του Πανεπιστημίου Αθηνών, πιθανότατα αποφοίτησε από Πανεπιστήμιο της Γερμανίας, όπου οι φιλοσοφικές σπουδές ήταν ιδιαίτερα αναπτυγμένες. Εύλογη απορία εντούτοις προκαλεί η ανάληψη διδασκαλικής θέσης στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Μάλιστα στο αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων, σε κατάσταση δασκάλων μισθοδοτούμενων από το ταμείο των Ελεών [;], ο Κ. Τσέλιος εμφανίζεται ως Ελληνοαλληλοδιδάσκαλος, δυνάμενος να διευθύνει Ελληνική και Αλληλοδιδακτική Σχολή, ο ετήσιος δε μισθός αυτού προσδιορίζεται σε 40 λίρες[8], αμοιβή που δεν συνάδει οπωσδήποτε με την ιδιότητα του καθηγητή. Ίσως, για λόγους που αγνοούμε, ήλθε για λίγο διάστημα στη Ζίτσα και δέχτηκε τη θέση του διευθυντή της Δημοτικής σχολής για καθαρά βιοποριστικούς λόγους. Ας επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι και ο Δημάρατος, στην ίδια πάνω κάτω ηλικία με τον Τσέλιο, φέρεται ως καθηγητής. Να πρόκειται άραγε για σύμπτωση; Σε μια δεύτερη, πιο αδύνατη εκδοχή ενδέχεται να στράφηκε σε αναβάθμιση των σπουδών του μετά την επί ορισμένα έτη προσφορά υπηρεσιών ως Ελληνοαλληλοδιδάσκαλος – απόφοιτος Γυμνασίου, συμπεριλαμβανομένης και της Ζίτσας στον κύκλο εργασιών του.

Οπωσδήποτε είναι δύσκολο να γίνει λόγος για περαιτέρω διδασκαλική του δράση, μιας και δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί υπηρεσία του σε άλλη κοινότητα. Πάντως, το Μάρτιο του 1877 εξακολουθεί να βρίσκεται στη Ζίτσα, όπως προκύπτει από την υπογραφή του ως μάρτυρα σε κείμενο διαθήκης, συνταγμένο στη Ζίτσα την 31-3-1877[9]. Κατά πληροφορίες συγγενών του εγκαταστάθηκε στην Αίγυπτο, εκδοχή που ενισχύεται από το ότι και ο ένας εκ των δύο γιών του, ονόματι Ιωάννης, γεννηθείς το

---

[1] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 1771 / 20)1-1-[1874] 1875.
[2] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 146, αρ. 678 / 5-11-1875.
[3] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από 1853-1861, σχ. έτος 1856-57, α/α μητρ. 228.
[4] Βλ. ΓΑΚ, *ό. π.*, Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1857-58, α/α μητρ. 228, αρ. ενδεικτ. 1229. Ήδη η Ζωσιμαία Σχολή κατά το 1857-58 εμφανίζεται με 6 τάξεις, τρεις σχολειακές και τρεις γυμνασιακές.
[5] Βλ. ΓΑΚ, *ό. π.*, σχ. έτος 1861-62, α/α 228 / 1797β΄.
[6] Βλ. Β. Οικονόμου , *ό. π.* , σ. 163 . – Γεωργιάδης , *ό. π.* , σ. 39 .
[7] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamántul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pána astazi*, 1827-1910, Bucureşti 1911, σ. 176.
[8] Βλ. ΑΜΙ / ΑΚΙ [Αγαθοεργά καταστήματα Ιωαννίνων] / Εκπαιδευτικό τμήμα / Μισθοδοσίες διδασκάλων (1878) [ΑΒΕ 832] [Λυτά έγγραφα – σύν. 25]: Κατάλογος δασκάλων και μισθοδοσίας χ. χ. [έγγραφο πολύ κατεστραμμένο], αύξ. αρ. 4.
[9] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ2, σ. 220-221, αρ. 933 / 12-4-1877.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1880, επέλεξε ως τόπο εγκατάστασης και επαγγελματικής δραστηριοποίησης το Κάιρο[1]. Φαίνεται πως πέθανε σχετικά νέος και πάντως πριν το 1899, που ο δεύτερος γιος του Πέτρος, γεννηθείς το 1883, εγγράφεται στην Α΄τάξη Γυμνασίου της Ζωσιμαίας Σχολής με την ένδειξη ορφανός πατρός[2].

Το Νοέμβριο του 1874 προσλαμβάνεται για 10 μήνες (Νοε. 1874 – Αυγ. 1875) ως βοηθός αλληλοδιδασκάλου ο Απόστολος Μ. Σακελλαρίδης, με αμοιβή 20 λίρες[3]. Ο Σακελλαρίδης καταγόταν από το Τσερβάρι (Ελαφότοπο) Ζαγορίου. Γεννήθηκε περί το 1850/51[4]. Κατά το 1866-67 το όνομά του είναι καταχωρισμένο στο μητρώο της Ζωσιμαίας Σχολής, χωρίς όμως να προσδιορίζεται η τάξη[5]. Αν κρίνουμε από την ηλικία (16 ετών), μάλλον εγγράφηκε στην Α΄ Γυμνασίου, ενδεχομένως και στη Β΄, και κατά τα φαινόμενα δεν ολοκλήρωσε τις σπουδές του. Ο Κικόπουλος, αναφερόμενος στα προσόντα του, μας προσανατολίζει επίσης στην κατεύθυνση των ελλιπών γυμνασιακών σπουδών (φοίτηση σε μία ή δύο το πολύ γυμνασιακές τάξεις)[6].

Μετά τη λήξη της πρώτης σύντομης θητείας του στη Ζίτσα, κατά την τριετία 1875-78 εργάστηκε στο δημοτικό σχολείο Τσερβαρίου με μισθό 18, 23 λίρες και 3000 γρόσια αντίστοιχα[7]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία ότι κατέλιπε χειρόγραφη – ανέκδοτη ασφαλώς – «Έμμετρο αυτοβιογραφία», στ. 1-6544 (1865-1902)[8], από την οποία προκύπτει ότι κατά τον Απρίλιο του 1880 πήγε στο Ποδολόλιον της Βραΐλας προκειμένου να εγκατασταθεί εκεί[9]. Οπωσδήποτε δεν πρέπει να έμεινε για πολύ, αφού από το σχολικό έτος 1881-82 μέχρι και το 1884-85 υπηρέτησε ως δημοδιδάσκαλος στη Δοβρά, σύμφωνα με πιστοποιητικό *δι' ού η κοινότης εκφράζει τας ευχαριστίας της εις τον δημοδιδάσκαλον Απόστολον Μ. Σακελλαρίδην εκ Τσερβαρίου εκπληρώσαντα την αποστολήν του τιμίως και ηθικώς...*[10]. Ήδη κατά το 1891-92 βρίσκεται στην Βούλτζη (Ελάτη) Ζαγορίου με μισθό 44 λίρες[11], στοιχείο αναγνώρισης της διδασκαλικής του ικανότητας. Για κάποιο – απροσδιόριστο – διάστημα φαίνεται πως δίδαξε και στο Δυρράχιο και το Ελμπασάν[12]. Τέλος, αργότερα, το 1904-05, επανήλθε για δεύτερη φορά στη Ζίτσα ως διευθυντής της Δημοτικής Σχολής, όπως προκύπτει από σχετική ενθύμηση σε λειτουργικό βιβλίο της μονής Πατέρων[13], με ετήσιο μισθό 30.54 λίρες. Η μη ανανέωση του συμβολαίου του για το επόμενο έτος θα πρέπει πιθανότατα να συσχετιστεί με ενδεχόμενα προβλήματα στην υγεία του, όπως υποδηλώνει ο σχετικά πρόωρος θάνατός του κατά το 1906[14]. Τόσο οι υψηλές αποδοχές του στη Βούλτζη, όσο και η ανάληψη διευθυντικής θέσης στη Ζίτσα συνάδουν ενδεχομένως με μια αναβάθμιση των σπουδών του , που , κατά την εκτίμησή μου , αν πραγματοποιήθηκε, θα πρέπει να

---

[1] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, α/α 340.
[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Κληροδότημα Αναστ. Φιλίτου 1900-1930, στο εξής Φ. Ε6 / 453: πιστοποιητικό της Ζωσιμαίας Σχολής, με αρ. 44 / εν Ιωαννίνοις τη 11-1-1903.
[3] ΑΜΙ , *ό. π.*, σ. 90, αρ. 537 / 7-11-1874.
[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1866-67, αρ. μητρ. 725. Διαφορετικά (1853) ο Μενέλαος Στ. Κικόπουλος, *Ελαφότοπος (Τσερβάρι)*, Γιάννινα 1991, σ. 325.
[5] Βλ. ΓΑΚ, *ό.π.*
[6] Βλ. Κικόπουλος, *ό. π.*, σ. 349.
[7] Βλ.Κικόπουλος, *ό. π.*, σ. 325-26.
[8] Κικόπουλος, σ. 730.
[9] Κικόπουλος, σ. 160.
[10] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ5, σ. 75, αρ. 2613 / 1-8-1885. Πρβλ. και Κικόπουλος, *ό. π.*, σ. 655.
[11] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, σ. 6ν / 77 / 5-9-1891. – Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 195.
[12] Βλ. Κικόπουλος, *ό. π.*, σ. 164.
[13] Βλ. Δημ. Κ. Ζησόπουλος , «Ιερά Μονή Πατέρων (Ζίτσας Ιωαννίνων)», *ΗΕτ.* ΚΑ΄ (1994), τχ. 209, σ. 94 [Μηναίον Αυγούστου, Ενετήσιν 1755 παρά Νικ. Σάρρω].
[14] Βλ. Κικόπουλος, *ό. π.*, σ. 325.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συσχετιστεί με φοίτησή του στο τριτάξιο τότε Διδασκαλείο Αθηνών μάλλον μεταξύ των ετών 1885-1891. Σε διαφορετική περίπτωση ως κριτήριο λειτούργησε ασφαλώς η προηγούμενη πολυετής διδακτική εμπειρία του, συνδυασμένη τουλάχιστον με απολυτήριο Γυμνασίου.

Η τοποθέτηση του Γεωργίου Σακκά στη θέση του Ελληνοδιδασκάλου συνέπεσε με μια ανώμαλη κατάσταση στα πολιτικά – εκπαιδευτικά δρώμενα της κοινότητας. Το γεγονός μάλιστα ότι συμφωνήθηκε μόλις το Δεκέμβριο του 1877 για οχτώ συνολικά μήνες (Δεκ. 1877 – 25 Ιουλίου 1878) με μισθό 40 λίρες[1] [αν αναχθεί σε ετήσια βάση, ο μισθός ανέρχεται σε 60 λίρες], αφού προηγουμένως παύτηκε από τη θέση του ο προκάτοχός του ως μη αρεστός στην κρατούσα μερίδα, αντανακλά με δραματικό τρόπο τα αποτελέσματα μιας χωρίς όρους και όρια φατριαστικής διαμάχης και οξύτητας, που στο επίκεντρό της βρίσκεται η προσπάθεια ελέγχου της χρηματικής διαχείρισης και, μέσω αυτής, η διατήρηση ή η κατάκτηση της τοπικής εξουσίας[2]. Με βάση το γεγονός ότι μόλις κατά το 1880-81 προσλαμβάνεται άλλος Ελληνοδιδάσκαλος, εικάζεται ότι ο Σακκάς παρέμεινε στη θέση του και για τα δύο επόμενα χρόνια (1878-1880), υπόθεση που ενισχύεται και από πληροφορία του ιδίου για πολυετή υπηρεσία του στη Ζίτσα[3].

Ο Γεώργιος Δημοσθένους Σακκάς γεννήθηκε το 1856/57[4] στη Σταρίτσιανη (σ. Πουρνιά) της Κόνιτσας. Εκεί έμαθε τα πρώτα γράμματα και στην Κόνιτσα ολοκλήρωσε τις σχολειακές του σπουδές στο εγχώριο Σχολαρχείο. Στη συνέχεια φοίτησε στη Ζωσιμαία Σχολή. Ήδη κατά το 1874-75, σε ηλικία 18 ετών, είναι μαθητής της Γ΄ Τάξης Γυμνασίου[5], πήρε δε το απολυτήριό του πιθανότατα την επόμενη χρονιά 1875-76. Αν και δεν διαθέτουμε άλλη εγγραφή στο αρχείο της Ζωσιμαίας, είναι σίγουρη η αποφοίτησή του, αφού μετά την άσκηση διδασκαλικού έργου στη Ζίτσα εγγράφηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στη Νομική Σχολή, από την οποία και έλαβε πτυχίο το 1885, με βαθμό «καλώς»[6]. Η συνέχιση των σπουδών του στην Αθήνα έγινε εφικτή με υποτροφία του Δοσίθειου κληροδοτήματος[7], που την οφείλει στη διπλή του ιδιότητα, του διδασκάλου και του γαμβρού, αφού παράλληλα με τη διδασκαλική θέση επέλεξε και σύζυγο εκ των επιχωρίων. Δεδομένου ότι η υποτροφία δόθηκε για πέντε χρόνια, η εγγραφή του πρέπει να τοποθετηθεί στο ακαδημαϊκό έτος 1880-81, τη χρονιά ακριβώς που εγκατέλειψε τα διδασκαλικά έδρανα. Ως δικηγόρος ανέλαβε και διεκπεραίωσε επιτυχώς διάφορες εκκρεμείς υποθέσεις σχετικές με τα κληροδοτήματα της κοινότητας (Δ. Φιλίτη[8], Σιλελή)[9], αν και έγινε στόχος επικρίσεων και δριμείας κριτικής τόσο από το ΣΔΕΓ, όσο και από κύκλους της κοινότητας Ζίτσας για τους χειρισμούς του που έβλαψαν τα συμφέροντα

---

[1] ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ3, s. 15, αρ. 1033 / 24-12-1877 [επικ. συμφ. διδασκ.].

[2] Εκτενή ανταπόκριση βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 2700 / 8)20-4-1878.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση του Γ. Σακκά προς το ΣΔΕΓ για τη λειτουργία του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, Ιωάννινα 10-6-1888.

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1874-75, αρ. μητρ. 1425. Πρβλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, α/α 133, όπου εσφαλμένα αναγράφεται ως χρονολογία γέννησης το 1860.

[5] Βλ. ΓΑΚ, *ό. π.*

[6] Βλ. *Ευθύναι και Λόγοι Κων/νου Ν. Κωστή πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1884-85*, εν Αθήναις 1886, σ. 63, α/α 36.

[7] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi, 1827-1910*, Bucureşti 1911, σ. 176, όπου όμως εσφαλμένα αναφέρεται ως τόπος καταγωγής η Στρατίγιανη αντί του ορθού Σταρίτσανη.

[8] Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ7, σ. 323-326, αρ. 152 / 19-1-1895 [επιστολή Γ. Σακκά / 17-12-1894 προς τους εν Ζίτση εκτελεστές Αν. Κατσιουλίδη και Λάμπρο Ζ. Παπαχρόνη].

[9] Πρβλ. και Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 60 και σημ. 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της Ζίτσας και ιδιαίτερα τα εκπαιδευτικά της ιδρύματα[1], κυρίως όμως έγινε γνωστός από την ανάμιξή του στην πολύκροτη υπόθεση του κληροδοτήματος Δ. Ζιτσαίου, του οποίου υπήρξε εκτελεστής. Κατηγορήθηκε για προσπάθεια σφετερισμού της περιουσίας του Δ. Ζιτσαίου μαζί με τον κληρονόμο Κων/νο Παπασταύρο και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση. Ο Γ. Σακκάς πέθανε το 1921[2].

Ο Γεώργιος Βογάς (ή Μπογάς) του Αναστασίου γεννήθηκε περί το 1859 στο Καπέσοβο. Κατά το 1873-74, αφού πιθανότατα αποφοίτησε από τα σχολεία της πατρίδας του, εγγράφηκε στην Α΄ τάξη Γυμνασίου της Ζωσιμαίας Σχολής, σε ηλικία 14 ετών[3]. Αν και δεν εντοπίστηκε άλλη καταχώριση στο αρχείο της Σχολής φαίνεται πως ήταν τελειόφοιτος της Ζωσιμαίας και επιπλέον *εκ των αρίστων αποφοίτων του Διδασκαλείου Αθηνών*[4]. Δεδομένου ότι λογικά στη Δ΄ Γυμνασίου θα πρέπει να φοίτησε κατά το 1876-77 ή το αργότερο το 1877-78 ο πρώτος τίτλος αφορά το διορισμό του στη Ζίτσα, ενώ η γνωσιολογική και διδακτική του αναβάθμιση είναι μεταγενέστερη, αφού το 1878-79 πρωτοδιορίστηκε δημοδιδάσκαλος στο σχολείο της κοινότητας Ζίτσας με ετήσιο μισθό 30 λίρες, όπως προκύπτει από την επικύρωση του συμφωνητικού του στη Μητρόπολη Ιωαννίνων[5], και στη θέση αυτή παρέμεινε για έξι ολόκληρα χρόνια, δηλ. μέχρι και το σχολικό έτος 1883-84[6], στοιχείο που είναι άκρως ενδεικτικό του ότι η κοινότητα έμεινε απόλυτα ευχαριστημένη από τις υπηρεσίες του.

Αν κρίνουμε από τη μετέπειτα διδασκαλική του διαδρομή, είναι φανερό ότι το μόνο διάστημα κατά το οποίο είναι δυνατόν να φοίτησε στο Διδασκαλείο Αθηνών είναι η διετία 1884-86. Στη συνέχεια ανέλαβε υπηρεσία στο Λάμποβο (1886-88) και από το 1888 μέχρι το 1891 βρίσκεται στη Λέκλη[7]. Από το 1891 έως και το 1896-97 δασκαλεύει στην Καπλάνειο Σχολή[8], της οποίας μάλιστα υπήρξε διευθυντής από το 1894-95[9]. Οι ετήσιες αποδοχές του το διάστημα αυτό κινούνται μεταξύ 44 ½ εικοσοφράγκων και 60 λιρών, με πορεία φθίνουσα. Ειδικότερα: σχ. έτος 1891-92 λίρες 60, 1992-93 λίρες 55.20, 1893-94 εικοσόφραγκα 46.51, 1895-96 και 1896-97 εικοσόφραγκα 44.½ [10]. Ακολούθως προσλήφθηκε στο Λύκειο Αράπη, στο τμήμα του

---

[1] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 521: αναφορά ΣΔΕΓ προς υπ. Εξ. / 13-9-1911 και επιστολή των κατοίκων, εφοροεπιτρόπων και μουχταροδημογερόντων του χ. Ζίτσης προς τον μητρ. Ιωαννίνων Γρηγόριο, Ζίτσα 26-11-1895.

[2] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, α/α 133.

[3] ΓΑΚ / Αρχ. Ζ. Σχ., Μητρώον αρχόμενον από του έτους 1863, α/α 1261.

[4] Βλ. *Δωδώνη. Εικονογραφημένον Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον*, έτος πρώτον 1896 υπό Γεωργίου Γάγαρη, εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου της «Κορίνης» [Εκκλησιαστική και εκπαιδευτική κατάστασις της Μητροπόλεως Ιωαννίνων – ανυπόγραφο], σ. 52, όπου όμως εκ παραδρομής γράφεται Ι. Βογάς αντί του ορθού Γ. Βογάς. Πρβλ. και Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 8ον, σ. 65.

[5] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 42, αρ. 1142 / 5-8-1878.

[6] Βλ. ΑΜΙ / Δημογεροντία / Εκπαιδευτικό τμήμα / Εκπαιδευτικό προσωπικό ΑΒΕ 472 [στο εξής ΑΜΙ, ΑΒΕ 472], υποφ. Γ. Βογάς πιστοπ. κοιν. Ζίτσας, 8-4-1920. – Ξηραδάκη, «Δάσκαλοι υπόδουλου Ελληνισμού», *ΗΕ* 22 (1973), σ. 225. Πρβλ. για έτος 1881-82 και Αρχείο Τρίμμη, διάφορα σημειώματα , ενθυμήσεις κτλ

[7] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*, σ. 225.

[8] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 472, *ό. π.*, οπισθογραφημένη σημείωση σε πιστοποιητικό [Αν. Αράπη] που περιέχεται στον οικείο υποφάκελο, αφορώσα τη συνολική προϋπηρεσία του Βογά σε σχολεία της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων. – Ξηραδάκη, *ό. π.* [αναφορά σε Γιάννενα, χωρίς ειδικότερο προσδιορισμό σχολείου].

[9] Βλ. *Δωδώνη*, ό. π. Πρβλ. ΑΜΙ, Πρακτικά εφορείας εκπαιδευτηρίων 1892-1909, στο εξής Α.V. Β2, σ. 60, [αρ. πρακτ. 34 / 18-9-1896].

[10] Βλ. σχετικά ΑΜΙ, Α.V. Δ1, σ. 48, 64, 91, έτη 1891-92, 1892-93 και 1893-94. – ΑΜΙ, Α.V. Δ2, έτη 1895-96 και 1896-97. – ΑΜΙ, Α.V. Β2, σ. 13 [αρ. πρακτ. 10 / 23-9-1893] και σ. 60 [αρ. πρακτ. 34 / 18-9-1896]. Πρβλ. Κ. Α. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, τόμος πρώτος, Κέρκυρα 1950, σ. 76, που δίνει εσφαλμένη μισθολογική του εικόνα για το 1892 (30 λίρες).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δημοτικού σχολείου και Λυκείου, επί τετραετία (1897-1901) και στην κοινότητα Σκαμνελίου, στη Σαϊτζαία Δημοτική Σχολή, κατά το 1901-1902[1], για να επανακάμψει στα δημόσια σχολεία των Ιωαννίνων από το 1902 μέχρι το 1914[2]. Η τελευταία φάση της θητείας του στα Γιάννινα επιβεβαιώνεται και από την καταχώριση στο αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων της μισθοδοσίας του, η οποία αυτή τη φορά ακολουθεί αυξητική κλίμακα, κυμαίνεται δε από 42 μέχρι 60 εικοσόφραγκα[3]. Ο Γ. Βογάς αποβίωσε στις 10-2-1944[4].

Τη θέση του Γ. Μπογά πήρε κατά το 1884 ο Χρήστος Οικονομίδης από το Άνω Λάμποβο, ευθύς μετά την αποφοίτησή του από τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία Κεστορατίου. Παρέμεινε στη Ζίτσα επί δύο έτη (1884-1886)[5]. Δεν είναι γνωστή η αμοιβή του, πάντως, λόγω τίτλου, θα πρέπει να ήταν σχετικά ικανοποιητική[6]. Μετά την αναχώρησή του από τη Ζίτσα, όπως φαίνεται αναλυτικά σε πιστοποιητικό της Ι. Μ. Δρυινουπόλεως[7], δίδαξε συνολικά επί 32 έτη στις εξής, εκτός της Ζίτσας, πόλεις και κωμοπόλεις, όπου *επεδείξατο επιμέλειαν και διαγωγήν χρηστοτάτην*: Στην Πάργα κατά το 1886-88, εν Αλήκω Δελβίνου την τριετία1888-89, στο Μαλέσοβο Κορυτσάς το 1889-90, στην πατρίδα του, Άνω Λάμποβο, επί πέντε συνεχή έτη (1890-1895), στη Χιμάρα το 1895-96, στο Μ. Βακάλκιοϊ Χαλκηδόνας το 1896-97, στο Χάσκιοϊ αρχ. Κων/πόλεως από το 1897 μέχρι το 1901, στην Προύσα κατά το 1901-04, εν Συνασίω Καισαρείας το 1904-05, στην Αμισό Αμασείας σε δύο φάσεις (1905-07 και 1908-1910), στη Νεάπολη Καισαρείας το 1907-1908, στην Τραπεζούντα την τριετία 1910-1913, στη Βάλια Κυζίκου την αμέσως επόμενη χρονιά 1913-14 και στο Λιμπόχοβο Αργυροκάστρου κατά το 1914-16. Σύμφωνα, τέλος, με πιστοποιητικό της εκκλησιαστικής επιτροπής Άνω Λαμπόβου με ημερ. 14-6-1920 και της Ιερατικής Σχολής Νήσου, εκδομένου στα Ιωάννινα το Μάιο του 1920, ο Οικονομίδης εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του από το 1916 μέχρι το Νοέμβριο του 1918, οπότε *ηναγκάσθη προς λύπην μας και διά λόγους ανεξαρτήτους της θελήσεώς του να εγκαταλείψη την θέσιν του*, και στην Ιερατική Σχολή της Νήσου Ιωαννίνων από το 1918-1920[8].

Ο Ελληνοδιδάσκαλος Γεώργιος Καζιανόπουλος [ή Κοζιανόπουλος] αντικατέστησε πιθανότατα το Γ. Σακκά κατά το 1880-81. Ο ετήσιος μισθός του ορίστηκε στις 36 λίρες[9]. Γεννήθηκε περί το 1831/32 στα Ραβένια Κατσανοχωρίων. Δεν είναι σαφές πού έμαθε τα πρώτα γράμματα, πάντως έλαβε γυμνασιακή μόρφωση στη Ζωσιμαία Σχολή. Ήδη το 1850-51, σε ηλικία 18 ετών φοιτά στη Β΄ γυμνασιακή τάξη, σύμφωνα δε με το Γενικό έλεγχο της Σχολής η επίδοσή του χαρακτηρίζεται άριστη. Την επόμενη χρονιά (1851-52) λογικά πρέπει να εγγράφηκε στη Γ΄ (ανωτέρα τότε) τάξη,

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 472, *ό. π.*, α) πιστ. Αν. Αράπη, ιδρυτή και δ/ντή του Λυκείου Αράπη και νυν [τότε] επόπτη της παιδείας εν Κύπρω, με αρ. πρωτ. 263 και τοποχρονολογία Λευκωσία 17-9-1914 και β) πιστ. κοιν. Σκαμνελίου / 2-4-1920. Για το διορισμό του στο Σκαμνέλι πρβλ. και Ξηραδάκη, *ό. π.*

[2] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.* Πρβλ. Π. Τζιόβας, «Ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων», *ΗΕ* 29 (1980), σ. 1009 [αρ. απόφ. 528], όπου πιστοποιείται διδακτική του παρουσία σε σχολεία των Ιωαννίνων κατά το 1911.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Α.V. Δ2-3 και Α. V. Δ4 [Κατάστιχα μισθοδοσίας διδασκάλων 1911-1913], έτη 1902-3 έως και 1912-13 [: 42, 44, 44, 48, 48, 50, 57, 57, 57, 60 και 60 εικοσόφραγκα αντίστοιχα για το κάθε έτος].

[4] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*

[5] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 484, υποφ. Χρ. Οικονομίδης: πιστοπ. Ι. Μ. Δρυινουπόλεως με αρ. πρ. 379 / εν Αργυροκάστρω 15-7-1916.

[6] Ήδη ο προκάτοχός του Βογάς κατά το 1878-79, 1° χρόνο του εκεί διορισμού του, είχε λάβει 30 λίρες, καθεστώς που σταδιακά πιθανότατα άλλαξε προς το καλύτερο, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι ο αντικαταστάτης του Δ. Γουδίνος κατά το 1886 έλαβε 50 λίρες.

[7] Βλ. συνολικά ΑΜΙ, *ό. π.*

[8] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. 14-6-1920.

[9] ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ3, σ. 144, αρ. 1496 / 8-10-1880.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

από όπου προφανώς αποφοίτησε, αν και τα στοιχεία του Γενικού ελέγχου παρουσιάζονται κάπως συγκεχυμένα[1].

Τα στοιχεία που διαθέτουμε για τη διδασκαλική του δράση είναι ελλιπή. Για πρώτη φορά εντοπίζεται η παρουσία του ως Ελληνοδιδασκάλου στο Νησί των Ιωαννίνων το 1877-78, χρονιά κατά την οποία διδάσκει στην εκεί Ιερατική Σχολή, χαρακτηρίζεται μάλιστα ικανός διδάσκαλος, στους κόπους [και] του οποίου οφείλεται η επιτυχία των μαθητών[2]. Στη θέση αυτή θα παραμείνει σε πρώτη φάση μέχρι και το 1880, με ετήσιο μισθό 30 οθ. λίρες, οίκημα και τροφή, και θα επανέλθει με τους ίδιους όρους, σύμφωνα με τον Γ. Οικονόμου, κατά το διάστημα 1883-1913 [!][3]. Κατά τη γνώμη μου φαίνεται παρατραβηγμένο να πιστέψει κανείς ότι σε τόσο προβεβηκυία ηλικία (75-80 ετών) ήταν δυνατόν να ασκεί διδακτικό έργο, επομένως η καταληκτική οριοθέτηση της σταδιοδρομίας του στην Ιερατική Σχολή στα 1913 ίσως θα πρέπει να θεωρηθεί αυτόχρημα εσφαλμένη. Ενδεχομένως συνέχισε να σιτίζεται στη Σχολή *τιμής ένεκεν*, γεγονός που έδωσε λαβή σε παρερμηνείες. Πάντως κατά το σχολικό έτος 1887-88 εξακολουθούσε να διδάσκει, απέσπασε μάλιστα και συγχαρητήρια για το έργο του από τον τύπο της εποχής[4].

Όσον αφορά την υπηρεσία του στη Ζίτσα, είναι λογικό να υποτεθεί ότι παρατάθηκε μέχρι και το 1883, χρονιά επαναπρόσληψής του στο Νησί. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται και από την εφ. *Νεολόγος*, που κατά το 1888 προσμετράει οκταετή υπηρεσία του Καζιανόπουλου στην Ιερατική Σχολή[5].

Ο Σπυρίδων Καρβέλης εντοπίζεται για πρώτη φορά στο δημοτικό σχολείο της Ζίτσας το 1881-82, ως βοηθός διδασκάλου[6]. Αρκετά χρόνια αργότερα επανεμφανίζεται ως υποδιδάσκαλος για τέσσερα συνεχή σχολικά έτη (1891-92 έως και 1894-95)[7], με ετήσιες αποδοχές 20 και 18 λίρες αντίστοιχα για τα έτη 1891-93, πιθανότατα 18 λίρες και για το έτος 1893-94, αφού πρόκειται για σιωπηρή ανανέωση προγενέστερης συμφωνίας[8], και 15 λίρες για το 1894-95[9]. Επομένως προκύπτει πενταετής συνολική του υπηρεσία στην κωμόπολη[10].

Ο Σπυρίδων Καρβέλης του Κωνσταντίνου γεννήθηκε το 1863 στη Ζίτσα, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα. Αν και οι πληροφορίες των πηγών είναι αντιφατικές όσον αφορά τα τυπικά του προσόντα, φαίνεται πως αποφοίτησε από το εγχώριο

---

[1] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γεν. έλεγχος ετών 1850-51 και 1851-52, α/α 564 και 682 αντίστοιχα, Β΄ & Β΄ Γυμν. τάξεις. Το ότι καταχωρίζεται και πάλι στη Β΄ τάξη οφείλεται προφανώς σε λάθος εκ παραδρομής, με δεδομένη την άριστη, προαγώγιμη επομένως, επίδοσή του της προηγούμενης χρονιάς.

[2] Βλ. εφ. *Ιωάννινα*, φ. 438 / 26-4-1878 [αναφορά της εφημερίδας στις εξετάσεις της Ιερατικής Σχολής].

[3] Βλ. Γ. Αθ. Οικονόμου, «Η Ιερατική Σχολή της Νήσου – Ιωαννίνων (1872-1922)», *ΗΕ* 2 (1953), σ. 898.

[4] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 5739 / 5)17-8-1888 [ανταπόκριση σχετική με εξετάσεις στην Ιερατική Σχολή Νήσου]: *...συγχαίρομεν τω κ. Δ/ντή και τω διδασκάλω Καζιανοπούλω τω επί οκταετίαν όλην διδάσκοντι τέως εν τη Σχολή ταύτη.*

[5] Βλ. προηγούμενη υποσημ. 6.

[6] Βλ. ΑΕΖ / Πολιτικαί Εκθέσεις, στο εξής ΠΕ, πρ. 84 / 25-8-1918. – ΑΜΙ, ΑΒΕ 480, υποφ. Σ. Καρβέλης, πιστοπ. προέδρου κοιν. Ζίτσας με ημερομ. 15-7-1923.

[7] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 480, *ό. π.* Για σχ. έτος 1893-94 πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστολή Δ. Γουδίνου προς την εφορεία των σχολείων Ζίτσης / εν Ζίτση τη 9-11-1895.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494, *ό. π.*

[9] Βλ. ΑΜΙ, Α.V. Γ2, σ. 7^{v}, αρ. 86 / 6-9-1891. – ΑΜΙ, Α.V. Γ2, σ. 16^{r}, αρ. 86 / 11-8-1892. Βλ. για το διάστημα 1891-1893 και ΑΕΖ / ΠΕ, πρ. 84 / 25-8-1918. – ΑΜΙ, Α.V. Γ2, σ. 38^{v}, αρ. 52 / 11-10-1894. Πρβλ. και Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 186, 200, όπου δηλώνεται ως ιερεύς αγνώστου επωνύμου, ωστόσο είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Σ. Καρβέλη της σ. 186.

[10] Για υπηρεσία του στη Ζίτσα βλ. και αόριστη αναφορά της Ξηραδάκη, «Δάσκαλοι υπόδουλου Ελληνισμού», *ΗΕ* 22 (1973), σ. 227.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχολαρχείο[1], αφού αναλάμβάνει διδακτικά καθήκοντα για πρώτη φορά το 1879-80, προφανώς αμέσως μετά την ολοκλήρωση του σχολειακού κύκλου, όπως σαφώς προκύπτει από την ηλικία του. Επιπλέον, κείμενα που έχει συντάξει ο ίδιος (ορθογραφημένα και ορθά διατυπωμένα)[2] αφενός καταδείχνουν τη γλωσσική του επάρκεια, στοιχείο ενδεικτικό μιας γενικότερης γνωσιολογικής συγκρότησης, αφετέρου υποδηλώνουν την ποιότητα του παρεχόμενου έργου στο Ελληνικό σχολείο της κοινότητας. Ιεροδιάκονος αρχικά (περί το 1888), ιερέας στη συνέχεια (από το 1893 και εξής), εξακολούθησε να ασκεί παράλληλα και διδασκαλικό έργο.

Σχετικά με τη διδακτική του παρουσία στη Ζίτσα ενδεικτικά είναι τα σχόλια του Α. Μάγειρα, επόπτη στις εξετάσεις των σχολείων κατά το 1894-95, ότι *πολύ καρποφορώτερον ηδύνατο να εργάζηται, αν μη είχε τα πολλαπλά του ιερέως καθήκοντα*[3]. Αρνητικά εξάλλου εκφράζεται για τις ικανότητές του ο μετέπειτα έφορος των σχολείων Γ. Γκάλγκος, σε πληροφορίες που παρείχε προς το γεν. πρόξενο Α. Λογοθέτη για την κατάσταση των αρρεναγωγείων Ζίτσας: τον θεωρεί *ακατάλληλον, ως καθυστερούντα κατά την εκπαίδευσιν και μη έχοντα ουδέν άλλο προσόν*[4]. Ανεξάρτητα από τη βασιμότητα των επικρίσεων ο παπα Καρβέλης δεν ξανασυμφωνήθηκε στα σχολεία της γενέτειρας και περιορίστηκε αποκλειστικά σχεδόν στο ιερατικό έργο.

Άσκησε το διδασκαλικό επάγγελμα σε πολλές κοινότητες, των Κουρέντων, κυρίως, αλλά και του Ζαγορίου. Συγκεκριμένα απαντάται να διδάσκει στα σχολεία Ριαχόβου κατά τα έτη 1879-80, με μισθό 1000 γρόσια[5], 1880-81 με μισθό 1000 γρόσια και τρόφιμα χορηγούμενα από την κοινότητα[6], και 1886-87[7], Καρίτσας (1882-83), Γαβρισιών (1883-86), Κουτρολάδων (1907-08) και Σκαμνελίου (1909-10)[8], δηλ. συνολικά – συμπεριλαμβανομένης και της θητείας του στη Ζίτσα – για 14 χρόνια[9]. Ο παπά Καρβέλης απεβίωσε στις 8-11-1927[1].

---

[1] Βλ. σχετικά με σπουδές του ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895. Ωστόσο πρβλ. διαφορετική εκτίμηση Γ. Γκάλγκου ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. προξένου Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις 30-3-1895, όπου φέρεται ως μαθητής της Β΄ Ελληνικού Σχολείου και όχι ως απόφοιτος.

[2] Βλ. για παράδειγμα ΑΜΙ / ΙΜΙ / 1. Ι.Μ. 21. 3. / 2 [ΑΒΕ 190], Απογραφή κινητής και ακίνητης περιουσίας της μονής Προφήτου Ηλιού Ζίτσης / 16-2-1904.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895.

[4] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. προξένου Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις 30-3-1895.

[5] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 85, αρ. 1340 / 13-12-1879. Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 515, που όμως αποδίδει λαθεμένα το όνομα του Καρβέλη ως Κων/νος.

[6] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 151, αρ. 1514 / 16-11-1880. Πρβλ. και Μπέττης, *ό. π.*, σ. 515.

[7] Βλ. ΑΕΖ, *ό. π.*

[8] Βλ. συνολικά για την υπηρεσία του στα εκτός Ζίτσας σχολεία ΑΜΙ, ΑΒΕ 480, υποφ. Σπ. Καρβέλης: σχετικά πιστοποιητικά προέδρων κοιν. Ριαχόβου, Καρίτσας, Κουτρολάδων και Σκαμνελίου με ημερ. 15-7-1923, καθώς και αναφορά του εφημερίου της κοιν. Γαβρισιών προς την Ι. Μ. Ι., επίσης Ιουλίου του 1923. – ΑΕΖ, *ό. π.* Πρβλ. και Ξηραδάκη, *ό. π.*, σ. 227, που ενώ ορθά επισημαίνει τα χρονικά όρια άσκησης διδακτικού έργου (1879-1910), εντούτοις κάνει λόγο μόνο για Σκαμνέλι και Ριάχοβο.

[9] Βλ. ωστόσο Σπ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τ. Α΄, εν Πάτραις 1962, σ. 191 και σημ. 1, που μας γνωστοποιεί ότι ο Καρβέλης μαζί με την κόρη του Χάιδω Καρβέλη, νηπιαγωγό, δίδασκαν στο Παρθεναγωγείο Βήσσανης κατά το 1905-1906 με μισθό 28 και 20 λίρες αντίστοιχα – θύμα κουτσομπολίστικης μάλλον διάθεσης και αυστηρής κριτικής ο παπα Σπύρος κατηγορήθηκε για παρενόχληση των μαθητριών και αναγκάστηκε να φύγει από την πίσω πόρτα του σχολείου, τη φυγή του δε ακολούθησε και η κόρη του. Επίσημα φέρονται ότι *εξήλθον της υπηρεσίας ως μη εκπληρώσαντες τους όρους του συμβολαίου*. Ούτως εχόντων των πραγμάτων δεν είναι παράξενο που δεν αναφέρεται καθόλου η Βήσσανη στα σχολεία που υπηρέτησε ο Καρβέλης, ο χρόνος υπηρεσίας στα οποία επιθυμούσε να αναγνωριστεί ως συντάξιμος. Πρβλ. και εφ. *ΦΗ*, φ. 702 / 16-2-1907, που με σκληρούς χαρακτηρισμούς ζητεί από το μητροπολίτη την παραδειγματική του τιμωρία και την καθαίρεσή του

ΙΔΡΥΜΑ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το 1882-83 πιστοποιείται ανάληψη διδασκαλικών καθηκόντων στη Ζίτσα από τον ιεροδιάκονο τότε και ιερέα στη συνέχεια Ιωάννη Ματσάγκα. Σχετική απόδειξη της εφορείας των εκπαιδευτηρίων της κοινότητας[2] τον χαρακτηρίζει *δημοδιδάσκαλον Ζήτζης*, η μεταγενέστερη, ωστόσο, τοποθέτησή του ως βοηθού της δημοτικής σχολής Ζίτσας κατά την τριετία 1886-89 δεν αφήνει την παραμικρή αμφιβολία ότι και τη χρονιά αυτή είχε αναλάβει καθήκοντα βοηθού. Οι ετήσιες αποδοχές του την περίοδο 1886-89 – πιθανότατα και το 1882-83 – έφθαναν τις 25 λίρες[3].

Ο παπα Ματσάγκας γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1852. Στα σχολεία της κοινότητας (αλληλοδιδακτικό και Ελληνικό) φαίνεται πως έλαβε τις προκαταρκτικές γνώσεις. Η αποφοίτησή του από το εγχώριο Σχολαρχείο πρέπει να θεωρείται δεδομένη, αφού κατά το 1877-78 ο 25/ετής ιεροδιάκονος Ι. Ματσάγκας παρακολούθησε τα μαθήματα της Α΄ τάξης Γυμνασίου ως δόκιμος, χωρίς να λάβει μέρος στις εξετάσεις[4]. Έστω και έτσι, επιχείρησε πάντως ως ένα σημείο την αναβάθμιση των μορφωτικών του εφοδίων. Σχετικά με τη διδασκαλική του παρουσία στη Ζίτσα διαθέτουμε στοιχεία για το σχ. έτος 1888-89, τελευταίο του στην κωμόπολη. Σύμφωνα με έκθεση του τότε επόπτη Εμμ. Σαγκριώτη, ιδιαίτερα επαινετική για τα αρρεναγωγεία της Ζίτσας και το συντελούμενο σε αυτά έργο, ο χρηστός του χωρίου ιερεύς κ. Ιωάννης Ματσάγκας δίδαξε ευδοκίμως και με άοκνο ζήλο στην πιστή του καθήκοντος εκτέλεση στις 2 κατώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου, ως βοηθός του διδασκαλιστή Δημ. Γουδίνου[5]. Δεν στάθηκε δυνατόν να εντοπιστεί οπουδήποτε εκτός Ζίτσας διδασκαλική του δραστηριότητα, που φαίνεται να περιορίζεται αποκλειστικά στα πλαίσια της κοινότητας. Εφημέριος ήδη της κοινότητας κατά το 1888, παράλληλα με την ιδιότητα του διδασκάλου[6], είναι αμφίβολο αν αφοσιώθηκε επί πολύ στα ιερατικά του καθήκοντα. Έτσι τουλάχιστον θα μπορούσε να ερμηνευθεί το ότι το καλοκαίρι του 1889, προφανώς μετά από αίτησή του, *εξεδόθη το απολυτήριον του Αιδ. παπα Ιωάννου Ματζάγκα εκ Ζίτσης μεταβαίνοντος προσωρινώς εις Αθήνας επί επιστροφή*[7]. Ενισχυτική της άποψης αυτής είναι και η απουσία του ονόματός του στο εξής σε έγγραφα της κοινότητας που φέρουν και την υπογραφή των ιερέων. Κατά μία ανεξακρίβωτη πληροφορία, προερχόμενη από το συγγενικό του περιβάλλον, για ένα διάστημα εγκαταστάθηκε στην Κων/πολη.

Ο Δημήτριος Πανταζή Γουδίνος, Ζιτσαίος επίσης, συμφωνήθηκε δημοδιδάσκαλος στη Ζίτσα την τριετία 1886-89, με ετήσιο μισθό 50 λίρες[8], στη θέση του αποχωρήσαντος Χρ. Οικονομίδη. Η παρουσία του στη Ζίτσα σφράγισε τις εκπαιδευτικές εξελίξεις, αφού υπηρέτησε συνολικά την περίοδο της Τουρκοκρατίας

από το ιερατικό αξίωμα. Στη σχετική ανταπόκριση φαίνεται ότι ο Καρβέλης προσλήφθηκε ως διευθυντής του Παρθεναγωγείου Βήσσανης και η κόρη του Χάιδω ως διδασκάλισσα, επίσης ότι το σχετικό επεισόδιο θα πρέπει να τοποθετηθεί στην επόμενη σχολική χρονιά 1906-07, στη διάρκεια της οποίας – και πάντως πριν από τις 16 Φεβρουαρίου, ημερομηνία του δημοσιεύματος – αναχώρησαν λάθρα από την κοινότητα. Ο Στούπης μάλλον έχει δίκιο για το ανυπόστατο των κατηγοριών, αφού ο παπα Σπύρος συνεχίζει να διδάσκει κανονικά το επόμενο διάστημα σε σχολεία άλλων κοινοτήτων.

[1] Βλ. ΑΚΖ / Μητρώον των αρρένων της Κοινότητος Ζίτσης (Κουρέντων) καταρτισθέν εν έτει 1925, στο εξής ΜΑ-1925, αρ. 71.

[2] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ4, σ. 140, αρ. 2158 / 23-6-1883.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1887-1891, στο εξής Β.Ι.ΣΤ6 , σ. 10, αρ. 3322 / 7-12-1887.

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από της α΄ Σεπτ. 1863 και Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1877-78, αρ. μητρ. 1791 [και α/α στο γεν. έλεγχο 54].

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: έκθεσις [Εμμ. Σαγκριώτη] περί του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου και των άλλων εν τη Κωμοπόλει ταύτη σχολείων / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1889.

[6] Πρβλ. για την ιδιότητα του εφημερίου Ζίτσας ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 28, αρ. 3356 / 13-2-1888 [διαθήκη Δ. Λιόντου].

[7] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 142, αρ. 3629 / 19-8-1889.

[8] ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ5, σ. 215, αρ. 3082 / 3-2-1887.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στο δημοτικό σχολείο δεκατρία έτη. Με βάση το αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων και άλλες πηγές[1] καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι έδωσε το διδασκαλικό παρόν στη γενέτειρα και κατά τα έτη 1892-94 και 1895-1903, με αποδοχές που ακολουθούν φθίνουσα πορεία και κυμαίνονται μεταξύ 45 λιρών το ανώτερο και 24.44 λιρών το κατώτατο[2].

Ο Δ. Π. Γουδίνος γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1853/54[3]. Οι σπουδές του ολοκληρώθηκαν σε δύο φάσεις. Σε πρώτη φάση διήκουσε τα μαθήματα στα σχολεία της πατρίδας του μέχρι το 1870 που αποφοίτησε από το Ελληνικό σχολείο και στη συνέχεια, σύμφωνα με καταχώριση σχετικού πιστοποιητικού εκδομένου στη Ζίτσα υπό ημερομηνία 16-8-1883, για κάποια χρόνια μετήλθε το διδάσκαλο στις πέριξ κοινότητες[4]. Η διδασκαλική του αναβάθμιση επήλθε αργότερα, με την αρωγή του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη[5]. Η υποτροφία, με χρόνο έναρξης το 1883, άνοιξε το δρόμο για την εγγραφή του στο Διδασκαλείο Αθηνών, από όπου αποφοίτησε το 1886. Χαρακτηριστική της πρόθεσής του να φοιτήσει στο Διδασκαλείο είναι η ταυτόχρονη έκδοση από την κοινότητα δύο πιστοποιητικών, σπουδών και διδακτικού έργου αφενός, που προαναφέρθηκε ήδη[6], και δήλωσης της ιδιότητας του ως ανεψιού του ευεργέτη της κοινότητας Αναστασίου Γουδίνου αφετέρου[7], ιδίως δε η σκόπιμη απόκρυψη στο πρώτο πιστοποιητικό της πραγματικής ηλικίας του (αναφέρεται ότι αποφοίτησε από το Σχολαρχείο Ζίτσας το 1876, σε ηλικία 16 ετών, επομένως εμφανίζεται να έχει γεννηθεί το 1860 αντί του ορθού 1853/54), ενέργεια που ερμηνεύεται ως προσπάθεια εναρμονισμού με τα όρια ηλικίας που έθεταν οι διατάξεις του νόμου ΧΘ΄ της 11ης Ιανουαρίου 1878 για την εισαγωγή στο Διδασκαλείο Αθηνών[8]. Η εγγραφή, εξάλλου, στην Α΄ ή και τη Β΄ τάξη του τριτάξιου Διδασκαλείου μαθητών με ενδεικτικό προαγωγής από την Α΄ ή Β΄ τάξη Γυμνασίου[9], προϋποθέτει τη φοίτησή του τουλάχιστον σε μια γυμνασιακή τάξη. Αν και δεν εντοπίζεται το όνομά του στο Αρχείο της Ζωσιμαίας, η δυνατότητα που παρείχε ο κανονισμός της Σχολής για κατατακτήριες εξετάσεις στο Γυμνάσιο[10] θα μπορούσε να του εξασφαλίσει άνετα, σε συνδυασμό και με την προηγούμενη ευδόκιμη υπηρεσία του

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 473, υποφ. Δ. Π. Γουδίνος: Πιστοπ. εφοροεπ. κοιν. Ζίτσας / 16-12-1917. – ΑΜΙ, Α.V. Γ2, σ. 15^{v} / αρ. 54 / 25-9-1892, σ. 42^{r}, αρ. 20 / 28-8-1895. – ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ8, σ. 93, αρ. 142 / 24-7-1896, σ. 50^{v} / αρ. 24 / 3-9-1896, σ. 57^{v} / αρ. 33 / 13-11-1897 και σ. 61^{r} / αρ. 28 / 2-4-1899. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: α) Επιστολή Δ. Γουδίνου προς την εφορεία των σχολείων Ζίτσης / εν Ζίτση τη 9-11-1895, β) *Μισθολόγιον του προσωπικού ... κατά το σχ. έτος 1895-96*, γ) *Κατάστασις των μισθών των εν τοις σχολείοις των αρρένων Ζίτσης διδασκάλων*, δ) Μισθ. κατάστασις ... 1897-98. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. καταστάσεις ... των ετών 1898-1902. – ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 169: Μισθολ. Κατάστασις των εκπ/ρίων των αρρένων Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1902-03. Πρβλ. και Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 182, καθώς και Κ. Ξηραδάκη, «Δάσκαλοι υπόδουλου Ελληνισμού», *ΗΕ* 21 (1972), σ. 289, η οποία αορίστως σημειώνει ως τόπο διδασκαλίας τη Ζίτσα.

[2] Ειδικότερα: 1892-93 και 1893-94 ετήσια αμοιβή 45 λίρες, 1895-1899: 40 εικοσόφραγκα ή 34.91 λίρες σε ετήσια βάση, 1899-1901: 31.40 λίρες ή 36 εικοσόφρ., 1901-02: 27 λίρες και 1902-03: 24.44 λίρες.

[3] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 72 και ΜΑ-1925, αρ. 21. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 164. – Ξηραδάκη, *ό. π.*, σ. 289.

[4] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 161, αρ. 2203 / 25-8-1883.

[5] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi, 1827-1910*, Bucureşti 1911, σ. 176 [: 1883 / Godina D. din Zita / Atena / 4 / 1400 / Profesor la Zita].

[6] Βλ. παραπάνω σημ. 7.

[7] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 160, αρ. 2202 / 26-8-1883.

[8] Δεκτοί στο Διδασκαλείο γίνονταν όσοι είχαν ηλικία 16-25 ετών. Βλ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα 1942, σ. 219. – Δ. Αντωνίου, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1987, σ. 26.

[9] Βλ. Λέφας, *ό. π.*, σ. 218-219. – Αντωνίου, *ό. π.*

[10] Βλ. Εργολάβος, *Ζωσιμαία*, ό. π., σ. 223.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ως διδασκάλου, κατάταξή του στη Β΄ Γυμνασίου. Στην περίπτωση αυτή τα δύο πιστοποιητικά είχαν πιστεύω ως αποδέκτες το Γυμνασιάρχη και το προσωπικό της Ζωσιμαίας και στόχευαν στο να προλειάνουν το έδαφος για την επιτυχή έκβαση του στόχου αυτού. Ως πτυχιούχος πλέον του Διδασκαλείου[1], προσλήφθηκε αμέσως μετά την αποφοίτησή του στη Ζίτσα και ανέλαβε τη διεύθυνση του Δημοτικού σχολείου, γεγονός που εξηγεί και τις υψηλές αποδοχές του.

Για τη διδασκαλική του διαδρομή εκτός Ζίτσας έχουμε συγκεκριμένα στοιχεία για τις κοινότητες Ιερομνήμης και Παπίγκου. Στο σχολείο Ιερομνήμης δίδαξε από το 1874-1877, *επιδείξας επιμέλειαν και καλλίστην διαγωγήν*[2], ενώ κατά το 1910-11 εντοπίζεται στα Καλλίνεια εκπαιδευτήρια Παπίγκου[3]. Σύμφωνα, τέλος, με την Ξηραδάκη[4] προσέφερε επίσης υπηρεσίες, σε απροσδιόριστο χρονικά διάστημα και πάντως μεταξύ των ετών 1872-1925 που οριοθετεί την εκπαιδευτική του δράση, στο Κουκούλι [Ζαγορίου μάλλον], Ζέλοβα, Πρωτόπαπα, Μέτσοβο και Καρίτσα. Είναι προφανές, πιστεύω, ότι στις γειτονικές στη Ζίτσα κοινότητες Πρωτόπαπας, Καρίτσας και Ζέλοβας, όπως και στην περιπτωση της Ιερομνήμης, εργάστηκε πριν από το 1883, ενώ στα πιο απομακρυσμένα χωριά του Ζαγορίου το διάστημα μετά το 1903, αποβλέποντας προφανώς σε καλύτερη μισθολογική μεταχείριση.

Η πολυετής παρουσία του στα σχολεία της ιδιαίτερης πατρίδας του – δίδαξε επί πολλά χρόνια και μεταπελευθερωτικά – αντανακλά την αναγνώριση της διδακτικής τοῦ ικανότητας και επάρκειας[5]. Η απομάκρυνσή του από τη Ζίτσα μετά το 1903 πιθανότατα σχετίζεται και με την ένταση του φατριασμού στην κοινότητα με αφορμή το κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου, που κορυφώθηκε με τις σκληρές εκλογικές αναμετρήσεις των δύο τοπικών κομμάτων, της *Βλιόρας* και της *Μέλισσας*. Ο Δ. Γουδίνος πλήρωσε φαίνεται την ένταξή του στην ηττημένη *Βλιόρα*. Απεβίωσε στις 13 Ιανουαρίου του 1940[6], αφού για 39 συναπτά έτη σήκωσε στους ώμους του το βαρύ φορτίο της διδακτικής πράξης. Παράλληλα με τη διδακτική του συνεισφορά η δραστηριοποίησή του στα κοινά τον καταξίωσε στις συνειδήσεις των συγχωριανών του. Κατά το 1914 και 1916, βάσει αποσπασματικών στοιχείων που συγκεντρώσαμε, διετέλεσε πάρεδρος Ζίτσας[7]. Επίσης υπήρξε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του «Προοδευτικού Συλλόγου» Ζίτσας, ιδρυθέντος το 1922[8].

Ως υποδιδάσκαλος[9] εργάστηκε στο δημοτικό σχολείο Ζίτσας και ο επίσης Ζιτσαίος Μιχαήλ Σλήτας. Όπως εξάγεται από επικύρωση πιστοποιητικού εκδομένου στη Ζίτσα στις 8-6-1889 *ο Μιχαήλ Β. Σλίτας εκ Ζίτσης, γεννηθείς τω 1866 υπό πατρός*

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθ. κατάστασις ... 1897-98. – AMI, ΑΒΕ 473, *ό. π.*, πιστοπ. εφοροεπ. κοιν. Ζίτσας με αρ. πρωτ. 85 / 10-11-1916. Πρβλ. και εφ. *Ήπειρος*, φ. 86 / 20-2-1911 [χαρακτηρίζεται ως διδασκαλιστής] και φ. 19 (201) / 23-8-1913: *Η εφορεία των Εκπαιδευτηρίων της Κοινότητος ... συνιστά οικοτροφείον ... όπερ θα λειτουργήση ... υπό την διεύθυνσιν του πεπειραμένου διδασκαλιστού κ. Δημητρίου Γουδίνου.*

[2] AMI, ΑΒΕ 473, *ό. π.*, πιστοπ. παρέδρου του χ. Ιερομνήμη / 14-4-1920.

[3] Βλ. εφ. *Ήπειρος*, φ. 86 / 20-2-1911. Πρβλ. και Ιωάννης Γ. Παπαϊωάννου, *Το Πάπιγκο. Ένα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου*, τόμος πρώτος, έκδ. Γ΄ βελτιωμένη και επηυξημένη, Πάπιγκο 1994 [1η έκδ., Α΄ τόμος, Θεσ/νίκη 1977], σ. 96, συν. υποσ. 2 της σ. 94.

[4] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*, σ. 289.

[5] Βλ. και *Πασχαλινόν Πανηγυρικόν Περιοδικόν Καμπάνας*, Youngstown, Ohio, 27 Απριλίου 1924 [Ζίτσα–Ηπείρου], σ. 26, όπου χαρακτηρίζεται «σκαπανεύς των ελληνικών γραμμάτων» και «ακάματος διδάσκαλος».

[6] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 21.

[7] Βλ. Αρχείο Τρίμμη: επιστολή Δ. Π. Γουδίνου προς Σάββα Γ. Τρίμμη, εν Ζίτση 2-3-1914 [υπογραφή: Δ. Π. Γουδίνος, Πάρεδρος Ζίτσης] και ΑΣΖ, αρ. 202 / 20-2-1916 [υπογράφει ως μάρτυρας με την ως άνω ιδιότητα σε μισθωτήριο ακινήτου].

[8] Βλ. *Πασχαλινόν Πανηγυρικόν Περιοδικόν Καμπάνας*, Youngstown, Ohio, 27 Απριλίου 1924 [Ζίτσα–Ηπείρου], σ. 26.

[9] Πρβλ. ΑΕΖ/ ΠΕ, πρ. 84 / 1918.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεν Βασιλείου Θ. Σλίτα μητρός δε Άννης και περατώσας τας σπουδάς του εν τω εγχωρίω Σχολαρχείω[1], *είναι αμέμπτου διαγωγής και άπορος, μετελθών τον διδάσκαλον επί τινα έτη ως και εν τω Δημοτικώ Σχολείω Ζίτσης επί εν έτος ένθα και διεκρίθη*[2]. Σε σχέση με τα διαλαμβανόμενα στο ανωτέρω έγγραφο θα πρέπει να σημειώσουμε κατ' αρχήν ότι και στην περίπτωση αυτή έχουμε ενώπιόν μας, όπως συνέβη και με το Δ. Γουδίνο και για λόγους που έχουν αρκούντως εξηγηθεί προηγουμένως, παραποίηση ηλικίας κατά 4 έτη. Στην πραγματικότητα ο Μ. Σλήτας γεννήθηκε το 1861[3] ή 1862[4]. Η διαφαινόμενη επιθυμία να συνεχίσει τις σπουδές του επιβεβαιώνεται από ταυτόχρονη επικύρωση στη Μητρόπολη Ιωαννίνων αναφοράς της κοινότητας Ζίτσας προς το ΣΔΕΓ *δι' ής παρακαλεί αυτόν ίνα εισαχθή ως υπότροφος ο Μιχαήλ Β. Σλήτας*[5], η άρνηση, εντούτοις, του Συλλόγου να χορηγήσει την αιτούμενη υποτροφία – ο Σλήτας δεν συμπεριλαμβάνεται, όπως άλλοι ομοχώριοί του, στο σχετικό κατάλογο των υποτρόφων του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη[6] – φαίνεται πως ανέκοψε την όλη προσπάθεια.

Όσον αφορά τη θητεία του στη Ζίτσα, αν και δεν προσδιορίζεται το έτος, η ημερομηνία έκδοσης, η όλη διατύπωση του πιστοποιητικού και ο πίνακας του διδακτικού προσωπικού των αρρεναγωγείων μας προσανατολίζουν μάλλον προς την αποδοχή του 1883-84 ή 1884-85, αφού η θέση βοηθού δημοδιδασκάλου είναι καλυμμένη για τα έτη 1881-83 και 1886-89. Κατά το 1902-03 επανεμφανίζεται για δεύτερη φορά στις μισθοδοτικές καταστάσεις των διδασκάλων των σχολείων αρρένων Ζίτσας, αναλαμβάνοντας και πάλι χρέη βοηθού δημοδιδασκάλου, με ετήσιες αποδοχές 15,71 λίρες[7]. Αυτός ήταν και ο τελευταίος χρόνος που δίδαξε στη γενέτειρα.

Φειδωλές είναι οι πηγές και για τη διδασκαλική του δραστηριότητα σε άλλες κοινότητες, προτιμητέο ωστόσο πεδίο για τους Ζιτσαίους διδασκάλους με χαμηλή σχετικά διαβάθμιση προσόντων φαίνεται πως είναι οι γειτονικές προς τη Ζίτσα κοινότητες. Η μόνη άμεση πληροφορία που διαθέτουμε προέρχεται από επικύρωση του συμφωνητικού του[8] και αφορά διορισμό του στο παρακείμενο χωριό Λίθινο κατά το 1887-88, με ετήσιο μισθό 2000 γρόσια και 12 ταγάρια[9] γέννημα. Από δύο επιστολές του, τέλος, προς το Ζιτσαίο Αλκιβιάδη Π. Στεργίου, θείο του και «μπακάλη» στα Ιωάννινα, με τόπο αποστολής Λιγοψά και ημερομηνία 8 Μαΐου και 16 Ιουνίου του 1886 αντίστοιχα[10], συνάγεται έμμεσα ότι κατά το 1885-86 – ενδεχομένως και το 1886-87 – παρέδιδε μαθήματα στο σχολείο της Λιγοψάς. Τη διδασκαλική του ιδιότητα ενισχύουν και οι παρακάτω, ενδυματολογικού χαρακτήρα και γενικότερης εμφάνισης, περικοπές των ανωτέρω επιστολών: *Παρακαλώ διά τα*

---

[1] Ωστόσο, εντοπίστηκε εγγραφή του στη Γ΄ Σχολείου της Ζ. Σχ. κατά το σχ. έτος 1877-78, όμως δεν προσήλθε στις εξετάσεις, όπως προκύπτει από το Αρχείο της Σχολής. Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863 και Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1877-78, αρ. μητρ. 1793. Πιστεύω πως για άγνωστο λόγο δεν φοίτησε καθόλου στη Ζωσιμαία, αλλά προτίμησε –δεν είναι σίγουρο αν την ίδια ή επόμενη χρονιά – να επανακάμψει στο σχολείο της γενέτειρας.

[2] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 128, αρ. 3598 / 26-6-1889.

[3] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1877-88, αρ. μητρ. 1793. Τα στοιχεία εγγραφής στην οικεία στήλη τον φέρουν 16 ετών.

[4] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 157 και ΜΑ-1925, αρ. 68. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165.

[5] ΑΜΙ, *ό. π.*, αρ. 3599.

[6] Βλ. πίνακα υποτρόφων κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη .

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 169: Μισθολ. Κατάστασις των εκπαιδευτηρίων των αρρένων Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1902-03.

[8] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ5, σ. 276, αρ. 3257 / 19-9-1887.

[9] Ένα ταγάρι = 20 οκάδες (καλαμποκιού συνήθως).

[10] Βλ. αρχείο Φλ. Δρόσου, 1η επιστολή: Λιγοψά / 8 Μαΐου 1886, 2η επιστολή: Λιγοψά / 16 Ιουνίου 1886.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φορέματα να φροντίσης να γείνουν καλά και ακόμη να μου πάρης και μίαν λεμαργιά κολάρο αλλά να είναι όπως το ιδικόν σου και όχι με μύτες. Και ένα λεμοδέτι μικρόν και κομψόν όπως γνωρίζης...(α΄επιστ.) *... ακόμη δε να μου πάρης και ένα χτένι διά λόγου μου και θα είναι το μισό τσάτσαρες* [-ης;] *και το άλλο το μισό ψιλότερο καθώς ηξεύρεις ότι χρειάζεται εις εμένα.* (β΄επιστ.). Πρόκειται για προσπάθεια εναρμόνισης στο ενδυματολογικό πεδίο της γενικότερης κοινωνικής παρουσίας του διδασκάλου, έτσι ώστε να αντιστοιχεί στα κοινωνικά οριοθετημένα και επιβλημένα πρότυπα συμπεριφοράς.

Ο Νικόλαος Γεωργίου Ξυλάντης υπήρξε διακεκριμένος Ελληνοδιδάσκαλος. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1852[1]. Διήκουσε τα προκαταρκτικά μαθήματα στα σχολεία της πατρίδας του και στη συνέχεια, το 1865-66, εγγράφηκε στην Α΄ γυμνασιακή τάξη[2] της Ζωσιμαίας Σχολής, από όπου αποφοίτησε ευδοκίμως (βαθμός Β΄, διαγωγή α΄) κατά το 1869-70[3]. Φαίνεται πως μετά την αποφοίτησή του από τη Ζωσιμαία εργάστηκε αρχικά για σύντομο διάστημα στο Ελληνοδημοτικό σχολείο Λιγοψάς[4], ενδεχομένως και σε άλλες κοινότητες, μέχρι να εγκριθεί η υποτροφία του από την επιτροπή του Δοσιθείου κληροδοτήματος. Παρόλο που στο σχετικό κατάλογο υποτρόφων[5] λείπει οποιαδήποτε αναφορά σε στοιχεία προσδιοριστικά του χρόνου, της διάρκειας και του ύψους της υποτροφίας, καθώς και του είδους των σπουδών στις οποίες στράφηκε, άλλες πηγές μας πληροφορούν ότι εγγράφηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, της οποίας φέρεται ως απόφοιτος[6]. Είναι λογικό να υποτεθεί, δεδομένης της τετραετούς διάρκειας σπουδών, ότι η φοίτησή του στο Πανεπιστήμιο καλύπτει το διάστημα 1874-1878, αφού κατά το 1878 διορίζεται με τις ενέργειες του ΣΔΕΓ[7] διευθυντής του επταταξίου σχολείου Αμισσού της Τραπεζούντας, όπου θα παραμείνει επτά συναπτά έτη, μέχρι και το 1885. Στη συνέχεια θα επιτελέσει χρέη Σχολάρχη επί τριετία (1885-1888) στο Ελληνικό σχολείο Κεσσάνης Θράκης[8].

Η πολυετής υπηρεσία του (1878-1888) στα πολύ απομακρυσμένα γεωγραφικά, αλλά και δυναμικά αυτά σχολεία[9], σε περιοχές μάλιστα κρίσιμες από εθνολογική άποψη, δείχνει αφενός ότι η επιλογή του από το Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων δεν υπήρξε τυχαία, αφετέρου πως εκπλήρωσε με επιτυχία την αποστολή του, στην οποία επενδύθηκαν σαφώς και εθνικοί στόχοι. Αν και δεν διαθέτουμε μισθολογικά στοιχεία, η ιδιότητά του και τα προσόντα του συνεπάγονται αναμφίβολα ικανοποιητική αμοιβή.

---

[1] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 68. Πρβλ. και Β. Οικονόμου, *ό. π.*

[2] Βλ. ΓΑΚ / Αρχείο Ν. Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής: Μητρώον αρχόμενον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1865-66, αρ. μητρ. 526 και Μαθητολόγιον 1862-1870, σχ. έτος 1865-66, α/α 27, α. μ. 526.

[3] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-1891 και Μαθητολόγιον 1862-70, σχ. έτος 1869-70, α. μ. 526. – Εργολάβος, *Η Ζωσιμαία ...* , σ. 221.

[4] Βλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 395.

[5] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi*, 1827-1910, Bucureşti 1911, σ. 175.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθ. κατάστασις ... 1897-98 και Φ. ΣΤ2 / 520: μισθ. κατάστασις ... 1899-1900. – Β. Οικονόμου, ό. π., σ. 163. Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φάκελος Δ. Κ. Φιλίτου. Αγωγή Συλλόγου κατά Γ. Σακκά και Εθνικής Τραπέζης 1891-1894, στο εξής Φ. ΣΤ1 / 493: επιστολή Ν. Ξυλάνη προς Πρόεδρο του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 10-10-1930, στην οποία υπογράφει ως συνταξιούχος καθηγητής.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Ν. Ξυλάνη προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 18-7-1900.

[8] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, Αίτηση του Ν. Ξυλάνη για αναγνώριση προϋπηρεσίας με ημερ. 27-11-1917 και έκθεση πρακτικών με αρ. 78 / 28-11-1917.

[9] Κατά το 1904 η Κεσσάνη διαθέτει πλήρη αστική σχολή με 5 διδασκάλους και 220 μαθητές. Βλ. *Εθνικά και Φιλανθρωπικά Καταστήματα εν Κων/πόλει. Ημερολόγιον του έτους 1905*, εν Κων/πόλει 1904, σ. 170.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στη Ζίτσα προσλαμβάνεται ως σχολάρχης το 1888-89[1], αμέσως μετά την επάνοδό του από τη Θράκη, με αμοιβή στη φάση αυτή 55 λίρες ετησίως[2]. Και στην περίπτωση αυτή – όπως και στην περίπτωση της πρόσληψής του στα Ιωάννινα – φαίνεται πως ακολούθησε σύσταση του ΣΔΕΓ / τοποθετήθηκε από το ΣΔΕΓ, που από τη χρονιά αυτή και εξής αναλαμβάνει την έμμεση εποπτεία των αρρεναγωγείων Ζίτσας[3]. Η πρώτη περίοδος της Σχολαρχίας του στη γενέτειρα διήρκεσε μέχρι και το1890[4], απέδωσε δε αγλαότατους καρπούς, σε βαθμό που οι εξερχόμενοι από το Ελληνικό σχολείο Ζίτσας ακωλύτως να κατατάσσονται στην Α΄ Γυμνασίου της Ζωσιμαίας Σχολής[5]. Η κατάσταση μάλιστα του Ελληνικού σχολείου της κοινότητας, κατά τον πρώτο μόλις χρόνο της παρουσίας του Ξυλάνη στη Ζίτσα, περιγράφεται ως εξής από τον Εμμ. Σαγκριώτη, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις: *Το εν Ζίτση Ελληνικόν Σχολείον εκ τριών τάξεων συγκείμενον διευθύνεται υπό του κ. Νικολάου Ξυλάνη, τελειοφοίτου της Φιλοσοφ. Σχολής του ημετέρου Πανεπιστημίου και διδασκάλου εντριβούς και φιλοπόνου. διότι μόνος αυτός άνευ ουδενός βοηθού αντέχει εις την διδασκαλίαν και των τριών τάξεων, αγωνιζόμενος να προκαταρτίζη διά το Γυμνάσιον και να εφοδιάζη άμα διά τον βίον τους μαθητάς του. Εν τω Σχολείω τούτω η παιδεία ενεργεί συχί ξηρώς, ως συνήθως, αλλ΄ανυσιμώτατα εις την εξέγερσιν μάλιστα του εθνικού φρονήματος. Διότι το πυρ του ενθουσιασμού από του διδασκάλου μεταδίδεται και εις τας ψυχάς των μαθητών, και αδιαλείπτως υπεκκαιόμενον εκδηλούται εις τας συχνότατα γινομένας ζωηροτάτας απαγγελίας ασμάτων ηρωικών και νεωτέρων εθνικών ποιημάτων. όπερ δυσκόλως δύναταί τις να εύρη γινόμενον εις άλλα σχολεία. ... Εν Ηπείρω (ρητέον ειλικρινώς) ολίγα υπάρχουσι Σχολεία λειτουργούντα ως τα δύο* [εννοεί Ελλ. και Δημ. Σχολείο] *ταύτα*[6].

Από το 1890 και για τέσσερα συνεχή χρόνια (έως το 1894) – ατυχώς για τη Ζίτσα – κλήθηκε στη Ζωσιμαία Σχολή για να προσφέρει τις υπηρεσίες του ως Ελληνοδιδάσκαλος, με σχετικά υψηλές αποδοχές (55, 65, 59.80 λίρες και 46.51/95 εικοσόφραγκα, 4421 γρόσια δηλ., αντίστοιχα)[7], γεγονός που καταδείχνει τη φήμη του Ξυλάνη και συνιστά αναγνώριση της αξίας και των ικανοτήτων του.

Η επανάκαμψή του στη Ζίτσα ένα χρόνο μετά τη μη περαιτέρω ανανέωση του συμβολαίου του στη Ζωσιμαία, θεωρήθηκε από τους νεοεκλεγέντες εφόρους των σχολείων επιβεβλημένη για τη διόρθωση της κακής τροπής που πήραν τα σχολικά πράγματα μετά την αποχώρησή του και για την ανάκαμψη της λειτουργίας των σχολείων. Οι πηγές πιστοποιούν πενταετή συνεχή διδασκαλική του θητεία στη

---

[1] ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ6, σ. 147, αρ. 3643 / 2-9-1889.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. γεν. προξένου ... 30-3-1895.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Ν. Ξυλάνη προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 18-7-1900.

[4] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, αρ. 3643. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Ν. Ξυλάνη προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 18-7-1900, από την οποία προκύπτει συνολική του υπηρεσία στη Ζίτσα 7 ετών και συνάγεται έμμεσα πλην σαφώς η και κατά το 1889-90 άσκηση διδασκαλικού έργου.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. γεν. προξένου Ιωαννίνων Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις 30-3-1895. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστ. Ξυλάνη ... 18-7-1900.

[6] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: έκθεσις [Εμμ. Σαγκριώτη] περί του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου και των άλλων εν τη Κωμοπόλει ταύτη σχολείων / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1889.

[7] Για την πρόσληψή του στη Ζωσιμαία και το ύψος του μισθού του βλ. ΑΜΙ, Μισθολόγιον διδασκάλων 1890-1894 – Ατομικαί μερίδαι, στο εξής ΑΜΙ, Α.V. Δ1, σ. 12, 61, 89. Πρβλ. και Εργολάβος, *ό. π.*, 1993, σ. 204, όπου εσφαλμένα γράφεται ως Ξυλάκης. Για τα διδασκόμενα απ' αυτόν μαθήματα βλ. ΓΑΚ / Ν. Ιωαννίνων / Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής: Ειδικός έλεγχος 1891-1902, όπου καταφαίνεται ότι ο Ξυλάνης δίδαξε κατά το 1891-92 στη Δ΄ Σχολείου Λατινικά, Μαθηματικά και Ιστορία, επίσης Μαθηματικά και Λατινικά στην Γ΄ Σχολείου. Κατά το 1892-93 Λατινικά στη Δ΄ και Ελληνικά, Μαθηματικά και Ιστορία στο β΄ τμήμα της Α΄ Σχολείου. Δεν υπάρχουν εγγραφές για τα έτη 1890-91 και 1893-94. Αυτόχρημα εσφαλμένη θα πρέπει να θεωρηθεί η πληροφορία του Γ. Α. Οικονόμου, *Ιστορία των τριών Ελισσαβετείων* ..., σ. 51, ότι κατά το 1891-92 υπηρέτησε σε Παρθεναγωγείο της πόλης και όχι στη Ζωσιμαία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γενέτειρά του κατά τα έτη 1895-1900, με μισθό 50 εικοσόφραγκα (ή 43.64 οθ. λίρες) ετησίως για τα τέσσερα πρώτα χρόνια[1], ενώ κατά το 1899-1900 παρατηρείται δραστική μείωση του μισθού του, που κατεβαίνει στις 38.40 λίρες / 44 εικ.[2], γεγονός που θα αποτελέσει μία από τις αιτίες της αποχώρησής του από τη Ζίτσα.

Από το 1901 – τη χρονιά 1900-01 παύθηκε από τη θέση του και έμεινε αργός[3] – μέχρι το 1905 δεν εντοπίστηκε ο χώρος δράσης του. Ασφαλώς συνέχισε το διδασκαλικό του έργο και σε άλλες περιοχές του αλύτρωτου Ελληνισμού, η εκπαιδευτική του μάλιστα συνεισφορά φαίνεται να συναρτάται αμεσότερα με παράλληλη εθνική – πατριωτική δράση[4]. Ήδη το 1905-1906 υπηρετεί στο σχολείο αρρένων της Κομοτηνής (Γκιουμουλτζίνας). Σε έκθεσή του, με ημερομηνία 3-1-1906, ο γενικός επιθεωρητής των ελληνικών σχολείων Δ. Σάρρος, αναφερόμενος στον Ξυλάνη τον χαρακτηρίζει *ενθουσιώδη και δραστήριο*[5]. Στη θέση αυτή παρέμεινε ως διευθυντής του εκεί 7/ταξίου σχολείου μέχρι το 1907[6]. Κατά το 1908-1909 [πιθανόν και το 1909-1910] χρημάτισε διευθυντής της Αστικής Σχολής Αργυροκάστρου[7]. Το 1910-1911 σχολαρχεί στα Βοδενά και τα επόμενα δύο χρόνια (1911-13) στη Γευγελή της Μακεδονίας[8].

Μετά την απελευθέρωση επανήλθε στη Ζίτσα, όπου υπηρέτησε μέχρι το Νοέμβριο του 1917 ως διευθυντής του Σχολαρχείου ή ως απλός, λόγω προχωρημένης ηλικίας

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, σ. 42^{r}, αρ. 21 / 28-8-1895. Πρβλ. και ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ8, σ. 93, αρ. 142 / 24-7-1896. Βλ. επίσης ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, 42^{r}, αρ. 23 / 3-9-1896, σ. 57^{v}, αρ. 32 / 13-11-1897 και σ. 61^{r}, αρ. 28 / 2-4-1899. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθ. καταστάσεις ... των ετών 1895-96, 1896-97 και 1897-98. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1898-99. Πρβλ. και Ελ. Ι. Νικολαΐδου, «Σχολεία και δάσκαλοι της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων (στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αι.)», *ΗΗ* 3(1981), σ. 190 και 196 [διάβαζε Ξυλάνης αντί του λαθεμένου Σιλάνης].

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: α) Μισθ. κατάστασις ... 1899-1900, β) Επιστολή Ν. Ξυλάνη προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 18-7-1900.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Ξυλάνη προς Γεν. Πρόξ. Ελλάδος κ. Γ. Δοκόν, εν Ζίτση 14-11-1900.

[4] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Δ. Μ., *Ο Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας Δοσίθεος, Ηπειρώτης. Συμβολή των Ζιτσαίων στους Εθνικούς Αγώνας*, [Αθήνα] 2-4-1965, σ. 2 [σταχυολογημένα αποσπάσματα από λόγο του προέδρου της αδελφότητας Ζιτσαίων σε εορταστική συνεστίαση την 27 Μαρτίου 1965], όπου φέρεται ως συνεργάτης του Αιμιλιανού κατά την περίοδο της υπηρεσίας του σε σχολεία της Δυτικής Μακεδονίας. Πρβλ. ΑΜΙ / Φάκ. Εφορ. Εθν. Κληροδ., *ό. π.*, [Ν. Ξυλάνης], σ. 10: ... *καθ' όλον το πεντηκονταετές διδασκαλικόν μου στάδιον ως σχολάρχης εν ταις υπό τον Τουρκικόν ζυγόν χώραις εν στενή συναφεία μετά των εκασταχού Ελληνικών Προξενείων διετέλεσα...*

[5] Βλ. Ελένη Δ. Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1995, σ. 165, σημ. 39 και σ. 166.

[6] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, Αίτηση του Ν. Ξυλάνη για αναγνώριση προϋπηρεσίας με ημερ. 27-11-1917 και έκθεση πρακτικών με αρ. 78 / 28-11-1917.

[7] Βλ. Φ. Γ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της Ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987, σ. 65. Πρβλ. και εφ. *ΦΗ*, φ. 788 / 27-2-1909 [: ανταπόκριση από Αργυρόκαστρο σχετική με εορτασμό επετείου των τριών Ιεραρχών] Ο Ξυλάνης, ο οποίος φέρεται ως διευθυντής των εκπαιδευτηρίων Αργυροκάστρου, εκφώνησε τον πανηγυρικό της ημέρας. Μεταξύ άλλων αναφέρθηκε και στην αλβανική γλώσσα (κράμμα πελασγικών και ομηρικών λέξεων αφενός και το πλείστον ξένων λέξεων αφετέρου, προερχομένων από τους διάφορους κατακτητές, Ρωμαίους και άλλους, και από τις χώρες στις οποίες οι Αλβανοί υπηρέτησαν κατά καιρούς ως μισθοφόροι κτλ.. Όσον αφορά τους Αλβανούς διατύπωσε τη θεωρία (στο σημείο αυτό φαίνεται πως συμφωνεί με τον Μ. Χρυσοχόο) ότι οι Αλβανοί είναι γνήσιοι απόγονοι των Πελασγών και Έλληνες γνήσιοι ανέκαθεν. Περαίνοντας το λόγο του πρόβαλε το αίτημα της συνεργασίας και της από κοινού δράσης με τους Αλβανούς για επίλυση κάποιων εκκρεμών πολιτικών ζητημάτων (η αφύπνιση του αλβανικού εθνικισμού είχε ήδη αρχίσει να δημιουργεί περιπλοκές και τριβές στην περιοχή).

[8] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, σ. 10. Για τη θητεία του στα Βοδενά βλ. και Αρχείο Θ. Κοσμά, Επιστολή Β. Παπαϊωάννου από Βιτώλια προς Μ. Χ., με ημερομηνία 6-12-1910: *προ τινων ημερών είδα εδώ άνδρα Ξυλάνην Ζητσαίον, σχολάρχην Βοδενών.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φυσικά, διδάσκαλος[1], οπότε μετατέθηκε στην Παραμυθιά[2], ενώ προκύπτει υπηρεσία του και στους Φιλιάτες κατά το 1919-20[3], όπου κατά πάσα πιθανότητα και περάτωσε την εκπαιδευτική του σταδιοδρομία.

Το ενδιαφέρον του και η αγάπη του για την ιδιαίτερη πατρίδα του υπήρξαν έντονα και συνεχή. Εργάστηκε δραστήρια για την καταγραφή των περιουσιακών στοιχείων των κληροδοτημάτων, για την ενεργοποίησή τους (π.χ. κληροδότημα Σιλελέ), καθώς και για τον κατευνασμό των παθών και την απαραίτητη για την ομαλή και επωφελή για την κοινότητα λειτουργία του κληροδοτήματος Δ. Ζιτσαίου συνδιαλλαγή και ομογνωμοσύνη. Διέθετε πλούσια βιβλιοθήκη από σπάνια βιβλία και πολύτιμο αρχειακό υλικό, που δυστυχώς καταστράφηκαν ολοσχερώς μετά το θάνατό του (1943) από αβελτηρία των τότε ιθυνόντων. Με διαθήκη του κληροδότησε στην κοινότητα ποσό 30.000 δρχ. για αποστολή με τους τόκους του κεφαλαίου νέων φτωχών οικογενειών στην Αναγνωστοπούλειο Σχολή Κόνιτσας, επιθυμία που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε λόγω εξανεμισμού της περιουσίας του με το νόμο 18 / 1944 «περί νομισματικής διαρρυθμίσεως»[4]. Τέλος, ας προστεθεί πως κατά πληροφορίες[5] καταγινόταν με τη συγγραφή της ιστορίας της Ζίτσας, ατυχώς όμως αγνοείται η τύχη των σχετικών χειρογράφων.

Ο Ιωάννης Κατσιουλίδης του Αθανασίου (1863-1924)[6], Ζιτσαίος επίσης, φοίτησε αρχικά στο δημοτικό σχολείο της πατρίδας του. Σχετικά με τις περαιτέρω σπουδές του παρουσιάζεται μια ασάφεια και απροσδιοριστία, αφού το 1877-78 εγγράφεται στην Α΄ Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής, χωρίς ωστόσο να προσέλθει στις εξετάσεις[7], στη συνέχεια δε δεν εντοπίζεται άλλη εγγραφή του στη Σχολή. Φαίνεται πως επανήλθε στη Ζίτσα, όπου ολοκλήρωσε τον κύκλο των σχολειακών μαθημάτων στο εκεί Ελληνικό σχολείο. Με δεδομένο πάντως ότι φοίτησε ως υπότροφος του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη στο τριτάξιο τότε Διδασκαλείο Αθηνών, από όπου αποφοίτησε το 1889[8] με βαθμό λίαν καλώς[9], είναι σίγουρο ότι κατείχε τουλάχιστον ενδεικτικό προαγωγής Α΄ γυμνασιακής τάξης 4/ταξίου Γυμνασίου[10].

Διδασκαλιστής ήδη, αναλαμβάνει αμέσως υπηρεσία στη Ζίτσα, όπου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει σχετικό πιστοποιητικό των εφόρων των εκπαιδευτηρίων Ζίτσας με ημερομηνία έκδοσης 20-7-1915, *ειργάσθη ως διευθυντής και δημοδιδάσκαλος εν τη δημοτική σχολή επί 14 έτη κατά δύο χρονικάς περιόδους, ήτοι από του σχολ. έτους*

---

[1] Κατά το 1913-14 διατελεί διευθυντής της Ελληνικής Σχολής Ζίτσης – το Μάρτιο του 1914 υπογράφει ως διευθυντής σε έλεγχο του Ευαγγέλου Ν. Καλτσούνη, μαθητή της Α΄τάξης του Ελλ. Σχολείου κατά το α΄εξάμηνο του σχ. έτους 1913-14. Βλ. Αρχείο Γ. Σιάτρα. Πρβλ. προσωπικό μου αρχείο / Βιβλίον πράξεων [του Ελληνικού σχολείου Ζίτσης] από 14-10-1915 έως 16-4-1920. Ο Ξυλάνης υπογράφει τα σχετικά πρακτικά μέχρι τις 23-10-1917 ως διδάσκαλος ή σχολαρχών [= στη θέση του σχολάρχη, αντί του σχολάρχη] αντίστοιχα.

[2] Βλ. Βιβλίον Πράξεων..., *ό. π.*, πρ. 13η / 20-11-1917.

[3] Βλ. ΑΕΖ, ΠΕ, αρ. πρ. 77 / 6-4-1920.

[4] Βλ. σχετικά με ευεργετική του συνεισφορά Β. Οικονόμου , *ό. π.*, σ. 124-125 .

[5] Βλ. πτυχιακή εργασία αγροτοοικονομικής φύσης για τη Ζίτσα του Ιωάννη Αν. Παπασταύρου, [Αθήνα;] 1940, σ. 2-3: *Ειδικήν πραγματείαν περί Ζίτσης έχει προς εκτύπωσιν ο παλαίμαχος Σχολάρχης ...κ. Νικ. Ξυλάνης.*

[6] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914,αρ. 159.

[7] ΓΑΚ/ ΑΖΣ, Γεν. Έλεγχος 1845-1891, α/α 52, αρ. μητρ. 1799.

[8] Βλ. ΑΜΙ, Φ. Κληροδοτήματα, υποφ. Κληρ. Αν. Φιλίτη: Κατάλογος υποτρόφων, α/α 13, όπου λαθεμένα αναγράφεται ως χρόνος έναρξης της υποτροφίας το 1884, αφού το κληροδότημα άρχισε επίσημα να λειτουργεί μόλις το 1886. Πρβλ. για τίτλο σπουδών του και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθ. κατάστασις ... 1897-98.

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07 [χ. χ. , μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907]. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθ. κατάστασις ... 1897-98.

[10] Βλ. Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, εν Αθήναις 1942, σ. 218-219.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1889-90 μέχρι και του 1894-95 και από του 1906-07 μέχρι και 1911-12[1]. Αν και γίνεται επίκληση στα τηρούμενα στη σχολή βιβλία θα πρέπει να παρατηρηθεί πως η άθροιση και μόνο των αναγραφόμενων ετών δίνει αποτέλεσμα 12 και όχι 14 έτη. Η διασταύρωση των στοιχείων αυτών με άλλα έγκυρα στοιχεία που διαθέτουμε οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο συνολικός χρόνος υπηρεσίας του στη Ζίτσα είναι πράγματι 14 έτη, με διαφοροποιήσεις εντούτοις ως προς τα χρονικά πλαίσια. Έτσι δεν θα πρέπει να συμπεριληφθούν στην εκεί θητεία του τα σχολικά έτη 1893-94[2] και 1911-12, χρονιά που απαντάται στην Παραμυθιά[3]. Αντίθετα ήταν στην ιδιαίτερη πατρίδα του και κατά τα έτη 1897-1901. Πολυετής διδασκαλική του δράση εντοπίζεται και στη Βήσσανη (1901-1906)[4], ενώ το 1912-13 απαντάται στο δημοτικό σχολείο Σκαμνελίου[5]. Δεν διαθέτουμε στοιχεία για τη μεταπελευθερωτική του δραστηριότητα στη Ζίτσα ή αλλού, με εξαίρεση το 1913-14 κατά το οποίο εργάστηκε στο Μονοδένδρι *με ζήλο και επιμελώς ως διευθυντής της Δημοτικής Σχολής*[6].

Όσον αφορά τις ετήσιες αποδοχές του – λείπουν στοιχεία για τη διετία 1889-1891, ωστόσο η αμοιβή του ως διδασκαλιστή θα πρέπει να ήταν υψηλή – κυμαίνονταν από 31.40 έως 48 λίρες. Ειδικότερα, με βάση καταχωρίσεις συμφωνητικών του στη Μητρόπολη και μισθολογικές καταστάσεις σωζόμενες στο Αρχείο του ΣΔΕΓ[7], το διάστημα 1891-1901 παρατηρείται αρχικά αύξηση μισθού (από 40 λίρες το 1891-92 σε 45 λίρες το 1892-93), στη συνέχεια δραστική πτώση (32 λίρες το 1894-95), σχετική σταθεροποίηση με ελαφρά ανοδική τάση από το 1897-99 (34.91 λίρες ή 40 εικ.) και, τέλος, νέα μισθολογική υποβάθμιση (1899-1901 31.40 λίρες). Πιθανότατα αυτός ήταν ο λόγος της αποχώρησής του από τη Ζίτσα κατά το 1901. Αντίστροφη πορεία ακολουθεί η μισθολογική του κατάσταση τη 2η περίοδο της παραμονής του στη Ζίτσα (1906-1911), με ετήσιες αποδοχές 34.91, 37.53, 39.28, 43.636 και 48 λίρες αντίστοιχα. Οι μισθολογικές του απολαβές στη Βήσσανη, που σύμφωνα με το Στούπη πλήρωνε στους διδασκάλους των σχολείων της κατά το διάστημα 1903-1912 μισθό 29-45 λιρών[8], θα πρέπει λογικά να ήταν αρκετά υψηλότερες του χαμηλότερου πιστοποιημένου μισθώματος των 31.40 λιρών, που έπαιρνε στη Ζίτσα τη χρονιά πριν την αποχώρησή του, και, κατά την εκτίμησή μου, όχι κατώτερες των 35-40 λιρών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει απόφαση της ενιαίας δημογεροντίας Ιωαννίνων[9] που προκλήθηκε από καταγγελία των εφοροεπιτρόπων και ιερέων Ζίτσας για ανευλαβή συμπεριφορά τη Μεγάλη Πέμπτη στην εκκλησία. Αν και δεν διευκρινίζεται η μορφή

---

[1] ΑΜΙ, ΑΒΕ 480, υποφ. Ι. Α. Κατσιουλίδης.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστολή Δ. Γουδίνου προς την εφορεία των σχολείων Ζίτσης / εν Ζίτση τη 9-11-1895.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Βιβλίον Β΄ καταχωρίσεων διαθηκών, προικοσυμφώνων και λοιπών συμβολ. πράξεων πόλεως και επαρχίας Ιωαννίνων [Ιωάννινα τη 10 Νοε. 1911] των ετών 1911-1914, στο εξής ΑΜΙ, Β.Ι. 11: Πληρεξούσιο έγγραφο με αρ. 257 / 15-2-1912.

[4] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 129 / 19-7-1920. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] ... *ό. π.*

[5] ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 76 / 6-4-1920. Πρβλ. Στούπης, *ό. π.*, σ. 187

[6] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 480, *ό. π.*, πιστοπ. εφόρων των εκπαιδευτηρίων Μονοδενδρίου με ημερ. 26-9-1915. Φαίνεται ωστόσο πως τουλάχιστον μέχρι και το σχ. έτος 1915-16 εξακολουθούσε να παρέχει διδασκαλική υπηρεσία στο Μονοδένδρι, όπως σαφώς εμφαίνεται στο ΑΥΖ, τόμ. Βιβλ. Μεταγρ. Β΄, αρ. 188 / 10-4-1917.

[7] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2 , σ. 5r, αρ. 64 / 2-9-1891, 15v, αρ. 54 / 25-9-1892, αρ. 49 / 11-10-1894, σ. 57v, αρ. 34 / 13-11-1897 και σ. 61r, αρ. 28 / 2-4-1899. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθ. κατάστασις ... 1897-98.– ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. καταστάσεις ... των ετών 1898-99, 1899-1900, 1900-1901 και 1906-1907, 1907-08, 1908-09, 1909-10 και 1910-11. Πρβλ. για περίοδο μέχρι 1898-99 και Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 186.

[8] Βλ. Στούπης, *ό. π.*

[9] Βλ. Π. Τζιόβα, «169 ανέκδοτες αποφάσεις ενιαίας δημογεροντίας Ιωαννίνων έτους 1911», εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, φ. 13989 / 5-11-1978, αρ. 41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της ανευλάβειας και η δημογεροντία περιορίστηκε απλώς σε συστάσεις συμμόρφωσης, ο Κατσιουλίδης δεν ξανασυμφωνήθηκε δάσκαλος τα επόμενα προαπελευθερωτικά χρόνια. Γιος του επί πολλά χρόνια μουχτάρη της κοινότητας και απολαμβάνοντος την εμπιστοσύνη της μεγάλης πλειοψηφίας των κατοίκων Αθανασίου Κατσιουλίδη[1], ηγετικού παράγοντα της Βλιόρας, δεν είναι απίθανο να έπεσε θύμα σκευωρίας από τους πολιτικούς του αντιπάλους, νικητές στις εκλογές για ανάδειξη εφοροεπιτρόπων που διεξάχθηκαν το Φεβρουάριο του 1911. Ήδη η απομάκρυνσή του από τη Ζίτσα μετά το 1899, αν και διέθετε με το παραπάνω τα τυπικά τουλάχιστον προσόντα, ενισχύει την παραπάνω υπόθεση.

Το 1891-92 προσλαμβάνεται ως διευθυντής της Ελληνικής Σχολής Ζίτσας ο από τη γειτονική κώμη Βελτσίστα (Κληματιά) καταγόμενος Παναγιώτης Δημητρίου Δερέκας, με ετήσιο μισθό 30 λίρες[2]. Γεννήθηκε το 1847 στη Βελτσίστα, όπου πιθανότατα έλαβε στοιχειώδεις γνώσεις. Το 1863-64, σε ηλικία 16 ετών, παρακολουθεί μαθήματα στην Α΄ τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής[3] και το 1869-70 παίρνει το απολυτήριό του με βαθμό Γ΄ και διαγωγή α΄[4]. Δεν προκύπτουν στοιχεία για περαιτέρω σπουδές του. Η διδακτική του παρουσία στην κωμόπολη πιστοποιείται επίσης και κατά τα σχολικά έτη 1892-93 και 1894-95, με ετήσιες αποδοχές 35 και 25 λίρες αντίστοιχα[5], ενώ σίγουρη θεωρείται η παραμονή του στο Ελληνικό σχολείο της Ζίτσας και την ενδιάμεση χρονιά 1893-94[6], δεν είμαστε ωστόσο σε θέση να προσδιορίσουμε επακριβώς τις αποδοχές του. Η μη καταχώριση πάντως του συμφωνητικού του στη Μητρόπολη Ιωαννίνων μας προσανατολίζει στην αποδοχή της αντιμισθίας των 35 λιρών του προηγούμενου έτους 1892-93, αφού μάλλον το συμβόλαιό του ανανεώθηκε σιωπηλά[7].

Η παραμονή του στη Ζίτσα συνδέθηκε με αρνητική προς το πρόσωπό του κριτική, κυρίως όσον αφορά τη χρονιά 1894-95, που παρατηρείται μισθολογική του υποβάθμιση, εκπορευόμενη από εκπρόσωπο της αντίπαλης προς την κρατούσα τότε εφορεία μερίδας. Οι κατηγορίες συνοψίζονται στο ότι η εργασία του μειονεκτεί, με αποτέλεσμα τη δραστική μείωση του αριθμού μαθητών και την αδυναμία τους να καταταχθούν στην Α΄ Γυμνασιακή τάξη της Ζωσιμαίας – μετά βίας κατατάσσονται στη Β΄ ή Γ΄ Ελληνικού –, σε αντίθεση με τη λαμπρή πορεία της Ελληνικής Σχολής επί του προκατόχου του Ν. Ξυλάνη[8]. Θα μπορούσε κανείς να επιχειρηματολογήσει ότι τέτοιου είδους κατηγορίες εντάσσονται σε πάγιες αντιπολιτευτικές πρακτικές, ωστόσο στις ίδιες διαπιστώσεις καταλήγει και ο επόπτης στις εξετάσεις του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου Α. Κ. Μάγειρας, σε έκθεσή του που υπέβαλε προς το γεν. πρόξενο

---

[1] Βλ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 312.

[2] AMI, A.V. Γ2, σ. 3^{r}, αρ. 39 / 27-8-1891. Πρβλ. και Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 183.

[3] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον αρχόμενον από α΄Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1863-64, α. μ. 330.

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γεν. έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1869-70, αρ. μητρ. 330.

[5] AMI, A.V. Γ2, σ. 15^{v}, αρ. 53 / 25-9-1892 και σ. 38^{v},αρ. 50 / 11-10-1894. Πρβλ. και Νικολαΐδου, *ό. π.* Για 1894-95 βλ. και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. γεν. προξένου Ιωαννίνων Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις 30-3-1895.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: α) Χρηματική διαχείρισις του προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων Συλλόγου εν τη Προξενική Περιφερεία Ιωαννίνων, χ. χ. [αφορά πληρωμές του γεν. προξένου Ιωαννίνων σε δικαιούχους της κοιν. Ζίτσας από 30-6-1896 μέχρι 3-9-1896], β) Επιστολή γεν. προξένου Γ. Δοκού προς Α. Ζαΐμη, πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. 316 / εν Ιωαννίνοις τη 8-7-1896. – Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 312.

[7] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: α) Επιστ. γεν. προξένου Γ. Δοκού ... 8-7-1896, όπου φέρεται ότι δικαιούται λαμβάνειν γρόσια 6275 και 35/40, υπολογιζομένης της λίρας προς γρ. 109, ήτοι λίρες 57.57, για καθυστερούμενους μισθούς των ετών 1893-94 και 1894-95, β) Επιστολή Δ. Γουδίνου προς την εφορεία των σχολείων Ζίτσης / εν Ζίτση τη 9-11-1895.

[8] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. γεν. προξένου Ιωαννίνων Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις 30-3-1895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α. Λογοθέτη[1]. Είναι αλήθεια ότι οι έφοροι και ο μητροπολίτης Ιωαννίνων αμφισβήτησαν την έκθεση αυτή ως μεροληπτική[2], γεγονός που καταδείχνει με τον πιο ανάγλυφο τρόπο τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο μελετητής προκειμένου να καταλήξει σε ασφαλή συμπεράσματα, ιδιαίτερα όταν η πολιτική ατμόσφαιρα είναι φορτισμένη, η δυσλειτουργία εντούτοις της Ελληνικής σχολής δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί, όμως η έλλειψη ζήλου *προς συστηματικήν και ευμέθοδον διδασκαλίαν* του σχολάρχη ενδέχεται να σχετίζεται παράλληλα και με την οφειλή μισθών από το σχ. έτος 1893-94 και εξής[3].

Εκτός από τη Ζίτσα ο Δερέκας δίδαξε και σε σχολεία άλλων κοινοτήτων, πάντοτε ως Ελληνοδιδάσκαλος. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία προσέφερε διδακτικό έργο στο Ελληνικό σχολείο της πατρίδας του Βελτσίστας και διετέλεσε διευθυντής του Σχολαρχείου των Κουρέντων, για απροσδιόριστο διάστημα και στις δύο περιπτώσεις[4], λόγω καταγωγής ωστόσο η παραμονή του επί πολλά έτη στην ιδιαίτερη πατρίδα του φαίνεται η πιο πιθανή. Κατά το 1895-96 εντοπίζεται παρουσία του στην Παραμυθιά[5]. Δασκάλεψε επίσης και στην Πρωτόπαπα κατά το 1898-1900, με αμοιβή 100 μετζήτια[6] την πρώτη χρονιά και 23 εικοσόφραγκα[7] την επόμενη[8]. Τέλος, απαντάται ως σχολάρχης στο Ελληνικό σχολείο της Κρετσούνιστας (Δεσποτικού) περί το 1909[9].

Ο Ιωάννης Χρυσοχόος του Δημητρίου γεννήθηκε το 1875 στη Ζίτσα[10], στα σχολεία της οποίας οφείλει τη μόρφωσή του. Σύμφωνα με το αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής, κατά το 1891-92, σε ηλικία 15 ετών, φοίτησε στην Γ΄ Σχολειακή τάξη, προσκομίζοντας ενδεικτικό της Σχολής Ζίτσας[11]. Φέρεται ως ορφανός πατρός, την δε κηδεμονία του ασκεί ο Ν. Ξυλάνης, Ελληνοδιδάσκαλος τότε στη Ζωσιμαία. Δεν είναι σίγουρο ότι παρακολούθησε και τα μαθήματα της Δ΄ τάξης, που και την επόμενη, και τελευταία, χρονιά εξακολουθούσε να υφίσταται, αφού δεν εντοπίζεται πουθενά στο αρχείο της Σχολής. Πιθανότατα επανήλθε στο Ελληνικό σχολείο Ζίτσας, από το οποίο αποφοίτησε[12], χωρίς να μπορεί να προσδιοριστεί επακριβώς η χρονική φάση της επιστροφής. Πάντως πρωτοδιορίστηκε στη Ζίτσα το 1894-95, όπως σαφώς προκύπτει από τη γνωστή έκθεση του Α. Κ. Μάγειρα[13].

Η ένταξή του ως υποδιδασκάλου στη Δημοτική Σχολή σηματοδοτεί την πρώτη, αναγκαστική, φάση της σταδιοδρομίας του στο υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα, προφανώς για βιοποριστικούς λόγους. Η πρόωρη διακοπή των σπουδών του, που συνεπάγεται σχετικά χαμηλό για τα δεδομένα της Ζίτσας status από απόψεως προσόντων, σε συνδυασμό με το νεαρό της ηλικίας του και το διορισμό του ως δεύτερου βοηθού, χαριστικά κατά κάποιο τρόπο, εξαιτίας της ορφάνιας του, υπήρξαν

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστολή Γ. Δοκού προς Α. Ζαΐμη, πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. 289 / εν Ιωαννίνοις τη 24-6-1896.

[3] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494, *ό. π.*: Επιστ. γεν. προξένου Γ. Δοκού ... 8-7-1896.

[4] Βλ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 211 και 361.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 688 / εν Ιωαννίνοις τη 17-11-1895.

[6] Ένα μετζήτι ισοδυναμεί την εποχή αυτή με 20 γρόσια.

[7] Το εικοσόφραγκο, με βάση τις τρέχουσες νομισματικές ισοτιμίες ισούται με 95 γρόσια περίπου.

[8] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 183.

[9] Βλ. Κακαϊδής, *Το Δεσποτικό*, ό. π., σ. 55.

[10] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 279.

[11] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1891-92, α/α 296.

[12] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895.

[13] Βλ. *ό. π.* Επομένως εσφαλμένα πιστοποιήθηκε υπηρεσία του και κατά το 1893-94. Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 490, υποφ. Ι. Χρυσοχόος, πιστοποιητικό του προέδρου της κοιν. Ζίτσας / 18-8-1925.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οι βασικοί λόγοι της μισθολογικής του καθήλωσης στο ευτελές ποσό των 5 λιρών[1]. Πρόκειται για το χαμηλότατο πιστοποιημένο ετήσιο μίσθωμα διδασκάλου στην ιστορία των εκπαιδευτικών καταστημάτων της Ζίτσας (δεν αναφέρομαι φυσικά στις πρώτες δεκαετίες / α΄ μισό του 19ου αιώνα περίπου, που και τα στοιχεία λείπουν παντελώς, αλλά και η αξία του νομίσματος είναι διαφορετική), γεγονός που δεν είναι άσχετο και με τη σφιχτή μισθολογική πολιτική των τότε εφόρων, που αντιμετωπίζουν επιπροσθέτως και το πρόβλημα καταβολής στους διδασκάλους καθυστερούμενων μισθών[2]. Την επόμενη χρονιά (1895-96) συμφωνήθηκε δάσκαλος στην Πρωτόπαπα, στο δημοτικό σχολείο αρρένων, με μισθό 1060 γρόσια[3], ενώ επανέρχεται και πάλι στη Ζίτσα κατά τα σχολικά έτη 1897-98 και 1898-99[4], ως βοηθός του Δημοτικού Σχολείου και των νηπίων[5], με αποδοχές 13.09 λίρες ή 15 εικοσόφραγκα ετησίως[6], αισθητά αυξημένες βεβαίως σε σχέση με την πρώτη χρονιά, αλλά σε χαμηλά και πάλι επίπεδα.

Κατά το 1900-01, εγκαινιάζοντας τη φάση αναβάθμισης των σπουδών του, φοιτά στη Β΄ γυμνασιακή τάξη στη Ζωσιμαία[7]. Στη σχετική στήλη των παρατηρήσεων του Μαθητολογίου αναγράφεται η λέξη *εξετασθείς*. Η προηγούμενη θητεία του φαίνεται πως του έδωσε τη δυνατότητα της απευθείας, μετά από επιτυχείς εξετάσεις, κατάταξης στη Β΄ Γυμνασίου. Μια τέτοια κίνηση προφανώς υποκρύπτει τη θέληση για συνέχιση των σπουδών, δεν είναι σαφές εντούτοις αν ολοκλήρωσε το γυμνασιακό κύκλο ή φοίτησε στο Διδασκαλείο. Γεγονός πάντως είναι πως κατά το 1903 συγκαταλέγεται μεταξύ των ελεοδοτουμένων, των οποίων ζητείται η εξαίρεση από τους εκλογικούς καταλόγους[8], ενώ την αμέσως επόμενη χρονιά δεν φαίνεται να λαμβάνει πλέον υποτροφία[9]. Σε κάθε περίπτωση η διετία 1901-03 ήταν αρκετή για ολοκλήρωση του κύκλου σπουδών που επέλεξε. Η εκδοχή της φοίτησης του Χρυσοχόου σε Διδασκαλείο ενισχύεται από το διορισμό του ως δημοδιδασκάλου στο Τσάγιεζι[10] της ελεύθερης τότε Ελλάδας (1908 ή 1911 – δεν είναι αρκετά σαφής ο χρονολογικός προσδιορισμός)[11]. Ενδιαφέρουσα είναι και η πληροφορία ότι υπηρέτησε ως σχολάρχης στη Δυτική Μακεδονία, όπου, εκτός από το εκπαιδευτικό,

---

[1] ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, αρ. 48 / 11-10-1894.

[2] Βλ. για ετεροχρονισμένη καταβολή μισθών, οφειλομένων κατά το αντίστοιχο διάστημα 1893-1895 ΣΔΕΓ, ΣΤ1 / 494: Επιστολή γεν. προξένου Γ. Δοκού προς Α. Ζαΐμη, πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. 316 / εν Ιωαννίνοις τη 8-7-1896. Πρβλ. επίσης *ό. π.*, επιστολή προξένου Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 72, Ιωάννινα 30-3-1895.

[3] ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, σ. 45^{r}, αρ. 63 / 6-10-1895. – ΑΜΙ, ΑΒΕ 490, υποφ. Ι. Χρυσοχόος, πιστοπ. του προέδρου της κοιν. Πρωτόπαπα με ημερ. 13-8-1925.

[4] Πιστοποίηση υπηρεσίας του και κατά το 1896-97 που αναφέρεται στο ΑΜΙ, ΑΒΕ 490, υποφ. Ι. Χρυσοχόος, *ό. π.*, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Σε επίρρωση βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Κατάστασις των μισθών των εν τοις σχολείοις των αρρένων Ζίτσης διδασκάλων, αρ. 47 / εν Ιωαννίνοις τη 23-1-1897, όπου δεν καταχωρίζεται το όνομα του Χρυσοχόου.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθολογική κατάστασις των διδασκάλων των σχολείων των αρρένων Ζίτσης του σχ. έτους 1897-98 και Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1898-99.

[6] ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, σ. 57^{v}, αρ. 35 / 13-11-1897 και 61^{r}, αρ. 28 / 2-4-1899. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Μισθολογική κατάστασις ... σχ. έτους 1897-98 και Φ. ΣΤ2 / 520: μισθ. κατάστασις ... 1898-99. Πρβλ. Νικολαΐδου, *ό. π.* , σ. 200.

[7] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1900-01, α/α 35 και Μητρώον αρχόμενον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1900-01, αρ. μ. 3726. Η πληροφορία του Μπέττη, *Κουρεντιακά*, σ. 498, για επαναπρόσληψη του Χρυσοχόου τη χρονιά αυτή στην Πρωτόπαπα με μισθό 10 λίρες είναι προφανώς εσφαλμένη.

[8] Βλ. ΑΜΙ, Β.ΙΙΙ. Β3, *Απόφασις επί της περί ακυρώσεως της εκλογής εφοροεπιτρόπων Ζίτσης της ενεργηθείσης την 10ην Αυγ. 1903 δίκης*, σ. 150, αρ. 56 / 23-1-1904.

[9] Βλ. ΑΜΙ, Β.ΙΙΙ. Α2, σ. 227, αρ. 214 / 18-6-1904.

[10] Σήμερα Στόμιο, χωριό της επαρχίας Αγιάς, του Νομού Λάρισας, επί του Θερμαϊκού κόλπου.

[11] Βλ. ΑΕΖ / Πολιτικαί Αποφάσεις, στο εξής ΠΑ, αρ. 14 / 20-8-1913.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έδρασε και στο εθνικό πεδίο ως συνεργάτης των Ίωνα Δραγούμη και Γρεβενών Αιμιλιανού[1]. Τέλος, φαίνεται πως, πιθανότατα, δίδαξε για κάποιο διάστημα στη Θεσσαλία[2] και τελικά εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Λάρισα[3]. Απεβίωσε στις 4-3-1940[4].

Ο Κωνσταντίνος Σταύρου παπά Ιωάννου ή Πρωτόπαπας[5] συγκαταριθμείται στον κύκλο των Ζιτσαίων διδασκάλων που περιβλήθηκαν και το ιερατικό σχήμα. Γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1856[6], ή περί το 1858[7]. Παρακολούθησε τα προκαταρκτικά μαθήματα στη γενέτειρα. Το 1870-71, μαθητής της έκτης κλάσης στο αλληλοδιδακτικό της Ζίτσας υπό το θηριώδη Κατσάνο, είχε ως συμμαθητή του το Χρ. Χρηστοβασίλη, με τον οποίο συνδέθηκε φιλικά[8]. Φαίνεται πως παρακολούθησε μαθήματα στις δύο πρώτες τάξεις του Ελληνικού σχολείου της Ζίτσας, αφού το 1873-74 το όνομά του καταχωρίζεται στην Γ΄ τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας[9]. Η πρώτη και μόνη εγγραφή του στο αρχείο της Ζωσιμαίας δεν επιτρέπει να μορφώσουμε πληρέστερη εικόνα των σπουδών του. Γνωρίζουμε ότι έλαβε υποτροφία από το κληροδότημα Δοσιθέου Φιλίτη, η διάρκεια της οποίας ήταν πενταετής. Απροσδιόριστα ωστόσο παραμένουν ο χρόνος έναρξης και το είδος των σπουδών[10]. Πάντως, αν κρίνουμε από έγγραφο της εφοροεπιτροπείας Ζίτσας, φέρον ημερομηνία 22-8-1880, προς την επιτροπή του Δοσιθείου κληροδοτήματος, σχετικό με τη μη εκπλήρωση της αποστολής τριών υποτρόφων, μεταξύ των οποίων και ο Κ. Πρωτόπαπας[11], εικάζουμε εύκολα ότι η έναρξη της υποτροφίας τοποθετείται μάλλον στα 1874-75, αμέσως μετά την αποφοίτηση από το Σχολαρχείο. Η παντελής, εξάλλου, απουσία του ονόματός του τις επόμενες χρονιές από τα μητρώα και τα μαθητολόγια της Ζωσιμαίας Σχολής υποδηλώνει ότι πήρε το δρόμο προς την πρωτεύουσα. Η δυσαρέσκεια της κοινότητας αφορά προφανώς τη δυσαρμονία μεταξύ των προσδοκιών που είχε επενδύσει στο Ζιτσαίο σπουδαστή και των τελικών αποτελεσμάτων της πενταετούς χορηγίας, δεδομένου ότι τα τυπικά προσόντα του Κ. Πρωτόπαπα κινήθηκαν στα πλαίσια της αποφοίτησής του από την Γ΄ γυμνασιακή τάξη του Βαρβακείου[12].

Συμφωνήθηκε Ελληνοδιδάσκαλος[13] στην Ελληνική Σχολή της Ζίτσας κατά την τριετία 1894-97 με ετήσια αμοιβή 19 λίρες την πρώτη χρονιά[14] και ανά 30

---

[1] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / διάφορα έγγραφα / Ι. Τρίμμη , *Συμβολή των Ζιτσαίων στους Εθνικούς Αγώνας* [λόγος του σε εορταστική συνεστίαση της Αδελφότητας Ζιτσαίων την 27 Μαρτίου 1965] .

[2] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 279.

[3] Κατά το 1935 προχώρησε και σε μεταδημότευση στο Δήμο Λάρισας, όπως προκύπτει από σχετική καταχώριση στο Δημοτολόγιο της Ζίτσας, στη στήλη των παρατηρήσεων. Βλ. ΑΚΖ / Βιβλίον Δημοτολόγιον Ζίτσης συνταχθέν κατά το 1928, στο εξής Δημοτολόγιο 1928, αρ. εγγρ. 43 / 1935.

[4] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 157.

[5] Ο Μπέττης, *ό. π.*, σ. 312-313, φαίνεται πως συγχέει τα στοιχεία, αφού αναφέρεται στον Κ. Πρωτόπαπα σαν να ήταν δύο ή τρία διαφορετικά πρόσωπα.

[6] Βλ. ΓΑΚ, ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1873-74, αρ. μ. 1300, όπου στη στήλη ηλικία αναγράφεται 17 ετών.

[7] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 121 .

[8] Βλ. Χρ. Χρηστοβασίλη, *Διηγήματα του μικρού σχολειού*, ό. π., σ. 118.

[9] Βλ. ΓΑΚ, ΑΖΣ, ό. π., αρ. μ. 1300.

[10] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamântul...*, σ. 175.

[11] Βλ. σχετικά ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 135, αρ. 1468 / 22-8-1880.

[12] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: α) Μισθολόγιον του προσωπικού του εν ταις σχολαίς των αρρένων Ζίτσης διδάσκοντος κατά το σχ. έτος 1895-96. β) Επιστ. γεν. προξένου Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις 30-3-1895.

[13] Βλ. Β. Οικονόμου , *ό. π.* , σ. 165 .

[14] Βλ. ΑΜΙ, Α.V. Γ2, αρ. 51 / 11-10-1894. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεσις Α. Κ. Μάγειρα, *ό. π.* Πρβλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 193, που από παραδρομή αναγράφει 19 εικοσόφραγκα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εικοσόφραγκα τις δύο επόμενες[1]. Κατά το 1894-95, σε έκθεση του επόπτη Α. Κ. Μάγειρα[2], χαρακτηρίζεται ως φιλόπονος, ενώ παράλληλα πιστοποιείται ευδόκιμη υπηρεσία του στη Ζίτσα και κατά το παρελθόν, τον ακριβή χρόνο και τη διάρκεια της οποίας δεν είμαστε σε θέση, ελλείψει επαρκών στοιχείων, να προσδιορίσουμε. Πιθανολογώ πάντως πως αυτό έγινε μεταξύ 1881-1885, εποχή κατά την οποία και το κληροδότημα Δοσιθέου Φιλίτη εξακολουθούσε να λειτουργεί και παρατηρούνται κενά στον πίνακα διδακτικού προσωπικού σε σχέση με τους Ελληνοδιδασκάλους. Περί το 1901 χειροτονήθηκε ιερέας[3], χωρίς να πάψει να ασκεί παράλληλα και διδασκαλικά καθήκοντα. Έτσι κατά το 1901-02 και 1902-03 τον βρίσκουμε και πάλι στη Ζίτσα, ως βοηθό Ελληνοδιδασκάλου, με μισθό 16 και 15,71 οθ. λίρες αντίστοιχα[4], ενώ θητεία του στην κωμόπολη εντοπίζεται και το 1909-10, με ετήσιο μισθό 15.70 λίρες[5]. Για διδασκαλική του υπηρεσία σε άλλες κοινότητες έχουμε υπόψη μας αόριστη αναφορά του Τρίμμη για θητεία του στην Τσαρκοβίστα [6], γεγονός που παραπέμπει σε συστηματική άσκηση του διδασκαλικού επαγγέλματος πριν και μετά την περιβολή ιερατικού σχήματος.

Και ο Κωνσταντίνος Ευθυμίου[7] χρημάτισε αρχικά δημοδιδάσκαλος και στη συνέχεια ιερέας. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1862. Φοίτησε στα σχολεία της κωμόπολης, αλληλοδιδακτικό και Ελληνικό, και στη συνέχεια επί 15ετία (περίπου από το 1881) μετήλθε το διδασκαλικό επάγγελμα στη Ζίτσα και σε άλλες κοινότητες μέχρι το 1896, οπότε χειροτονήθηκε ιερέας (αργότερα Οικονόμος), εφημερεύσας συνεχώς στη γενέτειρά του μέχρι το θάνατό του (1938). Δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα ο ισχυρισμός του υιού του Β. Οικονόμου ότι παρακολούθησε τον κύκλο των γυμνασιακών μαθημάτων στη Ζωσιμαία Σχολή[8]. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε από την απουσία οποιασδήποτε εγγραφής στο αρχείο της Σχολής, τις σχετικά χαμηλές αποδοχές του, όσο μπορούμε να κρίνουμε από τα λίγα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, και κυρίως από τη σαφή αναφορά των τίτλων σπουδών του (απόφοιτος Ελληνικού Σχολείου Ζίτσας) σε ανέκδοτη έκθεση για την κατάσταση των σχολείων του τμήματος Κουρέντων, συνταγμένη στη Ζίτσα στις 15 Ιουνίου 1889, αποδέκτης της οποίας ήταν ο Ιωαννίνων Σωφρόνιος[9], και σε μισθολογική κατάσταση του έτους 1895-96[10].

Όσον αφορά τη διδακτική του παρουσία μας είναι γνωστό ότι κατά το 1888-1889, ήταν δάσκαλος στο κοινό σχολείο Νεοχωρίου (α΄ και β΄ τάξεις δημοτικού – μαθητές 10) με μισθό 1700 γρόσια, παρέδιδε δε μαθήματα σύμφωνα με το πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου Ζίτσας. Το 1891-92 δασκαλεύει στο χωριό Λύγγος (Μοσπίνα) με πολύ χαμηλή αμοιβή, μόλις 800 γρόσια, ενώ το 1894-95 υπηρετεί στο Σειστρούνι με

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, σ. 43^{v}, αρ. 19 / 28-8-1895 και 49^{r}, αρ. 25 / 3-9-1896. Πρβλ. ΑΜΙ, Β.Ι.ΣΤ8, σ. 93, αρ. 142 / 24-7-1896. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Κατάστασις των μισθών των εν τοις σχολείοις των αρρένων Ζίτσης διδασκάλων. – Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 195.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495, *ό. π.*

[3] Βλ. ΑΜΙ, Β.ΙΙΙ. Α2 1903-06, αρ. 130 / 10-10-1903. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1901-1902, όπου σε παρένθεση δηλώνεται παράλληλα με τη διδασκαλική και η ιδιότητα του ιερέως.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1901-1902 και Φ. Γ3 / 169 [161;]: Μισθολ. Κατάστασις των εκπ/ρίων των αρρένων Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1902-03.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1909-10.

[6] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Προσωπικές σημειώσεις.

[7] Όνομα πατρός Ευθύμιος και όχι Νικόλαος, όπως εκ παραδρομής αναφέρει η Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 184.

[8] Βλ. σχετικό βιογραφικό σημείωμα συνταχθέν από το Β. Οικονόμου που παραθέτει αυτούσιο η Χρυσάνθη Ζιτσαία, «Κωνσταντίνος Ευθυμίου Οικονόμος», *ΗΕ* 14 (1965), σ. 180.

[9] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / [Δ. Γουδίνος], *Έκθεσις περί της καταστάσεως των σχολείων του τμήματος Κουρέντων* / εν Ζίτση τη 15-6-1889.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: μισθ. κατάστασις ... 1895-96.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επίσης χαμηλό μισθό (1000 γρόσια)[1]. Σύμφωνα με τη Χρυσάνθη Ζιτσαία υπηρέτησε επίσης και στο χωριό Ράικο, χωρίς ωστόσο συγκεκριμένη αναφορά χρόνου και διάρκειας της εκεί υπηρεσίας του[2], με πιο πιθανό το διάστημα από 1889-1891. Στη Ζίτσα εργάστηκε μόνο κατά το 1895-96 με μισθό 20 εικοσόφραγκα[3], χρονιά που σηματοδοτεί και το πέρας της διδασκαλικής του σταδιοδρομίας.

Ο παπα Θύμιος, όπως είναι πιο γνωστός στη Ζίτσα, είχε και έντονες πνευματικές ανησυχίες. Από την εφηβική ήδη ηλικία, όπως και ο Σ. Παππάς, στράφηκε στην ποίηση, στην οποία είχε καταπληκτική ευχέρεια[4], και πολλά του ποιήματα δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες και περιοδικά των Ιωαννίνων και της Αθήνας *προξενήσαντα αρίστην εντύπωσιν διά την γλαφυρότητα του ύφους και την καλλιέπειάν των*[5].

Ο Στέφανος Ηλία Τζιάλλας, που συμφωνήθηκε ως βοηθός διδασκάλου στο δημοτικό σχολείο Ζίτσας το σχολικό έτος 1896-97 με μισθό 16 εικοσόφραγκα (1536 γρόσια ή 13.96 λίρες)[6], καταγόταν από την Κοσμηρά. Την προηγούμενη χρονιά 1895-96 απαντάται να διδάσκει στην ιδιαίτερη πατρίδα του, με ετήσια αμοιβή 10 λίρες[7]. Το 1897-98 συμφωνήθηκε στην Τζιοντίλα (Ζωοδόχο), όπου, κατά μαρτυρία του Τζιοντιλιώτη Σπύρου Καμπέρη[8], εργάστηκε επί τετραετία, έγινε μάλιστα και γαμβρός εκεί (νυμφεύθηκε τη Χρυσούλα, αδελφή του Τάσου Καμπέρη). Στην πραγματικότητα η διδακτική παρουσία του Τζιάλλα στην Τζιοντίλα ήταν τριετής (1897-1900)[9]. Κατά τον Καμπέρη ο Τζιάλλας ήταν *καθ' όλα καλός διδάσκαλος και ψάλτης πρώτης τάξεως. Πρώτη φορά ακούαμε ψάλτην, λυπούμεθα που τελείωνε η εκκλησία. Είχε κάμει μίαν εκκλησιαστικήν χορωδείαν από τους μαθητάς, ήτις ήτο τόσον συγκινητική, πολλοί που δακρύζανε, γέμιζε η εκκλησία και δεν μας χωρούσε, εστέκονταν και έξω εις το χαγιάτι*[10]. Είναι πιθανό και στη Ζίτσα, παράλληλα με τα διδασκαλικά, να εκτελούσε και καθήκοντα ψάλτη. Ο συνδυασμός των δύο ιδιοτήτων (δασκάλου – ψάλτη) φαίνεται πως ήταν στοιχείο από το οποίο εξαρτιόταν σε πολλές περιπτώσεις η πρόσληψη του διδακτικού προσωπικού από τους εφόρους[11].

Το ότι δεν ξανασυμφωνήθηκε στη Ζίτσα είναι δηλωτικό της ευκαιριακής πρόσληψής του για κάλυψη τρεχουσών αναγκών και της χαμηλής κατά πάσα πιθανότητα στάθμης των σπουδών του. Η αμοιβή του επίσης οδηγεί στην ίδια διαπίστωση. Από τη μεταγενέστερη δράση του σημειώνουμε εξαετή διδασκαλική παρουσία στην κοινότητα Περάτης, από το 1900 μέχρι και το 1905 και κατά το 1913-14, διετή (1905-1907) στην κοινότητα Ραψίστας και πενταετή (1893-96 και 1911-13) στην ιδιαίτερη πατρίδα του[12].

---

[1] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 184.

[2] Βλ. Χρ. Ζιτσαία, *ΗΕ*, ό. π., σ. 184.

[3] AMI, A.V. Γ2, σ. 42ʳ, αρ. 18 / 28-8-1895. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: μισθ. κατάστασις ... 1895-96. Πρβλ. και AMI, Β.Ι.ΣΤ8, *ό. π.*, αρ. 142.

[4] Βλ. σχετικά με την ποιητική του ιδιοσυγκρασία Χρυσάνθη Ζιτσαία, « Κωνσταντίνος Ευθυμίου Οικονόμος 1862-1938 », *ΗΕ* 14 (1965), σ. 179-184, όπου και αναλυτικές βιογραφικές πληροφορίες. Βλ. επίσης και Β. Κ. Οικονόμου, *Η Ζίτσα*, σ. 156-157.

[5] Χρ. Ζιτσαία, *ό. π.*, σ. 180.

[6] AMI, A.V. Γ2, σ. 50ᵛ, αρ. 27 / 1-9-1896. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Κατάστασις των μισθών των εν τοις σχολείοις των αρρένων Ζίτσης διδασκάλων. – Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 197. Πρβλ. και AMI, ΑΒΕ 488, υποφ. Στ. Τζιάλλας, πιστοπ. εφόρων Ζίτσας / 29-4-1920.

[7] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 197.

[8] Βλ. Σπύρος Ι. Καμπέρης, *Ενθυμήσεις της ζωής μου (1884-1973)*, Εισαγωγή – Επιμέλεια – Σημειώσεις Κώστα Ν. Νικολαΐδη, Ιωάννινα 1978, σ. 44-45.

[9] Βλ. AMI, ΑΒΕ 488, *ό. π.*, πιστοπ. εφορ. κοιν. Τζιοντίλης Κουρέντων / εν Τζιοντίλη τη 5-11-1919.

[10] Καμπέρης, *ό. π.*, σ. 45.

[11] Πρβλ. Κ. Α. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, τόμος πρώτος, Κέρκυρα 1950, σ. 34-35.

[12] Βλ. AMI, ΑΒΕ 488, *ό. π.*, α) πιστοπ. εφορ. κοιν. Περάτης / 5-11-1919, β) πιστοπ. εφορ. κοιν. Ραψίστης / 5-11-1919 και γ) πιστοπ. εφορ. κοιν. Κοσμηράς / 25-4-1920.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ως Ελληνοδιδάσκαλος προσέφερε υπηρεσίες στην Ελληνική Σχολή Ζίτσας κατά το έτος 1900-1901 και ο Στέφανος Τρικκαληνός, με ετήσιο μισθό 36 εικοσόφραγκα (ή λίρες οθ. 31,40)[1]. Φαίνεται πως ανέλαβε χρέη διευθυντή της Σχολής, σε αντικατάσταση του Ν. Ξυλάνη. Στη θέση αυτή θα παραμείνει επί τριετία (1900-1903). Κατά τις επιμνημόσυνες εκδηλώσεις για τους ευεργέτες της Ζίτσας Αναστάσιο και Δημήτριο Φιλίτη (26-10-1901), που πραγματοποιήθηκαν στο ναό του Αγίου Δημητρίου, ο Στέφανος Τρικκαληνός έπλεξε τα προσήκοντα εγκώμια[2]. Οι ετήσιες αποδοχές του τη δεύτερη χρονιά διατηρήθηκαν στο ίδιο περίπου ύψος με αυτές της προηγούμενης χρονιάς, δηλαδή 31 λίρες[3], ενώ κατά το 1902-03, τελευταίο χρόνο της στη Ζίτσα παραμονής του παρατηρείται σχετική μείωση μισθού, που φθάνει τις 27.93 λίρες[4].

Ο Στέφανος Αθανασίου Τρικκαληνός ήταν Ιωαννίτης. Γιος βυρσοδέψη, γεννήθηκε περί το 1872. Στα σχολεία των Ιωαννίνων παρακολούθησε τα προσήκοντα σε κάθε κύκλο μαθήματα και το 1891-92, σε ηλικία 19 ετών, αποφοίτησε από τη Ζωσιμαία Σχολή[5]. Κατά πάσα πιθανότητα, υπείκοντας σε ανάγκες βιοπορισμού, στράφηκε στη συνέχεια προς το «δασκαλίκι», τη συνήθη των αποφοίτων του Γυμνασίου επαγγελματική διέξοδο. Όντας διδάσκαλος στη Ζίτσα είχε ήδη προσανατολιστεί προς την κατεύθυνση συνέχισης των σπουδών του, προσβλέποντας ήδη από το 1902 στην υποτροφία του Αν. Φιλίτη[6], η σχετική ωστόσο αίτησή του ικανοποιήθηκε μόλις κατά το 1904[7], οπότε εγγράφηκε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στη διάρκεια του ακαδ. έτους 1908-1909 υπέστη τις πρακτικές εξετάσεις και αξιώθηκε του βαθμού «λίαν καλώς»[8]. Το γεγονός είναι ενδεικτικό [βλ. και περίπτωση Ι. Χρυσοχόου] των δυσκολιών και των εμποδίων, οικονομικής υφής κυρίως, που συναντούσαν οι επιθυμούντες τα χρόνια εκείνα να σπουδάσουν. Η εκ διαλειμμάτων φοίτηση δεν φαίνεται να ήταν και τόσο ασυνήθιστη. Υπό το πρίσμα αυτό η περιάδραξη της ευκαιρίας για συνέχιση των σπουδών, ακόμη και σε προχωρημένη σχετικά ηλικία, δείχνει ανάγλυφα τη μορφωτική στέρηση.

Βοηθός του Τρικκαληνού στην Ελληνική σχολή Ζίτσας ήταν τη σχολική χρονιά 1901-02 ο Ιωάννης Λιάπης του Δημητρίου, που στις προμνησθείσες εκδηλώσεις στη μνήμη των Ζιτσαίων ευεργετών εκφώνησε τον πανηγυρικό της ημέρας[9], η τοποθέτησή του όμως στη Σχολή υπήρξε προγενέστερη. Ήδη από το 1899 επισημαίνεται διδακτική του παρουσία, με αποδοχές κατά την τριετία 1899-1902

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, αρ. 5 / 24-8-1900. – ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1900-1901. Πρβλ. και Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 198.

[2] Βλ. εφ. *Φ. Η.*, φ. 408 / 15-12-1901.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1901-1902.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 169: Μισθολ. Κατάστασις των εκπ/ρίων των αρρένων Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1902-03.

[5] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1891-92, αρ. μαθ. 24 και Ειδικός έλεγχος 1891-1902, σχ. έτος 1891-92, α/α 464, αρ. μαθ. 24.

[6] Σε επιστολή του προς τον πρόεδρο του ΣΔΕΓ Α. Ζαΐμη, διαχειριστή του Φιλιτείου κληροδοτήματος, διαμαρτύρεται, επικαλούμενος τον κανονισμό υποτοφιών, για παράτυπη εκλογή υποτρόφου εξ Ιωαννίνων, ψέγει το διευθύνοντα πρόξενο κ. Ιωσήφ που συνέστησε τον Α. Γκαλδέμο εν αγνοία του γενικού προξένου κ. Μπέτσου και προεξοφλώντας τη γνώμη του μητροπολίτη Ιωαννίνων και εκφράζει ελπίδα για επανόρθωση. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Επιστολή Σ. Τρικκαληνού προς Α. Ζαΐμη, πρόεδρο του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση 9-10-1902.

[7] Βλ. ΑΜΙ, Φ. Κληροδοτήματα / υποφ. Κληρ. Αν. Φιλίτη [κατάλογος υποτρόφων, αρ. 40]. Πρβλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, Κανονισμός των υποτροφιών του κληροδοτήματος Αναστασίου Φιλίτου / 10-8-1905. Σύμφωνα με το 5° άρθρο του κανονισμού για την εισαγωγή σε Πανεπιστήμιο απαιτείται η προσκόμιση απολυτηρίου Γυμνασίου με βαθμό τουλάχιστον «καλώς».

[8] Βλ. Εθνικόν Πανεπιστήμιον, *Τα κατά την πρυτανείαν Κυπαρίσσου Στεφάνου πρυτανεύσαντος κατά το ακαδ. έτος 1908-1909*, εν Αθήναις 1911, σ. 161, αύξ. αρ. 29.

[9] Βλ. εφ. *Φ. Η.*, φ. 408 / 15-12-1901.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

19.20 λίρες (22 εικοσόφραγκα), 21.81 λίρες (περ. 25 εικ.) και 24 λίρες αντίστοιχα[1]. Επίσης υπηρεσία του στη Ζίτσα προκύπτει και κατά το 1903-04[2]. Τη χρονιά αυτή οι αποδοχές του είναι σχετικά μειωμένες και μόλις φθάνουν στις 17 λίρες[3].

Από τις πληροφορίες που διαθέτουμε συνάγεται ότι ο Ι. Λιάπης γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1878[4]. Ο πατέρας του Δημήτριος Ι. Λιάπης ήταν καφεπώλης. Η μητέρα του ονομαζόταν Άννα Χρ. Λιάσκου[5]. Πιθανότατα χώρος εργασίας του πατέρα του ήταν τα Ιωάννινα, λόγος που ίσως ερμηνεύει το ότι προτίμησε πολύ νωρίς τα σχολεία της πόλης. Από στοιχεία εγγραφών στο αρχείο της Ζωσιμαίας εικάζεται πως μόνο μέχρι την Α΄ τάξη Σχολείου πήγε στη Ζίτσα. Κατά το 1890-91 εγγράφηκε στη Β΄ Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής[6], παρακολούθησε δε με επιτυχία τα μαθήματα μέχρι και την Γ΄ τάξη του Γυμνασίου (1896-97)[7]. Στη συνέχεια (σχ. έτος 1897-98) εγγράφηκε και παρακολού-θησε μαθήματα στη Δ΄ τάξη της Ζωσιμαίας, χωρίς ωστόσο να λάβει απολυτήριο. Αυτό προκύπτει τόσο από πιστοποιητικό του εν Άρτη Γυμνασίου, στο οποίο καταφαίνεται ότι *εξετασθείς την απολυτήριον εξέτασιν συμπληρωματικώς κατά Σεπτέμβριον του 1902 εκρίθη άξιος απολύσεως με βαθμόν καλώς 5 28/41 και διαγωγήν κοσμίαν*[8], όσο και από κατάλογο Ζιτσαίων, αιτουμένων υποτροφία από το κληροδότημα Αν. Φιλίτη[9]. Υπό το φως των ανωτέρω πληροφοριών ο χαρακτηρισμός του ως πτυχιούχου Γυμνασίου δεν είναι απολύτως σωστός για το προ του 1902 διάστημα[10] – μπορεί να θεωρηθεί ως τελειόφοιτος απλώς.

Ήδη από το Μάρτιο του 1902 εκδηλώθηκε πρωτοβουλία της κοινότητας Ζίτσας προς το Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων προκειμένου να δοθούν οι δύο μέλλουσες να προκύψουν θέσεις υποτρόφων, που αντιστοιχούσαν στη Ζίτσα από το κληροδότημα Αν. Φιλίτη, στον άριστο και επιμελέστατο διδάσκαλο Ιωάννη Λιάπη για μετάβασή του στην Ευρώπη (Ζυρίχη ή αλλού) για ανώτερες παιδαγωγικές σπουδές, με ταυτόχρονη ανάληψη της υποχρέωσης να εργαστεί επανερχόμενος στα σχολεία της Ζίτσας επί 5ετία με μισθό ανάλογο προς τους πόρους της κοινότητας[11]. Το αίτημα συνοδευόταν από αίτηση του ενδιαφερομένου και παρόλο που η επιχειρηματολογία της κοινότητας για την αναγκαιότητα ανόδου της παιδαγωγικής στάθμης του διδακτικού προσωπικού και την προσδοκώμενη ωφέλεια των εκπαιδευτικών της καταστημάτων υπήρξε στέρεα, φαίνεται πως δεν είχε προοπτική επιτυχίας, αφού η δέσμευση δύο θέσεων υποτρόφων για σπουδές ενός μόνο ατόμου ερχόταν σε πλήρη αντίθεση προς τον κανονισμό. Γι' αυτό άλλωστε ο Λιάπης, αφού πρώτα παίρνει το απολυτήριο Γυμνασίου, εγγράφεται στη συνέχεια (Σεπτέμβριο του 1902) στο πρώτο έτος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ευελπιστώντας να αποπερατώσει τις εκεί σπουδές του με την ειρημένη υποτροφία[12]. Η εφοροδημογεροντία Ζίτσας υποστήριξε ως εξής την υποψηφιότητά του: *Επί*

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. καταστάσεις ... ετών 1899-1900, 1900-01 και 1901-1902.

[2] Βλ. AMI, B.III. A2 [Μητροπολιτικά Δικαστήρια – Πρακτικά 1903-1906], σ. 227, αρ. 214 / 18-6-1904 [: *Διαγράφεται του εκλογικού καταλόγου ο Ιωάννης Λιάπης άτε τυγχάνων διδάσκαλος εν Ζίτση.*].

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1903-1904.

[4] Βλ. AKZ / ΜΑ-1914, αρ. 314.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: πιστοπ. ιερέων και μουχταροδημ. κ. Ζ. / εν Ζίτση τη 28-10-1902.

[6] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γεν. έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1890-91, αρ. μητρ. 3587.

[7] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1896-97, α/α 277.

[8] ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: αποδεικτικόν με αρ. μαθ. 20 και αρ. βιβλ. πιστ. 457 / εν Άρτη τη 15-1-1903.

[9] ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: κατάσταση υποψηφίων υποτρόφων από Ζίτσα [10 τον αριθμό], χ. χ.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1899-1900.

[11] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Αίτησις της κοινότητος Ζίτσης προς Αλ. Ζαΐμην, πρόεδρον του ΣΔΕΓ [περί παροχής των δύο υποτροφιών του Φιλ. Κληροδ. τω εκ Ζίτσης και διδασκάλω εν τοις παρ' αυτή Σχολείοις Ιωάνη Δημ. Λιάπη] / εν Ζίτση τη 24-4-1902.

[12] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Αίτηση Ι. Δ. Λιάπη προς Γεν. Πρόξ. Ιωαννίνων / εν Ιωαννίνοις τη 17-12-1902.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τριετίαν όλην [1899-1902] *μετά πατριωτικού ζήλου και αυταπαρνήσεως εν τοις εκπαιδευτηρίοις ημών διδάξας, επέδειξε μέχρι τούδε διαγωγήν σώφρονα και* ανεπίληπτον[1]. Η αποτυχία και της νέας αίτησής του τον ανάγκασε να εγκαταλείψει οριστικά τις σπουδές του, αφού την επόμενη χρονιά (1903-04) μετήλθε και πάλι το διδάσκαλο στη Ζίτσα. Στη συνέχεια φέρεται να υπηρέτησε ως σχολάρχης στη Δυτική Μακεδονία, όπου ανέπτυξε πατριωτική δράση μαζί με τους συμπατριώτες του Ι. Χρυσοχόο και Ν. Ξυλάνη[2]. Φαίνεται ότι κάποιο διάστημα βρέθηκε στη Λήμνο, άγνωστο με ποια ιδιότητα, και στη συνέχεια στη Θεσσαλονίκη, την οποία επέλεξε και ως τόπο μόνιμης διαμονής του (έκανε μάλιστα και μεταδημότευση)[3]. Ο Β. Οικονόμου[4] του αποδίδει την ιδιότητα του δημοσιογράφου. Είναι πολύ πιθανό η εγκατάστασή του στη Θεσσαλονίκη να σχετίζεται με την εγκατάλειψη της διδακτικής έδρας και την εγκόλπωση της δημοσιογραφικής ιδιότητας, την οποία άσκησε κατά τα φαινόμενα μέσα από τις στήλες της εφημερίδας «Μακεδονία»[5]. Ο Ι. Λιάπης πέθανε στη Θεσσαλονίκη.

Κατά το 1901-02 προσλαμβάνεται ως διδάσκαλος (βοηθός) του δημοτικού σχολείου Ζίτσας ο Στέφανος Χρ. Τζιούφης από το Καπέσοβο (1858 / 1860-1938). Δίδαξε συνολικά δύο έτη στην κωμόπολη, το 1901-02 και το 1910-11, σύμφωνα δε με τους εφόρους της κοινότητας *λίαν ευδοκίμως και επιδειξάμενος αρίστην διαγωγήν*[6]. Ο ετήσιος μισθός του ορίστηκε την πρώτη χρονιά στις 24 λίρες, ενώ το 1910-11 συμφωνήθηκε για 27 λίρες[7]. Όσον αφορά τα προσόντα του χαρακτηριστική είναι έκθεση του επιθεωρητή των σχολείων του Ζαγορίου Καθάρειου κατά το τέλος του σχ. έτους 1912-13, όταν ο Τζιούφης υπηρετούσε στην κοινότητα Δραγαρίου [*στο ηνωμένον αρρεναγωγείον με 5 τάξεις και μόλις 6 μαθητές!!!*]: *... ετών 55, έγγαμος έχων 8 τέκνα, απολυτήριον της Ζ. Σχ. (του 1877 απολεσθέν ήδη), έτη υπηρεσίας 36 εν διαφόροις μικροίς και μεγάλοις χωρίοις της Ηπείρου και ετήσιον μισθόν 35 εικοσόφραγκα. Είναι εμπειρότατος, άριστα κατηρτισμένος και ευμέθοδος. διό και τα αποτελέσματα της εργασίας αυτού είναι λαμπρά*[8].

Η διδακτική πορεία του έχει ως εξής: Φαίνεται πως κάνει αρχή της διδασκαλικής του σταδιοδρομίας στη γενέτειρα, με την πρόσληψή του στην Πασχάλειο Σχολή Καπεσόβου κατά τη διετία 1881-83, καθώς και τις χρονιές 1889-90 και 1897-98[9]. Το 1897-98 η αμοιβή του ανερχόταν σε 28 εικοσόφραγκα[10]. Στη Σχολή Σκαμνελίου δίδαξε επί τέσσερα συνεχή έτη (1884-1888), στην Ελληνική και Δημοτική Σχολή Μπάγιας (Κήπων) Ζαγορίου κατά το 1888-89 και 1894-95, με μισθό τη δεύτερη αυτή χρονιά 30 οθ. λίρες[11]. Το 1895-96 και το 1911-13 παραδίδει μαθήματα στο μικτό

---

[1] ΣΔΕΓ, ό. π. [Ε6 / 453]: πιστοπ. εφοροδημογ. / εν Ζίτση τη 28-10-1902.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / διάφορα έγγραφα / Ι. Τρίμμη, *Συμβολή των Ζιτσαίων στους Εθνικούς Αγώνας* [λόγος του σε εορταστική συνεστίαση της Αδελφότητας Ζιτσαίων την 27 Μαρτίου 1965].

[3] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 314. Πρβλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 187.

[4] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 166.

[5] Σχετικά με τη δημοσιογραφική του ιδιότητα βλ. Γιώργος Αναστασιάδης, *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων*, Θεσ/νίκη 1994, σ. 67: κατάλογος δημοσιογράφων [η κατάρτιση του καταλόγου αποδίδεται από το συγγραφέα στον Γ. Γαβριηλίδη, *Οδηγός Θεσσαλονίκης και περιχώρων*, χ. ά. στ.].

[6] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 488, υποφ. Στ. Χρ. Τζιούφης, πιστοπ. εφόρων της κοιν. Ζίτσας / εν Ζίτση τη 21-8-1913.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. καταστάσεις ... 1901-1902 και 1910-11.

[8] Εργολάβος, Ζαγοροχώρια ... , σ. 99.

[9] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 488, *ό. π.*, πιστοπ. εφορ. κοιν. Καπεσόβου / 4-8-1913.

[10] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 198.

[11] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 488, *ό. π.*, πιστοπ. εφορ. κοιν. Σκαμνελίου / 3-8-1913, πιστοπ. κοιν. Μπάγιας / 31-7-1913 και συμβόλαιο μεταξύ εφόρων κοιν. Μπάγιας και Στ. Τζιούφη με αρ. πρωτ. 1205, βιβλ. συμφ. διδασκάλων αρ. 65 / 25-10-1894.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σχολείο της κοινότητας Δραγαρίου (Καστανών)[1]. Το 1896-97 διορίζεται στα Δερβίζιανα με μισθό 24 εικοσόφραγκα[2]. Από το 1899 έως 1901 υπηρετεί στην Άνω Βίτσα, με ετήσιες αποδοχές την πρώτη (άρα και τη δεύτερη, οπότε το συμβόλαιο ανανεώνεται σιωπηρά) χρονιά 20 λίρες[3], στη συνέχεια στη σχολή Βούλτζης κατά το 1902-03[4], και αμέσως μετά την πρώτη θητεία του στη Ζίτσα *λίαν ευδοκίμως* στη σχολή της κοινότητας Σοποτσελίου (Διλόφου) για 3 συνεχή έτη (1903-1906), με αμοιβή το 1903-04 25 εικοσόφραγκα[5]. Τέλος, το 1913-14 απαντάται στην κοινότητα Κουκουλίου[6]. Πέθανε στις 21. 1. 1938[7].

Στον κατάλογο των διδασκάλων που δίδαξαν στη Ζίτσα οι πηγές συγκαταλέγουν και το Λεωνίδα Βαζήνα ή Μπαζήνα (απαντάται και γραφή Βαζίνας)[8]. Ο Βαζήνας γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1881[9]. Ο πατέρας του Ζώης Βαζήνας ήταν ξενοδόχος – οινοπνευματοπώλης στα Γιάννινα. Για το λόγο αυτό προτίμησε να πάρει κοντά του από πολύ νωρίς το γιο του για να μαθητεύσει στα σχολεία των Ιωαννίνων. Γνωρίζουμε ότι αποφοίτησε από την Καπλάνειο Σχολή, δεν είμαστε ωστόσο σε θέση να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα ότι εγγράφηκε εκεί από την πρώτη τάξη. Ενδέχεται την πρώιμη περίοδο της μαθητείας του στη στοιχειώδη εκπαίδευση να ήταν στο δημοτικό σχολείο της πατρίδας του. Ήδη κατά το 1892-93, σε ηλικία 12 ετών εγγράφεται στην Α΄ τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας[10]. Το 1899-1900 φοιτά στη Δ΄ γυμνασιακή τάξη. Το 1900 ήταν η χρονιά κατά την οποία εκδηλώθηκε στάση από τους μαθητές της τάξης αυτής. Αποτέλεσμα της μαθητικής εξέγερσης ήταν να αποκλειστούν από τις εξετάσεις (πλην ενός, γόνου οικογενείας μεγάλης κοινωνικής ισχύος μεταξύ των Ιωαννιτών, που αποστάτησε και έλαβε απολυτήριο το 1900). Η διευθέτηση της κατάστασης μετά από ισχυρές πιέσεις και έντονες παρεμβάσεις έδωσε τη δυνατότητα στους στασιάσαντες να πάρουν μέρος στις εξετάσεις τον Ιανουάριο του 1901 και σε 16 από τους 36 συνολικά να λάβουν απολυτήριο[11], μεταξύ των οποίων και ο Λ. Βαζήνας[12].

Για πρώτη φορά προσλήφθηκε στη Ζίτσα ως βοηθός της εκεί Ελληνικής Σχολής τη σχολική χρονιά 1902-03, με ετήσιες αποδοχές 17,45 λίρες[13]. Δεν είναι σαφές τι έκανε

---

[1] ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. εφορ. κοιν. Δραγαρίου / 27-7-1913. Πρβλ. για το 1895-96 Νικολαΐδου, *ό. π.*, που σημειώνει διορισμό του για 4 μήνες και αμοιβή 10 εικοσόφραγκα [δηλ. σε ετήσια βάση 30 εικ.].

[2] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, αρ. 30 / 7-9-1896. – Νικολαΐδου, *ό. π.*

[3] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 488, *ό. π.*, πιστοπ. εφόρων εκπαιδευτηρίων κοιν. Άνω Βεΐτσης Ζαγορίου / 30-7-1913. – Νικολαΐδου, *ό. π.*

[4] ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. εφορ. κοιν. Βούλτσης με ημερομηνία έκδοσης 15-7-1914.

[5] ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. εφορ. κοιν. Σοποτσελίου / 30-7-1913. Για μισθοδοτικά στοιχεία βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*

[6] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 488, πιστοπ. εφορ. κοιν. Κουκουλίου / 25-7-1914. Πρβλ. Ξηραδάκη, *ΗΕ* 22 (1973), σ. 224, που κατά παράδοξα εσφαλμένο τρόπο τοποθετεί συλλήβδην τη διδακτική παρουσία του Τζιούφη στο Κουκούλι [31 συναπτά έτη!!!].

[7] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*

[8] Βλ. Σπ. Εργολάβος, *Τα Ζαγοροχώρια*, ό. π., σ. 85. Πρβλ. και ΑΔΣΖ / *Ιστορία σχολείων Ζίτσης...*, σ. 7.

[9] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 351. Πρβλ. και Π. Δ. Τζιόβας, *Σελίδες από την ιστορία της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων (Η ανταρσία των μαθητών στα 1900 και η ανέγερση του νέου κτιρίου της σχολής)*, Ιωάννινα 1991, σ. 15. Διαφορετικά ο Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165, τοποθετεί, εσφαλμένα, τη γέννησή του το 1884.

[10] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1899-1900, α. αρ. μαθητ. 257.

[11] Βλ. σχετικά με τα γεγονότα του 1900 Π. Δ. Τζιόβας, *ό. π.* – Σπύρος Εργολάβος, *Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1993, σ. 238-243. Πρβλ. και Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 233, που ισχυρίζεται ότι ήδη τον Οκτώβριο του 1900 η εφορεία επέτρεψε να προσέλθουν σε εξετάσεις οι μαθητές της διαλυθείσας Δ΄ τάξης πλην των πρωταιτίων.

[12] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Ειδικός έλεγχος 1891-1902, σχ. έτος 1899-1900, α/α 3, αρ. μαθητ. 271.

[13] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 169: Μισθολ. Κατάστασις των εκπ/ρίων των αρρένων Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1902-03.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μέχρι το 1908-09, οπότε επανεμφανίζεται στα σχολεία της κοινότητας, με μισθό αυτή τη φορά 25.30 λίρες[1], έχοντας ωστόσο υπόψη ότι κατά το 1910-11 βρισκόταν στο Πάπιγκο[2] και το 1912-13 υπηρετούσε στο *ηνωμένον Αρρεναγωγείον* (4 τάξεις δημοτικού + 2 Ελληνικού) της Άνω Βίτσας Ζαγορίου, με συνολικά εξαετή υπηρεσία τη χρονιά αυτή[3], καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το μεσοδιάστημα 1903-1908 δεν άσκησε το διδασκαλικό επάγγελμα. Η πιθανότητα να τελειοποίησε στη φάση αυτή τις σπουδές του φοιτώντας σε Διδασκαλείο, αν και δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς, είναι αδύνατο να ελεγχθεί ελλείψει σχετικών στοιχείων.

Αποκαλυπτική όσον αφορά το εκπαιδευτικό του πορτραίτο είναι η έκθεση του επιθεωρητή των σχολείων Ζαγορίου Α. Καθάρειου (Ιούλιος 1913), σύμφωνα με την οποία ο Λεωνίδας Βαζήνας *είναι ικανώς πεπειραμένος, ευπρόσωπος και διδακτικός, σοβαρός και αξιοπρεπής*[4]. Οι σχετικά υψηλές αποδοχές του (52 εικοσόφραγκα) πιστοποιούν και αυτές κατά μία έννοια τις διδακτικές του ικανότητες. Ατυχώς το νήμα της ζωής του κόπηκε πολύ νωρίς και διακόπηκε πρόωρα η εκπαιδευτική του συνεισφορά. Πέθανε στις 14-5-1917[5], μετά από πολύμηνη ασθένεια (πνευμονία)[6], σε ηλικία μόλις 36 ετών. Τη χρονιά αυτή υπηρετούσε στο Ελληνικό Σχολείο Παραμυθιάς ως πρωτοβάθμιος Ελληνοδιδάσκαλος[7].

Ζιτσαίος ήταν και ο Βασίλειος Φωλλίδης. Γεννήθηκε το 1878. Ήταν γιος του Γεωργίου Χρ. Φωλλίδη, εμπόρου το επάγγελμα, και της Παρασκευής Χρ. Μπότσιου[8]. Αφού ολοκλήρωσε τη στοιχειώδη και μέρος της σχολειακής εκπαίδευσης στα εκπαιδευτήρια της πατρίδας του, το 1891-92 εγγράφηκε στη Γ΄ Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής[9], όπου διήκουσε τα μαθήματα μέχρι και την Γ΄ Γυμνασίου (σχ. έτος 1897-98 – διετής στη Γ΄ τάξη)[10]. Κατά το σχολικό έτος 1898-99, άγνωστο για ποιο λόγο, πιθανότατα πάντως σχετιζόμενο με επαγγελματικές υποχρεώσεις του πατέρα του, φοίτησε στη Δ΄ τάξη του Γυμνασίου Άρτας, από όπου, επανεξετασθείς κατά Σεπτέμβριο του 1899 στη Λογική και Κοσμογραφία *εκρίθη άξιος βαθμού καλώς 5 34/41 και της εις το Πανεπιστήμιον φοιτήσεως*[11]. Πιθανώς μετήλθε το διδάσκαλο σε πέριξ της Ζίτσας κοινότητες, προσβλέποντας στο κληροδότημα Αν. Φιλίτη για υποτροφία που θα επέτρεπε συνέχιση των σπουδών του. Σχετική αίτησή του προς το Γενικό Πρόξενο της Ελλάδος στα Ιωάννινα και δι' αυτού προς το ΣΔΕΓ υποβλήθηκε κατά το 1902[12]. Φαίνεται πως το αίτημα δεν ευοδώθηκε, αφού την ίδια χρονιά (1902-

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1908-09.

[2] Βλ. εφ. *Ήπειρος* , φ. 86 / 20-2-1911. Πρβλ. και Ιωάννης Γ. Παπαϊωάννου, *Το Πάπιγκο. Ένα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου*, τόμος πρώτος, έκδ. Γ΄ βελτιωμένη και επηυξημένη, Πάπιγκο 1994 [1η έκδ., Α΄ τόμος, Θες/νίκη 1977], σ. 96, συν. υποσ. 2 της σ. 94, όπου αποδίδεται εσφαλμένα το επώνυμό του ως Μπατζίμας.

[3] Βλ. Σπ. Εργολάβος , *Τα Ζαγοροχώρια* , ό. π. , σ. 85.

[4] Εργολάβος, *ό. π.*

[5] Βλ. ΑΚΖ, *ό. π.*.

[6] Βλ. σχετικά ΑΕΖ / ΠΕ [αιτήσεις άδειας ασθενείας του Λεωνίδα Βαζήνα και εκθέσεις ορκοδοσίας ιατρών], αρ. 30 / 15-3-1917, αρ. 36 / 28-3-1917 και 43 / 5-5-1917. Στην αρχική διάγνωση των ιατρών Δ. Παπαπέτρου και Χρ. Μαντά αναφέρονται επί λέξει τα εξής: ... *εύρομεν αυτόν πυρέσσοντα ισχυρώς και πάσχοντα εξ εντόνου βρογχίτιδος του αριστερού πνεύμονος και χρήζει νοσηλείας κατ' οίκον πλέον του μηνός* ...

[7] ΑΣΖ / αρ. 507 / 3-10-1917.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: πιστοπ. ιερέων και μουχταροδημ. Ζίτσης / εν Ζίτση τη 27-11-1902.

[9] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ: Μητρώον ... αρχόμενον από του έτους 1863, αρ. μητρ. 3694 και Μαθητολόγιον 1891-1901, αρ. μαθ. 267.

[10] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ: Μαθητολόγιον 1891-1901, α/α 288.

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Απολυτ. αρ. 44 του εν Άρτη Γυμνασίου [αρ. μαθ. 54, αρ. βιβλ. πιστ. 335] / εν Άρτη τη 2-3-1901.

[12] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Κατάσταση Ζιτσαίων αιτούντων υποτροφία από κληρ. Αν. Φιλίτη. Πρβλ. και πιστοπ. ό. π.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

03) ο Β. Φωλλίδης συμφωνήθηκε διδάσκαλος των σχολείων Ζίτσας, επιφορτισμένος με καθήκοντα βοηθού της Δημοτικής Σχολής, με ετήσιο μισθό 17.45 λίρες[1]. Δεν ξανασυμφωνήθηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Άδηλη είναι επίσης και η μετέπειτα δράση του. Πάντως μέχρι το 1924 τουλάχιστον φαίνεται πως εξακολουθεί να έχει τη διδασκαλική ιδιότητα[2], ενώ αργότερα (1928 και εξής) προσανατολίστηκε στην ενάσκηση του εμπορικού επαγγέλματος, ακολουθώντας τα βήματα του πατέρα του[3]. Φαίνεται πως άφησε την τελευταία του πνοή στη Ρουμανία[4].

Το σχολικό έτος 1903-04 εντοπίζεται να διδάσκει στην Ελληνική Σχολή της κοινότητας Ζίτσας, έχει μάλιστα αναλάβει και τη διεύθυνσή της[5], ο Μιχαήλ Δ. Παπαθανασίου από το Πάπιγκο Ζαγορίου[6], με ετήσιο μισθό 36 οθ. λίρες[7]. Με βάση πληροφορίες της Κ. Ξηραδάκη[8], που επικαλούμενη στοιχεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου οριοθετεί τη σταδιοδρομία του μεταξύ των ετών 1873-1914, πιθανολογούμε ως χρόνο γέννησής του το 1852 / 53. Όταν ήλθε, επομένως, στη Ζίτσα, στην οποία η πρόσληψή του, σημειωτέον, υπήρξε ευκαιριακή – δεν ανανεώθηκε για άλλη χρονιά το συμβόλαιό του – ήταν ήδη μάχιμος εκπαιδευτικός, με τριακονταετή διδακτική εμπειρία.

Συγκεκριμένα η διδακτική του παρουσία, στο βαθμό που μπορούμε να την παρακολουθήσουμε, έχει ως εξής: Εργάστηκε επί τριετία, από το 1889-1891 και κατά το 1910-11, στα σχολεία των Άνω Σουδενών[9]. Από το 1892 και για οκτώ συνεχή σχολικά έτη, δηλ. μέχρι το 1900, προσέφερε *πάνυ επιτυχώς και ευδοκίμως* διδακτικές υπηρεσίες στο Λύκειο Αράπη, *όπερ Λύκειον διετέλει κατά τα άνω έτη υπό την προστασίαν και εποπτείαν των ελληνικών προξενικών αρχών Ιωαννίνων υπό την άμεσον επίβλεψιν της Ι.Μ.Ι έναντι των τουρκικών αρχών*, ως πρωτοβάθμιος διδάσκαλος των ανωτέρων τάξεων του δημοτικού τμήματος και των τριών τάξεων του Ελληνικού κατά τις ανάγκες του καταστήματος, *μετά δε της διακρινούσης αυτόν ικανότητος εδίδαξε και τα Θρησκευτικά των δύο πρώτων γυμνασιακών τάξεων.* Προσλήφθηκε μάλιστα κατά τα τρία πρώτα έτη της εκεί διδασκαλίας του και εσωτερικός διδάσκαλος και του ανατέθηκε το καθήκον της επίβλεψης και της βοήθειας των εσωτερικών μαθητών κατά τις εσπερινές και πρωινές τους μελέτες, *εις ό και θαυμασίως επέτυχεν*[10]. Από την υπόλοιπη διδασκαλική του διαδρομή προκύπτουν στοιχεία για το 1902, που διδάσκει στο δημοτικό σχολείο Παπίγκου[11], και για το 1908, οπότε, σύμφωνα με τον Μπέττη[12], ανέλαβε τη διεύθυνση του

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 169: Μισθολ. Κατάστασις των εκπ/ρίων των αρρένων Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1902-03.

[2] Βλ. *Πασχαλινόν Πανηγυρικόν Περιοδικόν Καμπάνας*, Youngstown, Ohio, 27 Απριλίου 1924 [: Ζίτσα–Ηπείρου], σ. 25.

[3] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, αυξ. αρ. 270 / 1279.

[4] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 205.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Απόδειξη πληρωμής, φέρουσα την υπογραφή του Σχολάρχη των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων των αρρένων Ζίτσης Μ. Παπαθανασίου / εν Ιωαννίνοις 14-5-1904.

[6] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 485, υποφ. Μ. Δ. Παπαθανασίου, πιστοπ. εφοροεπ. των εκπ/τηρίων Ζίτσας με ημερ. 26-3-1918. Πρβλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*, 21 (1972), σ. 290 και 22 (1973), σ. 224, η οποία αναφέρει θητεία του στη Ζίτσα, χωρίς ωστόσο χρονολογικούς προσδιορισμούς.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1903-1904.

[8] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*

[9] Βλ. *ό. π.*, πιστ. κοιν. Άνω Σουδενών / 8-3-1918. Πρβλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*

[10] ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. Ι. Μ. Ι. με αρ. πρ. 132 / Ιωάννινα Μάρτιος 1923 και αντίγρ. πιστοπ. του Αν. Αράπη, εκδομένο στα Ιωάννινα με ημερ. 19-6-1900. Πρβλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*, που αναφέρει μόνο τόπο (Γιάννενα) και όχι σχολείο.

[11] Βλ. Ιωάννης Γ. Παπαϊωάννου, *Το Πάπιγκο. Ένα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου*, τόμος πρώτος, έκδ. Γ΄ βελτιωμένη και επηυξημένη, Πάπιγκο 1994 [1η έκδ., Α΄ τόμος, Θεσ/νίκη 1977], σ. 95, συνέχεια σημ. 2 της σ. 94. Πρβλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*

[12] Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 362. Πρβλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχολαρχείου Κουρέντων, το οποίο μεταρρύθμισε και το προήγαγε σε τριτάξιο. Την όλη εικόνα συμπληρώνει η αόριστη αναφορά της Ξηραδάκη, ότι, εκτός από τις προαναφερθείσες κοινότητες, δίδαξε επιπροσθέτως και στο Βιτσικό, Δελβινάκι, Βούρμπιανη, Λάμποβο και Θεσσαλονίκη. Προσθέτει, τέλος, πως πέθανε στα Γιάννινα στις 28-4-1938[1].

Κατά το 1903-04, επίσης, διδάσκαλος στη Δημοτική Σχολή συμφωνήθηκε ο Θεοδόσιος Ντάφλος, με ετήσια αντιμισθία 21 οθ. λιρών[2]. Το συμβόλαιό του ανανεώθηκε και για την επόμενη σχολική χρονιά 1904-05, στη διάρκεια της οποίας του ανατέθηκαν καθήκοντα βοηθού δημοδιδασκάλου[3], με ελαφρά αυξημένη ετήσια αμοιβή, ύψους 22.69 λιρών[4].

Ο Θεοδόσιος Γ. Ντάφλος ήταν Ιωαννίτης. Γεννήθηκε το 1884. Ο πατέρας του ήταν αλευροπώλης. Στοιχειώδη μόρφωση έλαβε στη Βαλάνειο Σχολή και σε ηλικία μόλις 10 ετών, το 1894-95, εγγράφηκε στην Α΄ Σχολείου της Ζωσιμαίας[5], από την οποία αποφοίτησε το σχολικό έτος 1900-1901 με πολύ καλή βαθμολογία[6]. Δεν είναι γνωστό πού δίδαξε πριν να προσληφθεί στη Ζίτσα. Από τη μετέπειτα πορεία του σημειώνουμε τη χρονιά 1905-06, κατά την οποία απαντάται ως δημοδιδάσκαλος στην Άνω Κόνιτσα με μισθό 2914 γρόσια[7]. Δεν προέκυψαν άλλα στοιχεία για τη δράση του.

Το 1903-04 προσλήφθηκε στη Ζίτσα, ως βοηθός της δημοτικής Σχολής, ο Ιωάννης Κέντρος, αγνώστων λοιπών στοιχείων, με μισθό 16 μόλις λίρες[8]. Φαίνεται πως υπηρέτησε υπό την καθοδήγηση του Θ. Ντάφλου. Το γεγονός ότι ούτε ο Ντάφλος δεν διέθετε επαρκή διδακτική πείρα, καθώς και το χαμηλό ύψος των απολαβών του διδακτικού προσωπικού συλλήβδην τη χρονιά αυτή [συνολική δαπάνη για μισθούς των διδασκάλων των σχολείων αρρένων μόλις 90 λίρες] αντανακλά την προχειρότητα και τις δυσκολίες στο χειρισμό των εκπαιδευτικών ζητημάτων, απότοκα της εξαιρετικά ταραγμένης πολιτικής κατάστασης και της αδυναμίας να εκλεγεί εφορεία το 1903. Μάλιστα είναι γνωστό πως τα σχολεία άρχισαν τη λειτουργία τους μόλις το Δεκέμβριο του 1903[9]. Ενδεχομένως οι χαμηλοί μισθοί να οφείλονται και στο γεγονός αυτό, να έχουν δηλ. πλασματικό χαρακτήρα και η αναγωγή τους σε ετήσια βάση να δίνει μεγαλύτερα ποσά. Το βέβαιο είναι πως ο Κέντρος δεν δίδαξε ξανά στη Ζίτσα, άγνωστη εντούτοις παραμένει η εκπαιδευτική του διαδρομή.

Κατά το 1904-05, όπως προκύπτει από σχετική ενθύμηση σε παράφυλλο εκκλησιαστικού βιβλίου της μονής Πατέρων[10], η διεύθυνση της Ελληνικής σχολής Ζίτσας έχει ανατεθεί στον Ιωάννη Δημητρίου Βαρόπουλο (ή Βορόπουλο) από τη Δόλιανη Ζαγορίου. Ο μισθός του ορίστηκε στις 31.42 λίρες[11]. Όσον αφορά τις σπουδές του, η μόνη, παραδόξως, πληροφορία που επισημάνθηκε είναι εγγραφή του στη Δ΄ Σχολειακή τάξη της Ζωσιμαίας Σχολής κατά το σχολικό έτος 1891-92, με την

---

[1] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1903-1904.

[3] Βλ. Δημ. Κ. Ζησόπουλος, «Ιερά Μονή Πατέρων (Ζίτσας Ιωαννίνων)», *ΗΕτ.*, τχ. 209, Φεβρ. 1994, σ. 94 [Μηνιαίον Αυγούστου, Ενετίησιν 1755 παρά Νικ. Σάρρω].

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 162: Μισθολογική κατάστασις ...κατά το έτος 1904-05.

[5] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1894-95, α/α μαθητ. 12.

[6] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Ειδικός έλεγχος 1891-1901, σχ. έτος 1900-01, α/α 13, αρ. μαθητ. 271.

[7] Βλ. Αναστάσιος Ευθυμίου, *Σελίδες από την ιστορία της Κόνιτσας*, Κόνιτσα 1997, σ. 72.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1903-1904.

[9] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 567 / 19-4-1904.

[10] Βλ. Δημ. Κ. Ζησόπουλος, «Ιερά Μονή Πατέρων (Ζίτσας Ιωαννίνων)», *ΗΕτ.*, τχ. 209, Φεβρ. 1994, σ. 94 [Μηνιαίον Αυγούστου, Ενετίησιν 1755 παρά Νικ. Σάρρω].

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 162: Μισθ. κατάστασις των εκπ/ρίων των αρρένων της κοινότητος Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1904-05.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρατήρηση μάλιστα ότι *παρεπέμφθη εις τας κατά Σεπτέμβριον εξετάσεις*[1], πέραν δε τούτου ουδέν. Παρ' όλα αυτά είναι σχεδόν σίγουρο πως έλαβε απολυτήριο Γυμνασίου, γεγονός για το οποίο επιμαρτυρεί η ανάληψη διευθυντικής θέσης όχι μόνο στη Ζίτσα, αλλά και στη Δόλιανη Ζαγορίου κατά το 1907-08. Επιπλέον τη χρονιά αυτή, όπως διαλαμβάνει το συμφωνητικό του διορισμού του, οι ετήσιες αποδοχές του ορίστηκαν στο όχι ευκαταφρόνητο για τα μισθοδοτικά δεδομένα της εποχής ύψος των 37 οθ. λιρών[2].

Την ίδια σχολική χρονιά (1904-05) υπηρετεί στην Ελληνική Σχολή Ζίτσας και ο Σπυρίδων Πανταζάκος, ως βοηθός του Βορόπουλου[3], με ετήσιες αποδοχές που φθάνουν τις 20.07 λίρες[4].

Ο Σπυρίδων Ν. Πανταζάκος, σύμφωνα με στοιχεία του αρχείου της Ζωσιμαίας Σχολής, γεννήθηκε στην Καρίτσα το 1882 από φτωχούς γονείς. Ο πατέρας του ήταν γεωργός, και ο ίδιος κατά το 1897-98 εγγράφηκε δωρεάν στην Α΄ τάξη του Γυμνασίου ως *πτωχός*, όπως φαίνεται στη στήλη καταβολής τέλους εγγραφής[5]. Από τη στήλη εξάλλου *τεκμήριον εγγραφής* προκύπτει ότι ο Πανταζάκος αποφοίτησε από το Σχολαρχείο της γειτονικής Ζίτσας[6]. Ολοκλήρωσε με επιτυχία τις γυμνασιακές του σπουδές και έλαβε απολυτήριο Δ΄ γυμνασιακής τάξης το 1900-01[7], χρονιά που αποφοίτησε και ο Θ. Ντάφλος με τον οποίο ήταν συμμαθητές, με βαθμό άριστα[8]. Αμέσως μετά συμφωνήθηκε Ελληνοδιδάσκαλος στο Ελληνικό σχολείο Πρωτόπαπας, όπου υπηρέτησε επί τριετία (1901-1904), στη συνέχεια δε δίδαξε για τριετές επίσης διάστημα, από της 1ης Σεπτεμβρίου 1904 έως την 1η Σεπτεμβρίου 1907, στο Ελληνικό σχολείο Ζίτσας, όπως καταφαίνεται από αίτησή του στο Ειρηνοδικείο Ζίτσας για πιστοποίηση προϋπηρεσίας[9]. Κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης (1918) ασκούσε καθήκοντα Ελληνοδιδασκάλου στο Ελληνικό σχολείο Παπίγκου, στο οποίο υπηρετούσε και κατά το 1910-11[10], γεγονός που υποδηλώνει πολυετή υπηρεσία του στο χώρο του Ζαγορίου.

Όσον αφορά στη μισθολογική του κατάσταση, από τη θητεία του στην Πρωτόπαπα προκύπτουν στοιχεία μόνο για το έτος 1901-02, που πήρε το βάπτισμα του πυρός (18 εικοσόφραγκα)[11] – εικάζεται ότι παραπλήσιες, με ελαφρές

---

[1] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Ειδικός έλεγχος 1891-1901, α/α 185, αρ. μαθητ. 222.

[2] Βλ. ΑΜΙ, Βιβλίον καταχωρίσεων των εφοροεπιτρόπων και συμφωνητικών διδασκάλων των κοινοτήτων του τμήματος Ζαγορίου 1898-1909 (αρ. 1-416), στο εξής Α.V. Γ3, σ. 85 / αρ. 386 / 26-1-1908.

[3] Βλ. Δημ. Κ. Ζησόπουλος , *ό. π.* , σ. 94 , όπου ο Σπυρίδων Πανταζάκος ονομάζεται εσφαλμένα Σωκράτης. Πρβλ. και ΑΕΖ / ΠΕ, πρ. 29 / 5-3-1918.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 162: Μισθ. κατάστασις των εκπ/ρίων των αρρένων της κοινότητος Ζίτσης κατά το σχ. έτος 1904-05.

[5] Φαίνεται πως από το σχολικό έτος 1897-98 άρχισε να καταβάλλεται τέλος εγγραφής που ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του μαθητή ήταν 1 λίρα, ½ λίρας, ¼ ή, σε περίπτωση ένδειας, τίποτε. Τότε στη νεοανοιχθείσα στήλη *αριθ. διπλοτ. εγγραφής* υπήρχε η παρατήρηση *πτωχός* ή *δωρεάν*. Βλ. σχετικά ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγια των ετών 1891-1901 και 1901-1913, σχολ. έτος 1897-98 και εφεξής. Πρβλ. ωστόσο Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 231, που κάνει λόγο για καταβολή διδάκτρων στην Α΄ τάξη Σχολείου και στις άλλες τάξεις από το σχ. έτος 1893-94. Να εννοεί το τέλος εγγραφής;

[6] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1897-98, α/α μαθητ. 323.

[7] Βλ. ΓΑΚ, *ό. π.*, α/α μαθητ. 234.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07 [χ. χ. , μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907].

[9] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 29 / 5-3-1918.

[10] Βλ. εφ. *Ήπειρος* , φ. 86 / 20-2-1911. Πρβλ. και Ιωάννης Γ. Παπαϊωάννου, *Το Πάπιγκο. Ένα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου*, τόμος πρώτος, έκδ. Γ΄ βελτιωμένη και επηυξημένη, Πάπιγκο 1994 [1η έκδ., Α΄ τόμος, Θες/νίκη 1977], σ. 96, συν. υποσ. 2 της σ. 94.

[11] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ8, σ. 268 / αρ. 22 / 26-9-1901 [αρ. πρωτ. 590].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενδεχομένως διαφοροποιήσεις προς τα πάνω, θα πρέπει να ήταν οι αποδοχές του και τα επόμενα 2 έτη – , ενώ κατά τα σχ. έτη 1905-06 και 1906-07, που δίδασκε στη Ζίτσα, ο ετήσιος μισθός του ήταν 23.56 λίρες και 28 εικοσόφραγκα (24.44 λίρες) αντίστοιχα[1].

Ως διδάσκαλος των σχολείων Ζίτσας φέρεται, για μία και μοναδική σχολική χρονιά, κατά το 1904-05, και ο Κοσμάς Μαγκλογιάννης. Η χαμηλή του αμοιβή, μόλις 7 λίρες[2], και το γεγονός ότι προσλήφθηκε ως τρίτος διδάσκαλος του δημοτικού σχολείου, είναι ενδεικτικά της υποαπασχόλησής του – μάλλον του ανατέθηκε η ενασχόληση με τα νήπια και ίσως η διδασκαλία συμπληρωματικά στην κατώτερη τάξη.

Για τον Κοσμά Δ. Μαγκλογιάννη γνωρίζουμε ότι γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1870[3] ή 1873[4]. Φοίτησε στο Δημοτικό σχολείο της πατρίδας του και στη συνέχεια παρακολούθησε δύο τάξεις στην εκεί Ελληνική Σχολή. Το 1888 έκανε αίτηση στο ΣΔΕΓ για χορήγηση υποτροφίας[5]. Τα στοιχεία εγγραφής του ονόματός του στο σχετικό κατάλογο υποτρόφων (βλ. αρ. 2), σε συνδυασμό με τη μελέτη των αρχείων της Ζωσιμαίας Σχολής οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η υποτροφία χορηγήθηκε για ένα μόνο έτος (1888-89), όταν είχε εγγραφεί στη Γ΄ τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας[6]. Αν και δεν εντοπίστηκε εγγραφή του στη Δ΄ Σχολείου κατά το επόμενο σχολικό έτος, το γεγονός ότι το 1890-91 παρακολουθούσε μαθήματα Α΄ Γυμνασιακής τάξης[7] δείχνει ότι ολοκλήρωσε επιτυχώς το σχολειακό κύκλο. Η έλλειψη περαιτέρω στοιχείων υποδηλώνει εγκατάλειψη των γυμνασιακών σπουδών, εξέλιξη που συνάδει και με το χαρακτηρισμό του ως γραμματοδιδασκάλου[8]. Τα μορφωτικά εφόδια, εξάλλου, που είχε αποκτήσει στο μεταξύ αρκούσαν – αν μάλιστα αποφοίτησε και από την Α΄ τάξη του Γυμνασίου ήταν υπεραρκετά – για την άσκηση του διδασκαλικού επαγγέλματος σε κοινά σχολεία μικρών κοινοτήτων.

Η διδασκαλική του σταδιοδρομία, πάντως, φαίνεται πως άρχισε αρκετά χρόνια αργότερα, από το 1900 και εξής, ενώ άδηλη παραμένει η μέχρι τότε δραστηριότητά του. Με βάση το αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων, όπου περιέχεται αναλυτική κατάσταση των δημοτικών σχολείων στα οποία δίδαξε ο Κ. Μαγκλογιάννης[9], η υπηρεσία του έχει ως εξής: 1900-01 Γαβρισιοί, 1901-02 Μαζαράκι, 1902-03 Κουκλιοί, 1903-04 Ράικο [;], 1905-07 Λίθινο, 1907-1911 Κράψη, 1911-12 Σερβιανά, 1912-13 Πογδόριανη και 1913-14 Ζίτσα. Το είδος των σχολείων (στην πλειοψηφία τους μικρά και υποβαθμισμένα) επιβεβαιώνει τις προηγούμενες παρατηρήσεις μας και συνηγορεί σε χαμηλές ετήσιες αποδοχές. Μεταπελευθερωτικά εργάστηκε και ως γραμματέας του Ειρηνοδικείου Ζίτσας[10]. Απεβίωσε στις 5-1-1946[11].

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1905-1906 και 1906-07. Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07 [χ. χ., μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907].

[2] ΣΔΕΓ, Φ. Γ3 / 162: Μισθολογική κατάστασις ... 1904-05.

[3] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, αρ. 159 / 765.

[4] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 257.

[5] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 84, αρ. 3493 / Νοέμ. 1888 [επικ. επιστολής του Κ. Δ. Μαγκλογιάννη προς το ΣΔΕΓ με ημερ. 24 Οκτ. 1888 για χορήγηση υποτροφίας] .

[6] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ: Μαθητολόγιον ... αρχόμενον από του έτους 1863, σχ. έτος 1888-89, α/α 3147.

[7] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, ό. π., σχ. έτος 1890-91, α/α 3589.

[8] Βλ. Β. Οικονόμου , *ό. π.* , σ. 165 .

[9] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 481, υποφ. Δ. Χ. Λιάσκος [από παρανόηση. Το σωστό είναι: υποφ. Κοσμάς Μαγκλογιάννης]: πιστοπ. Δ. Χ. Λιάσκου / εν Ιωαννίνοις 22-8-1923. Στο εν λόγω πιστοποιητικό αναφέρεται εσφαλμένα, δεδομένης της πιστοποιημένης πρόσληψής του στη Ζίτσα, υπηρεσία του Κ. Μαγκλογιάννη κατά το σχ. έτος 1904-05 στην Κοσόλιανη.

[10] Πρβλ. ΑΥΖ / αρ. 14 / 2-7-1914.

[11] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 132.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το 1905-06 εντοπίζεται για πρώτη και τελευταία χρονιά στα σχολεία της κοινότητας διδάσκαλος ονόματι Τριαντάφυλλος Αναγνώστου, αγνώστων λοιπών στοιχείων, με ετήσια αντιμισθία 44.51 οθ. λίρες[1]. Πρόκειται για τον υψηλότερο τα τελευταία χρόνια μισθό που προσφέρεται σε διδάσκαλο, στοιχείο υψηλών προσόντων. Ενδεχομένως να ήταν απόφοιτος Διδασκαλείου και, δεδομένου ότι οι Κ. Παπαγεωργίου και Σ. Πανταζάκος ασκούσαν τη χρονιά αυτή χρέη Ελληνοδιδασκάλων, φαίνεται πως ανέλαβε τη διεύθυνση της Δημοτικής Σχολής. Δεν κατέστη δυνατόν να επισημανθεί οποιαδήποτε πληροφορία σχετικά με τη διδακτική παρουσία του στη Ζίτσα, που άλλωστε ήταν χωρίς συνέχεια, ενώ άγνωστη μας είναι και η υπόλοιπη διδασκαλική του διαδρομή.

Κατά το σχολικό έτος 1905-06 και για δύο συνεχή έτη, δηλ. μέχρι το 1907, υπηρέτησε ως Ελληνοδιδάσκαλος στις τάξεις του Ελληνικού σχολείου Ζίτσας ο από τη Ζαγόριανη καταγόμενος Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου[2]. Οι ετήσιες αποδοχές του ορίστηκαν στις 27.05 λίρες (31 εικοσόφραγκα)[3]. Τελειόφοιτος Γυμνασίου (Ζωσιμαίας Σχολής) με βαθμό λίαν καλώς, είχε ήδη ερχόμενος στη Ζίτσα υπερεικοσαετή ευδόκιμη υπηρεσία – στοιχείο που ασφαλώς πρυτάνευσε στο να επιλεγεί για την επάνδρωση του Ελληνικού σχολείου της κωμόπολης – σε πολλές κοινότητες της Ηπείρου[4].

Από στοιχεία του αρχείου Μητρόπολης Ιωαννίνων[5] φαίνεται ότι άρχισε τη σταδιοδρομία του στο Δημοτικό σχολείο αρρένων Ζαγόριανης, κατά το σχολικό έτος 1882-83. Στη συνέχεια (1886-87) υπηρέτησε, ως δημοδιδάσκαλος επίσης, στο σχολείο της Μεγάλης Γότιστας, ενώ κατά τα δύο επόμενα έτη 1887-89 απαντάται στη Σχολή Συρράκου. Επί ένδεκα συνεχή έτη, από το 1890-91 και μέχρι το 1900-01, προσλήφθηκε ως Ελληνοδιδάσκαλος στη Σχολή Βούλτζης Ζαγορίου, με αποδοχές που κυμαίνονταν από 28 μέχρι 31 ¼ οθ. λίρες[6]. Το γεγονός ότι η κοινότητα Βούλτζης του ανανέωνε επί τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα την εμπιστοσύνη της είναι ενδεικτικό των διδακτικών του ικανοτήτων. Δίδαξε επίσης κατά την τριετία 1901-1904 στο Ελληνικό σχολείο Λάιστας, με ετήσια αντιμισθία, για τα έτη 1902-04 τουλάχιστον που διαθέτουμε στοιχεία, 30 λιρών[7]. Μετά την αποχώρησή του από τη Ζίτσα επανήλθε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, όπου αρχικά για επτά συνεχή χρόνια (1907-1914) παρέδιδε μαθήματα Ελληνοδιδασκάλου, ενώ από το 1914-15 μέχρι και 28-12-1917 φέρεται ως δημοδιδάσκαλος, στοιχείο δηλωτικό ότι το δημοτικό σχολείο Ζαγόριανης δεν διέθετε στο εξής τάξη / -εις Ελληνικού σχολείου.

Ο Δημήτριος Στεφάνου Μάος γεννήθηκε περί το 1885 στο Τσεπέλοβο του Ζαγορίου. Παρακολούθησε γυμνασιακά μαθήματα στη Ζωσιμαία Σχολή, αφού περάτωσε προφανώς τον κύκλο των σχολειακών μαθημάτων στο Ελληνικό σχολείο της πατρίδας του. Από στοιχεία του αρχείου της Ζωσιμαίας προκύπτει ότι το σχολικό

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1905-1906.

[2] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 485, υποφ. Κ. Παπαγεωργίου, πιστοπ. της εφορείας των εκπ/τηρίων Ζίτσας / εν Ζίτση τη 25-6-1915.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1905-1906 και 1906-07.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07 [χ. χ. , μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907].

[5] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 485, α) πιστ/κά κατοίκων κοιν. Βούλτζης / εν Ιωαννίνοις 31-7-1914 και σχολ. επιτροπής του εν Βούλτζη σχολείου με ημερ. 28-12-1917, β) πιστοπ. της σχολ. επιτροπής του δημ. σχολείου Ζαγόριανης / εν Ζαγόριανη τη 28-12-1917, γ) πιστοπ. του προέδρου της κοιν. Συρράκου / εν Συρράκω 10-7-1920, δ) πιστοπ. εφορ. κοιν. Λαΐστης / εν Λαΐστη 28-7-1904, ε) πιστοπ. σχ. επιτρ. των εν Μεγ. Γοτίστη σχολείων / 16-4-1920.

[6] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 192.

[7] Βλ. *ό. π.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έτος 1900-01 εγγράφηκε στην Α΄ Γυμνασίου, ενώ το απολυτήριό του το πήρε τη σχολική χρονιά 1904-05 (έχασε μία χρονιά στη Β΄ Γυμνασίου)[1].

Αμέσως μετά την αποφοίτησή του έκανε αρχή της εκπαιδευτικής του σταδιοδρομίας, ως βοηθός δημοδιδασκάλου, στη Ζίτσα, όπου παρέμεινε μόνο για μια σχολική χρονιά (1905-1906)[2], με χαμηλό μισθό, μόλις 15.70 λίρες[3]. Στη συνέχεια διορίστηκε από τους επιτρόπους του Τσουφλείου κληροδοτήματος, από το οποίο μισθοδοτούνταν, στο Τσεπέλοβο, όπου εργάστηκε επί 8 περίπου έτη, μέχρι το Δεκέμβριο του 1914[4], οπότε ορκίστηκε ως δημόσιος υπάλληλος, πιθανώς ζηλώσας και εκμεταλλευόμενος την επίσης υπαλληλική ιδιότητα του πατέρα του. Κατά τον πρώτο χρόνο του διορισμού του στο Τσεπέλοβο (1906-1907), λόγω και του νεαρού της ηλικίας του και της έλλειψης διδακτικής πείρας – είχε εργαστεί για ένα μόνο έτος στη Ζίτσα – ο μισθός του ορίστηκε στις 20 λίρες[5]. Τα διδακτικά του προσόντα και οι γνώσεις του καταδείχνονται ανάγλυφα στη γνωστή έκθεση του επιθεωρητή Α. Καθάρειου (25-7-1913)[6], που τον επιθεώρησε στο δημοτικό σχολείο του χωριού του: *Είναι καλώς κατηρτισμένος, προσεκτικός, ευπροσήγορος και ικανώς ευμέθοδος*. Η συν τω χρόνω απόκτηση διδακτικής εμπειρίας και η αναγνώριση των ικανοτήτων του οδήγησαν στη σταδιακή αύξηση των αποδοχών του, που το 1912-13 ανέρχονταν σε 37 εικοσόφραγκα (περίπου 32 λίρες).

Ως δημοδιδάσκαλος επίσης προσλήφθηκε στη Ζίτσα κατά το σχολικό έτος 1906-1907 και ο Νικόλαος Αθ. Νικολαΐδης[7]. Καταγόταν από τη Ζέλοβα (Βουνοπλαγιά). Ο πατέρας του ήταν ιερέας. Αμέσως μετά την αποφοίτησή του από τη Ζωσιμαία (1905-06)[8] ανέλαβε υπηρεσία στο δημοτικό σχολείο της κοινότητας *διορισθείς διά τα νήπια και την Α^την τάξιν του δημοτικού υπό τας οδηγίας του διδασκαλιστού* [Ι. Κατσιουλίδη], με μισθό 24 εικοσόφραγκα (20.95 λίρες)[9]. Δεν ανανεώθηκε το συμβόλαιό του για άλλη χρονιά.

Κατά το επόμενο σχολικό έτος 1907-08 διορίστηκε δημοδιδάσκαλος στα σχολεία της Άνω Κόνιτσας, με μισθό 2820 γρόσια[10]. Η μετέπειτα εκπαιδευτική του διαδρομή, όπως σαφώς προκύπτει από το αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων[11], αφορά τετραετή θητεία του στην ιδιαίτερη πατρίδα του Ζέλοβα, ως διευθυντής – τουλάχιστον κατά

---

[1] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Ειδικός έλεγχος 1891-1902, α/α 19, αρ. μαθητ. 211.

[2] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 461, υποφ. Δ. Σ. Μάος, πιστοπ. εφόρων εκπ/τηρίων Ζίτσας / αύγουστος 1915 και πιστοπ. ΙΜΙ με αρ. 1272 / 13-7-1937.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1905-1906.

[4] ΑΜΙ, ΑΒΕ 461, *ό. π.*: πιστοπ. ΙΜΙ με αρ. 1272 / 13-7-1937 και πιστοπ. εφόρων εκπαιδευτηρίων Τσεπελόβου με ημερ. 21-8-1915.

[5] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ3, σ. 68 / 312 / 27-11-1906.

[6] Βλ. Σπ. Εργολάβος, *Τα Ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας. Δύο πολύτιμα ιστορικά ντοκουμέντα*, Ιωάννινα 1993, σ. 70.

[7] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 462, υποφ. Ν. Α. Νικολαΐδης, πιστοπ. των εφόρων της κοιν. Ζίτσας / 23-1-1915 και του τέως εφόρου των εκπ/τηρίων Ζίτσας Δ. Χ. Λιάσκου εκδ. στα Ιωάννινα / 7-9-1918. Πρβλ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 313.

[8] Βλ. ΓΑΚ / Ι. Α. Ν. Ιωαννίνων: Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Ειδικός έλεγχος 1902-1912, α/α 13 / 356 [1905-06].

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07 [χ. χ., μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907]. Πρβλ. ό. π.: Μισθ. κατάστασις ... 1906-07.

[10] Βλ. Αναστάσιος Ευθυμίου, *Σελίδες από την ιστορία της Κόνιτσας*, Κόνιτσα 1997, σ. 72.

[11] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 462, υποφ. Ν. Α. Νικολαΐδης: α) Συμβόλαιο μεταξύ αυτού και των εφοροεπιτρόπων Ζελόβης με ημερ. 10-9-1909, β) πιστοπ. του τέως προέδρου της εφορείας του σχολείου Ζελόβης / εν Ζελόβη τη 5-9-1918, γ) Συμβόλαιο εφοροεπιτρ. χ. Βαρκουμαδίου / εν Ιωαννίνοις 20-8-1913. Πιστοπ. εφόρων Βαρκουμαδίου / 11-1-1915 και ανανεωτήριο συμβόλαιο πρόσληψής του στο Βαρκουμάδιο / 20-7-1914, δ) πιστοπ. της Ι.Μ.Ι. με αρ. 1403 / χ. χ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την πρώτη χρονιά – του εκεί Ελληνικού σχολείου (1909-1913)[1], με μισθό κατά τον 1° χρόνο του διορισμού του (1909-1910) 20 οθ. λίρες[2], ενώ στη συνέχεια (1913-14 και 1914-15 – τη 2η χρονιά υπηρέτησε μέχρι 15-11-1914) προσλαμβάνεται ως διευθυντής στο σχολείο Βαρκουμαδίου (Καστρίτσας), μισθοδοτούμενος από την Ι. Μ. Καστρίτσας, με ετήσιο μισθό για το πρώτο έτος 38 εικοσόφραγκα και μηνιαία αντιμισθία 65 δρχ. για το δεύτερο.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ξεκινάει την καριέρα του ως δημοδιδάσκαλος, ενώ στη συνέχεια χαρακτηρίζεται ως Ελληνοδιδάσκαλος και αναλαμβάνει ανάλογα καθήκοντα. Για παράδειγμα στη Ζέλοβα υποχρεούται να διδάξει σύμφωνα με το πρόγραμμα της Ι.Μ.Ι. εκτός των άλλων σχολειακών μαθημάτων και γαλλικά και τουρκικά στην Α΄ τάξη Ελληνικού. Το γεγονός είναι ενδεικτικό αφενός της ρευστότητας των κριτηρίων βάσει των οποίων γίνεται η ανάθεση διδακτικού έργου και αφετέρου διδακτικής επάρκειας του Νικολαΐδη, ο οποίος επιπροσθέτως, και για το λόγο αυτό, θεωρήθηκε υπεύθυνος και για τη διδασκαλία του συναδέλφου του στη Ζέλοβα κ. Κωνστ. Γ. Φορτούνη, καθώς επίσης και για την εργασία του συναδέλφου του κ. Σταύρου Παπαπάνου στο σχολείο Καστρίτσας.

Ο Παναγιώτης Κ. Κασιούμης, αδελφός μάλλον της Ελένης Κασιούμη, υφάντριας στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο ήδη από το 1904-05, Γιαννιώτης στην καταγωγή, διαθέτοντας απολυτήριο της Ζωσιμαίας Σχολής, διορίστηκε στα αρρεναγωγεία της Ζίτσας, ως δημοδιδάσκαλος, κατά το σχολικό έτος 1906-07, αντί ετησίου μισθού 30.55 λιρών (35 εικ.)[3]. Διέθετε ήδη διδασκαλική εμπειρία τουλάχιστον έξι ετών, που συνοψίζεται σε τριετή απασχόλησή του στην Πλησιβίτσα Φιλιατών και σε επίσης τριετή παροχή υπηρεσιών στο Τσεπέλοβο[4], ενώ αναφέρεται και διορισμός του στο Δοβρίνοβο Ζαγορίου (Ηλιοχώρι) κατά το 1900-01, με μισθό 18 λίρες[5]. Κατά το 1903-04, όντας στο Τσεπέλοβο, παρατηρείται σημαντική μισθολογική του αναβάθμιση, αφού η ετήσια αμοιβή του έφθασε τις 30 λίρες[6].

Ο Αναστάσιος Κ. Δούκας χρημάτισε διδάσκαλος στην Ελληνική Σχολή της Ζίτσας επί ένα έτος (1907-1908)[7], με ετήσιες αποδοχές 29.68 λίρες[8]. Καταγόταν από το Καπέσοβο Ζαγορίου, όπου γεννήθηκε περί το 1884/85. Φοίτησε στη Ζωσιμαία Σχολή, από όπου έλαβε το απολυτήριό του κατά το σχολικό έτος 1903-04[9]. Αμέσως μετά την αποφοίτησή του προσλήφθηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, στην Πασχάλειο Σχολή Καπεσόβου, τη χρονιά 1904-05. Προκύπτει επίσης *ευσυνείδητος και λίαν ευδόκιμος* διδασκαλική του υπηρεσία στα αρρεναγωγεία Κουκουλίου (1909-1911), Μπούλτζης (1911-12 και 1913-14) και Μονοδενδρίου (1912-13)[10].

Στη γνωστή έκθεση του επιθεωρητή Α. Καθάρειου το διδασκαλικό πορτρέτο του Αν. Δούκα, που τη χρονιά 1912-13 υπηρετούσε στο Δημοτικό σχολείο

---

[1] Βλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 302.

[2] Πιθανότατα η ίδια αντιμισθία ίσχυσε και για τα επόμενα χρόνια, με μικρές ενδεχομένως διαφοροποιήσεις.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07 [χ. χ. , μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907]. Πρβλ. *ό. π.* και Μισθολογική κατάστασις ... 1906-1907.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης ...

[5] Βλ. Ε. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 186.

[6] Βλ. *ό. π.*

[7] Βλ. ΑΔ, ΑΒΕ 474, υποφ. Α. Κ. Δούκας, πιστ. προέδρου της εφοροεπ. των εκπ/τηρίων Ζίτσας / εν Ιωαννίνοις τη 30-5-1915.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1907-1908.

[9] Βλ. ΓΑΚ / Αρχείο Ζ. Σχ. / Ειδικός έλεγχος 1902-1912, αύξ. αρ. 8 και αρ. μαθητολογίου 232, σχ. έτος 1903-04.

[10] Βλ. ΑΔ, ό. π. , πιστ/κά εφοροεπιτρ. των κοιν. Κουκουλίου / 18-7-1913, Μονοδενδρίου / 29-7-1913, Καπεσόβου / 29-7-1913 και Μπούλτζης / 8-7-1914.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Ελληνοδημοτικό, αφού λειτουργούσε και Β΄ τάξη Ελληνικού σχολείου) Μονοδενδρίου, σκιαγραφείται ως εξής: ... *Αναστάσιος Δούκας εκ Καπεσόβου, ετών 29, έγγαμος, έχων 2 τέκνα, απολυτήριον της Ζωσιμαίας Σχολής, έτη υπηρεσίας 9 εν χωρίοις της Ηπείρου και ετήσιον μισθόν 46 εικοσόφραγκα. Είναι επιμελής, προσεκτικός, αξιοπρεπής και έχει ικανήν διδακτικήν τέχνην*[1].

Την ίδια χρονιά με το Δούκα (1907-08) υπηρέτησε στα αρρεναγωγεία της Ζίτσας και ο Αλέξανδρος Οικονόμος[2] – αγνώστων λοιπών στοιχείων –, με ετήσια αμοιβή 33.16 λίρες[3]. Από τη μελέτη του πίνακα των διδασκάλων των σχολείων αρρένων Ζίτσας και τις υψηλότερες σε σχέση με τον άλλο Ελληνοδιδάσκαλο Αν. Κ. Δούκα αποδοχές του φαίνεται πως ανέλαβε καθήκοντα διευθυντή της Ελληνικής Σχολής. Δεν συμφωνήθηκε για άλλη χρονιά. Εξάλλου δεν κατέστη δυνατόν να διακριβωθεί η μετέπειτα ή και η προηγούμενη διδασκαλική του δραστηριότητα. Αν κρίνουμε, πάντως, από τις απολαβές και την ιδιότητά του, διέθετε και αυτός τουλάχιστον απολυτήριο Γυμνασίου.

Άγνωστος είναι και ο Περικλής Κιτσανέλης, που δίδαξε στα αρρεναγωγεία της κοινότητας, μάλλον ως βοηθός δημοδιδασκάλου, επίσης τη σχολική χρονιά 1907-08. Το ύψος της αμοιβής του ήταν της τάξης των 21.81 λιρών[4].

Ο Εμμανουήλ Πέτρου Μίσιος γεννήθηκε από φτωχούς γονείς στη Ζίτσα το 1882[5], όπου και παρακολούθησε τα προκαταρκτικά μαθήματα στο δημοτικό και στο Ελληνικό σχολείο. Η μόρφωσή του ολοκληρώθηκε στη Ζωσιμαία σχολή. Εντοπίζεται για πρώτη φορά το 1897-98 στη Β΄ γυμνασιακή τάξη, όπου εγγράφηκε δωρεάν με τον αιτιολογικό χαρακτηρισμό *πτωχός*[6]. Η φοίτησή του, ενδεχομένως και εξαιτίας οικονομικών προβλημάτων, υπήρξε περιπετειώδης, αφού επανέλαβε την Γ΄ τάξη, ενώ και στη Δ΄ έμεινε μια χρονιά *δι' απουσίας*. Τελικά έλαβε το απολυτήριο Γυμνασίου κατά το 1902-03 με αρκετά καλούς βαθμούς στα περισσότερα μαθήματα, πλην Γαλλικών και Γυμναστικής. Ιδιαίτερα υψηλές επιδόσεις είχε στα μαθήματα θετικής κατεύθυνσης (Φυσική, Μαθηματικά, Κοσμογραφία), καθώς και στην Ιστορία[7].

Εργάστηκε ως Ελληνοδιδάσκαλος σε διάφορες κοινότητες. Πρωτοδιορίστηκε στη Βούλτζη Ζαγορίου, στις τάξεις του εκεί Ελληνικού σχολείου, το 1903-04, με μισθό 22 εικοσόφραγκα, και στη συνέχεια υπηρέτησε κατά σειρά στο Ελληνικό σχολείο Πλησιβίτσης Φιλιατών (1904-05), στη Χιμάρα (1906-08), στο Ελληνικό σχολείο της Ζίτσας κατά τα έτη 1908-1910, στην Παραμυθιά (1910-12) και εκ νέου στη Χιμάρα το 1912-13[8].

Στη Ζίτσα του ανατέθηκε η διεύθυνση της Ελληνικής Σχολής, η δε ετήσια αμοιβή του ορίστηκε κατά το 1908-09 στις 30.55 λίρες και παρέμεινε στα ίδια επίπεδα και

---

[1] Εργολάβος, *Τα Ζαγοροχώρια...*, σ. 88.

[2] Ο Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 108, προφανώς από σύγχυση του επωνύμου θεωρεί εσφαλμένα ως δεδομένη, πολυετή μάλιστα από το 1905 περίπου και εξής, τη θητεία στα σχολεία της Ζίτσας του συμπατριώτη του Γραμμενιάτη Παναγιώτη Νικ. Οικονόμου. Κανένα απολύτως στοιχείο δεν επιτρέπει την υιοθέτηση μιας τέτοιας εκδοχής για την προαπελευθερωτική περίοδο. Αντίθετα, σωστά επισημαίνεται διδασκαλία του στο δημοτικό σχολείο Ζίτσας μεταπελευθερωτικά.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1907-1908.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*

[5] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ.367. – ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 236.

[6] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1901-1913, σχ. έτος 1897-98, α/α μαθητ. 281.

[7] Βλ. ΓΑΚ, *ό. π.*, Ειδικός έλεγχος 1902-1912, σχ. έτος 1902-03, α/α 19, α/α μαθ. 167.

[8] Βλ. συνολικά για την υπηρεσία του ΑΕΖ, ΠΕ, πρ. 93 / 29-12-1917 (βεβ. υπηρεσίας). Ειδικότερα για διορισμό και μισθοδοσία του στη Βούλτζη βλ. και ΑΜΙ, Α.V. Γ3, σ. 40, αρ. 191 / Σεπτ. 1903. – Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 189. – ΑΜΙ, ΑΒΕ 482, υποφ. Εμμ. Π. Μίσιος, πιστοπ. κατοίκων Βούλτζης εκδ. εν Ιωαννίνοις 19-3-1918. Για Ζίτσα βλ. επίσης ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. κατοίκων Ζίτσης / εν Ιωαννίνοις 19-4-1918 [υπογραφή: Δ. Χ. Λιάσκος, Χρ. Λ. Παπαχρόνης].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την επόμενη σχολική χρονιά 1909-10[1]. Μετά την απελευθέρωση συνέχισε να προσφέρει τις διδασκαλικές του υπηρεσίες επί πολλά έτη και αλλού[2] και στην ιδιαίτερη πατρίδα του, όπου εντοπίζεται από το 1917 και εξής[3]. Απεβίωσε στις 7-6-1947[4], καταλείποντας φήμη ικανού εκπαιδευτικού.

Ο Αναστάσιος Δ. Σιάσκας από τα Κούρεντα συμφωνήθηκε στη Ζίτσα για ένα έτος (1908-09), ως δημοδιδάσκαλος της εκεί δημοτικής σχολής αρρένων, σύμφωνα με πιστοποιητικό της σχολικής επιτροπής του Δημοτικού σχολείου της κοινότητας, εκδομένου στη Ζίτσα στις 24-8-1920[5]. Όσον αφορά τα τυπικά του προσόντα, κατά το 1888-89 που δασκαλεύει στη Γουργιάνιστα καταχωρίζεται ως απόφοιτος της Β΄ Ελληνικού σχολείου Κουρέντων[6], συνακόλουθα δε και ο μισθός του είναι πενιχρός, μόλις 600 γρόσια. Η παρακολούθηση της διδασκαλικής του πορείας, όπως εξάγεται από το αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων[7], δίνει την εξής εικόνα: Κούρεντα 5 έτη (1884-85 έως 1888-89)[8], Περάτη 1889-90 έως 1891-92, Ζονδίλα 1892-93, με μισθό 15 λίρες[9]. Η παρατηρούμενη τη χρονιά αυτή μισθολογική του αναβάθμιση, όσο κι αν θεωρηθεί σημαντική σε σχέση με το 1888-89 – το γεγονός βεβαίως ερμηνεύεται είτε ως αναγνώριση διδακτικής ικανότητας είτε και ως ένδειξη μεγαλύτερης οικονομικής ευχέρειας της κοινότητας – κινείται αναμφίβολα σε χαμηλά επίπεδα. Το 1893-94 επανακάμπτει στα Κούρεντα[10], ενώ το αμέσως επόμενο έτος 1894-95 συμφωνήθηκε στο Μάζι, και πάλι στα Κούρεντα το 1895-1897. Στο Λίθινο υπηρέτησε επί τρία συνεχή έτη (1897-1900) και ακολούθως προσλήφθηκε στην κοινότητα Γοπέζης [;] (1900-01), εκ νέου στα Κούρεντα το 1901-02, ξανά στο Λίθινο το 1902-03, και επί διετία στη σχολή Κρετσούνιστας (1903-1905). Στην τελευταία φάση της μακράς διδασκαλικής του πορείας εντοπίζεται ως δημοδιδάσκαλος στην κοινότητα Βουτζαρά (1905-1907), στα Κούρεντα (1907-08), στη Βελτσίστα (1909-1911) και τέλος πάλι στα Κούρεντα τη διετία 1911-13.

Είναι προφανές ότι δεν υπήρχε εκ των πραγμάτων περιθώριο για περαιτέρω σπουδές και η άσκηση του διδακτικού έργου στηρίχτηκε στη συν τω χρόνω αποκτηθείσα πείρα. Πρόκειται επομένως αναντίρρητα περί γραμματοδιδασκάλου και με την ιδιότητα αυτή ο Σιάσκας επετέλεσε στη Ζίτσα καθήκοντα βοηθού δημοδιδασκάλου. Σ' αυτό συντείνει και η χαμηλή αμοιβή του, που μόλις φθάνει τις 13.09 λίρες[11]. Πάντως η πρόσληψή του, αν και προφανώς βασισμένη στην πολυετή

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. καταστάσεις ... των ετών 1908-09 και 1909-10.

[2] Κατά το 1917-18 επισημαίνεται διδακτική του παρουσία ως Ελληνοδιδασκάλου στην Παραμυθιά. Βλ. ΑΣΖ, αρ. 507 / 3-10-1917. Ίσως να υπηρετούσε εκεί και το προηγούμενο διάστημα. Πάντως, φαίνεται πως την ίδια χρονιά, μάλλον περί το Νοέμβριο ή Δεκέμβριο, ήλθε στη Ζίτσα, στη θέση πιθανότατα του μετατεθέντος στην Παραμυθιά Ν. Ξυλάνη.

[3] Βλ. προσωπικό μου αρχείο / Βιβλίον Πράξεων [του εν Ζίτση Ελληνικού σχολείου] 1915-1920 , πρ. 14 – 25 / 1918 , 26 – 29 / 1919 και 30 – 31 / 1920 .

[4] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 235.

[5] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 487, υποφ. Α. Δ. Σιάσκας.

[6] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Έκθεση για την κατάσταση των σχολείων ... Κουρέντων του 1889.

[7] ΑΜΙ, ΑΒΕ 487: α) πιστοπ. εφόρων χ. Κουρέντων / 25-7-1889, 15-7-1903 β) ευχαριστήριο εφόρων χ. Ζωνδήλης / 26-7-1893, γ) ευχαρ. Κοιν. κουρέντων / 26-7-1894, 21-7-1902, 15-7-1908 δ) ευχαρ. Κοιν. Μάζης / 24-7-1895, ε) ευχαρ. εφόρων χ. Λιθίνου / 20-7-1898, 19-7-1899, 23-7-1900, 20-7-1903, στ) πιστοπ. προέδρου κοιν. Κουρέντων / 15-7-1920, ζ) ευχαρ. κοιν. Γοπέζης / 22-7-1901, η) πιστοπ. εφόρων Κρετσουνίστης / 10-7-1905, θ) πιστοπ. εφόρων κοιν. Βουτζαρά / 10-7-1907, ι) πιστοπ. εφόρων χ. Βελτσίστας / 20-7-1911 και ια) πιστοπ. προέδρου χ. Περάτης / 10-9-1920.

[8] Ωστόσο πρβλ. πιστοποιημένη υπηρεσία του στη Γουργιάνιστα το 1888-89, οπότε το σχετικό πιστοποιητικό δίνει, τουλάχιστον για το τελευταίο έτος, παραπλανητική εικόνα. Ενδεχομένως να πρόκειται για λάθος εκ παραδρομής και το ορθό να είναι 1883-88.

[9] Βλ. [και] ΑΜΙ, Α.V. Γ2, σ. 15^{v}, αρ. 59 / 29-9-1892.

[10] Εσφαλμένα δηλώνεται στο αντίστοιχο ευχαριστήριο της κοινότητας διάρκεια συμφωνίας 2 έτη.

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1908-09.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του πείρα, καταδείχνει και μια κάμψη του εκπαιδευτικού οικοδομήματος της κοινότητας, κάμψη που είναι εμφανής ήδη από τις αρχές του 20ου και συνδέεται άρρηκτα, εκτός των άλλων, και με την ένταση και την οξύτητα του φατριασμού και της αντιπαλότητας στους κόλπους της τοπικής κοινωνίας. Η όλη κατάσταση αντανακλά και στις συχνές αλλαγές ή στις ευκαιριακές προσλήψεις διδασκάλων που παρατηρείται καθ' όλη σχεδόν την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα.

Ευκαιριακό χαρακτήρα είχε και η πρόσληψη του Ζιτσαίου Σταύρου Χριστοδούλου Παπαπάνου ή Παπανίδη (1857-1926)[1], που προσλήφθηκε ως διδάσκαλος (υποδιδάσκαλος) του δημοτικού σχολείου Ζίτσας στη θέση του Σιάσκα το 1909-1910[2], με την ίδια αντιμισθία των 13.09 λιρών[3]. Φέρεται επίσης ως γραμματοδιδάσκαλος, χαρακτηρισμός που δεν συνάδει με υψηλό επίπεδο γνώσεων, πράγμα που καταδείχνεται, όπως και στην περίπτωση του προκατόχου του Α. Σιάσκα, από το γεγονός ότι προσλαμβάνεται αποκλειστικά σχεδόν σε σχολεία φτωχών κοινοτήτων που προσφέρουν χαμηλή αμοιβή. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από έκθεση σχετική με την κατάσταση των σχολείων του τμήματος Κουρέντων, σύμφωνα με την οποία κατά το έτος 1888-89 υπηρετούσε στο δημοτικό σχολείο Γαβρισιών (24 μαθητές – 4 τάξεις, 3 του δημοτικού και 1 του Ελληνικού), με μισθό 1000 γρόσια προερχόμενα από συνδρομές των κατοίκων. Οι μαθητές *αναγιγνώσκουσι μετρίως, γράφουσι και αριθμούσι καλώς. ιερά μαθήματα, ιστορίαν, Γεωγραφίαν και Γραμματικήν αποστηθίζουσι δυστυχώς οι ευφυείς ούτοι μαθηταί, ως συμβαίνει τούτο εις τα πλείστα σχολεία. ο διδάσκαλος Σταύρος Παπαπάνος τελειόφοιτος της Ιερατικής Σχολής της Νήσου*[4] *διδάσκει κατ' ίδιον τρόπον και το διδακτήριον του χωρίου τούτου είνε στενόν, ρυπαρόν και χαμηλόν. εδόθησαν οδηγίαι περί του τρόπου της διδασκαλίας*[5].

Στους Γαβρισιούς παρέμεινε συνολικά τρία χρόνια (1888-1891)[6]. Εκπαιδευτική του δράση μαρτυρείται επίσης και στην Καρίτσα (1880-1884 και 1910-11 / ή 1911-12), Ραδοτόβι (1885-88), Κλαζιάδες (Δροσοχώρι – 1891-1894), Πέραμα (1894-1903 και 1911-12 / ή 1910-11) και Μπαρκμάδι (1912-14)[7]. Μισθολογικά στοιχεία

---

[1] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 36.

[2] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, πρ. 77 / 6-4-1920. Πρβλ. και ΑΕΖ / *ό. π.*, πρ. 84 / 1918.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1909-10.

[4] Αξίζει να σημειωθεί πως κατά το 1883-84 ο Παπαπάνος φέρεται εγγεγραμμένος στη Γ΄ τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής, άγων τότε το 26° έτος της ηλικίας του, με την περίεργη παρατήρηση στην οικεία στήλη *ελησμονήθη να εγγραφή πέρυσι*. Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1883-84, αρ. μητ. 2461. Βεβαίως δεν πρέπει να φοίτησε καθόλου, αφού κατά το ίδιο διάστημα ασκεί διδασκαλικό έργο στο δημοτικό σχολείο Καρίτσας, ωστόσο φαίνεται καθαρά ότι ο χαρακτηρισμός *τελειόφοιτος της Ιερατικής Σχολής Νήσου* δεν σήμαινε κατ' ανάγκη και τη λήψη απολυτηρίου από την τριετούς διάρκειας τότε Σχολή. Προφανώς είχε κατά νου να βελτιώσει το εκπαιδευτικό του προφίλ με την ολοκλήρωση του κύκλου σχολειακών μαθημάτων στη Ζωσιμαία – Γ΄ και Δ΄ Σχολείου –, όμως οι ανάγκες βιοπορισμού και η άνευ διακοπής εξεύρεση διδασκαλικής θέσης στα διάφορα χωριά δεν του άφησαν ίσως περιθώρια για ευόδωση των σχεδίων του.

[5] Βλ. ΑρχείοΤρίμμη / [ανωνύμου], Έκθεσις περί της καταστάσεως των σχολείων του τμήματος Κουρέντων / εν Ζίτση τη 15-6-1889.

[6] Πρβλ. ΑΕΖ / ΠΕ, πρ. 77 / 6-4-1920, όπου εσφαλμένα αναγράφεται ως χρόνος υπηρεσίας του στους Γαβρισιούς το διάστημα 1889-92.

[7] Βλ. συνολικά ΑΕΖ, *ό. π.* Πρβλ. Μπέττης, *Κουρεντιακά* , σ. 466. – Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 193. – ΑΜΙ, ΑΒΕ 485, υποφ. Σ. Χ. Παπαπάνος. Η αντιπαραβολή των στοιχείων βοήθησε να αρθούν ορισμένες ανακρίβειες και διαφορές και να αποσαφηνιστεί πλήρως σχεδόν η εκπαιδευτική διαδρομή του Παπαπάνου. Η σύγχυση αφορά περισσότερο τα στοιχεία του ΑΜΙ, αφού στον οικείο υποφάκελο, πέρα από τα χρονολογικά σφάλματα, συνυπάρχουν αλληλοαναιρούμενα πιστοποιητικά εκδομένα για πιστοποίηση υπηρεσίας στο ίδιο σχολείο από τις ίδιες αρχές[: Ραδοτόβι 3 έτη 1883-86 / ή σύμφωνα με άλλο έγγρ. 1886-1889, Πέραμα 10 έτη 1892-93 έως 1899-1900 και 1911-13 / ή αλλιώς 1884-86, 1896-1903, 1911-12, Ζίτσα 1909-1910, Καρίτσα 5 έτη 1880-1884 και 1910-11, Γαβρισιοί 3 έτη 1890-1893, Κλαζιάδες 3 έτη 1893-1896]. Το όλο ζήτημα αντανακλά τις γενικότερες δυσκολίες που προέρχονται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διαθέτουμε μόνο για το 1899-1900 (12 λίρες και τρόφιμα από την κοινότητα Περάματος) και για την τριετία που δίδασκε στο Δροσοχώρι (15, 17 και 17 λίρες αντίστοιχα)[1], αρκετά ενδεικτικά πάντως για να μορφώσουμε μια γενικότερη εικόνα της μισθολογικής του κατάστασης.

Κατά το 1910-11 στη μισθολογική κατάσταση των διδασκάλων των σχολείων αρρένων Ζίτσας καταχωρίζεται, μεταξύ άλλων, και το όνομα Βασίλειος Ζορδούμης. Ο διορισμός του αφορά διδασκαλία του στην Ελληνική Σχολή, οι δε ετήσιες αποδοχές του ανέρχονται σε 26.20 λίρες[2]. Σχετικές έρευνες κατέδειξαν ότι πρόκειται για το Βασίλειο Π. Ζορδούμη από τα Άνω Σουδενά Ζαγορίου, που το 1912-13 απαντάται ως δάσκαλος στη Μπούλτζη (Ελάτη) Ζαγορίου. Σύμφωνα με σχετική έκθεση του επιθεωρητή Α. Καθάρειου για τα σχολεία της Μπούλτζης[3] ο Ζορδούμης *έχει απολυτήριον της Ζωσιμαίας Σχολής*[4]*, έτη υπηρεσίας 4 εν χωρίοις της Ηπείρου και ετήσιον μισθόν 40 εικοσόφραγκα.* Η αξιολόγηση των προσόντων του δείχνει έναν εκπαιδευτικό καλά καταρτισμένο και με καλή συμπεριφορά και τρόπους, αλλά που *στερείται δραστηριότητος και η εργασία αυτού δεν φαίνεται πολύ καρποφόρος.* Δεν ξανασυμφωνήθηκε στη Ζίτσα.

Την ίδια χρονιά (1910-11) προσλαμβάνεται ως διευθυντής της Ελληνικής Σχολής ο Νικόλαος Ζωνίδης, με ετήσιες αποδοχές 39.28 λίρες[5]. Δεν διαθέτουμε άλλα στοιχεία για το βίο και τη δράση του. Όσον αφορά τα προσόντα του, ο μισθός του δείχνει ότι κατέχει τουλάχιστον απολυτήριο Γυμνασίου. Και του Ζωνίδη το συμβόλαιο δεν ανανεώθηκε για άλλο έτος.

Κατά τα σχολικά έτη 1911-12 και 1912-13 τοποθετείται διευθυντής του πολυταξίου δημοτικού σχολείου Ζίτσας *εν ώ ανεξαρτήτω εντελώς όντι από του Ελληνικού σχολείου μας εδίδασκον πλείονες των δύο διδάσκαλοι* ο Ματθαίος Νικ. Τσίκας[6]. Γεννήθηκε στο Γραμμένο το 1878. Τελείωσε το Γυμνάσιο στη Ζωσιμαία το 1897-98 με βαθμό λίαν καλώς 7,5[7]. Εκτός από τη Ζίτσα υπηρέτησε ως δημοδιδάσκαλος και σε άλλα σχολεία. Ειδικότερα, σύμφωνα με το αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων[8], αμέσως μετά την αποφοίτησή του συμφωνήθηκε στην Κόντσικα, όπου δίδαξε στο εκεί δημοτικό σχολείο επί πενταετία (1898-1903). Όσον αφορά την εκεί μισθοδοσία του, κατά το 1899-1900 οι ετήσιες αποδοχές του μόλις

από τη μη τήρηση ή την πλημμελή ενημέρωση σχετικών βιβλίων στις περισσότερες κοινότητες, ακόμη και από την καταστροφή τους.

[1] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 193.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1910-11. Πρβλ. και Αρχείο Δ. Μπότσιου: Εμπορικό κατάστιχο Σ. Τρίμμη, *ό. π.*, σ. 233, όπου έχει ανοιχθεί πιστωτική μερίδα του Ζορδούμη.

[3] Βλ. Εργολάβος, *ό. π.*, σ. 117 [: έκθεση επιθεωρητή Α. Καθάρειου για τα σχολεία της Μπούλτζης / 30-7-1913].

[4] Βλ. και ΓΑΚ / ΑΖΣ, Ειδικός έλεγχος 1902-1912, σχ. έτος 1908-09, α/α 4, α/α μαθητ. 20, όπου καταφαίνεται ότι δεν είχε ιδιαίτερες βαθμολογικές επιδόσεις.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Μισθ. κατάστασις ... 1910-11.

[6] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, πρ. 85 / 10-12-1917 (βεβαίωσις υπηρεσίας). – ΑΜΙ, ΑΒΕ 467, υποφ. Μ. Τσίκας: πιστοπ. εφόρων εκπ/τηρίων Ζίτσας / εν Ζίτση 12-9-1916 και πιστοπ. εφοροταμία Δ. Χ. Λιάσκου / εν Ιωαννίνοις 25-10-1919. Πρβλ. και Αναστ. Χ. Τσιάρας, *Γραμμενιάτες διδάσκαλοι. Συμβολή του Γραμμένου στην παιδεία του Έθνους (1800-1984)*, Αθήνα 1985, σ. 94, όπου εσφαλμένα γίνεται λόγος για τριετή υπηρεσία του Τσίκα στη Ζίτσα. Πρβλ. επίσης Αρχείο Δ. Μπότσιου / εμπορικό κατάστιχο Σ. Τρίμμη, σ. 339, όπου υπάρχει πιστωτική μερίδα του Τσίκα από το 1911.

[7] Βλ. ΓΑΚ / Αρχείο Ν. Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Μαθητολόγιο 1891-1901, αύξ. αρ. 228 και Ειδικός έλεγχος 1891-1901, έτος 1897-98, α/α 19 / 228. – Τσιάρας, *ό. π.* Πρβλ. ΑΕΖ, *ό. π.*

[8] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 467, *ό. π.*: πιστοπ. εφόρων Κονίσκης (Κόντσικας) / 3-12-1914 και ανάλογο της 25ης – 10-1919. Πιστοπ. ΙΜΙ με αρ. πρωτ. 685 / 26-10-1919 και ανάλογο με αρ. πρ. 1065 / 12-2-1923. Πιστοπ. εφορ. Κηπαρού Χωμάρας / 12-2-1923. Πιστοπ. προέδρου της εφοροεπιτροπείας Γραμμένου / 19-4-1920.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έφθαναν τα 19 εικοσόφραγκα[1], ενδεχομένως λόγω του νεαρού της ηλικίας και της συμπαρομαρτούσης διδασκαλικής απειρίας. Στη συνέχεια και για οχτώ συνεχή έτη, από το 1903 μέχρι το 1911, διετέλεσε διευθυντής του εξαταξίου δημοτικού σχολείου Κηπαρού Χιμάρας[2], ενώ το 1915 υπηρέτησε για λίγο (από 1-9-1915 έως και 12-10-1915) στο δημοτικό σχολείο Γραμμένου. Κατά πληροφορίες του Τσιάρα[3] παρέμεινε στο σχολείο της ιδιαίτερης πατρίδας του μέχρι τη συνταξιοδότησή του (1936) – κατά το 1917 φέρεται ως διευθυντής της εκεί Δημοτικής σχολής –, υπηρέτησε δε επί διετία και στη Βούρμπιανη.

Κατά τον Τσιάρα ο Τσίκας ήταν πολύ μορφωμένος, με αξιόλογη εγκυκλοπαιδική κατάρτιση, χειριζόταν δε άριστα το γραπτό και τον προφορικό λόγο, αυταρχικός ωστόσο στις παιδαγωγικές του μεθόδους και υπερβολικά σκληρός προς τους μαθητές του[4]. Δεν προέκυψαν στοιχεία για τη διδακτική του παρουσία στη Ζίτσα, ούτε και για το ύψος των αποδοχών του.

Το ίδιο διάστημα (1911-1913) ορίστηκε διευθυντής του Σχολαρχείου Ζίτσας ο Αναστάσιος Θ. Αναστασιάδης[5]. Γιος φτωχού υποδηματοποιού από το Καπέσοβο, γεννήθηκε περί το 1879. Αφού παρακολούθησε, φαίνεται, μαθήματα δημοτικού και δύο τάξεις Ελληνικού σχολείου στη γενέτειρα, εγγράφηκε στη Γ΄ τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής τη σχολική χρονιά 1893-94. Το 1897-98, χρονιά που αποφοίτησε, χαρακτηρίζεται ως *πτωχός* και δεν καταβάλλει τέλη εγγραφής[6]. Όπως προκύπτει από τα μαθητολόγια της Σχολής των ετών 1893-1898, υπήρξε συμμαθητής του Τσίκα στη Ζωσιμαία, όπου ακολούθησαν παράλληλη πορεία από την εγγραφή τους στην Γ΄ Σχολείου το 1893 μέχρι και την αποφοίτησή τους το 1897-98, ενδεχομένως μάλιστα – το πιο πιθανό – να συνδέθηκαν και με φιλία. Η ανάθεση διευθυντικής θέσης στον Αναστασιάδη, εκτός του ότι συναρτάται με εγνωσμένες διδακτικές ικανότητες και προσόντα, αφού ήδη, όπως και ο Τσίκας, διέθετε ικανή πείρα – η εκάστοτε κοινότητα φρόντιζε να παίρνει σχετικές πληροφορίες και πιστοποιητικά ευδόκιμης προϋπηρεσίας για τον υποψήφιο προς διορισμό –, υποδηλώνει, πιστεύω, αντίστοιχα υψηλό βαθμό απολυτηρίου του.

Σύμφωνα με το αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων[7] δίδαξε πριν το διορισμό του στη Ζίτσα στο Ελληνικό και Δημοτικό σχολείο Μονοδενδρίου επί δύο έτη (1899-1901) και στα αντίστοιχα Ελληνοδημοτικά σχολεία Κάτω Σουδενών επί τρία έτη (1901-1904), Άνω Σουδενών επίσης επί τριετία (1906-1909) και Δοβράς το έτος 1910-11.

---

[1] Βλ. Νικολαΐδου, «Σχολεία και δάσκαλοι...», σ. 198. Αντίθετα ο Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 345, δίνει εσφαλμένα διάρκεια διδασκαλίας του εκεί 7 χρόνια 1893-1900!!! και κάνει λόγο για μισθό 19 λιρών.

[2] Υπάρχει και η πληροφορία ότι κατά το 1905-07, τουλάχιστον, ήταν διευθυντής του Ελληνικού Σχολείου της Ζαππείου Σχολής Κηπαρού, όπως προκύπτει από αίτηση του Δημ. Ν. Βελιαρούτη προς το ειρηνοδικείο Ζίτσας με ημερ. 25-9-1917 για αναγνώριση προϋπηρεσίας, με την οποία προτείνει ως μάρτυρα το Μ. Τσίκα, καθώς και από την έκθεση πρακτικών του ίδιου ειρηνοδικείου με ημερ. 27-9-1917. Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, σχετική αίτηση / 25-9-1917 και έκθ. πρακτ. αρ. 52 / 27-9-1917. Δεν αποκλείεται για κάποιο διάστημα να δίδαξε και ως Ελληνοδιδάσκαλος. Πρβλ. και Τσιάρας, *ό. π.*, που σημειώνει την κατά περίπτωση διδασκαλία του και στους δύο τύπους σχολείου.

[3] Βλ. Τσιάρας, *ό. π.*

[4] Λεπτομερή βιογραφικά στοιχεία βλ. Τσιάρας, *ό. π.*, σ. 94-98.

[5] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, πρ. 85 / 10-12-1917 (βεβαίωσις υπηρεσίας). – ΑΜΙ, ΑΒΕ 471, υποφ. Α. Αναστασιάδης, πιστοπ. εφορ. κοιν. Ζίτσας / 6-9-1914.

[6] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1891-1901, σχ. έτος 1897-98, α/α μαθητ. 263. Για τον τίτλο σπουδών του πρβλ. και ΑΕΖ, *ό. π.*

[7] ΑΜΙ, ΑΒΕ 471, υποφ. Α. Θ. Αναστασιάδης: πιστοποιητικά εφόρων Μονοδενδρίου / 9-9-1914, Κάτω Σουδενών / 10-9-1914, Άνω Σουδενών / 10-9-1914, Δοβράς / 9-9-1914, και Καπεσόβου / 5-9-1914. Πρβλ. και Ξηραδάκη, «Δάσκαλοι υπόδουλου Ελληνισμού», *ΗΕ* 21 (1972), σ. 289, που όμως δεν αναφέρεται στην πιστοποιημένη θητεία του στη Ζίτσα. Χώρο της δράσης του ορίζει αποκλειστικά τα Ζαγόρια (από 1899-1914), και ειδικότερα Καπέσοβο, Λάιστα, Κάτω Σουδενά, Δοβρά και Μονοδένδρι. Είναι πιθανό να υπηρέτησε στη Λάιστα κατά το 1909-10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τέλος, μεταπελευθερωτικά τον βρίσκουμε διευθυντή του Ελληνικού και Δημοτικού Σχολείου Καπεσόβου. Πέθανε πολύ νέος, στις 24-10-1918[1].

Ο Κωνσταντίνος Δ. Κοντοδήμος γεννήθηκε και αυτός στο Καπέσοβο το 1889. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στα σχολεία της πατρίδας του και κατά το 1904-05, σε ηλικία 15 ετών, έρχεται στη Ζωσιμαία, προσκομίζοντας ενδεικτικό της σχολής της πατρίδας του, και εγγράφεται δωρεάν, ως ορφανός πατρός, στην Α΄ τάξη Γυμνασίου[2]. Μετά από 4/ετή ευδόκιμη φοίτηση πήρε το απολυτήριό του το 1907-08[3].

Δεν είναι γνωστό αν ακολούθησε το διδασκαλικό κλάδο αμέσως μετά την αποφοίτησή του. Πάντως για πρώτη φορά εντοπίζεται διδακτική του δραστηριότητα μόλις το 1910-11, χρονιά κατά την οποία διετέλεσε διευθυντής στην επτάτακτο Ελληνοδημοτική σχολή Λοζετσίου, όπου *επεδείξατο απαράμιλλον ζήλον ...διά της αμέμπτου δε διαγωγής και συμπεριφοράς αυτού άπασιν ευηρέστησε*[4]. Στη συνέχεια δίδαξε ως Ελληνοδιδάσκαλος στην Ελληνική Σχολή Ζίτσας κατά τα σχολικά έτη 1911-12 και 1912-13, όπως πιστοποιεί ο εφοροταμίας της κοινότητας Δ. Χ. Λιάσκος[5]. Εντούτοις φαίνεται πως επιτελούσε εκ παραλλήλου χρέη και δημοδιδασκάλου, όπως και οι Τσίκας, Αναστασιάδης και Τσέτσης με τους οποίους συνυπηρετούσε το αντίστοιχο διάστημα[6], στοιχείο που υποδηλώνει ίσως εξειδίκευση κατά την υλοποίηση του προγράμματος, στα πλαίσια της οποίας ο κάθε διδάσκαλος αναλάμβανε να διδάξει συγκεκριμένα μαθήματα. Τέλος, την αμέσως επόμενη χρονιά (1913-14) ο Κοντοδήμος συμφωνήθηκε στο αρρεναγωγείο της κοινότητας Καλωτά[7].

Συνδιδάσκαλος του Κοντοδήμου στα σχολεία της Ζίτσας τη διετία 1911-13 ήταν, όπως προείπαμε, ο Ζιτσαίος Γεώργιος Τσέτσης ή Τζέτζης. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1890[8] ή 1891[9] και ήταν γιος του γιατρού της κοινότητας, διατελέσαντος και εφόρου των σχολείων αρρένων, Δημητρίου Τσέτση. Παρακολούθησε τις τάξεις του δημοτικού και του Ελληνικού σχολείου στη γενέτειρα, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της πρώτης εγγραφής του στην Α΄ γυμνασιακή τάξη της Ζωσιμαίας Σχολής κατά το 1905-06[10]. Ολοκλήρωσε τη γυμνασιακή του μόρφωση με τη φοίτησή του στη Δ΄ τάξη Γυμνασίου τη χρονιά 1909-10[11]. Πήρε το απολυτήριό του με βαθμό «καλώς» 7 και 2/10[12]. Πέθανε νεότατος (μάλλον το 1917 και πάντως πριν το 1925, αφού σε μητρώο αρρένων της κοινότητας συνταγμένο το 1925 δεν καταχωρίζεται το όνομά του).

---

[1] Βλ. Ξηραδάκη, *ό.π.*

[2] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1901-1913, σχ. έτος 1904-05, α/α μαθητ. 252.

[3] Βλ. ΓΑΚ, *ό. π.*, Μαθητολόγιο, α/α 109 και Ειδικός έλεγχος 1902-1912, σχ. έτος 1907-08, α/α και αρ. μαθητ. 6 / 109. Για τον τίτλο σπουδών του βλ. και ΑΕΖ, *ό. π.*

[4] ΑΜΙ, ΑΒΕ 480, υποφ. Κ. Δ. Κοντοδήμος, πιστοπ. εφόρων κοιν. Λοζετσίου / εν Ιωαννίνοις 18-8-1913.

[5] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. εφοροταμία κοιν. Ζίτσης με χρόνο έκδοσης 1913. Πρβλ. για διδασκαλική του παρουσία στην κοινότητα και Αρχείο Δ. Μπότσιου / εμπορικό κατάστιχο Σ. Τρίμμη, σ. 357, όπου όμως καταχωρίζεται απλώς ως διδάσκαλος χωρίς ειδικότερο προσδιορισμό.

[6] Βλ. σχετικά ΑΕΖ, *ό. π.*

[7] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοπ. εφόρων κοιν. Καλωτά με ημερ. 4-9-1914.

[8] Βλ. Β. Οικονόμου , *ό. π.* , σ. 165 .

[9] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 494.

[10] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1901-1913, σχ. έτος 1905-06, α/α μαθητ. 336.

[11] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, *ό. π.*, σχ. έτος 1909-10, α/α μαθητ. 317 και Ειδικός έλεγχος 1902-1912, σχ. έτος 1909-19, α/α και α/α μαθητ. 34 / 317. Για τον τίτλο σπουδών του πρβλ. και ΑΕΖ, *ό. π.*

[12] Βλ. ΓΑΚ, ό. π., Ειδικός έλεγχος 1902-1912, σχ. έτος 1909-10, α/α και α/α μαθητ. 34 / 317.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δ΄3. β. Στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο[1].

1. Το τοπίο όσον αφορά το διδακτικό προσωπικό του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου παρουσιάζεται πιο ξεκαθαρισμένο, λόγω του στενού χρονικού φάσματος στο οποίο κινούμαστε αφενός και των σχετικά πιο αυξημένων δυνατοτήτων ενημέρωσης κατά το διάστημα της λειτουργίας του αφετέρου. Η επισήμανση αυτή αφορά κυρίως τις εκάστοτε διευθύντριες, και λιγότερο τις διδασκάλισσες του Παρθεναγωγείου και του προσαρτημένου υφαντηρίου. Το γεγονός ότι η λειτουργία εν γένει του Παρθεναγωγείου, επομένως και όλα τα σχετικά με το διορισμό, τη μισθοδοσία, τις υποχρεώσεις του προσωπικού κτλ. ζητήματα, τελούν υπό την άμεση επίβλεψη και εποπτεία του ΣΔΕΓ, κατά ρητή επιθυμία του ιδρυτή και χρηματοδότη Δ. Φιλίτη, από το σχολικό έτος 1888-89 και εξής διευκολύνει την εξαγωγή συμπερασμάτων, αφού παραπέμπει ευθέως σε πάγιες πρακτικές του εν λόγω συλλόγου, μοναδικού εν προκειμένω κέντρου αναφοράς. Εξάλλου στο Αρχείο του Συλλόγου απόκειται σημαντικό για όλη την περίοδο λειτουργίας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου αρχειακό υλικό.

2. Από την έρευνα προέκυψαν τα εξής:

Πρώτη διευθύντρια του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου Ζίτσας απέστειλε ο ΣΔΕΓ, ως πληρεξούσιος του εν Βουκουρεστίω διαμένοντος κ. Δ. Κ. Φιλίτη, την Αγγελική Μητροπούλου [μετέπειτα Ευαγγελίδου], με μηνιαίο μισθό 150 δρχ. ήτοι συνολικά 1800 δρχ. ετησίως, προσέτι δε *κατοικίαν, θέρμανσιν και υπηρεσίαν εν τω καταστήματι της σχολής*, όπως φαίνεται στο ιδιωτικό συμβόλαιό της με το Σύλλογο που συντάχθηκε στην Αθήνα την 6-9-1872[2], Αρσακειάδα, που δίδαξε σε διάφορα μέρη επί τετραετία[3], άξια διδασκάλισσα, *ευπαίδευτον, πείραν ικανήν έχουσαν περί την διεύθυνσιν και δεδοκιμασμένην*. Η εκλογή του Συλλόγου αποδείχτηκε επιτυχέστατη, αφού η Μητροπούλου ήλθε εφοδιασμένη με όλα τα αναγκαία στην κατάρτιση Παρθεναγωγείων και με επιμονή και φιλοπονία πάλαιψε με τις πολλές αντιξοότητες και κατάφερε να τις κατανικήσει σε μεγάλο βαθμό[4]. Η συμβολή της στην οργάνωση του Παρθεναγωγείου και στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την εύρυθμη λειτουργία του κατά το τετραετές διάστημα της παραμονής της στη Ζίτσα (1872-1876) φαίνεται πως υπήρξε σημαντική. Παντρεύτηκε το Γεώργιο Ευαγγελίδη, διδάκτορα Νομικής[5], που ο Δ. Φιλίτης είχε ορίσει έφορο του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου (το ειδύλλιο πιθανότατα πλέχτηκε μετά την έλευση της Α. Μητροπούλου στη Ζίτσα), γεγονός με το οποίο θα πρέπει να συσχετιστεί και η

---

[1] Θα πρέπει να υπομνησθεί ότι παρατηρήθηκε και προηγουμένως κάποιο ενδιαφέρον και σχετικές πρωτοβουλίες εκδηλώθηκαν για τη μόρφωση του γυναικείου φύλου (βλ. ανωτέρω κεφ. Σχολεία, σ. 65), ατυχώς όμως δεν διασώθηκε καμιά πληροφορία για το διδακτικό προσωπικό (ονόματα, διάρκεια και είδος υπηρεσίας, αμοιβές). Έτσι , κάνοντας λόγο για Παρθεναγωγείο εννοούμε βασικά και κυρίως το Φιλίτειο, που εγκαινιάζει μια οργανωμένη και ολοκληρωμένη, στα πλαίσια των τοπικών δεδομένων φυσικά, παρέμβαση στον τομέα της γυναικείας παίδευσης.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495.

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστολή Γ. Ευαγγελίδη προς Γρ. Παπαδόπουλο, γραμματέα του ΣΔΕΓ / εν Ιωαννίνοις 1-9-1872.

[4] Βλ. εφ. *Νεολόγος* Κων/πόλεως , φ. 1206 / 12)24-1-1873 και, φ. 1671 / 24)2-9-1874 .

[5] Ο Γεώργιος Ευαγγελίδης καταγόταν από τη Μόσιορη και διετέλεσε και υποπρόξενος της Ελλάδας στο Μπεράτι. Κατά το Λαμπρίδη, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 66 και *ΗΑ*, Α΄, σ. 32 και 167, *αι ενέργειαι και ο πόθος [του] υπέρ αναστάσεως των ελληνικών γραμμάτων κατά την νέαν Ήπειρον είναι απαράμιλλος.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αποχώρησή της από το Φιλίτειο Παρθεναγωγείο[1] και ίσως από την ενεργό δράση γενικότερα[2].

Την Αγγελική Μητροπούλου αντικατέστησε το 1876 (στην πραγματικότητα μόλις το Φεβρουάριο του 1877)[3] η Ελένη Φαναριώτου, διδασκάλισσα Α΄ τάξεως, με ετήσιο μισθό 65 οθ. λίρες πληρωτέες κατά μήνα, προσέτι δε εξασφαλισμένη κατοικία, θέρμανση και καταβολή της δαπάνης για την *εξ Αθηνών εις Ζίτσαν μετάβασίν της και της συνοδού της εις 2 δευτέρας θέσεις* (δρχ. 200). Η εκλογή της έγινε με εντολή του Γ. Ευαγγελίδη, υποπροξένου της Ελλάδας στο Βεράτιο, όπως προκύπτει από επιστολή του Συλλόγου προς τον ηγούμενο της μονής Προφήτη Ηλία Ζίτσας Γαβριήλ, στην οποία ως προσόντα της νέας διδασκάλισσας συνυπολογίζει *εκτός του καλού διπλώματος ... και ήθος χρηστόν και επιμέλειαν και δραστηριότητα ικανήν ...*[4]. Η Φαναριώτου διηύθυνε με επιτυχία τη σχολή τα επόμενα τέσσερα σχεδόν σχολικά έτη (1876-1880), όπως προκύπτει από ανταπόκριση εφημερίδας σχετικής με τις ενιαύσιες εξετάσεις του έτους 1880, στην οποία επισημαίνεται η πρόοδος των μαθητριών, εκφράζεται ευγνωμοσύνη προς την κ. Φαναριώτου για το επιτελεσθέν έργο και ευχή για αντικατάστασή της από άλλη κατάλληλη και εφάμιλλη διευθύντρια[5].

Η Φαναριώτου έφθασε στη Ζίτσα στις 9 Μαρτίου 1877, τα δε μαθήματα άρχισαν τον Απρίλιο. Σχετικά με την κατάσταση την οποία αντιμετώπισε ενδεικτική είναι η επισήμανση σε επιστολή της προς το ΣΔΕΓ ότι *το πλείστον των μαθητριών έχουσι μεγίστην προς την μάθησιν ζέσιν αλλ' η πρόοδος αυτών κωλύεται διότι δεν φοιτώσι τακτικώς εις το Παρθεναγωγείον, ως απασχολούμεναι υπό οικιακών εργασιών και υπό της γεωργίας εις ήν έχουν αμφότερα τα γένη επιδοθεί*[6]. Τέλος, έδωσε την υπόσχεση να καταβάλει κάθε προσπάθεια για βελτίωση της λειτουργίας του Παρθεναγωγείου, υπόσχεση που παρά τις δυσκολίες φαίνεται πως τήρησε, αφού κατέλιπε φήμη ικανής διδασκάλισσας και επέσυρε την εκτίμηση των κατοίκων. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν έγινε γνωστή η απόφασή της να αναχωρήσει από τη Ζίτσα, εκδηλώθηκε πρωτοβουλία και από τον ίδιο το Δ. Φιλίτη μέσω του Συλλόγου, ώστε να πεισθεί να παραμείνει τουλάχιστον ένα έτος ακόμη, γιατί *ήτον πολλά καλή διδασκάλα και την ηγάπησαν όλοι οι Ζιτσαίοι*[7].

Κατά το 1878-79 η Ελ. Φαναριώτου παρέλαβε ως βοηθό μία από τις μαθήτριές της, τη Σταματίνα Β. Πράσου, που εξήλθε από την Α΄ Ελληνικού και ανωτέρα τότε τάξη του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου[8]. Η Σταματίνα Πράσου, όπως εξάγεται από τριμηνιαίο έλεγχο μαθητριών, που υποβλήθηκε στο ΣΔΕΓ από την Ελ. Φαναριώτου στις 8-10-1877 (για τους μήνες Σεπτ. – Οκτ. – Νοέ. 1877)[9], ήταν τότε 15 ετών, επομένως γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1862. Δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί μέχρι πότε άσκησε βοηθητικό έργο, αν αυτό έγινε αμισθί ή επί αμοιβή και ποιο το ύψος της αμοιβής αυτής. Κατά τα γραφόμενα πάντως του ιδρυτή Δ. Κ. Φιλίτη η

---

[1] Φαίνεται πως ακολούθησε το σύζυγό της στο Μπεράτι, όπου ο παρεπιδημών έως τότε στα Ιωάννινα Ευαγγελίδης τοποθετήθηκε ως υποπρόξενος.

[2] Δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί καμία πληροφορία για διδασκαλική δραστηριότητά της οπουδήποτε μετά την αναχώρησή της από τη Ζίτσα.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Συμβόλαια Διδασκαλισσών 1872-1899, στο εξής Φ. Α1/10, αρ. συμβ. 3140 / εν Αθήναις 16-2-1877.

[4] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Επιστολή ΣΔΕΓ προς Γαβριήλ με αρ. 2456 / 18-2-1877.

[5] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 3454 / 19)31-8-1880.

[6] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: επιστ. Φαναριώτου προς ΣΔΕΓ, αρ. 3358 / 2-8-1877.

[7] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: επιστ. Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο ΣΔΕΓ [Βουκουρέστι 4-6-1880].

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: επιστ. Ε. Φαναριώτου προς κ. Ν. Μαυροκορδάτο, πρόεδρο του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 6-1-1879.

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Τριμηνιαίος έλεγχος των μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου διά τους μήνας 7βριων, 8βριον και 9βριον του έτους1877 / εν Ζίτση τη 8 10βρίου 1877.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διδασκάλισσα βοηθός, *ήτις συνήθως είναι μία εκ των τελειοδιδάκτων του Παρθεναγωγείου* (συνηγορεί προς αυτή την κατεύθυνση και η τοποθέτηση της Ζιτσαίας Πράσου), λαμβάνει ενιαύσιο μισθό 15 λίρες[1], πληροφορία που αφήνει ανοιχτό με υψηλό ποσοστό πιθανότητας το ενδεχόμενο αυτή να ήταν και η αμοιβή της ειρημένης βοηθού. Είναι ενδεικτικό, εξάλλου, ότι μόλις κατά το 1888-89 εντοπίζεται αύξηση μισθού της βοηθού που φθάνει πλέον τις 20 λίρες.

Η Νικία (Νικολέττα) Β. Αποστολοπούλου, Αθηναϊκής καταγωγής[2], διδασκάλισσα δευτέρας τάξεως, με σπουδές στο εν Αθήναις Αρσάκειο, διαδέχτηκε στη διεύθυνση της σχολής την Ελένη Φαναριώτου από το σχολικό έτος 1880-81 και εξής, με ετήσια αντιμισθία 60 οθ. λίρες και τη συνήθη παροχή κατοικίας και θερμάνσεως[3]. Ο Σύλλογος, εναρμονιζόμενος με την επιθυμία του Φιλίτη να εκλεγεί διευθύντρια για 5 έτη, υπέγραψε τριετές συμβόλαιο με την Αποστολοπούλου με τους ως άνω όρους, στο οποίο εν υποσημειώσει προστέθηκε ότι η νέα Παρθεναγωγός δέχεται να παραμείνει επί πενταετία. Ωστόσο, όπως προκύπτει από επιστολή του Δ. Κ. Φιλίτη προς το ΣΔΕΓ, βαθμηδόν αυξήθηκε ο μισθός της, ώστε κατά το σχολικό έτος 1887-88 να λαμβάνει 91 χρυσά εικοσόφραγκα (80 λίρες)[4]. Αγνοούμε εντούτοις τις ειδικότερες μισθολογικές διακυμάνσεις. Σημειωτέον ότι η Αποστολοπούλου συστήθηκε ως κατάλληλη για το Παρθεναγωγείο Ζίτσας από πολλούς, μεταξύ των οποίων και οι Μ. Χρυσοχόος και Κ. Αραβαντινός[5].

Παρόλο που η θητεία της στη Ζίτσα υπήρξε μακρά, οι πληροφορίες για τη δράση της είναι ελάχιστες. Αν κρίνουμε από αίτημα – ευχή της εφημερίδας *Νεολόγος* προς το Δ. Φιλίτη να ορίσει διευθύντρια κάτοχο λιγότερης παιδείας, *εγκρατή δε των εγχωρίων χειροτεχνημάτων και της ραπτικής*[6], καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για πεπαιδευμένη διδασκάλισσα, που δεν κατάφερε, ωστόσο, ή δεν θέλησε να εναρμονίσει πλήρως το πρόγραμμα της διδασκαλίας με τις τοπικές ανάγκες ή απαιτήσεις. Τις ικανότητές της αποδεικνύει και η διαπιστωμένη από την ίδια εφημερίδα πρόοδος των μαθητριών κατά τις εξετάσεις του 1883. Ανάλογη πρόοδο επισημειώνει κατά το έτος 1887-88 και ο μητροπολίτης Ιωαννίνων: *εξετάσαντες εν ολίγοις τα κοράσια εις ά διδάσκονται μαθήματα, έγνωμεν ότι το εκπαιδευτήριον τούτο εκπληροί τον προορισμόν του, καθόσον και γνώσεις σχετικώς αι μαθήτριαι προσκτώνται και χριστιανικώς εν γένει μορφούνται*[7].

Η ανανέωση του συμβολαίου της και για το επόμενο σχ. έτος 1888-89 πρέπει να θεωρείται σίγουρη, η Αποστολοπούλου, ωστόσο, εγκατέλειψε *αυτογνωμόνως* τη θέση της τον Αύγουστο του 1888 και αναχώρησε για την Αίγυπτο[8].

Η έναρξη του σχολικού έτους 1888-89 σηματοδοτεί την ανάληψη της διευθυντικής θέσης στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο από τη Μαρή [ή Μαριγώ] Κουτσαριάδου[1]. Η

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς Α. Πασπάτην, πρόεδρο του ΣΔΕΓ [διά του προξένου], με τοποχρονολογία Βουκουρέστι 28-9-1887.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη προς Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, σχετική με κατάσταση Φιλίτειου Παρθεναγωγείου κατά το σχ. έτος 1887-88, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Α1/10: Συμβόλαιο μεταξύ ΣΔΕΓ και Ν. Αποστολοπούλου [εν Αθήναις τη 21-8-1880].

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς Α. Πασπάτην, πρόεδρο του ΣΔΕΓ [διά του προξένου], με τοποχρονολογία Βουκουρέστι 28-9-1887. Βλ. επίσης, *ό. π.*: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη προς Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, σχετική με κατάσταση Φιλίτειου Παρθεναγωγείου κατά το σχ. έτος 1887-88, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς εφόρους του εν Ζίτση Παρθεναγωγείου με αρ. 1707 / 938, εν Αθήναις 21-8-1880.

[6] Βλ. εφ. Νεολόγος , φ. 4308 / 18)30-8-1883 .

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη ...

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Επιστολή προξένου προς ΣΔΕΓ / Ιωάννινα 14-9-1888.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μαρή Κουτσαριάδου του Αναστασίου καταγόταν από την Αθήνα[2], έφερε δε την ιδιότητα της διδασκάλισσας και της νηπιαγωγού συνάμα[3]. Στη θέση της παρέμεινε μέχρι το 1891, οπότε διαπιστώνεται εκ νέου αλλαγή φρουράς. Η αμοιβή της ορίστηκε στις 65 οθ. λίρες πληρωτέες κατά μήνα συν την εξασφάλιση κατοικίας και θέρμανσης κτλ.[4]. Η νέα διευθύντρια, απόφοιτος του Αρσακείου της Αθήνας, θεωρείται *δεδοκιμασμένης ικανότητος*, εργασθείσα ευδοκίμως στο εξωτερικό για ικανό χρονικό διάστημα (βλ. παρακάτω προϋπηρεσία). Ο Σύλλογος έπεμψε στη Ζίτσα την Κουτσαριάδου αφού της έδωσε σχετικές οδηγίες και τα αναγκαία διδακτικά όργανα, παράλληλα με την υπόσχεση ότι ο μισθός της θα αυξηθεί από το επόμενο σχολικό έτος[5], υπόσχεση που όντως πραγματοποιήθηκε. Ο μισθός της κατά το 1889-90 προσαυξήθηκε κατά 5 λίρες και ανήλθε στις 70[6]. Η επανάληψη του αιτήματος για αλλαγές στο πρόγραμμα διδασκαλίας του Παρθεναγωγείου, εγκατάλειψη των πολλών θεωρητικών μαθημάτων και στροφή σε πιο πρακτικές κατευθύνσεις[7] υποδηλώνει την, αναμενόμενη άλλωστε, συνέχιση από τη νέα διευθύντρια της εκπαιδευτικής γραμμής της προκατόχου της, που αποτελεί υλοποίηση του προγράμματος του Αρσακείου.

Παρότι δεν κατέστη δυνατόν να εξακριβωθεί πλήρως η ενδιάμεση, μέχρι την τοποθέτησή της στη Ζίτσα, διδακτική της διαδρομή, από σποραδικές πληροφορίες που αλιεύσαμε προκύπτει προϋπηρεσία της Κουτσαριάδου, ως διευθύντριας πάντα, στο Παρθεναγωγείο Κεστορατίου (1875-76), όπου αντικατέστησε την Αναστασία Νέρη[8], και όπου φαίνεται πως παρέμεινε μέχρι το 1878[9], στο «Ζάππειο» Παρθεναγωγείο Ανδριανουπόλεως[10] κατά το 1879-80 με μισθό 75 λίρες, έξοδα μετάβασης κτλ.[11] και στο Παρθεναγωγείο Βιτωλίων με 80 λίρες ετησίως (1880-81)[12]. Στην εφ. *Ανατολικός Αστήρ* Κων/πόλεως[13] καταχωρίζεται λόγος της εκφωνηθείς κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του Ζωγράφειου Παρθεναγωγείου Κεστορατίου, όπου μεταξύ άλλων εκθέτει τις δυσκολίες που συνάντησε και αναφέρεται αναλυτικά στα υπ' αυτής διδαχθέντα μαθήματα: *...προσφιλείς μαθήτριαι αποδείξητε ότι και ημείς αν και εις μυρίους σκοπέλους προσκρούσασαι και άνευ βοηθού και βοηθείας εγκαταλειφθείσαι, εξετελέσαμεν κατά δύναμιν το καθήκον μας και δεν απωλέσαμεν αδίκως τον καιρόν μας.*

---

[1] Βλ. εφ. *Νεολόγος* , φ. 5835 / 3)15-12-1888 . Πρβλ. επίσης κατάλογο συνδρομητών στου Εμμ. Ι. Γεωργιάδη , 1889 , σ. 55 .

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή Μ. Κουτσαριάδου προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ / Ζίτσα 26-2-1889.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Α1/10: Συμβ. [εν Αθήναις 13-9-1879].

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: συμβόλαιο μεταξύ Συλλόγου και Κουτσαριάδου [Αθήνα 5-10-1888].

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστ. ΣΔΕΓ προς Δ. Κ. Φιλίτη εις Βουκουρέστιον [αρ. 298 / Αθήνα 12-10-1888].

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς Γεν. Πρόξενο της Ελλάδας στα Ιωάννινα, αρ. 331 / Αθήνα 18-9-1889. Πρβλ. για επιβεβαίωση και σχετική απόδειξη πληρωμής της Μ. Κουτσαριάδου με τοποχρονολογία Ζίτσα 11-7-1890.

[7] Βλ. εφ. *Νεολόγος* , φ. 6030 / 14)26-8-1889 [ανταπόκριση από Ζίτσα 2)14 Αυγούστου].

[8] Βλ. Βασίλειος Μπαράς, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, Πρόλογος και επιμέλεια Λ. Ι. Βρανούση, Αθήναι 1966, σ. 332-333. Πρβλ και Κούλα Ξηραδάκη, *Από τα αρχεία του Ελεγκτικού συνεδρίου - Παρθεναγωγεία και δασκάλες του υπόδουλου Ελληνισμού*, τόμος Β΄, Αθήνα 1973, σ. 60.

[9] Βλ. Κίτσιος, *ό. π.*, σ. 46, που τοποθετεί την παρουσία της στο Κεστοράτι το διάστημα 1876-78 – ήδη δείξαμε ότι είχε αναλάβει υπηρεσία από το 1875-76. Πρβλ. και Φ. Γ. Οικονόμου, *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987, σ. 85, ο οποίος σφάλλει ομοίως θεωρώντας ως έτος της εκεί πρόσληψής της το 1876.

[10] Βλ. Ξηραδάκη , *ό. π.* , τόμος Α΄ , σ. 75 .

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Α1/10: Συμβ. [εν Αθήναις 13-9-1879].

[12] Βλ. ΣΔΕΓ, Α1/10: Συμβ. [εν Αθήναις 23-8-1880].

[13] Βλ. *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 1416 / 7)19-8-1876.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μαθήματα κατά το μικρόν τούτο διάστημα εδιδάχθησαν τα εξής: Η μεν 1η Ελληνική Τάξις το Ενύπνιον του Λουκιανού, Αριθμητικήν μέχρι των συμμιγών, Ιερ. Ιστ. Νέαν Διαθήκην, Γεωγρ. την Ευρ. Τουρκ., ύμνους και φωνητικήν μουσικήν. Το 1ον συνδιδακτικόν τμήμα Ανάγν. Γεροστ., Ιερ. Ιστ. Παλ. Διαθήκην, Γεωγρ. Ημισφ. Ευρ. και Ελλάδος, Αριθμ. τας 4 πράξεις, ύμνους και φων. μουσικήν. Το 2ον συνδ. τμήμα Ανάγν. Επιστολαί μητρός, Ιερ. Ιστ. , μικράν Αριθμ. μέχρι του πολ/σμού, ύμνους, φων. μουσικήν. Εις δε το Νηπιαγωγείον δεν ήτο δυνατόν να εφαρμοσθή καθ' ολοκληρίαν το νέον σύστημα διότι και βοηθός έλειπε και τα αναγκαία βιβλία και εικονογραφίαι προς δε και το μέρος δεν ήτο κατάλληλον διά το νέον σύστημα[1].

Από τα παραπάνω φαίνεται έμμεσα ότι και ευσυνείδητη διδασκάλισσα υπήρξε και γνώστης του νέου, για την εποχή, συστήματος της νηπιαγωγίας ήταν[2]. Επιπλέον παίρνουμε μια ιδέα για τα προβλήματα του Παρθεναγωγείου Κεστορατίου, που φαίνεται να υπολειτουργεί την εποχή αυτή. Η προώθηση, εξάλλου, στην πράξη της συνδιδακτικής μεθόδου πριν η αλληλοδιδακτική εγκαταλειφθεί και επίσημα, και το είδος των διδασκόμενων μαθημάτων παρέχουν χρήσιμα στοιχεία και για τις μεθόδους και τα προγράμματα διδασκαλίας στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.

Η καταχώριση του ονόματός της, άλλωστε, στους συνδρομητές της πατριδογραφίας του Ζιτσαίου Εμμ. Γεωργιάδη ευθύς άμα τη αφίξει της στη Ζίτσα υποδηλώνει ευρύτερα ενδιαφέροντα και την ευπαιδευσία της νέας διευθύντριας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου.

Σε καταχώρισή των ονομάτων και της ιδιότητάς τους σε κατάλογο συνδρομητών[3] οφείλουμε την επισήμανση των συνδιδασκαλισσών της Μ. Κουτσαριάδου κατά το 1888-89. Πρόκειται για τις Αικατερίνη Καλογήρου και Βασιλική Βαβαρέτου.

Η Αικατερίνη Δ. Καλογήρου, δασκάλα της υφαντικής, σύζυγος στη συνέχεια του Ζιτσαίου Νικολάου Ζέρβα[4], μητέρα της αείμνηστης ποιήτριας Χρυσάνθης Ζιτσαίας, ήταν Ιωαννίτισσα στην καταγωγή. Διορίστηκε στο Φιλίτειο υφαντήριο κατά το 1886-87[5], θέση την οποία διατήρησε επί δεκαετία. Όσον αφορά τα προσόντα της *εξέμαθε την τέχνην εις το εν Ιωαννίνοις υφαντήριον και από διετίας επιτυχώς και πιστώς το εαυτής καθήκον επιτελεί*[6]. Η αμοιβή της, αν κρίνουμε από στοιχεία των ετών 1887-89[7], ορίστηκε αρχικά στις 30 λίρες – φαίνεται πως από την αρχή της ίδρυσης του

---

[1] Πρόκειται για αντιγραφή της γαλλικής νηπιαγωγικής μεθόδου (salles d' asile) που εφαρμόστηκε από το 1870 και εξής στο νηπιαγωγείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (Αρσάκειο). Βλ. *Κανονισμός των Παρθεναγωγείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας*, 1870, σ. 2. Πρβλ. και αντίστοιχο Κανονισμό του 1877 [*Κανονισμός των Παρθεναγωγείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας*, εν Αθήναις 1878, σ. 2].

[2] Ωστόσο τα αποτελέσματα της παρουσίας της στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο δεν έτυχαν πάντοτε ευμενούς υποδοχής. Έτσι, ενώ ο κριτής στις ενιαύσιες εξετάσεις του 1889 Εμμ. Σαγκριώτης εκφέρει θετικές σε γενικές γραμμές κρίσεις, η κριτική του Γ. Σωτηριάδη, κριτή στις εξετάσεις του 1891, υπήρξε δυσμενής. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ / Φ. ΣΤ1 / 495: α) Έκθεση Σαγκριώτη..., Ιωάννινα 26-7-1889 και β) Έκθεση Γ. Σωτηριάδη ... , Ιωάννινα 2-7-1891. Πρβλ. και αρνητικά για τη συνολική εικόνα του Παρθεναγωγείου κατά το 1891σχόλια του γενικού προξένου ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή προξένου Ζ. Βάλβη προς ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 352, Ιωάννινα 27-9-1892.

[3] Βλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 55 .

[4] Βλ. Δέσπω Καρβέλη, *Το οδοιπορικό μιας δασκάλας*, Αθήνα 1994, σ. 48: *Η πανέμορφη νεαρή δασκάλα, με την αρχοντική Γιαννιώτικη στολή και το εντυπωσιακό παράστημα, γίνεται πόλος έλξης. Κοντά στα ωραία υφαντά της Σχολής, πλέκεται και το ειδύλιό της με το Νικόλαο Ζέρβα, που καταλήγει σ' έναν ιστορικό για την εποχή εκείνη γάμο.* Πρβλ. και ΑΣΖ / αρ. 165 / 24-11-1915.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη προς Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη προς Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: α) επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς Α. Πασπάτην, πρόεδρο του ΣΔΕΓ [διά του προξένου], με τοποχρονολογία Βουκουρέστι 28-9-1887, β) επιστολή Μ. Κουτσαριάδου προς τον εν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φιλίτειου Παρθεναγωγείου καθιερώθηκε αυτό το ποσό, χωρίς να υπάρξει διαφοροποίηση στην έως τώρα χρηματοδότηση της υφάντριας –, ενώ από το σχ. έτος 1891-92 ο μισθός της αυξήθηκε σε 35 λίρες[1]. Η μισθολογική της κατάσταση ακολούθησε έκτοτε τις διακυμάνσεις και τις μειώσεις που επισημαίνονται στην περίπτωση της Κλειώς Δράκου και της Ιωάννας Παλοδήμα (βλ. στη συνέχεια). Η θητεία της Καλογήρου τερματίστηκε τον Αύγουστο του 1896. Την παραίτησή της έσπευσε να ανακοινώσει στο Σύλλογο 2 μήνες νωρίτερα η ίδια με επιστολή της, στην οποία γνωστοποιεί τους λόγους (πρόκειται να απέλθει από τη Ζίτσα) και εκφράζει τις ευχαριστίες της για την επί 10 συναπτά έτη διατήρησή της στη θέση της υφαντρίας[2].

Μετά το γάμο της, που θα πρέπει να τοποθετηθεί το καλοκαίρι του 1896 και αποτέλεσε την αιτία όχι μόνο της αποχώρησής της από το Φιλίτειο Παρθεναγωγείο αλλά και από την ενεργό δράση, σύμφωνα και με τα αυστηρά ήθη της εποχής[3], ταξίδεψε με το σύζυγό της στην Ιταλία για αναζήτηση καλύτερης τύχης. Επανήλθαν σύντομα και εγκαταστάθηκαν στη Ζίτσα μαζί με τα δύο παιδιά τους που γεννήθηκαν στην Ιταλία, ωστόσο ο Ζέρβας, παρωνυμούμενος και «Χρυσός», επιχείρησε εκ νέου μια σύντομη και πάλι αποδημία προς την Αμερική. Η Αικατερίνη παρέμεινε στη Ζίτσα, όπου επιδόθηκε στη μελισσοτροφία. *Πρώτη αυτή γυναίκα, εγκατέστησε πολυάριθμο μελισσοκομείο, με ευρωπαϊκές κυψέλες και ό,τι σύγχρονα εργαλεία είχαν τα προηγμένα κράτη*[4]. Ο δυναμισμός της καταφαίνεται επίσης και από το ότι σε κοινοτική εκλογική αναμέτρηση στη Ζίτσα ψήφισε «ετσιθελικά», εκπροσωπώντας τους ξενιτεμένους συγχωριανούς της, όπως χαρακτηριστικά είπε (ο Ν. Ζέρβας ήταν ακόμη στην Αμερική), πρωτοστατούσε μάλιστα στις κοινοτικές με αφορμή τη διαχείριση του Ζιτσαίειου κληροδοτήματος διενέξεις με το κόμμα της Βληώρας[5].

Από τα Ιωάννινα ήταν επίσης και η Βασιλική Γεωργίου Βαβαρέτου [ή Μποβαρέτου], που εργάστηκε ως διδασκάλισσα (βοηθός) στο Παρθεναγωγείο της Ζίτσας τουλάχιστον κατά το έτος 1888-89. Ο μισθός της μόλις ανερχόταν στις 20 οθ. λίρες[6]. Δεν αποκλείεται να ήλθε στη Ζίτσα και πριν από το 1888, πιθανότατα από το σχολικό έτος 1886-87[7]. Κατά το 1887-88, σύμφωνα με πληροφορίες του μητροπολίτη

Ιωαννίνοις πρόξενο / εν Ζίτση τη 4-12-1888, γ) απόδειξη πληρωμής 10 λ. για α΄ 4/μηνία 1888-89 [Ιωάννινα 29-1-1889].

[1] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: απόδ. 17 60/00 λ. οθ. (μισθός 6 μηνών, από Μάρτ. – Αυγ. 1892) / Ιωάννινα 18-9-1892.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. Καλογήρου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 30-6-1896.

[3] Ήδη από το 1894, που μνηστεύτηκε το Ν. Ζέρβα, προβλήθηκε από ομάδα Ζιτσαίων, ενόψει του προσεχούς γάμου της, το ασυμβίβαστο ανάμεσα στα οικεία έργα και τα καθήκοντα της υφαντρίας και ζητήθηκε από το ΣΔΕΓ να διορίσει στη θέση της την εξ Ιωαννίνων Καλλιόπη Κ. Βαρδάκα. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή κατοίκων Ζίτσας προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, εν Ζίτση τη 29-8-1894.

[4] Καρβέλη, *ό. π.*

[5] Βλ. Δ. Σαλαμάγκας, «Η Κόσσα και η Βληώρα», *ΗΕ* 7 (1958), σ. 306-307 [σημ. 37 της σ. 306].

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: α) απόδ. πληρωμής λ. 6.66 για τετραμηνία Σεπτ. – Δεκ. 1888 / εν Ζίτση 29-1-1889, β) επιστ. Μ. Κουτσαριάδου προς τον εν Ιωαννίνοις πρόξενο / εν Ζίτση τη 4-12-1888.

[7] Πρβλ. συναφή σημείωση στο εσώφυλλο του βιβλίου *Ξενοφώντος Απομνημονεύματα*. Lipsiae MDCCCLXXXII, καταχώριση του οποίου βλ. και στο Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 283: *Αμαλία Γεωργίου Βαβαρέτου εξ Ιωαννίνων*. Στο τέλος: *1886-1887-1888*, από την οποία φαίνεται πως η Βασιλική Βαβαρέτου είχε και αδελφή, που κατά το 1886-1888 ήταν κατά πάσα πιθανότητα στη Ζίτσα. Το ερώτημα είναι με ποια ιδιότητα; Μήπως και η Αμαλία Βαβαρέτου ήταν δασκάλα στο Παρθεναγωγείο Ζίτσας το προηγούμενο διάστημα και την διαδέχτηκε η Βασιλική; ή απλώς μαθήτευε σ' αυτό [πιθανώς στο υφαντήριο, αφού σε κατάσταση μαθητριών του Παρθεναγωγείου το 1888-89 δεν εντοπίζεται επώνυμο Βαβαρέτου] κοντά στην αδελφή της; Στη δεύτερη περίπτωση ασφαλώς θα πρέπει να μετατοπίσουμε προς τα πίσω τα χρονικά πλαίσια της εκεί διδασκαλικής παρουσίας της Βασιλικής Βαβαρέτου, μάλιστα δεν αποκλείεται να προσλήφθηκε ταυτόχρονα με την Αικ. Καλογήρου το 1886-87. Υπάρχει, βέβαια, και εκδοχή, πολύ πιο αδύναμη ωστόσο, η Αμαλία να ήταν μητέρα της, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι νεαρές δασκάλες συνοδεύονταν από τις μητέρες τους. Πρβλ. Γ. Αθ. Οικονόμου, *ό. π.*, 1957, σ. 15.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων και της τότε διευθύντριας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, η βοηθός, *εξ Ιωαννίνων ορμωμένη, εδιδάχθη εις το εν αυτοίς Ελισαβέτειον Παρθεναγωγείον μαθήματα μέχρι της β΄ του σχολείου τάξεως. Διδάσκει δε κατά την διαβεβαίωσιν της κ. Διευθυντρίας ευδοκίμως και επιμελώς.* Μισθός το έτος αυτό 15 λίρες Τουρκίας[1]. Αν και δεν κατονομάζεται, φαίνεται πως φωτογραφίζεται η Βασιλική Βαβαρέτου, που και άνευ πτυχίου ήταν[2] και το χαμηλό μορφωτικό της status φαίνεται πως τελικά προκάλεσε την αντικατάστασή της, αφού *ει και εξεπλήρου μετά ζήλου τα εαυτής καθήκοντα, δεν ηδύνατο όμως ν' ανταποκριθή πληρέστατα εις τας διδακτικάς ανάγκας του Παρθεναγωγείου, άτε μη ούσα εφοδιασμένη με τας απαιτουμένας γνώσεις*[3]. Πάντως ο Εμμ. Σαγκριώτης, επόπτης κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου τον Ιούνιο του 1889, σε έκθεσή του, παρόλο που έγινε επίκλησή της προκειμένου να αντικατασταθεί η Βαβαρέτου, αναφέρεται στη φιλοπονώτατη εργασία της βοηθού, καθώς και στην κοσμιότητα και χρηστότητα των διδασκαλισσών, *αρετή δυστυχώς σπανία εις διδασκαλίσσας άλλων κοινοτήτων*[4].

Η Βασιλική Βαβαρέτου αντικαταστάθηκε κατά το 1889-90 από την Παρασκευή Γ. Κανδηλιάρη, της οποίας η θητεία υπήρξε βραχύτατη, αφού από το 1890-91 και εξής αναλαμβάνει χρέη βοηθού άλλη διδασκάλισσα. Η Κανδηλιάρη ήταν πιθανότατα Ιωαννιτικής καταγωγής, καμιά δε συγκεκριμένη πληροφορία για τα τυπικά της προσόντα και τις διδακτικές της ικανότητες δεν εντοπίστηκε, πλην του αορίστου ισχυρισμού ότι *κέκτηται τας απαιτουμένας διδακτικάς γνώσεις, και ότι εκπληροί μετά πολλού ζήλου τα εαυτής καθήκοντα*[5]. Ο μισθός της ήταν 20 λίρες[6]. Κατά το σύντομο διάστημα της παρουσίας της δίδαξε όλα τα μαθήματα των δύο κατώτερων τάξεων (Α΄ και Β΄) και της προκαταρκτικής, εκτός από την Καλλιγραφία και την Ωδική που διδάχτηκαν από τη Διευθύντρια, με την οποία συμπαρέδωσε μαθήματα πλεκτικής και ραπτικής[7]. Η αντικατάστασή της μάλλον οφείλεται σε προστριβή του ΣΔΕΓ με τον Δ. Κ. Φιλίτη σχετικά με θέματα αρμοδιότητας, όπως σαφώς προκύπτει από την αλληλογραφία του ιδρυτή με το Σύλλογο[8].

Όσον αφορά υπηρεσία της Κανδηλιάρη σε άλλα σχολεία, αμέσως μετά την αποχώρησή της από τη Ζίτσα συμφωνήθηκε για ένα έτος (1890-91) στο Κουκούλι

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αναφορά γεν. προξένου Ν. Γεννάδη προς Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστ. Μ. Κουτσαριάδου προς τον εν Ιωαννίνοις πρόξενο / εν Ζίτση τη 4-12-1888.

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Βουκουρεστίω 24-4-1890. Πρβλ. και επιστ. προξένου προς ΣΔΕΓ, αρ. 389 / εν Ιωαννίνοις 23-8-1889, ο οποίος, *επειδή η βοηθός διδασκάλισσα Ζίτσης κ. Βαβαρέτου δεν εκπληροί προσηκόντως τα εαυτής καθήκοντα*, προτείνει απόλυση και αντικατάσταση της από την Αμαλία Κριτσημήτση *ήτις ηξιώθη κατά το συνημμένον αντίγραφον ενδεικτικόν του πρώτου βαθμού.* Τελικά η υποψηφιότητα της Κριτσημήτση δεν είχε την επιθυμητή κατάληξη.

[4] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: [Εμμ. Σαγκριώτης], Έκθεσις ... εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1889.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς ΣΔΕΓ / εν Βουκουρεστίω την 24-4-1890.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: 2 αποδείξεις πληρωμής, εκατέρα λιρών 6 ½, για μισθούς β΄ και γ΄ τετραμηνίας σχ. έτους 1889-90, με τοποχρονολογία Ζίτσα 13-7-1890 και Κουκούλι 25-9-1890 αντίστοιχα.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Μ. Κουτσαριάδου για πεπραγμένα Φιλιτείου Παρθεναγωγείου κατά το σχ. έτος 1889-90, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ιωαννίνων / Ζήτσα 11-7-1890.

[8] Ο Σύλλογος θεώρησε ότι υποκαθίσταται, αφού η τοποθέτηση της Κανδηλιάρη στη Ζίτσα έγινε χωρίς την έγκρισή του και φυσικά αρνήθηκε να αποδεχθεί το διορισμό της, ο δε Φιλίτης, αφού υπεραμύνθηκε των σχετικών ενεργειών, γρήγορα υπαναχώρησε, κάνοντας λόγο για παρεξήγηση, και αναγνώρισε πλήρως το δικαίωμα του Συλλόγου να καθορίζει αυτός τα της επιλογής και διορισμού του προσωπικού. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολές Δ. Κ. Φιλίτη προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Βουκουρεστίω 24-4-1890, 16-6-1890 και 30-11-1890.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζαγορίου[1] και στη συνέχεια προσλήφθηκε στο Παλαιοχώρι Λάιστας, όπου εργάστηκε συνεχώς μέχρι και το 1900-01, με αμοιβή που κυμαινόταν από 16-20 λίρες[2].

Η Ιωάννα Παλοδήμα, πτυχιούχος του Αρσακείου Παρθεναγωγείου, τοποθετήθηκε στη θέση της Παρασκευής Κανδηλιάρη ως βοηθός του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου κατά το σχ. έτος 1890-91, *αντί λιρών οθ. 40 ετησίως μετά κατοικίας και θερμάνσεως*[3]. Το επόμενο έτος ο μισθός της αυξήθηκε σε 45 λίρες[4]. Εργάστηκε στη Ζίτσα μέχρι και το σχ. έτος 1896-97, όπως προκύπτει από σχετική απόδειξη πληρωμής και επιστολή της προς τον κ. Βρυζάκη[5]. Μισθολογικά ακολούθησε τη φθίνουσα πορεία που είχαν και οι Καλογήρου και Δράκου, ενδέχεται μάλιστα η ελάττωση του μισθού της κατά το 1896-97 από 130 δρχ. σε 110 δρχ. μηνιαίως[6] να την οδήγησε στην απόφασή της να εγκαταλείψει τη θέση της, ενώ από την επόμενη σχολική χρονιά και μέχρι του έτους 1899-1900 ο Σύλλογος, ακολουθώντας με συνέπεια μια πολιτική αυστηρής λιτότητας όσον αφορά στις δαπάνες του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου και Υφαντηρίου, δεν θεώρησε απαραίτητη τη βοηθό[7]. Το γεγονός ασφαλώς παρεμπόδισε την ομαλή λειτουργία της Σχολής, η έλλειψη όμως αυτή από το 1898-99 και μέχρι το 1899-1900 αναπληρώθηκε από την αμισθί χρησιμοποίηση στη θέση της βοηθού της Χ. Καρβέλη[8] (βλ. παρακάτω).

Ένα χρόνο μετά την τοποθέτηση της Ι. Παλοδήμα ως βοηθού, κατά το 1891-92, ο Σύλλογος επέλεξε ως διευθύντρια του Παρθεναγωγείου Ζίτσας, προκειμένου να αντικαταστήσει την Μ. Κουτσαριάδου, την Ανθή Δημ. Δράκου από την Αθήνα (Σπετσιώτικης καταγωγής), αντί ετησίου μισθού 65 οθ. λιρών, *επί πολλά έτη διατελέσασαν τοιαύτην εις διάφορα Παρθεναγωγεία της ελευθέρας και της δούλης Ελλάδος, κεκτημένην δε πείραν και περί το καθήκον επίδοσιν αξίαν λόγου*[9]. Ατυχώς η παραμονή της στη Ζίτσα δεν υπερέβη το ένα σχολικό έτος, εξαιτίας της προσβολής της στη διάρκεια του χειμώνα από ρευματισμούς και της απαγόρευσης από το θεράποντα γιατρό της εκεί επανόδου της. Οι ικανότητές της αντανακλώνται στα

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: απόδ. πληρωμής υπόλοιπου μισθοδοσίας της για υπηρεσία της στη Ζίτσα το παρελθόν σχ. έτος, με τοποχρονολογία Κουκούλι 25-9-1890.

[2] Βλ. Ε. Νικολαΐδου, ό. π., σ. 185.

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς Επ. Φίλωνα, Γεν. Πρόξ. Στα Ιωάννινα, αρ. 287 / εν Αθήναις τη 25-8-1890. Πρβλ. *ό. π.* και Ιδιωτικό συμβόλαιο μεταξύ Συλλόγου και Ι. Παλοδήμα / εν Αθήναις τη 10-8-1890.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: απόδ. πληρωμής για 3 μήνες (Μάρτ. – Μάιο ε. ε.) / εν Ζίτση τη 8-7-1892.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. προς Βρυζάκη / εν Ζίτση τη 30-10-1896 και απόδ. πληρωμής λιρών 16 37/00 για μισθούς 6 μηνών / εν Ιωαννίνοις τη 30-7-1897.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ. Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς γεν. πρόξενο κ. Γ. Δοκό, αρ. 555 / εν Αθήναις τη 7-9-1896 και Επιστ. γεν. προξένου Ελλάδος κ. Γ. Δοκού προς Α. Ζαΐμη, πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. 473 / εν Ιωαννίνοις τη 17-9-1896.

[7] Αυτό τουλάχιστον καταδείχνεται από Λογαριασμό εσόδων και εξόδων της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτη για το Παρθεναγωγείο Ζίτσας από του 1888-89 μέχρι και του 1909-1910, όπου στις στήλες των εξόδων των ετών 1897-98 μέχρι και 1899-1900 δεν αναγράφεται μισθός βοηθού. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520. Ας σημειωθεί πάντως η σχετική μόνο αξιοπιστία της ανωτέρω πηγής, αφού και κατά τα έτη 1896-97 και 1900-01, κατά τα οποία διαπιστωμένα υπηρετούσε έμμισθη βοηθός διδασκάλισσα στο Παρθεναγωγείο, η σχετική στήλη παραμένει κενή.

[8] Υπό το πρίσμα αυτό, έχοντας παράλληλα υπόψη και τις επιφυλάξεις της προηγούμενης υποσημείωσης, ενδεχομένως θα πρέπει να είμαστε εφεκτικοί και ως προς την αποδοχή του έτους 1896-97 ως τελευταίου της στη Ζίτσα υπηρεσίας της Ι. Παλοδήμα. Τις επιφυλάξεις μας αυτές ενισχύει και η βεβαιωμένη παρουσία της – το όνομά της καταχωρίζεται με α/α 13 μεταξύ των αγοραστών – στο δημόσιο πλειστηριασμό έργων του υφαντηρίου τον Ιούλιο του 1898. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Κατάλογος των έργων του Φιλ. Υφαντηρίου που πωλήθηκαν δημοσία / εν Ζίτση τη 12-7-1898.

[9] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς Γεν. Πρόξ. στα Ιωάννινα [αρ. 369 / εν Αθήναις τη 26-8-1891]. Βλ. στο ίδιο και ιδιωτικό συμβόλαιο μεταξύ Συλλόγου και Α. Δράκου [εν Αθήναις 26-8-1891]. Πρβλ. για υπηρεσία της στη Ζίτσα και Κ. Ξηραδάκη, «Δάσκαλοι υπόδουλου Ελληνισμού», *ΗΕ* 23 (1974), σ. 511.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θαυμάσια αποτελέσματα της χρονιάς αυτής και στα ενθουσιώδη σχόλια του προξένου Ζ. Βάλβη, που απηύθυνε έκκληση προς το Σύλλογο να τη διατηρήσει στη θέση της με κάθε μέσο[1]. Τελικά ο Σύλλογος με λύπη του αναγκάστηκε να κάνει δεκτή την παραίτησή της και εξέφρασε την ευαρέσκεια του συμβουλίου και ζωηρές ευχαριστίες για τη μετά πολύ ζήλου και δραστηριότητας εκπλήρωση των καθηκόντων της[2]. Παράλληλα, με επιστολή προς το Γεν. Πρόξενο στα Ιωάννινα, επαινεί συνολικά το προσωπικό του Παρθεναγωγείου για την επιτευχθείσα χάρη στη φιλότιμη εργασία του πρόοδο της Σχολής και αναγγέλλει τη μίσθωση νέας διευθύντριας.

Πρόκειται για τη νεότερη αδελφή της Ανθής, την Κλειώ Δ. Δράκου, *διδάσκαλον επί μακρόν εν τω εσωτερικώ, ικανήν περί το έργον και υποσχομένην εργασίαν ευσυνείδητον και φιλότιμον*[3]. Είναι η Αθηναία δασκάλα στην οποία αναφέρεται ο Ιταλός πολιτικός και περιηγητής *Francesco Guicciardini* κατά την επίσκεψή του στη Ζίτσα το καλοκαίρι του 1900[4]. Ο ετήσιος μισθός της ήταν ίδιος με της αδελφής της, δηλ. 65 λίρες[5]. Ήδη από το Σεπτέμβριο του 1894 ο Σύλλογος, επικαλούμενος μείωση των εσόδων του υπέρ του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου προορισμένου ποσού και το προκύψαν έλλειμμα, *προσέτι δε την οσημέραις μείζονας διαστάσεις λαμβάνουσαν διακύμανσιν της τιμής του χρυσού*, αποφάσισε να αναπροσαρμόσει τον προϋπολογισμό και να πληρώνει σε δραχμές τους μισθούς από το τρέχον σχολικό έτος έτος, ως εξής: Διευθύντρια 180 δρχ., βοηθός 130 δρχ. και υφάντρια 100 δρχ. κατά μήνα. Επιπλέον πληροφορεί το προσωπικό ότι οι πληρωμές που θα γίνονται στην Αθήνα δι' αντιπροσώπων των διδασκαλισσών θα είναι σε χαρτονόμισμα, ενώ η αποστολή χρημάτων προς αυτές σε χρυσό, τη διαφορά του οποίου θα επιβαρύνονται οι ίδιες[6]. Είναι σαφές ότι η νέα ρύθμιση σημαίνει μισθολογική υποβάθμιση, η οποία για παράδειγμα, όσον αφορά το 1894-95, καταβιβάζει τη συνολική ετήσια αμοιβή της Κλειώς Δράκου σε 2160 δρχ., δηλ. σε μόλις 55.22 λίρες[7]. Έκτοτε και μέχρι την απομάκρυνσή της από τη Ζίτσα θα διατηρηθεί το ίδιο μισθολογικό καθεστώς των 2160 δρχ. ετησίως για την Κλ. Δράκου, με τη διαφορά ότι το ισοδύναμο του μισθού της σε λίρες θα παρακολουθεί τις διακυμάνσεις της δραχμής σε σχέση προς τη λίρα.

Η Κλειώ Δράκου θα παραμείνει στη διεύθυνση της σχολής από το 1892 έως το 1903, δηλ. επί ένδεκα συναπτά σχολικά έτη[8]. Η παρουσία της στη Ζίτσα συνέπεσε με

---

[1] Πρβλ. επιστ. Προξένου Ζ. Βάλβη προς ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 309 / εν Ιωαννίνοις την 19-8-1892, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει: *... οι παρασταθέντες κατά τας εξετάσεις εξεπλάγησαν και ηπόρησαν διά τας ευστόχους απαντήσεις των μαθητριών εις όλα εν γένει τα μαθήματα και μετά πεποιθήσεως εκφράζονται ότι η πρόοδος του Παρθεναγωγείου τούτου οφείλεται κυρίως εις την διευθύντριαν αυτού κ. Ανθήν Δράκου, και ότι το Παρθεναγωγείον τούτο υπερέβη κατά πολύ τα λοιπά τα τε εντός της πόλεως και των λοιπών χωρίων υπάρχοντα.*

Εκτός δε τούτου η ειρημένη Διευθύντρια κατώρθωσεν μετά της δεούσης προσοχής και προφυλάξεως να παραδίδη εις τα τρυφερά κοράσια αισθήματα ακραιφνή Ελληνισμού και να παραδίδη τακτικώς εξηγούσα ευκρινώς τα συμβάντα της Ελληνικής επαναστάσεως και εμπνέουσα αυταίς τον πόθον της ταχείας απελευθερώσεως της πατρίδος των Ηπείρου στεναζούσης υπό τον ζυγόν. Εκ τούτων λοιπόν ορμώμενος συνιστώ θερμώς εις τον Σύλλογον την ειρημένην Διευθύντριαν ως μόνην κατάλληλον και ικανήν διά το Παρθεναγωγείον Ζίτσης και δέον δι' αναλόγου αυξήσεως της μισθοδοσίας της και διά παντός τρόπου να πεισθή να επανέλθη εν καιρώ εις την θέσιν της.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς Α. Δράκου [αρ. 314 / 9-9-1892].

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς Γεν. πρόξ. στα Ιωάννινα [αρ. 300 / 9-9-1892].

[4] Βλ. Θ. Κοσμάς, *Η Ζίτσα του 19ου αιώνα ...*, Ιωάννινα 1998, σ. 115 (και σημ. 8), 181.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: ιδιωτικό συμβόλαιο μεταξύ Συλλόγου και Κ. Δράκου, εν Αθήναις 8-9-1892.

[6] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς Γεν. πρόξ. στα Ιωάννινα Λογοθέτην, αρ. 301 / Αθήνα 27-9-1894.

[7] 1 λίρα = 39.1 δρχ., ή 1 δρχ. = 2.787 γρόσια, της λίρας υπολογιζομένης προς 109 γρόσια.

[8] Βλ. Ξηραδάκη, ό. π., *ΗΕ* 23 (1974), σ. 511, όπου προσδιορίζεται η θητεία της στη Ζίτσα το διάστημα αυτό με βάση την πράξη 884 / 1930 του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Βλ. επίσης Ξηραδάκη, *ό. π.*, τόμος Α΄, Αθήνα 1972, σ. 177. Πρβλ. για χρόνο αποχώρησής της *Φ. Η.*, φ. 548 / 8-11-1903.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ταραγμένες φάσεις στην εκπαιδευτική ιστορία της κοινότητας, που συναρτώνται με τη διαπάλη των αντίπαλων εφορειών που ξέσπασε περί το 1894-95, αλλά και με την έξαρση του κομματισμού και της οξύτητας με αφορμή τα τεκταινόμενα στην υπόθεση του κληροδοτήματος Δ. Ζιτσαίου από το 1901 και εξής. Παρόλο που έδωσε από πολύ νωρίς αφορμή για συνεχείς τριβές και διενέξεις με εφόρους, εκτελεστές, μητροπολίτη, αλλά και τον πρόξενο Ιωαννίνων – ο λόγος πρέπει να αναζητηθεί στην άρνησή της να πειθαρχήσει στις εντολές οποιουδήποτε άλλου οργάνου πλην του ΣΔΕΓ – και ζητήθηκε πολλές φορές και με έντονο τρόπο η αντικατάστασή της, ακόμη και οι κατήγοροί της δεν αμφισβήτησαν ποτέ τις ικανότητές της και την ευσυνειδησία της περί την εκτέλεση του καθήκοντος. Χαρακτηριστική είναι από την άποψη αυτή περικοπή έκθεσης του Ν. Ξυλάνη, που ως επόπτης στις εξετάσεις του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου το 1901 εκθέτει τα ευάρεστα αποτελέσματα των εξετάσεων: ... *και περί μεν της Κλειούς θεωρώ όλως περιττόν να κάμω λόγον, διότι η πολυχρόνιος πείρα της και ο υπέρμετρος ζήλος και η αφοσίωσίς της εις το καθήκον κατέστησαν αυτήν ανωτέραν παντός επαίνου*[1].

Τελικά κατηγορήθηκε για κομματική συμπεριφορά και ανάμιξη στις κοινοτικές διαμάχες και αντικαταστάθηκε από το Σύλλογο με τη Μαρία Λειβαδέως[2], η πραγματική εντούτοις αιτία της αποπομπής της – άλλωστε τέτοιου είδους κατηγορίες δεν ήταν η πρώτη φορά που εκτοξεύονταν εναντίον της, μέχρι και για προδοσία έφθασε να κατηγορηθεί, απ' αφορμή τη σύλληψη Ζιτσαίων προυχόντων και διδασκάλων από τις οθωμανικές αρχές[3] – θα πρέπει να αποδοθεί στην επίμονη απαίτηση του τότε προξένου[4]. Ο Σύλλογος, που στο παρελθόν είχε επανειλημμένα δώσει κάλυψη στην κ. Δράκου, αρνούμενος να ενδώσει σε προτάσεις πολλών πλευρών για μετάθεσή της σε άλλο σχολείο, αναγκάστηκε υπό την πίεση των πραγμάτων να θέσει τέρμα στη δράση της στη Ζίτσα. Ας τονιστεί στο σημείο αυτό πως ήδη από το Δεκέμβριο του 1900 η τουρκική διοίκηση είχε ζητήσει την παύση της (*καθώς και τινος δημοδιδασκάλου εν Ιωαννίνοις Νικολάου Καντάρα καλουμένου ως υπηκόων Ελλήνων και δημοδιδασκάλων*)[5], γεγονός που είναι βεβαίως άσχετο με τα κοινοτικά της Ζίτσας και συνδέεται με τη γενικότερη εχθρική στάση των Οθωμανών απέναντι στους εκπαιδευτικούς που είχαν την ελληνική υπηκοότητα.

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Ν. Ξυλάνη περί Παρθεναγωγείου Ζίτσης, υποβληθείσα στον πρόεδρο του ΣΔΕΓ, εν Ζίτση τη 11-7-1901.

[2] Βλ. εφ. *Φ. Η.*, φ. 548 / 8-11-1903.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστολή εφόρων των σχολείων Ζίτσας προς το γεν. πρόξενο στα Ιωάννινα κ. Α. Λογοθέτην, Ιωάννινα 28-12-1895. Πρβλ. *ό. π.*, αναφορά Α. Λογοθέτη προς Υπ.Εξ., αρ. 12, Ιωάννινα 4-1-1896.

[4] Ήδη από τον Αύγουστο του 1902 ο πρόξενος Ν. Μπέτσος είχε έλθει σε ανοιχτή ρήξη με την Κλ. Δράκου και είχε ζητήσει την αντικατάστασή της. Σε επιστολή του προς το Σύλλογο (βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. με αρ. πρ. 482 / 14-8-1902) τη χαρακτηρίζει θρασεία και ανάγωγο, αυθάδη, ήκιστα συνετή, *ήτις άνευ λόγου και αιτίας φέρεται μετά τόσου θράσους προς την προξενικήν αρχήν και προς τον Πρόξενον, ον ούτε είδεν ακόμη ούτ' εγνώρισεν.* Ο Σύλλογος έσπευσε να απαντήσει στον Μπέτσο ότι αναγνωρίζει τις αιτιάσεις του και κρίνει τη διαγωγή της διευθύντριας αξιόμεμπτον, ωστόσο τονίζει ότι δεν είναι κατάλληλη η εποχή να την απολύσουν ή να τη μεταθέσουν αλλού. Τη διατήρησε επί τόσα έτη στη θέση της γιατί όλοι οι επιθεωρητές *εξαίρουσιν την ικανότητα και ευσυνείδητον διδασκαλίαν της κ. Δράκου, ήτις φιλοπόνως πάντοτε ειργάσθη και παρέσχε καλά αποτελέσματα.* Όσον αφορά στην ανάμιξή της στις κοινοτικές διαιρέσεις, έγιναν και άλλοτε παρατηρήσεις, ήδη δε με αφορμή την έκθεση Αράπη απευθύνει σ' αυτή συμβουλή για τελευταία φορά. Βλ. σχετικά *ό. π.*: επιστολή ΣΔΕΓ προς Ν. Μπέτσο, Αθήνα 3-10-1902. Πρβλ. αυστηρές προειδοποιήσεις στη διευθύντρια *ό. π.*, επιστολή ΣΔΕΓ προς Κλ. Δράκου, χ. χ. [πάντως μετά την επιστολή προς Μπέτσο].

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Κ. Δράκου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 26-1-1901. Πρβλ. και ΑΜΙ / Β.Ι. ΙΑ2 [Τακρίρια (1899-1903)], σ. 75 [διπλωματική απάντηση του τοποτηρητή του μητροπολίτη Ιωαννίνων προς τον βαλή Ιωαννίνων, σχετικά με βεζιρική διαταγή περί παύσεως της Κλειώς Δράκου υπό χρονολογία Φεβρ. 1316 (=1901)].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από τη μεταγενέστερη εκπαιδευτική της διαδρομή σημειώνουμε την παρουσία της στο Παρθεναγωγείο της Αττάλειας (1908-1912) και στη συνέχεια θητεία της για απροσδιόριστο χρονικό διάστημα στη Λέρο[1].

Στη θέση της υφάντριας Αικ. Καλογήρου τοποθετήθηκε τελικά κατά το σχολικό έτος 1896-97 η Φωτεινή Λαλιώτου, με αντιμισθία 18 λιρών και τις λοιπές παροχές (κατοικία, θέρμανση κτλ.)[2]. Ήδη πριν το διορισμό της ο Σύλλογος, όπως προκύπτει από επιστολή προς το γεν. πρόξενο στα Ιωάννινα[3], αναφερόμενος στην ανάγκη ελάττωσης του μισθού της υφάντριας *ένεκα της επαισθητής λίαν ελαττώσεως των εσόδων της Φιλιτείου δωρεάς* προτείνει διορισμό της Λαλιώτου με μισθολογικό διακανονισμό το μάξιμουμ 22 λίρες. Τελικά η συμπίεση του μισθού της προς τα κάτω ήταν αποτέλεσμα και της διεκδίκησης της θέσης από άλλη υποψήφια, την επί τριετία διδαχθείσα την υφαντική στο Φιλίτειο υφαντήριο Αικατερίνη Αρεταίου, πρόθυμη να δεχθεί μισθό μόλις 18 λιρών[4]. Από το 1900-01 ο Σύλλογος αποφάσισε να αυξήσει κατά 3 λίρες το μισθό της, επιβραβεύοντας έτσι τη διαπιστωμένη ποσοτική και ποιοτική παραγωγή προϊόντων του υφαντηρίου[5].

Η Λαλιώτου, Ιωαννιτικής καταγωγής, κόρη της Ευφροσύνης Λαλιώτου, χήρας, επιστάτριας του Α΄ ΕΠΙ, απόφοιτος του υφαντηρίου του Γ΄ Ελισαβέτειου Παρθεναγωγείου, συστήθηκε στο Γ. πρόξενο κ. Γ. Δοκό ως καταλληλότατη για τη θέση από το μητροπολίτη Ιωαννίνων και από πολλούς προκρίτους της πόλης[6], εργάστηκε δε επί σειρά ετών στο Φιλίτειο, μέχρι το 1903, οπότε παύτηκε *ως εντελώς αμαθής και όλως ακατάλληλος* από τον εν Ιωαννίνοις πρόξενο Ν. Μπέτσιο, μαζί με τη βοηθό του Παρθεναγωγείου Χάιδω Καρβέλη, που τη χαρακτήρισε *ανίκανον*[7], ενέργεια που επέσυρε τις έντονες διαμαρτυρίες των διδασκαλισσών[8] και την άμεση, πλην μάταιη σε τελική ανάλυση, αντίδραση της κοινότητας, που σκιαγράφησε την παρουσία τους με εντελώς διαφορετικά χρώματα: *αι ρηθείσαι διδασκάλισσαι, εργαζόμεναι προ ετών μετά ζήλου και αφοσιώσεως εις το ανατιθέμενον αυταίς έργον εν τω ημετέρω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω, ως και εκ των επισήμων εκθέσεων των κατά καιρούς εποπτών είνε γνωστόν υμίν, κατέκτησαν τας συμπαθείας, την εκτίμησιν και την αγάπην συμπάσης της ημετέρας κοινωνίας ήτις διά του αγγελθέντος ανελπίστου μέτρου της παύσεως αυτών διορά αδικίαν και ζημίαν προς το Παρθεναγωγείον ημών, όπερ ούτω στερείται διδασκαλισσών δεδοκιμασμένης ικανότητος, χρηστότητος και αφοσιώσεως προς το επάγγελμα, αλλά και προς τας παυθείσας λίαν άδικον και άσπλαγχνον ελέγχεται το ληφθέν μέτρον ου μόνον διότι ο ζήλος και η αφοσίωσις αυτών έχρηζεν αμοιβής και ουχί τιμωρίας αλλά και διότι η την 9ην Σ/βρίου γενομένη*

---

[1] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*, τόμος Α΄, σ. 177.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς Γ. Δοκόν, γεν. πρόξ. της Ελλάδος στα Ιωάννινα, αρ. 584 / 30-9-1896.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ. Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. ΣΔΕΓ προς γεν. πρόξενο κ. Γ. Δοκό, αρ. 555 / εν Αθήναις τη 7-9-1896.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1/ 495: Επιστ. Κ. Δράκου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 17-7-1896.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. ΣΔΕΓ προς Δοκόν, γεν. πρόξ. στα Ιωάννινα, αρ. 283 / εν Αθήναις τη 10-12-1900.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: επιστ. Γ. Δοκού προς πρόεδρο ΣΔΕΓ, αρ. 420 / εν Ιωαννίνοις τη 27-8-1896. Πρβλ. απαντητική επιστολή μητρ. Γρηγορίου προς τον πρόξενο Ιωαννίνων με ημερ. 26-8-1896 [: *άγαμος, αλλά νέα επιμελής, φιλότιμος και πάσης συστάσεως προς διορισμόν εις Ζήτσαν*], καθώς και αίτηση Ευφρ. Λαλιώτου προς Γ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 4-7-1896 [: ... *ικανώς έμπειρον της υφαντικής, φέρουσαν τα απαιτούμενα προσόντα της ηθικής και σεμνότητος και υπισχνουμένην να ικανοποιήση τας εν τη υφαντική απαιτήσεις της τε Υμετέρας Εκλαμπρότητος και της κοινότητος Ζίτσης*].

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. Ν. Μπέτσου προς ΣΔΕΓ με αρ. πρωτ. 566 / εν Ιωαννίνοις τη 6-11-1903.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ ΣΤ2 / 520: Αίτησις των διδασκαλισσών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου Φ. Λαλιώτου και Χάιδως Σ. Καρβέλη προς ΣΔΕΓ / Ιωάννινα 9-9-1903.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προφορική αναγγελία υπό του κ. Προξένου περί παύσεως αυτών, εις εποχήν δηλονότι καθ' ην είνε αδύνατον εις τας ρηθείσας πτωχάς διδασκαλίσσας να φροντίσουσι προς εξεύρεσιν άλλης θέσεως, ρίπτει πτωχά κοράσια εις τους δρόμους και αφαιρεί απ' αυτών τον επιούσιον άρτον όν διά του ιδρώτος και της εντίμου αυτών εργασίας επορίζοντο[1].

Στον κατάλογο του διδακτικού προσωπικού του Παρθεναγωγείου της Ζίτσας συμπεριλαμβάνεται και η Ζιτσαία διδασκάλισσα Χάιδω Καρβέλη. Κόρη του γνωστού παπαδάσκαλου Σπύρου Καρβέλη[2], γεννήθηκε το 1883[3] ή 1884[4]. Παρακολούθησε αρχικά τα μαθήματα στο 4/τάξιο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο, και το 1894 αποφοίτησε από τη Δ΄ τάξη του προτύπου με άριστα (10)[5]. Στη συνέχεια εγγράφηκε στην Α΄ τάξη Ελληνικού του Α΄ ΕΠ. Αφού διήκουσε κατά το α΄ εξάμηνο τα μαθήματα της Γ΄ Ελληνικής τάξεως, αποχώρησε μετά το κλείσιμο του Α΄ ΕΠ λόγω των περιστάσεων (άτυχος πόλεμος του 1897), περάτωσε δε τον κύκλο των μαθημάτων του Ελληνικού Σχολείου στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο και *υποστάσα τας τε γραπτάς και τας προφορικάς δημοσίας εξετάσεις* έλαβε απολυτήριο με βαθμό άριστα (9 11/21)[6].

Αμέσως μετά υπέβαλε αναφορά προς το Γ. πρόξενο και δι' αυτού στο ΣΔΕΓ, στην οποία ζητούσε, ως μέλος οκταμελούς οικογένειας και παντελώς άπορη, να τύχει υποτροφίας από το κληροδότημα Αν. Φιλίτη για συνέχιση των σπουδών της στο Αρσάκειο, αφού η διαθήκη του *δεν αποκλείει, νομίζω, το θήλυ γένος, καθ' όσον μάλιστα ήν ο αοίδιμος λόγιος και δεν ηγνόει ότι και αι γυναίκες ουκ ολίγον επιδρώσι, ίνα μη είπω το πλείστον, επί του ηθικού των κοινωνιών*, ή, σε περίπτωση που ήταν αδύνατος ο διορισμός της από το εν λόγω κληροδότημα, να διατεθεί υπερ αυτής το στην παρ. 9 της διαθήκης του Δ. Κ. Φιλίτη κληροδότημα για εκπαίδευση μαίας, με τον όρο μετά το πέρας των σπουδών της να εξασκήσει το επάγγελμα της δασκάλας ή της μαίας στη Ζίτσα με μικρό μισθό[7]. Δυστυχώς το αίτημά της δεν έγινε δεκτό – φαίνεται πως δεν είχαν ακόμη ωριμάσει οι συνθήκες, αφού μόλις κατά το 1906 δίνονται για πρώτη φορά υποτροφίες σε γυναίκες από το Σύλλογο – και αναγκάστηκε να παραμείνει στη Ζίτσα, όπου, σε ένδειξη καλής θέλησης, και με την επίνευση της Κ. Δράκου – στην οποία σημειωτέον ο Σύλλογος είχε κοινοποιήσει την απόφασή του για κατάργηση από το Σεπτέμβριο του 1897 της θέσης βοηθού, παραγγέλοντας συγχρόνως *όπως τα μαθήματα της κατωτέρας τάξεως ανατίθησιν εκάστοτε εις τας αποφοίτους του Παρθεναγωγείου ή τας μαθητρίας της ανωτέρας τάξεως υπό την επίβλεψιν και χειραγωγίαν της*[8] – προσέφερε επί διετία (1898-1900) αμισθί υπηρεσίες ως βοηθός διδασκάλισσα στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ ΣΤ2 / 520: Αίτησις Κοινότητος Ζίτσης προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 9-9-1903.

[2] Βλ. Εργολάβος , *ό.π.* , σ. 92 , όπου η Χάιδω Καρβέλη αναγράφεται εντελώς εσφαλμένα ως Χάιδω Παππασούρου, αντί προφανώς παπα Σπύρου [Καρβέλη], κόρη δηλ. του ιερέα και δάσκαλου Σπύρου Καρβέλη.

[3] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, α/α 519. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165. Διαφορετικά (1885) Εργολάβος, *ό. π.* .

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: αντίγραφο πιστοποιητικού υπογραμμένο από τους εφόρους των εκπ/ρίων Ζίτσης, το Δ/ντή της Ελληνικής Σχολής και τη Δ/ντρια του Φιλ. Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 6-6-1898.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Αντίγραφο Ενδεικτικού Φιλίτειου Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 22-7-1894.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: αντίγραφο πιστοποιητικού υπογραμμένο από τους εφόρους των εκπ/ρίων Ζίτσης, το Δ/ντή της Ελληνικής Σχολής και τη Δ/ντρια του Φιλ. Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 6-6-1898 και αντίγραφο Πιστοποιητικού της Αμ. Ξανθοπούλου / εν Ιωαννίνοις τη 6-6-1898.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. Γ. Δοκού προς ΣΔΕΓ, αρ. 160 / 19-6-1898 και Φ. ΣΤ1 / 494: Αναφορά – αίτηση Χ. Καρβέλη προς Γ. Δοκόν / εν Ζίτση τη 8-6-1898, ανάλογη αίτηση του πατέρα της Σπυρίδωνα Καρβέλη προς μητροπολίτη και Γεν. Πρόξενο Ιωαννίνων / Ιωάννινα τη 9-6-1898.

[8] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή ΣΔΕΓ προς Γ. Δοκό, αρ. πρ. 186 / εν Αθήναις 10-2-1898.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τελικά ο ΣΔΕΓ, συνεκτιμώντας και το γεγονός αυτό, αποφάσισε την πρόσληψή της μόλις το 1900-01, παρά την ανεπάρκεια των πόρων της δωρεάς Δ. Φιλίτη, εξ ιδίων, με μισθό 12 λίρες, αμοιβή που θα μείνει η ίδια μέχρι το 1903[1], οπότε και παύτηκε, όπως προελέχθη, από τον πρόξενο Ν. Μπέτσο μαζί με την υφάντρια Φ. Λαλιώτου, εξέλιξη που τελικά ο ΣΔΕΓ αναγκάστηκε να αποδεχθεί ως τετελεσμένη.

Σχετικά με τη θητεία της στη Ζίτσα ενδεικτικά είναι τα σχόλια που περιέχονται σε έκθεση που υπέβαλε ο Ν. Ξυλάνης, ορισθείς από την εφορεία των εκπαιδευτηρίων επόπτης κατά τις εξετάσεις του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου τον Ιούλιο του 1901: *εις την πρώτην και την προκαταρκτικήν η βοηθός Χάιδω Σπ. Καρβέλη ... χειραγωγηθείσα υπό της κ. Κλειούς και αόκνως διδάξασα ανέδειξεν εαυτήν αξίαν της ήν κατέχει θέσεως, βαίνει σταθερώς επί των ιχνών της διευθυντρίας και διδάσκει ομοιομόρφως προς αυτήν*[2].

Ήδη κατά το 1912-13, χρονιά που υπηρετεί στο Σοποτσέλι Ζαγορίου, έχει, σύμφωνα με τη γνωστή έκθεση του επιθεωρητή Καθάρειου που την επιθεώρησε στις 29-7-1913, *έτη υπηρεσίας 13 εις Ζίτσαν, Βήσσανην και ενταύθα* [στο Σοποτσέλι] *και ετήσιον μισθόν 25 εικοσόφραγκα. Όσον αφορά τα υπηρεσιακά της προσόντα είναι πεπειραμένη, εργατική, επιμελής και έχει την συνήθη των μη πτυχιούχων διδασκαλισσών διδακτικήν ικανότητα, δυναμένη δι' ασκήσεως ν' αποβή ωφέλιμος διδασκάλισσα*[3]. Με δεδομένο ότι η θητεία της στη Βήσσανη υπήρξε βραχύβια (1905-1906)[4] [πιθανόν και λίγο διάστημα του 1906-07 – μέχρι τέλους ίσως του 1906], είναι προφανές ότι τα υπόλοιπα έτη – από 1906 και εξής – δίδαξε στο Σοποτσέλι. Ας σημειωθεί πως η Χάιδω Καρβέλη συνέχισε να προσφέρει για πολλά χρόνια τις υπηρεσίες της στη Ζίτσα και μετά την απελευθέρωση. Ειδικότερα επανατοποθετήθηκε ως βοηθός του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου το 1913-14, μετά την υποβολή παραίτησης της Α. Μπάργια[5], και αργότερα, με την καθιέρωση της συνεκπαίδευσης, εντάχθηκε στις τάξεις των διδασκάλων του ενιαίου δημοτικού σχολείου.

Η Μαρία Λιβαδέως (ή Λιμπαντέ)[6] (1848-1919), γεννήθηκε στα Γιάννινα. Σπούδασε επί τριετία στο Αρσάκειο (1864-1867) ως υπότροφος των ελεών και σε εκπλήρωση σχετικής με την παροχή υποτροφίας υποχρέωσης ανέλαβε τη διεύθυνση του ΒΈΠΙ (1867-1870)[7]. Στη συνέχεια (1870-1872)[8] μετέβη στη Γενεύη για

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: α) επιστ. ΣΔΕΓ προς Δοκόν, γεν. πρόξ. στα Ιωάννινα, αρ. 283 / εν Αθήναις τη 10-12-1900, β) απόδ. πληρωμής 12 λιρών στη Χ. Καρβέλη από διευθύνοντα Γεν. Ελλ. Προξ. Κ. Ιωάννη Ιωσήφ, για μισθό από 1-9-1900 έως 32-8-1901 / εν Ζίτση τη 29-11-1901. Πρβλ. *ό. π.*: επιστ. ΣΔΕΓ προς Γεν. Πρόξ., αρ. 23 / 11-4-1905, όπου διευκρινίζεται ότι από του σχ. έτους 1903-04 ο μισθός της βοηθού αυξήθηκε από 12 σε 15 λίρες.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Ν. Ξυλάνη περί Παρθεναγωγείου Ζίτσης, υποβληθείσα στον πρόεδρο του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 11-7-1901.

[3] Βλ. Εργολάβος , *ό. π.* .

[4] Βλ. Σπ. Στούπης , *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα* , τ. Α΄ , εν Πάτραις 1962 , σ. 191 και σημ.1 .

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: έγγραφο της ΓΔΗ / Νομάρχη Ιωαννίνων προς ΣΔΕΓ με αρ. 1945 / Ιωάννινα 30-8-1913.

[6] Για τη Μ. Λιβαδέως βλ. Γ. Οικονόμου , 1957 , σ. 60-63 και εκτενέστερα Μπέττης, *Τρία Μελετήματα. Για τις θυγατέρες του Γραμμενιάτη Κολιο-Γούδα και τα επιφανείς επιστήμονες παιδιά τους αναστήματα της Ζωσιμαίας Σχολής*, Γιάννινα 2000, σ. 51-57.

[7] Αντίθετα με ισχυρισμούς των Γ. Οικονόμου και Μπέττη – βλ. *ό. π.*, σ. 60 και 52 αντίστοιχα – για διετή υπηρεσία της στο Β΄ ΕΠΙ (1860-1870), η ίδια η Λιβαδέως αναφέρεται ρητά σε τριετή θητεία της. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Μ. Λιβαδέως προς ΣΔΕΓ / Αθήναις τη 4 Αυγ. 1903: *...διηύθυνα επτά έτη το ανώτερον παρθεναγωγείον των Ιωαννίνων, τρία έτη προ της εν Ευρώπη μεταβάσεώς μου και τέσσαρα μετ' αυτήν.*

[8] Η ίδια ωστόσο σημειώνει διάρκεια παιδαγωγικών σπουδών της 30 μήνες. Βλ. *ό. π.* Εκ των πραγμάτων λοιπόν επιβάλλεται μια πιο επισταμμένη διερεύνηση του ακριβούς χρόνου αναχώρησης και επανόδου της από τη Γενεύη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περαιτέρω σπουδές (γαλλικά, χειροτεχνία, παιδαγωγικά) και επανήλθε στη θέση της στο ΒΈΠΙ από το 1872 μέχρι το 1876 που απολύθηκε, επειδή είχε την τόλμη να μιλήσει με παρρησία δημοσίως για τα κακώς κείμενα στα εκπαιδευτικά καταστήματα της πόλης[1].

Μετά την απόλυσή της υπηρέτησε σε διάφορα σχολεία, για να καταλήξει τελικά στην Αθήνα, όπου παρέδιδε μαθήματα σε αρχοντικές οικογένειες (Ζάππα, Χατζίσκου κτλ.). Εναργή, αν και όχι πλήρη, εικόνα της εκπαιδευτικής της διαδρομής μετά την αποπομπή της από τα Ιωάννινα μας δίνει η ίδια σε επιστολή της προς το ΣΔΕΓ, με την οποία έθετε υποψηφιότητα για τη μέλλουσα να χηρεύσει θέση στη Φιλίτειο Σχολή Ζίτσας – προφανώς είχε πληροφορηθεί τις γνωστές περιπλοκές με την Κλειώ Δράκου (1903) – προβάλλοντας τα προσόντα της και την ανάγκη της να εργασθεί. Σύμφωνα με τα γραφόμενά της λοιπόν διηύθυνε το Παρθεναγωγείο του Κατίκιοϊ (Χαλκηδόνας) της Κων/πόλεως κατά τα έτη 1878, 1879, 1880. Εργάστηκε επίσης, ως διευθύντρια προφανώς, στο Μέτσοβο επί διετία, για ένα έτος στο Δέλβινο και στον Αυλώνα, και επί τετραετία, μέχρι το 1893, στο Δυρράχιο. Τέλος αναφέρεται σε μονοετή υπηρεσία της στην Καβάια της Αλβανίας *όπου ένεκεν της αμαθίας των κατοίκων και κακής προλήψεως, ότι το Παρθεναγωγείον ήθελε καταστρέψει τα ήθη των θυγατέρων των, ήσαν λίαν εναντίον της συστάσεως αυτού, όπερ εγώ κατόρθωσα μετά θυσιών ουχί ευκαταφρονήτων...*[2].

Ο ΣΔΕΓ, προς τον οποίο φαίνεται παρενέβη υπέρ της Λιβαδέως και κάποιο σημαίνον πρόσωπο, που τη σύστησε ως άξια συμπαθείας και *αδίκως πολυπλάνητον*[3], τη διόρισε στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο για το σχολικό έτος 1903-04, με ετήσιο μισθό μόλις 36 λιρών, και τη συνήθη προσφορά κατοικίας, θέρμανσης και υπηρεσίας[4]. Για πρώτη φορά μάλιστα – κραυγαλέο δείγμα περαιτέρω μείωσης των κονδυλίων – στην ιστορία του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου τα έξοδα της από Αθήνα μετάβασης στη Ζίτσα βάρυναν την παρθεναγωγό[5]. Παράλληλα ο Σύλλογος, έχοντας υπόψη το κακό προηγούμενο της Κλ. Δράκου, έδωσε σαφείς οδηγίες προς την Λιβαδέως να κανονίσει τις σχέσεις της με την εφορεία και εν γένει την κοινότητα χωρίς να αναμιγνύεται σε διαιρέσεις και διαπληκτισμούς[6].

Η *ευπαίδευτος και αξιόλογος διδασκάλισσα*[7] Μαρία Λειβαδέως προσέφερε τις υπηρεσίες της στη Ζίτσα με ζήλο και σε σύντομο χρονικό διάστημα κατάφερε να κερδίσει την εκτίμηση του συνόλου σχεδόν των κατοίκων της Ζίτσας, που, ανεξάρτητα από κομματικές προτιμήσεις, αναγνώρισαν το έργο της. Τα μέτρο της προσφοράς της δίδεται ανάγλυφα σε αναφορά της κοινότητας προς το μητροπολίτη Ιωαννίνων Σωφρόνιο, που την υπογράφουν 119! Ζιτσαίοι, όπου μεταξύ άλλων

---

[1] Πρβλ. για λόγους εκδίωξης Μ. Λιβαδέως και εφ. *Νεολόγος*, φ. 2261 [;] / 23-8 (4-9)-1876.

[2] Βλ. *ό. π.*

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή προξένου Ν. Μπέτσου προς πρόεδρον του ΣΔΕΓ, αρ. 253 / εν Ιωαννίνοις τη 29-4-1904.

[4] Ας σημειωθεί πως ο πρόξενος Ν. Μπέτσος είχε συστήσει με τα θερμότερα λόγια ως κατάλληλη για τη θέση την Αρσινόη Ράμμου, απόφοιτη του Αρσακείου (απολυτήρια δοκιμασία το έτος 1899 – βαθμός λίαν καλώς 8 & 31/74), *ικανήν πείραν έχουσα* (εργάστηκε στην Πρέβεζα για ένα έτος και στο Πάπιγκο επί τριετία), *φιλόπονη, σεβαστή, ικανά και αγαθά προσόντα φέρουσα*, με το αιτιολογικό ότι *επειδή είναι εκ του τόπου, δυνάμεθα να τάξωμεν διευθύντριαν του εν Ζίτση Παρθεναγωγείου αντί ετησίου μισθού 45 εικοσοφράγκων, εξοικονομούντες ούτως, άνευ ζημίας του Παρθεναγωγείου περί τας 800 δραχμάς, τας οποίας θέλω υποδείξει υμίν πώς να διατεθώσιν επ' αγαθώ των σχολείων Ζίτσης.* Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή γεν. προξένου Ν. Μπέτσου προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 435 / εν Ιωαννίνοις 22-8-1903. Η αποδοχή μικρότερης αμοιβής από τη Μ. Λιβαδέως ίσως να λειτούργησε ως μία επιπλέον παράμετρος για την τελική επιλογή της.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Ιδιωτ. Συμβόλαιο μεταξύ ΣΔΕΓ – Λιβαδέως / εν Αθήναις 25-8-1903.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. ΣΔΕΓ προς Γεν. πρόξ. [αρ. 251Β΄ / 30-8-1903].

[7] Εφ. *Φ. Η.*, φ. 548 / 8-11-1903 .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τονίζονται τα εξής: *...επέδειξε μεγίστην δραστηριότητα και ζήλον <μεθ' όλων των ως μη ώφειλεν λαβόντων χώραν προσκομμάτων ως πάντες γνωρίζουσιν> κατά το μέχρι τούδε ολιγόμηνον διάστημα προς τε την παίδευσιν ως και την ηθικήν μόρφωσιν των απαλών τέκνων μας, ήστινος ο ακεραιότατος χαρακτήρ είναι γνωστότατος.*

Προσέτι μετά μητρικής στοργής εκαλλιέργησε τον προς την εργασίαν ζήλον των κορασίων μας, συνέστησεν εις αυτάς την εις τα πάτρια εμμονήν και εστηλίτευσεν την πολυτέλειαν την λυμαινομένην την ευδαιμονίαν των οικογενειών. Ευχήν εκφράζομεν Σεβασμιώτατε, όπως και εις το μέλλον διευθύνη η έμφρων και περιεσκεμμένη αύτη διευθύντρια το ημέτερον Παρθεναγωγείον και τότε αναντιρρήτως εσμέν βέβαιοι ότι η Ζίτσα θα σεμνύνηται ως άλλη Κορνηλία διά τας θυγατέρας αυτής[1]. Αν αναλογισθούμε ότι το ίδιο διάστημα ο κομματισμός συντάραζε τη Ζίτσα, η ανωτέρω μαρτυρία προσλαμβάνει ιδιαίτερη σημασία.

Όσο για τα προσκόμματα που επισημαίνονται στην προμνησθείσα αναφορά, αφορούν στη σύγκρουσή της με τον ιδιοκτήτη της μέχρι τότε ενοικιαζομένης ως Παρθεναγωγείο οικίας, εξαιτίας της απόφασης της νέας διευθύντριας να διακόψει το μετ' αυτού συμβόλαιο και να μεταφέρει τη Σχολή σε άλλη οικία (φωτεινή, ευρύχωρη), που είχε ως αποτέλεσμα την εκ μέρους του εκβιαστική κατακράτηση όλων των σκευών και εργαλείων του Παρθεναγωγείου (χάρτες, μαυροπίνακες, θρανία και προπάντως τους αργαλειούς) *χάριν του ουκ ευκαταφρονήτου ενοικίου*[2]. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε, όπως ήταν επόμενο, μεγάλα προβλήματα και επέφερε δυσλειτουργία στις εργασίες του Παρθεναγωγείου και του υφαντηρίου, *καθ' όσον η έλλειψις των μεν θρανίων και πινάκων μεγάλως εμποδίζει την πρόοδον, παραλείπω δε την μέχρι απογοητεύσεως αηδείαν βλέπων τις τα παιδάκια καθήμενα χαμαί, των δε εργαλειών και αυτήν την έναρξιν της υφαντικής*[3].

Παρόλα αυτά προστριβές και εντάσεις στις σχέσεις της με τον τότε γενικό πρόξενο Ελλάδος στα Ιωάννινα κ. Ν. Μπέτσο[4], αναφυείσες μετά από δίμηνη ανέφελη περίοδο, οδήγησαν στην αντικατάστασή της μετά από επίμονη αξίωση του προξένου, που έφθασε να της καταλογίζει *αγραμματοσύνην παχυλήν και το χείριστον χαρακτήρα οξύχολον, φίλεριν, ανοήτως αυθαίρετον και ασυμβίβαστον* [!][5]. Ο Σύλλογος, όταν διαπίστωσε το αδύνατο της μεταξύ τους συνεννόησης, εκών άκων αποφάσισε να μεταθέσει τη Μ. Λιβαδέως στο Παρθεναγωγείο της Φράσσαρης με τον ίδιο μισθό[6]. Φαίνεται ωστόσο πως αντί της Φράσσαρης τοποθετήθηκε ως διευθύντρια στο Παρθεναγωγείο Αγχιάλου στην Ανατολική Ρωμυλία, όπου παρέμεινε μέχρι το 1906[7], ενώ στη Φράσσαρη αφίχθηκε και ανέλαβε υπηρεσία μόλις κατά τα τέλη Αυγούστου

---

[1] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: αναφορά / αίτηση 119 κατοίκων Ζίτσας προς μητρ. Ιωαννίνων Σωφρόνιο με αρ. πρωτ. 568 / εν Ζίτση τη 9-6-1904.

[2] Εφ. *Φ. Η.*, φ. 548 / 8-11-1903 .

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Μ. Λιβαδέως προς γεν. πρόξενο / εν Ζήτση τη 29-10-1903

[4] Η Λιβαδέως κάνει λόγο για ασυνείδητη καταδίωξη του κ. Ν. Μπέτσου. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή της προς ΣΔΕΓ / εν Ιωαννίνοις τη 22-5-1904. Είναι χαρακτηριστικό του άσχημου σημείου στο οποίο είχαν περιέλθει οι σχέσεις τους το γεγονός ότι από τις αρχές του 1904 η Λιβαδέως σκεπτόταν να υποβάλει την παραίτησή της. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Μ. Λιβαδέως προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 22-2-1904: *...η ακατανόμαστος διαγωγή του κυρίου Μπετσίου ου μόνον με εδηλητηρίασεν αλλά και εις απελπισίαν με έφερε, και ήθελον μεν δώσει την παραίτησίν μου αμέσως, αν δεν ελάμβανον υπ' όψιν α! την εύνοιαν και εκτίμησιν του σεβαστού μοι Συλλόγου, β! την ζημίαν 140 αθώων και προσφιλών μοι μαθητριών και γ! το ηθικόν συμφέρον μου, διότι άλλοι άλλως ήθελον το ερμηνεύσει.*

[5] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή προξένου Ν. Μπέτσου προς πρόεδρον του ΣΔΕΓ, αρ. 253 / εν Ιωαννίνοις τη 29-4-1904.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστ. ΣΔΕΓ προς πρόξ. Ελλάδος στα Ιωάννινα, αρ. 86 / Ιούλ. 1904].

[7] Πρβλ. Γ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 62. – Ξηραδάκη, *ό. π.*, Β΄, σ. 38.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του 1906[1]. Η εκπαιδευτική της σταδιοδρομία τερματίστηκε στο Παρθεναγωγείο της Πρεμετής (1913-1916)[2], από όπου την εκδίωξαν οι Ιταλοί. Πέθανε άγαμη στα Γιάννινα το 1919.

Η ανάθεση διευθυντικών καθηκόντων στη Μ. Λιβαδέως συνέπεσε με την αλλαγή και του υπόλοιπου προσωπικού του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου. Έτσι, τη θέση της παυθείσας βοηθού Χ. Καρβέλη κατέλαβε κατά το 1903-04 η Αικατερίνη (Κατίνα ή Κατίγκω) Χ. Σαραντάρα από τα Ιωάννινα, *επιδειξαμένη επιμέλειαν και ζήλον απαράμιλλον εις το έργον της*[3]. Η Σαραντάρα συγκαταλέγεται στις μαθήτριες της Αμαλίας Ξανθοπούλου, αποφοίτησε δε από το Α΄ ΕΠΙ το 1900[4]. Ως ετήσια αμοιβή της ορίστηκε το ποσό των 15 λιρών, έναντι των μόλις 12 λιρών που ελάμβανε η προκάτοχός της[5]. Επιφορτίστηκε με το καθήκον της διδασκαλίας στην Α΄ δημοτικού και δύο μαθημάτων της Β΄. Από τον Ιανουάριο του 1904 και εξής ήλθε σε προστριβές με τη Μ. Λιβαδέως, προχώρησε στην ενοικίαση δωματίου εκτός της Σχολής, για να συγκατοικήσει με τη μητέρα της, και εμφάνισε εαυτήν διωγμένη από τη διευθύντρια, η οποία με τη σειρά της κάνει λόγο για παιδαριώδη συμπεριφορά της διδασκάλισσας και για στάση, που την απέδωσε στον πρόξενο Ν. Μπέτσο[6].

Δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί αν εργάστηκε αλλού πριν το διορισμό της στη Ζίτσα. Όσον αφορά στη μετέπειτα υπηρεσία της συμφωνήθηκε επί τρία συνεχή έτη (1904-1907) στο Παρθεναγωγείο Σκαμνελίου, και ακολούθως επί διετία (1907-1909) στο Παρθεναγωγείο Σοποτσελίου[7]. Τέλος, προκύπτει υπηρεσία της και στο Παρθεναγωγείο Αργυροκάστρου από το 1910 έως το 1914[8].

Παράλληλα με το διορισμό της Σαραντάρα προσλήφθηκε από τον πρόξενο Ν. Μπέτσο ως υφάντρια του Παρθεναγωγείου Ζίτσας, σε αντικατάσταση της επίσης απολυμένης Φ. Λαλιώτου, η Ελένη Κ. Κασιούμη, Γιαννιώτισσα στην καταγωγή. Ο Μπέτσος γνωστοποιεί στο Σύλλογο ότι πρόκειται περί *αποφοίτου του ενταύθα παρθεναγωγείου* [προφανώς του Γ΄ Ελισαβέτειου], *κατεχούσης την τέχνην του υφαίνειν και κόρης σεμνής φιλοπόνου και πειθαρχούσης*[9].

Ο ετήσιος μισθός της προσδιορίστηκε στο ίδιο ύψος με της προκατόχου της (21 λίρες) – με εξαίρεση το σχολικό έτος 1904-05, που έλαβε περικομμένες αποδοχές λόγω καθυστερημένης έναρξης των μαθημάτων (15 μόλις λίρες)[10] –, αμοιβή που θα παραμείνει ίδια μέχρι και το 1907-08. Στη συνέχεια ο μισθός της αυξήθηκε κατά 3 λίρες και ανήλθε σε 24 λίρες ετησίως[11] μέχρι και το σχολικό έτος 1910-11, οπότε λόγω της υπερτιμήσεως των τροφίμων και μη δυναμένη να αντεπεξέλθει στις βιοτικές

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Μ. Λιβαδέως προς Αθ. Βρυζάκη, γραμματέα του ΣΔΕΓ / Φράσσαρη 1-5-1907.

[2] Βλ. Κ. Ξηραδάκη, τ. Β΄, Αθήνα 1973, σ. 69. – Γ. Οικονόμου, ό. π., σ. 63. – Μπέττης, *Τρία Μελετήματα ...*, Γιάννινα 2000, σ. 57.

[3] ΑΜΙ, ΑΒΕ 487, υποφ. Αικ. Σαραντάρα: πιστοπ.εφοροεπ. Ζίτσας / εν Ζίτση τη 24-2-1915. Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή προξένου Ν. Μπέτσου προς πρόεδρο ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 566 / εν Ιωαννίνοις τη 6-11-1903.

[4] Γ. Οικονόμου, 1957, *ό. π.*, σ. 46.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή ΣΔΕΓ προς Γεν. Πρόξ., αρ. 23 / 11-4-1905.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Μ. Λιβαδέως προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 22-2-1904.

[7] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, ΑΒΕ 487, πιστοπ. εξ Ιωαννίνων με ημερ. 21-12-1914, *χ. ά. στ.* και πιστοπ. εφοροταμία της κοιν. Σοποτσελίου / εν Ιωαννίνοις 7-12-1914.

[8] Βλ. Ξηραδάκη, *ό. π.*, σ. 56, όπου φέρεται ως σύζυγος του Παν. Τζαμακλή.

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. Ν. Μπέτσου προς ΣΔΕΓ με αρ. πρωτ. 566 / εν Ιωαννίνοις τη 6-11-1903.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Επιστολή Ν. Μπέτσου προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. 101 / εν Ιωαννίνοις τη 12-3-1905.

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Λογαριασμός εξόδων και εξόδων της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτου από του 1888-1889 μέχρι του 1909-1910.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ανάγκες κτλ. υποβάλλει αίτηση για αύξηση αποδοχών[1], που θα φθάσουν κατά το 1911-12 σε 27 λίρες[2].

Κατά το 1907 ζητήθηκε η αντικατάστασή της από τους εφοροεπιτρόπους Ζίτσας, με το αιτιολογικό ότι κατά το παρελθόν σχ. έτος 1906-07 δήθεν εργάστηκε ελλιπώς και εξαπατούσε την κοινότητα *εκτελούσα επ' αμοιβή εργασίαν των μαθητριών και δη ότι διά της συμπεριφοράς της γίγνεται σκάνδαλον διασαλεύσεως της εν τω Παρθεναγωγείω τάξεως*[3]. Υπεραμυνόμενη της θέσης της επικαλείται χαρακτηριστικά *...νεάνιδος πτωχής, χρηστής, τιμίας και φιλησύχου χαρακτήρος και λίαν ευδοκίμως υπηρετησάσης από επταετίας και πρότερον μεν εις την κοινότητα Ζίτσης* [! – Βίτσης προφανώς] *και είτα Παπίγκου, εξ ων διακαέστατα ευχαριστήρια δύναμαι να παρουσιάσω και επί τετραετίαν εις την κοινότητα του ειρημένου χωρίου...*[4]. Ο Σύλλογος δεν ενέδωσε στις απαιτήσεις των εφόρων και ανανέωσε την εμπιστοσύνη του προς την υφάντρια – θετικές εξάλλου ήταν και οι κρίσεις για το άτομό της σε σχετική μεταγενέστερη έκθεση των κριτών Κυρούση και Σαγκούνη[5] – , το γεγονός ωστόσο ότι πολλές διδασκάλισσες ήλθαν σε προστριβές με τους εφόρους, τον πρόξενο ή τον μητροπολίτη, ζητήθηκε η παύση τους ή εκτοξεύτηκαν κατά καιρούς εναντίον τους κατηγορίες για ανεπάρκεια, ανικανότητα, απείθεια, κομματισμό, σκάνδαλα κτλ. αντανακλά μάλλον προβλήματα που απορρέουν από θέματα αρμοδιότητας ή κοινοτικούς ανταγωνισμούς παρά πραγματικά περιστατικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι επρόκειτο πάντα για συκοφαντίες.

Η Ελένη Κασιούμη υπέβαλε παραίτηση μετά από αποτυχημένη αίτησή της για νέα αύξηση μισθού κατά το 1913, ενώ είχε ήδη συμφωνηθεί και για το έτος 1913-14[6]. Η παραίτησή της δεν θα σημάνει και τον οριστικό τερματισμό της παρουσίας της στη Ζίτσα, αφού πολύ σύντομα (από το 1915-16 και εξής) θα επανέλθει ως υφάντρια αρχικά και, μετά το διαχωρισμό του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου κατά τη διάρκεια του ίδιου έτους, ως διευθύντρια του Φιλίτειου Υφαντηρίου πλέον[7], όπου και θα θητεύσει για μακρό χρονικό διάστημα και θα περατώσει τη διδασκαλική σταδιοδρομία της[8].

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: αιτήσεις προς γεν. πρόξενο και ΣΔΕΓ με τοποχρον. Ζίτσα 22-4-1911 και 2-5-1911 αντίστοιχα.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Κατάστασις εκπαιδευτικών χορηγημάτων του ΣΔΕΓ εν τη Προξενική Περιφερεία Ιωαννίνων κατά το σχ. έτος 1911-12.

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Βεβαίωση των εν Ιωαννίνοις Ζιτσαίων με ημερομ. 11-8-1907, αναιρετική των ψευδώς αποδιδομένων στη διδασκάλισσα, η οποία *κατά το τετραετές διάστημα της υπηρεσίας της εξετέλεσε εντίμως, επιμελώς, μετ' αφοσιώσεως και ευσυνειδησίας τα καθήκοντα αυτής και ότι λόγω της εντίμου και αόκνου ταύτης υπηρεσίας της όχι μόνον ουδέν παράπονον κατ' αυτής έχομεν, αλλ' εξ εναντίας είμεθα λίαν ευχαριστημένοι ...κτλ.*

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Ε. Κ. Κασούμη προς γεν. πρόξενο κ. Ι. Αλεξανδρόπουλο / εν Ιωαννίνοις τη 11-8-1907.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Έκθεση Κυρούση – Σαγκούνη προς το γεν. Ελλην. Προξενείο, Ιωάννινα 23-8-1910, στην οποία η Κασιούμη χαρακτηρίζεται ως διακεκριμένη υφάντρια.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: υποβολή παραίτησης Ελ. Κασιούμη προς ΓΔΗ / εν Ιωαννίνοις 28-10-1913. Πρβλ. και έγγραφο της ΓΔΗ προς ΣΔΕΓ, αρ. 2873 / 2-11-1913, με το οποίο ο Νομάρχης κρίνει διοριστέα *την εκ Ζίτσης Βασιλική Φ. Πράσσου, ήτις κατ' αναφορά της διευθυντρίας εστιν ικανή και δύναται να διδάξη την υφαντουργικήν, καθ' όσον επί μακρόν χρόνον διετέλεσε μαθήτρια της παραιτηθείσης και απέκτησε τας αναγκαιούσας προς διδασκαλίαν υφαντουργικάς γνώσεις.*

[7] Κατά το 1915 επήλθε διαχωρισμός του ιδρύματος σε Παρθεναγωγείο, που περί το 1917 συγχωνεύτηκε με το αρρεναγωγείο, και σε υφαντική σχολή θηλέων που συνέχισε τη λειτουργία της με την επωνυμία Φιλίτειο Υφαντήριο. Πρβλ. ΑΜΙ, Κληροδοτήματα ευεργετών, υποφ. Κληροδ. Δημ. και Αναστ. Φιλίτη: επιστολή του ΣΔΕΓ προς το Υπ. Παιδείας με ημερ. 25-2-1932. Πρβλ. και ΑΣΖ: επιστολή ΣΔΕΓ προς κ. Ν. Ξυλάνη, αναπλ. του Επιθεωρητή των Δημ. Σχολείων Ζαγορίου – Κουρέντων / Αθήνα 15-10-1915.

[8] Βλ. Γεωργίου Αθ. Οικονόμου, *Ιστορία των τριών Ελισαβετείων Παρθεναγωγείων των Ιωαννίνων επί Τουρκοκρατίας (1848-1913)*, Ιωάννινα 1957, σ. 16. Ο Οικονόμου μεταθέτει εσφαλμένα το χρόνο διορισμού της Κασιούμη στη Ζίτσα το 1906 και κάνει λόγο, γεγονός που επίσης δεν είναι αληθές, για

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παρά την υπόσχεσή του Συλλόγου να φροντίσει εγκαίρως για αντικαταστάτρια της Μαρίας Λιβαδέως, η αδυναμία του να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του[1], ενδεχομένως και άλλες περιπλοκές που οι πηγές δεν βοηθούν στον εντοπισμό τους, οδήγησαν φαίνεται σε αναστολή της λειτουργίας του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου επί πολύμηνο χρονικό διάστημα, αφού μόλις κατά την 1η Μαρτίου 1905 πιστοποιείται κάλυψη του διευθυντικού κενού και έναρξη των εργασιών της Σχολής[2]. Νέα διευθύντρια διορίστηκε για το από 1ης Μαρτίου μέχρι τέλους Αυγούστου 1905 διάστημα η Ανδρονίκη Ι. Χουλιαρά, με μισθό 20 λίρες[3]. Κατά πάσα πιθανότητα Ιωαννιτικής καταγωγής και η Ανδρονίκη Χουλιαρά, υπήρξε μαθήτρια της Αμαλίας Ξανθοπούλου στο Α΄ Ελισαβέτειο Παρθεναγωγείο, από το οποίο αποφοίτησε το 1897[4], διέθετε δε κατά πληροφορίες του προξένου Ν. Μπέτσου επαρκή διδακτική και διοικητική πείρα, ως *επί επταετίαν διευθύνασα ευδοκίμως το εν Δελβίνω παρθεναγωγείον*[5].

Δεν συμφωνήθηκε για άλλο έτος. Δεν προέκυψαν καθόλου στοιχεία για τη βραχύτατη διδακτική της παρουσία στη Ζίτσα, ούτε για τους λόγους που δεν ανανεώθηκε η συμφωνία της. Επίσης δεν διαθέτουμε πληροφορίες για την περαιτέρω πορεία της. Ας σημειωθεί πάντως ότι εργάστηκε μόνη της, χωρίς τη συνδρομή συνδιδασκάλισσας, αφού ο πρόξενος έκρινε περιττή τη δαπάνη ιδιαίτερης βοηθού για το υπολειπόμενο διάστημα του σχ. έτους 1904-1905[6] – ήδη η Σαραντάρα είχε αποχωρήσει – , γεγονός που δημιουργούσε επιβαρυμένο εργασιακό πλαίσιο.

Πολυετής υπήρξε η υπηρεσία στη Ζίτσα της διδασκάλισσας Αρετής Ν. Μπάργια. Σύμφωνα με πιστοποιητικό των εφοροεπιτρόπων των εκπαιδευτηρίων Ζίτσας *η εξ Ιωαννίνων καταγομένη δεσποινίς Αρετή Ν. Μπάργια εδίδαξεν ευδοκίμως εις το Παρθεναγωγείον της κοινότητος ημών κατά τα σχολικά έτη 1905-06 ...1912-13, ήτοι επί 8 συνεχή σχολικά έτη*[7]. Ήταν και αυτή μαθήτρια της Αμαλίας Ξανθοπούλου, Ιωαννίτισσα στην καταγωγή. Ο πατέρας της Νικόλαος Μπάργιας επαγγελόταν το γαλακτοπώλη. Διορίστηκε στη Ζίτσα αμέσως μετά την αποφοίτησή της από το Α΄ ΕΠ[8] και ο μισθός της ήταν μόλις 15 λίρες[9]. Μετά από σχετικό αίτημά της, στο οποίο επικαλείται τη δεινή θέση στην οποία έχει περιέλθει λόγω της υπερτιμήσεως των τροφίμων και της εξ ιδίων καταβολής οδοιπορικών εξόδων κτλ.[10], ο ΣΔΕΓ προχωρά σε σχετική αύξηση του μισθού της, που από το 1908-09 ανέρχεται σε 18 λίρες[11]. Η μισθολογική της κατάσταση παραμένει σταθερή μέχρι και το 1910-11, όπως προκύπτει από επανάληψη του αιτήματός της για αύξηση, όπου μάλιστα

συνεχή 34/χρονη υπηρεσία της εκεί μέχρι το 1940. Επιπλέον παρασύρθηκε φαίνεται από τις μεταπελευθερωτικές μεταβολές – βλ. προηγούμενη σημείωση – και προβάλλει τον αστήρικτο ισχυρισμό ότι το Φιλίτειο Παρθεναγωγείο ιδρύθηκε το 1872 ως Υφαντική Σχολή θηλέων. Στην πραγματικότητα μαζί με το Παρθεναγωγείο λειτούργησε και το προσαρτημένο σ' αυτό υφαντήριο .

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή προξένου Ν. Μπέτσου προς ΣΔΕΓ, αρ. 511 / 28-9-1904.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. προξ. Ιωαννίνων προς πρόεδρον ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 101 / εν Ιωαννίνοις τη 12-3-1905.

[3] Βλ. *ό. π.* Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. Δικαιολογητικά εξόδων κληροδοτημάτων / υποφ. Παρθ. Ζίτσης κτλ. 1904-05: απόδ. Α. Ι. Χουλιαρά για 20 οθ. λίρες με τοποχρονολ. Ιωάννινα 16-8-1905.

[4] Βλ. Γ. Αθ. Οικονόμου, ό. π. , σ. 46.

[5] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520, *ό. π.*

[6] Βλ. *ό. π.*

[7] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 482, υποφ. Α. Ν. Μπάργια: πιστοπ. εφορ. Ζίτσας εκδ. εν Ιωαννίνοις τη 16-9-1914.

[8] Βλ. Γ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 46.

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. προξ. Ιωαννίνων προς πρόεδρον ΣΔΕΓ [αρ. πρωτ. 402 / εν Ιωαννίνοις τη 28-8-1905.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: αίτηση Α. Μπάργια προς Γ. Πρόξ. / εν Ζίτση τη 4-6-1908.

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Λογαριασμός εξόδων και εξόδων της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτου από του 1888-1889 μέχρι του 1909-1910.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διατυπώνεται και η πρόθεσή της να ζητήσει αλλού θέση αν η μελετώμενη αύξηση από το ΣΔΕΓ κινηθεί στο ύψος των 2 μόλις λιρών[1]. Η απειλή της δεν παραγματοποιήθηκε, παρά το γεγονός ότι κατά το 1911-12 οι αποδοχές της (20 μόλις λίρες) δεν ανταποκρίνονταν στις προσδοκίες της[2].

Σε γενικές γραμμές φαίνεται πως η εργασία της ως βοηθού στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο εκτιμήθηκε θετικά και δεν διατυπώθηκαν εναντίον της κατηγορίες. Σύμφωνα με την εκτίμηση του επόπτη κατά τις εξετάσεις του 1909 Αλκιβιάδη Κυρούση *η βοηθός κ. Αρετή Μπάργια παν ό,τι εδίδαξε κατείχε και μεθοδικώς εξήταζε, διαγωγήν δε επέδειξεν αρίστην και ουδέν κατ' αυτής παράπονον υπάρχει*[3]. Ο ίδιος μαζί με τον επίσης κριτή Φ. Σαγκούνη εκφράζεται επαινετικά για τη βοηθό και κατά το επόμενο έτος 1910[4]. Ικανή επιμέλεια στο έργο της και χρηστότητα ηθών διαπιστώνουν και οι εφοροεπίτροποι των σχολείων κατά Ιούλιο του 1911[5]. Χαρακτηριστικό, τέλος, της εκτίμησης που απολάμβανε στην τοπική κοινωνία είναι και το γεγονός ότι επιλέχτηκε ως μάρτυρας στα πλαίσια κτηματικής διαφοράς θεωρούμενη ευϋπόληπτο πρόσωπο[6].

Τελικά υπέβαλε την παραίτησή της τον Αύγουστο του 1913, χωρίς να προσδιορίσει τους λόγους που την ανάγκαζαν να μην είναι βοηθός κατά το τρέχον σχολικό έτος 1913-14[7], και η ΓΔΗ έκανε αποδεκτό το αίτημά της, διορίζοντας στη θέση της τη Χ. Καρβέλη[8]. Μετά την αποχώρησή της από τη Ζίτσα υπηρέτησε στο Παρθεναγωγείο της κοινότητας Τζονδήλας Ζαγορίου (1913-14)[9]. Φαίνεται, τέλος, πως τοποθετήθηκε διδασκάλισσα στο Φιέρι του Αυλώνα[10], όπου πέθανε η συνοδός μητέρα της.

Ο διευθυντικός κύκλος κλείνει με τη Βικτωρία Αθ. Πάνου από την Παραμυθιά, της οποίας πιστοποιείται η διδασκαλική παρουσία στη Ζίτσα από το 1905-06 και εξής Η Βικτωρία Πάνου αποφοίτησε από το Αρσάκειο της Κέρκυρας με βαθμό λίαν καλώς κατά το έτος 1887 και διηύθυνε διάφορα Παρθεναγωγεία, μεταξύ των οποίων και το της Πρέβεζας κατά το σχ. έτος 1904-05, κρινόμενη *ευδόκιμος εις το έργον της και διαγωγής χρηστής*. Ο διορισμός της στη Ζίτσα έγινε αντί 36 λιρών ετησίως[11]. Από το 1908-09 ο Σύλλογος, ανταποκρινόμενος σε σχετικό της αίτημα[12], αύξησε το μισθό της σε 40 λίρες[13]. Το 1911 νέα αίτησή της για αύξηση μισθού[14] είχε ως αποτέλεσμα περαιτέρω μισθολογική αναβάθμιση (45 λίρες από 1911-12)[15].

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: αίτηση Α. Μπάργια προς Γεν. Πρόξ. / εν Ιωαννίνοις τη 18-8-1911.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Κατάστασις εκπαιδευτικών χορηγημάτων του ΣΔΕΓ εν τη Προξενική Περιφερεία Ιωαννίνων κατά το σχ. έτος 1911-12.

[3] ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Έκθεσις Αλκ. Κυρούση περί του Παρθεναγωγείου Ζίτσης, υποβληθείσα προς τον γεν. πρόξενο κ. Νικ. Αγκωνάκην / εν Ιωαννίνοις τη 22-7-1909.

[4] *Ό. π.*: Έκθεσις Α. Κυρούση προς γεν. πρόξενο / εν Ιωαννίνοις 23-8-1910.

[5] *Ό. π.*: Επιστολή εφοροεπιτρόπων των σχολείων και Εκκλησιών προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 26-7-1911.

[6] Βλ ΑΕΖ / ΠΑ, αρ. 4 / 6-6-1913.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Αίτηση Α. Ν. Μπάργια προς Νομαρχία Ιωαννίνων / εν Ιωαννίνοις 23-8-1913.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Έγγραφο ΓΔΗ / Νομάρχη Ιωαννίνων προς ΣΔΕΓ, αρ. 1945 / Ιωάννινα 30-8-1913.

[9] ΑΜΙ, *ό. π.*, ΑΒΕ 482, πιστ. εφόρων κοιν. Τζονδήλας / εν Ιωαννίνοις τη 20-9-1914.

[10] Βλ. Γ. Οικονόμου, *ό. π.* Πρβλ. και Ξηραδάκη, Β΄, 1973, σ. 71.

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστ. προξ. Ιωαννίνων προς πρόεδρον ΣΔΕΓ [αρ. πρωτ. 402 / εν Ιωαννίνοις τη 28-8-1905.

[12] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: αίτηση Β. Πάνου προς Γ. Πρόξ. / Ιωάννινα 2-6-1908.

[13] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Λογαριασμός εξόδων και εξόδων της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτου από του 1888-1889 μέχρι του 1909-1910.

[14] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: αίτηση Β. Πάνου προς Γ. Πρόξ. / Ζίτσα 22-4-1911.

[15] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Κατάστασις εκπαιδευτικών χορηγημάτων του ΣΔΕΓ εν τη Προξενική Περιφερεία Ιωαννίνων κατά το σχ. έτος 1911-12.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ήδη από το 1907 εγέρθηκαν ορισμένα παράπονα εναντίον της και ζητήθηκε η αντικατάστασή της από τους εφόρους, που όμως αργότερα παραιτήθηκαν από την απαίτηση αυτή[1]. Οι κατηγορίες, εξάλλου, μερίδας των κατοίκων και κατά το επόμενο διάστημα δεν ήταν τίποτε άλλο, κατά την αντίληψη του επόπτη στις εξετάσεις του Ιουλίου του 1909 Αλκ. Κυρούση[2], παρά *αι εις τα περιωρισμένα μέρη συνήθεις κατηγορίαι και παρεξηγήσεις κινήσεώς τινος γινομένης εκτός του αυστηρώς διαγεγραμμένου περιωρισμένου κύκλου των εθίμων.* Ο επόπτης, αν και εξέλεγξε τη διευθύντρια για διδακτικές ελλείψεις, έσπευσε να προσθέσει: *Τας οδηγίας ταύτας ακολουθούσα η κυρία Διευθύντρια και μείζονα επιμέλειαν και ζήλον επιδεικνύουσα θα δυνηθή να βελτιώση τα κακώς έχοντα, διότι δεν στερείται ευφυίας και κοσμείται υπό αρετών ούσα σεμνή και αγαθή βοηθός και οδηγός των συναδέλφων, αίτινες σέβονται περισσώς αυτήν ...Διά ταύτα φρονώ ότι ...είναι αξία αναδιορισμού μεγάλας ελπίδας βελτιώσεως παρέχουσα.* Ο ίδιος Αλκ. Κυρούσης από κοινού με το συνεπόπτη του Φ. Σαγκούνη διαπιστώνουν την αμέσως επόμενη χρονιά *επαισθητήν βελτίωσιν* στην εργασία της κ. Πάνου, αποδίδοντας τις κατ' αυτής κατηγορίες όσον αφορά τον τομέα των κοινωνικών σχέσεων σε μικροπρέπεια και φατριαστική εμπάθεια[3]. Σε τελική ανάλυση φαίνεται πως η *ελλόγιμος* και *ακάματος*[4] Βικτωρία Πάνου διηύθυνε σε γενικές γραμμές με επιτυχία το Φιλίτειο Παρθεναγωγείο, γεγονός που ερμηνεύει και την πολυετή παραμονή της στη θέση της, παρά το ότι οι εναντίον της βολές για ανικανότητα επανήλθαν στο προσκήνιο μετά τις εκλογές του 1911 για ανάδειξη εφοροεπιτροπείας[5].

Κατά τον Αύγουστο του 1913 υπέβαλε την παραίτησή της και αναχώρησε στην πατρίδα της Παραμυθιά για να αναλάβει εκεί διδακτική υπηρεσία[6], στη θέση της δε προσλήφθηκε για το σχολικό έτος 1913-14 η διπλωματούχος του εν Κερκύρα Αρσακείου Ευριδίκη Σάκουλα[7].

Τέλος επισημαίνεται διδακτική υπηρεσία αποκλειστικά στο νηπιαγωγείο της κοινότητας της Σοφίας Βαλκάνου. Η Σοφία Βαλκάνου του Κωνσταντίνου και της Βαρβάρας γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1893[8]. Φοίτησε αρχικά στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο. Κατά το 1903 κρίθηκε άξια απόλυσης από τη Δ΄ τάξη με το βαθμό άριστα[9]. Στη συνέχεια μαθήτευσε στην Αμαλία Ξανθοπούλου στο Α΄ ΕΠ, από όπου

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή γεν. προξένου προς ΣΔΕΓ, αρ. 263 / εν Ιωαννίνοις τη 10-8-1907.

[2] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Έκθεσις του επόπτου Α. Κυρούση περί του Παρθεναγωγείου Ζίτσης / εν Ιωαννίνοις τη 22-7-1909 [υποβλήθηκε προς τον γεν. πρόξενο κ. Νικ. Αγκωνάκη].

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Έκθεσις Αλκ. Κυρούση περί Παρθεναγωγείου Ζίτσης / εν Ιωαννίνοις 23-8-1910.

[4] Βλ. εφ. *Ήπειρος*, φ. 65 / 26-9-1910 και φ. 114 / 1-9-1911. Για τη λογιοσύνη και τα ευρύτερα πνευματικά της ενδιαφέροντα πρβλ. *Ηπειρωτική Ψυχή. Ετήσιον εικονογραφημένον Λεύκωμα*, τόμος πρώτος, εν Ιωαννίνοις, εκ του τυπογραφείου ο «Ερμής» Κ. Παπαγεωργίου και Β. Χαραλάμπη, 1913, σ. 203, όπου το όνομά της περιλαμβάνεται στον κατάλογο των εν Ζίτση συνδρομητών.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Επιστολή εφοροεπιτρόπων προς ΣΔΕΓ / Εν Ζήτση τη 26-7-1911: *Η διευθύντρια Βικτωρία Πάνου φωράται οκνηρά, αμέθοδος και μικρών γνώσεων κάτοχος, εις επίμετρον δε όργανον άγαν επιτήδειον εις έξαψιν του κομματισμού.* Αντίθετα ο πρωτοσύγκελος Πανάρετος, επόπτης κατά τις εξετάσεις του Ιουλίου 1911, αν και διαπίστωσε μέτριες στα μαθήματα επιδόσεις, τις απέδωσε όχι σε ανεπάρκεια των διδασκαλισσών αλλά στο μεγάλο αριθμό μαθητριών. Βλ. *ό. π.*: Έκθεση Πανάρετου περί Φιλ. Παρθεναγωγείου / Ιωάννινα 21-7-1911. Πρβλ. και Π. Τζιόβας, «Η Ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων», ΗΕ 28 (1979), σ. 3, αρ. 253 / 28-7-1911.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: έγγραφο υποβολής παραίτησης / εν Ιωαννίνοις 23-8-1913.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: έγγραφο της ΓΔΗ / Νομάρχη Ιωαννίνων προς ΣΔΕΓ με αρ. 1945 / Ιωάννινα 30-8-1913.

[8] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, α/α 10.

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων ... 1902-03, αρ. 11 / εν Ζίτση τη 11-7-1903. Βλ. καταχώριση πρακτικού Παράρτημα V.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αποφοίτησε το 1908, σε ηλικία 15 ετών[1]. Την ίδια χρονιά υπέβαλε τα υπό του κανονισμού προβλεπόμενα δικαιολογητικά για χορήγηση υποτροφίας από το κληροδότημα Αν. Φιλίτη και, μετά την έγκριση της αίτησής της[2], εγγράφηκε στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών Αθηνών[3], όπου συνέχισε τις σπουδές της επί διετία (1908-1910).

Εφοδιασμένη με πτυχίο νηπιαγωγού της Φροβελιανής μεθόδου[4] φαίνεται πως αρχικά διορίστηκε στο Πάπιγκο (1910-11). Μετά από πρόσκληση, ωστόσο, των συμπατριωτών της έσπευσε στη Ζίτσα, προκειμένου να αναλάβει το νεοσυστηθέν με πρωτοβουλία των κατοίκων κοινό (αρρένων και θηλέων) Νηπιαγωγείο, όπου και εργάστηκε επί διετία (1911-13)[5], εισάγοντας πρώτη αυτή στην κωμόπολη – και μεταξύ των πρώτων στην Ήπειρο – το φροβελιανό σύστημα[6], που βασικές του παιδαγωγικές αρχές ήταν η σχολική εργασία και η θεωρία του παιχνιδιού.

Σχετικά με τις αποδοχές της, τον πρώτο χρόνο δεν φαίνεται να ήταν ικανοποιητικές, γιατί ανέλαβε να διδάξει με τον όρο να πληρωθεί από ιδιωτικές συνδρομές των κατοίκων – ο ΣΔΕΓ είχε κωφεύσει σε προηγούμενες από ετών εκκλήσεις των εφόρων και λοιπών παραγόντων να ιδρύσει νηπιαγωγείο και τελικά οι Ζιτσαίοι κινήθηκαν αυτοβούλως, προσβλέποντας στις δικές τους δυνάμεις, μετά από σύσταση του Γενικού Προξενείου –, ωστόσο, ατυχώς, με μεγάλη δυσκολία συγκεντρώθηκε μικρό ποσό, ήταν δε αδύνατη η συμπλήρωση του μισθού από το κοινοτικό ταμείο λόγω ανεπάρκειας των πόρων του. Κατά το δεύτερο έτος οι έφοροι συνέταξαν κατάλογο συνδρομών, στον οποίο εγγράφηκαν αρκετοί Ζιτσαίοι υπέρ του μισθού της νηπιαγωγού, αποφασίστηκε δε να συμπληρωθεί από το κοινοτικό ταμείο

---

[1] Βλ. Γ. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 47.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν [συνεδριάσεως της διαρκούς επιτροπείας του ΣΔΕΓ] / εν Ιωαννίνοις 9-6-1908. – *Ό. π.*: Επιστολή Σ. Κ. Βαλκάνου προς τον διευθύνοντα το εν Ιωαννίνοις Γενικόν Προξενείον της Ελλάδος κ. Μ. Σπηλιωτάκην / εν Ιωαννίνοις τη 25-8-1908. Πρβλ. *ό. π.*: επιστ. γεν. προξ. προς ΣΔΕΓ, αρ. 538 / εν Ιωαννίνοις 17-9-1908, από την οποία πληροφορούμαστε ότι υποβάλλεται συνημμένα απόδειξη λ. οθ. 2 ½ , καταβληθεισών στην υπότροφο του Φιλ. Κληρ. δίδα Σοφία Βαλκάνου. Βλ. επίσης [στο ίδιο] προηγούμενη επιστ. του Γεν. Προξ. προς ΣΔΕΓ με ημερ. 13-9-1908 [οι 2 ½ λ. για οδοιπορικά έξοδα μέχρι Αθηνών]. Ας σημειωθεί πως το όνομά της απουσιάζει από το σχετικό κατάλογο υποτρόφων του ειρημένου κληροδοτήματος.

[3] Ιδρύθηκε το 1897 από το Εκπαιδευτικό τμήμα της «Ενώσεως των Ελληνίδων» (πρόεδρος του οποίου ήταν η Αικ. Λασκαρίδου). Μέχρι το 1900 λειτούργησε με μία μόνο τάξη. Από το 1900 έγινε διτάξιο, και από το 1908 και εξής τριτάξιο, με την προσθήκη μιας ακόμη προπαρασκευαστικής τάξης. Βλ. σχετικά Δαυίδ Αντωνίου, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1987, σ. 36-37.

[4] Για το Φροβελιανό σύστημα βλ. Βασ. Ορφανός, «Στοιχεία για τη διάδοση του συστήματος Froebel στα ελληνικά νηπιαγωγεία κατά το 19ο αιώνα», περ. *Συνάντηση*, τ. 6 (1985), σ. 68-78 [και σχετική βιβλιογραφία]. Πρβλ. Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Αθήνα 1986, σ. 177-178.

[5] AMI, ΑΒΕ 472, υποφ. Σ. Βαλκάνου, πιστοπ. εφοροεπ. κοιν. Ζίτσας / 20-4-1925. .

[6] Ήδη από τον Αύγουστο του 1906 η επιτροπή κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη [επίτροπος του μητροπολίτη Ιωαννίνων περιστεράς Μελέτιος, γεν. πρόξενος κ. Στορνάρης και Γυμνασιάρχης Ζωσιμαίας Σχολής κ. Γ. Καλούδης] διαπίστωνε τα εξής: *Εν τούτοις έχοντες υπόψη την παντελή έλλειψιν, ως μη ώφειλε, νηπιαγωγών εν Ηπείρω του Φροεβελιανού συστήματος και αφ' ετέρου την επείγουσαν ανάγκην της συστάσεως νηπιαγωγείων εν Ιωαννίνοις και τη λοιπή υπαίθρω χώρα και δη εν ταις ξενογλώσσαις κοινότησι, καθήκον ημών απαραίτητον εθεωρήσαμεν, διερμηνεύοντες και την γενικήν ενταύθα επιθυμίαν, όπως φέροντες τούτο εις γνώσιν του Συλλόγου και επικαλούμενοι την προσοχήν αυτού επί του σοβαρού τούτου ζητήματος, συστήσωμεν αυτώ ίνα εγκρίνη να διατεθή εφέτος το Φιλίτειον κληροδότημα ουχί προς εκπαίδευσιν ενός μαθητού εν τω Διδασκαλείω και μιάς μαθητρίας εν τω Αρσακείω αλλά προς εκπαίδευσιν πλειόνων μαθητριών εν τω νηπιαγωγικώ εκπαιδευτηρίω της κ. Αικατερίνης Λασκαρίδου.* Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικό συνεδριάσεως της επιτροπής Φιλιτείου κληροδοτήματος, αρ. 218 / εν Ιωαννίνοις τη 12-8-1906. Αν και ο σωζόμενος κατάλογος υποτρόφων φαίνεται πως είναι ελλιπής, δεν φαίνεται από τα καταχωριζόμενα ονόματα πως ο Σύλλογος άρχισε να κινείται προς την κατεύθυνση αυτή παρά μόνο από το έτος 1908.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σε βάρος άλλων αναγκών της κοινότητας. Αυτά προκύπτουν από επιστολή του μητροπολίτη Ιωαννίνων Γερβάσιου προς την Αικ. Λασκαρίδου (απαντητική προς προηγούμενη επιστολή της, με την οποία είχε συστήσει ιδιαιτέρως τη Βαλκάνου στο μητροπολίτη, παρακαλώντας τον να θέσει υπό την προστασία του και το Νηπιαγωγείο και τη νηπιαγωγό), από την οποία ζητάει να μεσολαβήσει στο ΣΔΕΓ για παροχή επιδόματος κτλ.[1]. Η Λασκαρίδου διεβίβασε την απάντηση του μητροπολίτη προς το Σύλλογο με την παράκληση να συντελέσει στην τακτική λειτουργία και την επαρκή και τακτική μισθοδοσία *της απόρου μαθητρίας μας Σοφίας Βαλκάνου, ήτις, ως βλέπετε εκ της επιστολής του Μητροπολίτου ειργάσθη επιτυχώς*[2].

Η Σοφία Βαλκάνου μετά την απελευθέρωση συνέχισε να αγωνίζεται στον εκπαιδευτικό στίβο επί πολλά έτη σε διάφορα μέρη της Ηπείρου (π. χ. Κεφαλόβρυσο, Ριζιανά κτλ.).

Παραθέτουμε στη συνέχεια συγκεντρωτικούς πίνακες (3 και 4) του διδακτικού προσωπικού των σχολείων της Ζίτσας, συμπληρωμένους, όπου αυτό είναι δυνατό, με στοιχεία καταγωγής, σχολείου στο οποίο υπηρέτησαν (ή ιδιότητας) και διάρκειας υπηρεσίας, ετήσιας αμοιβής και τίτλου σπουδών, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα για μια πιο άμεση εικόνα και να διευκολυνθεί η εξαγωγή συμπερασμάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.
Διδάσκαλοι στα Αρρεναγωγεία Ζίτσας

Α/α	*Ονοματεπώνυμο / Ιδιότητα*	*Καταγωγή*	*Σχολικά έτη*	*Ετήσιος μισθός*	*Τίτλος σπουδών*
1.	[Ζαχαρίας , ηγούμ. ΠΗ] / Διδάσκαλος κοινής Σχολ.	Ζίτσα	[πριν το 1884]		
2.	Σιδέρης / Διδάσκαλος κοινής Σχολής				
3.	Νικόλαος / Διδάσκαλος κοινής Σχολής				
4.	Ζαφείρης [= Σάπφειρος Χριστοδουλίδης] / [Διδάσκαλος Ελλ. Σχολ.]	Γραμμένο			Απόφ. Μπαλαν. Σχολής
5.	Κοσμάς Θεσπρωτός / [Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής]	Γεωργουτσάτες	[1813-1815 ή 1832-33]		Απόφ. Καπλαν. / μαθητής Ψαλίδα
6.	Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος / Διευθυντής Ελληνικής Σχολής	Γραμμένο	1821 / 22-1826/27		Απόφ. Καπλαν. / μαθητής Ψαλίδα
7.	Νικόλαος Πάσχος	[;]	1821-22		
8.	Ιωάννης Γεωργίτσης	[Ζαγόρι]			
9.	Σιώτης	Ζαγόρι			
10.	Τσίπης	Ζίτσα			
11.	Παπαυγέρης	Ζίτσα			
12.	Τάταρης	Ζίτσα			
13.	Διαμάντης Κατσούπης	Ζίτσα			
14.	Μάνθος Νικολαΐδης	Ζίτσα			
15.	Παπά Δημήτριος	Ζίτσα			

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: επιστ. Γερβάσιου προς Αικ. Λασκαρίδου / εν Ιωαννίνοις τη 10-8-1912.
[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: επιστ. Αικ. Λασκαρίδου προς Α. Βρυζάκη / Αθήνα 17-8-1912

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

	Τριανταφύλλου				
16.	Εμμανουήλ Παπαθανάσης / [Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής]	Ζίτσα	[1847-48 κ. εξ.]		2η τάξη Ζ. Σχ. [= Γ΄ Γυμν.]
17.	[Ιωάννης] Βαρνάβας / [Διδάσκαλος κοινής Σχολής ;]	[Γραμμένο] / Άνω Σουδενά	[1850-51;]		
18.	Κουτσογεώργος Καρβέλης	Ζίτσα			
19.	Σακελλίων	[;]			
20.	Γεώργιος Καλτσόγιας Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής	Γραμμένο	1855-1864 [1865-71;] 1871-1872		Απολ. Ζωσιμ. Σχολής
21.	Κων/νος Μπεσόπουλος / Διδάσκαλος Αλληλοδ. Σχολής	Αετορράχη	1855-1864 [1865-70 ;] 1870-1871 1876-1877 [1877-78]	35 λίρες	[απολ. Ζωσιμ. Σχολής]
22.	Αδαμάντιος Αυδής / Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής [βοηθός]	Γραμμένο	1858-1859 1859-1861 [1861-62]	4000 γρ. [;]	Απολ. Ζωσιμ. Σχολής
23.	Ιωάννης [;] / Διδάσκαλος Αλληλοδιδ. Σχολής [βοηθός]	[;]	1858-1861 [1861-62]		[Απολ. Ζωσ. Σχ.]
24.	[Νικόλαος Βελιαρούτης]	Γραμμένο	[μετά το 1867]		Απολ. Ζωσ. Σχ.
25.	[Δημήτριος Πασχίδης] [Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής ?]	Κρετσούνιστα	[μετά το 1872 – ίσως μεταξύ 1883-1888 που δεν αντιχνεύεται Ελληνοδιδάσκαλος]		
26.	Χριστόδουλος Γουνόπουλος / Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής	Ιωάννινα	1872-73 1873-74	50 λίρες 70 λίρες	[Απολ. Ζωσ. Σχ.]
27.	Δημήτριος Ιωαννίδης / Δ/ντής Αλληλοδ. Σχολής	Σοποτσέλι	1873-74	45 λίρες	[Απολ. Ζωσ. Σχ.]
28.	Βασίλειος Γ. Λάππας / Διδάσκαλος Αλληλοδιδ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1873-74 1876-77	25 λίρες 12 λίρες	[απόφ. Ελλ. Σχ. Ζίτσας]
29.	Ζώσιμος Ιωάννου Δημάρατος / Διευθυντής Ελληνικής Σχολής	Βούρμπιανη	1874-75 [1875-77]	50 λίρες	Απολ. Ζωσ. Σχ. / [δρ. Φιλοσοφ.]
30.	Κωνσταντίνος Χρ. Τσέλιος / Δ/ντής Αλληλ. Σχολής	Ζίτσα	1874-75 [1875-76]	37 λίρες	Απολ. Ζωσ. Σχ. / [δρ. Φιλοσοφ.]
31.	Απόστολος Μ. Σακελλαρίδης / Διδάσκαλος Αλληλοδιδ. Σχολής (βοηθός) / Δ/ντής Δημ. Σχολής	Τσερβάρι Ζαγορίου	1874-75 1904-05	20 λίρες 30.54 λ.	Α΄ ή Β΄ Γυμν. Ζ. Σχ. / [πτυχ. Διδασκ.;]
32.	Γεώργιος Δ. Σακκάς / Διδάσκαλος Ελλ. Σχολής	Σταρίτσανη	1877-78 1878-80	40 λίρες	απολ. Ζωσ. Σχ.
33.	Γεώργιος Μπογάς / Διδάσκαλος Δημοτικής Σχολής (Διευθυντής)	Καπέσοβο	1878-79 1879-84	30 λίρες	Απολ. Ζωσ. Σχ. / πτυχ. Διδασκ. Αθηνών

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

34.	Γεώργιος Καζιανόπουλος (ή Κοζιανόπουλος) / Διδάσκαλος Ελλ. Σχολής	Ραβένια	1880-81 & [1881-83]	36 λίρες	Απολ. Ζωσ. Σχ.
35.	Σπυρίδων Κ. Καρβέλης, ιερέας / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1881-82 1891-92 1892-93 1893-94 1894-95	 20 λίρες 18 λίρες [18 λ.] 15 λίρες	απόφ. Ελλ. Σχ. Ζίτσας
36.	Ιωάννης Ματσάγκας / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1882-83 1886-89	 25 λ. ετ.	Απόφ. Ελλ. Σχ. Ζίτσας / παρακολ. Α΄ Γυμν.
37.	Χρήστος Οικονομίδης / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (Διευθυντής)	Άνω Λάμποβο	1884-86	[50 λ.]	Πτυχ. Ζωγράφ. Διδασκ.
38.	Δημήτριος Π. Γουδίνος / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής – Διευθυντής	Ζίτσα	1886-89 1892-93 1893-94 1895-96 1896-97 1897-98 1898-99 1899-1900 1900-01 1901-02 1902-03	50 λ. ετ. 45 λίρες [45 λ.] 40 εικοσ. 40 εικοσ. 40 εικοσ. 34 . 91 λ. 31.42 λ. 31.40 λ. 27 λ. 24.44 λ.	Πτυχ. Διδασκ. Αθηνών
39.	Μιχαήλ Β. Σλήτας / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	[1883-84 ή 1884-85] 1902-03	 15.71 λ.	Απόφ. Ελλ. Σχ. Ζίτσας
40.	Βασίλειος Φωλλίδης / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1902-03	17.45 λ.	Απολ. Γυμν. Άρτας
41.	Νικόλαος Γ. Ξυλάνης / Δ/ντής Ελλην. Σχολής	Ζίτσα	1888-89 1889-90 1895-96 1896-97 1897-98 1898-99 1899-1900	[55 λ.] [55 λ.] 50 εικοσ. 50 εικοσ. 50 εικοσ. 43.64 λ. 38.40 λ.	Απόφ. εθνικού Πανεπι-στημίου[1]
42.	Ιωάννης Α. Κατσιουλίδης / Διδάσκαλος Δημοτικής (ενίοτε και Ελληνικής) Σχολής / ή Δ/ντής Δημ. Σχολής	Ζίτσα	1889-91 1891-92 1892-93 1894-95 1897-98 1898-99 1899-1900 1900-01 1906-1907 1907-08 1908-1909 1909-10 1910-11	[40 λ.] 40 λίρες 45 λίρες 32 λίρες 40 εικοσ. 34.91 λ. 31.42 λ. 31.40 λ. 34.91 λ. 37.53 λ. 39.28 λ. 43.636 λ. 48 λ.	Πτυχ. Διδασκ. Αθηνών
43.	Παναγιώτης Δερέκας / Δ/ντής Ελλ. Σχολής	Βελτσίστα	1891-92 1892-93 1893-94	30 λίρες 35 λίρες [35 λ. ?]	Απολ. Ζωσ. Σχ.

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστ. προξένου Αλ. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 572 / εν Ιωαννίνοις τη 8-9-1895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

			1894-95	25 λίρες	
44.	Ιωάννης Δ. Χρυσσχόος / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής και νηπίων (βοηθός)	Ζίτσα	1894-95 1897-98 1898-99	5 λίρες 15 εικοσ. 13.09 λ.	Απόφ. Ελλ. Σχ. [Ζίτσας;]/ (Β΄ Γυμν. Ζωσ. Σχ.)
45.	Κων/νος Παπα Ιωάννου ή Πρωτόπαπας / Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	[μεταξύ 1883-86 ή 1890-91] 1894-95 1895-96 1896-97 1901-02 1902-03 1909-10	 19 λίρες 30 εικοσ. 30 εικοσ. 16 λ. 15.71 λ. 15.70 λ.	Απόφοιτος Γ΄ γυμνασ. τάξης του Βαρβακείου[2]
46.	Κων/νος Ευθυμίου / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1895-96	20 εικοσ.	Απόφ. Ελλ. Σχ. Ζίτσας
47.	Στέφανος Ηλ. Τζιάλλας / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Κοσμηρά	1896-97	16 εικοσ.	[απόφ. Ελλην. Σχολείου]
48.	Στέφανος Α. Τρικκαληνός / Διδάσκαλος Ελλην. Σχολής (Διευθυντής)	Ιωάννινα	1900-01 1901-02 1902-03	36 εικ. / 31.40 λ. 31 λ. 27.93 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
49.	Ιωάννης Λιάπης / Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1899-1900 1900-1901 1901-02 1903-04	19.20 λ. 21.81 λ. 24 λ. 17 λ.	Απόφ. Γυμν. Άρτας
50.	Στέφανος Χρ. Τζισύφης / διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Καπέσοβο	1901-02 1910-11	24 λ. 27 λ.	[Απολ. Ζωσ. Σχ.]
51.	Λεωνίδας Ζ. Βαζίνας / Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1902-03 1908-09	17.45 λ. 25.30 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
52.	Μιχαήλ Δ. Παπαθανασίου / Δ/ντής Ελλ. Σχολής	Πάπιγκο	1903-04	36 λίρες	[Απολ. Ζωσ. Σχ.]
53.	Ιωάννης Κέντρος / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	???	1903-04	16 λ.	[απολ. Γυμν.]
54.	Ιωάννης Βορόπουλος / Δ/ντής Ελληνικής Σχολής	Δόλιανη Ζαγορίου	1904-05	31.42 λ.	[Απολ. Ζωσ. Σχ.]
55.	Θεοδόσιος Ντάφλος / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής / (βοηθός)	Ιωάννινα	1903-04 1904-05	21 λ. 22.69 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
56.	Σπυρίδων Ν. Πανταζάκος / Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής (βοηθός)	Καρίτσα	1904-05 1905-06 1906-07	20.07 λ. 23.56 λ. 24.44 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
57.	Κοσμάς Μαγκλογιάννης / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1904-05	7 λ.	Απόφ. Ελλ. Σχολείου / Α΄ Γυμν. Ζ. Σχολή
58.	Τριαντάφυλλος Αναγνώστου / [Δ/ντής Δημοτικής Σχολής]	???	1905-06	44.51 λ.	[τουλάχ. απολ. Γυμνασίου

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστ. προξένου Αλ. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 572 / εν Ιωαννίνοις τη 8-9-1895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

59.	Κων/νος Παπαγεωργίου / Διδάσκαλος Ελλ. Σχολής	Ζαγόριανη	1905-06 1906-07	27.05 λ. 27.06 λ.	[Απολ. Ζωσ. Σχ.]
60.	Δημήτριος Στεφ. Μάος / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Τσεπέλοβο	1905-06	15.70 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
61.	Παναγιώτης Κασισύμης / [Διδάσκαλος Δημοτικής Σχολής]	[Ιωάννινα]	1906-07	30.55 λ.	[απολ. Γυμν.]
62.	Νικόλαος Αθανασίου Νικολαΐδης / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	Ζέλοβα (Βουνοπλαγιά)	1906-07	20.95 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
63.	Αναστάσιος Κ. Δούκας / Διδάσκαλος Ελλ. Σχολής	Καπέσοβο	1907-08	29.68 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
64.	Αλέξανδρος Οικονόμος / [Δ/ντής Ελλ. Σχολής]	???	1907-08	33.16 λ.	[απολ. Γυμν.]
65.	Περικλής Κιτσανέλης / Διδάσκαλος Δημ. Σχολής (βοηθός)	???	1907-08	21.81 λ.	[απολ. Γυμν.]
66.	Εμμανουήλ Μίσιος / Δ/ντής Ελληνικής Σχολής	Ζίτσα	1908-09 1909-10	30.55 λ. 30.55 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
67.	Αναστάσιος Δ. Σιάσκας / Διδάσκαλος Δημοτικής Σχολής (βοηθός)	Κούρεντα	1908-09	13.09 λ.	Αποφ. Β΄ Ελλ. Σχ. Κουρέντων
68.	Σταύρος Χ. Παπαπάνος ή Παπανίδης / διδάσκαλος Δημοτ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1909-10	13.09 λ.	Απόφ. Ιερατ. Σχ. Νήσου
69.	Νικόλαος Ζωνίδης / Δ/ντής Ελλ. Σχολής	???	1910-11	39.28 λ.	[απολ. Γυμν.]
70.	Βασίλειος Π. Ζορδούμης / Διδάσκαλος Ελληνικής Σχολής (βοηθός)	Άνω Σουδενά	1910-11	26.20 λ.	Απολ. Ζωσ. Σχ.
71.	Ματθαίος Νικ. Τσίκας / Δ/ντής Δημοτ. Σχολής	Γραμμένο	1911-13		Απολ. Ζωσ. Σχ.
72.	Αναστάσιος Θ. Αναστασιάδης / Δ/ντής Ελληνικής Σχολής	Καπέσοβο	1911-13		Απολ. Ζωσ. Σχ.
73.	Κωνσταντίνος Δ. Κοντοδήμος / Διδάσκαλος Ελληνικής & Δημοτ. Σχολής (βοηθός)	Καπέσοβο	1911-13		Απολ. Ζωσ. Σχ.
74.	Γεώργιος Δ. Τσέτσης / Διδάσκαλος Ελληνικής & Δημοτ. Σχολής (βοηθός)	Ζίτσα	1911-13		Απολ. Ζωσ. Σχ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.
Διδασκάλισσες στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο

Α/Α	*Ονοματεπώνυμο / ιδιότητα*	*Καταγωγή*	*Σχολικά έτη*	*Ετήσιος μισθός*	*Τίτλος σπουδών*
1.	Αγγελική Μητροπούλου-Ευαγγελίδου / Διευθύντρια	Αθήνα?	1872-76	1800 δρχ. ετ. / ή 80 λίρες	Αρσακειάδα
2.	Ελένη Φαναριώτου / Διευθύντρια	Αθήνα?	1876-80	65 λίρες	Αρσακειάδα
3.	Σταματίνα Β. Πράσου / βοηθός	Ζίτσα	1878-79	[15 λίρες]	Απόφοιτος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

			[πιθανώς και επόμενα έτη μέχρι 1886]		Α΄τάξης Ελληνικού του Παρθεν. Ζίτσας
4.	Νικία Β. Αποστολοπούλου / Διευθύντρια	Αθήνα	1880-1888	60 λίρες έως 91 εικοσόφρ.	Αρσακειάδα
5.	Αικατερίνη Καλογήρου / Διδασκάλισσα της υφαντικής	Ιωάννινα	1886-1891 1891-94 1894-96	30 λίρες 35 λίρες 1200 δρχ.	Απόφοιτος υφαντηρίου Γ΄ΕΠΙ
6.	Μαρή Κουτσαριάδου / Διευθύντρια	Αθήνα	1888-89 1889-91	65 λίρες 70 λίρες	Αρσακειάδα
7.	Βασιλική Γ. Βαβαρέτου / Διδασκάλισσα (βοηθός)	Ιωάννινα	[1886-88] 1888-89	15 λίρες 20 λίρες	Β΄τάξη Ελληνικού Ελισαβέτειου
8.	Παρασκευή Κανδηλιάρη / Διδασκάλισσα (βοηθός)	Ιωάννινα?	1889-90	20 λίρες	
9.	Ιωάννα Α. Παλοδήμα / Διδασκάλισσα (βοηθός)	Αθήνα	1890-91 1891-1894 1894-1896 1896-97	40 λίρες 45 λίρες 1560 δρχ. 1320 δρχ.	Πτυχιούχος Αρσακείου Αθηνών
10.	Ανθή Δ. Δράκου / Διευθύντρια	Αθήνα	1891-1892	65 λίρες	Απόφοιτος Αρσακείου Αθηνών
11.	Κλειώ Δ. Δράκου / Διευθύντρια	Αθήνα	1892-1894 1894-1903	65 λίρες 2160 δρχ.	Απόφοιτος Αρσακείου Αθηνών
12.	Φωτεινή Λαλιώτου / υφάντρια	Ιωάννινα	1896-1900 1900-1903	18 λίρες 21 λίρες	Απόφοιτος υφαντηρίου Γ΄ΕΠΙ
13.	Χάιδω Καρβέλη / Διδασκάλισσα (βοηθός)	Ζίτσα	1898-1900 1900-1903	Αμισθί 12 λ. ετησίως	Ενδεικτικό Γ΄ Σχολείου Α΄ Ελισ. Παρθεν.
14.	Μαρία Λιβαδέως / Διευθύντρια	Ιωάννινα	1903-1904	36 λίρες	Αρσακειάδα, ευρωπαϊκές σπουδές
15.	Αικατερίνη Σαραντάρα / Διδασκάλισσα (βοηθός)	Ιωάννινα	1903-1904	15 λίρες	Απόφοιτος Α΄ Ελισ. Παρθεν.
16.	Ελένη Κ. Κασιούμη / διδασκάλισσα της υφαντικής	Ιωάννινα	1903-04 1904-05* 1905-08 1908-11 1911-13	21 λίρες 15 λίρες 21 λίρες 24 λίρες 27 λίρες	Απόφοιτος Ελισαβέτειου Παρθεναγ. [Γ΄ προφανώς]
17.	Ανδρονίκη Ι. Χουλιαρά / Διευθύντρια	Ιωάννινα	1904-05*	20 λ.	Τελειόφοιτος Α΄ ΕΠΙ
18.	Αρετή Ν. Μπάργια / Διδασκάλισσα (βοηθός)	Ιωάννινα	1905-1908 1908-1911 1911-13	15 λίρες 18 λίρες 20 λίρες	Απόφοιτος Α΄ Ελισ. Παρθεν.
19.	Βικτωρία Πάνου / Διευθύντρια	Παραμυθιά	1905-1908 1908-1911 1911-13	36 λίρες 40 λίρες 45 λίρες	Απόφοιτος Αρσακείου Κέρκυρας
20.	Σοφία Βαλκάνου / Νηπιαγωγός	Ζίτσα	1911-13	[;]	Πτυχιούχος Διδασκαλείου Νηπιαγωγών

* Οι μισθοί αντιπροσωπεύουν μέρος μόνο του σχ. έτους 1904-05 [τα μαθήματα άρχισαν 1-3-1905].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δ΄ 4. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Από τη μελέτη των πινάκων 3 και 4 καταλήγουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα όσον αφορά στη λειτουργία των σχολείων, τον αριθμό, τις αποδοχές, τα τυπικά προσόντα και την προέλευση του διδακτικού προσωπικού. Παράλληλα επιχειρούμε, όπου αυτό είναι δυνατό, συγκρίσεις, που με τη σειρά τους οδηγούν σε χρήσιμες διαπιστώσεις, ή προβαίνουμε σε συμπλήρωση και αιτιολόγηση των κενών που οι πίνακες αποκαλύπτουν ή αδυνατούν να καλύψουν ικανοποιητικά.

Δ΄4. 1. Λειτουργία των σχολείων.

α) Πιστοποιείται με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία λειτουργία των σχολείων αρρένων της Ζίτσας κατά τα σχολικά έτη τουλάχιστον 1855 έως 1912-13 συνεχώς. Σημειωτέον ότι κατά το διάστημα 1883-1888 δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί Ελληνοδιδάσκαλος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το Ελληνικό Σχολείο δεν λειτούργησε την αντίστοιχη περίοδο. Ο Λαμπρίδης[1] αναφέρεται σε διετή αργία της Ελληνικής Σχολής μετά το σταμάτημα της χρηματοδότησης από το κληροδότημα Δοσιθέου Φιλίτη (1885-86 και 1886-87), όπως και της Πογδόριανης, αντιφάσκει ωστόσο με τον εαυτό του, αφού σε άλλο σημείο των Κουρεντιακών του όχι μόνο καταφάσκει στην ύπαρξη και λειτουργία Ελληνικού Σχολείου κατά το 1886-87[2], αλλά δίνει και αριθμό μαθητών. Πέρα από το γεγονός ότι ο Δ. Φιλίτης έσπευσε να συνδράμει άμεσα τα αρρεναγωγεία Ζίτσας, προκειμένου να εξασφαλισθεί η συνέχιση της λειτουργίας τους απρόσκοπτα, ο πίνακας των εγγραφέντων Ζιτσαίων μαθητών στη Ζωσιμαία Σχολή αποδεικνύει περίτρανα την εσφαλμένη εκτίμηση του Λαμπρίδη και τη συνεχή καθ' όλη την αμφισβητούμενη περίοδο 1883-1888 λειτουργία της Ελληνικής Σχολής Ζίτσας[3].

Κατά το διάστημα 1778-79 και εξής μέχρι και το 1854-55 τα στοιχεία είναι ασαφή και δεν μπορούμε να στηριχτούμε με ασφάλεια σ' αυτά για την εξαγωγή απόλυτων συμπερασμάτων. Εντούτοις τα δεδομένα του πίνακα δίνουν λειτουργία σχολείων κατά το 1821/22 – 1826/27, [1847/48-1850], [1850-51], [1813/15 ή 1832-33], ενώ από άλλες πηγές έχουμε στοιχεία και για σχολικά έτη 1804, 1817-18, 1819-20, 1833-1834, 1836-1837 , 1841-1842[4], 1837-38, 1838-39, 1843-44 και 1844-45, 1848-49, 1850/51 – 1851-52[5], 1853/54. Η λειτουργία σχολείων από του 1845-46 και εξής πιστοποιείται επίσης και στο δείγμα Ζιτσαίων μαθητών που φοίτησαν στη Ζωσιμαία Σχολή (βλ. παρακάτω πίνακα 9). Το πλήθος εξάλλου των διδασκάλων που αδυνατούμε να προσδιορίσουμε τα ακριβή χρονικά όρια της διδασκαλικής τους

---

[1] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 72.

[2] Βλ. *ό. π.*, σ. 67. Πρβλ. και ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ5, σ. 275, αρ. 3251 / 17-9-1887, όπου καταχωρίζεται έγγραφη απαίτηση των κοινοτήτων Ζίτσας και Πογδόριανης για αποστολή παρά της επιτροπής του Δοσιθείου κληροδοτήματος των από διετίας και επέκεινα καθυστερούμενων χρημάτων, χωρίς ωστόσο να γίνεται η παραμικρή μνεία σε διακοπή λειτουργίας της Ελληνικής Σχολής.

[3] Βλ. Πίνακας 9, καταχωρίσεις των ετών 1884-85 έως και 1888-89, αρ. 92-106. Για κανονική λειτουργία της Σχολής κατά το έτος 1887-88 πρβλ. και ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 147, αρ. 3643 / 2-9-1889 [επικύρωση ενδεικτικού μαθητή της Σχολής (της Β΄ τάξης) με ημερ. 25-7-1889].

[4] Βλ. Αρχείο Τρίμμη: Επιστολές Αν. Γουδίνου και Χρ. Μπουτάτη / 17-1-1835 προς ιερείς και προκρίτους Ζίτσας, Χρ. Μπουτάτη / 25-1-1837 προς αδελφό του Κων/νο Εμμ. Μπουτάτη και 9-3-1843 προς ιερείς και προεστώτες ομοίως.

[5] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Επιστ. Γ. Παπα Αυγερινού και Βασ. Παπα Σταύρου προς Χριστόδουλον [1 λ. δυσ.] στο Βουκουρέστι, Ζίτσα 6-9-1851: *...ο ανηψιός σας Κωνσταντίνος σας ασπάζεται την δεξιάν μάθεται ότι στο σχολίον προοδεύει εξέρετα...*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρουσίας οδηγεί έμμεσα στην υιοθέτηση της συνεχούς από του 1813/14 τουλάχιστον λειτουργίας των αρρεναγωγείων της Ζίτσας. Άλλωστε η ύπαρξη κενών δεν σημαίνει κατ' ουδένα τρόπο ότι τα σχολεία δεν λειτουργούσαν το αντίστοιχο διάστημα. Αντίθετα ορισμένες φορές η διαπιστωμένη συμφωνία διδακτικού προσωπικού επικαλύπτει προβλήματα λειτουργίας. Πιο ασφαλής από την άποψη αυτή είναι η προσέγγιση του ζητήματος με την αναζήτηση των διαπιστωμένων παύσεων. Έτσι, πιθανολογείται μια παύση λειτουργίας κατά το 1809, που αγνοούμε την πραγματική της διάρκεια, ενώ οι πηγές επισημαίνουν μια απροσδιόριστης διάρκειας – ωστόσο πιθανότατα μικρής – διακοπή της λειτουργίας της Ελληνικής Σχολής, με αντίστοιχη υπολειτουργία της Αλληλοδιδακτικής[1], που θα πρέπει να τοποθετηθεί περί το 1830 με 1831. Μια διακοπή λειτουργίας για αδιευκρίνιστο διάστημα κατά το 1874-75, λόγω διχαστικού κλίματος και προσφυγής σε δικαστήρια και μια 4/μηνη παύση (Σεπτ. – Δεκ 1903) κατά το 1903-04, λόγω κομματικής σύγκρουσης σχετικά με εκλογή εφόρων[2], μόνο ενμέρει αναστέλλουν το εκπαιδευτικό έργο και δεν στοιχειοθετούν αργία των σχολείων κατά τα αντίστοιχα σχολικά έτη. Επίσης υπήρξε μια αργοπορημένη έναρξη των μαθημάτων τη χρονιά 1910-11 (από αρχές Νοεμβρίου) λόγω επισκευών[3]. Κατά τα άλλα φαίνεται πως τα σχολεία λειτούργησαν κανονικά όλο το υπόλοιπο διάστημα. Ίσως να διακόπηκε για κάποιο διάστημα – μάλλον μεταξύ τέλους Οκτωβρίου 1912 και απελευθέρωσης (21-2-1913) η λειτουργία του Δημοτικού Σχολείου, αφού κάποιες πληροφορίες φέρουν το κτίριο της σχολής κατειλημμένο από τουρκικά στρατεύματα που το είχαν μετατρέψει σε χώρο ανάρρωσης / νοσηλείας τραυματιών, ένα είδος νοσοκομείου, κάτι τέτοιο ωστόσο πρέπει να αποτελεί ύστερη εξέλιξη και να συνάπτεται με τη δυσμενή για την Τουρκία έκβαση του πολέμου[4]. Μάλλον απίθανο φαίνεται να επηρεάστηκε η λειτουργία του Ελληνικού σχολείου – με την προϋπόθεση βεβαίως ότι επαναστεγάστηκε στο παλαιό κτίριο ή αλλού, μετά την κατά το 1910-11 συστέγασή του με το Δημοτικό σχολείο –, και του Παρθεναγωγείου, τουλάχιστον με βάση τα δεδομένα των πηγών. Επομένως οι διαπιστωμένες ή πιθανολογικές παύσεις ελάχιστα προσμετρούν στην εκπαιδευτική διαδικασία, που μπορεί ανεπιφύλακτα να χαρακτηριστεί συνεχής.

β) Στο Παρθεναγωγείο παρατηρείται συνεχής λειτουργία από της ιδρύσεως (1872) μέχρι και τη χρονιά της απελευθέρωσης από τον τουρκικό ζυγό (και επέκεινα φυσικά). Οπωσδήποτε και στην περίπτωση αυτή εντοπίζονται μικρά διαστήματα παύσης στη διάρκεια μιας σχολικής χρονιάς, που είτε σχετίζονται με αργοπορημένη τοποθέτηση ή και με αποχώρηση διευθύντριας, είτε με έκτακτα γεγονότα. Ειδικότερα συνάγεται καθυστερημένη έναρξη της λειτουργίας της Σχολής κατά τα έτη 1876-77 (έναρξη μαθημάτων τον Απρίλιο – αλλαγή διευθύντριας· δεν είναι σαφές αν η πρώην δίδαξε και επί πόσο διάστημα, πιθανώς όμως να άρχισε κανονικά η λειτουργία του Παρθεναγωγείου μέχρι τις γιορτές των Χριστουγέννων, οπότε πιστεύουμε ότι αποχώρησε η πρώτη διευθύντρια), 1888-89 (έναρξη τον Οκτώβριο λόγω αποχώρησης της διευθύντριας και καθυστερημένης συμφωνίας και αποστολής νέας), 1896-97

---

[1] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 82.

[2] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 567 / 19-4-1904. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή προξένου Ν. Μπέτσου προς πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. πρωτ. 253 / 29-4-1904: *Ένεκεν του δεινώς την κοινότητα Ζίτσης συνταράσσοντος κομματισμού εφορεία από του παρελθόντος Αυγούστου δεν υφίσταται και τα σχολεία αρρένων μόλις ήρξαντο λειτουργούντα περί τα τέλη Δεκεμβρίου, και τούτο τη επιμόνω πιέσει την εξήσκησα επί του γέροντος και αναποφασίστου Μητροπολίτου Ιωαννίνων.*

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: έκθεση Πανάρετου, Ιωάννινα 28-7-1911.

[4] Βλ. σχετικά με κίνηση τουρκικών στρατευμάτων στη Ζίτσα, οχλήσεις, καταστροφές κτλ. από διερχόμενες και παραμένουσες στην κωμόπολη στρατιωτικές δυνάμεις κατά το διάστημα από 26 Οκτ. 1912 μέχρι 21 Φεβρ. 1913 Αρχείο Τρίμμη: Στ. Γ. Τρίμμης, *Περιγραφή των κατά τον Παμβαλκανικόν πόλεμον 1912 δεινών εν Ζίτση.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(δίμηνη διακοπή λόγω πολεμικών γεγονότων του 1897), 1904-05 (τα μαθήματα μόλις άρχισαν την 1η Μαρτίου του 1905). Να προστεθεί, τέλος, καθυστερημένη κατά ένα μήνα έναρξη των μαθημάτων ένεκα ασθενείας (πνευμονίας) της διευθύντριας κτλ.

Δ΄ 4. 2. Αριθμός διδακτικού προσωπικού.

Η πληθώρα των διδασκάλων είναι ενδεικτική τόσο της συνέχειας και της διάρκειας όσο και της έντασης και της οργάνωσης της εκπαίδευσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ορισμένα χρονικά διαστήματα τα σχολεία λειτουργούν με αυξημένο προσωπικό, αποτέλεσμα και της πληθώρας των μαθητών (2 ελληνοδιδάσκαλοι, 2 – ενίοτε και 3 ή άπαξ 4 – αλληλοδιδάσκαλοι / δημοδιδάσκαλοι, και 2 ή 3, αν συμπεριλάβουμε και τη δασκάλα της υφαντικής, δασκάλες του Παρθεναγωγείου), στα μεν αρρεναγωγεία τουλάχιστον από του 1858, στο δε Φιλίτειο Παρθεναγωγείο από τη στιγμή της ίδρυσής του 1872-73 και εξής συνεχώς. Βάσει στοιχείων που συνάγονται από τους πίνακες 3 και 4 προκύπτει ο ακόλουθος αριθμός διδασκάλων και διδασκαλισσών:

Πίνακας 5.
Αριθμός διδακτικού προσωπικού των σχολείων Ζίτσας

Σχολικό έτος	*Αρρεναγωγεία*	*Παρθεναγωγείο [και προσαρτημ. Υφαντήριο]*	*Σύνολο διδασκόντων*
[1879-1813]	[1]	-	[1]
[1813/14-1825]	[1-3]	-	[1-3]
[1825-1855]	[2]	-	[2]
1855-58	2	-	2
1858-1859	4	-	4
1859-1861/62	4	1*	5
1862-1863	2	[1*]	2/3
[1863-1872]	[2]	-	[2]
1872-1873	3	2	5
1873-1876	3	2[+1]	5/6
1876-1878	3	2	5
1878-1879	3	3	6
1879-1886	3	2[+1]	5/6
1886-1892	3	3	6
1892-1893	4	3	7
1893-1894	3	3	6
1894-1895	5	3	8
1895-1897	4	3	7
1897-1898	4	2	6
1898-1900	4	2 (+1 αμισθί)	7
1900-1901	4	3	7
1901-1902	5	3	8
1902-1903	6	3	9
1903-1904	4	3	7
1904-1905	5	2	7
1905-1906	4	3	7
1906-1907	5	3	8

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1907-1911	4	3	7
1911-1913	4	4	8

* Διδασκάλισσα της ραπτικής κατά την πρώιμη φάση, πριν τη σύσταση του Φιλίτειου.

Επιχειρώντας μια συγκριτική μελέτη των στοιχείων που γνωστές ήδη εκθέσεις και στατιστικές δίνουν για τον αριθμό του διδακτικού προσωπικού στη μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων[1], διαπιστώνουμε μια σαφέστατη υπεροχή της Ζίτσας σε σχέση με τα σχολεία των τμημάτων Κουρέντων, Μαλακασίου, Τζουμέρκων – στις 2 πρώτες – και Τσαρκοβίστας, τόσο σε συνολικό αριθμό διδακτικού προσωπικού, όσο και κατά είδος σχολείου ξεχωριστά.

Η σύγκριση ωστόσο με το τμήμα Ζαγορίου, που θεωρείται το πιο προωθημένο και οργανωμένο από την άποψη της εκπαιδευτικής ζωής, προσφέρει πιο απτές δυνατότητες για εξαγωγή συμπερασμάτων. Και στην περίπτωση αυτή η Ζίτσα υπερέχει εμφανώς έναντι όλων των Ζαγοροχωρίων, ακόμη και αυτών με τα οποία ισοδυναμεί ως προς τον αριθμό σχολείων, με εξαίρεση ίσως το Τσεπέλοβο που στη στατιστική του *ΗΦΣΚ* (1873-74)[2] φέρεται να έχει 4 διδασκάλους στο Παρθεναγωγείο, συνολικά ωστόσο 6, αφού στο αλληλοδιδακτικό και Ελληνικό υπηρετούν 2 διδάσκαλοι, έναντι 3 στη Ζίτσα, που εμφανίζεται επίσης με 6 διδασκάλους – στο Παρθεναγωγείο δίδεται αριθμός διδασκαλισσών 3, χωρίς να αναφέρεται βοηθός διδασκάλισσα στο κείμενο αναλυτικής παρουσίασης της κατάστασης του σχολείου, ούτε και μισθός της, γι' αυτό στον πίνακα προτίμησα να κρατήσω εφεκτική στάση και να δώσω αριθμό διδασκαλισσών 2 ή 3.

Αλλά και το Τσεπέλοβο στη στατιστική του Χασιώτη εμφανίζεται σε σχετική υποβάθμιση, αφού για τα 3 σχολεία του διαθέτει πλέον μόνο 3 διδασκάλους[3] έναντι 4 της Ζίτσας[4] – στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 5, ο αριθμός του διδακτικού προσωπικού στη Ζίτσα ανέρχεται σε 6 –, ενώ και στη στατιστική του 1902, ακόμη και αν επιχειρήσουμε τη σύγκριση στη βάση των επίσης λαθεμένων για τη Ζίτσα στοιχείων[5] – 6 διδάσκοντες (4+2) αντί του ορθού 8 (5+3) – το Τσεπέλοβο, παρά την αύξηση του διδακτικού προσωπικού (5 διδάσκαλοι), εξακολουθεί να μειονεκτεί[6].

Σε επίρρωση των ανωτέρω, για να διευρύνουμε κάπως την οπτική μας, ο αριθμός διδασκόντων στη Ζίτσα κατά το 1901-02 είναι μεγαλύτερος και από αυτόν ισχυρών επαρχιακών κέντρων, όπως η Κόνιτσα (καζάς Κονίτσης) και το Αργυρόκαστρο (σαντζάκι / καζάς Αργυροκάστρου), τα σχολεία των οποίων καταχωρίζονται με 4 και 7 διδασκάλους αντίστοιχα[7], γεγονός που έχει ασφαλώς τη σημασία του. Μόνο η Βήσσανη, από τις κοινότητες του καζά Πωγωνίου, εμφανίζεται να κινείται στην ίδια τροχιά με τη Ζίτσα, με εξίσου υψηλό αριθμό διδασκόντων στα σχολεία της (8

[1] Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., σ. 227 κ.εξ. – Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 130-134 . – *Πίναξ Γενικός...*, ό. π., σ. 178 κ. εξ.

[2] Βλ. *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., σ. 258, 262.

[3] Εσφαλμένα, λόγω τυπογραφικού λάθους, στην οικεία στήλη αναγράφεται ο αριθμός 1, αντί του ορθού 3.

[4] Βλ. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 130-131.

[5] Από μια άποψη τίθεται ευθέως το πρόβλημα της σχετικότητας των διαφόρων στατιστικών, τα στοιχεία των οποίων πολλές φορές δεν ανταποκρίνονται στην παραγματικότητα, επομένως επιβάλλεται ιδιαίτερη προσοχή στη χρήση τους, που πρέπει να γίνεται με επιφύλαξη.

[6] Βλ. *Πίναξ Γενικός ...*, ό. π., σ. 180-81 και 186-87.

[7] Βλ. *ό. π.*, σ. 206-07 και 214-15.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διδάσκαλοι), ενώ η άλλη πολυάνθρωπη κώμη του καζά, το Δελβινάκι, διαθέτει μόλις 4 διδασκάλους[1].

Βεβαίως τα δεδομένα των ανωτέρω στατιστικών αφορούν ένα πολύ μικρό χρονικό φάσμα, επομένως δεν είμαστε σε θέση να παρακολουθήσουμε συνολικά τις πιθανές διακυμάνσεις των εκπαιδευτικών δεικτών, είναι ωστόσο ενδεικτικά της κατάστασης που επικρατούσε και της δυναμικής που αναπτύχθηκε στις διάφορες κοινότητες της Ηπείρου. Ειδικότερα ως προς το Ζαγόρι, όπου εύλογα θα περίμενε κανείς αλλαγές σκηνικού – στα άλλα τμήματα οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και η γενικότερη υποβάθμιση δεν φαίνεται να επέτρεψαν ουσιαστικές διαφοροποιήσεις της γενικής εικόνας που προδιαγράψαμε[2] – θα πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετά χωριά παρουσίασαν μια γενικότερη κινητικότητα, ιδιαίτερα μετά την ίδρυση και Παρθεναγωγείων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από την άποψη αυτή είναι το Σκαμνέλι, που το 1887-88 διαθέτει 3 σχολεία και 4 διδασκάλους[3] έναντι μόλις 2 σχολείων και 2 διδασκάλων του 1878-79. Την ίδια σχολική χρονιά η Ζίτσα προηγείται σταθερά με 6 διδασκάλους. Εντούτοις, αν για τη Ζίτσα οι αριθμητικοί δείκτες παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη σταθερότητα με τάσεις ενίσχυσης, η κοινότητα του Σκαμνελίου εμφανίζει ισχυρή πτωτική τάση κατά το 1901-02, με μόλις 2 διδασκάλους για το ένα και μοναδικό (Ελληνοδημοτικό ασφαλώς) σχολείο της[4]. Εξάλλου, σε μια περισσότερο μακροπρόθεσμη προοπτική, δεκαετίας περίπου, με βάση τις καταχωρίσεις συμφωνητικών των διδασκάλων στο αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων από το 1891 έως το 1904[5], όσο επισφαλής κι αν είναι μια προσέγγιση που στηρίζεται σε στοιχεία που ενδέχεται να μην είναι πλήρη εξαιτίας της μη καταχώρισης σε ορισμένες περιπτώσεις των συμβολαίων για την αποφυγή τελών επικύρωσης[6], σε καμιά περίπτωση δεν προκύπτει να δίδαξαν στα σχολεία του Σκαμνελίου πάνω από 3 διδάσκαλοι.

---

[1] *Ό. π.*, σ. 226-27. Σχετικά με τον αριθμό του διδακτικού προσωπικού στο Δελβινάκι και τη Βήσσανη ο Στούπης (*Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τ. Α΄, εν Πάτραις 1962, σ. 184-85), αναφέρει πως οι δύο κοινότητες συναγωνίζονταν μεταξύ τους στην εκπαίδευση, διαθέτοντας σχολεία πλαισιωμένα με 8-10 διδασκάλους. Αν για τη Βήσσανη ο αριθμός αυτός, ως προς το κατώτερο επίπεδό του, επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία του στατιστικού πίνακα του 1902, για το Δελβινάκι απέχει πολύ από του να θεωρηθεί έστω και ελάχιστα πιθανός. Από την άλλη μεριά η χρονική απροσδιοριστία και η ασάφεια ως προς τη διάρκεια της τέτοιας συρροής διδασκάλων υποδηλώνει, πέρα από τα ενδεχόμενα στοιχεία υπερβολής, και τον ευκαιριακό χαρακτήρα των σχετικών ειδήσεων. Βεβαίως η ισχυρή εκπαιδευτική παρουσία και άλλων Ηπειρωτικών κοινοτήτων εκτός της Ζίτσας είναι γεγονός, εντούτοις, για να μορφώσουμε μια πλήρη και ακριβή, στο βαθμό του δυνατού, εικόνα της συνολικής εκπαιδευτικής διαδρομής εκάστης, απαιτούνται ειδικότερες, πιο συγκροτημένες και τεκμηριωμένες μελέτες, απαλλαγμένες από συναισθηματικές προσεγγίσεις και φορτίσεις τοπικιστικού χαρακτήρα. Σε μια τέτοια βάση οι συγκρίσεις δεδομένων και η συναγωγή συμπερασμάτων θα έχουν μεγαλύτερο αντίκρισμα.

[2] Για παράδειγμα, στο τμήμα Κουρέντων κατά το σχολικό έτος 1888-89, επί συνόλου 34 χωριών του εξεταζόμενου δείγματος, που σημειωτέον δεν αφορά αποκλειστικά χωριά της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων, αλλά και της αντίστοιχης Βελλάς και Κονίτσης, διδάσκουν στα 35 σχολεία ισάριθμοι διδάσκαλοι – μόνο τα Κούρεντα διαθέτουν Ελληνικό και Δημοτικό σχολείο – , δηλαδή σε κάθε σχολείο αντιστοιχεί ένας μόλις δάσκαλος. Βλ. Αρχείο Τρίμμη: [Δ. Γουδίνος], *Η κατάστασις των Σχολείων του τμήματος Κουρέντων* / εν Ζίτση τη 15-6-1889. Παρατηρούμε πως 10 χρόνια μετά τη στατιστική του Χασιώτη το τοπίο παραμένει στις βασικές του γραμμές αναλλοίωτο. Η επεξεργασία εξάλλου των στοιχείων που προέρχονται από καταχωρίσεις διδασκαλικών συμβολαίων στο αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων κατά το διάστημα 1891-1904 επιβεβαιώνει τις εκτιμήσεις μας όχι μόνο για το τμήμα Κουρέντων αλλά και για το σύνολο των κοινοτήτων – πλην Ζαγορίου – της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων. Βλ. σχετικά Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 178-200.

[3] Βλ. AMI, B.I. ΣΤ6, σ. 38, αρ. 3381 / 5-4-1888.

[4] Βλ. *Πίναξ Γενικός*..., ό. π., σ. 178-79.

[5] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.* , σ. 178-200.

[6] Πρβλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 207-208.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μια συνολικότερη επεξεργασία των στοιχείων του ΑΜΙ αναφορικά με τις πλέον ακμαίες και πολυάνθρωπες κοινότητες του Ζαγορίου (Δοβρά, Λάιστα, Μονοδένδρι, Τσεπέλοβο, Καπέσοβο, Βούλτζη κτλ.), πάντοτε με την επιφύλαξη του πιθανού λάθους, δείχνει ότι οι όποιες θετικότερες διακυμάνσεις ως προς τον αριθμό του διδακτικού προσωπικού στα σχολεία τους υπολείπονται σταθερά από τον αριθμό διδασκόντων στα σχολεία της Ζίτσας.

Αλλά και μια μεταγενέστερη προσέγγιση, στη βάση στοιχείων του επιθεωρητή Α. Καθάρειου, που απορρέουν από την πρώτη αμέσως μετά την απελευθέρωση (σχ. έτος 1912-13) επιθεώρηση των σχολείων αυτών, επιβεβαιώνει σε γενικές γραμμές την παραπάνω διαπίστωση. Για να αναφέρουμε ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα, στα σχολεία του Τσεπελόβου απασχολήθηκαν συνολικά 5 διδάσκαλοι – τα αρρεναγωγεία λειτούργησαν εκ διαλειμμάτων, ενώ το Παρθεναγωγείο λειτούργησε μόνο για ένα μήνα[1] – έναντι 8 διδασκάλων στα σχολεία της Ζίτσας. Στα ίδια επίπεδα ήταν ο αριθμός των διδασκόντων και στα σχολεία του Σκαμνελίου[2], αριθμός που φαίνεται να είναι ο μεγαλύτερος στην εκπαιδευτική ιστορία της κοινότητας. Στις υπόλοιπες κοινότητες η κατάσταση παρουσιάζει φθίνοντα χαρακτηριστικά, με εξαίρεση τη Λάιστα, στην οποία σημειώνεται η υψηλότερη αριθμητική ένδειξη (7 διδάσκαλοι)[3].

Σε τελική ανάλυση, παρά την αδυναμία μας για μια ευρύτερη εποπτεία των δεδομένων, κρίνοντας συνολικότερα και από το γεγονός ότι η γενική κατάσταση της παιδείας στο Ζαγόρι κατά το τέλος του 19ου – αρχές του 20ου αιώνα εμφανίζει ευδιάκριτα σημάδια παρακμής, καταλήγουμε στο αναμφισβήτητο συμπέρασμα ότι η Ζίτσα βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση έναντι των Ζαγοροχωρίων ή, στη χειρότερη περίπτωση, συναγωνίζεται επάξια την ή τις κοινότητες με τους υψηλότερους αριθμητικούς δείκτες.

Βεβαίως ο αριθμός διδασκόντων από μόνος του δεν είναι επαρκής δείκτης της πορείας των εκπαιδευτικών πραγμάτων[4], αφού παράμετροι όπως ύψος αμοιβών, ποιότητα του διδακτικού προσωπικού κτλ. έχουν επίσης ιδιαίτερη σημασία και επηρεάζουν σημαντικά την αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Δ΄ 4. 3. Μισθολογικές δαπάνες.
α) Εξειδικευμένες κατά κατηγορία διδασκάλων.

Αν και τα στοιχεία είναι περιορισμένα όσον αφορά το ύψος των αποδοχών του διδακτικού προσωπικού, παρατηρούμε τα εξής:

1) Οι Ελληνοδιδάσκαλοι αμείβονται σχετικά καλύτερα από τους δημοδιδασκάλους, ειδικά αν επωμίζονται μόνοι τους το βάρος της διδασκαλίας στο Ελληνικό

---

[1] Βλ. Εργολάβος, *Τα Ζαγοροχώρια...*, σ. 69-72.

[2] Βλ. Εργολάβος, ό. π., σ. 65-67.

[3] Βλ. Εργολάβος, ό. π., σ. 52-54.

[4] Ακόμη και στην περίπτωση αυτή, για να είναι πιο πλήρης η σύγκριση, απαιτείται ενδεχομένως και συνάρτηση του αριθμού διδασκόντων με τον αριθμό μαθητών, προκειμένου να καταφανεί η μεταξύ τους αναλογία. Ανεξαρτήτως της δυσκολίας που παρουσιάζει ένα τέτοιο εγχείρημα δεν φαίνεται, ωστόσο, να οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα, αφού ενδεχόμενη ευνοϊκή για το διδάσκοντα αναλογία μαθητών πρέπει να συνοδεύεται από αντίστοιχα ευνοϊκό πρόγραμμα μαθημάτων, ωράριο διδασκαλίας κτλ. , γεγονός που παραπέμπει αναπόφευκτα και σε διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στον αριθμό διδασκάλων και το συνολικό αριθμό τάξεων στις οποίες διδάσκουν. Γενικότερα προβάλλει ο σχετικός χαρακτήρας των επιχειρούμενων συγκρίσεων. Πάντως για πλήρη σχολεία όπως αυτά της Ζίτσας ο μεγάλος αριθμός μαθητών υποδηλώνει την ανάγκη για αυξημένο διδακτικό προσωπικό. Έτσι, π. χ., ο κριτής κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του 1910-11 πρωτοσύγκελος Πανάρετος διαπιστώνει εξαιτίας της πληθώρας μαθητών ανεπάρκεια διδασκάλων τόσο στα αρρεναγωγεία όσο και στο Παρθεναγωγείο Ζίτσας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σχολείο, χωρίς αυτό να αποτελεί και απαρέγκλιτο κανόνα, αφού ενίοτε ο δημοδιδάσκαλος, ειδικά αν διαθέτει και πτυχίο διδασκαλείου, αμείβεται πιο αδρά από το συνάδελφό του του Ελληνικού Σχολείου.

2) Η διαφοροποίηση αποδοχών, ορισμένες φορές με αρκετό μεταξύ τους άνοιγμα ψαλίδας, ανάμεσα στους πρώτους διδασκάλους και τους βοηθούς τους αντανακλά και τη διαφορά δυναμικού μεταξύ τους. Σε κάθε περίπτωση ο διαφορετικός ρόλος που επιτελεί ο διδάσκων στο σχολικό χώρο (Διευθυντής, κύριος διδάσκαλος, βοηθός) συνεπάγεται διαφοροποιημένη αμοιβή, ακόμη και για τους φέροντες τα ίδια τυπικά προσόντα. Αυτό δεν φαίνεται να ισχύει για τους πτυχιούχους, που αφενός αμείβονται ικανοποιητικότερα από συναδέλφους τους μη πτυχιούχους, που κατέχουν την ίδια θέση ή έχουν την ίδια ιδιότητα, και αφετέρου, όταν τύχει να συνυπηρετούν στο ίδιο σχολείο, έχουν τις ίδιες αποδοχές ανεξαρτήτως του διαφορετικού τους ρόλου (περίπτωση Γουδίνου και Κατσιουλίδη).

Σύμφωνα με την ανάλυση των δεδομένων του πίνακα οι μισθοί των Ελληνοδιδασκάλων κατά το χρονικό διάστημα 1872-1911 αγγίζουν κατά μέσο όρο τις 40 λίρες όσον αφορά το κύριο προσωπικό και κινούνται στις 23 ½ λίρες περίπου για τους βοηθούς Ελληνοδιδασκάλους. Η μέγιστη τιμή για την 1η κατηγορία είναι 70 λίρες και η ελάχιστη μόλις 27 λίρες, ενώ για τη 2η κατηγορία οι ακραίες τιμές είναι 29.68 και 16 λίρες αντίστοιχα. Στο Δημοτικό σχολείο οι αμοιβές κλιμακώνονται επίσης ανάλογα σε δύο κατηγορίες, με βάση το επιτελούμενο έργο και τη διαβάθμιση προσόντων, όπως τουλάχιστον αυτά κρίνονται από τους εφόρους. Η 1η, βασική, ομάδα αμείβεται κατά μέσο όρο με 38 λίρες (μέγιστη τιμή 50 και ελάχιστη 21 λίρες), ενώ οι βοηθοί με 18 λίρες περίπου (ακραίες τιμές 5 και 27 λίρες αντίστοιχα). Δεν θα ήταν άστοχο στο σημείο αυτό να επισημανθεί μια αναλογία 1.7:1 και 2:1 περίπου μεταξύ των απολαβών των κύριων διδασκάλων και των βοηθών τους. Φυσικά η λογική του μέσου όρου αδυνατεί να παρακολουθήσει πιστά και με ακρίβεια τις διακυμάνσεις μισθών στις διάφορες φάσεις, εντούτοις αποτυπώνει σε γενικές γραμμές τη βασική τάση για παροχή σε σταθερή βάση σχετικά ικανοποιητικής αμοιβής, σε σχέση πάντοτε με τη γενικότερη πολιτική μισθών στον Ηπειρωτικό χώρο, στο διδακτικό προσωπικό.

3) Εξόφθαλμα δυσανάλογες είναι οι διαφορές μισθού ανάμεσα στις εκάστοτε διευθύντριες του Παρθεναγωγείου και τις βοηθούς διδασκάλισσες. Ειδικότερα ο μισθός των διευθυντριών κλιμακώνεται από 36 μέχρι 80 λίρες, περίπου 60 λίρες ετησίως κατά μέσο όρο. Το μεγαλύτερο διάστημα λειτουργίας του Παρθεναγωγείου (μέχρι το 1903) ο ετήσιος μισθός της διευθύντριας κυμαίνεται από 54 έως 80 λίρες, περίπου 70 λίρες κατά μέσο όρο, ενώ στη συνέχεια έχουμε ριζική αλλαγή οικονομικής πολιτικής του ΣΔΕΓ λόγω οικονομικής κρίσης και χαμηλής απόδοσης των κεφαλαίων των προορισμένων για το Φιλίτειο Παρθεναγωγείο – ήδη οι πτωτικές τάσεις είχαν αρχίσει από το 1894-95, ωστόσο επηρέασαν λιγότερο τη διευθυντική ομάδα – και ο μισθός πέφτει σε μόλις 36 λίρες. Από το 1908 και εξής μέχρι το 1912-13 παρατηρείται ελαφρά ανοδική πορεία με τελική απόληξη τις 45 λίρες. Όσον αφορά το βοηθητικό προσωπικό το σημείο εκκίνησης ήταν οι 15 λίρες, ποσό που κυμάνθηκε από 12 λίρες το κατώτατο μέχρι 45 λίρες το ανώτερο. Οι υψηλές αμοιβές της βοηθού συνάδουν αποκλειστικά και μόνο με αντίστοιχα υψηλά τυπικά προσόντα που στην περίπτωση των Παρθεναγωγείων ταυτίζονται με το πτυχίο του Αρσακείου Αθηνών. Στις άλλες περιπτώσεις, που η βοηθός έχει χαμηλότερη διαβάθμιση προσόντων (προέλευση τίτλου σπουδών από Παρθεναγωγείο Ζίτσας ή από Ελισσαβέτεια Παρθεναγωγεία των Ιωαννίνων – ακόμη και απολυτήριο) οι μισθοί μόλις αγγίζουν κατ' ανώτατο όριο τις 20 λίρες. Θα πρέπει επιπροσθέτως να τονιστεί ότι η οικονομική κρίση έπαιξε ενδεχομένως εξίσου το ρόλο της στην καθήλωση των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αποδοχών σε χαμηλά επίπεδα. Μια διαφορετική οικονομική συγκυρία πιθανώς να επέτρεπε στο Σύλλογο τη συνέχιση μιας πιο ανοιχτής πολιτικής μισθών απέναντι στις βοηθούς διδασκάλισσες. Τέλος οι μισθοί της εκάστοτε υφάντριας ξεκινούν από 30 λίρες και διατηρούνται σταθεροί για μεγάλο διάστημα μέχρι το 1896, αφού προηγουμένως αγγίζουν τις 35 λίρες, οπότε σημειώνεται σαφής μισθολογική υποβάθμιση που φθάνει το 40% – η υφάντρια πληρώνει νωρίτερα από τη διευθύντρια τις συνέπειες της κρίσης –, και αντιστοιχεί σε μισθό 18 λιρών και στη συνέχεια ακολουθεί σταδιακή ανάκαμψη, παρά την οποία το ποσό της ετήσιας αμοιβής δεν θα ξεπεράσει τελικά τις 27 λίρες.

4) Μια συγκριτική μελέτη των δεδομένων των δύο πινάκων αποκαλύπτει μια εμφανή υπεροχή, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, του μισθού των εκάστοτε διευθυντριών σε σχέση με το μισθό των πρώτων διδασκάλων και του διευθυντικού προσωπικού εν γένει στα σχολεία των αρρένων. Η ψαλίδα μεγαλώνει υπέρμετρα σε σχέση με το μισθό των βοηθών διδασκάλων. Τέλος, οι βοηθοί διδασκάλισσες βρίσκονται σε χειρότερη μισθολογική θέση από τους συναδέλφους τους των αρρεναγωγείων, εκτός από μία περίπτωση που ο μισθός της βοηθού (Παλοδήμα) υπερβαίνει το μέσο όρο αμοιβών ακόμη και των Ελληνοδιδασκάλων που έχουν τον πρώτο ρόλο στη λειτουργία του Ελληνικού Σχολείου, ενώ ο μισθός της υφάντριας είναι σε γενικές γραμμές ελαφρά ανώτερος από τους μισθούς των βοηθών Ελληνοδιδασκάλων.

β) Συνολικές ετήσιες δαπάνες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη της χρηματοδότησης του διδακτικού προσωπικού της Ζίτσας σε επίπεδο συνολικής ετήσιας δαπάνης, όπως αποτυπώνεται στον πίνακα που ακολουθεί. Η επεξεργασία των δεδομένων του πίνακα αυτού βασίστηκε στις ενδείξεις των πινάκων 3 και 4:

Πίνακας 6.
Ετήσια μισθολογική δαπάνη του προσωπικού των εκπαιδευτηρίων Ζίτσας

Σχολικό έτος	*Αρρεναγωγεία*	*Παρθεναγωγείο*	*Συνολική δαπάνη*
1873-1874	140 / 145* λίρες	125 λίρες	265 / 270* λίρες
1874-1875	107 λίρες	125 λίρες	232 λίρες
1887-1888	75 λίρες [χωρίς το μισθό του Ελληνοδιδ.]	125 λίρες	200 λίρες
1888-1889	130 λίρες	115 λίρες	245 λίρες
1891-1892	90 λίρες	145 λίρες	235 λίρες
1892-1893	143 λίρες	145 λίρες	288 λίρες
1893-1894	98 λίρες	145 λίρες	243 λίρες
1894-1895	96 λίρες	4920 δραχμές ή 125.83 λίρες	221.83 λίρες
1895-1896	140 εικ./ περ. 122 λίρες	4920 δραχμές ή 123 λίρες	245 λίρες
1896-1897	118.7 λίρες	107.23 λίρες	225.93 λίρες
1897-1898	126.54 λίρες	72 λίρες	198.54 λίρες
1898-1899	126.55 λίρες	79.71 λίρες	206.26 λίρες
1899-1900	120.44 λίρες	79.71 λίρες	200.15 λίρες
1900-1901	115.8 λίρες	88.37 λίρες	203.55 λίρες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1901-1902	122 λίρες	92.17 λίρες	214.17 λίρες
1902-1903	118.69 λίρες	92.17 λίρες	210.86 λίρες
1903-1904	90 λίρες	72 λίρες	162 λίρες
1904-1905	111.72 λίρες	35 λίρες**	146.72 λίρες
1905-1906	110.82 λίρες	72 λίρες	182.82 λίρες
1906-1907	137.91 λίρες	72 λίρες	209.91 λίρες
1907-1908	122.18 λίρες	72 λίρες	194.18 λίρες
1908-1909	108.22 λίρες	82 λίρες	190.22 λίρες
1909-1910	102.97 λίρες	82 λίρες	184.97 λίρες
1910-1911	140.48 λίρες	82 λίρες	223.48 λίρες
1911-1912	143.78 λίρες[1]	92 λίρες [δεν συνυπολογίζεται ο μισθός της νηπιαγωγού]	235.78 λίρες
1912-1913	[143.78 λίρες][2]	92 λίρες [ομοίως ό. π.]	[235.78 λίρες]

* Τα στοιχεία του ΗΦΣΚ είναι ελαφρώς διαφορετικά από τα δικά μας.

** Περικομμένη καταβολή μισθών, λόγω καθυστερημένης έναρξης των μαθημάτων.

Σε σχέση με τα στοιχεία του ανωτέρω Πίνακα παρατηρούμε ότι και στις δύο ομάδες παρουσιάζεται εμφανής κάμψη των αριθμητικών δεικτών κατά το 1893-94 και 1894-95 αντίστοιχα. Στην περίπτωση των αρρεναγωγείων είναι εμφανές πως ανάλογες πτωτικές τάσεις υπήρξαν και τις χρονιές 1874-75 και 1891-92, ωστόσο μάλλον οφείλονται σε συγκυριακούς λόγους παρά σε ιδιαίτερη οικονομική δυσπραγία. Εντούτοις η χρονιά 1893-94, με τα αρνητικά στην απόδοση των τόκων αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης, τα οποία αναλύσαμε στο υποκεφ. Κληροδοτήματα και δωρεές ευεργετών, συνέβαλε τα μέγιστα στη δημιουργία ελλείμματος στο ταμείο της εφορείας, που τον Απρίλιο του 1895 έφθασε τις 168 οθ. λίρες[3]. Επρόκειτο λοιπόν για μια επιβεβλημένη συμπίεση μισθών, πολύ περισσότερο που οι διδάσκαλοι είχαν ήδη να λάβουν καθυστερούμενους μισθούς. Η σύγχρονη ενεργοποίηση του κληροδοτήματος Δ. Φιλίτη, μετά τον επιτευχθέντα συμβιβασμό του 1894, είχε ως αποτέλεσμα τη διευθέτηση του χρέους και την εξισορρόπηση της κατάστασης στο οικονομικό πεδίο. Διαμορφώθηκε έτσι για τα αρρεναγωγεία ένα σε γενικές γραμμές σταθερό πλαίσιο χρηματοδότησης, γεγονός που ερμηνεύει και τη διαφαινόμενη τάση ανόδου και σχετικής σταθεροποίησης από το 1895-96 και εξής. Εξαίρεση αποτελεί το έτος 1903-04 που παρατηρείται σημαντική μείωση των μισθολογικών δαπανών, η σκληρή εκλογική διαπάλη ωστόσο, που παρεπόμενά της

[1] Βλ. για συνολική μισθοδοτική δαπάνη του προσωπικού των αρρεναγωγείων ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521, Προξενική περιφέρεια Ιωαννίνων – Σχολ. έτος 1911-12: Κατάστασις εκπαιδευτικών χορηγημάτων του ΣΔΕΓ [συνημμένη στο υπ' αρ. 240 / εν Ιωαννίνοις 9-3-1912 έγγραφο του Γεν. Προξενείου της Ελλάδος στα Ιωάννινα προς το ΣΔΕΓ].

[2] Βάσει του γενικού προϋπολογισμού του προηγούμενου έτους, και με δεδομένο ότι η ετήσια απόδοση των κεφαλαίων του κληροδ. Δ. Φιλίτη και της δωρεάς υπέρ των αρρεναγωγείων κινήθηκε περίπου στο ύψος της προηγούμενης χρονιάς – πρβλ. κίνηση εισοδημάτων προορισμένων για το Παρθεναγωγείο ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: περιλ. Κατάστασις των υπό του ΣΔΕΓ διαχειρισθέντων εσόδων ... από του σχ. έτους 1888-89 μέχρι 1914-15 – καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι συνολικές αμοιβές των διδασκάλων ήταν οι ίδιες με της προηγούμενης χρονιάς. Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορεί και το γεγονός ότι η σύνθεση του διδακτικού προσωπικού παρέμεινε αναλλοίωτη και τη σχ. χρονιά 1912-13.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή εφόρων των σχολείων Ζίτσας προς γεν. πρόξ. κ. Α. Λογοθέτη, Ζίτσα 8-4-1895 και επιστολή επιτρόπων του Φιλιτείου κληροδοτήματος προς τον αυτό Α. Λογοθέτη, Ζίτσα 11-4-1895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ήταν η μη εκλογή εφορείας και η καθυστερημένη κατά 4 περίπου μήνες έναρξη των μαθημάτων, ενδέχεται να υποδηλώνει και αντίστοιχη περικοπή αποδοχών. Οι παρουσιαζόμενες, τέλος, συχνές αυξομειώσεις, μικρής άλλωστε κλίμακας, μάλλον οφείλονται στις κοινοτικές έριδες και διαμάχες που έχουν ως αποτέλεσμα τη συχνή αλλαγή προσωπικού και την ευκαιριακή αντιμετώπιση του προβλήματος της μισθοδοσίας, αλλά και στην αυξομείωση του αριθμού των διδασκόντων.

Αντίθετα, η πτωτική τάση θα αποκτήσει ενδημικά χαρακτηριστικά στο Παρθεναγωγείο, που οι απώλειες της μοναδικής πηγής εισοδήματος, της δωρεάς Δ. Φιλίτη, δεν ήταν δυνατό να αναπληρωθούν, και σχετίζεται επιπροσθέτως, πέρα από την οικονομική κρίση, με τη μείωση προσωπικού κατά το 1897-1900, ενώ νέο σημείο τομής αποτελεί το έτος 1903-04, οπότε επισημαίνεται η μικρότερη τιμή (αν εξαιρέσουμε φυσικά το έτος 1904-05, που και μείωση προσωπικού έχουμε και πληρωμή μειωμένων αποδοχών λόγω της πολύ καθυστερημένης έναρξης των μαθημάτων). Η μικρή ανάκαμψη που παρατηρείται από το 1908 και εξής οφείλεται σε διαμαρτυρίες και πιέσεις των διδασκαλισσών λόγω υπερτίμησης των τιμών των αγαθών και δεν φαίνεται ικανή να αντισταθμίσει τις εισοδηματικές τους απώλειες.

Είναι γεγονός ότι οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης και της πτώχευσης της Ελλάδας με την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) επηρέασαν σημαντικά ακόμη και την πόλη των Ιωαννίνων και γενικότερα όλες τις κοινότητες που βάσιζαν τον εκπαιδευτικό τους προϋπολογισμό σε τόκους κεφαλαίων κατατεθειμένων στην ΕΤΕ[1]. Έτσι, οι μισθοί των διδασκάλων και καθηγητών της πόλης περικόπτονται δραστικά κατά το 1893-94 – μάλιστα για οικονομικούς λόγους καταργήθηκε τη χρονιά αυτή η θέση του Γυμνασιάρχη[2] –, μείωση που κυμαίνεται μεταξύ 26 και 38%[3] [την επόμενη χρονιά οι αμοιβές είναι πιο χαμηλές] και σε γενικές γραμμές, παρά τις δειλές τάσεις ανάκαμψης η μεγάλη μάζα των διδασκόντων θα συνεχίσει μέχρι την απελευθέρωση να υφίσταται μια ουσιαστική μισθολογική υποβάθμιση. Το 1902 δαπανώνται για την εκπαίδευση μόλις 46000 φράγκα έναντι 100.000 φρ. το 1878-79, δηλαδή συνολική μείωση κονδυλίων για εκπαιδευτικούς σκοπούς περί το 45% σε απόλυτους αριθμούς (400000 έναντι 218500 γροσίων, ήτοι μείωση της τάξης του 45.375%). Επιβεβαιώνεται σε μεγάλο βαθμό και ενισχύεται η αρχική πτωτική τάση. Επίσης και οι δαπάνες του τμήματος Ζαγορίου παρουσιάζουν πτωτική τάση, όχι τόσο μεγάλη, αλλά πάντως υπολογίσιμη (1878-79 = 232600 γρόσια – 1901-02 = 36140 φράγκα, δηλ. 171665 γρόσια, μείωση της τάξης του 26.19%). Γενικότερα σε επίπεδο επαρχίας Ιωαννίνων συνολικά (συμπεριλαμβανομένης και της πόλης των Ιωαννίνων) παρατηρείται μια δραστική πτώση των ετήσιων δαπανών από 226440 φρ. το 1878-79 στα 105245 φρ. το 1901-02, δηλ. κατά 53.52%.

β1) Άλλες δαπάνες

Στο σημείο αυτό θεωρώ σκόπιμη μια συνοπτική αναφορά και στις άλλες, πλην των μισθολογικών, δαπάνες, οι οποίες δεν αποτυπώνονται στους Πίνακες 6, κυρίως, αλλά και 7 κατά δεύτερο λόγο, ωστόσο διαδραματίζουν έναν ειδικό λειτουργικό ρόλο στη διευκόλυνση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και στη διαμόρφωση καλύτερων όρων μάθησης. Αναφέρομαι στα κονδύλια για αγορά βιβλίων, γραφικής ύλης για άπορους μαθητές, προμήθεια διδακτικών οργάνων και γενικότερα εποπτικών μέσων, έξοδα

[1] Πρβλ. εφ. *Αγών*, φ. 32 / 29-10-1899.
[2] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Β2, σ. 11, αρ. 9 / 17-8-1893.
[3] Πρβλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Δ1, σ. 56-71, 83-99. Εξαίρεση αποτελεί ο μισθός του Γ. Καλούδη, που περικόπτεται μόνο κατά 10% περίπου. Ας σημειωθεί πως οι περικοπές είναι πιο δραστικές στην περίπτωση των παρθεναγωγείων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θέρμανσης, πληρωμή επιστάτη, καθαρίστριας, επισκευή και συντήρηση κτιρίων και αναγκαίου εξοπλισμού (π. χ. θρανία, έδρες, πίνακες, αργαλειοί) κτλ. Σε τελική ανάλυση η επιμέτρηση στις συνολικές ετήσιες μισθολογικές δαπάνες και δαπανών τέτοιας φύσης καθιστά ακόμη πιο ισχυρή τη χρηματοληπτική δυνατότητα της κονότητας και ενισχύει περαιτέρω την εικόνα της σε σύγκριση με τα σχολεία του Ηπειρωτικού χώρου.

Βεβαίως αυτό ισχύει στις ευτυχείς περιπτώσεις που και τα διαθέσιμα κονδύλια ήταν επαρκή, αλλά και η ανθρώπινη δράση – αναφέρομαι στη διαχείριση και την ορθολογική ή μη χρήση των χρημάτων, στη βάση της σωστής ιεράρχησης των προτεραιοτήτων – στοχοπροσηλωμένη στην προσπάθεια για επισήμανση και θεραπεία των εκπαιδευτικών αναγκών. Στην πρώτη περίπτωση τα όρια ανάλογων παρεμβάσεων συναρτώνται άμεσα με τη ροή χρηματοδότησης, ενώ στη δεύτερη δοκιμάζονται από τις τοπικές διενέξεις και συγκρούσεις.

Σε μια τέτοια θεώρηση χαμηλή έως μηδαμινή ή και ανύπαρκτη θα πρέπει να θεωρηθεί η πρόβλεψη κονδυλίου για λοιπές δαπάνες στην πρώιμη φάση της εκπαιδευτικής ιστορίας της Ζίτσας (1778-1813), τη στιγμή που και αυτή η πληρωμή του διδασκάλου φαίνεται προβληματική, παρόλο που οι πληροφορίες για ύπαρξη βιβλιοθήκης ήδη από το 1804 δεν αποκλείουν κάποια ειδική ενισχυτική παρέμβαση στον τομέα αυτό. Η αλλαγή του τοπίου γίνεται ορατή με τη γενναία χρηματοδότηση της εκπαιδευτικής προσπάθειας από τον Κωνστάντιο Φιλίτη, ενώ στη συνέχεια η περιπετειώδης πορεία των μοναστηριακών υποθέσεων δημιουργεί εύλογα προβλήματα για κάποιο διάστημα, στη διάρκεια του οποίου το κληροδότημα του Δοσίθεου Φιλίτη σώζει την κατάσταση και πιθανώς επιτρέπει στοιχειωδώς τη διάθεση κάποιων ποσών σε ειδικές δαπάνες. Η ευνοϊκή και για τη Ζίτσα διευθέτηση του ζητήματος των μοναστηριακών προσόδων δημιουργεί από το 1855 και εξής κυρίως, σε συνδυασμό με την κληροδοσία του Δοσίθεου, νέα ποιοτική κατάσταση στη συνολική ροή κονδυλίων προς την κοινότητα, που έχει την αντανάκλασή της τόσο σε θέματα υποδομής, όσο και σε θέματα υποστήριξης της όλης προσπάθειας (αγορά βιβλίων για άπορους μαθητές, υποτροφίες, υποδοχή ξένων μαθητών και διευκόλυνση των σπουδών τους κτλ.).

Όσον αφορά στα αρρεναγωγεία η πρώτη συγκεκριμένη μνεία για κονδύλια που καλύπτουν τον όρο λοιπές δαπάνες γίνεται από το Λαμπρίδη και αφορά στη διάθεση συνολικά 5000 γροσίων ετησίως από τις επιτροπές των κληροδοτημάτων Δοσιθέου και Γουδίνου κατά το διάστημα 1869-1875, παρεισάγει ωστόσο ατυχώς τη διάσταση ανάμεσα στις διακηρύξεις και την πράξη[1]. Οπωσδήποτε, παρά τις παρατυπίες και τις διαχειριστικές ατασθαλίες, μέχρι το 1893 περίπου που ενέσκηψε η οικονομική κρίση και επηρέασε δυσμενώς τα εισοδήματα των σχολείων, το ύψος ανάλογων χρηματοδοτήσεων πρέπει να κινήθηκε σε ικανοποιητικά επίπεδα Ήδη περί το 1895 παρατηρείται δραστική μείωση των σχετικών δαπανών, αφού σύμφωνα με πληροφορίες των εφόρων *προς επιδιόρθωσιν των Σχολών και αγοράν βιβλίων ανθράκων και λοιπών διά τας σχολάς αναγκαίων δαπανώνται περίπου δέκα αριθ. 10 λίραι οθωμανικαί κατ' έτος*[2]. Τελικά το οικονομικό αντιστάθμισμα που προσέφερε η ενεργοποίηση του κληροδοτήματος Δ. Κ. Φιλίτη ομαλοποίησε ακόμη μια φορά το ζήτημα των σχολικών πόρων και δημιούργησε πιο αυξημένες δυνατότητες, χωρίς αυτό να σημαίνει κατ' ανάγκη και αντίστοιχη λύση των προβλημάτων. Η έναρξη της σχολικής χρονιάς 1895-96, πάντως, είναι ιδιαίτερα ενδεικτική ενός νέου κλίματος, αφού μόνο για αγορά βιβλίων και λοιπής γραφικής ύλης (χάρτης προς γραφήν,

[1] Βλ. λεπτομέρειες στο κεφ. Υποτροφίες.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή εφόρων των σχολείων Ζίτσης Ν. Μ. Παπαδιαμάντη, Ι. Α. Γεωργάτη και Ν. Κ. Βάη προς το γεν. πρόξενο της Ελλάδος κ. Α. Λογοθέτη, Ζίτσα 8-4-1895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τετράδια, μελάνη, μελανοδοχεία, αβάκια και κονδύλια, μολυβδίδες, γραφίδες, κονδυλοφόροι, φάκελοι, μηχανές μολυβδίδων, κιμωλία κτλ) για τους άπορους μαθητές δαπανήθηκαν από τους εφόρους 988,15 γρόσια[1].

Από τις ελάχιστες μεταγενέστερες πληροφορίες που διαθέτουμε προκύπτει εξάλλου και πρόσληψη επιστάτη για κάποια διαστήματα – ο χρόνος προσφοράς υπηρεσιών συναρτάται μάλλον με την κατάσταση του σχολικού ταμείου –, η αμοιβή του οποίου κινείται σε χαμηλά επίπεδα, από 4 μόλις εικοσόφραγκα το 1895-96 (επιστάτης ο Δημήτριος Βάης)[2], μέχρι 6.98 λίρες – αρκετά πιο ικανοποιητικό επιμίσθιο – τα έτη 1908-1910, όταν επιστάτης ήταν ο Νικ. Θ. Μίσιος[3], που κατά τα φαινόμενα διατήρησε τη θέση του και τα επόμενα χρόνια[4].

Η εικόνα είναι πιο καθαρή στην περίπτωση του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου. Σύμφωνα με επιστολή του Δ. Κ. Φιλίτη προς τον πρόεδρο του ΣΔΕΓ το Σεπτέμβριο του 1887[5], ενημερωτική για τις πάγιες δαπάνες, προκειμένου ο Σύλλογος να είναι ενήμερος για την πλήρη άσκηση του εποπτικού του ρόλου, το ετήσιο δαπανητέο ποσό για λοιπές, πλην της μισθοδοσίας του προσωπικού, δαπάνες (θέρμανση, επισκευές και υλικό του σχολείου) οριοθετείται περίπου στα 500 φράγκα, με αναγκαίες διακυμάνσεις προφανώς[6], για όλη την περίοδο που την εποπτεία είχε ο ίδιος ο ιδρυτής (1872-1888), αν εξαιρέσουμε φυσικά τα δύο πρώτα χρόνια, που δαπανήθηκαν πολύ μεγαλύτερα ποσά.

Με βάση στοιχεία που ο ΣΔΕΓ κοινοποίησε προς το Υπουργείο Εξωτερικών το 1911[7], όχι πάντα απόλυτα αξιόπιστα σε σχέση με τους μισθούς, σύμφωνα με αντιπαραβολή τους με εξακριβωμένα στοιχεία από επίσημες καταστάσεις πληρωμών, όχι εντούτοις τόσο αποκλίνοντα σε σχέση με τις λοιπές δαπάνες, ώστε να εμποδίζουν την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων, μέχρι ένα διάστημα προσπάθησε να κρατήσει το ύψος των λοιπών δαπανών στα όρια που υπέδειξε ο Φιλίτης με την ανωτέρω επιστολή του, με μια μάλιστα μικρή προς τα πάνω απόκλιση, δηλ. στις 25 λίρες περίπου. Αυτό είναι εμφανές στην επισυνημμένη στο Υπ. Εξ. κατάσταση δαπανών από το 1888 μέχρι το 1894, οπότε οι λοιπές δαπάνες δοκιμάζονται όπως και οι μισθοί από την καθίζηση των εσόδων των στην Εθνική Τράπεζα κατατεθειμένων κεφαλαίων. Εξάλλου, ήδη από το 1891-92 και εξής το πλαίσιο χρηματοδότησης των λοιπών δαπανών γίνεται πιο δυσμενές λόγω της καταβολής και ενοικίου 10 λιρών για τη στέγαση του Παρθεναγωγείου σε ιδιωτική κατοικία.

---

[1] Ειδικότερα 883,15 γρόσια δόθηκαν για διδακτικά βιβλία. Για 308 αντίτυπα βιβλίων το κόστος ανήλθε σε 773,35 γρόσια και 9,10 γρόσια αντιστοιχούν σε απροσδιόριστο αριθμό. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Κατάλογος των υπό της εφορείας των σχολείων της κοινότητος Ζίτσης αγορασθέντων βιβλίων και λοιπών διανεμηθέντων εις τους απόρους μαθητάς αυτών, τη 15 Σεπτ. 1895 / εν Ζίτση τη 10-11-1895. Πρβλ. για σύντονη φροντίδα της εφορείας επαινετικά σχόλια του κριτή Α. Τραυλαντώνη ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση προς το γεν. πρόξενο, Ιωάννινα 21-7-1896.

[2] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: μισθ. κατάστασις των διδασκάλων των σχολείων των αρρένων Ζίτσης του σχ. έτους 1895-96.

[3] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: μισθ. καταστάσεις των ετών 1908-09 και 1909-1910.

[4] Πρβλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. πρ. 85 / 10-12-1917, όπου ο Νικ. Μίσιος χαρακτηρίζεται ως υπηρέτης του Ελληνικού σχολείου.

[5] Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή Δ. Κ. Φιλίτη προς Α. Πασπάτην, πρόεδρο του ΣΔΕΓ [διά του προξένου], με τοποχρονολογία Βουκουρέστι 28-9-1887.

[6] Πρβλ. ενδεικτικά *ό. π.*, αναφορά Ν. Γεννάδη προς ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888. Σύμφωνα με στοιχεία που η διευθύντρια του κοινοποίησε ο πρόξενος πληροφορεί το Σύλλογο ότι οι δαπάνες αυτού του είδους (βιβλία, καύσιμη και γραφική ύλη κλπ. αναγαιούντα στο Παρθεναγωγείο και το υφαντήριο) ανήλθε τη χρονιά αυτή σε 30 οθ. λίρες

[7] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Λογαριασμός εσόδων και εξόδων ... 1888-1889 μέχρι του 1909-1910 [συνημμ. στο υπ' αρ. 841 / 13-9-1911 έγγρ. του ΣΔΕΓ προς το Υπεξ.].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από το 1894-96 οι λοιπές δαπάνες, συμπεριλαμβανομένου και του ενοικίου κινούνται στο ύψος των 20 λιρών, το 1897-1901 παρατηρείται πτώση στις15 λίρες, που γίνεται μεγαλύτερη το 1901-02 (14 λίρες). Το 1902-03 και 1903-04 σημειώνεται ελαφρά άνοδος (16,2 και 17 λίρες αντίστοιχα), ενώ το 1904-05 και 1905-06 ξοδεύτηκαν συνολικά 32 λίρες (15 και 17). Η αύξηση των δαπανών είναι εμφανής κατά το 1906-07 και φθάνει τις 25,43 λίρες, μόλις ½ λ. πάνω από τα επίπεδα του 1894. Για πρώτη φορά μάλιστα γίνεται εξειδικευμένη αναφορά σε έξοδα επισκευών και οδοιπορικά του επιθεωρητή (7,43 λ. συνολικά) – τις προηγούμενες φορές υπήρχε γενική αναφορά σε έξοδα – , ενώ θα πρέπει να σημειωθεί και η αύξηση τη χρονιά αυτή του ενοικίου σε 12 λίρες.

Το τοπίο χειροτερεύει από το 1907-1911, αφού σε σύνολο εξόδων 18 λίρες μόνο 6 χρησιμεύουν για κάλυψη λειτουργικών αναγκών, ενώ η κατά το 1911-12 αύξηση σε 23 λίρες[1] απλώς αντισταθμίζει την αύξηση του ενοικίου (16 λίρες), αφήνοντας υπόλοιπο για χρήση μόνο 7 λίρες. Αντίστοιχος είναι ο προϋπολογισμός και του 1912-13[2].

Θα πρέπει βεβαίως να σημειωθεί ότι η πώληση των προϊόντων του υφαντηρίου σε δημόσιο πλειστηριασμό κατά την περίοδο των εξετάσεων απέφερε ένα ποσό το οποίο κάλυπτε τα επιπλέον έξοδα λειτουργίας τόσο του υφαντηρίου (αγορά πρώτων υλών για νέα χρήση κτλ.) όσο και του Παρθεναγωγείου, τα οποία ήταν σαφώς μεγαλύτερα από τα ποσά που προσημειώσαμε, δεν αποκλείονταν δε και υπερβάσεις, τις οποίες αναγκαστικά ενέκρινε ο Σύλλογος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το έτος 1895-96. Σύμφωνα με καταστάσεις εξόδων του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου και του Φιλίτειου Υφαντηρίου, που κοινοποίησε προς το ΣΔΕΓ διά του προξένου η διευθύντρια Κλειώ Δράκου[3], οι δαπάνες για το Παρθεναγωγείο ανέρχονται σε 1753 γρόσια και 30 παράδες και για το υφαντήριο σε 1166 γρόσια, δηλ. πάνω από 26 λίρες. Αν υπολογίσουμε και το ενοίκιο (10 λίρες), τα συνολικά έξοδα φθάνουν τις 36 λίρες, ένα μέρος από τα οποία καλύπτεται από τα έσοδα του υφαντηρίου.

Πάντως η πολιτική λιτότητας φαίνεται πως είναι το βασικό και διαρκές μέλημα του Συλλόγου, που προσπαθεί με υποδείξεις προς τη διευθύντρια να επιβάλλει συμπίεση των εξόδων. Για να παραμείνουμε στο ανωτέρω παράδειγμα, το γεγονός ότι τα έξοδα του Παρθεναγωγείου κατά το 1895-96 έφθασαν τις 16 λίρες επέσυρε τη δυσαρέσκεια του Συλλόγου, που προέβη σε αυστηρές συστάσεις προς την κ. Δράκου[4], η οποία βεβαίως φρόντισε να συμμορφωθεί δεόντως[5].

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Κατάστασις εκπ/κών χορηγημάτων ΣΔΕΓ στην προξενική περιφέρεια Ιωαννίνων κατά το σχ. έτος 1911-12 [εν Ιωαννίνοις τη 9-3-1912].

[2] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Περιληπτική κατάστασις εσόδων ... 1888-1889 μέχρι 1914-1915 [συνημμ. στο υπ' αρ. 841 / 13-9-1911 έγγρ. του ΣΔΕΓ προς το Υπεξ.].

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έξοδα του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του Σχολικού έτους 1895-1896, εν Ζίτση τη 17-7-1896 και Έξοδα του Φιλιτείου Υφαντηρίου του Σχολικού έτους 1895-1896, εν Ζίτση 17-7-1896.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή Αθ. Βρυζάκη προς Γ. Δοκό, αρ. 555, εν Αθήναις 7-9-1896 [: *Τα έξοδα ταύτα δεν πρέπει να υπερβώσι τας λ. οθ. 10-12 το πολύ, τούτο δε παρακαλούμεν να συστήσητε στενώς εις την κ. Δράκου*].

[5] Πρβλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: απόδειξη πληρωμής 24 μετζ. αργυρών [1 μετζίτι = 20 γρόσια], δηλ. 480 γροσίων στον πατέρα της Ευαγγελίας Μπαλίδη για μισθούς της του 1897-98 από υπηρεσία της στο Παρθεναγωγείο Ζίτσας, εν Ζίτση τη 7-7-1898. Πρόκειται προφανώς για την υπηρέτρια του σχολείου. Η μισθολογική συμπίεση είναι σαφής σε σχέση με τον αντίστοιχο μισθό της υπηρέτριας τη χρονιά 1895-96 (720 γρόσια – βλ. *ό. π.*, Κατάσταση εξόδων ..., 17-7-1896).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γ) Συγκριτικά στοιχεία:
1. Σε ατομικό επίπεδο.

Καταλυτική από την άποψη της αξιολόγησης των παροχών προς τους εκπαιδευτικούς είναι η σύγκριση μεταξύ των αμοιβών των διδασκάλων 34 χωριών του τμήματος Κουρέντων[1] και της Ζίτσας κατά το έτος 1888-89. Το μόνο χωριό που διαθέτει αυτοτελές Ελληνικό Σχολείο την εποχή αυτή, τα Κούρεντα, προσφέρει στον Ελληνοδιδάσκαλο ετήσια αμοιβή μόλις 3000 γροσίων (περ. 28 λίρες). Ο Ελληνοδιδάσκαλος στη Ζίτσα παίρνει το αντίστοιχο διάστημα 55 λίρες. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις οι αμοιβές των διδασκάλων κυμαίνονται από 200!!! μέχρι 2700 γρόσια, στην καλύτερη δηλαδή περίπτωση μόλις φθάνουν τις 25 λίρες, όσες λαμβάνει ο βοηθός δημοδιδασκάλου στη Ζίτσα. Την ίδια στιγμή ο πρώτος δημοδιδάσκαλος αμείβεται με διπλάσιο ποσό (50 λίρες). Κατά μέσο όρο οι αμοιβές κινούνται σε επίπεδο 12 λιρών. Ειδικότερα, από 200 μέχρι 1000 γρόσια λαμβάνουν 14 διδάσκαλοι, ποσοστό 40%, από 1200 μέχρι 1800 γρόσια 17 (48.57%) και πάνω από 2000 γρόσια μόλις 4 (11.43%). Το ύψος της χρηματοδότησης ασφαλώς είναι ικανός δείκτης τόσο της ποιότητας των συμβαλλομένων όσο και της ποιότητας και αποτελεσματικότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης, καταδείχνει δε την αδιαφιλονίκητα πλεονεκτική θέση της Ζίτσας έναντι των ομόρων κοινοτήτων σε μια μεγάλη ακτίνα[2].

Σχετικά με το γεγονός ότι η Ζίτσα βρίσκεται στην πρωτοπορία μαζί με χωριά του Ζαγορίου, όσον αφορά τη μισθοδοσία των διδασκάλων των αρρεναγωγείων, αποκαλυπτικά είναι τα στοιχεία από τη μελέτη της περιόδου 1891-1904 που δημοσίευσε η Ελ. Νικολαΐδου, σύμφωνα με τα οποία οι δάσκαλοι της Ζίτσας και ορισμένων χωριών του Ζαγορίου είναι οι καλύτερα αμειβόμενοι, ενώ τα σχολεία των άλλων τμημάτων, συμπεριλαμβανομένου και του τμήματος Κουρέντων, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, προσέφεραν αρκετά χαμηλότερες αμοιβές[3]. Μια ειδικότερη παρατήρηση / ανάλυση των τιμών στις οποίες κινήθηκαν οι αμοιβές των διδασκάλων στα σχολεία της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων[4] καθιστά σαφές ότι α) η τεράστια πλειοψηφία των χωριών των τμημάτων Κουρέντων, Μαλακασίου και Τσαρκοβίστας στερείται τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους για τη στήριξη σοβαρού εκπαιδευτικού εγχειρήματος, με αποτέλεσμα οι μισθοί να είναι πολύ χαμηλοί, ενίοτε μάλιστα απελπιστικά χαμηλοί. Εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων (όπως π. χ. Δερβίζιανα, Συρράκο, Κοτόρτσι, Γραμμένο), που κατά περιόδους είναι σε θέση να προσφέρουν πιο υποφερτές αμοιβές, ο μέσος όρος των ετήσιων απολαβών των

---

[1] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / [Δ. Γουδίνος], *Η κατάστασις των Σχολείων του τμήματος Κουρέντων* / εν Ζίτση τη 15-6-1889.

[2] Πρβλ. για ακόμη πιο άθλιους μισθούς το προηγούμενο διάστημα στους διδασκάλους των περισσότερων χωριών, όχι μόνο των Κουρέντων αλλά και των άλλων τμημάτων της επαρχίας Ιωαννίνων, αλλά και των άλλων επαρχιών του Ηπειρωτικού χώρου *ΕΗΦΣΚ*, 1872-73, σ. 74, όπου καταδεικνύεται παράλληλα η αμάθεια και η αρνητική έκβαση του παιδευτικού έργου (μισθοί 8, 10, 20 και 30 γρ. μηνιαίως, ήτοι σε ετήσια βάση αποδοχές που κυμαίνονται από 100-360 γρ. περίπου). Στο τμήμα Κουρέντων, εξάλλου, της επαρχίας Βελλάς, σύμφωνα με τον επίσκοπο Βελλάς και Κονίτσης Κωνσταντίνο, η κατάσταση της παιδείας κατά τις αρχές του 20ου αιώνα (1906) εξακολουθούσε να είναι οικτρή και αποκαρδιωτική. Τα χωριά μόλις εξοικονομούσαν μισθούς 8, 10, το πολύ 15 λιρών, ενώ μόνο στην Κρετσούνιστα βρήκε δύο διδασκάλους με 35 εικ. και σχολείο σχετικώς καλό. Με τις ενέργειες του Σ. Αλεξίου, που διέθεσε μικρό κεφάλαιο, και από άλλα εισοδήματα και μικρές εισφορές των κατοίκων κατάφεραν οι Κρετσουνιστιώτες να παγιώσουν το γλίσχρο μισθό των διδασκάλων. Ο Κωνσταντίνος διακηρύσσει ότι θα καταβάλει κάθε δυνατή φροντίδα για τη βελτίωση της κατάστασης. Βλ. σχετικά *ΦΗ*, φ. 458 / 21-12-1901. Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 125.

[3] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 210.

[4] *Ό. π.*, σ. 178-200.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διδασκάλων της Ζίτσας απέχει πολύ από τον αντίστοιχο μέσο όρο των αμοιβών του διδακτικού προσωπικού στις κοινότητες των τμημάτων αυτών·

β) η σύγκριση αποκτά νόημα μόνο σε σχέση με τα πιο πλούσια χωριά του Ζαγορίου, παρόλο που τα στοιχεία, όπως έχει ήδη επισημανθεί, ενδέχεται να είναι αποσπασματικά και ελλιπή. Επιπροσθέτως ο περιορισμένος χρονικός ορίζοντας των συγκρίσιμων μεγεθών δεν επιτρέπει την ευρύτερη και πιο ασφαλή εφαρμογή του μέσου όρου, οπότε τα πορίσματα, στηριζόμενα σε ανεπαρκή και πιθανώς πλημμελή δεδομένα, θα πρέπει κατ' ανάγκη να θεωρηθούν ενδεικτικά. Για παράδειγμα η Ζίτσα είχε στο ενεργητικό της στο παρελθόν (1873-74) ακόμη υψηλότερη αμοιβή διδασκάλου της (70 λίρες) από τις καταχωριζόμενες μέγιστες τιμές στη μελέτη της Νικολαΐδου (60 και 50 λίρες αντίστοιχα από τις κοινότητες Σκαμνελίου και Δοβράς, έναντι 45 λιρών της Ζίτσας). Εξάλλου σε μια άλλη χρονική στιγμή (1887-88) το Σκαμνέλι μισθοδοτεί τον αλληλοδιδάκτη του με 30 λίρες[1], όταν η Ζίτσα προσφέρει στον πρώτο εκ των δύο δημοδιδασκάλων της 50 λίρες. Αντίθετα, κατά το 1912-13 το Σκαμνέλι, η Δοβρά, το Τσεπέλοβο, τα Άνω Σουδενά και ορισμένες άλλες κοινότητες, παρόλο που δεν διαθέτουμε μισθολογικά στοιχεία για τη Ζίτσα την αντίστοιχη χρονιά, κρίνοντας ωστόσο από τα δεδομένα του 1910-11, φαίνεται πως καταβάλλουν υψηλότερες σε σχέση με τη Ζίτσα αποδοχές σε κάποιους από τους άρρενες διδασκάλους τους[2] (60, 63, 65, 70, 80 εικοσόφραγκα, 55 λίρες κτλ., έναντι 48 λιρών που ήταν η υψηλότερη τιμή για τη Ζίτσα σε άρρενα διδάσκαλο το 1910-11).

Η σχετικότητα της επιχειρούμενης σύγκρισης καταφαίνεται εναργέστερα από το γεγονός ότι στις τελικές μας εκτιμήσεις παρεισφρύει αναπόφευκτα και μια άλλη μεταβλητή, που συναρτάται με το διαφορετικό αριθμό των μισθοδοτουμένων. Σε μια τέτοια θεώρηση η μισθοδοτική ικανότητα, επομένως και η μισθολογική πρακτική της κάθε κοινότητας επηρεάζεται αποφασιστικά κατ' αντίστροφη αναλογία από τον αριθμό των προσληφθέντων, στα όρια βεβαίως που υπαγορεύει ο ετήσιος προϋπολογισμός. Στα πλαίσια αυτά η παρατηρούμενη ελαφρά υπεροχή κοινοτήτων του τμήματος Ζαγορίου την περίοδο 1891-1904, ή η ακόμη μεγαλύτερη του έτους 1912-13 αντισταθμίζεται εύκολα από τον μικρότερο αριθμό μισθοδοτουμένων (π. χ. στα Άνω Σουδενά και στη Δοβρά υπηρετούσαν το 1912-13 μόνο δύο διδάσκαλοι στα αρρεναγωγεία, έναντι 4 διδασκάλων στη Ζίτσα).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, τέλος, η σύγκριση των μισθών των διδασκάλων της Ζίτσας με τις αποδοχές των εκπαιδευτικών της πόλης των Ιωαννίνων. Μια ενδεικτική παράθεση στοιχείων δίνει την εξής εικόνα: κατά το 1872-73 η βασική καθηγητική ομάδα (Μανάρης, Ράδος, Γρηγοριάδης) λαμβάνει ετήσιες αποδοχές 145-173.34 λιρών, ενώ οι διδάσκοντες τα ιερά μαθήματα Κ. Θωμαΐδης και Γ. Δρακόπουλος μόλις 24 και 60 λίρες αντίστοιχα. Οι Ελληνοδιδάσκαλοι αμείβονται με 45 έως 92 λίρες (ο διδάσκων την καλλιγραφία Αρ. Ρωμαΐδης μόλις με 30 λίρες), ενώ οι δημοδιδάσκαλοι με 10 έως 47 λίρες (διευθυντής Β. Κεφάλας)[3]. Ανάλογη κατάσταση παρατηρείται και για τα έτη 1873-1881[4], με ελαφρές διαφοροποιήσεις προς το καλύτερο (οι μισθοί των δημοδιδασκάλων π. χ. κλιμακώνονται από 15-55 λίρες περίπου – 15-30 οι βοηθοί και 35-55 οι πρώτοι διδάσκαλοι και οι διευθυντές. Εξαίρεση αποτελεί ο Αλ. Ζαμαρίας, που το 1878 φέρεται ως διευθυντής όλων των δημοτικών σχολείων, με ετήσια αμοιβή 80 λιρών. Καλύτερα αμειβόμενοι είναι οι της Καπλανείου Σχολής, ενώ τις πιο χαμηλές αποδοχές λάβαιναν οι της Παυλιδείου Σχολής).

---

[1] Βλ. AMI, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 38 / αρ. 3381 / 5-4-1888.
[2] Βλ. Εργολάβος, ό. π., σ. 66, 69, 104, 114.
[3] Βλ. A.V. E1, φ. 25-33.
[4] Πρβλ. AMI / A.V. E1, φ. 34-81 και AMI, Βιβλίον λογιστικόν εκπ/κών καταστημάτων 1876-1881, στο εξής A.V. E2, φ. 1-116.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κατά το χρονικό διάστημα 1890-1893, αν εξαιρέσουμε το καθηγητικό team της Ζωσιμαίας Σχολής, που αποτελούσε τρόπον τινά τους υψηλόμισθους της εποχής[1] (αμοιβές που κυμαίνονταν μεταξύ 95 και 200 λιρών [Δ. Κώνστας, Γυμνασιάρχης] – δεν αναφέρομαι στον καθηγητή της τουρκικής, ούτε στο θεολόγο που οι αμοιβές τους ήταν πιο χαμηλές, 30 και 60 λίρες αντίστοιχα κατ' ανώτατο όριο), η μισθολογική κατάσταση των υπόλοιπων διαγράφεται ως ακολούθως: Οι Ελληνοδιδάσκαλοι αμείβονται σε ετήσια βάση με 30-84 λίρες περίπου (ο γυμναστής μόλις με 15 λίρες). Οι διδάσκαλοι των Δημοτικών Σχολείων λαμβάνουν από 68 λίρες το ανώτερο (Κεφάλας, διευθυντής) μέχρι 15 λίρες το ελάχιστο, οι περισσότεροι από 21 έως 40 λίρες[2].

Από το σχολικό έτος 1893-94 και εξής σημειώνεται μισθολογική υποβάθμιση. Ειδικότερα τη χρονιά αυτή ο ανώτατος μισθός καθηγητή μόλις αγγίζει τα 130 εικοσόφραγκα (Καλούδης), ενώ ανάλογα πτωτική τάση εμφανίζουν οι μισθοί Ελληνοδιδασκάλων (31-58 εικ. περίπου) και δημοδιδασκάλων (17 ½ - 48 ½ εικ.)[3] Η ίδια περίπου εικόνα παρουσιάζεται και κατά τα επόμενα έτη μέχρι το 1903, για να ακολουθήσει στη συνέχεια μια σταδιακή ανάκαμψη, που περισσότερο αφορά στους καθηγητές της Ζωσιμαίας και λιγότερο στους διδασκάλους, οι αποδοχές των οποίων κατά κανόνα θα κινηθούν σε επίπεδα κατώτερα του 1892-93, με μια θετικότερη διαφοροποίηση ως προς τα κατώτατα όρια[4].

Είναι προφανές από μια στοιχειώδη αντιπαραβολή των στοιχείων ότι η μισθολογική κατάσταση του εκπαιδευτικού προσωπικού των αρρεναγωγείων της Ζίτσας α) εμφανίζεται υποδεέστερη σε σχέση με τους μισθούς των Ελληνοδιδασκάλων της πόλης, ιδιαίτερα αυτών που διδάσκουν στις ανώτερες σχολειακές τάξεις. Η υπεροχή των Ελληνοδιδασκάλων των Ιωαννίνων αντιστοιχεί προφανώς με τη διαφορά δυναμικού της Ζωσιμαίας [ή και των Ελισαβέτειων, πλην του τρίτου, Παρθεναγωγείων] και των σχολείων της επαρχίας και το ιδιαίτερα αυξημένο διδακτικό βάρος που αναλαμβάνουν. Κατά τεκμήριο προέρχονται από τους πλέον ικανούς, χωρίς φυσικά να αποκλείονται και εξαιρέσεις, ιδιαίτερα όταν τα κριτήρια διορισμού στηρίζονται σε άλλες, εξωεκπαιδευτικές σκοπιμότητες[5]. Ωστόσο και στην περίπτωση αυτή οι διαφορές στη μισθοδοσία δεν είναι πάντα τόσο μεγάλες, αφού κατά περιόδους ο μισθός του Ελληνοδιδασκάλου στη Ζίτσα τους πλησιάζει ή τους αγγίζει. Άλλωστε υπάρχουν και περιπτώσεις χαμηλότερης αμοιβής

---

[1] Θα πρέπει να σημειωθεί εν προκειμένω ότι στον οθωμανικό χώρο οι καλύτερα αμειβόμενοι εκπαιδευτικοί ήταν αυτοί της Μεγάλης του Γένους Σχολής, ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις και τις μεταξύ τους διαφορές, αφού αντιπροσώπευαν τρόπον τινά την ελίτ, το θεματοφύλακα της ιδεολογίας του Πατριαρχείου και συνάμα τη βιτρίνα του υπό την άμεση αιγίδα και εποπτεία της ανώτατης εκκλησιαστικής αρχής λειτουργούντος εκπαιδευτικού συστήματος. Το 1748 για παράδειγμα, σε αρκετά πρώιμη εποχή, ο διδάσκων τα φιλοσοφικά παίρνει 500 γρ. και ο διδάσκαλος των γραμματικών 250 γρόσια. Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα σημειώνεται αμοιβή διδασκάλου 2000 γρόσια, ενώ κατά το 1843 ο Σχολάρχης αμείβεται με 18000 γρόσια και ο ελάχιστος ετήσιος μισθός φθάνει τις 6000 γρ. Το 1882-83 ο Σχολάρχης Γρ. Παλαμάς λαμβάνει ετήσιες αποδοχές 30000 γρόσια, ο λιγότερο αμειβόμενος καθηγητής 8640 γρ. κτλ. Βλ. σχετικά *Εθνικά και Φιλανθρ. Καταστήματα εν Κων/πόλει. Ημερολόγιον του έτους 1906*, εν Κων/πόλει σ. 126. Για μια γενικότερη εικόνα της πολιτικής μισθών στις τουρκοκρατούμενες περιοχές πρβλ. Δημήτριος Τρ. Παπαζήσης, «Μισθοί διδασκάλων επί Τουρκοκρατίας», *ΗΕ* 21 (1972), σ. 413-421.

[2] Πρβλ. ΑΜΙ / Α.Υ. Δ1, σ. 1-27, 44-49, 56-71.

[3] Βλ. ΑΜΙ / Α.Υ. Δ1, σ. 83-99.

[4] Πρβλ. ΑΜΙ / Α.Υ. Δ2-4.

[5] Βλ. για παράδειγμα εφ. *Αγών*, φ. 32 / 29-10-1899, όπου καταγγέλεται ο μικρόφρων αυτοχθονισμός και η συνακόλουθη από εικοσαετίας διαδικασία αποψίλωσης της Ζωσιμαίας από τους κρατίστους καθηγητές και η παράλληλη αύξηση του αριθμού των ελεοδοτουμένων *επί μείζονι ζημία του Πανηπειρωτικού διδακτηρίου*. Για κομματικά κριτήρια κατά το διορισμό διδακτικού προσωπικού πρβλ. και *ΦΗ*, φ. 591 / 1-10-1904.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ελληνοδιδασκάλου στη Ζωσιμαία από ό,τι στη Ζίτσα[1]. β) όσον αφορά τους δημοδιδασκάλους της Ζίτσας ελαφρά μόνο διαφοροποιούνται (και εν πολλοίς συναγωνίζονται) μισθολογικά τους συναδέλφους τους της πόλης. Ειδικότερα προκύπτει μια ελαφρά υπεροχή, κι αυτή όχι πάντα, στους μισθούς του διευθυντικού προσωπικού και των διδασκάλων των ανωτέρων τάξεων, ενώ οι βοηθοί δημοδιδάσκαλοι στα σχολεία της πόλης παρουσιάζουν μισθολογικές διακυμάνσεις που ενίοτε τους φέρνουν και κάτω από τους μισθούς των εν Ζίτση συναδέλφων τους. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας και τις παρατηρούμενες αποκλίσεις μισθών μεταξύ Κεντρικής Αστικής Σχολής (Καπλανείου) και των άλλων 3 δημοτικών σχολείων, θα παρατηρήσουμε τη σαφέστατη μισθολογική υποβάθμιση της Παυλιδείου Σχολής, οπότε με βεβαιότητα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μισθολογικά οι διδάσκαλοι της Ζίτσας βρίσκονται σε καλύτερη μοίρα από τους διδασκάλους της Παυλιδείου.

Από την άποψη των αμοιβών των διδασκαλισσών δεν επιδέχεται βεβαίως συζήτηση η εμφανέστατη, με πολύ μεγάλο άνοιγμα ψαλίδας στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, μισθολογική υπεροχή του διευθυντικού προσωπικού του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου της Ζίτσας από τους αντίστοιχους μισθούς των παρθεναγωγών στα σχολεία του Ζαγορίου, αφού οι αμοιβές εν γένει του διδακτικού προσωπικού όλων των κατηγοριών στα Ζαγόρια δεν φαίνεται να υπερβαίνουν στην καλύτερη περίπτωση τα μέσα επίπεδα αμοιβής της υφάντριας στη Ζίτσα. Οι διαφορές αυτές αντανακλούν και τη διαφορά δυναμικού ανάμεσά τους, (όπως θα εκτεθεί και κατωτέρω – βλ. προσόντα), και είναι ικανότατοι δείκτες της αναβαθμισμένης λειτουργίας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, που και σε επίπεδο συνολικών ετήσιων μισθολογικών – και άλλων – δαπανών, αλλά και πληρότητας διδακτικού προσωπικού, παρουσιάζει πρωτοποριακά χαρακτηριστικά. Μια ματιά σε επιμέρους αποσπασματικά στοιχεία που καταφέραμε να συγκεντρώσουμε επιβεβαιώνει σε γενικές γραμμές την παραπάνω εκτίμηση. Για παράδειγμα η διδασκάλισσα του Παρθεναγωγείου Λάιστας Καλλιόπη Θωμά (ή Θωμαΐδου) εξ Ιωαννίνων έλαβε κατά το σχ. έτος 1873-74 ετήσιο μισθό 30 λίρες[2]. Η αυτή διδασκάλισσα, διευθύντρια του ίδιου Παρθεναγωγείου, μόλις έφθανε τις 25 λίρες τη χρονιά 1876-77[3]. Η διδασκάλισσα του Παρθεναγωγείου Σκαμνελίου Ευφρ. Κονιτσιώτου συμφωνήθηκε κατά το σχ. έτος 1886-87 με μισθό 30 λίρες[4]. Το επόμενο έτος η διευθύντρια του αυτού Παρθεναγωγείου μισθοδοτούνταν με 29 λίρες και η διευθύντρια του υφαντηρίου με 22 λίρες[5]. Ίδια διαγράφεται η κατάσταση και στο Τσεπέλοβο, στο Παρθεναγωγείο του οποίου κατά το 1881 συμφωνήθηκε ως υποδιευθύντρια για δύο έτη η Εριφύλλη Α. Κόνιαρη, με μισθό 23 και 25 λίρες αντίστοιχα, και με την παρατήρηση πως αν αναλάβει *την όλην διεύθυνσιν του Παρθεναγωγείου* ο μισθός της θα ανέλθει στις 30 λίρες[6]. Σε πιο όψιμες εποχές (σχ. έτος 1907-08) στο Παρθεναγωγείο Δζοντίλης Ζαγορίου οι αδελφές Αντ. Γ. Σαράτζη και Ευθαλία Γ. Σαράτζη ανέλαβαν καθήκοντα ράπτριας και διδασκάλισσας αντίστοιχα με ετήσια αμοιβή 20 λίρες *δι' αμφοτέρας*[7]. Αλλά και στα Κάτω Σουδενά το ίδιο διάστημα (1907-08) η διευθύντρια του εκεί Παρθεναγωγείου Πολυξένη Π. [1 λ. δ.], με απολυτήριο Α΄ ΕΠΙ είχε αποδοχές μόλις 20 ναπολεόνια[8].

---

[1] Για παράδειγμα κατά το 1883-84 ο διδάσκαλος της Α΄ τάξης σχολείου της Ζωσιμαίας Γ. Παπαζήσης έλαβε ετήσια αμοιβή μόλις 20 λίρες. Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 211.
[2] Βλ. AMI, B.I. ΣΤ2, σ. 37 / αρ. 406 / 28-9-1873.
[3] Βλ. AMI, B.I. ΣΤ2, σ. 203 / αρ. 837 / 6-10-1876.
[4] Βλ. AMI, B.I. ΣΤ5, σ. 183 / 2988 / 22-9-1886
[5] Βλ. AMI, B.I. ΣΤ6, σ. 38 / 3381 / 5-4-1888 [καταχ. ετήσιου προϋπολογισμού της κοιν. Σκαμνελίου].
[6] Βλ. AMI, B.I. ΣΤ3, σ. 193 / αρ. 1620 / 22-5-1881.
[7] Βλ. AMI, A.V. Γ3, σ. 76 / 349 / 7-9-1907.
[8] Βλ. AMI, A.V. Γ3, σ. 85 / 387 / 28-1-1908.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κατά την περίοδο, εξάλλου, 1891-1904, σύμφωνα με τα στοιχεία της Νικολαΐδου[1], οι καταχωριζόμενες αποδοχές του προσωπικού των Παρθεναγωγείων κοινοτήτων του Ζαγορίου κυμαίνονται από 10 εικοσόφραγκα το κατώτερο (για την ακρίβεια η κατώτατη αμοιβή είναι μόλις 4 λίρες και αφορά τη νηπιαγωγό του Ελατοχωρίου, επειδή ωστόσο αποτελεί τη μοναδική τόσο χαμηλή ένδειξη την παραβλέπω) μέχρι 30 λίρες το ανώτατο. Στην ουσία η πλειοψηφία των παρθεναγωγών αμείβεται με λιγότερες από 20 λίρες, ποσό που αντιστοιχεί περίπου στις αποδοχές του ιδίων τυπικών προσόντων βοηθητικού προσωπικού του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου. Από τα άλλα τμήματα της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων μόνο το Συρράκο και το Λοζέτσι (Ελληνικό), του τμήματος Μαλακασίου, διαθέτουν την εποχή αυτή Παρθεναγωγείο. Με βάση δύο μόνο καταχωρίσεις συμφωνητικών για την κάθε περίπτωση το ισχυρό και πολυάνθρωπο Συρράκο αμείβει την παρθεναγωγό του με 30 λίρες, ενώ το Λοζέτσι με 12 εικοσόφραγκα και 20 λίρες αντίστοιχα.

Ως κατακλείδα στις προηγούμενες παρατηρήσεις μας όσον αφορά τη μισθολογική υπεροχή των διδασκαλισσών του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου έναντι των διδασκαλισσών της περιοχής Ζαγορίου θα προσθέσουμε και επεξεργασμένα στοιχεία από το σχολικό έτος 1912-13, που αφορούν 27 Ζαγοροχώρια[2]. Σύμφωνα με τα δεδομένα που προκύπτουν οι αμοιβές των διδασκαλισσών αρχίζουν από μόλις 8 λίρες και δεν υπερβαίνουν στην καλύτερη περίπτωση τα 30 εικοσόφραγκα, παρόλο που η πλειοψηφία των κοινοτήτων αυτών διατηρεί μία μόνο διδασκάλισσα, με μοναδική εξαίρεση την Αθηναία πτυχιούχο νηπιαγωγό (διδασκαλείο Αικ. Λασκαρίδου) Μαρίκα Βόντα, που υπηρετούσε στη Βωβούσα με μισθό 35 λιρών. Η διαφορά αυτή οφείλεται στα αυξημένα της έναντι των συναδέλφων της προσόντα. Ακόμη και στις περιπτώσεις που υπάρχουν 2 ή 3 (μοναδική περίπτωση η Λάιστα) διδασκάλισσες, όχι μόνο οι συνολικές ετήσιες δαπάνες υπολείπονται αισθητά έναντι της Ζίτσας, αλλά και συγκρινόμενες προς τις αντίστοιχες δαπάνες των αρρεναγωγείων των κοινοτήτων αυτών αποδεικνύονται σαφώς υποδεέστερες, σε αντίθεση προς ό,τι συμβαίνει στη Ζίτσα. Οι πολύ υψηλότεροι μισθοί των ανδρών, τουλάχιστον στις πιο δυναμικές κοινότητες του Ζαγορίου, πιστοποιούν μια άνιση μισθολογική μεταχείριση και αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι η γυναικεία παίδευση στο Ζαγόρι, παρά τα περί του αντιθέτου διατυμπανιζόμενα, αξιολογείται σε υποδεέστερη κλίμακα στις συνειδήσεις των Ζαγορισίων, με αποτέλεσμα τη σχετικά υποβαθμισμένη λειτουργία των εκεί Παρθεναγωγείων[3].

Πιο ενδιαφέρουσα είναι η σύγκριση ανάμεσα στους μισθούς των διδασκαλισσών της Ζίτσας και των Ιωαννίνων. Το 1870 για παράδειγμα η Αικατερίνη Δαμίρη, διευθύντρια του Α΄ ΕΠ, έχει ετήσιες αποδοχές 75 λίρες, τις δε αμέσως επόμενες

---

[1] Βλ. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 178-200.

[2] Βλ. Εργολάβος, *Τα Ζαγοροχώρια...*, σ. 39-122.

[3] Για να πιστοποιηθεί καλύτερα η παραπάνω τοποθέτηση αρκεί να αναφερθούν ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα: Στη Λάιστα διατίθενται μόλις 50,6 λίρες – όχι 54, όπως από παραδρομή αναφέρεται στην έκθεση Καθάρειου – και μόνο 1 λίρα! για διάφορα μικροέξοδα της σχολής, τη στιγμή που οι 4 διδάσκαλοι της κοινότητας λαμβάνουν συνολικά 146 λίρες, δηλ. σχεδόν 3 φορές μεγαλύτερο ποσό από τις 3 διδασκάλισσες. Παράλληλα δαπανώνται επιπλέον 17 λίρες για αγορά βιβλίων, γραφικής ύλης πτωχών μαθητών κτλ. Στο Σκαμνέλι τα αντίστοιχα μεγέθη διαμορφώνονται ως εξής: μισθοί 3 διδασκάλων 173 εικοσόφραγκα, συν 27 εικοσόφραγκα για λοιπές δαπάνες της Σαϊτζαίας Σχολής αρρένων. Αντίθετα στις 2 διδασκάλισσες δίνονται μόλις 60 εικοσόφραγκα και 10 εικοσόφραγκα για λοιπές δαπάνες, προκύπτει δηλ. και στην περίπτωση αυτή παρόμοια αναλογία περίπου 3 προς 1. Εξάλλου, και στις κοινότητες Άνω και Κάτω Σουδενά, Δοβρά και Μπούλτση, που μισθοδοτούν ίσο αριθμό ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών (2+2), επομένως η σύγκριση είναι πιο αντικειμενική, οι δαπάνες για τα αρρεναγωγεία είναι σχεδόν τετραπλάσιες, υπερδιπλάσιες, υπερτριπλάσιες και υπερδιπλάσιες αντίστοιχα, σε σχέση με τις δαπάνες των Παρθεναγωγείων. Βλ. Εργολάβος, *ό. π.*, σ. 52-54, 66-67, 104-106, 110-111, 114-115,117-118.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χρονιές 1871, 1872 και 1873 ο μισθός της ανέρχεται στις 80 λίρες[1]. Κατά το 1876 η Καλλιόπη Αθανασιάδου και η Μ. Λιβαδέως, διευθύντριες του Α΄ και Β΄ ΕΠΙ αντίστοιχα, λαμβάνουν μισθό 100 λιρών, ενώ η Ελ. Φρίγκα 48 λίρες και η Φεβρωνία Σίμου, διευθύντρια του Γ΄ ΕΠΙ, ακόμη λιγότερες (40 λίρες). Οι υπόλοιπες διδασκάλισσες έχουν αμοιβές από 10 μέχρι 35 λίρες (η μεγάλη μάζα κινείται σε χαμηλά επίπεδα, μεταξύ 10 και 20 λιρών)[2]. Το επόμενο έτος 1877 οι Διευθύντριες των Παρθεναγωγείων μισθοδοτούνται με 100, 70 και 40 λίρες αντίστοιχα – το Γ΄ ΕΠΙ παρουσιάζεται σταθερά υποβαθμισμένο έναντι των δύο άλλων, ενώ σαφώς διαγράφεται υπεροχή του Α΄ ΕΠΙ[3]. Ίδια περίπου είναι η εικόνα και για το 1878, με τις διευθύντριες στις 40-100 λίρες και τις λοιπές διδασκάλισσες στις 30 λίρες και κάτω[4]. Το 1878-79 η Ελένη Δεσύλλα, διευθύντρια του Γ΄ ΕΠΙ, μόλις λαμβάνει 40 λίρες[5].

Η υψηλότερη αμοιβή διδασκάλισσας σημειώνεται το 1883-84 και αφορά στη διευθύντρια του Α΄ ΕΠΙ Ελισάβετ Ιωάννου (110 λίρες)[6]. Αντίθετα, κατά το διάστημα 1890-93 οι μισθοί των διευθυντριών παρουσιάζονται εμφανώς χαμηλότεροι και κυμαίνονται από 40 μέχρι 72 λίρες, ενώ οι υπόλοιπες διδασκάλισσες κινούνται σε γενικές γραμμές στα ίδια με τα προηγούμενα επίπεδα (από 6 λίρες το ελάχιστο μέχρι 30 λίρες το ανώτερο)[7]. Από το 1893-94 παρατηρείται μια γενικότερη μισθολογική υποβάθμιση, που πλήττει πιο έντονα το προσωπικό των Παρθεναγωγείων. Έτσι, οι διευθύντριες του Α΄ και Β΄ ΕΠΙ Αμαλία Ξανθοπούλου και Αρετή Τσουκανέλη αμείβονται μόλις με 46 και 34 εικοσόφραγκα αντίστοιχα, οι δε λοιπές διδασκάλισσες λαμβάνουν γλίσχρους μισθούς, που κυμαίνονται από 6 μέχρι 15 εικοσόφραγκα (η πλειονότητα λαμβάνει μόλις 10 περίπου εικ.)[8]. Η ίδια περίπου κατάσταση παρουσιάζεται και κατά τα επόμενα έτη μέχρι και το 1912-13 που διαθέτουμε συγκρίσιμα στοιχεία, με τη διαφορά ότι από το 1903-04 και εξής παρατηρείται μια ανάκαμψη στις διευθυντικές αποδοχές, που όμως δεν θα ξεπεράσουν κατ' ανώτατο όριο τα 80 εικοσόφραγκα (περίπτωση της καλύτερα αμειβόμενης Αμ. Ξανθοπούλου, σχολ. έτος 1912-13 – τα προηγούμενα χρόνια ο μισθός της ήταν μικρότερος και κυμάνθηκε από 48-75 εικ.), ενώ οι αποδοχές των διδασκαλισσών, παρόλο που τα τελευταία προαπελευθερωτικά χρόνια θα σημειώσουν ελαφρά άνοδο, στην πλειοψηφία τους θα παραμείνουν σε γενικές γραμμές συμπιεσμένες κάτω από τα 30 στην καλύτερη περίπτωση ή κάτω από τα 20 ή και τα 15 εικοσόφραγκα στη χειρότερη περίπτωση[9].

Από την σύντομη παράθεση των ανωτέρω στοιχείων προκύπτει σαφώς ότι οι αμοιβές των διευθυντριών του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου πλησιάζουν σε αρκετές περιπτώσεις τις αντίστοιχες αμοιβές των συναδέλφων τους των Ιωαννίνων (π. χ. η Μαρία Λιβαδέως με σπουδές στο εξωτερικό είχε κατά το 1872, ως διευθύντρια του Β΄ ΕΠΙ, αποδοχές 8 χρ. εικοσόφραγκα μηνιαίως, δηλ. σε ετήσια βάση ελαφρώς μεγαλύτερες από τον αντίστοιχο μισθό της διευθύντριας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου), ενίοτε μάλιστα τις φθάνουν ή και τις υπερβαίνουν, σε σχέση μάλιστα με το υποβαθμισμένο έναντι των άλλων δύο Γ΄ ΕΠΙ είναι σαφώς ανώτερες στη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων. Σε τελική ανάλυση οι διαφορές γίνονται πιο αισθητές μόνο σε σχέση με το μισθό της διευθύντριας του Α΄ ΕΠΙ, ιδίως μετά το

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Ε1, φ. 7, 20, 34 και 46.
[2] Βλ.ΑΜΙ, Α.Υ. Ε2, φ. 10-15.
[3] *Ό. π.*, φ. 32-33.
[4] *Ό. π.*, φ. 52-55.
[5] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Β1, σ. 41 [αρ. πρ. 35 / 10-10-1878].
[6] Βλ. Νικολαΐδου, ό. π., σ. 211-212.
[7] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Δ1, σ. 28-43, 50, 52-53, 55, 72-82.
[8] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Δ1, σ. 100-108.
[9] Πρβλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Δ2-4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1903-04, που σημειώνεται η πιο μεγάλη κάμψη στη ροή χρηματοδότησης του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου από το ΣΔΕΓ, ενώ σε σχέση με το Β΄ ΕΠΙ οι αποκλίσεις δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές.

Στην περίπτωση των βοηθών διδασκαλισσών, αν εξαιρέσουμε την Αρσακειάδα Ι. Παλοδήμα, που οι αποδοχές της, λόγω αυξημένων τυπικών προσόντων, είναι σχετικά υψηλές, παρατηρείται σε γενικές γραμμές η ίδια μισθολογική μεταχείριση του προσωπικού της Ζίτσας σε σχέση με το βοηθητικό προσωπικό των Παρθεναγωγείων των Ιωαννίνων, σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις οι μισθοί των βοηθών υπερέχουν από τους μισθούς του υποαπασχολούμενου και υποαμειβόμενου μεγάλου μέρους του προσωπικού των εν Ιωαννίνοις Παρθεναγωγείων[1]. Όσον αφορά, τέλος, στις υφάντριες του Φιλίτειου Υφαντηρίου, αν και τα στοιχεία δεν είναι πάντα καθαρά, ούτε επαρκή, φαίνεται να βρίσκονται σε ελαφρά καλύτερη μισθολογική κατάσταση από τις συναδέλφους τους των Ιωαννίνων (π. χ. κατά το 1878-79 η πρώτη υφάντρια του Γ΄ ΕΠΙ Καλιόπη Δημάκη μισθοδοτείται με 24 λίρες και η 2η δασκάλα της υφαντικής με 15 μόλις λίρες[2], τη στιγμή που το ελάχιστο πιστοποιημένο ετήσιο της υφάντριας στο Φιλίτειο είναι 18 λίρες και το ανώτατο φθάνει στις 35 λίρες).

2. Σε επίπεδο συνολικών δαπανών.

Θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο – στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί η ανάγκη συστηματικής αποδελτίωσης και καταγραφής όλων των αριθμητικών δεδομένων που αφορούν στην πολιτική τιμών στο χώρο της εκπαίδευσης στην Ήπειρο – να εστιάσουμε την προσοχή μας σε επίπεδο συνολικής μισθολογικής δαπάνης κατά σχολικό έτος. Μια τέτοια προσέγγιση δίνει τη δυνατότητα για πιο ασφαλή συμπεράσματα. Για παράδειγμα η κοινότητα Σκαμνελίου κατά το 1887-88 δαπανά συνολικά για μισθοδοσία προσωπικού όλων των σχολείων της (4 διδάσκαλοι) 114 λίρες[3]. Το αντίστοιχο διάστημα η Ζίτσα ξοδεύει για μισθούς 5 διδασκάλων – δεν είναι γνωστή, επομένως δεν προσμετράται στη συνολική δαπάνη η αμοιβή του Ελληνοδιδασκάλου – 200 λίρες. Η συνεκτίμηση των μέσων όρων (28.5 λίρες για το Σκαμνέλι και 40 λίρες για τη Ζίτσα) και του ύψους της συνολικής δαπάνης καταδείχνουν με μεγαλύτερη σαφήνεια ότι οι όροι λειτουργίας των εκπαιδευτικών καταστημάτων της Ζίτσας είναι πιο ευνοϊκοί από του Σκαμνελίου. Τέτοιες συγκρίσεις σε ικανό βάθος χρόνου, όχι αποσπασματικές και ευκαιριακές όπως η προηγηθείσα, θα μπορούσαν να μας δώσουν μια αντικειμενικότερη εικόνα των οικονομικών παραμέτρων του παιδευτικού φαινομένου.

Οι γνωστές μας ήδη στατιστικές παρέχουν έως ένα βαθμό τη δυνατότητα αυτή[4], ενώ παράλληλα επιτρέπουν και ευρύτερες, πιο ενδιαφέρουσες και αποκαλυπτικές συσχετίσεις, παρόλο που το μέτρο σύγκρισης δεν φαίνεται να είναι πάντοτε απόλυτα ενιαίο. Η επισήμανση, εξάλλου, κραυγαλέων ανακριβειών, όσον αφορά τη Ζίτσα, σε

---

[1] Πρβλ. ΦΗ, φ. 591 / 1-10-1904 [λόγος για αμοιβές ακόμη και 4-5 ναπολεονίων] και φ. 592 / 8-10-1904: *Βοηθοί και παραβοηθοί και διαφόρων χρώσεων υποδιδασκάλισσαι αι ψωμιζόμεναι υπό του κοινού ταμείου ...Είνε δε απειράκις προτιμώτερον ν' αποστείλωσι τα τέκνα των εις τα ξένα ...παρά το συνήθως επιδιωκόμενον γλίσχρον επίδομα των 5 και 10 λιρών.*

[2] Βλ. AMI, A.V. B1, σ. 41 [αρ. 35 / 10-10-1878].

[3] Βλ. AMI, B.I. ΣΤ6, σ. 38 / 3381 / 5-4-1888.

[4] Για να μείνουμε στο παράδειγμα του Σκαμνελίου, η αντιπαραβολή των στοιχείων, που 3 από τις 4 στατιστικές που θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια (η στατιστική του 1899 δεν αναφέρεται σε οικονομικά δεδομένα στην περίπτωση των Ζαγοροχωρίων), δίνουν για την κοινότητα αυτή και τη Ζίτσα, ακόμη και στην πλασματική τους μορφή, επιβεβαιώνει πλήρως την εκτίμησή μας περί υπεροχής της Ζίτσας στο χρηματοδοτικό τομέα. Ανάλογες συσχετίσεις με όλα τα χωριά του Ζαγορίου ξεχωριστά δίνουν χαρακτηριστικό οικονομικό προβάδισμα στα σχολεία της Ζίτσας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ορισμένες από αυτές, δοκιμάζει την αξιοπιστία τους και επιβάλλει εξ αντικειμένου επιφυλακτική στάση στη χρήση τους, στο βαθμό που εισάγει την αβεβαιότητα ως προς την ακρίβεια και των λοιπών (συνολικών και επιμέρους) δεδομένων. Σύμφωνα με αυτές η εικόνα διαμορφώνεται ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.

Ετήσιες δαπάνες[1] *των εκπαιδευτηρίων Ζίτσας στη βάση γενικών στατιστικών*

Α/Α	*Έτος*	*Πηγή*	*Ετήσιες δαπάνες*
1	1873-74	ΕΗΦΣΚ[2]	32500 γρόσια
2	1878-79	Χασιώτης[3]	46750 γρόσια
3	1898-99	Εφ. Αγών[4]	3000 χρ. δραχμές
4	1901-02	Πίναξ Γενικός...[5]	2070 φράγκα

Με βάση μια πρόχειρη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων του *ΗΦΣΚ* και των εκθέσεων των αρχιερέων[6] παρατηρούμε ότι η Ζίτσα σε ποσοστά δαπανών για τα σχολεία της συμμετέχει με το 9,07% επί της συνολικής δαπάνης των σχολείων της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων (358300 γρόσια – πλην της πόλης), ήτοι δαπανά συνολικά 32500 γρόσια (18000 για Παρθεναγωγείο και 14500 για τα σχολεία αρρένων). Επίσης με βάση τις ετήσιες δαπάνες του τμήματος Κουρέντων της επαρχίας Ιωαννίνων (64710 γρ.) η Ζίτσα δαπανά το 50,22%. Τέλος, ενδιαφέρον έχει μια σύγκριση μεταξύ Ζίτσας και 12 χωριών που διαθέτουν Ελληνικά και Αλληλοδιδακτικά σχολεία, εκ των οποίων τα 11 είναι Ζαγοροχώρια (τα πιο εύπορα και προοδευμένα στην παιδεία) και το 1 ανήκει στο τμήμα Τζουμέρκων. Τα ποσοστά της Ζίτσας σε ετήσιες δαπάνες ανέρχονται στο 14,19% των συνολικών δαπανών (14500 σε σύνολο 102150 γρ.). Μεγαλύτερες ακόμη είναι οι δαπάνες για το Παρθεναγωγείο. Όπως εξάγεται από τα παραπάνω στοιχεία, σε σύνολο πέντε κοινοτήτων, μαζί και της πόλης των Ιωαννίνων (αν δεν έχει γίνει λάθος στη συμμετοχή της πόλης στις δαπάνες), που διαθέτουν Παρθεναγωγεία, οι δαπάνες για το Παρθεναγωγείο της Ζίτσας αντιπροσωπεύουν το 27,19%. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ποσό που δίδεται τελικά για το Παρθεναγωγείο Ζίτσας υπερβαίνει τις συνολικές ετήσιες μισθολογικές δαπάνες, που σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 6 φθάνουν στις 13000 γρόσια περίπου. Η διαφορά αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι συμπεριλαμβάνονται φαίνεται και οι γενικότερες δαπάνες λειτουργίας του νεοσύστατου Φιλίτειου Παρθεναγωγείου. Παρόλο που το μέτρο σύγκρισης δεν είναι ενιαίο και τα ποσοστά, μετά την αφαίρεση του επιπλέον ποσού,

[1] Αν και δεν διευκρινίζεται η έννοια του όρου *ετήσιες δαπάνες* – προβληματική άλλωστε είναι και η χρήση της φράσης *Ετησία δαπάνη συντηρήσεως* στους πίνακες του 1902 –, φαίνεται πως στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων οι καταχωρίσεις αφορούν αποκλειστικά τις μισθολογικές δαπάνες.

[2] Βλ. *Επετηρίς του εν Κωνσταντινουπόλει Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου. Έτος Β΄. 1873 – 1874*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1875, σ. 258, 262 .

[3] Βλ. Δημήτριος Χασιώτης, *Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου από του έτους 1874 μέχρι του έτους 1879*, Αθήνησι 1887, σ. 130.

[4] Βλ. εφ. *Αγών*, φ. 34 / 12-11-1899: «Στατιστική της εκπαιδευτικής κινήσεως των κατά την περιφέρειαν της Μητροπόλεως Ιωαννίνων Ελληνικών σχολείων».

[5] Βλ. *Πίναξ Γενικός των εν τη Ευρωπαϊκή Τουρκία Ελληνικών Σχολείων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1902, σ. 186-187 [η έκδ. και στα γαλλικά].

[6] Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., σ. 219 – 264 [μέρος Γ΄: Στατιστικοί πίνακες].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κινούνται σε κατώτερα επίπεδα, δεν αναιρείται σε καμιά περίπτωση η πιστοποιημένη υψηλή συμμετοχή της Ζίτσας στις ετήσιες εκπαιδευτικές δαπάνες[1].

Στους πίνακες του Χασιώτη[2], σε γενικό σύνολο 46 χωριών του τμήματος Κουρέντων που υπάγονται στη μητρόπολη Ιωαννίνων, έχουμε τα εξής δεδομένα: κάτοικοι 13180, σχολεία 37, δάσκαλοι 39, μαθητές 1110, δαπάνες 90300 πιάστρα. Παρατηρούμε ότι οι δαπάνες των σχολείων της Ζίτσας ανέρχονται στο 51,77% των συνολικών δαπανών[3]. Επί της συνολικής δαπάνης των σχολείων της επαρχίας Ιωαννίνων (508490 γρ. – εξαιρείται η πόλη των Ιωαννίνων) οι δαπάνες της Ζίτσας φθάνουν στο διόλου ευκαταφρόνητο ύψος του 9,19%. Μια σύγκριση με τα πλούσια χωριά του Ζαγοριού δείχνει ότι η Ζίτσα δαπανά σχεδόν διπλάσια από ότι το Τσεπέλοβο, που στο σχετικό πίνακα έρχεται πρώτο σε δαπάνες από τα χωριά του Ζαγοριού με 23800 γρόσια. Επιπλέον οι σχολικές δαπάνες της Ζίτσας είναι περισσότερες από τις συνολικές ετήσιες δαπάνες για τα σχολεία 24 χωριών του τμήματος Τζουμέρκων (42450 γρ.), αγγίζουν το 20,09% της συνολικής ετήσιας δαπάνης 37 Ζαγοροχωριών (232600 γρ.), ανέρχονται στο 57,95% της συνολικής δαπάνης 49 χωριών του τμήματος Μαλακασίου (80670 γρ.) και φθάνουν το 74,83% της συνολικής δαπάνης 64 χωριών του τμήματος Τσαρκοβίστας (62470).

Και στην περίπτωση του Χασιώτη θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι οι δαπάνες για τα σχολεία της Ζίτσας, αν και δεν διαθέτουμε πλήρη στοιχεία, παρουσιάζονται διογκωμένες, αφού στην καλύτερη περίπτωση, ακόμη και συνυπολογίζοντας και τις γενικότερες δαπάνες, δεν φαίνεται ο ετήσιος προϋπολογισμός της κοινότητας να υπερβαίνει τα επίπεδα του 1873-74. Ωστόσο παρόμοια παρουσιάζεται η εικόνα σε γενικότερο επίπεδο, ιδίως ως προς ορισμένα χωριά του Ζαγορίου, στα οποία καταχωρίζονται εμφανώς υπερβολικά ποσά, σε σχέση με τον αριθμό των μισθοδοτουμένων (π. χ. Νεγάδες, Σκαμνέλι, Τσεπέλοβο, Καπέσοβο, Μονοδένδρι, Σοποτσέλι κτλ.), αλλά και σε σχέση προς πολλές κοινότητες των υπόλοιπων τμημάτων, όπως συνάγεται από μια προσεκτική αντιπαραβολή των δεδομένων του 1878-79 προς αυτά του 1873-74 του ΗΦΣΚ, με την παράλληλη παρατήρηση ότι δεν επισημάνθηκαν οικονομικές εξελίξεις στο μεταξύ διάστημα που να δικαιολογούν τέτοιες διαφορές. Υπό το ανωτέρω πρίσμα θα θεωρήσουμε ότι η σύγκριση αντανακλά σε γενικές γραμμές, με μικρά περιθώρια απόκλισης, αντικειμενικές τάσεις.

Προβληματική εμφανίζεται ως προς τη Ζίτσα η στατιστική του 1898-99. Στο σύνολο δαπανών όλων των σχολείων 46 χωριών του τμήματος Κουρέντων της επαρχίας Ιωαννίνων για το έτος 1898-99, σύμφωνα με τη στατιστική του *Αγώνα* (=15920 χρυσές δραχμές / περίπου 16000)[4], οι δαπάνες για τα σχολεία της Ζίτσας αντιπροσωπεύουν μόλις το 18.84 %, στοιχείο οικονομικής δυσπραγίας για τη Ζίτσα ή αυξητικής τάσης στη χρηματοδότηση των σχολείων των άλλων κοινοτήτων, αν ληφθεί κατά γράμμα. Ωστόσο οι εξακριβωμένες δαπάνες για μισθούς διδασκάλων στη Ζίτσα την περίοδο αυτή είναι κατά πολύ μεγαλύτερες (4780 φράγκα). Τα

---

[1] Διακινδυνεύοντας την υπόθεση ότι τα ποσά δαπανών αφορούν σε όλες ανεξαίρετα τις περιπτώσεις μόνο μισθούς και όχι γενικότερες δαπάνες, τα ποσοστά συμμετοχής της Ζίτσας διαμορφώνονται ως εξής: α) σε επίπεδο μητροπ. επαρχίας Ιωαννίνων, χωρίς την πόλη, 7,8% περίπου, β) σε σχέση με το τμήμα Κουρέντων 46%, γ) αναφορικά, τέλος, με τα Παρθεναγωγεία της επαρχίας, συμπεριλαμβανομένων και αυτών της πόλης των Ιωαννίνων, 21,24%.

[2] Πρβλ. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 130-134.

[3] Πρβλ. και εφ. *Νεολόγος*, φ. 3413 / 1)13-7-1880: Υπόμνημα Ιωαννιτών στη συνδιάσκεψη του Βερολίνου, στο οποίο δίνονται συνολικά οι δαπάνες για ολόκληρο το τμήμα Κουρέντων (124.505 γρόσια). Συγκρίνοντας το ποσό αυτό με τα ειδικότερα στοιχεία για τη Ζίτσα του Χασιώτη, με την επιφύλαξη πάντοτε ότι υπάρχει κάποιο περιθώριο απόκλισης λόγω της χρονικής κατά ένα έτος διαφοράς των δεδομένων, προκύπτει συμμετοχή της Ζίτσας στις ετήσιες δαπάνες κατά 37,55 %.

[4] Βλ. εφ. *Αγών*, φ. 33 / 5-11-1899, 34 / 12-11-1899 και 35 / 19-11-1899.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αντίστοιχα ποσοστά σε μια τέτοια περίπτωση διαμορφώνονται σε 27% περίπου, γεγονός που παραπέμπει μόνο σε σχετική κάμψη, σε μια περίοδο που η πτώχευση της Ελλάδας μετά τον άτυχο πόλεμο του 1897 και την επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου επέφερε ιδιαίτερα μεγάλες εισοδηματικές απώλειες ακόμη και στα εκπαιδευτήρια και εν γένει τα φιλανθρωπικά ιδρύματα της πόλης των Ιωαννίνων[1].

Τέλος, και τα αριθμητικά μεγέθη του 1902[2], ακόμη και στην πλασματική τους όσον αφορά τη Ζίτσα μορφή (2070 φράγκα), καταδείχνουν σχετική υπεροχή της Ζίτσας στον τομέα της χρηματοδότησης, σε σχέση ακόμη και με ισχυρές κοινότητες του Ζαγορίου (π. χ. η κοινότητα Δοβράς δαπανά για συντήρηση σχολείων 1955 φράγκα, το Σκαμνέλι 1380, τα Άνω και Κάτω Σουδενά 1610 και 1380 φράγκα αντίστοιχα – μόνο το Τσεπέλοβο εκταμιεύει ίσο με τη Ζίτσα ποσό και, δεδομένου του μικρότερου αριθμού των μισθοδοτουμένων, φαίνεται να υπερτερεί). Σε επίπεδο, εξάλλου, τμήματος Κουρέντων της επαρχίας Ιωαννίνων (καταχωρίζονται 45 χωριά), με βάση τα στοιχεία του *Γενικού Πίνακα*[3], σε σύνολο δαπανών 9867 φράγκα οι δαπάνες της Ζίτσας ανέρχονται στο 20,98%. Αν, όμως, λάβουμε υπόψη μας ότι οι πραγματικές ετήσιες δαπάνες της ανέρχονται στο ύψος των 4963,38 φράγκων, η παραπάνω διαφορά καθίσταται πολύ πιο εμφανής, τόσο σε σχέση με τα Ζαγοροχώρια, αν βεβαίως θεωρήσουμε ως ακριβή τα παρατιθέμενα στοιχεία[4], όσο και με τη συνολική ροή χρημάτων στα χωριά των Κουρέντων, 38,52% της οποίας έχει ως αποδέκτη τα σχολεία της Ζίτσας.

Δ΄ 4. 4. Τα τυπικά προσόντα (μορφωτικά εφόδια).

α) Διδακτικό προσωπικό των αρρεναγωγείων.

Το ύψος των αμοιβών αφορά στη δυνατότητα των Ζιτσαίων να διαπραγματεύονται από καλύτερη θέση και να κλείνουν τις πιο επωφελείς για τη Ζίτσα συμφωνίες, αφού οι ικανότεροι ή με περισσότερα τυπικά προσόντα δάσκαλοι έχουν προφανώς μεγαλύτερες απαιτήσεις. Παρόλο λοιπόν που δεν διαθέτουμε για το σύνολο των διδασκόντων παρά για ένα μόνο μέρος στοιχεία που να πιστοποιούν το μορφωτικό τους υπόβαθρο με βάση την προέλευση του τίτλου τους (όσο κι αν είναι σχετικά πολλές φορές τα συμπεράσματα από μια τέτοια διερεύνηση) φαίνεται ότι στη Ζίτσα το διδακτικό προσωπικό διέθετε ένα επίπεδο επάρκειας και προερχόταν στο σύνολό του σχεδόν, με εξαίρεση τις πρώιμες φάσεις της εκπαίδευσης, οπότε πρέπει να περιορίσουμε ενδεχομένως τα στάνταρντς αυτά, από τις τάξεις των αποφοίτων είτε του σχολαρχείου είτε, κυρίως, του γυμνασίου. Με δεδομένο ότι οι διδασκαλιστές

[1] Πρβλ. εφ. *Αγών*, φ. 32 / 29-10-1899.
[2] Πρβλ. *Πίναξ Γενικός, ό. π.*, σ. 178 κ. εξ.
[3] Βλ. *ό. π.*, σ. 182-187.
[4] Η επιφύλαξή μας για την αντικειμενικότητα και της παραπάνω στατιστικής, πέρα από τις γενικότερες επισημάνσεις που προαναφέρθηκαν, απορρέει και από το γεγονός ότι λίγα χρόνια αργότερα, τη σχολική χρονιά 1912-13, παρατηρείται πολύ υψηλότερος βαθμός ετήσιας συνολικής χρηματοδότησης, τουλάχιστον σε ορισμένες από τις κοινότητες του Ζαγορίου. Πάντως, και σε σχέση με τις δύο πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις, της Λάιστας και του Σκαμνελίου, που ο ετήσιος προϋπολογισμός τους για μισθούς διδακτικού προσωπικού ανέρχεται σε περίπου 197 και 203 λίρες αντίστοιχα (βλ. Εργολάβος, *ό. π.*, σ. 52-54 και 65-67), η Ζίτσα εξακολουθεί να διατηρεί σταθερά το προβάδισμα, με 235.78 λίρες συνολική δαπάνη, εικόνα που γίνεται πιο ευνοϊκή αν συνυπολογιστεί στο συνολικό ποσό και ο μισθός της νεοπροσληφθείσας νηπιαγωγού. Για να είμαστε πιο αντικειμενικοί, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι τόσο η Λάιστα, όσο και το Σκαμνέλι πρέπει να υπερέχουν ελαφρά τη χρονιά αυτή στο σύνολο δαπανών για τα αρρεναγωγεία, οι πολύ χαμηλότερες εντούτοις συνολικές εκροές προς τα Παρθεναγωγεία τους σε σχέση με τη Ζίτσα (50,62 και 52,2 λίρες αντίστοιχα έναντι 92 λιρών, χωρίς τον υπολογισμό δαπάνης της νηπιαγωγού) διαμορφώνουν την τελική εικόνα υπεροχής της Ζίτσας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ήταν στο μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα μετρημένοι στα δάχτυλα και απορροφώνταν κυρίως από τα σχολεία της πόλης των Ιωαννίνων, η Ζίτσα πρέπει να θεωρείται από τις προνομιούχες περιοχές όσον αφορά την ποιότητα του διδακτικού προσωπικού, αφού είχε την πολυτέλεια να διαθέτει και αποφοίτους του διδασκαλείου, όπως τον Ι. Κατσιουλίδη, το Δημ. Γουδίνο, το Χρ. Οικονομίδη, ή του Εθνικού Πανεπιστημίου, όπως το Νικ. Ξυλάνη, που επάνδρωσαν τα σχολεία της για διάστημα μεγαλύτερο των 20 ετών (από το 1884 έως το 1911).

Μια διεξοδικότερη θεώρηση των τυπικών προσόντων του διδακτικού προσωπικού των αρρεναγωγείων της Ζίτσας από το 1855 και εξής, που είναι πιο εύκολο να προσδιοριστεί το επίπεδο σπουδών, μας δίνει τα παρακάτω στοιχεία: Από 55 εκπαιδευτικούς του εξεταζόμενου δείγματος οι 2 [+1] (3.63%) [ή 5.45%] φαίνεται πως διαθέτουν Πανεπιστημιακή μόρφωση, 3[+1], δηλ. 5.45% [ή 7.27%] είναι πτυχιούχοι Διδασκαλείου, οι 38[-1] διαθέτουν – ή πιθανολογείται ότι διαθέτουν – απολυτήριο Γυμνασίου (Ζωσιμαίας Σχολής κυρίως – 2 περιπτώσεις αφορούν αποφοίτηση από το Γυμνάσιο Άρτας), ποσοστό 69.09% [ή 67.22%], οι 4[-1] (7.27% [ή 5.45%]) διαθέτουν γυμνασιακή μόρφωση κάποιου επιπέδου (Α΄- Γ΄ Γυμνασίου) και μόλις 7 (12,72%) ήταν απόφοιτοι Σχολαρχείου (6) ή Ιερατικής Σχολής (1). Τέλος, ένας μόνο (1.8%) διέθετε ενδεικτικό αποφοίτησης από τη Β΄ τάξη Ελληνικού σχολείου. Συμπερασματικά, το 78.18% [ή 80%] των διδασκάλων στη φάση αυτή, που θεωρείται και η κατεξοχήν κινητική από εκπαιδευτική άποψη για όλο τον ηπειρωτικό χώρο, διαθέτουν απολυτήριο Γυμνασίου ή τίτλους ανώτερων σπουδών, ποσοστό που μαζί μ' αυτούς που διαθέτουν κάποια γυμνασιακή μόρφωση μπορεί να ανέλθει στο 85.45%, και μόνο 14.55% διαβαθμίζονται σε χαμηλότερη κατηγορία.

Αν αναλογιστούμε ότι σε μεγάλο αριθμό σχολείων της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε λειτουργούσαν υποτυπώδη γραμματοδιδασκαλεία με διδακτικό προσωπικό κατώτατης διαβάθμισης, η εικόνα του εκπαιδευτικού προσωπικού στη Ζίτσα υπήρξε σε γενικές γραμμές ικανοποιητική. Χαρακτηριστική όσον αφορά τη διαφορά δυναμικού μεταξύ Ζίτσας και άλλων κοινοτήτων του Ηπειρωτικού χώρου είναι η σύγκριση μεταξύ του μορφωτικού δείκτη 35 διδασκάλων 34 χωριών του τμήματος Κουρέντων και του αντίστοιχου επιπέδου των διδασκάλων της Ζίτσας κατά το σχολικό έτος 1888-89. Σύμφωνα με τα στοιχεία ανέκδοτης έκθεσης[1] για τα χωριά αυτά μόνο 3 διδάσκαλοι διέθεταν απολυτήριο Γυμνασίου, ένας αποφοίτησε από τη Β΄ Γυμνασίου, η μεγάλη μάζα (27) κινείται σε γνωστικά επίπεδα σχολειακών τάξεων (5 Α΄ Ελληνικού, 4 Β΄ Ελληνικού, 8 Γ΄ Ελληνικού, 5 απόφοιτοι Ιερατικής Σχολής Νήσου, 5 Δ΄ Ελληνικού), τέλος 2 χαρακτηρίζονται ως αυτοδίδακτοι και 2 έχουν γνώσεις δημοτικού σχολείου, α΄ και δ΄ τάξης αντίστοιχα. Σε επίπεδο ποσοστών μόλις 11.42% διαθέτουν γυμνασιακή μόρφωση, 77.14% φοίτησαν στο Ελληνικό Σχολείο και 11.42% διαβαθμίζονται σε χαμηλότατα επίπεδα. Την ίδια χρονιά στα σχολεία της Ζίτσας υπηρετούν στο μεν δημοτικό 1 απόφοιτος του Διδασκαλείου Αθηνών με 1 βοηθό μορφωτικής στάθμης Α΄ Γυμνασίου, στο δε Ελληνικό Σχολείο 1 απόφοιτος του Εθνικού Πανεπιστημίου. Ενδιαφέρον από την άποψη αυτή παρουσιάζει το γεγονός ότι οι διαθέτοντες χαμηλά προσόντα στη Ζίτσα αποτελούν το βοηθητικό προσωπικό – αυτό αποτελεί πάγια πρακτική και δεν αφορά μόνο τη συγκεκριμένη χρονιά –, ενώ οι ομοιόβαθμοί τους στα Κουρεντοχώρια αναλαμβάνουν μόνοι τους το βάρος της λειτουργίας των σχολείων. Είναι προφανής βεβαίως σε μια τέτοια θεώρηση η σαφώς μειονεκτικότερη θέση και η δυσλειτουργία των σχολείων αυτών.

[1] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / [Δ. Γουδίνος], *Η κατάστασις των Σχολείων του τμήματος Κουρέντων* / εν Ζίτση τη 15-6-1889.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η έλλειψη συγκεντρωτικών στοιχείων όσον αφορά τους τίτλους σπουδών του διδακτικού προσωπικού στην επαρχία Ιωαννίνων[1] δεν επιτρέπει διεξοδικότερες συνολικές ή επιμέρους συγκρίσεις σε ικανό βάθος χρόνου, ώστε οι εκτιμήσεις μας να περιέχουν χαρακτηριστικά διάρκειας και να μην αφορμώνται από περιστασιακά δεδομένα. Στο βαθμό που η παρακολούθηση των οικονομικών δεικτών αποτελεί την πιο ασφαλή ένδειξη για την αναγνώριση των προσόντων των διδασκάλων είναι προφανές ότι μόνο στα σχολεία του τμήματος Ζαγορίου, ενδεχομένως και σε ελάχιστα σχολεία άλλων τμημάτων και μόνο κατά περιόδους, υπηρετούσαν διδάσκαλοι με μορφωτικά εφόδια ανάλογα με αυτά των συναδέλφων τους της Ζίτσας. Η μόνη περίπτωση πλήρους καταγραφής τίτλων σπουδών διδασκάλων, που υπηρετούσαν σε σχολεία 27 χωριών του Ζαγορίου κατά το σχολικό έτος 1912-13, ενισχύει την προηγούμενη διαπίστωση, αφού η γκάμα των προσόντων τους περιλαμβάνει επίσης αποφοίτους Ελληνικού σχολείου, γυμνασιακών τάξεων, πτυχιούχους Γυμνασίου, Ριζαρείου Σχολής ή ακόμη και Διδασκαλείου[2]. Άλλωστε δεν είναι χωρίς σημασία το γεγονός ότι πολλοί Ζαγορίσιοι προτιμήθηκαν από τους εφόρους των σχολείων Ζίτσας, όπως και αρκετοί Ζιτσαίοι δίδαξαν κατά περιόδους σε κοινότητες του Ζαγορίου, ορισμένοι μάλιστα υπηρέτησαν και στη Ζίτσα και στα Ζαγοροχώρια[3]. Είναι φανερό ότι η υψηλή συνάφεια του σχήματος προσόντα – αμοιβές καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τις συντεταγμένες μιας τέτοιας εξέλιξης.

β) Διδακτικό προσωπικό του Παρθεναγωγείου.

Όσον αφορά τις διευθύντριες του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου τα στοιχεία είναι αποκαλυπτικά υψηλών για τα δεδομένα της εποχής προδιαγραφών[4]. Σε σύνολο εννέα (9) διευθυντριών οι 8 είναι Αρσακειάδες (7 απόφοιτες του Αρσακείου Αθηνών και 1 του Αρσακείου της Κέρκυρας) και μόνο μία, η πρόσληψη της οποίας υπήρξε ευκαιριακή και βραχύβιας διάρκειας, διέθετε πτυχίο του Α΄ ΕΠ. Το βοηθητικό προσωπικό παρουσιάζει ποικίλη, χαμηλότερη πάντως εύλογα, με μία εξαίρεση, διαβάθμιση προσόντων. Ειδικότερα, επί συνόλου 7 βοηθών διδασκαλισσών η εικόνα διαμορφώνεται ως εξής: ενδεικτικό Α΄ Ελληνικού Παρθεναγωγείου Ζίτσας 1, Β΄

---

[1] Είναι χαρακτηριστικό της έλλειψης αυτής το γεγονός ότι στα επεξεργασμένα, βάσει των καταχωρισμένων συμφωνητικών στα AMI, στοιχεία που παραθέτει σε πίνακα η Νικολαΐδου, *ό. π.* , σ. 178-200, επί συνόλου 400 περίπου διδασκάλων παρέχονται στοιχεία τίτλου σπουδών μόνο για έναν (Μ. Ζήσης, απόφ. Διδασκαλείου Αθηνών), παρόλο που η ερευνήτρια ομολογεί απερίφραστα ότι και σε άλλες περιπτώσεις υπήρξαν ανάλογες εγγραφές.

[2] Πρβλ. Εργολάβος, *ό. π.*, σ. 70-122 και (130) [: *4. Συνοπτικός πίναξ*].

[3] Επί συνόλου 74 διδασκάλων, που εντοπίστηκε διδακτική τους παρουσία στη Ζίτσα, 14 – τουλάχιστον – είναι Ζαγορίσιοι. Η διαπιστωμένα καλή σε γενικές γραμμές και τηρουμένων πάντα των αναλογιών λειτουργία των σχολείων στο τμήμα Ζαγορίου, οδήγησε, όπως είναι φυσικό, στην υπερπαραγωγή δασκάλων, που μετατράπηκαν αναπόφευκτα σε «εξαγώγιμο είδος». Πρβλ. *Ελληνικά Χρονικά* φ. 2 / 20-2-1859. Η κώμη Γραμμένο, εξάλλου, κάνει επίσης εξαγωγή δασκάλων, σε μικρή φυσικά κλίμακα, και βεβαίως η κοντινή και πολλά υποσχόμενη μισθολογικά Ζίτσα είναι εκ των πραγμάτων ο προνομιακός χώρος δράσης τους (έξι Γραμμενιάτες θήτευσαν στα σχολεία της). Αντίστοιχη με του Ζαγορίου είναι και η διδασκαλική παραγωγή της Ζίτσας (27 Ζιτσαίοι, ποσοστό 36.5%, δίδαξαν σύμφωνα με τον Πίνακα 3 στη γενέτειρα, άλλοι τόσοι περίπου προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε άλλες περιοχές, όπως και αρκετοί από την πρώτη κατηγορία – βλ. Πίνακα 19). Προκειμένου να καταδειχτούν πληρέστερα οι μεταξύ Ζίτσας και Ζαγορίου εκπαιδευτικές συνάφειες και αλληλεπιδράσεις ας προστεθεί πως τουλάχιστον 10 Ζιτσαίοι εκπαιδευτικοί εργάστηκαν [και] σε κοινότητες του Ζαγορίου.

[4] Ας έχουμε ωστόσο υπόψη τη σχετικότητα του όρου υψηλές προδιαγραφές, αφού τα διδασκαλεία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας δέχτηκαν πολλές κριτικές για το μορφωτικό επίπεδο των διδασκαλισσών, που αν και ανώτερο, συγκρινόμενο με των αποφοίτων άλλων, μη ομοταγών Παρθεναγωγείων, σε τελική ανάλυση ήταν σαφώς κατώτερο από το αντίστοιχο των διδασκάλων. Βλ. γενικότερα Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, 343-349.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ελληνικού Α΄ Ελισαβ. Παρθεναγωγείου Ιωαννίνων 1, Γ΄ Ελληνικού Α΄ ΕΠΙ 1, πτυχίο Α΄ ΕΠΙ 2, πτυχίο Αρσακείου Αθηνών 1, ενώ δεν είναι σαφής η προέλευση τίτλου σπουδών για μία περίπτωση, πιθανότατα όμως σημείο αναφοράς είναι και πάλι το Α΄ ή το Β΄ ΕΠΙ. Οι υφάντριες, που καθοδηγούν τον τεχνικό – πρακτικό πόλο της παρεχόμενης εκπαίδευσης, διαθέτουν πτυχία της ειδικότητάς τους, ως απόφοιτες του υφαντηρίου του Γ΄ ΕΠΙ. Η νηπιαγωγός, τέλος, πτυχιούχος του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών, παρουσιάζει υψηλή εξειδίκευση, προσόντα σπάνια για τον Ηπειρωτικό χώρο[1].

Το Ζαγόρι αντίθετα εμφανίζει σαφώς υποδεέστερα χαρακτηριστικά, παρά την ανεπάρκεια των στοιχείων, όπως άλλωστε μας προσανατολίζουν και οι σχετικά χαμηλές αμοιβές των παρθεναγωγών. Φαίνεται πως υπήρξε πάγια πρακτική των ιθυνόντων του Ζαγορίου να κλείνουν συμφωνίες με διδασκάλισσες προερχόμενες σχεδόν αποκλειστικά από τα Ελισαβέτεια Παρθεναγωγεία Ιωαννίνων[2]. Η εκτίμηση αυτή ενισχύεται και από τα δεδομένα του σχολικού έτους 1912-13[3]. Στα 20 από τα 27 χωριά του εξεταζόμενου δείγματος που διαθέτουν σχολεία θηλέων υπηρετούν στην πλειοψηφία τους διδασκάλισσες με τίτλο σπουδών ενδεικτικό του Α΄ ΕΠΙ (οι περισσότερες 8ης τάξης, μία 6ης, μία 7ης και μία 9ης τάξης, και μόνο μία έχει απολυτήριο του 10/τάξιου τότε Α΄ ΕΠΙ), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η επιλογή του διδακτικού προσωπικού αφορά απόφοιτες των εγχώριων σχολείων, με μορφωτικά εφόδια εξικνούμενα από απολυτήριο Δημοτικού σχολείου μέχρι απολυτήριο Ελληνικού Σχολείου. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η νηπιαγωγός της Λάιστας, που είναι πτυχιούχος του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών[4]. Στον αντίποδα οι διδασκάλισσες της ραπτικής, που στην πλειοψηφία τους είναι αυτοδίδακτες και στερούνται πτυχίου.

Είναι, πιστεύω, εμφανής στην ανωτέρω θεώρηση – σε αντίθεση με τα αρρεναγωγεία – η ποιοτική διαφορά διδακτικού προσωπικού μεταξύ Ζίτσας και Ζαγορίου, αφού ακόμη και όσες κατείχαν διευθυντικές θέσεις ή επιτελούσαν χρέη α΄ διδασκάλισσας στα Παρθεναγωγεία του Ζαγορίου στη συντριπτική τους πλειοψηφία διαθέτουν διδακτικά προσόντα που προσιδιάζουν μάλλον στις βοηθούς του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου.

---

[1] Πρβλ. *ΦΗ*, φ. 691 / 25-11-1906. Σύμφωνα με αποκαλυπτικό για την κατάσταση των Παρθεναγωγείων της πόλης δημοσίευμα της εφημερίδας από τις πάνω από 40! διδασκάλισσες μόνο δύο ανέβηκαν στα βάθρα ανώτερου Παρθεναγωγείου, ενώ μία και μόνη νηπιαγωγός υπηρετούσε τη χρονιά αυτή.

[2] Πρβλ. Κ. Π. Λαζαρίδης, *Το πνευματικό Ζαγόρι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Γιάννινα 1969, σ. 26.

[3] Πρβλ. Εργολάβος, *ό. π.*, σ. 70-122 και (130) [: *4. Συνοπτικός πίνακ*].

[4] Έχει ενδιαφέρον να υπομνησθεί στο σημείο αυτό πως η Λάιστα περιλαμβανόταν στις ζώνες «υψηλού εθνικού κινδύνου», λόγω της ρουμανικής προπαγάνδας, και ως εκ τούτου λάβαινε οικονομική επιχορήγηση από την Επιτροπή προς ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας και αποτέλεσε αντικείμενο ειδικότερης μέριμνας και προσοχής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄
ΜΑΘΗΤΕΣ – ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ

Ε΄1. Γενικά

Η ποιότητα των διδασκάλων, σε συνδυασμό με τον αριθμό και την καλύτερη σε γενικές γραμμές οικονομική μεταχείριση, βεβαίως παρέχουν ικανές ενδείξεις και για την ποιότητα του επιτελούμενου έργου, χωρίς φυσικά μια τέτοια προσέγγιση να επαρκεί για να αναδείξει τις ιδιαίτερες πτυχές της διδακτικής πράξης, που δεν καθορίζεται ούτε αποκλειστικά ούτε πάντοτε από τα τυπικά προσόντα, αλλά από την προσωπικότητα του διδασκάλου, την πείρα και το ταλέντο του, πολύ περισσότερο από τη δεκτικότητα ή μη των διδασκομένων. Εξάλλου στην πράξη συνήθως παρουσιάζονται διαφορές, ενίοτε και μεγάλες, όσον αφορά την ικανότητα διδασκάλων με τα ίδια τυπικά προσόντα. Οπωσδήποτε τα στοιχεία αυτά δεν είναι εύκολο να επισημανθούν, κάποτε μάλιστα είναι αδύνατο και να καταγραφούν. Ακόμη και η αυστηρή επικέντρωση σε βαθμολογικά κριτήρια, στην ευτυχή περίπτωση που υπάρχουν βαθμολογικές καταστάσεις, είναι εκ των πραγμάτων σχετική και δεν αποδίδει πάντα με πληρότητα την πραγματική κατάσταση. Οι εκθέσεις των κατά καιρούς εποπτών είναι ένα κριτήριο σχετικά ασφαλέστερο, εντούτοις μπορούν και στην περίπτωση αυτή να εγερθούν ενστάσεις αναφορικά με υποκειμενισμούς, διαφορετικές προσεγγίσεις και απαιτήσεις των εποπτών, ακόμη και μεροληπτικές κρίσεις, οφειλόμενες σε επηρεασμό τους από αντιπολιτευτικές κριτικές και παραπλανητικές πληροφορίες τοπικών παραγόντων. Σε τελική ανάλυση η ικανοποιητική σε γενικές γραμμές εικόνα του διδακτικού προσωπικού στα σχολεία της Ζίτσας ως προς τους προεκτεθέντες δείκτες, όπως τουλάχιστον προκύπτει από μια τεχνοκρατικού τύπου προσέγγιση στη βάση αριθμητικών δεδομένων και τυπικού χαρακτήρα στοιχείων, δεν επαρκεί από μόνη της για να φωτίσει βασικές πτυχές της διδακτικής πράξης, θα χρειαστεί επομένως προσφυγή και στην κίνηση του μαθητικού δυναμικού, του άλλου σημαντικού πόλου, διαμορφωτή και αποδέκτη συγχρόνως της εκπαιδευτικής διαδικασίας, προκειμένου να εκτιμηθούν στο βαθμό του εφικτού τα αποτελέσματα της όλης παιδευτικής επενέργειας.

Ε΄2. Κίνηση του μαθητικού δυναμικού.

Ε΄2. 1 Στα Αρρεναγωγεία.

Η ολοσχερής καταστροφή των τηρουμένων στα σχολεία βιβλίων (πρακτικών, μαθητολογίων, ενδεικτικών και απολυτηρίων) δεν μας επιτρέπει να έχουμε μια συγκεκριμένη και πλήρη εικόνα των ονομάτων, του αριθμού, της σύνθεσης και της προέλευσης και κυρίως της επίδοσης των μαθητών. Με βάση αποσπασματικές πληροφορίες και διάσπαρτες ειδήσεις από άμεσες και έμμεσες πηγές μπορούμε να αναφερθούμε ευκαιριακά σε ονόματα μαθητών, ωστόσο ο μακρύς κατάλογος[1] των λογίων και επιστημόνων που προήλθαν από τους κόλπους του εκπαιδευτικού συστήματος της Ζίτσας είναι περισσότερο ενδεικτική και αξιόπιστη, παρά τα

[1] Βλ. ενδεικτικά, παρά τις ελλείψεις, Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 163-166. Το επιστημονικό δυναμικό της Ζίτσας είναι πολυπληθέστερο κατά το β΄ μισό του 19ου και ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του και τις αρχές του επόμενου αιώνα. Αυτό σημαίνει ότι χρειάστηκε μια περίοδος προπαρασκευής / δομικής διαμόρφωσης, τα αποτελέσματα της οποίας φάνηκαν μαζικά αργότερα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περιθώρια απόκλισης[1], πηγή άντλησης στοιχείων και παράλληλα αποδεικνύει την αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Περισσότερο ασφαλής και ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του αριθμού των μαθητών στα σχολεία της Ζίτσας στη βάση των διαφόρων στατιστικών, εκθέσεων και επιμέρους πληροφοριών που παρέχουν συνολικά στοιχεία και επιτρέπουν μια συγκριτική μελέτη των δεδομένων. Ο Πίνακας 8 που ακολουθεί, ελλιπής αναμφισβήτητα, παρέχει εντούτοις μια γενική εικόνα της κατάστασης σε επίπεδο αριθμού φοιτώντων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8.
Εμφαίνων τους μαθητές που φοίτησαν στα αρρεναγωγεία Ζίτσας

Σχ. έτος	*Ελληνικό Σχολείο*	*Δημοτικό Σχολείο*	*Σύνολο μαθητών*
1838-1839[2]			70
1857/8 [;][3]			150[+]
1873-1874[4]	15	140	155
1878-1879[5]			159
1881-1882[6]	30	100[+]	130[+]
1886-1887[7]	[19/20][8]	[περ. 100][9]	[περ. 120]
1888-1889[10]	45-50	[100/105]	[150]

[1] Η απόκλιση αφορά στο ενδεχόμενο, περιορισμένο ασφαλώς, κάποιοι από αυτούς να φοίτησαν εξαρχής σε σχολεία των Ιωαννίνων ή και αλλού.

[2] Βλ. Θ. Κοσμάς, *Η Ζίτσα ...*, 1998, σ. 73 και 160 και J. J. Best, *Excursions in Albania*, London 1842, σ. 113.

[3] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 11 [λόγος εκφωνηθείς εις το μνημόσυνον του μητρ. Δοσιθέου].

[4] Βλ. *Επετηρίς του εν Κωνσταντινουπόλει Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου. Έτος Β΄. 1873 – 1874*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1875, σ. 121, 159 [Α΄. Έκθεση της εκπ/κής επιτροπής του ΗΦΣΚ. – Β΄. Αι εκθέσεις των αρχιερέων της Ηπείρου περί των σχολείων αυτής]. Πρβλ. και εφ. *Ο Πύρρος*, φ. 193 / 4-1-1907 [*Ηπειρωτικά. Ηπείρου στατιστικής πίναξ Δ΄. Χωριά μετά Ελληνικών και Αλληλοδιδακτικών σχολείων*], και φ. 194 / 11-1-1907 [Πίναξ ΣΤ΄]. Ας σημειωθεί πως η στατιστική του Πύρρου, επειδή ο υπογράφων Ζησιμόπουλος δεν δίδει το χρονικό στίγμα και την πηγή των πληροφοριών, έδωσε αφορμή σε συγχύσεις και πεπλανημένες εκτιμήσεις, αφού πολλοί μελετητές εξέλαβαν τα στοιχεία της στατιστικής αυτής ως σύγχρονα,κάνοντας λόγο για γενική στατιστική της Ηπείρου του 1906. Βλ. π. χ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 126. Μια συνολική λεπτομερειακή αντιπαραβολή ωστόσο των πινάκων της εφ. *Πύρρος* και της Επετηρίδας του ΗΦΣΚ μπορεί να πείσει και τον πιο δύσπιστο για την αλήθεια του προβαλλόμενου εδώ ισχυρισμού.

[5] Βλ. Δημήτριος Χασιώτης, *Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου από του έτους 1874 μέχρι του έτους 1879*, Αθήνησι 1887, σ. 130. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου (μηνών Οκτ. – Δεκ. 1878 / εν Ζίτση τη 6-1-1879. Ο αριθμός των αρρένων προκύπτει από αντιπαραβολή των στοιχείων των ανωτέρω πηγών.

[6] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 3979 / 7)19-7-1882 [ανταπόκριση από Ζίτσα – 24 Ιουλίου].

[7] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 67. Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 122-23.

[8] Ατυχώς ο Λαμπρίδης δίνει αθροιστικά τους μαθητές των Ελληνικών σχολείων Ζίτσας και Γραμμένου (28 μαθητές). Η συνεξέταση των στοιχείων του πίνακα, πάντως, δεν αφήνει αμφιβολία ότι η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών, οι 20 τουλάχιστον, φοιτούσαν στη Ζίτσα. Μια παράλληλη αντιπαραβολή των πληθυσμιακών δεδομένων Ζίτσας και Γραμμένου βάσει εκκλησιαστικής στατιστικής του 1888 ενισχύει με το παραπάνω την εκτίμηση αυτή. Βλ. Κοκολάκης, *ό. π.* , σ. 431 – 290 χανέδες η Ζίτσα έναντι μόλις 120 του Γραμμένου.

[9] Στην εκτίμησή μας αυτή, που δεν φαίνεται να απέχει πολύ από την πραγματικότητα, συνεκτιμήσαμε τα αντίστοιχα αριθμητικά δεδομένα των ετών 1881-82 και 1889-90.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895 και Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. γεν. προξένου Ιωαννίνων Α. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις 30-3-1895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1889-1890[1]	45-50	100/105	150
1894-1895[2]	20	150	170
1895-1896[3]	30	130[-]	160[+]
1898-1899[4]	[30/32]	[131/133]	163/165
1901-1902[5]			90[+ περ. 40 νήπια[6]] =130
1904-1905[7]	28	91 [36 νήπια]	119
1905-1906[8]	28	91 [36 νήπια]	119
1906-1907[9]	29	[91 (36 νήπια)]	[120]
1910-1911[10]	25	101 [30 νήπια]	126
1912-1913	[49-50]	[150]	[199/200]
1913-1916[11]	49/50	150	200

[1] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 6251 / 17)29-5-1890. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: α) έκθεση Μ. Κουτσαριάδου προς πρόξενο / Ζήτσα 11-7-1890, β) Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα ... , *ό. π.* και Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. γεν. προξένου Ιωαννίνων Α. Λογοθέτη ..., *ό. π.*

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. προξένου Αλ. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις τη 30-3-1895 [ελήφθη τη 6-4-1895, αρ. πρωτ. 104].

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστολή εφόρων των Σχολείων Ζίτσης προς γεν. πρόξενο, αρ. 22 / εν Ιωαννίνοις τη 9-1-1896. Πρβλ. για αριθμό μαθητών Σχολαρχείου ΣΔΕΓ, *ό. π.*: Επιστολή των εφόρων προς γεν. πρόξενο / εν Ιωαννίνοις τη 10-10-1895.

[4] Βλ. εφ. *Αγών*, φ. 34 / 12-11-1899 [«στατιστική της εκπαιδευτικής κινήσεως των κατά την περιφέρειαν της Μητροπόλεως Ιωαννίνων Ελληνικών σχολείων»]. Βλ. επίσης ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστ. Κ. Δράκου προς γεν. πρόξενο / εν Ζίτση τη 24-11-1898 και Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση επόπτη Π. Παπαναστασίου προς γεν. πρόξενο κ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 28-7-1899. Πρβλ. και Μπέττης, σ. 124-125.

[5] Βλ. *Πίναξ Γενικός των εν τη Ευρωπαϊκή Τουρκία Ελληνικών Σχολείων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1902, σ. 186-187 [η έκδ. και στα γαλλικά]. Φαίνεται πως τα στοιχεία της εν λόγω στατιστικής δεν περιλαμβάνουν τα άρρενα νήπια στο συνολικό αριθμό των αρρένων, γεγονός που δημιουργεί μια παραπλανητική εικόνα. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε αβίαστα και από την αντίστοιχη παραποίηση του συνολικού αριθμού μαθητριών στο Παρθεναγωγείο. Αναφέρονται μόλις 80 μαθήτριες, ενώ ο αριθμός των εγγεγραμμένων, μαζί με της προκαταρκτικής τάξης, φθάνει τις 109. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση επόπτη Κων/νου Αράπη, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ναπολέοντα Μπέτσο / εν Ιωαννίνοις τη 30-7-1902.

[6] Ο αριθμός αυτός προκύπτει από έκθεση του επόπτη στις εξετάσεις του Παρθεναγωγείου της προηγούμενης χρονιάς Ν. Ξυλάνη. Βλ. ΣΔΕΓ, ΣΤ2 / 520: έκθεση Ξυλάνη προς ΣΔΕΓ, Ζίτσα 11-7-1901.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση για σχολή αρρένων Ζίτσης [γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ] περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07, χ. χ., [μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907].

[8] Βλ. *ό. π.*

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Γεωργίου Καλούδη, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του αρρεναγωγείου και Παρθεναγωγείου, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ι. Αλεξανδρόπουλο / εν Ιωαννίνοις τη 5-8-1907. Ο αριθμός των μαθητών του Δημοτικού σχολείου λογικά πρέπει να κινείται στα πλαίσια των δύο προηγούμενων ετών.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: αντίγραφο εκθέσεως κριτή πρωτοσυγκέλλου Πανάρετου προς μητρ. Ιωαννίνων / Ιωάννινα 28-7-1911.

[11] Βλ. εφ. *Ταχυδρόμος των Ιωαννίνων*, φ. 33 / 25-2-1916. Ο αριθμός αυτός, που επιβεβαιώνεται και από στοιχεία του σχ. έτους 1915-16 όσον αφορά τον αριθμό μαθητών του Σχολαρχείου (49 μαθητές – βλ. προσωπικό μου αρχείο, *Βιβλίον Πράξεων* [του εν Ζίτση Ελληνικού Σχολείου από 1915-1920] / εν Ζίτση τη 14-10-1915, αρ. πρ. 2 / 20-6-1916), που παραμένει επί τρία έτη σταθερός, εύκολα μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και κατά το 1912-13, τη χρονιά που υπήρξε μεταβατική από τη δουλεία στον ελεύθερο βίο, ο συνολικός αριθμός των αρρένων πρέπει να κινείται στα ίδια πάνω – κάτω επίπεδα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Θα πρέπει να επισημανθούν τα εξής:

1) Στον αριθμό μαθητών του Δημοτικού σχολείου περιλαμβάνονται και τα άρρενα νήπια. Παρόλο που οι πηγές είναι φειδωλές στην επισήμανση συγκεκριμένων μεγεθών, από τα υπάρχοντα στοιχεία πάντως φαίνεται πως ο αριθμός των προσερχομένων νηπίων ήταν μεγάλος[1], γεγονός που παρακώλυε την ομαλή λειτουργία του σχολείου.

2) Όσον αφορά τη φοίτηση στο Ελληνικό σχολείο, όσο κι αν τα υπάρχοντα στοιχεία είναι ελλιπή και ως εκ τούτου η εξαγωγή συμπερασμάτων επισφαλής, φαίνεται, με τους πιο μέτριους υπολογισμούς, να υπερβαίνει το 20% αυτών που το αντίστοιχο διάστημα φοιτούν στο αλληλοδιδακτικό / δημοτικό σχολείο. Επομένως δεν θα ήταν άτοπο να υποστηριχτεί η άποψη ότι τουλάχιστον 2 στους 10 άρρενες ή 20%, συνέχιζαν τις προκαταρκτικές τους σπουδές σε ανώτερο επίπεδο, ποσοστό διόλου ευκαταφρόνητο για τα δεδομένα της εποχής[2]. Το 1874 στην Ελλαδική επικράτεια οι μαθητές του Ελληνικού Σχολείου αντιπροσώπευαν στην καλύτερη περίπτωση μόλις το 12% των μαθητών της στοιχειώδους εκπαίδευσης, ενώ κατά το 1878-79 ο αριθμός τους κινούντας επίσης σε χαμηλά επίπεδα, κάτω από το 13%[3]. Βεβαίως τη χρονιά 1873-74 και τα ποσοστά φοίτησης στο Ελληνικό σχολείο της Ζίτσας είναι χαμηλά, μόλις 10,7% και δεν είναι εύκολο να γίνουν ευρύτερες συσχετίσεις ή να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα, πάντως σε γενικές γραμμές η τάση φοίτησης στη μέση εκπαίδευση όσον αφορά τους άρρενες μαθητές της Ζίτσας ακολουθεί ανιούσα φορά και κινείται σε σχετικά ικανοποιητικά επίπεδα.

3) Παρατηρείται μεγάλη αύξηση του αριθμού μαθητών κατά το β΄ μισό του 19ου αιώνα σε σχέση με το 1838-39, που ισοδυναμεί με το 53.33%. Ο υπερδιπλασιασμός των μαθητών φαίνεται να παρακολουθεί τις θετικές δημογραφικές εξελίξεις, που επισημαίνονται από διάφορες πηγές[4] από το 1846 ήδη και εξής και οδήγησαν σταδιακά στο διπλασιασμό του πληθυσμού. Επιπλέον συνυφαίνεται και με τη θετική έκβαση του μείζονος για την κοινότητα θέματος των μοναστηριακών προσόδων, που διαμόρφωσε ευνοϊκότερους όρους λειτουργίας των σχολείων και επέτεινε την προσέλευση μαθητών.

4) Έκτοτε, μέχρι το τέλος περίπου του 19ου αιώνα, παρά τις διακυμάνσεις ο αριθμός των αρρένων δεν παρουσιάζει σοβαρές διαφοροποιήσεις, τουλάχιστον τέτοιες που να επιβάλλουν ειδική διερεύνηση και ερμηνεία. Πρόκειται για αυξομειώσεις συγκυριακού χαρακτήρα που οφείλονται σε ποικίλες αιτίες, όπως

---

[1] Για παράδειγμα, βάσει στοιχείων που καταχωρίζονται στον Πίνακα 8, το 1901-02 ο αριθμός των νηπίων συμποσούται σε 40 περίπου, ενώ κατά το διάστημα 1904-1906 φοίτησαν 36 νήπια, επί συνόλου 91 μαθητών του Δημοτικού σχολείου. Το 1909-10, εξάλλου, καταγράφεται πληροφορία για 60 νήπια, χωρίς να προσδιορίζεται ο συνολικός αριθμός των μαθητών της Δημοτικής Σχολής. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Έκθεση Α. Κυρούση και Φ. Σαγκούνη περί Παρθεναγωγείου Ζίτσης, υποβληθείσα στο Γεν. πρόξενο Ιωανίνων / εν Ιωαννίνοις τη 23-8-1910. Πιθανότατα η εκτίμηση αυτή, υπερβολική, αν λάβουμε υπόψη μας ότι κατά την αμέσως επόμενη σχολική χρονιά φοίτησαν μόλις 30 νήπια, αφορά το συνολικό αριθμό νηπίων της κοινότητας και όχι κατ' ανάγκη τον αριθμό φοιτώντων, αφού συνοδεύει την πρόταση των εποπτών για σύσταση ξεχωριστού Νηπιαγωγείου. Πάντως δεν αποκλείεται τα άρρενα νήπια που εντάσσονταν στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες να έφθαναν κατά περιόδους τα 40 ή και 50.

[2] Το 1873-74 στην πόλη των Ιωαννίνων το αντίστοιχο ποσοστό φθάνει το 24,4%. Θα πρέπει να παρατηρήσουμε ωστόσο ότι η Ζωσιμαία Σχολή παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερη πολυσυλλεκτικότητα σε επίπεδο Ελληνικού Σχολείου από ό,τι η Ζίτσα. Βλ. *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., Β΄, σ. 262.

[3] Πρβλ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 237, 239 [πίνακες 23 και 24].

[4] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 39-40. Πρβλ. Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία*, Β΄, σ. 331, και Κοκολάκης, *ό. π.*, σ. 431.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προβλήματα δυσλειτουργίας των σχολείων, διαρροές μαθητικού δυναμικού προς άλλα σχολεία, αυξομείωση της προσέλευσης νηπίων κτλ.

5) Η παρατηρούμενη ελάττωση του αριθμού των αρρένων μαθητών από το 1902 και εξής μέχρι το 1910-11 τουλάχιστον που διαθέτουμε στοιχεία, σε σχέση με τα επίπεδα του 1899, που κατά μέσο όρο φθάνει περίπου τα 25%, μόνο σε πολύ μικρό βαθμό μπορεί να συνδεθεί με τη γενικότερη πληθυσμιακή κάμψη (1148 κάτοικοι το 1913, έναντι 1500 κατοίκων του 1895, ποσοστό μείωσης 23%), στο βαθμό που δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη μείωση του αριθμού των μαθητριών – στο γενικό σύνολο η μείωση του μαθητικού δυναμικού κινείται μόλις στο 4% κατά μέσο όρο –, και παραπέμπει είτε σε διαταραχή της δημογραφικής ισορροπίας ανάμεσα στα δύο φύλα, είτε σε ένταση της συμμετοχής του θήλεος φύλου στις εκπαιδευτικές διαδικασίες. Στη δεύτερη περίπτωση επιβάλλεται να συσχετιστεί η χαμηλή σχετικά προσέλευση των αρρένων στα σχολεία το διάστημα αυτό με παράγοντες που έχουν να κάνουν με την κύρια γενεσιουργό αιτία της πληθυσμιακής αιμορραγίας της Ζίτσας, τη μετανάστευση προς την Αμερική κυρίως – που άλλωστε έπληξε όλη την Ήπειρο από το τέλος του 19ου αιώνα, ως αποτέλεσμα των σοβαρών προβλημάτων που αντιμετώπιζε ο Ηπειρωτικός Ελληνισμός τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας[1] –, στα πλαίσια της οποίας οι νεαροί άρρενες βλαστοί κλήθηκαν εκ των πραγμάτων να αναλάβουν ρόλο προστάτη της οικογένειας, στη θέση του απουσιάζοντα γονέα. Άλλωστε, ήδη από το 1910-11 αρχίζουν να διαφαίνονται τα πρώτα σημάδια της ανάκαμψης και η ραγδαία αύξηση του αριθμού των αρρένων μαθητών τη χρονιά 1913-14 (άρα και την αμέσως προηγούμενη 1912-13 σε γενικές γραμμές), σε ποσοστό 37% έναντι του 1910-11, τη στιγμή που σημειώνεται η μεγαλύτερη μείωση πληθυσμού (23%), αποδεικνύει περίτρανα την ύπαρξη ισχυρών μαθητικών εφεδρειών, που τις ενεργοποίησε η προοπτική της απελευθέρωσης και η μεγαλύτερη προσδοκία αλλαγής του οικονομικοκοινωνικού status σε συνθήκες ελεύθερου βίου.

6) Οι αριθμοί που καταχωρίζονται στον πίνακα αφορούν μάλλον τους εγγεγραμμένους μαθητές και δεν ταυτίζονται πάντοτε με τους φοιτήσαντες, αφού η δυναμική των διαρροών ή οι απουσίες και η άτακτη φοίτηση, ακόμη η μη προσέλευση όλων των μαθητών στις εξετάσεις, δεν είναι μεγέθη εύκολα ελέγξιμα, ιδίως σε στατιστικές γενικού τύπου. Από τα ελάχιστα στοιχεία που διαθέτουμε επισημαίνονται κατά καιρούς προβλήματα τέτοιας φύσης.

Ειδικότερα κατά το σχολικό έτος 1894-95 τα προβλήματα αυτά φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη ένταση. Έτσι, από τους 20 συνολικά μαθητές του Σχολαρχείου μόνο 13 προσήλθαν τελικά στις ενιαύσιες εξετάσεις[2] – αδιευκρίνιστο παραμένει εάν είχαν ήδη αποχωρήσει κάποιοι ενωρίτερα, στη διάρκεια του σχολικού έτους – δηλ. παρατηρείται διαρροή σε ποσοστό 35%. Ο επόπτης εξηγεί την καταπληκτική ελάττωση του αριθμού των μαθητών του Σχολαρχείου με την αδιαφορία ή και ανικανότητα του Σχολάρχη Π. Δερέκα, που είναι *τα μέγιστα αξιοκατάκριτος ... ουδένα καρπόν πνευματικόν παραγαγών, καθ' όσον, αν ουχί όλοι, οι πλείστοι τουλάχιστον μαθηταί εισί διετείς εν τη αυτή τάξει*, με αποτέλεσμα οι γονείς να στέλλουν τα παιδιά τους στα σχολεία των Ιωαννίνων.

Στην έκθεση του επόπτη αναφέρεται επίσης φοίτηση 80 μαθητών στις 4 τάξεις του δημοτικού σχολείου, ο αριθμός αυτός ωστόσο δεν περιλαμβάνει προφανώς τα νήπια,

---

[1] Πρβλ. Γ. Πλουμίδης, «Ο Ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905 περ. – 1912), *Δωδώνη* ΣΤ΄ (1977), σ. 357-358 [αρχή μεταναστευτικού ρεύματος 1895, κλιμάκωση 1902-1907, ανάσχεση 1908-09 λόγω υποχρεωτικής στράτευσης, και νέα έξαρση στη συνέχεια].

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αφού σύμφωνα με στοιχεία του προξένου Α. Λογοθέτη[1], τα οποία σημειωτέον είχε αρυσθεί από τον αντιπολιτευόμενο τότε τους τέως εφόρους, πριν την κατ' Αύγουστο του 1895 εκλογή του στο εφοριακό αξίωμα κ. Γ. Μ. Γκάλγκο, ο συνολικός αριθμός των μαθητών ανερχόταν κατά το Μάρτιο του 1895 σε 150. Με απλή αθροιστική λογική προκύπτει υπερβολικά μεγάλος αριθμός νηπίων (περί τα 70), εντούτοις, αν υπολογίσουμε και ένα εύλογο ποσοστό διαρροών των μαθητών του δημοτικού, για το οποίο ατυχώς δεν διαθέτουμε συγκεκριμένη πληροφόρηση, μάλλον δεν θα πρέπει ο αριθμός των νηπίων να υπερβαίνει τα 50.

Πάντως οι νεοεκλεγέντες έφοροι, ίσως καθ' υπερβολήν για λόγους αντιπαράθεσης με τους προηγούμενους, το έργο των οποίων προσπαθούν να μειώσουν στο ελάχιστο, δίνουν διαφορετικό αριθμό μαθητών του δημοτικού σχολείου, υπολογίζοντας τους φοιτήσαντες σε 65, 15 λιγότερους από όσους αναφέρει στην έκθεσή του ο κ. Μάγειρας, αντίθετα συμφωνούν πλήρως με τα στοιχεία του επόπτη για τους μαθητές του Ελληνικού σχολείου.

Ανάλογα προβλήματα διαρροών, που επίσης διαπιστώνονται σε επίπεδο μη προσέλευσης στις ενιαύσιες εξετάσεις, παρατηρούνται και τη σχολική χρονιά 1906-07 και πάλι στο Ελληνικό σχολείο, αφού από τους 29 αρχικώς εκκινήσαντες στις 3 τάξεις του – παρά το γεγονός ότι οι διδακτικοί όροι από απόψεως αριθμού διδακτικού προσωπικού ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκοί (3 διδάσκαλοι για 3 τάξεις) – προσήλθαν μόλις 17 μαθητές[2], ποσοστό 58,62%. Δεν διαθέτουμε στοιχεία για τη φοίτηση των μαθητών του δημοτικού σχολείου, αν και τα περισσότερα προβλήματα φαίνεται να αφορούν τη σχολειακή βαθμίδα.

Λιγότερο ελέγξιμη και προσδιορίσιμη είναι η τακτική συμμετοχή των μαθητών στις εκπαιδευτικές διαδικασίες. Προβλήματα τέτοιου είδους φαίνεται πως είχαν ενδημικό χαρακτήρα σε όλα τα σχολεία και όχι μόνο στη Ζίτσα – ακόμη και σήμερα οι περίφημες «κοπάνες» των μαθητών είναι στην ημερήσια διάταξη – , όταν μάλιστα υπερέβαιναν κάποια όρια, παρακώλυαν σημαντικά την πραγμάτωση του εκπαιδευτικού έργου[3]. Αποκαλυπτικό από την άποψη αυτή και συνάμα δηλωτικό των μέσων που μετερχόταν οι διδάσκαλοι για τη θεραπεία του κακού είναι απόσπασμα από λόγο που εκφωνήθηκε σε σχολείο αρρένων της Ζίτσας κατά τις εξετάσεις του 1859 : *Κυρίως δε πρέπει να διορθωθώσι διά του καταλληλοτέρου μέσου αι πολλαί των μαθητών απουσίαι, ως θέλετε πληροφορηθή και εκ των μηνιαίων καταλόγων, αίτινες συντείνωσιν εις την οπισθοδρόμησιν των μαθητών και παραλυσίαν αυτών. και επειδή αι επιπλήξεις και αι προτροπαί του διδασκάλου αποβαίνουσιν έξις προς τον μαθητήν, μη παράγουσαι το προσδοκώμενον αποτέλεσμα, ως εκ τούτου καλόν θα ήτο, ίνα μη αποδίδηται εις τον διδάσκαλον άπασα η ευθύνη της επιδόσεως των μαθητών, να παρουσιάζηται έκαστος των γεννητόρων άπαξ τουλάχιστον του μηνός, εξετάζων τον διδάσκαλον περί της τακτικής φοιτήσεως και επιδόσεως των τέκνων αυτού. πολύ δε καλλίτερον θα ήτο, αν οι Επίτροποι της Σχολής κατά μήνα εξελέγχουσι την πρόοδον και επιμέλειαν των μαθητών και τούτο μεν επαινούντες τους τακτικώς φοιτώντας και*

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστ. προξένου Αλ. Λογοθέτη προς ΣΔΕΓ, αρ. 172 / εν Ιωαννίνοις τη 30-3-1895 [ελήφθη τη 6-4-1895, αρ. πρωτ. 104].

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Γεωργίου Καλούδη, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του αρρεναγωγείου και Παρθεναγωγείου, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ι. Αλεξανδρόπουλο / εν Ιωαννίνοις τη 5-8-1907.

[3] Ιδιαίτερα προβλήματα άτακτης φοίτησης, που παρακώλυαν την κανονική λειτουργία του σχολείου και καθιστούσαν τη διδασκαλία ματαιοπονία, επισημαίνει ο Ζιτσαίος διδασκαλιστής Δ. Γουδίνος στα σχολεία των χωριών Κουκλιοί και Λίθινο κατά το σχολικό έτος 1888-89. Βλ. Αρχείο Τρίμμη, [Δ. Γουδίνος], *Η κατάστασις των σχολείων του τμήματος Κουρέντων*, εν Ζίτση 15-6-1889.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προοδεύοντας, τούτο δε επιπλήττοντες και διεγείροντες την φιλοτιμίαν των αμελούντων και μη τακτικώς φοιτώντων προάξουσι μεγάλως την επίδοσιν της Σχολής[1].

Προβλήματα τακτικής φοίτησης που αναμένεται να επηρεάσουν και την επίδοση των μαθητών κατά τις εξετάσεις επισημαίνει ο Α. Κ. Μάγειρας και κατά το 1897-98: *διότι πολλοί μαθηταί δεν ηκολούθησαν ανελλιπώς και μάλιστα κατά τον χειμώνα ένεκα της υπερτιμήσεως και πολλάκις εντελούς ελλείψεως σίτου και λοιπών τροφίμων*[2].

Ε΄2. 1.α. Το Αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής. Μια απόπειρα «ανάγνωσης».

Δυνατότητες υπέρβασης του απρόσωπου χαρακτήρα του ανωτέρω *Πίνακα 8* και παράλληλα αφορμή για εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων που άπτονται της λειτουργίας των σχολείων της Ζίτσας και της αποτελεσματικότητάς τους παρέχει η μελέτη του σωζόμενου αρχείου της Ζωσιμαίας Σχολής, παρά το γεγονός ότι η καταγραφή των στοιχείων είναι σε πολλές περιπτώσεις πλημμελής και η επισήμανση της καταγωγής των μαθητών αλλά και αυτή ακόμη η ταύτισή τους σε πολλές περιπτώσεις εξαιρετικά δυσχερής[3]. Έχοντας πλήρη επίγνωση των ελλείψεων ή και των πιθανών λαθών που μπορεί να παρεισέφρυσαν σε μια τέτοια καταγραφή μπορούμε να επισημάνουμε:

α) ένα σημαντικό αριθμό μαθητών των σχολείων της Ζίτσας, που συνέχισαν σε κάποια φάση και για ορισμένο διάστημα τη μορφωτική τους προσπάθεια στην πόλη των Ιωαννίνων.

β) τη συνολική κίνηση του μαθητικού δυναμικού της κοινότητας για απόκτηση υψηλότερης μόρφωσης και

γ) τη δυναμική διαρροών από σχολικές βαθμίδες ενυπάρχουσες στη Ζίτσα προς αντίστοιχες της πόλης των Ιωαννίνων.

Πριν ασχοληθούμε με ειδικότερες αναφορές και διαπιστώσεις παραθέτουμε τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στον πίνακα που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9[4].

εμφαίνων τους φοιτήσαντες Ζιτσαίους στη Ζωσιμαία Σχολή, είτε στο Σχολείο είτε στο Γυμνάσιο ή και στους δύο κύκλους σπουδών (για ένα ή περισσότερα έτη), κατά το χρονικό διάστημα 1845 – 1912-13[5].

---

[1] ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 64-65 [Λογίδριον εκφωνηθέν κατά τας εξετάσεις του 1859]. Πρβλ. και σ. 90 [Λόγος εκφωνηθείς κατά τας εξετάσεις του 1859].

[2] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Έκθεση περί Φιλίτειου Παρθεναγωγείου του Α. Κ. Μάγειρα, καθηγητή Ζωσιμαίας Σχολής, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο κ. Γ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 17-7-1898.

[3] Η δυσκολία προέρχεται από τους εξής λόγους: α) πολλά στοιχεία συντάχθηκαν εκ των υστέρων. β) για τις πιο πρώιμες περιόδους αφενός δεν μνημονεύεται τόπος καταγωγής και αφετέρου δεν δηλώνεται σαφώς το επώνυμο, αλλά μόνο το μικρό όνομα και το όνομα του πατέρα (κάποτε μόνο το μικρό όνομα), με αποτέλεσμα να μην είναι ευχερής η διακρίβωση της ταυτότητας και να δημιουργούνται συγχύσεις. Με την έννοια αυτή είναι πιθανό να υπάρχουν παραλείψεις. Είναι ευνόητο ότι τα διαμφισβητούμενα ονόματα, με μια ή δύο εξαιρέσεις που δηλώνονται, παραλείφθηκαν. Επίσης να σημειωθεί πως η έρευνα σταμάτησε στο σχολικό έτος 1912-13, χωρίς να δηλωθεί η συνέχεια σπουδών στη Ζωσιμαία, που για πολλούς υπήρξε γεγονός.

[4] Η κατάρτιση του πίνακα στηρίχτηκε σχεδόν αποκλειστικά σε επεξεργασία των στοιχείων που τηρούνται στο σωζόμενο Αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής (Μαθητολόγια, Μητρώα, Γενικοί και ειδικοί έλεγχοι), που απόκειται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους / Ιστορικό Αρχείο Νομού Ιωαννίνων. Στις λίγες περιπτώσεις που αναγκαστήκαμε να καταφύγουμε συμπληρωματικά και σε άλλες πηγές υποσημειώνονται ανάλογα οι βιβλιογραφικές παραπομπές.

[5] Υπάρχουν και κατά το προηγούμενο διάστημα Ζιτσαίοι που ενδεχομένως φοίτησαν στη Ζωσιμαία, η έλλειψη στοιχείων ωστόσο δεν μας επιτρέπει να μορφώσουμε μια σαφή και ολοκληρωμένη εικόνα. Κάποιοι από αυτούς συνέχισαν τις σπουδές τους στο εν Αθήναις Πανεπιστήμιο ή αλλού, όπως ο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α/α	*Ονοματεπώνυμο*[1]	*Τάξη*[2] *– χρον. διάστημα*	*Παρατηρήσεις*[3]
1.	Γεώργιος [;] Ζιτζαίος	Κλάσις 6η [κατωτέρα] – κλ. 5η [1845-47]	Μη εξετασθείς / μετριώτατος
2.	Εμμανουήλ Πέτρου	Τάξις 4η [1846-47]	Άριστος
3.	Γεώργιος Βασιλείου	Τάξις 5η [1846-47]	Πάνυ αγαθός
4.	Νικόλαος Γ. Αυγερινός	Τάξις 5η – τάξις 2η [1846-47 έως 1849-50]	Άριστος / μη εξετασθείς στη 2η τάξη
5.	Ιωάννης Κωνσταντίνου	Τάξις 5η [1846-47]	Μη εξετασθείς
6.	Μιχαήλ Γκάλγκος[4]	Τάξις 6η [1846-47]	Άριστος
7.	Κωνσταντίνος Χριστοδούλου	Τάξις 6η [1846-47]	Άριστος
8.	Γεώργιος Ιωάννου	Τάξις 6η [1846-47]	Δεν εξετάσθηκε
9.	Νικόλαος Βασιλείου	Τάξις 6η [1846-47]	Δεν εξετάσθηκε
10.	Χριστόδουλος Δημητρίου	Τάξις 7η [1846-47] [κατώτατη]	Δεν εφοίτησε
11.	Εμμανουήλ Πέτρου	Τάξις 2η [1846-47]	Άριστος
12.	Κωνσταντίνος [;]	Τάξις 4η – τάξις 3η [1846-47 έως 1847-48]	Άριστος / ;
13.	Νικόλαος Γεωργίου	Τάξις 4η – τάξις 3η [1846-47 έως 1848]	Άριστος /
14.	Μιχαήλ Γεωργίου	Τάξις 4η [1846-47]	Δεν εξετάσθηκε
15.	Αθανάσιος Ιωάννου	Τάξις 5η [1847-48]	Δεν εξετάσθηκε
16.	Κων/νος Χ. Κατσιουλίδης	Τάξις 3η – ταξ. 2η [1848-49 έως 1849-50] και Γ΄ Γυμν. [ανωτέρα] [1850-51]	Άριστος
17.	Θωμάς Δημητρίου	Τάξις 6η [1848-49]	Δεν εξετάσθηκε

Νικόλαος Κ. Μπουτάτης ή ο Δημήτριος Ζιτσαίος, ο Κοντολόλης, ο Παπαδημητρίου , ο Θεοδόσιος Πράσσος κλπ.

[1] Οι μαθητές που στα ονόματά τους επισημειώνεται αστερίσκος είτε επανέκαμψαν στη Ζίτσα είτε δεν καταγράφεται η περαιτέρω εξέλιξη των σπουδών τους.

[2] Προκειμένου να αποφευχθεί σύγχυση, ας υπομνησθεί ότι πριν αποκρυσταλλωθεί και παγιωθεί η φυσιογνωμία της η Ζωσιμαία λειτουργούσε κατά περίπτωση και κατά περιόδους με διαφορετικά σχήματα. Άλλοτε με ενιαία μορφή και συνεχή αρίθμηση τάξεων, άλλοτε πάλι χωρισμένη σε δύο τμήματα, ως εξής: Σχ. έτος 1845-46: τάξεις 6 συνεχείς, 1846-50: τάξεις 7 συνεχείς, 1850-52: 3 τάξεις Γυμν. και 4 Ελλ. Σχολείου, 1853-55: τάξεις 6 (3 + 3), 1855-57: 5 συνεχείς, 1857-58: τάξεις 6 (3 + 3). Φαίνεται πως από το 1858-59 και εξής εναρμονίζεται με τα εν Ελλάδι κρατούντα και αποκτά μορφή πλήρους Γυμνασίου, αποτελούμενη από 7 τάξεις, εκ των οποίων οι 4 είναι Γυμνασιακές και οι 3 σχολείου. Είναι σαφές ότι στην περίπτωση της συνεχούς αρίθμησης η ανώτερη τάξη δηλώνεται με τον αριθμό 1 και οι αμέσως κατώτερες κατ' αύξουσα αριθμητική κλίμακα. Επίσης σε σύνολο 7 τάξεων θεωρήσαμε τις 4 ως σχολειακές και σε σύνολο 6 τρεις και τρεις, σύμφωνα πάντα με τις ενδείξεις του αρχείου, για την περίοδο ασφαλώς πριν το 1850. Δυσκολία παρουσίασε η αντιστοίχιση στην περίπτωση των 5 συνεχών τάξεων, λόγω της ασαφούς ή και συγκεχυμένης καταχώρισης πληροφοριών.

[3] Καταχωρίσαμε στις παρατηρήσεις μόνον όσες αφορούν το ερευνητικό μας πεδίο. Τα παρατηρούμενα κενά οφείλονται σε πλημμελή ενημέρωση του αρχείου της Σχολής.

[4] Βλ. <Γεώργιος Πλατάρης>, Κώδικας χώρας Μετζόβου των ετών ΑΨΗ΄- ΑϡΖ΄ [1708-1907]. Δι' εξόδου και διά χειρός ελαχίστου και αμαθούς τινός Μετσοβίτου Γεωργίου μεν τούνομα Πλατάρη δε τουπίκλην. Αθήνα, <τυπ. Αθηνά>, αϡπβ΄ [1982], σ. 167-169, έγγραφο αρ. 134: Αίτηση μουχταροδημογερόντων 21 χωριών του ναχαγιέ Κουρέντου προς τον μουτεσαρίφ πασιά με χρονολ. Ιανουάριος 1868: *βλέποντες ότι ...εφαρμόζονται δραστηρίως και επί του πτωχού Ναχαγιέ μας αι νέαι μεταρρυθμίσεις ... επειδή ως κεντρικώτερον μέρος της επαρχίας μας ενεκρίθη το χωρίον Ζήτσα, όπου θεωρειται και είναι η διαρκής έδρα του Μουντήρι ...εκλέξαμεν αντιπρόσωπόν μας τον εις Ζήτσαν διαμένοντα Κύριον Μιχαήλ Γ. Γκάλγκον Ζητσαίον, άνθρωπον τίμιον και ακαιραίου χαρακτήρος, και προ πάντων επί των Β. υποθέσεων...* κτλ (παρακαλούν να εγκριθεί και να αναγνωριστεί ως τέτοιος). Πρβλ. καταχώριση του εγγράφου και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 571-573. Στη σ. μάλιστα 569 ο Μπέττης αποδίδει στο Μ. Γ. Γκάλγκο την ιδιότητα του δικηγόρου. Ωστόσο η όποια εξέλιξη σπουδών του δεν φαίνεται στο Αρχείο της Ζωσιμαίας, αφού, αν και άριστος, δεν εντοπίζεται στη συνέχεια στη Σχολή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

18.	Δημήτριος Εμμανουήλ	Τάξις 7η [1848-49]	Δεν εξετάσθηκε
19.	Κων/νος Λεοντίδης [;][1]	Α΄ Γυμν. [1854-55] Γ΄- Δ΄ Τάξεις [1855-57] Γ΄ Γυμν. [1857-58]	Αποφοίτησε – βλ. χωρισμό τάξεων Ζ. Σχ.
20.	Παναγ. Κ. Λάμπρος	Β΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1854-55 έως 1860-61]	[ακροατής στη Δ΄]
21.	Μιχ. Θ. Χρυσοχόος	Α΄ Γυμν. – Γ΄ ή Δ΄ Γυμν. [1854-55 έως 1856-57] Γ΄ & Δ΄ Τάξεις [1855-57]	[εκ της σχολής Ζίτσης][2]
22.	Αναστάσιος Πανταζή Χαραλάμπους [Βίλλας ή Γουδίνος][3]	Β΄ Σχολ. – Γ΄ Γυμν. [1854-55 /ή 1855-56 έως 1859-60]	
23.	Κ. Β. Παπασταύρος	Α΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1854-55 έως 1860-61]	
24.	Ιωάννης Δ. Τσέτσης	Α΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1855-56 έως 1860-61]	
25.	Δημ. Χ. Παπατσουρίδης / ή Παπατσορίδης	Γ΄ τάξις[= Α΄ Γυμν.] – Δ΄ Γυμν. [1856-57 έως 1859-60]	
26.	Κων/νος Χ. Τσέλιος	Β΄ Τάξις [= Γ΄ Σχ.] – Δ΄ Γυμν. [1856-57 έως 1861-62]	
27.	Δημ. Χρ. Καρώνης	Γ΄ Τάξις [= Α΄ Γυμν.] – Δ΄ Γυμν. [31-1-1857 έως 1860]	Απήλθε τον Ιανουάριο
28.	Κων/νος Ι. Κάππας	Γ΄ Τάξις [= Α΄ Γυμν.] – Δ΄ Γυμν. [31-1-1857 έως 1860]	
29.	Γεώργιος Κωνστ. Γάγαλης	Α΄ – Β΄ Σχ. [1857-58 έως 1859]	απήλθε μετά 6 μήνας
30.	Γεώργιος Χρ. Κωφός	Β΄ Σχ. [1858-59]	απήλθε μετά 1 μήνα [;]
31.	Νεόφυτος Β. Εξάρχου [ιερομόναχος]	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [21-5-60 έως 1861]	
32.	Παναγ. Π. Κατσιουλίδης	Β΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1860-61 έως 1863]	
33.	Ιωάννης Μιχ. Παπαπάνου	Β΄ Γυμν. [1860-61]	
34.	Αναστ. Ιω. Συμμάρης	Β΄ Γυμν. [1860-61]	
35.	Κων/νος Παπαδημητρίου	Β΄ Γυμν. – Γ΄ Γυμν. [1860-61 έως 1861-62]	
36.	Στέφανος Γ. Εμμανουήλ	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1859-60 έως 1861]	
37.	Νικ. Ι. Παπασταύρου	Β΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [Ιαν. 1861 έως 1867]	
38.	Τριαντ. Αν. Κατσουλίδης	Α΄ Σχ. [1861-62]	
39.	Ιωάννης Παπαδημητρίου	Β΄ Γυμν. [1861-62]	
40.	Νικόλαος Στυλιανού [Στύλος]	Α΄ Γυμν. [1861-62]	
41.	Γεώργιος Ι. Λεοντίδης	Α΄ Γυμν. – Γ΄ Γυμν. [1861-62 έως 1864]	

[1] Βλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 40. – ΑΔΣΖ / [Μ. Ζέρβας], *ό. π.*, σ. 10. Πρβλ. και αρχείο Στ. Καρούλη, *Οικογενειακόν δένδρον των Οικογενειών Στράτου, Καρούλη, λιόντου Χαντζάρα ή λεοντίδη*, όπου αναφέρεται Κωνσταντίνος Δημητρίου Λεοντίδης, πρώτος εξάδελφος των Γεωργίου και Βασιλείου Ι. Λεοντίδη, που φαίνεται να κινείται στα χρονικά πλαίσια που μας απασχολούν εν προκειμένω. Διαφορετικά ο Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 8ον, σ. 65, συγκαταλέγει τον Κ. Λεοντίδη στους Ζαγορίσιους.

[2] Βλ. Μ. Χρυσοχόος, «Τα έργα της Εταιρείας ο "Ελληνισμός"», εφ. *Πύρρος*, φ. 117 / 23-7-1905. Πρβλ. και Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 154. Όπως συνάγεται έμμεσα από την αφήγηση του Χρυσοχόου, περάτωσε τις σπουδές του στο Σχολαρχείο Ζίτσας την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου (1853-54) και στη συνέχεια εγγράφηκε στη Ζωσιμαία (1854-55 Α΄ Γυμνασίου). Μετά την αποφοίτησή του πήγε στην Αθήνα, με την πρόθεση να συνεχίσει τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο, το 1858-59, όπως λέει, ωστόσο η αλήθεια είναι ότι βρέθηκε εκεί ήδη από το 1857-58. Φαίνεται πως πρόκειται για λάθος εκ παραδρομής που οφείλεται στη μεγάλη ηλικία και στη χρονική απόσταση από τα αναπολούμενα γεγονότα. Πρβλ. σχετικά με το χρόνο μετάβασής του στην Αθήνα Αρχείο Τρίμμη, Επιστολές του προς Ζώη Κ. Μπουτάτη με τοποχρονολογία Αθήνα 12-12-1857 και 20-2-1858.

[3] Βλ. εφ. *Ελευθερία*, φ. 55 / 12-6-1924: *Απέθανεν ο μαθουσάλας της Ζίτσης Αναστάσιος Γουδίνος φέρων έναν αιώνα επί της ράχεώς του κτλ.* [άρα γεννήθηκε περί το 1824 – όμως στο ΑΚΖ/ ΜΑ-1914, α/α 11, σημειώνεται χρ. γέννησης το 1839. Η εκπαιδευτική του διαδρομή επίσης μας οδηγεί να δεχτούμε ως ορθή τη 2η εκδοχή].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

42.	Θωμάς Νικ. Λιάσκου	Β΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1861-62 έως 1864]	
43.	Αριστ. Αντ. Βοϊδίτσης	Β΄ Γυμν. [δι' εξετάσεως] – Γ΄ Γυμν. [1863-64 έως 1865]	
44.	Πέτρος Κωνσταντίνου	Β΄ Σχολ. [1864-65]	
45.	Μιλτιάδης Αντ. Βοϊδίτσης	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1865-66 έως 1869]	
46.	Νικόλαος Κ. Γύρας	Α΄ Γυμν. [δι' εξετ.] – Δ΄ Γυμν. [1863-64 έως 1867]	
47.	Παναγ. Νικ. Πράσσος	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1864-65 έως 1869]	Μη εξετ. στη Δ΄ – απήλθε προ των εξετάσεων.
48.	Κων/νος Γ. Πράσσου	Α΄ Σχ. – Β΄ Σχ. [2-6-1865 έως 1866]	
49.	Κων/νος Ι. Πράσσος	Β΄ Σχ. [1869-70, ήτοι 6-2-1870]	
50.	Νικ. Γ. Ξυλάνης	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1865-66 έως 1870]	
51.	Χριστ. Γρηγ. Οικονόμου	Α΄ Σχ. [1865-66]	
52.	Δημ. Χρ. Καραμισίνη	Α΄ Σχ. [21-4-1865 έως 1866]	[έμεινε:]
53.	Νικόλαος Μιχ. Κοσμάς	Α΄ Σχ. [19-5-1865 & 1865-66] Γ΄ Σχ. [1866-67]	μη εξετασθείς
54.	Ιωάννης Κ. Γάγαλης	Α΄ Σχ. [1867-68]	[σχ. Ζίτσας]
55.	Νικ. Μιχ. Γκάλγκος	Γ΄ Σχ. [1867-68]	μη εξετασθείς
56.	Βασίλειος Ι. Λεοντίδης* (Χαντζιάρας)	Γ΄ Σχ. [1867-68]	μη εξετασθείς
57.	Χριστόδ. Λ. Παπαχρόνη	Β΄ Σχ. [1869-70]	μη εξετασθείς
58.	Κων/νος Σπ. Μπέγκας	Α΄ Σχ. [1872-73]	[σχ. Ζίτσας]
59.	Ευάγγελος Σπ. Μπέγκας	Α΄ Σχ. [1885-86] / έμεινε	Εκ της σχολής Ζήτσης
60.	Νικόλαος Κοντολόλης	Γ΄ Γυμν. [1873-74]	Εκ του Β΄ Γυμν. Μεσολογγίου
61.	Γεώργιος Κοντολόλης[1]	Γ΄ Σχ. [1873-74]	[ομοίως]
62.	Κων/νος Πρωτόπαπας	Γ΄ Σχ. [1873-74] [Γ΄ Γυμν. Βαρβακείου]	[Ζίτσης]
63.	Φίλιππος Αν. Πράσινος [Πράσσος]	Α΄ Σχ. [1874-75] + Β΄ Σχ. [1875-76 &1876-77 / ανεξ.]	εκ της Μαρ. Σχολής
64.	Μιλτιάδης Α. Πράσινος	Α΄ Σχ. [1877-78] / μη εξετασθείς	εκ της Μαρ. Σχολής
65.	Ανδρέας Σ. Πράσινος	Α΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1887-88 έως 1890]	Εκ της σχολής Ζήτσης
66.	Δημήτριος Δ. Τσέτσης [Τζέτζης]	Γ΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1875-76 έως 1879]	
67.	Χριστόδ. Στ. Μπότσιος [Βότσιος]	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1875-76 έως 1879]	
68.	Δημ. Γ. Νικολαΐδης	Β΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1875-76 έως 1878]	
69.	Γεώργιος Μ. Γκάλγκος	Α΄ Γυμν. – Γ΄ Γυμν. [1875-76 έως 1878]	
70.	Γεώργιος Β. Λάππας	Α΄ Γυμν. [1875-76]	
71.	Νικόλαος Αν. Εμμανουήλ*ΑΜΙ[2]	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1875-76 έως1881]	[σχ. Ζίτσας]
72.	Ιωάννης Κ. Βάης	Β΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1876-77 έως 1878]	
73.	Δημ. Σ. Μπότσιος	Α΄ Σχ. – Β΄ Σχ. [1876-77 έως 1878]	ανεξ.
74.	Βασίλειος Δ. Βότσης	Β΄ Σχ. [1877-78] / ανεξέταστος	

[1] Γ. Π. Κοντολόλης εμφανίζεται σε κατάλογο συνδρομητών στο Ε. Ι. Γεωργιάδης, *Η Ζίτσα*..., ό. π., με 15 αντίτυπα, γεγονός που υποδηλώνει πέραν της αγάπης προς την ιδιαίτερη πατρίδα και οικονομική ευμάρεια. Φαίνεται πως πρόκειται για τον έμπορο της Πάτρας που κατά το 1882 συνέπηξε εμπορική επιχείρηση με κάποιον Ν. Δ. Λάππα. Βλ. σχετικά *ΦΗ*, φ. 433 / 8-6-1901. Είναι άραγε ο ίδιος που φοιτά στη Ζωσιμαία; Στην εκτίμηση αυτή μάλλον θα καταλήξουμε με βάση και τη φοίτηση των Γ. & Ν. Κοντολόλη στο Μεσολόγγι. Πιθανότατα ο πατέρας τους ήταν εγκατεστημένος εκεί ως έμπορος κατά τα φαινόμενα και στη συνέχεια ο ένας γιος μετακινήθηκε προς την Πάτρα, σφύζον αστικό κέντρο της εποχής με ευκαιρίες για διευρυμένη εμπορική δραστηριότητα.

[2] Πρβλ. ΑΜΙ, Υποτροφίες Εκπαιδευτηρίων Ιωαννίνων. Κατάστασις δικαιούχων μαθητών, στο εξής Α.V. ΣΤ1, φ. 1, 7, 13, 18, 23, 27.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

	[Μπότσιος]	Γ΄ Σχ. [1878-79]	Έμεινε
75.	Ιωάννης Ιεροδ. Ματσάγκας	Α΄ Γυμν. [1877-78] / ανεξέταστος	Ως δόκιμος
76.	Μιχαήλ Β. Σλήτας*	Γ΄ Σχ. [1877-78]	[σχ. Ζίτσας] Ανεξέταστος
77.	Ιωάννης Α. Κατσιουλίδης*	Α΄ Σχ. [1877-78]	Ανεξέταστος
78.	Νικ. Π. Λάμπρου[1]	Β΄ Σχ. – Δ΄ Σχ. [1878-79 έως 1881]	[σχ. Ζίτσας] Έμεινε στη Δ΄
79.	Δημήτριος Κάππας	Δ΄ Σχ. [1878-79]	
80.	Αναστ. Χ. Κοντογιάννης	Α΄ Σχ. [1879-80]	
81.	Νικόλαος Κ. Βάης	Γ΄ Σχ.– Γ΄ Γυμν. [1880-81 έως 1884-85]	Ανεξέταστος στη Γ΄ τάξη
82.	Στέφανος Βασιλείου [Εμμανουήλ:]	Β΄ Σχ. [1881-82/ανεξέτ. έως 1882-83]	
83.	Αθανάσιος Γ. Σλήτας[2]	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1882-83 έως 1886]	[σχ. Ζίτσας]
84.	Χριστόδ. Α. Δαγκλής[3]	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1882-83 έως 1886]	[σχ. Ζίτσας]
85.	Δημ. Κ. Χαβιαράς[4]	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Σχ. [1882-83 έως 1884] + 1884-85 Α΄ Γυμν. / ανεξ. & 1885-86 Α΄ Γυμν.	[σχ. Ζίτσας] Έμεινε
86.	Φίλιππος Γ. Φίλης[5]	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Σχ. [1882-83 έως 1885] /ανεξ. – απήλθε]	[σχ. Ζίτσας]
87.	Θεόδωρος Θ. Λιάσκος	Β΄ Σχ. [1883-84] + Δ΄ Σχ. [1884-85 & 1885-86/ ανεξ. – απήλθε και τις 2 φορές]	[;]
88.	Μιχαήλ Ν. Γκούμας [Κούμας][6]	Γ΄ Σχ. – Β΄ Γυμν. [1883-84 έως 1887]	[σχ. Ζίτσας] ανεξέταστος – απήλθε την 1η Μαΐου
89.	Εμμανουήλ Ιωάννου Γεωργιάδης[7]	Δ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1883-84 έως 1888-89]	
90.	Σταύρος Παπανίδης	Γ΄ Σχ. [1883-84]	Δεν φοίτησε
91.	Θεόδωρος Κων. Καρώνης	Γ΄ Σχ. [1883-84]	Ανεξέταστος
92.	Γεώργιος Δ. Στέργιος[8]	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1884-85 έως 1888-89]	[σχ. Ζίτσας]
93.	Πέτρος Κ. Μπάης	Δ΄ Σχ. [1884-85] / ανεξέταστος	εκ της σχολ. του χωρίου
94.	Δημ. Γ. Γάγαλης	Γ΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1885-86 έως 1889-90] / ανεξέτ.	εκ του σχολ. Ζήτσης
95.	Αλέξανδρος Γ. Πράσσος	Β΄ Σχ. [1885-86] / ανεξέτ. – απήλθε	εκ του σχολ. Ζήτσης
96.	Γεώργιος Ν. Γιούνης	Α΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1885-86 έως 1893]	Εκ της Καπλανείου
97.	Νικόλαος Γ. Γάγαλης	Β΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1885-86 έως 1892]	Εκ της σχολής Ζήτσης
98.	Δημ. Κ. Γιούνης	Α΄ Σχ. [1885-86] / ανεξέταστος - απήλθε	εκ της Καπλανείου σχολής

[1] Πρβλ. και ΑΜΙ, Α.V. ΣΤ1, φ. 2, 8, 14, 19, 23]. Στο φ. 28 (περίοδος Απρ. – τέλος Αυγ. 1881) δεν αναφέρεται. Μάλλον έπαψε να λαμβάνει την υποτροφία.

[2] Πρβλ. και ΑΜΙ, *ό. π.*, φ. 50, 59, 60, 64, 75, 84 και λυτά έγγραφα στον ίδιο κώδικα (αρ. εισαγ. 100 / 1-7).

[3] Πρβλ. και ΑΜΙ, *ό. π.*, φ. 50, 55, 59, 60, 64, 69, 75, 79, 84, 90 και λυτά έγγραφα στον ίδιο κώδικα (αρ. εισ. 100 / 1-7).

[4] Πρβλ. και ΑΜΙ, *ό. π*, φ. 51, 58, 61, 65, 76, 79, 84.

[5] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 120 / αρ. 3582 / 22-5-1889 [*επικ. αποδεικτ. δι' ού δηλούται ότι ο εκ Ζίτσης Φίλιππος Γ. Φίλης μαθητής της Ζωσιμαίας Σχολής (α. μ. 2377) διήκουσε τα μαθήματα της Δ΄ του Ελληνικού Σχολείου κατά το 1884-85*]. Πρβλ. και ΑΜΙ, Α.V. ΣΤ1, φ. 54, 58, 61, 65, 70, 76, 88.

[6] Πρβλ. και ΑΜΙ, *ό. π.*, φ. 85.

[7] Βλ. Ε. Ι. Γεωργιάδης, *Ζίτσα. Η Κωμόπολις της Ηπείρου*, εν Αθήναις 1889, σ. 6 [υπογράφει ως μαθητής της Δ΄ του Ζωσιμαίου Γυμνασίου].

[8] Πρβλ. και ΑΜΙ, *ό. π.*, φ. 84.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

99.	Δημ. Ν. Δαγκλής	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1885-86 έως 1892]	Εκ της σχολής Ζήτσης
100.	Σταύρος Γ. Παυλίδης [Χαντζιάρας]	Β΄ Γυμν. / ή [Β΄ Σχ.;] [1885-86]	εκ της σχολ. Ζήτσης
101.	Νικ. Δ. Στέργιος	[με βάση την ηλικία Α΄ ή Β΄ Σχ.] [1885-86]	[σχ. Ζίτσας]
102.	Κων. Μ. Γκαλαγκόνης	Α΄ Σχ. – Δ΄ Σχ. [1886-87 έως 1893]	Εκ της Μαρ. Σχολής
103.	Σταύρος Ι. Ζέρβας	Γ΄ Σχ. [1886-87] / ανεξέτ. – απήλθε	εκ της σχολ. Ζήτσης
104.	Ιωάννης Δ. Γκάλγκος	Γ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1887-88 έως 1891]	Ανεξέταστος στην Α΄ Γυμν.
105.	Ιωάννης Γ. Γύρας	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1887-88 έως 1897]	[Διέκοψε και επανήλθε.]
106.	Κοσμάς Δ. Μαγκλογιάννης	Γ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1888-89 έως 1891]	εκ της σχολ. Ζήτσης
107.	Χαράλ. Στ. Πράσσος	Α΄ Σχ. [1889-90] / έμεινε	εκ της σχολ. Ζήτσης
108.	Δημήτριος Χαρ. Λιάσκος	Α΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1889-90 έως 1897]	Εκ της Καπλαν.
109.	Χριστόδ. Ν. Μαντάς	Γ΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1889-90 έως 1896] / απεσύρθη τη 12η Μαΐου	εκ της σχολ. Ζίτσης
110.	Πέτρος Παπακωνσταντίνου	Α΄ Γυμν. [1889-90]	ανεξ. / απήλθεν αρχάς Μαΐου.
111.	Δημ. Ν. Γκάλγκος	Δ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1890-91 έως 1892]	εκ Ζίτσης
112.	Νικ. Στ. Πράσσος	Δ΄ Σχ. /έμεινε – Α΄ Γυμν. [1890-91 έως 1893] / απεκλείσθη πάσης εξετάσεως	Κωμοπόλεως
113.	Σταύρος Σιλβ. Καρώνης	Γ΄ Σχ. [1890-91]	Κωμοπόλεως
114.	Ευάγγ. Σιλβ. Καρώνης	Β΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1890-91 έως 1895]	Κωμοπόλεως
115.	Δημοσθένης Κ. Πράσσος	Α΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1890-91 έως 1899]	Εκ της Καπλαν.
116.	Στέφανος Δ. Γάτσιος	Δ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1890-91 έως 1895]	Εκ της σχολής Ζίτσης
117.	Φίλιππος Κ. Γάτσιος	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Σχ. [1890-91 έως 1893]	Σχολ. Ζήτσης
118.	Δημ. Γ. Καρούλης	Γ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1890-91 έως 1893]	Σχολ. Ζήτσης
119.	Νικ. Αν. Γουδίνος	Β΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1890-91 έως 1892]	Σχ. Μετσόβου
120.	Ηλίας Χαρ. Γύρας	Γ΄ Σχ. [1891-92]	σχ. Ζίτσης
121.	Χρ. Ν. Νικολαΐδης	Γ΄ Σχ. [1891-92]	[σχ. Ζίτσας]
122.	Γεώργιος Ν. Κασσής	Β΄ Σχ. [1891-93]	[σχ. Ζίτσας]
123.	Βασίλειος Γ. Φωλλίδης	Γ΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1891-92 έως 1898] – αλλά [1898-99] Δ΄ Γυμν. [απόφ. του Γυμν. Άρτας][1]	Σχολ. Ζήτσης
124.	Δημ. Ν. Μαντάς	Β΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1891-92 έως 1894]	Σχολ. Ζίτσης
125.	Γεώργιος Στ. Τσιπόγιας	Α΄ Σχ. [1891-92 έως 1895!!!]	Λύκειο Αράπη
126.	Ιωάννης Δ. Χρυσοχόος	Γ΄ Σχ. [1891-92] & Β΄ Γυμν. [1900-01]	Ενδεικτ. Σχολ. Ζίτσης & εξετ.
127.	Σταύρος Χαρ. Γύρας	Γ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1889-90 έως 1893]	Απεχώρησε τη 14η Μαΐου
128.	Ιωάννης Δ. Λιάπης	Β΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1890-91 έως 1897], Δ΄ Γυμν. [1897-98]	[Απολ. από Γυμν. Άρτας, μετά συμπληρ. εξετάσεις][2]
129.	Λεωνίδας Ζ. Βαζίνας	Α΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1892-93 έως 1900]	Ενδ. Καπλαν.
130.	Δημοσθένης Γ. Σακκάς	Α΄ Σχ. [1892-93] & Γ΄ Σχ. [1896-97]	Ενδ. Καπλαν. & Ενδ.Λυκ.Αράπη [για Γ΄ σχ.]
131.	Δημ. Γ. Τρίμμης	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1892-93 έως 1897]	Ενδ. σχολής Ζίτσης

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Απολυτ. αρ. 44 του εν Άρτη Γυμνασίου [αρ. μαθ. 54, αρ. βιβλ. πιστ. 335] / εν Άρτη τη 2-3-1901.

[2] ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: αποδεικτικόν με αρ. μαθ. 20 και αρ. βιβλ. πιστ. 457 / εν Άρτη τη 15-1-1903.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

132.	Αλέξ. Κ. Πρωτόπαπα	Δ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1892-93 έως 1894] / δεν ενεφανίσθη εν ταις κατ' Ιούνιον εξετάσεις	ενδ. σχολ. Ζίτσης
133.	Πολυχρόνης Χ. Παπαχρόνη	Α΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν.[1894-95 έως 1901]	Απ. Καπλαν.
134.	Δημ. Γ. Κασής	Α΄ Σχ. [1894-95]	Ενδ. Αστ. Σχολ. Γρεβενών
135.	Ιωάννης Ν. Αλέξης	Α΄ Γυμν. [1897-99][1], Β΄ Γυμν. [1902-03][2]	Ενδ. σχολ. Ζίτσης & εξετ.
136.	Σταύρος Ν.Παπαδιαμάντης	Α΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1897-98 έως 1900]	Καπλάνειος
137.	Κ. Ευ. Μπότσιος	Γ΄ Σχ. [1893-94]	[Ζίτσης]
138.	Στέφανος Δ. Βριζάλας	Δ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1892-93 έως 1893-94] / απεκλείσθη πάσης εξετάσεως δι' απουσίας	[Ενδεικτ. Σχολ. Ζίτσης]
139.	Βασίλειος Π. Καρώνης	Γ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1895-96 έως 1898]	Ενδ. σχολής Ζίτσης
140.	Περικλής Αθ. Γισύνης	Α΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1896-97 έως 1904]	Απ. Καπλαν.
141.	Εμμ. Π. Μίσιος	Α΄ Γυμν. [1896-97][3] Β΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1897-98 έως 1903]	Ενδεικτ. σχολ. Ζίτσης
142.	Σταύρος Ν. Στύλος	Α΄ Γυμν. [1897-98]	Ενδ. σχολ. Ζίτσης
143.	Αναστ. Ν. Παπασταύρος	Α΄ Γυμν. [1898-99]	Εκ της σχολ. της πατρίδος
144.	Κ. Γ. Φωλλίδης	Α΄ Γυμν. [1898-99]	Έμεινε [Ζίτσης]
145.	Κων. Ν. Νικολαΐδης	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1899-00 έως 1902]	Ενδεικτ. σχολ. Ζίτσης
146.	Νικόλαος Δ. Φωλλίδης	Γ΄ Σχ. – Δ΄ Γυμν. [1899-00 έως 1904]	Ενδεικτ. σχολ. Ζίτσης & εξετ.
147.	Πέτρος Κ. Τσέλιος[4]	Α΄ Γυμν. [1899-1900] / δεν εξετάσθηκε	Ενδ. σχ. Ζίτσης
148.	Σπυρίδων Ν. Αλεξίου	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1900-01 έως 1905]	Ενδ. σχολής Ζίτσης
149.	Σπυρ. Χ. Γεωργιάδης	Α΄ Γυμν. [1900-01 έως 1902]	Ενδεικτ. σχολής της πατρίδος
150.	Ζώης Κ. Μπουτάτης	Α΄ Γυμν. [1901-02 και 1902-03 / αποχώρησε στις 11-10-1902[5]]	Εκ της πατρίδος
151.	Αλέξ. Γ. Νικολαΐδης	Α΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1902-03 έως 1907]	Απ. Καπλαν.
152.	Θεόδωρος Κ. Πράσσος	Α΄ Γυμν. [1902-03 έως 1904]	Εκ της σχολής της πατρίδος
153.	Νικόλαος Αρ. Λιάσκος	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1902-03 έως 1904]	Εκ της σχολής της πατρίδος
154.	Μιχαήλ Ι. Γάγαλης	Α΄ Γυμν. – Γ΄ Γυμν. [1902-03 έως 1907]	Εκ της σχολ. της πατρίδος
155.	Κων. Ι. Παπαδιαμάντης	Γ΄ Σχ. [1902-04]	Ενδ. σχολής της πατρίδος

[1] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή εφόρων των σχολείων Ζίτσης προς πρόξενο κ. Γ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 23-1-1897, σύμφωνα με την οποία εγγράφηκε στην Α΄ Γυμνασίου τη χρονιά 1896-97. Μήπως τα στοιχεία εγγραφής είναι εσφαλμένα και εκ παραδρομής αναγράφηκε ως χρόνος φοίτησης το διάστημα 1897-99 αντί του ορθού 1896-98; Σε διαφορετική περίπτωση προκύπτει τριετής φοίτηση στην Α΄ Γυμνασίου, πράγμα κάπως αμφίβολο. Περισσότερο πιθανή θεωρώ τη μη φοίτησή του την πρώτη χρονιά και την επανάκαμψή του στα μαθητικά θρανία την αμέσως επόμενη.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: αίτηση Ι. Ν. Αλέξη προς γεν. Πρόξενο Ν. Μπέτσο [αρ. πρωτ εισερχ. εγγρ. 3 / ελήφθη 5-1-1903] περί υποτροφίας από κληρ. Α. Φιλίτη για συνέχιση σπουδών στη Ριζάρειο και περιβολή ιερατικού σχήματος. Πρβλ. *ό. π.*: Κατάσταση Ζιτσαίων υποψηφίων υποτρόφων, χ. χ.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: επιστολή εφόρων των σχολείων Ζίτσης προς πρόξενο κ. Γ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 23-1-1897.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: πιστ. Ζωσ. Σχολής αρ. 44 / εν Ιωαννίνοις τη 11-1-1903. Πρβλ. και κατάσταση Ζιτσαίων υποψηφίων υποτρόφων [στο ίδιο], χ. χ. [1902-03].

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Πιστοποιητικό Ζωσιμαίας Σχολής, αρ. 45 / εν Ιωαννίνοις τη 11-1-1903.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

156.	Βασίλειος Ν. Βάης	Β΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1902-03 έως 1904]	Πιστ. Ξυλάνη
157.	Ευθύμιος Παπαευθυμίου	Γ΄ Σχ. [1902-03]	Ενδ. της σχ. της πατρίδος
158.	Χριστ. Ανδρ. Δαγλής	Α΄ Γυμν. [1902-03]	Ενδ. της σχ. της πατρίδος
159.	Δημήτριος Χρ. Παπαχρόνη	Α΄ Σχ. – Γ΄ Γυμν. [1903-04 έως 1909]	[απ. Καπλαν.]
160.	Μιχαήλ Λ. Κοντογιάννης	Α΄ Σχ. [1903-04]	Απ. Καπλαν.
161.	Σωτήριος Γ. Παππάς	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1905-06 έως 1909]	Ενδ. της σχολ. της πατρίδος
162.	Δημοσθένης Μπελισώρης	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1905-06 έως 1908]	Ενδ. της σχ. της πατρίδος
163.	Μιλτιάδης Γ. Κόρδας	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1905-06 έως 1909]	Ενδ. της σχολής της πατρίδος
164.	Γεώργιος Δ. Τζέτζης	Α΄ Γυμν. – Δ΄ Γυμν. [1905-06 έως 1910]	Ενδ. της σχολής της πατρίδος
165.	Δημοσθένης Π. Καρώνης	Γ΄ Σχ. – Α΄ Γυμν. [1906-07 έως 1909]	Ενδ. της σχολής της πατρίδος
166.	Ευάγγ. Παπαδημητρίου	Γ΄ Σχ. [1907-08]	Ενδ. σχολής Ζίτσης
167.	Εμμανουήλ Ι. Βάης	Α΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1907-08 έως 1911]	[απ. Μαρουτσ.]
168.	Κων/νος Δ. Γύρας	Α΄ Γυμν. – Γ΄ Γυμν. [1908-09 έως 1913]	Ενδ. Ροβερτείου σχολής[1]
169.	Ζώης Χ. Παπαχρόντης	Α΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1910-11 έως 1913]	Απ. Βαλαν.
170.	Κων/νος Π. Εξάρχου	Α΄ Σχ. – Γ΄ Σχ. [1910-11 έως 1913]	Ενδ. σχολής της πατρίδος
171.	Χαράλ. Δ. Γουδένος	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1910-11 έως 1913]	Ενδ. σχολής της πατρίδος
172.	Νικ. Στ. Τσιτόγιας	Α΄ Γυμν. [1910-12]	Της πατρίδος
173.	Ευάγγ. Αθ. Γιούνης[2]	Α΄ Σχ. – Β΄ Σχ. [1910-11 έως 1912]	Απ. Καπλαν.
174.	Εμμ. Γ. Νικολαΐδης	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1911-12 έως 1913]	Ενδ. σχολής της πατρίδος
175.	Νικ. Κ. Κόρδας	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1911-12 έως 1913]	Ενδ. της σχολ. της πατρίδος
176.	Ιωάννης Στ. Τρίμμης	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1911-12 έως 1913]	Ενδ. σχολής της

[1] Αν κρίνουμε από διαφημιστική καταχώριση των υπευθύνων του Ροβέρτειου Γυμνασίου στην εφ. *Νεολόγος*, φ. 1941 / 23)4-8-1875, φαίνεται πως η Ροβέρτειος σχολή, που προφανώς συμπεριλαμβάνει και το Ροβέρτειο γυμνάσιο, εδρεύει στη συνοικία Ρούμελι – Χισάρ του Βοσπόρου και είναι ιδιωτικό εκπαιδευτήριο (το γεγονός ότι η εφημερίδα προτρέπει τους επιθυμούντες να *εγγραφούν* στο Γυμνάσιο να απευθύνονται και στους τραπεζίτες κ. C. Hanson et Cie στο Περσεμπέ – παζάρ εις Γαλατάν ομιλεί εύγλωττα περί αυτού). Στόχος μάλιστα είναι η απόκτηση *εντελούς πρακτικής αγωγής*. Είναι φανερό ότι η φοίτηση στη σχολή προϋποθέτει κάποιο επίπεδο ευμάρειας που ο πατέρας του Κ. Γύρα Δημήτριος (γενν. στη Ζίτσα το 1867, όνομα πατρός Χαρίσης – δεν εντοπίζεται στη Ζωσιμαία Σχολή, πιθανότατα φοίτησε στα σχολεία της γενέτειρας), τοκιστής / τραπεζίτης το επάγγελμα, φαίνεται πως διέθετε. Ενδεχομένως και γνωριμίες του με τους τραπεζιτικούς κύκλους της Κων/πολης να οδήγησαν στην επιλογή αυτή, που άλλωστε καθορίζεται χρονικά από τη διάρκεια των επαγγελματικών του υποχρεώσεων στην Πόλη. Πρβλ. για οικονομική κατάσταση της οικογένειας και <Ω>, «Ιστορία ενός γιατρού. Νικόλαος Γύρας», *ΗΕτ* ΙΘ΄ / 188 (1992), σ. 245 [: γιος, 4ος στη σειρά από 7 παιδιά, του Δημητρίου Γύρα, αδελφός του Κων/νου, *μιας οικογένειας οικονομικά δυνατής για την εποχή. Ο πατέρας του ... επαγγελματικές δραστηριότητες στην Ελλάδα και Αίγυπτο...*]. Ωστόσο βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τόμ. 2, έτος Α΄ 1881 [ανατ. 1985], τχ. Η΄, σ. 152: *την πέμπτην της προπαρελθούσης εβδομάδος η εν Βεβεκίω Ροβέρτιος σχολή εώρτασε την βράβευσιν των εν αυτή ευδοκιμησάντων μαθητών*, πληροφορία που θέτει εν αμφιβόλω ότι πρόκειται για ενιαίο σχολείο, αφού δεν φαίνεται να συμπίπτουν οι τοποθεσίες.

[2] Βλ. εφ. *Ελευθερία*, φ. 194 / 12-10-1925, πληροφορία ότι ο Ευάγγελος Δ. [Αθ.;] Γιούνης ήταν υπαστυνόμος της Αστυνομίας Πόλεων και παράλληλα καθηγητής στην Αστυνομική Σχολή Κέρκυρας. Αυτό ενδεχομένως σημαίνει ότι τα τυπικά προσόντα του ξεπερνούσαν το επίπεδο σπουδών που αντιστοιχεί στη Β΄ Σχολείου. Έτσι, το γεγονός ότι δεν υπάρχουν στοιχεία για περαιτέρω φοίτησή του στη Ζωσιμαία πιθανόν οφείλεται σε παραδρομή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

			πατρίδος
177.	Νικ. Αδ. Καρώνης	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1911-12 έως 1913]	ενδ. σχολής της πατρίδος
178.	Βασίλειος Κ. Ευθυμίου	Α΄ Γυμν. – Β΄ Γυμν. [1911-12 έως 1913]	ενδ. σχολής της πατρίδος
179.	Κων/νος Δ. Κάππας	Α΄ Γυμν. [1911-13]	ενδ. Γ΄ Σχολ. της πατρίδος
180.	Βασίλειος Ι. Βάης	Α΄ Σχ. [1912-13]	απ. Μαρουτσ.
181.	Βασίλειος παπα Σταύρου Ζέρβας	Α΄ Γυμν. [1912-13]	[Ζίτσης]
182.	Αλέξ. Ι. Παρδάλης	Α΄ Γυμν. [1912-13]	ενδ. σχολής της πατρίδος

Με βάση τα στοιχεία του πίνακα, από τους 182 φοιτήσαντες κατά καιρούς στη Ζωσιμαία οι 59 εγγράφηκαν σε γυμνασιακές τάξεις, γεγονός που παραπέμπει με υψηλό ποσοστό πιθανότητας σε προηγούμενη φοίτησή τους στο Σχολαρχείο της Ζίτσας (με εξαίρεση την περίπτωση του Νικόλαου Κοντολόλη, που αποδεδειγμένα ήλθε στη Σχολή από το Γυμνάσιο Μεσολογγίου, και του Κ. Δ. Γύρα από τη Ροβέρτειο Σχολή Κων/πόλεως).

Οι 45 φοίτησαν και σε σχολειακές και σε γυμνασιακές τάξεις. Οπωσδήποτε προκύπτει ένας αριθμός 104 μαθητών που παρακολούθησαν [και] γυμνασιακά μαθήματα στη Ζωσιμαία, δηλ. ένα ποσοστό 57,14 %. Από αυτούς τους 45 μαθητές οι 36 εγγράφηκαν στις Β΄, Γ΄ ή Δ΄ τάξεις Σχολείου, οι υπόλοιποι 9 εγγράφηκαν στην Α΄ Σχολείου.

Από τους άλλους 78, οι 45 εγγράφηκαν σε μία από τις Β΄, Γ΄ και Δ΄τάξεις Σχολείου (οι περισσότεροι στις Γ΄ και Δ΄ τάξεις), ενώ οι 32 φοιτούν στην Α΄ τάξη Σχολείου. Για έναν δεν έχουμε στοιχεία εγγραφής.

Συνολικά εγγράφηκαν στην Α΄τάξη Σχολείου 9+32=41. Από αυτούς προκύπτουν στοιχεία για 4 ότι αποφοίτησαν από το δημοτικό σχολείο Ζίτσας, 20 από τα δημ. σχολεία [και ιδιωτικά] των Ιωαννίνων, 1 από την αστική Σχολή Γρεβενών, ενώ για 16 δεν είναι σαφής η προέλευση, πάντως πιθανότατα προέρχονται από το δημοτ. σχολείο Ζίτσας.

Στις άλλες τάξεις του Σχολείου εγγράφηκαν συνολικά 36+45 = 81. Με εξαίρεση 2 που ήλθαν από άλλα σχολεία (Σχολή Μετσόβου και Σχολαρχ. Μεσολογγίου) οι υπόλοιποι 79 πιθανολογείται ότι προέρχονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία από το Σχολαρχείο Ζίτσας.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω 136 μαθητές θα πρέπει να προήλθαν από το Σχολαρχείο Ζίτσας, ποσοστό 74,72%, ωστόσο με πιθανές αποκλίσεις 2-2,5% ο αριθμός τους θα πρέπει να κυμαίνεται λογικά στο 72 – 72 ½ %. Οι 20 (4 σίγουρα + 16 πιθανότατα), ποσοστό 10,98%, πρέπει να προήλθαν από το δημ. σχολείο Ζίτσας. Αν συνυπολογίσουμε πιθανές αποκλίσεις της τάξης του 2-3% προσμετρούμε και ένα ποσοστό 8-9% στους προερχόμενους από το στοιχειώδη κύκλο της Ζίτσας. Οι 21 (11,53%) από τον κατώτερο κύκλο των Ιωαννίνων (10,98%) ή από επαρχιακό σχολείο (0,55%). Τέλος 4 από Σχολαρχείο και Γυμνάσιο Μεσολογγίου, Σχολαρχείο Μετσόβου και Ροβέρτειο Σχολή (2,2%), ενώ για 1 (0,55%) δεν υπάρχουν στοιχεία προέλευσης ούτε ένδειξη τάξης εγγραφής. Επομένως το 80% τουλάχιστον των μαθητών προέρχονται από τα σχολεία της κωμόπολης, κατώτερα και μέσα κατώτερου κύκλου (Σχολαρχείο), και μόλις το 20% περίπου φαίνεται να φοίτησε σε άλλα σχολεία[1]. Το γεγονός ασφαλώς παραπέμπει είτε σε μόνιμη εγκατάσταση των

[1] Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι και στην περίπτωση ακόμη που πιστοποιείται αποφοίτηση από δημοτικό σχολείο των Ιωαννίνων (ή άλλης περιοχής) δεν προκύπτει σίγουρα πλήρης ένταξη του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οικογενειών στα Γιάννινα ή αλλού είτε σε επαγγελματική δραστηριότητα του πατέρα στην πόλη (ή αλλού), που δημιουργούσε τις προϋποθέσεις εγγραφής και φοίτησης του ή των τέκνων του στα κατά τεκμήριο καλύτερα ποιοτικά σχολεία των Ιωαννίνων (στις υπόλοιπες περιπτώσεις η απομάκρυνση από το χώρο καταγωγής επέβαλλε αναγκαστικά τη φοίτηση στα σχολεία του τόπου εγκατάστασης).

Ενδιαφέρον έχει από την άποψη αυτή η κατανομή των μαθητών στα κατώτερα σχολεία των Ιωαννίνων και η επισήμανση της επαγγελματικής – κοινωνικής προέλευσής τους. Συγκεκριμένα: Μαρουτσαία σχολή = 5 μαθητές (Φ. & Μ. Αν. Πράσινος, Κ. Μ. Γκαλαγκώνης, Εμμ. & Β. Ι. Βάης), Καπλάνειος σχολή = 13 [-1] (Γ. Ν. Γιούνης, Δημ. Κ. Γιούνης, Π. Αθ. Γιούνης & Ευ. Αθ. Γιούνης, Π. & Δ. Χ. Παπαχρόνης, Στ. Ν. Παπαδιαμάντης, Δ. Χ. Λιάσκος, Δ. Κ. Πράσσος, Λ. Ζ. Βαζίνας, Δ. Γ. Σακκάς, Α. Γ. Νικολαΐδης και Μ. Λ. Κοντογιάννης), Βαλάνειος σχολή = 1 (Ζ. Χ. Παπαχρόνης), Λύκειο Αράπη 1 [+1] (Γ. Στ. Τσιπόγιας [+ Δ. Γ. Σακκάς]).

Επάγγελμα του πατέρα (15 γονείς συνολικά, επί συνόλου μαθητών 20): Ν. Γιούνης = παντοπώλης, Αθ. Γιούνης = παντοπώλης (πατέρας & υιός), Χρ. Λ. Παπαχρόνης (και ο πατέρας του Λάμπρος) = ξενοδόχος, Ν. Παπαδιαμάντης (στη συνέχεια και ο γιος του Σταύρος) = ξενοδόχος, Κ. Πράσσος = καφεψός [καφεπώλης], Ζ. Βαζίνας = ξενοδόχος, Γ. Σακκάς (γαμπρός στη Ζίτσα) = δικηγόρος, Γ. Νικολαΐδης = έμπορος, Ι. Κ. Βάης = παντοπώλης, Στ. Τσιπόγιας = οινοπώλης, Λ. Κοντογιάννης = κτηματικός [κτηματίας;], Κ. Δ. Γιούνης = [μάλλον] έμπορος, Μ. Γκαλαγκώνης = μάγειρος, Χ. Λιάσκος = έμπορος, ενώ εικάζεται εύκολα πως και ο Αν. Πράσινος ήταν επαγγελματίας της πόλης των Ιωαννίνων (ο γιος του Φ. Πράσσος επαγγέλθηκε μετά τα θρανία τον οινοπώλη, συνεχίζοντας προφανώς το επάγγελμα του πατέρα του – γενικότερα οι Πρασσαίοι επιδόθηκαν συλλήβδην σχεδόν στο εμπόριο). Ειδικότερα, παντοπώλες = 3 [+1] = 4, ξενοδόχοι [χαντζήδες] = 3, οινοπώλες = 2[;], καφεπώλης = 1, έμποροι = 2, δικηγόρος = 1, μάγειρος = 1 και κτηματίας =1. Είναι φανερό ότι όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση στη συντριπτική τους πλειοψηφία (90%) εντάσσονται στα μικρομεσαία εμποροαστικά στρώματα / στους ελεύθερους επαγγελματίες, ένας (5%) βασίζει την οικονομική του βάση στη γαιοκτησία (χωρίς να είναι ξεκάθαρο το εύρος της ιδιοκτησίας γης), και μόνο ένας (5%) προέρχεται από το χώρο της μισθωτής εργασίας. Και στην τελευταία περίπτωση το είδος της ενασχόλησης του πατέρα δίνει τη δυνατότητα για πρώιμη φοίτηση στα Γιάννινα.

Οπωσδήποτε σε ορισμένες περιπτώσεις προκύπτει σαφώς διαμονή όλης της οικογένειας στα Γιάννινα, ενώ για τις υπόλοιπες των περιπτώσεων η επιλογή κατώτερου σχολείου των Ιωαννίνων δεν αφορά πάντα το σύνολο των παιδιών της ίδιας οικογένειας που σπουδάζουν. Για παράδειγμα οι Γιουναίοι (Νικόλαος και Αθανάσιος) φαίνεται πως είναι εγκατεστημένοι οικογενειακά στα Γιάννινα, ο Χαρ. Λιάσκος επίσης, ενδεχομένως και ο (Λ. &) Χρ. Παπαχρόνης. Στην περίπτωση του εμπόρου Γεωργίου Νικολαΐδη, ενώ το ένα παιδί (Αλέξανδρος Γ. Νικολαΐδης) αποφοιτά από την Καπλάνειο και στη συνέχεια εγγράφεται στη Ζωσιμαία, ο Εμμ. Γ. Νικολαΐδης περατώνει τις σπουδές του στο Σχολαρχείο Ζίτσας και μετά εντάσσεται στο γυμνασιακό κύκλο. Επίσης, ενώ ο Θ. Κ. Πράσσος ολοκληρώνει τις σπουδές του στο Σχολαρχείο Ζίτσας και στη συνέχεια εγγράφεται στην Α΄ Γυμνασίου, ο Δημοσθένης Κ. Πράσσος αποφοιτά από την Καπλάνειο και παρακολουθεί τα σχολειακά και γυμνασιακά μαθήματα στη Ζωσιμαία. Τα κριτήρια μάλλον εξατομικεύονται και δεν σχετίζονται απαραίτητα με μαθησιακές δυνατότητες, χωρίς να αποκλείεται και μια τέτοια εκδοχή. Ενδεχομένως να συνδέονται με την

μαθητή στο στοιχειώδη εκπαιδευτικό κύκλο της πόλης, αφού ενδέχεται να παρακολούθησε μόνο κάποια / -ες (τελευταία / -ες) τάξεις του δημοτικού στην πόλη ενώ αρχικά είχε φοιτήσει στο δημοτικό σχολείο Ζίτσας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ταυτόχρονη απασχόληση (ή ημιαπασχόληση) κάποιου ή κάποιων από τα παιδιά στην επιχείρηση του πατέρα, μπορεί όμως και να αποτελούν συνάρτηση της οικονομικής συγκυρίας, να σχετίζονται δηλ. με την πορεία του κύκλου εργασιών του συγκεκριμένου επιτηδευματία. Η σχετικότητα του θέματος και η πενιχρότητα των στοιχείων δεν διευκολύνουν σε τελική ανάλυση την εξαγωγή απόλυτων συμπερασμάτων.

Ασφαλώς, πάντως, πιστοποιούν αλλά και ερμηνεύουν μια μετακίνηση μαθητικού δυναμικού από την κωμόπολη προς την πόλη, από την κατώτερη κιόλας σχολική βαθμίδα, της οποίας το εύρος φαίνεται να είναι αμελητέο σε σύγκριση με τα αριθμητικά δεδομένα του Πίνακα 8 και σε καμιά περίπτωση δεν συνιστά αμφισβήτηση του κατώτερου εκπαιδευτικού κύκλου της Ζίτσας, στον οποίο η προσέλευση υπήρξε μαζική. Αν εξαιρέσουμε τους μόνιμα εγκατεστημένους στα Ιωάννινα, οπότε δεν μπορεί να γίνει λόγος για διαρροή, αλλά για οργανική ένταξη στο σχολικό ιστό της πόλης – οι μαθητές αυτής της κατηγορίας προσμετρώνται επιπλέον στον αριθμό φοιτώντων στη Ζίτσα –, στις υπόλοιπες περιπτώσεις στοιχειοθετείται μια ιδιότυπη τάση εκπαιδευτικής αστυφιλίας, που αντανακλά ορισμένως και την προσδοκία καλύτερων ευκαιριών για εκπαιδευτική ανέλιξη και καθορίζεται σαφώς από οικονομικοεπαγγελματικούς παράγοντες.

Περισσότερο ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του τμήματος εκείνου των μαθητών που προέρχονται, ή υποθέσαμε ότι προέρχονται, από τα σχολεία της Ζίτσας (Δημοτικό: 20 περιπτώσεις, Σχολαρχείο: 136 περιπτώσεις). Όσον αφορά την εγγραφή Ζιτσαίων μαθητών στη σχολειακή βαθμίδα της Ζωσιμαίας από την Α΄ κιόλας τάξη, φαίνεται να ισχύουν σε γενικές γραμμές οι αιτιάσεις της προηγούμενης κατηγορίας, στο βαθμό που, παρά την έλλειψη πλήρων στοιχείων οικονομικοκοινωνικής προέλευσης, και στην ομάδα αυτή φαίνεται να κυριαρχούν οι εμποροεπαγγελματίες. Εντούτοις αν ληφθεί υπόψη και η παράμετρος των υποτροφιών που από νωρίς αποτέλεσε πάγια πρακτική της κοινότητας, ανάλογοι προσανατολισμοί δεν θα πρέπει να συσχετιστούν αποκλειστικά με τα πιο εύπορα κοινωνικά στρώματα και τις αντίστοιχες προσδοκίες τους, αλλά, στο βαθμό που επιτυγχάνεται υπέρβαση των ταξικών φραγμών στη μόρφωση, αφορούν πιθανώς και σε φτωχούς ευφυείς μαθητές, στους οποίους εναποθέτονται οι συλλογικές ελπίδες της τοπικής κοινωνίας.

Η δεύτερη περίπτωση, που αφορά τη βαθμιαία διαρροή μαθητικού δυναμικού στη διάρκεια του σχολειακού κύκλου, συνιστά δηλ. εγκατάλειψη σε κάποια φάση μιας προεπιλεγμένης σχολικής βαθμίδας και προτίμηση της αντίστοιχης βαθμίδας της πόλης, παρουσιάζει πιο αξιοπρόσεκτα χαρακτηριστικά. Από τους 136 μαθητές που αφετηριακά υποθέσαμε ότι εντάχτηκαν στο Ελληνικό Σχολείο Ζίτσας οι 57 [+1: Μ. Σλήτας][1], δηλ. ποσοστό 42,64% του όλου δείγματος, φαίνεται να φοίτησαν εξ ολοκλήρου στο Ελληνικό Σχολείο Ζίτσας, επομένως έχουμε μια σταδιακή διαρροή της τάξης του 57,35% προς τάξεις του Ελληνικού Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής. Ειδικότερα, στην τελευταία τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας εγγράφηκαν 21 [11+10][2] από τους 78 συνολικά μαθητές που εγκατέλειψαν σε κάποια φάση το Σχολαρχείο Ζίτσας, δηλ. 27,27%, στην Γ΄ Τάξη 30 [40 – 10][3], 38,96%, και στη Β΄ τάξη 26 (33,77 %), με άλλα λόγια η μεγάλη πλειοψηφία (66,23%) στρέφεται στη Ζωσιμαία στις τελευταίες τάξεις του Σχολαρχείου, μετά από φοίτηση 2-3 τάξεων στη Ζίτσα.

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 128, αρ. 3598 / 26-6-1889.

[2] Ο υπολογισμός της τελευταίας τάξης βασίστηκε στη διακύμανση του αριθμού των τάξεων του Ελληνικού σχολείου (3 ή 4 τάξεις). Ειδικότερα 4 τάξεις έχουμε κατά τα χρονικά διαστήματα 1846-1852 και 1878-1893.

[3] Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθούν και ορισμένες παράμετροι που είναι πολύ δύσκολο να ελεγχθούν, επηρεάζουν ωστόσο τις αρχικές μας εκτιμήσεις προς την κατεύθυνση της αποδοχής του ότι μεγαλύτερος αριθμός μαθητών του όλου δείγματος φοίτησε εξ ολοκλήρου στο Ελληνικό Σχολείο Ζίτσας, και ότι τα περί του αντιθέτου στοιχεία ενδέχεται να ενέχουν κάποιο ποσοστό παραπλάνησης. Ειδικότερα: α) η ενδεχόμενη μη λειτουργία 4ης τάξης στο Ελληνικό Σχολείο Ζίτσας σε κάποια χρονική στιγμή – εννοείται στα χρονικά πλαίσια που είναι βέβαιη η ύπαρξη 4ης τάξης στη Ζωσιμαία[1] – σημαίνει ότι ίσως κάποιοι μαθητές ολοκλήρωσαν το σχολειακό κύκλο στη Ζίτσα και δεν εγκατέλειψαν, έστω και στην τελική φάση, το εκεί Ελληνικό Σχολείο.

β) Το γεγονός πως η ροή προς τη Ζωσιμαία δεν ήταν ανεμπόδιστη, αλλά μετά από εξετάσεις που έδιναν τη δυνατότητα στο μαθητή για κατάταξη ανάλογα με το επίπεδό του σε μια ορισμένη σχολειακή ή γυμνασιακή τάξη, διαγράφει την πιθανότητα μαθητής που αποφοίτησε από το Σχολαρχείο Ζίτσας και επιθυμούσε γυμνασιακή μόρφωση να κατατασσόταν μετά από εξετάσεις και πάλι στη Γ΄ [σπανιότερα στη Β΄] Σχολείου στη Ζωσιμαία. Παράδειγμα έστω ο Δημοσθένης Π. Καρώνης (α/α 165 στον πίνακα 9), κάτοχος απολυτηρίου της Ελληνικής Σχολής της Ζίτσας, που αποδεδειγμένα εγγράφηκε στη Γ΄ Σχολείου μετά από εισιτήριες εξετάσεις στη Ζωσιμαία[2]. Τέτοια φαινόμενα μπορεί να εμφανίζονται εντονότερα σε περιόδους δυσλειτουργίας και διδακτικών προβλημάτων στο Ελληνικό Σχολείο της Ζίτσας, αν και δεν είναι ευχερές να διακριβωθεί το εύρος τους, αφού τα πιθανά προβλήματα επιτείνουν και αιτιολογούν παράλληλα και τάσεις διαρροής μαθητών[3].

γ) Δεν αποκλείεται, τέλος, η εγγραφή σε Σχολειακή τάξη της Ζωσιμαίας να επικαλύπτει ενδεχομένως παράλληλη εγγραφή και στη Ζίτσα και τελικά επιλογή του ενός εκ των δύο σχολείων και μη προσέλευση – φοίτηση στο άλλο. Επιπλέον, η φοίτηση μαθητή σε μια ορισμένη τάξη, ιδιαίτερα όταν συνοδεύεται από την παρατήρηση *ανεξέταστος*, φαίνεται πως παρείχε τη δυνατότητα – δεν είναι γνωστή διάταξη που να εμποδίζει την αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος και την ένταξη σε αντίστοιχη βαθμίδα σχολείου της υπαίθρου από σχολείο της πόλης – να προσέλθει για εξετάσεις στη Ζίτσα (ή αλλού), όπου προφανώς ήταν πιο εύκολη η λήψη ενδεικτικού ή απολυτηρίου[4], ή να συνεχίσει τη φοίτησή του εκεί. Τέτοια φαίνεται πως ήταν η περίπτωση του Ι. Α. Κατσιουλίδη (Πίνακας 9, α/α 77), που η εξέλιξη των σπουδών του προϋποθέτει τουλάχιστον απολυτήριο Σχολαρχείου. Επομένως το ποσοστό των διαρροών δεν πρέπει να είναι τόσο μεγάλο όσο αρχικά είχε διαφανεί.

Οπωσδήποτε το μελετώμενο δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό της γενικότερης προσπάθειας για απόκτηση γυμνασιακής μόρφωσης, αφού η φοίτηση στο Γυμνάσιο

---

[1] Η αύξηση των τάξεων του Σχολείου σε 4 από 3, στα πλαίσια των επιχειρηθεισών μεταρρυθμίσεων του 1878, δεν φαίνεται να μπορεί πρακτικά να αγκαλιάσει σταθερά και τα σχολεία της περιφέρειας. Τουλάχιστον τα στοιχεία από τη Ζίτσα αλλά και από άλλες περιοχές, π. χ. του Ζαγορίου, δεν πιστοποιούν σε συνεχή βάση λειτουργία 4 τάξεων, παρά μόνο περιστασιακά – κάτι τέτοιο συνέβη σε κάποιες φάσεις του παρελθόντος, όταν και πάλι παρατηρήθηκε στη Ζωσιμαία αντίστοιχη δομή. Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 63. Οι πηγές δεν φωτίζουν ολόπλευρα το ζήτημα, ωστόσο είναι άκρως ενισχυτικές των επιφυλάξεων που διατυπώσαμε. Βλ. π. χ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Εμμ. Σαγκριώτη ..., Ιωάννινα 26-7-1889 [: *Το εν Ζίτση Ελληνικόν Σχολείον εκ τριών τάξεων συγκείμενον...*].

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση γεν. πρόξ. Στορνάρη προς ΣΔΕΓ για σχολή αρρένων Ζίτσης, περιέχουσα πληροφορίες για σχ. έτη 1904-05, 1905-06 και 1906-07, χ. χ. [μάλλον Φθινόπωρο 1906 ή αρχές 1907].

[3] Το διάστημα της σχολαρχίας του Π. Δερέκα (1891-95) παρατηρείται υψηλότερος βαθμός διαρροής προς τάξεις Ελληνικού σχολείου της Ζωσιμαίας, όπως προκύπτει από τα δεδομένα του Πίνακα 9.

[4] Πρβλ. περίπτωση Ι. Δ. Λιάπη (α/α 128 στον Πίνακα 9).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της Ζωσιμαίας αποτελούσε σχεδόν μονόδρομο για τη μαθητιώσα νεολαία[1], ως εκ τούτου οι μετακινήσεις αυτού του τύπου αποκαλύπτουν πιο έντονα τη διάθεση αυτή, τουλάχιστον για μια μεγάλη ομάδα μαθητών. Αντίθετα καλύπτει μέρος μόνον των μαθητών που διάκουσαν μαθήματα Ελληνικού σχολείου στη Ζίτσα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο συνολικός αριθμός των φοιτώντων στο Σχολαρχείο Ζίτσας ήταν αρκετά μεγαλύτερος, παρόλο που δεν είναι ευχερής, ελλείψει ολοκληρωμένων στοιχείων, ο ακριβής του καθορισμός. Μια απόπειρα συγκεκριμένης, και γι' αυτό ατελούς, καταγραφής των δεδομένων που συγκροτούν το πεδίο φοίτησης στο Ελληνικό σχολείο Ζίτσας δίνει, με τη βοήθεια άλλων πηγών, μια πληθώρα μαθητών που δεν εμπίπτουν στις καταχωρίσεις του πίνακα 9 και φοίτησαν εν όλω ή ενμέρει στο Σχολαρχείο της πατρίδας τους. Πρόκειται για τους Δημήτριο Π. Γουδίνο (απολ.)[2], Μιχαήλ Γ. Τρίμμη, (ενδεικτ. Β΄τάξης, σχ. έτος 1888-89, βαθμός 4 3/5 «λίαν καλώς» και διαγωγή «λίαν καλή»)[3], Δημήτριο Χρ. Σκουρογιάννη[4], Αναστάσιο Δ. Τρίμμη (απολ. 1874)[5], Κων/νο Ευθυμίου (απολ.), Δημήτριο Γκουρτσογιάννη (απολ.), Στέφανο Γ. Τρίμμη, ο οποίος κατά το 1898-1902, σύμφωνα με σχετικό πιστοποιητικό του διευθυντή Ευ. Βαρβερόπουλου, μαθήτευσε επί 4/ετία στο εν Αθήναις Βιβλιοδετείο του[6]. Ας προστεθούν ακόμη οι Σάββας Γ. Τρίμμης[7], ο Ζιτσαίος αρχιμανδρίτης Γρηγόριος[8], ο Χριστόδουλος Μίσιος που *εις μικράν ηλικίαν είχεν αποσταλή εκ του χωρίου του* [ως υπότροφος άραγε;] *ενταύθα ως μαθητής της Ριζᾶρείου σχολής, επί τω σκοπώ να χειροτονηθή κληρικός μετά την αποφοίτησίν του*[9].

---

[1] Οι ελάχιστες περιπτώσεις που η Ζωσιμαία Σχολή δεν απορροφά τους γυμνασιόπαιδες, αλλά αυτοί κατευθύνονται σε σχολεία άλλων περιοχών, ελεύθερου και παροικιακού Ελληνισμού, συναρτώνται επίσης με οικονομικοεπαγγελματικές ανάγκες και ποσώς εκφράζουν αμφισβήτηση της επάρκειας του Γυμνασίου των Ιωαννίνων.

[2] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 161, αρ. 2203 / 25-8-1883.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 147, αρ. 3643 / 2-9-1889.

[4] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ8, σ. 35, αρ. 73 / 17-11-1895.

[5] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Γ. Δ. Τρίμμης, *Περί Γενεολογίας μου ετών 200*, [Ζίτσα] 1896.

[6] Βλ. Αρχείο Τρίμμη: Πιστοποιητικόν Ευαγγ. Βαρβεροπούλου, εν Αθήναις 20-5-1902. Φαίνεται πως η διαδοχή του Στέφανου Τρίμμη στο εμπορικό του πατέρα του στη Ζίτσα υπαγόρευσε τον προσανατολισμό στην απόκτηση επαγγελματικών εφοδίων. Ας ληφθεί υπόψη ότι ο Τρίμμης ήταν ο βασικός προμηθευτής βιβλίων για ένα διάστημα στη Ζίτσα και παράλληλα εκτελούσε και βιβλιοδετικές εργασίες.

[7] Είναι βέβαιο ότι ο Σ. Γ. Τρίμμης ολοκλήρωσε και το γυμνασιακό μαθησιακό κύκλο, αφού κατά το 1916 φέρεται ήδη ως φοιτητής της Φαρμακευτικής. Βλ. σχετικά ΑΥΖ, τόμ. Βιβλ. Μεταγρ. $B^{ος}$, αρ. 116 / 12-8-1916, μεταγραφή του υπ' αρ. 3140 / 4-8-1916 συμβολαίου του συμβολαιογράφου Ιωαννίνων Δ. Χ. Λιάσκου.

[8] Πρβλ. Σπ. Γ. Μουσελίμης, *Η Λάκκα του Μπότσαρη*, Γιάννινα 1976, σ. 64, [και] σημ. 16, που τον φέρει ως ηγούμενο της μονής Μεσσιανών, τουλάχιστον από 28-1-1871 έως το 1874 που αποχώρησε. Η ιδιόγραφη ενθύμηση του Γρηγόριου σε εξώφυλλο Ευαγγελίου της μονής (έκδ. Βενετίας, τυπ. Αγ. Γεωργίου, 1866), που παραθέτει αυτούσια ο Μουσελίμης, δείχνει άνδρα εγγράμματο και πεπαιδευμένο. Είναι πολύ πιθανό να αποφοίτησε από τα σχολεία της Ζίτσας και να συνέχισε αλλού τις σπουδές του. Ίσως πρόκειται για το Γρηγόριο Δ. Οικονόμου που ο Β. Οικονόμου τον εμφανίζει ως ηγούμενο των μετοχίων της Βλαχίας.

[9] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 357 / 3-12-1899 [θάνατος Χριστοδούλου Μίσιου εκ Ζίτσης στη Λάρισα, 60 περίπου ετών – εκτενής νεκρολογία / εξύμνηση του μεταστάντος, με άφθονα βιογραφικά στοιχεία από τον Χ. Χ. (Χρ. Χρηστοβασίλη;)]. Ιδιαίτερα προβάλλεται η εθνική του δράση και ο πόθος του να δει απελευθερωμένη την Ήπειρο. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι γεννήθηκε περί το 1839 με 1840 (πιθανότερη η 2η χρονολογία, αφού φαίνεται πως ήταν συνομήλικοι και φίλοι με τον Παναγιώτη Κ. Λάμπρο [= Λαμπρίδη], με τον οποίο διατηρούσε, τρόφιμος ων της Ριζαρείου (1860) αλληλογραφία. Βλ. σχετικά ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 253-254. Παρέμεινε στη Ριζάρειο μέχρι το 1863, σύμφωνα με το παραπάνω δημοσίευμα της *ΦΗ*. Δεν είναι σαφές από πότε φοιτά στη Σχολή, είναι πάντως καθαρό ότι περάτωσε το στοιχειώδη και σχολειακό κύκλο εκπαίδευσης (δημοτικό σχολείο και Σχολαρχείο) στη γενέτειρα, αφού στη Ριζάρειο γίνονται δεκτοί τελειόφοιτοι του Ελληνικού Σχολείου. Ο Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 163, τον συγκαταλέγει στους φιλολόγους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Απόφοιτοι του Ελληνικού σχολείου Ζίτσας είναι και οι Ιωάννης Δ. Παπαγεωργίου (με βαθμό καλώς 6 &10/18 – σχ. έτος 1897-98)[1] και Πέτρος Χρ. Δρόσος (βαθμός λίαν καλώς 7 & 17/23 – σχ. έτος 1899-1900)[2]. Επίσης οι Χρ. Πράσσος και Στ. Μπλίζος αποφοίτησαν από το Σχολαρχείο Ζίτσας, είναι γνωστό πως προσήλθαν σε εισιτήριες εξετάσεις στη Ζωσιμαία, αλλά δεν εντοπίστηκαν στα αρχεία της Σχολής[3]. Θα πρέπει τέλος να εντάξουμε στους αποφοιτήσαντες και όλους τους μετελθόντες το γραμματοδιδάσκαλο (ή το δημοδιδάσκαλο), όπως τους Εμμ. Κοντογιάννη[4], Χρ. Κράβαρη, Χαρίλαο Στεργίου, Θεμιστοκλή Παπαγεωργίου, Β. Λάππα, Σωτ. Δαγκλή, Σπ. Καρβέλη[5]. Σε τελική ανάλυση πιθανολογούμε ότι και επιστήμονες που δεν εντοπίστηκαν στα αρχεία της Ζωσιμαίας, όπως οι Ελ. Γύρας, νομικός, Νικ. Κ. Μπουτάτης, Χριστ. Νικολαΐδης, Ιωάννης Κ. Οικονόμου, Ιωάννης Χ. Κοντολόλης, Δημήτριος Παπασταύρου ή Ζιτσαίος, Λεωνίδας Δ. Χαρίσης, ιατροί, Δημ. Χ. Φωλλίδης και, ίσως, Δημήτριος Φίλης[6], φαρμακοποιοί, για να μείνουμε στα χρονικά πλαίσια που προδιαγράφηκαν, αποφοίτησαν από το Σχολαρχείο της γενέτειρας.

Εξάλλου, πιθανολογώ πως και ο Δημήτριος Θ. Κοντολόλης, που το όνομά του επισημαίνεται σε έγγραφα με την ιδιότητα του μάρτυρα και του γράψαντος – γραφή καλλιγραφική, απόλυτα ορθογραφημένη, ο συντάκτης των εγγράφων αναμφισβήτητα είναι εγγράμματος –, υπήρξε απόφοιτος του εν Ζίτση Σχολαρχείου, ίσως μάλιστα να έλαβε και γυμνασιακή μόρφωση[7]. Επίσης απόφοιτος Σχολαρχείου ή έστω φοιτήσας μέχρι κάποια τάξη μπορεί να θεωρηθεί και ο Ανδρέας Κ. Καρακίτζιου, με βάση και πάλι σύνταξη εκ μέρους του εγγράφων ιδιωτικού / δικαιοπρακτικού χαρακτήρα[8]. Εγγράμματος εμφανίζεται και ο Δημήτριος Ι. Τζέτζης, σε πιο πρώιμη φάση, συντάκτης κι αυτός ορθογραφημένων και καλλιγραφημένων εγγράφων, όπως φαίνεται εύκολα από αντιπαραβολή του γραφικού χαρακτήρα του κειμένου με την υπογραφή του υπογράφοντος ως μάρτυρα στο τέλος του εγγράφου ειρημένου Δ. Ι. Τζέτζη. Σημειωτέον ότι πρόκειται για τον πατέρα του Ι. Δ. Τζέτζη, του μουσικολογιώτατου, και του Δ. Δ Τζέτζη, ιατρού. Δεν είναι αξιοπερίεργο λοιπόν που τα παιδιά του ακολούθησαν τον τομέα των επιστημών, αφού φαίνεται πως ανατράφηκαν μέσα σε λόγιο και πεπαιδευμένο περιβάλλον. Δυστυχώς δεν κατέστη δυνατόν να εξακριβωθεί το επάγγελμά του, όμως δεν θα ήταν παράξενο να μετήλθε το διδάσκαλο στη Ζίτσα ή αλλού. Τα ίδια θα μπορούσαν κάλλιστα να ισχύσουν και στην περίπτωση του Δ. Θ. Κοντολόλη[9].

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ Ε6 / 453: απολ. Ελλ. Σχ. Ζίτσας με αρ. μητρ. 15 / εν Ζίτση τη 23-8-1898.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ Ε6 / 453: απολ. Ελλ. Σχ. Ζίτσας με αρ. μητρ. 4 / εν Ζίτση τη 27-7-1900.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Στορνάρη προς ΣΔΕΓ για σχολή αρρένων Ζίτσης, *ό. π.*

[4] Βλ. ΑΜΙ / ΑΒΕ 459, υποφάκελος Εμμ. Κοντογιάννης, έκθεση ενόρκου βεβαιώσεως αρ. 11446 / 5-7-1927.

[5] Βλ. σχετικά βιογραφικά σημειώματα.

[6] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 163. Φέρεται γεννημένος το 1869 ή το 1873 (βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, α/α 246). Εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Δεν είναι γνωστό πού μαθήτευσε και πότε αποδήμησε. Πάντως φαίνεται πως ήταν καλά αποκαταστημένος στην πόλη, αφού φέρεται και ως διαχειριστής του Γαλλικού Κολλεγίου Σαν Μπενουά, που είχε δημοτικό σχολείο και Γυμνάσιο και εθεωρείτο από τα καλά σχολεία – εκεί σπούδασε ο κάτω από την κηδεμονία του ανεψιός εξ αδελφού Γεώργιος Κ. Φίλης, γεννηθείς το 1897. Βλ. σχετικά Β. Μ. [= Βασίλειος Μαλισσόβας], «Γιώργος Φίλης 1897-1966», περ. *η Ζίτσα*, τχ. 20, Οκτ. – Νοε. 1993, σ. 10.

[7] Βλ. σχετικά Αρχείο Μ. Γύρα α) πωλητήριο αμπέλου (Γ. Δ. Τρίμμης στον Κώνστα Δ. Γιούνη), Ζίτζα 8-6-1876 και β) Προικοσύμφωνο (Άννα Κ. Γιούνη + Γ. Δ. Τρίμμης), Ζίτζα 20-12-1867.

[8] Βλ. Αρχείο Μ. Γύρα: ομόλογα συνταγμένα εν Ζίτζη τη 30-5-1877 και 26-7-1877 (για γρόσια 300 και 100 αντίστοιχα).

[9] Βλ. π. χ. Αρχείο Λάμπρου Δρόσου: 3 πωλητήρια έγγραφα με τοποχρονολογία Ζίτζα 10-3-1844, 7-12-1852 και 28-1-1853.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ίσως απόφοιτος του Ελληνικού σχολείου να ήταν επίσης και ο Μιλτιάδης Καρβέλης, που αργότερα επιτέλεσε χρέη δικαστικού κλητήρα στο Ειρηνοδικείο Ζίτσας[1], θέση για την οποία προφανώς θα είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον και άλλοι, οπότε είναι σχεδόν σίγουρο ότι λήφθηκαν υπόψη μεταξύ άλλων προσόντων και οι γραμματικές γνώσεις.

Πιστεύω, τέλος, πως στα σχολεία της Ζίτσας φοίτησε αρχικά – και πιθανότατα αποφοίτησε από το Ελληνικό της Σχολείο – και ο Ιωάννης Σταματιάδης, από τη γειτονική κοινότητα Κουτρολάδες (1857-1922), που σπούδασε ιατρική στην Αθήνα, μετεκπαιδευθείς και *εις Παρισίους επί τριετίαν* κατά τον Ι. Τρίμμη[2], επί διετία, όπως προκύπτει από καταχώρισή του ονόματός του στον κατάλογο υποτρόφων του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη[3], ή ίσως ακόμη και ο από την κοντινή Γρανιτσοπούλα Δημ. Παπαπέτρος, επίσης ιατρός, που επέλεξε μάλιστα τη Ζίτσα ως τόπο εξάσκησης του ιατρικού επαγγέλματος, αλλά και έλαβε Ζιτσαία σύζυγο, εγκατασταθείς μόνιμα στην κωμόπολη.

Βεβαίως η απαρίθμηση των ονομάτων αυτών δεν εξαντλεί τα περιθώρια έρευνας και εντοπισμού, όπως σαφώς προκύπτει από τα καταγραμμένα συνολικά αριθμητικά δεδομένα του πίνακα 8. Αν διευρύνουμε την οπτική μας στον πιθανό, με βάση μια αμφιλεγόμενη είναι αλήθεια επεξεργασία των δεδομένων αυτών[4], συνολικό αριθμό των φοιτώντων (περίπου 306 μαθητές), το ποσοστό των διαρροών προς τη Ζωσιμαία το αντίστοιχο διάστημα (1845-1912) περιορίζεται αισθητά και φθάνει περίπου στο 25% συνολικά, ειδικότερα δε για όσους εγγράφηκαν πρώιμα στη Ζωσιμαία, δηλ. στη Β΄ τάξη, κινείται μόλις στο 9%.

Επομένως το δείγμα της Ζωσιμαίας αποτελεί ένα μέρος ενός ευρύτερου συνόλου που είτε ολοκλήρωσαν τη σχολειακή μαθητεία και συνέχισαν τις σπουδές τους σε ανώτερο επίπεδο, αλλά η εκπαιδευτική τους διαδρομή δεν καταγράφηκε στο αρχείο της Ζωσιμαίας, είτε, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, για διάφορους λόγους δεν ακολούθησαν το γυμνασιακό κύκλο σπουδών. Ένας από τους λόγους αυτούς, σημαντικός για την κατηγορία αυτή, ήταν και η οικονομική αδυναμία, όπως θα φανεί πιστεύω και στο κεφ. για τις υποτροφίες. Ως αποτρεπτικοί παράγοντες φαίνεται να λειτούργησαν κατά περίπτωση μαθησιακές δυσκολίες, ενασχόληση με γεωργοκτηνοτροφικές ή άλλες ενασχολήσεις – που παραπέμπει σε χαμηλή και πάλι οικονομικοκοινωνική κατηγορία κτλ. Από την άποψη αυτή δεν είναι άστοχο να προσανατολιστούμε ευρύτερα σε μια υποτυπώδη έστω ταξική διάσταση / υφή των μετακινήσεων, αλλά και στους φραγμούς / όρια που θέτει ο οικονομικός παράγοντας, όχι μόνο με την πλατιά έννοια του εισοδήματος, αλλά ακόμη και με την πολύ στενή έννοια της επαγγελματικής δικτύωσης στα Ιωάννινα, επιλέγοντας συμπερασματικά ότι τα παιδιά των γεωργοκτηνοτρόφων και αμπελουργών της Ζίτσας, μη έχοντας εκ των πραγμάτων δυνατότητα διαφορετικής επιλογής, φοιτούσαν μαζικά στα σχολεία της πατρίδας ενώ η πρόσβαση στα σχολεία των Ιωαννίνων ήταν πιο εύκολη και

---

[1] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 78 / 28-11-1917.

[2] Βλ. σχετικά Ιωάννης Στ. Τρίμμης, *Ηπειρώται, ομότεχνοι του Θείου Ασκληπιού (Ζαγοροσιατροί – Βηκογιατροί)*, (ανάτυπον εκ του τόμου προς τιμήν του κ. Α. Πράτσικα), Αθήναι 1966, σ. 17, όπου και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για σταδιοδρομία και εθνική του δράση.

[3] Βλ. I. Filitti, *ό. π.*, σ. 176

[4] Οι δυσκολίες προέρχονται α) από ανεπαρκή στοιχεία, αφού οι καταγραφές δεν είναι συνεχείς και β) από την άγνοια μιας παραμέτρου που ενδεχομένως αλλοιώνει το τελικό αποτέλεσμα – εννοώ το συνολικό χρόνο φοίτησης εκάστου μαθητή, που προσαυξάνεται απροσδιόριστα στις περιπτώσεις επανάληψης μιας ή περισσότερων τάξεων. Βάσει του Πίνακα 8 πιθανολογήσαμε την ύπαρξη μιας ελάχιστης σχέσης 2 προς 10 κατά μέσο όρο ανάμεσα στον αριθμό μαθητών του δημοτικού σχολείου και αυτόν του Σχολαρχείου. Σε κάθε περίπτωση προσμετρήσαμε 4/ετή φοίτηση, ελπίζοντας ότι έτσι μειώνονται κάπως τα περιθώρια αποκλίσεων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συντελούνταν πιο νωρίς για τα παιδιά των εμποροεπαγγελματιών που οι δραστηριότητές τους ήταν εντοπισμένες στον οικονομικό ιστό της πόλης.

Επανερχόμενοι στο συνολικό αριθμό των εγγραφέντων Ζιτσαίων στη Ζωσιμαία, ανεξάρτητα από σχολείο προέλευσης και τάξη εγγραφής, παρατηρούμε ότι από τους 182 μαθητές οι 129 ολοκλήρωσαν τη σχολειακή βαθμίδα (στη Ζίτσα ή τη Ζωσιμαία), ποσοστό 70.87%, και η μεγάλη πλειοψηφία (104 + 3 που η εξέλιξη σπουδών τους δεν αποτυπώνεται στον Πίνακα 9 – πρόκειται για τους Κ. Πρωτόπαπα, που φοίτησε στο Γυμνάσιο και έτυχε ενδεικτικού Γ΄ τάξης, Ι. Κατσιουλίδη και Β. Λεοντίδη, για τους οποίους προκύπτει φοίτηση τουλάχιστον στην Α΄ Γυμνασίου, αφού εγγράφηκαν και αποφοίτησαν από το Διδασκαλείο Αθηνών, ωστόσο στον πίνακα φέρονται να εγκατέλειψαν τη μαθησιακή διαδικασία πρώιμα – ποσοστό 82,94%) έλαβε και γυμνασιακή μόρφωση, ενώ 53 (29,12%) φαίνεται πως εγκατέλειψαν τις σπουδές τους για διάφορους λόγους. Βεβαίως, σε περιπτώσεις που πιστοποιείται άριστη επίδοση δεν είναι ευχερές να διαπιστωθεί αν πρόκειται πραγματικά για εγκατάλειψη ή απλώς για συνέχιση σε άλλο τόπο των σπουδών, ή τέλος για αδυναμία εντοπισμού της περαιτέρω προσπάθειας των μαθητών λόγω πλημμελών στοιχείων ή λόγω ερευνητικής αβελτηρίας. Διευρύνοντας την οπτική μας και στις περιπτώσεις εκείνες μαθητών που η γνώση της εξέλιξης σπουδών τους δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για μερική ή ολική φοίτησή τους στο Γυμνάσιο – το δείγμα κινείται στα χρονικά πλαίσια του αρχείου της Ζωσιμαίας (1845-1912) – προκύπτει ένας αριθμός 107 + 9 = 126 μαθητών που συνέχισαν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο, αριθμός που σε σχέση με τον αρχικό υποθετικό αριθμό των 306 μαθητών που φοίτησαν στο Ελληνικό σχολείο αντιπροσωπεύει το 41,17%, ποσοστό αρκετά ικανοποιητικό. Η σημασία του καταφαίνεται από το γεγονός ότι σε άλλες τουρκοκρατούμενες περιοχές, με πολύ πιο έντονα είναι αλήθεια προβλήματα άλλου είδους (γλωσσικό – αλλόγλωσσοι πληθυσμοί), που η Ζίτσα δεν τα αντιμετωπίζει, όπως π. χ. στη Μακεδονία, μόλις το 1/10 των μαθητών του Ελληνικού σχολείου συνέχιζαν τις σπουδές τους σε επίπεδο Γυμνασίου, σύμφωνα με επισημάνσεις του αντιπροσώπου των Μακεδονικών Συλλόγων Ι. Πανταζίδη στο Συνέδριο των ελλαδικών και εξωελλαδικών πολιτιστικών Συλλόγων στην Αθήνα το 1879, για την αντιμετώπιση των συνεπειών του γλωσσικού προβλήματος στην πορεία της εκπαίδευσης[1].

Από μια άλλη οπτική η καταγραφή των δεδομένων της Ζωσιμαίας μπορεί να αποβεί και αλλιώς χρήσιμη, στο βαθμό που προσφέρει απτά δείγματα της συνεχούς λειτουργίας των σχολείων της Ζίτσας κατά το διάστημα 1845-1913. Επιπλέον παρέχει τη δυνατότητα και για άλλες ειδικότερες παρατηρήσεις, με πιο χαρακτηριστική περίπτωση την απευθείας εγγραφή Ζιτσαίων μαθητών στη Β΄ Γυμνασιακή τάξη κατά το σχολικό έτος 1860-61 (αρ. 32-35 του πίνακα), που επιβεβαιώνει την πληροφορία που περιέχεται σε επιστολή του διδασκάλου της κωμόπολης Γ. Καλτσόγια ότι δίδασκε και μαθήματα Α΄ και εν μέρει Β΄ Γυμνασιακής τάξης στη Ζίτσα[2]. Το γεγονός μας οδηγεί στη διαπίστωση μιας γενικότερης χαλάρωσης και ελευθερίας κινήσεων όσον αφορά στην επιλογή προγράμματος και διδασκομένων μαθημάτων, που επαφίεται στην προαίρεση του διδασκάλου, οπωσδήποτε όμως φαίνεται πως υπηρετείται ο στόχος της προώθησης στη Ζωσιμαία και φυσικό είναι να εναρμονίζεται η διδασκαλία στις απαιτήσεις της ομαλής ένταξης σ' αυτή.

Οπωσδήποτε η ροή μαθητών προς τη Ζωσιμαία αποτελεί παράλληλα και δείκτη της σωστής ή μη λειτουργίας του Ελληνικού Σχολείου της Ζίτσας, αφού η καλή λειτουργία της Σχολής συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη προώθηση στο

[1] Βλ. Σ. Βούρη, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)*, Αθήνα 1992, σ. 124-125.

[2] Βλ. ΑΤΦ, ΚΓΚ: επιστολή Γ. Καλτσόγια προς άγνωστο παραλήπτη [1863], σ. 160.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυμνάσιο και λογικά αυξάνει την επιτυχή πρόσβαση σ' αυτό. Αντίθετα η πληθώρα εγγραφών σε σχολειακές τάξεις της Ζωσιμαίας πιθανόν να υποκρύπτει δυσλειτουργία του αντίστοιχου κύκλου στη Ζίτσα και να τροφοδοτεί πιο έντονα φυγόκεντρες τάσεις. Σε μια τουλάχιστον περίπτωση τα δεδομένα των πηγών μας προσανατολίζουν προς μια τέτοια κατεύθυνση[1].

Ε΄2. 1.β. Εξέλιξη σπουδών.
α) Γυμνασιακές σπουδές.

Έμμεση επιβεβαίωση της επιτυχημένης λειτουργίας των αρρεναγωγείων της Ζίτσας και της παγίωσης ενός κλίματος φιλομάθειας και στροφής προς τη μόρφωση ως μέσου και επαγγελματικής διεξόδου συνιστά ειδικότερα ο αριθμός των αποφοίτων / ή τελειοφοίτων Γυμνασίου (Ζωσιμαίας Σχολής ή άλλου εκπαιδευτικού ιδρύματος), σε σχέση πάντα με το καταγραμμένο δείγμα της Ζωσιμαίας Σχολής, όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα που ακολουθεί:

ΠΙΝΑΚΑΣ 10.
Αποφοιτήσαντες Ζιτσαίοι από τη Ζωσιμαία Σχολή (ή άλλο Γυμνάσιο).

Α/α -	*Ονοματεπώνυμο*	*Έτος αποφοίτησης*
1.	Κ. Χ. Κατσιουλίδης	1850-51
2.	Μιχαήλ Θεοδοσίου Χρυσοχόος	1856-57 / ολοκλήρωση σπουδών στην Αθήνα
3.	Κ. Λεοντίδης	1857-58
4.	Δημήτριος Χρ. Καρώνης[2]	1859-60 απήλθε τον Ιανουάριο
5.	[Παναγιώτης Κ. Λάμπρος]	1860-61 ακροατής
6.	Κων/νος Β. Παπασταύρος	1860-61
7.	Δημήτριος Χ. Παπατσουρίδης	1860-61
8.	Κων/νος Ιωάννου Κάππας	1860-61
9.	Κων/νος Χ. Τσέλιος	1861-62
10.	[Ιωάννης Δ. Τσέτσης]	[1861-62]
11.	Παναγιώτης Π. Κατσιουλίδης	1862-63
12.	[Νικόλαος Στ. Στύλος][3]	[1866;]
13.	Νικόλαος Γ. Γύρας[4]	1866-67

[1] Πρόκειται για την περίοδο της σχολαρχίας Δερέκα (1891-1895), για την οποία βλ. κεφ. Δ΄ Διδάσκαλοι – Διδασκάλισσες [λ. Δερέκας], σ. 119-120. Η αρνητική πορεία της Σχολής επιβεβαιώνεται έμμεσα και στον Πίν. 9, αν και η άμεση συχέτιση δεν είναι εφικτή, όπου καταγράφεται μια ορισμένη τάση συγκέντρωσης μαθητών στη Ζωσιμαία από το σχολειακό κύκλο (βλ. κυρίως αρ. 120-124 και 126 του Πίνακα 9), ενώ δεν αποκλείεται και η εγγραφή κάποιων Ζιτσαίων μαθητών στο στοιχειώδη κύκλο των Ιωαννίνων, με βάση τα στοιχεία προέλευσης του πίνακα, να συνδέεται με την τάση αυτή.

[2] Σε έγγραφο σχετικό με τον παρά των κατοίκων Ζίτσας και των πέριξ χωρίων προτεινόμενο για κανονικό ηγούμενο της μονής Πατέρων Διονύσιο Καρώνη αναφέρεται η πληροφορία ότι *και παιδείας κάτοχος εστί τελειόφοιτος ων του Γυμνασίου*. Βλ. Αρχείο Τρίμμη: Επιστολή κατοίκων Ζίτσας και πέριξ χωρίων προς τον Πατριάρχη με ημερ. 20-12-1877. Αν και δεν απαντάται στα μητρώα και Μαθητολόγια της Ζωσιμαίας Σχολής με το όνομα Διονύσιος, είναι σαφές πως πρόκειται για το Δημ. Χρ. Καρώνη. Το όνομα Διονύσιος μάλλον είναι το εκκλησιαστικό του.

[3] Βλ. κατωτέρω Πίνακα 11, αρ. 10.

[4] Γεννήθηκε περί το 1848. Εσφαλμένα ο Μπέττης *Ηπειρωτική Ευποιΐα (Β΄) ή Βιογραφική συλλογή Ηπειρωτών Ευεργετών της Ελληνοκρατίας*, Γιάννινα 1989, σ. 54, τοποθετεί τη γέννησή του στα 1845. Φοίτησε αρχικά στα σχολεία της Ζίτσας (αλληλοδιδαχτικό και Σχολαρχείο) – πρώτη εγγραφή του στη Ζωσιμαία στην Α΄ Γυμνασίου – και περάτωσε τον κύκλο των σπουδών του στη Ζωσιμαία σχολή. Κατά τον Μπέττη, *ό. π.*, εργάστηκε για λίγο στα Τρίκαλα ως γραμματέας τσιφλικιού και στη συνέχεια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

14.	Μιλτιάδης Αντ. Βοΐδίτσης[1]	1868-69
15.	[Παναγιώτης Νικ. Πράσσος]	1868-69 (απήλθε προ των εξετάσεων)
16.	Νικόλαος Γ. Ξυλάνης	1869-70
17.	[Γ. Μ. Γκάλγκος]	[1878-79]
18.	Χρ. Στ. Μπότσιος	1878-79
19.	[Δημ. Δ. Τζέτζης]	[1879-80]
20.	Νικ. Αν Εμμανουήλ	1880-81
21.	Αθ. Γ. Σλήτας	1885-86
22.	Χρ. Α. Δαγκλής	1885-86
23.	Εμμανουήλ Ι. Γεωργιάδης	1888-89
24.	Γ. Δ. Στέργιος	1888-89
25.	[Δημ. Γ. Γάγαλης]	[1890-91]
26.	Νικόλαος Γ. Γάγαλης	1891-92
27.	Δημήτριος Ν. Δαγλής	1891-92
28.	Στέφανος Δ. Γάτσιος	1894-95
29.	Ιωάννης Γ. Γύρας	1896-97
30.	Δημήτριος Χαρ. Λιάσκος	1896-97
31.	Δημήτριος Γ. Τρίμμης	1896-97
32. -	[Χρ. Ν. Μαντάς]	[1896-97]
33.	Δημοσθένης Κ. Πράσσος	1898-99
34.	Β. Γ. Φωλλίδης	/ Γυμν. Άρτας
35.	Λεωνίδας Ζώη Βαζίνας	1899-1900
36.	Πολυχρόνης Χ. Παπαχρόνης	1900-01
37.	Εμμ. Π. Μίσιος	1902-03
38.	Ι. Δ. Λιάπης	/ Γυμν. Άρτας
39.	Περικλής Αθ. Γιούνης	1903-04
40.	Νικόλαος Δ. Φωλλίδης	1903-04
41.	Σπυρίδων Ν. Αλεξίου	1904-05
42.	[Μιχ. Ι. Γάγαλης]	[1907-08]
43.	Μιλτιάδης Γ. Κόρδας	1908-09
44.	Σωτήριος Γ. Παππάς	1908-09
45.	Γεώργιος Δ. Τζέτζης	1909-10
46.	Γ. Γιούνης	1894-95 (Γυμν. Πειραιά[2])

αποδήμησε στην Αίγυπτο, όπου ευδοκίμησε στο εμπορικό επάγγελμα. Πρόκειται για το γνωστό ευεργέτη της Ζίτσας, που άφησε στη γενέτειρα μεγάλο κληροδότημα με διαθήκη συνταγμένη στην Αθήνα με ημερ. 30-3-1916, ενεργό από του θανάτου του (1919) έως και σήμερα. Πατριώτης και φίλος των γραμμάτων *τόσον εθέλχθη εκ της αναγνώσεως του βραβευμένου δράματος του ημετέρου εμπνευσμένου ποιητού κ. Χ. Χρηστοβασίλη, ώστε ηγόρασε παρά της Εταιρείας του «Ελληνισμού» πεντήκοντα σώματα με την εντολήν να διατεθώσιν υπ' αυτής δωρεάν εις πάντα Ηπειρώτην, όστις ήθελε παρουσιασθή εις το Γραφείον της Εταιρείας (οδός Σοφοκλέους 12) και ζητήσει. Τα ειλικρινέστατα συγχαρητήριά μας εις τον γενναιόδωρον συμπατριώτην κ. Ν. Κ. Γύραν διά την επιτυχεστάτην αυτού δωρεάν.* Βλ. *ΦΗ*, φ. 426 / 20-4-1901. Μάλλον πρόκειται για τα έργα του Χρηστοβασίλη *Αγώνες του Σουλίου* και *Για την Πατρίδα*, που βραβεύτηκαν σε δραματικό διαγωνισμό του 1900.

[1] Πρόκειται για παρεφθαρμένη / παραμορφωμένη απόδοση ξενικού επιθέτου. Έτσι πολιτογραφήθηκε όλη η οικογένεια του Ιταλού ιατρού [κτηνιάτρου] Antonio Guiducci, που, κυνηγημένος από τους παπικούς ως συμμετασχών στην εξέγερση των δημοκρατικών της Ρώμης κατά του Πάπα το 1848, κατέφυγε στη Ζίτσα την ίδια χρονιά. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Συμβολή εις την ερμηνείαν των ξένων Ηπειρωτικών τοπωνυμίων», *ΗΧ* 9 (1934), σ. 183 και Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 60.

[2] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 106 / 30-9-1894: *αφίκετο εκ Ζίτσης ο κ. Γ. Γιούνης μαθητής του εν Πειραιεί Γυμνασίου.* Κατά το 1892-93 ήταν στη Ζωσιμαία Σχολή – Γ΄ Γυμνασίου (μάλλον έμεινε – στη στήλη των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

47.	Νικ. Κ. Βάης	Γυμν. Λάρισας[1]
48.	Μ. Ν. Γκούμας / ή Κούμας	Γυμν. Λάρισας

Σε σύνολο 104 Ζιτσαίων μαθητών που φοίτησαν για κάποιο διάστημα στο γυμνάσιο της Ζωσιμαίας απολυτήριο της Σχολής έλαβαν, σύμφωνα με τον ανωτέρω πίνακα, οι 32, 7 αποδεδειγμένα αποφοίτησαν, πιθανότατα από τη Ζωσιμαία, αφού το απολυτήριο Γυμνασίου αποτελεί προϋπόθεση για εγγραφή στο Εθνικό Πανεπιστήμιο – ωστόσο τα αρχεία της Ζωσιμαίας δεν μας δίνουν πλήρεις πληροφορίες για ολόκληρο τον κύκλο σπουδών τους – 6 φοίτησαν για ορισμένο διάστημα (μέχρι τη Β΄, Γ΄ ή και Δ΄ Γυμνασίου) στη Σχολή, αποχώρησαν για κάποιους λόγους, αλλά ολοκλήρωσαν επιτυχώς τις γυμνασιακές τους σπουδές σε Γυμνάσια της Ελλάδας, επομένως συγκαταλέγονται στην κατηγορία που μας ενδιαφέρει, και 3 μαθητές θεωρούνται τελειόφοιτοι. Αν προεκτείνουμε την αναζήτησή μας και στο αμέσως μεταπελευθερωτικό διάστημα, θα πρέπει να προσθέσουμε στους αποφοιτήσαντες και άλλους 7 μαθητές που είχαν ήδη εγγραφεί σε γυμνασιακή τάξη το 1912-13[2]. Έτσι προκύπτει συνολικά ένας αριθμός 55 [52+3] αποφοίτων / τελειοφοίτων Γυμνασίου, που αντιπροσωπεύει ποσοστό 52.88% των αρχικά εγγεγραμμένων.

β) Ανώτερες σπουδές.

Η αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας συναρτάται έμμεσα όχι μόνο με τον αριθμό των μαθητών που ακολούθησαν γυμνασιακές σπουδές, αλλά και με τη δυναμική της συνέχισης των σπουδών σε ανώτερο / πανεπιστημιακό επίπεδο, δηλ. με το συνολικό αριθμό των πτυχιούχων. Παράλληλα το είδος της πανεπιστημιακής μόρφωσης δίνει τη δυνατότητα να εξαχθούν συμπεράσματα για τις τάσεις που κυριάρχησαν όσον αφορά την επαγγελματική εξέλιξη των σπουδαστών και τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στις αναζητήσεις μας λαμβάνουμε υπόψη μας το σύνολο των πτυχιούχων, υπερβαίνοντας το καταχωρισμένο στο αρχείο της Ζωσιμαίας δείγμα, προκειμένου να καταδειχτούν ευρύτερες πτυχές[3].

παρατηρήσεων υπάρχει η λ. παρεπ.[έμφθη]). Φαίνεται πως πήγε στον Πειραιά για να πάρει το απολυτήριο Γυμνασίου. Το 1893-94 ίσως φοίτησε ξανά στην Γ΄ και την επόμενη σχ. χρονιά 1894-95 στη Δ΄ και τελευταία. Στη συνέχεια σπούδασε φαρμακοποιός.

[1] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 206, αρ. 67 / 14-5-1890.

[2] Για 2 περιπτώσεις εγγραφής μαθητών στο Ελληνικό σχολείο (Β. Βάης και Κ. Έξαρχος) είναι σίγουρη η συνέχιση σπουδών σε επίπεδο Γυμνασίου και Πανεπιστημίου μετά το 1913, οπότε η εικόνα των αποφοίτων αποκτά ακόμη πιο θετικά χαρακτηριστικά.

[3] Φυσικά δεν αναφερόμαστε καθόλου σε περιπτώσεις Ζιτσαίων που είναι σίγουρο ότι η μαθητεία τους εξ ολοκλήρου συντελέστηκε εκτός Ζίτσας. Οπωσδήποτε εγγράφονται και αυτοί στο ενεργητικό της κοινότητας, από τους κόλπους της οποίας προήλθαν, αφού έμμεσα, μέσω του γονέα, το μορφωτικό υπόβαθρο της Ζίτσας που ανέδειξε τους γεννήτορες επέδρασε με τη διαμεσολάβησή τους στην εξέλιξή τους. Προκειμένου να γίνει κατανοητό αυτό που εννοούμε έστω ως παράδειγμα ο Σταύρος Κ. Παπασταύρος, γιος του γνωστού μας από την υπόθεση του κληροδοτήματος Δ. Ζιτσαίου Κων/νου Παπασταύρου, φαρμακοποιού. Ανιψιός απ' αδελφό του μεγάλου ευεργέτη σπούδασε μάλλον με χρήματα του θείου του, δραστηριοποιήθηκε επαγγελματικά αρχικά στα Ιωάννινα, όπου ανέπτυξε και πλούσια πνευματική – επιστημονική δραστηριότητα (π. χ. μέλος της λέσχης «Πρόοδος», με διαλέξεις στα πλαίσια των εκδηλώσεών της κτλ. ή διακινητής εφημερίδων κτλ.), αλλά και εθνική δράση, για την οποία κατηγορήθηκε στους Τούρκους και αναγκάστηκε να μεταφέρει τον κύκλο εργασιών του στη Λάρισα, αμέσως μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στον εθνικό κορμό. Σύζυγος της Ζιτσαίας λογίας και διδασκάλισσας Αμαλίας Χρυσοχόου, γεγονός που επέτεινε ακόμη περισσότερο τις πνευματικές του ενασχολήσεις. Σε τέτοιο οικογενειακό περιβάλλον ανατράφηκε ο Σταύρος, που αξιοποιώντας και την καλή οικονομική κατάσταση του πατέρα του – το φαρμακείο και φαρμακεμπορείο του στη Λάρισα θεωρούνταν από τα πιο οργανωμένα – στάλθηκε στο Μόναχο για να

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 11.

Ζιτσαίοι πτυχιούχοι / απόφοιτοι ανώτερων ή ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ή Σχολών πρακτικής κατεύθυνσης.

Α/α	*Ονοματεπώνυμο*	*Είδος σπουδών*	*Εκπαιδ. Ίδρυμα*	*Έτος αποφ.*
1.	Νικ. Κ. Μπουτάτης[1]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1850
2.	Κ. Χ. Κατσιουλίδης[2]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1859
3.	[Κ. Λεοντίδης]	Φιλολογία	[Παν/μιο Αθηνών]	[;]
4.	Ιω. Χ. Κοντολόλης	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών / Παρίσι	5-2-1859 αποφ. από Αθήνα
5.	Δημήτριος Σταύρου Παπασταύρος ή Ζιτσαίος[3]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών / Παρίσι	Περί το 1852
6.	Χριστ. Νικολαΐδης	Ιατρική	[Πανεπιστήμιο Αθηνών]	[προ του 1856][4]
7.	Μιχ. Θ. Χρυσοχόος	Φιλολογία	Παν/μιο Αθηνών	Εγγρ. το 1857 – Δεν

σπουδάσει Χημεία. Ήδη τον Ιούλιο του 1899 αναγορεύθηκε διδάκτωρ, προοιωνίζοντας λαμπρό επιστημονικό μέλλον κατά την εφ. *ΦΗ*, φ. 340 / 16-7-1899. Ωστόσο, λίγο αργότερα, η επιστημονική κοινότητα θρήνησε την απώλειά του. Πέθανε στην Τεργέστη τον Οκτώβριο του 1900 εξαιτίας οδυνηρής νόσου. Βλ. σχετικά *ΦΗ*, φ. 400 / 20-10-1900, όπου χαρακτηρίζεται εμβριθής επιστήμων, γλωσσομαθής κτλ.

[1] Συγκαταλέγεται μεταξύ των αξιωθέντων διδακτορικού διπλώματος στην Ιατρική κατά το ακαδ. έτος 1849-50. Είναι χαρακτηριστικό ότι την ίδια χρονιά σε σύνολο 9 διδακτόρων οι 6 κατάγονται από την Ήπειρο. Βλ. *Λόγοι εκφωνηθέντες παρά Γ. Α. Μαυροκορδάτου επί της Πρυτανείας αυτού κατά το έτος 1849-50.* Εν Αθήναις 1850, σ. 54. Πρβλ. και *Λογοδοσίας Μιλτιάδου Βενιζέλου μέρος Β΄. Πίνακες*, εν Αθήναις 1867, σ. 16 [Πίναξ ΙΣΤ΄], όπου με α/α 28 καταχωρίζεται ο Ν. Μπουτάτης μεταξύ των διδακτόρων της Ιατρικής, με βαθμό «καλώς», χρονολογία αποφοίτησης 17-7-1850 και αρ. πτυχίου 44. Ωστόσο στον κατάλογο υποτρόφων του Φιλίτη αναφέρεται ως έτος έναρξης της υποτροφίας το 1851 (διάρκεια 7 έτη). Μήπως έλαβε υποτροφία και για σπουδές στο εξωτερικό; Ενδεχομένως να σημειώνεται το πέρας των σπουδών του, με πρακτικές εξετάσεις και λήψη άδειας άσκησης επαγγέλματος. Σχετικά με το Ν. Κ. Μπουτάτη βλ. και Αρχείο Τρίμμη / Επιστολή Γαβριήλ Αγιαννίτη προς τον αδελφό του Νικολάου Ζώη Κ. Μπουτάτη με ημερ. 27-9-1863, από την οποία πληροφορούμαστε πως βρίσκεται εγκατεστημένος στο Βουκουρέστι *όπου προοδεύει εξαίρετα εις το έργον του και μας κάμνει μεγίστην τιμήν.* Ο Ν. Μπουτάτης απεβίωσε εν Αθήναις στις 21-6-1891. Βλ. ΑΜΙ, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1891-1895, στο εξής Β.Ι. ΣΤ7, σ. 7, αρ. 22 / 30-7-1891.

[2] Αναγορεύτηκε διδάκτορας της Ιατρικής στις 22-6-1859 με βαθμό «καλώς» και αρ. πτυχίου 392. Βλ. *Λογοδοσίας Μιλτιάδου Βενιζέλου μέρος Β΄. Πίνακες*, εν Αθήναις 1867, σ. 23 [Πίναξ ΚΒ΄], α/α 266. Βλ. επίσης *Εγκαθίδρυσις των νέων αρχών του Πανεπιστημίου. Λόγος του Πρυτανεύοντος Δ. Σ. Στρούμπου παραδιδόντος την Πρυτανείαν εις τον διαδεξάμενον αυτόν κατά την 20 Σεπτεμβρίου 1859*, Αθήνησιν 1859, σ. 66, α/α 30.

[3] Βλ. Σαραφίδης, *ό. π.*, σ. 30 [Παρίσι. Εναίσιμος διατριβή *de l' endocardite aigue* (1852) / διευθυντής γ΄ παθολογικού τμήματος στρατιωτικού νοσοκομείου / αντιπρόεδρος ιατρικής εταιρείας Βουκουρεστίου]. Πρβλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής υπηρεσίας, 1853. 36 / 2α: α) Αναφορά Ρωσσέτου, πρόξενου της Ελλάδος στην Ήπειρο και Αλβανία, προς Υπ. Εξ., αρ. 13/58, εν Ιωαννίνοις 1-3-1853, β) αναφορά Α. Σακελλαρίου προς Θ. Δαμασκηνό, πρόξενο Αγγλίας στα Ιωάννινα, εν Ιωαννίνοις 12-2-1853 και γ) Αναφορά Δημ. Σ. Ζιτσαίου και Κων. Δ. Σταυρίδη προς κ. Ρωσσέτο, εν Ιωαννίνοις 28-2-1853.

[4] Πρβλ. καταχώρισή του ονόματός του με την ιδιότητα του γιατρού σε κατάλογο συνδρομητών της *Χρονογραφίας* του Αραβαντινού (1856), που τοποθετεί την αποφοίτησή του από την Ιατρική Σχολή πριν από τη χρονολογία αυτή. Πιθανότατα ο θείος του Αν. Φιλίτης υπήρξε ο χρηματοδότης των σπουδών του, παρά την αντίθετη θέση του Ν. Φωλλίδη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

				αποφοίτησε
8.	Κων/νος Β. Παπασταύρος[1]	Φαρμακευτική	Παν/μιο Αθηνών	1866-67
9.	Κων/νος Ι. Κάππας[2]	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	1866-67
10.	[Νικόλαος Στυλιανού Στύλος][3]	[Φαρμακευτική]	[Παν/μιο Αθηνών]	[μετά το 1870]
11.	Κων/νος Χ. Τσέλιος	Φιλοσοφία	[;]	[;]
12.	Ιωάννης Δ. Τσέτσης	Φιλοσοφία	Παν/μιο Μονάχου	1874
13.	Νικόλαος Ξυλάνης	Φιλολογία	Παν/μιο Αθηνών	[προ του 1878]
14.	Β. Ι. Λεοντίδης[4]	Πτυχιούχος Δημοδιδάσκαλος	Διδασκαλείο Αθηνών	1883-84
15.	Χρ. Στ. Μπότσιος[5]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1884
16.	Δημ. Δ. Τζέτζης[6]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1885
17.	Νικ. Αν Εμμανουήλ	Μηχανολογία / Δασολογία	Αθήνα[7] / Γαλλία	1883 / [;]

[1] Σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ως υπότροφος του θείου του Δημητρίου Ζιτσαίου, ευδοκιμούντος στο Βουκουρέστι. Βλ. εφ. *Πύρρος*, φ. 68 / 14-8-1904. Έλαβε το πτυχίο του με άριστα το ακαδ. έτος 1866-67 (13-5-1867, αρ. πτυχίου 119). Βλ. *Λόγος εκφωνηθείς τη ΚΣΤ΄ Νοεμβρίου 1867 ημέρα της επισήμου εγκαθιδρύσεως των νέων αρχών του Εθνικού Πανεπιστημίου υπό του Καθηγητού της Μαιευτικής Μιλτιάδου Βενιζέλου* .... Εν Αθήναις 1868, σ. 54, α/α 14. – *Μητρώα του εν Αθήναις Εθνικού Πανεπιστημίου από της συστάσεως αυτού 14 Απριλίου 1837 μέχρι τέλους Αυγούστου 1878* ως παράρτημα [με ξεχωριστή σελιδαρίθμηση] στο *Λόγος εκφωνηθείς εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω την εικοστήν έκτην Νοεμβρίου 1878 υπό Ανδρέου Αναγνωστάκη ..., εν Αθήναις 1879*, σ. 112, α/α 119.

[2] Ο Κ. Ι. Κάππας αποφοίτησε από το Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και αναγορεύτηκε διδάκτορας της Νομικής Σχολής κατά το ακαδ. έτος 1866-67. Βλ. σχετικά *Λόγος εκφωνηθείς τη ΚΣΤ΄ Νοεμβρίου 1867 ... υπό του Καθηγητού της Μαιευτικής Μιλτιάδου Βενιζέλου* .... Εν Αθήναις 1868, σ. 47, α/α 7.

[3] Καταχώρισα με επιφύλαξη και τον Νικ. Στύλο στον Πίνακα πτυχιούχων, παρόλο που δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένη η λήψη πτυχίου φαρμακευτικής, εξαιτίας της ύπαρξης συγκεκριμένων στοιχείων για άσκηση φαρμακευτικού επαγγέλματος. Βλ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τ. Α΄, εν Πάτραις 1962, σ. 256-257, σύμφωνα με τον οποίο ο Στύλος, γνωστός ως «σπετσέρης» στη Ζίτσα, διατηρούσε φαρμακείο στη Βήσσανη μετά τους Ι. Ζωίδη και Μαλαμίδα, επιβεβαιώνοντας απόλυτα τις πληροφορίες των εγγονών του.

[4] Βλ. Αρχείο Β. Λεοντίδη, Πτυχίο Δημοδιδασκάλου Α΄ τάξεως με βαθμό «άριστα», με αρ. 27 / 15-3-1885.

[5] Σπούδασε ιατρική στο Εθνικό Πανεπιστήμιο. Αναγορεύτηκε διδάκτορας το 1884 με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. *Εθνικόν Πανεπιστήμιον. Πρυτανεία (Δευτέρα) Μιλτιάδου Βενιζέλου. 45η Πρυτανεία 1883-84*, Αθήνησι 1885, σ. 101, α/α 122. Στη συνέχεια (1885) εγκαταστάθηκε στη Ζίτσα. Ήταν ο πρώτος επιστήμονας γιατρός της κωμόπολης. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 60 και Παναγιωτίδου, *ό. π.*, σ. 280.

[6] Αν και δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί άλλη εγγραφή του στη Ζωσ. Σχολή, οπωσδήποτε έλαβε απολυτήριο Γυμνασίου, αφού εγγράφηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αναγορεύτηκε διδάκτορας της ιατρικής το 1885 με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. *Ευθύναι και Λόγοι Κων/νου Ν. Κωστή πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1884-85*, εν Αθήναις 1886, σ. 67, α/α 29.

[7] Βλ. βιογραφικές πληροφορίες Μπέττης, *Ευποιΐα* Β΄, σ. 77-78. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 155-156. Σύμφωνα με τον Μπέττη (*ό. π.*, σ. 77) φοίτησε στο Πολυτεχνείο της Αθήνας, από όπου πήρε το δίπλωμά του το 1882. Δεδομένου ότι μόλις το 1881 αποφοίτησε από τη Ζωσιμαία, κάτι τέτοιο είναι αδύνατο, αφού δεν ήταν μονοετής η στο Πολυτεχνείο φοίτηση. Ακόμη και αν ληφθεί υπόψη η σχετικά υποβαθμισμένη θέση των πρακτικών επιστημών, οι πολυτεχνικές σπουδές πρέπει να ήταν τουλάχιστον διετείς. Αυτό τουλάχιστον προκύπτει από κατάλογο υποτρόφων του Αν. Φιλίτη, όπου η παροχή υποτροφίας για Πολυτεχνείο είναι διετούς στη χειρότερη περίπτωση διάρκειας. Έτσι, πιθανότατα το ελάχιστο χρονικό όριο αποφοίτησης είναι το έτος 1883 ή και αργότερα. Στη συνέχεια ο Εμμανουήλ στράφηκε στη Δασολογία και με κρατική υποτροφία πήγε για συναφείς σπουδές στη Γαλλία. Η μετέπειτα εξέλιξή του υπήρξε εντυπωσιακή. Διορίστηκε ανώτερος υπάλληλος του Υπουργείου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

18.	[Γ. Μ. Γκάλγκος]	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	Τελειοδίδα-κτος [;][1]
19.	Αθαν. Γ. Σλήτας[2]	Πτυχιούχος Ελληνοδιδάσκαλος	Παν/μιο Αθηνών	1891-92
20.	Χρ. Α. Δαγκλής[3]	Φιλολογία	Παν/μιο Αθηνών	1893-94
21.	Εμμ. Ι. Γεωργιάδης[4]	Φαρμακευτική	Παν/μιο Αθηνών	1893
22.	Γ. Δ. Στέργιος[5]	Φιλολογία	Παν/μιο Αθηνών	1895-96
23.	Δημ. Γ. Γάγαλης[6]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών / [Παρίσι (μετ.)]	1898-99
24.	Νικ. Κ. Βάης[7]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1893
25.	Μιχ. Ν. Κούμας[1]	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	1894-95

Γεωργίας, έγινε μάλιστα και γενικός διευθυντής. Υπηρέτησε εξάλλου ως δασολόγος σε διάφορα επαρχιακά κέντρα του ελεύθερου Ελληνισμού (π. χ. Καλαμάτα, Πάτρα, Σπάρτη), προσφέροντας σημαντικές υπηρεσίες στην προστασία και την ανάπτυξη – αξιοποίηση των δασών ως γενικός επιθεωρητής δασών του Ελληνικού κράτους. Συγκαταλέγεται στη χορεία των Ζιτσαίων ευεργετών, συνεχίζοντας την παράδοση της ευποιίας μετά την Τουρκοκρατία (κληροδότησε στο Ορφανοτροφείο Γ. Σταύρου 1200000 δρχ. – πέθανε τον Οκτ. του 1927 [17-10-1927. Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 100, γενν. 1857, ωστόσο το σωστό είναι 1860] – με διαθήκη του (17-9-1927), που δημοσιευτηκε από το Πρωτοδικείο Πειραιά με την πρ. 2779/27), εκείνο δε που ιδιαίτερα μας ενδιαφέρει, υπήρξε, κατά τον Οικονόμου (*ό.π.*, σ. 156) και συγγραφέας δοκιμίων δασοπονίας.

[1] Αν και δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός του στις καταστάσεις αποφοίτων ή τελειοδιδάκτων της Νομικής Σχολής, είναι σίγουρο πως άσκησε το δικηγορικό επάγγελμα στην τουρκοκρατούμενη και στη συνέχεια στην ελεύθερη Ήπειρο. Πρβλ. για εξέλιξη του κύκλου σπουδών του και δικηγορική σταδιοδρομία του Παύλος Γ. Δελαπόρτας, *Μνήμη Γεωργίου Γκάλκου*, Αθήναι 1977 (Βιβλιοθήκη Ηπειρ. Εταιρείας Αθηνών, αρ. 46), σ. 24-25 [ολοκλήρωση γυμνασιακών σπουδών στη Ζωσιμαία, νομικές σπουδές στο Παν. Αθηνών. Μετά το τέλος των σπουδών του διορίστηκε αζάς (= συμπαρεδρεύων δικαστής) στα τουρκικά δικαστήρια, κυρίως στο Μπεράτι και στην Κορυτσά της Αλβανίας. Προβιβασθείς σε εφέτη παραιτήθηκε και δικηγόρησε στα Γιάννινα, συμμετέχοντας σε κινήσεις και οργανώσεις για αποτίναξη τουρκικού ζυγού. Μετά την απελευθέρωση υπηρέτησε ως υποδιοικητής στο Λεσκοβίκι της Β. Ηπείρου. Από το 1914 μέχρι το 1926 διετέλεσε βουλευτής του Ν. Ιωαννίνων με το συνδυασμό των Φιλελευθέρων]. Πρβλ. και Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 153.

[2] Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Παύλου Ιωάννου...πρυτανεύοντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1891-92*, εν Αθήναις 1893, σ. 206, α/α 7.

[3] Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Παναγιώτου Παυλίδου πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1893-94*, εν Αθήναις 1895, σ. 137, α/α 1.

[4] Σπούδασε στο Φαρμακευτικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Αθηνών και αξιώθηκε πτυχίου φαρμακοποιού με βαθμό «λίαν καλώς» κατά το ακαδ. έτος 1893-94.. Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Παναγιώτου Παυλίδου...*, εν Αθήναις 1895, σ. 143, α/α 8. Πρβλ. και *ΦΗ*, φ. 65 / 10-12-1893: *Υποστάς τας εν τη Φαρμακευτική Σχολή εξετάσεις αυτού ανηγορεύθη διδάκτωρ με τον βαθμόν «λίαν καλώς» ο εκ Ζίτσης Εμμ. Γεωργάτης, ώτινι συγχαιρόμεθα διά την λαμπράν ταύτην επιτυχίαν και ευχόμεθα ομοίαν και εις το μέλλον ευδοκίμησιν.*

[5] Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Α. Δ. Κυριακού ...πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1895-96*, εν Αθήναις 1898, σ. 204, α/α 24.

[6] Ο Δημ. Γ. Γάγαλης αναγορεύτηκε διδάκτορας της Ιατρικής κατά το 1898-99, με βαθμό «καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Τιμολέοντος Αργυροπούλου ... πρυτανεύσαντος ... 1898-99*, εν Αθήναις 1900, σ. 96, α/α 183. Στη συνέχεια υπέστη τις πρακτικές εξετάσεις και έλαβε άδεια άσκησης του ιατρικού επαγγέλματος με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Αλκιβιάδου Κρασσά ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1899-1900*, εν Αθήναις 1901, σ. 99, α/α 242. Πέθανε νέος, σε ηλικία 35 ετών, στις 2 Μαΐου 1906. Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 668 / 5-5-1906. Δεν είναι εξακριβωμένο αν είναι αληθή τα αναγραφόμενα στην ίδια εφημερίδα για σπουδές του επί τριετία και στο Παρίσι.

[7] Στην εφ. *ΦΗ*, φ. 24 / 26-2-1893 καταχωρίζεται η είδηση ότι *την παρελθούσαν εβδομάδα ενώπιον των καθηγητών της Ιατρικής σχολής και πολλού ακροατηρίου υποστάντες τας διδακτορικάς αυτών εξετάσεις οι κάλλιστοι και επιμελέστατοι εξ Ηπείρου νέοι κ. κ. Νικόλαος Βάης εκ Ζίτσης, ...κτλ. ηξιώθησαν του επιζήλου βαθμού «λίαν καλώς» μετ' επαίνων....* Η εφ. εκφράζει ευχές για επιτυχία και στο πρακτικό στάδιο. Βλ. και *Τα κατά την Πρυτανείαν Ιωάννου Πανταζίδου...πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1892-93*, εν Αθήναις 1894, σ. 163, α/α 112.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

26.	Γ. Ν. Γιούνης[2]	Φαρμακευτική	Παν/μιο Αθηνών	1899-00
27.	Ι. Αθ. Κατσιουλίδης	Πτυχιούχος Δημοδιδάσκαλος	Διδασκαλείο Αθηνών	[1889]
28.	Ιω. Κ. Οικονόμου[3]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	[;]
29.	Δημ. Χ. Φωλλίδης[4]	Φαρμακευτική	Ιατροφαρμακευτική Σχολή Βουκουρεστίου	25-11-1869 / αρ. πτυχ. 33
30.	Δημ. Π. Γουδίνος	Πτυχιούχος Δημοδιδάσκαλος	Διδασκαλείο Αθηνών	1886
31.	Νικ. Γ. Γάγαλης[5]	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	1898
32.	Δημ. Ν. Δαγκλής[6]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1899-1900
33.	Στέφ. Δ. Γάτσιος[7]	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	1899-00
34.	Ιωάννης Γ. Γύρας[8]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1901-02 / 1905-06
35.	Ελευθ. Γύρας[1]	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	1905

[1] Ο Κούμας φοίτησε στη Νομική Σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορευθείς διδάκτορας κατά το ακαδημαϊκό έτος 1894-95 με βαθμό «καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Ιωάννου Ν. Χατζηδάκι ... πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1894-95*, εν Αθήναις 1896, σ. 215, α/α 55.

[2] Το πτυχίο της φαρμακευτικής το πήρε το 1899-1900. Βλ. σχετικά εφ. *ΦΗ*, φ. 409 / 22-12-1900: *Αφίκετο εκ Κων/πόλεως ο κ. Γεώργιος Γιούνης διδάκτωρ της Φαρμακευτικής*. Βλ. και *Τα κατά την Πρυτανείαν Αλκαβιάδου Κρασσά ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1899-1900*, εν Αθήναις 1901, σ. 100, α/α 31 [βαθμός «λίαν καλώς»]. Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα.

[3] Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Ιωάννου Πανταζίδου*, ό. π., σ. 161, όπου με α/α 40, συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των διδακτόρων της Ιατρικής και ένας Ιωάννης Κ. Οικονόμου εξ Ιωαννίνων, αξιωθείς του βαθμού «λίαν καλώς». Πρβλ. και *Τα κατά την Πρυτανείαν Α. Δ. Κυριακού ... 1895-96*, εν Αθήναις 1898, σ. 201, όπου καταχωρίζεται το όνομά του με α/α 12 ως *δόντος πρακτικάς εξετάσεις και λαβόντος άδειαν*. Είναι πιθανό να πρόκειται για Ζιτσαίο, αν δώσουμε βάση στα υπό του Εμμ. Ι. Γεωργιάδου γραφέντα. Βλ. Ε. Ι. Γεωργιάδου, *ό. π.*, σ. 40 [αναφέρονται μαζί με το Ν. Βάη ως φοιτητές ιατρικής (1889)].

[4] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 4107 / 9)21-12-1882.

[5] Σύμφωνα με εφ. *ΦΗ*, φ. 277 / 17-4-1898 αναγορεύτηκε διδάκτορας της Νομικής Σχολής [μάλλον αρχές Απριλίου του 1898] *μετ' επιζήλου βαθμού επαξίως των κόπων αυτού*. Ωστόσο πρβλ. *Ευθύναι Πρυτανείας Σ. Μαγγίνα από 1 Σεπτεμβρίου 1897 μέχρι 31 Αυγούστου 1898...*, εν Αθήναις 1899, σ. 96, α/α 11, όπου ο Γάγαλης καταγράφεται όχι στη στήλη των διδακτόρων, αλλά των τελειοδιδάκτων, ενώ και ο βαθμός του («μετρίως») δεν φαίνεται να είναι *επίζηλος*. Στη συνέχεια αναχώρησε για Ρουμανία. Ακολούθησε το συμβολαιογραφικό επάγγελμα.

[6] Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Κατά το έτος 1897-98 υποστάς την διδακτορική δοκιμασία απορρίφθηκε. Βλ. *Ευθύναι Πρυτανείας Σ. Μαγγίνα από 1 Σεπτεμβρίου 1897 μέχρι 31 Αυγούστου 1898...*, εν Αθήναις 1899, σ. 106, α/α 1. Διδάκτορας αναγορεύτηκε στη διάρκεια της πρυτανείας Αλκ. Κρασσά (1899-1900) με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Αλκιβιάδου Κρασσά ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1899-1900*, εν Αθήναις 1901, σ. 89, α/α 116. Τέλος, *υποστάς τας πρακτικάς εξετάσεις* έλαβε βαθμό «καλώς» και άδεια *του μετέρχεσθαι τον ιατρόν* κατά το έτος 1901-02. Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Σπυρ. Κ. Σακελλαροπούλου ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1901-02*, Αθήνησιν 1903, σ. 81, α/α 39.

[7] Το 1899-1900 αναγορεύτηκε διδάκτορας της Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών με βαθμό «καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Αλκιβιάδου Κρασσά ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1899-1900*, εν Αθήναις 1901, σ. 79, α/α 112.

[8] Σπούδασε Ιατρική στην Αθήνα. Ήδη κατά το έτος 1901-02 συκαταλέγεται μεταξύ των διδακτόρων της Σχολής με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Σπυρ. Κ. Σακελλαροπούλου ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1901-02*, Αθήνησιν 1903, σ. 72, α/α 27. Κατά το ακαδ. έτος 1905-06 υπέστη επιτυχώς τις πρακτικές εξετάσεις της ιατρικής με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι τακτ. Καθηγητού της Γλωσσολογίας πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1905-1906*, εν Αθήναις 1907, σ. 96, α/α 42. Στην εφ. *Ελευθερία*, φ. 50 / 26-5-1924 φέρεται ως διακεκριμένος γυναικολόγος. Υπήρξε εκτελεστής του κληροδοτήματος του αειμνήστου θείου του Νικολάου Κ. Γύρα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

36.	Δημ. Χαρ. Λιάσκος[2]	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	1902-03
37.	Δημ. Γ. Τρίμμης[3]	Φαρμακευτική	Παν/μιο Αθηνών	1902
38.	Χρ. Ν. Μαντάς[4]	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	1902-03
39.	Δημοσθένης Κ. Πράσσος[5]	Εμπορ. Ακαδημία / Γεωπονική	ΑΓΣ Αθηνών / Νεάπολη Ιταλίας	1906
40.	Νικόλαος Σταύρου Πράσσος	Πολυτεχνείο	Πολυτεχνείο Αθηνών	[1899]
41.	Πολυχρόνης Χ. Παπαχρόνης	Πολυτεχνείο	Πολυτεχνείο Αθηνών	Εγγρ. 1903 – άγνωστο αν και πότε αποφοίτησε[6]
42.	Νικόλαος Δ. Φωλλίδης	Πτυχιούχος Δημοδιδάσκαλος	Διδασκαλείο Αθηνών	1910

[1] Πρβλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Γ. Ν. Χατζιδάκι...*, ό. π., σ. 84, όπου με α/α 13 εμφανίζεται ως διδάκτορας της Νομικής Σχολής ο Ελευθέριος Γύρας, με βαθμό επίσης «λίαν καλώς». Βλ. και *ΦΗ*, φ. 647 / 25-11-1905: *ο φοιτητής της Νομικής κ. Ελ. Γ. Γύρας εκ Ζίτσης Ηπείρου δους τας νενομισμένας διδακτορικάς εξετάσεις ενώπιον των καθηγητών του ηξιώθη του επιζήλου βαθμού «λίαν καλώς» κτλ.* Ο Ελ. Γύρας δεν εντοπίστηκε πουθενά στο αρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής, που σημαίνει ότι περάτωσε πιθανότατα αλλού το γυμνασιακό κύκλο.

[2] Σπούδασε νομικά στο Παν/μιο Αθηνών. Αποφοίτησε την ακαδημαϊκή χρονιά 1902-03 και αναγορεύτηκε διδάκτορας με βαθμό «καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Νεοκλέους Καζάζη ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1902-1903*, εν Αθήναις 1904, σ. 84, α/α 67. Είναι ο γνωστός συμβολαιογράφος Ιωαννίνων, που διετέλεσε και γραμματέας της Ενιαίας Δημογεροντίας Ιωαννίνων.

[3] Ακολούθησε το φαρμακευτικό κλάδο, αποφοιτήσας από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπου σπούδασε ως υπότροφος του κληροδοτήματος Αναστ. Φιλίτη. Βλ. σχετικό κατάλογο, α/α 34, διάρκεια υποτροφίας 1899-1903. Πτυχίο έλαβε τη χρονιά 1901-02 με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Σπυρ. Κ. Σακελλαροπούλου ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1901-02*, Αθήνησιν 1903, σ. 81, α/α 18. Πρβλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 519 / 21-3-1903: *Ο εκ Ζίτσης κ. Δημήτριος Τρίμης υποστάς την νόμιμον δοκιμασίαν ενώπιον του Ιατροσυνεδρίου έλαβε την απόλυτον άδειαν του μετέρχεσθαι τον φαρμακοποιόν και ανεχώρησε διά Λάρισαν. Συγχαίροντες αυτόν του ευχόμεθα κατευόδιον και καλήν επιτυχίαν εις το πρακτικόν του στάδιον.* Αργότερα μετέφερε τον κύκλο των εργασιών του στο Κάιρο.

[4] Η απουσία του από τον πίνακα των αποφοίτων της Ζωσιμαίας δεν σημαίνει ότι δεν ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές. Πιθανότατα πήρε το απολυτήριό του τη χρονιά 1996-97, αφού στράφηκε σε πανεπιστημιακές σπουδές. Αναγορεύτηκε διδάκτορας της Ιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1902-03 με βαθμό «καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Νεοκλέους Καζάζη ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1902-1903*, εν Αθήναις 1904, σ. 91, α/α 45. Στη συνέχεια έδωσε πρακτικές εξετάσεις και έλαβε την άδεια του ιατρού επίσης με το βαθμό «καλώς». Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Ιωάννου Ευταξίου ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1903-1904*, εν Αθήναις 1907, σ. 69, α/α 107.

[5] Στον κατάλογο υποτρόφων του κληρ. Αν. Φιλίτη, αρ. 39, φέρεται ως υπότροφος της Εμπορικής Ακαδημίας για τα έτη 1903-1907. Ωστόσο στη *ΦΗ*, φ. 653 / 13-1-1906 καταχωρίζεται η είδηση ότι *ανεχώρησεν εις Νεάπολιν της Ιταλίας προς τελειοποίησιν των γεωπονικών του σπουδών.* Φαίνεται πως αποφοίτησε νωρίτερα από την εμπορική Ακαδημία και χρησιμοποίησε το υπόλοιπο της υποτροφίας για σπουδές στο εξωτερικό. Πάντως ακολούθησε το εμπορικό επάγγελμα, συνεχίζοντας φαίνεται την κρατούσα παράδοση της οικογένειας. Πρβλ. εφ. *Ελευθερία*, φ. 54 / 9-6-1924: *Αφίκετο εξ Ηγουμενίτσης ο εκ των αυτόθι ευφημότατα γνωστών εμπόρων κ. Δημ. Κ. Πράσσος χάριν των γάμων του αδελφού του Θ. Κ. Πράσσου, προέδρου της Κοινότητος Ζίτσης.*Βλ. επίσης φ. 512 / 8-11-1928 [αναφορά σε εκλογές εμπορικού και επαγγελματικού κόσμου της Ηγουμενίτσας – πρόεδρος παμψηφεί και πάλι ο εκ Ζίτσης μεγαλέμπορος Δημ. Κ. Πράσσος]. Στην ίδια εφ., φ. 481 / 16-7-1928 ο πατέρας του Δημοσθένη Κώστας Πράσσος χαρακτηρίζεται ως πρόκριτος Ζίτσης.

[6] Σύμφωνα με εφ. *Ελευθερία*, φ. 560 / 9-5-1929, *αφίκετο εκ Γρεβενών...ο διακεκριμένος Δ/ντής του αυτόθι υποκ. της Εθν. Τραπέζης κ. Χρόνης Παπαχρόνης ...χαροποίησε ...πάντας τους υπαλλήλους του ενταύθα* [Ιωάννινα] *υποκ. της Εθν. Τραπέζης μεθ' ων επί πολλά έτη συνειργάσθη.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

			(Μαράσλειος)	
43.	Λεωνίδας Δ. Χαρίσης	Ιατρική	Παν/μιο Αθηνών	[;]
44.	Δημήτριος Φίλης[1]	Φαρμακευτική	[Παν/μιο Αθηνών]	[;]
45.	Μιχ. Ι. Γάγαλης	Φαρμακευτική	Παν/μιο Αθηνών	
46.	Μιλτιάδης Γ. Κόρδας[2]	Πτυχιούχος Δημοδιδάσκαλος / Φιλολογία	Μονοτ. Διδασκ. Ιωαννίνων / Παν/μιο Αθηνών	1914 1925
47.	Ιω. Στ. Τρίμμης	Φαρμακευτική	Παν/μιο Αθηνών	
48.	Κ. Π. Έξαρχος	Νομική	Παν/μιο Αθηνών	
49.	Β. Βάης	Φαρμακευτική		
50.	Νικ. Κ. Κόρδας		Παν/μιο Αθηνών	1920 [;]

Μια σύγκριση του ανωτέρω πίνακα με τον Πίνακα 10 αποκαλύπτει μια ευρύτερη δυναμική, δείχνοντας ξεκάθαρα ότι στις προηγούμενες σχηματικές στατιστικές δεν είναι δυνατόν να ενταχθούν όλες οι παράμετροι που καθορίζουν την κίνηση σπουδών. Σε σύνολο 55 αποφοίτων Γυμνασίου, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που αποφοίτησαν μεταπελευθερωτικά, κινήθηκαν στην κατεύθυνση περαιτέρω σπουδών και απόκτησης πτυχίου οι 37[3], ποσοστό 67.27%, ενώ 36 (ή ίσως 1-2 λιγότεροι – π. χ. ο Ν. Κόρδας φέρεται από τον Β. Οικονόμου ως δημόσιος υπάλληλος[4], επίσης ο Νικ. Πράσσος ως αξιωματικός[5]) φαίνεται ότι το έλαβαν, 65.45% [63.64%]. Από τους υπόλοιπους εντούτοις αρκετοί (7, 12.96%) μετήλθαν το διδασκαλικό επάγγελμα[6], για την εξάσκηση του οποίου το απολυτήριο Γυμνασίου θεωρούνταν επαρκές εφόδιο, ενώ και οι υπόλοιποι δραστηριοποιήθηκαν επαγγελματικά ως υπάλληλοι κτλ. Στον πίνακα των πτυχιούχων εξάλλου περιλαμβάνονται και αρκετοί που δεν εντοπίστηκαν στο αρχείο της Ζωσιμαίας και οι σπουδές τους επιβάλλουν ως αναγκαία προϋπόθεση τη λήψη απολυτηρίου Γυμνασίου – είναι πολύ πιθανόν να αποφοίτησαν από τη Ζωσιμαία, σε τελική πάντως ανάλυση είναι αδιάφορο πού τελείωσαν τις γυμνασιακές τους σπουδές – ενώ για μια δυάδα πτυχιούχων, εγγεγραμμένων στα μητρώα και τα

---

[1] Δεν είναι γνωστό πότε αποφοίτησε.

[2] Όντας ήδη διδάσκαλος κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, αποφοίτησε το 1914 από το μονοτάξιο Διδασκαλείο Ιωαννίνων με «άριστα». Αργότερα σπούδασε Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από όπου αποφοίτησε περί το 1925 με βαθμό «λίαν καλώς». Βλ. σχετικά εφ. *Παλμοί της Ζίτσας*, έτος 6°, φ. 19°, Απρίλιος-Ιούνιος 2002.

[3] Στον κατάλογο υποτρόφων του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη (αρ. 15) φέρεται ως υπότροφος για σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ο Ζιτσαίος Ιωάννης Κούμας. Η εγγραφή είναι μόνο για το έτος 1890, ενώ και τα σχετικά με την εξέλιξη των σπουδών του είναι άδηλα. Προτίμησα να μη τον συμπεριλάβω γι' αυτό στο σχετικό πίνακα πτυχιούχων, εντούτοις η εγγραφή του στο Πανεπιστήμιο παραπέμπει σε αποφοίτησή του από Γυμνάσιο, γεγονός που αυξάνει περισσότερο τον αριθμό των αποφοίτων Γυμνασίου.

[4] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165. Πρβλ. και εφ. *Ελευθερία*, φ. 101 / 20-11-1924, όπου ο Ν. Κ. Κόρδας φέρεται ως τμηματάρχης του Υπουργείου Εθνικής Προνοίας, *αχθείς εις το αξίωμα διά της ικανότητός του και μόνον και ουχί δια ρουσφετολογικών συστάσεων...*

[5] Οικονόμου, *ό. π.* , σ. 166.

[6] Ως διδάσκαλος φέρεται κατά το 1920 και ο Νικόλαος Αδ. Καρώνης, που κατά την απελευθέρωση φοιτούσε στη Β΄ Γυμνασίου της Ζωσιμαίας. Βλ. σχετικά με διδασκαλική του ιδιότητα ΑΣΖ, αρ. 1012 / 18-8-1920. Ωστόσο ο Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165, τον συμπεριλαμβάνει στους δημοσίους υπαλλήλους. Φαίνεται πως μετά την αποφοίτησή του από τη Ζωσιμαία ακολούθησε αρχικά το διδασκαλικό επάγγελμα, χωρίς να είναι εφικτός ο χρονικός προσδιορισμός της υπηρεσίας του ή τα σχολεία στα οποία εργάστηκε. Πάντως το 1928 είχε ήδη προσληφθεί ως δημόσιος υπάλληλος. Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, α/α 102 / 497.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μαθητολόγια της Ζωσιμαίας, θα ήταν αδύνατο να παρακολουθήσει κανείς την εξέλιξή τους χωρίς την προσφυγή σε άλλες πηγές. Πρόκειται για τους Β. Λεοντίδη. και Ι. Κατσιουλίδη, απόφοιτους του Διδασκαλείου Αθηνών, που, παρόλο που η φοίτησή τους δεν προϋποθέτει απολυτήριο Γυμνασίου, οι σπουδές τους θεωρούνται ανώτερες, ενώ ο επίσης διδασκαλιστής Δ. Γουδίνος δεν εντοπίστηκε ουδόλως στο αρχείο της Ζωσιμαίας και ο Ν. Πράσσος εγγράφηκε σε σχολή που δεν απαιτούσε απαραίτητα απολυτήριο Γυμνασίου. Επομένως σε σύνολο 46 αποφοίτων Γυμνασίου του πίνακα 11 εντοπίζονται 8 επιπλέον περιπτώσεις που προστιθέμενες στον πίνακα 10 αποφοίτων ανεβάζουν το συνολικό αριθμό τους σε 63. Η σύγκριση των δύο πινάκων αποκτά τώρα νόημα, αφού 45 στους 63, 71.42% περίπου, απόκτησαν πτυχίο ανώτερης ή ανώτατης Σχολής, 1 δεν κατάφερε να περατώσει τις σπουδές του, άγνωστο για ποιους λόγους, και υπάρχουν επιπροσθέτως και 4 πτυχιούχοι που δεν συμπεριλαμβάνονται στα συγκρινόμενα μεγέθη. Τέλος οι 7 διδάσκαλοι του πίνακα 10 δραστηριοποιήθηκαν επαγγελματικά οιονεί κατέχοντες διδασκαλικό πτυχίο, γεγονός που δείχνει και τη ρευστότητα των κριτηρίων επαγγελματικής αποκατάστασης. Δεν θα ήταν άστοχο υπ' αυτή την έννοια να μιλήσει κανείς για 52 [+ 4] πτυχιούχους σε σύνολο 63 [+4] αποφοίτων (ή εν δυνάμει σπουδαστών), ποσοστό 82.53%.

Οι πτυχιούχοι κατανέμονται ως εξής: 28,57% γιατροί (14), 20,41% φαρμακοποιοί (10), 16,32% νομικοί (8), 14,28% φιλόλογοι / δρες φιλοσοφίας (7), 12,24% πτυχιούχοι Δημοδιδάσκαλοι [ο ένας πτυχ. Ελληνοδιδάσκαλος, από το Παν/μιο Αθηνών] (6), και 8,16% (4) πτυχιούχοι άλλων σχολών (Πολυτεχνείου, ΑΓΣ). Συμπέρασμα: 91.84% στράφηκαν προς θεωρητικές επιστήμες, γεγονός που είναι αποκαλυπτικό του γενικότερου προσανατολισμού του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στο ανεξάρτητο κράτος, που συμπαρασύρει και το δούλο Ελληνισμό στις εκπαιδευτικές του αναζητήσεις, ενώ μόλις το 8.16% κατευθύνθηκε προς πρακτικές επιστήμες[1]. Η θεωρητική υφή των γνώσεων και ο ελάχιστος έως ανύπαρκτος πρακτικός προσανατολισμός του κρατούντος εκπαιδευτικού συστήματος, που έχει άλλωστε επισημανθεί πολλές φορές και έγινε αντικείμενο επικρίσεων[2], αντανακλά σε μεγάλο βαθμό τη νόθα αστικοποίηση και τις εξαρτημένες οικονομικές δομές του νεοελληνικού κράτους, που δεν κατάφερε να δημιουργήσει υποδομή τέτοια που να επιβάλλει την πιο άμεση και ουσιαστική σύνδεση της παιδείας με την παραγωγή. Είναι χαρακτηριστική η ροπή προς την ιατρική, τη φαρμακευτική και τη νομική, λιγότερο προς τη Φιλολογία και τα διδασκαλικά επαγγέλματα, για την άσκηση των οποίων βεβαίως δεν ήταν πάντα απαραίτητη η φοίτηση σε ανώτερα ιδρύματα (τα στάνταρντς των δασκάλων παρέμεναν σε χαμηλό επίπεδο – ας μην ξεχνάμε ότι η άσκηση διδασκαλικού έργου υπήρξε για μια μεγάλη κατηγορία Ζιτσαίων η πιο πρόσφορη, αν και όχι προσοδοφόρα, επαγγελματική διέξοδος). Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως ένας καθόλου ευκαταφρόνητος αριθμός, που δεν εντάσσεται στα πλαίσια των προηγούμενων σχηματικών στατιστικών, πλαισίωσε τις τάξεις του μαχόμενου εκπαιδευτικού κλάδου, που στελέχωσε τα σχολεία της δούλης ή ελεύθερης πατρίδας με την ιδιότητα του Ελληνοδιδασκάλου ή δημοδιδασκάλου, χωρίς πτυχίο Διδασκαλείου[3].

Σε κάθε περίπτωση τα εκπαιδευτικά εφόδια παρουσιάζονται την εποχή αυτή σε στενότατη και υψηλή συνάφεια με την επαγγελματική αποκατάσταση, πράγμα που

---

[1] Πρβλ. για γενικότερη επίδραση που άσκησαν οι κατευθύνσεις της παιδείας του ελλαδικού κέντρου Σκαλκάου, *ό. π.*, σ. 347, σύμφωνα με την οποία οι περισσότεροι ευεργετηθέντες ομογενείς από το κληροδότημα Δοσιθέου Φιλίτη στράφηκαν προς την ιατρική.

[2] Πρβλ. πρώιμη κριτική *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 47 / 21-8-1862 [ανταπ. από Ιωάννινα], που εστιάζεται στο γεγονός της δυσανάλογης προς τις ανάγκες του τόπου αύξησης του αριθμού των επιστημόνων.

[3] Βλ. σχετικά Πίνακες 3 και 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σημαίνει εξασφαλισμένη εργασία και άνοδο του κοινωνικού επιπέδου, ιδίως σε συνθήκες εθνικής υποδούλωσης. Από την άποψη αυτή η ζήτηση εναρμονίζεται με την προσφορά. Επιπλέον η παρατηρούμενη στη διάρκεια του 19ου αιώνα υψηλή διαγενεακή εκπαιδευτική και, κατά συνέπεια, επαγγελματική κινητικότητα, αφού μόρφωση και επαγγελματική δράση συνυφαίνονται στενά, οφείλεται στην ένταση και τη γενίκευση της στροφής προς την εκπαίδευση, ιδιαίτερα μετά το 1870, και αντανακλά τη δυναμική των κοινωνικών εξελίξεων σε μια κοινωνία που υπό την πίεση των ευρωπαϊκών δεδομένων και υπό τη σκιά των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων προχωρά με αβέβαιο αλλά σταθερό βηματισμό προς την αστικοποίηση.

Συμπερασματικά επιλέγουμε ότι η σχολική υποδομή της Ζίτσας, σε συνδυασμό με την κοντινή απόστασή της από το μεγάλο ηπειρωτικό εκπαιδευτικό κέντρο, τα Ιωάννινα, και την υποβοήθηση ενός βασικού μοχλού ανέλιξης, των υποτροφιών, παρήγαγε σημαντικότατα από κάθε άποψη παιδευτικά αποτελέσματα, εξαλείφοντας αφενός σχεδόν καθ' ολοκληρία τον αναλφαβητισμό σε επίπεδο ανδρικού πληθυσμού[1] και διαμορφώνοντας θετική πνευματική και πολιτιστική ατμόσφαιρα, και αφετέρου συμβάλλοντας στην παραγωγή ενός ικανού αριθμού λογίων και επιστημόνων, που ένα μέρος τους παρέμεινε στη γενέτειρα ή στα Ιωάννινα και ανέβασε όχι μόνο τους μορφωτικούς δείκτες αλλά και με τη δράση του οδήγησε στην καλυτέρευση της ποιότητας ζωής σε συνθήκες υποτέλειας αλλά και προπαρασκεύασε το έδαφος για μια δυναμική είσοδο στον ελεύθερο βίο[2]. Ίσως μάλιστα δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί ότι στη λειτουργία των σχολείων της η Ζίτσα οφείλει το γεγονός ότι κατάφερε να διατηρήσει τη φυσιογνωμία της και δεν συμπαρασύρθηκε από τη λαίλαπα της ερήμωσης, που ενέσκηψε σε πολλά χωριά της Ηπείρου.

Ε΄2. 2. Στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.

Η φοίτηση των μαθητριών στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο παρουσιάζει πολύ πιο ευδιάκριτα χαρακτηριστικά, αντίθετα με τις πιο πρώιμες φάσεις, οπότε δεν διαθέτουμε συγκεκριμένα στοιχεία για μαθητεία του γυναικείου φύλου στα αρρεναγωγεία, εκτός από τις γενικόλογες επισημάνσεις για συνεκπαίδευση των δύο φύλων στο αλληλοδιδακτικό σχολείο των αρρένων[3]. Πιθανότατα πρόκειται για λίγες περιπτώσεις και δεν θα μας απασχολήσουν εν προκειμένω. Σε γενικές γραμμές πάντως η έλλειψη Παρθεναγωγείου καταδίκασε μέχρι το 1872 το μεγαλύτερο τμήμα

---

[1] Πρβλ. σχετικά με επίπεδα αναλφαβητισμού του ανδρικού πληθυσμού στην Ελλάδα (69%) Ζώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 231[-232 για τις γυναίκες 93%], σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής του 1879, προκειμένου να καταδειχτεί η σημασία του εκπαιδευτικού ιστού της Ζίτσας.

[2] Είναι ενδιαφέρον να τονίσουμε ότι η αναπαραγωγή του αναγκαίου επιστημονικού δυναμικού συνεχίστηκε με αμείωτη ένταση και στην αμέσως μεταπελευθερωτική περίοδο, αποτέλεσμα και της προηγούμενης υποδομής και της νοοτροπίας σχετικά με την αξία και το ρόλο της παιδείας. Για παράδειγμα, και με την υπόμνηση ότι ενδεχόμενες παραλείψεις δεν εκφράζουν κανενός είδους σκοπιμότητα, αναφέρουμε ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα, που αφορούν μαθητές γεννημένους από το 1897 έως το 1902, επομένως τα πρώτα φώτα τα έλαβαν στην τουρκοκρατούμενη ακόμη Ζίτσα: Φίλης Γεώργιος (1897), τελειόφοιτος Εμπορικής Σχολής, Καρώνης Λάμπρος (1898), χημικός, Μιχαήλ Γ. Ζέρβας (1898), δημοδιδάσκαλος, Πέγκας (ή Μπέγκας) Γεώργιος (1899), καθηγητής Μαθηματικών, Γύρας Δ. Νικόλαος (1900), ιατρός, Παπαπέτρου Μιχαήλ (1900), δικηγόρος, Χρήστος Ζέρβας (1900), δικηγόρος, Λεοντίδης Ιωάννης (1900), δασικός, Θεοδόσιος Μαντάς (1901), δημοδιδάσκαλος, Μπότσιος Κ. Στέφανος (1902), δικηγόρος, αλλά και η γνωστή ποιήτρια Χρυσάνθη Ζιτσαία (1902).

[3] Βλ. σχετικά με το θέμα κεφ. Γ΄ Τα Σχολεία, υποκ. Η εκπαίδευση των κορασίων, σ. 64. Σε μια περίπτωση μόνο είναι δυνατό να εξυπονοηθεί συμμετοχή κορασίου στην Ελληνική Σχολή, με επιφυλάξεις πάντοτε, της μετέπειτα Αρσακειάδας και λογίας Αμαλίας Παπασταύρου, που μόνη αυτή σε τόσο πρώιμη εποχή κατάφερε να σπάσει τα δεσμά και να εναντιωθεί στις καθεστηκυίες αντιλήψεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του θήλεος πληθυσμού σε απαιδευσία και αναλφαβητισμό, εντούτοις ο συγχρωτισμός σε οικογενειακό επίπεδο με άρρενες μαθητές ή γονείς πεπαιδευμένους έστω και κατά προσέγγιση απάλυνε ενδεχομένως κάπως τα χαρακτηριστικά αυτά και εισήγαγε το άλλο φύλο σε μια ατμόσφαιρα ευπαιδευσίας που το έκανε συνειδησιακά δεκτικό στην επιζήτηση και την αποδοχή πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση της γυναικείας μόρφωσης.

Η αποτύπωση της γενικής κίνησης του θήλεος μαθητικού δυναμικού στον Πίνακα που ακολουθεί θα αποτελέσει την αφετηρία για χρήσιμες παρατηρήσεις και για την πληρέστερη αποσαφήνιση βασικών πλευρών της λειτουργίας του Παρθεναγωγείου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12.

Εμφαίνων τις εγγεγραμμένες μαθήτριες στο Παρθεναγωγείο Ζίτσας.

Σχολικό έτος	*Αριθμός μαθητριών*
1872-1873[1]	86
1873-1874[2]	80
1876-1877[3]	66
1877-1878[4]	76
1878-1879[5]	68
1881-1882[6]	80+
1886-1887[7]	73*[βλ. 1887-88, όπου στο συν. αριθμό οι 50 είναι νήπια – 73+50 = 123 περίπου]
1887-1888[8]	114
1888-1889[9]	98/100/110
1889-1890[10]	100
1890-1891[1]	100

[1] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 1206 / 12)24-1-1873 και φ. 1671 / 24)2-9-1874. Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ*, έτος Α΄ 1872-73, εν Κων/πόλει 1873, σ. 72 [Έκθεσις εκπ/κής Επιτροπής του ΗΦΣΚ αναγνωσθείσα υπό του εισηγητού αυτής κ. Δ. Μαλιάδου], όπου δίδεται αριθμός υπερεκατό μαθητριών για τα δύο Παρθεναγωγεία, Ζίτσας και Μονοδενδρίου.

[2] Βλ. *ΕΗΦΣΚ*, Έτος Β΄ 1873 – 1874, Εν Κωνσταντινουπόλει 1875, σ. 121, 159 [Α΄. Έκθεση της εκπ/κής επιτροπής του ΗΦΣΚ .– Β΄. Αι εκθέσεις των αρχιερέων της Ηπείρου περί των σχολείων αυτής]. Πρβλ. και εφ. *Ο Πύρρος*, φ. 193 / 4-1-1907 [*Ηπειρωτικά. Ηπείρου στατιστικής πίναξ Δ΄. Χωριά μετά Ελληνικών και Αλληλοδιδακτικών σχολείων*], και φ. 194 / 11-1-1907 [Πίναξ ΣΤ΄]. Ας σημειωθεί πως η στατιστική του *Πύρρου*, επειδή ο υπογράφων Ζησιμόπουλος δεν δίδει το χρονικό στίγμα και την πηγή των πληροφοριών, έδωσε αφορμή σε συγχύσεις και πεπλανημένες εκτιμήσεις, αφού πολλοί μελετητές εξέλαβαν τα στοιχεία της στατιστικής αυτής ως σύγχρονα, του 1907 δηλαδή.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 2-7-1877.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 8-10-1877.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: α) επιστολή Ε. Φαναριώτου προς Ν. Μαυροκορδάτο, πρόεδρο του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 6-1-1879. – β) τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου (μηνών Οκτ. – Δεκ. 1878 / εν Ζίτση τη 6-1-1879.

[6] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 3979 / 7)19-7-1882 [ανταπόκριση από Ζίτσα – 24 Ιουλίου].

[7] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 67. Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 122-23.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: αναφορά Ν. Γεννάδη προς ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 /495: Κατάλογος εμφαίνων τας εν εκάστη τάξει διδασκομένας μαθητρίας μετά της ηλικίας και του επαγγέλματος του πατρός [συνημμένος στην με ημερομηνία 4-12-1888 επιστολή της Μ. Κουτσαριάδου προς το Γεν. Πρόξενο Ιωαννίνων]. Πρβλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 37. Βλ. διαφοροποιημένο αριθμό (110) ΣΔΕΓ, *ό. π.*: έκθεσις [Εμμ. Σαγκριώτη] περί του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου και των άλλων εν τη Κωμοπόλει ταύτη σχολείων / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1889.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: έκθεση Μ. Κουτσαριάδου προς πρόξενο / Ζήτσα 11-7-1890.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1891-1892[2]	82 [110][3] [+ 18 στο υφαντήριο]
1894-1895[4]	103 [78 + 25 στο υφαντήριο]
1895-1896[5]	105 [85 +20 στο υφαντήριο]
1897-1898[6]	80 [+30 στο υφαντήριο = 110]
1898-1899[7]	87 [+10 στο υφαντήριο = 97]
1899-1900[8]	85 [πιθανώς και περί τα 25 κορίτσια στο υφαντήριο][9] = [110]
1900-1901[10]	120 [+20 στο υφαντήριο]
1901-1902[11]	109 [+20 στο υφαντήριο]
1903-1904[12]	140
1906-1907[13]	110
1910-1911[14]	160 [+26 στο υφαντήριο]

Οι αριθμοί αφορούν κατά βάση τις εγγεγραμμένες μαθήτριες, και δεν ταυτίζονται πάντοτε και κατ' ανάγκη με όσες φοίτησαν όλο το διδακτικό έτος. Περιλαμβάνουν εκτός από τις καθαυτό μαθήτριες των τάξεων του δημοτικού σχολείου, ενίοτε και μιας τάξης Ελληνικού, και τα νήπια θήλεα, που είτε ενσωματώνονται στις αλληλοδιδακτικές τάξεις, στο κατώτερο τμήμα, είτε συναποτελούν ξεχωριστή, προκαταρκτική λεγόμενη, τάξη. Επιπλέον προκύπτουν και συγκεκριμένοι αριθμοί μαθητριών που φοίτησαν αποκλειστικά στο υφαντήριο. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, αν εξαιρέσουμε το διάστημα που διακόπηκε η λειτουργία του υφαντηρίου, οι μαθήτριες του εργαστηρίου αποτελούν υποσύνολο του γενικού συνόλου. Από την άλλη μεριά η εικόνα της πραγματικής κίνησης των μαθητριών είναι πιο σύνθετη και επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες, που έχουν την αντανάκλασή τους σε επίπεδο

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Κατάλογος των μαθητριών του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του έτους 1890-91 [Μ. Κουτσαριάδου, Ζίτσα τη 27-11-1890].

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αντίγραφον εκ του Γενικού Μαθητολογίου του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του σχολικού έτους 1891-1892.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. Ανθής Δράκου προς αντιπρ. ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-3-1892.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Αθανασίου Κ. Μάγειρα, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων Ζίτσας, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Αλ. Λογοθέτη / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1895. Πρβλ. Αμ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 59.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. Κ. Δράκου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-1-1896.

[6] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Έκθεση περί Φιλίτειου Παρθεναγωγείου του Α. Κ. Μάγειρα, καθηγητή Ζωσιμαίας Σχολής, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο κ. Γ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 17-7-1898.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστ. Κ. Δράκου προς γεν. πρόξενο / εν Ζίτση τη 24-11-1898.

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Κ. Δράκου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-10-1899.

[9] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση Π. Παπαναστασίου ..., Ιωάννινα 21-7-1900, όπου αναφέρεται σε 110 [μέλλουσες] μητέρες που το Παρθεναγωγείο εγκλείει στους κόλπους του.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Κ. Δράκου προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 26-1-1901. Πρβλ. [στο ίδιο] και έτερη επιστολή της ιδίας προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-7-1900: *αι μαθήτριαι του Παρθεναγωγείου υπερέβησαν τας 120.*

[11] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση επόπτη Κων/νου Αράπη, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ναπολέοντα Μπέτσο / εν Ιωαννίνοις τη 30-7-1902. Διαφορετικά είναι τα στοιχεία της στατιστικής του 1902, που δίνει αριθμό μόλις 80 μαθητριών. Φαίνεται πως δεν συνυπολογίζονται οι μαθήτριες της προκαταρκτικής. Βλ. *Πίναξ Γενικός των εν τη Ευρωπαϊκή Τουρκία Ελληνικών Σχολείων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1902, σ. 186-187 [η έκδ. και στα γαλλικά].

[12] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Μ. Λιβαδέως προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 22-2-1904.

[13] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Γεωργίου Καλούδη, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του αρρεναγωγείου και Παρθεναγωγείου, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ι. Αλεξανδρόπουλο / εν Ιωαννίνοις τη 5-8-1907.

[14] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: έκθεση Πανάρετου υποβληθείσα προς πρόξενο Ελλάδος στα Ιωάννινα / 21-7-1911 [αρ. πρωτ. 811 / ελήφθη 27-7-1911

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φοίτησης ή τελικής προσέλευσης στις ενιαύσιες εξετάσεις. Προκειμένου να έχουμε μια όσο γίνεται πιο πιστή εικόνα των διακυμάνσεων και των προβλημάτων της κίνησης του μαθητικού δυναμικού θεωρούμε απαραίτητη μια πιο αναλυτική προσέγγιση των δεδομένων.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε η εικόνα διαμορφώνεται ως εξής: Η αρχική ευδαιμονία από την αθρόα προσέλευση μαθητριών κατά το πρώτο έτος λειτουργίας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου παραχώρησε τη θέση της σε έντονο σκεπτικισμό την αμέσως επόμενη χρονιά, εξαιτίας της σταδιακής αποχώρησης ενός μεγάλου αριθμού μαθητριών. Έτσι, από τις 80 εγγεγραμμένες μαθήτριες κατά το 1873-74 (βλ. Πίνακα 12) κατέληξαν στο τέλος της χρονιάς να φοιτούν, κι αυτές ατάκτως και εκ διαλειμμάτων, μόνο 35 μαθήτριες[1], δηλ. μόλις το 43,75%, όπως επισημαίνει η δ/ντρια Α. Μητροπούλου στον καθιερωμένο λόγο της προς τους κατοίκους κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του 1874[2]. Πρόκειται φυσικά για ένα ακραίο φαινόμενο που η εξέλιξή του εύλογα επηρεάστηκε από πολλούς παράγοντες (δυσπιστία προς τη σκοπιμότητα της εκπαίδευσης του γυναικείου φύλου, παραδοσιακές νοοτροπίες και προκαταλήψεις που αρνούνται να δεχτούν τις αλλαγές, έλλειψη απτών αποτελεσμάτων της όλης διαδικασίας στο ελάχιστο διάστημα λειτουργίας του Παρθεναγωγείου κτλ.), φαίνεται πάντως να καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από σαμποταριστικές ενέργειες προυχοντικών κύκλων που επιθυμούσαν να έχουν οι ίδιοι τη χρηματική διαχείριση και τη συνολική εποπτεία του νέου εκπαιδευτηρίου[3]. Παρόλο που δεν διαθέτουμε στοιχεία για την εξέλιξη των αριθμητικών δεικτών στη διάρκεια της θητείας της Α. Μητροπούλου, η πανηγυρική ανταπόκριση από τη Ζίτσα όσον αφορά την πρόοδο των κορασίων και τα ευάρεστα αποτελέσματα των εξετάσεων της χρονιάς αυτής οδηγεί στο εύλογο συμπέρασμα ότι υπήρξε ανάκαμψη και σταθεροποίηση τουλάχιστον στα αρχικά επίπεδα. Τα μεταγενέστερα στοιχεία πιστοποιούν την τάση αυτή και τέτοιες ακραίες καταστάσεις δεν μνημονεύονται ξανά σε καμία πηγή, ωστόσο η φοίτηση θα εξακολουθήσει να είναι άτακτη και οι διαρροές θα επηρεάζουν αρνητικά σε κάποιες φάσεις τη συνολική πορεία της Σχολής.

Χαμηλός σχετικά εμφανίζεται ο αριθμός των μαθητριών κατά το σχολικό έτος 1876-77. Αυτό οφείλεται στο ότι τα μαθήματα άρχισαν καθυστερημένα, μόλις τον Απρίλιο του 1877, υπό νέα διεύθυνση. Δεν είναι σαφές πότε αποχώρησε η κ. Μητροπούλου – Ευαγγελίδου, το πιθανότερο πάντως είναι κατά τις γιορτές των Χριστουγέννων, γεγονός που εξηγεί την καθυστερημένη ενέργεια του ΣΔΕΓ για διορισμό αντικαταστάτριας. Η έκτακτη διακοπή των μαθημάτων φαίνεται πως οδήγησε σε αποδιοργάνωση, με αποτέλεσμα τη σχετικά χαμηλή προσέλευση μαθητριών. Χαρακτηριστική είναι από την άποψη αυτή και η σύσταση του Συλλόγου προς την κ. Φαναριώτου να καταβάλει σύντονες προσπάθειες για την αύξηση του αριθμού σε 100 περίπου. Επί συνόλου 66 μαθητριών οι 59 απάρτισαν το

---

[1] Το πρόβλημα αναδεικνύει κυρίως τα προβλήματα που παρουσιάζουν οι διάφορες γενικές στατιστικές (όπως π. χ. η συγκεκριμένη του ΗΦΣΚ), την αδυναμία τους να παρακολουθήσουν στην πορεία τις διακυμάνσεις του μαθητικού πληθυσμού, στην ουσία τον πλασματικό τους εν πολλοίς χαρακτήρα, αφού είναι φυσικό να τους διαφεύγουν παράμετροι που είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ελεγχθούν, όπως η τακτική φοίτηση και κυρίως το μέγα πρόβλημα των διαρροών κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, που έχει ως συνέπεια ένας αριθμός μαθητριών, για διάφορους λόγους, να εγκαταλείπει στην πορεία τη μαθησιακή διαδικασία.

[2] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 1671 / 24)2-9-1874.

[3] Πρβλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ* , Β΄, σ. 61-61: ... *η φοίτησις των κορασίων κατά μικρά διαλείμματα, ένεκα της ραδιουργίας προυχόντων, εις ων τας χείρας δεν περιέρχεται η ετησία δαπάνη* ... .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αλληλοδιδακτικό τμήμα, καταταχθείσες στις διάφορες κλάσεις (α-η) σύμφωνα με το αλληλοδιδακτικό σύστημα, και οι υπόλοιπες 7 το συνδιδακτικό[1].

Σαφώς καλύτερη διαγράφεται η κατάσταση το 1877-78. Αφετηριακό σημείο εκκίνησης 76 μαθήτριες, από τις οποίες οι 61 συγκρότησαν το αλληλοδιδακτικό τμήμα, 10 το συνδιδακτικό τμήμα, και 5 την πρώτη τάξη [Ελληνικού][2]. Στην πορεία, μέχρι και 29-2-1878, προστέθηκαν και άλλες 10 μαθήτριες, οπότε ο αριθμός τους έφθασε τις 86 (αλληλ. τμήμα 70, συνδ. τμήμα 11, 1η τάξη 5). Πρόβλημα φαίνεται να δημιούργησαν οι απουσίες, αφού ο μηνιαίος Μ. Ο. παρουσών δεν ξεπερνάει τις 65 (75,58%). Παράλληλα επισημαίνεται και τάση προσέλευσης και νέων μαθητριών, τις οποίες η δ/ντρια αναγκάζεται να μη προσδέχεται, το μεν λόγω μικρής χωρητικότητας του Παρθεναγωγείου, το δε, κατά μέγα μέρος, λόγω έλλειψης βοηθού, γεγονός που παρεμποδίζει αρκετά τη λειτουργία του σχολείου και την πρόοδο των μαθητριών του κατωτέρου τμήματος[3]. Σε τελική ανάλυση, στο 3° τρίμηνο του 1877-78 παρατηρείται εκ νέου φθίνουσα πορεία και ο αριθμός επανέρχεται στο αφετηριακό σημείο των 76 μαθητριών (αλληλ. 64, συνδ. 9 και 1η τάξη 3)[4]. Δεν υπάρχουν στοιχεία για αποτελέσματα εξετάσεων.

Ο αριθμός των 68 μαθητριών του αμέσως επόμενου σχολικού έτους 1878-79 (24 διδάσκονται συνδιδακτικώς και οι υπόλοιπες αλληλοδιδακτικώς)[5] θα πρέπει να θεωρηθεί και πάλι σχετικά χαμηλός. Παράλληλα το πρόβλημα με τις απουσίες καθίσταται πιο έντονο. Η άτακτη φοίτηση των κοριτσιών είχε ως αποτέλεσμα ο Μ. Ο. αυτών που φοιτούσαν κατά μήνα να μην ξεπερνάει τις 40, έτσι ώστε οι απούσες να ανέρχονται περίπου στο 41%, έναντι μόλις 24,41 της προηγούμενης χρονιάς. Η πρόσληψη ως βοηθού της Σταματίνας Β. Πράσου, απόφοιτης της 1ης ανωτέρας τάξης του Παρθεναγωγείου[6], δεν κατέστη δυνατόν να ανακόψει το ρυθμό των απουσιών.

Η παντελής έλλειψη σχετικών στοιχείων στο αρχείο του ΣΔΕΓ για την περίοδο 1879-80 έως και 1886-87 δεν επιτρέπει να παρακολουθήσουμε κατά πόσο διατηρήθηκε η προηγούμενη διάρθρωση του σχολείου όσον αφορά τον αριθμό και το είδος των τάξεων. Φαίνεται πάντως πως εξακολούθησε να λειτουργεί στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο η τάξη του Ελληνικού σχολείου ως Ε΄ τάξη μέχρι και το σχολικό έτος 1886-87, όπως σαφώς εξάγεται από την παράθεση προγράμματος της τάξης αυτής από την διευθύντρια Ν. Αποστολοπούλου στον πρόξενο κ. Γεννάδη, συνοδευμένου από την υποσημείωση ότι το έτος 1887-88 η τάξη αυτή δεν υφίσταται πλέον[7]. Σχετικά με τις τάξεις του Δημοτικού, μετά το 1881, που εγκαταλείφτηκε και επίσημα η αλληλοδιδακτική, υπήρχαν πλέον 4 συνιδακτικές τάξεις, ενώ τα θήλεα νήπια, που το προηγούμενο διάστημα πιθανότατα εντάσσονταν στην κατώτερη κλάση του αλληλοδιδακτικού τμήματος – παρόλο που δεν είναι καθαρό αν στις

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 2-7-1877.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 8-10-1877.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή Ε. Φαναριώτου προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 5-3-1878. Πρβλ. *ό. π.*: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 5-3-1878.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου / εν Ζίτση τη 19-6-1878.

[5] Ωστόσο στον τριμηνιαίο έλεγχο η κατάταξη στα τμήματα παρουσιάζεται διαφορετική (60 στο αλληλοδιδακτικό, 8 συνδιδακτικώς, δηλ. 5 στο συνδιδακτικό και 3 στην 1η τάξη).Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: τριμηνιαίος έλεγχος μαθητριών του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου (μηνών Οκτ. – Δεκ. 1878 / εν Ζίτση τη 6-1-1879.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή Ε. Φαναριώτου προς Ν. Μαυροκορδάτο, πρόεδρο του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 6-1-1879.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: αναφορά Ν. Γεννάδη προς ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προηγούμενες καταγραφές συναριθμούνται στο συνολικό αριθμό μαθητριών – αποτέλεσαν ξεχωριστή, προκαταρκτική, τάξη. Το «Νηπιαγωγείο» αυτού του τύπου, όπως συνάγεται έμμεσα από την έκθεση της Αποστολοπούλου προς το Γεννάδη, μάλλον ήταν σταθερό συμπαρακολούθημα της πορείας του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου και κατά το διάστημα της οχταετούς διευθυντικής της παρουσίας (1880-1888). Τα δεδομένα του 1881-82 (άνω από 80 μαθήτριες)[1] και 1886-87 (73 μαθήτριες[2], χωρίς να συνυπολογίζονται προφανώς τα νήπια, με βάση ωστόσο τον αριθμό νηπίων της αμέσως επόμενης χρονιάς <50> περίπου 120 μαθήτριες συνολικά), αντιπαραβαλλόμενα με τις προηγούμενες ενδείξεις του πίνακα και την αμέσως επόμενη ένδειξη (1887-88) καθιστούν πιθανή μια διακύμανση του αριθμού των μαθητριών το διάστημα αυτό από 80-100 περίπου.

Η κατάργηση της τάξης Ελληνικού σχολείου το σχολικό έτος 1887-88 είναι το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της πορείας της Σχολής. Οι μαθήτριες τη χρονιά αυτή, 114 τον αριθμό, κατατάχτηκαν στις 4 συνδιδακτικές τάξεις ως εξής: Α΄ = 24, Β΄ = 17, Γ΄ = 13 , Δ΄ = 10, σύνολο μαθητριών 64. Οι υπόλοιπες 50 απάρτισαν το Νηπιαγωγείο[3]. Δεν επισημάνθηκαν διαρροές, δεν δόθηκαν επίσης στοιχεία για απουσίες. Όσον αφορά την επίδοση / πρόοδο των μαθητριών, ο πρόξενος κ. Γεννάδης, σύμφωνα με το βαθμολόγιο που η διευθύντρια του υπέβαλε, πληροφορεί το Σύλλογο ότι *φαίνονται αι πλείσται των μαθητριών ως καλούς έχουσαι βαθμούς, αλλ' επειδή εκ τούτου ουδέν θετικόν συμπέρασμα ήτο δυνατόν να εξαχθή* ανέθεσε στο Μητροπολίτη Ιωαννίνων να εξακριβώσει με κάποια δοκιμασία την πρόοδο αυτών, ιδίως στη γραφή και την ανάγνωση. Σε σχετικό σημείωμα του Μητροπολίτη περιέχονται τα εξής: *εξετάσαντες εν ολίγοις τα κοράσια εις ά διδάσκονται μαθήματα, έγνωμεν ότι το εκπαιδευτήριον τούτο εκπληροί τον προορισμόν του, καθόσον και γνώσεις σχετικώς αι μαθήτριαι προσκτώνται και χριστιανικώς εν γένει μορφούνται*[4].

Η νέα σχολική χρονιά 1888-89, αν εξαιρέσουμε τη μη λειτουργία Δ΄ τάξης, άρχισε με καλούς οιωνούς. Οι 110 εντούτοις αρχικά εγγεγραμμένες μαθήτριες, διηρημένες σε τρεις συνδιδακτικές τάξεις και 1 προκαταρκτική *ήτις ατελέστατα πληροί την έλλειψιν Νηπιαγωγείου*, δεν φαίνεται να διακρίνονταν για την τακτική τους φοίτηση – *κυριωτάτη δε αιτία της ατάκτου φοιτήσεως είνε, ότι τα κοράσια αναγκάζονται πολλάκις να μένωσιν εν τω οίκω προς επιτήρησιν των νηπίων αδελφών των ή και προς άλλας οικιακάς εργασίας, της μητρός απουσιαζούσης όλην την ημέραν εν τω αγρώ εις τα αγροτικά έργα* –, με αποτέλεσμα στις εξετάσεις να προσέλθουν μόλις 65 μαθήτριες, ποσοστό 59%. Το υφαντήριο δεν φαίνεται να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του Παρθεναγωγείου. Καμία μαθήτρια δεν διδάσκεται σ' αυτό, σύμφωνα με έκθεση του επόπτη Εμμ. Σαγκριώτη, αφού το μάθημα της υφαντικής δεν είναι υποχρεωτικό, *ελάχιστα δε μόνον εξωτερικά κοράσια μετά της φιλοπόνου υφαντρίας, αφειδούντα εξ ανάγκης της υγιείας*[5], *αποφασίζουσι να εργάζωνται εκεί*[6]. Φαίνεται πως το υφαντήριο

---

[1] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 3979 / 7)19-7-1882 [ανταπόκριση από Ζίτσα – 24 Ιουλίου] .

[2] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, *τχ.* 3ον, σ. 67 . Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 122-23 .

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: αναφορά Ν. Γεννάδη προς ΣΔΕΓ, αρ. 412 / εν Ιωαννίνοις τη 27-5-1888.

[4] Επιφυλακτικός εντούτοις απέναντι στην κρίση του Μητροπολίτη και τα στοιχεία που η διευθύντρια παρείχε στον πρόξενο ήταν ο Χ. Παπαμάρκου, που θεώρησε παντελώς αναρμόδια τα πρόσωπα αυτά για παροχή ανάλογων πληροφοριών. Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495, Επιστολή Χ. Παπαμάρκου προς Αθανάσιο [Βρυζάκη] εις Αθήνας, εν Άνδρω τη 22-7-1888.

[5] Προηγουμένως είχε περιγράψει με τα μελανότερα χρώματα την αίθουσα του υφαντηρίου: *σκοτεινόν υπόγειον ... κάθυγρον...ακτίς φωτός αδύνατον να εισχωρήση...θα εφοβούμην μόνος να εισέλθω εις τον Άδην εκείνον*. Βλ. *ό. π.*

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: έκθεσις [Εμμ. Σαγκριώτη] περί του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου και των άλλων εν τη Κωμοπόλει ταύτη σχολείων / εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1889.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

υπολειτουργεί τη χρονιά αυτή, ο δε αριθμός των εξωτερικών ασκουμένων ήταν μόλις 6[1].

Διαφοροποιημένος ελαφρά είναι ο αριθμός των μαθητριών που δίνει η Μ. Κουτσαριάδου στις 4 Δεκ. 1888. Σύμφωνα με συνημμένο κατάλογο προς τον πρόξενο Ιωαννίνων οι μαθήτριες ανέρχονται κατά τη χρονική αυτή στιγμή σε 98 (Γ΄ τάξη = 5, Β΄ = 9, Α΄ = 19 και Προκαταρκτική = 63+2 άρρενα = 65 νήπια)[2]. Φαίνεται πως στην πορεία προσήλθαν και άλλες μαθήτριες, πράγμα πολύ πιθανό, αφού η χρονιά συνδέεται με αλλαγή φρουράς στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο [ή ενδεχομένως αθροίζονται και οι μαθήτριες του υφαντηρίου / είτε σε τελική ανάλυση η αποχώρηση της προηγούμενης διευθύντριας και η καθυστερημένη έναρξη των μαθημάτων τροφοδότησαν τις διαρροές εξαρχής, οπότε το Δεκέμβριο προσήλθαν μόλις 99 από τις 110 αρχικά εγγεγραμμένες, ποσοστό 89% ή 11% αποχή]. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι για πρώτη φορά εντοπίζεται φοίτηση αρρένων νηπίων στο υποτυπώδες νηπιαγωγείο / προκαταρκτική τάξη του Παρθεναγωγείου. Μάλλον πρόκειται για συγκυριακές αποκλίσεις του κανόνα, που θέλει τα άρρενα νήπια στα αρρεναγωγεία και τα θήλεα στο Παρθεναγωγείο, αφού όλες οι πληροφορίες που διαθέτουμε στη συνέχεια συγκλίνουν στο διαχωρισμό αυτό[3].

Το 1889-90 αναφέρονται 100 μαθήτριες εγγραφείσες στο μητρώο, που κατανεμήθηκαν στις 4 συνδιδακτικές τάξεις – αποκαταστάθηκε ήδη η λειτουργία και 4ης τάξης – και στην προκαταρκτική ως εξής: Δ΄τάξη (ανωτάτη) = 6, Γ΄ = 12, Β΄ = 18, Α΄ = 22 (σύνολο = 58) και 42 στην προκαταρκτική. Και τη χρονιά αυτή παρατηρείται πρόβλημα απουσιών. Η φοίτηση *των πλείστων αποσπωμένων εκάστοτε εις γεωργικάς εργασίας εγένετο λίαν ατάκτως, διό και ελάχισται είχον το θάρρος να παρουσιασθώσι εις εξετάσεις* [δηλ. προσήλθαν 6 της Δ΄ (5 προβιβάσιμοι), 7 της Γ΄ (5 προβ.), 18 της Β΄ (12 προβ.) και 17 της Α΄ (15 προβ.). Από την προκαταρκτική θα προβιβασθούν 25 [δηλ. προσήλθαν 48 από το δημοτικό σε σύνολο 58 και ενδεχομένως [έτσι αφήνεται να εννοηθεί] 25 από τις 42 της προκαταρκτικής] – ποσοστό προσέλευσης 73%[4].

Σταθερός παρέμεινε ο αριθμός των μαθητριών και κατά το επόμενο σχολικό έτος 1890-91, με τη διαφορά ότι επισημάνθηκε διδακτική αναβάθμιση με την προσθήκη και Ε΄ τάξης (1ης Ελληνικού). Η κατανομή των 100 μαθητριών ήταν η ακόλουθη: Προκαταρκτική = 33, Α΄ συνδ. = 23, Β΄ συνδ. = 14, Γ΄ συνδ. = 13 και Δ΄ συνδ. = 5, Ε΄ συνδ. = 12[5].

Διαφορετική ωστόσο εικόνα παρουσιάζει ο επόπτης τη χρονιά αυτή Γεώργιος Σωτηριάδης, γυμνασιάρχης της Ζωσιμαίας Σχολής. Δεν αναφέρει καθόλου ύπαρξη 5ης τάξης, δίνει αριθμό μόλις 2 μαθητριών στη Δ΄ τάξη, ανεβάζει σε 50 περίπου τις μαθήτριες της Α΄ τάξης (φαίνεται πως αθροίζει τις μαθήτριες της Α΄ και της προκαταρκτικής), τέλος, κάνει λόγο για 80 μαθήτριες συνολικά, αριθμός που ενδεχομένως προέκυψε από τις προσελθούσες / παρευρεθείσες στις εξετάσεις[6].

---

[1] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Μ. Κουτσαριάδου προς πρόξενο / Ζήτσα 11-7-1890.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 /495: Κατάλογος εμφαίνων τας εν εκάστη τάξει διδασκομένας μαθητρίας μετά της ηλικίας και του επαγγέλματος του πατρός [συνημμένος στην με ημερομηνία 4-12-1888 επιστολή της Μ. Κουτσαριάδου προς το Γεν. Πρόξενο Ιωαννίνων].

[3] Εξαιτίας του πολύ μεγάλου αριθμού νηπίων συνεχείς και έντονες υπήρξαν οι εκκλήσεις για δημιουργία κοινού νηπιαγωγείου, που θα επέφερε αποσυμφόρηση στη λειτουργία των εκπαιδευτηρίων συνολικά. Τελικά ξεχωριστό νηπιαγωγείο ιδρύθηκε με πρωτοβουλία της κοινότητας, που διόρισε για το σκοπό αυτό και την πρώτη πτυχιούχο νηπιαγωγό, τη Ζιτσαία Σοφία Βαλκάνου (1911-13).

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: έκθεση Μ. Κουτσαριάδου προς πρόξενο / Ζήτσα 11-7-1890.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Κατάλογος των μαθητριών του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του έτους 1890-91 [Μ. Κουτσαριάδου, Ζίτσα τη 27-11-1890].

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Περίληψις: περί του εν Ζίτση παρθεναγωγείου [υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο κ. Επαμ. Φίλωνα, αρ. εισερχ. εγγρ. 370 / 8-7-1891] / εν Ιωαννίνοις 2-7-1891.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φαίνεται πως στη διάρκεια της σχολικής χρονιάς και ιδιαίτερα μετά τις 24 Φεβρουαρίου, οπότε και υποβλήθηκαν τα σχετικά έγγραφα προς τον πρόξενο στα Ιωάννινα από τη δ/ντρια Μ. Κουτσαριάδου, υπήρξαν διαρροές που είχαν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση άλλου σκηνικού. Ήδη στις 25 Φεβρουαρίου από τις 12 αρχικά μαθήτριες της Ε΄ τάξης έχουν απομείνει μόνο 6, στη Δ΄ 4 , στη Γ΄ 11, ενώ στη Β΄ 15 (έχει προστεθεί μία). Δεν δίνονται πληροφορίες – βαθμοί για την Α΄ τάξη και την προκαταρκτική, σύμφωνα πάντως με τα στοιχεία του Σωτηριάδη είναι οι τάξεις που παρουσίασαν τις μικρότερες διαρροές[1]. Είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι στις εξετάσεις του Ιουλίου δεν προσήλθε καμία μαθήτρια της Ε΄ τάξης, γεγονός που παραπέμπει σε σταδιακή εγκατάλειψη και διακοπή των μαθημάτων μετά το τέλος του Φεβρουαρίου και μέχρι τη λήξη του σχολικού έτους, υπόθεση που ενισχύεται από την πλήρη αποσιώπηση της λειτουργίας της τάξης αυτής στην έκθεση του Σωτηριάδη, παρόλο που η δ/ντρια είχε υποβάλλει στη διάρκεια του σχολικού έτους στο γενικό πρόξενο αναλυτικό πρόγραμμα των ωρών διδασκαλίας και των διδασκομένων σ' αυτή μαθημάτων[2].

Σχετικά με το υφαντήριο, στις 25-2-1891 παρακολουθούσαν αντίστοιχα μαθήματα 28 μαθήτριες, προερχόμενες αποκλειστικά από τις φοιτώσες στο Παρθεναγωγείο, σύμφωνα με διασταύρωση των στοιχείων που έκανα. Δεν φαίνεται να υπήρχαν εξωτερικές μαθήτριες τη χρονιά αυτή[3].

Κατά το 1891-92 αρχικά υπήρξε μεγάλη προσέλευση, αφού στο Παρθεναγωγείο, αποτελούμενο από τάξεις 3 του προτύπου και 1 προκαταρκτική – δεν υφίσταται τη χρονιά αυτή Δ΄ τάξη[4] – εγγράφηκαν 110 μαθήτριες. Στην πορεία αποσύρθηκαν 15 *επιθυμούσαι να ενασχολούνται μάλλον εις τα οικιακά έργα ...ένεκεν των συντόνων και αυστηρών μέτρων*[5], *άτινα έλαβον προς περιστολήν του κατά το παρελθόν έτος καταπληκτικού αριθμού των απουσιών*, ενώ περί τα τέλη Φεβρουαρίου του 1892 εγκατέλειψαν και άλλες 8 για να βοηθήσουν τις μητέρες τους στην καλλιέργεια των κτημάτων τους. Οι λοιπές, σύμφωνα με την πληροφόρηση της διευθύντριας, φοιτούσαν τακτικώς και ανελλιπώς[6]. Όπως προκύπτει, πάντως, από αντίγραφο γενικού μαθητολογίου του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του σχολικού έτους 1891-92, στις 3 τάξεις του προτύπου και στην προκαταρκτική φέρονται εγγεγραμμένες εν όλω 82 μαθήτριες (Γ΄ τάξη = 21, Β΄ τάξη = 10, Α΄ τάξη = 28, προκαταρκτική = 23), από τις οποίες όμως φοίτησαν μέχρι το τέλος της χρονιάς συνολικά 65, ενώ μία αποσύρθηκε αποκλειστικά στο υφαντήριο. Επιπλέον στο Μαθητολόγιο είναι καταχωρισμένες και 18 μαθήτριες που φοίτησαν αποκλειστικά στο υφαντήριο[7]. Είναι

---

[1] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έλεγχος των μαθητριών του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου / Ζίτσα 25-2-1891.

[2] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Πρόγραμμα του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του έτους 1890-91 / Ζίτσα 24-2-1891.

[3] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Κατάλογος των μαθητριών του Φιλιτείου υφαντηρίου / Ζίτσα 25-2-1891.

[4] Το γεγονός δεν φαίνεται να είναι άσχετο με τη δριμεία κριτική που άσκησε ο επόπτης κ. Σωτηριάδης όσον αφορά το γνωστικό επίπεδο των μαθητριών του προηγούμενου έτους 1890-91 και τις διδακτικές ελλείψεις των διδασκαλισσών. Αν και δεν διαθέτουμε κανένα συγκεκριμένο στοιχείο βαθμολογίας και προαγωγικών ή απορριπτικών αποτελεσμάτων για τη χρονιά αυτή, εύκολα εικάζεται πως τα αποτελέσματα των εξετάσεων δεν υπήρξαν καθόλου ευάρεστα.

[5] Σχετικά με αυστηρά μέτρα βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστολή Ι. Παλοδήμα προς κ. Α. Βρυζάκη, γραμματέα του ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 8-12-1891: *Απουσίας πλέον δεν κάμνουσιν διότι η κ. Ανθή τας εφοβέρισε με αποβολήν από το σχολείο και πολλά άλλα. – εφέτος αι μαθήτριαι προοδεύουσιν τόσον πολύ εις σημείον απίστευτον. Η κ. Ανθή εργάζεται υπερβολικά και ημείς ακολουθούμε το παράδειγμά της και ούτω η πρόοδος είναι πολύ μεγάλη.*

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. Ανθής Δράκου προς αντιπρ. ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-3-1892.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αντίγραφον εκ του Γενικού Μαθητολογίου του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του σχολικού έτους 1891-1892.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πολύ πιθανόν στον αριθμό των αρχικά εγγεγραμμένων να συμπεριλήφθηκαν και οι εξωτερικές μαθήτριες του υφαντηρίου.

Για τα σχολικά έτη 1892-93 και 1893-94 δεν διαθέτουμε συνολικά στοιχεία, αν κρίνουμε ωστόσο από το γεγονός ότι το 1893-94 φοίτησαν στις 4 τάξεις του προτύπου 57 μαθήτριες, από τις οποίες προσήλθαν στις εξετάσεις 44[1] – ίδιος ήταν ο αριθμός των προσελθουσών και το προηγούμενο έτος[2] –, και υποθέτοντας ότι ο αριθμός των νηπίων λογικά θα πρέπει να κινήθηκε τουλάχιστον στα επίπεδα του 1891-92 (23 μαθήτριες), οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο αριθμός των μαθητριών όλων των τάξεων, με τις πιο μετριοπαθείς εκτιμήσεις, μάλλον υπήρξε ανάλογος του 1891-92 (περίπου 80-85 μαθήτριες, χωρίς να συνυπολογίζονται οι του υφαντηρίου). Κατά τα άλλα είναι σαφές ότι και τις δύο χρονιές λειτούργησαν, εκτός της προκαταρκτικής, 4 τάξεις του προτύπου, ενώ το 1892-93 φαίνεται πως η διευθύντρια Κλ. Δράκου προχώρησε και σε διδασκαλία ανωτέρων μαθημάτων[3] (δεν είναι απόλυτα σαφές, ωστόσο, αν συγκροτήθηκε επί τούτου ειδική 5η τάξη).

Το 1894-95 78 μαθήτριες απάρτισαν τις 4 τάξεις του προτύπου και την προκαταρκτική. Από αυτές 30 μαθήτριες από του 6ου έτους της ηλικίας τους φοίτησαν στην προκαταρκτική, ενώ εγγράφηκαν στο μητρώο και 48 μαθήτριες των 4 τάξεων του προτύπου, των οποίων αγνοούμε την επιμέρους κατανομή. Αναφέρεται και εγγραφή 25 μαθητριών στο υφαντήριο, όπου *εργάσθηκαν και άπασαι αι του Παρθεναγωγείου μαθήτριαι*[4].

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι τη χρονιά αυτή εισάχτηκαν για πρώτη φορά οι γραπτές εξετάσεις των δύο ανωτέρων τάξεων του Παρθεναγωγείου (γ΄ και δ΄) από τον επόπτη κ. Αθ. Μάγειρα, ο οποίος και όρισε το εξεταστέο μέρος, διόρθωσε και βαθμολόγησε τα γραπτά. Οι γραπτές εξετάσεις έγιναν σε όλα τα διδασκόμενα μαθήματα. Αν και δεν εντοπίσαμε συγκεκριμένα στοιχεία για τα αποτελέσματα των εξετάσεων, οι επαινετικές αναφορές του κ. Μάγειρα στην παρ' αυτού υποβληθείσα έκθεση προς το Γενικό Πρόξενο Ιωαννίνων δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία για την εύρυθμη λειτουργία του Παρθεναγωγείου και την πρόοδο των μαθητριών.

Τα δεδομένα του έτους 1895-96 αφορούν 105 συνολικά μαθήτριες, από τις οποίες οι 85 εγγράφηκαν στο Παρθεναγωγείο, καταταχθείσες σε 4 τάξεις, και οι υπόλοιπες 20 στο υφαντήριο[5]. Δεν γίνεται μνεία στον αριθμό μαθητριών κάθε τάξης, ούτε ειδική αναφορά στην προκαταρκτική. Ενδεχομένως ο αριθμός των νηπίων να κυμαίνεται στα ίδια περίπου επίπεδα με την προηγούμενη σχολική χρονιά.

Χαμηλότερη κάπως φαίνεται να ήταν η προσέλευση στο Παρθεναγωγείο το 1896-97, αν και δεν διαθέτουμε στοιχεία για το συνολικό αριθμό, αφού στις 4 τάξεις του προτύπου φοίτησαν μόλις 36 μαθήτριες[6]. Αγνοούμε επίσης τον αριθμό των κορασίων που απασχολήθηκαν στο υφαντήριο.

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Πρακτικόν ... κατά το σχολ. έτος 1893-94 / εν Ζίτση 19-7-1894.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Πρακτικόν των γενικών εξετάσεων των τεσσάρων τάξεων του εν τω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω Προτύπου / εν Ζίτση τη 18-7-1893.

[3] Η ίδια αιτιολογεί ως εξής την ενέργειά της: *εύρον μαθητρίας προκεχωρημένας και έκρινα δίκαιον να προχωρήσω. Κατά το τρέχον όμως* [1893-94] *περιωρίσθην εις τα μαθήματα των τεσσάρων του Προτύπου τάξεων*. Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: επιστ. Κ. Δράκου προς πρόεδρο ΣΔΕΓ, εν Ζίτση τη 22-1-1894.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεση Μάγειρα ... / 26-7-1895. Πρβλ. ΣΔΕΓ, *ό. π*: επιστ. Κ. Δράκου προς ΣΔΕΓ, Ζίτσα 19-9-1894, με την οποία γνωστοποιεί ότι έχουν εγγραφεί εν όλω 90 μαθήτριες και έχουν καταταχθεί στις 4 τάξεις του προτύπου. Είναι σαφές ότι πρόκειται για την αρχική προσέλευση, που μας δίνει και το μέτρο των διαρροών στη διάρκεια της χρονιάς. Στον αριθμό αυτό δεν συμπεριλαμβάνονται φυσικά οι 25 μαθήτριες του υφαντηρίου.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Επιστ. Κ. Δράκου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-1-1896.

[6] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστολή Κλ. Δράκου προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 22-7-1897.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σύμφωνα με τα στοιχεία που δίνει ο επόπτης Α. Κ. Μάγειρας, το έτος 1897-98 εγγράφηκαν και φοίτησαν 79 μαθήτριες, από τις οποίες οι 33 αποτέλεσαν τις 4 τάξεις της δημοτικής σχολής και οι 46 το λεγόμενο προκαταρκτικό τμήμα. Στην πραγματικότητα πρόκειται για 80 μαθήτριες, αφού εκ παραδρομής αθροίστηκαν σε 33 αντί 34 οι μαθήτριες των 4 τάξεων. Όσον αφορά το υφαντήριο, στην αρχή του έτους είχε 30 μαθήτριες, περί τα μέσα όμως και προς τα τέλη του σχ. έτους αποχώρησαν σταδιακά αρκετές από αυτές[1].

Το 1898-99 εγγράφηκαν στο Παρθεναγωγείο εν όλω 87 μαθήτριες, που κατατάχτηκαν σε 5 τάξεις (4 + 1 προκαταρκτική), στο δε υφαντήριο 10[2]. Σύμφωνα με έκθεση του επόπτη Π. Παπαναστασίου[3] εγγράφηκαν εν όλω 85 μαθήτριες, από τις οποίες οι 32 αποτέλεσαν την προκαταρκτική τάξη. Οι υπόλοιπες 53 κατατάχθηκαν στις 4 τάξεις ως εξής: Α΄ = 15, Β΄= 14, Γ΄ = 14 και Δ΄ = 10. Από αυτές προσήλθαν στις εξετάσεις 44, προβιβάστηκαν δε 32 (ποσοστό προσέλευσης 83% - ποσοστό επιτυχίας των προσελθουσών 72,72%). Όσον αφορά την προκαταρκτική, μόνο 20 από τις 32 κατάφεραν να παρακολουθήσουν τη διδαχθείσα ύλη και να αποτελέσουν έτσι την Α΄ τάξη *πλήρη και τελείαν κατά το προσεχές σχ. έτος 1899-1900.* Σχετικά με τις μη προσελθούσες στις εξετάσεις (9 τον αριθμό) *άλλαι μεν ανεχώρησαν κατά διαφόρους εποχάς σημειουμένας εν τω μητρώω του Παρθεναγωγείου, εισί δε και αι υπό της κατά το έτος τούτο ενσκηψάσης διφθερίτιδος αποβιώσασαι.* Ο επόπτης χαρακτηρίζει τα αποτελέσματα λαμπρά.

Ίδια περίπου παρουσιάζεται η κατάσταση και κατά το 1899-1900. Η έναρξη των μαθημάτων την 1η Σεπτ. 1899 βρίσκει εγγεγραμμένες στο μητρώο της Σχολής συνολικά 85 μαθήτριες, καταταχθείσες σε 4 τάξεις του προτύπου (εννοείται και στην προκαταρκτική)[4]. Τα αποτελέσματα των εξετάσεων υπήρξαν ακόμη πιο ευάρεστα της προηγούμενης χρονιάς[5]. Δεδομένου ότι στις 4 τάξεις φαίνεται να φοίτησαν περί τις 49 μαθήτριες[6], και με την υπόθεση ότι λογικά ο αριθμός των μαθητριών της προκαταρκτικής θα πρέπει να κινήθηκε τουλάχιστον στα περισινά επίπεδα (32 μαθήτριες), οι διαρροές πρέπει να ήταν ελάχιστες.

Αυξητική τάση, και μάλιστα σημαντική, χαρακτηρίζει την προσέλευση μαθητριών τη σχολική χρονιά 1900-01. Στο Παρθεναγωγείο εγγράφηκαν 120 μαθήτριες και 20 στο υφαντήριο[7]. Αν ληφθεί υπόψη ότι οι φοιτήσασες στις 4 τάξεις μέχρι τέλους δεν φαίνεται να υπερέβησαν τις 49[8], το ποσοστό των διαρροών αφενός πρέπει να αυξήθηκε τη χρονιά αυτή, αφετέρου υπεραυξημένος θα πρέπει να θεωρηθεί ο αριθμός των νηπίων. Έτσι εξηγείται και η από 85 σε 120 αύξηση του αριθμού των μαθητριών μεταξύ 2 διαδοχικών ετών[9].

---

[1] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Έκθεση περί Φιλίτειου Παρθεναγωγείου του Α. Κ. Μάγειρα, καθηγητή Ζωσιμαίας Σχολής, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο κ. Γ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 17-7-1898.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστ. Κ. Δράκου προς γεν. πρόξενο / εν Ζίτση τη 24-11-1898.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση επόπτη Π. Παπαναστασίου προς γεν. πρόξενο κ. Δοκό / εν Ιωαννίνοις τη 28-7-1899.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Κ. Δράκου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-10-1899.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση επόπτη Π. Παπαναστασίου προς γεν. πρόξενο / εν Ιωαννίνοις τη 21-7-1900 [αρ. πρ. 387 / ελήφθη τη 21-7-1900].

[6] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν ... 1899-1900, αρ. 8 / εν Ζίτση τη 11-7-1900.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Κ. Δράκου προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 26-1-1901. Πρβλ. [στο ίδιο] και έτερη επιστολή της ιδίας προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 20-7-1900: *αι μαθήτριαι του Παρθεναγωγείου υπερέβησαν τας 120.*

[8] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου κατά το σχ. έτος 1900-1901, αρ. 9 / εν Ζίτση τη 10-7-1901.

[9] Προσωπικά υπολογίζω τα νήπια σε πάνω από 50. Ωστόσο πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση επόπτη Ν. Ξυλάνη προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση 11-7-1901, όπου αόριστη αναφορά σε περίπου 40 νήπια θήλεα τη χρονιά αυτή. Επίσης ανεβάζει τον αριθμό των αρρένων νηπίων στο ίδιο ύψος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σε παρόμοια υψηλά επίπεδα κινήθηκε ο αριθμός των κορασίων και κατά το επόμενο σχολικό έτος 1901-02. Οι 109 συνολικά μαθήτριες πλαισίωσαν τις 4 τάξεις και την προκαταρκτική. Στο προσαρτημένο υφαντήριο φοίτησαν επίσης 20 μαθήτριες. Η επισήμανση του επόπτη κ. Κ. Αράπη ότι ο αριθμός αυτός ήταν ο μεγαλύτερος όλων των προηγουμένων ετών, με την παράλληλη υπόμνηση ότι ανάλογα υψηλός ήταν και κατά το παρελθόν σχολικό έτος 1900-01[1], μας προϊδεάζει για μικρότερες διαρροές τη χρονιά αυτή έναντι της προηγούμενης, έρχεται δε σε ρητή και κατηγορηματική αντίθεση προς τα στοιχεία της στατιστικής του 1902, στην οποία αναφέρονται μόλις 80 μαθήτριες[2].

Για το σχολικό έτος 1902-03 είναι γνωστός μόνο ο αριθμός αυτών που προσήλθαν στις ενιαύσιες εξετάσεις. Πρόκειται για 65 συνολικά μαθήτριες των 4 τάξεων[3]. Αν υπολογίσουμε τις μαθήτριες της προκαταρκτικής και του υφαντηρίου, για τις οποίες δεν παρατίθενται στοιχεία, ο αριθμός αυτός ήταν και πάλι αναμφίβολα υψηλός.

Σε 140 ανέρχεται ο αριθμός των μαθητριών τη χρονιά 1903-04, συμπεριλαμβανομένων φυσικά και των νηπίων[4]. Δεν είναι εξάλλου σαφές αν στον αριθμό αυτό υπολογίστηκαν και οι μαθήτριες του υφαντηρίου, για τις οποίες οι πηγές δεν κάνουν την παραμικρή μνεία. Σε αντίθετη περίπτωση πρόκειται για τον υψηλότερο πιστοποιημένο αριθμητικό δείκτη προσέλευσης, γεγονός που θα πρέπει να συσχετιστεί πιθανότατα και με το αυξημένο κύρος της διευθύντριας Μ. Λιβαδέως. Δεν είμαστε σε θέση να δώσουμε περαιτέρω συγκεκριμένες πληροφορίες για την κατανομή σε τάξεις, τον αριθμό προσελθουσών στις ενιαύσιες εξετάσεις, τα αποτελέσματα κτλ. Η Μ. Λιβαδέως, πάντως, σε επιστολή της προς το ΣΔΕΓ κάνει λόγο για λαμπρή πορεία και επικαλείται τη μαρτυρία του επόπτη κ. Αλκ. Κυρούση[5].

Δεν διαθέτουμε στοιχεία για το 1904-05, χρονιά κατά την οποία το Παρθεναγωγείο λειτούργησε μόνο για ένα σχετικά μικρό χρονικό διάστημα, ούτε για για το 1905-06. Με βάση πάντως τα στοιχεία προσέλευσης της επόμενης χρονιάς και τις υψηλές τιμές του 1903-04 οι μαθήτριες θα πρέπει σίγουρα να υπερέβησαν τις 100, αν όχι σε αμφότερες τις περιπτώσεις, τουλάχιστον κατά το 1905-06, οπότε αποκαταστάθηκε η ομαλή και έγκαιρη λειτουργία του Παρθεναγωγείου.

Όσον αφορά το 1906-07 εγγράφηκαν 73 μαθήτριες στις 4 τάξεις της Δημοτικής Σχολής και 37 νήπια στην προκαταρκτική τάξη, δηλαδή συνολικά 110 μαθήτριες[6]. Δεν δίδονται στοιχεία για διαρροές, ούτε γίνεται η παραμικρή αναφορά σε μαθήτριες του υφαντηρίου, φαινόμενο που παρατηρήθηκε και τα προηγούμενα χρόνια.

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Έκθεση επόπτη Κων/νου Αράπη, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ναπολέοντα Μπέτσο / εν Ιωαννίνοις τη 30-7-1902. Πρβλ. για αριθμό εγγεγραμμένων μαθητριών και Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Κλ. Δράκου προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 25-10-1901, όπου α) γνωστοποιεί τη μεταφορά του Παρθεναγωγείου σε άλλο οίκημα [Στ. Γύρα] και αναφέρει αριθμό μαθητριών 100 και 20 στο υφαντήριο *πλην των του Παρθεναγωγείου μαθητριών*. Φαίνεται πως στην πορεία προσήλθαν και άλλες 9 μαθήτριες.

[2] Βλ. *Πίναξ Γενικός*..., σ. 186-187. Φαίνεται πως δεν λήφθηκαν υπόψη στη συνολική αποτίμηση τα νήπια θήλεα.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων του εν τω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω Προτύπου κατά το σχ. έτος 1902-1903, αρ. 11 / εν Ζίτση τη 12-7-1903.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Μ. Λιβαδέως προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 22-2-1904.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Μ. Λιβαδέως προς ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 16-7-1904. Η έκθεση Κυρούση, που σημειωτέον δεν ορίστηκε από τον Πρόξενο, δεν ανευρέθη στο αρχείο του ΣΔΕΓ, ίσως λόγω της διένεξης της δ/ντριας Μ. Λιβαδέως και του προξένου Ν. Μπέτσου, που για να μειώσει το κύρος της και να επιβάλει την αντικατάστασή της μάλλον αποσιώπησε τα αποτελέσματα των εξετάσεων και δεν απέστειλε τη σχετική έκθεση στο Σύλλογο.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: έκθεση Γεωργίου Καλούδη, επόπτη κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του αρρεναγωγείου και Παρθεναγωγείου, υποβληθείσα στο γεν. πρόξενο Ι. Αλεξανδρόπουλο / εν Ιωαννίνοις τη 5-8-1907.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αντίστοιχη θα πρέπει να ήταν η εικόνα και το 1907-08, ενώ για το 1908-09 η μόνη πληροφορία για τον αριθμό μαθητριών αφορά τα νήπια θήλεα, που ανέρχονται τη χρονιά αυτή σε 60[1]. Ο υψηλός αριθμός των νηπίων μας προσανατολίζει προς την αποδοχή υψηλότερου αριθμού μαθητριών συνολικά, σε σχέση με τους δείκτες του 1906-07.

Κατά το 1909-10, ενώ ρητά επισημαίνεται αριθμός 45 νηπίων θηλέων, η ασαφής αναφορά σε αίθουσα εμβαδού 19,36 τ. μ., όπου *είναι καταδεδικασμέναι να διαμένωσι μαθήτριαι 60-80*[2], είναι ελάχιστα διαφωτιστική για το εάν τα μεγέθη αυτά αφορούν συνολικά τις μαθήτριες του Παρθεναγωγείου και του υφαντηρίου ή αποκλειστικά τις μαθήτριες των 4 τάξεων του δημοτικού, πράγμα που, κατά τη γνώμη μας, είναι και το πιο πιθανό. Στην περίπτωση αυτή ο αριθμός των μαθητριών συμποσούται σε 105-125, ή, με τη λογική του μέσου όρου, σε 115 περίπου.

Τέλος, σύμφωνα με πληροφορίες του πρωτοσύγκελλου Πανάρετου, κατά το σχολικό έτος 1910-11 στις 4 τάξεις της δημοτικής σχολής φοίτησαν 76 μαθήτριες, δύο μόλις από τις οποίες αποσύρθηκαν περί τα μέσα του έτους, και 33 νήπια εγγεγραμμένα. Ωστόσο, παρατηρήθηκε αθρόα προσέλευση και άλλων 60 νηπίων, ηλικίας κάτω των 5 ετών, δηλαδή ο συνολικός αριθμός μαθητριών και νηπίων έφθασε αισίως τις 160. Όσον αφορά το υφαντήριο, 26 μαθητευόμενες – δεν διευκρινίζεται αν πρόκειται για εξωτερικές, είναι εντούτοις το πιο πιθανό – εργάσθηκαν εκ περιτροπής σε 5 αργαλειούς[3]. Σε υψηλά επίπεδα θα πρέπει να κυμάνθηκε ο αριθμός των μαθητριών του Φιλίτειου παρθεναγωγείου και κατά τα δύο επόμενα σχολικά έτη (1911-13).

Από την παράθεση των ανωτέρω στοιχείων προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

α) Ο αριθμός των νηπίων είναι μεγάλος, κάποτε μάλιστα πολύ υψηλός. Όσο βρίσκεται σε ισχύ το αλληλοδιδακτικό σύστημα, τα θήλεα νήπια ενσωματώνονται συνήθως στην κατώτερη κλάση του αλληλοδιδακτικού τμήματος, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τους τριμηνιαίους ελέγχους των ετών 1876-77 έως 1879-80, στους οποίους δεν γίνεται καμία ιδιαίτερη μνεία σε ξεχωριστή νηπιακή τάξη. Οποιαδήποτε αναφορά σε μαθήτριες του Νηπιαγωγείου το διάστημα αυτό δεν θα πρέπει κατά κανένα τρόπο να εκληφθεί ως μαρτυρία για σύσταση οργανωμένου και αυτοτελούς Νηπιαγωγείου. Επιπλέον θα πρέπει να επισημανθεί ότι, όπως σαφώς προκύπτει από σωζόμενες καταστάσεις μαθητριών, η κατάταξη στην προκαταρκτική δεν φαίνεται να ακολουθεί πάντοτε ηλικιακά κριτήρια, αφού εντοπίζονται σε αρκετές περιπτώσεις μαθήτριες μεγαλύτερης ηλικίας (9, 10, 11, ακόμη και 12 ετών). Από την άποψη αυτή η χρήση του όρου «θήλεα νήπια» έχει σαφώς συμβατικό χαρακτήρα.

β) Οι διαρροές παρουσιάζουν ποικίλη κλιμάκωση. Άλλοτε κινούνται σε υψηλούς ρυθμούς (σπάνια), άλλοτε είναι πιο περιορισμένες, σε άλλες πάλι περιπτώσεις είναι ελάχιστες ή και ανύπαρκτες. Πάντως βασικό χαρακτηριστικό της τάσης αυτής είναι ο βαθμιαίος χαρακτήρας, πράγμα που σημαίνει ότι για πολλές μαθήτριες πιθανή αποχώρηση σε κάποια ύστερη φάση δεν συνιστά και μη φοίτηση. Διαφορετικό είναι το πρόβλημα των απουσιών, που αφενός είναι δύσκολο να ελεγχθεί, αφετέρου επιφέρει προβλήματα στη λειτουργία του Παρθεναγωγείου, με πιο ορατό τη μη προσέλευση πολλών από τις συχνά απουσιάζουσες, επομένως και πλημμελώς προετοιμασμένες ως προς τη διδακτέα και εξεταστέα ύλη, στις ενιαύσιες εξετάσεις

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Έκθεσις του κ. Αλκιβιάδη Κυρούση καθηγητού περί του Παρθεναγωγείου Ζίτσης / εν Ιωαννίνοις τη 22-7-1909.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Έκθεση Α. Κυρούση περί Παρθεναγωγείου Ζίτσης, υποβληθείσα στον πρόξενο κ. Αγκωνάκη [?] / εν Ιωαννίνοις τη 23-8-1910.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: έκθεση Πανάρετου υποβληθείσα προς πρόξενο Ελλάδος στα Ιωάννινα / 21-7-1911 [αρ. πρωτ. 811 / ελήφθη 27-7-1911].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του Ιουλίου, ή την απόρριψή τους. Τόσο η εγκατάλειψη του σχολικού χώρου, όσο και οι απουσίες καθορίζονται από διάφορες αιτίες, μεταξύ των οποίων φαίνεται, με βάση την επεξεργασία των δεδομένων που επιχειρήσαμε, να κατέχουν πρωτεύουσα θέση οι γεωργικές εποχιακές ενασχολήσεις. Ως δευτερεύουσες αιτίες μπορεί να θεωρηθούν έκτακτα γεγονότα (πόλεμος, ασθένειες, όπως π. χ. διφθερίτιδα,) ή διαταραχή στην ομαλή λειτουργία του σχολείου.

Προκειμένου να έχουμε μια πιο εναργή εικόνα του προβλήματος των απουσιών, αλλά και των διαρροών στη διάρκεια του σχολικού έτους, παραθέτουμε στη συνέχεια αντίγραφο από το γενικό μαθητολόγιο του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου του σχολικού έτους 1891-92, στο οποίο καταχωρίζεται καταλεπτώς η φοίτηση των μαθητριών – είναι η μοναδική πηγή που διαθέτουμε με στοιχεία τέτοιας πληρότητας:

Αντίγραφον εκ του Γενικού Μαθητολογίου του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του σχολικού έτους 1891-1892[1].

α/α	*Ονοματεπώνυμον*	*Ηλικία*	*Τάξις εις ήν κατε-τάχθη*	*Ολικός αριθμός απουσιών*	*Παρατηρήσεις*
1.	Ευγεν. Δ. Φωλλίδου	13	Γ΄	4	
2.	Βασιλ. Χ. Καρβέλη	12	Γ΄		Απεχώρησε τη 4 Μαρτίου, ένεκεν εργασιών
3.	Ευγ. Δ. Παπατσώρη	12	Γ΄	Ουδεμίαν	
4.	Ελέν. Μ. Τσάμοβα	11	Γ΄	»	
5.	Ελέν. Μ. Γκαλαγκόνη	13	Γ΄	10	
6.	Βασιλ. Ν. Γκαλαγκόνη	10	Β΄	Ουδεμίαν	
7.	Αναστ. Δ. Φωλλίδου	9	Α΄	Ουδεμίαν	
8.	Αλεξ. Γ. Νικολαΐδου	8	Α΄	10	
9.	Ευαγγ. Ν. Κοντονίκα	10	Α΄	20	
10.	Αγγελ. Π. Μπάλλα	14	Γ΄		Απεχώρησε τη 25 Φεβρουαρίου
11.	Ελ. Ν. Παπαδιαμάντη	12	Γ΄	20	
12.	Βασιλ. Παπακώστα	12	Γ΄	Ουδεμίαν	
13.	Ελευθ. Νικολαΐδου	13	Γ΄	27	
14.	Βαρβάρα Λεοντίδου	13	Β΄	14	
15.	Μαρίνα Παπασταύρου	12	Β΄	25	
16.	Πηνελόπη Β. Ντέτσικα	13	Γ΄	Ουδεμίαν	
17.	Ελέν. Σ. Πράσσου	12	Β΄	14	
18.	Ευγεν. Γ. Γάτσου	10	Γ΄	65	
19.	Ελεν. Μ. Κράβαρη	14	Β΄		Απεχώρησε τη 29 φεβρουαρίου
20.	Ευφρ. Γ. Γάτσου	14	Γ΄	50	Απεχώρησε τη 18 Μαΐου
21.	Βασ. Ν. Παπαδιαμάντη	9	Α΄	50	
22.	Ουρ. Ν. Παπασταύρου	7	Α΄	Ουδεμίαν	
23.	Σοφ. Κ. Πράσσου	10	Α΄	20	
24.	Ευαγ. Δ. Βρυζάλα	7	Α΄	Ουδεμίαν	
25.	Καλλιρ. Α. Γουδίνου	11	Β΄	16	
26.	Ελέν. Π. Μποτάτη	11	Γ΄	97	Αι 97 απουσίαι προήλθον εξ ασθενείας
27.	Χρυσούλ. Ηρακλείδου	13	Γ΄	12	
28.	Αικατ. Γ. Πράσσου	13	Γ΄		Από του β΄ της εγγραφής αυτής μηνός απεσύρθη αποκλειστικώς εις το υφαντήριον
29.	Ελεν. Χ. Λιάσκου	7	Προκ/	20	

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Αντίγραφον εκ του Γενικού Μαθητολογίου του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του σχολικού έτους 1891-1892.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

			κτικήν		
30.	Αικατ. Γκατζάνη	11	Β΄	10	
31.	Βιργιν. Σιλίτα	13	Γ΄		Απεχώρησε τη 19 Φεβρουαρίου
32.	Αγγελ. [Δ.] Μπότσου	13	Γ΄		Απεσύρθη ένεκεν ασθενείας
33.	Αικατ. Ι. Δερέκα	9	Α΄		Απεχώρησε τη 13 Απριλίου
34.	Αγγελ. Χ. Γκάλγκου	9	Α΄	17	
35.	Παρασκ. Κ. Ευθυμίου	9	Α΄	58	
36.	Μαρία Γ. Σταμούλη	11	Α΄		Απεχώρησε τη 6 Μαρτίου
37.	Βασιλική Δ. Λιάκου	14	Γ΄		Απεχώρησε τη 10 Φεβρουαρίου
38.	Παρασκευή Ν. Νικολαΐδου	11	Γ΄		Απεχώρησε τη 14 Απριλίου
39.	Λάμπρω Π. Μπάλλα	14	Γ΄		Εφοίτησε ένα μήνα και απεσύρθη
40.	Ευγεν. Γάγαλη	10	Α΄	70	
41.	Μαρίνα Ν. Γκάλγκου	10	Β΄	Ουδεμίαν	
42.	Χάιδω Ν. Μποτάτη	7	Προκ.	10	
43.	Χάιδω Σ. Καρβέλη	8	Β΄	100	ένεκεν ασθενείας
44.	Ελευθ. Χ. Γεωργιάδου	10	Α΄	Ουδεμίαν	
45.	Αγγ. Μ. Ζαρκογιάννη	7	Προκ.	12	
46.	Παρ. Μ. Ζαρκογιάννη	10	Α΄	26	
47.	Βαρβαρ. Α. Δαγλή	7	Προκ.	20	
48.	Άννα Ν. Ντέτσικα	8	Α΄	Ουδεμίαν	
49.	Παρασκ. Ε. Μπότσου	10	Α΄	15	
50.	Βασιλ. Γ. Τρίμη	12	Α΄	39	
51.	Ευφρ. Στεργίου	12	Α΄	10	
52.	Αναστ. Ζέρβα	7	Προκ.	20	
53.	Σωσάν. Χ. Οικονόμου	11	Α΄		Απεχώρησε περί τα μέσα Μαΐου
54.	Σταμ. Ι. Ματσάγκα	13	Α΄	40	
55.	Μαρ. Ηρακλείδου	7	Προκ.	45	
56.	Ουραν. Παπακώστα	9	Προκ.	10	
57.	Ουραν. Κ. Πράσσου	10	Α΄	100	Ένεκεν ασθενείας
58.	Ελένη Ν. Νικολαΐδου	8	Α΄	Ουδεμίαν	
59.	Ειρήν. Φωλλίδου	13	Γ΄		Απεχώρησε τη 21 Απριλίου
60.	Αγγελ. Ι. Λιάκου	7	Προκ.	10	
61.	Αικατερ. Σώνη	11	Α΄	100	Ένεκεν ασθενείας
62.	Βαρβ. Π. Μπάλλα	10	Προκ.	28	
63.	Βαρβ. Καρβέλη	9	Προκ.	18	
64.	Ευαγγελ. Χαντζάρα	10	Α΄	28	
65.	Ελένη Γ. Παπαδούλη	9	Προκ.		Ένα μόνον μήνα εφοίτησε
66.	Μάρθα Γ. Παπαδούλη	6	Α΄	Ουδεμίαν	Απεβλήθη διότι η μήτηρ της ελθούσα εις το Παρθεναγωγείον εξύβρισε τας διδασκαλίσσας
67.	Ευδοξ. Γ. Παπαδούλη	11	Β΄		Ομοίως
68.	Ελένη Γ. Φωλλίδου	7	Προκ.	Ουδεμίαν	
69.	Μαρία Ζήση	6	Προκ.	12	
70.	Κυριακ. Τσιπώη	6	Προκ.	Ουδεμίαν	
71.	Παρασκ. Λαμπρίδου	7	Α΄	Ουδεμίαν	
72.	Ελευθ. Ξυλάνη	6	Προκ.	»	
73.	Μαρία Ζέρβα	7	Προκ.	»	
74.	Αγγελ. Παπαπάνου	8	Προκ.	»	
75.	Παρασκ. Σταμούλη	8	Προκ.	»	
76.	Αγγελ. Γουδίνου	12	Α΄	45	
77.	Ευγεν. Γεωργίου	8	Α΄		Απεχώρησε ψευσθείσα προς την μητέρα της ότι απεβλήθη
78.	Μάρθα Ντέτσικα	6	Προκ.	8	
79.	Αικατ. Λιάκου	6	Προκ.	Ουδεμίαν	
80.	Βαρβάρ. Γύρα	7	Προκ.	»	
81.	Σταματ. Σκουρογιάννη	7	Προκ.	»	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

82.	Παρασκ. Μανούσου	8	Προκ.		Αποχώρησε

Παρατηρούμε ότι οι απουσίες σε γενικές γραμμές δεν είναι πολλές, πλην ορισμένων εξαιρέσεων. Μάλιστα 22 μαθήτριες δεν σημείωσαν καμία απουσία. Στις περιπτώσεις υψηλού αριθμού απουσιών αιτία ήταν η ασθένεια κυρίως, ενώ φαίνεται πως και οι αποχωρήσεις συνδέονται με άτακτη παρουσία, έχουν δε ως κύρια αιτία τις γεωργικές εργασίες, όπως σαφώς προκύπτει από επιστολή της Α. Δράκου προς το ΣΔΕΓ. Όσον αφορά την προσέλευση στις εξετάσεις, από τις 44 φοιτήσασες των 3 τάξεων – οι 21 ήταν της προκαταρκτικής – εξετάσθηκαν οι 40. Ενδιαφέρον έχει το ότι 2 από τις μη προσελθούσες είχαν 100 απουσίες, ενώ για 2 άλλες ο λόγος ήταν η αποβολή τους. Επιπλέον επισημαίνεται σημαντική συνάφεια απουσιών – απορριπτικού αποτελέσματος, αφού 6 στις 10 απορριφθείσες είχαν άτακτη φοίτηση, με αποτέλεσμα να μην μπορέσουν να καλύψουν τα μαθησιακά κενά.

Σχετικά με το υφαντήριο, πέρα από τα ονόματα των μαθητριών[1] δεν δίνονται άλλα στοιχεία φοίτησης, ούτε φαίνεται να θεωρείται απαραίτητη η τήρηση απουσιολογίου. Επιπλέον δεν προκύπτει από πουθενά οποιουδήποτε είδους εξέταση, ούτε επομένως προαγωγικό ή απορριπτικό αποτέλεσμα. Η γενική πορεία εργασιών του υφαντηρίου αποκαλύπτεται ενώπιον του κοινού στο τέλος της σχολικής χρονιάς, οπότε τα αποτελέσματα της όλης διαδικασίας (προϊόντα ύφανσης κτλ.) εκτίθενται σε δημόσιο πλειστηριασμό, τα δε έσοδα διατίθενται για την αγορά πρώτων υλών.

Ας σημειωθεί με την ευκαιρία ότι στην πράξη δεν υπήρχε κάποιο συγκεκριμένο χρονικό όριο για τη φοίτηση στις 4 τάξεις του δημοτικού, μάλιστα παρατηρούνται μεγάλες διαφορές, αφού μαθήτριες μικρότερης ηλικίας μπορεί να είναι μία ή και δύο τάξεις παραπάνω από συμμαθήτριές τους μεγαλύτερης ηλικίας. Αυτό σημαίνει ότι η φοίτηση στο σχολείο εξαρτάται περισσότερο από τη διάθεση του κηδεμόνα παρά υπαγορεύεται από αυστηρά ηλικιακά κριτήρια, έτσι ώστε η αφετηρία εκκίνησης για κάποιες μαθήτριες να είναι χρονικά καθυστερημένη.

γ) Σε σχέση με τη λειτουργία του υφαντηρίου, η εικόνα που προκύπτει από τη μελέτη των δεδομένων δεν είναι απόλυτα σαφής. Ωστόσο, φαίνεται πως ενώ αρχικά η άσκηση στα έργα της υφαντικής είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα, σε κάποια φάση, γύρω στο 1888-89 – τη χρονιά αυτή διαθέτουμε στοιχεία που συνηγορούν στην υπόθεση αυτή –, απασχολούνταν μόνο εξωτερικές μαθήτριες σε έργα ύφανσης, ενώ οι μαθήτριες του Παρθεναγωγείου έπαιρναν μαθήματα κεντητικής ή κοπτικής και ραπτικής ασπρορούχων. Στη συνέχεια καταβλήθηκε προσπάθεια να επεκταθεί η παρακολούθηση μαθημάτων υφαντικής και στις μαθήτριες του Παρθεναγωγείου χωρίς εξαίρεση, μέτρο που δεν ίσχυσε παρά ελάχιστα, αφού στην πορεία μόνο σε προαιρετική βάση και κυρίως μαθήτριες του ανώτερου τμήματος (γ΄ και δ΄ τάξεις) φοιτούσαν στο υφαντήριο. Σε τελική ανάλυση ο προαιρετικός χαρακτήρας της φοίτησης μάλλον υπήρξε ο κανόνας, ενώ ουδέποτε φαίνεται να αποκλείστηκε η πρόσβαση στις εξωτερικές, μεγαλύτερης ηλικίας και προερχόμενες συνήθως από τις απόφοιτες του Παρθεναγωγείου, μαθήτριες, για τις οποίες μετά το 1894-95 – όχι πάντοτε – δίνονται συγκεκριμένα αριθμητικά στοιχεία. Πιθανός συσχετισμός με την εξαιρετικά λιτή οικονομική πολιτική που εγκαινίασε ο Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων τη χρονιά αυτή και μαρτυρίες τοπικών παραγόντων που

[1] Οι μαθήτριες που φοίτησαν αποκλειστικά στο υφαντήριο είναι οι εξής: Ελένη Τσιπώη, Μαρίνα Τσιπώη, Σαμφώ Κόρδα, Ευγενία Τέλλα, Βαρβάρα Τέλλα, Άννα Σκλάκου, Βαρβάρα Μαγκλογιάννη, Παρασκευή Πράσσου, Ελένη Πράσσου, Αικατερίνα Λάμπρου, Ελένη Κοκωτάση, Ελένη Αλέξη, Βαρβάρα Γκαλαγκόνη, Άννα Γιούνη, Αικατερ. Πράσσου (πρβλ. ανωτέρω αντίγραφο γενικού μαθητολογίου, αρ. 28), Αικατερ. Τσιπώη, Αγγελική Βρυζάλα και Ελένη Ν. Ντέτσικα [σύνολο 18]. Διατηρώ την ορθογραφία της σχετικής κατάστασης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συνδέουν επιπροσθέτως τη φειδωλή ροή χρηματοδότησης προς το υφαντήριο και με υπεξαίρεση από τοπικούς παράγοντες χρηματικών ποσών που προορίζονταν για αγορά υλικών για την εύρυθμη λειτουργία του[1], μας εισάγει στη λογική της φοίτησης ως επί το πλείστον μαθητριών προερχόμενων από τα πιο εύπορα κοινωνικά στρώματα, επομένως δυναμένων να κομίζουν εξ ιδίων τις αναγκαίες για την ύφανση πρώτες ύλες (έρια, νήματα, βαφές κτλ.). Φαίνεται πάντως πως το πρόβλημα οξύνθηκε μετά το 1904. Αποχωρήσεις πιστοποιούνται και από το υφαντουργικό τμήμα, με βάση τα ελάχιστα και αποσπασματικά στοιχεία που διαθέτουμε.

δ) Η δομή του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου αντιστοιχεί κατά βάση στο στοιχειώδη μαθησιακό κύκλο της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Φαίνεται πως παρουσιάζει χαρακτηριστικά πλήρους δημοτικού σχολείου, με 4 κατά κανόνα τάξεις[2] (ή σε πρωιμότερες φάσεις 8 κλάσεις αλληλοδιδακτικού σχολείου και συνδιδακτικές παράλληλα τάξεις), στις οποίες προστίθεται και 5η προπαρασκευαστική τάξη, που έστω και στοιχειωδώς πληροί τις ανάγκες λειτουργίας Νηπιακού τμήματος για τα θήλεα νήπια της κοινότητας. Πάντως, σε ορισμένες χρονικές περιόδους, όχι ευκαταφρόνητες από ό,τι φαίνεται, λειτούργησε και τάξη ανώτερων μαθημάτων (1η Ελληνικού σχολείου), διευρύνοντας τους μορφωτικούς ορίζοντες και αναβαθμίζοντας το κύρος και τη σημασία του Παρθεναγωγείου της Ζίτσας στα πλαίσια του Ηπειρωτικού χώρου.

ε) Οι εξετάσεις ήταν προφορικές μέχρι το 1893-94 και φαίνεται πως προσέρχονταν σ' αυτές και μαθήτριες του νηπιακού κύκλου / τμήματος. Εντούτοις για τα νήπια οι εξετάσεις μάλλον είχαν τυπικό χαρακτήρα και προφανώς εξυπηρετούσαν το

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 493: Ν. Ξυλάνης, *Δημήτριος Φιλίτης μέγας ευεργέτης της κώμης Ζίτσης της Ηπείρου*, εν Ζίτση τη 10-10-1930 [έκθεση υποβληθείσα προς το ΣΔΕΓ]: Ο Ξυλάνης διακρίνει δύο φάσεις, μία ακμής, μέχρι το θάνατο του Δ. Φιλίτη: *Η πρόοδος εν τη υφαντική ιδία υπήρξεν εξαίρετος και μοναδική. Εν αυτή ησκούντο πάσαι αι μαθήτριαι θαυμασίως ου μόνον κατά την τετραετή φοίτησιν άνευ εξαιρέσεως εύποροι και άποροι, αλλά και πέρα ταύτης, από των απλουστάτων μέχρι των συνθετωτάτων, από της πλύσεως των ερίων μέχρι της υφάνσεως των ποικιλωτάτων έργων μαλλίνων και βαμβακερών. Το έριον και τον βάμβακα διέθετεν η Σχολή, τα δε προϊόντα της ετησίας εργασίας εξετίθεντο εις πώλησιν διά πλειστηριασμού κατά τας ενιαυσίους εξετάσεις. Διά των εκ της πωλήσεως ταύτης εισπράξεων ηγοράζοντο τα διά το επόμενον σχολικόν έτος αναγκαιούντα έρια και βάμβαξ και διά των μικρών περισσευμάτων επεσκευάζοντο οι εργαλειοί ή και προσετίθεντο νέοι τοιούτοι. Η εικοσαετής περίπου αύτη περίοδος του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου αποτελεί ίδιον σταθμόν προόδου.* Ωστόσο διαφορετική, όχι τόσο εξιδανικευμένη εικόνα για τη λειτουργία του υφαντηρίου προκύπτει από άλλες πηγές και δη από τις εκθέσεις των εκάστοτε κριτών, αρχής γενομένης από του 1889 με την έκθεση του Εμμ. Σαγκριώτη, *ό. π.* Η 2η φάση χαρακτηρίζεται από προβληματική λειτουργία, λόγω μη επαρκούς χρηματοδότησης για αγορά των αναγκαίων υλικών. Αποτέλεσμα η στη βάση ταξικών κριτηρίων – εύπορες / άπορες – συμμετοχή στις σχετικές διαδικασίες, των απόρων κορασίων αποκλειομένων εξ αντικειμένου από τους αργαλειούς κτλ. Πρβλ. εντούτοις και ΣΤ1 / 493: Γ. Στεργίου, Έκθεσις περί της καταστάσεως του υφαντηρίου Ζίτσης, υποβληθείσα ομοίως στο ΣΔΕΓ, εν Αθήναις 1-10-1930, όπου δίδονται οι εξής πληροφορίες για τη λειτουργία του υφαντηρίου και τη συμμετοχή σ' αυτό μαθητριών: *Αι μαθήτριαι ήσαν υποχρεωμέναι κατά την τετραετή φοίτησιν εν τω Παρθεναγωγείω να ασκώνται επί διετίαν εις την υφαντικήν. Κατεσκευάζοντο δε εν τω υφαντουργείω πλην των προικώων και άλλα αξιόλογα έργα, κουβέρτες, βελέντζες, κιλίμια, μαξιλάρια, πανιά, κεντήματα κτ.* – στη συνέχεια συμφωνεί απόλυτα με τον Ξυλάνη για δημόσια πώληση, αγορά υλικών από τα περισσεύματα για επόμενο έτος κτλ. – *ούτω το Παρθεναγωγείον μας μετά του υφαντηρίου ήτο κέντρον μορφώσεως με την καλήν του μορφήν, επεξέτεινε δε την ευεργετικήν του δράσιν και εις τα πέριξ χωρία.* Όμως ο Στεργίου ισχυρίζεται ότι η εύρυθμη λειτουργία του υφαντηρίου διήρκεσε μέχρι του 1904, χρονιά κατά την οποία παρατηρήθηκε καθυστέρηση στην εργασία Παρθεναγωγείου και υφαντηρίου, εξαιτίας του ότι ο Σύλλογος είχε κινήσει δικαστικό αγώνα κατά των κληρονόμων Φιλίτη και δεν ενεργούσε τη δέουσα επίβλεψη. Τοποθετούνταν συνήθως διευθύντριες από τα Ιωάννινα, όχι καλά καταρτισμένες, και δεν στέλλονταν και τα αναγκαία υλικά για το υφαντήριο.

[2] Η λειτουργία κατ' εξαίρεση μόνο τριών συνδιδακτικών τάξεων οφείλεται αποκλειστικά στο ότι δεν υπήρχαν μαθήτριες της 4ης τάξης το αντίστοιχο διάστημα και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί έκφραση ή προσπάθεια υποβάθμισης της Σχολής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πανηγυρικό κλίμα και την εορταστική ατμόσφαιρα των ημερών, αφού προσέθεταν μια χαριτωμένη νότα στην ομήγυρη των παρευρισκομένων και συνάμα έδιναν τη δυνατότητα στους γονείς να διαπιστώσουν ιδίοις όμμασι την πρόοδο των τρυφερών βλαστών τους. Η τελική κρίση για τις μαθήτριες του νηπιαγωγείου απέρρεε από άλλα κριτήρια, όπως π. χ. τακτική ή μη φοίτηση, όριο ηλικίας κτλ. Είναι από την άποψη αυτή χαρακτηριστικό ότι σε όλα τα πρακτικά των ενιαυσίων εξετάσεων που υποβλήθηκαν προς το Σύλλογο, μετά την πλήρη επικράτηση του συνδιδακτικού συστήματος και την καθιέρωση ίδιας προπαρασκευαστικής τάξης για τα νήπια, ουδέποτε συμπεριλήφθηκαν αποτελέσματα που να αναφέρονται στα νήπια, αλλά αποκλειστικά στην πρόοδο των μαθητριών των 4 τάξεων. Την αμέσως επόμενη χρονιά (1894-95) οι δύο ανώτερες τάξεις εξετάζονταν και γραπτώς, ενώ για τις κατώτερες τάξεις και την προκαταρκτική συνεχίστηκε το ίδιο σύστημα της προφορικής εξέτασης.

Ε΄2. 2.α. Η πρόοδος των μαθητριών:

Για την περίοδο που ο ίδιος ο ιδρυτής του φερώνυμου Παρθεναγωγείου Δ. Κ. Φιλίτης είχε την άμεση εποπτεία (1872-1888) δεν διαθέτουμε συγκεκριμένα στοιχεία που να πιστοποιούν σε επίπεδο ξεχωριστών μονάδων την πρόοδο και την επίδοση των μαθητριών, αν εξαιρέσουμε τριμηνιαίους καταλόγους των μαθητριών (μέχρι το 1879-80 περίπου) που παρέχουν κάποια δυνατότητα να εξαχθούν συμπεράσματα μόνο για τις λίγες αριθμητικά μαθήτριες του συνδιδακτικού τμήματος. Για το πολυπληθέστερο αλληλοδιδακτικό τμήμα δηλώνονται μόνο τα στοιχεία κατάταξης σε κλάσεις μαθημάτων, και αυτά όχι πάντοτε. Σποραδικά δημοσιεύματα του τύπου δίνουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα ζητήματα αυτά, γενικόλογες ωστόσο και αόριστες, στη βάση μιας συνολικής εκτίμησης για την πορεία του εκπαιδευτικού καταστήματος, συγκριτικά πάντοτε με διαπιστώσεις προηγούμενων ετών. Μια συνεκτίμηση ανάλογων δημοσιευμάτων αποφέρει θετική σε γενικές γραμμές εικόνα και, παρά τα προβλήματα, παραπέμπει σε όρους ομαλής και εύρυθμης λειτουργίας της Σχολής.

Ήδη από το 1888 που ο Σύλλογος αποδέχεται την προσφερθείσα από τον ιδρυτή δωρεά υπέρ του Παρθεναγωγείου και ταυτόχρονα την ανάληψη της άμεσης εποπτείας και επίβλεψης του σχολείου, οι εκθέσεις των κατ' έτος ορισμένων από το Σύλλογο, δια του αντιπροσωπεύοντος αυτόν εκάστοτε προξένου στα Ιωάννινα, εποπτών / κριτών κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις της Σχολής αποτελούν σημαντική πηγή πληροφόρησης για την επίδοση των μαθητριών, είναι όμως ευνόητο πως οι όποιες θετικές ή αρνητικές κρίσεις τους, συναφείς περισσότερο με ελλείψεις και προβλήματα της διδακτικής πράξης, έχουν επίσης γενικό και συνοπτικό χαρακτήρα και δεν επιτρέπουν μια ειδικότερη εξατομικευμένη προσέγγιση του θέματος.

Αναλυτική από την άποψη αυτή είναι η εικόνα που μας αποκαλύπτουν τα πρακτικά των ενιαυσίων εξετάσεων του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου για το διάστημα 1891-1903 (με εξαίρεση τη χρονιά 1894-95, που δεν ανευρέθηκε στο αρχείο του ΣΔΕΓ σχετικό πρακτικό). Ας υπομνησθεί στο σημείο αυτό ότι οι αριθμοί αφορούν αποκλειστικά τις μαθήτριες των 4 τάξεων του Δημοτικού που προσήλθαν στις εξετάσεις. Ο πίνακας που ακολουθεί δίνει και το μέτρο της τελικής αξιολόγησης των μετρήσιμων αποτελεσμάτων της όλης μορφωτικής προσπάθειας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 13.

Αποτελέσματα ενιαυσίων εξετάσεων των 4 τάξεων του προτύπου του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου Ζίτσας κατά την περίοδο 1891-1903.

Σχ. έτος	*Σύνολο*	*Τάξεις Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄*	*Απολ. / προβ.*	*Λειπ. / παραπ.*	*Σύν. προβ.*	*Σύν. λειπ. / παραπ.*
1891-92[1]	40	21, 8, 11, –	14, 7, 9, –	7, 1, 2, –	30 (75%)	10 (25%)
1892-93[2]	44	11, 14, 11, 8	9, 9, 7, 8	2, 5, 4, 0	33 (75%)	11 (25%)
1893-94[3]	44	16, 14, 9, 5	11, 10, 9, 5	5, 4, 0, 0	35 (79,55%)	9 (20,45%)
1895-96[4]	41	12, 10, 9, 10	10, 10, 9, 10	2, 0, 0, 0	39 (95,12%)	2 (4,88%)
1896-97[5]	26	9, 8, 6, 3	7, 7, 6, 3	2, 1, 0, 0	23 (88,46%)	3 (11,54%)
1897-98[6]	34	10, 10, 8, 6	8, 9, 6, 6	2, 1, 2, 0	29 (85,3%)	5 (14,7%)
1898-99[7]	44	12, 14, 12, 6	8, 10, 8, 6	4, 4, 4, 0	32 (72,73%)	12 (27,27%)
1899-00[8]	45	10, 12, 14, 9	10, 9, 11, 9	0, 3, 3, 0	39 (86,67%)	6 (13,33%)
1900-01[9]	45	17, 11, 10, 7	12, 8, 7, 7	5, 3, 3, 0	34 (75,56%)	11 (24,44%)
1901-02[10]	54	15, 19, 10, 10	10, 14, 6, 8	5, 5, 4, 2	38 (70,37%	16 (29,63%)

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Κατάλογος των μαθητριών των εμφανισθεισών κατά τας εξετάσεις του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου του έτους 1891-1892. Ας σημειωθεί ότι σε σχέση με τις συνολικά 59 εγγεγραμμένες στις 3 τάξεις η προσέλευση στις εξετάσεις μόλις άγγιξε το 67,8%, εξέλιξη που οφείλεται κύρια σε διαρροές κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, αφού οι περισσότερες μαθήτριες (15) αποσύρθηκαν σταδιακά, μέχρι και το Μάιο του 1891, 2 αποβλήθηκαν – στη σχετική στήλη των παρατηρήσεων προβάλεται ως αιτιολογία το ήκιστα παιδαγωγικό *απεβλήθη διότι η μήτηρ της ελθούσα εις το Παρθεναγωγείον εξύβρισε τας διδασκαλίσσας* – , και μόνο 2 από τις μέχρι τέλους φοιτήσασες απείχαν από τις εξετάσεις.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Πρακτικόν των γενικών εξετάσεων των τεσσάρων τάξεων του εν τω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω Προτύπου / εν Ζίτση τη 18-7-1893.

[3] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Πρακτικόν ... κατά το σχολ. έτος 1893-94 / εν Ζίτση 19-7-1894. Τη χρονιά αυτή φοίτησαν στις 4 τάξεις του προτύπου 57 μαθήτριες, δεν προσήλθαν επομένως στις εξετάσεις 13, ποσοστό αποχής 22,8%.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Πρακτικόν των γενικών εξετάσεων των τεσσάρων τάξεων του εν τω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω Προτύπου / Εν Ζίτση τη 17-7-1896.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Αποτελέσματα των ενιαυσίων εξετάσεων του σχολικού έτους 1896-97 / εν Ζίτση τη 22-7-1897.

[6] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων του Φιλιτείου Παρθεναγωγείου κατά το Σχολικόν έτος 1897-1898 / εν Ζίτση τη 14-7-1898. Σημειωτέον ότι από τις 5 μη προαχθείσες οι 3 έμειναν στην ίδια τάξη και οι 2 της Α΄ τάξης κρίθηκαν επανεξεταστέες.

[7] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν ...1898-99, αρ. 7 / εν Ζίτση τη 31-7-1899. Πρβλ. *ό. π.*: Έκθεση επόπτη Π. Παπαναστασίου προς γεν. πρόξενο / εν Ιωαννίνοις τη 21-7-1900 [αρ. πρ. 387 / ελήφθη τη 21-7-1900]. Σύμφωνα με το πρακτικό 1 από τις 12 αποτυχούσες παραπέμφθηκε σε επανεξέταση. Πρβλ. *ό. π.*: Αποτελέσματα των ενιαυσίων εξετάσεων του Σχολικού έτους 1898-1899 [των τάξεων Δ΄ και Γ΄ του Προτύπου], εν Ζίτση τη 21-7-1899, όπου, στη στήλη των παρατηρήσεων, γίνεται μνεία σε 2 επιπλέον μαθήτριες της Δ΄ τάξης που δεν προσήλθαν στις εξετάσεις.

[8] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν ... 1899-1900, αρ. 8 / εν Ζίτση τη 11-7-1900. Πρβλ. και *ό. π.*, Έκθεση Παπαναστασίου ... 21-7-1900. Σύμφωνα με το πρακτικό 4 επιπλέον μαθήτριες, 1 της Α΄, 1 της Β΄ και 2 της Γ΄ τάξης, *αποχωρήσασαι ολίγον προ των εξετάσεων δικαιούνται να υποστώσιν επί προβιβασμώ εξετάσεις τον προσεχή Σεπτέμβριον*. Επίσης από τις 6 που δεν έλαβαν προβιβάσιμο βαθμό οι 2 ήταν μετεξεταστέες.

[9] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου κατά το σχ. έτος 1900-1901, αρ. 9 / εν Ζίτση τη 10-7-1901. Και τη χρονιά αυτή γίνεται ονομαστική αναφορά σε 4 μη προσελθούσες στις εξετάσεις μαθήτριες (3 της Γ΄ και 1 της Β΄), που στην περίπτωση αυτή έμειναν στην ίδια τάξη, προφανώς λόγω και ανεπαρκούς φοίτησης ή επίδοσης. Από τις 12 που δεν προάχτηκαν 1 κρίθηκε μετεξεταστέα.

[10] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων του εν τω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω Προτύπου κατά το σχ. έτος 1901-1902, αρ. 10 / εν Ζίτση τη 18-7-1902. Ας σημειωθεί ότι τη χρονιά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1902-03[1]	65	33, 12, 14, 6	11, 7, 11, 6	22, 5, 3, 0	35 (53,85%)	30 (46,15%)

Κατά τα ανωτέρω παρατηρείται μια σχετικά σταθερή προσέλευση, με εξαίρεση τη χρονιά 1896-97, με τάσεις αύξησης της συμμετοχής κατά τα σχολικά έτη 1901-02 και 1902-03. Και όσον αφορά το 1896-97 επρόκειτο να εξετασθούν συνολικά 36 μαθήτριες[2], αριθμός απόλυτα σύμφωνος με τις ισάριθμες μαθήτριες που έλαβαν προβιβάσιμο βαθμό την προηγούμενη χρονιά. Το «έλλειμμα» των 10 μαθητριών καθορίστηκε από τα πολεμικά γεγονότα του 1897, που είχαν αρνητικό αντίκτυπο στη λειτουργία του Παρθεναγωγείου. Ειδικότερα κατά τον Απρίλιο του 1897 (8-4-1897 για την ακρίβεια)[3], και ενώ εξακολουθούσαν τα μαθήματα, κοινοποιήθηκε διαταγή της Οθωμανικής κυβέρνησης να απέλθουν οι δασκάλες Δράκου και Παλοδήμα από το οθωμανικό έδαφος, ως υπήκοοι Ελληνίδες προφανώς. Η διευθύντρια και η βοηθός της αναχώρησαν για τα Ιωάννινα, όπου παρέμειναν υπό την προστασία του Γαλλικού προξενείου μέχρι την 1η Ιουνίου, οπότε, παρά τις προτροπές του προξένου, επανήλθαν στη Ζίτσα υπό την προστασία του Ρωσσικού προξενείου και εξακολούθησαν εργαζόμενες μέχρι και τις 20 Ιουλίου *αλλ' ελλιπώς, καθ' όσον, ένεκεν της διμήνου διακοπής των μαθημάτων και άλλων πολλών δυστυχημάτων, δέκα εκ των μαθητριών των δύο ανωτέρων τάξεων ήρνήθησαν να προσέλθωσιν εις τας εξετάσεις, και συνεπώς υποχρεούνται να ακούσωσι κατά το προσεχές έτος τα μαθήματα της αυτής τάξεως*[4]. Υπό αυτές τις συνθήκες, όπως φαίνεται και από τη βαθμολογία, τα αποτελέσματα ήταν ανώτερα των προσδοκιών, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Δράκου.

Η αύξηση εξάλλου των προσελθουσών στις εξετάσεις τα έτη 1901-02 και, κυρίως, 1902-03 ερμηνεύεται εύκολα αν λάβουμε υπόψη μας, πέρα από το γεγονός ότι μεγαλύτερος ενδεχομένως αριθμός της προκαταρκτικής συνέρρευσε στην Α΄ τάξη, και το μεγάλο αριθμό απορριφθεισών κατά τις εξετάσεις του 1900-01 (11 + 4 μη προσελθούσες) και του 1901-02 (16), πολλές από τις οποίες φαίνεται πως επαναφοίτησαν.

Από την άποψη των αποτελεσμάτων της εξεταστικής διαδικασίας τα ποσοστά επιτυχούς δοκιμασίας εμφανίζονται αρκετά υψηλά, με τιμές που κυμαίνονται μεταξύ 70-95%, με εξαίρεση το έτος 1902-03, που συγκριτικά κινούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα (53,85%). Και στην περίπτωση αυτή, εντούτοις, εξωεκπαιδευτικός παράγοντας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην αρνητική έκβαση των αποτελεσμάτων, αφού οι αρμόδιοι εξεταστικοί φορείς (Διευθύντρια και επόπτης) από τις 33 συνολικά εξετασθείσες της Α΄ τάξης έκριναν *λειπομένας ... 22, εξ ων τας πλειοτέρας ένεκα της μικράς αυτών ηλικίας*[5].

Σχετικά, τέλος, με την εξαγωγή του τελικού αποτελέσματος και τη βαθμολογία[6] θα πρέπει να επισημανθεί ότι συνεκτιμούσαν *την εν γένει διαγωγήν των μαθητριών εν τω*

αυτή για πρώτη και μοναδική φορά εντοπίζεται μεταξύ των μαθητριών του δημοτ. Σχολείου και ένας μαθητής. Πρόκειται για το Γεώργιο Ζάχο, που φοιτούσε στη Β΄ τάξη.

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων του εν τω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω Προτύπου κατά το σχ. έτος 1902-1903, αρ. 11 / εν Ζίτση τη 12-7-1903. Το Πρακτικό καταχωρίζεται και στο Παράρτημα V.

[2] Αν συνυπολογίσουμε και τις 10 μη προσελθούσες στις εξετάσεις, τα ποσοστά επιτυχίας επί του συνολικού αριθμού μειώνονται αισθητά, φθάνοντας μόλις στο 63,89%.

[3] Οι πολεμικές επιχειρήσεις άρχισαν στις 6 Απριλίου και συνεχίστηκαν μέχρι τις 3 Μαΐου, με ταπεινωτική ήττα της ελληνικής πλευράς.

[4] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστολή Κλ. Δράκου προς πρόεδρο ΣΔΕΓ / εν Ζίτση τη 22-7-1897.

[5] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Πρακτικόν των ενιαυσίων εξετάσεων του εν τω Φιλιτείω Παρθεναγωγείω Προτύπου κατά το σχ. έτος 1902-1903, αρ. 11 / εν Ζίτση τη 12-7-1903.

[6] Αρχικά η επίδοση των μαθητριών δηλωνόταν με γράμματα, δηλ. Α΄, Β΄ κτλ., ή περιγραφικά (άριστα, κάλλιστα, αξία επαίνου, λίαν καλώς, καλώς, σχεδόν καλώς, μετρίως). Στη συνέχεια ακολουθήθηκε η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παρθεναγωγείω και τον βαθμόν της προόδου αυτών εις τε τας καθ' ημέραν, τας γραπτάς και τας προφορικάς εξετάσεις, ή, με άλλη διατύπωση, *την περί τα μαθήματα επίδοσιν και διαγωγήν των μαθητριών.*

Αξιοπρόσεκτη από την άποψη της τελικής βαθμολογίας των μαθητριών που προβιβάστηκαν ή απολύθηκαν είναι μια ειδικότερη επεξεργασία των αποτελεσμάτων των εξετάσεων, οι διαβαθμίσεις των οποίων καταγράφονται στον πίνακα που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14.

Κλιμάκωση βαθμολογίας των επιτυχουσών στις ενιαύσιες εξετάσεις μαθητριών του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου (1891-1903)

Σχ. έτος	*Σύνολο*	*Άριστα*	*Λίαν καλώς*	*Καλώς*	*Σχ. καλώς*
1891-92	30	12 (40%)	12 (40%)	6 (20%)	–
1892-93	33	15 (45,46%)	12 (36,36%)	6 (18,18%)	–*
1893-94	35	15 (42,86%)	11 (31,42%)	9 (25,72%)	–
1895-96	39	–	11 (28,20%)	28 (71,80%)	–*
1896-97	23	7 (30,43%)	4 (17,39%)	12 (52,18%)	–
1897-98	29	4 (13,80%	12 (41,38%)	13 (44,82%)	–
1898-99	32	17 (53,12%)	13 (40,63%)	1 (3,125%)	1 (3,125%)
1899-00	39	14 (35,90%)	14 (35,90%)	11 (28,20%	–
1900-01	34	19 (55,88%)	12 (35,30%)	3 (8,82%)	–
1901-02	38	8 (21,06%)	21 (55,26%)	7 (18,42%)	2 (5,26%)
1902-03	35	18 (51,43%)	16 (45,71%)	1 (2,86%)	–

** Η ένδειξη είναι απορριπτική τις αντίστοιχες χρονιές.*

Όσο και αν η βαθμολογία θεωρείται σχετική – ακόμη και σήμερα διατυπώνονται πολλές επιφυλάξεις ως προς την αξιοπιστία και τον αδιάβλητο χαρακτήρα της αξιολόγησης – οι ενδείξεις του Πίνακα 14 αποτυπώνουν σαφώς μια υπεροχή των υψηλών επιδόσεων (*άριστα* και *λίαν καλώς*), στην πλειοψηφία των περιπτώσεων συντριπτική, έναντι της σχετικά μετριότερης αξιολόγησης *καλώς*, με εξαίρεση την τριετία 1895-98, ιδίως τη χρονιά 1895-96 που οι χαμηλότερες επιδόσεις δίνουν τον τόνο, ενώ η ένδειξη *σχεδόν καλώς* είναι αμελητέα. Και είναι ασφαλώς εύλογη η προσπάθεια των διδασκαλισσών να παρουσιάσουν ικανοποιητικά αποτελέσματα, αφού μια ευνοϊκή κρίση για την πορεία εργασιών του Παρθεναγωγείου συνδέεται άρρηκτα με την ανανέωση του συμφωνητικού τους, η παρουσία εντούτοις ως εποπτών ατόμων που έφεραν εχέγγυα αρμοδιότητας και αντικειμενικότητας (Καθηγητών της Ζωσιμαίας, Σχολαρχών, Γυμνασιαρχών κτλ.), αλλά και η καθιέρωση και γραπτών εξετάσεων για τις μαθήτριες των δύο ανωτέρων τάξεων από του 1894 και εξής, εξασφάλιζαν τουλάχιστον ένα μίνιμουμ αμεροληψίας ως προς την αποτίμηση της ανταπόκρισης των κορασίων στις απαιτήσεις της συγκεκριμένης διδακτικής επενέργειας. Από την άποψη αυτή λοιπόν μπορούμε ανεπιφύλακτα να

10/βάθμια αριθμητική κλίμακα. Βαθμοί από 5-10 θεωρούνταν προαγώγιμοι, ενώ το 4 απορριπτικό. Η τελική έκδοση του αποτελέσματος γινόταν επίσης περιγραφικά: *άριστα, λίαν καλώς, καλώς, σχεδόν καλώς* για τις απολυόμενες ή προβιβασθείσες, με τη χρήση απλώς του όρου *λειπόμεναι* για τις απορριφθείσες. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα κριτήρια διαφέρουν, αφού το ίδιο αποτέλεσμα (*σχ. καλώς*) άλλοτε συνεπάγεται προαγωγή και άλλοτε απόρριψη. Συναντάται τέλος και παραπομπή σε επανεξέταση κατά Σεπτέμβριο, ιδίως σε περιπτώσεις μαθητριών που φοίτησαν ανελλιπώς και για κάποιους λόγους αποχώρησαν λίγο πριν τις εξετάσεις.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θεωρήσουμε τις βαθμολογικές σημάνσεις ως άκρως ενδεικτικές για τη θετική λειτουργία της Σχολής[1].

Κοινωνική προέλευση των μαθητριών

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει μια παρένθεση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει τη χρονιά 1888-89 η κοινωνική προέλευση των μαθητριών, όπως τουλάχιστον μπορεί να ανιχνευθεί από το επάγγελμα του πατέρα. Τα καταχωριζόμενα σε σχετικό κατάλογο στοιχεία είναι τα μόνα που διαθέτουμε, για το λόγο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να παραθέσουμε αυτούσιο τον κατάλογο[2], προκειμένου να επιχειρηθεί η εξαγωγή κάποιων χρήσιμων συμπερασμάτων:

α/α	*Ονοματεπώνυμον*	*Ηλικία*	*Επάγγελμα πατρός*
	Γ΄ Τάξις προτύπου		
1.	Αγγελική Βριζάλα	13	Ξενοδόχος
2.	Βαρβάρα Αναγνώστου	12	Ορφανή
3.	Βασιλική Νικολαΐδου	13	Γεωργός
4.	Παρασκευή Πράσσου	12	Ορφανή
5.	Ελένη Πράσσου	14	Ορφανή
	Β΄ Τάξις		
1.	Αικατερίνα Λάμπρου	12	Χαντζής
2.	Βαρβάρα Τέλλα	12	Έμπορος
3.	Ελένη Γεωργίου	13	Επιστάτης
4.	Ελευθερία Νικολαΐδου	10	Γεωργός
5.	Ευφροσύνη Γάτσου	9	Έμπορος
6.	Ελένη Τσιπόη	12	Παντοπώλης
7.	Μαρίνα Γάτσου	11	Έμπορος
8.	Πηνελόπη Ντέτσικα	11	Ορφανή
9.	Παρασκευή Βοΐδίτση	13	Ιατρός
	Α΄ Τάξις		
1.	Αγγελική Γουδίνου	7	Διδάσκαλος
2.	Αγγελική Ζέρβα		
3.	Αικατερίνη Γκατσάνη	7	Έμπορος
4.	Αικατερίνη Δαγλή		
5.	Αικατερίνη Μούκαλη	7	Γεωργός
6.	Αγγελική Μπάλα	11	Υπάλληλος
7.	Αγγελική Μπότσου	9	Ορφανή
8.	Αγγελική Τσιπόη	10	Παράφορων
9.	Βασιλική Καρβέλη	12	Υπηρέτης
10.	Βασιλική Λιάκου	10	Λαχανοπώλης
11.	Βασιλική Παπακώστα	10	Έμπορος
12.	Βιργινία Συλίτα	11	Κρεοπώλης
13.	Ευγενία Φωλλίδου	9	Φαρμακοποιός
14.	Ευγενία Παπατσόρη	10	Καφεπώλης
15.	Ειρήνη Φωλλίδου	9	Φαρμακοποιός

[1] Ας έχουμε υπόψη μας, εξάλλου, ότι κανενός εκπαιδευτικού καταστήματος η πορεία δεν υπήρξε ευθύγραμμη, αλλά παρουσίαζε, όπως είναι φυσικό, και καμπές και ανατάσεις. Ακόμη και στην πόλη των Ιωαννίνων, αδιαφιλονίκητο κέντρο παιδείας όχι μόνο του στενού Ηπειρωτικού χώρου, αλλά ευρύτερα της Βαλκανικής, η κατάσταση των Παρθεναγωγείων δεν ήταν πάντα ευχάριστη και ικανοποιητική, ενίοτε μάλιστα υπήρξε αποκαρδιωτική.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ /495: Κατάλογος εμφαίνων τας εν εκάστη τάξει διδασκομένας μαθητρίας μετά της ηλικίας και του επαγγέλματος του πατρός [συνημμένος στην με ημερομηνία 4-12-1888 επιστολή της Μ. Κουτσαριάδου προς το Γεν. Πρόξενο Ιωαννίνων].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

16.	Λαμπρινή Μπάλλα	14	Έμπορος
17.	Χρησούλα Ηρακλείδου	9	Γεωργός
18.	Βαρβάρα Καρβέλη	12	Υπηρέτης
19.	Βασιλική Λιάκου	10	Λαχανοπώλης
	Προκαταρκτική		
1.	Αγγελική Πράσσου	8	Ορφανή
2.	Αικατερίνα Σώνη	7	Ορφανή
3.	Αικατερίνα Χαλλιγιάννη	10	Παντοπώλης
4.	Άννα Γουδίνου	11	Διδάσκαλος
5.	Αναστασία Φωλλίδου	5	Φαρμακοποιός
6.	Βασιλική Γκαλαγκόνη	8	Γεωργός
7.	Βαρβάρα Δρόσου	6	Γεωργός
8.	Βαρβάρα Κουκοτάση	7	Ποιμήν
9.	Βαρβάρα Λεοντίδου	11	Καφεπώλης
10.	Βαρβάρα Μπάλλα	6	Υπάλληλος
11.	Βαρβάρα Παρδάλη	9	Γεωργός
12.	Ελένη Αλεξίου	6	Γεωργός
13.	Ελένη Μανούσου	6	Μάγειρος
14.	Ελένη Γκαλαγκόνη	12	Μάγειρος
15.	Ελένη Μποτάτη	8	Κτηματίας
16.	Ελένη Σ. Πράσσου	9	Άεργος
17.	Ελένη Παπαδιαμάντη	8	Έμπορος
18.	Ελένη Παπαδούλη	5	Αγωγιάτης
19.	Ελένη Ντέτσικα	10	Ποιμήν
20.	Ελένη Τσάμοβα	8	Ορφανή
21.	Ευγενία Γάγαλη	5	Έμπορος
22.	Ευγενία Γεωργίου	5	Επιστάτης
23.	Ευγενία Γάτσου	7	Έμπορος
24.	Ευγενία Κωκοτάση	7	Ποιμήν
25.	Ευγενία Κράβαρη	9	Γεωργός
26.	Ευαγγελία Κοντονίκα	5	Ορφανή
27.	Ευαγγελία Χαντζάρα	6	Αργός
28.	Ευδοξία Παπαδούλη	6	Αγωγιάτης
29.	Ελευθερία Γεωργιάδου	7	Γεωργός
30.	Ευανθία Καρβέλη	7	Γεωργός
31.	Ευανθία Δαγλή	7	Έμπορος
32.	Ευφροσύνη Στεργίου	6	Μάγειρος
33.	Καλλιρρόη Γουδίνου	7	Κτηματίας
34.	Μαρίνα Γκάλκου	7	Αργός
35.	Μαρίνα Παπασταύρου	8	Αργός
36.	Μαρίνα Σταμούλη	9	Γεωργός
37.	Ουρανία Παπακώστα	5	Έμπορος
38.	Ουρανία Πράσσου	5	Έμπορος
39.	Ζωή Χαψιά	6	Γεωργός
40.	Παρασκ. Ζαρκογιάννη	7	Καφεπώλης
41.	Παρασκευή Μπότσου	6	Παντοπώλης
42.	Παρασκευή Νικολαΐδου	7	Γεωργός
43.	Παρασκευή Σταμούλη	5	Γεωργός
44.	Σταματίνα Ματσάγκα	7	Ιερεύς
45.	Σωσάνα Οικονόμου	7	Αργός
46.	Σταυριανή Λιάσκου	5	Αργός
47.	Σοφία Πράσσου	5	Παντοπώλης
48.	Χριστίνα Παπαδούλη	10	Αγωγιάτης
49.	Χάιδω Μποτάτη	6	Αργός
50.	Βασιλική Παπαδιαμάντη	6	Έμπορος
51.	Σωσάνα Κοκωτάση	5	Ποιμήν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

52.	Αικατερίνα Σταύρου	11	Αρτοποιός
53.	Βαρβάρα Καλαγκόνη	13	Τηλεγραφητής
54.	Ουρανία Παπασταύρου	5	Αργός
55.	Αλεξάνδρα Νικολαΐδου	5	Έμπορος
56.	Ελένη Νικολαΐδου	5	Γεωργός
57.	Σωσάνα Καλαγκόνη	6	Τηλεγραφητής
58.	Σοφία Δημητρίου	9	Γεωργός
59.	Βαρβάρα Καρβέλη	5	Γεωργός
60.	Χάιδω Καρβέλη	5	Διάκονος
61.	Άννα Ντέτσικα	6	Γεωργός
62.	Παρασκ. Κουλολαμέρου [Κολιολάμπρου;]	5	Έμπορος
63.	Βαρβάρα Λεοντίδου	9	Καθηγητής
64.	Χρόνης Χ. Παπαχρόνης	5	Χαντζής
65.	Μιλτιάδης Πράσσος	5	Υπάλληλος

Σύμφωνα με τα ανωτέρω εμποροϋπάλληλοι και λοιποί επαγγελματίες 55 (56,12%), γεωργοκτηνοτρόφοι 23 (23,47%), απροσδιόριστου επαγγέλματος ή ανεπάγγελτοι (άεργοι, αργοί κτλ.) 20 (20,41%). Οπωσδήποτε η παραπάνω ομαδοποίηση είναι κατά κάποιο τρόπο σχηματική και κάπως αυθαίρετη, στο βαθμό που δεν επιτρέπει την παράλληλη διάγνωση της πραγματικής οικονομικής κατάστασης. Ωστόσο τα οικονομικά μεγέθη δεν είναι τέτοια που να οδηγούν σε έντονες κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Από την άποψη αυτή φαίνεται πως στην εκπαιδευτική διαδικασία συμμετέχουν μαθήτριες από όλο το κοινωνικό φάσμα. Σε μια ειδικότερη προσέγγιση είναι εμφανής η χαμηλότερη αντιπροσώπευση μαθητριών που προέρχονται από αγροτικές καθαρά οικογένειες, αν σκεφθούμε ότι τουλάχιστον το ½ του ενεργού πληθυσμού της Ζίτσας κινείται αποκλειστικά σε γεωργοκτηνοτροφικές ενασχολήσεις[1]. Βεβαίως θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η αδυναμία μας να εντοπίσουμε την προέλευση ενός όχι ευκαταφρόνητου αριθμού μαθητριών, αλλά ακόμη και στην ακραία περίπτωση που υποτεθεί η αγροτική προέλευση και για το σύνολο αυτό τα ποσοστά συμμετοχής της κατηγορίας αυτής εξακολουθούν να παρουσιάζουν υστέρηση. Αιτία αυτής της κατάστασης είναι η φύση των εργασιών. Εξάλλου, ακόμη και στην περίπτωση της απασχόλησης στον τομέα του εμπορίου δεν είναι σαφής ούτε πλήρης ο διαχωρισμός από το γεωργικό τομέα, αφού παράλληλα η πλειοψηφία των εμπόρων διατηρεί και καλλιεργεί γαίες, αμπέλους κτλ.

Η πρόσβαση επομένως στο σχολικό χώρο υπήρξε σε γενικές γραμμές απρόσκοπτη για τις Ζιτσαίες μαθήτριες και δεν φαίνεται να συναρτάται τόσο με άμεσες οικονομικές παραμέτρους, αφού λαμβάνεται, στοιχειωδώς έστω, μέριμνα για τις άπορες (βιβλία, γραφική ύλη κτλ), χωρίς βεβαίως να παραγνωρίζουμε την οικονομική κατάσταση που κατά τεκμήριο πρέπει να θεωρείται καλύτερη για τις προερχόμενες από οικογένειες εμποροεπαγγελματιών, αλλά κυρίως με επαγγελματικούς λόγους, που παρεισάγουν βεβαίως έμμεσα την οικονομική διάσταση, ωστόσο σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό και με την ανυπαρξία ελεύθερου χρόνου, στο βαθμό που και οι μητέρες εργάζονται στο γεωργικό / αμπελουργικό τομέα, επομένως το βάρος της φροντίδας του σπιτιού πέφτει αποκλειστικά στους ώμους των κοριτσιών. Οπωσδήποτε σε μια πιο αυστηρή θεώρηση η εκπαίδευση των κοριτσιών φαίνεται και στη Ζίτσα να αποτελεί πιο πολύ υπόθεση των πιο εύπορων κοινωνικών στρωμάτων, σε βαθμό ωστόσο πολύ μικρότερο από ό,τι στην Ελλαδική επικράτεια, όπου η παρατηρούμενη υψηλή συνάφεια μεταξύ αστικής συγκέντρωσης και φοίτησης των

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤΙ / 495: Έκθεση του Γ. Σακκά προς το ΣΔΕΓ για τη λειτουργία του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, Ιωάννινα 10-6-1888.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θηλέων στη στοιχειώδη εκπαίδευση καταδικάζει σε μορφωτική υστέρηση τη συντριπτική πλειοψηφία των μαθητριών στους περισσότερους νομούς του κράτους. Είναι εκπληκτικό πώς σε μια μικρή ημιορεινή κοινότητα της Ηπείρου, με πληθυσμιακά μεγέθη οπωσδήποτε όχι μεγάλα, ο συνολικός αριθμός των μαθητριών αντιπροσωπεύει τόσο υψηλά ποσοστά σε σχέση με το συνολικό αριθμό των μαθητών, μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται να υπερβαίνει τον αριθμό των αρρένων. Για παράδειγμα, προκειμένου να υπάρχει ένα μέτρο σύγκρισης με την Ελλάδα, ο αριθμός των θηλέων στη στοιχειώδη εκπαίδευση (12760) αντιπροσωπεύει μόλις το 19,12% του αριθμού των αρρένων (66714), ενώ λίγα χρόνια αργότερα, το 1878-79, τα ποσοστά διαμορφώνονται στο 22,6% (16692 μαθήτριες, έναντι 73848 μαθητών)[1].

Ε΄2. 2.β. Εξέλιξη σπουδών:

Είναι σαφές ότι για τη μεγάλη πλειοψηφία των μαθητριών ο μορφωτικός κύκλος άρχιζε και τελείωνε στη Ζίτσα. Όσες επιθυμούσαν να αποκτήσουν ανώτερη μόρφωση έπρεπε κατ' ανάγκη να στραφούν προς την πόλη των Ιωαννίνων, όπου λειτουργούσαν τα Ελισαβέτεια Παρθεναγωγεία (Α΄ και Β΄ - το Γ΄ ήταν μπορεί να πει κανείς πιο υποβαθμισμένο από αυτό της Ζίτσας και σε τελική ανάλυση παρείχε μόνο στοιχειώδη μόρφωση), ή, στην πιο ιδανική περίπτωση, να κατευθυνθούν προς την Αθήνα (Αρσάκειο, Διδασκαλείο Νηπιαγωγών). Σε κάθε περίπτωση στόχος ήταν η απόκτηση πτυχίου διδασκάλισσας, της μόνης επαγγελματικής διεξόδου που επεφύλασσε για το θήλυ φύλο το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα, αποδεκτής άλλωστε από την κοινωνία της εποχής, αφού η μόρφωση της οικοδέσποινας θεωρήθηκε ότι καλυπτόταν ικανοποιητικά από το Παρθεναγωγείο Ζίτσας – άλλωστε υπήρχαν φωνές που θεωρούσαν ότι η εκπαίδευση στη Ζίτσα πρέπει να αποβάλει το θεωρητικό χαρακτήρα και να υιοθετήσει πιο πρακτικές, δηλ. πιο "γυναικείες", κατευθύνσεις, που θα υπηρετούσαν καλύτερα τις ανάγκες μιας αγροτικής κοινωνίας και της αγροτικής οικογένειας (ράψιμο εγχώριων ενδυμάτων, υφαντική κτλ.). Σε μια ευρύτερη θεώρηση η Ζίτσα δεν ήταν αστικό κέντρο για να είναι αποδέκτης και διερμηνευτής των πιέσεων των αστών, που επιθυμούσαν χάριν κοινωνικής προβολής και γοήτρου ανώτερη μόρφωση για τις κόρες τους, ενώ οι όποιες μικροαστικού τύπου φιλοδοξίες των εμποροεπαγγελματιών και των επιστημόνων της Ζίτσας είτε δεν εκτείνονταν πέρα από τα πλαίσια της τοπικής κοινωνίας, είτε ενσωματώνονταν στην κυρίαρχη κατεύθυνση.

Δεδομένων των συνθηκών δεν είναι απορίας άξιο, μάλλον αναμενόμενο θα έλεγα, ότι η ροή [και] Ζιτσαίων μαθητριών προς υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες υπήρξε απελπιστικά χαμηλή. Αν εξαιρέσουμε μια πρώιμη πρωτοποριακή για τα χρονικά της Ζίτσας περίπτωση, της Αμαλίας Χρυσοχόου, που αποφοίτησε από το Αρσάκειο πριν από το 1871, γεγονός αξιοσημείωτο, αν αναλογιστεί κανείς ότι η εκπαίδευση των θηλέων ουσιαστικά αρχίζει στην κωμόπολη το 1872, και παρόλο που δεν διαθέτουμε πλήρη στοιχεία για τις τυχόν φοιτήσασες σε Παρθεναγωγεία των Ιωαννίνων ή αλλού, ελάχιστες μαθήτριες, κι αυτές με υποτροφία στην πλειοψηφία τους, έλαβαν ανώτερη μόρφωση κάποιου επιπέδου. Δεν αναφερόμαστε βεβαίως στις μαθήτριες που φοίτησαν στην 1η τάξη Ελληνικού του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου, στις ευτυχείς περιόδους που αυτή λειτούργησε, αν και για την εποχή τα μορφωτικά εφόδια που πιθανώς αποκόμισαν δεν υπήρξαν διόλου ευκαταφρόνητα – χωρίς ωστόσο πρακτικό αντίκρισμα. Ειδικότερα, στο Α΄ Ελισαβέτειο Παρθεναγωγείο της πόλης των Ιωαννίνων φοίτησαν οι μετελθούσες τη διδασκάλισσα Χάιδω Καρβέλη και Σοφία

[1] Βλ. Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 236-237.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βαλκάνου, επίσης οι Ευφροσύνη Σακκά και Ελένη Χ. Λιάσκου (το 1892-93 και 1893-94 φοιτά στην Α΄ και Β΄ τάξη του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου[1] – δεν διαθέτουμε στοιχεία για το 1894-95, ενώ το 1895-96 φαίνεται πως έχει ήδη αποχωρήσει από τη Ζίτσα και έχει ενταχθεί στο Α΄ ΕΠΠ). Ενδέχεται να υπάρχουν και κάποιες άλλες, τις οποίες δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε, η ουσία των παρατηρήσεών μας πάντως δεν αλλάζει ούτε στο ελάχιστο.

Όσον αφορά τη Σοφία Βαλκάνου, είδαμε ήδη ότι σπούδασε με υποτροφία μετά την αποφοίτησή της από το Α΄ ΕΠΠ στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών της Αικ. Λασκαρίδου και έλαβε πτυχίο Νηπιαγωγού. Στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών φοίτησε και η Ελένη Φίλη, μάλλον όμως δεν αποφοίτησε – εξάλλου δεν φαίνεται να έχει αφετηρία της το Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.

Αρσακειάδες εξάλλου είναι οι εξής: Κωνσταντίνα Γρηγορίου, Βαρβάρα Ι. Χρυσοχόου[2] και Βασιλική Γιούνη. Στο σημείο αυτό να προστεθεί ότι μόλις κατά το 1908 ο Σύλλογος προσανατολίστηκε στην παροχή υποτροφίας σε Ζιτσαία μαθήτρια – για τα Γιάννινα το 1906 – από το κληροδότημα Αν. Φιλίτη, και στη συνέχεια το 1910, 1911 και 1912, χαρακτηριστικό δείγμα και αυτό της γενικότερης νοοτροπίας που έδινε προτεραιότητα στο άρρεν φύλο.

Συμπερασματικά προκύπτει ένας αριθμός μόλις 5[+1] μαθητριών που έλαβαν πτυχίο διδασκάλισσας ή Νηπιαγωγού, ενώ υπήρξαν και 3 περιπτώσεις μαθητριών που μετείχαν στις διαδικασίες της Μέσης Εκπαίδευσης, χωρίς ωστόσο να ολοκληρώσουν κατά τα φαινόμενα τον κύκλο σπουδών τους, ή χωρίς να προσφύγουν στην άσκηση διδασκαλικού επαγγέλματος, με εξαίρεση τη Χ. Καρβέλη. Αλλά και στις περιπτώσεις των διδασκαλισσών η επαγγελματική σταδιοδρομία διακόπτεται απότομα με την είσοδο στον έγγαμο βίο (Αμαλία Χρυσοχόου, Βασιλική Γιούνη[3]), γεγονός που καταδεικνύει τα ρευστά κριτήρια της εποχής και την ευθεία κοινωνική αμφισβήτηση του επαγγελματικού ρόλου στην περίπτωση που παρατηρείται σύγκρουση με το ρόλο της οικοκυράς και της μητέρας.

Είναι χαρακτηριστικό από την άποψη της θέσης της γυναίκας το ότι η ενασχόληση με το διδασκαλικό επάγγελμα υπήρξε για πολλά χρόνια μετά την απελευθέρωση η κύρια επαγγελματική κατεύθυνση, μάλιστα η στροφή αυτή εντάθηκε και απέφερε πλούσιους καρπούς[4]. Η παράδοση παιδείας, η υποδομή και η γενικότερη ατμόσφαιρα, σε συνδυασμό με τη συνέχιση της λειτουργίας των σχολείων της Ζίτσας σε μεταπελευθερωτικό επίπεδο – η Ζίτσα εξακολούθησε να είναι και να θεωρείται επαρχιακό εκπαιδευτικό κέντρο – έπαιξε ασφαλώς το ρόλο της στην εξέλιξη αυτή.

Πάντως είναι αναμφισβήτητο ότι η συνεχής λειτουργία του Παρθεναγωγείου στη Ζίτσα, παρά τα όποια προβλήματα και δυσκολίες, είχε θετική επίδραση στην

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: πρακτικά ενιαυσίων εξετάσεων αρ. 1 / 18-7-1893 και 2 / 19-7-1894.

[2] Η Β. Ι. Χρυσοχόου ήταν η πρώτη Ζιτσαία διευθύντρια του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου. Κατά πάσα πιθανότητα διορίστηκε στη θέση αυτή το σχολικό έτος 1915-16, μετά το διαχωρισμό του Παρθεναγωγείου από το Υφαντήριο, σίγουρα πάντως το 1916-17. Βλ. ΑΣΖ, έγγρ. αρ. 406 / 4-2-1917 και συνημμένο έγγρ. του επιθ. Δημοτ. Σχολ. Ζαγορίου – Κουρέντων προς την κ. Δ/ντριαν του Δημ. Σχολείου θηλέων Ζίτσης, αρ. 50, εν Ζίτση 3-2-1917.

[3] Φαίνεται πως η Βασιλική Αθ. Γιούνη αποφοίτησε νωρίτερα από το 1915, αφού τον Απρ. του 1915 φέρεται ήδη ως απόφοιτος του Αρσακείου και διευθύντρια του εν Δοβρά Παρθεναγωγείου. Βλ. εφ. *Ήπειρος*, φ. 320 (520) / 3-4-1915 [αναγγελία αρραβώνων της μετά του γραμματέα του Ειρηνοδικείου Ζίτσας κ. Ιωάννου Χηνοπούλου]. Πρβλ. εφ. *Ταχυδρόμος των Ιωαννίνων*, φ. 30 / 14-2-1916, όπου αναγγελία γάμου τους. Το πιθανότερο είναι, όπως συνέβαινε συνήθως, ο γάμος να έθεσε τέρμα στην εκπαιδευτική σταδιοδρομία και της Β. Γιούνη (πρβλ. ανάλογη περίπτωση Αικατερίνης Καλογήρου – Ζέρβα).

[4] Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165, όπου καταχωρίζονται 19 δημοδιδασκάλισσες και 3 νηπιαγωγοί γεννηθείσες μεταξύ 1900 και 1945.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ανάπτυξη του γυναικείου φύλου, με το χτύπημα του αναλφαβητισμού σε ορισμένο βαθμό και σε μια απώτερη προοπτική την υποβοήθηση της γυναικείας χειραφέτησης.

Ε΄3 Γενικά συγκριτικά στοιχεία.

Προκειμένου να έχουμε μια σαφέστερη αντίληψη της συνολικής εισροής μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ζίτσας, σε σχέση και σε αντιπαράθεση με τους αντίστοιχους αριθμούς άλλων περιοχών, σε συνάρτηση με τον πληθυσμό, δίνουμε συγκεντρωτικά τα σχετικά στοιχεία, όπως προκύπτουν από τους Πίνακες 8 και 12[1].

ΠΙΝΑΚΑΣ 15[2].
Συνολικός αριθμός μαθητών στα εκπαιδευτήρια της Ζίτσας σε σχέση με τον πληθυσμό.

Σχολικό έτος	*Άρρενες*	*Θήλεις*	*Σύνολο μαθητών*
1838-39			70
1857/58			150^{+}
1862 / 1250 κάτ.[3]			
1872-73 [1500]	**	86	[περ. 240] [16%]
1873-74 / 1500 κάτ.	155	80	235 (15,67%)
1878-79 / 1506 κ.	159	68	227 (15,07)
1881-82 / [1500 κ.]	130^{+}	80^{+}	210^{++} (14^{++}%)
1886-87 [»]	περ. 120	73 [+ περ. 50 νήπ.]	περ. 240 [16%]
1888-89 [»]	[150]	110	περ. 260 [17,33%]
1889-90 [»]	150	100	250 [16,67%]
1894-95 / 1500 ή 1472 κ.	170	103	273 (18,2 ή 18,55%)
1895-96 / 1600^{+}	160^{+}	105	265^{+} (16,56%)
1898-99	163/165	97	260/262 [περ. 16,31%]
1901-02	περ. 130	129	περ. 259
1906-07	[120]	110	230
1910-11	126	186	312
1912-13 [1148 κάτ.][4]	[199/200]	**	[199/200]** [περ. 26,13%]

** Δεν διαθέτουμε αντίστοιχα αριθμητικά δεδομένα.

1) Η αυξητική τάση μετά το 1857/58 γίνεται ιδιαίτερα εμφανής μετά τη σύσταση οργανωμένου Παρθεναγωγείου (1872), γεγονός που δίνει τη δυνατότητα για μαζική φοίτηση κορασίων. Στο εξής, παρά τις επιμέρους διακυμάνσεις, η προσέλευση μαθητών θα κινηθεί συνολικά σε σταθερά υψηλά επίπεδα, σημειώνοντας από το τέλος περίπου της δεκαετίας του '80 ελαφρά ανοδική τάση. Αν και δεν διαθέτουμε πλήρη αριθμητικά δεδομένα μετά το 1902, η διαφαινόμενη μικρή κάμψη σε επίπεδο αριθμών δεν συνιστά και μείωση των ποσοστών σε σχέση με τον πληθυσμό, αφού

[1] Επιλέγουμε το πεδίο των εγγεγραμμένων μαθητών, χωρίς να λάβουμε υπόψη μας τις διακυμάνσεις του συνολικού αριθμού κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, για να υπάρχει ενιαίο σε γενικές γραμμές μέτρο σύγκρισης με άλλες κοινότητες. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει οι στατιστικές γενικού τύπου κινούνται ακριβώς στην ίδια λογική, αδυνατώντας να παρακολουθήσουν και να καταγράψουν προβλήματα διαρροών κτλ. Σε περίπτωση που γίνει χρήση πηγής που δίνει πληροφορίες για θέματα φοίτησης ή μη, θα συνυπολογιστούν όλα τα δεδομένα.

[2] Καταχωρίστηκαν αριθμητικά δεδομένα των ετών για τα οποία οι πληροφορίες αφορούσαν και τα δύο φύλα. Όσον αφορά τα έτη 1838-39 και 1857/58, θεωρήσαμε ως αυτονόητη τη συνεκπαίδευση, ασχέτως αν ο αριθμός του θήλεος φύλου είναι απροσδιόριστος και, προφανώς, σχετικά μικρός.

[3] Βλ. *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 46 / 14-8-1862.

[4] Βλ. Κοκολάκης, *Το ύστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι*, Αθήνα 1993, σ. 437.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ήδη (από το τέλος του 19ου – αρχές του 20ού αι.) ο οικισμός έχει εισέλθει σε μια διαδικασία πληθυσμιακής αποδυνάμωσης, το γεγονός μάλιστα ότι κατά το 1910-11 επισημαίνεται νέα ραγδαία αύξηση του μαθητικού δυναμικού (26,28% σε σχέση προς τα επίπεδα του 1906-07) – η πορεία αυτή πιθανότατα θα συνεχιστεί μέχρι την απελευθέρωση –, προσδίδει ιδιαίτερη σπουδαιότητα στη δυναμική παιδείας που αναπτύχθηκε στην τοπική κοινωνία.

2) Αξιοπρόσεκτη είναι η διατήρηση του αριθμού των μαθητριών σε υψηλά επίπεδα καθ' όλο το παρατηρήσιμο διάστημα, με διακυμάνσεις που οπωσδήποτε έχουν αυξητική τροχιά, σε βαθμό που ο συνολικός αριθμός των μαθητριών αντιπροσωπεύει κατά μέσο όρο το 75,25% του αντίστοιχου αριθμού των μαθητών, με μικρότερη τιμή κατά το έτος 1878-79 (42,7%) και ανώτερη το έτος 1910-11 (147,6%), όπως φαίνεται στον πίνακα. Τη στιγμή που στο Ελληνικό κράτος η αναλογία μεταξύ μαθητών και μαθητριών στα σχολεία δημοτικής εκπαίδευσης είναι συντριπτική υπέρ των αρρένων (οι θήλεις αντιπροσωπεύουν μόλις το 19,12% το αριθμού των αρρένων το 1874 και το 1878-79 τα 22,60%), το ίδιο διάστημα τα ποσοστά των μαθητριών στη Ζίτσα έναντι του συνολικού αριθμού των αρρένων μαθητών ανέρχονται σε 53,33% και 42,77% αντίστοιχα, εκπληκτικά υψηλά για αγροτική κατά βάση κοινωνία, αν αναλογισθούμε ότι στο Ελληνικό κράτος τα υψηλότερα ποσοστά φοίτησης συναρτώνται με περιοχές όπου παρατηρείται υψηλή αστική συγκέντρωση, όπως η Αττική, οι Κυκλάδες και η Αργολίδα, και δη με τα αναπτυγμένα αστικά κέντρα (Αθήνα, Ερμούπολη)[1]. Το γεγονός εγγράφεται ως στοιχείο σωστής λειτουργίας του Παρθεναγωγείου και υπέρβασης των αντιδράσεων που προέρχονταν από αναχρονιστικές νοοτροπίες, επομένως δηλωτικό προοδευτικότητας της ζιτσιώτικης κοινωνίας. Το γεγονός ότι στην Ελλάδα η εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική και για τα δύο φύλα καθιστά ακόμη πιο αξιοπρόσεκτες τις παρατηρήσεις μας και τονίζει περισσότερο τη σημασία των εξελίξεων στους κόλπους της ζιτσιώτικης κοινωνίας.

3) Από την άποψη της συνολικής μαθητικής παρουσίας κατά το διάστημα 1873 – 1898, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, ο αριθμός των μαθητών στα σχολεία της κοινότητας υπερβαίνει κατά μέσο όρο το 16% (περ. 16,3%) του συνολικού πληθυσμού, ποσοστό αρκετά υψηλό για την εποχή, τη στιγμή που στα ίδια τα Ιωάννινα δεν ξεπερνάει το 16,7% σύμφωνα με τα στοιχεία του *ΗΦΣΚ*[2]. Η σύγκριση αφορά βεβαίως τους φοιτώντες στα ομοειδή σχολεία, όμως η τάση προσέλευσης επαρχιωτών μαθητών στα Ιωάννινα είναι μεγαλύτερη από την προσέλευση μαθητών από τις όμορες κοινότητες στη Ζίτσα, γεγονός που ανεβάζει τα ποσοστά στα σχολεία της πόλης. Ακόμη και αν συνυπολογίσουμε και τους μαθητές του Γυμνασίου, ο συνολικός αριθμός των φοιτώντων στα σχολεία της πόλης δεν ξεπερνάει το 18,59%.

Με μέτρο σύγκρισης τους πίνακες του ΗΦΣΚ και του Χασιώτη, για να μείνουμε σε δύο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα, τα ποσοστά των μαθητών που φοιτούν στα σχολεία της Ζίτσας (15,66% με βάση την έκθεση του ΗΦΣΚ – 15,07% με βάση τη στατιστική του Χασιώτη) είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα ποσοστά των φοιτώντων στα σχολεία των περισσοτέρων Ζαγοροχωρίων, τα οποία χαρακτηρίζονται από υψηλή πυκνότητα προσέλευσης (εκτός της περίπτωσης του Μονοδενδρίου που

[1] Βλ. Ζιώγου – Καραστεργίου, *ό. π.*, σ. 232-238.
[2] Πρβλ. *ΕΗΦΣΚ*, ό. π. , σ. 262 .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αγγίζουν το 21% σύμφωνα με *ΕΗΦΣΚ* ή το 19,76% κατά Χασιώτη)[1], ή κυμαίνονται στα ίδια επίπεδα (περίπτωση Μπάγιας και Νεγάδων)[2].

Επίσης, κατά το 1880, όπως εμφαίνεται σε υπόμνημα Ιωαννιτών στη συνδιάσκεψη του Βερολίνου[3], *εν Κουρέντοις υπάρχουσιν 69 σχολεία και 1 Παρθεναγωγείον μετά 71 διδασκάλων και 1812 μαθητών*. Αντιπαραβάλλοντας το συνολικό αριθμό μαθητών των σχολείων όλου του τμήματος Κουρέντων με τα πολύ κοντινά χρονικά αριθμητικά δεδομένα των σχολείων της Ζίτσας (227 και 210^{+} μαθητές) παρατηρούμε ότι στη Ζίτσα φοιτά το 12,52% ή το 11,58% του συνόλου των μαθητών, ενώ μια σύγκριση κατά Χασιώτη[4] (1878-79) με το συνολικό αριθμό εκπαιδευομένων στο ανήκον στη μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων τμήμα των Κουρέντων δείχνει ότι οι φοιτώντες στη Ζίτσα ξεπερνούν το 20%, αντιστοιχούν δε στο 10,22% του συνόλου των μαθητών του τμήματος Ζαγορίου, στο 16% του τμήματος Μαλακασίου, στο 20,79% του τμήματος Τζουμέρκων και στο 19,93% του τμήματος Τσαρκοβίστας.

Αν και δεν διαθέτουμε συγκεκριμένα πληθυσμιακά στοιχεία για το έτος 1898-99, ακόμη και αν θεωρήσουμε ότι ο αριθμός των κατοίκων της Ζίτσας παρέμεινε σταθερός στα επίπεδα του 1896 (1600 κάτ.), παρά τις περί του αντιθέτου πληροφορίες, η φοίτηση των μαθητών φθάνει σε ποσοστό 16,31% του συνολικού πληθυσμού. Μια σύγκριση με τα χωριά του Ζαγορίου, στη βάση της στατιστικής της εφ. *Αγών*[5], δείχνει καθαρά το σταθερό προβάδισμα της Ζίτσας και σε σχέση με την παράμετρο αυτή. Συγκεκριμένα τα αντίστοιχα ποσοστά στο Ζαγόρι διαμορφώνονται ως εξής: Αρτσίστα 8%, Πάπιγκο 10%, Άνω Σουδενά 11,42%, Μονοδένδρι μόνο 10% – κάθετη πτώση σε σχέση με τα επίπεδα φοίτησης του 1873-74 και 1878-79[6] –, Σοποτσέλι 10,83%, Δοβρά μόλις 9,16%, Λιασκοβέτσι 10%, Λάιστα 9% περίπου, Σκαμνέλι 10%, Τσεπέλοβο 8%! και Καπέσοβο 10%, για να μείνουμε στα πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα (τα ποσοστά είναι ακόμη μικρότερα στις άλλες κοινότητες του Ζαγορίου)[7].

Κατά το 1912-13, χωρίς καν να υπολογίσουμε τις μαθήτριες του Παρθεναγωγείου, μόνο οι άρρενες μαθητές ξεπερνούν κατά πολύ και σε απόλυτους και σε σχετικούς αριθμούς το σύνολο των μαθητών (αρρένων και θηλέων) των πιο ισχυρών πληθυσμιακά ή οικονομικά κοινοτήτων του Ζαγορίου. Ειδικότερα, με βάση τον πληθυσμό τα ποσοστά για τους άρρενες μαθητές της Ζίτσας ανέρχονται σε 17,42%, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά του συνολικού μαθητικού πληθυσμού κοινοτήτων του

---

[1] Θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι τα υψηλά ποσοστά προσέλευσης στα σχολεία του Μονοδενδρίου οφείλονται ενδεχομένως και στη συρροή κορασίων στο Παρθεναγωγείο και από τις παρακείμενες κοινότητες Άνω και Κάτω Βίτσα.

[2] Βλ. *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., σ. 258, 262. – Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 130-131. Όσον αφορά τις κοινότητες Μπάγια και Νεγάδες, αν και δεν διέθεταν την εποχή αυτή Παρθεναγωγεία, ο συνολικός αριθμός μαθητών συμπεριλαμβάνει προφανώς και τα κορίτσια που φοιτούσαν στα δημοτικά σχολεία. Το ίδιο άλλωστε ισχύει και για το σύνολο των άλλων κοινοτήτων του Ζαγορίου, πλην Τσεπελόβου, Λάιστας και Μονοδενδρίου.

[3] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 3413 / 1)13 –7-1880.

[4] Βλ. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 130-134.

[5] Βλ. Αγών, φ. 22 / 20-8-1899 και φ. 23 / 27-8-1899.

[6] Το 1901-02 σημειώνεται ακόμη μεγαλύτερη πτωτική τάση, αφού καταχωρίζεται φοίτηση συνολικά 50 μαθητών σε σχέση με τους 70 μαθητές του 1898-99. Βλ. *Πίναξ Γενικός*, ό. π., σ. 182-183.

[7] Ειδικότερα όσον αφορά τη Μπάγια και τους Νεγάδες, ήδη τη χρονιά αυτή παρουσιάζουν σαφή κάμψη ως προς τον αριθμό προσερχομένων στα σχολεία, με ποσοστά που κινούνται στο 8,38% και 6,92% αντίστοιχα, σε σχέση πάντοτε προς το σύνολο του πληθυσμού, έναντι του 16% περίπου των ετών 1873-74 και 1878-79. Η ίδια και χειρότερη κατάσταση επισημαίνεται και στη στατιστική του 1902, που παρατηρείται ακόμη μεγαλύτερη συρρίκνωση του μαθητικού τους δυναμικού, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Μπάγιας (ανά 40 μαθητές, έναντι των 67 και 45 αντίστοιχα μαθητών του έτους 1898-99). Βλ. *Πίναξ Γενικός*..., σ. 178-181.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζαγορίου έχουν ως εξής[1]: Γρεβενίτι 9,76%, Βωβούσα 14,46%, Λάιστα 11,06%, Σκαμνέλι 12,77%, Τσεπέλοβο 12%, Καπέσοβο 16% και Μονοδένδρι 11,16%. Εξαίρεση αποτελεί η Άνω Βίτσα, που ο μαθητικός πληθυσμός της αντιπροσωπεύει το 18,93% του συνολικού πληθυσμού, αν ωστόσο ληφθεί υπόψη ότι το Ελληνικό σχολείο και το Παρθεναγωγείο είναι κοινό μετά της 5΄ απέχουσας Κάτω Βίτσας[2], το ποσοστό αυτό μειώνεται σε 14% (ο υπολογισμός γίνεται σε ενιαία και για τις δύο κοινότητες βάση). Σε τελική ανάλυση, το σύνολο των μαθητών των σχολείων της Ζίτσας, ακόμη και με τις πιο μετριοπαθείς εκτιμήσεις, πρέπει να φθάνει τη χρονιά αυτή τουλάχιστον τους 300, δηλαδή ποσοστό επί του γενικού πληθυσμού (1148 κάτοικοι) 26,13%, σαφώς υπέρτερο του συνόλου των περιπτώσεων.

Όσο και αν τα συγκριτικά στοιχεία είναι σχετικά, αφού το χρονικό φάσμα είναι περιορισμένο και δεν είμαστε σε θέση να παρακολουθήσουμε συνολικά τις αριθμητικές διακυμάνσεις[3], είναι ενδεικτικά μιας τάσης που, όσον αφορά τη Ζίτσα, χαρακτηρίζεται από μαζικά σταθερή φοίτηση μαθητών και μαθητριών στα σχολεία της, με κλιμάκωση μάλιστα ανοδική του σχετικού δείκτη, κάτι που δεν παρατηρείται σε άλλες κοινότητες του Ηπειρωτικού χώρου.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις δεν σημαίνουν ότι δεν υπήρξαν προβλήματα ή ότι θα πρέπει να έχουμε μια ωραιοποιημένη εικόνα των σχολικών πραγμάτων. Τα προβλήματα υπήρξαν πολλά και σύνθετα και αφορούν το σύνολο του ηπειρωτικού χώρου, μη εξαιρουμένης της πόλης των Ιωαννίνων, ωστόσο η στοιχειώδης σύγκριση όλων των εκπαιδευτικών δεικτών της Ζίτσας με τους αντίστοιχους δείκτες του συνόλου των κοινοτήτων της επαρχίας Ιωαννίνων, και όχι μόνο, που προηγήθηκε, και ειδικότερα του τμήματος Κουρέντων, για να μείνουμε στα δικά μας γεωγραφικο-διοικητικά πλαίσια, υπήρξε πιστεύω αποκαλυπτική, σε επίπεδο αριθμών τουλάχιστον, για το προβάδισμα της Ζίτσας, μάλιστα αποδεικνύει μια συντριπτική της υπεροχή στον εκπαιδευτικό τομέα. Αυτό δεν είναι άσχετο βεβαίως με την πολύ πρώιμα σχηματισμένη και διαδομένη σε όλη την Ήπειρο φήμη των σχολείων της Ζίτσας και την ανάδειξή της σε κέντρο παιδείας όλου σχεδόν του τμήματος Κουρέντων.

---

[1] Βλ. Εργολάβος, *Τα Ζαγοροχώρια...*, σ. [128-129: 3. Συνοπτικός Πίνακ]. Στην περίπτωση του Μονοδενδρίου διάβαζε 385 κάτοικοι αντί του εσφαλμένου 185.

[2] Βλ. *ό. π.*, σ. 84.

[3] Για παράδειγμα, το 1902, που τα αριθμητικά δεδομένα για τη Ζίτσα παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη κάμψη (27,65%, 25,11% και 32% σε σχέση με τους αντίστοιχους αριθμούς των ετών 1873-74, 1878-79 και 1899), η μείωση του αριθμού των μαθητών στους Νεγάδες ανέρχεται σε δυσθεώρητα ύψη (40 μαθητές, δηλ. 57,5% ή 58,33% λιγότεροι σε σχέση με τους 94 και 96 μαθητές των ετών 1873-74 και 1878-79. – Βλ. σχετικά Γεδεών, *ό. π.*, σ. 178-179. – *ΕΗΦΣΚ*, ό. π., Β΄, σ. 258. – Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 131).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄: ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

Στοιχείο που προσδιορίζει τη δυνᾱμική των εκπαιδευτικών πραγμάτων αποτελεί αναμφίβολα ο θεσμός των υποτροφιών, ο οποίος κατά ευτυχή για τη Ζίτσα συγκυρία τέθηκε σε λειτουργία από πολύ ενωρίς. Το μέτρο αυτό επέφερε την άμβλυνση των κοινωνικών διαφορών, καθώς πρόσφερε την έμπρακτη δυνατότητα στους ενδεείς μαθητές να σπουδάσουν, όπως και να συνεχίσουν και ολοκληρώσουν τη μαθησιακή λειτουργία. Με την έννοια αυτή το εκπαιδευτικό σύστημα της Ζίτσας δεν έχει τη μορφή κλειστού κυκλώματος με περιορισμένα όρια και πεπερασμένους ορίζοντες, η μορφωτική επενέργεια δεν περιορίζεται απλώς στην παροχή στοιχειωδών εφοδίων, αλλά προσβλέπει σταθερά σε ευρύτερους σχεδιασμούς και προεκτείνει τις εκπαιδευτικές δυνατότητες. Έτσι αναπληρώνεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η απουσία ανώτερων σχολείων.

ΣΤ΄1. Υποτροφίες με χορηγία των μονών της Ζίτσας

Αμέσως μετά τη διάλυση της σχολής του Προφήτη Ηλία, ή ενδεχομένως και λίγο πριν – τα όρια είναι ασαφή και συγκεχυμένα και οι πληροφορίες λιγοστές – για να αναπληρωθεί προφανώς το προκύψαν εκπαιδευτικό κενό παρασχέθηκαν υποτροφίες για τη φοίτηση σε σχολές των Ιωαννίνων ή την υποδοχή υποτρόφων του στενού αρχικά μοναστικοεκκλησιαστικού κύκλου της Ζίτσας στα μετόχια της Βλαχίας και στη συνέχεια νέων ευφυών από τους στενά προσκείμενους στο μοναστικό κύκλο για συνέχιση και ολοκλήρωση των σπουδών σε ελληνικά εκπαιδευτήρια του Βουκουρεστίου ή της Ευρώπης. Οι πηγές αναφέρονται ρητά στην περίπτωση του Δοσίθεου Φιλίτη που στάλθηκε υπότροφος της ΜΠΗ στη Μπαλάνειο σχολή των Ιωαννίνων[1] και που στη συνέχεια ο *τον μαρτυρικόν θάνατον υποστάς Ζαχαρίας ενορών τω νέω μεγίστην την επίδοσιν προσελάβετο αυτόν μεθ' εαυτού αποδημήσας εις Βλαχίαν*[2], όπου, ως γνωστόν, ο Δοσίθεος ανέλαβε υψηλά εκκλησιαστικά αξιώματα, προχειρισθείς τέλος μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας. Αν και είναι δυσχερής ο ακριβής χρονολογικός προσδιορισμός αυτής της εξέλιξης, το γεγονός ότι ο Δοσίθεος είχε ως δάσκαλο το Μπαλάνο Βασιλόπουλο (περίοδος σχολαρχίας του 1723-1760)[3] –, σε συνδυασμό με τη σαφή πληροφορία του Λαμπρίδη ότι ήδη κατά το 1757 διαβιούσε στο Βουκουρέστι με την ιδιότητα του αρχιμανδρίτη και του υποτακτικού της μονής Αγίου Ιωάννη[4] μας οδηγεί στο εύλογο συμπέρασμα ότι η υποτροφία δόθηκε πριν το 1757 και κατά την εκτίμησή μας μάλλον περί τις αρχές της δεκαετίας του '50.

Την ίδια πορεία μαθητείας σε σχολεία των Ιωαννίνων αρχικά[5], της Βλαχίας και της Ευρώπης[6] στη συνέχεια, με τη χορηγία των μετοχίων των μονών Προφήτη Ηλία και

---

[1] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, [Εις το μνημόσυνον του Μητρ. Δοσιθέου], σ. 8. Πρβλ. και Αραβαντινός, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ' Έλλησιν*, Ιωάννινα 1986, σ. 119.

[2] ΑΤΦ / ΚΓΚ, *ό. π.*

[3] Βλ. Αραβαντινός, *ό. π.*, σ. 115, 119.

[4] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ.6^{ον}, σ. 39.

[5] Πρβλ. Αραβαντινός, *Βιογραφική συλλογή*, ό. π., σ. 52, 120. – Μπέττης, «Δημήτριος Νικολίδης», *ό. π.*, σ. 181 [και σημ. 3, σ. 194]. Αμφότεροι τον φέρουν ως μαθητή του Κοσμά Μπαλάνου.

[6] Η κυρίαρχη άποψη ότι σπούδασε την ιατρική στη Βιέννη αποδείχθηκε εσφαλμένη, αφού είναι σίγουρο ότι φοίτησε στη Στουτγκάρδη, στη Σχολή του Καρόλου, από τον Οκτώβριο του 1891 και εξής. Βλ. σχετικά Ν. Κ. Ψημμένος, «Δημήτριος Νικολίδης, ένας φίλος του νεαρού Hegel», *Δωδώνη*, τόμος ΚΗ΄ Μέρος τρίτο, Ιωάννινα 1999, σ. 46 και σημ. 2 [σ. 46-47], όπου και βιβλιογραφική τεκμηρίωση, και σ. 48. Πρβλ. και Uwe Jens Wandel, "Zwei griechische Studenten an der Hohen Carlsschule", *Aus südwestdeutscher Geschichte*, Stuttgart 1994, σ. 547-548 και σημ. 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πατέρων, που γίνεται πιο έντονη από τότε που ο Δοσίθεος αποκτά ισχύ και κύρος[1], ακολουθεί και ο Δημήτριος Νικολίδης (1766-1798)[2], στενός συνεργάτης και συμμάρτυρας του Ρήγα Φεραίου, ανεψιός του ηγουμένου Ζαχαρία.

Πρόκειται για τις πρώτες μνείες για τη λειτουργία του θεσμού. Αυτός ξεκίνησε στα πλαίσια της δημιουργίας στελεχών για τα εκκλησιαστικά ιδρύματα. Αλλά και άλλοι Ζιτσαίοι τελείωσαν τις εγκύκλιες σπουδές τους στα ελληνικά εκπαιδευτήρια του Βουκουρεστίου ή σε Πανεπιστήμια της Ευρώπης χάρη στη συνδρομή του Προφήτη Ηλία και του μετοχίου του Αγίου Ιωάννη, που αναλάμβανε τις δαπάνες σπουδών τους κατά παραγγελία της κυρίαρχης μονής[3], ή χάρη στη φιλόμουσο δράση του Δοσίθεου Φιλίτη και του ανεψιού του Κωνστάντιου Φιλίτη που συνέδραμαν στις σπουδές τους πολλούς νέους, αναδειχθέντες έτσι σε ένθερμους προστάτες της παιδείας. Στην πραγματικότητα βρισκόμαστε ενώπιον μιας σχέσης αλληλοϋποστήριξης ανάμεσα στις κυρίαρχες μονές και τα μετόχια τους αφενός και τους ιεράρχες εκείνους αφετέρου που προήλθαν από τους κόλπους του μοναστικού κύκλου της Ζίτσας, στη συνέχεια προωθήθηκαν και επάνδρωσαν τα μετόχια στη Βλαχία, και αναδείχτηκαν σε ηγετικές φυσιογνωμίες του παροικιακού Ελληνισμού. Έτσι, η υπερχρέωση των κυρίαρχων μονών κατά το β΄μισό του 18ου αιώνα και η μεταγενέστερη αδυναμία των μετοχίων να στηρίξουν ανάλογες πρωτοβουλίες εξαιτίας των περιπλοκών που γέννησε η Ελληνική Επανάσταση[4] δεν σήμανε και το τέλος της ευεργετικής επενέργειας προς Ζιτσαίους σπουδαστές, αφού το κενό έσπευσαν να καλύψουν με τον καλύτερο τρόπο ο ευεργετηθείς προηγουμένως από τις μονές και τα μετόχια τους στη Βλαχία Δοσίθεος Φιλίτης και οι ευεργετηθέντες στη συνέχεια από αυτόν ανεψιοί του εξ αδελφής Κωνστάντιος Φιλίτης, επίσκοπος Μπουζαίου, και ο ιατροφιλόσοφος Σίλβεστρος Φιλίτης.

Οι μεταγενέστερες εξελίξεις, όσον αφορά στην πορεία των μονών και των μετοχίων τους και στο καίριας σημασίας ζήτημα των μοναστηριακών προσόδων (βλ. υποκ. Μοναστηριακά εισοδήματα), δεν επέτρεψαν για μεγάλο χρονικό διάστημα την ανάληψη ανάλογων πρωτοβουλιών. Στις επόμενες δεκαετίες η πρώτη μνεία για χορήγηση υποτροφίας σε Ζιτσαίο σπουδαστή από τις μονές της Ζίτσας επισημαίνεται μόλις το έτος 1851. Η υποτροφία αφορά στον Ιωάννη Χρ. Κοντολόλη και η δαπάνη καταβάλλεται από τη μονή Πατέρων. Το ύψος της χορηγίας είναι 70 δρχ. κατά μήνα και η έναρξη τοποθετείται στο Σεπτέμβριο του 1851, όπως σαφώς προκύπτει από επιστολή των επιτρόπων των κοινών καταστημάτων Ιωαννίνων προς το Γ. Σταύρο

---

[1] Φαίνεται πως υπήρξε παράλληλη προώθηση του Νικολίδη από τα μετόχια και τον Δοσίθεο Φιλίτη – οι πηγές εμφανίζονται διχασμένες στην υποστήριξη της α΄ ή της β΄εκδοχής –, ο οποίος άλλωστε, ως επίσκοπος Μπουζαίου, είχε τη δυνατότητα να επηρεάζει αποφάσεις και να κινεί τα νήματα, κατευθύνοντας τη χρηματοδότηση από πλευράς μετοχίων στην επιθυμητή κατεύθυνση. Ήδη έχουμε αναφερθεί στο γεγονός ότι οφείλει την αρχή της σταδιοδρομίας του στον ηγούμενο Ζαχαρία, ως εκ τούτου ήταν και θέμα ανταπόδοσης της προς αυτόν ευεργεσίας η οικονομική υποβοήθηση σπουδών του ανεψιού του.

[2] Βλ. γενικά για Νικολίδη Β. Οικονόμου, «Δημήτριος Νικολίδης», *ΗΕ* 13 (1964), σ. 28-31. Του ιδίου, *Η Ζίτσα*, σ. 188-195. – Στ. Μπέττης, «Δημήτριος Νικολίδης», *ΗΕ* 17 (1968), σ. 177-197. Βλ. ειδικότερα για ιδεολογικές απόψεις του Νικολίδη και σχέση του με το Ρήγα *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων εκ των εν Βιέννη αρχείων εξαχθέντα και δημοσιευθέντα υπό Αιμιλίου Λεγράνδ μετά μεταφράσεως ελληνικής υπό Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου*, Αθήνησιν 1891, σ. 16-17, 80-87. Πρβλ. και όσα καταγράφει ο Βρανούσης στα *Προλεγόμενά* του στην επανέκδοση της *Εφημερίδος* των Σιατιστινών αδελφών Μαρκίδων Πούλιου (τ. 5ος, Ακαδημία Αθηνών, ΚΕΜΝΕ, Αθήνα 1995, σ. 855-859.

[3] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 102.

[4] Βλ. κεφ. Α΄, υποκ. Ιστορική αναδρομή και κεφ. Β΄ Πηγές Χρηματοδότησης, υπ. Μον. εισοδήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στην Αθήνα[1]. Αν και δεν αναφέρεται το είδος των σπουδών ούτε το έτος (μάλλον είναι το 1ο), είναι γνωστό από άλλες πηγές ότι ο Κοντολόλης εγγράφηκε στην ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η περίπτωση του είναι λίγο περιπετειώδης, αφού αρχικά η χορηγία του ελαττώνεται κατά 20 δρχ. (Ιούλιος 1854), ποσό που θα δοθεί ως μηνιαία προσαύξηση στον υπότροφο της πόλης Κωνστ. Βελλαρά[2], και στη συνέχεια ζητείται η διακοπή της, γιατί η μονή *δεν αναδέχεται πλέον την εις το μέλλον διατήρησίν του, σας παρακαλούμεν διά τούτο να παύσητε εις το εξής χορηγούντες το προς αυτόν μηνιαίον*[3]. Στην πραγματικότητα η διακοπή δεν φαίνεται να έγινε νωρίτερα από τον Οκτώβριο του 1854[4], ωστόσο το θέμα παρέμεινε ανοιχτό, αφού σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα η προηγούμενη απόφαση αναθεωρήθηκε και οι έφοροι της Γενικής Ελληνικής Σχολής παράγγειλαν εκ νέου στο Γ. Σταύρου: *διά της παρούσης μας σας δίδομεν την άδειαν να δίδετε κατά μήνα εις τον υιόν Κοντολώλη Ζιτσαίον δρχ. 70 αρχόμενοι από του παρόντος μηνός, διότι ήδη συνεννοήθημεν μετά των διευθυνόντων τα Μοναστηριακά και ούτω διατελούμεν*[5].

Παρόλο που τα υπάρχοντα στοιχεία είναι εξαιρετικά πενιχρά, μάλλον δεν πρόκειται για επίσημη και παγιωμένη ακόμη πρακτική, όσον αφορά τουλάχιστον τη Ζίτσα, αλλά για μεμονωμένη και περιστασιακή χορηγία, συνδεόμενη πιθανώς με διασυνδέσεις του Κοντολόλη με το μοναστικό κύκλο, ειδικότερα με τον ηγούμενο των Πατέρων. Δεν είναι ακριβώς γνωστό τι συνέβαινε στον τομέα αυτό στην περίπτωση των Ιωαννίνων, ούτε αν οι ενδεχόμενες αποστολές υποτρόφων πληρώνονταν από τα μοναστηριακά χρήματα ή από άλλες πηγές, αφού η συνανάμιξη των χορηγημάτων των Ζωσιμάδων και πιθανώς των μοναστηριακών (που η πόλη των Ιωαννίνων και το Ζαγόρι τα νέμονταν επί μεγάλο χρονικό διάστημα, από του 1831 και εξής, και μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις ανεξέλεγκτα), υπό το γενικό όρο ελέη, δεν αφήνει περιθώρια για διακρίβωση των διαχειριστικών δεδομένων.

Όσον αφορά την κοινότητα Ζίτσας, σύστησε υποτροφίες από τα μοναστηριακά εισοδήματα, όταν μετά από αγώνες κατάφερε να αναγνωριστεί ως δικαιούχος των μονών της Ζίτσας (1855). Συγκεκριμένα από το 1856 και εξής μέρος των εισοδημάτων αυτών διετίθετο για να καλυφθούν οι δαπάνες σπουδών απόρων νέων από τη Ζίτσα (αλλά και από τα Ιωάννινα και το Ζαγόρι, τις συνδικαιούχες κοινότητες) στη Ζίτσα και τα Ιωάννινα. Αυτό προκύπτει από λόγο διδασκάλου, που εκφωνήθηκε ενώπιον του κοινού της Ζίτσας κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις του 1857, στα πλαίσια του οποίου, αποτιμώντας την ενέργεια αυτή της κοινότητας, έπλεξε το εγκώμιο των κατοίκων για τον εκπαιδευτικό τους ζήλο: *Δεν δύναμαι να παρασιωπήσω μετ' αδιαφορίας την παντός επαίνου ανωτέραν και πλήρη πατριωτισμού απόφασίν σας. Η γενναία αύτη πράξις, αξιότιμοι πατριώται, περιέπει (sic) μεγίστην υπόληψιν εις την πατρίδα. Ηνοίξατε δι' αυτής λαμπρόν στάδιον τοις απόροις και επιμελέσι, προς το οποίον αγωνιζόμενοι θα κατασταθώσι ποτε άξιοι των ευχών της πατρίδος. αμιλλώμενοι προς τον γενναίον αυτόν σκοπόν δεν θέλουσι διαψεύσει τας επιθυμίας των κατοίκων. Αληθώς της πράξεως ταύτης ουδεμία άλλη δύναται να υπάρξη καλλιτέρα και*

---

[1] Βλ. Στ. Μπέττης, *Ο Γεώργιος Σταύρος και τα «Καταστήματα» Ν. Ζωσιμά στα Γιάννινα*, Έκδοση Αγαθοεργών Καταστημάτων Ιωαννίνων, Γιάννινα 1999, σ. 129 [επιστολή 142 / 17-5-1851]: ... *το αντίτιμον αυτών θέλομεν λαμβάνειν ημείς ενταύθα τακτικώς παρά των ευεργετών του.*

[2] Βλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 139 [επιστολή ομοίως προς Γ. Σταύρο, αρ. 224 / 8-7-1854].

[3] Μπέττης, *ό. π.*, σ. 140 [επιστολή των εφόρων προς Γ. Σταύρο, αρ. 230 / 18-8-1854]. Πρβλ. και σ. 141 [επιστολή 232 / 9-9-1854], όπου επαναλαμβάνεται η υπόμνηση της προηγουμένης για τη διακοπή της μισθοδοσίας του υιού Κοντολόλη.

[4] Πρβλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 163-164 [απαντητική επιστολή Γ. Σταύρου περί μη λήψης της από 21 Αυγούστου (18 Αυγούστου) επιστολής των εφόρων και κανονικής γι' αυτό μισθοδοσίας του Κοντολόλη και κατά Σεπτέμβριο μήνα. Η διακοπή θα γίνει κανονικά από τον Οκτώβριο.

[5] Μπέττης, *ό. π.*, σ. 142 [επιστολή υπ' αρ. 236 / 13-1-1855].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επωφελεστέρα τη πατρίδι. διότι ό,τι η ιδιαιτέρα φροντίς των γονέων και το ιδιαίτερον συμφέρον ενός εκάστου παρημέλησε προς μόρφωσιν των τέκνων, επεκτείνατε τούτο, κύριοι, κοινή προς άπαντας ως μέλη μιας και της αυτής κοινής μητρός. Εις τούτο δε θέλει συντείνει περισσότερον, νομίζω, και ο κατά πάντα αξιέπαινος και φιλόκαλλος του μοναστηρίου τοποτηρητής, διατρέφων εν αυτώ όσον αι περιστάσεις επιτρέπουσιν, επιμελείς τινας και χρηστοήθεις νέους ...[1].

Η ευεργετική επενέργεια των υποτροφιών επεκτάθηκε συγχρόνως και στους νέους που επιθυμούσαν τη συνέχιση και την ολοκλήρωση των σπουδών τους στην Αθήνα[2], και αφορά και νέους των συνδικαιούχων κοινοτήτων, Ιωαννίνων και Ζαγορίου, όπως καταφαίνεται και από την κατωτέρω επιστολή των εφόρων της Γενικής Ελληνικής Σχολής (Ζωσιμαίας) προς το Γ. Σταύρο με α/α 293 και ημερομηνία 19-9-1856[3]: *Οι κ. επίτροποι των ενταύθα μοναστηρίων απεφάσισαν να αποστείλουν αυτόθι προς τελειοποίησιν των σπουδών των διά Μοναστηριακών χρημάτων τους κατωτέρω επτά μαθητάς. Και επειδή επληρώθημεν τους μισθούς αυτών διά μίαν εξαμηνίαν αρχομένην από της α^ης του προσεχούς 8βρίου διά τούτο σας παρακαλούμεν, ίνα εις το διάστημα μόνον της εξαμηνίας ταύτης δίδετε κατά μήνα*

Δρ. 80 εις τον Ιωάννην Ζίνην
» 80 εις τον Σωτήριον Π. Κουτζάκην
» 60 εις τον Χριστόδουλον
» 60 εις τον Δημ. Κλερίτζη
» 60 εις τον Αναστάσιον Τάκου Μονοδενδρίτην
» 60 εις τον Κωνστ. Ζέρβαν εκ Βίτζης[4]
» 60 εις τον Ευαγγελήν Δολιανίτην[5] *και*
» 30 εις τον υιόν Κοντολόλη μηνιαίαν προσθήκην [70 + 30 = 100 δρχ.].

Από το ανωτέρω έγγραφο προκύπτει ότι κατά το σχολικό έτος 1856-57 έχει ήδη λάβει επίσημο και οργανωμένο χαρακτήρα ο θεσμός των υποτροφιών με μοναστηριακές δαπάνες, στα πλαίσια δε της πρακτικής αυτής 7 επιπλέον σπουδαστές, εκτός του Ζιτσαίου Κοντολόλη, που εξακολουθεί να λαμβάνει την υποτροφία, προσαυξημένη μάλιστα κατά 30 δρχ. μηνιαίως, έλαβαν την άγουσα προς την Αθήνα για τελειοποίηση των σπουδών τους. Η απουσία άλλου Ζιτσαίου υποτρόφου – όλοι οι υπόλοιποι είναι Ιωαννιτοζαγορίσιοι – είναι ενδεικτική του γεγονότος ότι το μεγαλύτερο μέρος του ποσού που διατίθεται για υποτροφίες το νέμονται οι κοινότητες Ιωαννίνων και Ζαγορίου. Υπό το πρίσμα αυτό η αύξηση της χορηγίας προς τον Κοντολόλη ενδεχομένως να επετέλεσε κατευναστική λειτουργία σε σχέση με τις πιθανές αντιδράσεις που θα δημιουργούσε η έλλειψη αυτή.

Οπωσδήποτε η χρονιά αυτή, με βάση τουλάχιστον τα υπάρχοντα στοιχεία, σηματοδοτεί την αρχή θετικών και για τις τρεις κοινότητες εξελίξεων, που φαίνεται να σχετίζονται, παράλληλα με την αφύπνιση των λαϊκών τάξεων και τη συμμετοχή

---

[1] ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λογίδριον εκφωνηθέν κατά τας δημοσίας των μαθητών εξετάσεις του έτους 1857 εν Ζίτση, σ. 67.

[2] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λόγος εκφωνηθείς κατά τας εξετάσεις του 1859, σ. 87. – ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λογίδριον εκφωνηθέν κατά τας εξετάσεις του έτους 1860 (27 Ιουλίου 1860), σ. 73. – ΑΤΦ / ΚΓΚ, Επιστολή προς τον συντάκτην της εν Μεσολογγίω εκδιδομένης εφημερίδος *Ελληνικά Χρονικά*, [1859], σ. 199.

[3] Μπέττης, *ό. π.*, σ. 148 [επιστολή αρ. 294 / 24-9-1856].

[4] Αντί του Κ. Ζέρβα που *δι' οικιακάς του υποθέσεις έμεινε αποστέλλεται ήδη αντ' αυτού ο Γεώργιος Σπυρίδης Σκαμνελίτης*. Βλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 148-149.

[5] Πρόκειται για το Γεώργιο Ευαγγελίδη. Πρβλ. ΑΜΙ, ΙΜΠΗΖ [ΙΜΠ], Διοικητικό τμήμα, Λυτά, υποφ. Αλληλογραφία: 2 επιστολές των ηγουμένων και λοιπών επιτρόπων των μονών Προφήτη Ηλία και Πατέρων Ζίτσας προς τους εφόρους Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων / 14-3-1860, με τις οποίες ζητείται να παύσει η μισθοδοσία 2 υποτρόφων των μοναστηρίων (Ιωάννη Αλ. Τζίνη – στον κατάλογο του 1856 αναγράφεται ως Ζίνης – & Γεώργιου Ευαγγελίδη) από το διευθυντή της Εθν. Τράπεζας Γ. Σταύρο από 1ης Απρ. 1860 λόγω αποπεράτωσης των σπουδών τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους στη διαχείριση των κοινών, και με τον Κριμαϊκό πόλεμο και την αποκάλυψη των καταχρήσεων στα μετόχια, γεγονός που αφενός επέτρεψε τη ροή χρημάτων από τη Βλαχία και έθεσε στη συνέχεια τις βάσεις για λύση του μοναστηριακού ζητήματος με διαιτησία (1858), και αφετέρου δημιούργησε ευνοϊκό πλαίσιο για την αποστολή περισσοτέρων υποτρόφων στην Αθήνα με χορηγία των δύο μονών[1].

Απόδειξη της αυξανόμενης συμβολής των μοναστηρίων της Ζίτσας στη στήριξη υποτρόφων στην Αθήνα και της αυξημένης ροής μοναστηριακών χρημάτων την εποχή αυτή, αλλά και της προφανούς και πάλι μειονεκτικής θέσης των Ζιτσαίων, παρέχει κατάλογος υποτρόφων του έτους 1859 που σώζεται στο ΑΜΙ[2]. Πρόκειται για δύο καταστάσεις υποτρόφων που η καθεμιά αφορά 6/μηνη χορηγία. Η πρώτη κατάσταση φαίνεται πως αφορά το διάστημα από 1ης Ιανουαρίου έως 31 Ιουνίου 1859[3]. Περιλαμβάνει συνολικά 36 υποτρόφους, από τους οποίους οι 34 σπουδάζουν στην Αθήνα και οι 2 στη Γερμανία. Από τους πρώτους 4 είναι Ιωαννίτες, 17 Ζαγορίσιοι, μόνο 2 Ζιτσαίοι και 10 κοινοί [;][4], ενώ ένας καταχωρίζεται ως υπότροφος του Αρχιερέως. Οι υπότροφοι του εξωτερικού είναι οι διαπρέψαντες στη συνέχεια ως καθηγητές της Ζωσιμαίας Σχολής Στ. Ράδος και Σ. Γρηγοριάδης. Η συνολική δαπάνη ανέρχεται σε 15960 δραχμές, ενώ σε ατομικό επίπεδο παρατηρείται διαφοροποίηση των χορηγούμενων ποσών, που κυμαίνονται κατά μήνα από 35 δρχ. το ελάχιστο (μία περίπτωση) μέχρι 160 δρχ. το μέγιστο (χορηγία για σπουδές στο εξωτερικό). Η συντριπτική πλειοψηφία λαμβάνει 60 δρχ. μηνιαίως, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις που χορηγούνται 50, 80, 90 και 100 δρχ. μηνιαίως. Όσον αφορά τους Ζιτσαίους υποτρόφους, πρόκειται για το γνωστό ήδη από ετών υπότροφο Ι. Κοντολόλη, ο οποίος τη χρονιά αυτή τελειώνει τις σπουδές του στην ιατρική[5], και το Μιχαήλ Θ. Χρυσοχόο (αρ. 22, 23 του καταλόγου), ο καθένας από τους οποίους λαμβάνει μηνιαία χορηγία 80 δρχ. Ο Χρυσοχόος εγγράφηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ήδη από το 1857, έτος από το οποίο φαίνεται πως άρχισε να του καταβάλλεται ετήσια χορηγία από τα μοναστηριακά εισοδήματα[6].

Υπάρχει και 2ος κατάλογος με 37 αυτή τη φορά ονόματα[7]. Η περίοδος χορηγίας είναι και πάλι κατά κανόνα εξάμηνη – από 1ης Ιουλίου έως και 31 Δεκ. 1859. Το νέο στοιχείο είναι η αύξηση της μηνιαίας χορηγίας προς τον Ιωάννη Κοντολόλη κατά 80 δρχ. (το όνομά του εμφανίζεται 2 φορές στον κατάλογο), γεγονός που υποδηλώνει τη μετάβασή του στο εξωτερικό – η συνέχιση της υποτροφίας επί τόσα έτη και η ανανέωσή της για τελειοποίηση σπουδών στην Ευρώπη είναι δηλωτική ισχυρών

---

[1] Πρβλ. [Μ. Χρυσοχόος], «Η Παρωραία ή το Ζαγόριον. Ο Μιχαήλ Αναγνωστόπουλος ή Ανάγνος», *Πύρρος*, φ. 158 / 4-5-1906. – Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 6ον, σ. 56.

[2] Βλ. ΑΜΙ / Δημογεροντία / Μοναστ. Επιτροπή / Προικοδοτήματα – Υπότροφοι Αθηνών: Κατάλογος των εν Αθήναις υποτρόφων των Μοναστηρίων / Οκτώβριος 1859.

[3] Να προσεχθεί ότι για ορισμένες περιπτώσεις η παροχή καλύπτει διάστημα 3 ή 9 μηνών. Στην τελευταία περίπτωση μάλλον πρόκειται και για οφειλή μιας εξαμηνίας από το προηγούμενο έτος 1858.

[4] Ενδεχομένως ο όρος καλύπτει τους υποτρόφους κοινής αποδοχής. Και στην περίπτωση αυτή πάντως η Ζίτσα μειονεκτεί, αφού κανένας Ζιτσαίος δεν περιλαμβάνεται σ' αυτή την κατηγορία, παρόλο που αριθμητικά δεν είναι ευκαταφρόνητη.

[5] Ο Ιωάννης Χριστοδούλου Κοντολόλης αναγορεύτηκε διδάκτορας στις 5-2-1859 με βαθμό «καλώς» και αρ. πτυχίου 331. Βλ. *Λογοδοσίας Μιλτιάδου Βενιζέλου μέρος Β΄. Πίνακες*, εν Αθήναις 1867, σ. 22 [Πίναξ ΚΒ΄], α/α 241. Επίσης βλ. *Εγκαθίδρυσις των νέων αρχών του Πανεπιστημίου. Λόγος του Πρυτανεύοντος Δ. Σ. Στρούμπου παραδιδόντος την Πρυτανείαν εις τον διαδεξάμενον αυτόν κατά την 20 Σεπτεμβρίου 1859*, Αθήνησιν 1859, σ. 66, α/α 4.

[6] Πρβλ. Αρχείο Τρίμμη: Επιστολή Χρυσοχόου προς Ζώη Μπουτάτη, επίτροπο της μονής Προφήτη Ηλία Ζίτσας, Αθήνησιν τη 12-12-1857.

[7] 36 του 1ου καταλόγου συν ένας [Αθανάσιος Οικονόμου] που δεν υπήρχε πριν και φέρεται να λαμβάνει υποτροφία για 2 μήνες, από αρχές Νοεμβρίου 1859 μέχρι 31-12-1859. Προφανώς πρόκειται για νέο υπότροφο, που πήρε τη θέση του Αλ. Τζιέρη, του οποίου η μισθοδοσία έπαυσε στα τέλη Σεπτεμβρίου, προφανώς λόγω αποπεράτωσης των σπουδών του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διασυνδέσεων –, εξέλιξη που επιβεβαιώνεται, άλλωστε, απόλυτα από αρχειακές πηγές[1]. Η δαπάνη είναι της τάξης των 16.385,10 δρχ.[2]. Η διαφοροποίηση του τελικού ποσού οφείλεται και στις παραπάνω διαφοροποιήσεις, αλλά και στο συνυπολογισμό των τόκων του διατιθέμενου κεφαλαίου προς 1% το μήνα. Ο Μ. Χρυσοχόος εξακολουθεί να λαμβάνει 80 δρχ.

Σύμφωνα με μαρτυρία του Χρυσοχόου – ίσως αυτός να ήταν τελικά και ο λόγος που δεν αποπεράτωσε τις φιλολογικές του σπουδές – κατά το 1860 διακόπηκε απότομα η υποτροφία των εν Αθήναις σπουδαστών[3]. Ότι πράγματι υπήρξαν προβλήματα στη χορήγηση υποτροφιών ήδη από τη χρονιά αυτή ενισχύεται από συναφείς πληροφορίες του Ζιτσαίου Παναγιώτη Κ. Λαμπρίδη, μαθητή τότε της Ζωσιμαίας, ο οποίος επιθυμούσε να μεταβεί στην Αθήνα με την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1860-61 ως υπότροφος των μοναστηρίων, ωστόσο *εματαιώθησαν αι ελπίδες* [του] *διά την κακήν έκβασιν των Μοναστηριακών υποθέσεων*[4]. Οπωσδήποτε, ενδεχόμενες περιπλοκές στο μοναστηριακό ζήτημα, ιδιαίτερα μετά την εκλογή του Κούζα ως ηγεμόνα, μπορεί να ανέστειλαν προσωρινά την αποστολή υποτρόφων, αν και δεν φαίνεται πιθανό μια τέτοια αρνητική εξέλιξη να αφορά το σύνολο των επιχορηγούμενων. Από επιστολή των εφόρων της Γεν. Ελλ. Σχολής, των επιτρόπων των 4 εκκλησιών και του Νοσοκομείου κλπ. προς τη Διεύθυνση των μονών Πρ. Ηλία και Πατέρων Ζίτσας φαίνεται καθαρά ότι και κατά το έτος 1860-61 εξακολουθούσαν να σπουδάζουν με μοναστηριακά χρήματα στην Αθήνα 27 υπότροφοι, αριθμός μικρότερος βεβαίως του 1859, ωστόσο ζητήθηκε η διακοπή της χορηγίας και αυτών από τον Ιούλιο του 1861, μέχρις ότου η Διεύθυνση των μοναστηρίων να αποφασίσει από πού θα γίνεται η πληρωμή. Ο Γ. Σταύρος είχε θεωρήσει το μέτρο λυπηρό και απαίσιο, αφού *η πραγματοποίησίς του ήθελεν ωθήσει εις την απελπισίαν 27 σπουδάζοντας νέους στερουμένους αίφνης και αυτού του επιουσίου άρτου* ...και είχε τονίσει ότι *εις πάσαν περίπτωσιν πρέπει, χάριν φιλανθρωπίας τουλάχιστον, να μοι γράψητε, όπως τοις χορηγηθώσι τα έξοδα της επανόδου των εις Ιωάννινα προς αποφυγήν παντός δυσαρέστου αποτελέσματος*[5]. Φαίνεται πάντως πως η απόφαση διακοπής των πληρωμών υλοποιήθηκε, αν κρίνουμε από καυστικά σχόλια του Λαμπρίδη[6]. Είναι προφανές ότι αφενός υπήρξαν ήδη από το 1860 περικοπές υποτροφιών και αφετέρου δεν εγκρίθηκαν νέες υποτροφίες μετά το 1860.

Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η υποτροφία διευκόλυνε μεν τις σπουδές, δεν έλυνε ωστόσο αυτομάτως όλα τα προβλήματα, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις παντελώς απόρων, ενδεέστατων σπουδαστών ή μαθητών φαίνεται ότι δεν εξαρκούσε για κάλυψη στοιχειωδών αναγκών, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προσκόμματα στην επιτυχή παρακολούθηση των μαθημάτων και στην ευδοκίμηση στη μάθηση. Από την άποψη αυτή αποκαλυπτική είναι η εικόνα που ο Μιχαήλ Χρυσοχόος δίνει για τη φοιτητική του ζωή και τα προβλήματά της σε

---

[1] Φαίνεται ότι συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι. Βλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. (172)-173 [επιστολή εφόρων προς Γ. Σταύρο, αρ. 663 / 18-4-1860]: *...Επίσης εγράψαμεν τα δέοντα εις Παρισίους, όπως αυξηθή κατά δρ. 40 κατά μήνα η ως προς τον Ιωάννην Κοντολόλην χορήγησις από 1 Μαΐου.*

[2] Το ποσό αντιστοιχεί σε 2730 & 5/6 μεξικανικά τάλληρα (προς 6 δρχ. το μεξ. τάλ.). Η μετατροπή των δραχμών σε γρόσια, με βάση την τρέχουσα νομισματική ισοτιμία (1 δρχ. = 5,29 γρ. περίπου) δίνει 86.703 γρόσια & 32/40.

[3] Βλ. *Πύρρος*, ό.π.

[4] ΑΤΦ / ΚΓΚ: επιστολή Π. Κ. Λαμπρίδη προς Χρ. Μίσιο εις Αθήνας, Ιωάννινα 10-5-1860, σ. 253.

[5] ΑΜΙ / Δημογ. / Μον. Επιτροπή / ΙΜΠ – ΙΜΠΗ 1857-1918 (ΑΒΕ 656), υποφ. Αλληλογραφία: επιστολή εφόρων Γεν. Ελλ. Σχ. κτλ. προς την Διεύθυνση των ιερών μονών του Πρ. Ηλιού και των Πατέρων Ζίτσης, Ιωάννινα 18-5-1861.

[6] Βλ. Λαμπρίδης, *Ζαγοριακά οις προσετέθησαν και τινα περί Ηπείρου*, εν Αθήναις 1870, σ. 127: *προς τι να ελέγξω εκείνους, οίτινες πολλούς υποτρόφους εν τω μέσω των σπουδών των εστέρησαν παραλόγως της υποτροφίας, και εξέθηκαν τρυφεράς ηλικίας νέους εις τόσους κινδύνους;*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επιστολή του προς τον τότε επίτροπο της μονής Προφήτη Ηλία Ζώη Κ. Μπουτάτη, αιτούμενος αύξηση του ποσού για αγορά των αναγκαίων βιβλίων, σημειώνει: *αι τιμαί είναι μεγάλαι και 300 δραχ. αν είχον το παρόν δεν ήθελον με σώσει προς αγοράν όλων, και όμως είναι αναγκαία και πρέπει να αγορασθώσιν, διότι άνευ αυτών θα κουπανίζω αέρα και τίποτε πλέον δεν θα κάμω. Την δε αύξησιν των 60 δρ. νομίζω ότι το ελάβετε υπ' όψιν ... η ποσότης δεν αρκεί εις εξοικονόμησιν, οπόταν όλα υπερτιμώνται και μάλιστα τα ενοίκια, τα οποία αναβαίνουν εις 12 και 15 δραχ. κατά μήνα, εκτός τούτου θα μείνω άνευ φορεμάτων διότι τα έτοιμα ήτον όλως διόλου σάπια και καμένα ώστε εξεσχίσθησαν παντελώς και μένω καθ' εκάστην με το βελόνι εις τας χείρας. άνευ παπουτσίων δεν λέγω ότι θα μείνω αλλ' έμεινα και εις αγοράν αυτών δεν αρκούσι 20 δραχ. Τον παρόντα μήνα θα δανεισθώ διά το ενοίκιον και πλυστικά των φορεμάτων*[1]. Βεβαίως η έκκληση του Χρυσοχόου για προσαύξηση της ετήσιας χορηγίας αφορά το 1857, έτος της πρώτης του εγκατάστασης στην Αθήνα, κατά το οποίο η χορηγία του ενδεχομένως να ήταν πιο χαμηλή, εντούτοις, αν κρίνουμε από τα ποσά που ήδη από τον προηγούμενο χρόνο είχαν διατεθεί σε υποτρόφους (60-80 δρχ.), δεν φαίνεται να κινούνταν κάτω από τις 60 δρχ. το μήνα. Στην περίπτωση αυτή η διεκτραγώδηση της κατάστασης από το Χρυσοχόο ενέχει σίγουρα και στοιχεία εύλογης υπερβολής, που δεν αναιρούν, ωστόσο, την ύπαρξη ανάλογων προβλημάτων, έστω και σε πιο ήπιο βαθμό. Από την άλλη μεριά, όπως προκύπτει επίσης από την αλληλογραφία του, το ύψος της χρηματοδότησης – που όπως είδαμε δεν ήταν ενιαία – φαίνεται πως εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τη διάθεση των επιτρόπων απέναντι στους υποτρόφους[2]. Θα μπορούσε κανείς να προσθέσει πως και η επιλογή, κατά μείζονα λόγο, των υποτρόφων ή η συνέχιση της υποτροφίας εξαρτιόταν σε πολλές περιπτώσεις από σχέσεις συμπάθειας ή αντιπάθειας των ιθυνόντων, γεγονός που παραπέμπει ευθέως, όπως ακριβώς και στην περίπτωση των ατυχών διδασκάλων, σε όρους «κηδεμονίας» και «προστασίας», στα πλαίσια των οποίων ο «προστατευόμενος» θα πρέπει συνεχώς να αποδεικνύεται «άξιος» της προς αυτόν ευεργεσίας.

Σε τελική ανάλυση ο αριθμός των δύο μόλις Ζιτσαίων υποτρόφων στην Αθήνα το διάστημα από 1857-1860 [ο ένας εκ των δύο ελάμβανε την υποτροφία ήδη από το 1851] είναι πενιχρός και δεν κατατείνει σε ιδιαίτερα για τη Ζίτσα ωφελήματα από τη χρήση των μοναστηριακών εσόδων. Αναμφίβολα πάντως και ο αριθμός των υποτρόφων από τις άλλες κοινότητες, με βάση το σύνολο του πληθυσμού που αντιπροσωπεύουν – ανεξάρτητα από το γεγονός της ιδιοποίησης αλλοτρίων χρημάτων από τις κοινότητες Ιωαννίνων και Ζαγορίου, ενώ λογικά θα έπρεπε να διατίθενται για την ενίσχυση της παιδείας στα γειτονικά προς τις μονές χωριά των Κουρέντων, που μαζί με τη Ζίτσα διέσωσαν και διαφύλαξαν τα μοναστήρια[3] – δεν υπήρξε ιδιαίτερα μεγάλος. Παρόλα αυτά πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη, αν κριθεί με τα μέτρα και τις ανάγκες της εποχής, τα αποτελέσματα της οποίας σταθμίζει σε ακόμη πιο θετική κατεύθυνση η βεβαιότητα ότι και άλλοι Ζιτσαίοι μαθητές χρηματοδοτήθηκαν για τη συνέχιση των σπουδών τους στα Ιωάννινα, μάλιστα ακόμη και στα σχολεία της κοινότητας υπήρξαν υπότροφοι. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στους υποτρόφους των μονών στα Ιωάννινα, σε λόγο που εκφωνήθηκε στις δημόσιες

---

[1] Αρχείο Τρίμμη: Επιστολή Μ. Χρυσοχόου προς Ζώη Μπουτάτη, Αθήνα 12-12-1857.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, *ό. π.*: *Η ανά χείρας σας επιστολή μου κατέχει ήδη τον έκτον αριθμόν και απάντησις ουδεμία εφάνη ...σκοπόν έχετε να αποφύγητε την αίτησίν μου* .... Πρβλ. επίσης στο ίδιο αρχείο δεύτερη επιστολή Χρυσοχόου προς τον ίδιο αποδέκτη με ημερομηνία 20-2-1858: *Ουδέν ίσως με ταράττει τόσον όσον η ανάμνησις της προς εμέ ψυχρότητος υμών ... η άδικος αύτη προς εμέ δυσαρέσκεια προήλθεν βεβαίως εξ αλόγου αιτίας* .... Βλ. καταχώριση επιστολής και Παράρτημα ΙΙΙ.

[3] Πρβλ. εφ. *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 47 / 21-8-1862.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εξετάσεις των αρρεναγωγείων Ζίτσας του έτους 1857 καθίσταται σαφές ότι ορισμένοι μαθητές, που μετέβησαν στα Ιωάννινα τη χρονιά αυτή για συνέχιση των σπουδών τους, υπήρξαν υπότροφοι της κοινότητας[1]. Πιθανολογώ ότι έτυχαν υποτροφίας με βεβαιότητα τουλάχιστον οι Δ. Καρώνης και Κ. Κάππας, ενδεχομένως και οι Δ. Παπατσουρίδης, Κ. Χ. Τσέλιος και Ι. Δ. Τσέτσης, που φοίτησή τους στη Ζωσιμαία εντοπίστηκε το αντίστοιχο διάστημα[2]. Είναι πολύ πιθανόν να εγγράφηκαν και άλλοι Ζιτσαίοι, των οποίων ο προσδιορισμός στάθηκε αδύνατος από τις ενδείξεις του αρχείου της Ζωσιμαίας. Ο προσανατολισμός των πηγών εξάλλου στη συνέχιση των υποτροφιών σε Ζιτσαίους μαθητές για συνέχιση των σπουδών τους στα Ιωάννινα[3] επιβάλλει εκ των πραγμάτων την αναζήτηση πιθανών υποτρόφων της κοινότητας μεταξύ των φοιτώντων στη Ζωσιμαία Σχολή και κατά το διάστημα 1857-1860 τουλάχιστον[4].

ΣΤ΄2. Υποτροφίες με χορηγία του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη:

Ήδη από πολύ νωρίς, πριν ακόμη από την οργανωμένη αποστολή υποτρόφων από τα μοναστήρια της Ζίτσας στα Ιωάννινα, την Αθήνα (ή την Ευρώπη – περίπτωση Κοντολόλη), τέθηκε σε εφαρμογή το σχετικό με τις υποτροφίες κληροδότημα του Δοσιθέου Φιλίτη. Η παράλληλη μάλιστα, από ένα χρονικό σημείο και εξής, λειτουργία του προς την ανάλογη μοναστηριακή φιλεκπαιδευτική παρέμβαση και δράση ασφαλώς μεγιστοποίησε τις σχετικές ευκαιρίες.

Αν και η λειτουργία του κληροδοτήματος φαίνεται πως είχε αρχίσει πριν το 1831, μάλιστα το 1838 έλαβε 5/ετή χορηγία για νομικές σπουδές μέλος της οικογένειας Φιλίτη, όχι ζιτσιώτικης καταγωγής, αλλά από την Πογδόριανη, ο Γρ. Κ. Φιλίτης, εντούτοις για πρώτη φορά καταχωρίζεται εγγραφή Ζιτσαίου υποτρόφου στο εν λόγω κληροδότημα το έτος 1845[5]. Πρόκειται για το Δημ. Ζιτσαίο, γιατρό και μεγάλο ευεργέτη στη συνέχεια της κοινότητας.

Κατά το Λαμπρίδη *εκ της προς συντήρησιν υποτρόφων ορισθείσης υπό του ιεράρχου τούτου περιουσίας σπουδαίως και η κώμη αύτη, – ευτυχήσασα να συναριθμή προ πολλών ήδη ετών και συμπολίτας αυτής μετά των εκτελεστών της διαθήκης εκείνου –, ωφελήθη*[6]. Η σημασία που είχε για τη Ζίτσα η ενεργοποίηση των σχετικών διατάξεων αποτυπώνεται εναργώς σε αποστροφή ενός διδασκάλου, σε λόγο του προς τους κατοίκους κατά το μνημόσυνο του Δοσιθέου Φιλίτη: *μέγιστον και ωφελιμώτατον δικαίωμα επεχορηγήθη τη υμετέρα κοινότητι παρά της ευγενεστάτης επιτροπής του αοιδίμου μητροπολίτου η εν Αθήναις αποστολή προς συμπλήρωσιν των σπουδών δύο νέων πατριωτών, διατηρουμένων εκ της αυτής περιουσίας του αειμνήστου Δοσιθέου*[7].

Οι αιτιάσεις του Λαμπρίδη ότι η διαχείριση γινόταν κατά το δοκούν των εκτελεστών και ότι το πνεύμα της διαθήκης παραγνωριζόταν συχνά δεν είναι

---

[1] Πρβλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λογίδριον εκφωνηθέν κατά τας δημοσίας των μαθητών εξετάσεις του έτους 1857 εν Ζήτση, σ. 66-67.

[2] Βλ. Πίνακα 9, α/α 27, 28, 25, 26 και 24 αντίστοιχα.

[3] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λογίδριον εκφωνηθέν κατά τας εξετάσεις του 1859, σ. 62-63. – ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λόγος αυτοσχέδιος εκφωνηθείς επί της καταβολής του θεμελίου της Δημοτικής Σχολής Ζίτσης, 1858 Φεβρουαρίου 10, σ. 83. Πρβλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λόγος εκφωνηθείς κατά τας εξετάσεις του 1859, σ. 87. – ΑΤΦ / ΚΓΚ, Λογίδριον εκφωνηθέν κατά τας εξετάσεις του έτους 1860 (27 Ιουλίου 1860), σ. 73. – ΑΤΦ / ΚΓΚ, Επιστολή προς τον συντάκτην της εν Μεσολογγίω εκδιδομένης εφημερίδος *Ελληνικά Χρονικά*, [μάλλον 1859], σ. 199. Βλ. καταχώριση επιστολής Παράρτημα IV.

[4] Βλ. Πίνακα 9, α/α 22, 23, 36 και, με λιγότερες πιθανότητες, 31, 32, 33, 34.

[5] Βλ. σχετικά I. C. Filitti, *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi, 1827-1910*, Bucureşti 191, σ. 173.

[6] Λαμπρίδης, *ΗΑ*, ΙΙ, σ. 59.

[7] ΑΤΦ / ΚΓΚ: *εις το μνημόσυνον του Μητρ. Δοσιθέου*, [27-7-1858], σ. 11.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αβάσιμες, αφού πολλές φορές τα συμφέροντα των εκτελεστών, οι σχέσεις συγγένειας με τους επιλεγέντες υποτρόφους και οι πιέσεις ισχυρών βλάχων πρυτάνευαν στις τελικές αποφάσεις[1]. Ήδη κατά το 1857 η εκτελεστική επιτροπή *διαμαρτυρήσεων υποκώφων γενομένων* άρχισε να αποστέλλει και 400 ΚΒ φλ. ετησίως στη σύγκλητο του εθνικού πανεπιστημίου για διατήρηση και εκπαίδευση δύο νέων στην Ευρώπη[2], ενέργεια που αφορούσε και τους Ζιτσαίους σπουδαστές. Η εξέλιξη αυτή συνέπεσε βεβαίως και με την επαύξηση των εσόδων του κληροδοτήματος. Η σπουδαιότερη παρενέργεια αυτής της κατάστασης, κατά το Ζαγορίσιο ιατροφιλόσοφο, αφορά στο σταδιακό παραγκωνισμό από τις σχετικές διαδικασίες νέων ομογενών εκ της πατρίδος και στην πρόκριση βλαχοπαίδων[3], εξέλιξη για την οποία ο Γ. Ευαγγελίδης, δικηγόρος και σύμβουλος του Δημ. Φιλίτη, μας προδιαθέτει ήδη από το 1875[4], κινούμενος στο ίδιο μήκος κύματος με το Λαμπρίδη (πιθανότατα ο Ευαγγελίδης, για τον οποίο σημειωτέον ο Λαμπρίδης εκφράζεται κολακευτικά, χρησίμευσε ως πηγή του). Ωστόσο η μελέτη του καταλόγου υποτρόφων του κληροδοτήματος που δημοσίευσε ο I. C. Filitti[5] δεν επιβεβαιώνει ανάλογες τοποθετήσεις, όσον αφορά την αντίστοιχη περίοδο λειτουργίας του. Μέχρι το 1884 – δεν υπάρχουν στοιχεία για το 1885 – σε σύνολο 103 υποτρόφων οι Ρουμάνοι είναι μόλις 6, αντιπροσωπεύουν δηλ. μόλις το 5,82%, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία είναι Έλληνες[6]. Στη συνέχεια έχουμε πλήρη αντιστροφή της εικόνας αυτής και προκύπτει συντριπτική κυριαρχία ρουμανικών ονομάτων, εξέλιξη που συνέπεσε με τη δήμευση του κληροδοτήματος και το πέρασμά του στη δικαιοδοσία της ρουμανικής κυβέρνησης. Από το 1886-1910, επί συνόλου 110 υποτρόφων ελάχιστοι είναι Έλληνες – κανένας Ζιτσαίος. Ωστόσο δεν λείπουν από το σχετικό κατάλογο οι βλαχοφρονούντες[7] Πογδοριανίτες απόγονοι του Δοσίθεου Φιλίτη, που συνεχίζουν να συμμετέχουν στην ευεργεσία. Ενδέχεται πάντως η κατευθυνόμενη ροή χρημάτων σε Ρουμάνους που οι Ευαγγελίδης και Λαμπρίδης υποδεικνύουν, για λόγους σκοπιμότητας να γινόταν με διαδικασίες αδιαφανείς και με μη δηλωμένη την προέλευση, γεγονός που αίρει τις προηγούμενες αντιφάσεις.

Ακόμη και στην περίπτωση όμως που η επιλογή υποτρόφων αφορούσε ομογενείς, η επιλογή τους δεν ήταν πάντα σύμφωνη με την επιθυμία του διαθέτη, όπως προκύπτει από καυστικότατο σχόλιο του Λαμπρίδη σχετικό με τους Ζιτσαίους υποτρόφους: *Εάν δε πάντες οι εκ Ζήτσης υπότροφοι εκλέγωνται ή ου κατά το πνεύμα της διαθήκης, οριζούσης «ίνα ώσιν ευφυείς, χρηστοήθεις, πτωχοί και κόσμιοι», τούτο επί του παρόντος, αβροφροσύνης χάριν, παραλείπομεν*[8]. Ανεξαρτήτως των ατασθαλιών και των παρατυπιών, είναι γεγονός ότι πολλοί Ζιτσαίοι εκπαιδεύτηκαν στο εσωτερικό

---

[1] Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Γ. Ευαγγελίδη προς Ν. Μαυροκορδάτο, πρόεδρο του ΣΔΕΓ, Βουκουρέστι 23-3-1875.

[2] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 254.

[3] Πρβλ. Λαμπρίδης, *ό. π.*, σ. 255, σημ. 2, όπου τονίζεται ότι από τους εκπαιδευόμενους στην Ευρώπη νέους μόνο 2 είναι Ζιτσαίοι και 1 Πογδοριανίτης και οι υπόλοιποι πάντοτε βλάχοι. Πρβλ. επίσης και Α. Κ. Γκόγκος, *Παρακάλαμος (τόμος πρώτος). Από τα προϊστορικά χρόνια ως την απελευθέρωση του 1913*, Αθήνα – Γιάννινα 1995, σ. 731-732.

[4] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*, επιστολή Ευαγγελίδη, όπου χαρακτηριστικά σημειώνεται: *Οι νυν εκτελεσταί...ίνα μη και το κτήμα τούτο* [ενν. το Λουγκουλέτσι] *υποστή την τύχην των μοναστηριακών παραβλέπουσι την ρήτραν του διαθέτου απαιτούντος να σπουδάζωσιν εκ του εισοδήματος αυτού μόνον Έλληνες και διαθέτουσιν το πλείστον αυτού εις σπουδαστάς ρουμούνους.*

[5] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi, 1827-1910*, Bucureşti 1911, σ. 173-180.

[6] Πρβλ. και Π. Σκαλκάου, «Μαθητές των Ιωαννίνων – κληρικοί στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Δοσίθεος Φιλίτης», *ΗΗ*, τ. Κ΄ (1999), σ. 346.

[7] Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*

[8] Λαμπρίδης, *ό. π.*, σ. 59.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ή στο εξωτερικό ως υπότροφοι του εν λόγω κληροδοτήματος[1], ιδιαίτερα όταν εκτελεστής ήταν ο άρχοντας σερδάρης Χριστόδουλος Εμμ. Μπουτάτης[2], Ζιτσαίος, που αναδείχτηκε ένθερμος θιασώτης και συνεχιστής του έργου του Δοσιθέου και βοήθησε πολλούς συμπατριώτες του να σπουδάσουν στην Αθήνα και την Ευρώπη[3]. Με το κύρος και την εκτίμηση που απολάμβανε στην κοινωνία του Βουκουρεστίου εργάστηκε δραστήρια επί πολλά χρόνια για την προάσπιση των συμφερόντων της πατρίδας του και για τη σωτηρία του κληροδοτήματος από τις αρπακτικές βλέψεις των Ρουμάνων[4]. Ανάλογη υπήρξε και η εκτίμηση και ο σεβασμός που η κοινότητα

---

[1] Βλ. και Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 35. Δεν είναι αληθές ότι το κληροδότημα αυτό δημεύτηκε από τους βλάχους μαζί με τα μοναστηριακά κτήματα (1862). Συνέχισε τη λειτουργία του, με προσκόμματα ασφαλώς, αφού οι Ρουμάνοι το εποφθαλμιούσαν συνεχώς, όπως και το κληροδότημα της Ελ. Καστρισόια, μέχρι το 1885, οπότε επήλθε η δήμευση.

[2] Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1778. Πιθανότατα υπήρξε τρόφιμος της κοινής Σχολής Ζίτσας, που ίδρυσε ο Κοσμάς ο Αιτωλός. Σε νεαρή ηλικία αποδήμησε στη Βλαχιά, όπου με τη συνδρομή του Δοσίθεου Φιλίτη τελείωσε τις εγκύκλιες σπουδές στα σχολεία του Βουκουρεστίου και στη συνέχεια φοίτησε σε Στρατιωτική Σχολή του εξωτερικού [Βιέννη;]. Όταν επανέκαμψε, έλαβε το αξίωμα του Σερδάρη. Υπήρξε για μεγάλο χρονικό διάστημα και μέχρι το θάνατό του (1883) εκτελεστής του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη, θέση από την οποία συνέχισε επιτυχώς το φιλεκπαιδευτικό έργο του προστάτη του. Πρβλ. και Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 152. Παράλληλα επισημαίνεται και ευρύτερη εθνική του δράση. Βλ. ενδεικτικά Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835-1878 (Συμβολή στην ιστορία του επί τη βάσει των ελληνικών πηγών)», *ΔΙΕΕΕ* τόμ. 26 (1983), σ. 33-34 και σημ. 130[α] της σ. 33, σύμφωνα με την οποία ήταν μεταξύ αυτών που το Δεκ. του 1866 υπόγραψαν το καταστατικό του «Κεντρικού Φιλανθρωπικού Συλλόγου εν Δακία» [σκοποί: ενίσχυση του κρητικού αγώνα και εξάπλωση της επανάστασης σε άλλες αλύτρωτες περιοχές]. Πρβλ. Dimitru Limona, "Asociaţia Centrală Filantropică din Dacia, 1866" (Μετάφραση Α. Ε. Καραθανάση), *Βαλκανική Βιβλιογραφία*, τ. ΙΙ – 1973 (Παράρτημα), επιμ. Κ. Α. Δημάδη, εκδ. ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1974, σ. 294-295, 297, όπου και η πληροφορία για υπογραφή του σε κατάλογο υπέρ πασχόντων ομογενών με το ποσό των 60 ΚΒ φλ. (1920 γρ.).

[3] Πρβλ. και Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 152.

[4] Σχετικά με φιλεκπαιδευτική δράση και διάθεση του Χρ. Μπουτάτη χαρακτηριστικά είναι αποσπάσματα επιστολών του που αποκαλύπτουν το αδιάλειπτο ενδιαφέρον του για τα εκπαιδευτικά δρώμενα στη Ζίτσα, δίνουν σαφή εικόνα για τις εκπαιδευτικές του αντιλήψεις και επιπλέον μαρτυρούν την άμεση φροντίδα του για την εκπαίδευση ατόμων του στενού συγγενικού του κύκλου και γενικότερα επιμελών συμπατριωτών. Έτσι, π. χ. βλ. Αρχείο Τρίμμη: επιστολή Χρ. Μπουτάτη προς Κων/νο Μπουτάτη με ημερ. 25-1-1837, με την οποία τον πληροφορεί ότι *διά του κ. Δάνου [;] Γραβάνη [Γροβάτη;] Μετζοβίτου στέλλομε και τα χίλια γρόσια του σχολείου εις 74 εικοσάρια καινούργια προς γρ. 13 ½ και εις έν γρόσι ψιλούς παράδες*. Στη συνέχεια χαρακτηριστική του φιλεκπαιδευτικού του ζήλου είναι η σχετική με τα πολλά έξοδα του γιου του αδελφού του Κων/νου και ανεψιού του Ζώη Μπουτάτη αναφορά: *έκαμα όμως τον τρόπον όπως ηδυνήθην. διότι με φλέγει ο ζήλος να ίδωμεν ότι ευγήκε και από την οικογένειάν μας άνθρωπος διαφορετικώτερος...ο φίλος από Αθήνας εις τον οποίον ήτον συστημένος γράφει εδώ προς άλλον φίλον μου ότι ο Ζώης υγιαίνει και ακολουθεί τα μαθήματά του, και ότι πρέπει να του στείλω διά έξοδα ...*

Πρβλ. *ό. π.* Επιστολή του ιδίου προς ιερείς και προεστώτες της Ζήτζης / 9-3-1843:...*διά του κ. Γεωργίου Κ. Τζιπόη* αποστολή 1000 γρ. του σχολείου εις 78 ½ εικοσάρια για το διάστημα από 24 Δεκ. 1841 έως και 24 Δεκ. 1842. Η βραδύτητα της αποστολής *προέρχεται διότι δεν ευρίσκονται εν καιρώ τα ασφαλή μέσα*. Και καταλήγει: *Επιθυμών δε να ακούω ότι ο διδάσκαλος απολαμβάνων την προσήκουσαν τιμήν και περιποίησιν παρά πάντων φιλοτιμείται και επιμελείται να διαπλάση εναρέτους μαθητάς κατά την ευχήν του αοιδίμου Μητροπολίτου μένω κτλ.* Επίσης βλ. *ό. π.*: Επιστολή Χρ. Μπουτάτη από Βουκουρέστι προς Ζ. Κ. Μπουτάτη εις Ζίτσας με ημερ. 18-7-1861: ...*Δεν ετήρησας την υπόσχεσίν σου να μοι γράψης εν εκτάσει περί πάντων ιδίως των συγγενών, καθώς ούτε περί του Κ. Κάππα διά την καλήν επίδοσιν του οποίου χαίρω κατά πολλά ούτε περί του Πέτρου. Στρέψον την επίμονον προσοχήν σου εις την χρηστήν και ορθήν ανατροφήν και παιδείαν των τέκνων σου. Εάν αποφάσισας να στείλης τον Πέτρον εις Αθήνας, εγώ, καθ' ας παρά πολλών έλαβον πληροφορίας κρίνω εύλογον να εισαχθή εις την Ριζάρειον σχολήν όπου εντελέστερον θέλει εκπαιδευθή την ελληνικήν, την λατινικήν και τα εγκύκλια μαθήματα και εν πάσι την χρηστοήθειαν, άνευ της οποίας πάντα τα άλλα είναι ανωφελή ή και επιβλαβή. αφ' ού δε γίνη όσον ένεστι κάτοχος αυτών των δύω γλωσσών, τας οποίας απαραιτήτως να μανθάνη χρεωστεί πας Έλλην, τότε είναι προητοιμασμένος προς ήντινα επιστήμην θελήση να ακολουθήση. τότε και τα γαλλικά ευκολώτερον και βασιμώτερον μανθάνει, και πάσαν άλλην γλώσσαν. είναι απάτη να νομίζης ότι αφ' ού*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εν ταύτη τη ηλικία αρχίση να ομιλή ολίγα γαλλικά προς επιπόλαιον επίδειξιν, δι' αυτών θέλει προχωρήση εις πάντα. το ξαναλέω ότι άνευ της ελληνικής-και λατινικής ο Έλλην τίποτε δεν κατορθοί. ... Πρβλ. και επιστολή του προς τον ίδιο παραλήπτη με ημερομηνία 26-9-1861, όπου δηλώνει ότι θα συμβάλει στα έξοδα των σπουδών του Κων/νου Κάππα, αν και βρίσκεται σε δυσκολία αυτό το διάστημα, προκειμένου *να γένη κάτοχος της επιστήμης την οποίαν ενηγκαλίσθη, και να μάθη ξένην τινά γλώσσαν ... ήθελε ποτε δυνηθή να ευδοκιμήση, και να ανορθώση τον οίκον του* (αναφέρεται στο χρέος του πατέρα του Κων/νου Κάππα, συμπεθέρου του Ζώη – ο Κ. Κάππας είναι γαμπρός του, ίσως αυτό να εξηγεί και το ενδιαφέρον του Χριστόδουλου – , ένεκα του οποίου ο Κάππας εγκατέλειψε το σπίτι του στη διαχείριση των δανειστών και μετέβη στο Βουκουρέστι, στους εκεί εξαδέλφους του). Σχετικά με την σε προηγούμενη επιστολή εκφρασθείσα επιθυμία του Ζώη να στείλει το γιο του Πέτρο στην Αθήνα για σπουδές, ο Χριστόδουλος λέει ότι *επειδή η επιτροπή της περιουσίας του μακαρίτου Μητροπολίτου Δοσιθέου ευρίσκεται εις μεγάλην έλλειψιν διά τούτο είναι αδύνατον να σταλή εφέτος ο Πέτρος εις τας Αθήνας κατά την επιθυμίαν σου. και εγώ υποκείμενος εις το βάρος του Κωνσταντίνου δεν δύναμαι να αναλάβω και άλλο. αλλ' έχεις εκεί τον διδάσκαλον, ο οποίος ευεργετούμενος ιδίως κατά τι ήθελε προαιρεθή να διδάξη και ιδιαιτέρως τον Πέτρον μετά πάσης επιμελείας, και να γυμνάση, να προετοιμάση και να ωφελήση αυτόν εν ταύτη τη ηλικία περισσότερον παντός άλλου διδασκάλου.*

Βλ. επιπροσθέτως *ό. π.*: επιστολή Χρ. Μπουτάτη προς Ζ. Κ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 7-11-1861, όπου διατρανώνει ακόμη μία φορά τη χαρά του για *την φιλοτιμίαν και φιλόπονον επιμέλειαν του Κωνσταντίνου Κάππα, ο οποίος διά τούτο είναι άξιος πάσης υποστηρίξεως διά να δυνηθή να διανύση επιτυχώς το στάδιον των μαθημάτων του.* Εκτός αυτού επαναλαμβάνει τις νουθεσίες του προς τον Ζώη για την εκπαίδευση των τέκνων του και τις σχετικές απόψεις του για τη χρησιμότητα και αναγκαιότητα των ελληνικών και λατινικών: *Εάν δεν μετράς την προς τα τέκνα σου φιλοστοργίαν με την ιδίαν σου ευχαρίστησιν, αλλά με την αληθή αυτών ωφέλειαν, οφείλεις να φροντίζεις μετ' επιμονής και υπομονής περί της ορθής αυτών εκπαιδεύσεως, η οποία μάλιστα κατορθούται υπό την άμεσον επιτήρησιν των γονέων. διό επαναλαμβάνω ότι είναι αναγκαίον να παρακαλέσης δι' ιδιαιτέρας προσφοράς τον διδάσκαλον διά να διδάξη τον Κωνσταντίνον και τον Πέτρον την ελληνικήν και λατινικήν γλώσσαν ... κτλ. ... ο Κωνσταντίνος και ο Πέτρος μετά πάσης προσοχής να αναγινώσκουν πολύ, να γράφουν πολύ, να μάθουν εντελώς τας γραμματικάς, καθώς και πάντα τα παραδεδομένα άλλα μαθήματα, να διάγουν εις παντοτινήν ενασχόλησιν, και να μη τοις συγχωρήται περισσότερος καιρός, ει μη όσος χρειάζεται εις μετρίαν ανάπαυλαν, και τροφήν και ύπνον. διότι μόνον οι περί την μάθησιν σπουδαίοι πόνοι τρέφουσι και αυξάνουσι τους παίδας και ψυχικώς και σωματικώς ...να μοι γράφης ... ότι επιμελώς ...εκτελούν τα χρέη των, και ότι δεν εξοδιάζουν ούτε ολίγα λεπτά εις μάτην. διότι εάν δεν προετοιμασθούν κατά πάντα αυτόθι, δεν είναι δυνατόν να μεταβούν εις άλλο μέρος.*

Σε άλλη μεταγενέστερη επιστολή του (βλ. Αρχείο Τρίμμη: Επιστολή Χριστόδουλου Μπουτάτη από Βουκουρέστι προς Ζώη Κ. Μπουτάτη στη Ζίτσα με ημερ. 20-1-1867) εκφράζει τη λύπη και την οργή του για την αμάθεια του Πέτρου, υιού του ανεψιού του Ζώη, που πήγε στο Βουκουρέστι κοντά του: *Πολύ βεβαίως ηγανάκτησα ευρών τον Πέτρον όλως αγράμματον εις ηλικίαν δεκαπέντε ετών, μήτε αναγινώσκοντα ευκρινώς, μήτε έχοντα ιδέαν πράγματός τινος, ειμή μόνον γινώσκοντα τας ψευδείς και υποκριτικάς ακαίρους ομιλίας της σήμερον Ζίτσης. Καίτοι η οψιμάθεια προξενεί δυσκολίας, αλλά διά να μη μείνη πάντη αμαθής, έκρινα ότι δεν επιτυγχάνω του σκοπού, ει μη απομακρύνων αυτόν εντεύθεν. και ούτως έστειλα τον Πέτρον εις Βρυξέλλας του Βελγίου, όπου εισήλθεν υπότροφος εις γαλλικόν εκπαιδευτήριον, και ελπίζω ότι θέλει φιλοτιμηθή να μάθη. μη νομίσης δε ότι έστειλα αυτόν εκεί απροστάτευτον και ανεπιτήρητον. ο φίλος μου κύριος Σορδώνης ... παρέλαβε και τον Πέτρον, τον οποίον απεκατέστησεν εις το αρμόδιον παιδαγω[γείον;] ... και ο Έλλην διδάσκαλος τρις της εβδομάδος, και τον διδάσκει την ελληνικήν. είθε ... να οδηγήση τον Πέτρον εις την ευθείαν οδόν της παιδείας και αρετής...*

Πρβλ. επίσης για αγάπη προς την ιδιαίτερη πατρίδα και ζήλο για την παιδεία όχι μόνο του Χρ. Μπουτάτη αλλά και άλλων Ζιτσαίων της ομογένειας του Βουκουρεστίου Αρχείο Τρίμμη: Επιστολή των Αναστασίου Γκοτίνου, Γεωργίου Πανταζή [Σελελέ] και Χρ. Μπουτάτη προς ιερείς, προκρίτους Ζήτζης και λοιπούς συγχωριανούς με ημερ. 9-5-1834: *...είδομεν ότι σας ενεχειρίσθησαν τόσον τα χίλια γρόσια, σταλέντα δι' ημών παρά των ευγενεστάτων επιτρόπων της περιουσίας του μακαρίτου Μητροπολίτου, όσον και τα δέκα φλωρία, τα παρά των αγίων καθηγουμένων ... αναγνόντες τα προλαβόντως γράμματά σας, διά των οποίων μας φανερούτε ότι είναι χρεία να επιδιορθωθή το σχολείον, και να γένη στέρνα εις αυτό διά τα παιδία μας, υπηκούσαμεν προθύμως εις την φωνήν της πατρίδος και έγινεν αύτη η συνδρομή. ο άγιος αρχιμανδρίτης και καθηγούμενος του αγίου Ιωάννου κύριος Ιερόθεος συνεισέφερε χίλια γρόσια. ο άγιος καθηγούμενος των Πατέρων κύριος Κλήμης, χίλια γρόσια. ο άγιος καθηγούμενος Μίσλας κύριος Γεράσιμος, πεντακόσια γρόσια. και από τους υπογεγραμμένους, χίλια γρόσια συνεισέφερεν ο Αναστάσιος Γκουδίνος. χίλια ο Γεώργιος Πανταζή Σελελές. και πεντακόσια, ο Χριστόδουλος Μπουτάτης. αυτά τα γρόσια συμποσούμενα εις πέντε χιλιάδες γρόσια, και καθώς τρέχει*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της Ζίτσας έτρεφε προς το πρόσωπό του, θεωρώντας τον προστάτη και ευεργέτη της πατρίδας και αποδίδοντας στις αποκλειστικά προσωπικές του ενέργειες τόσο την επαύξηση του προσδιορισθέντος για τα σχολεία λάσσου σε 120 Αυστριακά φλωρία, όσο και την ευνοϊκή για τη Ζίτσα απόφαση για αποστολή από του 1858 και εξής δύο νέων Ζιτσαίων υποτρόφων στην Αθήνα[1].

Σύμφωνα με τα δεδομένα του καταλόγου φαίνεται να πήραν υποτροφία οι εξής Ζιτσαίοι:

1. Δημήτριος Ζιτσαίος. Έναρξη χορηγίας 1845. Σπουδές: ιατρική (δεν αναφέρεται τόπος σπουδών). Διάρκεια σπουδών 6 χρόνια. Ετήσια χορηγία 5400 [γρ.;] [Situatiunea ocupata in urma de bursieri: Colonel-doctor al spitalului ostasesc din Bucuresti].
2. Νικόλαος Κ. Μπουτάτης (1851 / ιατρική [Αθήνα] / 7 χρόνια / 5000 / Doctor al scoalelor in Bucuresti).
3. Κων. Χρ. Κατσιουλίδης: 1852 / ιατρική / 11 χρόνια / 5600 / Doctor in Epir.
4. Πέτρος Ζ. Μπουτάτης [υπό τα στοιχεία Zoi Petre]: 1867 (πρβλ. προηγούμενη υποσημ. 4, σ. 266-267, επιστολή Χρ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 20-1-1867) / 4 χρόνια / 4800.
5. Ιωάννης Δ. Τσέτσης: Δεν αναφέρεται ο χρόνος / δεν αναγράφεται είδος και τόπος σπουδών / 5 χρόνια / δεν αναγράφεται ποσό ετήσιας χορηγίας / Δόκτορας της Φιλοσοφίας και καθηγητής της Φιλοσοφίας στην Αθήνα [Doctor in filosofie si profesor de filosofie la Atena].
6. Νικ. Γ. Ξυλάνης χωρίς κανένα άλλο προσδιοριστικό στοιχείο.
7. Κων. Πρωτόπαπας: Διάρκεια σπουδών 5 χρόνια (χωρίς άλλα προσδιοριστικά στοιχεία).
8. [Γκάλγκος Γ.]: 5 χρόνια (επίσης χωρίς άλλα προσδιοριστικά στοιχεία).
9. Χριστόδουλος Μπότσιος: Ιατρική / 7 χρόνια / γιατρός στην Ήπειρο (δεν αναφέρεται χρόνος χορηγίας).
10. Σακκάς Γ. από την Στρατίγιανη [γαμπρός στη Ζίτσα – το σωστό είναι Σταρίτσιανη]: 5 χρόνια / Advocat in Epir.
11. Κωνσταντίνος Τσέλιος: 5 χρόνια (χωρίς άλλα προσδιοριστικά στοιχεία).
12. Β. Λεοντίδης: 1881 / Αθήνα (δεν αναφέρεται είδος σπουδών) / 4 χρόνια / 1400 [γρ.;] ετησίως.
13. Δημ. Γουδίνος: 1883 / Αθήνα (δεν αναφέρεται είδος σπουδών) / 4 / 1400 / Profesor la Zita.
14. Ιωάννης [;] Τσέτσης: Ιατρική – Αθήνα / 4 / 1400 / Medic si profesor la Ianina. (προφανώς γίνεται σύγχυση με τον αδελφό του Ιωάννη Δημήτριο Δ. Τσέτση, γιατρό).

εδώ η μονέδα εις 156 φλωρία βασιλικά και οκτώ γρόσια, ευρίσκονται εις χείρας μας, και με πρώτον, όταν εύρωμεν ασφαλή κομιστήν, θέλομεν σας τα στείλη ... .

[1] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ: ευχαριστήρια επιστολή προκρίτων της κοινότητας Ζίτσας προς κ. Χρ. Μπουτάτην, Ζίτση τη 4-5-1858, σ.173-174: *Η Κοινότης της κωμοπόλεώς μας, μαθούσα την τελευταίαν αξιότιμον και ευγενή ευεργεσίαν την δι' υμών επιχορηγηθείσαν αυτή, επλήσθη χαράς ανεκφράστου σεμνυνομένη επί τω πατριωτισμώ και τη αγαθότητι του λαμπρού αυτής γόνου, του αείποτε προ οφθαλμών έχοντος την επίδοσιν της πατρίδος. ... τις εκτός υμών ήθελεν επαυξήσει το εκ της περιουσίας του αειμνήστου Δοσιθέου προσδιορισθέν τη Σχολή μας εις 120 Αυστριακά φλωρία, αντί των μέχρι τούδε τεσσαράκοντα; τις ήθελε κατορθώσει την εις Αθήνας απροσδόκητον αποστολήν δύο νέων ευφυών Ζητσαίων, της οποίας τα αίσια αποτελέσματα πας ευαίσθητος πολίτης κατανοεί; ... και απάσας τας ευχαριστηρίους λέξεις της γλώσσης αν μεταχειρισθή, δεν θέλει εκφράσει μ' όλον τούτο πολλοστημόριον της προς αυτήν αγαθής υμών διαθέσεως, το δε όνομα υμών μετά του λασσοθέτου από γενεάς εις γενεάν ευλογηθήσεται και εν βίβλω ζωής εγγραφήσεται.* ...Πρβλ. *ό. π.*, Επιστολή του κλήρου της κοινότητας Ζίτσας προς Χρ. Μπουτάτη, χ. χ. [πάντως 1858 και εξής], σ. 194-196.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

15. Νικόλαος Κ. Βάης: 1884 / Γυμνάσιο Ιωαννίνων / 5 χρόνια / 420 [γρ.;] / Medic la Zita.

Σε σύνολο 103 υποτρόφων κατά το διάστημα 1827-1884 ο αριθμός των Ζιτσαίων υποτρόφων αντιπροσωπεύει το 14,56%, ποσοστό διόλου ευκαταφρόνητο. Οπωσδήποτε ο κατάλογος δεν είναι πλήρης, αφού σε πολλές περιπτώσεις δεν αναγράφονται το έτος της χορηγίας, ο τόπος και το είδος σπουδών, ακόμη ενίοτε και η διάρκειά τους. Επιπλέον θα πρέπει να υπάρχουν και παραλείψεις ονομάτων, που σημαίνει ότι ο Filitti δεν διέθετε κατά τη συγγραφή της μελέτης του όλα τα στοιχεία. Για παράδειγμα ο ανεψιός του Χρ. Μπουτάτη Ζώης και ο Κ. Κάππας, για τους οποίους υπάρχουν ικανές ενδείξεις ότι σπούδασαν με χρήματα του αυτού κληροδοτήματος, δεν καταχωρίζονται μεταξύ των υποτρόφων[1]. Αλλά και άλλες πηγές αναφέρονται σποραδικά και σε επιπλέον ονόματα Ζιτσαίων υποτρόφων του κληροδοτήματος, όπως π. χ. Χριστόδουλος Νικολαΐδης, ιατρός, Κ. Παπασταύρος, φαρμακοποιός και Αμαλία Παπασταύρου, Αρσακειάδα[2].

Μια σύγκριση τέλος με τον αριθμό υποτρόφων από την Πογδόριανη, συνδικαιούχο μαζί με τη Ζίτσα ως ιδιαίτερη πατρίδα του Δοσίθεου Φιλίτη του κληροδοτήματος, καθιστά εμφανή την υπεροχή της Ζίτσας έναντι της γειτονικής της κώμης [μόνο 2 υπότροφοι] και επιβεβαιώνει τις εκτιμήσεις του Λαμπρίδη ότι η συμμετοχή – έλεγχος στην ουσία – Ζιτσαίων στην επιτροπή για ένα μεγάλο διάστημα ωφέλησε ιδιαίτερα τη Ζίτσα.

Φαίνεται πως στην πορεία, στη βάση προφανώς σχετικών εισηγήσεων των ιθυνόντων της Ζίτσας προς την εκτελεστική επιτροπή του Δοσίθειου κληροδοτήματος στο Βουκουρέστι, παράλληλα με την αποστολή δύο νέων στην Αθήνα[3] προκρίθηκε η συντήρηση τριών υποτρόφων στη Ζωσιμαία σχολή[4]. Πιθανότατα μια τέτοια εξέλιξη έρχεται ως αποτέλεσμα της δήμευσης των μοναστηριακών κτημάτων από τον Κούζα (1862) και της απότομης διακοπής χρηματικών εισροών στο κοινοτικό ταμείο από τα μοναστηριακά εισοδήματα, που έθεσε αυτομάτως εκτός λειτουργίας τις αντίστοιχες υποτροφίες για σπουδές στα Γιάννινα και την Αθήνα. Στο αρχείο της μητρόπολης Ιωαννίνων[5] σώζεται κατάσταση δικαιούχων μαθητών που φοίτησαν στη Ζωσιμαία σχολή (σχολείο ή Γυμνάσιο) ως υπότροφοι κατά το διάστημα 1879-1884/85. Πρόκειται για τους Νικόλαο Εμμανουήλ, Νικόλαο Λάμπρο, Χριστόδουλο Δαγκλή, Αθανάσιο Σλήτα, Δημήτριο Κ. Χαβιαρά, Φίλιππο Φίλη, Γεώργιο Στέργιο και Μιχαήλ Γκούμα. Βεβαίως οι ανωτέρω παρουσιάζονται ως υπότροφοι της Σχολής, ωστόσο

---

[1] Βλ. προηγούμενη υποσημ. 4, σ. 266-267, επιστολές Χρ. Μπουτάτη με ημερομ. 25-1-1837, 29-6-1861, 18-7-1861 και 7-11-1861. Πρβλ. για Ζιτσαίους υποτρόφους Δ. Φιλίτη και Emanuel I. Filitti, «Asezamântul "Dosithei Filitti"», *Archiva Genealogica*, ed. Academiei Romane, Jasi, 1996, σ. 60.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, σ. 3.

[3] Η εκ παραλλήλου αποστολή υποτρόφων στην Αθήνα προκύπτει από επιστολή του Βασιλείου Ι. Λεοντίδη, υποτρόφου στο διδασκαλείο Αθηνών του Δοσιθείου κληροδοτήματος (1881-1884), προς τους επιτρόπους του κληροδοτήματος στο Βουκουρέστι Δημ. Ζητσαίο και Νικόλαο Μπουτάτη, αμέσως μετά την αποφοίτησή του (βλ. αρχείο Βούλας Λεοντίδη).

[4] Πρβλ. σχετικά AMI, Β.Ι. ΣΤ3, σ. 135, αρ. 1468 / 22-8-1880 και AMI, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 72, αρ. 1971 / 28-12-1882 [έγγραφα της κοινότητας Ζίτσας προς την επιτροπή Δοσιθείου κληροδοτήματος]. Στο μεν 1°, σχετικό με τη μη εκπλήρωση της αποστολής 3 υποτρόφων (Σ. Καλσούα [= Καλτσόγια], Γ.Μ. Γκάλγκου και Κωνστ. Πρωτοπαππά), υποδεικνύεται η εκπαίδευση στη Ζωσιμαία Σχολή απόρων νέων με διαγωνισμό, ενώ το 2° αφορά στη διατήρηση 3 υποτρόφων από την κοινότητα Ζίτσας στην ίδια σχολή. Στην περίπτωση του Καλτσόγια, ο οποίος παρότι Γραμμενιάτης φέρεται ως υπότροφος της Ζίτσας, η κοινότητα της Ζίτσας φαίνεται πως κινήθηκε στη λογική της εκδούλευσης για προηγούμενη πολυετή ευδόκιμη υπηρεσία του Καλτσόγια στα σχολεία της.

[5] Βλ. AMI, A.V. ΣΤ1, φ. 1, 2, 7, 8, 13, 14, 18, 19, 23, 27, 50, 51, 54, 55, 58-61, 64-65, 69, 70, 75-76, 79, 84, 85, 88, 90. Πρβλ. και 7 λυτά έγγραφα ένθετα στον ανωτέρω κώδικα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

απροσδιόριστη παραμένει η προέλευση των χορηγούμενων χρημάτων. Αν και δεν είναι προφανής ο συσχετισμός με το κληροδότημα το Δοσιθέου – ενδέχεται η επιλογή των Ζιτσαίων να έγινε με κλήρο, ὅπως αφήνει να διαφανεί ο Μαμμόπουλος – εντούτοις η απότομη διακοπή των σχετικών εγγραφών το Δεκέμβριο του 1884, με την ιδιαίτερη συνάφεια που παρουσιάζει με το χρόνο δήμευσης του κληροδοτήματος, επιτρέπει εύλογες υποψίες προς την κατεύθυνση αυτή. Σε κάθε περίπτωση πάντως ο αριθμός των Ζιτσαίων υποτρόφων επαυξάνεται σημαντικά.

Η κατάσχεση των περιουσιακών στοιχείων του κληροδοτήματος από τη Ρουμανική κυβέρνηση[1] στέρησε τελικά την κοινότητα από την πράγματι ευεργετικότατη επενέργειά του. Ο θάνατος του Χρ. Μπουτάτη (πέθανε στο Βουκουρέστι στις 24 [ή 26]-10-1883)[2]), ο οποίος ήταν ο θεματοφύλακάς του, όπως προείπαμε, διευκόλυνε κατά πολύ τις σχετικές εξελίξεις.

Σχετικά με το χρόνο δήμευσης ο κατάλογος του Φιλίτη μας προσανατολίζει στην αποδοχή του τέλους του 1884 / αρχές 1885, αφού αναφέρεται υποτροφία αρχόμενη το 1884, η οποία μάλιστα εξακολούθησε να καταβάλλεται κανονικά τουλάχιστον μέχρι το 1886. Στην ίδια κατεύθυνση μας προσανατολίζει και κοινή επιστολή των κοινοτήτων Ζίτσας και Πογδόριανης προς τους εκτελεστές του Δοσιθείου κληροδοτήματος, με την οποία διαμαρτύρονται για τη μη καταβολή του ετησίου προσδιορισμένου για τις Σχολές τους λάσου για διάστημα που υπερβαίνει τα δύο χρόνια[3]. Βεβαίως παραμένει άδηλο αν μετά τη δήμευση εκπληρώθηκαν στο ακέραιο οι εκκρεμείς υποτροφίες, αν κρίνουμε ωστόσο από μεταγενέστερη αίτηση του Ν. Βάη προς το ΣΔΕΓ για χορήγηση υποτροφίας λόγω αδυναμίας να συνεχίσει τις σπουδές του στην Ιατρική[4], μάλλον θα πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρξε σταδιακή ίσως μείωση και στη συνέχεια διακοπή της χορηγίας.

ΣΤ΄3. Το κληροδότημα Αναστασίου Φιλίτη

Μετά την ιδιοποίηση της περιουσίας του Δοσιθέου από τις ρουμανικές αρχές η σκυτάλη των υποτροφιών μεταβιβάζεται στο αποκλειστικά για το σκοπό αυτό διατεθέν κληροδότημα του Αναστασίου Φιλίτη. Έτσι, το κενό που διαγράφηκε εξαλείφεται κατά ευτυχή τρόπο για τη Ζίτσα εν τη γενέσει του, αφού η επίσημη έναρξη του κληροδοτήματος αυτού (κοινού όντος για τη Ζίτσα και τα Ιωάννινα) αρχίζει ήδη από το 1886, μετά τη διευθέτηση εκκρεμών κληρονομικών ζητημάτων που κατέληξαν σε πράξη συμβιβασμού του ΣΔΕΓ με τους συγγενείς. Στο εξής οι αιτήσεις για παροχή υποτροφίας θα έχουν αποδέκτη το ΣΔΕΓ[5]. Στο αρχείο της

---

[1] Για προσπάθειες δήμευσης των κληροδοτημάτων Δ. Φιλίτη και Ε. Καστρισόια, που από το 1880 ήδη, ίσως και νωρίτερα – ο Ν. Φωλλίδης, *ό. π.*, υποστηρίζει ότι η ρουμανική κυβέρνηση είχε ήδη από το 1870 εγείρει αξιώσεις επ' αυτού – , είχαν γίνει στόχος των Ρουμάνων, βλ. Ελευθ. Νικολαΐδου, *Η Ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα Βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*, τ. Α΄ (μέσα 19ου αι. – 1900), Ιωάννινα 1995, σ. 108, [και σημ. 2], 131, [και σημ. 3].

[2] Βλ. AMI, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 194, αρ. 2283 / 25-1-1884 [: καταχώριση πιστοποιητικού εκ Ζίτσης]. Πρβλ. AMI, Β.Ι. ΣΤ4, σ. 212, αρ. 2330 / 18-4-1884.

[3] Βλ. AMI, Β.Ι. ΣΤ5, σ. 275, αρ. 3251 / 17-9-1887. Πρβλ. και Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 72.

[4] Πρβλ. AMI, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 206, πιστοπ. με αρ. 67 / 14-5-1890, με το οποίο πιστοποιείται ότι ο Ν. Βάης γεννήθηκε το 1865 υπό γονέων Κων/νου Βάη ιερέως και Αναστασίας ζώντων και ότι αποφοιτήσας του εν Λαρίσση Γυμνασίου δεν δύναται να συνεχίση τας σπουδάς του εις την ιατρικήν επιστήμην. Προφανώς η εγκατάλειψη της Ζωσιμαίας Σχολής και η μετάβασή του στη Λάρισα, σε συγγενικό του περιβάλλον πιθανότατα, συνδέεται με τη διακοπή της επιχορήγησης.

[5] Βλ. ενδεικτικά AMI, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 91, αρ. 3522 / 13-6-1889, σ. 225, αρ. 118 / 1890 και σ. 227, αρ. 123 / 4-9-1890 & AMI, Β.Ι. ΣΤ7, σ. 96, αρ. 12 / 4-2-1893 και σ. 297, αρ. 130 / 12-11-1894 [αιτήσεις, πιστοπ. απορίας κ.λ. δικαιολογητικά προς το ΣΔΕΓ για παροχή υποτροφίας από το κληροδότημα Αν. Φιλίτη των Ιωάννη Γύρα, Μιχαήλ Γ. Τρίμμη (για να σπουδάσει ως σιδηρουργός), Νικολάου Βάη,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μητρόπολης μάλιστα[1], σώζεται και κατάλογος υποτρόφων του εν λόγω κληροδοτήματος από τη στιγμή της έναρξης της λειτουργίας του, που τον παραθέτουμε στη συνέχεια, για το διάστημα, εννοείται, που μας αφορά.

Οπωσδήποτε δεν φαίνεται απαλλαγμένος από σφάλματα[2], φαίνεται πως συντάχτηκε εκ των υστέρων, σε πολύ μεταγενέστερη μάλιστα φάση [1936][3], πάντως είναι ενδεικτικότατος. Ενδέχεται σε ορισμένες περιπτώσεις η υποτροφία να χορηγήθηκε εκ των υστέρων, δηλ. ενώ η αρχική αίτηση δεν είχε εγκριθεί και ο σπουδαστής μάλλον εξ ιδίων είχε ενταχθεί σε ανώτερο κύκλο σπουδών, στη συνέχεια με τις γνωστές μεθόδους – πιέσεις παραγόντων κτλ.- καταβλήθηκαν ετεροχρονισμένα τα χρήματα για το διάστημα των σπουδών που προηγήθηκε της σχετικής έγκρισης. Αυτός είναι προφανώς ο λόγος που υπάρχουν εκκρεμείς αιτήσεις προς το Σύλλογο Ζιτσαίων περί παροχής υποτροφίας μεταγενέστερες του χρόνου που καταχωρίζεται η υποτροφία στο σχετικό κατάλογο υποτρόφων.

Κατάλογος Υποτρόφων κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη

1	1886-89	Χρήστος Δ. Γεωργίου**	Ιωάννινα	Εσπερία
2	1888	Κοσμάς Μαγκλογιάννης	Ζίτσα	Ζωσιμαία Σχολή
3	1888-92	Χριστόδουλος Δαγκλής	Ζίτσα	Πανεπιστήμιον
4 -	1889-95	Μιχαήλ Ν. Κούμας	Ζίτσα	Λάρισσα-Πανεπιστήμιον
5	1889-93	Αναστάσιος Οβολός*	Ζίτσα	Ζίτσα-Πανεπιστήμιον
6	1889-93	Αθανάσιος Μάγειρος*	Ζίτσα	» »
7	1889-92	Φίλιππος Σαγκούνης*	»	Πανεπιστήμιον
8	1889-92	Σπυρίδων Καραβασίλης*	»	Πανεπιστήμιον
9	1889-92	Σπυρίδων Γρηγοριάδης*	»	»
10	1889-92	Εμμανουήλ Τρίμης[4]*	Ιωάννινα	Ορφανοτροφ. Χατζηκώστα
11	1888-95	Κυρούσης Αλκιβιάδης	»	Πανεπιστήμιον Αθηνών
12	1888-92	Κωνσταντίνος Γούδας	»	»
13	1884-89	Ιωάννης Κατζουλίδης	Ζίτσα	Διδασκαλείον Αθηνών
14	1890-94	Αθανάσιος Σλήτας	»	Πανεπιστήμιον Αθηνών[5]
15	1890- ;	Ιωάννης Κούμας	»	»

Δημ. Γ. Τρίμμη και ιατρού Δημ. Δ. Τζέτζη (ο τελευταίος *για ουσιαστικωτέρα και κρείττονα αυτού μόρφωσιν*)].

[1] Βλ. ΑΜΙ, Κληροδοτήματα / υποφ. Κληροδ. Αν. Φιλίτη.

[2] Για παράδειγμα το όνομα Αλκιβιάδης Κυρούσης καταχωρίζεται 2 φορές, με διαφορετική χρονολογική σήμανση (αρ. 11 και 19 στον κατάλογο), ομοίως και ο Σπυρίδων Γρηγοριάδης (αρ. 9 και 22). Βεβαίως ενδέχεται το σφάλμα να αφορά στο μικρό όνομα και να πρόκειται για διαφορετικά πρόσωπα, ωστόσο η όλη εικόνα είναι προβληματική. Επίσης σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται λαθεμένη αναγραφή του τόπου καταγωγής (Ιωαννίτες εμφανίζονται ως Ζιτσαίοι και το αντίστροφο).

[3] Είναι προφανές ότι ως χρόνος σύνταξης του καταλόγου θα πρέπει να θεωρηθεί ο χρόνος τελευταίας εγγραφής υποτρόφου [1936 Ανδρέας Παπλωματάς]. Την υπόθεση αυτή συνεπικουρεί και επιστολή του γεν. γραμματέα του Συλλόγου Π. Δημητριάδη προς το μητροπολίτη Ιωαννίνων κ. Σπυρίδωνα, με τοποχρονολογία Αθήνα 17-12-1936 (βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*), με την οποία ζητούνται πληροφορίες *περί των εν τω συνημμένω Καταλόγω αναφερομένων υποτρόφων του κληροδοτήματος Αναστ. Φιλίτου.* Σημειωτέον ότι τον κατάλογο υπογράφει ο αυτός κ. Δημητριάδης.

[4] Πρόκειται περί λάθους. Το ορθό είναι Μιχαήλ Τρίμμης. Πρβλ. και ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, *ό. π.*, αρ. 3522.

[5] Έλαβε πτυχίο Ελληνοδιδασκάλου. Φαίνεται πως η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών παρήγαγε και Ελληνοδιδασκάλους (ανήκαν μάλλον στην κατηγορία των προλυτών), αποκλειστικά διοριζόμενους σε Ελληνικά Σχολεία, όπου δίδασκαν κυρίως [αρχαία] Ελληνικά – είναι γνωστή η κλασικιστική / θεωρητική μονοδιάστατη κατεύθυνση της Μέσης Εκπαίδευσης – , ο δε κύκλος των σπουδών ήταν μάλλον διετής, ενώ οι διδάκτορες διορίζονταν αποκλειστικά στο Γυμνάσιο. Φυσικά δεν εμποδιζόταν κάποιος, αν το επιθυμούσε, να αναλάβει καθήκοντα και σε Ελληνική Σχολή (διευθυντικά προφανώς λόγω τίτλου, όπως π. χ. ο Ν. Ξυλάνης).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

16	1891-93	Νικόλαος Κ. Βάης	»	»
17	1891-94	Αθανάσιος Τραχήλης	Ιωάννινα	»
18	1892-99	Κωνσταντίνος Μολυβάδας	»	Γυμνάσιον - Πανεπιστήμιον
19	1893-96	Αλκιβιάδης Κυρούσης	»	»
20	1893-97	Κωνστ. Παπαδόπουλος	»	Πολυτεχν. & Γερμανία
21	1893-98	Δημήτριος Δαγκλής*	»	Πανεπιστήμιον
22	1893-98	Σπυρίδων Γρηγοριάδης	»	Γυμνάσιον Ιωαννίνων
23	1893-98	Δημήτριος Χριστίδης	»	Πολυτεχνείον[1]
24	1893-97	Νικόλαος Βαγενάς	»	Γυμνάσιον Ιωαννίνων
25	1893-97	Νικόλαος Γάγαλης	Ζίτσα	Πανεπιστήμιον
26	1893-95	Γεώργιος Παπαζήσης	Ιωάννινα	»
27	1893-94	Γεώργιος Δ. Στέργιος*	»	»
28	1894-95	Κ. Κυρούσης	»	»
29	1895-97	Ιωάννης Χαρισιάδης	»	»
30	1895	Ιωάννης Δ. Μόσχος	»	»
31	1897-99	Νικόλαος Δ. Πράσσος	Ζίτσα	Πολυτεχνείον
32	1898-1900	Νικόλαος Ευαγγελίδης*	»	Πανεπιστήμιον
33	1898-1903	Χριστόδουλος Ν. Μαντάς*	Ιωάννινα	»
34	1899-1903	Δημήτριος Γ. Τρίμης	Ζίτσα	»
35	1900-1901	Στέφανος Ν. Τραχήλης	Ιωάννινα	»
36	1900-1904	Γεώργιος Ιωαννίδης	»	Πανεπιστήμιον & Γενεύη
37	1902-1906	Αναστάσιος Γ. Γαλδέμης	Ιωάννινα	Πανεπιστήμιον
38	1903 –	Πολυχρόνης Παπαχρόνης	Ζίτσα	Πολυτεχνείον
39	1903-1907	Δημοσθένης Κ. Πράσσος	»	Εμπορική Ακαδημία
40	1904-1906	Στέφανος Τρικκαλινός	Ιωάννινα	Πανεπιστήμιον
41	1906-1910	Βασιλική Μπογά	»	Αρσάκειον
42	1906-1910	Νικόλαος Φωλίδης	Ζίτσα	Διδασκαλείον Αθηνών
43	1910-1914	Ελπίς Παπαστεφάνου – Χρυσοχοΐδου	Ιωάννινα	Αρσάκειον
44	1910-1914	Ελένη Φίλη	Ζίτσα	Διδασκ. Νηπιαγωγ.
45	1910-1913	Βαρβάρα Τσίλη*	»	»
46	1911-1913	Κωνσταντίνα Γρηγορίου[3]	»	Αρσάκειον
47	1911-1913	Βαρβάρα Χρυσοχόου	»	»
48	1912-1915	Βασιλική Γιούνη[4]	»	»

[1] Βλ. για εξέλιξη πολυτεχνείου Κ. Η. Μπίρης, *Ιστορία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου μέχρι της ιδρύσεως των Ανωτάτων Σχολών*, μέρος Α΄, Αθήνα 1956, σ. 4 (ίδρυση Πολυτεχνείου ως αρχιτεκτονικής Σχολής με το διάταγμα της 31-12-1836). Στη συνέχεια – βλ. *ΜΕΕ*, τ. Κ΄, σ. 504 [λήμμα Πολυτεχνείον] – η ονομασία Πολυτεχνείο *εμφανίζεται το πρώτον τω 1882 ... εις αντικατάστασιν του Σχολείου Τεχνών* [μετεξέλιξη της Αρχιτεκτ. Σχολής το 1863] *ιδρύθη το 1887 η Σχολή Βιομηχάνων Τεχνών ως ανώτερον τεχνικόν ίδρυμα περιλαμβάνον 2 ανωτάτας σχολάς (πολιτ. μηχανικών και μηχανουργών) και μίαν μέσην, την των γεωμετρών και εργοδηγών.*

[2] Το πατρώνυμο είναι Σταύρος και όχι Δ[ημήτριος], όπως εκ παραδρομής αναγράφεται στο σχετικό κατάλογο.

[3] Υπήρχε τέτοιο επώνυμο στη Ζίτσα. Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, α/α 299: Γρηγορίου Χριστοδ. Βασίλειος, για τον οποίο σημειώνεται στο μητρώο η παρατήρηση *εν αφανεία*, και α/α 383: Γρηγορίου Χρ. Θεοδόσιος. Πιθανότατα η Κων/να Γρηγορίου ήταν αδελφή τους.

[4] Φαίνεται πως η Βασιλική Αθ. Γιούνη αποφοίτησε νωρίτερα από το 1915, αφού τον Απρίλιο του 1915 φέρεται ήδη ως απόφοιτος του Αρσακείου και διευθύντρια του εν Δοβρά Παρθεναγωγείου. Βλ. εφ. *Ήπειρος*, φ. 320 (520) / 3-4-1915 [αναγγελία αρραβώνων της μετά του γραμματέα του Ειρηνοδικείου Ζίτσας κ. Ιωάννου Χηνοπούλου]. Πρβλ. εφ. *Ταχυδρόμος των Ιωαννίνων*, φ. 30 / 14-2-1916, όπου αναγγελία γάμου τους. Το πιθανότερο είναι, όπως συνέβαινε συνήθως, ο γάμος να έθεσε τέρμα στην εκπαιδευτική σταδιοδρομία και της Β. Γιούνη [πρβλ. ανάλογη περίπτωση Αικατερίνης Καλογήρου – Ζέρβα]. Σχετικά με το χρόνο αποφοίτησής της, προφανώς είναι λαθεμένος, αν συσχετιστεί και με την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

49	1912-1915	Αικατερίνη Καλλιδοπούλου		

* Εσφαλμένη αναγραφή του τόπου καταγωγής [Ζίτσα αντί Ιωάννινα ή το αντίστροφο].

** Υπότροφος που η υποτροφία του επιβλήθηκε στα πλαίσια του συμβιβασμού με τους κληρονόμους.

Και ο κατάλογος αυτός φαίνεται πως είναι ελλιπής, όπως τουλάχιστον συνάγεται από τη μη καταχώριση της Ζιτσαίας υποτρόφου Σοφίας Βαλκάνου (βλ. σχετικά και κεφ. Δ΄ Διδάσκαλοι – Διδασκάλισσες, σ. 163, σημ. 2)[1], ενώ υπάρχουν πληροφορίες ότι εγκρίθηκε και η υποτροφία κατά το ίδιο έτος 1908 της Ιωαννίτισσας Ανδρονίκης Ν. Καντάρα[2].

Ο ελλειμματικός χαρακτήρας του καταλόγου δεν επιτρέπει να καταδειχθεί απόλυτα η εξ ημισείας αναλογία υποτρόφων από τα Γιάννινα και τη Ζίτσα, σύμφωνα με τη ρητή διάταξη της διαθήκης του Αν. Φιλίτη, ωστόσο τα ποσά ήταν εξίσου κατανεμημένα και διακριτά, ώστε δεν υπήρχε δυνατότητα υπεξαίρεσης από καμία πλευρά. Η παρατηρούμενη διαφορά υπέρ της κοινότητας Ιωαννίνων πιθανότατα οφείλεται σε πλημμελή καταχώριση στοιχείων[3]. Σε τελική ανάλυση τα δεδομένα είναι πολύ αποκαλυπτικά για την ευεργετική δράση και του κληροδοτήματος αυτού τόσο στην κοινότητα Ζίτσας όσο και στην κοινότητα Ιωαννίνων και για τη σημαντική ώθηση που με τη σειρά του προσέφερε στην ολοκλήρωση των σπουδών και στην αναπαραγωγή του εγχώριου επιστημονικού δυναμικού.

εσφαλμένη αναγραφή του 1912-15 ως χρόνου παροχής της υποτροφίας, αφού είναι διαπιστωμένο ότι η έναρξη της υποτροφίας της σημειώνεται κατά το σχολικό έτος 1911-12. βλ. ΣΔΕΓ, Ε6 / 453: επιστολή της εν Αθήναις Φιλεκπ. Εταιρείας προς τον πρόεδρο του ΣΔΕΓ, αρ. πρ. 122 / εν Αθήναις 23-6-1913, σχετική με φοίτηση σύσσιτων μαθητριών Κων/νας Γρηγορίου, Βαρβάρας Χρυσοχόου και Βασιλικής Γιούνη.

[1] Πρβλ. ΑΜΙ / Β.ΙΙΙ. Β3, *Απόφασις επί της περί ακυρώσεως της εκλογής εφοροεπιτρόπων Ζίτσης της ενεργηθείσης την 10ην Αυγ. 1903 δίκης*, αρ. 56 / 23-1-1904 [σ. 144-151], σ. 150. Σε απόρριψη ένστασης για εξαίρεση από τους εκλογικούς καταλόγους των ελεοδοτουμένων υποτρόφων, αναφέρονται μεταξύ άλλων και οι Ν. Αρ. Λιάσκος (μαθητής της Ζωσιμαίας 1902-04 – βλ. πίνακα 9, αρ. 153), Αν. Ν. Παπασταύρος, Ι. Χρυσοχόος, που δεν συμπεριλαμβάνονται στη σχετική κατάσταση υποτρόφων του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη. Είναι προφανές ή ότι παραλείφθηκαν ή ότι έλαβαν υποτροφία από άλλη πηγή. Η μόνη πιθανότητα στη δεύτερη περίπτωση είναι να δόθηκε η υποτροφία από τους διαχειριζόμενους την εποχή αυτή το κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου. Προς την κατεύθυνση αυτή μας προσανατολίζει δήλωση των εκτελεστών Κ. Παπασταύρου και Γ. Σακκά διά του τύπου ότι το κληροδότημα λειτουργεί και έργα εκτελούνται, μεταξύ αυτών δε αναφέρεται και χορήγηση υποτροφίας προς τον Δημ. Δαγκλή, πολέμιο εκ των υστέρων και κατήγορο του Παπασταύρου [μάλλον κατά το 1899-1900 για αποπεράτωση των σπουδών του, αφού είχε ήδη λήξει η υποτροφία του από το κληρ. Αν. Φιλίτη το 1898 και δεν είχε καταφέρει να αποφοιτήσει από την ιατρική Σχολή]. Βλ. σχετικά Εφ. *Πύρρος*, φ. 65 / 24-7-1904. Φαίνεται πως επρόκειτο για κινήσεις σκοπιμότητας και εντυπωσιασμού και όχι θεσμοθετημένη πρακτική, που άλλωστε δεν είχε συνέχεια.

[2] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστ. Γ. Προξ. προς ΣΔΕΓ, αρ. 492 / 28-8-1908 και συνημμένο πρακτικό, εν Ιωαννίνοις 27-8-1908.

[3] Ας σημειωθεί εν προκειμένω ότι υπήρχε περίπτωση να μην καλυφθεί όλο το ποσό, εξαιτίας ενδεχομένως της μη ύπαρξης υποψηφίων υποτρόφων για την αποστολή τους στην Αθήνα. Το διαθέσιμο υπόλοιπο διετίθετο για άλλους υποτρόφους στο εγγύς μέλλον. Πρβλ. ανάλογη περίπτωση ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Επιστολή ΣΔΕΓ προς Δ. Κ. Φιλίτη και Μ. Θεοδοσιάδη, εκτελεστές της διαθήκης Αν. Φιλίτη, αρ. 264, Αθήνα 22-9-1888. Ο Σύλλογος πληροφόρησε τους εκτελεστές ότι ο αριθμός των υποτρόφων της κοινότητας *είναι ελάσσων του των Ιωαννίνων...ο Σύλλογος σκοπόν έχει να ενεργήση εν καιρώ την πρόσληψιν τοιούτων εις τας πρακτικάς ενταύθα σχολάς, οίον η γεωργική, η των βιομηχάνων τεχνών και η της σιδηρουργίας, όπως οι εξ αυτών εξερχόμενοι δυνηθώσι να φανώσι χρήσιμοι οσονδήποτε εις την γενέτειραν του ευεργέτου.* Πρβλ. επίσης *ό. π.*, επιστολή των εφόρων Ζίτσας Γ. Μ. Γκάλγκου και Ν. Σκουρογιάννη προς πρόξ. κ. Γ. Δοκόν, Ιωάννινα 23-1-1897, με την οποία εξαιτούνται παρά του Συλλόγου να χορηγήσει κάποιο επίδομα στους Εμμ. Μίσιο και Ι. Ν. Αλεξίου από το κληροδότημα Αν. Φιλίτη, για αποπεράτωση των Γυμνασιακών τους σπουδών, επειδή δεν ορίστηκε τρίτος υπότροφος της κοινότητας για την Αθήνα και δεν υπάρχει τέτοιος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Για την καλύτερη υλοποίηση του σκοπού του κληροδοτήματος, όπως αυτός οριζόταν από το πνεύμα της διαθήκης, ο ΣΔΕΓ, στα χέρια του οποίου εναπέθεσε τη διαχείριση της περιουσίας του ο διαθέτης, κατάρτισε κατά καιρούς κανονισμούς παροχής υποτροφιών. Έχουμε υπόψη μας δύο τέτοιους κανονισμούς. Ο πρώτος περιέχεται σε επιστολή του ΣΔΕΓ προς το μητροπολίτη Γιαννίνων Σωφρόνιο[1]. Στην επιστολή εκτίθενται σύντομα ο σκοπός του κληροδοτήματος, η μετά το Δεκέμβριο του 1883 – ημερομηνία θανάτου του διαθέτη Αν. Φιλίτη – περιπέτεια του κληροδοτήματος λόγω των αξιώσεων που ήγειραν οι συγγενείς και ο επιτευχθείς συμβιβασμός. Στα πλαίσια του συμβιβασμού ο ΣΔΕΓ υποχρεούται να πέμψει στην Ευρώπη επί 3/ετία για ολοκλήρωση των σπουδών του τον Χριστάκη Δαμιανόν του Γεωργίου, υιό της ανεψιάς του διαθέτη Αικατερίνης Δαμιανού, το γένος Φιλίτη[2]. Η υποτροφία είναι 3000 χρ. φρ. ετησίως και άρχισε να καταβάλλεται από 1ης-9-1886. Όμως επειδή η δαπάνη αυτή μειώνει σχεδόν στο μισό το ορισμένο για υποτροφίες ποσό από τη Ζίτσα και τα Ιωάννινα το Συμβούλιο του ΣΔΕΓ αποφάσισε ότι επί του παρόντος δεν είναι δυνατή η αποστολή υποτρόφων στην Αθήνα ή στην Ευρώπη αλλά μόνο στο Γυμνάσιο των Ιωαννίνων τεσσάρων τον αριθμό (2 από κάθε κοινότητα), που έχουν τα απαιτούμενα προσόντα. Στη συνέχεια παρατίθενται σύντομα οι όροι που έθεσε ο ΣΔΕΓ για την πρόσληψη υποτρόφων:

Α΄. Κάθε κοινότητα προτείνει 5 μαθητές στην επιτροπεία που αντιπροσωπεύει το Σύλλογο (Έλληνα πρόξενο και μητροπολίτη Ιωαννίνων), αποφοίτους του σχολαρχείου ή της Α΄ και Β΄ γυμνασιακής τάξης.

Β΄. Τα απαραίτητα δικαιολογητικά είναι 1) Πιστοποιητικό εφορείας επικυρωμένο από αρμόδια εκκλησιαστική αρχή, στο οποίο να εμφαίνονται καταγωγή, τόπος γέννησης, ηλικία, επάγγελμα πατέρα, αριθμός μελών οικογένειας, ποιος εκ των γονέων βρίσκεται εν ζωή 2) πιστοποιητικό απορίας 3) όλα τα ενδεικτικά δημοτικού και Ελληνικού σχολείου, Σχολαρχείου και Γυμνασίου, όπου να φαίνεται ότι ο υποψήφιος δεν έλαβε βαθμό κατώτερο του άριστα στο δημοτικό και ελληνικό σχολείο ή λίαν καλώς τουλάχιστον στο σχολαρχείο και στο Γυμνάσιο 4) πιστοποιητικό καλής διαγωγής στην κοινωνία και στα σχολεία.

Γ΄. Μετά την υποβολή των δικαιολογητικών η επιτροπή προβαίνει στην εκλογή 4 υποτρόφων.

Δ΄ - Ε΄. Η επιτροπή στη συνέχεια υποβάλλει τα αποτελέσματα της εκλογής στην κρίση του ΣΔΕΓ (μαζί με πίνακα και δικαιολογητικά και των λοιπών προταθέντων) και ο ΣΔΕΓ λαμβάνοντας υπόψη την έκθεση της επιτροπής επικυρώνει την εκλογή αν δεν υπάρχει κάτι που να την απαγορεύει.

ΣΤ΄- Ι΄. Κάθε υπότροφος θα παίρνει 3 λίρες το μήνα για συντήρησή του, θα παρουσιάζει δε ανά τριμηνία πιστοποιητικό επίδοσης στα γράμματα και καλής διαγωγής από το Γυμνασιάρχη που θα στέλλεται από επιτροπή στο ΣΔΕΓ. Αν η διαγωγή είναι ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του μαθητή μπορεί ο υπότροφος να απολυθεί και εντός του σχολικού έτους και να αντικατασταθεί με άλλον, εφόσον ο ΣΔΕΓ το εγκρίνει. Αν δεν προβιβαστεί στις ενιαύσιες εξετάσεις με βαθμό καλώς τουλάχιστον, χάνει επίσης το δικαίωμα της υποτροφίας και αντικαθίσταται. Η υποτροφία παύει όταν ο υπότροφος πάρει απολυτήριο γυμνασίου. Ο χρόνος της υποτροφίας θα αρχίζει από της 1ης του επομένου από της εγκρίσεως μηνός.

Η επιστολή καταλήγει με τη γνωστοποίηση ότι ο ΣΔΕΓ καθιστά το μητροπολίτη και το γενικό Πρόξενο επιτρόπους και αντιπροσώπους του και εκφράζεται η

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. Β4, αρ. 709 / 14-3-1887 [καταχώριση επιστολής του ΣΔΕΓ προς το μητροπ. Ιωαννίνων Σωφρόνιο].

[2] Πρβλ. και ΑΜΙ, Φάκ. Κληροδοτήματα, υποφ. Κληροδ. Δημ. και Αναστ. Φιλίτη, Πράξη συμβιβασμού επί της κληρονομίας Αν. Δ. Φιλίτου, *ό. π.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πεποίθηση ότι θα συνδράμουν το ΣΔΕΓ στην εκτέλεση και ακριβή τήρηση της θέλησης του διαθέτη.

Πάντως, από το σχετικό κατάλογο των υποτρόφων φαίνεται πως πολύ γρήγορα – ήδη από το 1888 – επιλέχτηκαν υπότροφοι και για την Αθήνα, γεγονός που παραπέμπει σε αύξηση των εσόδων από τόκους του Φιλίτειου κληροδοτήματος. Σχετικά με την επιλογή των υποτρόφων, φαίνεται πως ο ΣΔΕΓ επιχείρησε να εφαρμόσει κατά γράμμα τους όρους του κανονισμού αυτού, όπως προκύπτει από επιστολή του μητροπολίτη προς τους εφόρους Ζίτσας[1], από την οποία πληροφορούμαστε την απόρριψη 3 υποψηφίων υποτρόφων από Ζίτσα (Αθανάσιος Σλήτας με απολ. Γυμν. σχ. καλώς 2 ½, Γεώργιος Στέργιος: καλώς 3 ½ και Ν. Βάης, *μη προσενεγκών ενδεικτικά προόδου*) επειδή δεν πληρούσαν το σχετικό με τις επιδόσεις / βαθμολογία του από 27-2-1887 και υπ' αρ. 81 Κανονισμού των υποτροφιών άρθρο. Επιπλέον το συμβούλιο (μητροπ. και γεν. πρόξενος) διέταξε την επανάληψη της διακηρύξεως των υποτροφιών, στα πλαίσια της οποίας *έσονται δεκτοί και μαθηταί του Σχολαρχείου και του Γυμνασίου, και εκ Ζήτζης συμμορφούμενοι προς τα κεκανονισμένα, προς πλήρωσιν της κενής θέσεως υποτρόφου εκ Ζήτσης είτε εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω είτε εν τω Γυμνασίω Ιωαννίνων*. Ωστόσο, με παρεμβάσεις και πιέσεις διάφορες, φαίνεται πως εύκολα καταστρατηγούνταν αυτές οι αποφάσεις, αφού στον κατάλογο υποτρόφων του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη οι Αθ. Σλήτας και Ν. Βάης «φιγουράρουν» ως υπότροφοι το διάστημα αυτό (1890-94 και 1891-93 αντίστοιχα). Ο Ν. Βάης ενδεχομένως να προσκόμισε τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, στην περίπτωση όμως το Σλήτα φαίνεται πως τελικά καταβλήθηκε εκ των υστέρων για το 1890 η υποτροφία, ενώ η διάρκειά της περιορίστηκε σε δύο χρόνια (1890-92)[2]. Μόνο ο Γ. Στέργιος έλαβε υποτροφία αρκετά αργότερα και, αν τα στοιχεία είναι ακριβή, μόνο για ένα έτος (1893-94).

Ο 2ος κανονισμός συντάχτηκε το 1905[3] (τέθηκε σε ισχύ από 1ης Σεπτεμβ. 1905), περιλαμβάνει 15 άρθρα και περιέχει κάποιες τροποποιήσεις σε σχέση με τον προηγούμενο κανονισμό, του οποίου καταργούνται όλες οι διατάξεις[4], επί το αυστηρότερο και επί το πολυπλοκότερο (περισσότερα δικαιολογητικά, εξετάσεις, μεγαλύτερες υποχρεώσεις, απειλή δικαστικής δίωξης σε περίπτωση αθέτησης των συμφωνηθέντων και μη επιστροφής των καταβληθέντων ποσών κτλ.). Τα κυριότερα σημεία του συνοψίζονται στα εξής:

Ο ΣΔΕΓ έχει το δικαίωμα να διορίζει υποτρόφους από τη Ζίτσα και τα Ιωάννινα σε ίσο αριθμό από τις δύο κοινότητες και ανάλογο με τα εισοδήματα του κληροδοτήματος. Υπότροφοι μπορούν να γίνουν οι πατρόθεν και μητρόθεν καταγόμενοι από τις 2 κοινότητες, επιμελείς, καλής διαγωγής και ιδιάζουσας ευφυίας, άποροι και μη υπερβάντες το 21ο έτος της ηλικίας τους, αρτιμελείς και υγιείς (τα αποδεικτικά των προσόντων τους πρέπει να υπογράφονται από τους δημογέροντες και ιερείς και να επικυρώνονται από το μητροπολίτη Ιωαννίνων και το γενικό πρόξενο της Ελλάδας). Στα Ιωάννινα αποκαθίσταται διαρκής επιτροπεία του ΣΔΕΓ, αποτελούμενη από τους δύο ανωτέρω και το Γυμνασιάρχη της Ζωσιμαίας Σχολής, που αναγγέλουν στις 2 κοινότητες τις κενές θέσεις και καλούν τους ενδιαφερόμενους να υποβάλλουν τα σχετικά δικαιολογητικά (αίτηση, πιστοποιητικά καταγωγής,

[1] Πρβλ. Αρχείο Τρίμμη, Επιστολή Γρηγορίου, μητρ. Ιωαννίνων προς τους προκρίτους και εφόρους των σχολείων Ζήτσης, με ημερ. 24-1-1891.

[2] Πρβλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Επιστολή Αθ. Σλήτα προς το Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, Λάρισα 3-9-1906.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Κληροδοτήματα, υποφ. Κληρ. Αν. Φιλίτη, Κανονισμός των υποτροφιών του κληροδοτήματος Αναστασίου Φιλίτου / 10-8-1905. Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: Κανονισμός των υποτροφιών του κληρ. Αν. Φιλίτου, εν Αθήναις τη 10-8-1905.

[4] Ενδεχομένως στο μεταξύ να προέκυψε και άλλος (ή και άλλοι) κανονισμός, η απουσία ωστόσο σχετικής πληροφόρησης επιβάλλει η σύγκριση να περιοριστεί μεταξύ των δύο γνωστών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενδείας, καλής διαγωγής, ευφυίας και ηλικίας από την κοινότητα, ιατρικό πιστοποιητικό αρτιμέλειας και υγείας, πιστοποιητικό ευδοκίμου αποφοιτήσεως Β^ης και Γ^ης Τάξεως ελληνικού γυμνασίου αναγνωρισμένου από την ελληνική κυβέρνηση, αν πρόκειται για πρόσληψη υποτρόφου σε Διδασκαλείο ή άλλη σχολή που απαιτεί το βαθμό αυτό της προόδου, ή απολυτήριο Γυμνασίου με βαθμό "καλώς" τουλάχιστον, αν πρόκειται να προσληφθεί σε άλλη σχολή, π.χ. στη σχολή των Βιομηχάνων Τεχνών, Πανεπιστήμιο κτλ. Για τις νεάνιδες που θέλουν να τελειοποιήσουν τις σπουδές τους στο Αρσάκειο απολυτήριο Παρθεναγωγείου Ιωαννίνων ή άλλου ομοιοβάθμου)[1].

Οι υποψήφιοι, μετά την ορισμένη προθεσμία υποβολής των δικαιολογητικών, υφίστανται ενώπιον 3/μελούς εξεταστικής επιτροπής (γυμνασιάρχης, ένας καθηγητής των Ελληνικών και ένας των μαθηματικών) γραπτές εξετάσεις σε θέματα αντιπροσωπευτικά της τάξης από την οποία προέρχονται ή, εάν είναι απόφοιτοι Γυμνασίου και πρόκειται να σπουδάσουν στη Σχολή των Βιομηχάνων Τεχνών, επιπλέον και σε θέματα από την ύλη της ΣΤ΄ τάξης του εν Αθήναις Πρακτικού Λυκείου. Τα αποτελέσματα, με πίνακα βαθμολογίας και τα βαθμολογηθέντα γραπτά θέματα, δίνονται από την επιτροπή στο γενικό πρόξενο μαζί με έκθεση της αντιπροσωπευτικής επιτροπείας και στέλνονται στο ΣΔΕΓ που έχει τον τελικό λόγο. Όποιος δεν λάβει βαθμό «καλώς» τουλάχιστον αποκλείεται. Από τις εξετάσεις απαλλάσσονται όσοι απόφοιτοι Γυμνασίου θα εγγραφούν στο Διδασκαλείο, για το οποίο αρκεί ο βαθμός «καλώς» του απολυτηρίου. Σχετικός πίνακας των υποτρόφων κοινοποιείται από το ΣΔΕΓ στις 2 κοινότητες.

Οι υπότροφοι υποχρεούνται να υποδείξουν αξιόχρεο εγγυητή που θα συνυποσχεθεί με αυτούς με συμβολαιογραφική πράξη ότι θα ακολουθήσουν τα μαθήματα της σχολής με επιμέλεια και θα είναι υποδείγματα σωφροσύνης και καλής διαγωγής, να εγκατασταθούν και να προσφέρουν υπηρεσίες μετά το πέρας των σπουδών τους στην πατρίδα τους για ίσο διάστημα με το της υποτροφίας ή σε άλλη πόλη της Ηπείρου ή της δούλης Ελλάδας μετά από έγκριση του συλλόγου – διαφορετικά υποχρεούνται να επιστρέψουν τα τροφεία και τα δίδακτρα. Αν υπότροφος απορριφθεί κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις χάνει αυτομάτως την υποτροφία, επιπλέον όλοι οι υπότροφοι διατελούν υπό την άμεση επίβλεψη του Συλλόγου που αποφασίζει αν τελικά ο υπότροφος θα λάβει την υποτροφία (π. χ. αν το συμβούλιο κρίνει ότι η διαγωγή του υποτρόφου είναι ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του μαθητή, του στερεί τα χρήματα και δεν επιτρέπεται καμιά προσφυγή ή αίτηση αποζημίωσης). Ο εκπεσών της υποτροφίας υποχρεούται στην επιστροφή των δαπανηθέντων ακόμη και διά της δικαστικής οδού. Τέλος, ο υπότροφος πρέπει κάθε τρίμηνο να προσκομίζει ενδεικτικό του διευθυντή της σχολής περί τακτικής φοιτήσεως και καλής διαγωγής, όρος απαραίτητος για την καταβολή του αντίστοιχου ποσού[2].

---

[1] Το άρθρο 5 του κανονισμού αυτού τροποποιήθηκε το 1909 δι' αποφάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου εν τη συνεδρία της 29-7-1909. Σύμφωνα με τη νέα διατύπωση: *Αι εκ Ζίτσης και Ιωαννίνων νεάνιδες προκειμένου να προσληφθώσι, κατά τας διατάξεις του παρόντος κανονισμού, υπότροφοι προς τελειοποίησιν των σπουδών αυτών εν τω Αρσακείω, υποχρεούνται να προσαγάγωσιν απολυτήριον δημοτικού σχολείου τουλάχιστον, μετά του βαθμού «λίαν καλώς». Διά το διδασκαλείον των Νηπιαγωγών υπότροφοι προσλαμβάνονται αι φέρουσαι απολυτήριον της 8ης τάξεως ανωτέρου παρθεναγωγείου μετά βαθμού «λίαν καλώς».* Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. Ε6 / 453: οπισθογραφημένη επισημείωση σε σχέδιο κανονισμού [προσχέδιο μάλλον] των υποτροφιών κληρ. Αν Φιλίτου [εγένετο εν Αθήναις τη 10-8-1905].

[2] Η «έκπτωση» της αιτουμένης βαθμολογίας όσον αφορά στους αποφοίτους Γυμνασίου (βαθμός απολυτηρίου «καλώς» αντί του «λίαν καλώς» του προηγούμενου κανονισμού) αποτελεί μια κίνηση ρεαλισμού, λόγω της δυσκολίας να εξευρεθούν υποψήφιοι με υψηλή βαθμολογία. Πρβλ. και ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: επιστολή Ελένης Κ. Φίλη προς κ. Στέφανο Σκουλούδη, Σύμβουλο του ΣΔΕΓ, Αθήνα 2-7-1908.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τηρήθηκε άραγε στην προκειμένη περίπτωση η θέληση του διαθέτη; Κάθε άλλο, αν κρίνουμε από τις έντονες και εξαιρετικά δηκτικές επικρίσεις που διατυπώνει ανώνυμος Ιωαννίτης στην εφημερίδα *Πύρρος* κατά των εμπλεκομένων στις σχετικές διαδικασίες (προξένου, μητροπολίτη, Συλλόγου κτλ. – βολές κατά του προξένου Ν. Μπέτσου για καταστρατήγηση της θέλησης του διαθέτη και αυθαίρετη επιλογή υποτρόφων): *...εκτελεσταί διαθήκης, είτε – είθε να μας διαψεύσητε σεις – πρόξενος λέγεται, είτε μητροπολίτης, είτε υπουργός, είτε σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, είτε αγνοώ πώς άλλως, σημαίνει πάντα καταχραστής της θελήσεως του διαθέτου. Κάποια μπιλιετάκια κυκλοφορούντα, κάποιοι ποδόγυροι, κάποιαι κοινωνικαί υποχρεώσεις ή φιλίαι ανακατεύονται εις το μέσον και η θέλησις του διαθέτου πλαστογραφείται πάντα και κουρελιάζεται.*

Επί του παρόντος δεν προχωρούμεν πλειότερον ουδέ αναφέρομεν πόσον σκανδαλωδώς επί μίαν σειράν ετών παρανόμως εκτελουμένη η Διαθήκη του αειμνήστου Φιλήτου, αντί της υποστηρίξεως πτωχών και φιλοτίμων νέων, ζητούντων ψωμί και μάθησιν μόνον, εχρησίμευσεν εις τον τέλειον καταρτισμόν μερικών σατύρων και μερικών αλκοολικών. Ενθυμούμεθα μόνον ότι πέρυσι εκ δημοσιογραφικής ανάγκης επισκεπτόμενοι το "Γκαιτέ" έτυχε να συναντήσωμεν κάποτε – κάποτε μόνον; – ένα από τους περιφήμους αυτούς υποτρόφους μετά του πατρός του (sic!) διεκδικούντα το ψαχούλισμα του μαστού ενός πορνιδίου του μπαλέτου ...[1]. Η διεκτραγώδηση της κατάστασης αφορά, όπως είναι φανερό, μια διαμορφωμένη κατά το παρελθόν τακτική για την οποία περιττεύουν τα σχόλια. Υπό την έννοια αυτή δεν θα ήταν άστοχη μια σύνδεση της αλλαγής του κανονισμού χορήγησης υποτροφιών με την από καιρό υποβόσκουσα κοινωνική κατακραυγή, την οποία ασφαλώς διερμηνεύει, έστω και καθ' υπερβολήν, ο άγνωστος αρθρογράφος.

Πληροφορίες για παρατυπίες και καταστρατήγηση της θέλησης του διαθέτη, για πρόκριση σε ορισμένες περιπτώσεις των εύπορων αντί των ενδεών, συνθέτουν το αναγκαίο συμπαρακολούθημα και της λειτουργίας του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη. Επιπροσθέτως το σκηνικό της διεκδίκησης μιας θέσης υποτρόφου παρουσιάζεται ιδιαίτερα επιβαρυμένο από φαινόμενα και πρακτικές αρνητικές μεν, που ωστόσο αποκαλύπτουν με τον πιο αδιαμφισβήτητο τρόπο τη σημασία των κληροδοσιών αυτού του τύπου και την άμεση συνάρτηση των σπουδών με τον οικονομικό παράγοντα. Από την άποψη αυτή δεν είναι περίεργο που στον αγώνα δρόμου για την ευόδωση του στόχου επιστρατεύονται διάφορα μέσα (προσπάθειες υποσκελισμού[2], αναζήτηση ερεισμάτων σε ισχυρούς τοπικούς παράγοντες, ένταξη σε κομματικές παρατάξεις κτλ.) και δεν είναι απορίας άξιο πώς ορισμένες φορές υπερτερούν οι έχοντες τις απαραίτητες διασυνδέσεις, και αυτοί προέρχονται από τις πιο «διακεκριμένες» κοινωνικές κατηγορίες, ενώ άλλοι, με χαμηλό οικονομικοκοινωνικό αντίκρισμα, παρόλο που θα έπρεπε αυτοί κατ' εξοχή να προωθούνται, αποκλείονται. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η περίπτωση του Πέτρου Χρ. Δρόσου, απόφοιτου του Σχολαρχείου της Ζίτσας με βαθμό λίαν καλώς 7 και 17/23[3], ο οποίος ζήτησε υποτροφία προκειμένου να σπουδάσει κάποια τέχνη ή πρακτική επιστήμη,

[1] Εφ. *Πύρρος*, φ. 141 / 5-1-1906 [ανοιχτή επιστολή προς τον εν Ιωαννίνοις Γενικόν Πρόξενον της Ελλάδος αξιότιμον κ. Στουρνάραν].

[2] Πρβλ. *ΣΔΕΓ*, Φ. Ε6 / 453: Επιστολή Αθ. Σλήτα προς το Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, Λάρισα 3-9-1906. Ο Σλήτας κάνει λόγο για αθέμιτες μεθόδους των ανταπαιτητών, που οδήγησαν σε απόρριψη της υποψηφιότητας της αριστούχου κόρης του Σοφίας Σλήτα για το Αρσάκειο Αθηνών, όπως και στο παρελθόν είχαν επιφέρει διακοπή της δικής του υποτροφίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο.

[3] Βλ. *ΣΔΕΓ*, Φ. Ε6 / 453: αίτηση του Π. Χ. Δρόσου προς γεν. πρόξ. στα Ιωάννινα, εν Ιωαννίνοις 31-12-1902.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του Ι. Δ. Παπαγεωργίου[1] και του Ι. Λιάπη, που τον πρότεινε η κοινότητα για παιδαγωγικές σπουδές στο εξωτερικό, και όμως η υποψηφιότητά τους απορρίφθηκε[2]. Από την άλλη μεριά έντονες διαμαρτυρίες των κατοίκων επέσυρε η επιλογή των Χρόνη Παπαχρόνη και Δημοσθένη Κ. Πράσσου, αντίδραση που θεμελιώθηκε στο σκεπτικό ότι *είνε πλουσιώτατοι συγκρινόμενοι προς τους άλλους υποψηφίους και δύνανται κάλλιστα εξ ιδίων να συνεχίσωσι τας σπουδάς των...*[3].

Είναι προφανές ότι προβλήματα ανάλογου χαρακτήρα εμπόδισαν σε ορισμένες περιπτώσεις τη συνέχιση σπουδών νέων ευφυών, που δεν διέθεταν τα μέσα για συντήρηση. Υπό την έννοια αυτή δεν επιτεύχθηκε πάντοτε ο κύριος σκοπός της υποτροφίας, η άρση των ταξικών φραγμών στη μορφωτική προσπάθεια. Ανεξαρτήτως των προβλημάτων πάντως που ανεφύησαν κατά καιρούς, ακόμη και της ύπαρξης ενδεχομένως κάποιων ακραίων καταστάσεων όπως αυτές που περιγράφηκαν παραπάνω, είναι γεγονός ότι ο θεσμός των υποτροφιών εν γένει υπήρξε για τη Ζίτσα άκρως ωφέλιμος και αποδοτικός και αναδείχτηκε σε σημαντικό μοχλό ανάπτυξης εκπαιδευτικής κινητικότητας και σε κατηγορίες που το κοινωνικο-οικονομικό τους status λειτουργούσε απαγορευτικά προς μια τέτοια κατεύθυνση. Αν οι διαδικασίες επιλογής δεν ήταν πάντα οι πρέπουσες και ενδεδειγμένες, υπάρχουν ωστόσο πάμπολλα παραδείγματα νέων υποτρόφων που όχι μόνο πληρούσαν τα σχετικά κριτήρια, αλλά δικαίωσαν με τον καλύτερο τρόπο τις προσδοκίες και τους στόχους τῶν διαθετών (Ν. Ξυλάνης, Δ. Γουδίνος, Ι. Τζέτζης, Ν. Φωλλίδης κλπ.). Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή και συνάμα άκρως συγκινητική είναι η επιστολή του Βασιλείου Ι. Λεοντίδη, υποτρόφου του Δοσιθείου κληροδοτήματος στο Διδασκαλείο Αθηνών (1881-1885), προς τους επιτρόπους του κληροδοτήματος στο Βουκουρέστι Δημ. Ζητσαίο και Νικόλαο Μπουτάτη, αμέσως μετά την αποφοίτησή του (1884). Αφού ευχαριστεί την επιτροπή για την πρόθυμη ανταπόκρισή της στην αίτησή του για χορήγηση υποτροφίας – του δόθηκε τετραετής συνδρομή –, καθιστά γνωστό ότι του ήρκεσαν τρία έτη για την αποφοίτησή του από το Διδασκαλείο και καταλήγει: *παρακαλώ την συνδρομήν του τετάρτου έτους αρχομένην από της πρώτης του προσεχούς Οκτωβρίου, να μοι την αποστείλη και την οποίαν δεν θα δαπανήσω επί ματαίω, ουδέ εις οικογενειακάς ανάγκας αλλ' εις απόκτησιν Βιβλιοθήκης και αγοράν οργάνων της Φυσικής και της Χημείας, λίαν μοι αναγκαίων προς διδασκαλίαν όντων. Άνευ καταλλήλου Βιβλιοθήκης και συντόνου ακολούθως μελέτης, ουδείς επιστήμων δύναται να προάξη και βελτιώση εαυτόν. Εκ του μισθού τον οποίον εις το εξής θα*

---

[1] Βλ. *ό. π.*: αίτηση Ι. Δ. Παπαγεωργίου προς γεν. πρόξ., Ζίτσα 17-12-1902, με την οποία ως πένης ζητά να οριστεί υπότροφος για σπουδή *τέχνης τινος*. Πρβλ. *ό. π.* και ανάλογη αίτηση – απορρίφθηκε και αυτή – του Ι. Ν. Αλέξη, μαθητή της Β΄ Γυμν. τάξεως, προς το γεν. πρόξενο Ν. Μπέτσο [αρ. πρ. 3 / ελήφθη 5-1-1903], με την οποία εκδήλωνε την επιθυμία να συνεχίσει τις σπουδές του ως υπότροφος του κληρ. Αν. Φιλίτη στη Ριζάρειο Σχολή και στη συνέχεια να περιβληθεί το ιερατικό σχήμα.

[2] Ειδικότερα στη φάση αυτή (1902 / αρχές 1903) προβλήθηκαν 10 υποψηφιότητες, μεταξύ των οποίων και οι Λεωνίδας Βαζίνας, Βασίλειος Γ. Φωλλίδης, Πέτρος Κ. Τσέλιος και Ζώης Κ. Μπουτάτης. Βλ. ΣΔΕΓ, *ό. π.*: κατάλογος υποψηφίων υποτρόφων, [1902], όπου αναγράφονται τα προσόντα τους περιληπτικά. Οπωσδήποτε από την άποψη των τυπικών προσόντων φαίνεται πως οι επιλεγέντες Δ. Πράσσος και Χρ. Παπαχρόνης υπερτερούσαν, φέροντες μεγαλύτερο βαθμό προόδου – εξαιρουμένου του Πέτρου Δρόσου – (καλώς 6,25 και καλώς 7 αντίστοιχα) και διαγωγήν αρίστην, αλλά στο ζήτημα της απορίας μειονεκτούσαν εμφανώς τουλάχιστον έναντι ορισμένων άλλων συνυποψηφίων τους, όπως οι Ι. Λιάπης, Π. Δρόσος, Ι. Αλέξης.

[3] ΣΔΕΓ, *ό. π.*: επιστολή διαμαρτυρίας ιερέων, δημογερόντων και κατοίκων Ζίτσας προς το μητροπολίτη Σωφρόνιο, Ιωάννινα 13-3-1903 [συνολικά υπογράφουν 126 άτομα]. Πρβλ. *ό. π.*: κατάλογος υποψηφίων υποτρόφων, [1902], όπου καθίσταται φανερό ότι πράγματι οι διαμαρτυρίες των κατοίκων έχουν βάση, αφού ο μεν πρώτος *σπουδάζει από τινος την γαλλικήν γλώσσαν εν τινι καθολική σχολή της Σαντορίνης*, ενώ ο δεύτερος *ενεγράφη το έτος τούτο εις την σπουδήν των φυσικομαθηματικών εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω*.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λαμβάνω, δύσκολον, ίνα μη είπω αδύνατον, μοι φαίνεται να κατορθώσω την απόκτησιν ταύτης και των αναγκαίων οργάνων, καθ' ότι και εις αρκετά προς διατροφήν και ενδυμασίαν έξοδα ειμί υποβεβλημένος, και οικογενειακάς ανάγκας έχω. Εάν εις πάντα επιστήμονα καθίσταται αναγκαία και επαισθητή η Βιβλιοθήκη, αναγκαιοτέρα και επαισθητοτέρα καθίσταται εις παιδαγωγόν διδάσκαλον μέλλοντα να διαπλάση Ελληνοπρεπώς την καρδίαν των Ελληνοπαίδων παρ' ων και μόνον μέλλον ευτυχέστερον του παρόντος η πατρίς προσδοκά[1]. Ας σημειωθεί επιπροσθέτως ότι ο Β. Λεοντίδης αξιώθηκε του γενικού βαθμού «Άριστα» και αναγνωρίστηκε δημοδιδάσκαλος Πρώτης Τάξεως[2].

[1] Αρχείο Βούλας Λεοντίδη, Επιστολή Β. Ι. Λεοντίδη προς Δ. Ζητσαίο και Ν. Μπουτάτη / Αύγουστος 1884. Πρβλ. και Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β', σ. 256, σημ. 1, ο οποίος παρά τις επικρίσεις που διατύπωσε κατά των εκτελεστών του Δοσίθειου κληροδοτήματος, αναγνωρίζει ότι *εκ του κληροδοτήματος τούτου εξεπαιδεύθησαν και τινες συγγενείς του δείνος ή δείνος εκτελεστού, τιμήσαντες την πατρίδα και το γένος.*

[2] Βλ. *ό. π.*, Πτυχίο Διδασκαλείου Αθηνών του Βασιλείου Λεοντίδη εκ Ζήτσης Ηπείρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ – ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ

Ζ΄1. Σχολικές Βιβλιοθήκες

Είναι περιττό να τονιστεί η αναμφισβήτητη σημασία που έχουν οι σχολικές βιβλιοθήκες για την ευόδωση του εκπαιδευτικού έργου, πολύ περισσότερο που η απαγορευτική αφενός τιμή των βιβλίων για τα φτωχά βαλάντια κατά το τέλος του 18ου και την πρώιμη περίοδο του 19ου αιώνα[1] και η σπανιότητα ή και η έλλειψη εντύπων στα περισσότερα σχολεία της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων καθιστούσε δυσχερέστερη την ήδη δύσκολη πορεία κατάκτησης ακόμη και της στοιχειώδους γνώσης. Η Ζίτσα ευτύχησε να διαθέτει από πολύ νωρίς πλούσιες σχολικές βιβλιοθήκες, με σπάνια και ακριβά βιβλία, που επιπλέον εμπλουτίζονταν συνεχώς στη διάρκεια του 19ου αιώνα, έτσι ώστε και οι διδάσκοντες να μπορούν να προστρέχουν στα φώτα τους και να βελτιώνουν συνεχώς το γνωστικό και παιδαγωγικό τους επίπεδο αλλά και οι μαθητές να μη στερούνται την πρόσβαση σε ευρύτερες εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα γνώσεις.

Η πρώτη μνεία για ύπαρξη σχολικής βιβλιοθήκης στη Ζίτσα προέρχεται από το Λαμπρίδη και παραπέμπει στο 1804 ως χρόνο σύστασής της. Δυστυχώς η ρητή μαρτυρία του Λαμπρίδη δεν συνοδεύεται από ειδικότερες λεπτομέρειες σχετικά με το είδος και την ποσότητα των βιβλίων που περιείχε ή με τον ή τους ιδρυτές. Το μόνο προφανές στοιχείο φαίνεται να είναι ότι υποστήριζε τη λειτουργία *της κατά τους Ταξιάρχας κοινής σχολής Ζίτσης*, αν και κατά παράδοξο τρόπο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Λαμπρίδης προβάλλει τον ισχυρισμό ότι αποτελεί πρόδρομο σε σχέση με την ίδρυση σχολείου φαινόμενο.

Πολύ περισσότερες και συγκλίνουσες είναι οι πληροφορίες που αφορούν στη σύσταση βιβλιοθήκης στη σχολή των Ταξιαρχών από το φιλόμουσο ιεράρχη Κωνστάντιο Φιλίτη, επίσκοπο Μπουζαίου. Η δωρεά πλούσιας βιβλιοθήκης έρχεται να συμπληρώσει την υλικοτεχνική υποδομή που ο ίδιος δημιούργησε με την χρηματοδότηση πλήρους κτιριακού συγκροτήματος στο χώρο αυτό. Αμφιλεγόμενο ζήτημα παραμένει ο αριθμός των τόμων που την απάρτιζαν. Γίνεται λόγος για 4000 τόμους, για 2000[2], για 500[3], για 9000[4], για τόμους αξίας 4000 γροσίων[5] κτλ. Φαίνεται πως ο αριθμός 4000, όσο κι αν μοιάζει υπερβολικός, ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού αναφέρεται σαφώς και σε δημοσίευμα του Λόγιου Ερμή του 1819, καταχωρισμένο από έναν Νικόλαο Γεωργιάδη, Σμυρναίο, που βρισκόταν στο περιβάλλον του Κωνστάντιου[6] – ίσως να είχε βοηθηθεί από αυτόν στις σπουδές του. Επιπλέον ακολουθήθηκε μια διαδικασία συνεχούς εμπλουτισμού με νέα βιβλία[7].

---

[1] Βλ. για τιμές πώλησης των βιβλίων στις αρχές του 19ου αι. Γ. Παπαγεωργίου, «Μια εμπορική συντροφία στα Γιάννινα στις αρχές του 19ου αι. και οι μαρτυρίες από το κατάστιχό της για τη διακίνηση του Ελληνικού βιβλίου», *Γιάννινα – Ήπειρος 19ος-20ός αι. Ιστορία – Κοινωνία – Πολιτισμός (Γιάννινα 2-3-4 Δεκεμβρίου 1988). Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συνεδρίου*, Γιάννινα 1993, σ. 133-135, 139.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Ν. Φ., *Από την Ήπειρον. Η Ζίτσα*, σ. 2.

[3] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Γ. Δ. Τρίμμη, *Εξ ακοής περί της σχολής εις τους Ταξιάρχας πόται έγινε και από ποίον*, 1896: *περίπου τον πεντακοσήον τόμων, τα οποία εκαταστράφισαν από τους κατακερόν Διδασκάλους, διαλέγοντας τα καλίτερα ο καθής έμηναν μερικά άχριστα και εις ξένας γλόσας.*

[4] Βλ. Παπασταύρου, *ό. π.*, σ. 33. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 34. – ΑΔΣΖ, [Μ. Ζέρβας], *ό. π.*, σ. 6.

[5] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 58. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 116.

[6] Βλ. *Ερμής ο Λόγιος*, τόμος Θ΄ (1819), σ. 872. Πρβλ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 309.

[7] *Ερμής ο Λόγιος*, ό. π.: *... διορίσας να στέλλωνται κατ' έτος και άλλα, έως να συμπληρωθή βιβλιοθήκη πλουσία, περιεκτική όχι μόνον των Ελληνικών, αλλά και των αναγκαίων ευρωπαϊκών συγγραμμάτων.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ατυχώς δεν σώθηκε σχεδόν κανένα από τα βιβλία αυτά, με αποτέλεσμα η εικόνα που έχουμε να είναι ρευστή, γενική και αόριστη. Το μόνο βιβλίο που καταφέραμε να εντοπίουμε είναι το *Εγκυκλοπαιδείας Ελληνικών Μαθημάτων Γραμματικής, Ρητορικής και Ποιητικής τόμος 4ος* παρά Στεφ. Κομμητά αωιγ΄ 1813 εν Βιέννη[1], που απόκειται στη βιβλιοθήκη Μ. Γύρα (Γ.Δ. Τρίμμη). Πιθανότατα από τη βιβλιοθήκη της σχολής των Ταξιαρχών να προέρχεται και ο 10ος τόμος της σειράς του Κομμητά που σώζεται στη βιβλιοθήκη ΜΓ[2]. Κατ' επέκταση θα πρέπει να υποτεθεί ότι ολόκληρη η σειρά της *Εγκυκλοπαιδείας* του Κομμητά κοσμούσε τη βιβλιοθήκη της Σχολής, γνωστής ούσης εξάλλου της στενής σχέσης Κομμητά – Φιλιτών[3]. Επιπλέον θα πρέπει να θεωρηθεί αναμφισβήτητο ότι και τα βιβλία στα οποία ο Κωνστάντιος υπήρξε συνδρομητής[4] κατέληξαν τελικά, στα πλαίσια της ευγενούς δωρεάς του, στη βιβλιοθήκη της Σχολής. Αν μάλιστα πιστέψουμε αυτούς που πίσω από τον Κωνστάντιο βλέπουν την παρουσία και την επίνευση του Δοσίθεου, και πολλά από τα του Ουγγροβλαχίας φαίνεται να κόσμησαν τα ράφια της αυτής βιβλιοθήκης[5].

Ως αιτίες της εξαφάνισης της βιβλιοθήκης της σχολής των Ταξιαρχών (όχι μόνο της κοινής αλλά και της Ελληνικής, που συστεγάζονταν μέχρι το 1858) προβλήθηκαν η αδιαφορία των υπευθύνων (εφοροεπιτρόπων) και κυρίως η διαρπαγή των βιβλίων από τους κατά καιρόν διδασκάλους και λοιπούς λογίους. Πρόκειται, κατά τα φαινόμενα, για μια διαδικασία σταδιακής αποψίλωσης και αφαίμαξης, που διάρκεσε πολλά χρόνια. Η διαρπαγή έλαβε γενικότερο χαρακτήρα μάλλον μετά το 1870[6], οπότε ο φατριασμός και η οξύτητα μεταξύ των τοπικών ηγετικών παραγόντων ευνόησαν διαδικασίες αποδιοργάνωσης και μη ελέγχου των εκπαιδευτικών καταστημάτων, εντούτοις δεν ερμηνεύει επαρκώς την απώλεια τόσων πολλών βιβλίων. Ο αριθμός των 300 τόμων που ο Γεωργιάδης[7] αναφέρει ότι αριθμούσε ακόμη το 1889 η Σχολή είναι ενδεικτικός της αρνητικής αυτής εξέλιξης, σε τελική ανάλυση πάντως δεν αποσαφηνίζει απόλυτα την προέλευση αυτών των βιβλίων από την αρχική βιβλιοθήκη της Σχολής των Ταξιαρχών, αφού στην πορεία ενδέχεται να επιχειρήθηκε η αναπλήρωση των κενών με νέες δωρεές ή και αγορές. Άλλωστε η εκπαιδευτική διαδικασία όφειλε να εναρμονίζεται με τις εξελίξεις και να παρακολουθεί τη βιβλιοκίνηση, έστω και σε επίπεδο αποκλειστικά διδακτικών εγχειριδίων.

Αν προσθέσουμε στα ανωτέρω την καταστροφή ενός μεγάλου μέρους βιβλίων από σκοταδιστικούς κύκλους, δίνουμε εναργέστερα το περίγραμμα των φθοροποιών παραγόντων. Ειδικότερα η τύχη της βιβλιοθήκης της σχολής της Ζίτσας, τουλάχιστον ενός σημαντικού μέρους της, συνδέεται με τη φωτοσβεστική πολιτική του περιώνυμου για το βίο και την πολιτεία του μητροπολίτη Ιωαννίνων Ιωαννίκιου του Κρητός. Ο Ιωαννίκιος, σύμφωνα με ανταπόκριση από τα Γιάννινα της εφ. *Αθηνά*[8], *σκοταδιστικώ ζήλω κινούμενος και εκλαβών το σύνολο σχεδόν των εν ταις βιβλιοθήκαις Ζίτσας και Ιωαννίνων εντύπων ως πηγήν αθεΐας παρέδοσε στο πυρ 2000*

---

[1] Στο παράφυλλο: *και τόδε συν τοις άλλοις εκ της βιβλιοθήκης της εν Ζήτζη κατά τους Ταξιάρχας Κοινής σχολής αφιερωθέντων ός δ' εκ τούτου αποξενώσει αυτός [3 λ . δ .] αράς των αγίων πατέρων και των 7 οικουμενικών συνόδων [...] 1818* . Βλ. καταχώριση του εντύπου Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 54.

[2] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 55.

[3] Βλ. σχετικά κεφ. Η΄, σ. 334 [-335], σημ. 5.

[4] Βλ. κατωτέρω, σ. 291-292, [και σημ. 1 της σ. 292].

[5] Βλ. ενδεικτικά όσα εντοπίσαμε σε καταλόγους συνδρομητών και όσα εστάλησαν στον Ουγγροβλαχίας από τον Κοραή, σ. 291-292, [και σημ. 1 της σ. 292], σ. 334[-335], σημ. 5.

[6] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, Ν. Φ., *ό. π.*, πληροφορία ότι διατηρήθηκε η βιβλιοθήκη της Σχολής των Ταξιαρχών που δωρήθηκε από τον Κωνστάντιο μέχρι το 1870, αλλά μετά ταύτα διηρπάγη υπό των κατά καιρούς διδασκάλων.

[7] Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 34.

[8] Βλ. εφ. *Αθηνά*, φ. 629 / 1-7-1839.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βιβλία της βιβλιοθήκης των Ιωαννίνων και 1500 τόμους της βιβλιοθήκης της Ζίτσας. Η *Αθηνά* προβαίνει σε σκληρούς χαρακτηρισμούς για τον Ιωαννίκιο (φανατικός καλόγερος, Ταρτουφο-καλόγερος κτλ) και του αποδίδει πρόθεση επιστροφής στο μεσαίωνα, αφού καταδιώκει τους καθηγητές ως αθέους, απαγορεύει παράδοση μαθημάτων όπως φιλοσοφία, Ελληνικά, Μαθηματικά, Γαλλικά, Λατινικά κτλ. εγκύκλια μαθήματα, προχωράει σε αφορισμούς από άμβωνος για τους αναγνώστες παρόμοιων βιβλίων και *αντικαθιστά διδασκάλους του Μεσαιώνος διά να διδάξουν την δυστυχή νεολαίαν τους ψαλμούς του Δαβίδ και τους λόγους του Μ. Βασιλείου*. Η εφημερίδα επανέρχεται[1] απαντώντας σε λιβελλογραφήματα που δημοσιεύτηκαν στην εφ. *Ελλάς*[2] από *παράσιτα τινά ανθρωπάρια του μητροπολίτη*, που φαίνεται επιχείρησαν να διασκεδάσουν τις σε βάρος του κατηγορίες, και επιμένει στις πληροφορίες της: τα βιβλία που κάηκαν δεν ήταν αμερικανικά βιβλιάρια, διότι στα σχολεία των Ιωαννίνων δεν διδάσκονται τοιαύτα, αλλά Μαθηματικά, Ελληνικά, Γαλλικά, Φιλοσοφία, Ηθική κτλ.. Άλλη αθηναϊκή εφημερίδα, ο *Αιών*[3], αφού επισημαίνει την προς το χειρότερο τροπή του μητροπολίτη μας πληροφορεί πως κατάργησε την Εγκυκλοπαίδεια του Θ. Φαρμακίδη και έβαλε στα σχολεία την του Πατούσα, άλλαξε επίσης τις γραμματικές του Βουτμάνου και του Γενναδίου με την του Λασκάρεως, κατηγορεί καθηγητές – διδασκάλους για ετεροδιδασκαλία και αθεΐα και έφθασε στο σημείο να καταφερθεί ακόμη και κατά του μακαρίτη Ψαλίδα και των μαθητών του, φαίνεται μάλιστα πως το μένος του στράφηκε ιδιαίτερα κατά των Ζαγορισίων. Τέλος, και στις δύο εφημερίδες, πέρα από την αντιδραστική του εκπαιδευτική συμπεριφορά και πρακτική, προβάλλονται και πλήθος άλλα κατορθώματα (καταχρήσεις, καταπιέσεις, χρηματισμός, προσπάθεια υφαρπαγής των μοναστηριακών εισοδημάτων κ.ά.)[4].

---

[1] Βλ. εφ. *Αθηνά*, φ. 676 / 9-12-1839.

[2] Εφ. *Ελλάς* (Αθηνών), φ. 20 / 8-11-1839. Στην πραγματικότητα το δημοσίευμα της *Ελλάδος* επιβεβαιώνει την αντιεκπαιδευτική συμπεριφορά του Ιωαννίκιου: [*Γράφουν από Ιωάννινα*] *Ο μητρ. Ιωαννίνων, τον οποίον σέβεται όλος ο ορθόδοξος κόσμος του λογικού ποιμνίου του, εκτός τριών τινων αλιτηρίων απεσφενδονισμένων εκτός της Ηπείρου και Θεσσαλίας, δεν έκαυσεν ειμή μόνον τα βιβλία των Αγγλικών βιβλικών Εταιρειών, και εκ τούτων μόνον εκείνα όσα περιείχαν δόγματα εναντία των ιερών γραφών, όσας παρελάβομεν από τους 70΄ και τους λοιπούς Θεοφόρους Πατέρας της Ορθοδ. Ανατ. Εκκλησίας. Διώκτης των φώτων και των σπουδαζόντων ταύτα δεν είναι ο σοφός Ιεράρχης της Ηπείρου, κάν διαρραγώσι κράζοντες οι τα τοιαύτα διασπείροντες. διώκτης όμως και άγρυπνος φύλαξ είναι κατ' εκείνων των ψευδοφώτων τα οποία αντίκεινται εις την Ορθόδ. του Χριστού Εκκλησίαν. διώκτης είναι κατ' εκείνων των ανθρώπων οίτινες υπό το πρόσχημα το διδασκαλικόν προσπαθούσι να ενσπείρωσιν εις την αθώαν ψυχήν της νεολαίας τον όφιν της αθεΐας, της ασεβείας, της δυσσεβείας και των αιρέσεων. διότι τα αληθή φώτα και οι αληθώς πεπαιδευμένοι είναι μακράν του να τείνωσιν εις ανατροπήν της θεσπεσίου και αμωμήτου Εκκλησίας του Χριστού, και των λαοσώων θρησκευτικών ορθοδόξων δογμάτων της. Οι αληθείς πεπαιδευμένοι και οι γνήσιοι Έλληνες είναι μακράν του να θέλωσι, διά να ευαρεστήσωσιν εις τον μεν και δε, να πωλήσωσιν την συνείδησίν των και να προδώσωσι την πάτριον των θρησκείαν διά αργύρια ως άλλος Ιούδας επρόδωκε τον Θεάνθρωπον Ιησούν και διδάσκαλόν του διά 30 αργύρια. Το δένδρον της αθεΐας, της ασεβείας, της δυσσεβείας και των αιρέσεων δεν προκόπτει, όχι, εις τα επισκιαζόμενα μέρη και φρουρούμενα υπό το άγρυπνον όμμα της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και του σοφού συνάμα και συνετού κλήρου της. Είθε τοιούτον τι δένδρον, το οποίον αλιτήριοι τινες προσπαθούν να φυτεύσωσιν εις την Ορθ. Ελευθέραν Ελλάδα, να μην προκόψη μηδ' εκεί. τοιαύτην διακοή ευχήν αποτείνει ο χριστεπώνυμος κλήρος της Ορθ. Ανατ. Εκκλησίας της υπό το στιβαρόν των Οσμανλίδων σκήπτρον διεπομένης, και όμως αθίκτου και αμώμου διαμενούσης, και ορθής πάντοτε ισταμένης χωρίς να δυνηθώσιν να κατισχύσωσι όσοι και εις τινα μέρη της Τουρκίας ηθέλησαν να διασπείρωσιν βιβλία και διδασκαλίας της ασεβείας, της δυσσεβείας και των αιρέσεων. Πύλαι άδου ου κατισχύσουσι.*

[3] Βλ. εφ. *Αιών*, φ. 120-121-122 / 1-1-1840.

[4] Πρβλ. και Γ. Πινδέας, «Έριδες και καταχρήσεις στα Γιάννινα», *ΗΕτ* ΙΔ΄ / 138 (1988), σ. 94-96. Για το βίο και την πολιτεία του Ιωαννίκιου βλ. επίσης Ελευθ. Ι. Νικολαΐδου, «Συμβολή στην ιστορία της εκκλησιαστικής και κοινοτικής ζωής στη μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων (1830-1840)», *ΗΗ* ΙΓ΄ (1991), σ. 114-125, όπου όμως δεν γίνεται καμιά μνεία στην καύση των βιβλίων. Πρβλ. εντούτοις σε αντιδιαστολή Νικ. Β. Τωμαδάκης, «Ο Κρης μητροπολίτης Ιωαννίνων Ιωαννίκιος από Ρεθύμνης (1838-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Είναι προφανές πως ό,τι συμβαίνει στα Γιάννινα λειτουργεί ως σημείο αναφοράς και για την επαρχία και επηρεάζει άμεσα την πορεία της εκπαίδευσης. Η παρέμβαση του Ιωαννίκιου στα εκπαιδευτικά πράγματα σημαίνει οπισθοδρόμηση, πολύ περισσότερο που έχουμε να κάνουμε με βασανιστική πορεία, δηλ. η παιδεία έτσι κι αλλιώς αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα και δυσχέρειες. Η επιλογή της Ζίτσας δεν είναι τυχαία – δείχνει ότι μαζί με τα Γιάννινα και περιοχές του Ζαγορίου σηκώνει το βάρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας και, αν και δεν διαθέτουμε συγκεκριμένες πληροφορίες, ακολουθεί μια σχετικά εκσυγχρονιστική τροχιά απαλλαγμένη από σκοταδιστικές αγκυλώσεις από τις πρώτες ήδη δεκαετίες του 19ου αιώνα, με άλλα λόγια για τη Ζίτσα η εποχή του Ψαλτηριού και του Οχτωηχιού φαίνεται πως έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί ή τουλάχιστον δεν δίνει τον τόνο στην παρεχόμενη εκπαίδευση.

Είναι περίεργο που δεν προβλήθηκε το γεγονός αυτό. Ενδεχομένως αντανακλά τις προσπάθειες εκκλησιαστικών και κοσμικών κύκλων να αποκρύψουν γεγονότα που δημιουργούσαν μια γενικότερη αρνητική σε βάρος της εκκλησιαστικής ιεραρχίας εικόνα. Εν πάση περιπτώσει μετά τη δραματική αυτή εξέλιξη δεν ανακόπηκε η διαδικασία εμπλουτισμού της εν λόγω βιβλιοθήκης. Κατά το 1861 ο Παναγιώτης Ι. Ζέρβας δώρισε τη βιβλιοθήκη του στην Ελληνική σχολή Ζίτσας, όπως σαφώς προκύπτει από τη διαθήκη του. Σε επιστολή των αντιπροσώπων της κοινότητας προς τοὺς εν Βουκουρεστίω εκτελεστές της διαθήκης του Π. Ζέρβα δηλώνεται η ασφαλής παραλαβή διά του κ. Ζώη Μπουτάτη των δωρηθέντων βιβλίων και εσωκλείεται ονομαστικός τους κατάλογος – ατυχώς δεν σώθηκε, έτσι μένουμε σε άγνοια για τον συνολικό τους αριθμό και τη θεματική τους. Προστίθεται, ενδεικτικό του πώς αξιολογήθηκε η προσφορά του Π. Ζέρβα, ότι *ο χρόνος δεν ηδυνήθη να εξαλείψη από της ευγενούς ψυχής του μακαρίτου τον πόθον της πατρίδος, αλλά καίτοι μακράν αυτής εκ φιλομούσου προαιρέσεως και Ελληνικού πατριοτισμού προσήνεγκε τη ιδιαιτέρα αυτού πατρίδι την γενναίαν συνδρομήν δωρήσας την εαυτού βιβλιοθήκην τη Ελλ. Σχολή Ζίτσης. Ούτω το όνομα του μακαρίτου ευφημούμενον παρά πάντων ανεξάλειπτον ενεχαράχθη εν ταις καρδίαις ημών και δεύτερον αναγράφεται εις τους δωρητάς της Σχολής μας μετά το του αοιδίμου Δοσιθέου. Ιδιαίτερον δε μέρος, περιέχον τα δωρηθέντα βιβλία, προσδιορισθήσεται κατά την Σχολήν φέρον την επιγραφήν «Βιβλιοθήκη του αειμνήστου Π. Ι. Ζέρβα»*[1]. Κατά πληροφορίες, πάντως, του Λαμπρίδη επρόκειτο για σπουδαία βιβλιοθήκη που όμως έφθασε στη Ζίτσα *εν καταστροφή και ατελεία, κλοπών ένεκεν*[2].

Να σημειωθεί πως κατά καιρούς και διάφοροι λόγιοι έστελναν βιβλία τους στη Ζίτσα, όπως για παράδειγμα ο Αναστάσιος Γούδας το ιατρικό του σύγγραμμα *Ιατρική Μέλισσα*[3], όπως προκύπτει από ευχαριστήρια επιστολή των επιτρόπων της

1840) και η καθιέρωσις του Νεομάρτυρος Γεωργίου των Ιωαννίνων (1839)», *ΗΗ* Η΄ (1986), σ. 8-12, όπου προβάλλεται ένα διαφορετικό πορτρέτο του Ιωαννίκιου, αυτό του καλού ποιμενάρχη και του φίλου της παιδείας, εικόνα που δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού προσκρούει σε πλήθος αντίθετων μαρτυριών.

[1] ΑΤΦ / ΚΓΚ, Επιστ. αντιπροσώπων της κοινότ. Ζίτσας, σ. 161 [1861]. Πρβλ. σχετικά με την αποστολή των βιβλίων Αρχείο Τρίμμη, επιστολές Χρ. Μπουτάτη προς Ζώη Κ. Μπουτάτη, Βουκουρέστι 16-7-1861 και 26-9-1861.

[2] Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 59. Οπωσδήποτε, ακόμη και αν ο Λαμπρίδης σφάλλει όσον αφορά στο χρόνο λεηλασίας των βιβλίων, είναι γεγονός ότι η βιβλιοθήκη του Π. Ζέρβα είχε στη συνέχεια όντως αυτή την τύχη. Βλ. σχετικά ΑΜΙ, Εφοροεπ. Εθν. κληροδ., *ό. π.*, [Ν. Ξυλάνης], σ. 14: ... *κατά μικρόν λεηλατουμένη εξηφανίσθη.*

[3] Πρόκειται για ιατρική εφημερίδα ή μάλλον περιοδικό εκδιδόμενο περιοδικώς κατά μήνα, από το έτος 1853 μέχρι το Μάιο του 1859 που διέκοψε την έκδοσή του, πιθανότατα για λόγους που σχετίζονται με τη δίωξη του Γούδα από το οθωνικό καθεστώς. Βλ. σχετικά με την προσωπικότητα του Γούδα και τη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σχολής Ζίτσας προς το συγγραφέα[1]. Στην επιστολή προβάλλονται δεσμοί φιλίας και προσωπική γνωριμία με τον φοιτητή τότε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Ζιτσαίο Μ. Χρυσοχόο, ωστόσο η χειρονομία του Γραμμενιάτη λογίου είναι αποκαλυπτική, πιστεύω, του γεγονότος ότι συμπεριλάμβανε τη Ζίτσα στις αξιόλογες πνευματικές εστίες της εποχής. Άλλωστε ας μη λησμονούμε ότι στην Ελληνική Σχολή της κοινότητας υπηρετούσε ευδοκίμως ο συμπατριώτης του Γεώργιος Καλτσόγιας.

Ειδική διάταξη για εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης της Ελληνικής και της αλληλοδιδακτικής σχολής περιλαμβάνεται και στη διαθήκη του Αν. Γουδίνου (1868), ωστόσο η επιθυμία του διαθέτη ποσώς εκπληρώθηκε. Αν δώσουμε βάση στα λεγόμενα του Λαμπρίδη[2] φαίνεται πως τα προορισμένα για αγορά βιβλίων ποσά έγιναν βορά των εν Ζίτση ενδημούντων τρωκτικών, είτε περιβάλλονταν το ένδυμα του εφοροεπιτρόπου ή του εκτελεστή ή άλλου ισχυρού (προύχοντος, δημογέροντος κτλ.), τουλάχιστον κατά το διάστημα 1873-1878 που οι πηγές προσφέρουν αφειδώλευτα δείγματα μιας σκληρής διαπάλης μεταξύ των επιτροπών του Δοσίθειου και του Γουδίνειου κληροδοτήματος, αλλά και, κυρίως, μεταξύ των επιτρόπων του Γουδίνειου κληροδοτήματος, διάστημα κατά το οποίο η κοινότητα σπαράχτηκε από διχαστικές πρακτικές και η ένταση και η οξύτητα χαρακτήριζαν τα κοινοτικά πράγματα[3], δεν φαίνεται να υπήρξαν εξ αντικειμένου περιθώρια για την υλοποίηση ανάλογων πρωτοβουλιών, αφού τα σχολεία έγιναν πεδίο της αντιπαράθεσης, τα αρνητικά αποτελέσματα της οποίας γεύτηκαν οι ατυχείς διδάσκαλοι, οι ταλαίπωροι μαθητές, ιδίως οι ενδεείς, η παιδεία γενικότερα[4]. Από μια άποψη η κακή κατάσταση

συγγραφική του δραστηριότητα Νικ. Δέγλερης – Βασ. Ρόζος, «Ο Γιαννιώτης ιατρός και λόγιος του ΙΘ΄ αιώνος Αναστάσιος Γούδας και η "Ιατρική Μέλισσα"», *ΗΗ* Γ΄ (1981), σ. 215-219.

[1] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ: Επιστ. επιτρόπων της Σχολής Ζίτσης προς τον αξιότιμον συντάκτην της εν Αθήναις Ιατρικής Μελίσσης, χ. χ. [προ του τέλους του 1859], σ. 186-187: *...επαινούντες τον πατριωτισμόν και την ευγενή φιλοτιμίαν υμών εκφράζομεν διά της παρούσης την προς υμάς βαθείαν ημών υποχρέωσιν ότι ετιμήσατε την ημετ. Σχολήν και κατεγράφητε μεταξύ των δωρητών αυτής...*

[2] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Β΄, σ. 60-61: *Παραδεγματικαί κατεστάθησαν αι έριδες των δύο εν Ζίτση επιτροπειών* [της Δοσιθείου και της Γουδινείου] *προς αλλήλας. Αυθαιρέτως και ιδιοτελώς εκατέρα τούτων ενεργεί προς βλάβην της νεολαίας. ... Ίνα δε την αθλιότητα αμφοτέρων των επιτροπειών ... καταδείξωμεν, σημειούμεν ενταύθα, ότι, ει και εκατέρα τούτων από του 1869-1875 ετησ. 2.500 γρ. δαπανά προς επισκευήν των Σχολείων, θέρμανσιν αυτών και προς αγοράν βιβλίων κτλ. κτλ., ουχ ήττον όμως ουδέν νέον εν τη βιβλιοθήκη βιβλίον φαίνεται, ο περίβολος της δημοτικής Σχολής κατεστράφη, οι απόπατοι καταρρέουσιν, αι συντριβείσαι ύελοι των παραθύρων δεν αντικατεστάθησαν, οι τοίχοι φθείρονται, θέρμανσις δε, κατά την μαρτυρίαν πλείστων Ζητσαίων, σπανίως εγένετο. Ανάγκη διορισμού παρά του γενικού των Σχολείων εφόρου εξελεγκτικής επιτροπείας, ίνα επανέλθη η πρόοδος και η ομόνοια.*

[3] Σχετικά με την κατάσταση των σχολείων κατά το 1873, εξαιτίας του άγριου κομματισμού και του διχασμού της κοινότητας, χαρακτηριστική είναι η επιστολή – κραυγή αγωνίας, που έστειλε ο Παύλος Σ. Ζητσαίος προς τον Ζώη Μπουτάτη, εκ των προυχόντων της Ζίτσας, μέλος της μοναστηριακής επιτροπής και «δασκαλοπατέρα», με ημερομηνία 5-5-1873, όπου, αφού μέμφεται το Ζώη Μπουτάτη και το Μ. Γκάλγκο ως υπαίτιους με τις διαφωνίες τους της ελεεινής κατάστασης και τους προσάπτει το χαρακτηρισμό του κομματάρχη, που με τη συμπεριφορά τους διαίρεσαν την κοινότητα σε δύο στρατόπεδα, επιλέγει: *Δεν συλλογείσθε το μέγα άδικον οπού εκάματε εις την νεολαία και εις τα σχολεία, δεν συλλογίζεσθε τι κακά προξενείτε εις την κοινότητα; ... λέγω λοιπόν ότι κάμε να συμβιβασθήτε με τον Γκάλγκο ...* Βλ. Αρχείο Τρίμμη.

[4] Επισημαίνονται ακραία φαινόμενα, όπως διώξεις, φυλακίσεις, παύσεις διδασκάλων και διορισμοί άλλων, φατριαστική οξύτητα που οδηγεί σε εκλογικά πραξικοπήματα (διπλή εκλογή εφορείας), καταφυγή στα τουρκικά δικαστήρια (Ιδαρέ Μεντζλίσι) προκειμένου να δοθεί λύση στη διαφορά, παράλυση της λειτουργίας της δημοτικής σχολής, εμπλοκή στις διενέξεις και του μητροπολίτη, που ο τύπος της εποχής του καταλογίζει αβουλία και έλλειψη πυγμής, ή ακόμη και μεροληψία, μη αγορά βιβλίων για τους άπορους μαθητές, καθυστέρηση στην πληρωμή διδασκάλων, κακοδιαχείριση και καταχρήσεις, άρνηση λογοδοσίας κ.ά.π. Πρβλ. σχετικά. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ 2, σ. 4-5, αρ. 337 / 2-4-1873 [καταχώριση επιστολής Μ. Γκάλγκου προς τον μητρ. Ιωαννίνων, όπου καταφέρεται κατά των συνεπιτρόπων του Β. Παπασταύρου και Π. Γουδίνου]. – Περ. *Καραβίδα*, εν Κωνσταντινουπόλει 1874

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

των κτιρίων, ιδίως της Ελληνικής Σχολής, έχει την αφετηρία της στο κρίσιμο πραγματικά διάστημα αυτής της πενταετίας. Δεν αποκλείεται βεβαίως κατά την αρχική φάση της ενεργοποίησης του κληροδότημα Αν. Γουδίνου, παρόλο που εμφανίστηκαν προβλήματα στη χρηματοδότηση, στα πλαίσια του κλίματος της γενικότερης ευφορίας των ημερών, να πραγματοποιήθηκε αγορά και κάποιων βιβλίων σύμφωνα με τη θέληση του διαθέτη, εντούτοις η γενική εικόνα στον τομέα αυτό παρουσιάζεται έντονα ελλειμματική σε σχέση με τις υπάρχουσες δυνατότητες.

Δεν είναι γνωστό αν υπήρχε βιβλιοθήκη και στο Παρθεναγωγείο, η δεδομένη ωστόσο σχετικά υποβαθμισμένη έναντι των αρρένων εκπαίδευση που παρεχόταν στο θήλυ φύλο και η λειτουργία μόνο στοιχειώδους βαθμίδας, ή και μιας τάξης Ελληνικού σχολείου κατά περιόδους αφενός, και αφετέρου η παντελής έλλειψη πηγών που να τεκμηριώνουν δωρεά ή δωρεές βιβλίων προς τη Σχολή θηλέων, επιβάλουν κατά τρόπο αυτονόητο την επικέντρωσή μας σε επίπεδο διδακτικών εγχειριδίων κατ' αποκλειστικότητα, αναγκαίων στη σχολική πράξη. Αν ληφθεί μάλιστα υπόψη ότι τα υπό του ΣΔΕΓ αποστελλόμενα ή τα αγοραζόμενα από την εκάστοτε διευθύντρια του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου ή από την εν Ιωαννίνοις προξενική αρχή, με έξοδα βεβαίως της δωρεάς Δ. Κ. Φιλίτη, σχολικά βιβλία είτε μοιράζονταν σε άπορες μαθήτριες, είτε πωλούνταν στις πιο ευκατάστατες, θα πρέπει λογικά να υποθέσουμε ότι πιθανότατα υπήρχε στοιχειωδώς μικρή βιβλιοθήκη, που περιείχε κυρίως βιβλία προορισμένα για το διδακτικό προσωπικό (π. χ. Γυμναστική του Πύργου, Φυτολογία Πονηροπούλου, Ζωολογία Αποστολίδου, Διδασκαλική Μωραΐτου κτλ.[1] Οι μεταστεγάσεις, εξάλλου, του Παρθεναγωγείου από το 1891 και εξής σε ιδιωτικές κατοικίες και οι συναφείς περιπέτειες του διδακτικού υλικού, στένεψαν ασφυκτικά τα περιθώρια για τη διάσωση οποιουδήποτε απτού δείγματος σχολικής βιβλιοθήκης. Θα πρέπει τέλος να τονιστεί ότι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (11 σχολικά έτη) η διευθύντρια Κλειώ Δράκου είχε με επιτυχία εφαρμόσει το σύστημα της διδασκαλίας άνευ διδακτικών βιβλίων, με στήριξη του διδακτικού έργου κυρίως στο αναγνωστικό, μέθοδος που αργότερα (1911) θεσμοθετήθηκε και στα σχολεία όλης της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων. Οι στοιχειώδεις επομένως απαιτήσεις της διδακτικής πράξης, όσο κι αν υπήρξαν και διαστήματα που παρουσίαζαν ορισμένως αυξητική τάση, δεν καθιστούσαν τόσο αναγκαία την ύπαρξη συγκροτημένης και αξιόλογης βιλιοθήκης στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο.

Παρά τη φθίνουσα πορεία των σχολικών βιβλιοθηκών δεν φαίνεται να επήλθε πλήρης διάλυσή τους, αλλά μέχρι και την απελευθέρωση, διατηρήθηκε ένα τμήμα τους, προερχόμενο κυρίως από ύστερες προσθήκες. Ελάχιστα λείψανα αυτής της ύστερης περιόδου περισώθηκαν στις νεότερες βιβλιοθήκες του Ημιγυμνασίου [διαλυμένη ήδη σήμερα] και του Γυμνασίου Ζίτσας. Στην πραγματικότητα στο σύνολό τους σχεδόν τα βιβλία που χρονικά ανήκουν στην περίοδο που εξετάζουμε και σώζονται στη βιβλιοθήκη του Γυμνασίου φέρουν σφραγίδα του Ημιγυμνασίου Ζίτσας , γεγονός που επιμαρτυρεί , σε συνδυασμό με την αρίθμηση των εντύπων[2], μια

[έτος Β΄], σ. 57: *επικαλούνται το Πατριαρχείον οι ταλαίπωροι γραμματοδιδάσκαλοι των χωρίων μας ίνα τους γλυτώση από τας φυλακάς των κακούργων, ένθα, ως τον διδάσκαλον της Ζίτσης, ρίπτει αυτούς του Μητροπολίτου μας η παντοδυναμία, ην τόσον αυστηράν επ' αυτών μόνον των αδυνάτων επιδείκνυται.* – Εφ. *Νεολόγος*, φ. 1810 / 10)22-2-1875 και φ. 1892 / 23-5)5-6-1875 [ανταπόκριση από Ιωάννινα με ημερ. 9)21 Μαΐου]. – ΑΜΙ, Β. Ι. ΣΤ2, αρ. 678 / 5-11-1875, αρ. 688 / 14-11-1875, αρ. 722 / 26-1-1876. – *Νεολόγος*, φ. 2638 / 25-11)7-12-1877 [ανταπόκριση από Γιάννινα 11)23 Νοεμβρίου με τίτλο «Τα εν Ζίτση σχολεία»], και φ. [2700 ;] / 8)20-4-1878. – *Ιωάννινα*, φ. 451 / 26-7-1878.

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: απόδ. παραλαβής υπογρ. από Μ. Κουτσαριάδου / Αθήνησι τη 14-10-1888.

[2] Ανάλογη αρίθμηση φέρει το σύνολο σχεδόν των βιβλίων, γεγονός που παραπέμπει σε ενιαιοποίηση των υπολειμμάτων των σχολικών βιβλιοθηκών της Τουρκοκρατίας στο μεταπελευθερωτικό διάστημα και συστηματική προσπάθεια καταγραφής τους. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο αριθμός των εντύπων πρέπει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συντονισμένη μεταπελευθερωτική προσπάθεια για τη διάσωσή τους. Εντούτοις η αβελτηρία και ανευθυνότητα των - ιθυνόντων ή τραυματικά γεγονότα, όπως η γερμανική κατοχή, ακύρωσαν σε μεγάλο βαθμό τη σχετική πρωτοβουλία. Αρκεί να λεχθεί ότι υπολείμματα της βιβλιοθήκης του Ημιγυμνασίου Ζίτσας περιέσωσα σε αξιοθρήνητη κατάσταση, κολοβά ή διαλυμένα, από την αναπόφευκτη, και ήδη προχωρημένη, σήψη και καταστροφή από τα υγρά υπόγεια του πνευματικού κέντρου, με τη βοήθεια και την άδεια του τότε προέδρου κ. Δημ. Γιούνη και του γραμματέα της κοινότητας Βασ. Μαλισσόβα.

Πρόκειται για 104 συνολικά βιβλία ή φυλάδια και 9 τίτλους περιοδικών (54 + 7 του Ημιγυμνασίου[1] και 50 + 2 του Γυμνασίου[2] – 4 στην ουσία, ωστόσο οι δύο τίτλοι είναι κοινοί), τα οποία εκδοτικά κινούνται στο προαπελευθερωτικό διάστημα, καλύπτοντας το β΄ μισό του 19ου αιώνα και εξής, και μέρος τους φαίνεται να προέρχεται από τις σχολικές βιβλιοθήκες της Τουρκοκρατίας, ιδίως τα διδακτικά εγχειρίδια που αποτελούν άλλωστε την πλειοψηφία των εντύπων στη βιβλιοθήκη του Γυμνασίου, ενώ άλλα προέρχονται από δωρεές, ενδεχομένως και μεταγενέστερες, ιδιωτών. Ο κύριος όγκος πάντως της δεύτερης κατηγορίας εντύπων, που προέρχονται από δωρεές, αποτελεί δωρεά του Ζιτσαίου χαρτογράφου Μιχαήλ Χρυσοχόου προς το Σχολαρχείο Ζίτσας[3], πιθανότατα εκδηλωθείσα κατά την άνοιξη του 1911, όταν επισκέφθηκε τη γενέτειρα μετά από πολύχρονη απουσία[4], και αντικατοπτρίζει είτε τη μαθητική του πορεία είτε κυρίως τα μεταγενέστερα τοπογραφικά και γεωγραφικά του ενδιαφέροντα.

Είναι φυσικά πιθανό, υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων, ορισμένα από τα βιβλία και της όψιμης περιόδου να σώζονται σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες[5], δεν αντιπροσωπεύουν ωστόσο παρά ελάχιστα ψήγματα μιας σφύζουσας άλλοτε εποχής. Σε τελική ανάλυση, αν και οι άλλοτε πλούσιες σχολικές βιβλιοθήκες της Ζίτσας υπέστησαν ολοσχερή σχεδόν καταστροφή, δεν εξέπεσαν παντελώς και τα τεκμήρια – είτε απτά είτε θεωρητικά – της θετικής τους αξιολόγησης, υποδηλώνοντας τη λαμπρής πορεία των εκπαιδευτικών της καταστημάτων αλλά και τις άσχημες και μελανές πτυχές της.

Ζ΄2. Ιδιωτικές Βιβλιοθήκες

1. Η συνεχής και, τηρουμένων των αναλογιών, με αξιώσεις λειτουργία των σχολείων στη Ζίτσα, εκτός του ότι συνέβαλε στη δημιουργία ενός αξιόλογου επιστημονι-

---

να ήταν πολύ μεγαλύτερος, αφού ο αριθμός αριθμός 250 που εντοπίστηκε στα περισωθέντα δεν οριοθετεί κατ' ανάγκη το πέρας της αριθμητικής κλίμακας.

[1] Βλ. Παράρτημα Ι., Έντυπα Βιβλιοθηκών Ζίτσας (κατάλογος καταρτισθείς από Θ. Κοσμά), Α΄ Βιβλία – φυλλάδια: αρ. 127, 154, 215, 241, 247, 257, 280-282, 297, 298, 310, 338, 339, 341, 352, 353, 361, 370, 387-389, 394, 401, 417, 438-441, 449, 470-472, 478, 479, 499, 500, 504, 511, 513, 523, 529, 534, 535, 554, 558, 562, 577, 585, 586, 597, 613-615 και Β΄ Περιοδικά: αρ. 11, 13, 15, 17, 20, 22, 26, 29, 35, 43 [– ΗΖ].

[2] Βλ. Παράρτημα Ι., Α΄: αρ. 172, 179, 201, 206, 207, 208, 216, 233, 271, 301, 329, 365, 391, 404, 405, 422, 425, 442, 447, 461, 489, 491-495, 501, 502, 512, 514-516, 536, 537, 544-547, 549, 553, 566, 567, 574, 596, 599, 616-620 και Β΄: αρ. 17-19, 23, 24, 27-28 [– ΓΖ].

[3] Πρβλ. πληροφορία για δωρεά τμήματος της βιβλιοθήκης του στο Σχολαρχείο Ζίτσας και τμήματος, του μεγαλύτερου, στο Γενικό Επιτελείο Στρατού Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 154-155. Σαφή επιβεβαίωση παρέχουν κτητορικά σημειώματα σε ορισμένα βιβλία, ενώ οι τίτλοι των υπόλοιπων είναι, στην πλειοψηφία τους, συναφείς με το αντικείμενο της εργασίας του και τα γενικότερα ενδιαφέροντά του.

[4] Βλ. για επάνοδό του στη Ζίτσα εφ. *Ήπειρος*, φ. 93 / 10-4-1911.

[5] Εντόπισα για παράδειγμα βιβλίο της Αμαλίας Παπασταύρου σε ιδιωτική βιβλιοθήκη, δωρηθέν από τη συγγραφέα στη βιβλιοθήκη των εκπαιδευτηρίων Ζίτσας, όπως προκύπτει από το σχετικό αφιερωτικό σημείωμα. Βλ. βιβλιογραφικά στοιχεία Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 414.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κού δυναμικού (λόγιοι, επιστήμονες κτλ.), ή ακριβώς γι' αυτό, επέδρασε τα μέγιστα και στη διαμόρφωση ενός ανάλογου πνευματικού κλίματος που όχι μόνο καθιστούσε πρόδηλη τη σημασία και το ρόλο της παιδείας και κινητοποιούσε τις τοπικές δυνάμεις για την προώθησή της, αλλά και οδηγούσε στη γενικότερη αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέδου, μια έκφανση της οποίας μπορεί να ανιχνευτεί στην τόνωση του αναγνωστικού ενδιαφέροντος. Παρόλο που είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για την εμβέλεια και το πραγματικό εύρος της φιλαναγνωστικής τάσης, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τα σωζόμενα έντυπα (βιβλία, περιοδικά, φυλλάδια) σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες που είχα τη δυνατότητα να ερευνήσω, εντούτοις το πλήθος και η ποικιλία των εντύπων είναι στοιχεία άκρως ενδεικτικά μιας κινητικότητας στον τομέα αυτό που γίνεται πιο έντονη προϊόντος του 19ου αιώνα – η συγκρότηση οργανωμένων ιδιωτικών βιβλιοθηκών, αν και δεν είναι ευχερής ο ακριβής χρονικός προσδιορισμός, θα πρέπει να τοποθετηθεί στο δεύτερο μισό και κυρίως στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, διαδικασία που θα συνεχιστεί ασφαλώς και στον 20ό αιώνα – και εγγράφεται ασφαλώς στη δυναμική που αναπτύχτηκε στην τοπική κοινωνία από την οργανωμένη εκπαιδευτική παρέμβαση[1].

Η συνοπτική επεξεργασία των δεδομένων, με βάση τα έντυπα που καταγράψαμε σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες[2], μας οδηγεί στις εξής παρατηρήσεις:

---

[1] Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η δυναμική αυτή συνεχίζεται και στα μεταπελευθερωτικά χρόνια, ωστόσο δεν είμαστε σε θέση να την παρακολουθήσουμε επειδή καταγράφηκαν αποκλειστικά βιβλία που εκδόθηκαν στο υπό διερεύνηση διάστημα. Είναι, πάντως, αποτέλεσμα και της προηγούμενης υποδομής.

[2] Ο όρος Βιβλιοθήκη εν προκειμένω χρησιμοποιείται τελείως συμβατικά, για λόγους ενιαίας έκφρασης. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται πάντοτε για οργανωμένες βιβλιοθήκες, αφού και η ύπαρξη έστω και ενός εντύπου επέσυρε τη χρήση του αδόκιμου αυτού όρου. Ενδεχομένως να ταίριαζε περισσότερο ο όρος κατάλοιπα, ιδιωτική συλλογή κτλ. Εν πάση περιπτώσει, στην περίπτωσή μας ενδιέφερε περισσότερο η καταγραφή των εντύπων παρά η ορολογία. Η ειδικότερη κατανομή των εντύπων κατά βιβλιοθήκη και οι αύξοντες αριθμοί καταχώρισής τους στον κατάλογο εντύπων, όπως εμφαίνονται στο Παράρτημα Ι. Α΄, έχουν ως εξής (στην αρχή του Παραρτήματος για απλοποίηση της χρήσης του καταλόγου προτάσσονται επεξηγηματικές συντομογραφίες):

ΑΓΚ = 1, αρ. 582.

ΑΚ = 5, αρ. 272, 273, 557, 568, 580.

ΑΤ = 2, αρ. 30, 524.

ΒΓ = 38 [το 38ο αποτελείται από 10 τόμους συνολικά – υπάρχουν και 21 βιβλία τουρκικά, που δεν καταγράφηκαν. Επομένως ο συνυπολογισμός τους μας δίνει συνολικό αριθμό 38+9+21=68 τόμους], αρ. 47, 112, 114, 126, 171, 218, 274, 290, 318, 321, 363, 380, 381, 415, 416, 418, 435, 451-455, 467, 476, 477, 481-483, 496, 526, 543, 575, 576, 587, 605, 607, 608, 611.

ΒΛ = 43, αρ. 34, 37, 40, 41, 42, 48, 64, 65, 108, 159, 160, 173, 190, 222, 223, 224, 235, 412, 413, 427-431, 437, 473-475, [490], 506, 507, [508], 519, 539, 540, 569, 623-629.

ΒΜΓ = 4, αρ. 246, 332, 436, 605.

ΓΣ = 1, αρ. 50.

ΔΜ = 5, αρ. 95, 147, 376, 532, 541.

ΔΣΖ = 1, αρ. 24.

ΔΦ = 44, αρ. 72, 105, 106, 109, 110, 128, 130, 140, 144, 157, 158, 170, 177, 178, 194, 195, 197, 198, 220, 230-232, 278, 331, 358, 359, 364, 371-373, 406, 407, 423, 424, 448, 571, 572, 578, 589, 632-636.

ΕΓ = 85 [+ 3 διπλά], αρ. 39, 45, 49, 51, 56, 57, 59, 60, 61, 77, 78, 84, 85, 88-90, 93, 94, 113, 116, 117, 121, 133-136, 162, 187, 188, 205, 211, 221, 228, 229, 234, 237, 239, 242, 277, 283, 305, 306, 326-328, 330, 343, 344, 348, 349, 354, 362, 366, 367, 375, 377-379, 386, 392, 393, 395-398, 408, 444-446, 458, 488, 510, 522, 527, 530, 555, 559, 560, 592, 593, 612, 642-645.

ΙΛ = 13, αρ. [143], 291, 462-466, 480, [498], 503, 509, [531], 588.

ΙΝΧ (ΔΚ) = 7 (προέρχονται από τη βιβλιοθήκη του Εμμ. Γεωργάτη), αρ. 62, 115, 153, 219, 225, 382, 528.

ΚΖ = 2, αρ. 520, 565.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η αριθμητική συγκομιδή βιβλίων και φυλλαδίων απέφερε 466 έντυπα[1], στη συντριπτική τους πλειοψηφία βιβλία. Ας σημειωθεί πάντως ότι οι αριθμοί αυτοί δεν αντιστοιχούν απόλυτα σε τίτλους, αφού και διαφορετικές εκδόσεις του ίδιου βιβλίου καταγράφονται με διαφορετικό αριθμό και τόμοι του ίδιου έργου, με βάση το διαφορετικό ή ακόμη και τον αυτό χρόνο έκδοσής τους. Ο αριθμός αυτός αυξάνεται ακόμη περισσότερο, αν συνυπολογίσουμε τα διπλά αντίτυπα, που ανέρχονται σε 10 [5 απόκεινται σε ίδιες βιβλιοθήκες και 5 είναι κοινά σε διαφορετικές βιβλιοθήκες], ή ακόμη και τα 21 τουρκικά βιβλία άγνωστου τίτλου – νομικού κατά πάσα πιθανότητα περιεχομένου, αν κρίνουμε από την ιδιότητα του κτήτορα (δικηγόρος) –, γραμμένα στο αραβικό αλφάβητο, που δεν κρίναμε σκόπιμο να τα συμπεριλάβουμε στην καταγραφή. Επιπλέον επισημάνθηκαν και 19 τίτλοι περιοδικών, που αν αριθμηθούν ως τεύχη ή ως τόμοι (κατά έτος έκδοσης, ή με βάση τη βιβλιοδεσία) δίνουν άθροισμα 27[2]. Επομένως προκύπτει ένας συνολικός αριθμός εντύπων που αγγίζει τα 500.

Ως προς τα χρονικά πλαίσια που καλύπτουν οι εκδόσεις, τα μεν βιβλία και φυλλάδια κινούνται μεταξύ 1647 (1 τίτλος)[3] και 1912, με συντριπτική ωστόσο συγκέντρωση στο 19ο αιώνα και τις αρχές του 20ού, ενώ τα περιοδικά μεταξύ 1868 και 1911. Πιο συγκεκριμένα η πρώτη κατηγορία εντύπων παρουσιάζει την ακόλουθη χρονική διασπορά[4]: Από το 1647 μέχρι και τα τέλη του 18ου αιώνα καταγράφηκαν μόλις πέντε έντυπα, δηλ. 1,07%, κατά το α΄ μισό του 19ου αιώνα ο αριθμός τους φθάνει τα 71, δηλ. ποσοστό 15,23%, στο β΄ μισό του 19ου αιώνα παρατηρείται μια πραγματική απογείωση (275 έντυπα), σε σχέση πάντα με την προηγούμενη καταγραφή, οπότε τα ποσοστά αγγίζουν το 59%. Μέχρι και το 1912 οι αριθμητικοί δείκτες εξακολουθούν να διατηρούν υψηλές τιμές, αφού με σύνολο 81 καταγραφές και ποσοστό 17,38% επί του συνολικού αριθμού συναγωνίζονται τα ποσοστά της προηγούμενης κατηγορίας, στο βαθμό που αντιστοιχούν στο ¼ περίπου του αντίστοιχου χρονικού διαστήματος της προηγούμενης καταγραφής. Τέλος για 34 έντυπα δεν υπάρχουν χρονολογικοί προσδιορισμοί, η συντριπτική τους πλειοψηφία πάντως, με βάση μια πρόχειρη εκτίμηση, εντάσσεται στις 2 πιο ισχυρές κατηγορίες.

ΛΓ = 1, αρ. 3.

ΜΓ [ΓΔΤ] = 180 [+2 διπλά], αρ. 8, 21, 38, 43, 44, 52-55, 58, 63, 66-71, 73, 79-83, 92, 107, 111, 118-120, 122, 129, 131, 132, 137, 139, 141, 142, [143], 146, 148, 149, 155, 156, 163-166, 168, 169, 174-176, 181-186, 191-193, 199-201, 203, 204, 209, 210, 212-214, 217, 226, 227, 236, 238, 240, 243-245, 250-256, 270, 275, 276, 279, 284-289, 294, 295, 299, 300, 302-304, 307-309, 311-317, 319, 320, 325, 333-337, 342, 345, 346, 351, 355, 356, 360, 368, 374, 383-385, 390, 402, 403, 426, 443, 456-460, 468, 484-486, [490], [498], 505, [508], 521, 525, [531], 538, 542, 550, 551, 561, 563, 564, 570, 579, 581, 583, 584, 590, 591, 594, 595, 598, 600-603, 637-640.

ΜΚ = 3, αρ. 74-76.

ΝΣ = 5, αρ. 87, 248, 487, 641, 669.

ΝΤ = 7, αρ. 292, 322-324, 350, 414, 604.

ΣΤ = 1, αρ. 552.

ΦΔ = 9, αρ. 145, 180, 189, 196, 293, 296, 573, 621, 622.

ΧΜ = 14, αρ. 357, 409-411, 419-421, 432-434, 450, 497, 517, 548.

Σημειωτέον ότι οι αριθμοί που τίθενται σε αγκύλες αναφέρονται σε έντυπα που απαντώνται σε δύο βιβλιοθήκες.

[1] Είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί πως στη συγκομιδή των ιδιωτικών βιβλιοθηκών συμπεριέλαβα κατ' εξαίρεση και δύο βιβλία της βιβλιοθήκης της κοινότητας Ζίτσας, καθώς και 1 της βιβλιοθήκης του Δημοτικού Σχολείου Ζίτσας.

[2] Βλ. επίσης Παράρτημα Ι. Β΄, όπου καταχώριση των περιοδικών. Η κατανομή τους έχει ως ακολούθως: ΜΓ = 11 τίτλοι (15 τόμοι / τεύχη), αρ. 1-10, 21, 38-41. – ΔΦ = 1, αρ. 25. – ΒΛ = 3 τίτλοι (7 τόμοι / τεύχη), αρ. 30-34, 36, 42. – ΕΓ = 4 τίτλοι, αρ. 12, 14, 16, 37.

[3] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 3.

[4] Δεν υπολόγισα τα διπλά αντίτυπα στην εξαγωγή αριθμητικών συμπερασμάτων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Άλλωστε το 7,32% που αντιπροσωπεύουν δεν αλλάζει ούτε στο ελάχιστο τις επισημανθείσες τάσεις.

Κατά μία έννοια, όσο κι αν τα δεδομένα είναι απλώς ενδεικτικά, θα μπορούσε κανείς να διαβλέψει μια παράλληλη πορεία ανάμεσα στην ανάπτυξη και την ενδυνάμωση εκπαιδευτικών λειτουργιών στην κοινότητα και στη συνολική πορεία κίνησης του εντύπου. Τα πρώτα δειλά και αβέβαια ακόμη βήματα στον εκπαιδευτικό τομέα που εγκαινίασε η λειτουργία της πρώτης κοινής σχολής στα τέλη του 18ου αιώνα έχουν την αντανάκλασή τους στη φειδωλή παρουσία βιβλίων στο καταγραμμένο δείγμα. Το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, φάση που τίθενται οι βάσεις της πιο οργανωμένης μαθησιακής επενέργειας, παρατηρείται σταδιακός εμπλουτισμός των ιδιωτικών βιβλιοθηκών, που θα αποκτήσει μια ιδιαίτερη δυναμική προϊόντος του 19ου αιώνα, με ιδιαίτερη επικέντρωση στις τελευταίες του δεκαετίες, τάση που θα συνεχιστεί με την ίδια ένταση και το υπόλοιπο μέχρι την αποτίναξη του ζυγού διάστημα. Η ένταση του εκπαιδευτικού φαινομένου στη Ζίτσα από τις αρχές της δεκαετίας του 1850, μετά από μια παρατεταμένη περίοδο σχετικής ύφεσης λόγω δυσκολιών στη χρηματοδότηση του εκπαιδευτικού έργου, συνυφασμένη άρρηκτα με την ευτυχή εξέλιξη των μοναστηριακών υποθέσεων, η ευρύτερη δυναμική παιδείας που σηματοδοτήθηκε από τη μαζική είσοδο στον εκπαιδευτικό στίβο του θήλεος φύλου από το 1872 και οι συντονισμένες παρεμβάσεις ευποιίας, που επέτρεψαν την υπέρβαση των οικονομικών δυσκολιών, παρήγαγαν ολοένα και περισσότερους καρπούς, ανέβασαν το συνολικό μορφωτικό δείκτη και δημιούργησαν μια συνεχώς αυξανόμενη «εγγράμματη κοινότητα» στους κόλπους της τοπικής κοινωνίας, οι πνευματικές ανησυχίες της οποίας εγγράφονται και με τη στάση τους απέναντι στο βιβλίο.

Από την άποψη της θεματικής τους έχει ενδιαφέρον να τονιστεί ότι η συμμετοχή του θρησκευτικού – εκκλησιαστικού εντύπου είναι πολύ χαμηλή (25 τόμοι, 5,37%, αφού ακόμη κι αν συναριθμηθούν στην κατηγορία αυτή και τα λεγόμενα ηθικά – ψυχωφελή (12, 2,58%) μόλις πλησιάζουν σε ποσοστιαία βάση το 8%. Αξιοσημείωτη είναι επίσης και η παρουσία αρκετών ξένων εντύπων (σύνολο 48, ποσοστό 10,3%), γεγονός που συνηγορεί σε γνώση και ξένων γλωσσών από ένα περιορισμένο ασφαλώς αριθμό, κυρίως προερχόμενο από τις τάξεις των λογίων και επιστημόνων. Επιβεβαιώνεται εξάλλου η κυριαρχία της γαλλικής γλώσσας στους εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς της εποχής, που επηρεάζει όπως είναι φυσικό και τις βιβλιοεπιλογές στον τομέα αυτό (τα περισσότερα ξένα βιβλία είναι γαλλικά).

Έντονη είναι και η παρουσία του σχολικού – εκπαιδευτικού βιβλίου, παρόλο που η διάκριση με τα λεγόμενα επιστημονικά δεν είναι πάντοτε ευχερής, από μια άποψη μάλιστα η συνάφεια επαγγελματικού – εκπαιδευτικού κριτηρίου είναι ιδιαίτερα υψηλή. Ανεξάρτητα από τις εγγενείς δυσκολίες που παρουσιάζει μια κατάταξη αυτού του είδους – άλλωστε κάθε παρόμοια απόπειρα εν πολλοίς ενέχει και υποκειμενικό χαρακτήρα – πάνω από 100 συνολικά βιβλία μπορούν εύκολα να καταταχθούν στην κατηγορία του σχολικού – εκπαιδευτικού γενικότερα εντύπου, αν δε προτεθούν και περί τα 50 της Ελληνικής και Λατινικής γραμματείας (τα περισσότερα από τα οποία είναι στερεότυπες εκδόσεις της Λειψίας, ή αποτελούν πονήματα αξιόλογων διανοητών, όπως ο Δούκας, ο Κομμητάς, ο Γαζής κλπ.) συγκροτείται ένα σεβαστό σύνολο, που σε τελική ανάλυση παρακολουθεί την ανιούσα πορεία και εξέλιξη σπουδών της μαθητιώσας νεολαίας της Ζίτσας, επομένως εκφράζει τη δυναμική ανόδου του εκπαιδευτικού – μορφωτικού δείκτη στην κοινότητα.

Όσον αφορά στα βιβλία σχολικής χρήσης, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι τα περισσότερα καταγράφηκαν στη βιβλιοθήκη του Γ. Δ. Τρίμμη, το κατάστημα (εμπορικό) του οποίου φαίνεται πως υπήρξε ο βασικός διακινητής [και] σχολικού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εντύπου στη Ζίτσα από το 1852 και εξής, οπότε ο Δημήτριος Τρίμμης, πατέρας του Γεωργίου, μετέφερε την εμπορική του δραστηριότητα από τα Γιάννινα στη Ζίτσα. Αυτό σημαίνει ευρύτερη κυκλοφορία τους στο μαθητικό πληθυσμό και δεν αφορά μεμονωμένα δείγματα εκπαιδευτικού προσανατολισμού, που μπορεί και να μην συνδέεται αποκλειστικά με τη Ζίτσα[1].

Από μια άποψη τα υψηλά ποσοστά του σχολικού – εκπαιδευτικού βιβλίου είναι ίσως ενδεικτικά μιας ορισμένης αυτονόμησής του από τη διδακτική πράξη και ενός ευρύτερου γνωστικού και μορφωτικού ρόλου, που λειτουργεί υπερθεματιστικά στην ευρύτερη καταξίωση και τη διατήρησή του.

Τα επιστημονικά βιβλία (ιατρικά, νομικά και φαρμακευτικά κυρίως) συγκροτούν επίσης μια αξιόλογη κατηγορία, με 77 τόμους και ποσοστό επί του γενικού συνόλου 16,5%, παρουσιάζουν δε υψηλή συνάφεια με την επαγγελματική υπόσταση των κατόχων. Εντούτοις δεν πρόκειται απλώς για μια επιβεβλημένη από την επαγγελματική εξειδίκευση επιλογή, μη συνάδουσα κατ' ανάγκη με ευρύτερες ανησυχίες, αφού σε επαγγελματικές ανάγκες ανταποκρίνεται μόνο το 40% περίπου των τίτλων που καταγράφηκαν στις αντίστοιχες βιβλιοθήκες, επομένως το ευρύτερο φάσμα των ενδιαφερόντων και στην περίπτωση αυτή αποκαλύπτει ισχυρά βιβλιοφιλικά αντανακλαστικά.

Σημαντική είναι και η επισήμανση ενός διόλου ευκαταφρόνητου αριθμού λογοτεχνικών βιβλίων (30 τίτλοι, ποσοστό 6,44%)[2], μεταξύ των οποίων πρωτεύουσα θέση κατέχει το θεατρικό είδος (τραγωδία και κωμωδία). Στον αριθμό αυτό, ας σημειωθεί, δεν συνυπολογίζεται το είδος της λαϊκής λογοτεχνίας, που επίσης εκπροσωπείται στο καταγραμμένο δείγμα. Η διαφαινόμενη προτίμηση προς το δράμα δεν φαίνεται να είναι άσχετη με την παράδοση που καλλιέργησε από πολύ ενωρίς ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός στη Ζίτσα, συμβάλλοντας με την ετήσια «θεσμοθετημένη» θεατρική παράσταση στην ανάπτυξη θεατρικής παιδείας[3], σπέρματα της οποίας πιστεύουμε πως ανιχνεύσαμε.

Τέλος βιβλία πρακτικής χρήσης, γενικής παιδείας, εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα ή κοινωνικοπολιτικής επικαιρότητας προσδίδουν μια ευρύτερη νότα ποικιλίας στη γενική θεματική εικόνα των εντύπων.

2. Ωστόσο η βιβλιοκίνηση στη Ζίτσα υπήρξε πολύ πιο πλούσια σε αριθμό και ποικιλία εντύπων από όσο η ατελής καταγραφή που επιχειρήσαμε πιστοποιεί, καθώς είναι σίγουρη η ύπαρξη και άλλων βιβλίων, τα οποία οι συγκυρίες, η τύχη ή η διάθεση των νυν κτητόρων δεν επέτρεψαν να καταγραφούν. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις είναι βεβαιωμένη από έμμεσες πηγές η ύπαρξη βιβλίων που δεν έφθασαν μέχρι εμάς[4]. Επιπλέον, η διαπιστωμένη από καταλόγους συνδρομητών αγορά

---

[1] Φυσικά τα διδακτικά εγχειρίδια κινούνται σε ένα πολύ μεγαλύτερο φάσμα – όχι με την αριθμητική έννοια – από αυτό που οι βιβλιοθήκες πιστοποιούν. Βλ. π. χ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 494: Κατάλογος των υπό της εφορείας των σχολείων της κοιν. Ζίτσης αγορασθέντων βιβλίων και λοιπών διανεμηθέντων εις τους απόρους μαθητάς αυτών, τη 15 Σεπτ. 1895 / εν Ζίτση τη 10-11-1895, όπου καταχωρίζονται 308 σώματα βιβλίων, αξίας 773,35 γροσίων. Παραθέτω ενδεικτικά ορισμένους τίτλους, που δεν εντοπίστηκαν στην καταγραφή των Βιβλιοθηκών Ζίτσας, όπως π. χ. Οδύσσεια Μοστράτου, Συντακτ. Κυριακοπούλου, Γεωγρ. Παππαρρούση και Βασακοπούλου Αλφαβητ. – Αναγνωσμ. Αθανασιάδου κτλ.

[2] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 77, 92, 149, 174, 184, 185, 199, 210, 212, 225, 249, 250, 286, 300, 333-336, 379, 437, 448, 457-460, 505, 557, 561, 639, 640.

[3] Πρβλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, [εισαγωγικό λογίδριο διδασκάλου πριν την έναρξη θεατρικής παράστασης], χ. χ. [terminus ante quem 1863/64, πιθανολογώ μεταξύ 1858-1860], σ. 74-77, όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται: *Κύριοι, θέλομεν παραστήσει την Ιφιγένειαν εν Ταυρίδι, τραγωδίαν νέαν κατά μίμησιν της αρχαίας του Ευριπίδου ... είθε τέλος ευχαριστήσαντες διά της παραστάσεως το φιλόκαλον και ευαίσθητον ακροατήριον τύχωμεν της γενναίας και φιλοτίμου αυτού συνδρομής ....* Η επιλογή ενός έργου με πολλαπλά μηνύματα στο συμβολικό πεδίο σε μια αρκετά πρώιμη για τα δεδομένα της εποχής περίοδο προϋποθέτει, κατά τη γνώμη μας, πεπαιδευμένο σχετικά κοινό με ανάλογες ευαισθησίες.

[4] Βλ. Χρ. Χρηστοβασίλης, *Διηγήματα του μικρού σκολειού*, ό. π., σ. 122-123: *άνοιξα μια παληοκασσέλα της σπιτονοικοκυράς μου ... της Σιελελούς ...και βρίσκω κάτι βιβλία ... είταν η «Συλλογή των Δημοτικών Ασμάτων» του Σ. Ζαμπέλιου ...η ιστορία ή, δημοτικώτερα, η φυλλάδα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ...οι*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συγκεκριμένων βιβλίων σε μεγάλο κάποτε αριθμό αντιτύπων, από τα οποία ελάχιστα περιλαμβάνονται πάνω από μία ή δύο φορές στο σχετικό κατάλογο εντύπων, ενώ άλλα απουσιάζουν εντελώς, δείχνει την ευρύτερη διασπορά του εντύπου στη Ζίτσα και ανεβάζει σε πολύ μεγαλύτερα ύψη το συνολικό αριθμό των τόμων, ενισχύοντας τις εκτιμήσεις μας για ανάπτυξη ισχυρής φιλαναγνωστικής τάσης. Ενδεικτικά μπορούμε εδώ να αναφερθούμε στην πληροφορία για ύπαρξη πλούσιας βιβλιοθήκης του Γ. Μ. Γκάλγκου, τον οποίο συναντούμε ως μόνιμο συνδρομητή των έργων του Λαμπρίδη, ο οποίος *αν και νομικός, έπαιζε στα δάχτυλα όλους τους αρχαίους κλασσικούς που είχε στην πλούσια βιβλιοθήκη του και ερμήνευε τα δυσκολώτερα χωρία του Αριστοφάνη και του Θουκυδίδη*[1].

Ειδικότερα η διερεύνηση, πλημμελής λόγω ευνόητων δυσκολιών, των καταλόγων συνδρομητών σε έντυπα της εποχής μας δίνει την εξής ενδεικτική εικόνα:

Μια πληροφορία του Φ. Ηλιού[2], σχετική με εγγραφή ενός συνδρομητή με τόπο διαμονής Ζίτσα στο βιβλίο των Μεθοδίου Ανθρακίτη και Μπαλάνου Βασιλοπούλου, *Οδού Μαθηματικής τόμος τρίτος* ...Βενετία, τυπογρ. Α. Βόρτολι, 1749, έδωσε το έναυσμα για την εκκίνηση της αναζήτησης. Σύμφωνα με κατάλογο συνδρομητών που αναδημοσιεύει ο Κ. Δ. Μέρτζιος[3], πρόκειται για τον ηγούμενο της μονής Προφήτη Ηλία Ιωαννίκιο (πιθανώς να είναι και Ζιτσαίος την καταγωγή, όπως συνέβαινε στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων). Ωστόσο θα πρέπει να συγκαταλέξουμε στους συνδρομητές, έστω και μόνο με βάση τον τόπο διαμονής τους, και τον Ιερολογιώτατο Δοσίθεο της γειτονικής μονής Πατέρων, που έκειτο την εποχή αυτή εντός της περιφερείας Ζίτσας, τον οποίο ο Ηλιού δεν τον αναφέρει, αφού η ύπαρξη ανάλογων μη θρησκευτικών εντύπων στις μονές ενέχει ασφαλώς γενικότερη για την περιοχή σημασία.

Ανάλογη αόριστη υπόμνηση για ύπαρξη Ζιτσαίου ή Ζιτσαίων στους 6 καταλόγους συνδρομητών βιβλίων των εκδόσεων Θεοδοσίου εμπεριέχεται και στη διδακτορική διατριβή του Γ. Πλουμίδη[4]. Η πληροφορία είναι πολύ σημαντική, αν αναλογιστούμε ότι η Ζίτσα ως χώρος καταγωγής συνδρομητή / -τών είναι ένας εκ των μόλις 9 ανάλογων τόπων [πόλεων, χωριών ή περιοχών] στην Ήπειρο κατά τη σχετικά πρώιμη αυτή εποχή [*Ζαγορά, Βεζδούνιον, Δολιανά, Ζαγόριον, Σερράκον, Αλβανιτοχώρια, Ζίτζη, Ιωάννινα, Καλαρρύτες*]. Σύμφωνα με τη δική μας έρευνα Ζιτσαίοι συνδρομητές καταχωρίζονται στο υπ' αριθ. 315 βιβλίο[5] του Άνθιμου Γαζή, *Βιβλιοθήκης Ελληνικής βιβλία δύο...*[6]. Πρόκειται για τους Κωνστάντιο [Φιλίτη], Θεοφιλέστατο Άγιο

«Πανουργίες του Μπερτόλδου», ... η «Βαβυλωνία» και ... ο «Ναστραντίν Χότζας». Δύο ή τρία από τα πέντε μνημονευόμενα βιβλία, η *Βαβυλωνία* και οι *Πανουργίες του Μπερτόλδου* και μάλλον η φυλλάδα του Μεγάλου Αλεξάνδρου καταγράφηκαν και στον κατάλογο εντύπων. Πρβλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 174,176 και 106 αντίστοιχα. Πρόκειται για έντυπα που έτυχαν ευρύτατης διάδοσης στα λαϊκά στρώματα, επομένως η πληροφορία δρα ενισχυτικά στην υπόθεση ότι το δείγμα καταγραφής είναι αντιπροσωπευτικό γενικότερων τάσεων στη ζιτσιώτικη κοινωνία.

[1] Παύλος Γ. Δελαπόρτας, *Μνήμη Γεωργίου Γκάλκου*, Αθήναι 1977 (Βιβλιοθήκη Ηπειρ. Εταιρείας Αθηνών, αρ. 46), σ. 23. Ο Γ. Μ. Γκάλγκος εμφανίζεται μόνιμα ως συνδρομητής για 2 σώματα σε όλα τα εκδιδόμενα τεύχη των *ΗΜ* του Λαμπρίδη, καθώς και στα *ΗΑ*.

[2] Βλ. Φ. Ηλιού, «Βιβλία με συνδρομητές Ι», *Ο Ερανιστής*, 12 (1975), τχ. 69-70, σ. 115.

[3] Κ. Δ. Μέρτζιος, «Κατάλογος των Ενετήσι παρά Ν. Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων εκτυπωθέντων βιβλίων από του 1670-1831», *ΗΧ* 10 (1935), σ. 140-142.

[4] Γ. Σ. Πλουμίδης, *Το Βενετικόν Τυπογραφείον του Δημητρίου και του Πάνου Θεοδοσίου (1755-1824)*, διδακτορική διατριβή, Αθήναι 1969, σ. 74-75.

[5] Η αρίθμηση στο Πλουμίδης, *ό. π.*, σ. 138.

[6] *Βιβλιοθήκης Ελληνικής βιβλία δύο περιέχοντα κατά χρονικήν πρόοδον τας περί εξόχων Ελλήνων συγγραφέων βεβαιοτέρας ειδήσεις.* Συνερανισθέντα εκ παλαιών και νεωτέρων κριτικών, και εκδοθέντα υπό Ανθίμου Γαζή του Μηλιώτου, τόμος Β΄. Εν Βενετία. Έτει Σωτηρίω ΧΗΗΗΗΠΙΙ. 1807 [σ. 324-331: *Τα ονόματα των συνδρομητών εις την Ελληνικήν Βιβλιοθήκην*], σ. 324, 327.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μπουζαίου, του οποίου δεν αναγράφεται ο τόπος καταγωγής (για 5 σώματα) και για τον Πανοσιώτατο ηγούμενο του Αγίου Ιωάννου Κύριο Νεόφυτο εκ Ζίτζης. Επίσης αναγράφεται και το όνομα του Πανιερώτατου Μητροπολίτη Αγίου Ουγκροβλαχίας Κυρίου Δοσιθέου [Φιλίτη], για 15 σώματα, ο οποίος δεν είναι μεν Ζιτσαίος την καταγωγή [Πογδοριανίτης], αλλά έχει συνδεθεί, όπως έχει ήδη επισημανθεί, με άρρηκτους δεσμούς με τη Ζίτσα, που τον εξέθρεψε και τον προώθησε και της οποίας έγινε μέγας ευεργέτης. Και του Δοσίθεου δεν δηλώνεται καταγωγή στο σχετικό κατάλογο. Και των τριών αναφέρεται ως τόπος διαμονής το Βουκουρέστι.

Η αναφορά των ονομάτων των προειρημένων σε μη θεολογικό σύγγραμμα δείχνει την ευρύτερη μόρφωση και το γενικότερο ενδιαφέρον τους για την προώθηση της παιδείας, είναι δε δηλωτικό του ότι εντάσσονται στη χορεία των φωτισμένων εκκλησιαστικών τιτλούχων που έχουν ευρύτερο ορίζοντα και δεν μένουν προσκολλημένοι στα στενά θρησκευτικά πλαίσια (βλ. γενικότερη φιλεκπαιδευτική δράση των Φιλιτών και του κύκλου τους στη Βλαχία στο κεφ. Η΄, Η ευρύτερη εκπαιδευτική συνεισφορά της Ζίτσας). Είναι χαρακτηριστικό ότι στην έκδοση αυτή παρατηρείται ο μικρότερος αριθμός κληρικών συνδρομητών σε σχέση με τις άλλες καθαρά θεολογικές – εκκλησιαστικές εκδόσεις[1]. Επιπλέον φαίνεται ότι στην έκδοση αυτή συγκεντρώνεται ο μεγαλύτερος αριθμός συνδρομητών από την Ήπειρο, γεγονός που καταδεικνύει με τον τρόπο του την πρωτοπορία του ηπειρωτικού χώρου στην εγκόλπωση της διαφωτιστικής ιδεολογίας. Σε μια πιο πρακτική, τέλος, θεώρηση κάποια από τα 21 αυτά σώματα πρέπει λογικά να διακινήθηκαν και στη Ζίτσα μέσω της πλούσιας σε βιβλία δωρεάς του Κωνστάντιου Φιλίτη.

Ζιτσαίος διαμένων επίσης στο Βουκουρέστι είναι και ο Γεώργιος Τριανταφύλλου, που το όνομά του συμπεριλαμβάνεται πρώιμα σε κατάλογο συνδρομητών του βιβλίου *Προδιοίκησις εις τον Ερμήλον ή Δημοκριθηράκλειτον* ..., Βιέννη 1817[2].

Στην *Ιστορία της Γαλλικής Επαναστάσεως* του Μινιέ (μεταφρασμένη έκδοση – 1847)[3], καταχωρίζονται οι εξής Ζιτσαίοι της διασποράς: Φιλήτης Α. για 1 σώμα, με τόπο διαμονής Βουκουρέστι, και αδελφοί Κοντολόλη, ομοίως (τόπος διαμονής Πάτρα). Δικηγόρος ο πρώτος, ο γνωστός ευεργέτης της Ζίτσας και των Ιωαννίνων, έμποροι οι δεύτεροι δεν επέλεξαν τυχαία να παράσχουν τη συνδρομή τους στο συγκεκριμένο βιβλίο.

Αλλά και ο καταχωριζόμενος σε κατάλογο συνδρομητών στο *Νομοκάνονα* του Φωτίου (1852) αρχιμανδρίτης Διονύσιος Π., ηγούμενος του μετοχίου του Προφήτη Ηλία Ζίτσας, Αγίου Ιωάννη Βουκουρεστίου, κατά πάσα πιθανότητα πρέπει να ήταν ζιτσιώτικης καταγωγής[4].

Σε άλλες εκδόσεις το τοπίο διαμορφώνεται ως εξής:

Στη *Χρονογραφία* του Αραβαντινού (1856) εγγράφονται συνολικά 7 συνδρομητές για 16 σώματα της έκδοσης. Ειδικότερα: [εν Ιωαννίνοις]: Κύριλλος ο των Πατέρων Ηγούμενος – σώματα 6, Μηχαήλ Γ. Ζητζαίος – 1, Νικηφόρος ο του Προφήτου Ηλιού Ηγούμενος –5, [εν Βουκουρεστίω]: Μιχαήλ Χ. Τυροκομίδης Ζητσαίος – 1, Διονύσιος

[1] Πρβλ. Πλουμίδης, *ό. π.*, σ. 122 κ. εξ., αρ. 36, 209, 380, 382, 383.

[2] Βλ. σχετικό κατάλογο συνδρομητών στο ειρημένο βιβλίο, χωρίς σελιδαρίθμηση [Γεώργιος Τριανταφύλλου – Βουκουρέστι, σώμα 1].

[3] Βλ. *Ιστορία της Γαλλικής Επαναστάσεως, από του έτους 1789 μέχρι του 1814*, υπό Φ. Α. Μινιέ, μεταφρασθείσα εκ του Γαλλικού υπό Ε. Α. Σίμου, τόμοι Α΄- Β΄, εν Αθήναις εκ του τυπογρ. Σ. Κ. Βλαστού, 1847, σ. 422, 429.

[4] Βλ. *Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νομοκάνων μετά των σχολίων Θεοδώρου του Βαλσαμώνος* ...υπό τε Γερμανού και Φωτίου των Πατριαρχών Κων/πόλεως και Νείλου, Αθήνησιν, εκ της τυπογρ. Γ. Χαρτοφύλακος, 1852, σ. 400.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κ. Π. Αγιαννίτης –1, [εν Ιμβραΐλα]: Χριστόδ. Νικολαΐδης Ιατρός –1, Γεώργιος Τριανταφύλλου – 1[1].

Στα πρωιμότερα έργα του Λαμπρίδη *Ζαγοριακά οις προσετέθησαν και τινα περί Ηπείρου*, εν Αθήναις 1870 και *Εναίσιμος περί γάμου καθόλου πραγματεία*, εν Ιωαννίνοις 1871, έχουμε αντίστοιχα 8 συνδρομητές (σώματα 8)[2] και 14 συνδρομητές (σώματα 15)[3].

Στο περιοδικό *Μέντωρ* εντοπίζεται ένας συνδρομητής (Μιχαήλ. Χρυσοχόος), για δύο διαδοχικές χρονιές, με τόπο διαμονής Λάρισα και Βόλο αντίστοιχα[4], ενώ στο πόνημα του Ζιτσαίου διδασκάλου Θεοδοσίου Α. Πρασίδη *Χριστιανική ανθοδέσμη* (1883) οι συνδρομητές αυξάνονται σε 7 (9 σώματα)[5].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκάλεσε η έκδοση του 1ου τεύχους των *Ηπειρωτικών Μελετημάτων* του Λαμπρίδη, που είχε ήδη δώσει δείγματα γραφής και εστίαζε την προσοχή του αναγνωστικού κοινού στα καθ' ημάς. Ανάλογα αισθήματα διερμηνεύει και η αθρόα εγγραφή Ζιτσαίων συνδρομητών, όπως καταφαίνεται στον πίνακα 16 που καταρτίσαμε:

ΠΙΝΑΚΑΣ 16.

Ζιτσαίοι συνδρομητές [Ιωάννου Λαμπρίδου, Ηπειρωτικά Μελετήματα, τχ. 1ον Περιγραφή της πόλεως Ιωαννίνων, εν Αθήναις 1887].

Α/Α	*Ονοματεπώνυμο*	*Τόπος διαμονής*	*Σώματα*
1	Γ. Γκάλγκος	Ιωάννινα	1
2	Μονή Προφήτου Ηλιού Ζίτσης	Ζίτσα	1
3	Κ. Παπασταύρος ;	Ιωάννινα	1
4	Εμ. Γεωργιάδης	Ιωάννινα	1
5	Γ. Καρούλης	Ιωάννινα	1
6	Κ. Πράσσος	Ιωάννινα	1
7	Χ. Παπαχρόντης	Ζίτσα	1
8	Μ. Σκουρογιάννης	Ζίτσα	1
9	Δ. Τσέτσης	Ζίτσα	1
10	Χ. Μπότσιος	Ζίτσα	1
11	Ι. Ματσάγκας , ιερεύς	Ζίτσα	1
12	Γ. Τρίμμης	Ζίτσα	1
13	Α. Βοΐδίτσης	Ζίτσα	1
14	Δ. Γουδίνος	Ζίτσα	1
15	Ν. Μ. Γκάλγκος	Ζίτσα	1
16	Ι. Γάτσιος	Ζίτσα	1

[1] Βλ. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Β΄, εν Αθήναις 1856, σ. 414, 423-425.

[2] Πρόκειται για τους Αθ. Ι. Κατσιουλίδη, Παύλο Ζητσαίο, Κ. Ν. Πράσσο, Γ. Δ. Παπαγεωργίου, Μ. Γουΐδίτση, Αριστ. Γουΐδίτση, Γ. Δ. Βακόλα και Κ. Βασιλείου εν Καΐρω.

[3] Οι συνδρομητές είναι οι εξής: Ιωάννης Ιερεύς και πρωτόπαπας (σώματα 2), Γρ. Οικονόμου, αρχιμ., Κ. Παπασταύρος, Φαρμακοποιός, Νικ. Παπασταύρος, Αθαν. Ι. Κατσιουλίδης, Χαρ. Κ. Γύρας, Διαμ. Γεωργιάδης, Νικ. Τσιπόγιας, Αναστ. Γοδίνος, Θωμάς Ν. Λιάσκος, Γεώργιος Χ. Φωλλίδης, Μιλτ. Α. Γουΐδούτσης, Δ. Α. Γουΐδούτσης και Γεώργιος Δ. Βακόλας.

[4] Βλ. *Μέντωρ*, σύγγραμμα περιοδικόν δίς του μηνός ανά δύο τυπογραφικά φύλλα υπό των αδελ. Γρηγοριάδων, τόμος Γ΄, περιέχων 12 τεύχη, εν Σμύρνη 1871, σ. 396 & τόμος Δ΄, τχ. ΛΖ΄, εν Σμύρνη 1872, σ. 389.

[5] Βλ. *Χριστιανική ανθοδέσμη ήτοι συλλογή Θρησκευτικών ασμάτων* υπό Θεοδοσίου Λ. Πρασίδου του εκ Ζίτσης της Ηπείρου. Εν Λαρίσση 1883, σ. 68. Πρβλ. καταχώριση εντύπου και Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 303.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

17	Π. Πράσσος	Ζίτσα	1
18	Μ. Τσιπόϊας -	Ζίτσα	1
19	Γ. Μπότσιος ;	Βουκουρέστι	1
20	Η. Γουδίνος	Βουκουρέστι	1
21	Κ. Μαλάμης	Βουκουρέστι	1
22	Θ. Κατσιουλίδης	Βουκουρέστι	1
23	Ε. Καρακίτσος	Βουκουρέστι	1

Εντοπίζονται συνολικά 23 Ζιτσαίοι συνδρομητές για αντίστοιχο αριθμό σωμάτων του 1ου τχ.

Στα άλλα τεύχη των *ΗΜ* του Λαμπρίδη η κατάσταση διαγράφεται ως ακολούθως: Στο 2° τχ. (*Ο Τεπελενλής Αλή Πασάς*, εν Αθήναις 1887) 4 συνδρομητές για 5 σώματα (+ 1 η ΜΠΗΖ). Στο 3° τχ. (*Κουρεντιακά και Τσαρκοβιστιακά*, εν Αθήναις 1888) 13 συνδρομητές για 17 σώματα (+1 τουλάχιστον η ΜΠΗΖ), λόγω ειδικού ενδιαφέροντος. Στο 4° τχ. (*Μαλακασιακά*, μέρος 1ον, εν Αθήναις 1888) 1 συνδρομητής – 2 σώματα (+1 η ΜΠΗΖ). Στο 5° τχ.(*Μαλακασιακά*, μέρος 2ον, εν Αθήναις 1888) επίσης 1 συνδρομητής – 2 σώματα (+1 η ΜΠΗΖ, ενδεχομένως και η ΜΠΖ). Στο 6° τχ. (*Ιερά εν Ηπείρω σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, εν Αθήναις 1888) ομοίως. Στο 7° τχ. (*Πογωνιακά*, εν Αθήναις 1889) 2 συνδρομητές – 3 σώματα (+1 ΜΠΗΖ). Στο 8° τχ. (*Ζαγοριακά*, μέρος 1ον, εν Αθήναις 1889) 2 συνδρομητές – 3 σώματα (+1 η ΜΠΗΖ). Στο 9° τχ. (*Ζαγοριακά*, μέρος 2ον, 1889) επίσης 2 συνδρομητές – 3 σώματα (+1 η ΜΠΗΖ), όπως και στο 10° τχ. (*Τα Σουλιώτικα*, εν Αθήναις 1890).

Ακόμη πιο χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ζιτσαίου πατριδογράφου Εμμανουήλ Γεωργιάδη (Γεωργάτη), στο βιβλίο του οποίου για τη Ζίτσα οι εγγραφές συνδρομητών υπερέβησαν κάθε προηγούμενο. Σημειωτέον πως υπήρχαν και άλλοι, των οποίων τα ονόματα δεν καταχωρίστηκαν στον κατάλογο της έκδοσης[1].

ΠΙΝΑΚΑΣ 17.

Κατάλογος Ζιτσαίων συνδρομητών [Εμμ. Ι. Γεωργιάδου, Ζίτσα. Η κωμόπολις της Ηπείρου, εν Αθήναις 1889].

Α/Α	*Ονοματεπώνυμο*	*Τόπος διαμονής*	*Σώματα*
1	Ιεροδιάκονος Σπ. Καρβέλης	Ιωάννινα	1
2	Γ. Στέργιος , μαθ. Ζωσ. Σχολής	Ιωάννινα	1
3	Ν. Γάγαλης , μαθ. Ζωσ. Σχολής	Ιωάννινα	2
4	Γεώργιος Γιούνης , μαθ. Ζωσ. Σχολής	Ιωάννινα	1
5	Αν.[δρέας] Πράσσος , μαθ. Ζωσ. Σχολής	Ιωάννινα	1
6	Δ. Γάγαλης , μαθ. Ζωσ. Σχολής	Ιωάννινα	2
7	Δ. Δαγκλής , μαθ. Ζωσ. Σχολής	Ιωάννινα	1
8	Γ. Π. Κοντολώλης	Πάτρα	15
9	Ν. Κ. Μπουτάτης	Αθήνα	10
10	Μ. Χρυσοχόος	Αθήνα	10
11	Χρ. Δαγκλής	Αθήνα	1
12	Ελένη Τσιπόη , μαθήτρια Φιλ. Παρθεναγωγείου	Ζίτσα	1
13	Ελένη Πράσσου , μαθήτρια Φιλ. Παρθεναγωγείου	Ζίτσα	1
14	Ευγεν. Παπατσόρη , μαθήτρια Φιλ. Παρθεναγωγείου	Ζίτσα	1
15	Ευφρ. Γ. Γάτσιου , μαθήτρια Φιλ. Παρθεναγωγείου	Ζίτσα	1

[1] Βλ. Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 52: *Οφείλω εν τέλει να ευχαριστήσω από καρδίας και δημοσίως τους ευαρεστηθέντας να με συνδράμωσιν ... και να εκφράσω την μεγάλην λύπην μου επί τη μη καταχωρίσει συνδρομητών τινων εν τέλει του βιβλίου διά την μη έγκαιρον επιστροφήν των αγγελιών.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

16	Πην. Ντέτσικα , μαθήτρια Φιλ. Παρθεναγωγείου	Ζίτσα	1
17	Βασ. Νικολαΐδου , μαθήτρια Φιλ. Παρθεναγωγείου	Ζίτσα	1
18	Χρ. Γεωργιάδου	Ζίτσα	10
19	Παρ. Δ. Τζέτζη	Ζίτσα	5
20	Βαρ. Τ. Καρούλη	Ζίτσα	2
21	Γαβριήλ Ξυλάνης , αρχιμανδρίτης	Ζίτσα	1
22	Βασ. Εμμανουήλ	Ζίτσα	5
23	Τρ. Κατσιουλίδης	Ζίτσα	1
24	Στ. Καρούλης	Ζίτσα	1
25	Χ. Λιάσκος	Ζίτσα	1
26	Γ. Νικολαΐδης	Ζίτσα	1
27	Μ. Σλήτας	Ζίτσα	1
28	Ζ. Βαζήνας	Ζίτσα	1
29	Ν. Καλτσούνης	Ζίτσα	1
30	Ν. Παπασταύρος	Ζίτσα	1
31	Μ. Κοντογιάννης	Ζίτσα	1
32	Δημ. Ε. Δαγκλής	Ζίτσα	1
33	Χρ. Αν. Δαγκλής	Ζίτσα	1
34	Θ. Λιάσκος	Ζίτσα	1
35	Γ. Χριστοδούλου	Ζίτσα	1
36	Μ. Γάγαλης	Ζίτσα	1
37	Γεώρ. Χαβγιαράς	Ζίτσα	1
38	Θ. Πέγγας	Ζίτσα	1
39	Λ. Πέγγας	Ζίτσα	1
40	Στ. Παυλίδης	Ζίτσα	1
41	Γ. Δ. Τρίμμης	Ζίτσα	1
42	Δ. Γουδίνος	Ζίτσα	1
43	Δ. Νικολαΐδης	Ζίτσα	1
44	Α. Ρίζος ;	Ζίτσα	1
45	Π. Ζήσης	Ζίτσα	1
46	Φ. Πράσσινος	Ζίτσα	1
47	Χρ. Μπότσιος , ιατρός	Ζίτσα	1
48	Στ. Παπανίδης	Ζίτσα	1
49	Β. Αθανασιάδης , πρυτ. ;	Ζίτσα	1
50	Β. Κοσμάς	Ζίτσα	1
51	Δ. Καρώνης	Ζίτσα	1
52	Δ. Μπότσιος	Ζίτσα	1
53	Κ. Ε. Γεωργιάδης	Ζίτσα	1
54	Σπ. Χ. Γεωργιάδης	Ζίτσα	1
55	Κ. Δ. Γκάλγκος	Ζίτσα	1
56	Αρ. Λιάσκος	Ζίτσα	1
57	Στ. Ζέρβας	Ζίτσα	1
58	Δ. Γιούνης	Ζίτσα	1
59	Α. Χρυσοχόος	Ζίτσα	1
60	Κ. Ζήσης	Ζίτσα	1
61	Κ. Μπότσιος	Ζίτσα	1
62	Μιχ. Τσιπόγιας	Ζίτσα	1
63	Γεώρ. Οικονόμου	Ζίτσα	1
64	Γεώρ. Καρούλης	Ζίτσα	1
65	Δημ. Φωλλίδης	Ζίτσα	1
66	Περ. Νούλης	Ζίτσα	1
67	Παπα Ιωάννης Ματσάγκας	Ζίτσα	1
68	Στ. Γ. Τρίμμης	Ζίτσα	1
69	Ι. Καραμπέρης	Κιόσκι (Μ. Ασίας)	2
70	Αν. Τρίμμης	Κιόσκι	1
71	Δ. Καραΐσκος	Κιόσκι	1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

72	Ι. Βακόλας	Κιόσκι	1
73	Αν. Συμμάρης	Κιόσκι	1
74	Δ. Τριανταφύλλου	Κιόσκι	1

Συνολικά εγγράφηκαν 74 συνδρομητές για 126 σώματα, αριθμός εντυπωσιακός, αν και όχι τόσο αντιπροσωπευτικός, με την έννοια ότι αποτελεί συνάρτηση της καταγωγής του συγγραφέα και του διαπραγματευόμενου θέματος. Παρόλα αυτά αντικατοπτρίζει το ζωηρό ενδιαφέρον των Ζιτσιωτών για ζητήματα που άπτονται της τοπικής τους ιστορίας, ενδιαφέρον που προϋποθέτει ασφαλώς ένα επίπεδο παιδείας. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι ο συγγραφέας, μαθητής ακόμη του εν Ιωαννίνοις Ζωσιμαίου Γυμνασίου, έκανε το ντεμπούτο του στο συγγραφικό στίβο με ένα θέμα που φαίνεται να επιχειρεί να δώσει απάντηση στο ώριμο ήδη αίτημα κατάκτησης της ιστορικής αυτοσυνειδησίας. Δεν είναι τυχαίο ότι είχε προηγηθεί ο Λαμπρίδης, που με τα μνημειώδη έργα του επιχείρησε μια συνολική ιστορική προσέγγιση του ηπειρωτικού χώρου, τροφοδοτώντας ανάλογες συζητήσεις και προβληματισμούς, όπως δεν είναι τυχαία η επαναφορά στο προσκήνιο της ιστορίας της Ζίτσας από την Αρσακειάδα διδασκάλισσα και λογία Αμαλία Παπασταύρου λίγα χρόνια μετά την έκδοση της πατριδογραφίας του Γεωργιάδη (1895). Δυστυχώς η έκδοση δεν περιλαμβάνει κατάλογο συνδρομητών, δεν χωράει ωστόσο καμιά αμφιβολία ότι το κοινό της Ζίτσας αγκάλιασε με την ίδια δίψα και το βιβλίο αυτό.

Από τις ύστερες αναδιφήσεις το λεύκωμα της Ελπ. Μαυρογορδάτου *Η Ήπειρος* του 1912 παρέχει μαρτυρίες για εγγραφή 22 Ζιτσαίων συνδρομητών για αντίστοιχα σώματα, ενώ την προηγούμενη χρονιά μόλις ανιχνεύτηκε ένας συνδρομητής[1].

Ικανός, τέλος, είναι ο αριθμός των συνδρομητών και στο λεύκωμα *Ηπειρωτική Ψυχή* του 1913, στο σχετικό κατάλογο του οποίου απαντώνται 19 Ζιτσαίοι για ισάριθμα σώματα[2], επισήμανση που αισίως μας οδηγεί στο πέρας της σχετικής αναζήτησης[3].

Αν και τα δεδομένα είναι απλώς ενδεικτικά – άλλωστε οι δρόμοι που οδηγούν στην προεγγραφή συνδρομητών σίγουρα επηρεάζονται από παράγοντες που αφορούν στην έγκαιρη ή μη ενημέρωση του αναγνωστικού κοινού ή στην ειδική σημασία και το ενδιαφέρον που μπορεί να παρουσιάζει μια έκδοση, όπως φάνηκε από τα παραδείγματα του Λαμπρίδη και του Γεωργιάδη – παρατηρούμε, παρά τις επιμέρους διακυμάνσεις, μια προοδευτική ενδυνάμωση της σχετικής τάσης κατά το β΄ μισό του 19ου αιώνα, ανάλογη με τη γενικότερη βιβλιοφιλική στροφή που επισημάνθηκε και στον κατάλογο των εντύπων. Παράλληλα η ορατή μετατόπιση του κέντρου βάρους από τους Ζιτσαίους της διασποράς στις ζητήσεις της τοπικής κοινωνίας αντανακλά τη βαθμιαία ενδυνάμωση και καρποφόρηση των εκπαιδευτικών λειτουργιών στην κοινότητα.

---

[1] Βλ. *Η Ήπειρος. Ηπειρωτικόν λεύκωμα* εκδιδόμενον υπό της Ελπινίκης Μ. Μαυρογορδάτου, έτος Β΄, εν Κων/πόλει 1911, σ. XI και έτος Γ΄, εν Κων/πόλει 1912, σ. IX, VIII-IX.

[2] Βλ. *Ηπειρωτική Ψυχή. Ετήσιον εικονογραφημένον Λεύκωμα*, τόμος πρώτος, εν Ιωαννίνοις, εκ του τυπογραφείου ο «Ερμής» Κ. Παπαγεωργίου και Β. Χαραλάμπη, 1913 [: σ. 197-210 Κατάλογος συνδρομητών].

[3] Προκειμένου να φανεί η συνέχεια και η διάρκεια του βιβλιοφιλικού / φιλαναγνωστικού ενδιαφέροντος πρβλ. και *Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον* (εικονογραφημένον πανηπειρωτικόν λεύκωμα) του 1914. Έτος Β΄, περίοδος Β΄. Μιλτιάδου Αθαν. Οικονομίδου. Εν Αθήναις, 1914, σ. 344. Εντοπίζονται 6 Ζιτσαίοι συνδρομητές (παπα Κωνσταντίνος Πρωτόπαπας, Γεώργιος Καρούλης, Πέτρος Βάης, Σ. Γ. Παππάς, Κ. Μπότσιος και Γ. Δ. Τζέτζης). Σημειωτέον ότι εγγράφηκαν και δύο ακόμη συνδρομητές στη Ζίτσα, ο γιατρός στη Ζίτσα Δ. Χ. Κοντούλης και ο Κ. Σιωμάλας, καταγόμενοι από γειτονικά χωριά, γεγονός που καταδεικνύει ότι η γενικότερη ατμόσφαιρα στην κωμόπολη επενεργεί θετικά και στην ευρύτερη περιοχή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3. Μια ειδικότερη παράμετρος του αναγνωστικού ενδιαφέροντος, σημαντική κατά τη γνώμη μας, μπορεί να ανιχνευθεί και στη διακίνηση εφημερίδων και περιοδικών, στην οποία συνέβαλαν με τον τρόπο τους και Ζιτσαίοι. Για παράδειγμα ο Κωνσταντίνος Παπασταύρος, φαρμακοποιός στα Γιάννινα αρχικά, συγκεντρώνει τις συνδρομές (μαζί με 2 άλλους συναδέλφους του) του περιοδικού *Ήπειρος*[1]. Ο ίδιος διακινεί επίσης τα φύλλα της εφ. του βιλαετίου *Ιωάννινα* τα προορισμένα για τη κοινότητα Ζίτσα και τη μονή Προφήτη Ηλία[2]. Αλλά και στη Λάρισα που συνέχισε την επαγγελματική του δραστηριότητα, φέρεται ως αντιπρόσωπος του περιοδικού *Γενική Επιθεώρησις*, που εκδίδεται από τον Αθανάσιο Αργυρό[3]. Το περιοδικό διακινείται και στη Ζίτσα, όπως προκύπτει από τη διερεύνηση της βιβλιοθήκης του Γυμνασίου Ζίτσας, όπου σώζονται αρκετά τεύχη των ετών 1892-93[4].

Για ανάλογη δραστηριότητα Ζιτσαίου στην Αίγυπτο, του Μ. Γκατζιάνη, μας πληροφορεί η εφ. *ΦΗ*, απευθύνοντας από τις στήλες της έκκληση προς τους συνδρομητές *να εμβάζωσι τας συνδρομάς μόνοι των ... οι εν Καΐρω προς τον κ. Μ. Κατζάνην*[5]. Παράλληλα πιστοποιείται κυκλοφορία ενός ευρέος φάσματος εφημερίδων στην κοινότητα, όπως ο *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως[6], η *Νέα Ημέρα της Τεργέστης*, που *αι στήλες της για τον αλύτρωτο Ελληνισμό ήταν σωστό ευαγγέλιο*[7], ή ο *Ανατολικός Αστήρ* Κων/πόλεως[8]. Επίσης στο αρχείο Τρίμμη γίνεται μνεία της εφ. *Ακρόπολις*[9] και της εφ. *Ηχώ της Ηπείρου*[10], ενώ υπάρχουν αποκόμματα των εφ. *Σκριπ* καϊ *Φωνή της Ηπείρου*[11]. Από άλλη πηγή μαρτυρείται επίσης αναγνωστική συνάφεια με τις εφ. *Ελληνικά Χρονικά* Μεσολογγίου και *Ευμενία*[12]. Η αρθρογραφία εξάλλου και η διατριβογραφία πολλών Ζιτσαίων σε εφημερίδες των Ιωαννίνων ή των Αθηνών για θέματα που αφορούν αποκλειστικά τη Ζίτσα, όπως π. χ. στην εφημερίδα του βιλαετίου *Ιωάννινα (Γιάνγια)*[13] και στην *Ήπειρο* του Γ. Χατζή[14], ή στις Αθηναϊκές *Πύρρος*, *Φωνή της Ηπείρου*, *Άστυ* κτλ. είναι αρκούντως ενδεικτική ότι διαβάζονταν

---

[1] Βλ. *Ήπειρος*, Μηνιαίον περιοδικόν σύγγραμμα, έτος Α΄, φυλ. Α΄, εν Ιωαννίνοις, Νοέμβριος 1873 [στο τέλος, χωρίς σελιδαρίθμηση: Οι συνδρομές γίνονται ... *Εν Ιωαννίνοις ...εν τοις φαρμακείοις του κ. Παπα Σταύρου ... κτλ.*]. Πρβλ. καταχώριση του μοναδικού σωζόμενου τεύχους Παράρτημα Ι. Β΄, αρ. 7.

[2] Εφ. *Ιωάννινα*, φ. 121 / 11-10-1871.

[3] Βλ. *Γενική Επιθεώρησις*, Σύγγραμμα περιοδικόν δις του μηνός εκδιδόμενον υπό Αθανασίου Αργυρού συμπράξει πολλών λογίων, έτος Α΄, τεύχ. Α΄, εν Αθήναις 1 Μαρτίου 1892, εσώφυλλο του εξωφύλλου.

[4] Βλ. αναλυτικά Παράρτημα Ι. Β΄, αρ. 17-19.

[5] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 701 / 9-2-1907. Για τη ζιτσιώτικη καταγωγή του Μ. Γκατζιάνη πρβλ. εγγραφή στο AKZ / MA-1914, α/α 293: Μ. Ν. Γκατζιάνης – Αίγυπτος.

[6] Βλ. Αρχείο Τρίμμη: Διάφορα αποσπάσματα περί Χριστού κτλ. θρησκευτικής φύσης αντιγραμένα από το *Νεολόγο* [ειδικότερα τα φ. 7244 / 6-10-1893 και 7246 / 8-10-1893, το φ. της 13ης Αυγούστου 1894 κτλ.] από το Γ. Δ. Τρίμμη και το γιο του Δημήτριο.

[7] Βλ. Αρχείο Τρίμμη: επιστολή Β. Οικονόμου προς Ιωάννη Τρίμμη με αφορμή το θάνατο του πατέρα του Στέφανου Τρίμμη, με ημερομηνία 19-1-1957.

[8] Βλ. *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 780 / 3-6-1870 [στη στήλη ανταποκρίσεις]: *Τω Π. ηγουμένω Ζήτζης, εις Ιωάνν. Εστάλ. και υμίν Δελτ. του Β΄ έτ. (3) διά του Σ. αγ. Ιωαννίνων.*

[9] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / Γ. Δ. Τρίμμης, Προσωπικές σημειώσεις [αναφορά στην ευεργετική επίδραση του μελιού στην ευλογιά με παραπομπή σε *διατριβή εφημερίδος Ακροπώλεος*].

[10] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, *Γ. Δ. Τρίμμης 1911 7/βρίου 2 Ζίτσα, Περί του Αγίου Κοσμά κατά την Ηχώ της Ηπείρου* [αντιγραμμένο απόσπασμα από την εν λόγω εφημερίδα].

[11] Βλ. Αρχείο Τρίμμη: Νεκρολογία Δημ. Γάγαλη στο φ. 668 της 5ης Μαΐου 1906 της *ΦΗ* και εφ. *Σκριπ*, φ. 24ης -2-1909 [: *Όργια του Κρομμύδα*].

[12] Πρβλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, α) Επιστολή ανωνύμου Ζιτσαίου με υπογραφή *είς φιλαλήθης* προς τον κ. Συντάκτην της εφημ. Χρονικά Ελληνικά [1859], σ. 197-199 και β) Λόγος εκφωνηθείς υπό του γέροντος Κανάρη [: *Αναγινώσκομεν εις την Ευμενίαν*], σ. 91.

[13] Βλ. για παράδειγμα *Ιωάννινα*, φ. 451 / 26-7-1878: ανοιχτή επιστολή Γ. Φωλλίδη προς τους επιτρόπους του κληροδ. Γουδίνου.

[14] Βλ. π.χ. *Ήπειρος*, φ. 87 / 27-2-1911: επιστολή Γ. Γιούνη, φαρμακοποιού, περί εκλογών Ζίτσης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και αυτές από τους Ζιτσαίους, αφού αυτούς προϋποθέτουν ως αποδέκτες του γραπτού μηνύματος.

Επιπλέον υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι και η εκδοθείσα στην Κων/πολη εφημερίδα «Πολιτική Επιθεώρηση»[1] ή με την αλλαγή τίτλου «Ισοπολιτεία», που στόχο είχε την προβολή και κατοχύρωση των νεοδιακηρυχθεισών από τους Νεότουρκους αρχών, κυκλοφορούσε και στη Ζίτσα, αφού μια σειρά φυλλάδια που διανέμονταν δωρεάν στους συνδρομητές της εντοπίστηκαν σε ιδιωτική βιβλιοθήκη.[2]

Αν και αποσπασματικά τα στοιχεία που παραθέσαμε, αναδεικνύουν μια στενή σχέση του αναγνωστικού κοινού με τον ημερήσιο (και τον περιοδικό – αναφερθήκαμε ήδη ανωτέρω στην επισήμανση ενός ικανού αριθμού περιοδικών στις βιβλιοθήκες της Ζίτσας) τύπο της εποχής και, πέρα από την ευπαιδευσία των κατοίκων, που η ενεργός παρουσία και Ζιτσαίων μέσα από τις στήλες του την καθιστά ακόμη πιο πρόδηλη, παραπέμπουν σε ένα κοινό διψασμένο για ενημέρωση και συνάμα ευαίσθητο στα τεκταινόμενα στην Ήπειρο και στον ευρύτερο χώρο, με συμμετοχικό στις κοινές υποθέσεις πνεύμα.

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι το εκπαιδευτικό υπόβαθρο της Ζίτσας παρήγαγε ευρύτερα παιδευτικά αποτελέσματα και διαμόρφωσε πολίτες με αναγνωστικά ενδιαφέροντα και πνευματικές ανησυχίες που υπερβαίνουν τα στενά πλαίσια της εκπαιδευτικής πράξης. Έχω την αίσθηση ότι τα στοιχεία είναι αποκαλυπτικά μιας διάχυτης πνευματικότητας για την οποία είχε κάθε λόγο να καυχάται η Ζίτσα και μιας μορφωτικής στάθμης που δίκαια της προσέδωσε τον τίτλο της κοιτίδας των γραμμάτων κατά το αντίστοιχο «Γιάννενα πρώτα στ' άρματα, στα γρόσια και στα γράμματα». Βεβαίως το πλάτος τέτοιων δραστηριοτήτων δεν αγκαλιάζει, όπως είναι ευνόητο, το σύνολο του πληθυσμού, αλλά η σίγουρη επικέντρωσή τους σε έναν συμπαγή και διαρκώς διευρυνόμενο κύκλο ατόμων καταδεικνύει σαφώς την περιρρέουσα ατμόσφαιρα με όλες τις θετικές παραμέτρους που απορρέουν από τη συνεχή επενέργεια της εκπαιδευτικής λειτουργίας. Από μια άποψη μάλιστα η συναρτώμενη και με την ύπαρξη ιδιωτικών βιβλιοθηκών ενίσχυση του μορφωτικο-πνευματικού επιπέδου στη Ζίτσα με τη σειρά της ανατροφοδοτεί την εκπαιδευτική διαδικασία, καλλιεργώντας περαιτέρω τη φιλομάθεια και θέτοντας υψηλότερους στόχους και απαιτήσεις, επηρεάζει δε σε θετική κατεύθυνση το κλίμα και στην ευρύτερη περιοχή. Πρόκειται, από την άποψη αυτή, για μια πορεία αλληλοδιαπλοκής και αλληλεπίδρασης παραγόντων που λειτουργούν στη βάση της σχέσης αιτίου και αιτιατού. Τη φιλομάθεια, άλλωστε, των κατοίκων της Ζίτσας, που κατηγορήθηκαν ως χωρικοί και αμαθείς από αρθρογράφο κρυπτόμενο υπό τα αρχικά Μ.Σ.[3], εύγλωττα επιμαρτυρεί, σε αρκετά πρώιμη εποχή, ανώνυμος Ζιτσαίος, απαντώντας ως εξής στις κατηγορίες: *Δύναμαι να σ' αποδείξω ότι και αυτοί οι 10/ετείς παίδες, των παρά σού απηνώς ονομασθέντων χωρικών και αμαθών Ζιτσαίων ανατρεφόμενοι με αρχάς ελευθερίους και φλεγόμενοι εξ απαλών ονύχων από τον προς την παιδείαν ένθερμον έρωτα, διδασκόμενοι όχι ολιγώτερον και από την φύσιν των πραγμάτων, γιγνώσκουσι τι λέγουν, τι πράττουν και τι δοξάζουν, και δεν καταδέχονται ποτέ να παρουσιασθώσιν εις το Κοινόν με τοιαύτας αρχάς και παρόμοια ανορθόγραφα ψελίσματα ...δεν ήτον εκ Ζίτσης ο οπαδός και ομοιοπαθής του αειμνήστου Ρήγα ιατροφιλόσοφος Δημήτριος*[4];

---

[1] Βλ. σχετικά με Πολιτική Επιθεώρηση, το ρόλο της και τις μετονομασίες της Γ. Πλουμίδης, «Ο Ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905 περ. – 1912)», *Δωδώνη*, τ. ΣΤ΄, Ιωάννινα 1977, σ. 366-367.

[2] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 559, 560, 592, 593.

[3] Βλ. εφ. *Αιών*, φ. 227 / 19-1-1841.

[4] Εφ. *Αθηνά*, φ. 787 / 25-1-1841.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζ΄3. Εκκλησιαστικές – μοναστηριακές Βιβλιοθήκες

Αφορούν κυρίως τα έντυπα που φυλάσσονται στη μονή Προφήτη Ηλία και στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Στην πραγματικότητα πρόκειται για περισυλλογή και εντύπων που ανήκαν είτε στη μονή Πατέρων είτε στους υπόλοιπους ναούς της κοινότητας[1]. Έτσι, η αναφορά μας σε βιβλιοθήκες του Προφήτη Ηλία και του Αγίου Νικολάου αντίστοιχα έχει συμβατικό, σε κάποιο βαθμό, χαρακτήρα. Δεν σχετίζονται άμεσα με την εκπαίδευση, τουλάχιστον στο μεγαλύτερο διάστημα της χρονικής φάσης που εξετάζουμε, αν και η ύπαρξή τους αποτέλεσε παλαιότερα την αποκλειστική σχεδόν πηγή εκμάθησης ανάγνωσης και γραφής, αφού η ανυπαρξία κοινοτικών σχολείων και η σπάνις άλλων εντύπων πλην των εκκλησιαστικών εξαρτούσε τη μαθησιακή διαδικασία από τα λειτουργικά βιβλία. Η συμμετοχή των βιβλίων αυτών στην παραγωγή μορφωτικών αποτελεσμάτων θα πρέπει να θεωρείται αναμφίβολη και κατά την πρώιμη φάση λειτουργίας του πρώτου κοινού σχολείου στη Ζίτσα.

Η ύπαρξη εκκλησιαστικών βιβλιοθηκών και ιδίως η διαδικασία συνεχούς εμπλουτισμού τους κατά το 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα αντανακλά τη γενικότερη πνευματική ατμόσφαιρα της εποχής και παραπέμπει έμμεσα σε άνοδο του εκπαιδευτικού δείκτη κληρικών και μοναχών. Η λειτουργία οργανωμένων σχολείων στην κοινότητα, άλλωστε, δημιουργεί αναμφισβήτητα τις προϋποθέσεις για χειροτονία ιερέων ή ιερομονάχων που είχαν ήδη ενταχθεί στο εκπαιδευτικό δίκτυο για κάποιο διάστημα. Αξίζει να υπομνησθεί στο σημείο αυτό πως αρκετοί ιερείς επαγγέλθηκαν και το δάσκαλο είτε πριν την περιβολή του ιερατικού σχήματος είτε εκ παραλλήλου (βλ. κεφ. Διδακτικό προσωπικό). Επιπλέον η ανάγκη μορφωμένων κληρικών παρουσιάζεται ως ώριμο αίτημα της τοπικής κοινωνίας κατά το β΄μισό του 19ου αιώνα[2].

Η βιβλιοθήκη του Προφήτη Ηλία, σύμφωνα με στοιχεία απογραφής της κινητής και ακίνητης περιουσίας της μονής κατά το 1904[3], που πραγματοποίησε ο ιερέας Σπυρ. Καρβέλης, όπως προκύπτει από συνοδευτική των καταλόγων της απογραφής επιστολή του προς το μητρ. Ιωαννίνων Σωφρόνιο[4], περιελάμβανε τα εξής βιβλία (δυστυχώς δεν παρέχονται πλήρεις βιβλιογραφικές πληροφορίες): 4 Ευαγγέλια, 24 μηναία των δώδεκα μηνών, 2 ακολουθίαι (αγίας Ευφημίας / Θεοφανούς), 1 Θεοτοκάριον, 2 Πανθέκται (του Τριωδίου και Εκκλησιαστική), 2 Απόστολοι, 2 Τριώδια, 1 Οκτώηχος, 1 Πανθέκτη μονότομος, 1 Τυπικόν, 1 Παρακλητική, 2 Ψαλτήρια ξεσχισμένα, 1 Ευχολόγιον, 2 Ωρολόγια, 1 Πεντηκοστάριον, 1 Αγιασματάριον, 2 Λειτουργίαι, 2 Ακολουθίαι Βησσαρίωνος, 37 βιβλία παλαιά διάφορα (μηναία, Κυριακοδρόμια κ.ά.), 1 Πηδάλιον, 1 βιβλίον των επισήμων ξένων επισκεπτών, 2 κατάστιχα παλαιά, ήτοι εν όλω 93 βιβλία, από τα οποία μόνο τα τρία δεν ήταν λειτουργικά.

---

[1] Ένα βιβλίο (Ευαγγέλιο) της Παναγίας του μεγάλου μαχαλά συναριθμείται για πρακτικούς λόγους στη βιβλιοθήκη του Αγίου Νικολάου.

[2] Παραθέτω ενδεικτικά απόσπασμα της διαθήκης Δ. Κ. Φιλίτη, που φαίνεται να διερμηνεύει το γενικότερο αίσθημα: *Τετρακόσια φρ. κατ' έτος θα δίδη ο Σύλλογος* [ΣΔΕΓ] *από τους τόκους εις δύο ιερείς της Ζίτσης ανά διακόσια εις έκαστον από αυτάς. ... Οι ιερείς ούτοι να είναι έγγαμοι, ενάρετοι και γραμματισμένοι, να έχουν αποδεικτικόν ότι εσπούδασαν εις το Γυμνάσιον ή να εξήλθον από το Ιερατικόν Σχολείον Ιωαννίνων και μόνον εις τοιούτους ιερείς θα δίδωνται χρήματα... .*

[3] Βλ. AMI/ IMI / 1. I.M. 21. 3. / 2 [ABE 190], Απογραφή κινητής και ακίνητης περιουσίας της μονής Προφήτου Ηλιού Ζίτσης / 16-2-1904.

[4] Βλ. το πλήρες κείμενο της επιστολής Π. Δ. Τζιόβας, «Η κοινωνική πολιτική της πόλης και της επαρχίας Ιωαννίνων για τα έκθετα», *ΗΗ*, τ. ΙΘ΄ (1998), σ. 446-447.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σύμφωνα με την καταγραφή που πραγματοποίησα ο ίδιος, σήμερα σώζονται μόλις 59 βιβλία, εντούτοις ενσωμάτωσα στο σχετικό κατάλογο εντύπων των βιβλιοθηκών της Ζίτσας και 6 ακόμη, για τα οποία έχουμε συγκεκριμένα βιβλιογραφικά δεδομένα από άλλες πηγές, οπότε ο συνολικός καταγραμμένος αριθμός εντύπων ανέρχεται σε 65. Πλήρη – ή σχεδόν πλήρη – βιβλιογραφικά στοιχεία διαθέτουμε για τα 36 (τα οποία δεν σώζονται πάντα ολόκληρα, κάποια δε αποτελούνται μόνο από λίγες σελίδες ή και από μόνη τη σελίδα τίτλου), ενώ τα 29 είναι ακέφαλα και κολοβά στη συντριπτική τους πλειοψηφία και σε πολύ κακή κατάσταση[1]. Από τα πρώτα 36 τα 16 χρονολογούνται στο διάστημα 1645-1777 και τα 20 από το 1795 έως και το 1906. Τα περισσότερα της τελευταίας κατηγορίας, 11 συνολικά, κυμαίνονται μεταξύ 1840 και 1862. Με βάση τη θεματική τους κατανέμονται σε 38 μηναία, 4 Ευαγγέλια, 2 Ευαγγελιστάρια, 3 Κυριακοδρόμια, 1 Πανθέκτη, 5 Τριώδια, 1 Παρακλητική, 2 Ευχολόγια, 2 Πεντηκοστάρια, 2 Πράξεις / Κανόνες Αποστόλων, 1 Λειτουργία, 2 Τυπικά, 1 Οκτώηχο και 1 αταύτιστο. Από τα ακέφαλα και κολοβά υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις για μια σειρά μηναίων ότι χρονολογούνται στο 1740 και εκδόθηκαν από το Ν. Σάρρο.

Αντίστοιχη καταγραφή, στην οποία συμπεριλαμβάνει και τα παλαιότυπα της μονής των Πατέρων (συνολικά επισημάνθηκαν 8, 4 από τα οποία απαντώνται και στον Προφήτη Ηλία), έκανε και ο Απ. Παπαϊωάννου[2] – σε στοιχεία του οποίου σχεδόν αποκλειστικά βασίζω την καταγραφή των εντύπων στη μονή των Πατέρων[3] –, ο οποίος καταγράφει 32 εκκλησιαστικού περιεχομένου βιβλία, ενώ αναφέρει και την ύπαρξη 10 ακέφαλων λειτουργικών βιβλίων που είναι αδύνατο να ταυτιστούν. Οι διαφορές οφείλονται στο ότι ο Παπαϊωάννου σταμάτησε την καταγραφή στο έτος 1863.

Όσον αφορά τη μονή Πατέρων θα πρέπει να τονίσουμε ότι διέθετε κατά την παράδοση πλούσια βιβλιοθήκη με σπανιότατα παλαιά βιβλία και χειρόγραφα, πληροφορία ενδεικτική ενός κλίματος λογιοσύνης και πνευματικότητας που λειτούργησε ασφαλώς θετικά, όσο διάστημα υπήρχε, στην κατεύθυνση παροχής γνωστικών ερεθισμάτων και κινήτρων, η απουσία ωστόσο συγκεκριμένων στοιχείων εξαιτίας της καταστροφής της βιβλιοθήκης, η τύχη της οποίας ακολούθησε δρόμο παράλληλο με την τύχη του μοναστηριού, δεν μας αφήνει περιθώρια παρά μόνο για εικασίες. Τα μόνα λείψανα βιβλίων φαίνεται πως περισυλλέχτηκαν στη μονή του Προφήτη Ηλία, με εξαίρεση τα ελάχιστα που κατέγραψε ο Παπαϊωάννου, η ύπαρξη των οποίων στο καθολικό της μονής επιβεβαιώθηκε και εκ των υστέρων σε μια πλημμελή καταγραφή του Ζησόπουλου[4]. Πρόκειται για τους εξής τίτλους: 1) Ευαγγέλιον (αγνώστων λοιπών στοιχείων), 2) Μηναίον Σεπτεμβρίου (έκδ. Ενετίας 1843), 3) Ωρολόγιον Μέγα (άνευ λοιπών στοιχείων), 4) Μηναίον Ιουλίου (έκδ. Κωνσταντινουπόλεως), τυπογραφείον Ανδρέου Κορομηλά, 1845[5], 5) Απόστολος (εν

---

[1] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. [1*], 4*, 5*, 6, 7, 9*, 10-20, 22, 23, 26-29, 32, 33*, 46, 91, [96*], [97], [98], 99-101, [103], 104, 124, 125, 161, 340, [369], 518, 533, 646-668. Σημειώνω εδώ με αστερίσκο τον αριθμό του εντύπου που μαρτυρείται από άλλη πηγή. Ο αριθμός σε αγκύλη υποδηλώνει ύπαρξη του αυτού εντύπου και σε άλλη εκκλησιαστική βιβλιοθήκη.

[2] Βλ. Α. Γ. Παπαϊωάννου, «Ελληνικά Παλαιότυπα στις μονές Προφήτη Ηλία και Πατέρων Ζίτσας (Ιωαννίνων)», *Ο Ερανιστής*, έτος ΙΕ΄, τόμος 14 / 1977, σ. 209-216.

[3] Για μία μόνο καταχώριση προσέφυγα στο Φ. Ηλιού. Καταχώριση των εντύπων βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 25, 35, 36, [96], [97], [98], 102, [103], όπου και ειδικότερες βιβλιογραφικές παραπομπές στον Παπαϊωάννου. Η αντίστοιχη βιβλ. παραπομπή στον Ηλιού αντιστοιχεί στον αρ. 35.

[4] Βλ. Δημ. Κ. Ζησόπουλος, «Ιερά Μονή Πατέρων (Ζίτσας Ιωαννίνων)», *ΗΕτ.*, τχ. 209, Φεβρ. 1994, σ. 92, 94.

[5] Πιθανότατα πρόκειται για εσφαλμένη αντιγραφή της χρονολογίας έκδοσης. Φαίνεται πως σωστή είναι η χρονολογία 1843, αντί του 1845. Πρβλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 102.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αθήναις 1899), 6) Μηναίον Ιανουαρίου (ά. λ. στ.), 7) Ευαγγέλιον (ά. λ. στ.), 8) Μηναίον Μαρτίου (ά. λ. στ.), 9) Μηναίον Αυγούστου, Ενετίησιν 1755 παρά Νικ. Σάρρω[1], 10) Μηναίον Ιουνίου (ά. λ. στ.). Φαίνεται πως η σειρά των μηναίων που δεν προσδιορίζονται βιβλιογραφικά είναι επίσης της έκδοσης Κορομηλά του 1843[2]. Ένα από τα Ευαγγέλια είναι προφανώς του 1801, ενώ δεν αποκλείεται η παρανάγνωση του 2ου και να πρόκειται για το Ευαγγελιστάριο που βιβλιογραφεί ο Παπαϊωάννου[3]. Τέλος ο «Απόστολος» είναι νεότερης έκδοσης και δεν συμπεριλήφθηκε στα βιβλιογραφηθέντα, όπως πιθανότατα και το Ωρολόγιον Μέγα. Σε τελική ανάλυση η διαφορά 1 ή 2 βιβλίων είναι αμελητέα μπροστά στην εικόνα διάλυσης της βιβλιοθήκης της μονής.

Η βιβλιοθήκη του Αγίου Νικολάου, όπως και όλες άλλωστε οι εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες, άρχισε να συγκροτείται από πολύ παλιά, αφού αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της λατρείας, εντούτοις διαθέτει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από την του Προφήτη Ηλία συνάφεια με το 19ο αιώνα. Από την άποψη αυτή μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί σε μεγάλο βαθμό δημιούργημα του αιώνα αυτού. Απαρτίζεται από 31 τίτλους λειτουργικών βιβλίων (32 μαζί με το Ευαγγέλιο του ναού της Παναγίας) ή 44 [+1] τόμους συνολικά (11 μηναία έκδοσης 1880, πλην του μηναίου του Ιουλίου, είναι διπλά), σε αρκετά καλή κατάσταση[4]. Τα 2 είναι έκδοσης 1645, τα 26 (+ 11 μηναία διπλά) εκδόθηκαν μεταξύ 1792 και 1908, ενώ 4 είναι ακέφαλα. Μεγαλύτερη συγκέντρωση παρατηρείται κατά το διάστημα 1839-1864 (8 βιβλία) και το έτος 1880 (12 + 11 βιβλία). Στην τελευταία περίπτωση έχουμε να κάνουμε με δωρεές[5]. Θεματικά κατατάσσονται ως εξής: Μηναία 13 (+ 11), Ευαγγέλια 6, Ευαγγελιστάρια 3, Τριώδια 2, Παρακλητικές 2, Θεοτοκάριο + Οκτώηχον 1, Ευχολόγιο 1, Ακολουθίες Αγίων 1, Ψαλμοί Δαβίδ 1, Πεντηκοστάριο 1 και Τυπικό 1.

[1] Πρβλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 25.
[2] Πρβλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 96, 98, 101.
[3] Πρβλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 35, 36 αντίστοιχα.
[4] Πρβλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. [1], 2, 31, 86, 123, 138, 150-152, 167, 258-269, 347, [369], 399, 400, 469, 556, 609, 610, 630, 631.
[5] Αφιερώματα των Δημητρίου και Ελένης Δ. Λιόντου (1884) και Μιχαήλ Γ. Κατσιούλη (1885).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄
Η ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΖΙΤΣΑΣ

Η προσφορά της Ζίτσας μπορεί να διακριθεί σε άμεση και έμμεση. Στην πρώτη περίπτωση αναφερόμαστε στη γενικότερη βοήθεια που η εκπαιδευτική υποδομή προσέφερε ως αναγνωρισμένο εκπαιδευτικό κέντρο της περιοχής Κουρέντων, ιδίως με την επάνδρωση από Ζιτσαίους εκπαιδευτικούς πολλών σχολείων του Ηπειρωτικού αλλά και του Ελλαδικού χώρου και στην προσφορά των όποιων εκπαιδευτικών τους υπηρεσιών. Ως έμμεση μορφή συνεισφοράς μπορεί να θεωρηθεί η υποβοήθηση του εκπαιδευτικού έργου σε όμορες κοινότητες που απορρέει από συλλογικές πρωτοβουλίες του κοινού της Ζίτσας και πραγματώνεται με κοινοτικούς / μοναστηριακούς πόρους και η ενίσχυση εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών ή λειτουργιών από τέκνα της Ζίτσας στην Ήπειρο και σε κέντρα του Ελληνισμού (Αθήνα, Κων/πολη, Βουκουρέστι). Ειδικότερα:

1. Στα πλαίσια της αναγνώρισης του ηγετικού ρόλου[1] της Ζίτσας στην περιοχή μαθητές από τις γύρω κοινότητες έσπευδαν να εγγραφούν και να φοιτήσουν στα σχολεία της. Από την άλλη πλευρά η θέση της (στο κέντρο μιας ευρύτερης περιοχής των Κουρεντοχωρίων) και η μονοπώληση για μεγάλα χρονικά διαστήματα της λειτουργίας πλήρους Ελληνικού σχολείου την καθιστούσαν πρόσφορη, και πάντως επιθυμητή, διέξοδο για τους κατοίκους των περιοίκων κοινοτήτων, των οποίων τα παιδιά επιθυμούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους, σε σχέση πάντα με τα Ιωάννινα που και το κόστος ήταν μεγαλύτερο και η απόσταση μακρινότερη αλλά και η φοίτηση στη Ζωσιμαία (στο Ελληνικό σχολείο) πιο απαιτητική. Από πολύ πρώιμη εποχή η δυνατότητα αυτή εξασφαλίστηκε με την κατάλληλη υποδομή (Κωνστάντιος Φιλίτης – σχολή των Ταξιαρχών) για υποδοχή, στέγαση και σίτιση των απόρων ξένων μαθητών. Οι περισσότερο εύποροι (π.χ. Χρηστοβασίλης) μπορούσαν να μείνουν σε ιδιωτικές κατοικίες με ενοίκιο. Η βοήθεια της Ζίτσας προς άπορους, επιμελείς και χρηστοήθεις μαθητές από τα περίχωρα συνίσταται και στη διατροφή ορισμένων από αυτούς, ανάλογα με τις περιστάσεις, στη μονή του Προφήτη Ηλία, ύστερα από πρωτοβουλία του τοποτηρητή της μονής Γαβριήλ από το 1856/57 και εξής[2]. Οπωσδήποτε η φοίτηση ξένων μαθητών στη Ζίτσα αφορά έναν περιορισμένο αριθμό και συνάπτεται κυρίως με το Ελληνικό σχολείο, ενώ η φοίτηση στο Αλληλοδιδακτικό μάλλον αποτελεί περιστασιακό γεγονός. Στα πλαίσια αυτά η περίπτωση του Χρηστοβασίλη φαντάζει ως περίπτωση από τις σπάνιες, και πάντως εκφράζει υψηλότερες οικονομικές και κοινωνικές κατηγορίες. Μετά το 1870 ο αριθμός αυτός θα πρέπει λογικά να θεωρηθεί πιο μικρός, στο βαθμό που παρατηρείται γενικότερη εκπαιδευτική ανάκαμψη στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Όσον αφορά τέλος τις μαθήτριες, η φοίτηση στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο αφορά σχεδόν αποκλειστικά Ζιτσαίες και μόνο σποραδικά απαντώνται στις τάξεις του ξένες. Μια ιδέα για τη φοίτηση ξένων μαθητών στα σχολεία αρρένων Ζίτσας μας δίνει ο παρακάτω Πίνακας.

---

[1] Βλ. ενδεικτικά για τη φήμη και το ρόλο της Ζίτσας ως εκπαιδευτικού κέντρου εφ. *ΦΗ*, φ. 548 / 8-11-1903, σύμφωνα με την οποία χρησίμευσε *επί αιώνος ως φάρος ολοκλήρων επαρχιών, οίον Κουρέντων, Τσιάμικου και Παλαιοπωγωνίου διά των λαμπρών σχολείων της.*

[2] Βλ. ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 67. Πρβλ. και σ. 74: *...περιέθαλψε και ξένους μαθητάς απόρους, οίτινες φλεγόμενοι υπό του προς την παιδείαν έρωτος κατέφυγον προς αυτήν.* Πρβλ. επίσης Λαμπρίδης, *ΗΜ*, τχ. 3ον, σ. 71, που όμως σημειώνει εσφαλμένα ως αρχή της ευεργεσίας το έτος 1864, προσδιορίζει δε τον αριθμό των περιθαλπομένων μαθητών σε 2-3.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 18.
Μαθητές του σχολαρχείου ή του Δημοτικού Σχολείου Ζίτσας από περίοικες κοινότητες.

α/α	*Ονοματεπ.*	*Ηλικία*	*Πατρίς*	*Σχ. έτος*	*Τάξις*	*Παρατηρήσεις κτλ.*
2596	Σταύρος Ι. Ρίζος	13	Λίστα	1884-85	Γ΄ Σχολ.	Εκ της σχολής Ζίτσης / Ν. Μ. Γκάλγκος
2608	Αναστ. Κ. Μπήτζος[1]	17	Λίθινο	1884-85	Γ΄ Σχολ.	Εκ της σχολής Ζήτσης
3006	Ζήσης Δ. Μπαντόκας[2]	15	Πρωτόπαπα	1887-88	Γ΄ Σχολ.	Εκ της σχολής Ζήτσης / Δ. Φωλλίδης
3539	Δημ. Σ. Θεμελής	16	Λίθινο	1890-91	Γ΄ Σχολ.	Λιθίνου [;] – Ζήτσης / Ν. Ξυλάντης
323	Σπυρίδων Πανταζάκος	15	Καρίτσα	1897-98	Α΄ Γυμν.	Ενδεικτ. Σχ. Ζίτσας
334	Παν. Γ. Καρίτσος	13	Καρίτσα (επ. πατρός ξενοδόχος)	1901-02	Α΄ Σχολ.	Ενδ. Ζίτσης / Γ. Καρίτσος
199	Πέτρος Α. Παπαδόπουλος	15	Ριζό (ορφανός)	1908-09	Α΄ Σχολ.	Ενδ. σχολ. Ζίτσης

Πηγή: Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής: α) Μαθητολόγιον 1862-1870, β) Μητρώον αρχ. από α΄ Σεπτ. 1863.

Τα στοιχεία είναι απλώς ενδεικτικά, αφού σε λίγες μόνο περιπτώσεις δηλώνεται το σχολείο προέλευσης στο αρχείο της Ζωσιμαίας, ωστόσο μας δίνουν τη δυνατότητα να επιβεβαιώσουμε την τάση συγκέντρωσης μαθητών στη Ζίτσα και από τα γύρω χωριά. Έτσι, παρατηρούμε για παράδειγμα ότι τη Ζίτσα προτιμούν όχι μόνο μαθητές των γειτονικών χωριών Καρίτσας, Πρωτόπαπα και Λιθίνου, αλλά και των πιο απομακρυσμένων (Ριζό, Λίστα). Οι κάτοικοι της Βελτσίστας δεν φαίνεται να κατευθύνουν τα παιδιά τους προς τη Ζίτσα, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τις υπάρχουσες εγγραφές στα Μαθητολόγια και Μητρώα της Ζωσιμαίας σχολής, αντίθετα γίνεται φανερό ότι προτιμούν την εγγραφή των τέκνων τους απευθείας στις τάξεις Σχολείου της Ζωσιμαίας[3]. Από τις 7 καταχωρίσεις ονομάτων 5 αφορούν φοίτηση στο Ελληνικό σχολείο, δηλ. 71.42%, και μόνο δύο στο Δημοτικό σχολείο Ζίτσας.

Η εκτίμησή μας ότι οι εγγραφές ξένων μαθητών αφορούν κυρίως το Ελληνικό σχολείο, ιδίως στην ύστερη περίοδο της Τουρκοκρατίας, ενισχύεται και από τη σύνθεση των μαθητών των αρρεναγωγείων κατά το σχολικό έτος 1910-11. Από τους 101 εγγεγραμμένους στη Δημοτική Σχολή κανένας δεν είναι ξένος, ενώ από τους 25 μαθητές της Ελληνικής Σχολής οι 23 είναι Ζιτσαίοι και οι 3 κατάγονται από τις πέριξ

[1] Ο Αν. Κ. Μπήτζος μετήλθε στη συνέχεια το διδασκαλικό επάγγελμα. Κατά το 1891-92 π. χ. συμφωνήθηκε στην πατρίδα του, το Λίθινο, για ένα έτος με ετήσιο μισθό 2000 γρόσια. Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, σ. 8^{r}, αρ. 109 / 26-9-1891.

[2] Ομοίως και ο Ζ. Μπαντόκας, συμφωνήθηκε ως διδάσκαλος στη γενέτειρα Πρωτόπαπα για ένα έτος (1891-92) με μισθό 15 λίρες. Επίσης και το 1893-94 για ένα έτος και μισθό 1500 γρόσια. Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. Γ2, σ. 9^{v}, αρ. 110 / 1-10-1891 & σ. 21^{v}, αρ. 48 / 25-10-1893.

[3] Πρβλ. και ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον από α΄ Σεπτ. 1863, σχ. έτος 1863-64, α/α 330, 331, 332 [Π. Δ. Δερέκας, Γ. Β. Σκάρας και Ι. Α. Βαγενάς εγγράφονται απευθείας στην Α΄ Σχολείου, αν και η κοντινή Ζίτσα, με την επιφύλαξη ότι η Βελτσίστα ήταν όχι μόνο τόπος καταγωγής αλλά και κατοικίας τους, θα μπορούσε κάλλιστα να γίνει χώρος υποδοχής τους, τουλάχιστον σ' αυτή την πρώιμη φάση των σπουδών τους].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινότητες[1]. Πιθανότατα θα πρέπει λογικά να προέρχονται από τις πολύ κοντινές (Καρίτσα, Πρωτόπαπα κτλ.).

2. Εκτός από την υποδοχή ξένων μαθητών τα εκπαιδευτήρια της Ζίτσας, με τον τρόπο λειτουργίας τους, φαίνεται πως είχαν αποκτήσει κύρος στη συνείδηση των διδασκόντων σε σχολεία των γύρω κοινοτήτων και θεωρούνταν ένα είδος προτύπου στη βάση του οποίου προσάρμοζαν τη διδασκαλία τους ή, εν πάση περιπτώσει, αναγνωρίζονταν η υπεροχή τους έναντι των σχολείων άλλων κοινοτήτων. Είναι χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή και άκρως ενδεικτικό το γεγονός ότι το 1888-89 στο σχολείο της Καρίτσας (7 τάξεις, 5 του δημοτικού και 2 του Ελληνικού – μαθητές 45), σύμφωνα με έκθεση για την κατάσταση σχολείων του τμήματος Κουρέντων, ο διδάσκαλος Γ. Σιάτρας, απόφοιτος της Ιερατικής Σχολής Νήσου, διδάσκει τους μαθητές έχοντας ως πρόγραμμα *διά μεν τας τάξεις του Ελληνικού Σχολείου το της Ζωσιμαίας διά δε τας τάξεις του Δημοτικού σχολείου το της Ζίτσης ... πολλάκις είπον του διδασκάλου τους δύο μαθητάς οίτινες αποτελούσι τας δύο τάξεις του Ελληνικού Σχολείου να τους στείλη εις το Ελληνικόν Σχολείον Ζίτσης ίνα και οι μαθηταί ωφεληθώσι καλλίτερον ...*[2]. Ανάλογη εναρμόνιση προς το πρόγραμμα του Δημοτικού σχολείου Ζίτσας επισημαίνεται κατά την ίδια χρονιά και στο σχολείο Νεοχωρίου, όπου υπηρετεί ως διδάσκαλος ο Κων/νος Ευθυμίου[3].

Επιπροσθέτως το διδακτικό προσωπικό της Ζίτσας είχε τέτοια καταξίωση ώστε οι διδάσκαλοι των σχολείων της Ζίτσας σε πολλές περιπτώσεις αναγνωρίζονταν οιονεί επιθεωρητές των σχολείων των παρακείμενων κοινοτήτων του τμήματος Κουρέντων και, όταν το επέτρεπαν οι περιστάσεις, περιόδευαν τα σχολεία αυτά και έδιναν συμβουλές και διδακτικές οδηγίες προς τους διδασκάλους, κατευθύνοντας την εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτό τουλάχιστον διαπιστώνει το 1889 ο επόπτης κατά τις ενιαύσιες εξετάσεις των σχολείων της Ζίτσας Εμμ. Σαγκριώτης, που στη σχετική προς το Ελληνικό Προξενείο Ιωαννίνων έκθεσή του υπερθεματίζει στην ενθάρρυνση ανάλογων πρωτοβουλιών και στην ανάθεση ειδικών καθηκόντων στους Ζιτσαίους διδασκάλους, θεωρώντας τη Ζίτσα ως κέντρο παιδείας αλλά και σφυρηλάτησης εθνικής συνείδησης: *... εκτός του αόκνου ζήλου όν επιδεικνύουσιν οι διδάσκαλοι εις την πιστήν του καθήκοντος εκτέλεσιν και πολλαχώς άλλως συντελούσιν εις την εν τη Κωμοπόλει της Ζίτσης και εν τοις πέριξ χωρίοις αναρρίπισιν του φύσει υποτρεφομένου εθνικού αισθήματος. Είνε δε τούτο αναγκαιότατον να γίνηται. Διότι η Ζίτσα εκ της θέσεως αυτής προς τα πέριξ μικρά χωρία του Τμήματος των Κουρέντων πρέπει να είνε, ως και είνε, ου μόνον το κέντρον της παιδείας, αλλά και η εστία του ιερού εκείνου πυρός. Εκ τούτου δε εν τοις ειρημένοις της Ζίτσης Σχολείοις εκπαιδεύεται πάσα σχεδόν η εκ των πέριξ χωρίων νεότης, και οι εν Ζίτση διδάσκαλοι θεωρούνται ως επιμεληταί και επόπται της εν τοις χωρίοις δημοτικής παιδεύσεως και ενθαρρυνταί αυτής. Διότι δεν παύουσιν, όταν ο καιρός επιτρέπη, επισκεπτόμενοι τα χωρία ταύτα και οδηγούντες*

---

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521: Αντίγραφο έκθεσης κριτή (πρωτοσύγκελλου Πανάρετου), υποβληθείσας στη Δημογεροντία, εν Ιωαννίνοις τη 28-7-1911. Η τάση αυτή θα ενταθεί μεταπελευθερωτικά, αφού η Ζίτσα θα διατηρήσει τα προνομιακά της χαρακτηριστικά και το Σχολαρχείο της θα είναι το μόνο της περιοχής Κουρέντων. Επιπλέον η λειτουργία αμέσως μετά την είσοδο στον ελεύθερο βίο οικοτροφείου στην κοινότητα θα διευκολύνει κατά πολύ μια τέτοια εξέλιξη. Πρβλ. προσωπικό μου αρχείο: Βιβλίον πράξεων, εν Ζίτση τη 14η Οκτωβρίου 1915, αρ. πρ. 2 / 20-6-1916 [αποτελέσματα απολυτηρίων και προαγωγικών εξετάσεων], όπου σε σύνολο 49 μαθητών οι 13 προέρχονται από όμορες κοινότητες και 2 είναι τέκνα ιατρών μη Ζιτσαίων, εγκατεστημένων όμως στη Ζίτσα, δηλ. περίπου το 30% δεν είναι εντόπιοι. Αντίθετα, αν και έχει αρχίσει ήδη δειλά η φοίτηση και θηλέων στη Σχολή (2 μαθήτριες τη χρονιά αυτή), καμία ξένη δεν καταχωρίζεται στο πρακτικό. Οι καιροί δεν έχουν ακόμη ωριμάσει αρκούντως.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη / [Δ. Γουδίνος;], Έκθεσις περί της καταστάσεως των σχολείων του τμήματος Κουρέντων / εν Ζίτση τη 15 Ιουνίου 1889.

[3] Βλ. *ό. π.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους εν αυτοίς διδασκάλους εις την διόρθωσιν των ελλείψεων και εις του καθήκοντος την εκπλήρωσιν αυτούς ενθαρρύνοντες .... Ούτω δε των εν Ζίτση Σχολείων τελειότερον καταρτιζομένων και άλλη γενικωτέρα ωφέλεια δύναται να προέλθη. Το δημοτικόν Σχολείον δηλονότι δύναται να χρησιμεύση ως πρότυπον προς τα σχολεία των πέριξ χωρίων. Οι δε εν Ζίτση διδάσκαλοι, κοινή συμπράξει πάντες, δύνανται τους δύο μήνας του θέρους να διαθέτωσιν αποκλειστικώς εις την διδασκαλίαν των διδασκάλων των χωρίων τούτων, ασκούντες αυτούς οπωσδήποτε εις την νέαν μέθοδον στοιχειωδώς, ή και εις αυτά τα μαθήματα, τα οποία μέλλουσιν εν τοις σχολείοις των χωρίων να διδάξωσι, προγυμνάζοντες...[1].

Συναφής προς το γενικότερο πνεύμα της παραδοχής της πρωτοκαθεδρίας του διδασκαλικού προσωπικού της Ζίτσας στην ευρύτερη περιοχή, επιβεβαιωτική στο έπακρο της ακρίβειας των πληροφοριών του Σαγκριώτη, υπήρξε και η ανάθεση από το μητροπολίτη Ιωαννίνων Σωφρόνιο, υπό την ιδιότητά του του γενικού επόπτη της παιδείας, ειδικής επί τούτω εντολής στο δημοδιδάσκαλο του Δημοτικού σχολείου Ζίτσας, από τον Ιούλιο του 1888, να επισκέπτεται τα σχολεία των περιοίκων κοινοτήτων και να δίνει οδηγίες στους διδασκάλους σύμφωνες προς τους νέους μεθοδικούς τρόπους διδασκαλίας και να κρατεί ενήμερη τη μητρόπολη για την κατάσταση των σχολείων και για τις βελτιώσεις που πρέπει να επέλθουν. Καρπός αυτής της εντολής υπήρξε εμπεριστατωμένη έκθεση, που υποβλήθηκε τον Ιούλιο του επόμενου έτους 1889 στο Σωφρόνιο[2]. Αν και είναι ανυπόγραφη, φωτογραφίζεται αβίαστα ως συντάκτης της ο Ζιτσαίος Δημήτριος Π. Γουδίνος, απόφοιτος του Διδασκαλείου Αθηνών, γνώστης των νέων μεθόδων διδασκαλίας, που είχε αναλάβει ήδη από το 1886 καθήκοντα δημοδιδασκάλου στη Δημοτική Σχολή της γενέτειρας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι προτάσεις γενικότερης βελτίωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην επαρχία Ιωαννίνων, που διακρίνονται για το καινοτόμο και πρωτοποριακό τους πνεύμα, γεγονός που είναι συνάμα δηλωτικό ότι η Ζίτσα υπήρξε τόπος έντονων ζυμώσεων και στενής παρακολούθησης των εκπαιδευτικών δρωμένων, αλλά και παραγωγής αξιόλογων απόψεων παιδαγωγικής, διδακτικής και διοικητικής υφής, που προϋποθέτουν εκτός των άλλων υψηλό επίπεδο λογιοσύνης και επαρκούς γνώσης της πραγματικότητας της εποχής. Αν και δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι ελήφθησαν υπόψη, ούτε καν αν επιδόθηκαν στον παραλήπτη – κατά ατυχή συγκυρία ο Σωφρόνιος απομακρύνθηκε από τα Ιωάννινα λίγο αργότερα, οπότε πρακτικά η όλη υπόθεση παρέμεινε στη σφαίρα του επιθυμητού –, θεωρούμε αναγκαίο να παραθέσουμε χαρακτηριστικά αποσπάσματα, ως υπόμνηση της ευρύτερης συμβολής της Ζίτσας στον εκπαιδευτικό τομέα και του τρόπου που τέθηκαν τα προβλήματα και επιχειρήθηκε να δοθεί απάντηση στις εκπαιδευτικές προκλήσεις της εποχής. Πρόκειται για το τμήμα εκείνο της έκθεσης που τιτλοφορείται *Σκέψεις περί των μέσων της βελτιώσεως της παρ' ημίν δημοτικής εκπαιδεύσεως*, από το οποίο σταχυολογούμε τα εξής:

Προς βελτίωσιν των σχολείων, Σεβασμιώτατε, δύο τινά απαιτούνται καλοί διδάσκαλοι και μέσα.

Καλός διδάσκαλος είνε εκείνος, όστις κατά το μάλλον και ήττον είνε εγγράμματος, δηλαδή ο κατέχων εκείνας τας γνώσεις, τας οποίας πρέπει να μεταδώση εις τους μαθητάς του προ πάντων δε διά του ιδίου παραδείγματος να εμπνέη εις τας ψυχάς των παίδων φρόνημα ευγενές, γενναίον και υψηλόν τούτου ένεκεν πρέπει οι διδάσκαλοι να εκλεχθώσι και αναγνωρισθώσιν οι ικανοί προς το έργον τούτο διά πτυχίου

[1] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ1 / 495: Έκθεσις περί του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου και των άλλων εν τη Κωμοπόλει ταύτη Σχολείων, εν Ιωαννίνοις τη 26-7-1889.

[2] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, [Δ. Γουδίνος,] Η κατάστασις των σχολείων του τμήματος Κουρέντων, εν Ζίτση τη 5-6-1889.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

υπογεγραμμένου υπό ειδικής επιτροπής των σχολείων και επικεκυρωμένου υπό της Υμετέρας Σεβασμιότητος, και οι διδάσκαλοι να είνε τόσοι όσαι είνε και αι θέσεις και αν πάλιν χρειασθώσιν άλλοι να προσκαλώνται οι έχοντες τα προσόντα· προσέτι οι δημοδιδάσκαλοι να είνε διηρημένοι εις τρεις τάξεις και η μεν α΄ τάξις των δημοδιδασκάλων να διορίζηται εις σχολεία έχοντα περιουσίαν άνω των 40 λιρών η β΄ τάξις εις σχολεία έχοντα περιουσίαν άνω των 25 λιρών και η γ΄ τάξις εις σχολεία έχοντα περιουσίαν άνω των 15 λιρών· τα δε σχολεία τα έχοντα κάτω των 15 λιρών να διορίζωσι τους Εφημερίους των χωρίων, ούτοι δε να διδάσκωσι τους παίδας ανάγνωσιν, γραφήν, αρίθμησιν και ολίγα Ιερά· οι δε μαθηταί οίτινες επιθυμούσιν ανωτέραν εκπαίδευσιν ας μεταβαίνωσιν εις πλησιόχωρον Δημοτικόν Σχολείον.

Να διορισθή εις έκαστον τμήμα είς τακτικός επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων δεδοκιμασμένης παιδαγωγικής και διδακτικής ικανότητος εκ των δημοδιδασκάλων διότι μόνον ο εν δημοτικώ σχολείω διδάξας δύναται εκ πρώτης όψεως να διαγνώση την κατάστασιν του σχολείου. έργα των επιθεωρητών να ώσι τα εξής. –

Από της 15 Ιουλίου μέχρι της 15 Σεπτεμβρίου εκάστου έτους να προσκαλώσι πάντας τους κατά το τμήμα των δημοδιδασκάλους εις την πρωτεύουσαν του τμήματος και να διδάσκωσιν αυτούς τα εξής.

Πάντα τα εις το δημοτικόν σχολείον διδασκόμενα μαθήματα διότι οι πλείστοι των διδασκάλων δεν είνε κάτοχοι τούτων.

Να διδάσκωσιν εις αυτούς τα αναγκαιότερα εκ τε της παιδαγωγικής και διδακτικής και να οδηγώσιν αυτούς εις την διεξαγωγήν της διδασκαλίας, λογικής και μεθοδικής.

Να δίδωσιν αυτοίς την καθ' όλον το έτος διδακτέαν ύλην.

Ν' ανυψώσι το φρόνημα των δημοδιδασκάλων.

Να εμπνέωσιν εις αυτούς την αγάπην προς το επάγγελμα και εν γένει προς την ανθρωπότητα· κατά το χρονικόν τούτο δίμηνον διάστημα και κατά πάσαν Κυριακήν να γίνωνται παιδαγωγικαί συνεδριάσεις υπό την προεδρείαν του επιθεωρητού καθ' άς οι διδάσκαλοι να ανακοινώσι προς αλλήλους τας σκέψεις των και τα πορίσματα της πείρας των.

Να συζητώσι διάφορα παιδαγωγικά και διδακτικά ζητήματα.

Να υποβάλλωσι γνώμας περί βελτιώσεως παντός αναγομένου εις την ανατροφήν των παίδων και εν γένει εις το Σχολείον.

Ν' ανακοινώσι τας ελλείψεις των σχολείων κτ.

Περί πάντων τούτων να συντασσωνται πρακτικά, τα οποία να φυλάττη εν πρωτοτύπω ο επιθεωρητής· αντίγραφον δε τούτων να αποστέλληται εις την Υμετέραν Σεβασμιότητα και να δημοσιεύωνται ει δυνατόν.

Μετά ταύτα ο επιθεωρητής να επιθεωρή τα του τμήματος σχολεία, να παραμένη εις έκαστον τούτων τρεις ή και περισσοτέρας ημέρας, να παρατηρή πως διδάσκει ο διδάσκαλος, να κρατή σημειώσεις περί παντός αξίου λόγου, να οδηγή τους διδασκάλους να πληροφορήται περί παντός αναγομένου εις το σχολείον.

Εν περιπτώσει αμελείας ή ασυμβιβάστου προς το επάγγελμα συμπεριφοράς του διδασκάλου ο επιθεωρητής να επιβάλλη επανορθωτικήν ποινήν εις αυτόν.

Ο επιθεωρητής να φροντίζη περί της προμηθείας σχολικών σκευών και οργάνων.

Να προτρέπη τους πολίτας προς υποστήριξιν του Σχολείου.

Να φροντίζη περί συστάσεως μικρών βιβλιοθηκών προς διέγερσιν της φιλαναγνωσίας των τε παίδων και πολιτών. Αι βιβλιοθήκαι αύται δέον να ώσιν ανοικταί κατά τας Κυριακάς και λοιπάς εορτασίμους ημέρας.

Να επιθεωρή τας μισθοδοτικάς καταστάσεις των δημοδιδασκάλων.

Να ορίζη τας ημέρας των εξετάσεων και να παρευρίσκηται ει δυνατόν εις αυτάς.

Να προΐσταται των εξετάσεων και να προσυπογράφη τα απολυτήρια των απολυομένων μαθητών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οι επιθεωρηταί οφείλουσι να εκθέτωσι πάντα ταύτα εις το διά τα σχολεία ιδιαίτερον γραφείον της Υμετέρας Σεβασμιότητος, όπερ δέον να ιδρυθή.

Χάριν της ενότητος της εργασίας, του ομοιομόρφου αυτής και ίνα αι διδόμεναι οδηγίαι και τα προγράμματα ως και παν άλλο, βασανίζωνται ακριβέστερον, οι επιθεωρηταί ούτοι να συνέρχωνται άπαξ του έτους εις το γραφείον των σχολείων υπό την προεδρείαν της Υμετέρας Σεβασμιότητος, καθήκοντα δε του συμβουλίου τούτου να ώσι τα εξής.

Να κανονίζη το αναλελυμένον πρόγραμμα διά το προσεχές έτος.

Να συντάσση και δίδη εις τους διδασκάλους οιασδήποτε οδηγίας ήθελε κρίνη αναγκαίας.

Να υποδεικνύη πού είνε ανάγκη να ιδρυθή νέον σχολείον ή να προστεθή εις υπάρχον διδάσκαλος.

Να υποδεικνύη δι' οιονδήποτε λόγον τας αναγκαίας μεταθέσεις των δημοδιδασκάλων.

Να υποδεικνύη τας ελλείψεις των διδακτηρίων και των διδακτικών οργάνων και σκευών.

Ν' αναφέρη τα τυχόντα παράπονα των διδασκάλων.

Να μεταθέτη τον επιμελή, ικανόν και ηθικόν διδάσκαλον εις σχολείον ανώτερον κατά την περιουσίαν.

Πάντα δε ταύτα, δηλ. τας εκθέσεις των επιθεωρητών, τα πρακτικά των συνεδριάσεων των δημοδιδασκάλων και τα πρακτικά του συμβουλίου των επιθεωρητών και πάν ό,τι αφορά την δημοτικήν εκπαίδευσιν να δημοσιεύωνται ει δυνατόν εις περιοδικόν εκδιδόμενον κατά μήνα υπό το όνομα Εφημερίς των Σχολείων.

Και τελευταίον να καταργηθώσιν οι επίτροποι των σχολείων, οίτινες φέρουσι μύρια προσκόμματα εις την πρόοδον των σχολείων και οι διδάσκαλοι να συμφωνώνται υπό του διοικητικού συμβουλίου των σχολείων, το οποίον ως ανωτέρω είπομεν θ' αποτελήται εκ των επιθεωρητών προεδρευούσης της Υμετέρας Σεβασμιότητος.

Αλλά διά να γίνωσι ταύτα είνε ανάγκη χρημάτων, προς τον σκοπόν λοιπόν τούτον δέον να συστηθή ταμείον προωρισμένον προς βελτίωσιν των σχολείωντης επαρχίας Ιωαννίνων, πόροι δε του ταμείου τούτου να ώσιν οι εξής.

α.΄ Να προσκληθώσι παρά της Υμετέρας Σεβασμιότητος πάντες οι ευπορούντες Ηπειρώται όπως προσφέρωσιν άπαξ και διά παντός τον οβολόν των υπέρ της βελτιώσεως των σχολείων της Ηπείρου, ών η συνδρομή να κατατεθή εις μίαν Τράπεζαν και να δαπανάται μόνον ο ετήσιος τόκος.

β.΄ Έκαστος διδάσκαλος να πληρώνη 2% εκ του μισθού του.

γ.΄ Οι μαθηταί των σχολείων να πληρώνωσιν υπέρ του ταμείου κατ' έτος λόγω εγγραφής εν γρόσιον, οι δε απολυόμενοι εκ των δημοτικών σχολείων να πληρώνωσι 5 γρόσια.

δ.΄ Οι συγγραφείς διδακτικού βιβλίου προς χρήσιν των δημοτικών σχολείων να πληρώνωσιν υπέρ του ταμείου 20% εκ των κερδών των.

ε.΄ Εκάστη κοινότης να προσφέρη εκ των εισοδημάτων των Εκκλησιών 30 γρόσια ετησίως.

στ.΄ Εκάστη μονή να προσφέρη ετησίως 100 γρόσια, αι δε ευπορούσαι ανά 200 γρόσια.

Ο σκοπός του ταμείου τούτου να είνε η πληρωμή του μισθού των επιθεωρητών, η προμήθεια διδακτικών οργάνων, βιβλίων και λοιπών διά τα άπορα σχολεία, η διατήρησις του γραφείου των σχολείων και η βοήθεια προς πληρωμήν μισθού διδασκάλου εις άπορα σχολεία. ...

Εν Ζίτση τη 5 Ιουνίου 1889.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Είναι φανερό πως πρόκειται για μια συγκροτημένη και συνολική αντιμετώπιση χρονιζόντων προβλημάτων της δημοτικής παιδεύσεως, που η εφαρμογή της θα έλυνε ασφαλώς πολλά δισεπίλυτα ζητήματα και θα έθετε σε υγιέστερες και αποτελεσματικότερες βάσεις την καθόλου λειτουργία των σχολείων στην επαρχία Ιωαννίνων – μάλιστα οι σχετικές προτάσεις φαίνεται να αφορούν ευρύτερα τα σχολεία του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού. Από όσο τουλάχιστον γνωρίζω, τέτοιο πλέγμα μέτρων ουδέποτε λήφθηκε στα Ιωάννινα. Ορισμένες μόνο αποσπασματικές ρυθμίσεις επιβλήθηκαν, όπως η καθιέρωση του θεσμού του επιθεωρητή ή του κριτή, που όμως είχαν ευκαιριακό χαρακτήρα και συνάπτονταν μόνο με το πέρας της εκπαιδευτικής διαδικασίας και την εκ των υστέρων διαπίστωση προβλημάτων. Υπό τέτοιες συνθήκες και οι υποβαλλόμενες εκάστοτε προτάσεις ενείχαν ευχολογικό χαρακτήρα, επαφιέμενες στην καλή προαίρεση των διεπόντων τα σχολικά πράγματα κάθε κοινότητας – μόνο οι πιο ισχυρές είχαν άλλωστε τη δυνατότητα να καλύπτουν τα έξοδα του μεταβαίνοντος εκεί κριτή – σε καμιά δε περίπτωση δεν συνιστούσαν ριζική ρυθμιστική και διορθωτική παρέμβαση στην εκπαιδευτική διαδικασία με όραμα και προοπτική.

Σημαντική υπήρξε και η παραδειγματική επίδραση και η επί το βέλτιον αναπροσαρμογή αντιλήψεων και νοοτροπιών που τελικά οδήγησαν τους κατοίκους άλλων κοινοτήτων σε θετικές δράσεις όσον αφορά την εκπαίδευση του θήλεος φύλου. Χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή – ενδεικτικό μάλιστα της πρωτοποριακής θέσης της Ζίτσας από την άποψη αυτή στην επαρχία Κουρέντων και της υψηλής αξιολόγησης της λειτουργίας του Παρθεναγωγείου της – είναι απόσπασμα επιστολής του Παναγιώτη Παπαναστασίου, Σχολάρχη και διευθυντή της Κεντρικής Σχολής Ιωαννίνων, προς τον πρόεδρο του προς Διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων Συλλόγου, σε αρκετά ύστερη εποχή (1900), σχετικής με οικονομική συνδρομή του Συλλόγου για ευόδωση των εργασιών της Σχολής Κουρέντων: *Εάν δ' αναλογισθήτε, Κ. Πρόεδρε, ότι εν τη Σχολή των Κουρέντων φοιτώσι και δεκαπέντε έως είκοσι μαθήτριαι, φιλοτιμηθέντων των γονέων να εκπαιδεύωσι και τας θυγατέρας των υπό του εν Ζίτση Φιλιτείου Παρθεναγωγείου, τότε οπόσον μέγα καλόν θα έπραττεν ο Σύλλογος ερχόμενος επίκουρος εις την Σχολήν Κουρέντων, ώστε αύτη να ηδύνατο να προσλάβη μίαν διδάσκαλον, έστω και τελειόφοιτον του εν Ζίτση Παρθεναγωγείου, και οπόσην θα ώφειλεν ευγνωμοσύνην τω Συλλόγω και η Σχολή και αι θυγατέρες της*[1].

3. Σχετικά με τη διδακτική παρουσία και δράση Ζιτσαίων σε άλλες κοινότητες ο Πίνακας 19 που ακολουθεί, βασισμένος στα στοιχεία που έγινε δυνατό να συγκεντρωθούν, είναι ενδεικτικός μιας ευρείας συμμετοχής και παρέμβασης στην προώθηση της γενικότερης αντίξοης μορφωτικής προσπάθειας στην αλύτρωτη κυρίως αλλά και στην ελεύθερη Ελλάδα, αλλά και της πρόκρισης του διδασκαλικού επαγγέλματος ως κύριας επαγγελματικής διεξόδου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19.
Διδακτική υπηρεσία Ζιτσαίων σε σχολεία εκτός Ζίτσας[2].

Α/Α	*Ονοματεπώνυμο*	*Τόπος υπηρεσίας*	*Χρόνος υπηρεσίας*	*Ετήσιος μισθός*
1.	Θεοδόσιος Πράσσος ή Πρασσίδης	Ήπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία	Υπέρ τα 30 έτη	
2.	Κων/νος Δ. Παπαδημητρίου, ιερέας	Φάρσαλα	Επί πολλά έτη	
3.	Βασίλειος Α.	Κρετσούνιστα [?]	1861-62	

[1] ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: Επιστολή Π. Παπαναστασίου προς ΣΔΕΓ, εν Ιωαννίνοις τη 1-10-1900.
[2] Καταχωρίζονται εκπαιδευτικοί γενικά (διδάσκαλοι και καθηγητές).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

	[Εμμανουήλ]	Νήσος Ιωαννίνων Κοβίλιανη	1866-67 1868-69	826.26 γρ.
4.	Β. Γ. Λάππας	Κούρεντα Λιόκου	1865 κ. εξ. 1877-78	2200 γρ.
5.	[Παναγιώτης Νικολάου Πράσσος]	Χιονιάδες	1870-71	
6.	Αμαλία Θεοδοσίου Χρυσοχόου [πιο γνωστή ως Αμαλία Παπασταύρου]	Ιωάννινα (Β΄ ΕΠ) Λάρισα	1871-72 1872-73 (από Σεπτ. – τέλος Δεκ.) [1873-75]	60 λίρες 20 λ. (με αναγωγή σε ετ. βάση 60 λ.)
7.	Βασίλειος Λεοντίδης	Μαργαρίτι Θεσπρωτ. Ζάρκο Θεσπρωτίας Ζαγορά Βόλου Αμπελάκια Αταλάντη κ. ά.	1872-73 1877-78 1884-85 1886 1892	
8.	Δημ. Γουδίνος	Ιερομνήμη Πρωτόπαπα Καρίτσα Ζέλοβα Κουκούλι [Ζαγορίου] Μέτσοβο Πάπιγκο	1874-77 1910-11	
9.	Ν. Ξυλάνης	Λιγοψά Αμισός Τραπεζούντ. Κεσσάνη Θράκης Ιωάννινα (Ζ. Σχ.) Γιουμουλτζίνα Αργυρόκαστρο Βοδενά Γευγελή	[Μεταξύ 1874-78] 1878-85 1885-88 1890-91 1891-92 1892-93 1893-94 1905-07 [1907-08] 1908-09 1909-10 1910-12	 55 λίρες 65 λίρες 59.80 λίρ. 46 & 51/95 εικ.
10.	Ιωάννης Δ. Τζέτζης, καθηγητής	Ιωάννινα – Ζωσιμαία Σχολή Αθήνα, Μεσολόγγι, Άρτα,Πράμαντα κ.ά.)	1875-78	145 λίρες ετησίως
11.	Σπ. Καρβέλης	Ριάχοβο Καρίτσα Γαβρισιοί Βήσσανη Κουτρολάδες Σκαμνέλι	1879-80 1880-81 1886-87 1882-83 1883-86 1905-06 1907-08 1909-10	1000 γρ. 1000 γρ. + τρόφιμα 28 λίρες
12.	Στ. Παπαπάνος ή Παπανίδης	Καρίτσα Ραδοτόβι Γαβρισιοί Δροσοχώρι Πέραμα	1880-84 1885-88 1888-89 1889-91 1891-92 1892-93 1893-94 1894-98 1899-1900 1900-02	 1000 γρ. 15 λίρες 17 λίρες 17 λίρες 12 λίρες + τρόφιμα
13.	Μιχαήλ Σλήτας	Λιγοψά	1885-87	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

		Λίθινο	1887-88	2000 γρ. & 12 ταγ. γέννημα
14.	Δημήτριος Γκορτσογιάννης	Ριάχοβο	1888-89	1200 γρ. [από ΜΠ]
15.	Αθανάσιος Σλήτας	Λιγοψά Λάρισα (επί πολλά έτη ως Σχολάρχης)	1888-89 [μετά το 1892 και εξής]	2700 γρ.
16.	Κων/νος Ευθυμίου	Νεοχώρι Λύγγος (Μοσπίνα) Σειστρούνι Ράικο	1888-89 1891-92 1894-95 [1889-90 ή / και 1890-91]	1700 800 γρ. 1000 γρ. 20 εικ.
17.	Εμμ. Κοντογιάννης	Γαβρισιοί Κάτω Λαψίστα Άνω Σούλι Πετσάλη Γλίζιανη Μπουρντάρι Σαλή-Κιόι Ξάνθης Πρεμετή Κρυονέρι Ριάχοβο Γαβρισιοί	1891-92 1892-93 1893-94 1894-95 1895-96 1896-97 1897-98 1898-99 1899-1900 1900-01 1910-11	1150 γρ. + τρόφιμα
18.	Ιωάννης Χρυσοχόος	Πρωτόπαπα Δυτ. Μακεδονία Τσάγιεζι	1895-96 1900-01 1908 ή 1911	1060 γρ. 10 λίρες
19.	Ιωάν. Κατσιουλίδης	Βήσσανη Παραμυθιά Πάπιγκο	1901-06 1911-12 1912-13	
20.	Εμμ. Μίσιος	Βούλτζη Πλησιβίτσα Χιμάρα Παραμυθιά	1903-04 1904-05 1906-08, 1912-13 1910-12	22 εικ.
21.	Ν. Δ. Φωλλίδης	Πρωτόπαπα Βήσσανη Πάπιγκο	1904-05 1905-06 1910-16	
22.	Χάιδω Καρβέλη	Βήσσανη Σωποτσέλι	1905-06 [1906-12] 1912-13	20 λίρες 25 εικ.
23.	Σπ. Ν. Αλεξίου	[;]	Από 1905 και εξής	
24.	Αναστάσιος Ν. Παπασταύρος	Χιμάρα Βούλτζη Κεράσοβο Φούρκα	1906-08 1908-09 1911-12 1912-13	32 εικ.
25.	Λεων. Ζ. Βαζίνας	Πάπιγκο [Πάπιγκο ή Άνω Βίτσα] Άνω Βίτσα	[1909-10] 1910-11 1911-12 1912-13	 52 εικ.
26.	Θεμιστοκλής Δ. Παπαγεωργίου	Γαβρισιοί	1909-10	
27.	Σωτ. Παππάς	Δέλβινο Μπούλτζη Παραμυθιά	1910-11 1911-12 1912-13	
28.	Κ. Πρωτόπαπας	Τσαρκοβίστα κτλ.	[;]	
29.	Γ. Δ. Στεργίου	Άμφισσα,		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

		Καρδίτσα, Ιωάννινα κτλ.		
30.	Χρ. Δαγκλής	[;]	[;]	
31.	Σωτ. Αθ. Δαγκλής	Ιωάννινα, Βόλος κτλ.	[;]	
32.	Χαρίλαος Στεργίου	Μ. Ασία [;]	[;]	
33.	Στέφ. Δ. Βριζάλας	Φούρκα Κόνιτσας κτλ. (κυρίως περιοχή Ζαγορίου)	1912-13 [;]	
34.	Χριστόδουλος Μιχαήλ Κράβαρης	περιοχή Κουρέντων (Πρωτόπαπα, Νεοχώρι κτλ.)	[;]	
35.	Μιλτιάδης Κόρδας	σε διάφ. Κοινότητες Διδασκ. Νηπιαγωγών Φιλιατών Πωγωνιανή Ιωάννινα (Ζωσιμαία Σχολή) κτλ.	[1909-1913] μεταπελευθερωτικά » »	
36.	Σοφία Βαλκάνου	Πάπιγκο	[1910-11]	
37.	Δημήτριος Ράμμος[1]	Ζωσιμαία Σχολή	1849 κ. εξ.	

Στον πίνακα συμπεριλαμβάνονται όσοι δίδαξαν και στα σχολεία της ιδιαίτερης πατρίδας τους (14, 12 διδάσκαλοι και 2 διδασκάλισσες), ως εκ τούτου έχει σκιαγραφηθεί η δράση τους[2], και εκείνοι που, κατά την περίοδο που μας ενδιαφέρει, γιατί για ορισμένους η Ζίτσα έγινε μετά το 1913 το προνομιακό και αποκλειστικό πεδίο άσκησης του διδασκαλικού επαγγέλματος, δραστηριοποιήθηκαν έξω από τη Ζίτσα (23, καθηγητές, δημοδιδάσκαλοι, Ελληνοδιδάσκαλοι, γραμματοδιδάσκαλοι), για τους οποίους οφείλουμε στη συνέχεια, αποδίδοντας ελάχιστο φόρο τιμής προς τους αφανείς ήρωες της σκληρής εκπαιδευτικής πράξης της εποχής, που πρόσφεραν τις γνώσεις τους, τις διανοητικές, ψυχικές και σωματικές τους δυνάμεις, μικρές ή

[1] Ζιτσαίος ήταν και ο Ελληνοδιδάσκαλος της Ζωσιμαίας Σχολής Δημήτριος Ράμμος, σύμφωνα με τον Γ. Αθ. Οικονόμου, *Ιστορία των τριών Ελισαβετείων ...*, *ό. π.* , σ. 44. Η πληροφορία δεν απαντάται, απ' όσο μπορώ να γνωρίζω, πουθενά αλλού. Ωστόσο φαίνεται πως η πληροφορία είναι ακριβής, η δε άγνοια της καταγωγής του Ράμμου οφείλεται στο γεγονός ότι ενδεχομένως γεννήθηκε, μεγάλωσε, σπούδασε και δραστηριοποιήθηκε επαγγελματικά στα Ιωάννινα, όπου ο πατέρας του Κων/νος Ράμμος είχε εγκατασταθεί ως καταστηματίας, με βάση ενθύμηση σε παράφυλλο εκκλησιαστικού βιβλίου (βιβλιογραφικά στοιχεία βλ. Παράρτημα Ι., αρ. 50): *έτος 1841 ιανουαρίου 6 αφού επανδρευτικα εγω ο τάφιλος του λολι νακου, ημέρα δευτερα και ητους 26 του μαγιου μηνος εμπικα ης τον κυρ κονσταντινον ραμου ζητζέον και εγραφικαν ης τους 1843 25 [;] ιωανινα / ΤΑΦΙΛΟΣ.* Όπως σαφώς προκύπτει από την ανωτέρω ενθύμηση ο Ράμος ήταν έμπορος (μπακάλης / κρασοπούλος / χαντζής ή άλλο συναφές επάγγελμα – πρβλ. για προτίμηση Ζιτσαίων στα επαγγέλματα αυτά Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα*, διδακτορική διατριβή, έκδ. β΄, Ιωάννινα 1988, σ. 108-109, 303) στα Γιάννινα και ο Τάφιλος Λ. Νάκου μπήκε κάλφας στην υπηρεσία του. Εξάλλου σε παλαιό Κατάστιχο κτηματιών Ζίτσας του 1777 αναφέρεται μεταξύ των Ζιτσαίων και το όνομα *δίμο ράμος*. Βλ. Αρχείο Τρίμμη, *1777 αυγούστου πρότι θίμιση το δευτέρι οπού έγιναι εις στα ιοάννινα εμπροσθέν τον διοριζμένον ένα προς ένα τόσο των αμπελιών όσον και τον χοραφίον*, [αυξ. αρ. 36]. Λόγω του ότι δεν έζησε στη Ζίτσα, θα αρκεσθούμε σε απλή υπόμνηση της διδασκαλικής του ιδιότητας και της διδακτικής του προσφοράς επί πολλά έτη στην πόλη των Ιωαννίνων. Σχετικά με θητεία του στη Ζωσιμαία βλ. Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 212, 229, 231 (προκύπτει υπηρεσία του για τα έτη 1849-51, 1854-55, 1881-83 – το 1881-82 ο μισθός του ήταν 36 λίρες – 1893-94, 1895-98, πιθανότατα και τα ενδιάμεσα διαστήματα. Φαίνεται πως το 1898 σηματοδοτεί το τέρμα της πολυετούς του ενασχόλησης με τη διδασκαλία).

[2] Για τους 14, ήτοι για τους Λάππα, Ξυλάνη, Σπ. Καρβέλη, Παπαπάνο, Μ. Σλήτα, Χ. Καρβέλη, Κατσιουλίδη, Χρυσοχόο, Γουδίνο, Πρωτόπαπα, Βαζίνα, Μίσιο, Ευθυμίου και Σ. Βαλκάνου βλ. βιογραφικά σημειώματα στο κεφ. Δ΄ Διδάσκαλοι – Διδασκάλισσες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεγάλες αδιάφορο, για τη μόρφωση των Ελληνοπαίδων, να σκιαγραφήσουμε, έστω και σύντομα[1], το εκπαιδευτικό τους πορτρέτο, ως ακολούθως:

Ο Θεοδόσιος Λάμπρου Πράσσος ή Πρασσίδης γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1828 / 1830[2], όπως εύκολα συνάγεται από πληροφορίες που μας δίνει ο ίδιος. Στον πρόλογο βιβλίου του με τίτλο *Χριστιανική ανθοδέσμη*[3], που περιέχει εκκλησιαστικούς ύμνους, αφού αναφέρεται χωρίς εξειδικευμένες αναφορές στα μέρη που δίδαξε (Ήπειρο, Μακεδονία, Θεσσαλία), μας πληροφορεί ότι διδάχθηκε τα εγκύκλια από διάφορους διδασκάλους και άκουσε κάποια θεολογικά μαθήματα από τον ιεροκήρυκα και δάσκαλο της Θεολογίας στα Ιωάννινα Νάρκισσο, εκτός δε από δάσκαλος μετερχόταν παράλληλα και τον ψάλτη σε πολλές εκκλησίες, γεγονός προφανώς που εξηγεί τη ροπή του προς την υμνογραφία. Επιπροσθέτως, σε παράφυλλο εκκλησιαστικού βιβλίου[4] υπάρχει ιδιόχειρος πολύστιχος *Ύμνος εις την Υπεραγίαν Θεοτόκον Μαρίαν ...*[5], που υπογράφεται ως εξής: *Εποιήθη και εμελοποιήθη υπό Θεοδοσίου λ. Πράσου Ζιτσαίου.- 1876 Ιουνίου α΄ ... του επί τριάκοντα περίπου έτη Διδασκάλου εν διαφόροις μέρεσι χρηματίσαντος ....*

Με δεδομένο ότι ο Νάρκισσος Μορφινός – διότι περί αυτού πρόκειται – δίδαξε τα ιερά μαθήματα στη Ζωσιμαία από το Μάρτη του 1845[6], κατά την πρώτη μάλιστα αυτή χρονιά αποκλειστικά στις τάξεις του Σχολείου σύμφωνα με τον Μπέττη[7], αλλά και με βάση τα διαλαμβανόμενα στο ανωτέρω ιδιόχειρο σημείωμά του, θα πρέπει να δεχτούμε κατά προσέγγιση την παραπάνω χρονολογία γέννησης[8], αφού η απουσία του ονόματος του Πρασσίδη από τα αρχεία της Ζωσιμαίας Σχολής, που αρχίζουν από το σχολικό έτος 1845-46 κ. εξής, και η ρητή δήλωσή του ότι άκουσε κάποια [λίγα;] θεολογικά μαθήματα από τον προς το τέλος της σχολικής χρονιάς διορισμένο Μορφινό μας οδηγούν με βεβαιότητα σχεδόν να τοποθετήσουμε την αποφοίτησή του από τη Δ΄ τάξη του Ζωσιμαίου Σχολείου στη λήξη του σχολικού έτους 1844-45[9]. Η χρονολογία αποφοίτησής του συμφωνεί με την περίπου 30/ετή διδασκαλική υπηρεσία του.

Η πιθανότητα να εγγράφηκε στο 1° Διδασκαλείο Αθηνών, διετούς τότε φοίτησης – εγγράφονταν σ' αυτό μετά από εισιτήριες εξετάσεις κάτοχοι ενδεικτικού προαγωγής από τη Β΄ τάξη Ελληνικού Σχολείου[10] –, παραμένει ανοικτή, χωρίς ωστόσο να είναι δυνατόν να επιβεβαιωθεί. Σε κάθε περίπτωση προσέφερε τις υπηρεσίες του ως

---

[1] Ας σημειωθεί ότι για κάποιους τα στοιχεία που διαθέτουμε είναι ανεπαρκέστατα και δεν μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε παρά μόνο κατά προσέγγιση ή κατ' εικασία το χώρο ή το χρόνο δράσης τους .

[2] Εσφαλμένη η τοποθέτηση της γέννησής του στα 1835, αλλά και η αναγραφή του ως Χριστοδούλου Πράσσου από το Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 164.

[3] *Χριστιανική ανθοδέσμη ήτοι συλλογή Θρησκευτικών ασμάτων* υπό Θεοδοσίου Λ. Πρασίδου του εκ Ζίτσης της Ηπείρου. Εν Λαρίσση 1883, σ. 6-7. Βλ. καταχώριση εντύπου Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 303.

[4] Πρόκειται για Θεοτοκάριο του 1864 (εκδ. Βενετίας). Βλ. πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία του εντύπου Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 167.

[5] Βλ. και *Χριστιανική Ανθοδέσμη*, ό. π., σ. 12-14, όπου συμπεριλήφθηκε εκ των υστέρων .

[6] Βλ. Μπέττης, *Οι Ζωσιμάδες*, σ. 202 και 256 [σημ. 40, που αντιστοιχεί σε εκθέτη / δείκτη 42 της σ. 202, λόγω τυπογραφικού λάθους προφανώς], που παραπέμπει στην εφ. *Αμάλθεια* της 23-11-1845 και στον Κ. Βλάχο, «Η αλληλογραφία των Ελεών Ζωσιμά», *ΗΧ* 1975, σ. 176 κ. εξ. Πρβλ. επίσης εφ. *Αιών*, φ. 1248 / 12-4-1852. Ο Μορφινός παύθηκε το 1851, κατά πληροφορίες του Παπαφίλου. Βλ. *Αμάλθεια*, φ. 689 / 2-5-1852. Πρβλ. Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 207-208 και 256, σημ. 40.

[7] Βλ. Μπέττης, *ό. π.*, σ. 202.

[8] Ο Β. Οικονόμου (*ό. π.*, σ. 164) αναγράφει λάθος το όνομά του και τοποθετεί, εσφαλμένα επίσης, στα 1835 τη γέννησή του.

[9] Εξεταστέα και η εκδοχή, ιδίως αν ο Μπέττης κάνει λάθος, της αποφοίτησης από το Γυμνάσιο. Στην περίπτωση αυτή η χρονολογία γέννησης του Θ. Πράσσου θα πρέπει να μετατοπιστεί προς τα πίσω κατά 2-3 έτη.

[10] Βλ. Δ. Αντωνίου, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης* ..., τ. Α΄, Αθήνα 1987, σ. 23.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δημοδιδάσκαλος σε πολλά σχολεία, με το συγγραφικό του μάλιστα έργο καταξιώθηκε και ως λόγιος. Τέλος, μετά από πολυετή διδασκαλική διαδρομή πέθανε στη Λάρισα στις 15-12-1901 πάμπτωχος, ο δε γιος του Νικόλαος *επένετο*[1]. Το γεγονός αντανακλά με δραματικό τρόπο τις δύσκολες συνθήκες άσκησης του διδασκαλικού επαγγέλματος και τις στα όρια της επιβίωσης απολαβές των διδασκάλων.

Για τον Κωνσταντίνο Παπαδημητρίου ελάχιστες πληροφορίες έχουμε. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1846. Πατέρας του ήταν ο παπα Δημήτρης Τριανταφύλλου, που άσκησε και διδασκαλικό έργο στην κωμόπολη. Φαίνεται πως του εμφύσησε από νωρίς το ζήλο για τα γράμματα, η έφεσή του μάλιστα φαίνεται πως υπήρξε ιδιαίτερα μεγάλη, αφού κατάφερε να καταταγεί κατά το 1860-61, μετά από επιτυχείς εννοείται εξετάσεις, στη Β΄ τάξη Γυμνασίου της Ζωσιμαίας[2], προερχόμενος από την Ελληνική Σχολή της Ζίτσας, που την εποχή αυτή φαίνεται πως άκμαζε[3]. Στο αρχείο της Ζωσιμαίας εντοπίστηκε εγγραφή του και στη Γ΄ Γυμνασίου την αμέσως επόμενη χρονιά[4]. Δεν στάθηκε δυνατό να διακριβωθεί αν ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές ή αν προσανατολίστηκε στην απόκτηση ανώτερης μόρφωσης. Εργάστηκε ως Ελληνοδιδάσκαλος, με χώρο διδασκαλικής του δράσης τη Θεσσαλία[5], όπου επί έτη μετήλθε το Σχολάρχη[6].

Φαίνεται πως σε κάποια φάση της ζωής του, ύστερη πιθανότατα, περιβλήθηκε και το ιερατικό σχήμα, πληροφορίες μάλιστα τον φέρουν να διδάσκει σε μεγάλη ηλικία στη γενέτειρα, στο δημοτικό σχολείο ή το νηπιαγωγείο. Σύμφωνα με πιστοποιητικό της κοινότητας Ζίτσας[7] ο ιερέας Κ. Παπαδημητρίου (γνωστός ως παπα Μπούτος – η προσωνυμία προήλθε προφανώς από το γαμπρό του στην κόρη του Ευγενία Νικ. Μπούτο, στην οικία του οποίου φαίνεται πως εγκαταστάθηκε μετά την επανάκαμψή του στη Ζίτσα από τα Φάρσαλα) απεβίωσε στις 23-5-1929.

Ο Ζιτσαίος Βασίλειος, που, κατά τον Μπέττη[8], δίδαξε στην Κοβίλιανη το σχολικό έτος 1868-69, ίσως όχι ολόκληρη τη χρονιά, αλλά από το Δεκέμβριο και εξής, με μισθό 826.26 γρόσια, δεν είναι άλλος από το Βασίλειο Αναστασίου Εμμανουήλ (ή Γεωργάτη), όπως σαφώς προκύπτει από τη μελέτη σημειωμάτων και ενθυμήσεων που καταχωρίζονται σε παράφυλλα βιβλίων της βιβλιοθήκης του Εμμανουήλ Γεωργάτη, ανεψιού εξ αδελφού του Βασιλείου[9].

Ο Βασίλειος Εμμανουήλ γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1835[10]. Οι απελπιστικά λίγες πληροφορίες που έχουμε γι' αυτόν δεν μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε με

---

[1] Βλ. ΑΜΙ, Κώδικες επαρχίας Ιωαννίνων 1895-1902, στο εξής Β.Ι. ΣΤ8, σ. 264, αρ. 12 / 16-5-1901.

[2] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχολικό έτος 1860-61, α/α 1647.

[3] Πρβλ. Πίνακα 9, αρ. 35. Ένδειξη της καλής λειτουργίας της Ελληνικής Σχολής Ζίτσας αποτελεί το γεγονός ότι και άλλοι Ζιτσαίοι μαθητές (υπ' αρ. 32, 33 & 34) κατετάγησαν την ίδια χρονιά απευθείας στη Β΄ Γυμνασίου.

[4] ΓΑΚ / ΑΖΣ, *ό. π.*, σχολ. έτος 1861-62, α/α 1815.

[5] Φέρεται εγκατεστημένος στα Φάρσαλα. Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ – 1914, αρ. 27. Πρβλ. και ΑΣΖ / αρ. 439 / 15-3-1917.

[6] Βλ. ΑΣΖ / αρ. 951 / 10-4-1920 (σύνταξη διαθήκης), όπου αναφέρεται ως συνταξιούχος Σχολάρχης, κάτοικος Ζίτσας. Πρβλ. ΑΣΖ, *ό. π.*, αρ. 439 [συνταξιούχος Ελληνοδιδάσκαλος]. Ο ισχυρισμός – άγνωστο από ποια πηγή προερχόμενος – του Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 163, ότι ήταν καθηγητής φιλόλογος οφείλεται μάλλον σε παρανόηση. Εκτός αν υποτεθεί ότι υποδηλώνει φοίτησή του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών επί διετία και λήψη πτυχίου Ελληνοδιδασκάλου, όπως ακριβώς συνέβη στην περίπτωση του Αθανασίου Σλήτα. Ο τίτλος του Σχολάρχη συνηγορεί σε μια τέτοια εκδοχή.

[7] Βλ. ΑΣΖ, Πιστοποιητικό προέδρου κοιν. Ζίτσας, αρ. 274 / 27-5-1929.

[8] Βλ. Μπέττης, «Η Κοβίλιανη. Το χωριό, οι Γοργόληδες, το σχολείο τους», *ΗΕ* 27 (1978), σ. 599 [:*1868 10βρίου 16 διδάσκαλος Ζιτσαίος Βασίλειος γρ. 826.26*].

[9] Βλ. βιβλιογραφικά στοιχεία Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 117: *Δοξαστάριον* (έκδ. 1850): *Βασίλειος Α. Ζητζαίος 1869 Απριλ. 5 Κοβιλιανή.*

[10] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 10.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ακρίβεια το είδος των σπουδών του. Πιθανότατα φοίτησε στα σχολεία της πατρίδας του (Αλληλοδιδακτικό και Ελληνικό) και με εφόδιο αποφοιτήριο Ελληνικού Σχολείου μετήλθε το διδάσκαλο σε διάφορες κοινότητες του Ηπειρωτικού χώρου. Στο συμπέρασμα αυτό μας προσανατολίζει η απουσία του ονόματός του από τους φοιτήσαντες σε κάποια φάση στη Ζωσιμαία Σχολή. Όσον αφορά τη διδασκαλική του διαδρομή ελάχιστα συγκεκριμένα στοιχεία διαθέτουμε. Από κτητορικό σημείωμά του σε παράφυλλο άλλου βιβλίου της βιβλιοθήκης Γεωργάτη, μέρος της οποίας του ανήκε[1], προκύπτει ότι κατά το 1866-67 υπηρετούσε σε σχολείο της Νήσου Ιωαννίνων. Τέλος, φαίνεται πως μεταξύ άλλων προσέφερε διδακτικό έργο και στην Κρετσούνιστα κατά το 1861-62 [ή και 1860-61][2]. Από προφορικές πληροφορίες, εξάλλου, του Ι. Γεωργάτη, που επιβεβαιώνονται σε γενικές γραμμές από τα ιδιόχειρα σημειώματά του, ήταν και άριστος καλλιγράφος και αντιγραφέας βιβλίων, εργασία για την οποία φαίνεται πως λάμβανε αμοιβή, προκειμένου να αντισταθμίσει τον πενιχρό διδασκαλικό του μισθό.

Ο Ζιτσαίος διδάσκαλος των Χιονιάδων κατά το 1870-71, αγνώστων λοιπών στοιχείων, για τον οποίο ο ιερεύς Γεώργιος Παΐσιος πιθανολογεί αόριστα ότι ονομαζόταν Παναγιώτης και καταγόταν από τη ζιτσιώτικη οικογένεια *του Νικολαΐδου εξ ου και το παρώνυμον Ζιτσαίος*[3], πρέπει να είναι – με μεγάλη επιφύλαξη πάντως – ο Παναγιώτης Νικολάου [εξ ού Νικολαΐδης] Πράσσος, που κατά το 1868-69, μαθητής όντας της Δ΄ τάξης του Γυμνασίου στη Ζωσιμαία Σχολή, αποχώρησε προ των εξετάσεων[4], άγνωστο για ποιους λόγους. Δεν είναι γνωστό αν επανήλθε και έλαβε απολυτήριο – αν και δεν εντοπίστηκε άλλη εγγραφή του στο αρχείο της Σχολής, είναι πάντως πολύ πιθανό – αναμφίβολα όμως και ως τελειόφοιτος Γυμνασίου έφερε όλα τα προσόντα για άσκηση διδασκαλικού επαγγέλματος. Δεν είναι γνωστή η αμοιβή του, ούτε είναι ευχερές να διαπιστωθεί αν συνέχισε και πού την προσφορά διδακτικού έργου, αφού έκτοτε χάθηκαν εντελώς τα ίχνη του.

Με βάση τις ελάχιστες πληροφορίες που διαθέτουμε ο Π. Ν. Πράσσος γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1851. Φοίτησε στα σχολεία της πατρίδας του μέχρι την ηλικία των 13 ετών, οπότε εγγράφηκε στη Γ΄ τάξη Ελληνικού Σχολείου της Ζωσιμαίας[5], όπου συνέχισε και ολοκλήρωσε σχεδόν, όπως προαναφέρθηκε, τις γυμνασιακές του σπουδές. Πέθανε πριν το 1914, άγνωστο πότε ακριβώς[6].

Μεταξύ των ελαχίστων από τη Ζίτσα διδασκαλισσών εξέχουσα θέση κατέχει η Αμαλία Θεοδοσίου Χρυσοχόου, αδελφή του γνωστού Ζιτσαίου χαρτογράφου Μιχαήλ Χρυσοχόου. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1855[7]. Έλαβε τα πρώτα φώτα στα σχολεία της

---

[1] Βλ. Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 85, *Εγκυκλοπαιδεία Ελληνικών Μαθημάτων*: [στην τελευταία σελίδα] *και τόδε εκ της βιβλιοθήκης του εκ Ζίτσης Βασιλείου Α. 1867 Νήσος Απριλίου 5* .

[2] Βλ. ΑΜΙ / ΙΜΠΗΖ / Κώδηξ περιέχων τον κατάλογον των εις το Γραφείον των Διευθύνσεων των Ιερών Μοναστηρίων των Πατέρων και του Προφ. Ηλιού εν Ζίτση κατατεθειμένων βιβλίων και εγγράφων. τη 20 7βρίου 1862, έγγρ. με α/α 25.27 / 25-9-1861 [περί καταβολής μισθού στο διδάσκαλο Κρετσουνίστης Βασίλειο Αναστασίου].

[3] Βλ. ιερεύς Γεώργιος Παΐσιος, *Τα σχολεία των Χιονιάδων επί Τουρκοκρατίας*, *ΗΕ* 15 (1966), σ. 37. Είναι προφανές ότι η ταύτιση του επιθέτου Νικολαΐδης με αυτό που δόθηκε στο συμμάρτυρα του Ρήγα [= Νικολίδης] είναι αυθαίρετη, πολύ περισσότερο που η επωνυμία από τον τόπο καταγωγής είναι κοινός τόπος για πολλούς Ζιτσαίους (π.χ. ο Μ. Χρυσοχόος, ο Δημ. Ζιτσαίος [= Παπασταύρος], ο μέγας της Ζίτσας ευεργέτης κτλ.).

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1868-69, αρ. μητρ. 467.

[5] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον αρχόμενον από α΄ Σεπτ. 1863,, σχ. έτος 1864-65, αρ. μητρ. 467. Πρβλ. και Μαθητολόγιο 1862-1870, α/α 42.

[6] Πρβλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, από το οποίο το όνομά του, όπως και όλων που τη χρονιά σύνταξης του Μητρώου είχαν ήδη αποβιώσει, απουσιάζει παντελώς.

[7] Βλ. [Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία των Θεσσαλών] *Θεσσαλικά Χρονικά*, έκτακτος έκδοσις, Αθήναι 1935, σ. 288. Η χρονολογία αυτή, με βάση το διορισμό της στα Ιωάννινα το 1871-72, φαίνεται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πατρίδας της και στη συνέχεια μετέβη στο Αρσάκειο. Αποφοίτησε και στη συνέχεια μετήλθε μόνο για λίγα χρόνια το διδασκαλικό επάγγελμα, γιατί, μετά το γάμο της με τον επίσης Ζιτσαίο Κωνσταντίνο Παπασταύρο, φαρμακοποιό, έπαυσε να το ασκεί[1].

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία προσλήφθηκε στα Ιωάννινα στο κατά τα εβραϊκά μνήματα Παρθεναγωγείο (Β΄ Ελισσαβέτειο) για ένα έτος (1871-72), με μισθό 60 λίρες, για να διδάξει *οποιονδήποτε μάθημα ή χειροτέχνημα ήθελεν εγκριθή αναλόγως του καταστήματος τούτου ...*[2]. Η συμφωνία της ανανεώθηκε και για το επόμενο έτος 1872-73 με τον ίδιο μισθό των 60 λιρών, ωστόσο, για άγνωστη αιτία φαίνεται ότι παρέμεινε στη θέση της μέχρι το Δεκέμβριο του 1872[3]. Από το 1873 πιθανότατα *διωρίσθη υπό της δημογεροντίας διδασκάλισσα του μοναδικού σχολείου Θηλέων της τουρκοκρατουμένης τότε Λαρίσης, ένθα ευδοκίμως εδίδαξε μέχρι του 1875*[4]. Δεν προέκυψαν στοιχεία για διδακτική της υπηρεσία σε άλλα σχολεία.

Η Αμαλία Παπασταύρου είχε πλατιά εγκυκλοπαιδική μόρφωση και διακρίθηκε ως λογία. Συνέγραψε τη γνωστή συνοπτική μονογραφία για τη Ζίτσα (1895)[5], έγραψε επίσης πολλά άρθρα, ιστορικά και λαογραφικά σημειώματα, οδοιπορικές σημειώσεις κτλ. σε διάφορες εφημερίδες και περιοδικά[6]. Φαίνεται πως ήταν ανεξάρτητη προσωπικότητα και θα πρέπει να συγκαταλεχτεί στη χορεία των γυναικών που με το έργο τους προώθησαν αθόρυβα αλλά ουσιαστικά τη γυναικεία χειραφέτηση. Εργάστηκε δραστήρια για την εξέγερση της Θεσσαλίας από τον τουρκικό ζυγό. Ιδιαίτερα τη συγκλόνισε ο άτυχος πόλεμος του 1897. Τα γεγονότα και το κλίμα της φυγής, που το έζησε και η ίδια από κοντά, περιγράφει σε σχετικά δημοσιεύματά της[7], όπου με καυστικό τρόπο καταφέρεται κατά του παλατιού και του αυλικού περιβάλλοντος[8].

Ο Βασίλειος Ιωάννου Λεοντίδης γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1851[9]. Παρακολούθησε τα προκαταρκτικά μαθήματα στα σχολεία της πατρίδας του. Κατά το 1866-67 φέρεται εγγεγραμμένος στη Γ΄ Σχολείου της Ζωσιμαίας, με την παρατήρηση *μη εξετασθείς*. Η

αρκετά πιθανή. Εξόφθαλμα λαθεμένη είναι η τοποθέτηση της γέννησής της το 1842 από το Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 155, αφού ο πατέρας της έλειπε για χρόνια στη Βλαχία από το 1835 και επανέκαμψε στη Ζίτσα μόλις το 1850. Βλ. σχετικά Μ. Χρυσοχόος, *Απλή Ιστορική έκθεσις ...*, σ. ιζ΄-ιη΄.

[1] Βλ. Οικονόμου, *ό. π.*

[2] Βλ. AMI / ABE 485, Εκπαιδευτικό τμήμα, υποφάκελος Αμαλίας Παπασταύρου [συμφωνητικό διδασκ. 16-9-1871].

[3] Πρβλ. AMI, A.V. E1, φ. 21 και φ. 34.

[4] Βλ. *Θεσσαλικά Χρονικά*, έκτακτος έκδοσις, Αθήναι 1935, σ. 288.

[5] Ήδη πριν τη δημοσίευση του βιβλίου της για τη Ζίτσα ήταν γνωστή στους κύκλους των λογίων. Πρβλ. *Εστία Εικονογραφημένη*, αρ. 20, εν Αθήναις 14-5-1895, σ. 158 όπου εκτενής αγγελία για την έκδοση της «Ζίτσας. Αναφέρεται ως γνωστή λογία *εκ διαφόρων άλλων τοπογραφικών και λαογραφικών περιγραφών, τας οποίας εξέδωκε, διαφόρων μερών της Θεσσαλίας και της Ηπείρου.*

[6] Βλ. π.χ. *Παρνασσός*, τ. ΙΕ΄, φυλλ. 1 (1892), σ. 29-33 [«Τα Τέμπη»] και τ. ΙΕ΄, φυλλ. 7 (1893), σ. 549-554 [«Τα Μετέωρα»]. – εφ. *ΦΗ*, φ. 24 / 17-3-1893 [«Από Λαρίσσης εις Τρίκκαλα (Οδοιπορικαί σημειώσεις)»]. Ιδιαίτερη προτίμηση έδειξε προς τον τύπο γραφής της ανοιχτής επιστολογραφίας (κυρίως απευθύνεται προς τον αδελφό της Μ. Χρυσοχόο). Αξιοποιώντας στο έπακρο τις δυνατότητες του είδους, παράλληλα με τις γλαφυρότατες περιγραφές και την εξόχως λογοτεχνική χρήση της γραφίδας, άπτεται της ευκαιρίας να θίξει σοβαρά κοινωνικά προβλήματα με παρρησία αξιοθαύμαστη, όπως π. χ. την κατάσταση των φυλακών, ή να σχολιάσει τον τρόπο λειτουργίας του δικονομικού συστήματος κτλ. Βλ. σχετικά *ΦΗ*, φ. 115 / 2-12-1894 [: «Αι φυλακαί»] και φ. 90 / 10-6-1894 [: «Εντυπώσεις δικαστηρίου»].

[7] Βλ. Αμαλίας Κ. Παπασταύρου, *Η φοβερά νυξ της φυγής Λαρίσσης της 11 προς την 12 Απριλίου 1897*, εν Αθήναις 1897 (δημοσιεύτηκε και στην εφ. *ΦΗ*, φ. 257 / 28-11-1897) και *Ημερολόγιον του πολέμου ανευρεθέν. Εν Λαρίσση από 1 – 14 Απριλίου 1897*, Εν Αλεξανδρεία 1897.

[8] Πρβλ. και Κ. Ξηραδάκη, *Οι γυναίκες στον ατυχή πόλεμο του 1897*, Αθήνα 1994, σ. 113-121. Ας σημειωθεί ότι η Ξηραδάκη αφιερώνει στην Παπασταύρου το βιβλίο της αυτό, σε ένδειξη προφανώς εκτίμησης και αναγνώρισης της προσωπικότητας και του ρόλου της.

[9] Βλ. AKZ / MA-1914, αρ. 62.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έλλειψη οποιαδήποτε άλλης καταχώρισης στο αρχείο της Σχολής δημιουργεί κάποια σύγχυση ως προς το αν έλαβε γυμνασιακή μόρφωση, η κατοπινή ωστόσο εξέλιξη των σπουδών του (απόφοιτος του Διδάσκαλείου Αθηνών) δείχνει ότι στη χειρότερη περίπτωση πρέπει να είχε ενδεικτικό Α΄ τάξης Γυμνασίου, απαραίτητου για τη μετέπειτα εγγραφή του στο Διδασκαλείο.

Σε πρώτη φάση, πάντως, μετήλθε για μερικά έτη το δημοδιδάσκαλο σε σχολεία της Θεσπρωτίας. Ήδη το 1872-73 δασκαλεύει στο Μαργαρίτι, ενώ το 1877-78 εντοπίζεται στο Ζάρκο, όπου στις 10-12-1877, στην εκκλησία της Παναγίας, εκφώνησε λόγο με αφορμή την ανάρρηση στην Επισκοπή Παραμυθίας του Γρηγορίου[1], παρόντος του αρχιερέως, καυτηρίασε με παρρησία τα κακώς έχοντα (διαφθορά, κομματισμό, καταχρήσεις), και ζήτησε από το Γρηγόριο να σταθεί στο ύψος της αποστολής του[2]. Στη συνέχεια (1881-84) φοίτησε στο Διδασκαλείο Αθηνών με δαπάνη του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη[3] και έλαβε πτυχίο δημοδιδασκάλου Α΄ τάξεως με βαθμό άριστα[4]. Ο διορισμός του από το Ελληνικό Υπουργείο Παιδείας στη Ζαγορά Βόλου εγκαινιάζει μια νέα περίοδο διδασκαλικής δράσης στην ελεύθερη πλέον Θεσσαλία ή και αλλού. Από κτητορικά σημειώματα σε βιβλία, που εκτός από την υπογραφή του κτήτορα Β. Ι. Λεοντίδη περιλαμβάνουν και υπόμνηση του εκάστοτε τόπου διαμονής / υπηρεσίας, συνάγεται ότι δίδαξε επίσης στα Αμπελάκια (1886) και στην Αταλάντη (1892)[5]. Απεβίωσε στις 17-10-1925[6].

Μία από τις σημαντικότερες πνευματικές φυσιογνωμίες της Ζίτσας υπήρξε αναμφίβολα ο Ιωάννης Δημητρίου Τζέτζης ή Τσέτσης. Γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1843, όπως σαφώς προκύπτει από στοιχεία εγγραφής του στην Α΄ τάξη Σχολείου της Ζωσιμαίας στις 6-10-1855, που τον φέρουν 12 ετών[7]. Αν και δεν είμαστε σε θέση να παρακολουθήσουμε βήμα το βήμα την εξέλιξη των σπουδών του, η πρώιμη εγγραφή του στη Ζωσιμαία παραπέμπει πιθανότατα σε προηγούμενη φοίτησή του στην Αλληλοδιδακτική Σχολή της Ζίτσας. Κενό, εξάλλου, στη μαθησιακή του πορεία προκαλεί η απουσία του ονόματός του από το αρχείο της Ζωσιμαίας στις καταχωρίσεις των επόμενων σχολειακών τάξεων, που οφείλεται μάλλον σε αδυναμία εντοπισμού[8], αφού επανεμφανίζεται ως μαθητής της Σχολής, στο Γυμνάσιο πλέον,

---

[1] Πρόκειται για το Γρηγόριο Δρακόπουλο από τη Μεσημβρία, θεολόγο απόφοιτο της εν Χάλκη Ιερατ. Σχολής, αρχιδιάκονο του μητροπολίτη Ιωαννίνων και καθηγητή των ιερών μαθημάτων στις Β΄ και Δ΄ Γυμνασίου της Ζωσιμαίας κατά το 1872-74. Στη συνέχεια έγινε επίσκοπος Παραμυθίας. Βλ. σχετικά Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 218. Πρβλ. Σπ. Μουσελίμης, «Ιστορικοί περίπατοι ανά τη Θεσπρωτία», *ΗΕ* 24 (1975), σ. 463. Βλ. επίσης *Νεολόγος*, φ. 2013 / 18)30-10-1875, όπου του αποδίδεται η ιδιότητα του πρωτοσυγκέλου και του ιεροκήρυκα της πόλης, εμφανίζεται ως ένθερμος ζηλωτής της παιδείας και προτείνεται η τοποθέτησή του στη θέση του ανακληθέντα Βελλάς και Κονίτσης Γερμανού.

[2] Βλ. Αρχείο Βούλας Λεοντίδη: α) χειρόγραφο επιγραφόμενο *Ελληνικαί εξηγήσεις των Νεκρικών Διαλόγων υπάρχουσιν εμού του Βασιλείου Ι. Λεοντίδου Ζητσαίου διδασκαλεύοντος εις Μαργαρίτον 1873 Ιουνίου 6*. [Περιεχ. = Η΄ Λουκιανού / Διογένους και Πολυδεύκους – Ερμού και Χάρωνος – Χάρωνος και Μενίππου – Χάρωνος και Ερμού , και Νεκρικών Διαλόγων */ έγραφον εν Μαργαριτίω τω 1873 κατά τον Ιούνιον*] και β) *Λόγος εκφωνηθείς εν τη αφίξει του ... Γρηγορίου παρά Β. Λεοντίδου Ζητσαίου*.

[3] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi*, 1827-1910, Bucureşti 1911, σ. 176.

[4] Βλ. Αρχείο Β. Λεοντίδη : α) Επιστολή Β. Ι. Λεοντίδη προς Δ. Ζητσαίο και Ν. Μπουτάτη / Αύγουστος 1884 και β) Πτυχίο Διδασκαλείου Αθηνών του Βασιλείου Λεοντίδου εκ Ζήτσης (Ηπείρου) / 15-3-1885.

[5] Βλ. καταχώριση εντύπων Παράρτημα Ι. Α΄, 625, 626, 628.

[6] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 15.

[7] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώον αρχόμενον από του 1853-1854 σχολ. έτους – 1861 (επί Γυμν/χου Αν. Σακελλαρίου), σχ. έτος 1855-56, ω/α 126. Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 154, που εφαλμένα θέτει ως χρόνο γέννησής του το 1825.

[8] Κάπως απίθανη, όχι όμως και αδύνατη, θα πρέπει να θεωρηθεί η εκδοχή της για κάποιο λόγο επανάκαμψης στο Ελληνικό Σχολείο της Ζίτσας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κατά το διάστημα 1858-1861 (Α΄ - Γ΄ Γυμνασίου)[1]. Η βέβαιη ολοκλήρωση του γυμνασιακού κύκλου, παρά το γεγονός ότι δεν εντοπίσαμε στοιχεία απολυτήριου τίτλου, άνοιξε το δρόμο για εντρύφηση στις φιλοσοφικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου, εξέλιξη που κατέστη δυνατή χάρη στο κληροδότημα του Δοσιθέου Φιλίτη[2]. Κρίνοντας από το γεγονός ότι η υποτροφία χορηγήθηκε για πενταετές διάστημα και με δεδομένη την αποφοίτησή του κατά το 1874[3], θα πρέπει να θέσουμε ως έτος έναρξης των πανεπιστημιακών σπουδών του το 1869, αρκετά καθυστερημένα σε σχέση με το χρόνο πιθανής αποφοίτησής του από το Γυμνάσιο (1862).

Μετά τη λήψη του πτυχίου του ο Ιωάννης Δ. Τζέτζης επέστρεψε στην πατρίδα. Προσλήφθηκε ως Καθηγητής στη Ζωσιμαία σχολή τη σχολική χρονιά 1875-76[4], όπου και εργάστηκε ευδοκίμως και απρόσκοπτα έως και το 1877-78. Το συμβόλαιό του ανανεώθηκε και για το έτος 1878-79, λίγο μετά την έναρξη του οποίου ανέκυψαν σοβαρά προβλήματα εξαιτίας της σύγκρουσής του με τους εφόρους, με τελική κατάληξη τον τερματισμό της σύντομης θητείας του με επεισοδιακό τρόπο. Οι αιτίες της αποπομπής του από τη Σχολή θα πρέπει να αναζητηθούν στην εκ μέρους των εφόρων προσπάθεια υποβιβασμού του[5], επειδή δεν ανήκε φαίνεται στην κατηγορία των φίλα προσκειμένων στους μετατρέψαντες *την γεραράν Ζωσιμαίαν Σχολήν εις*

---

[1] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον αρχόμενον από 1 Σεπτ. 1854-55 μέχρι 1862, σχ. έτη 1858-59, 1859-60 και 1860-61, α/α 87/37, 59/20, 29/18 αντίστοιχα.

[2] Βλ. κεφ. ΣΤ΄ Υποτροφίες, σ. 268: κατάλογος υποτρόφων κληροδ. Δοσιθέου Φιλίτη, α/α 5.

[3] Βλ. εφ. *Αιών*, φ. 4000 / 3-11-1882 [*Ο συγγραφεύς αποφοιτών τότε* (1874) *του εν Μονάχω Πανεπιστημίου...*].

[4] Βλ. και *Νεολόγος*, φ. 2013 / 18)30-10-1875. Σύμφωνα με ανταπόκριση της εφημερίδας ο Τζέτζης και ο επίσης νεοδιορισμένος Ζιάκας έκαναν έναρξη των παραδόσεων διά ομιλιών. *Και ο μεν κ. Τζέτζης, ο αναδεχθείς την διδασκαλίαν των Ελλήνων ποιητών και της γενικής Ιστορίας ωμίλησε περί ποιήσεως και των ειδών αυτής....*

[5] Σχετικά με τη σύγκρουση αυτή βλ. ΑΜΙ, Α.V. Β1, συνεδρ. εφορ. υπ' αρ. 35 / 10-10-1878, όπου αποφασίστηκε ότι ο Τζέτζης θα καθηγητεύσει στη Β΄τάξη του Γυμνασίου και θα διδάξει και ένα ελληνικό μάθημα (το του Αριστοφάνους – ΑΜΙ, *ό. π.*, αρ. 71 / 6-11-1878) στη Δ΄ τάξη – μισθός 145 λίρες & συμβόλαιον Ι. Τζέτζη υπ' αρ. 38 / 10-10-1878. Στη συνεδρίαση των εφόρων (ΑΜΙ, *ό. π.*, αρ. 71 / 6-11-1878) γνωστοποιείται ότι οι έφοροι προσκάλεσαν τον Τζέτζη να υπογράψει το ανωτέρω συμβόλαιο, αλλά συνάντησαν την άρνησή του επειδή δεν εννοεί να διδάξει για όλο το σχ. έτος στη Β΄ τάξη αλλά απαιτεί να αναλάβει μετά την 1η τουλάχιστο εξαμηνία τη διδασκαλία των μαθημάτων που δίδασκε πριν στη Γ΄ Γυμνασίου, διαφορετικά απαιτεί αύξηση μισθού κατά 50 λίρες ετησίως. Οι έφοροι ισχυρίζονται ότι η απάντηση του Τζέτζη απάδει εντελώς προς τα κεκανονισμένα και το συμφωνητικό που αποδέχτηκε, και θέτουν 8/ήμερη προθεσμία για να σκεφθεί ωριμότερα και να συμμορφωθεί, διαφορετικά θεωρούν αυτόν πεπαυμένον. Ταυτόχρονα διαβιβάζεται αντίγραφο της πράξης προς το μητρ. Σωφρόνιο. Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, αρ. 72 / 7-11-1878. Βλ. επίσης ΑΜΙ, Αλληλογραφία Σωφρονίου: Επιστολή Σωφρονίου προς εφόρους της εν Ιωαννίνοις Γενικής Ελληνικής Σχολής, με ημερ. 15-11-1878, ανταπάντηση της εφορείας (ΑΜΙ, Α.V. Β1, αρ. 73 / 16-11-1878), στην οποία αναφέρεται ότι η εσώκλειστη απάντηση του Τζέτζη που τους διαβίβασε ο Σωφρόνιος επαναβεβαιώνει την άρνησή του να συμμορφωθεί, *πως εξακολουθεί ερχόμενος διδάσκειν εν τη σχολή* κτλ. και τέλος διατυπώνεται το αίτημα προς το μητροπολίτη να παρέμβει και να διατάξει το Τζέτζη να παύσει ερχόμενος εν ανάγκη και με τη βοήθεια της Σεβ. Κυβερνήσεως! Ακολουθεί επιστολή (βλ. ΑΜΙ, Αλληλογραφία Σωφρονίου / 21-2-1879), με την οποία ο Σωφρόνιος διαβιβάζει προς τους εφόρους αναφορά του Τζέτζη με τις αξιώσεις του για να απαντήσουν [ο μητροπολίτης παίζει διαμεσολαβητικό απλώς ρόλο και αποφεύγει να πάρει θέση, «ρίχνει το μπαλάκι» στους εφόρους]. Βλ. επίσης *ό. π.* το κείμενο που επιδόθηκε στο Σωφρόνιο από τον Τζέτζη με ίδια ημερομηνία 21-2-1879, όπου μεταξύ άλλων ο Ζιτσαίος καθηγητής εκφράζει την επιθυμία να μιλήσει με τους πολίτες των Ιωαννίνων σε γενική συνέλευση για να ξεκαθαρίσει το ζήτημα της διαφοράς του με την εφορεία. Τέλος αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο να επικοινωνήσει με τους πολίτες *διά δημοσιογραφικού οργάνου*. Δυστυχώς δεν κατόρθωσα να εντοπίσω κάτι σχετικό στον τύπο της εποχής. Ίσως το θέμα να διευθετήθηκε διαφορετικά. Πάντως η αποπομπή είναι σίγουρη, δεν επανήλθε στη Ζωσιμαία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ναόν της Έριδος προς κόρεσιν παθών[1]. Φαίνεται πως οι σκοπιμότητες και το ξεκαθάρισμα λογαριασμών αποτελούσαν προσφιλή τακτική την εποχή αυτή και στην πόλη των Ιωαννίνων.

Δεν χωράει αμφιβολία ότι ο Τζέτζης ήταν καθηγητής κύρους και εγνωσμένης αξίας. Το ύψος του μισθού του, που ανερχόταν σε 145 λίρες – ήταν ο 4ος κατά σειρά καλύτερα αμοιβόμενος καθηγητής μετά τους Σπυρ. Μανάρη, γυμνασιάρχη (750 μεξικανικά τάλληρα), Μ. Πανταζή, δ/ντή (175 λίρες) και Στ. Ράδο (επίσης 175 λίρες)[2] –, το γεγονός ότι κρίθηκε κατάλληλος για τη διδασκαλία μαθημάτων στις ανώτερες γυμνασιακές τάξεις και, κυρίως, οι αντιδράσεις των μαθητών του, των πιο αντικειμενικών και αδέκαστων κριτών, στην επιχειρηθείσα διδακτική του υποβάθμιση, πιστοποιούν το μέτρο της καταξίωσής του. Τόσο αγαπητός ήταν στους μαθητές του, στοιχείο αναμφισβήτητα ικανότητας διδακτικής και παιδαγωγικής, ώστε όχι μόνο διαμαρτυρήθηκαν εγγράφως για την άσχημη μεταχείρισή του[3], αλλά προχώρησαν και σε κλιμάκωση των ενεργειών τους. Όταν ο κ. Ζιάκας ανέλαβε να παραδώσει αντ' αυτού το μάθημα των Ελλήνων ποιητών στην ανώτερη του Γυμνασίου τάξη (Δ΄), *εποδοκροτήθη συνεχώς και δεν ηδυνήθη να εξακολουθήσει*...και οι μαθητές παρά τις απειλές των εφόρων δήλωσαν ότι δεν θα πάψουν τις ταραχές μέχρι να επαναπροσληφθεί ο Τζέτζης[4]. Κατά άλλη πληροφορία μάλιστα οι μαθητές της Δ΄, πλην 4-5, επρόκειτο να νοικιάσουν ιδιαίτερο οίκημα για να ακούσουν τη σειρά των ποιητών από τον καθηγητή τους, αψηφώντας τις αναμενόμενες βαρύτατες ποινές του διευθυντηρίου[5]. Τελικά, παρά το σάλο που δημιουργήθηκε και τις διαστάσεις που απειλούσε να λάβει το ζήτημα, φαίνεται πως υπερίσχυσε η θέληση των εφόρων.

Στη διάρκεια της παραμονής του στην Ηπειρωτική πρωτεύουσα επέδειξε και εθνική δράση. Σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες έλαβε μέρος στα εν Ηπείρω επαναστατικά κινήματα του 1878, λόγος για τον οποίο δραπέτευσε το 1879 μαζί με το Δ. Χασιώτη[6]. Σε μια τέτοια περίπτωση η αναγκαστική φυγή του στην Αθήνα διευκόλυνε τις κινήσεις των εφόρων και έθεσε τέρμα στην όλη υπόθεση, διαφορετικά το θέμα του «διωγμού» του από τη Σχολή πιθανότατα θα έπαιρνε άλλη τροπή.

Μετά την αποπομπή του ο Ιωάννης Τζέτζης συνέχισε την εκπαιδευτική του προσφορά σε σχολεία του ελεύθερου Ελληνικού κράτους (Β΄ Γυμνάσιο Αθηνών, Βαρβάκειο Λύκειο, Πρότυπο Λύκειο Αθηνών[7], Μεσολόγγι, Άρτα, Πράμαντα), ενώ παράλληλα ανέπτυξε και αξιόλογη κοινωνική δράση. Υπήρξε επί σειρά ετών πρόεδρος της Ηπειρωτικής Αδελφότητας της Αθήνας (κατά το 1886[8] και 1889 με την

---

[1] Εφ. *Νεολόγος*, φ. 2967 / 21-12-1878)2-1-1879, όπου και εκτενής ανταπόκριση από τα Ιωάννινα για το περιστατικό. Για την αποπομπή του Τζέτζη από τη Ζωσιμαία βλ. και Εφ. *Εφημερίς*, φ. 349 / 15-12-1878.

[2] Βλ. ΑΜΙ, Α.V. Β1, σ. 39-40, αρ. 35 / 10-10-1878. Πρβλ. επίσης και ΑΜΙ, Α.V. Ε1, φ. 91 & Α.V. Ε2, φ. 2, 21, 41 και 86, όπου προκύπτει η ίδια αμοιβή – 145 λίρες – για όλο το διάστημα της παραμονής του στη Ζωσιμαία.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Α.ΙΙΙ. Γ1 [Πρωτόκολλον Ελεών. Βιβλίον εγγραφής των αναφορών 1875-1881: αναφοραί αφορώσαι τα εκπ/κά καταστήματα, α/α 22, ημερ. έκδ. 1-10-1878 – Μαθηταί Γ΄ και Δ΄ Γυμνασιακής Τάξεως – Ιωάννινα – αντικ. αιτήσεως: υπερασπιζόμενοι τον καθηγητήν των Ι. Τζέτζην].

[4] Βλ. εφ. *Εφημερίς*, φ. 349 / 15-12-1878.

[5] Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ. 2967 / 21-12-1878)2-1-1879.

[6] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 388 / 7-7-1900.

[7] Βλ. *Ώρα*, φ. 292 / 29-8-1885, καταχώριση ανακοίνωσης – διαφήμισης του Δ. Σ. της Εταιρείας του Προτύπου Λυκείου, από την οποία προκύπτει ότι ο Ι. Τσέτσης πρόκειται να διδάξει κατά το σχ. έτος 1885-86 στο Γυμνάσιο το μάθημα των Ελληνικών, καθώς και τα Φιλοσοφικά.

[8] Πρβλ. εφ. *Ώρα*, φ. 18 / 27-11-1886: *Συνελθόν χθές ...το Δ. Σ. της Αδελφότητος των εν Αθήναις παρεπιδήμων Ηπειρωτών μετά των αντιπροσώπων των εν τη αιθούση του Δημαρχείου συνελθόντων*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ιδιότητά του αυτή αντιπροσώπευσε την Ήπειρο στις γιορτές για την ενηλικίωση του Διαδόχου και το γάμο του), *ήτις ήτο έργον των χειρών του, και ήτις αμ' ως περιήλθεν εις άλλας χείρας, ένεκα του διορισμού αυτού ως καθηγητού εις Μεσολόγγιον μετεβλήθη εις εκλογικόν σωματείον, θεραπεύον τας εκλογικάς διαθέσεις τούτου ή εκείνου των κομματαρχών, και τέλος υπό το βάρος των αμαρτιών αυτών εξέλιψε διά παντός*[1].

Η ενεργός ένταξή του και η ποικιλότροπη δραστηριοποίησή του στους πνευματικούς κύκλους της πρωτεύουσας (και όχι μόνο), εξάλλου, διεύρυνε το πεδίο της πνευματικής του συνεισφοράς και τον καταξίωσε στο χώρο των λογίων. Υπήρξε δραστήριο μέλος του Συλλόγου «Παρνασσός» μέχρι το θάνατό του[2], και μέσα από τις γραμμές του ανέπτυξε συνεχή δημιουργική δράση[3]. Διετέλεσε επίσης μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως από το 1874 μέχρι το 1878[4]. Ωστόσο μετά το 1878 δεν αναφέρεται μεταξύ των τακτικών μελών. Ενδεχομένως το γεγονός να σχετίζεται με την αποπομπή του από τη Ζωσιμαία, η οποία μάλλον θα πρέπει να χρησίμευσε ως αφορμή, αφού οι περί την εκκλησιαστική μουσική θεωρίες του φαίνεται πως δεν έτυχαν και τόσο ευμενούς υποδοχής στους κύκλους του ΦΣΚ[5].

Όσον αφορά τη θεωρία της μουσικής, οι σχετικές μελέτες του την αναδεικνύουν σε προσφιλές πεδίο της ερευνητικής ενασχόλησής του και συνάμα προσφέρουν απτά δείγματα της πανελλήνιας – θα τολμούσα να πω και διεθνούς – αναγνώρισής του, εξαιτίας της οποίας προσαγορευόταν μουσικολογιώτατος. Είναι χαρακτηριστικό ότι το μεγαλύτερο μέρος του αξιόλογου συγγραφικού έργου του κινείται προς αυτή την κατεύθυνση. Ειδικότερα, ήδη το 1874 εξέδωσε πραγματεία περί Μουσικής της Ελληνικής Εκκλησίας (γερμανιστί) – ο πλήρης τίτλος είναι *Über die Altgriechische Musik in der Griechischen Kirche von Dr. Johannes Tzetzes*, München 1874, δύο

προχθές λοιπών Ηπειρωτών κ. κ. Δ. Χασιώτου, υφηγητού και Νικ. Σανταβάρου, διδάκτορος της Νομικής, εξελέξαντο ομοφώνως τετραμελή επιτροπείαν, αποτελουμένην εκ των συμπολιτών αυτών κ. κ. Ι. Τζέτζη, Δ. Χασιώτη, Γ. Ι. Δουρούτη και Μάνθου Οικονόμου, ίνα αντιπροσωπεύσωσι την Ήπειρον εις τας επί τη ενηλικιότητι του διαδόχου εορτάς και φροντίσωσι περί της ως οίόν τε λαμπροτέρας εν αυταίς συμμετοχής των Ηπειρωτών.

[1] Εφ. *ΦΗ*, ό. π. Πρβλ. για το κύρος που απολάμβανε μεταξύ των Ηπειρωτών της Αθήνας ενδεικτικό δημοσίευμα της εφ. *Ώρα*, φ. 562 / 22-5-1888: *Συνέστη υπό της αδελφότητος των ενταύθα Ηπειρωτών επιτροπή προς συλλογήν βοηθημάτων υπέρ των εκ πείνης δεινοπαθούντων εν Ηπείρω, αποτελουμένη εκ των κκ. Ν. Βότσαρη, Κ. Καραπάνου, Γ. Βασιλείου, Μ. Μελά, Ι. Δούμα, Γ. Παχύ. Ευθ. Χατζηπέτρου, Ι. Τσέτση, Γ. Δουρούτη, Μ. Λάππα και Γ. Φίλη.*

[2] Βλ. σχετικά ΦΣΠ, *Το Χρονικόν του «Παρνασσού» (1850-1950)* υπό Κωνστ. Α. Βοβολίνη. Πρόλογος του καθ. Γεωργίου Π. Οικονόμου, Αθήναι 1951, σ. 589: [(Θανόντα μέλη) *1900 ... Ιωάννης Τσέτσης*].

[3] Για δράση του στα πλαίσια του Συλλόγου «Παρνασσός» βλ. εφ. *Ώρα*, φ. 21 / 30-11-1884: *Χθές ήρξαντο αι συνεδριάσεις του Φιλολογικού και Αρχαιολογικού τμήματος του Συλλόγου «Παρνασσού» ...εγένοντο αι εξής ανακοινώσεις ... Ο κ. Ι. Τσέτσης περί των εν τοις Ευαγγελίοις μουσικών σημείων...*– φ. 109 / 25-2-1885: *Εν τη προχθ. συνεδρ.του Φιλολ. και Αρχαιολ. Τμ. του συλλ. «Παρνασσού» ...ανακοινώσεις ... υπό του κ. Ιω. Τσέτση περί της ανευρέσεως οκτώ ψαλμών παρασεσημασμένων διά μουσικών σημείων εν τοις χειρογράφοις της Θετταλικής συλλογής.* – φ. 3 / 12-11-1886: *Κατά την εσπέραν της χθές εν τω συλλόγω "Παρνασσώ" ο καθηγητής κ. Ιω. Τσέτσης ήρξατο σειράς αναγνωσμάτων αυτού περί των παρά τοις αρχαίοις και Βυζαντινοίς μουσικών τεχνών οίον αρμονικής ρυθμικής και μετρικής. Παρήν δε πολύ ακροατήριον όπερ εχειροκρότησεν εν τέλει τον αγορητήν, όστις θα εξακολουθήσει τα αναγνώσματα αυτού κατά πάσαν Τρίτην.* – φ. 75 / 23-1-1887: *Ο καθ. Κ. Ι. Τσέτσης θέλει ομιλήσει την εσπέραν ταύτην ώρα 8 ½ περί των μουσικών τεχνών παρά τοις αρχαίοις και Βυζαντινοίς εν τω συλλόγω «Παρνασσώ».* Πρβλ. επίσης και Φιλ. Σύλλογος Παρνασσός. Επετηρίς Α΄ Έτος, εν Αθήναις 1896, σ. κβ΄ [Λογοδοσία – εργασίαι τμημάτων 1895-96 – *εγένοντο αι εξής ανακοινώσεις εις το φιλολογικόν και αρχαιολογικόν*]: *Ο κ. Ιω. Τσέτσης περί διαφόρων χειρογράφων ευρισκομένων εν ταις μοναίς Αγ. Γερασίμου και Κηπαρίων Κεφαλληνίας.*

[4] Βλ. ΦΣΚ, τ. Θ΄ 1874-75, σ. ιγ΄, τ. Ι΄ 1875-76, σ. ιδ΄, τ. ΙΑ΄ 1876-77, σ. ιδ΄ και τ. ΙΒ΄ 1877-78, σ. ιβ΄.

[5] Βλ. σχετικά ΦΣΚ, τ. Θ΄ 1874-75, σ. 226-229 [Συνεδρίασις ΥΚΓ΄ Τακτική. Τη 16 Φεβρουαρίου 1875. Προεδρεύοντος του κ. Κ. Καλλιάδου].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αντίτυπα της οποίας είχαν καταχωρισθεί στη βιβλιοθήκη της Ζωσιμαίας[1]. Το μεταγενέστερο σύγγραμμά του *Περί της κατά τον Μεσαίωνα μουσικής της Ελληνικής Εκκλησίας*, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Παρνασσού, 1882[2] (υπογράφει ως διδάκτωρ Φιλοσοφίας και καθηγητής του Βαρβακείου Λυκείου), αποτελεί συναρμογή των δύο σχετικών αναγνωσμάτων του στον «Παρνασσό» κατά το προηγούμενο έτος 1881, κάποιο είδος επιτομής τους. Σε σχέση με το γερμανιστί εκδοθέν σύγγραμμά του – που σημειωτέον *επιφανείς ξένοι εξήραν την καλλίστην εκείνην πραγματείαν και ετίμησαν τον συγγραφέα μετ' αφειδούς ευφημίας* – η νέα του πραγματεία συμπληρώνεται με νέα ευρήματα και τεκμηριώνεται επαρκέστερα, επιπλέον δε διορθώνεται ως προς τα αναπόδραστα αμαρτήματα του πρώτου πονήματος, *άτινα και αυτός ανωμολόγει και κατέκρινεν*[3]. Ας προστεθεί στο σημείο αυτό πως και στα δύο βιβλία του (γερμανιστί και Ελληνιστί εκδοθέντα) υπάρχει αφιέρωση του συγγραφέα στην επιτροπή του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη, ως ένδειξη αναγνώρισης της προς αυτόν ευεργεσίας[4].

Άλλες εργασίες του: *Ανθρωπολογίας το Ψυχολογικόν* υπό Ι. Δ. Τζέτζη (διδάκτ. Φιλοσ. και καθηγητού του Β΄ εν Αθήναις Γυμνασίου), εν Αθήναις 1880.– «Η επινόησις της παρασημαντικής των κατά τον Μεσαίωνα λειτουργικών και υμνολογικών χειρογράφων των Ανατολικών Εκκλησιών», *Παρνασσός* 9 (1885), σ. 413-493[5]. – «Τα μουσικά χειρόγραφα της εν Άνδρω Μ. Ζωοδόχου Πηγής ή Αγίας», *Παρνασσός* 12 (1888), σ. 134-149 [6] κτλ.

Όπως είναι φανερό από τα ανωτέρω εκτεθέντα πρόκειται για πολύπλευρη προσωπικότητα με αναμφισβήτητες ικανότητες, για σημαντικό πνευματικό κεφάλαιο[7], η αξιοποίηση του οποίου θα έπρεπε να αποτελέσει κύριο μέλημα της Ελληνικής Πολιτείας. Ωστόσο φαίνεται πως συνάντησε την επίσημη αδιαφορία, που στην πορεία εξελίχτηκε σε παραγκωνισμό και υποτίμηση. Χαρακτηριστικότατο από την άποψη αυτή και άκρως αποκαλυπτικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από νεκρολογία του – πέθανε το 1900 – στην εφ. *Φωνή της Ηπείρου*[8]:

---

[1] Βλ. AMI, A.V.II. A6 [Παλαιά Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη – Κατάλογος των βιβλίων 1874-1875], σ. 67 [σώματα 2 – τόμοι 2 / συγγραφεύς Tzetzes Johannes / σύγγραμμα Περί μουσικής της Ελληνικής Εκκλησίας (εις το Γερμανικόν) München 1874–θέσις: Ερμάριο ΙΔ΄ – στάσις: 54].

[2] Βλ. και *Παρνασσός* 6 (1882), σ. 433-467 και 521-557.

[3] Εφ. *Αιών*, φ. 4000 / 3-11-1882 [εκτενέστατη δισέλιδη μετά πολλών εγκωμίων βιβλιοπαρουσίαση – βιβλιοκρισία με τίτλο *Περί της ιεράς μουσικής*, με υπογραφή Μ*.].

[4] α)*Φιλομούσοις ανδράσι τοις ευγενεστάτοις κυρίοις Ξανθώ Μιχαήλ, Φιλίτη Αναστασίω, Βουτάτη τε Χριστοδούλω, χάριτος ευγνωμοσύνης τε ένεκα βαθυσεβάστως ανατίθεται* και β) *τη αξιοτίμω επιτροπεία του Δοσιθείου αγαθοεργήματος τοις φιλομούσοις κυρίοις Μ. Ξανθώ, Χ. Βουτάτη, Α. Φιλίτη, και Δ. Ζιτσαίω ευγνωμόνως ανατίθεται.*

[5] Πρβλ. επαινετική αναφορά στο έργο του Τζέτζη, σχετική προφανώς με την ανωτέρω μνημονευόμενη εργασία, στην εφ. *Ώρα*, φ. 53 / 2-1-1886 [στη στήλη Φιλολογική και καλλιτεχνική κίνησις του 1885]: *...Αλλά και αι περί την εκκλησίαν καλαί τέχναι προώδευσαν επαισθητώς και ου μόνον η εκκλησιαστική μουσική κατά το ενόν διορθούται διά των μελετών του κ. Τσέτση και των διαφόρων πρακτικών εφαρμογών ...*

[6] Υπογράφει ως Δρ. Φιλοσοφίας και πρώην καθηγητής. Ο τίτλος του πρώην που αποδίδει στον εαυτό του να εκληφθεί στην κυριολεξία του όρου, ανεξάρτητα από το αν αργότερα αναγκάστηκε να επανέλθει στην ενεργό δράση, αφού η άρνησή του να προσέλθει στην εν Λαμία θέση του, όπου είχε μετατεθεί – προφανώς όχι με θέλησή του – από το β΄ τμήμα του Βαρβακείου, του στοίχισε την απόλυσή του από την υπηρεσία. Βλ. εφ. *Ώρα*, φ. 297 / 3-9-1885 και φ. 355 / 31-10-1886.

[7] Σε επίρρωση των ανωτέρω εκτιμήσεων βλ. αρθρογραφία – διατριβογραφία σε εφημερίδες και περιοδικά σχετική με σημασία των μουσικών μελετών και παρατηρήσεών του. Για παράδειγμα βλ. περ. *Εβδομάς* 1886, σ. 523. Πρβλ. και *Του 1900 Ελληνικόν Χρονολόγιον «Ο Ηπειρώτης»* υπό Χαραλ. Χρ. Λέσιου, έτος δεύτερον, εν Κωνσταντινουπόλει 1899, σ. 65, όπου ο Ιωάννης Τσέτσης τυγχάνει ιδιαίτερης μνείας ως διακρινόμενος μεταξύ των λογίων της Ζίτσας *ασχοληθείς εν Γερμανία περί την βυζαντινήν μουσικήν και πολλά περί αυτής γράψας.*

[8] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 388 / 7-7-1900. Η εκτενής νεκρολογία φέρει υπογραφή Χ. [Χρηστοβασίλης;].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ως δε Έλλην υπήρξεν ο τύπος και υπογραμμός της αρετής, και ο μεγαλύτερος μύστης της αρχαίας ελληνικής μουσικής, περί ής αξιολογωτάτας πραγματείας αφήκεν, όλας μεταφρασθείσας γερμανιστί και ρωσιστί. Οι περί την ελληνικήν μουσικήν καταγινόμενοι γερμανοί και ρώσσοι θεωρούσι τον Ιωάννην Τζέτζην ως τον μάλλον προς την αλήθειαν πλησιάσαντα ...Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη διπλή του ατυχία, αφενός να πεθάνει ο μόνος προστάτης του ιδιαίτερος της Α. Μ. του Βασιλέως Γραμματεύς Καλλίνσκης, αφετέρου να βρεθεί στην Ελλάδα, *όπου η αξία παροράται και ρίπτεται ως άχρηστον σκεύος εις την κάλαθον των σκουπιδιών. Αι κατά καιρούς Ελληνικαί κυβερνήσεις έσφαλον μεγάλως προς την επιστήμην αφήσασαι μίαν υπέροχον μουσικήν αξίαν οίος ετύγχανεν ο μακαρίτης Τζέτζης, να περιφέρηται από επαρχίας είς επαρχίαν ως καθηγητής μαθημάτων διά τα οποία υπήρχον άπειροι αναπληρωταί του, και εκτοπίσασαι αυτόν από του σημείου εις ό εκλήθη υπό της ιδιοφυίας του ...προς επίμετρον δε ευρέθη τελευταίον υπουργός της Παιδείας ...ώστε να τον μεταθέση εξ Άρτης*[1] *από καθηγητήν εις Σχολάρχην Πραμάντων των Τζουμέρκων! Τοιαύτη είναι η μοίρα των εχόντων ποιάν τινά αξίαν Ελλήνων!*

Το μέτρο, τέλος, της αξίας του Τζέτζη δίνει κατά μακάβρια ειρωνικό τρόπο η είδηση της ίδιας εφημερίδας ότι κατά την εκφορά του παρευρέθηκε μεταξύ άλλων και αντιπροσωπεία του Συλλόγου «Παρνασσός» από τους Μέκιο, Κ. Αραβαντινό και Μ. Λάμπρο, ο Χρ. Χρηστοβασίλης ως εκπρόσωπος της εταιρείας «Ελληνισμός» και ο Ιωάννης Μεσολωράς, καθηγητής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και θαυμαστής του μεταστάντος.

Ο Δημήτριος Γκορτσογιάννης του Γεωργίου γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1863[2]. Φοίτησε στα σχολεία της πατρίδας του μέχρι τη γ΄ τάξη του Ελληνικού σχολείου και σε μεταγενέστερη προφανώς της αποφοίτησής του φάση στράφηκε προς το διδασκαλικό επάγγελμα. Κατά το 1888-1889, έχοντας ήδη μόλις διετή υπηρεσία, απαντάται στο δημοτικό σχολείο Ριαχόβου να διδάσκει τους 11 συνολικά μαθητές *εις την στοάν της Εκκλησίας ουχί κακώς εκτός της αναγνώσεως, γραφής και αριθμητικής γιγνώσκουσι και τινα θρησκευτικά, γεωγραφικά και ιστορικά*[3], η ετήσια δε αμοιβή του ανερχόταν σε 1200 γρόσια που καταβάλλονταν από τα εισοδήματα της μονής Πατέρων. Δεν είναι εξακριβωμένο αν και για πόσο χρονικό διάστημα συνέχισε να προσφέρει διδασκαλικές υπηρεσίες. Στο μητρώο αρρένων της κοινότητας, που καταρτίστηκε το 1914, φέρεται εγκατεστημένος στην Αθήνα[4], άγνωστο ωστόσο, παραμένει ποιοι λόγοι τον οδήγησαν εκεί. Πέθανε στη Ζίτσα στις 5-12-1933[5].

Την ίδια σχολική χρονιά (1888-89) διδάσκαλος στη Λιγοψά προσλήφθηκε ο Αθανάσιος Γεωργίου Σλήτας. Η Λιγοψά διέθετε τότε δημοτικό σχολείο με 6 τάξεις, από τις οποίες 1 του Ελληνικού, όπου φοιτούσαν 55 μαθητές (51 από Λιγοψά και 4 από Βατατάδες). Ο Σλήτας, τελειόφοιτος του Γυμνασίου, ακολουθούσε για την τάξη του Ελληνικού το πρόγραμμα της Ζωσιμαίας, ενώ για το δημοτικό είχε καταρτίσει

---

[1] Κατά το 1896-97 απαντάται ως καθηγητής του Γυμνασίου Άρτας. Ενδέχεται να είχε τοποθετηθεί εκεί νωρίτερα, μετά την απροσδιόριστης χρονικής διάρκειας θητεία του – πάντως όχι προγενέστερη του 1889 – στο Μεσολόγγι. Τότε, εξαιτίας των πολεμικών γεγονότων του 1897, το προσωπικό των Ελληνικών Σχολείων και του Γυμνασίου Άρτας εγκατέλειψε τις θέσεις του και με την 1104 / 26-5-1897 τηλεγρ. αναφορά του Νομάρχη Άρτας οι εκπ/κοί αυτοί (και ο Τσέτσης) απολύθηκαν από την υπηρεσία (σχ. διάταγμα στο 129 ΦΕΚ). Βλ. Στέφανος Μ. Φίλος, *Τα Τζουμερκοχώρια*, έκδ. β΄ επαυξημένη και βελτιωμένη, Αθήνα 2000, σ. 147. Κατόπιν αυτού η τοποθέτησή του στη συνέχεια στο Σχολαρχείο των Πραμάντων ενέχει πέραν του στοιχείου του υποβιβασμού και χαρακτήρα δυσμενούς μετάθεσης.

[2] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 164.

[3] Βλ. Αρχείο Τρίμμη, [Δ. Γουδίνος], Έκθεσις περί της καταστάσεως των σχολείων του τμήματος Κουρέντων / εν Ζίτση τη 15 Ιουνίου 1889.

[4] Βλ. ΑΚΖ, *ό. π.*

[5] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 70.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δικό του πρόγραμμα. Σε ανέκδοτη έκθεση για την κατάσταση σχολείων των Κουρέντων αναγράφονται τα εξής: *Οι μαθηταί αναγιγνώσκουσι μετρίως, γράφουσι και αριθμούσι καλώς· έχουσι δε και τινας γνώσεις των ιερών μαθημάτων Γεωγραφίας Γραμματικής και της Ιστορίας ... ο διδάσκαλος παρηγγέλθη περί συγχωνεύσεως των τάξεων εις τινα μαθήματα όπως διευκολύνηται εις την εργασίαν*[1]. Ο μισθός του ήταν 2700 γρόσια, προερχόμενα από τα εισοδήματα της εκκλησίας.

Ο Αθ. Σλήτας γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1863[2]. Μετά την αποφοίτησή του από το εγχώριο σχολαρχείο εγγράφηκε στην Α΄ τάξη Γυμνασίου της Ζωσιμαίας σχολής (1882-83) ως υπότροφος. Έλαβε το απολυτήριό του στις 7 Ιουλίου 1886[3]. Φαίνεται πως μετήλθε το διδάσκαλο και σε άλλες κοινότητες εκτός της Λιγοψάς, μέχρι το 1889, που η κοινότητα Ζίτσας τον υποδεικνύει στο ΣΔΕΓ ως κατάλληλο *ίνα καταταχθή υπότροφος εις το κληροδότημα του αειμνήστου συμπατριώτου του Αν. Φιλίτη, ίνα σπουδάση εις το Διδασκαλείον Αθηνών επί διετίαν...*[4]. Στην πραγματικότητα φοίτησε επί διετία (1890-92) στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών[5], από όπου αποφοίτησε το 1892 ως τριτοβάθμιος Ελληνοδιδάσκαλος με βαθμό «άριστα»[6]. Φαίνεται πως στη Φιλοσοφική Σχολή του Παν/μίου ήταν ενσωματωμένο και τμήμα παραγωγής ελληνοδιδασκάλων, ενώ από το Διδασκαλείο αποφοιτούσαν αποκλειστικά δημοδιδάσκαλοι. Έκτοτε εγκαταστάθηκε στη Λάρισα[7], όπου προφανώς διορίστηκε από το Ελληνικό Υπουργείο Παιδείας, και πρόσφερε επί πολλά έτη τις υπηρεσίες του στα εκεί σχολεία ως Ελληνοδιδάσκαλος και Σχολάρχης. Παράλληλα ασχολήθηκε και με τη μελισσοτροφία, συνέγραψε μάλιστα και εξέδοσε σχετικό πόνημα με τίτλο *Πρακτικός Οδηγός Μελισσοτροφίας*[8]. Υπήρξε δραστήριο μέλος του συλλόγου «Ηπειρωτική Ένωσις», που ιδρύθηκε στη Λάρισα από Ηπειρώτες της διασποράς το 1900, στις αρχαιρεσίες μάλιστα για εκλογή του πρώτου διοικητικού Συμβουλίου εκλέχτηκε γραμματέας[9].

Ο Εμμανουήλ Κοντογιάννης του Δημητρίου (1875-1942)[10] ανήκει στην κατηγορία των γραμματοδιδασκάλων. Παρακολούθησε τα προκαταρκτικά μαθήματα στα σχολεία της Ζίτσας και αποφοίτησε από την εκεί Ελληνική σχολή[11]. Άσκησε το διδασκαλικό επάγγελμα επί πολλά έτη σε διάφορες κοινότητες. Σύμφωνα με το

---

[1] Αρχείο Τρίμμη, [Δ. Γουδίνος], Έκθεσις περί της καταστάσεως των σχολείων του τμήματος Κουρέντων / εν Ζίτση τη 15 Ιουνίου 1889.

[2] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 162.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 138, αρ. 3621 / 26-7-1889 [επικ. εγγράφων της κοιν. Ζίτσας, μεταξύ των οποίων και το απολυτήριο του ειρημένου Αθ. Σλήτα.

[4] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, αρ. 3621.

[5] Η αναγραφή στο σχετικό κατάλογο υποτρόφων του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη (βλ. κεφ. ΣΤ΄, σ. 271, αρ. 14) τετραετούς χορηγίας και φοίτησης στο Πανεπιστήμιο (1890-94) είναι ανακριβής. Είναι αλήθεια ότι αρχικά υπήρξε έγκριση για φιλολογικές σπουδές, ωστόσο φαίνεται πως στην πορεία υπήρξαν διαμαρτυρίες από κατοίκους της Ζίτσας που οδήγησαν στη διακοπή της υποτροφίας στα δύο χρόνια, με το αιτιολογικό ότι ο Σλήτας δεν ήταν άπορος, άρα δεν δικαιούνταν την υποτροφία. Βλ. σχετικά ΣΔΕΓ, Ε6 / 453: Επιστολή Αθ. Σλήτα προς το Συμβούλιον του ΣΔΕΓ, Λάρισα 3-9-1906.

[6] Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Παύλου Ιωάννου...πρυτανεύοντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1891-92*, εν Αθήναις 1893, σ. 206, α/α 7.

[7] Πρβλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 162. – Εφ. *ΦΗ*, φ. 344 / 3-8-1899. – ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 50 / 2-8-1914. Πρβλ. επίσης ΑΕΖ / ΠΑ, αρ. 28 / 14-8-1914: *...απουσιάζων επί 15ετίαν και πλέον ... άμπελον εις θέσιν Αγία Τριάς 3 στρ. εξεμίσθου εις διαφόρους διατηρών την επ' αυτής νομήν.*

[8] Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία είναι: *Πρακτικός Οδηγός Μελισσοτροφίας* υπό Αθανασίου Σλήτα, Ελληνοδιδασκάλου και μελισσοτρόφου εν Λαρίσση, εν Βόλω, εκ του Τυπογραφείου της εφημερίδος «Η Θεσσαλία», 1906. Το έντυπο καταχωρίζεται και στο Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 531.

[9] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 383 / 2-6-1900.

[10] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 272 και ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 152.

[11] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 459, υποφ. Εμμ. Κοντογιάννης: έκθεση ενόρκου βεβαιώσεως αρ. 11446 / 5-7-1927.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων[1] υπηρέτησε στις κοινότητες: Γαβρισιοί (1891-92), Κάτω Λαψίστα (1892-93), Σούλι Ντίνου (1893-94), Πετσάλη (1894-95), Γλίζιανη (1895-96), Μπουρντάρι (1896-97), Σαλή – Κιόι Ξάνθης (1897- 98), Πρεμετή (1898-99), Κρυονέρι (1899-1900), Ριάχοβο 1900-1901 και ξανά Γαβρισιοί (1910-11)[2]. Πολυετής υπήρξε και η μεταπελευθερωτική του διδασκαλική δραστηριότητα. Κατά το 1927-28 π. χ. εντοπίζεται ως δημοδιδάσκαλος Διχομοιρίου – Ηρακλείας Άρτας[3].

Η αμοιβή του πρέπει να κυμαινόταν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, αν κρίνουμε από τη μόνη μισθολογική ένδειξη που διαθέτουμε (το 1892-93 στην Κάτω Λαψίστα ο ετήσιος μισθός του ήταν 1150 γρόσια και τρόφιμα)[4] και τα τυπικά του προσόντα. Σύμφωνα με ανεκδοτολογικού χαρακτήρα μαρτυρία του Ιωάννη Εμμ. Γεωργάτη, ενδεικτική της στερημένης, άθλιας πολλές φορές, ζωής των γραμματοδιδασκάλων και του ρητού «πενία τέχνας κατεργάζεται», αλλά και αιτιολογική της ελάχιστα ελκτικής δύναμης του διδασκαλικού επαγγέλματος και της εύκολης εγκατάλειψής του σε περίπτωση που παρουσιαζόταν δυνατότητα για άλλη επαγγελματική διέξοδο, ο Εμμ. Κοντογιάννης μπορεί να θεωρηθεί κατά κάποιο τρόπο ως ο πρώτος επινοητής / εφευρέτης του υπνόσακκου, γνωστού ως slipping bag. Είχε εφοδιαστεί με δύο τσουβάλια διαφορετικού μεγέθους, εκ των οποίων το ένα έμπαινε μέσα στο άλλο. Στα χωριά που δασκάλευε ζητούσε από τα παιδιά ή τους χωρικούς να του προμηθεύσουν μια ποσότητα αχύρου ικανή να αποτελέσει μια αχυροστρωμνή. Γέμιζε λοιπόν με άχυρο τα τσουβάλια, έμπαινε και ο ίδιος μέσα και εξασφάλιζε τον ύπνο του.

Σημαντική προσωπικότητα στο χώρο της δημοτικής εκπαίδευσης υπήρξε ο Νικόλαος Δημ. Φωλλίδης. Ανήκει στην τελευταία γενιά δασκάλων της Τουρκοκρατίας και η δράση του, στο μεγαλύτερο μέρος της, συμβαδίζει με τον ελεύθερο βίο, εντούτοις προσέφερε υπηρεσίες σε σχολεία της Ηπείρου και κατά το προαπελευθερωτικό διάστημα. Γιος του φαρμακοποιού Δημητρίου Φωλλίδη – ο πατέρας του σπούδασε στη Ρουμανία, άσκησε το επάγγελμα για ένα διάστημα στη Ζίτσα και ύστερα στα Ιωάννινα – γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1885[5], στα σχολεία της οποίας διάκουσε τα προκαταρκτικά μαθήματα. Κατά το σχολικό έτος 1899-1900, σε ηλικία 14 ετών, προσκομίζοντας ενδεικτικό της σχολής Ζίτσας – Β΄ Σχολαρχείου προφανώς –, εγγράφηκε στη Ζωσιμαία Σχολή στη Γ΄ τάξη Σχολείου *εξετασθείς*,

---

[1] Βλ. σχετικά ΑΜΙ, *ό. π.*, α) πιστ. αρ. 292 ΙΜΙ , β) πρ. της 25-7-1927 του ΥΠΕΠΘ με αρ. πρωτ. 29749, γ) έκθεση ενόρκου βεβαιώσεως αρ. 11446 / 5-7-1927, δ) Πιστοποιητικό επιτρόπων του χ. Γαβρισιοί με αρ. πρωτ. 18 / 14-2-1925. Πρβλ. και Μπέττης, *ό. π.*, σ. 235 (Γαβρισιοί), σ. 386 (Κάτω Λαψίστα), σ. 431 (Μπουρντάρι), σ. 515 (Ριάχοβο), σ. 531 (Άνω Σούλι).

[2] Η τελευταία αυτή ημερομηνία είναι ωστόσο αμφίβολη, αφού δεν αναφέρεται στις ένορκες βεβαιώσεις για αναγνώριση του συνολικού χρόνου συντάξιμης υπηρεσίας, όπως αντιφάσκουσα προς τα παραπάνω στοιχεία είναι και πιστοποίηση των επιτρόπων του χ. Κάτω Λαψίστα περί διδασκαλικής του εκεί υπηρεσίας κατά το 1900. Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, πιστοποιητικό με ημερ. 12-2-1925. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στα δύο αυτά αμφίβολα πιστοποιητικά αναφέρεται γενικά και αόριστα υπηρεσία του ως δημοδιδασκάλου και σε άλλα χωριά μέχρι του έτους 1912. Όμως ο προσδιορισμός της θητείας του μετά το 1901 είναι προβληματικός, σε τρόπο ώστε δεν είναι σίγουρο αν εξακολούθησε να μετέρχεται το διδάσκαλο μέχρι το 1912-13 ή ενασχολήθηκε σε άλλη δραστηριότητα και επανέκαμψε στο διδασκαλικό επάγγελμα μετά την απελευθέρωση. Πρβλ. *ΦΗ*, φ. 371 / 10-3-1900, όπου αναγγέλεται η αναχώρησή εξ Αθηνών του Εμμ. Κοντογιάννη για Κονστάντσα της Ρουμανίας. Μήπως το ταξίδι αυτό σήμανε την εγκατάστασή του εκεί για κάποιο διάστημα;

[3] Βλ. ΑΜΙ, *ό. π.*, πρ. της 25-7-1927 του ΥΠΕΠΘ με αρ. πρωτ. 29749 [ακριβές αντίγραφον εν Αθήναις τη 16-5-1936].

[4] Μπέττης, *ό. π.*, σ. 386.

[5] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 164. – ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιο 1891-1901, σχ. έτος 1899-1900, αρ. μαθ. 227.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σύμφωνα με σχετική παρατήρηση στο Μαθητολόγιο[1]. Στη συνέχεια έλαβε γυμνασιακή μόρφωση, αποφοίτησε δε με άριστα το 1904[2].

Όπως συνέβη και με άλλους συναδέλφους του, για βιοποριστικούς λόγους και σε αναμονή ενδεχομένως μιας καλύτερης ευκαιρίας για την ολοκλήρωση των σπουδών του, εργάστηκε ως δημοδιδάσκαλος ευθύς μετά την αποφοίτησή του στο δημοτικό σχολείο Πρωτόπαπας κατά το 1904-1905, ενώ κατά το 1905-1906 δίδαξε στην αστική σχολή Βήσσανης Πωγωνίου, με μισθό κυμαινόμενο μεταξύ 29-45 λιρών – δεν διαθέτουμε ακριβή μισθολογικά στοιχεία αλλά μια γενική πληροφορία του Στούπη που αφορά ένα σύνολο διδασκάλων που θήτευσαν στη Βήσσανη τα χρόνια 1903-1912[3]. Αμέσως μετά (1906) αναχώρησε για την Αθήνα ως υπότροφος του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη, εγγράφηκε στο Διδασκαλείο Αθηνών (από τον Απρίλιο του 1910 μετονομάστηκε σε Μαράσλειο)[4] και αξιώθηκε πτυχίου δημοδιδασκάλου Α΄ τάξης με το βαθμό άριστα (1910). Στο αρχείο του γιου του, επίσης δημοδιδασκάλου, Τάκη Φωλλίδη σώζεται χειρόγραφο επιγραφόμενο *Ψυχολογία Νικολάου Δ. Φωλλίδου*, αποτελούμενο από 171 σελίδες, ανέκδοτη προφανώς εργασία του, που την έγραψε, όπως σημειώνει ο ίδιος στο τέλος, *εν Αθήναις τη 17η Απριλίου 1910*[5], και που αποτελεί επιστέγασμα των άριστων επιδόσεών του.

Αμέσως μετά την αποφοίτησή του από το Μαράσλειο, κατά το σχολικό έτος 1910-11, κάνει αρχή της διδασκαλικής του σταδιοδρομίας στο Πάπιγκο, στα Καλλίνεια εκπαιδευτήρια[6], όπου, στη γιορτή των τριών Ιεραρχών, *ο άριστος παιδαγωγός κ. Φολίδης ωμίλησεν λίαν επιτυχώς και δι' αδροτάτου λόγου περί του μεγάλου έργου του σημερινού σχολείου, προωρισμένου προπαντός να σφυρηλατήση χαρακτήρας ...*[7]. Η αξία του αναγνωρίστηκε αμέσως, αφού από την επόμενη κιόλας σχολική χρονιά 1911-12 έως και το 1915-16 αναγορεύεται διευθυντής όλων των σχολείων και των δύο συνοικισμών[8]. Ο Ν. Φωλλίδης εργάστηκε στη Ζίτσα μετά την απελευθέρωση για 32 ολόκληρα χρόνια (από το 1921 κ. εξ.). Μια σειρά μεταγενέστερες εκθέσεις (των ετών 1932, 1933, 1934 και 1938) του επιθεωρητή Πωγωνίου Αριστ. Α. Γκιόλμα πιστοποιούν την άριστη παιδαγωγική και διδακτική κατάρτιση του Φωλλίδη που

---

[1] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, *ό. π.*

[2] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1901-1913, σχολικό έτος 1903-04, αριθ. μαθητολ. 249. Η χρονολογία 1902 που δίνει ο Βασίλειος Μαλισσόβας, «Νικόλαος Φωλλίδης "ο για 32 χρόνια δάσκαλος της Ζίτσας"», περ. *Η Ζίτσα*, 1992, τχ. 13-14 , σ. 21, είναι προφανώς λαθεμένη.

[3] Βλ. Β. Μαλισσόβας, *ό. π.*, σ. 21. Πρβλ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τ. Α΄, εν Πάτραις 1962, σ. 187.

[4] Βλ. Δ. Αντωνίου, *Τα Προγράμματα ...*, ό. π., Α΄, σ. 28. – Παπακωνσταντίνου – Ανδρέου, *Τα Διδασκαλεία ...*ό. π., σ. 108.

[5] Υπογραφή: *Νικόλαος Δ. Φωλλίδης δημοδιδάσκαλος*. Στη συνέχεια, χωρίς να αλλάξει η αρίθμηση των σελίδων, ακολουθεί άλλο κείμενο με τον τίτλο *Περί ειδών σχολείου*, που καλύπτει τις σελίδες 173 – 193.

[6] Τα Καλλίνεια σχολεία ιδρύθηκαν δαπάναις του Μιχαήλ Αναγνωστόπουλου ή Ανάγνου κατά το 1888 στη μνήμη της μητέρας του Καλλίνης, και περιλάμβαναν Σχολαρχείο, δύο δημοτικά και Νηπιαγωγείο. Το 1906 ο Αναγνωστόπουλος επικύρωσε τη διαθήκη του και κατέθεσε στην Εθνική Τράπεζα 5000 χρυσές λίρες Αγγλίας για τα Καλλίνεια σχολεία Παπίγκου. Βλ. Ιωάννης Γ. Παπαϊωάννου, *Το Πάπιγκο. Ένα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου*, τόμος πρώτος, έκδ. Γ΄ βελτιωμένη και επηυξημένη, Πάπιγκο 1994 [1η έκδοση, Α΄ τόμος, Θεσσαλονίκη 1977], σ. 92-93. Πρβλ. και σ. 95, συνέχεια υποσ. 2 της σ. 94, όπου ο συγγραφέας παραθέτει ελλιπή στοιχεία για τη θητεία του Φωλλίδη (1914-1916).

[7] Βλ. εφ. *Ήπειρος*, φ. 86 / 20-2-1911.

[8] Βλ. Μαλισσόβας, *ό. π.*, σ. 21, όπου και αναλυτικά βιογραφικά στοιχεία. Πρβλ. και εφ. *Ήπειρος*, φ. 69 (249) / 22-10-1913, όπου αναφορά στα Καλλίνεια Εκπαιδευτήρια [εορτή επί τη ενάρξει των μαθημάτων των Καλλινείων Σχολών]: *...Εκ της αιθούσης της «Ωδικής» ... εξέρχεται συναυλία ευμόλπων αηδόνων ...υπό την καθοδήγησιν του Δ/ντού των Σχολών κ. Ν. Φωλλίδου ... συνέψαλλε και εξεφώνησε σύντομον και επίκαιρον άριστον από παιδαγωγικής και εθνικής απόψεως λογίδριον κτλ.* Βλ. επίσης και φ. 84 (264) / 8-11-1913.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διευθυντής ων επί πολλά έτη του δημ. σχολείου Ζήτσης ... άριστος μεταξύ των αρίστων περιποιεί τιμήν εις την Δημ. Εκπαίδευσιν...[1]. Ο Ν. Φωλλίδης πέθανε στις 8-10-1954[2].

Δεν είναι γνωστό πού και επί πόσο συνολικά διάστημα δίδαξε ο Σπυρίδων Νικ. Αλεξίου. Μόνη ένδειξη της διδασκαλικής του ιδιότητας η δήλωση επαγγέλματος σε σύνταξη διαθήκης, στην οποία κλήθηκε να υπογράψει ως μάρτυρας[3]. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1886. Ο πατέρας του Νικόλαος ήταν αμπελουργός. Τα σχολεία της Ζίτσας του προσέφεραν τα πρώτα φώτα. Όταν ολοκλήρωσε τη σχολειακή βαθμίδα στη γενέτειρα, στράφηκε στη Ζωσιμαία για διεύρυνση του γνωστικού του ορίζοντα. Το 1900-01 εγγράφηκε στην Α΄ Γυμνασίου και το 1904-05 συμπεριλήφθηκε στις τάξεις των αποφοίτων[4]. Τα μορφωτικά του εφόδια δείχνουν βαθμό επάρκειας ικανό για άσκηση διδασκαλικού έργου με αξιώσεις, είτε σε δημοτικό σχολείο είτε σε Σχολαρχείο. Το ίδιο πάνω – κάτω διάστημα και άλλοι Ζιτσαίοι σταδιοδρόμησαν ως εκπαιδευτικοί με προσόν το απολυτήριο Ζωσιμαίας Σχολής (Βαζίνας, Μίσιος κ. ά.). Πάντως δεν φαίνεται να παρέμεινε επί πολύ στις τάξεις των δημοδιδασκάλων και μάλλον ακολούθησε το επάγγελμα ευκαιριακά, αφού εγγραφή του στο Δημοτολόγιο του 1928 τον εμφανίζει ως έμπορο[5].

Ο Αναστάσιος Παπασταύρος του Νικολάου γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1880, όπου διήκουσε τα προκαταρκτικά μαθήματα. Δεν είναι ξεκάθαρο τι τίτλους σπουδών είχε. Το 1898-99 πάντως παρακολουθεί μαθήματα Α΄ γυμνασιακής τάξης στη Ζωσιμαία Σχολή[6]. Είναι σίγουρο πως συνέχισε τις σπουδές του, αφού το 1902-03 περιλαμβάνεται μεταξύ των ελεοδοτουμένων, αυτών δηλ. που λαμβάνουν υποτροφία, όπως και ο Ι. Χρυσοχόος[7]. Πιθανότατα ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές τη χρονιά αυτή, γιατί στη συνέχεια παύει η προς αυτόν χορηγία. Εργάστηκε ως δημοδιδάσκαλος σε διάφορες κοινότητες. Ειδικότερα για την προαπελευθερωτική περίοδο, προκύπτει διδασκαλική του παρουσία στη Χιμάρα (1906-08), στη Μπούλτζη Ζαγορίου (1908-09), όπου συμφωνήθηκε ως Ελληνοδιδάσκαλος με ετήσιο μισθό 32 εικοσόφραγκα, στο Κεράσοβο και στη Φούρκα Κόνιτσας (1911-12 και 1912-13 αντίστοιχα)[8]. Η εκπαιδευτική του προσφορά συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση[9].

Ευκαιριακή, για βιοποριστικούς προφανώς λόγους, απροσδιόριστης ωστόσο διάρκειας, φαίνεται πως ήταν η άσκηση του διδασκαλικού επαγγέλματος από το Θεμιστοκλή Παπαγεωργίου. Η μόνη εξακριβωμένη πληροφορία που διαθέτουμε σχετικά είναι ότι του δόθηκε άδεια από την ΙΜΙ να διδάξει κατά το σχολικό έτος 1909-10 στη σχολή (κοινή σχολή / γραμματοδιδασκαλείο) της κοινότητας Γαβρισιών.

---

[1] Περ. *η Ζίτσα*, τχ. 15-16, σ. 23-24.

[2] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 291.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. Ι2 [Κώδιξ 1907-1909], αρ. 14 / 22-8-1907 [καταχ. Διαθήκης Γεωργίου Μ. Παπανίδη], όπου ο Σπ. Αλεξίου αναφέρεται ως διδάσκαλος εκ Ζίτσης. Πρβλ. και Αρχείο Αφών Καρώνη, ακριβές αντίγραφο της ως άνω διαθήκης, Ιωάννινα 1-5-1920.

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγια 1891-1901 και 1901-1913, σχ. έτη 1900-01 και 1904-05, α/α 224 και 88 αντίστοιχα.

[5] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, α/α 7/46.

[6] Βλ. ΓΑΚ / Αρχείο Ν. Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Μαθητολόγιο 1891-1901, σχ. έτος 1898-99, α/α 165.

[7] Βλ. ΑΜΙ, Β.ΙΙΙ. Β3, *Απόφασις επί της περί ακυρώσεως της εκλογής εφοροεπιτρόπων Ζίτσης της ενεργηθείσης την 10ην Αυγ. 1903 δίκης*, σ. 150, αρ. 56 / 23-1-1904.

[8] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 149 / 30-8-1920 . – ΑΜΙ, Α.V. Γ3, σ. 90 / 400 / 30-8-1908.

[9] Για παράδειγμα κατά το 1914-15 τον βρίσκουμε στο σχολείο Καρίτσας. Βλ. ΑΥΖ / τόμ. Β΄, αρ. 49 / 3-7-1915. Επίσης στην Καρίτσα βρίσκεται και το 1917-18 – πιθανότατα παρέμεινε εκεί και το μεσοδιάστημα 1915-17 –, όπως προκύπτει από ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 57 / 22-4-1918.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στο σχετικό [ετήσιο] ενδεικτικό[1] αναφέρονται επί λέξει τα εξής: *Λαβόντες υπ' όψιν τα υπό του εκ Ζίτσης Θεμιστοκλέους Δ. Παπαγεωργίου προσαχθέντα έγγραφα των σπουδών αυτού εφοδιάζομεν αυτόν διά του ετησίου τούδε ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΥ και παρέχομεν αυτώ την ΑΔΕΙΑΝ του διδάσκειν εν τη Σχολή της Κοινότητος Γκαβρισιός της καθ' ημάς Ιεράς Μητροπόλεως κατά το σχολικόν έτος 1909-1910 συμμορφουμένω ακριβώς προς την διδασκαλίαν της Ορθοδόξου Εκκλησίας και απέχοντι παντός απάδοντος θρησκευτικώς, ηθικώς και πολιτικώς.* Υπογράφει ο Φωτικής Χρυσόστομος και δεν γίνεται οποιαδήποτε μνεία στις αποδοχές, αφού η σχετική συμφωνία αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης με τους εφόρους της ειρημένης κοινότητας.

Ο Θεμιστοκλής Παπαγεωργίου γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1889[2] από αγροτική οικογένεια. Ο πατέρας του Δημήτριος ήταν γεωργός. Φοίτησε αποκλειστικά στα σχολεία της Ζίτσας, πιθανότατα δε αποφοίτησε από το εγχώριο Σχολαρχείο. Ενδεχομένως να μετήλθε το γραμματοδιδάσκαλο από πιο νωρίς, αν ληφθεί υπόψη ότι ηλικιακά ο μέσος όρος αποφοίτησης από Ελληνικό σχολείο είναι τα 16 χρόνια περίπου. Πάντως ο Παπαγεωργίου είναι κυρίως γνωστός ως φωτογράφος της Ζίτσας και των περιχώρων. Η ενασχόλησή του με τη φωτογραφική τέχνη φαίνεται πως αρχικά βάδιζε παράλληλα, σε ερασιτεχνικό προφανώς επίπεδο, με τη διδασκαλία. Στη συνέχεια μετανάστευσε στην Αμερική – ήδη κατά το 1914 βρίσκεται εκεί – και μετά την επάνοδό του στην πατρίδα ασχολήθηκε επαγγελματικά πλέον με τη φωτογραφία[3].

Ο Σωτήριος Παππάς του Γεωργίου γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1888[4]. Περάτωσε επιτυχώς το στοιχειώδη και το σχολειακό κύκλο στην κωμόπολη και στη συνέχεια έλαβε γυμνασιακή μόρφωση στη Ζωσιμαία, όπου φοίτησε από το 1905-06 (εγγραφή του στην Α΄ Γυμνασίου) μέχρι και το 1908-09 που πήρε το απολυτήριό του[5]. Δίδαξε ως Ελληνοδιδάσκαλος στις τάξεις του Ελληνικού σχολείου Δελβίνου το 1910-11, το 1911-12 στο Ελληνικό σχολείο Βούλτζης Ζαγορίου και το 1912-13 στο της Παραμυθιάς[6]. Στη γενέτειρά του πρόσφερε τις υπηρεσίες του επί πολλά χρόνια ως Ελληνοδιδάσκαλος μετά την απελευθέρωση[7], αλλά και ως καθηγητής επί δεκαετία στο Γυμνάσιο Αρρένων των Ιωαννίνων[8].

Σημαντική υπήρξε, εξάλλου, και η λογοτεχνική του συνεισφορά. Από νεαρή ακόμη ηλικία στράφηκε προς την ποίηση, στην οποία διακρίθηκε, και πολλά του ποιήματα δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά των Ιωαννίνων, ενίοτε και με το ψευδώνυμο Σπύρος Αγρότης[9]. Άρθρα του επίσης για θέματα ευρύτερου ενδιαφέροντος είδαν το

---

[1] Βλ. Αρχείο Λ. Παπαγεωργίου, Ενδεικτικόν υπ' αρ. 123/6-2-1910 [έντυπο υπόδειγμα, όπου συμπληρώνονταν κάθε φορά τα στοιχεία του διδασκάλου]. Για τον τύπο αυτό ενδεικτικού, που είχε ενιαίο χαρακτήρα σε όλη την Οθωμανική επικράτεια, πρβλ. Ξηραδάκη, *Δασκάλες ...*, 1972, σ. 25-26.

[2] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, α/α 473.

[3] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, α/α 215 / 1028.

[4] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 487. Ο Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 157, αντίθετα, σημειώνει ως χρόνο γέννησής του το 1890.

[5] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ. Μαθητολόγιο 1901-1913, σχ. έτη 1905-1909, α/α 306, 172, 106 και 311 αντίστοιχα.

[6] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 13 / 10-1-1918 .

[7] Εντοπίστηκε για πρώτη φορά υπηρεσία του στη Ζίτσα από 1ης Οκτ. 1914 μέχρι 31 Δεκ. 1914, στις τάξεις του Ελληνικού σχολείου. Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 2 / 10-1-1918. Στη συνέχεια επανήλθε στο Ελληνικό σχολείο κατά Σεπτέμβριο του 1916. Βλ. αρχείο μου, Βιβλίον πράξεων, εν Ζίτση τη 14-10-1915, αρ. πρ. 3 / 13-9-1916.

[8] Πρβλ. και πληροφορία του Σπ. Εργολάβου (*Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων*, 1993, σ. 205) ότι το 1947 ήταν στη Ζωσιμαία.

[9] Βλ. π.χ. *Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον του έτους 1914. Ετήσιον εικονογραφημένον Πανηπειρωτικόν Λεύκωμα συνεργασία πολλών λογίων*, έτος δεύτερον, περ. Β΄, εκδ. Παναγιώτης Ι. Λέκκας – Πολίτσανη, εν Αθήναις 1914, σ. 87-88 , 252-253. – Σ. Γ. Παππά – Κ. Μ. Κισυρή – Α. Νικολαΐδου, *Ηπειρωτική Ψυχή. Ετήσιον εικονογραφημένον Λεύκωμα*, τόμος πρώτος, εν Ιωαννίνοις, εκ του τυπογραφείου ο «Ερμής» Κ. Παπαγεωργίου και Β. Χαραλάμπη, 1913, σ. 29, 92,142 κτλ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φως στις στήλες του τοπικού τύπου. Υπήρξε μάλιστα και διευθυντής έκδοσης στο περιοδικό *Ηπειρωτική Ψυχή* για βραχύβιο χρονικό διάστημα, αποχώρησε όμως πριν ολοκληρωθεί η έκδοση του πρώτου τόμου, άγνωστο για ποιους λόγους[1].

Σύμφωνα με το Β. Οικονόμου άφησε φήμη καλού διδασκάλου[2], διακρινόταν δε για το ήθος και το χαρακτήρα του[3]. Ασχολήθηκε και με τα κοινά. Διετέλεσε πρόεδρος του «Προοδευτικού Συλλόγου» Ζίτσας, που ιδρύθηκε το 1922 και σκοπός του ήταν *η εν γένει αναδιοργάνωσις των κακώς εχόντων*[4], επίσης υπήρξε και αρχηγός των προσκόπων Ζίτσας, ιδιότητα με την οποία πρωτοστάτησε στις εκδηλώσεις για τα 100 χρόνια από το θάνατο του Βύρωνα, που τελέστηκαν στη μονή του Προφήτη Ηλία τον Απρίλιο του 1924[5], εκλέχτηκε μάλιστα και πρόεδρος της κοινότητας, αξίωμα με το οποίο τον βρήκε ο θάνατος (1964).

Ο Γεώργιος Δημητρίου Στεργίου ή Στέργιος γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1870. Μετά τις προκαταρκτικές σπουδές στη γενέτειρα (Δημοτικό και Ελληνικό σχολείο) φοίτησε στη Ζωσιμαία Σχολή. Το 1884-85 παρακολουθεί μαθήματα στην Α΄ Γυμνασίου ως υπότροφος[6]. Απολυτήριο έλαβε με τη λήξη της σχολικής χρονιάς 1888-89[7]. Κατά το 1890 προτάθηκε από την κοινότητα στο Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων να διορισθεί *ως πένης και χρηστοήθης* υπότροφος του κληροδοτήματος Αναστασίου Φιλίτη[8], ωστόσο το αίτημα ευοδώθηκε αργότερα και ενμέρει μόνο, αφού έλαβε υποτροφία για ένα έτος (1893-94) τη στιγμή που η φοίτηση στο Πανεπιστήμιο ήταν τετραετής[9]. Οπωσδήποτε η εγγραφή του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών υπήρξε προγενέστερη από τη λήψη της υποτροφίας, τουλάχιστον κατά ένα έτος. Αναγορεύτηκε διδάκτορας του φιλολογικού τμήματος την ακαδημαϊκή χρονιά 1895-96 με βαθμό «καλώς»[10]. Φαίνεται ότι διορίστηκε ως καθηγητής στην ελεύθερη Ελλάδα, αφού τον βρίσκουμε εγκατεστημένο στην Άμφισσα[11] και στην Καρδίτσα[12]. Κατέλιπε φήμη καταρτισμένου και ικανού εκπαιδευτικού, ανέλαβε μάλιστα και χρέη Γυμνασιάρχη. Πέθανε σε προχωρημένη ηλικία (1963). Με διαθήκη του κληροδότησε στη γενέτειρά του 3500 δρχ. για ανέγερση μνημείου του εθνομάρτυρα Δ. Νικολίδη[13].

---

[1] Βλ. Σ. Γ. Παππά – Κ. Μ. Κιουρή – Α. Νικολαΐδου, *ό. π.*, σ. 195 [οι εκδότες Κιούρης και Νικολαΐδης δηλώνουν ότι αποσύρθηκε και δεν έχει καμιά σχέση ή απαίτηση και ότι ανέλαβαν οι ίδιοι τη διεκπεραίωση του έργου].

[2] Πρβλ. *Πασχαλινόν Πανηγυρικόν Περιοδικόν Καμπάνας*, Youngstown, Ohio, 27 Απριλίου 1924 [Ζίτσα–Ηπείρου], σ. 26, όπου χαρακτηρίζεται «ακάματος διδάσκαλος».

[3] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 158.

[4] *Πασχαλινόν Πανηγυρικόν Περιοδικόν Καμπάνας*, ό. π.

[5] Βλ. *Ελευθερία*, φ. 35 / 3-4-1924.

[6] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. ΣΤ1, φ. 84 . – ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μητρώων Ζωσιμαίας Σχολής αρχόμενον από του 1863, με α/α 2522.

[7] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτος 1888-89, αρ. μητρ. 2522.

[8] ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ6, σ. 219, αρ. 96 / 2-8-1890. Για περιπλοκές όσον αφορά το ζήτημα χορήγησης της υποτροφίας βλ. κεφ. ΣΤ΄ Υποτροφίες, σ. 275.

[9] Βλ. κεφ. ΣΤ΄, Κατάλογο υποτρόφων κληροδ. Αν. Φιλίτη, αρ. 27, σ. 272. Ενδεχομένως να πρόκειται για λαθεμένη αναγραφή και ο συνολικός χρόνος χορηγίας να είναι μεγαλύτερος.

[10] Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Α. Δ. Κυριακού ...πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1895-96*, εν Αθήναις 1898, σ. 204, α/α 24.

[11] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 221.

[12] Βλ. Μ. Κρίσπη, *Φιλολογικά ανάλεκτα*, χ. ά. στ., όπου, σε χαρτί που επικαλύπτει το βιβλίο, διαβάζουμε: *Τω Κυρίω Γεωργίω Στεργίου καθηγητή εις Καρδίτσαν*. Πρβλ. καταχώριση εντύπου Παράρτημα Ι. Α΄, αρ. 620.

[13] Βλ. Μπέττης, *Ευποιΐα* Β΄, σ. 56.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πολύ λίγα γνωρίζουμε και για το Χριστόδουλο Α. Δαγκλή. Γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1866/67[1]. Φοίτησε στα εκπαιδευτήρια της κοινότητας και μετά την αποπεράτωση του σχολειακού κύκλου εγγράφηκε στην Α΄ γυμνασιακή τάξη της Ζωσιμαίας ως υπότροφος κατά το σχολικό έτος 1882-83[2]. Ανταποκρίθηκε με επιτυχία στις απαιτήσεις των γυμνασιακών μαθημάτων και στις 7-7-1886 αξιώθηκε απολυτηρίου με βαθμό 4 ½ [3]. Στη συνέχεια προσανατολίστηκε στο στόχο της ολοκλήρωσης των σπουδών του. Έτσι, κατά το 1888-1892, με υποτροφία του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη αυτή τη φορά[4], εισάχτηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στη Φιλοσοφική Σχολή, και το 1893 *ο εκ Ζίτσης κ. Χρ. Δαγκλής ανηγορεύθη διδάκτωρ της φιλολογίας μετ' επιτυχείς εξετάσεις*[5], έλαβε δε βαθμό «καλώς»[6]. Δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να παρακολουθήσουμε τη μετέπειτα πορεία του, καθώς δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε ούτε μια πληροφορία σχετική με διδακτική του παρουσία. Είναι πολύ πιθανό να παρέμεινε στην Αθήνα, όπου υπήρχαν πολύ περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης.

Ο δημοδιδάσκαλος Σωτήριος Αθανασίου Δαγκλής γεννήθηκε στη Ζίτσα περί το 1881[7] ή 1882[8]. Η έκδοση πιστοποιητικού της ηλικίας του κατά το 1899 – ήταν τότε 17 ετών – υποδηλώνει πρόθεση υποβολής δικαιολογητικών για παροχή υποτροφίας, απόπειρα μάλλον αποτυχημένη, αν κρίνουμε από τη μη αναγραφή του ονόματός του στο σχετικό κατάλογο υποτρόφων του κληροδοτήματος Αν. Φιλίτη, για φοίτηση πιθανότατα στο Διδασκαλείο, ωστόσο πληροφορίες που να διαφωτίζουν την εξέλιξη των σπουδών του δεν υπάρχουν. Είναι πολύ πιθανό τις στοιχειώδεις και σχολειακές γνώσεις να τις έλαβε στα σχολεία της πατρίδας του.

Δεν είναι γνωστό σε ποια σχολεία και για πόσο, σύντομο μάλλον με βάση την ηλικία του, διάστημα πρόσφερε τις υπηρεσίες του πριν από το 1913, πάντως φαίνεται να παρέμεινε στην Ήπειρο μέχρι το 1920, χρονιά που απολύθηκε θεωρηθείς υπαίτιος (μαζί με τον Στ. Τζούφη) για τη δημοσίευση εκ μέρους του συλλόγου δημοδιδασκάλων του Νομού Ιωαννίνων αυστηρού υπομνήματος για την άσχημη κατάσταση του κλάδου στην εφ. *Ριζοσπάστης*[9]. Το 1921 εγκαθίσταται στο Βόλο[10]. Ενδεικτικό των ικανοτήτων του είναι το γεγονός ότι εξελέγη κατά το 1928 αναπληρωματικό μέλος του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου του Υπουργείου

---

[1] Η εκτίμησή μας βασίζεται στο γεγονός ότι το 1882 εγγράφηκε στην Α΄ Γυμνασίου. Απόλυτα ανακριβής θα πρέπει ως εκ τούτου να θεωρηθεί η τοποθέτηση της γέννησής του στα 1873 από τον Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 163.

[2] Βλ. ΑΜΙ, Α.Υ. ΣΤ1, φ. 50, 55, 59, 60, 64, 69, 75, 79, 84, 90.

[3] Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ5, σ. 272, αρ. 3244 / 15-9-1887 [: *Επεκ. το απολυτικόν του Χριστοδ. Δαγκλή εκ Ζίτσης υπ' αρ. μ. 2366 / ημερ. 7-7-1886 αποφ. της Δ΄ Γυμν. Τάξεως, φέρον βαθμόν 4 ½*]. Για εξέλιξη των σπουδών του στη Ζωσιμαία βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Γενικός έλεγχος 1845-1891, σχ. έτη 1882-83 έως 1885-86, αρ. μητρ. 2366.

[4] Βλ. κεφ. ΣΤ΄ Υποτροφίες, κατάλογο υποτρόφων κληροδ. Αν. Φιλίτη, αρ. 3, σ. 271.

[5] Βλ. εφ. *Φ. Η.*, φ. 57 / 15-10-1893.

[6] Βλ. *Τα κατά την Πρυτανείαν Παναγιώτου Παυλίδου πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1893-94*, εν Αθήναις 1895, σ. 137, α/α 1.

[7] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 371.

[8] Στις 17-7-1882 για την ακρίβεια, σύμφωνα με πιστοποιητικό ιερέων και μουχταροδημογερόντων Ζίτσας. Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ8, σ. 214 / αρ. 24 / 16-10-1899.

[9] Βλ. Παναγιώτης Νούτσος, «Τα Γιάννινα , ο Ελιγιά και το δίπολο: "Φασισμός" και "Αντιφασισμός" του Μεσοπολέμου», *Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συνεδρίου: Γιάννινα – Ήπειρος 19ος – 20ός αι. Ιστορία – Κοινωνία – Πολιτισμός (Γιάννινα 2-3-4 Δεκεμβρίου 1988)*, Γιάννινα 1993, σ. 177. Πρβλ. και εφ. *Ήπειρος*, φ. 753 (953) / 5-5-1920, στις στήλες της οποίας υπογράφει ως πρόεδρος κείμενο του Συλλόγου δημοδιδασκάλων Ηπείρου. Πιθανώς να πρόκειται για το εν λόγω υπόμνημα, το οποίο του στοίχισε την απόλυση από την υπηρεσία. Βλ. επίσης ΑΣΖ, αρ. 967 / 20-4-1920, όπου αναφέρεται ως *δημοδιδάσκαλος κάτοικος ως εκ της υπηρεσίας του Ιωαννίνων.*

[10] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 371.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της Παιδείας, φαίνεται μάλιστα ότι τότε είχε ήδη επανακάμψει στα Ιωάννινα[1]. Κατά το 1931, εξάλλου, *ο γνωστός και διακεκριμένος Ζιτσαίος καθηγητής* [;] *κ. Σωτήριος Δαγκλής εξελέγη διά καταπληκτικής πλειοψηφίας 5 χιλιάδων ψήφων παρ' όλων των δημοδιδασκάλων του κράτους εκπαιδευτικός Σύμβουλος, από δε του προσεχούς Σεπτεμβρίου αναλαμβάνει τα καθήκοντά* του[2]. Η ενεργοποίησή του στο συνδικαλιστικό κίνημα των δασκάλων και οι αριστερές του ιδέες είχαν ως αποτέλεσμα να υποστεί πολλές διώξεις (φυλακίσεις, εξορίες κτλ.).

Ελάχιστα διαφωτιστικά είναι τα στοιχεία για το Χαρίλαο Στεργίου ή Στέργιο του Ιωάννη. Γεννήθηκε το 1875[3]. Φέρεται ως γραμματοδιδάσκαλος[4], ιδιότητα που για τα εκπαιδευτικά δεδομένα της Ζίτσας αντιστοιχεί με απολυτήριο Σχολαρχείου. Ο χώρος εκπαιδευτικής του δράσης είναι απροσδιόριστος, καθώς δεν διαθέτουμε το παραμικρό στοιχείο, λογικά ωστόσο οι παρακείμενες κοινότητες θα πρέπει να θεωρηθούν ως το πλέον πρόσφορο εργασιακά πεδίο. Συσχετισμός διδακτικού έργου και με τη Μικρά Ασία, με βάση την πληροφορία για αποδημία του και εγκατάσταση στην περιοχή σε κάποια φάση της ζωής του (πριν το 1914, άγνωστο ακριβώς πότε)[5], δεν μπορεί να αποκλειστεί. Πάντως το 1925 βρίσκεται στη Ζίτσα[6] και κατά το 1928 εξακολουθεί να μετέρχεται το διδασκαλικό επάγγελμα[7]. Η απουσία ωστόσο άλλων προσδιοριστικών στοιχείων δεν μας επιτρέπει να μιλήσουμε με βεβαιότητα για τη συνολική του εκπαιδευτική διαδρομή. Πέθανε στις 13-3-1957.

Στην κατηγορία των γραμματοδιδασκάλων[8] κατατάσσεται και ο Στέφανος Βριζάλας του Δημητρίου. Γεννημένος στη Ζίτσα το 1876[9], φοίτησε στα σχολεία της και, μετά την αποφοίτησή του από το τριτάξιο κατά τα φαινόμενα την εποχή αυτή Ελληνικό Σχολείο Ζίτσας, εγγράφηκε στη Ζωσιμαία Σχολή, στη Δ΄ τάξη Σχολείου, το σχολικό έτος 1892-93, σε ηλικία 16 ετών. Την επόμενη χρονιά (1893-94) φοίτησε στην Α΄ Γυμνασίου, ωστόσο η φοίτησή του δεν υπήρξε τακτική, αφού *απεκλείσθη πάσης εξετάσεως δι' απουσίας*[10]. Επομένως ο τίτλος σπουδών του στην ουσία περιορίζεται σε απολυτήριο τετραταξίου Ελληνικού Σχολείου. Υπηρέτησε σε διάφορες κοινότητες, προφανώς με σχετικά χαμηλές αποδοχές με βάση την αξιολόγηση των προσόντων του. Από την προαπελευθερωτική του διδασκαλική διαδρομή η μόνη πληροφορία που εντοπίσαμε αφορά υπηρεσία του στη Φούρκα Κόνιτσας κατά το 1912-13, όπου συνυπηρέτησε με τον επίσης Ζιτσαίο Αν. Παπασταύρο[11]. Τέλος, προκύπτει διορισμός του στο Δρεστενίκο το 1919-20 και μάλλον το 1920-21[12], στοιχείο που ενισχύει προφορικές πληροφορίες γηραιοτέρων για δράση του κυρίως στην περιοχή Ζαγορίου. Απεβίωσε στις 2-11-1943[13].

---

[1] Βλ. εφ. *Ελευθερία*, φ. 457 / 19-4-1928: *μεθ' υπερηφανείας αναγράφομεν ότι ο ενταύθα υπηρετών δημοδιδάσκαλος και εκ Ζίτσης καταγόμενος εξελέγη κτλ.*

[2] *Ελευθερία*, φ. 782 / 13-8-1931. Ο συντάκτης μάλιστα εκφράζει την αγαλλίασή του που *η Ήπειρος εξακολουθεί να είναι μήτηρ των αριστέων των Γραμμάτων.*

[3] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, α/α 334 και ΜΑ-1925, α/α 155. Πρβλ. και Δημοτολόγιον 1928, α/α 248 / 1197.

[4] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165. Πρβλ. ωστόσο και ΑΚΖ / Δημοτολόγιον, *ό. π.*, όπου στη στήλη επάγγελμα αναγράφεται ως δημοδιδάσκαλος.

[5] Πρβλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 334.

[6] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, *ό. π.*

[7] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, όπου στη στήλη επάγγελμα αναγράφεται ως δημοδιδάσκαλος.

[8] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*

[9] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1914 , αρ. 287.

[10] Βλ. σχετικά με περίοδο σπουδών του στη Ζωσιμαία ΓΑΚ / ΑΖΣ, Ειδικός έλεγχος 1891-1913, σχ. έτη 1892-93 και 1893-94, α/α 158 / 292 και 111 / 396 αντίστοιχα. Πρβλ. και Μαθητολόγιο 1891-1901, α/α 396.

[11] Βλ. ΑΕΖ / ΠΕ, αρ. 149 / 30-8-1920.

[12] Βλ. *ό. π.*

[13] Βλ. ΑΚΖ / ΜΑ-1925, αρ. 158.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γραμματοδιδάσκαλος ήταν και ο Χριστόδουλος Κράβαρης του Μιχαήλ[1]. Γεννήθηκε το 1884[2] και μετήλθε το διδασκαλικό επάγγελμα πριν και μετά την απελευθέρωση στις γύρω κοινότητές (Πρωτόπαπα, Νεοχώρι κτλ.). Θα πρέπει να θεωρηθεί ως απόφοιτος του Σχολαρχείου Ζίτσας.

Στην τελευταία, τέλος, πριν την απελευθέρωση γενιά εκπαιδευτικών εντάσσεται και ο Μιλτιάδης Κόρδας του Γεωργίου, γεννηθείς κατά το 1887 ή περί το 1890[3] στη Ζίτσα, δάσκαλος αρχικά, καθηγητής φιλόλογος στη συνέχεια. Ο πατέρας του ήταν παντοπώλης. Αφού ολοκλήρωσε τον κύκλο μαθητείας του στα εκπαιδευτήρια της κωμόπολης, έλαβε γυμνασιακή μόρφωση στη Ζωσιμαία κατά το διάστημα 1905-1909[4]. Δεν είναι ακριβώς γνωστό πότε άρχισε να εξασκεί το διδασκαλικό επάγγελμα, με βάση πάντως το χρόνο αποφοίτησής του θα πρέπει να οριωθετήσουμε την έναρξη της θητείας του στο αμέσως επόμενο διάστημα. Κατά το Σεπτέμβριο του 1913 διορίστηκε ως διδάσκαλος στο Ελληνικό σχολείο Ζίτσας, όπου εργάστηκε μόνο για δύο μήνες, γιατί στη συνέχεια *κατόπιν αδείας της Εφορείας της Κοινότητος απεσπάσθη εις το εν Ιωαννίνοις Διδασκαλείον προς μετεκπαίδευσιν*[5]. Ως καθηγητής προσέφερε ευδοκίμως εκπαιδευτικές υπηρεσίες στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών Φιλιατών[6], στην Πωγωνιανή, στη Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων (1940-45)[7] κ. α.

4. Η κοινότητα ως συλλογικό μόρφωμα, μέσω των εκλεγμένων εκπροσώπων της ή των επιβλημένων με άλλες διαδικασίες ηγετικών παραγόντων (προκρίτων, δημογερόντων κτλ.) παρενέβη ενεργά για την ευόδωση και διευκόλυνση της εκπ/κής διαδικασίας στις όμορες κοινότητες, από το 1858/59 τουλάχιστον και εξής, και *συναισθανομένη την καταπιέζουσαν ταύτας εκ της απορίας αθλιότητα και το αδύνατον του ν' ανακύψωσιν εκ της καταστάσεως ταύτης ... ύψωσε φωνήν υπέρ αυτών, υπεξέκαυσε τα φιλόμουσα και φιλάνθρωπα αισθήματα απάσης της εντίμου Διευθύνσεως και διά της επαινετής αποφάσεως του Σεβασμιωτάτου ημών Αρχιερέως και των Πανοσιωτάτων Ηγουμένων συνεστήθησαν σχολεία προς διδασκαλίαν των παίδων ...*[8]. Προφανώς πρόκειται για τα τσιφλίκια της μονής Πατέρων Ριάχοβο, Λίθινο[9] και το γειτονικό στη Ζίτσα χωριό Κουτρολάδες, για τα οποία διαθέτουμε και μεταγενέστερες πληροφορίες για χρηματοδότησή τους από τα εισοδήματα της μονής[10] ή ακόμη και για άλλα γειτονικά χωριά, όπως Κρετσούνιστα και Πρωτόπαπα,

---

[1] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 165. Ωστόσο στο Δημοτολόγιο φέρεται ως δημοδιδάσκαλος.

[2] Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, αρ. 136 / 645. – ΑΚΖ / ΜΑ-1914, αρ. 411. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*

[3] Στην πρώτη εκδοχή παρατηρείται απόλυτη συμφωνία όλων των τοπικών πηγών. Βλ. ΑΚΖ / Δημοτολόγιον 1928, αρ. 118 / 574 και ΜΑ-1914, αρ. 469. Η δεύτερη εκτίμηση προέρχεται από εγγραφή του στην Α΄ Γυμνασίου κατά το 1905-06, στοιχεία της οποίας τον φέρουν 15 ετών. Σε κάθε περίπτωση σφάλλει κραυγαλέα ο Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 163, που τοποθετεί τη γέννησή του το 1877!

[4] Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιο 1891-1913, σχ. έτη 1905-06 έως 1908-09, α/α 328, 308, 64 και 203 αντίστοιχα.

[5] Βλ. ΑΜΙ, ΑΒΕ 459, υποφ. Μ. Κόρδας: πιστοπ. ΙΜΙ αρ. 83 / 21-1-1937 και πιστοπ. Κοιν. Ζίτσας, αρ. πρωτ. 1097 / 3-9-1936. Μετά την απελευθέρωση όλοι οι Ελληνοδιδάσκαλοι και δημοδιδάσκαλοι υποχρεώνονταν να φοιτήσουν στο Διδασκαλείο Ιωαννίνων για να πάρουν δίπλωμα δασκάλου και να παραμείνουν στην εκπαίδευση ως μόνιμοι. Βλ. Κικόπουλος, *Ελαφότοπος (Τσερβάρι)*, 1999, σ. 172. Πρβλ. Δ. Αντωνίου, *Τα προγράμματα...*, ό. π., σ. 28-29, σύμφωνα με τον οποίο μονοτάξια Διδασκαλεία ιδρύθηκαν για κάλυψη ελλείψεων από μη φοίτηση πολλών διδασκάλων σε Διδασκαλεία, των πλειστέρων όντων τελειοφοίτων Γυμνασίου, σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Ιωάννινα – διδάσκονταν κυρίως Φιλοσοφικά, Παιδαγωγικά και Πρακτικά μαθήματα και λειτούργησαν μόνο για ένα χρόνο (1913-14).

[6] Βλ. Γ. Α. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 76.

[7] Βλ. Εργολάβος, *Ζωσιμαία Σχολή ...* , σ. 202.

[8] ΑΤΦ / ΚΓΚ, σ. 73-74 [Λόγος στις ενιαύσιες εξετάσεις των μαθητών / 27-7-1860].

[9] Βλ. ΑΜΙ, *Κώδηξ...*, 25.33 / 4-11-1861 (απόδ. διδασκάλου Λιθίνου).

[10] Πρβλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 52 [η μονή Πατέρων από το 1871 500 γρόσια υπέρ του σχολείου Λιθίνου]. –Αρχείο Τρίμμη / Έκθεση για την κατάσταση των σχολείων του τμήματος Κουρέντων / 15-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που φαίνεται πως οι δύο μονές βοήθησαν τη λειτουργία των σχολείων τους αναλαμβάνοντας τη μισθοδοσία των διδασκάλων[1], στην περίπτωση της Κρετσούνιστας μάλιστα φαίνεται πως υπήρξε ενεργός συμμετοχή της μονής Πατέρων και στην οικοδόμηση του σχολείου της[2]. Στα πλαίσια αυτά, της ενίσχυσης της λειτουργίας σχολείων σε όμορες κοινότητες, θα πρέπει να ενταχθεί και η πρωτοβουλία του τοποτηρητή του Προφήτη Ηλία Γαβριήλ[3], που από το 1864 απέστελλε 100 οκάδες σίτου υπέρ του κοινού σχολείου Βελτσίστας[4].

Από τα μοναστηριακά εισοδήματα ευνοήθηκε επίσης η εκπαιδευτική διαδικασία τόσο στην πόλη των Ιωαννίνων όσο και στις κοινότητες του Ζαγορίου, σύμφωνα με την τριμερή κατανομή των πόρων αυτών από το 1830[5]. Η πτυχή αυτή της συνεισφοράς της Ζίτσας, ασχέτως αν υπήρξε προϊόν ακούσιας παραχώρησης, ως αποτέλεσμα εκμετάλλευσης της δεινής θέσης των μονών από τους Ιωαννιτο-ζαγορίσιους – χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη τις διαρπαγές και τις καταχρήσεις, που άλλωστε χρεώνονται και σε κύκλους της Ζίτσας ή των μετοχίων –, αποσιωπήθηκε στην ουσία όσον αφορά το εύρος και την έκταση της χρηματοδότησης εκπαιδευτικών λειτουργιών, ή τουλάχιστον δεν προβλήθηκε στις πραγματικές της διαστάσεις, υπήρξε ωστόσο πολύ σημαντική για την καλύτερη προώθηση του εκπαιδευτικού έργου σε καιρούς χαλεπούς. Συγκεκριμένα οι μονές Προφήτη Ηλία και Πατέρων ανέλαβαν το βάρος της δαπάνης για σπουδές νέων από τις κοινότητες Ιωαννίνων και Ζαγορίου[6] ή χρηματοδότησαν διάφορες εκπαιδευτικές λειτουργίες στην πόλη των

6-1889, σύμφωνα με την οποία η μονή Πατέρων μισθοδοτούσε κατά το έτος 1888-89 τους διδασκάλους των σχολείων Λιθίνου, Ριαχόβου και Κουτρολάδων με το ποσό των 2500, 1200 και 1000 γροσίων αντίστοιχα. Πρβλ. επίσης Π. Τζιόβας, «Ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων (ανέκδοτες αποφάσεις)», *ΗΕ* 28 (1979), σ. 3 [αρ. απόφ. 247 / 28-7-1911, με την οποία διατίθενται λίρες οθ. 5 στην κοινότητα Κουτρολάδας για μισθοδοσία δασκάλου από εισπράξεις του μισθώματος από τους πακτωτές των γαιών μονής Πατέρων]. Του ιδίου «169 ανέκδοτες αποφάσεις ενιαίας δημογεροντίας Ιωαννίνων έτους 1911», εφ. *Ηπειρωτικός Αγών*, φ. 13987 / 3-11-1978: αρ. απόφ. 13 / 21-4-1911 [αύξηση της ετήσιας από εισοδήματα μονής Πατέρων χορηγίας στην κοιν. Κουτρολάδων από 10 σε 15 λίρες, γιατί είναι πτωχοτάτη και δεν μπορεί να καλύψει μισθό διδασκάλου και ιερέα] και «Ανέκδοτες αποφάσεις της ενιαίας δημογεροντίας Ιωαννίνων», εφ. *Ήπειρος*, φ. 682 / 19/20-4-1997: αρ. απόφ. 881 / 4-8-1912, με την οποία εγκρίθηκε μετά από αίτηση της κοιν. Λιθίνου ετήσια επιχορήγηση 15 λιρών για τη σχολή του χωριού από τα εισοδήματα επίσης της μονής Πατέρων.

[1] Βλ. ΑΜΙ, *Κώδηξ*, έγγρ. με α/α 24.12 / 13-10-1859 (απόδειξη 1000 γρ. για το διδάσκαλο του χωρίου Πρωτόπαπα) και 25.27 / 25-9-1861 περί καταβολής μισθού στο διδάσκαλο Κρετσουνίστης Βασίλειο Αναστασίου. Πρβλ. και 25.26, χ. χ. [μάλλον Σεπτ. 1861, με βάση τη σειρά των καταχωρίσεων]: εννέα αποδείξεις διδασκάλων προς τον ηγούμενο της μονής Πατέρων, που επιβεβαιώνουν τη στήριξη από τις μονές της Ζίτσας εκπαιδευτικής λειτουργίας στην ευρύτερη περιοχή. Χαρακτηριστική για το ρόλο που διαδραμάτισαν οι μονές της Ζίτσας είναι και επιστολή του μητρ. Παρθενίου προς επιτρόπους των εν Ζήτζη ιερών μοναστηρίων, με ημερ. 31-10-1861 – βλ. ΑΜΙ / ΙΜΠ – ΙΜΠΗ 1857-1918 (ΑΒΕ 656), υποφ. Αλληλογραφία – σχετική με παράκληση Λαψιστινών για συνδρομή των μοναστηρίων προς πληρωμή του διδασκάλου που έχουν στο χωριό τους, με την οποία τους προτρέπει να λάβουν φροντίδα *χορηγούντες παν ό,τι η θεία πρόνοια σας* [τους] *φωτίση*.

[2] Βλ. ΑΜΙ, *Κώδηξ*, ό. π., έγγρ. 24.62 / 10-5-1860 [Κονδράκτον του ηγουμένου των Πατέρων μετά των μαστόρων των οικοδομησάντων την σχολήν του χωρίου Κριτζούνιστα] .

[3] Ουσιαστικά ηγούμενος, τυπικά ωστόσο εξακολουθεί να ηγουμενεύει, μέχρι το 1866, ο Νικηφόρος, οπότε αναλαμβάνει ο Γαβριήλ και τυπικά καθήκοντα ηγουμένου της μονής.

[4] Βλ. Λαμπρίδης, *ΗΑ* , Α΄ 51 και Β΄ 67. Πρβλ. και Μπέττης, *Κουρεντιακά*, σ. 210.

[5] Είναι χαρακτηριστικό ότι χρησιμοποιήθηκαν για εκπαιδευτικούς σκοπούς αποκλειστικά τα εισοδήματα των μονών της Ζίτσας, παρά το γεγονός ότι υπήρχαν και άλλα μοναστήρια στην επαρχία που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν προς μια τέτοια κατεύθυνση. Βλ. σχετικά *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 47 / 21-8-1862 [ανταπόκριση Ιωαννίτη για τα Μοναστηριακά]: ... *Έως τώρα εδαπανώμεν μέρος εκ των πλουσίων προσόδων των δύο μόνον μοναστηρίων! Του των Πατέρων και του Προφήτου Ηλιού, διά την πανεπιστημιακήν εκπαίδευσιν και την θύραθεν παιδείαν καθόλου.*

[6] Βλ. αναλυτικά για υποτροφίες Ιωαννιτών και Ζαγορισίων δαπάνη μοναστηριακών χρημάτων κεφ. ΣΤ΄ Υποτροφίες, σ. 260-262. Παρατηρητέον ότι οι υπότροφοι των ειρημένων κοινοτήτων αποτελούν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων (μισθοδοσία διδασκάλων[1], έξοδα λειτουργίας εκπαιδευτηρίων, όπως καταβολή ενοικίου σχολής κορασίων[2], στήριξη της λειτουργίας μουσικής σχολής[1],

---

τη συντριπτική πλειοψηφία έναντι των Ζιτσαίων υποτρόφων. Επιπροσθέτως πρβλ. ΑΜΙ / ΙΜΠΗΖ [ΙΜΠ] / Διοικητικό τμήμα / Λυτά / υποφ. Αλληλογραφία: 2 επιστολές προς τους εφόρους Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων / 14-3-1860, με τις οποίες ζητείται από τους εφόρους να παύσει η μισθοδοσία 2 υποτρόφων των μοναστηρίων Προφ. Ηλία και Πατέρων από το δ/ντή της Εθν. Τράπεζας Γ. Σταύρο από 1ης Απρ. 1860 λόγω αποπεράτωσης των σπουδών τους (Ιωάννης Αλ. Τζίνης & Γεώργιος Ευαγγελίδης, διδάκτορες της Νομικής). Υπογράφουν οι ηγούμενοι των μονών Κύριλλος και Νικηφόρος και λοιποί επίτροποι των μοναστηρίων. Πρβλ. και ΑΜΙ / ΙΜΠΗΖ / *Κώδηξ* ..., ό. π., φάκ. 22, έγγρ. 24 / 23-11-1856 [απόδ. Ι. Βαρζόκα υποτρόφου], 58 / 28-9-1857 [απόδ. Χριστ. Μπογά για εξαμηνιαία υποτροφία των εν Αθήναις μαθητών], φάκ. 23, έγγρ. 32 / 20-2-1859 [απόδ. Αγίου Ιωαννίνων διά την συνταγήν του υποτρόφου εις Χάλκην Ανθίμου διά γρ. 4417], φάκ. 24, έγγρ. 54 / 31-3-1860 [απόδ. υποτρόφου Βαρζόκα διά γρ. 600], 24.86 / 15-7-1860 [διαταγή του Αγ. Ιωαννίνων διά έν [λ. δ.] εις τον υπότροφον Ευστρατιάδην], φάκ. 25, έγγρ. 28 / 26-9-1861[απόδ. της επιτροπής των ελεών διά γρ. 4770 διά τους υποτρόφους]. Πρβλ. επίσης Λαμπρίδης, *ΗΑ*, Α΄, σ. 75. – *Ελληνικά Χρονικά*, φ. 10 / 24-4-1859 [ο Λαμπρίδης αναφέρεται σε αριθμό 13 Ζαγορισίων υποτρόφων]. – *Αιών*, φ. 1585 / 19-12-1857 [λόγος για υποτρόφους 24 τον αριθμό σε Αθήνα και Ευρώπη κοινή δαπάνη!!! – πρόκειται για μοναστηριακά χρήματα – *όσους ουδ' αυτή ίσως η Ελληνική Κυβέρνησις συντηρεί.*], και φ. 1621 / 31-3-1858. – *Αθηνά*, φ. 2640 / 15-2-1858 [25 υπότροφοι σε Αθήνα – Ευρώπη και πάνω από 50 στην πόλη των Ιωαννίνων, με έσοδα από ελεύθερη μίσθωση και πλειοδοσία μοναστηριακών κτημάτων].

[1] Βλ. ΑΜΙ / ΙΜΠΗΖ / *Κώδηξ* ..., ό. π. [κυρίως φάκελοι με α/α 22-25 που περιέχουν διάφορα έγγραφα χρονολογούμενα στο διάστημα 1855-1862]: 22.1 / 27-9-1855, 22.5 / 5-4-56, 22.16 / 20-9-56 [αποδ. του διδασκάλου Μανούσου], 22.4 / 23-12-1855, 22.7 / 9-4-56, 22.26 / 24-12-56, 22.27 / 17-1-57 (διά γρ. 500), 22.38 / 17-4-57 (γρ. 6000), 23.33 / 2-2-59 (διά γρ. 4000), 23.67 / 7-5-59 (γρ. 2000), 24.15 / 24-10-59 (διά γρ. 4000), 24.69 / 1-1-1860 (διά γρ. 4000), 25.11 / 19-5-61, 25.22 / 26-8-61 (διά γρ. 5000), 25.61 / 1861[απόδ. Γρ. Δεσύλλα], 22.73 / 21-12-57 και 25.31 / 4-11-1861 [απόδ. διά γρ. 1000 της Ευφροσύνης διδασκαλίσσης των κορασίων / απόδ. Ευφροσύνης Δεσύλλα 20 λ. οθ. αντίστοιχα], 22.25 / 17-12-56, 22.32 / 14-3-58 (διά γρ. 3000, προς εξόφλ. Β΄ εξαμ. του ετ. μισθού του του έτους 1857), 22.49 / 16-7-57, 23.25 / 23-12-58 (γρ. 3000), 23.53 / 2-5-59 (γρ. 2000), 24.9 / 13-10-59 (γρ. 4000), 24.59 / 20-4-1860 (γρ. 4000), 25.35 / 4-11-61 (λ. 40) [απόδ. Γεωργίου Λαζοπούλου, διδασκάλου των κορασίων], 24.8 / 11-10-59 (διά γρ. 5000), 24.70 / 2-6-1860 (γρ. 5000), 25.5 / 13-3-61 (λ. οθ. 20), 25.24 / 7-9-61 (γρ. 2000), 25.54 / 15-12-61 (λ. 20) [απόδ. Ειρήνης Αναστασίου], 23.38 / 7-4-59, 24.49 / 24-3-1860 (διά γρ. 3200), 25.4 / 2-3-61 (διά λ. οθ. 5), 25.51 / 9-12-61[αποδ. Θεοχάρους Δερβένη. Πρβλ. για Δερβένη και ΑΜΙ / Ι. Μ. Πατέρων – Ι. Μ. Προφ. Ηλιού 1857-1918 [ΑΒΕ 656], υποφ. Αλληλογραφία: Επιστολή – αναφορά Θεοχάρη Κ. Δερβένη, διδασκάλου Καλλιγραφίας, προς Μητροπ. Παρθένιο και επιτρ. Ιερών Μοναστηρίων / Ιωάννινα, 26-3-1859, περί καταβολής δεδουλευμένων (4/μηνος μισθός) ενόψει του Πάσχα], 43. 1-16 / χ. χ. [φάκ. περιέχων δέσμην εγγράφων αφορώντων την κ. Αικατερίνην Δαμίρη – είναι γνωστό ότι η Δαμίρη ήταν η 1η διευθύντρια του Α΄ ΕΠΙ] .

Βλ. επίσης Στ. Μπέττης, «Έγγραφα ανέκδοτα για τον γυμνασιάρχη της Ζωσιμαίας Σχολής Αναστ. Σακελλάριο», *ΗΗ* 17(1995), σ. 91 και 104 [ομόλογον πρώτον και ομόλογον δεύτερον επιχορηγήσεως με ημερ. 10-6-1859 και 21-12-1859, υπογραμμένα από τους ηγουμένους και τους επιτρόπους του Προφήτη Ηλία και των Πατέρων Ζίτσας και επικυρωμένα από το δεσπότη Παρθένιο, με τα οποία αναλαμβάνουν την υποχρέωση να πληρώσουν από τα μοναστηριακά χρήματα στον Α. Σακελλάριο 10000 δρχ. [7000 δρχ. η ΜΠΗ σε τρεις δόσεις από α΄ 7/βρίου 1860, α΄ 7/μβρίου 1861 και α΄ 7/βρίου 1862 *εις τον οποίον λαμβάνει εκ της Ζωσιμαίας Σχολής μισθόν κατά το συμφωνητήριον έγγραφόν του επί επταετίαν αρχομένην από α*ης *του προσεχούς 7βρίου 1859* ...] και 3000 η ΜΠ σε τρεις επίσης δόσεις από 1861]. Πρβλ. σχετικά με επιχορήγηση προς Σακελλάριο και ΑΜΙ / Δημογ. / Μον. επιτροπή / ΙΜΠΗ – ΙΜΠ [ΑΒΕ 656], υποφ. Οικονομικά: επιστολή Αν. Σακελλάριου προς την ευγενή Διεύθυνσιν των Ιερών Μοναστηρίων, εν Ιωαννίνοις τη 15-7-1860, με την οποία ζητά την πληρωμή του τρίτου της δοθείσης πέρυσιν επιχορηγήσεως (δρχ. 3333 & 1/3) , γιατί βρίσκεται σε μεγάλη ανάγκη.

[2] Βλ. ΑΜΙ / ΙΜΠΗΖ / *Κώδηξ* ... , ό. π. , έγγρ. α/α 22.5 / 24-12-1955, 22.19 / 1-10-1856 [διά το ενοίκιον Δεσύλλα], 22.31 / 11-5-1857 [απόδ. Λιατήφ Κοροβέση διά το ενοίκιον σχολής κορασίων από 1-3 έως τέλος 8ου], 22.77 / 6-10-57 και 5-4-1858 [απόδ. σπιτονοικοκύρη διά ενοίκιον σχολής κορασίων γρ. 1505,25. Επίσης προς εξόφλ. του χρ. ετησίου γρ. 294,15], 23.34 / 20-8-1859 [απόδ. Λιατήφ εφέντη Κοροβέση διά ενοίκιον σχ. κορασίων έως τέλος Αυγ. 1859], 24.19 / 24-10-1859 [απόδ. Κοροβέση διά γρ. 1000], 25.7 / 3-4-1961 [απόδ. Κοροβέση διά γρ. 1150]. Πρβλ. ΑΜΙ / ΙΜΠΗΖ[ΙΜΠ] / Διοικ. Τμήμα / Λυτά / υποφ. Αλληλογραφία: επιστολή επιτρόπων των δύο μονών προς τους εφόρους και επιτρόπους των αγαθοεργών καταστημάτων Ιωαννίνων / 15-12-1861, όπου δηλώνεται ότι θα φροντίσουν από τα πρώτα μοναστηριακά χρήματα που θα εισέλθουν να πληρώσουν 50 ΚΒ φλ. γύρου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κάλυψη άλλων λειτουργικών δαπανών των δύο Παρθεναγωγείων[2]), αλλά και του Ζαγορίου, όπως αποδεικνύει η προσεκτική μελέτη του αρχειακού υλικού, έστω και αν τα στοιχεία έχουν περιορισμένο και αποσπασματικό χαρακτήρα[3], τουλάχιστον μέχρι το 1862 που επήλθε δήμευση της περιουσίας των μετοχίων στη Βλαχία και στέρεψε ο πακτωλός των εσόδων.

5. Αλλά και σε επίπεδο ατομικής ενεργοποίησης και δράσης παρατηρούνται ανάλογες φιλεκπαιδευτικές πρωτοβουλίες ευρύτερου χαρακτήρα και σημασίας. Ειδικότερα στο χώρο του παροικιακού Ελληνισμού τέθηκαν οι βάσεις μιας συντονισμένης φιλεκπαιδευτικής και γενικότερα πολιτιστικής παρέμβασης, η θετική επίδραση της οποίας υπήρξε πολλαπλά σημαντική. Στην κατεύθυνση αυτή πρωτοστάτησε ο κύκλος των Φιλιτών (Δοσίθεος, Κωνστάντιος, Σίλβεστρος) στη Βλαχία, που επέδειξε πρώιμα έντονη φιλόμουση δράση και συνέβαλε το κατά δύναμη στην προαγωγή της ελληνικής παιδείας. Μια σύντομη διερεύνηση της προσφοράς τους αποκαλύπτει μια ποικιλία παρεμβάσεων και πρωτοβουλιών αξιοθαύμαστη, που σχηματικά συνοψίζεται στα εξής: α) παντοειδής υποστήριξη σε νέους από όλη την Ελλάδα για σπουδές στα Ελληνικά εκπαιδευτήρια της Βλαχίας και στην Ευρώπη[4], με

για ετήσιο ενοίκιο της σχολής των κορασίων στη συνοικία Αρχιμανδρειό – πρόκειται για το Β΄ Ελισσαβέτειο Παρθεναγωγείο – από 1-1-1861 έως 31-12-1861 και *το αυτό ενοίκιον θέλουσι λαμβάνη τα ελέη από τα μοναστήρια μέχρις ότου διατηρείται παρ' αυτών το ειρημένον σχολείον ...* . Από τα ανωτέρω φαίνεται καθαρά ότι οι μονές της Ζίτσας κατέβαλαν από της συστάσεως του Β΄ Παρθεναγωγείου (1855) μέχρις ότου προφανώς δημεύτηκαν τα μοναστηριακά εισοδήματα την απαιτούμενη για την ενοικίαση κτιρίου της σχολής δαπάνη. Οπωσδήποτε, αν δώσουμε βάση στις πληροφορίες των Λαμπρίδη, *ΗΑ*, Α΄, σ. 75 και Γ. Α. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 11, 23, 59, θα πρέπει να θεωρήσουμε ως βέβαιη την καταβολή ενοικίου και για το Α΄ ΕΠΙ, από το 1848 έως τη συστέγασή του [άγνωστο πότε, εάν αυτή έγινε φυσικά πριν από τη δήμευση των μοναστηριακών κτημάτων] με το Β΄ ΕΠΙ.

[1] Βλ. ΑΜΙ, *Κώδηξ* , ό. π., έγγρ. με α/α 22.76 / 2-3-1858 : *...διαταγή του Αγίου Ιωαννίνων διά γρ. 378.10 ... προς τον Μαστρομιχάλην διά τα έξοδα Μουσικής Σχολής* .

[2] Βλ. Λαμπρίδης, *ό. π.* – Γ. Α. Οικονόμου, *ό. π.* Πρβλ. ΑΜΙ, *Κώδηξ*, ό. π.: 22.18 / 21-9-56 [λογαριασμός εξόδων κ^ος Δεσύλλα], 22.20 / 15-10-56 [γρ. 407, έξοδα σχολής υπό την κ. Δεσύλλα], 22.33 [έξοδα σχολής κορασίων γρ. 47.14], 22.29 / 31-1-59 [λογ/σμός κ. Ν. Κ. Αθανασίου διά έξοδά του εις την σχολήν των κορασίων γρ. 445.32], 24.44 / 15-3-1860 [λογ/σμός εξόδων του Παρθεναγωγείου Δεσύλλα γρ. 360], 24.80 / 1860; [απόδ. Ειρήνης Αναστασίου διά γρ. 73.20 έξοδα της σχολής], 25.38 / 7-1-1861 [λογ/σμός εξόδων σχολής] και 25.49 / χ. χ. [1861] [σημείωσις εξόδων εις την σχολήν της κ. Δεσύλλα].

[3] Βλ. ΑΜΙ / Δημογεροντία / Μοναστηριακή Επιτροπή, υποφ. Προικοδοτήματα 1857-59 – Υπότροφοι Αθηνών: Κατάλογος προικοδοτημάτων Ιωαννίνων – Ζαγορίου / αποδείξεων κοινοτ. Ζαγορίου, χ. χ. [πιθανώς 1859 ή 1860]: *Περίληψις Ζαγορίου / Διά Σχολεία ... 80000, διά προικ. 20960 = 100.960 γρόσια.*

[4] Ο Κοραής στα *Προλεγόμενα*, έκδ. 1815, σ. 250, μνημονεύει ρητά το Δοσίθεο μεταξύ των ευεργετικά δρώντων ομογενών, τονίζοντας ότι συντηρούσε τρεις υποτρόφους στη Δύση, δύο στη Βιέννη και έναν στη Γενεύη. Βλ. Αριάδνη Καμαριανού – Cioran, «Η διείσδυση των φώτων της Δύσης στις παραδουνάβιες Ηγεμονίες χάρη σε συγγράμματα που μετέφρασαν ή φιλοπόνησαν λόγιοι Ηπειρώτες», στον τόμο των Πρακτικών του Συνεδρίου Ιστορίας *«Ήπειρος: Κοινωνία – Οικονομία 15^ος – 20^ός αι.» (Γιάννινα 4-7 Σεπτεμβρίου 1985)*, Γιάννινα 1987, σ. 360, σημ. 13. Πρβλ. και Αδαμάντιος Κοραής, *Αλληλογραφία*, τόμος δεύτερος 1799-1809, εκδ. επιτροπή: Κ. Θ. Δημαράς, Άλκης Αγγέλου, Αικ. Κουμαριανού, Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, Αθήνα 1966, σ. 351, επιστολή Κ. Νικολόπουλου προς Κοραή / 13. 3. 1806, όπου αποκαλεί τον Δοσίθεο *Ιερώτατον και φιλογεννέστατον* και ζητά τη μεσιτεία του Κοραή προς το μητροπολίτη για παροχή συνδρομής για σπουδές στο Παρίσι. Για ανάλογη δραστηριότητα του Κωνστάντιου, που υποστήριξε φιλομαθείς νέους, ομογενείς (αναφέρω ενδεικτικά το Γεώργιο Γαζή και το Στέφανο Μανέγα) αλλά και Δάκες, βλ. *Ερμής ο Λόγιος*, τόμος Θ΄ 1819, σ. 872 και Άλκης Μάνθος (Άλκης Μυρσίνης), *Ηπειρώται εις την Ρουμανίαν*, Α΄ και Β΄ μέρος, εν Αθήναις 1967, σ. 37. Πρβλ. επίσης Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Η πνευματική κίνησις του Γένους κατά τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα*, Αθήνα 1976 (εκδ. φροντίδα Άλκης Αγγέλου – Φίλιππος Ηλιού), σ. 127 και 273 [σημ. 131 της σ. 127], που επισημαίνει επαινετικά σχόλια του Νεόφυτου Δούκα, στα *Προλεγόμενα* της έκδοσης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την αξιοποίηση εισοδημάτων των μετοχίων είτε ίδιων περιουσιακών στοιχείων, ή με την εκμετάλλευση της θέσης, του κύρους και των γνωριμιών τους. β) εναγκαλισμός κάθε εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας και πρόθυμη παροχή συνδρομής[1] ή ενεργός συμμετοχή σε εκπαιδευτικές και γενικότερα φιλολογικές δραστηριότητες[2]. γ) υποβοήθηση εκδοτικής κίνησης, με τη χρηματοδότηση εκδόσεων[3] ή την εγγραφή σε καταλόγους συνδρομητών[4] και δ) ένταξη σε λόγιους κύκλους και διατήρηση σχέσεων διαφόρων επιπέδων με εξέχουσες μορφές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (Κοραή, Νεόφυτο Δούκα, Κομμητά, Γ. Γεννάδιο, Κ. Βαρδαλάχο, Ζ. Μαυρουδή κτλ) και συνακόλουθη ενίσχυση και διευκόλυνση της δράσης τους[5].

Ευτροπίου Επιτομή της ρωμαϊκής Ιστορίας (1807), προς το Σίλβεστρο Φιλίτη για την προστατευτική του διάθεση απέναντι σε πολλούς ομογενείς νέους που σπούδαζαν στην Ευρώπη.

[1] Πληροφορίες για οικονομική στήριξη σχολείων ομογενών στη Βλαχία από το Δοσίθεο βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 180-181. Για ανάλογη δραστηριότητα του Κωνστάντιου βλ. Μάνθος, *ό. π.*

[2] Κατά το 1811, για παράδειγμα, ο επίσκοπος Μπουζαίου Κωνστάντιος και ο αδελφός του ιατρός Σίλβεστρος Φιλίτης συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των μελών της Φιλολογικής Εταιρείας Βουκουρεστίου. Βλ. *Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικαί αγγελίαι υπό Ανθίμου Γαζή εκδιδόμεναι*, περ. Α΄, εν Βιέννη της Αουστρίας 1811, σ. 63. Ο Κωνστάντιος μάλιστα εμφανίζεται στη συνέχεια και ως έφορος του Λυκείου Βουκουρεστίου (που υπαγόταν στη δικαιοδοσία και βρισκόταν υπό την επίβλεψη της Φιλολογικής Εταιρείας). Βλ. *Ερμής ο Λόγιος*, εν Βιέννη της Αουστρίας 1818, σ. 45. Ο ίδιος, εξάλλου, *διηύθυνε την επιτροπή των σχολείων της Βλαχίας, αναδιοργάνωσε την Ακαδημία του Βουκουρεστίου και διόρισε Ρουμάνους δασκάλους σε όλους τους νομούς της χώρας. Ήταν μέλος της πρώτης θεατρικής επιτροπής της Ρουμανίας*. Βλ. Σκαλκάου, *ό. π.*, σ. 345, σημ. 38.

[3] Με δαπάνη του Δοσίθεου Φιλίτη, που διακρίθηκε ιδιαίτερα στον εκδοτικό τομέα, εκδόθηκαν τα εξής βιβλία [σε ορισμένα βιβλία υπογράφει και το σχετικό πρόλογο]: *Sfanta Evanghelie, Apostolul, Preavoslavnica invatatura, Urmare pe scurt a dreptei credinte, Carte folositoare de suflet* (1794), *Psaltirea* (1796), *Liturghierul* (1797), *Tridul* (1798), *Carte folositoare de suflet* (1799), *Penticostarul, Chiriacodromiul* (1806), *Invatatura crestineasca* (1809), *Usa pocaintei* (1812). Βλ. Σκαλκάου, *ό. π.*, σ. 345-346, και σημ. 43. Πρβλ. *Bibliografia Românéscă Veche 1508-1830* de Ioan Bianu si Nerva Hodoş, tomul II. 1716-1808, Bucureşti 1910, p. 356 [nr. 569], 361 [nr. 576], 367 [nr. 581], 374 [nr. 583], 389 [nr. 603], 393 [nr. 610], 404 [nr. 617], 411 [nr. 619], 490 [nr. 708] και tomul III. 1809-1830, Bucuresti 1912-1936, p. 5 [nr. 761], 64 [nr. 815].

Εξάλλου συνέδραμε αποφασιστικά τον Κομμητά στην έκδοση της «Εγκυκλοπαιδείας» του. Σε αναγνώριση της συνδρομής του ο Κομμητάς του αφιερώνει το 2° τόμο του έργου του. Βλ. Κομνηνή Δ. Πηδώνια, «Ο Ζαχαρίας Μαυρουδής και τα έργα του» (με αφορμή μια λανθάνουσα ως τώρα έκδοση)», Ανάτυπο από το *Αφιέρωμα στον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο*, Επιμ. Ε. Κριαρά, εκδ. Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα [1988], σ. 264 [συνέχεια σημ. 59 της σ. 263]. Ανάλογη αφιέρωση στον 11° τόμο στον Κωνστάντιο (βλ. κατωτέρω σημ. 5, σ. 334-335) μας προϊδεάζει για συνδρομή και του επισκόπου Μπουζαίου στο όλο εκδοτικό εγχείρημα. Πρβλ. Μπέττης, *Ηπειρωτική Ευποιΐα*, 1982, σ. 80, όπου καταχωρίζεται απόσπασμα επιστολής του Κ. Νικολόπουλου προς τον Δ. Σχινά, που σπούδαζε στο Παρίσι με έξοδα του Δοσίθεου (24-3-1806), από το οποίο διαφαίνεται καθαρά η πρόθεση του μητροπολίτη να χρηματοδοτήσει την έκδοση του Γρηγορίου με σχόλια και σημειώσεις του Κ. Βαρδαλάχου με το ποσό των 30000 γροσίων, καθώς και Λεξικού της Ελληνικής *διά του εξοχωτάτου Κοραή και σοφολογιωτάτου Βαρδαλάχου.*

[4] Βλ. ενδεικτικά κεφ. Ζ΄ Βιβλιοθήκες – Μορφωτική ατμόσφαιρα, σ. 291-292. Άλλωστε η προεγγραφή σε καταλόγους συνδρομητών αποτελούσε μορφή χρηματοδότησης μιας έκδοσης.

[5] Βλ. για στενές σχέσεις Δοσίθεου με Κομμητά, Δούκα, Γ. Γεννάδιο και Κ. Βαρδαλάχο Σκαλκάου, *ό. π.*, σ. 346. Βλ. επίσης για σχέσεις Φιλιτών με Δούκα κλπ. λογίους Φ. Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1997, σ. 142, 1805. 49 [*Θουκυδίδου Ολόρου περί του Πελοποννησιακού Πολέμου...παρά Νεοφύτου Δούκα ...τόμος πρώτος*, Εν Βιέννη 1805, σ. 5-12 χ. α.: αφιερωτική επιστολή του Ν. Δούκα *Τω Πανιερωτάτω και Θεοπροβλήτω Μητροπολίτη Αγίω Ουγγροβλαχίας κυρίω μοι κυρίω Δοσιθέω την μετ' ευλαβείας προσκύνησιν και εν κυρίω υπακοήν.*], σ. 186-87, 1806. 53 [*Λεξικόν των φράσεων εις την Ιστορίαν του Θουκυδίδου ... παρά Νεοφύτου Δούκα*, τόμ. 10ος, εν Βιέννη 1906. Σχετικά με την έκδοση αυτή, απαντώντας σε επικρίσεις του Αλ. Βασιλείου, ο Δούκας σημειώνει μεταξύ άλλων το 1809 ότι η έκδοσή του απέβλεπε *εις των νέων το όφελος, κινούντος με μάλιστα εις τούτο απαραιτήτως και του ιατρού κυρίου Σιλβέστρου Φιλίτη*], σ. 210, 1807. 25 [Ευτροπίου *Επιτομή της Ρωμαϊκής ιστορίας ...*παρά Ν. Δούκα, τ. 1ος , εν Βιέννη 1807, σ. ε΄-ι΄ αφιερωτική επιστολή *Τω εξοχοτάτω Ιατροφιλοσόφω κυρίω μοι κυρίω Σιλβέστρω Φιλίτη*. Πρβλ. *ό. π.*, σ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

315, 1811. 61. Μήπως ο στιχουργός στο *Τερψίνοος ἡ Νέα Γραμματική Απλοελληνική...υπό του από Καλλιουπόλεως Κωνσταντίνου του Χρυσοκεφάλου*, τ. 1ος, Εν Λειψία 1811, σ. XLVII (*Προς τον από Καλλιουπόλεως σοφολογιώτατον κύριον Κωνσταντίνον τον χρυσοκέφαλον συγγραφέα της παρούσης απλοελληνικής γραμματικής. Στίχοι Ηρωϊκοί*) και XLVIII (: *Προς τους των Ελλήνων απογόνους και εραστάς. Στίχοι πολιτικοί*), που υπογράφει με το όνομα Σίλβεστρος είναι ένα και το αυτό πρόσωπο με το γιατρό Σίλβεστρο Φιλίτη;], σ. 360, 1813. 17 [*Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικών Μαθημάτων ...παρά Στεφάνου Κομμητά*, τ. 11ος, εν Βιέννη 1813, σ. 5-8 χ. α. αφιερωτική επιστολή *Τω Πανιερωτάτω και ελλογιμοτάτω Επισκόπω αγίω Μπουζαίου Κυρίω Κυρίω Κωνσταντίω*], σ. 391, 1814. 24 [*Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικών Μαθημάτων...παρά Στ. Κομμητά...*, τ. 2ος, εν Βιέννη, σ. (ε)-η: αφιερ. επιστ. *Τω Πανιερωτάτω Θεοπροβλήτω και σοφωτάτω αγίω Μητροπολίτη πρώην Ουγκροβλαχίας. κυρίω κυρίω Δοσιθέω*].

Πρβλ. για ειδικότερες σχέσεις Δοσίθεου, αλλά και Κωνστάντιου έμμεσα, με Δούκα, Κομμητά και Κοραή, και σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις και με τον Ζαχ. Μαυρουδή Κομνηνή Δ. Πηδώνια, «Ο Ζαχαρίας Μαυρουδής και τα έργα του» (με αφορμή μια λανθάνουσα ως τώρα έκδοση)», Ανάτυπο από το *Αφιέρωμα στον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο*, Επιμ. Ε. Κριαρά, εκδ. Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα [1988], σ. 263-264, σημ. 59 της σ. 263, και σ. 276-277 και σημ. 17 της σ. 276. Η συγγραφέας τονίζει ιδιαίτερα το γεγονός ότι εκτιμούσε ιδιαιτέρως το Ν. Δούκα και τον είχε τιμήσει με το αξίωμα του αρχιμανδρίτη της πόλης του Βουκουρεστίου. Αναφέρεται επίσης στην επαφή που διατηρούσε ο Κοραής μαζί του, αν και αποσιωπά τη μεταστροφή της διάθεσής του απέναντι στον Ουγκροβλαχίας που σαφώς προκύπτει από την αλληλογραφία του.

Για επαρκέστερη τεκμηρίωση του ισχυρισμού μου σε σχέση με τον Κοραή πρβλ. Αδαμάντιος Κοραής, *Αλληλογραφία*, τόμος δεύτερος 1799-1809, εκδ. επιτροπή: Κ. Θ. Δημαράς, Άλκης Αγγέλου, Αικ. Κουμαριανού, Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, Αθήνα 1966, σ. 292 [αρ. επ. 341 / 6.8.1805], 309 [αρ. επ. 349 / 14.2.1806], 310 [αρ. 350 / 11.3.1806], 311 [αρ. 351, επιστ. Κ. Νικολόπουλου προς Κοραή / 13.3.1806, όπου αποκαλεί τον Δοσίθεο *Ιερώτατον και φιλογεννέστατον* και ζητά τη μεσιτεία του Κοραή προς το μητροπολίτη για παροχή συνδρομής για σπουδές στο Παρίσι], 317 [αρ. 356 / 1.5.1806], 421 [αρ. 397 / 15.11.1807], 436 [αρ. 399 / 20.12.1807], 445-446 [αρ. 407 / 10.3.1808, όπου για πρώτη φορά αντιχνεύεται μια διάθεση απαρέσκειας, ανομολόγητη ακόμη, πλην σαφής: *εάν ο Πανιερώτατος επέστρεψε, πέμψον, να ζήσης, εις αυτόν τον εις μεγάλον χαρτίον Ισοκράτην από μέρους μου, και όχι τι περισσότερον. Καιρόν δεν έχω να γράφω επιστολάς μήτε εις Άρχοντας μήτ' εις Αρχιερείς.*], 532 [αρ. 458 / 10.8.1809]. Βλ. επίσης *ό. π.*, Τόμος Τρίτος 1810-1816, Αθήνα 1979, σ. 1 [αρ. 471 / 4.1.1810], 19, 21 [αρ. 479 / 19.3.1810]. Ειδικότερα στη σ. 21 γράφει προς τον Α. Βασιλείου – όλες οι επιστολές που δεν προσδιορίζονται στέλλονται προς αυτόν: *Πέμπων τον Πολύαινον και τον β΄ τόμον του Πλουτάρχου προς τον Ουγκροβλαχίας Δοσίθεον, ήθελες πράξει γνωστικά αν τον έγραφες τίποτε κατά του Ανθρωπομόρφου θηρίου, το οποίον, «Ακόλαστον έσχε γλώσσαν, αισχίστην νόσον» ως λέγει ο Ευριπίδης.* [εννοεί προφανώς το Ν. Δούκα, με τον οποίο οι σχέσεις του ήταν παραπάνω από εχθρικές]. *Αν η πανιερότης του τον ελέγξη περί τούτου, ενδεχόμενον ο έλεγχος να τον εμποδίση από την περαιτέρω γλωσσαλγίαν, την οποίαν φοβούμαι όταν αναγνώση τα προλεγόμενα του δευτέρου τόμου του Πλουτάρχου. Ηναγκάσθην «εκών ακοντι θυμώ» να του τρίψω ολίγον την μωράν μεγαλοφροσύνην.* Βλ. επαλέυν σ. 27-28 [αρ. 481 / 15.5.1810: *...παρακαλών αυτόν να σφραγίση αν δύναται το απύλωτον στόμα του ορθού θηρίου...*], 79 [αρ. 506 / 9.12.1810], 209 [αρ. 557 / 13.7.1812], 275 [αρ. 582 / 23.8.1813], 347-348 [αρ. 619 / 8.12.1814], όπου παρατηρείται ριζική μεταστροφή της διάθεσής του προς το Δοσίθεο, τον οποίο κατηγορεί ως ανωφελή στο γένος: *Περί δε των Πλουταρχείων σωμάτων... και το λευκόν διά τον Δοσίθεον (προς τον οποίον είναι το τελευταίον, επειδή δεν αγαπώ να χαρίζω εις άνδρας, οι οποίοι δεν έκαμαν τίποτε εις χάριν του γένους)....*

Σχετίζεται άραγε αυτή του η κρίση με το γεγονός ότι ο Δοσίθεος δεν ανταποκρίθηκε ενδεχομένως στις προσδοκίες του σχετικά με το Δούκα; Οπωσδήποτε, η εκτίμηση αυτή, προϊόν οξείας αντιπαράθεσης σε ιδεολογικό επίπεδο με το Δούκα, που έλαβε ωστόσο και απρόσμενα έντονο προσωπικό χαρακτήρα, θολώνει την κρίση του Κοραή και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Άλλωστε ο ίδιος λίγο αργότερα, με τον πιο επίσημο τρόπο, διακήρυξε τη φιλόμουσο διάθεση του κλεινού ιεράρχη. Πρβλ. προηγούμενη υποσημείωση 4, σ. 333. Πρβλ. και Ρίτα Λαζάρου, «Απαρχές διακρατικής Βαλκανικής συνεργασίας με Μετσοβίτη διπλωμάτη» *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδών. Μέτσοβο 28-30 Ιουνίου 1991*, επιμέλεια: Τριαντάφυλλος Δημ. Παπαζήσης, Αθήνα 1993, σ. 416, όπου επισημαίνεται ενεργός ανάμιξη του Δοσίθεου Φιλίτη στην εξέγερση των Σέρβων το 1904 υπό τον Καραγιώργη – επομένως διέπεται από νωρίς από φυλελεύθερο πνεύμα και συμμετέχει έμμεσα στη διαμόρφωση όρων ευνοϊκών και για την εθνική υπόθεση. Από την άποψη αυτή δεν θα ήταν άστοχο να υποστηριχτεί ότι διακρίνονται στη δράση του σπέρματα των απόψεων του Ρήγα για μια παμβαλκανική συμμετοχή στον αντιτουρκικό αγώνα. Ας μην ξεχνάμε ότι ο στενός συνεργάτης και δεξιά χείρα του Ρήγα Ζιτσαίος ιατροφιλόσοφος Δημήτριος Νικολίδης σπούδασε με δαπάνη του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Για την αναμφισβήτητη συνεισφορά τους στον παροικιακό, και όχι μόνο, Ελληνισμό έτυχαν γενικής αναγνώρισης και ευμενούς κριτικής[1].

Αλλά οι παρακαταθήκες των Φιλιτών εμπεριείχαν εν δυνάμει και την προοπτική της συνέχειας, που είτε εξασφαλίστηκε από τους ίδιους είτε προήλθε από τους επιγόνους. Ο τομέας των υποτροφιών αποτελεί την πιο χαρακτηριστική και αξιομνημόνευτη πτυχή ανάλογων θετικών δράσεων, τα αποτελέσματα των οποίων είχαν πολλούς αποδέκτες. Η πόλη των Ιωαννίνων, για παράδειγμα, ωφελήθηκε τα μέγιστα τόσο από το κληροδότημα Δοσιθέου Φιλίτη[2], όσο και, κυρίως, από το μεταγενέστερο κληροδότημα του Αναστασίου Φιλίτη[3]. Το Δοσίθειο κληροδότημα, μάλιστα, είχε πολύ πιο πλατύ πεδίο αναφοράς, αφού με δαπάνη του καλύφθηκαν τα έξοδα σπουδών νέων ομογενών ανεξαρτήτως καταγωγής, είτε στην Ελλάδα είτε στο εξωτερικό, με ειδικότερη πάντως επικέντρωση της ροής χρημάτων σε Ηπειρώτες[4].

μητροπολίτη και, παρόλο που δεν διαθέτουμε συγκεκριμένες μαρτυρίες, είναι λογικό να υποτεθεί ότι βρισκόταν σε επαφή μαζί του και δέχτηκε ενδεχομένως από πρώτο χέρι ιδεολογικές επιδράσεις από τον κύκλο του Θεσσαλού επαναστάτη. Κλείνοντας, τέλος, την παρέκβασή μας αυτή, ας προσθέσουμε ότι για τη δράση του το Πανεπιστήμιο Αθηνών αποκάλεσε το Δοσίθεο «προστάτην της ελληνικής παιδείας, πανελλήνιον ευεργέτην και καύχημα του Γένους». Βλ. σχετικά Δημοσθ. Γραμματόπουλος, «Περί των Μεταβυζαντινών "Ελληνιστικών" Πριγκηπάτων της Μολδοβλαχίας (Δοκίμιον)», *ΗΕ* 30 (1981), σ. 598. – Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 187.

Σε όλες σχεδόν τις προμνησθείσες επιστολές η αναφορά του Κοραή στο Δοσίθεο γινόταν με αφορμή την αποστολή σ' αυτόν εκ μέρους του βιβλίων, τιμής ένεκεν. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει εμμέσως πλην σαφώς ότι ο Δοσίθεος είχε προσφέρει ήδη ορισμένες υπηρεσίες στον Κοραή, ενδεχομένως μάλιστα να διευκόλυνε και την εκδοτική του προσπάθεια. Σε τελική ανάλυση είναι ορατή η προσπάθεια του Κοραή να αξιοποιήσει το Δοσίθεο, που διέθετε μεγάλο κύρος και ισχύ στους κύκλους της Βλαχίας, για την προώθηση των σχεδίων του. Εκτός των σημείων που σημειώσαμε, πουθενά αλλού δεν υπήρξαν κανενός είδους χαρακτηρισμοί για το πρόσωπο του μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας ή άλλου είδους σχόλια, με εξαίρεση έναν υπαινιγμό στην πρόθεση του Δοσίθεου να χρηματοδοτήσει έκδοση κειμένων του Γρηγορίου Ναζιανζηνού από τον Κ. Βαρδαλάχο. Βεβαίως τα αρνητικά σχόλια αφορούν το Βαρδαλάχο, εμμέσως όμως αγγίζουν και το Δοσίθεο.

[1] Ενδεικτική από τη άποψη αυτή είναι η γνώμη του Κούμα, που ήδη από το 1807, στον Α΄ τόμο της *Σειράς στοιχειώδους των Μαθηματικών και Φυσικών πραγματειών εκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθεισών* (Βιέννη 1807), αποκρούοντας την αρνητική για τον κλήρο κριτική του Bartholdy, συγκαταλέγει το Δοσίθεο μαζί με τον Εφέσου Διονύσιο Καλλιάρχη και τον Ελασσώνος Ιωαννίκιο στους *αγαθούς ποιμένας, τους φιλολόγους και φιλοσόφους ιεράρχας*. Βλ. Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Δύο "κατήγοροι του Γένους"», στον τόμο *Περιηγήσεις στον Ελληνικό χώρο* (Λ. Δρούλια κλπ.), Αθήνα 1968, σ. 62, 65 [παραπομπή στο προαναφερθέν έργο του Κούμα]. Πρβλ. γενικότερα για το φιλεκπαιδευτικό προφίλ του Δοσίθεου Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 179-187 και Σκαλκάου, *ό. π.*, σ. 345-347. Βλ. και επαινετικά για την παιδεία και φιλομουσία του Σίλβεστρου Φιλίτη σχόλια του Ν. Δούκα στο Ευτροπίου *Επιτομή της Ρωμαϊκής ιστορίας* ...παρά Ν. Δούκα, τ. 1ος, εν Βιέννη 1807, σ. ε΄-ι΄: *Ὅστις* [Σίλβεστρος] *και το πρώτο σπέρμα καταβαλών και πολλαχώς ήρδευσεν, επ' ευλογίαις εθερίσω, εν αποθήκη αγαθή εναπέθετο, εξ ής τοις τε αιτουμένοις και μη αιτουμένοις, υπό φιλανθρωπίας αφθόνως μεταδιδούς επολλαπλασίασε δι' εκείνων τον στάχυν και το σύνολον λήιον έχει, ήδη αγαθή τύχη, πολύν γόνον.* Πρβλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 123-124. – Γεωργιάδης, *ό. π.*, σ. 39. – Γεδεών, *ό. π.* Βλ. επίσης εγκωμιαστική αποστροφή προς τον Κωνστάντιο από τις στήλες του περιοδικού *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Θ΄ 1819, σ. 872: *Το γένος χρεωστεί προς αυτόν αθανάτους τας χάριτας. Η πατρίς τον γνωρίζει τέκνον γνησιώτατον, και χαίρουσα θέλει κατατάξειν το ιερόν όνομά του εις τον κατάλογον των αειμνήστων εκείνων Αρχιερέων, όσοι ήκουσαν την φωνήν της και συνέδραμον φιλοτίμως προς θεραπείαν και ανέγερσίν της, ευχομένη να ίδη και άλλους ποιμένας μιμητάς της φιλογενείας και αρετής του περικλεούς τούτου Ιεράρχου.*

[2] Βλ. I. C. Filitti, *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi, 1827-1910*, Bucureşti 1911, σ. 173-180. Αν και ο κατάλογος εν μέρει μόνο περιλαμβάνει στοιχεία καταγωγής των υποτρόφων, είναι σαφές ότι περιλαμβάνονται και σ' αυτόν και αρκετοί Γιαννιώτες.

[3] Βλ. κεφ. ΣΤ΄ Υποτροφίες, σχετικό κατάλογο υποτρόφων, σ. 271-273. Σε σύνολο 48/49 υποτρόφων οι μισοί είναι Γιαννιώτες.

[4] Βλ. Filitti, *ό. π.* Καταχωρίζονται φοιτητές από το Ζαγόρι κυρίως, αλλά και από τα Δολιανά, την Πογδόριανη, το Ράικο, το Μέτσοβο, την Κλεισούρα, την περιοχή Κόνιτσας, το Γραμμένο. Μεταξύ αυτών και πολύ γνωστά ονόματα (π. χ. Ηροκλής Βασιάδης, Δ. Μ. Σάρρος, Γ. Νούλης, Δ. Ράδος κτλ.).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η αναγνώριση της σημασίας που είχε η πόλη των Ιωαννίνων ως εκπαιδευτικό κέντρο ώθησε, εξάλλου, τον Αναστάσιο Φιλίτη να προχωρήσει και σε δωρεά της αξιόλογης βιβλιοθήκης του στη Ζωσιμαία σχολή[1]. Ωστόσο η ενέργειά του αυτή δεν φαίνεται να εκτιμήθηκε δεόντως από τους Ιωαννίτες, αν πιστέψουμε επικριτικό για την τύχη των βιβλίων δημοσίευμα[2].

Η φιλεκπαιδευτική, ωστόσο, διάθεση του Αν. Φιλίτη, του πιο κοντινού χρονικά επιγόνου των Φιλιτών, προερχόμενου από το στενό συγγενικό τους κύκλο, που αποκαλύπτει ευρύτητα πνεύματος και οραματισμών, εκδηλώθηκε ήδη από πολύ νωρίς (1840), οπότε συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των δωρητών της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας[3]. Ανάλογη ευεργετική προς την Εταιρεία συμπεριφορά μαρτυρεί η αναγραφή στον κατάλογο δωρητών και δύο άλλων Ζιτσαίων της διασποράς, του παπα Νικόλαου, ηγουμένου [της Μίσλας;] στο Βουκουρέστι (1840) και του Νικόλαου Γλήνη, τέκτονα[4] στην Αθήνα (1841)[5].

Επιπροσθέτως επισημαίνεται και συμβολή – ηθική και υλική, ανεξάρτητα αν το εύρος της φαίνεται ίσως περιορισμένο – τόσο του Αν. Φιλίτη όσο και άλλων Ζιτσαίων της διασποράς, στα πλαίσια της γενικότερης προσπάθειας που αναλήφθηκε από Συλλόγους, όπως ο Φιλολογικός Σύλλογος Κων/πόλεως και ο Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κων/πόλεως, ή από άλλους φορείς για αναβάθμιση της παιδείας στις τουρκοκρατούμενες περιοχές και ειδικότερα στην Ήπειρο[6].

---

[1] Πρβλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 5, έτος Δ΄, τχ. ΙΘ΄ / 15-2-1884, σ. 276. – Μπέττης, *Ζωσιμάδες*, σ. 247.

[2] Βλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 13 / 11-12-1892, όπου γίνεται λόγος για αρπαγές και τονίζεται πως όσα βιβλία έφθασαν τελικά από το Βουκουρέστι εξακολουθούν να βρίσκονται κλεισμένα στις κάσσες ! Με την ευκαιρία, υπάρχει πουθενά στο Αρχείο της Ζωσιμαίας βιβλιοθήκης κατάλογος της δωρεάς Φιλίτη; κατά μείζονα λόγο, έχει σωθεί κανένα από τα δωρηθέντα βιβλία;

[3] Βλ. Αλεξ. Χ. Μαμμόπουλος, «Ηπειρώτες ευεργέτες – δωρητές και "μέλη επί ζωής" της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (1836-1867)», *Ηπειρωτική Εταιρεία* ΙΑ΄ / 98 (1984), σ. 402-403. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η αρχική επωνυμία της Φιλεκπ. Εταιρείας απορροφήθηκε από το γνωστό στο Πανελλήνιο «Αρσάκειο» .

[4] Η λέξη με τη σημασία του αρχιτέκτονα ή αόριστα του τεχνικού .

[5] Βλ. Μαμμόπουλος, *ό. π.*, σ. 402-403.

[6] Βλ. ενδεικτικά *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, τόμος ΣΤ΄ (1871-72), σ. 300-301 [Η΄ Κτίριον του Συλλόγου]: *Παρά των εν Βουκουρεστίω ομογενών διά της εκεί επιτροπής εισεπράχθησαν ... από τον Δ. Κ. Φιλίτην 5 λ. τ., Αναστ. Φιλίτην 3 λ. τ., Β. Ζητσαίον 5 λ. τ.* Βλ. επίσης *ΦΣΚ*, τ. Η΄ 1873-74, σ. 346, όπου σε κατάλογο ευπορούντων ομογενών της αλλοδαπής, προς τους οποίους ο Σύλλογος έπεμψε επιστολές προς επαύξησιν των πόρων υπέρ απόρων σχολείων, συμπεριλαμβάνεται και ο εν Βραΐλα Ζιτσαίος Μ. Κατζούλης. Το ενδιαφέρον του τελευταίου για τα εκπαιδευτικά δρώμενα της δούλης πατρίδας προκύπτει και από καταχώριση – νεκρολογία της εφ. *Νεολόγος*, φ. 4175 / 4)16-3-1883, στην οποία σκιαγραφείται η ευνοϊκή για την παιδεία διάθεση του μεταστάντος και το αδιάλειπτο ενδιαφέρον του για την προώθησή της. Παράλληλα γίνεται υπόμνηση στην πολλές φορές εκφρασμένη προς συγγενείς και φίλους επιθυμία του να προικίσει τη γενέτειρα Ζίτσα με γενναίο κληροδότημα – σημειωτέον ότι πέθανε άγαμος και, όντας από τους διαπρεπέστερους εμπόρους της Βραΐλας, κατέλιπε *περιουσίαν ουκ ευκαταφρόνητον* – για προαγωγή των σχολείων της, προκειμένου να καταστεί *εστία των γραμμάτων και φωτεινών παιδείας ναμάτων* στην επαρχία Κουρέντων, και απευθύνεται έκκληση στους συγγενείς, εξόχως προς τον α΄ εξάδελφό του Χρ. Κατσιούλη και το γιο του Κ. Κατσιουλίδη, γιατρό, να ασκήσουν την επιρροή τους στους κληρονόμους για να ευεργετήσουν τα σχολεία της Ζίτσας. Ανεξάρτητα αν δεν ευδοκίμησε η σχετική προσπάθεια, είναι καταφανής στο δημοσίευμα ο φιλόμουσος ζήλος και η φιλοπρόοδη διάθεση του Μ. Κατσιούλη.

Πρβλ. και εφ. *Νεολόγος*, φ. 1969 / 27)8-9-1875, όπου καταχώριση ανταπόκρισης από Προύσσα σχετική με επιτροπή προς συλλογή συνδρομών δωρητών και ευεργετών του εν Κων/πόλει ΗΦΣ. Μεταξύ αυτών αναφέρεται και ο Ζιτσαίος Δ. Α. Ράπτης με ποσό συνδρομής ½ οθ. λίρα (και κάποιος Γεώργ. Βασιλ. εκ Κοτορλάδης, επίσης με ίδιο ποσό). Κατά το 1872, χρονιά ίδρυσης του ΗΦΣΚ, μεταξύ των τακτικών μελών του εντοπίζονται και Ζιτσαίοι, που σπεύδουν να στηρίξουν την προσπάθεια ενίσχυσης της παιδείας στην Ήπειρο: Αθαν. Δ. Κοντογιάννης (Καδήκιοϊ), Βασίλειος Ι. Μπότσου (Θεραπεία), Νεόφυτος Ιερομόναχος (Αγία Τριάς). Επίσης πλαισίωσαν τις διαρκείς επιτροπές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αλλά και ο ανεψιός του Αναστασίου Δημήτριος Κ. Φιλίτης, δραστηριοποιημένος επίσης στη Βλαχιά, εμφορείται από το ίδιο πνεύμα. Η ευεργετική του επενέργεια αφορά την Ήπειρο και ιδιαίτερα τις όμορες προς τη Ζίτσα κοινότητες και συνίσταται στα εξής: α) προικοδότηση της λειτουργίας των σχολείων στις κοινότητες Πρωτόπαπας, Νεοχωρίου, Ράικου, Τσαρκοβίστας και Γαβρισιών[1], με την καταβολή πάγιου χρηματικού ποσού από τον ίδιο, όσο βρισκόταν στη ζωή, και από το Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων στη συνέχεια, παρά τα προβλήματα και της περιπλοκές που δημιούργησε η προσπάθεια ακύρωσης του ευεργετήματος από τους κληρονόμους, με τη δικαιολογία ότι δεν οριζόταν σαφώς στη διαθήκη του[2].

του ΗΦΣΚ οι Χρ. Μπουτάτης και Δημήτριος Ζητσαίος εν Βουκουρεστίω. Βλ. *ΕΗΦΣΚ*, έτος Α΄ 1872-73, εν Κων/πόλει 1873, σ. 19 και έτος Β΄ 1873-74, εν Κων/πόλει 1875, σ. 9, 25, 32.

Πολύ ενδιαφέρουσα και αποκαλυπτική του ευρύτερου ενδιαφέροντος για την προαγωγή της παιδείας των Χρ. Μπουτάτη και Δ. Ζιτσαίου είναι καταχώριση στην εφ. *Νεολόγος*, φ. 3784 / 29-10 (12-11)-1881 από τον εντολοδόχο της Πρεμετινής αδελφότητας *Φιλομαθείας* Κων/πολης των αποτελεσμάτων της ερανικής για σύσταση Παρθεναγωγείου στην Πρεμετή συνεισφοράς ομογενών της Ρουμανίας. Πρωτεύουσα θέση μεταξύ των συνεισφεράντων – τοποθετούνται σε αξιολογική σειρά αμέσως μετά τον προστάτη της αδελφότητας Κων/νο Ζάππα – κατέχουν οι δύο Ζιτσαίοι, ο Χρ. Μπουτάτης, *πολιός γέρων σφριγών το εθνικόν φρόνημα*, και ο Δ. Ζιτσαίος, *ο της φιλανθρώπου επιστήμης της ιατρικής μύστης, εξ ίσου δε και των εθνικών συμφερόντων κηδόμενος*, που είχαν, σημειωτέον, μαζί με το Ζάππα και ορισμένους άλλους και την πρωτοβουλία της όλης κίνησης, θεωρήσαντες έργο εθνικό τη σύσταση σχολής θηλέων στην Πρεμετή, συνεισέφεραν δε, σύμφωνα με τον παρατιθέμενο κατάλογο των μερικών συνδρομών, από 100 φράγκα έκαστος.

[1] Βλ. σχετικά με δωρεά αυτή ΑΜΙ, Φάκ. Εφοροεπιτροπεία Εθνικών κληροδοτημάτων, [Ν. Ξυλάνης], *ό. π.*, σ. 6. Ο Ξυλάνης εσφαλμένα συμπεριλαμβάνει μεταξύ των ευεργετηθέντων χωρίων και την Καρίτσα.

[2] Σχετικά με την εξέλιξη της υπόθεσης βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 520: αντίγραφο εγγράφου της ΕΤΕ προς το υπεξ., αρ. 15341 / 119, εν Αθήναις 12-8-1903, σύμφωνα με το οποίο ο Δ. Φιλίτης *κατέθετο παρά τη Εθνική Τραπέζη εν έτει 1890 προς φύλαξιν επ' ονόματί του 100 ομολογίας του Εθνικού Δανείου των 125 εκατομμυρίων. Αποβιώσαντος του Δ. Φιλίτου κατά το αυτό έτος, εζητήθη η απόδοσις των ειρημένων χρεωγράφων παρά του ΣΔΕΓ, ως μόνου εκ διαθήκης κληρονόμου του Δημ. Φιλίτου.* Η δοίκηση της Τράπεζας αδυνατεί να αναγνωρίσει ως δικαιούχο το Σύλλογο και ζητεί ρύθμιση διά συμβολαίου μετά του Γ. Σακκά και των εξ αδιαθέτου κληρονόμων, με το οποίο να δίνεται η συναίνεση αυτών να αποδοθούν οι 100 ομολογίες στο Σύλλογο. Και καταλήγει: *Αν μη επέλθη τοιαύτη λύσις, πρέπει να επέλθη διδικαστική αναγνώρισις του δικαιούχου.* Η δικαστική εμπλοκή υπήρξε το επόμενο βήμα. Για εκκρεμή δίκη μεταξύ εξ αδιαθέτου κληρονόμων και Συλλόγου αξιούντων και των δύο πλευρών δικαιώματα κυριότητας επί των 100 ομολογιών πρβλ. εφ. *Πύρρος*, φ. 198 / 8-2-1907. Στα πλαίσια της διεκδίκησης των δικαιωμάτων των χωρίων τους οι μουχταροδημογέροντες και έφοροι των σχολείων των ειρημένων κοινοτήτων κατέστησαν πληρεξούσιους το Χρ. Χρηστοβασίλη και Στ. Σταμ. Μπακάλη. Βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. Ι2, αρ. 5 / 9-3-1907 [πληρεξούσιο έγγραφο]. Τελικά φαίνεται πως το θέμα διευθετήθηκε και από το σχ. έτος 1908-09 και εξής άρχισε η καταβολή του χορηγήματος στις ειρημένες 5 κοινότητες, όπως σαφώς προκύπτει από δημοσίευση επιστολής των κατοίκων του χ. Ράικου στην εφ. *ΦΗ*, φ. 769 / 30-10-1908, με την οποία εκφράζουν προς το Χρ. Χρηστοβασίλη τις ευχαριστίες τους για την επιτυχή του παρέμβαση και τη διάσωση του κληροδοτήματος Δ. Φιλίτη. Σύμφωνα, τέλος, με κατάσταση εκπ/κών χορηγημάτων του ΣΔΕΓ στην προξ. περιφέρεια Ιωαννίνων κατά το σχ. έτος 1911-12 – βλ. ΣΔΕΓ, Φ. ΣΤ2 / 521, Κατάστασις ... [συνημμ. στο με αρ. 540 / 9-3-1912 έγγρ. του προξ. Ιωαννίνων προς ΣΔΕΓ] –, το ετήσιο προϋπολογισθέν ποσό για το κάθε χωριό ανερχόταν σε 13,69 ½ λίρες.

Η μεγάλη σημασία του χορηγήματος για τις φτωχές κοινότητες των Κουρέντων αντανακλάται και σε επικριτικότατο συλλήβδην για τους Ζιτσαίους δημοσίευμα ανώνυμου Ραϊκάτη [υπογράφει με τα στοιχεία Ε. Π., Θεολόγος της Αργαλιστής] στην εφ. *Πύρρος*, φ. 196 / 25-1-1907, φ. 197 / 1-2-1907 και φ. 198 / 8-2-1907, υπό το χαρακτηριστικότατο τίτλο «Πέντε χωρία της Ηπείρου επί δέκα και πέντε έτη αδικούνται εις τα καίριω». Αφού χαρακτηρίζει μέγα ευεργέτημα την αποστολή επί διετία 20 εικοσοφράγκων για πληρωμή διδασκάλου στο Ράικο και τα άλλα χωριά – ο ίδιος οφείλει τα πρώτα γράμματα σε Ζιτσαίο δάσκαλο που στάλθηκε στο Ράικο με τα χρήματα αυτά – αναφέρεται ειρωνικά στις 2 τάξεις στη Ζίτσα, των ευπόρων, που πλουτίζουν από επιχειρήσεις απανταχού του κόσμου και ιδία εν Ρουμανία και Αιγύπτω, και των απόρων, που *πειράται να διέλθη τον πολυτάραχον παρόντα βίον ως οίον τε ραθύμως* εκμεταλλευόμενη τα διάφορα κληροδοτήματα που είναι η τροφή των Ζιτσαίων, οι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

β) γενικότερη διάταξη της διαθήκης του για διάθεση από το ΣΔΕΓ ετησίως των τόκων 2400 φράγκων για σύσταση σχολείων, αγορά ή έκδοση βιβλίων κτλ. όπου ο Σύλλογος κρίνει ότι θα υπάρξει ανάγκη[1].

Ενδιαφέρον έχει και η ειδική συνεισφορά του γνωστού στο Πανελλήνιο χαρτογράφου Μιχαήλ Χρυσοχόου[2] στον τομέα της εκπαίδευσης των Ελληνοπαίδων στην Ελλαδική επικράτεια. Ειδικότερα στο ενεργητικό του Χρυσοχόου εγγράφονται: 1) *1888-9. Χάρτης του Βασιλείου της Ελλάδος διά τους μαθητάς, συνταχθείς επί τη βάσει της Γεωγραφίας του Γυμνασιάρχου Αντωνιάδου κτλ. εις κλ. 1 : 1000000 πάντοτε εγκρινόμενος*[3]. 2) *1892. – Χάρτης του Βασιλείου της Ελλάδος διά τα Δημοτικά Σχολεία του Κράτους εις Κλ. 1 : 500000*[4]. 3) [Με εντολή του υπουργού της Παιδείας Κ. Λομβάρδου] *1882– Χάρτης της κατ' Επαρχίας διαδόσεως της Παιδείας. Α΄. Παρά τω ολικώ πληθυσμώ του Κράτους. Β΄. Παρά τοις ανδράσιν. Γ΄. Παρά ταις γυναιξί και Δ΄. Χάρτης της Ελλάδος εμφαίνων την κατά Δήμους διάδοσιν της Παιδείας παρά τω Ανδρικώ φύλω κατά το 1883*[5]. 4) *1891– Η Ελλάς κατά Νομούς. – Προς χρήσιν των Δημοτικών Σχολείων κατά το Νέον Πρόγραμμα του Υπουργείου της Παιδείας*[6].

Εξάλλου χάρτες του Χρυσοχόου φαίνεται πως έφθαναν και στα σχολεία του αλύτρωτου Ελληνισμού, στα πλαίσια της καλύτερης διδασκαλίας της γεωγραφίας. Στην Ήπειρο ειδικότερα κατά το 1881 μαρτυρείται γνωστοποίηση στην εφορεία των εκπαιδευτικών καταστημάτων Ιωαννίνων από τα καταστήματα Ανδρέου Κορομηλά ότι ο υπό του κ. Μ. Χρυσοχόου άρτι εκδοθείς γεωγραφικός πίναξ της Ηπείρου και Θεσσαλίας άρχισε ήδη να πωλείται από τα εν λόγω καταστήματα[7]. Κατά μία έννοια η συμβολή του Χρυσοχόου στην αναβάθμιση του χωλαίνοντος μαθήματος της γεωγραφίας στα σχολεία, αλλά και στη γενικότερη αναβάθμιση των χαρτογραφικών και γεωγραφικών μελετών υπήρξε σημαντική, όπως φαίνεται και από τα άκρως επαινετικά σχόλια του περ. *Έσπερος* της Λειψίας[8]. Από την άποψη αυτή η έκδοση

οποίοι είναι θρέμματα των κληρονομιών και τους ταιριάζει το κατά το δρυός πεσούσης ... *Φιλήτου αποθανόντος πας Ζητσαίος χρηματίζεται.*

[1] Βλ. Β. Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 142. Δυστυχώς, εξαιτίας αγωγής που κίνησαν οι κληρονόμοι και της πράξης συμβιβασμού που ακολούθησε, από το ποσό των 2400 φράγκων μόνο χίλια φράγκα εξασφαλίστηκαν για το σκοπό αυτό (βλ. ΑΜΙ, Β.Ι. ΣΤ7, σ. 321, αρ. 151 / 19-1-1895). Ασφαλώς μετράει η πρόθεση και η διάθεση, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα.

[2] Ο Μιχ. Χρυσοχόος, χαρτογράφος, γεωγράφος και συγγραφέας πολλών εργασιών ιστορικο-γεωγραφικού και τοπογραφικού ενδιαφέροντος, άρθρων επί εθνικών θεμάτων κτλ., κατέλιπε έργο που έτυχε διεθνούς αναγνώρισης, τιμήθηκε με διεθνή βραβεία κτλ. Απαιτείται εκτεταμένη μελέτη για την παρουσίαση της ζωής και της δράσης του. Εν προκειμένω θα αρκεστούμε στα εντελώς απαραίτητα για το θέμα μας. Εντελώς ενδεικτικά πρβλ. *Θεσσαλικά Χρονικά*, έκτακτος έκδοσις, Αθήναι 1935, σ. 288, όπου χαρακτηρίζεται *Πανελληνίου και διεθνούς φήμης χαρτογράφος και στατιστικογράφος, το έργον του οποίου υπήρξεν πολυμερέστατον ιδίως εις την μετ' ακριβείας εκπόνησιν των γεωγραφικών και τοπογραφικών πινάκων της Μακεδονίας και Θεσσαλίας, ιδιαιτέρως δε όλων των εν Θεσσαλία φρουρίων Βόλου, Δομοκού, Φαρσάλων, Φαναρίου, Τρικκάλων, Λαρίσης και πολλών άλλων.*

[3] Βλ. Μ. Χρυσοχόου – Ζητσαίου, *Απλή Ιστορική Έκθεσις των όσων κατά διαφόρους καιρούς έγραψα κτλ.*, εν Αθήναις 1917, σ. 13 [ημιτελές λόγω του επισυμβάντος θανάτου του]. Πρβλ. και Χρ. Κουλούρη, *Ιστορία και Γεωγραφία στα Ελληνικά Σχολεία (1834-1914)*, Αθήνα 1988, σ. 682, αρ. 460.

[4] Βλ. Χρυσοχόος, *ό. π.*

[5] *Ό. π.*, σ. 12.

[6] *Ό. π.*, σ. 13.

[7] Βλ. ΑΜΙ / Εκπαιδευτικά Θέματα τέλους 19ου αι. – αρχών 20ού αιώνα: Επιστολή με τοποχρονολογία Αθήνα 13-6-1881.

[8] Βλ. περ. *Έσπερος*, αρ. 12 / 15)27-10-1881, σ. 178 [σχετικό δημοσίευμα με τις εργασίες της επί της διαχαράξεως διεθνούς επιτροπής]: *Οι Άγγλοι επίτροποι ανέλαβον να συντάξωσι χάρτην της νέας ημών οροθετικής γραμμής με κλίμακα 1 : 50.000, όστις και εκδοθήσεται δαπάναις της Αγγλικής Κυβερνήσεως, φέρων γαλλιστί τα ονόματα των τόπων. Μετέσχον δε, καθ' α λέγεται, των εργασιών εκ των ημετέρων ο ευπαίδευτος λοχαγός του μηχανικού κ. Πέτρος Λυκούδης και μέχρι τινός ο συντάξας τον ειδικόν χάρτην Ηπείρου και Θεσσαλίας, τον επ' εσχάτων παρ' ημίν εκδοθέντα, κ. Μιχαήλ Χρυσοχόος. Χαίρομεν επί τη*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

από το ΣΔΕΓ στη σειρά των γεωγραφικών χαρτών και 3 χαρτών του Χρυσοχόου[1], που στέκονται με αξιώσεις δίπλα στους χάρτες του Κίπερτ, συνιστά πλήρη αναγνώριση της αξίας του[2].

Όσον αφορά την επιβεβλημένη από τα πράγματα (αναζωπύρωση των εθνικισμών στα Βαλκάνια, βουλγαρικές προσηλυτιστικές τάσεις κτλ.) προσπάθεια σύνδεσης της εκπαίδευσης με την προώθηση της εθνικής ιδεολογίας και τη συνακόλουθη συνοχή του ελληνικού στοιχείου, χαρακτηριστική είναι η άποψη του Ζιτσαίου χαρτογράφου για το πρότυπο των γυμνασιαρχών [στις αρχές της δεκαετίας του 1890 προβάλλεται το εθνικό πρότυπο των γυμνασιαρχών και των καθηγητών], που τους θέλει να

τοιαύτη εκτιμήσει της εργασίας των παρ' ημίν τοπογράφων, επειδή άλλως τα της γεωγραφίας έχουσιν αληθώς εν Ελλάδι οικτρότατα.

Έτι προ ολίγων ετών προς διδασκαλίαν της γεωγραφίας εν τοις σχολείοις, ήτις και σήμερον χωλαίνει ουσιωδώς, ουδ' οι αναγκαίοι χάρται υπήρχον, άξιοι οπωσδήποτε τούτου του ονόματος, έως εξεδόθησαν υπό του ΣΔΕΓ δαπάναις του εν Μασσαλία κ. Στεφάνου Ζαφειροπούλου οι σήμερον παρ' ημίν υπάρχοντες άριστοι χάρται. Εν δε τη μεσαία και ανωτέρα παιδεύσει του Έθνους ουδενός λόγου τυγχάνει η γεωγραφία. Πρβλ. επίσης *ό. π.*, σ. 179: ... *Υπήρχον και είναι γνωστοί οι δυνάμενοι ν' αντιπροσωπεύσωσιν εντίμως την Ελλάδα εν Συνεδρίω Γεωγραφικώ, ή πινακογράφοι ως ο Χρυσοχόος ή περιηγηταί αγνώστων χωρών ως ο Ποτάγος...ή άνδρες περί την ιστ. Γεωγραφίαν ασχολούμενοι ως ο Δήμιτσας, ο Μηλιαράκης κ. ά. Αλλ' είθε τουλάχιστον να θεραπεύσωμεν άλλοτε την ασύγγνωστον ημών έλλειψιν ταύτην.*

Πρβλ. ενδεικτικά και επαινετικότατη κριτική γεωγραφικών πινάκων του στην εφ. *Νεολόγος*, φ. 3682 / 30-6 (12-7)-1881: αναφορά στο χάρτη της Μεσημβρινής Ηπείρου και Θεσσαλίας, υπό κλίμακα 1:200000, και επισήμανση της ευνοϊκής αποδοχής του από τον Αθηναϊκό τύπο, αλλά και από ξένους, ή για τον ίδιο χάρτη διθυραμβικά σχόλια του Γυμνασιάρχη Αντ. Ι. Αντωνιάδη στην εφ. *Αιών*, φ. 3579 / 27-6-1881: ...*Τοιούτος* [ανώτερος από κάθε άποψη από τους αντίστοιχους ξένων] *είναι ο χάρτης του κ. Χρυσοχόου, ού δεν πρέπει να στερήται κανέν δημόσιον γραφείον, κανέν σχολείον, κανείς λόγιος άξιος της τοιαύτης προσωνυμίας.* Βλ. και *Νεολόγος*, φ. 6343 / 7)19-9-1890, όπου εκτενέστατη κριτική παρουσίαση του χάρτη του «Η Θεσσαλονίκη μετά των περιχώρων» από το Β. Α. Μυστακίδη. Ο Χρυσοχόος χαρακτηρίζεται *αρίγνωτος Έλλην χαρτογράφος* και ο χάρτης *εκ των καλλίστων έργων του είδους υπό καλλιτεχνικήν έποψιν ... άγαν καλός υπό επιστημονικήν έποψιν, ο ακριβέστερος των μέχρι τούδε εκδοθέντων χαρτών της Μακεδονίας.* Ας προστεθεί ότι εκδόθηκε και τουρκιστί. Βλ. για την έκδοση αυτή ενθουσιώδη σχόλια της εφ. *Σερβέτ* Κων/πόλεως της 6)18-9-1890, μεταφρασμένο απόσπασμα της οποίας παραθέτουμε: *Ο Μιχάλ Χρυσός Εφένδης εδημοσίευσε τουρκιστί ένα τέλειον χάρτην του Βιλαετίου Θεσσαλονίκης και των Περιχώρων αυτής, όστις πράγματι, κατά το υποβληθέν ημίν αντίτυπον, τυγχάνει άξιος εκτιμήσεως διά την ωραίαν και πολυτελή αυτού σύνταξιν. Εξαιρέσει των επισήμων χαρτών των μεταφρασθέντων εκ του χάρτου του περιφήμου Γερμανού Κίπερτ, ο εν λόγω Χάρτης του Μιχάλ Χρυσού Εφένδη μετ' ακριβείας συνταχθείς και μετ' ιδιαιτέρας τέχνης λιθογραφηθείς και δημοσιευθείς υπερέχει όλων των άλλων χαρτών.*

Αλλά και πλήθος άλλων εφημερίδων ή περιοδικών φιλοξένησαν ευμενείς κρίσεις για το χαρτογραφικό του έργο για την Ήπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία, όπως π. χ. *Le Messager d' Athenes* και *Αιών* (1881), *Εφημερίς*, *Επιθεώρησις Αθηνών*, *Επιθεώρησις Κων/πόλεως*, *Παλιγγενεσία*, *Στρατιωτικός Κόσμος Αθηνών* και *Σφαίρα Πειραιώς* (1890), *Ακρόπολις* (1897), *Θόρυβος* (1899), *ΦΗ*, φ. 228 / 28-2-1897 κτλ.

[1] Βλ. ΣΔΕΓ, *Η δράσις του Συλλόγου*, ό. π., σ. 125.

[2] Για το χαρτογραφικό του έργο βλ. αναλυτικά Μ. Χρυσοχόου, *Απλή ιστορική έκθεσις των όσων κατά διαφόρους καιρούς έγραψα όπως και όταν τα έγραψα μετά γεωγραφικών και τοπογραφικών πινάκων και φωτογραφικών εικόνων κατά την, των έργων μου, έκθεσιν*, εν Αθήναις 1917, σ. 11-17. Βλ. συμπληρωματικά Ιωάννου Πετρώφ, του εκ Μόσχας, *Ιστορικοεθνολογικός Άτλας της Μακεδονίας*, τχ. Α΄, εν Λειψία 1903 [επανέκδ. – επιμ. – πρόλογος Παντελής – Αμίλιος Α. Τσασύσογλου, Θεσσαλονίκη 1991], σ. 30, όπου καταχωρίζεται: Μ. Χρυσοχόου, *Μέγας χωρογραφικός χάρτης της Μακεδονίας*. Αθήνησι 1896 (εν μέρει ανέκδοτος εισέτι). – *Εκατό χρόνια χαρτογραφίας του Ελληνισμού (1830-1930). Από τις συλλογές του Ε.Λ.Ι.Α. Κατάλογος Έκθεσης*, Αθήνα 1992, σ. 22, 41, 57, 58, 65. Πρβλ. εξάλλου ως επιστέγασμα των χαρτογραφικών του ικανοτήτων και *Διεθνής Ναυτική Έκθεσις Βορδώ 1907. Ελληνικόν τμήμα. Έκθεσις πεπραγμένων οργανωτικής επιτροπής*, εν Αθήναις 1909, σ. 37 [Συναγωγή Τρίτη: Χάρται, αστρονομικά εργαλεία κτλ.], από όπου αντλούμε την πληροφορία ότι ο Μ. Χρυσοχόος βραβεύτηκε με χρυσό μετάλλιο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ενσαρκώνουν τον τύπο του «σωστού επαναστάτη», που σημαίνει ότι θα έπρεπε να τεθούν επικεφαλής του διδακτικού προσωπικού, επιβάλλοντας κανόνες υποχρεωτικής στράτευσης στην εθνική υπόθεση, στα πλαίσια μιας στρατιωτικού τύπου πειθαρχίας. Παραπλήσια είναι και η άποψή του για στράτευση των δασκάλων στην εθνική ιδέα στη βάση «ιερού ένορκου δεσμού»[1], κάτι ανάλογο δηλαδή με πρακτικές της Φιλικής Εταιρείας και άλλων εταιριστικών κινήσεων[2].

Εκτός από το χαρτογραφικό του έργο, η δράση του παρουσιάζει και άλλες αξιόλογες πτυχές, που θα μπορούσαν κάλλιστα να οριοθετήσουν ένα πεδίο όχι ίσως στενά εκπαιδευτικής, με την έννοια της σχολικής πράξης, αλλά σίγουρα μορφωτικής, πνευματικής και επιστημονικής παρέμβασης. Υπήρξε πάρεδρο μέλος του Συλλόγου «Παρνασσός», στο ενεργητικό του μάλιστα εγγράφονται πολλές ανακοινώσεις στο φιλολογικό και αρχαιολογικό του τμήμα[3] – ας μη μας διαφύγει την προσοχή ότι υπήρξε για κάποιο διάστημα φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου

---

[1] Βλ. Γλυκερία – Σοφία Βούρη, *Η ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου 1870-1904 (Η εθνική διάσταση)*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1988, σ. 243-244 και σημ. 54 της σ. 244 [η παραπομπή στα *ΑΥΕ*-Φάκ. 1892, Β΄ Αρχείο, Προξενεία Μακεδονίας, Μοναστηρίου, Μιχ. Θ. Χρυσοχόου προς Υπουργό Εξωτερικών Λ. Δεληγιώργη, Υπόμνημα περί των εν Μακεδονία και ιδίως περί των εν τω βιλαετίω Μοναστηρίου ενεργουμένων, 25.2.1891]. Πρβλ. και Βούρη, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)*, Αθήνα 1992, σ. 165.

[2] Η στράτευση του Χρυσοχόου στην εθνική υπόθεση θεωρείται αδιαφιλονίκητη. Ανέλαβε και ενεργό εθνική δράση, μετέχοντας σε κινήσεις για την απελευθέρωση του αλύτρωτου Ελληνισμού. Το επιτελείο του ανέθεσε μια σειρά εμπιστευτικών αποστολών, καρπός των οποίων υπήρξαν και μια σειρά χάρτες του της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, αλλά και της Μακεδονίας, στη βάση των οποίων χαράχτηκαν οι οροθετικές γραμμές κατά το Βερολίνειο συνέδριο ή αργότερα εκπονήθηκαν σχέδια εκστρατείας από το Γενικό Επιτελείο Στρατού [περίπτωση βαλκανικών πολέμων]. Ωστόσο ο Χρυσοχόος επικρίθηκε για το χάρτη της Ηπείρου, όπου είχε αναγράψει και τη λέξη Αλβανία, γιατί έδινε λαβές υποτίθεται για καταπολέμηση στα διεθνή διαβούλια των Ελληνικών δικαίων και συμφερόντων. Πρβλ. εφ. *ΦΗ*, φ. 687 / 27-10-1906, σχετικά με Ηπειρωτικό συλλαλητήριο, όπου ο βασικός ομιλητής ιστορικός κ. Καρολίδης ανέπτυξε τα σχετικά επιχειρήματα και εν τέλει αναγνώστηκε ψήφισμα προς την Κυβέρνηση με αίτημα την απαγόρευση της κυκλοφορίας του χάρτη και πολλών άλλων βιβλίων και γεωγραφιών, από κάποιους μάλιστα χαρακτηρίστηκε και ως προδότης! Τα ανωτέρω είναι ενδεικτικά μιας ιδεολογικής και γι' αυτό ρευστής και νεφελώδους χρήσης των ιστορικογεωγραφικών όρων και δεδομένων, που μεταβάλλονται αυτομάτως μεταβαλλομένων των προσανατολισμών και των στόχων της εξωτερικής πολιτικής. Πρβλ. σχετικά και Κοκολάκης, *ό. π.*, σ. 27.

Πρβλ. για τις εθνικές υπηρεσίες του Χρυσοχόου και Επαμεινώνδας Γ. Φαρμακίδης, *Η Λάρισα. Από των μυθολογικών χρόνων μέχρι της προσαρτήσεως αυτής εις την Ελλάδα (1881). Τοπογραφική και Ιστορική μελέτη*, Βόλος 1926, σ. 235-236 [μέλος της «Αδελφικής Ενώσεως», μυστικής εταιρείας υπό την προεδρία του Κ. Ισχομάχου, λοχαγού του πυροβολικού, που προπαρασκεύασε τη θεσσαλική επανάσταση του 1878], 237-238, σημ. 2 της σ. 237[στη σημ. 2 αναδημοσιεύεται σχετική αφήγηση του Χρυσοχόου. Βλ. Μ. Χρυσοχόου, *Απλή Ιστορική Έκθεσις των όσων κατά διαφόρους καιρούς έγραψα κτλ.*, εν Αθήναις 1917, σ. 7-9 – κατάρτιση τη υποδείξει του Κ. Ισχομάχου πολλών τοπογραφικών πινάκων], 339-341[επιστολή Μ. Χρυσοχόου αρ. 26 (εκ της αλληλογραφίας Θεσσαλικής Επαναστάσεως) / 11-7-1877 προς Κ. Ισχόμαχον]. – Μαίρη Ν. Βέη, *Πέντε επιστολαί του ευεργέτου Μιχαήλ Αναγνωστοπούλου Ηπειρώτου Έλληνος, και άλλη αλληλογραφία σημαντικών, σχετική προς το κληροδότημα «Μιχαήλ Αναγνωστοπούλου» ενδιαφέρουσα και άλλως την Νεωτέραν Ελληνικήν Ιστορίαν*, Αθήναι 1966, σ. 20-39 [κυρίως]. Πρβλ. επίσης για εθνική του συνεισφορά ιδιαίτερα στο χώρο της Μακεδονίας και Γ. Πλουμίδης, «Ηπειρώτες και Μακεδονικός Αγώνας», *Δωδώνη* 13 (1984), σ. 299.

[3] Βλ. επί παραδείγματι Φιλ. Σύλλογος Παρνασσός. Επετηρίς Α΄ Έτος, εν Αθήναις 1897 [όπου δημοσιεύονται και σχετικές εργασίες / μελέτες του (Αι Τούμπαι, Αμυδών)], σ. κβ΄: *[εγένοντο αι εξής ανακοινώσεις εις το φιλολ. και αρχαιολογικόν]. Ο κ. Μ. Χρυσοχόος 1) Περί της Πρασιάδος λίμνης και των εν αυτή επιλιμνίων καλυβών 2) Περί των εν Μακεδονία και Θεσσαλία παναρχαίων τύμβων 3) περί τοποθεσιών διαφόρων πόλεων της χαλκιδικής χερσονήσου και ιδίως περί της αγνώστου πόλεως Αθώσης, της Σερμύλης και της τοποθεσίας της Ολύνθου*, & σ. ρπα΄ [*Β΄ Πάρεδρα μέλη ...41. Μ. Χρυσοχόος*].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αθηνών[1] –, ενώ πληθωρική ήταν η παρουσία του στον τύπο, με άρθρα, μελέτες κτλ. επί ποικίλων θεμάτων[2]. Παράλληλα παρουσίασε και έντονη συγγραφική δραστηριότητα τοπογραφικού, γεωγραφικού, ιστορικού και εθνικού ενδιαφέροντος[3].

Υπό το ανωτέρω πρίσμα το γεγονός ότι η Ζίτσα εξέθρεψε στους κόλπους της λογίους – έχουμε ήδη αναφερθεί σ' αυτούς στα οικεία βιογραφικά σημειώματα – που με το έργο τους (συγγραφικό, ποιητικό κτλ.) συνέβαλαν στην τόνωση της πνευματικής και πολιτιστικής ζωής του τόπου, ορισμένοι μάλιστα (Τζέτζης, Χρυσοχόος) έτυχαν πανελλήνιας αναγνώρισης, ακόμη και διεθνούς προβολής, μπορεί και πρέπει να θεωρηθεί ως έμμεση εκπαιδευτική παρέμβαση της μικρής ηπειρωτικής κοινότητας, που σε ορισμένες περιπτώσεις παρήγαγε ευρύτερα αποτελέσματα.

Στο σημείο αυτό θεωρώ επιβεβλημένο να αναφερθώ εν παρόδω σε έναν ακόμη Ζιτσαίο διανοούμενο, που, αν και χωρίς πτυχίο, εργάστηκε αθόρυβα επί πολλά έτη διακονώντας τις τοπικές λαογραφικές ζητήσεις, στοχεύοντας ιδιαίτερα στην περισυλλογή και διάσωση των δημοτικών τραγουδιών του τόπου του. Παράλληλα προχώρησε στην επιλογή και μελοποίηση ποικίλων ασμάτων, όπως προκύπτει από τα σωζόμενα μουσικά του χειρόγραφα[4]. Πρόκειται για τον Παναγιώτη Κ. Λαμπρίδη[5], το έργο του οποίου στο μεγαλύτερο μέρος του πιθανότατα παρέμεινε ανέκδοτο και συνίσταται στα εξής:

---

[1] Βλ. σχετικά με μορφωτικό υπόβαθρο του Χρυσοχόου και εξέλιξη των σπουδών του κεφ. ΣΤ΄ Υποτροφίες, σ. 261, σημ. 6, και σ. 262.

[2] Αναλυτική παρουσίαση του συνόλου των δημοσιευμάτων του σε διάφορες εφημερίδες και περιοδικά (π. χ. *Πύρρος*, *Άστυ*, *Ώρα*, *Ακρόπολις*, *Το Κράτος*, *Αστήρ – Υλ*, *Εσπερινή*, *Εστία*, *Φρουρός*, *Χρόνος* κτλ.) βλ. στο βιβλίο του *Απλή ιστορική έκθεσις των όσων κατά διαφόρους καιρούς έγραψα όπως και όταν τα έγραψα μετά γεωγραφικών και τοπογραφικών πινάκων και φωτογραφικών εικόνων κατά την, των έργων μου, έκθεσιν*, εν Αθήναις 1917, σ. 31-45 και 53-56.

[3] Βλ. για συγγραφικό του έργο Παράρτημα Ι. Α΄ (Έντυπα βιβλιοθηκών Ζίτσας), αρ. 392 (Η Πρασιάς Λίμνη), 469 (Η Σερμύλη), 497 (Άθως – Ακτή – Άγιον Όρος – Θύσσος μετά χάρτου), 511 (Ελληνισμός εθνολογικώς και τοπογραφικώς. Η Μακεδονία), 632 (Αι Τούμπαι). Άλλα του έργα: *Σύντομος ορεσγραφική και υδρογραφική έκθεσις των ποταμών Πηνειού και Θυάμιδος*, εν Αθήναις 1879. – *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι ήτοι πραγματεία περί της καταγωγής και της προελεύσεως αυτών μετά δύο γεωγραφικών πινάκων*, εκδ. ΣΔΕΓ, εν Αθήναις 1909. – *Διάλεξις περί Μακεδονίας*, εν Αθήναις 1919 (απόκειται στη βιβλιοθήκη Β. Λεοντίδη), *Ο Μ. Γκούμας (Κούμας) ο ισόβιος και το Ζιτσαίον κληροδότημα*, εν Αθήναις 1909 κτλ.. Πρβλ. και Μ. Χρυσοχόου, *Απλή ιστορική έκθεσις*, ό. π., σ. 58-59, 72. Επίσης πρβλ. *Γεωγραφικόν Δελτίον* 1903-04, σ. 58.

[4] Δεν είναι γνωστό αν έκανε μουσικές σπουδές ή είναι αυτοδίδακτος. Έστω προς διερεύνηση.

[5] Ο Παναγιώτης Κωνσταντίνου Λαμπρίδης ήταν γιος του Κωνσταντίνου Λάμπρου ή Σταρίδα. Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1840. Έλαβε στοιχειώδη μόρφωση στην Αλληλοδιδακτική σχολή της πατρίδας του, φαίνεται δε πως παρακολούθησε και μαθήματα Α΄ τάξης στο εκεί Ελληνικό σχολείο. Στη συνέχεια (1854-55) εγγράφηκε στη Β΄ Σχολείου της Ζωσιμαίας Σχολής, όπου περάτωσε το σχολειακό κύκλο και έλαβε γυμνασιακή μόρφωση. Το 1859-60 φοιτά στη Δ΄ Γυμνασίου (βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, Μαθητολόγιον 1854-55 έως 1862, σχ. έτος 1859-60, α/α 33/20), διαφαίνεται μάλιστα η πρόθεσή του να σπουδάσει ως υπότροφος των μοναστηρίων, εντούτοις οι ελπίδες του ματαιώθηκαν εξαιτίας της κακής έκβασης των μοναστηριακών υποθέσεων τη χρονιά αυτή. Βλ. σχετικά ΑΤΦ / ΚΓΚ: Επιστολή του προς Χρ. Μίσιο, με τοποχρονολογία Ιωάννινα 10-5-1860, σ. 253. Απογοητευμένος μάλλον από την αρνητική τροπή των πραγμάτων και τη διάψευση των ελπίδων και των προσδοκιών του δεν προσήλθε στις εξετάσεις, με αποτέλεσμα να μην αποφοιτήσει. Αλλά και την επόμενη χρονιά 1860-61 η ίδια διάθεση πικρίας τον διαπνέει, αφού στο αρχείο της Σχολής εμφανίζεται και πάλι στη Δ΄ ως *ακροατής μηδέν σχεδόν μανθάνων*. Βλ. ΓΑΚ / ΑΖΣ, *ό. π.*, α/α 9/9. Δεν είναι γνωστή η μετέπειτα διαδρομή του. Τα λαογραφικά του ενδιαφέροντα ήλθαν στο φως περίπου στις αρχές του 20ού αιώνα από δημοσιεύσεις ανάλογου υλικού σε εφημερίδες και περιοδικά (π.χ. εφ. *Πύρρος*, περ. *Ηπειρωτική Ψυχή* κτλ. Πρβλ. *Ηπειρωτικά. Ετήσιον Πανηπειρωτικόν Λεύκωμα*, έτος Α΄, 1938, σ. 316-319 [: + Π. Κ. Λαμπρίδης, «Έθιμα Ζίτσας κατά τους γάμους»]).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[*Συλλογή δημοτικών τραγουδιών*, χειρόγραφο, χ. χ.][1], που περιέχει ερωτικά τραγούδια, γαμήλια άσματα της Ζίτσας, τραγούδια της ξενιτιάς, του Λαζάρου και σκωπτικά άσματα[2].

Π. Κ. Λαμπρίδη, *Συλλογή: Διάφορα Άσματα* (μουσικό χειρόγραφο, χ χ.).

Γραμματική της Φωνητικής Μουσικής (χειρόγραφο, χ. χ.).

Ποιήματα εκ διαφόρων περιοδικών. Μουσική Π. Κ. Λαμπρίδου (χειρόγραφο, σελιδαριθμημένο, σσ. 239, χ. χ.).

1915 [Μέρος Έκτον] (χειρόγραφο. Περιέχει επίσης ποιήματα μελοποιημένα από τον Π. Κ. Λαμπρίδη).

Α΄ Ποιηταί [Ε12] (χειρόγραφο, σελιδαριθμημένο, σσ. 341, χ. χ.).

Β΄ Ποιηταί [Ε11] (χειρόγραφο, χ, χ., σσ. 359).

Συλλογή διαφόρων ποιητών. Διαφορά μουσικής υπό Π. Κ. Λαμπρίδη [Ε2] (χειρόγραφο, χ. χ.).

Ανώνυμα και άλλα. Μουσική Π. Κ. Λαμπρίδου [αρ. 16] (χειρόγραφο, χ. χ.).

Συλλογή διαφόρων εντύπων ποιημάτων. Μουσική Π. Κ. Λαμπρίδου [αρ. 17] (χειρόγραφο, χ. χ.).

Συλλογή Βακχικών ασμάτων μετά της μουσικής αυτών υπό Παναγιώτου Κ. Λαμπρίδου. Ζιτσαίου. 1914 [Ε7] (χειρόγραφο).

Η περίπτωση του Λαμπρίδη, ενδεικτική άλλωστε των δυνατοτήτων και της ζωτικότητας της τοπικής κοινωνίας, υποδεικνύει παράλληλα την ανάγκη να επαναπροσδιοριστούν τα όρια της λογιοσύνης και η έρευνα να προσανατολιστεί πιο έντονα στην προσπάθεια να εντοπίσει και να ανασύρει από την αφάνεια έργα πνευματικού μόχθου που η συμβολή τους ενδέχεται να αποδειχτεί ανυπολόγιστης σημασίας. Υπό την έννοια αυτή απαιτείται ειδική μελέτη για την εμπεριστατωμένη αξιολόγηση του έργου του Π. Λαμπρίδη, ενέργεια που ασφαλώς υπερβαίνει τα πλαίσια αλλά και τις δυνατότητες της παρούσας εργασίας.

---

[1] Βλ. Αρχείο Κυριάκου Ιωαννίδη. Πρόκειται για τετράδιο μικρού σχήματος, διαστάσεων 10 Χ 14 cm, με χοντρά εξώφυλλα και πάνινη επένδυση στη ράχη και στις δύο γωνίες του μπροστινού εξωφύλλου (σε σχήμα τριγωνικό). Στο κέντρο του εξωφύλλου υπάρχει ένα κυκλικό σχήμα, όπου πιθανότατα υπήρχε κάποιο σχέδιο και τα αρχικά του κατόχου του εν λόγω σημειωματαρίου. Στις σελίδες του, που δεν είναι αριθμημένες, είναι καταχωρισμένα με το χέρι δημοτικά τραγούδια της περιοχής Κουρέντων του Νομού Ιωαννίνων και ειδικότερα, όπως προκύπτει από συγκεκριμένες καταγραφές και από άλλα έμμεσα στοιχεία, της περιοχής Ζίτσας Ιωαννίνων.

[2] Ειδικότερα, τα περιεχόμενα του τετραδίου / βιβλίου διαρθρώνονται ως ακολούθως:

Το Α΄ μέρος περιλαμβάνει αποκλειστικά ΕΡΩΤΙΚΑ τραγούδια, που φέρουν αρίθμηση από το 1 έως το 280. Το Β΄ μέρος επιγράφεται: *ΤΑ ΕΝ ΖΗΤΣΗ ΓΑΜΗΛΙΑ ΑΣΜΑΤΑ* [δυο φύλλα πριν είναι σχισμένα – έτσι δεν είμαστε σε θέση να γνωρίσουμε αν υπήρχε εκεί κάποια πιο κατατοπιστική επεξηγηματική καταγραφή]. Το Γ΄ μέρος περιλαμβάνει τραγούδια της ξενιτιάς (αριθμ. 1-53). Το Δ΄ μέρος περιέχει *άσματα αδόμενα την ημέραν του Λαζάρου* (αριθμ. 1- 22), ενώ το Ε΄ και τελευταίο μέρος έχει τίτλο *ΑΣΤΕΙΑ* και αποτελείται από 46 τραγούδια. Δυστυχώς το 46° άσμα είναι ημιτελές, γεγονός που δημιουργεί εύλογες υποψίες ότι το Ε΄ μέρος ίσως να περιείχε και άλλα, άγνωστο πόσα, τραγούδια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η συνολική θεώρηση της περιόδου 1778-1913 μας δίνει τη δυνατότητα για μια συμπερασματική αποτίμηση της εκπαιδευτικής λειτουργίας που αναπτύχθηκε στους κόλπους της κοινωνίας της Ζίτσας. Άποψή μας είναι πως η Ζίτσα αποτέλεσε έναν αξιόλογο επαρχιακό εκπαιδευτικό θύλακα, που τα αποτελέσματά του υπερέβησαν τα πλαίσια της τοπικής κοινωνίας, με πολλαπλά ευεργετική επίδραση στην ευρύτερη περιοχή των Κουρέντων και γενικότερα στη μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων. Η ανάπτυξη οργανωμένων εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών, η πληρότητα, η συνέχεια και η διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, τηρουμένων βεβαίως των αναλογιών και λαμβανομένων υπόψη των γενικότερων συνθηκών μέσα στις οποίες εκδηλώθηκε η παιδευτική παρέμβαση, παρέχει σε τελική ανάλυση την εικόνα μιας σφύζουσας εκπαιδευτικής πραγματικότητας με δυναμική υπέρβασης των δυσκολιών και αντιμετώπισης των προκλήσεων της εποχής, που δικαιωματικά αξιώνει την εγγραφή της σε πιο περίοπτη θέση στις δέλτους της εκπαιδευτικής ιστορίας του Ηπειρωτικού χώρου.

Οι ειδικότερες πτυχές αυτής της ανάπτυξης είναι συνοπτικά οι εξής:

1) Ικανοποιητική για την εποχή που δημιουργήθηκε υποδομή, που αφορά στην επιτυχή επίλυση του κτιριακού, στη σύσταση οργανωμένης σχολικής βιβλιοθήκης και στις παρεμβάσεις υποστήριξης προς άπορους και ενδεείς μαθητές.

2) Ανάπτυξη πλήρους σχολικής βαθμίδας στοιχειώδους εκπαίδευσης για τους άρρενες αρχικά μαθητές, κυρίως μετά τη σύσταση της Σχολής των Ταξιαρχών (1813), και ιδιαίτερα μετά την ανοικοδόμηση της λαμπρής αλληλοδιδακτικής σχολής (1858), και πρωτοποριακή αντιμετώπιση της εκπαίδευσης του θήλεος φύλου στη συνέχεια, με την ίδρυση οργανωμένου Παρθεναγωγείου (1872), που συνδυάζει τη γενική μόρφωση με την παροχή πρακτικών / επαγγελματικών εφοδίων (τμήμα υφαντηρίου), σε μια εποχή που η γυναικεία παίδευση στην Ήπειρο αποτελούσε ακόμη το μέγα ζητούμενο. Λήψη μέριμνας και για τα νήπια, έστω και στοιχειωδώς, με την ενσωμάτωση των νηπίων, αρρένων και θηλέων, στο αρρεναγωγείο και το Παρθεναγωγείο αντίστοιχα.

3) Πρώιμη λειτουργία Ελληνικού σχολείου (περί τα μέσα της β΄ δεκαετίας του 19ου αιώνα), του μοναδικού πλήρους και αυτοτελούς στο διαμέρισμα Κουρέντων, και κατ' επέκταση και στα άλλα τμήματα της επαρχίας Ιωαννίνων, με εξαίρεση κοινότητες του Ζαγορίου. Παράλληλη διδασκαλία ανώτερων μαθημάτων κατά περιόδους και στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο, με τη λειτουργία τάξης Ελληνικού σχολείου. Στα πλαίσια αυτά το εκπαιδευτικό δίκτυο της Ζίτσας φαίνεται να υστερεί μόνο σε σχέση με την πόλη των Ιωαννίνων, όπου λειτουργεί το μοναδικό Γυμνάσιο.

4) Επάνδρωση των σχολείων των αρρένων με ικανούς, από την άποψη των τυπικών προσόντων τουλάχιστον, εκπαιδευτικούς, με διαβαθμίσεις επάρκειας βεβαίως, που πάντως οριοθετούνται ως προς το κατώτατο αποδεκτό επίπεδο σε απολυτήριο Σχολαρχείου και μόνο αναφορικά με τους βοηθούς διδασκάλους. Το απολυτήριο της Ζωσιμαίας Σχολής κυριαρχεί ως τίτλος σπουδών, ενώ για μεγάλο χρονικό διάστημα προσφέρουν υπηρεσίες διδάσκαλοι, εγχώριοι και μη, έχοντες τίτλους αποφοίτησης από Διδασκαλείο κυρίως ή και Πανεπιστήμιο. Αντίστοιχη ανάληψη διδακτικού έργου στο Φιλίτειο Παρθεναγωγείο από απόφοιτες του Αρσακείου Αθηνών ή από απόφοιτες (κυρίως) των Παρθεναγωγείων Ιωαννίνων.

5) Ικανοποιητική μισθοδοσία του διδακτικού προσωπικού, σε σχέση πάντοτε με τα δεδομένα του Ηπειρωτικού χώρου. Παρά τα προβλήματα που ενδεχομένως δημιουργούσε η καθυστερημένη καταβολή μισθών από διάφορες αιτίες – άλλωστε ανάλογα φαινόμενα βρίσκονταν στην ημερήσια διάταξη όλων ανεξαιρέτως των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σχολείων, ακόμη και της πόλης των Ιωαννίνων – οι συμβαλλόμενοι με τα σχολεία της Ζίτσας θεωρούνται από τους πιο καλοπληρωμένους στην επαρχία, μαζί με συναδέλφους τους του Ζαγορίου. Όσον αφορά μάλιστα το διευθυντικό προσωπικό του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου η μισθολογική του υπεροχή είναι αναμφισβήτητη, μάλιστα οι αποδοχές του υπερέβαιναν κατά περιόδους ακόμη και τις αντίστοιχες απολαβές των διευθυντριών των Παρθεναγωγείων Ιωαννίνων.

5) Μαζική προσέλευση μαθητών και μαθητριών στις εκπαιδευτικές διαδικασίες, που διατηρείται σταθερή, με τάσεις μάλιστα ανάπτυξης σε γενικές γραμμές, καθ' όλο το παρατηρήσιμο διάστημα. Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη είναι η υψηλή συμμετοχή θηλέων, που ο αριθμός τους πλησιάζει και ενίοτε υπερβαίνει τον αριθμό των αρρένων, παρότι οι άρρενες μαθητές συνολικά καλύπτουν περισσότερες τάξεις, αφού κινούνται σε δύο διαφορετικούς μαθησιακούς κύκλους. Γενικότερες συγκρίσεις αποκαλύπτουν το εύρος αυτής της συρροής και καταφάσκουν στο δυναμικό χαρακτήρα του υπάρχοντος συστήματος.

6) Καλή σε γενικές γραμμές λειτουργία των σχολείων, παρά το γεγονός ότι η μαθησιακή πορεία υπόκειται σε διακυμάνσεις και παρουσιάζει ενίοτε διαταραχές, οφειλόμενες είτε σε εγγενείς αιτίες είτε σε εξωγενείς παράγοντες. Αμεσότερα δείγματα της θετικής αυτής πορείας για το Παρθεναγωγείο παρέχουν οι επιδόσεις των μαθητριών, όπως καταγράφονται σε πρακτικά των ενιαυσίων εξετάσεων της περιόδου 1891-1903, ενώ για τα αρρεναγωγεία η ικανοποιητική συμμετοχή μαθητών από το στοιχειώδη στο σχολειακό και στη συνέχεια στο γυμνασιακό κύκλο μαθημάτων και η επίσης ικανοποιητική πρόσβαση σε ανώτερες ή ανώτατες σχολές αποτελεί έμμεση επιβεβαίωση της αποτελεσματικότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

7) Συμβολή του Φιλίτειου υφαντηρίου στην παροχή πρακτικών δεξιοτήτων, προσανατολισμένων στην ενάσκηση οικιακής βιοτεχνικής δραστηριότητας, με άμεσο αντίκτυπο στην περιορισμένη έστω κάλυψη της εγχώριας ζήτησης σε αντίστοιχα προϊόντα.

8) Καθιέρωση του θεσμού των υποτροφιών που συνέβαλε στην αύξηση των ευκαιριών και για τους ευφυείς μεν, αλλά άπορους και ενδεείς μαθητές, ιδιαίτερα κατά το β΄ μισό του 19ου αιώνα και μέχρι την αποτίναξη του ξενικού ζυγού, διαδικασία που συνεχίστηκε άλλωστε και μεταπελευθερωτικά.

9) Υποβοήθηση του εκπαιδευτικού έργου σε όμορες κοινότητες, για τις οποίες τα σχολεία της Ζίτσας αποτελούσαν ένα είδος προτύπου σύμφωνα με το οποίο προσάρμοζαν τη διδασκαλία τους, και ενεργός ένταξη μιας πληθώρας Ζιτσαίων διδασκάλων, που η εκπαιδευτική υποδομή της Ζίτσας, άμεσα ή έμμεσα, παρήγαγε, στις επάλξεις του καθήκοντος σε περιοχές του ελεύθερου και δούλου Ελληνισμού.

10) Ενίσχυση ευρύτερων πνευματικών διεργασιών στην τοπική κοινωνία και άνοδος του γενικού μορφωτικού δείκτη, που έμμεσα αντανακλάται στη συγκρότηση ιδιωτικών βιβλιοθηκών και στην καλλιέργεια φιλαναγνωστικής τάσης.

Μια τέτοια πορεία ασφαλώς δεν υπήρξε ευθύγραμμη. Η εικόνα που σχηματικά παρουσιάστηκε μοιάζει, και ίσως είναι σε ένα βαθμό, ωραιοποιημένη, ακριβώς γιατί στοχεύει να καταδείξει τις κυρίαρχες τάσεις. Οι λεπτομέρειες, βεβαίως, έχουν κι αυτές τη σημασία τους και είναι συχνά αποκαλυπτικές για δράσεις ή παραλείψεις επιζήμιες στην ανάπτυξη της παιδείας. Αστάθμητοι παράγοντες επέδρασαν επίσης αρνητικά. Άγονος φατριασμός, καταχρήσεις, αντιδικίες, έλλειψη ομογνωμοσύνης ή ασύγγνωστη αβελτηρία των υπευθύνων, οικονομική κρίση ή περιπλοκές στη ροή χρηματοδότησης, ελλείψεις σε εποπτικό υλικό, κακή κατάσταση των κτιρίων, συχνή αλλαγή διδασκάλων και άλλες αιτίες λειτούργησαν ανασταλτικά και παρενέβαλαν ποικίλα προσκόμματα στην κοπιώδη πορεία κατάκτησης της γνώσης. Πού δεν υπήρξαν άλλωστε ανάλογα αρνητικά φαινόμενα; Δεν σπαράχτηκε από ανάλογες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αιτίες και η ίδια η πόλη των Ιωαννίνων; Δεν αντιμετώπισε κρισιακά φαινόμενα παρατεταμένης μάλιστα διάρκειας το άλλης ποιότητας και αντιστάσεων εκπαιδευτικό της σύστημα; Το κρίσιμο ερώτημα επομένως αφορά την αντοχή του συστήματος στο χρόνο και την προοπτική της συνέχειας, γνωρίσματα που το εκπαιδευτικό σύστημα της Ζίτσας απέδειξε με την υπερεκατοντάχρονη συνεχή λειτουργία του ότι διέθετε εν αφθονία.

Μια τέτοια εξέλιξη θα ήταν ασφαλώς ανέφικτη χωρίς τη συνεχή οικονομική στήριξη, ειδικά για μια κοινωνία αγροτικού τύπου όπως η Ζίτσα. Ο ρόλος των μονών της Ζίτσας και των μετοχίων τους στη Βλαχία, ανεξαρτήτως των ενστάσεων και των αιτιάσεων που μπορεί να τους προσάψει κανείς, και της πλειάδας των επιφανών της τέκνων, που συνέχισαν επάξια τη λαμπρή παράδοση της ηπειρωτικής ευποιίας, αναμφίβολα υπήρξε ανυπολόγιστης σημασίας προς αυτή την κατεύθυνση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I.

Έντυπα Βιβλιοθηκών Ζίτσας (Δημόσιων – Ιδιωτικών – Εκκλησιαστικών)

(Κατάλογος καταρτισθείς από Θ. Δ. Κοσμά)

Συντομογραφίες

ΑΓΚ	Βιβλιοθήκη Αναστασίου Γκατζιάνη
ΑΚ	Βιβλιοθήκη Αλέκου Καραμπίνα
ΑΝΖ	Άγιος Νικόλαος Ζίτσας
ΑΤ	Βιβλιοθήκη Αιμίλιου Τσίντζου
ΒΓ	Βιβλιοθήκη Βρασίδα Γύρα
ΒΛ	Βιβλιοθήκη Βούλας Λεοντίδη
ΒΜΓ	Βιβλιοθήκη Μιχαήλ Ι. Γάγαλη
ΓΖ	Βιβλιοθήκη Γυμνασίου Ζίτσας
Γκίνης – Μέξας	Δ. Γκίνης-Β. Μέξας, *Ελληνική Βιβλιογραφία, 1800 – 1863*, τ. Α΄- Γ΄, Αθήνα 1939 – 1957.
ΓΣ	Βιβλιοθήκη Γιώργου Σιάτρα
ΔΜ	Βιβλιοθήκη Δήμου Μπότσιου
Δρούλια – Κόντη	Λ. Δρούλια – Β. Κόντη, *Ηπειρωτική Βιβλιογραφία 1571-1980*, Αθήνα 1984.
ΔΣΖ	Βιβλιοθήκη Δημοτικού Σχολείου Ζίτσας
ΔΦ	Βιβλιοθήκη Δημητρίου Φωλλίδη
ΕΓ	Βιβλιοθήκη Εμμανουήλ Γεωργάτη
ΗΖ	Βιβλιοθήκη Ημιγυμνασίου Ζίτσας
ΙΛ	Βιβλιοθήκη Ιωάννη Λεοντίδη
Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄	Φ. Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα. Βιβλία – Φυλλάδια*, Τόμος πρώτος 1801-1818, Α-θήνα 1997.
ΙΝΧ (ΔΚ)	Βιβλιοθήκη Σπουδαστηρίου Ιστορίας Νεότερων Χρόνων Π. Ι. – Δωρεά Δέσπως Καρβέλη.
ΚΖ	Βιβλιοθήκη Κοινότητας Ζίτσας.
ΛΓ	Βιβλιοθήκη Λάμπρου Γάτσιου
ΜΓ	Βιβλιοθήκη Μιχάλη Γύρα
ΜΚ	Βιβλιοθήκη Μιχάλη Κατσουλίδη
ΜΠΗΖ	Μονή Προφήτη Ηλία Ζίτσας
ΜτΠΖ	Μονή των Πατέρων Ζίτσας
ΝΣ	Βιβλιοθήκη Νικολάου Στύλου
ΝΤ	Βιβλιοθήκη Νικολάου Τάτση
ΠΜΜ	Παναγία Μεγάλου Μαχαλά Ζίτσας
Παπαϊωάννου	Α. Γ. Παπαϊωάννου, «Ελληνικά Παλαιότυπα στις μονές Προφήτη Ηλία και Πατέρων Ζίτσας (Ιωαννίνων)», *Ερανιστής* 14 / 1977, σ. 210-216.
Σάρρος, «Ηπειρωτικαί Ενθυμήσεις»	Δημ. Μ. Σάρρος, «Ηπειρωτικαί Ενθυμήσεις ή Χρονικά Σημειώματα και Επιγραφαί», *ΗΧ* 12 (1937).
ΣΤ	Βιβλιοθήκη Στέφανου Τρίμμη
ΦΔ	Βιβλιοθήκη Φλωρεντίας Δρόσου
ΧΜ	Βιβλιοθήκη Χρήστου Κ. Μαντά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

Α΄. ΒΙΒΛΙΑ – ΦΥΛΛΑΔΙΑ

1. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον*, χ. ά. στ. [αχμε΄] (Πρβλ. Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 1, που το συμπεριλαμβάνει στα παλαιότυπα της ΜΠΗΖ. Πιθανότατα υπήρχε και στη μονή Προφήτη Ηλία άλλο αντίτυπο, χωρίς όμως το προσαρτημένο σ' αυτό Ευαγγελιστάριο, όπως στην περίπτωση του Αγίου Νικολάου, αλλιώς ο Παπαϊωάννου θα το ανέφερε. Δυστυχώς δεν κατέστη δυνατόν να το εντοπίσω, όταν επιχείρησα την προκείμενη καταγραφή. Τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία του εντύπου, όπως τα παραθέτει ο Παπαϊωάννου, είναι: *Ευαγγέλιον* το πάλαι μεν, παρ' Εμμανουήλου του γλυζουνίου, τυπωθέν. νυν δε, παρά Ιωάννου Πέτρου του Πινέλλου, της ίσοις τύποις μετατυπωθέν. Και παρά Θεοφυλάκτου ιερομονάχου του Τζανφουρνάρου επιμελώς διορθωθέν (...) αχμε΄). – ΑΝΖ, (– ΜΠΗΖ*)
2. [Βιβλιοδετημένο μαζί] *Ευαγγελιστάριον* περιέχον την των ευαγγελιστών διαδοχήν πόθεν άρχονται και πού καταλήγουσιν. ... Συντεθέν παρ' Εμμανουήλου του Γλυζωνίου ... Con Privilegio. Ενετίησιν. Παρά Ιωάν. Πέτρῳ τω Πινέλλω [αχμε΄] – ΑΝΖ
3. Γεωργίου του Κεδρηνού, *Σύνοψις Ιστοριών*. Georgii Cedreni *Compendium Historiarum*. Ex versione Guillelmi Xylandri, cum eiusdem Annotationibus. Accedunt huic editioni praeter lacunas item, Ioannes Scylitzes Curopalates, excipiens ubi Cedrenus desinit, nunc primùm Graecè editus, ex Bibliotheca Regia, Parisiis, e Typographia Regia, M.DC.XLVII. – ΛΓ
4. *Ευαγγέλιον* ... παρά Αντωνίου του Πινέλλου τυπωθέν (...) παρά Νικολάου του Γλυκέως μετατυπωθέν (...) αφιερωθέν δε τω (...) μητροπολίτη Φιλαδελφείας Κω Μελετίω τω Χορτακίω. 1671 (σύμφωνα με την καταγραφή του Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 2. Στη δική μας καταγραφή λανθάνει). (– ΜΠΗΖ*)
5. *Ευαγγελιστάριον*... συντεθέν παρ' Εμμανουήλ του Γλυζωνίου. Ν. Γλυκύς, Βενετία, 1671 (σύμφωνα με την καταγραφή του Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 3. Στη δική μας καταγραφή λανθάνει). (– ΜΠΗΖ*)
6. *Βιβλίον του Οκτωβρίου μηνός*, Περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν Ακολουθίαν, Τυπωθέν παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων, Επιμελεία του Κοινού Διορθωτού Νικολάου Βουβουλίου Ιατροσοφιστού. Ενετίησιν, Έτει από της Θεογονίας, αχπγ΄. Con Licenza de' Superiori [κολοβό, μόνο η σελίδα τίτλου σώζεται]. (Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 4). – ΜΠΗΖ
7. *Βιβλίον του Οκτωβρίου μηνός*, Περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν Ακολουθίαν, Τυπωθέν παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων, Επιμελεία του Κοινού Διορθωτού Νικολάου Βουβουλίου Ιατροσοφιστού. Ενετίησιν, Έτει από της Θεογονίας, αχπδ΄. Con Licenza de' Superiori. [κολοβό, σώζεται μόνο η σελίδα τέλους με το τυπογραφικό σήμα του Γλυκύ και τοποχρονολογία έκδοσης. Ο Παπαϊωάννου δεν το αναφέρει]. – ΜΠΗΖ
8. *Λόγοι και Παραινέσεις του οσίου πατρός ημών Εφραίμ του Σύρου*... μεταφρασθέντες ... παρ' Ιεροθέου ... Ιβηρίτου, Ενετίησιν αψκ΄, παρά Αντωνίω τω Βόρτολι. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio 1720. – ΜΓ
9. *Βιβλίον του Ιουλίου μηνός* ... Μετατυπωθέν, και επιμελώς διορθωθέν παρά Κυρίου Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ν. Γλυκύς, Βενετία 1730 (Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 5. Στη δική μου καταγραφή λανθάνει). (– ΜΠΗΖ*)
10. *Βιβλίον του Ιαννουαρίου*, περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν ακολουθίαν. Νεωστί μετατυπωθέν και επιμελώς διορθωθέν παρά Κυρίου Αλέξάνδρου Καγκελλαρίου. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. Ενετίησιν. Έτει από της Θεογονίας. αψλβ΄. Con Licenza de' Superiori, e Priv. [κολοβό, μόνο η σελίδα τίτλου σώζεται]. (Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 6. Ο Παπαϊωάννου αναφέρει 2 αντίτυπα. Δεν μπόρεσα να εντοπίσω ίχνη του δευτέρου). – ΜΠΗΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

11. *Βιβλίον του Φευρουαρίου μηνός*, περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν ακολουθίαν. Νεωστί μετατυπωθέν και επιμελώς διορθωθέν παρά Κυρίου Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. Ενετήσιν. Έτει από της Θεογονίας. αψλβ΄. Con Licenza de' Superiori, e Priv. [κολοβό, μόνο η σελίδα τίτλου σώζεται]. (Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 7). – ΜΠΗΖ
12. *Μην Ιανουάριος* [ακέφαλο]. [Ν. Σάρρος, Βενετία 1740; Πρβλ. Παπαϊωάννου, σ. 211, αρ. 8]. – ΜΠΗΖ
13. *Μην Φευρουάριος* ... Νεωστί μετατυπωθείς και επιμελώς διορθωθείς παρά Κυρίου Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ενετήσιν, 1740. Παρά Νικολάω τω Σάρω. Έτει από της Θεογονίας αψμ΄. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 9). – ΜΠΗΖ
14. *Μην Απρίλιος περιέχων* την πρέπουσαν αυτώ άπασαν ακολουθίαν, Νεωστί μετατυπωθείς και επιμελώς διορθωθείς παρά Κυρίου Αλέξάνδρου Καγκελλαρίου. Ενετήσιν, 1740. Παρά Νικολάω τω Σάρω. Έτει από της Θεογονίας. αψμ΄. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 10). – ΜΠΗΖ
15. *Μην Μάιος* [ακέφαλο – Ν. Σάρρος, Βενετία 1740;]. – ΜΠΗΖ
16. *Μην Ιούνιος* [ακέφαλο – Ν. Σάρρος, Βενετία 1740;]. – ΜΠΗΖ
17. *Μην Ιούλιος* [ακέφαλο – Ν. Σάρρος, Βενετία 1740;]. – ΜΠΗΖ
18. *Μην Οκτώβριος* [ακέφαλο – Ν. Σάρρος, Βενετία 1740;]. – ΜΠΗΖ
19. *Μην Νοέμβριος* [ακέφαλο – Ν. Σάρρος, Βενετία 1740;]. – ΜΠΗΖ
20. *Μην Δεκέμβριος* [ακέφαλο – κολοβό – Ν. Σάρρος, Βενετία 1740;]. – ΜΠΗΖ
21. *Εορτολόγιον* ήγουν Σύναξις των Δοξαστικών, Απολυτικίων, και Κοντακίων σχεδόν πάντων των κατ' έτος Εορταζομένων Αγίων. μετά και των Αναστασίμων της Οκτωήχου, και άλλων τινών ... Τα πάντα μετατυπωθέντα διορθώσει Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ενετήσιν, αψμβ΄. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. – ΜΓ
22. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον*. Νεωστί αναλώμασι και δαπάνη Αντωνίου Βόρτολι μετατυπωθέν και μετά πλείστης επιμελείας διορθωθέν. Και αφιερωθέν τω ποτε Μακαριωτάτω και Σοφωτάτω Πατριάρχη Ιεροσολύμων, Κυρίω, Κυρίω Χρυσάνθω τω Νοταρά. Ενετήσι, 1747. Παρά Νικολάω τω Σάρω. αψμζ΄. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. *1). – ΜΠΗΖ
23. *Ευαγγελιστάριον* ... Συντεθέν παρ' Εμμανουήλου του Γλυζωνίου ... Ενετήσι, 1747. Παρά Νικολάω τω Σάρω. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 215, αρ. *2). – ΜΠΗΖ
24. *Η Καινή Διαθήκη* μετά προσθήκης των Υποθέσεων διά στίχων καθ' έκαστον κεφάλαιον εν τοις Ευαγγελίοις. Προστεθέντος εν τη αρχή και του Πίνακος. Νεωστί μετατυπωθείσα και μετ' επιμελείας διορθωθείσα. Ενετήσι αψνα΄. 1751. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι. Con Licenza de' Superiori. –ΔΣΖ
25. *Μην Αύγουστος* ... Μετατυπωθείς, και επιμελώς διορθωθείς παρά Κυρίου Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ν. Σάρος, Βενετία 1755 (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 11). – ΜτΠΖ
26. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον*. Μετατυπωθέν και μετ' επιμελείας διορθωθέν παρά του Ιεροδιδασκάλου Κυρίου Σπυρίδωνος Μήλια, Ενετήσιν, 1759. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. Con Licenza de' Superiori [κολοβό, μέχρι σ. 104]. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 12). – ΜΠΗΖ
27. *Μηναίον του Απριλλίου* περιέχον ... μετά και της προσθήκης του Τυπικού. Νεωστί μετατυπωθέν και επιμελώς διορθωθέν παρά Γεωργίου Κωνσταντίνου εξ Ιωαννίνων. Ενετήσιν, αψξα΄. 1761. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 13). – ΜΠΗΖ
28. *Μηναίον του Αυγούστου* περιέχον ... Νεωστί μετατυπωθέν, και επιμελώς διορθωθέν παρά του Ιεροδιακόνου Σπυρίδωνος Παπαδοπούλου. Ενετήσιν. Αψος΄. 1776. Παρά Νικολάω τω Σάρω. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 216, αρ. *3). – ΜΠΗΖ
29. *Μηναίον του Οκτωβρίου* περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν ακολουθίαν μετά και της προσθήκης του Τυπικού. αψοζ΄. Ενετήσιν. 1777. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου του εξ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 14). – ΜΠΗΖ

30. *Aristophanis Comoediam Plutum* cum selectis Kusteri, Bergleri, Dukeri, Hemsterhusii, ... Recensuit, ... Ioann. Dieter. Albert. Münter Scholae Cellensis Conrector. Cellae. Sumtibus Rungii et Richteri. MDCCLXXXIIII. – ΑΤ [ΝΞ]
31. *Μηναίον του Αυγούστου* ... νεωστί μετατυπωθέν, και επιμελώς διορθωθέν αψϟβ΄. Ενετίησιν 1792. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. Con Licenza de' Superiori. – ΑΝΖ
32. *Μηναίον του Μαΐου*. Περιέχον την πρέπουσαν ... αψϟε΄. Ενετίησιν, 1795. Εν τη τυπογραφία του ποτε Δημητρίου Θεοδοσίου Νυν δε Πάνου Θεοδοσίου του εξ Ιωαννίνων. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 15). – ΜΠΗΖ
33. *Κυριακοδρόμιον* (έκδ. 1796) (Πρβλ. Σάρρος, «Ηπειρωτικαί Ενθυμήσεις», σ. 120. Στη δική μου καταγραφή λανθάνει]. Ο πλήρης τίτλος είναι: *Κυριακοδρόμιον ήτοι ερμηνεία και μετ' αυτήν ηθική ομιλία εις το κατά πάσαν Κυριακήν εν ταις Αγίαις των Ορθοδόξων Εκκλησίαις αναγιγνωσκόμενον Ευαγγέλιον*, συντεθέν υπό του Πανιερωτάτου Αρχιεπισκόπου Νικηφόρου του πρώην Αστραχανίου και Σταυρουπόλεως, αφιερωθέν δε τη πανσέπτω τετρακτύι των Αγιωτάτων Πατριαρχών υπό του τιμιωτάτου κυρίου Αναστασίου Ζωσιμά του εξ Ιωαννίνων και των αυταδέλφων αυτού ιδία τε αυτών δαπάνη εκδοθέν, ίνα δωρεάν διανεμηθή εν ταις Αγίαις του Θεού Εκκλησίαις. Τόμος Α΄. Εν Μόσχα, εν τω της Κοινότητος Τυπογραφείω παρά Ρηδηγέρω και Κλαυδίω. Έτει 1796. (– ΜΠΗΖ*)
34. Κορνηλίου Νέπωτος, *Βίοι των Εξόχων Ηγεμόνων*. Μεταγλωττισθέντες εκ της Λατινίδος Φωνής Παρά Σπυρίδωνος Βλαντί. Δ. του Φ. Φ. Μετά και σημειώσεων τινών αναγκαίων, αφιερωθέντες δε τη κλεινή Αδελφότητι των Κυρίων Ζωσιμάδων. Έκδοσις πρώτη. Ενετίησι 1801. Παρά Πάνω Θεοδοσίω τω εξ Ιωαννίνων. Con Licenza de' Superiori. – ΒΛ
35. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον* Εις τάξιν Ενεχθέν υπό του ποτέ μακαριωτάτου Πατριάρχου Ιεροσολύμων Χρυσάνθου Νοταρά. Εις χρήσιν της Αγίας Καθολικής και Αποστολικής Ανατολικής Εκκλησίας. αωα΄. Ενετίησι, 1801. Παρά Πάνω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων. Superiorum permissu. (Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄ 1801. 22. Ο Παπαϊωάννου δεν το αναφέρει). – ΜτΠΖ
36. *Ευαγγελιστάριον* ... Συνταχθέν παρά Εμμανουήλ του Γλυζωνίου. Επανορθωθέν τε Προτροπή του ποτέ μακαριωτάτου Ιεροσολύμων Πατριάρχου Κυρίου Χρυσάνθου. Βενετία, Π. Θεοδοσίου 1801. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 16). – ΜτΠΖ
37. *Θέατρον Πολιτικόν*. Μεταγλωττισθέν εκ της λατινικής εις την ημετέραν απλήν διάλεκτον παρά του Υψηλοτάτου και Σοφωτάτου Αυθέντου της Ουγγροβλαχίας Νικολάου του Μαυροκορδάτου, Νυν εκ τρίτου τύποις εκδοθέν. αωβ΄. Ενετίησι 1802. Παρά Πάνω Θεοδοσίω τω εξ Ιωαννίνων. Con Licenza de' Superiori . – ΒΛ
38. *Τύχαι Τηλεμάχου υιού του Οδυσσέως* συντεθείσαι μεν γαλλιστί παρά του σοφωτάτου κυρίου Φραγκίσκου Σαλινιάκ δε λα Μόττε Φενελόν. Μεταφρασθείσαι δε παρά Δημητρίου Παναγιώτου του Γοβδελά, τόμος δεύτερος, Ενετίησιν 1803 αωγ΄ παρά Πάνω Θεοδοσίω τω εξ Ιωαννίνων. – ΜΓ
39. *Ομήρου Οδύσσεια συν τοις Σχολίοις ψευδεπιγράφοις Διδύμου*. Δαπάνη αδρά της των ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ ΓΕΝΝΑΙΑΣ ΑΥΤΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ. Επιστασία δε και διορθώσει Σπυρίδωνος Βλαντή. Τόμος Δεύτερος. Ενετίησιν, εν τη τυπογραφία Νικολάου Γλυκύ. 1803. – ΕΓ
40. *Στοιχεία Φιλοσοφίας*, Υπό Φραγγίσκου Σοαυίου, Βασιλικού Διδασκάλου. Μεταφρασθέντα εις την ημετέραν παρά Γρηγορίου Ιεροδιακόνου. Επιστασία Σπυρίδωνος Βλαντή. Τόμος Πρώτος. Ενετίησιν 1804. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. [Πρόκειται για ψευδότιτλο. Ο ακριβής τίτλος της σειράς (τόμοι Α΄- Δ΄), που μάλλον ολοκληρώθηκε το 1806 – πρβλ. σχετικά με προβλήματα χρονολόγησης της έκδοσης Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄, σ. 118, 1804. 72 – είναι: *Στοιχεία Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής*, Νεωτέρα τινί Μεθόδω συνταχθέντα εις την Ιταλικήν Διάλεκτον υπό Φραγγίσκου Σοαυίου Κληρ. Κανονικ. Σομ. Βασιλικού Διδασκάλου. Μεταφρασθέντα μεν εις την ημετέραν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διάλεκτον παρά Γρηγορίου Ιεροδιακόνου Κωνσταντά του Μηλιώτου Εις χρήσιν των αυτού Μαθητών. Νυν δε πρώτον τυπωθέντα χάριν των Φιλολόγων, συνδρομή Φιλοτίμων Ελλήνων, ών τα ονόματα καταγράφονται εν τω Δ΄ τόμω. Επιστασία Σπυρίδωνος Βλαντή. Ενετίησιν 1804. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. Con regia approvazione (Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. *298. Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄ 1804. 69). – ΒΛ

41. *Στοιχεία Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής* - - - υπό Φραγγίσκου Σοαυίου - - - Ενετίησιν 1804. [Ψευδότιτλος: *Στοιχεία Φιλοσοφίας*, Τόμος Δεύτερος] (Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. *298. Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄ 1804. 70). – ΒΛ
42. *Στοιχεία Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής* - - - υπό Φραγγίσκου Σοαυίου - - - Ενετίησιν 1804. [Ψευδότιτλος: *Στοιχεία Φιλοσοφίας*, Τόμος Τρίτος] (Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. *298. Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄ 1804. 71). – ΒΛ
43. *Γνώμαι και Σκέψεις Ηθικαί του κυρίου Φραγκίσκου Δουκός De la Rochefoucauld*, εκ της Γαλλικής υπό Στεφάνου Ιωάννου Χ. Μόσχου μεταφρασθείσαι. Εν Βιέννη 1804. Εν τη Τυπογραφία Ιωάννης Σχραίμβλ. – ΜΓ
44. *Λεξικόν των ενδόξων ανδρών των εν τη Ιστορία του Ευτροπίου* συνερανισθέν και τύποις εκδοθέν παρά Νεοφύτου Δούκα , Τόμος 2^{ος}, Βιέννη 1807 παρά Ιωάννα Σχραίμβλ. – ΜΓ
45. *Σειράς στοιχειώδους των μαθηματικών και φυσικών πραγματειών* εκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθεισών, υπό Κ. Μ. Κούμα Λαρισσαίου. Τόμος έκτος περιέχων την Αερολογίαν, τα Οπτικά, τα Κατοπτρικά, τα Διοπτρικά, την Πυρολογίαν και τα περί της Ηλεκτρικής ύλης. Εν Βιέννη της Αυστρίας. Εκ της τυπογραφίας Γεωργίου Βενδώτου. ΑΩΖ΄. – ΕΓ
46. *Κυριακοδρόμιον* ήτοι Ερμηνεία ... συντεθέν υπό του Πανιερωτάτου Αρχιεπισκόπου Νικηφόρου ... Τόμος Β΄. Εν Μόσχα. Εν τω της Κοινότητος τυπογραφείω. Έτει 1808. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 17). – ΜΠΗΖ
47. *Πολυαίνου Στρατηγημάτων βίβλοι οκτώ*. Φιλοτίμω δαπάνη των Αδελφών Ζωσιμάδων, παιδείας ένεκα των την Ελάδα φωνήν διδασκομένων Ελλήνων. Εν Παρισίοις, εκ της τυπογραφίας Ι. Μ. Εβεράρτου, ΑΩΘ. – ΒΓ
48. *Λεξικόν Γαλλικής Γλώσσης* παρά Γρηγορίου Γ. Ζαλίκογλου Θεσσαλονικέως. Εν Παρισίοις. Παρά τυπογράφω, Ι. Μ. Εβεράρτω. 1809. – ΒΛ
49. Ανθίμου Γαζή, *Λεξικόν Ελληνικόν προς χρήσιν των περί τους παλαιούς συγγραφείς ενασχολουμένων*. Έκδοσις Πρώτη. Επιστασία και διορθώσει Σπυρίδωνος Βλαντή. Τόμος Πρώτος. Α – Θ. Εν Βενετία, τύποις Μιχαήλ Γλυκύ του εξ Ιωαννίνων. ΧΗΗΗΗΠΙΙΙ. 1809. – ΕΓ
50. *Των Αγίων Αποστόλων αι Πράξεις και Επιστολαί* Επ' Εκκλησίας καθ' εκάστην κηρυττόμεναι. Μετά προσθήκης πολλών Επιστολών και των Προκειμένων εκάστης ημέρας. Έκδοσις Πρώτη. Ενετίησιν. Παρά Πάνω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων. 1810. – ΓΣ
51. *Βόσπορος εν Βορυσθένει*. – Ο νους πλανώμενος ανακρίνει, και διακρίνει και προνοεί. πότε προσκρούει μεν εν ώ κρίνει, Πότε δ' ορθώς και κατανοεί. – Εν Μόσχα. Εν τω της κοινότητος Τυπογραφείω. 1810. – ΕΓ
52. *Λόγοι των Αττικών Ρητόρων* ... επεξεργασθέντες δε και εκδοθέντες υπό Νεοφύτου Δούκα εις τόμους δέκα. *Δημοσθένης*, τόμος τρίτος. Εν Βιέννη της Αουστρίας, εκ της τυπογραφίας Ιωάν. Βαρθ. Σβεκίου πρώην Βενδώτου. 1812. – ΜΓ
53. *Λόγοι των Αττικών Ρητόρων* - - - υπό Νεοφύτου Δούκα εις τόμους δέκα. *Δημοσθένους Λεξικόν*, τόμος έκτος, εν Βιέννη της Αουστρίας, εκ της τυπογραφίας Αντωνίου Χαϋκούλ. 1813. – ΜΓ
54. *Εγκυκλοπαιδεία Ελληνικών Μαθημάτων, Γραμματικής, Ρητορικής, και Ποιητικής* ... συντεθείσά τε και συλλεγείσα παρά Στεφάνου Κομμητά του εκ Φθίης. Τόμος Τέταρτος ... αωιγ΄ 1813. Εν Βιέννη της Αουστρίας [Ψευδότιτλος: *Εγκυκλοπαιδείας Ελληνικών Μαθημάτων Γραμματικής, Ρητορικής, και Ποιητικής της παρά Στεφάνου Κομμητά του εκ Φθίης. Τόμος Τέταρτος*] (Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 752. Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄ 1813. 15). – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

55. *Εγκυκλοπαιδεία Ελληνικών Μαθημάτων - - -* παρά Στεφάνου Κομμητά του εκ Φθίης. Τόμος Δέκατος ... αωιδ΄ 1814. Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εκ της τυπογραφίας Ιωάν. Βαρθ. Τζβεκίου πρώην Βενδώτου [Ψευδότιτλος: *Εγκυκλοπαιδείας Ελληνικών Μαθημάτων Γραμματικής, Ρητορικής, και Ποιητικής της παρά Στεφάνου Κομμητά του εκ Φθίης. Τόμος Δεκατος*] (Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 804. Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄ 1814. 28). – ΜΓ
56. *Επιτομή Ιστορίας της Ελλάδος.* Συνερανισθείσα μεν εκ διαφόρων συγγραφέων υπό Γρηγορίου Παλιουρίτου Διδασκάλου του εν Λιβόρνω Ελληνομουσείου. Προσφωνηθείσα δε τη πανεντίμω Αδελφότητι των εν αυτή τη πόλει Ορθοδόξων Ελλήνων. Έκδοσις Δευτέρα, επιθεωρηθείσα παρά του συγγραφέως. Τόμος Πρώτος. Επιστασία και διορθώσει Σ. Β. Εν Βενετία. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. 1815 (Πρβλ. Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄, 1815. 40, σ. 421. – Γκίνης – Μέξας, αρ. 850). – ΕΓ
57. *Λεξικόν της Ιταλικής Γλώσσης* συντεθέν παρά Σπυρίδωνος Βλαντή νυν δε τρίτον παρ' αυτού πλουτισθέν διά προσθήκης περίπου δεκακισχιλίων λέξεων. Εν Βενετία παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. 1815. – ΕΓ
58. *ΦΟΙΝΙΞ ήτοι Διάλογοι και Επιστολαί* εις χρήσιν των νέων εν τοις Γυμνασίοις υπό Νεοφύτου Δούκα, Βιέννη, εν τη τυπογραφία Ιοάννου Σνύρερ. 1815. – ΜΓ
59. *Farmacopoea Generale.* Ossia Dizionario... Ultima Edizione. Palermitana. Riveduta dall' Autore e notabilmente accresciuta aggiuntavi la Materia Medica. Delle Sostanze Vegetabili e Animali di L. V. Brugnatelli. ... Tomo I. Palermo 1816. Dalla Tipografia di Francesco Abbate. Qu. Domenico. [Πρβλ. Ηλιού, *ΕΒ*, Α΄, 1818. 99. – Γκίνης – Μέξας, αρ. 1106: *Φαρμακοποιΐα Γενική ... Μάλιστα εκ του σοφού χυμικού Βρουνιατέλου Συνερανισθείσα παρά του Σοφολογιωτάτου Διδασκάλου και Ιατρού Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού*...Εν Κωνσταντινουπόλει 1818 – η μετάφραση από τα Ιταλικά. Βλ. σχόλια του Ηλιού, *ό. π.*] – ΕΓ
60. *Farmacopoea Generale - - -* di L. V. Brugnatelli *- - -* Tomo II. Palermo 1816. – ΕΓ
61. *Farmacopoea Generale - - -* di L. V. Brugnatelli *- - -* Tomo III. Palermo 1816. – ΕΓ
62. *Προδιοίκησις εις τον Ερμήλον ή Δημοκριθηράκλειτον* Μιχαήλου του Περδικάρι Ιατρού περιέχουσα την Απολογίαν του Ποιητού, την Αλληγορίαν του ποιήματος και την Είδησιν διά την άτακτον έκδοσιν του Ερμήλου, 1817 [ετυπώθη εν Βιέννη]. – ΙΝΧ (ΔΚ)
63. *Διδασκαλία Γαλλικής διαλέκτου και ορθογραφίας διά κανόνων, εις εικοσιτέσσαρα μαθήματα ή Γαλλική Γραμματική ...* υπό Μ. Φουρνιέρου Σχολάρχου. Μετηνέχθη δε εις την καθομιλουμένην ημών χάριν των φιλομούσων ομογενών υπό Ζ. Μ. Εν Βιέννη της Αουστρίας εν τη τυπογραφία του Ιωάννου Βαρθ. Τζβεκίου 1823 [κολοβό]. – ΜΓ
64. *Homeri Odyssea.* Tomus I. Rhapsodia I – XII. [Lipsiae 1826]. – ΒΛ
65. *Homeri Ilias.* Tomus II. Rhapsodia XIII – XXIV. Lipsiae 1826. – ΒΛ
66. *Η Καινή Διαθήκη* του Κυρίου και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού δίγλωττος τουτέστι Γραικική και Αλβανητική, μέρος δεύτερον. Κορφοί, εν τη τυπογραφία της Διοικήσεως, 1827 [Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 1671. Ωστόσο οι Γκίνης – Μέξας δεν αναφέρουν 1° και 2° μέρος, αλλά παρουσιάζουν το βιβλίο ενιαίο]. – ΜΓ
67. *Στοιχεία Αριθμητικής* εκ διαφόρων συγγραφέων ερανισθέντα και συντεθέντα παρά του Ιερολογιωτάτου Κυρίου Αγαπίου Ρήγα του εκ πόλεως Πάργης αωκζ΄, εν Βενετία 1827 παρά Μιχ. Γλυκεί του εξ Ιωαννίνων. – ΜΓ
68. *Λεξικόν Ελληνικόν κατά το του Πασσοβίου* υπό Πέτρου Χ. Βέρου και Ιωάννου Μ. Ιαννούλη, τόμος πρώτος Α-Ι, εν Μονάχω της Βαυαρίας, εκ της τυπογραφίας Καρόλου Βολφίου, αωκθ΄. – ΜΓ
69. *Η Καινή Διαθήκη ...*, εν Λόνδρα αωκθ΄. – ΜΓ
70. Μέρος πρώτον . *Απλούν Αλφαβητάριον διά τα παιδία* , έκδ. Τρίτη , εν Ανδοβηρία της Αμερικής 1831. – ΜΓ
71. *Αγιασματάριον Μέγα ήγουν εκλογή των χρησιμωτέρων τοις ιερεύσιν Ακολουθιών και ευχών και άλλων πλείστων εκ του Μεγάλου Ευχολογίου.* Νέα έκδοσις. Εν Βενετία παρά Φραγκίσκω τω Ανδρεόλα. 1831. – ΜΓ
72. *Trattato Ascoltazione Mediata e delle Malattie dei Polmoni e del Cuore* del Sig. R. C. [;] Laennec. Tradugione ... dal Sig. D. Angiulo Modigliani. Tomo I. Livorno, 1833. – ΔΦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

73. *Ανατροπή της θρησκείας των Εβραίων και των εθίμων αυτών* ...υπό Ιωάννου Γεωργίου. Εν Κων/πόλει, εν τω Πατριαρχικώ τυπογραφείω. 1834. – ΜΓ
74. *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης τρίτομον* εκδοθέν μεν το πρώτον υπό Αρχιμανδρίτου Ανθίμου Γαζή, ... Αφιερωθέν εις την Αυτού Μεγαλειότητα τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα τον Α΄, και εκδοθέν επιστασία, επιμελεία και δαπάνη Κωνσταντίνου Γκαρπολά του Ολυμπίου και Χριστοδούλου Ματακίδου του Σαμίου, Τόμος Πρώτος Α-Ε, εν Βιέννη της Αυστρίας, εκ της τυπογραφίας Αντωνίου Χάϋκουλ, 1835. – ΜΚ
75. *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης τρίτομον* - - - Ανθίμου Γαζή - - - Τόμος Δεύτερος Ζ-Π, εν Βιέννη της Αυστρίας, εκ της τυπογραφίας Αντ. Μπένκο (πρότερον Χάϋκουλ), 1836. – ΜΚ
76. *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης τρίτομον* - - - Ανθίμου Γαζή - - - Τόμος Τρίτος Ρ-Ω, εν Βιέννη της Αυστρίας, εκ της τυπογραφίας Αντ. Μπένκο (πρότερον Χάϋκουλ), 1837. – ΜΚ
77. *Ο Υπάλληλος*. Κωμωδία Γ΄. Εις πέντε Πράξεις. Συντεθείσα υπό Μ. Χουρμούζη. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Αγγέλου Αγγελίδου οδός Αιόλου. 1836. – ΕΓ
78. *Συμβουλή τριών Επισκόπων επισταλθείσα κατά το 1553 έτος προς τον Πάπαν Ιούλιον τον τρίτον*. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρ. Κορομηλά, 1836. – ΕΓ
79. *Aventures de Voyage, tableaux, Récits et Souvenirs Du Levant* par Alphonse Koper. Tome premier. Bruxelles et Leipzig 1837. – ΜΓ
80. *Γεωγραφία* εκτεθείσα μεν γαλλιστί υπό Αδριανού Βάλβι, ερμηνευθείσα δε διά χρήσιν των Ελλήνων υπό Κ. Μ. Κούμα, μετά δε την αυτού αποβίωσιν αναθεωρηθείσα και με την γ΄ έκδοσιν του γαλλικού πρωτοτύπου παραβληθείσα, εξεδόθη επιστασία και διορθώσει των αυταδέλφων Δ. και Ν. Αργυριάδων, Τόμος Πρώτος. Εν Βιέννη της Αουστρίας, εκ της τυπογραφίας Αντ. Μπένκο (πρώην Αϋκούλ),1838. – ΜΓ
81. *Γεωγραφία* - - - υπό Ανδρ. Βάλβι - - - υπό Κ. Μ. Κούμα - - - Τόμος Δεύτερος με τον χάρτην της Ευρώπης. Εν Βιέννη της Αουστρίας, εκ της τυπογραφίας Αντ. Μπένκο (πρώην Αϋκούλ), 1838. – ΜΓ
82. *Γεωγραφία* - - - υπό Ανδρ. Βάλβι - - - υπό Κ. Μ. Κούμα - - - Τόμος Τρίτος, εν Βιέννη της Αουστρίας 1839 [Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 2936. Αναφέρουν όμως ως χρονολογία έκδοσης το έτος 1838]. – ΜΓ
83. *Γεωγραφία* - - - υπό Ανδρ. Βάλβι - - - υπό Κ. Μ. Κούμα - - - Τόμος Τέταρτος, Βιέννη της Αουστρίας 1839. – ΜΓ
84. *Εγκυκλοπαιδεία Ελληνικών Μαθημάτων*, Συλλεγείσα εκ των αρίστων Ελλήνων συγγραφέων και ποιητών μετά των αναγκαίων υποσημειώσεων, παρά Στεφάνου Κομμητά. Νυν δε το δεύτερον εκ των λαμπροτέρων εκδόσεων επιδιορθωθείσα, και με πολλάς προσθήκας τεμαχίων, και ολοκλήρων λόγων, ποιητών και λογογράφων, αναγκαιούντων εις την παράδοσιν της Ελληνικής γλώσσης, επαυξηθείσα, εκδίδεται εις τόμους δέκα, υπό Κωνσταντίνου Γκαρπολά. Τόμος Πρώτος. Έκδοσις Δευτέρα. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας του εκδότου Κ. Γκαρπολά. 1839. [2 αντίτυπα] – ΕΓ
85. *Εγκυκλοπαιδεία Ελληνικών Μαθημάτων* - - - παρά Στεφάνου Κομμητά. Έκδοσις Δευτέρα. Τόμος Τρίτος. Εν Αθήναις ...1839. – ΕΓ
86. *Τριώδιον Κατανυκτικόν* περιέχον άπασαν την ανήκουσαν αυτώ ακολουθίαν της Αγίας και Μεγάλης Τεσσαρακοστής ... Εξ αρίστων εκδόσεων επιμελώς διορθωθέν και νεωστί εκδοθέν. Εν Βενετία, εκ της Ελληνικής Τυπογραφίας του Φοίνικος, 1839. – ΑΝΖ
87. *Λεξικόν Επίτομον της Ελληνικής γλώσσης* συντεθέν μεν υπό Σκαρλάτου Δ. του Βυζαντίου ... εκδοθέν δε δαπάνη Ανδρέου Κορομηλά του Αθηναίου. Αθήνησιν, εκ της τυπογραφίας του αυτού Ανδρέου Κορομηλά, 1839. – ΝΣ
88. *Εγκόλπιον των Ιατρών ήτοι Ιατρική Πρακτική* ... παρά του Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού ... Τόμος Δεύτερος. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Αγγ. Αγγελίδου βελτιωμένη και ηυξημένη, 1840 (Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 3289, όπου όμως αναφέρεται μόνο ο πρώτος τόμος). – ΕΓ
89. *Εγκόλπιον των Ιατρών ήτοι Ιατρική Πρακτική*... συνερανισθείσα εκ διαφόρων σοφών Ιατρών, και προεξηγηθείσα εις το εν Αθήναις πρώην Επιστημονικόν Σχολείον παρά του Αρχιμανδρίτου και Ιατροδιδασκάλου Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού... Τόμος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δεύτερος. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Αγγέλου Αγγελίδου κατά την οδόν Ερμού παρά τη Καπνικαρέα. 1840. – ΕΓ

90. *Εγκυκλοπαιδεία Ελληνικών Μαθημάτων,* Συλλεγείσα εκ των αρίστων Ελλήνων συγγραφέων και ποιητών μετά των αναγκαίων υποσημειώσεων παρά Στεφάνου Κομμητά. Νυν δε το δεύτερον εκ των λαμπροτέρων εκδόσεων επιδιορθωθείσα, και με πολλάς προσθήκας τεμαχίων και ολοκλήρων λόγων ποιητών και λογογράφων, αναγκαιούντων εις την παράδοσιν της Ελληνικής γλώσσης, επαυξηθείσα, εκδίδεται εις τόμους δέκα υπό Κωνσταντίνου Γκαρπολά. Τόμος Πέμτος. Έκδοσις Δευτέρα. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας του εκδότου Κ. Γκαρπολά, 1840. – ΕΓ

91. Νικηφόρου Θεοτόκου του Αστραχανίου και Σταυρουπόλεως Αρχιεπισκόπου *Κυριακοδρόμιον* ... Εξεδόθη πρώτον μεν εν Μόσχα κατά το 1808 ... Νυν δε το δεύτερον εκδίδοται υπό του φιλογενεστάτου Νικολάου Ζωσιμά, Τόμος Πρώτος, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1840 [κολοβό, υπάρχουν μόνο η σελίδα τίτλου και ο πίνακας περιεχομένων]. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 18). – ΜΠΗΖ

92. *Ο Πρωθυπουργός και ο Ατίθασσος ποιητής,* Δράματα πολιτικά υπό Αλεξ. Σούτσου, εν Βρυξέλλαις 1843. – ΜΓ

93. *Τοξικολογία. Εγχειρίδιον διά Ιατρούς, Φαρμακοποιούς, Δικαστικούς και Αστυνομικούς υπαλλήλους* παρά Ξαυερίου Λάνδερερ... Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Κ. Αντωνιάδου, οδός Ερμού άνω της Καπνικαρέας, 1843. – ΕΓ

94. *Στοιχεία της Γεωγραφίας κατά νέαν μέθοδον.* Έκδοσις Δευτέρα. Εν Σμύρνη, εκ της τυπογραφίας Γ. Γριφφίτου, 1843. – ΕΓ

95. *Στοιχεία Γαλλικής Γραμματικής* ... Συνταχθέντα μεν υπό Α. Σαμουρκάση ... Εκδοθέντα δε επιμελεία και δαπάναις Ανδρέου Κορομηλά. Προς χρήσιν των Ελληνικών Σχολείων και των σπουδαστών της Γαλλικής Γλώσσης. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Α. Κορομηλά, κατά την οδόν Ερμού αριθ. 215. 1843 [Τιμάται δραχ. 3:50]. – ΔΜ

96. *Μηναίον του Ιαννουαρίου* ... Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843 (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 19. Δεν εντοπίστηκε κατά την έρευνά μου στη ΜΠΗΖ). (– ΜΠΗΖ*), – ΜτΠΖ

97. *Μηναίον του Φεβρουαρίου* ...εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843 (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 20). – ΜΠΗΖ, – ΜτΠΖ

98. *Μηναίον του Μαρτίου* περιέχον την πρέπουσαν αυτώ ... μετά και του Τυπικού ... Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843. (Παπαϊωάννου, σ. 212, αρ. 21). – ΜΠΗΖ, – ΜτΠΖ

99. *Μηναίον του Απριλλίου* περιέχον την πρέπουσαν αυτώ ακολουθίαν ... Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 22). – ΜΠΗΖ

100. *Μηναίον του Μαΐου* ... Εν Κωνσταντινουπόλει. Εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843. (Ο Παπαϊωάννου δεν το αναφέρει). – ΜΠΗΖ

101. *Μηναίον του Ιουνίου* ... Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 23). – ΜΠΗΖ

102. *Μηναίον του Ιουλίου* ... Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843 (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 24). – ΜτΠΖ

103. *Μηναίον του Σεπτεμβρίου* περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν ακολουθίαν μετά και του Τυπικού ... Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 25). – ΜΠΗΖ, – ΜτΠΖ

104. *Μηναίον του Νοεμβρίου* περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν ακολουθίαν μετά και του Τυπικού ... Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1843. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 26). – ΜΠΗΖ

105. *Η Καινή Διαθήκη του Κυρίου και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού,* Παραφρασθείσα εις την καθομιλουμένην γλώσσαν. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου η Μνημοσύνη Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως. 1844. – ΔΦ

106. *Βίος Πράξεις και Κατορθώματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου του Μακεδόνος.* Συνερανισθείς εκ των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και εξηγηθείς εις το νεοελληνικόν, ... Νυν το πρώτον τύποις εξεδόθη, προς όφελος των φιλομούσων Ελλήνων. Υπό του

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αρχιμανδρίτου και Ιατροδιδασκάλου Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού και Ιππότου του βασιλικού τάγματος του Σωτήρος. Εν Αθήναις 1846. – ΔΦ

107. *Πίναξ χωρογραφικός της Ελλάδος περιέχων τα ονόματα, τας αποστάσεις και τον πληθυσμόν των Δήμων, Πόλεων, Κωμοπόλεων και Χωρίων Ερανισθείς εκ διαφόρων επισήμων εγγράφων της Β. Κυβερνήσεως και εκδοθείς υπό Ι. Δ. Σταματάκη.* Εν Αθήναις εκ της τυπογραφίας Γ. Βλασσαρίδου 1846. – ΜΓ

108. *Εκλογάριον Γραικικόν* εις χρήσιν των πρωτοπείρων της απλής Διαλέκτου συλλεχθέν υπό Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως. Εν Πέστη της Ουγγαρίας 1847. – ΒΛ

109. *Πραγματεία Αλγέβρας* Συνταχθείσα μεν επί τη βάσει των του Βουρδώνος Στοιχείων, συμπληρωθείσα δε και επί το μεθοδικώτερον επεξεργασθείσα υπό Σπυρίδωνος Μανάρη Καθηγητού των μαθηματικών επιστημών. Τόμος Α΄. *Στοιχεία Αλγέβρας.* Εν Αθήναις. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως (Παρά τη Πύλη της Αγοράς). 1847. – ΔΦ

110. *Εγχειρίδιον Επιστολών* εκδοθέν υπό του Αρχιδιακόνου κ. Μελετίου Οικ. Θεοφιλίδου του εκ Θεσσαλονίκης ... Εκ της Πατριαρχικής του Γένους Τυπογραφίας. Τω 1847 έτος. – ΔΦ

111. *Λόγοι Ψυχωφελείς εις το Σωτήριον Πάθος και εις την Ένδοξον Ανάστασιν του Κυρίου Ημών Ιησού Χριστού.* συντεθέντες παρά Αθανασίου Ιερομονάχου Βαρούχα του Κρητός εις σωτηρίαν των πιστών νυν δε επιμελώς διορθοθέντες υπό Πολυχρονίου Φιλιππίδου. Εν Βενετία, εκ της Ελληνικής τυπογραφίας Νικολάου Γλυκή, 1848. – ΜΓ

112. *Ερμηνεία του ελληνικού εμπορικού δικαίου* υπό Γ. Α. Ράλλη, τακτ. Καθηγ. του εμπορ. δικαίου εν τω Πανεπ. Όθωνος, τόμος πρώτος, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, 1848. – ΒΓ

113. *Ανθρωπολογία σωματολογική και ψυχολογική* (εις χρήσιν Γυμνασίων) υπό Ν. Χορτάκη, Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρ. Κορομηλά, 1848. – ΕΓ

114. *Ερμηνεία του Ελληνικού Εμπορικού Δικαίου* υπό Γ. Α. Ράλλη, τόμ. Β΄, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, 1849. – ΒΓ

115. Δημοτικά άσματα. *Ο άγνωστος αυτόχειρ* και *Τα πάθη* υπό Σ. Ε. Λοβέρδου, τόμος πρώτος. Εν Κεφαλληνία. Εκ του τυπογραφείου η Σάλπιγξ. 1849. – ΙΝΧ (ΔΚ)

116. *Δοξαστάριον* ... τόμος Α΄. [Εν Κων/πόλει, τύποις Ν. Δ. Κάστρου, 1850]. [Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 4916]. – ΕΓ

117. *Δοξαστάριον* ... τόμος Β΄. [Εν Κων/πόλει, τύποις Ν. Δ. Κάστρου, 1850]. [Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 5151]. – ΕΓ

118. *Γαδάρου Λύκου και αλουπούς Διήγησις Χαρίεις.* Νεωστί μετατυπωθείσα, και μετ' επιμελείας διορθωθείσα, εν Βενετία, εκ της Ελληνικής τυπογραφίας του Αγίου Γεωργίου, 1850. – ΜΓ

119. *Ψυχολογία προς διδασκαλίαν των παίδων* υπό Θ. Χ. Γαλλαουδέτου, μεταφρασθείσα εκ του αγγλικού και επιθεωρηθείσα παρά τινος μέλους της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, εξεδόθη δαπάναις Ανδρ. Κορομηλά, μέρος πρώτον, εν Αθήναις 1851. – ΜΓ

120. *Στοιχεία Γαλλικής Γραμματικής* ... υπό Α. Σαμουρκάση εκδοθέντα δε επιμελεία και δαπάναις Ανδρ. Κορομηλά, έκδ. Γ΄ επηυξημένη, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρ. Κορομηλά, 1851. – ΜΓ

121. *Πανδέκτη της ιεράς εκκλησιαστικής υμνωδίας του όλου ενιαυτού* εκδοθείσα υπό Ιωάννου Λαμπαδαρίου και Στεφάνου Α. Δομεστίκου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας. Τόμος 4. Φυλλάδιον 1. Περιέχων όλα τα μαθήματα της Ιεράς Λειτουργίας. Εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου. αωνά. – ΕΓ

122. *Επιτομή Ελληνικής Μυθολογίας* εκ διαφόρων συγγραφέων ερανισθείσα υπό Κων/νου Κοντογόνου καθηγητού. Το τέταρτον νυν αναθεωρηθείσα και διορθωθείσα υπό του συγγραφέως, εκδίδοται δαπάνη Α. Κορομηλά. Εν Αθήναις, εκ της Τυπογραφίας Ανδρ. Κορομηλά. 1852. – ΜΓ

123. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον* ... τη εγγράφω αδεία της Αγίας και Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, Βενετία. [Εκ της Ελληνικής Τυπογραφίας του Φοίνικος]. 1852. – ΑΝΖ

124. *Μηναίον του Απριλίου* περιέχον την πρέπουσαν ... μετά της προσθήκης του Τυπικού ... διορθωθέν και, ως ήν δυνατόν, εξακριβωθέν υπό Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του Ιμβρίου. Έκδοσις Δευτέρα αναθεωρηθείσα υπό του αυτού ... επιστασία τυπογραφική Ιωάννου και Σπυρίδωνος των αυταδέλφων Βελουδών. Εν Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου, 1852. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 27). – ΜΠΗΖ

125. *Μηναίον του Ιουλίου* περιέχον την πρέπουσαν ... μετά της προσθήκης του Τυπικού ... διορθωθέν και, ως ήν δυνατόν, εξακριβωθέν υπό Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανού του Ιμβρίου. Έκδοσις Δευτέρα αναθεωρηθείσα υπό του αυτού ... επιστασία τυπογραφική Ιωάννου και Σπυρίδωνος των αυταδέλφων Βελουδών. Εν Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου, 1852. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 28). – ΜΠΗΖ

126. *Thucydide Histoire de la Guerre du Peloponnese*, Traduction Nouvelle par CH. ZEVORT, tom. Premier, Paris 1852. – ΒΓ

127. *Απομνημονεύματα* συνταχθέντα υπό του Ν. Σπηλιάδου διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ελληνικήν Ιστορίαν, εκδίδονται δε υπό Χ. Ν. Φιλαδελφέως εις πέντε τόμους, τόμος Β΄, Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφέως (παρά τη πύλη της Αγοράς, αρ. 420), 1852. – ΗΖ

128. *Ελληνική Χρηστομάθεια* εκ των δοκιμωτέρων Ελλήνων Πεζογράφων και Ποιητών. Μετά σχολίων γραμματικών, ιστορικών και γεωγραφικών. Διηρημένη εις τόμους πέντε προς χρήσιν των απανταχού Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων. Έκδοσις Πέμπτη Στερεότυπος. Υπό Σ. Δ. Βυζαντίου και Α. Ρ. Ραγκαβή. Δαπάναις Ανδρέου Κορομηλά. Τόμος Τρίτος [τιμάται δρχ. 2]. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1852. – ΔΦ [– ΒΛ ;]

129. *Επιτομή Ελληνικής Μυθολογίας* εκ διαφόρων συγγραφέων ερανισθείσα υπό Κων/νου Κοντογόνου καθηγητού. Το τέταρτον νυν αναθεωρηθείσα και διορθωθείσα υπό του συγγραφέως εκδίδοται δαπάνη Α. Κορομηλά. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Α. Κορομηλά, 1852. – ΜΓ

130. *Ελληνική Χρηστομάθεια*, εκ των δοκιμωτέρων Ελλήνων Πεζογράφων και Ποιητών. Μετά σχολίων γραμματικών, ιστορικών και γεωγραφικών, και μετ' επιτόμων φιλολογικών και κριτικών εκθέσεων, διηρημένη εις τόμους πέντε. Προς χρήσιν των απανταχού Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων. Έκδοσις Πέμπτη Στερεότυπος. Υπό Σ. Δ. Βυζαντίου και Α. Ρ. Ραγκαβή. Δαπάναις Ανδρέου Κορομηλά. Τόμος πρώτος [τιμάται δρχ. 2]. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά. 1853. – ΔΦ

131. *Ερμηνεία των ζωγράφων , ως προς την εκκλησιαστικήν ζωγραφίαν* υπό Διονυσίου Ιερομονάχου και ζωγράφου του εκ Φουρνά των Αγράφων (συγγραφ. εν Αθήναις τω 1458), Αθήνησι 1853 νυν το πρώτον τύποις εκδοθείσα. – ΜΓ

132. *Voyages et Récits* par le Docteur M. Yvan, tom. Premier, Bruxelles 1853. – ΜΓ

133. Μαξιμιλιανού Ιωσήφ Χέλιου, *Εγχειρίδιον Χειρουργικής* μεταγλωττισμένον εκ του γερμανικού υπό Ιωάννου Ολυμπίου. Τόμος δεύτερος. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρ. Κορομηλά, 1853. – ΕΓ

134. *Λεξικόν Ελληνο-Γαλλικόν* συνταχθέν μεν υπό Σκαρλάτου Δ. Βυζαντίου. Εκδοθέν δε δαπάναις Ανδρέου Κορομηλά στερεοτύπως. Κατ' έγκρισιν του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργείου. Έκδοσις Δευτέρα. Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου Α. Κορομηλά, 1856. [2 αντίτυπα] – ΕΓ

135. *Δοκίμιον Εκκλησιαστικών Μελών* υπό Χριστοδούλου Γεωργιάδου Κεσσανιέως. Αθήνησι, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, 1856. – ΕΓ

136. *Thése Sur L' Opium*. Prèsentée et soutenue a l' école de Pharmacie de Paris Par Mohamed Effendy Charkany. Paris 1856. – ΕΓ

137. *Καινή Διαθήκη* παραφρασθείσα εκ του Ελληνικού κατά την εν Αθήναις έκδοσιν του 1855, 1856. – ΜΓ

138. *Τριώδιον Κατανυκτικόν* περιέχον άπασαν την ανήκουσαν αυτώ ακολουθίαν της Αγίας και Μεγάλης Τεσσαρακοστής ... νεωστί μετατυπωθέν, εν Βενετία, εκ της Εκκλησιαστ. Τυπογραφίας του Φοίνικος, 1856. – ΑΝΖ

139. Π. Αραβαντινού, *Χρονογραφία της Ηπείρου* ..., τόμος Β΄, εν Αθήναις 1856 [κολοβό, χ. σ. τίτλου, από σελ. 5 κ.ε.]. – ΜΓ

140. *Γραμματική*, χ. στ. τ. [σ. ε΄: Εν Αθήναις τη 15 Σεπτ. 1856. Α. Γ. Κωστόπουλος. – Εξώφυλλο: τίτλος ΚΡΥΓΕΡΟΣ]. Πρόκειται για το έργο *Κρυγέρου περί των διαλέκτων της*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αρχαίας Ελληνικής γλώσσης, και ιδίως της Επικής και Ιωνικής. Μέρος πρώτον, Ετυμολογικόν. Μεταφρασθέν εκ της Γερμανικής κατά την νεωτάτην τρίτην έκδοσιν υπό Α[θανασίου] Γ. Κωστοπούλου Καθηγητού του Α΄ εν Αθήναις Βασ. Γυμνασίου. (Τιμάται δραχ. 3 ½). Αθήνησι, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως. Παρά τη Πύλη της Αγοράς, αριθ. 420. 1856 [Πρβλ. Γκίνης – Μέξας *6967]. – ΔΦ

141. *Homeri Ilias* ed. Guilielmus Dindorf, Pars I, Rhapsodia I-XII, editio quarta correctior, Lipsiae MDCCCLVII. – ΜΓ

142. *Αληθής έκθεσις περί του εν Κερκύρα θαυματουργού Λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνος* ... παρά Νικολάου του Βουλγάρεως ιατρού και φιλοσόφου Κερκυραίου, νυν δε εξελληνισθείσα μετά σημειώσεων και προσθηκών υπό Ν. Τ. Βουλγάρεως και Ν. Β. Μάνεση. Εκδίδεται δαπάνη Α. Τερζάκη. Εν Κερκύρα, τυπογραφείον Ερμής Αντωνίου Τερζάκη, 1857. – ΜΓ

143. *Περί Ελληνικής Συντάξεως* προς χρήσιν των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων εγκρίσει της Κυβερνήσεως υπό Κ. Ασωπίου, περίοδος πρώτη, έκδοσις Πέμπτη τελειοτέρα, εν Αθήναις, τύποις και αναλώμασι Σ. Κ. Βλαστού, 1857. [2 αντίτυπα] – ΙΛ , – ΜΓ

144. *Περί Ελληνικής Συντάξεως* υπό Κ. Ασωπίου, περίοδος Δευτέρα, έκδοσις Δευτέρα, τελειοτέρα. Εν Αθήναις, τύποις και αναλώμασι Σ. Κ. Βλαστού. Κατά την οδόν Ερμού, αριθ. 212. 1858. –ΔΦ

145. *Συνόψεως Ιεράς μέρος πρώτον – μέρος τρίτον* [μάλλον 1857 – πασχάλια από του έτους 1857-1914] [ακέφαλο]. – ΦΔ

146. *Ηθική προς χρήσιν των παίδων υπό Ι. Καμπή* εκ του Γερμανικού υπό Α. Ραγκαβή νυν δε μετατυπωθείσα υπό Νικολάου Α. Δαμιανού. Έκδοσις Τέταρτη επιδιωρθωμένη, εν Σμύρνη εκ της τυπογραφίας Δαμιανού 1858. – ΜΓ

147. Π. Ι. Κριτίδης, [*Κάτοπτρα Καυστικά*], εν Σμύρνη 1858. [ακέφαλο] – ΔΜ

148. *Γεωγραφία στοιχειώδης μαθηματική, φυσική και πολιτική, αρχαία και νεωτέρα,* Περιόδου Β΄ πρώτον μεν μεταφρασθείσα με πολλάς προσθήκας και εκδοθείσα το 1836 κατά πρότασιν της επί των διδακτικών βιβλίων επιτροπής προς χρήσιν των ελληνικών σχολείων. Είτα δ' επιδιορθωθείσα και κατά το μέρος της νεωτέρας Γεωγραφίας ολοσχερώς συνταχθείσα εκ διαφόρων νεωτάτων Γεωγραφιών, υπό Ι. Π. Κοκκώνη, εκδίδεται δαπάνη Ανδρέου Κορομηλά, έκδ. 4η επηυξημένη και διωρθωμένη, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Ανδρ. Κορομηλά, 1859. – ΜΓ

149. *Κυψελίδαι* μέρος Α΄. Τραγωδία εις πράξεις πέντε υπό Δημ. Ν. Βερναρδάκη, εν Λειψία, εκ του τυπογραφείου Γ. Β. Τεϋβνέρου, 1860. – ΜΓ

150. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον* εξ αρίστων εκδόσεων της Νέας Διαθήκης επιμελώς διορθωθέν μετά προσθήκης των της Παλαιάς μαρτυρίων και νυν λαμπρότερον εκδοθέν τη εγγράφω αδεία της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας. Έκδοσις Δευτέρα. Εν Βενετία. Εκ της Εκκλησιαστ. Τυπογραφίας του Φοίνικος. 1860. – ΑΝΖ

151. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον* εξ αρίστων εκδόσεων της Νέας Διαθήκης ακριβώς διορθωθέν μετά προσθήκης των της Παλαιάς μαρτυρίων και νεωτέρας εις τα κανόνια των Ευαγγελίων τυπικής υποσημειώσεως του αοιδίμου εν Ιερομονάχοις Βαρθολομαίου του Κουτλουμουσιανού. Ενετίησιν. Εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου. 1860. – ΑΝΖ

152. [Δεμένο μαζί με το ως άνω Ευαγγέλιον] *Βιβλίον ήτοι Ευαγγελιστάριον* ... συντεθέν παρά Εμμανουήλ Γλυζωνίου [ετυπώθη κατά μήνα Οκτώβριον, επιστασία τυπογραφική και ευσεβεί επιμελεία Ιωάννου και Σπυρίδωνος των αυταδέλφων Βελούδων των εκ της νήσου Τήνου καταγομένων. Έκδοσις Τρίτη], [Ενετίησιν 1860; Οι Γκίνης – Μέξας δεν το βιβλιογραφούν]. – ΑΝΖ

153. *Ειρμολόγιον περιέχον* τους ειρμούς των κανόνων ... Δευτέρα έκδοσις. Εν Βενετία, εκ της Εκκλησιαστικής τυπογραφίας του Φοίνικος, 1860. – ΙΝΧ(ΔΚ)

154. *Περιήγησις ή Τοπογραφία της Θεσσαλίας και Θετταλικής Μαγνησίας. και της μεν Θεσσαλίας εν επιτομή της δε Μαγνησίας εν εκτάσει.* Συγγραφείσα υπό Νικολάου Ι. Μάγνητος, εν Αθήναις, εκ του τυπογρ. της Λακωνίας, 1860. – ΗΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

155. *Cento Vovelline Morali Pei Fanciulletti raccolte* Da Salvatore Muzzi e *Cento Brevi Racconti* Di Schmid, Livorno 1861. – ΜΓ
156. *Anthologie Neugriechischer Volkslieder*. Im original mit Deutscher Ubertragung. Herausgegeben von Dr. Theodor Kind. Leipzig Veit & Comp. 1861. – ΜΓ
157. *Γραμματική της Λατινικής Γλώσσης*, συγγραφείσα υπό Ενρ. Νικ. Ουλερίχου Δ. Φ. εκ Βρέμης της Γερμανίας. Μέρος Δεύτερον *Συντακτικόν*. Εν Αθήναις, τύποις Κωνσταντ.. Αντωνιάδου. Οδός Περικλέους, αριθ. 226. 1861 [τιμάται δρ. 1,50]. – ΔΦ
158. *Εκκλησιαστική Ιστορία* Συντεθείσα παρά Στεφάνου Κομμητά του εκ Φθίας, ... Περιέχουσα τα αναγκαιότατα συμβεβηκότα εις την Ιεράν Εκκλησίαν. Οίον, το κήρυγμα της πίστεως, τους Διωγμούς, τας αιρέσεις, τας Συνόδους, κτλ. Έκδοσις Β΄. Υπό Σεργίου Χ. Ραφτάνη, Ηπειρώτου Επαυξηθείσα Διά προεισαγωγής και αναπληρώσεως Υπό Π. Χιώτου,...Εν Ζακύνθω, Εκ του Τυπογραφείου Ο Παρνασσός Σέργιου Χ. Ραφτάνη...ΑΩΞΑ΄. – ΔΦ
159. *Θρησκευτικαί Μελέται προς μόρφωσιν χριστιανικών αρετών ήτοι ομιλίαι περί πάσης σχεδόν περιστάσεως* ...Κατ' εκλογήν μετάφρασις εκ της ΚΕ΄ εκδόσεως του γερμανικού πρωτοτύπου υπό Δημητρίου Στ. Μαυροκορδάτου. Τόμος Πρώτος. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστού, 1861. – ΒΛ
160. *Θρησκευτικαί Μελέται* - - - υπό Δημ. Στ. Μαυροκορδάτου. Τόμος Δεύτερος. Εν Αθήναις - - - 1862. – ΒΛ
161. *Πανθέκτη Ιερά Εκκλησιαστική* περιέχουσα το Τριώδιον της Αγίας και Μεγάλης Τεσσαρακοστής μετά του Μεγάλου Αποδείπνου. Εκδοθείσα μεν κατά πρώτον υπό του Αρχιμ. Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού. Νυν δ' επαυξηθείσα και διορθωθείσα εγκρίσει της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και δαπάναις Γ. Καρυοφύλλη προς χρήσιν των Ορθοδόξων Χριστιανών. Τόμος Τέταρτος, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Γ. Καρυοφύλλη, 1862. (Παπαϊωάννου, σ. 213, αρ. 29, ο οποίος όμως, από παραδρομή, αναφέρει τόμ. Γ΄ αντί του ορθού Δ΄). – ΜΠΗΖ
162. *M. TULLII CICERONIS, Tusculanarum Disputationum*. Libri quinque. Recognovit Reinholdus Klotz. Lipsiae MDCCCLXII. – ΕΓ
163. *Είς Βασιλεύς ελέω Θεού. Μελέτη κατά τας ιστορικάς σημειώσεις πολιτικού τινός ανδρός* υπό Θρασυβ. Ζ. Αργυροπούλου εκ του Γαλλικού. Εν Κερκύρα 1862. – ΜΓ
164. *Ο Γεροστάθης ή Αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας* υπό Λέοντος Μελά.Έκδοσις Τετάρτη, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Ε. Ιωαννίδου, 1863. – ΜΓ
165. *Τα πρώτα μαθήματα των Παιδίων*. Αναγνωσματάριον Νέον υπό Α. Σακελλαρίου. Εν Ιωαννίνοις, τύποις Δωδώνης, 1863 [εσωτ. σελ. τίτλου 1862] [πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 8962: *Αναγνωσματάριον Νέον Μεθοδικώτερον και Διδακτικώτερον*. Τυπογραφείον Δωδώνης. Εν Ιωαννίνοις 1862. – *Εις 12ον, σ. 108. Τον πρόλογον υπογράφει Αναστ. Σακελλάριος*. Μήπως πρόκειται για 2 διαδοχικές εκδόσεις, 1862 και 1863;]. – ΜΓ
166. *Σύνοψις της Ιεράς Κατηχήσεως πρώτον μεν εκδοθείσα υπό Α. Κοραή προς χρήσιν της απανταχού Ελληνικής Νεολαίας*. Έκδοσις εβδόμη, εν Σμύρνη εκ της τυπογραφίας Δαμιανού 1863. – ΜΓ
167. *Θεοτοκάριον* Νέον Ποικίλον και Ωραιότατον Οκτώηχον περιέχον εξήκονταδύω κανόνας προς την Υπεραγίαν Θεοτόκον μελουργηθέντας υπό εικοσιδύω ιερών και θεσπεσίων μελωδών, εκδοθέν το πρώτον παρά Νικοδήμου Μοναχού του Ναξίου και επικριθέν υπό της εν Κων/πόλει Πατριαρχικής Εκκλησιαστικής Κεντρικής Επιτροπής ήδη δε επιδιορθωθέν μεθ' όσης οίον τε επιμελείας, έκδ. πρώτη, Βενετία, εκ της Ελλην. Τυπογραφίας του Φοίνικος, 1864. – ΑΝΖ
168. *Γραμματική της Λατινικής Γλώσσης* υπό Ενρ. Ν. Ουλερίχου Δ. Φ. Έκδοσις Τρίτη. Εν Αθήναις 1864. – ΜΓ
169. *Στοιχειώδη μαθήματα της Λατινικής γλώσσης* υπό Ενρ. Ν. Ουλερίχου Δ. Φ. Εν Αθήναις 1864. – ΜΓ
170. *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*, το μεν πρώτον συνταχθέν και εκδοθέν υπό του εκ Βρέμης της Γερμανίας Ενρίκου Ουλερίχου, είτα δε το δεύτερον, και νυν το τρίτον επεξεργασθέν και πλουτισθέν λέξεσι και σημαινομένοις υπό Στεφάνου Α. Κουμανούδη,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αδριανουπολίτου. Εν Αθήναις, τέλεσί τε και τύποις Κ. Αντωνιάδου και Σ. Κ. Βλαστού. 1864. – ΔΦ

171. *Γενικαί αρχαί του εν Ελλάδι ισχύοντος αστυκού δικαίου* υπό Π. Παπαρρηγόπουλου. Τόμος Α΄. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Νικήτα Γ. Πάσσαρη, 1865. – ΒΓ

172. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* υπό Κ. Παπαρρηγοπούλου, τόμος δεύτερος, εν Αθήναις 1865. – ΓΖ

173. *Θρησκευτικαί Μελέται* υπό Δημητρίου Μαυροκορδάτου, εν Αθήναις 1865. – ΒΛ

174. *Η Βαβυλωνία ή η κατά τόπους διαφθορά της Ελληνικής γλώσσης*. Κωμωδία εις πέντε πράξεις συγγραφείσα υπό Δ. Κ. Βυζαντίου. Εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου Π. Β. Μωραϊτίνη 1865. – ΜΓ

175. *Γεωπονικόν περιέχον ερμηνείας τινας ωφελιμωτάτας της τε γεωργίας και ιατρικής ... συνταχθέν παρά Αγαπίου μοναχού του Κρητός*. Έκδοσις Τρίτη. Εν Βενετία. Εκ του Ελληνικού τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου. 1865. – ΜΓ

176. *Πανουργίαι υψηλόταται Βερτόλδου* ... άμα δε και η διαθήκη, τα Γνωμικά και αι Παροιμίαι αυτού. Ποίημα χαριέστατον, συντεθέν ιταλιστί παρά Ιουλίου Καίσαρος Δάλλα Κρότζε. Εν Βενετία, εκ του Ελληνικού τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου. 1865. [1η έκδ. (μτφρ.) εν Βενετία παρά Π. Θεοδοσίου 1813. Πρβλ. Γκίνης – Μέξας, αρ. 6658]. – ΜΓ

177. *Nouvelle Méthode pour Apprendre A Lire, A Écrire et a Parler Une Langue en six mois, Appliquée A L' Italien*. Ouvrage Arrangé D' après la Grammaire Italienne A' L' Usage Des Anglais De H. G. Ollendorff, et destiné aux établissements d' instruction, publies et particuliers, de l' un et de L' antre sexe, Par G. Simler . Quatrième Édition. Grancfort S. M. 1865. – ΔΦ

178. *Cours Élémentaire D' Histoire Naturelle* par MM. Milne – Edwards, A. De Jussien et Reudant. *Botanique* par M. Adrien De Jussien. Neuvième édition. Paris 1865. – ΔΦ

179. *Το Σύμπαν ή τα θαυμάσια του αστερόεντος Ουρανού*. Μελέται επιστημονικαί, εν αις εκτίθενται ευμεθόδως αι στοιχειώδεις γνώσεις της Αστρονομίας, φιλοπονηθείσαι επί τη βάσει διαφόρων νεωτάτων ευρωπαϊκών συγγραμμάτων. Εκδίδονται υπό Ιωάννου Μ. Ραπτάρχου, εν Κων/πόλει, εκ του τυπογραφείου της «Προόδου», 1866. – ΓΖ

180. *Σύνοψις της Ιεράς Ιστορίας, εκ των βιβλίων της Παλαιάς και Νέας Διαθήκης συναρμολογηθείσα* υπό Γ. Γενναδίου Προς χρήσιν των Δημοτικών σχολείων. Κατ' έγκρισιν της Ιεράς Συνόδου και του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημ. Εκπαιδεύσεως Βασιλικού Υπουργείου. Έκδοσις Νεωτάτη. Εν Αθήναις. 1866. – ΦΔ

181. *Η εκ πάγου οικία. Ιστορικόν επεισόδιον της βασιλείας Άννης της Ρωσσίας* υπό Ι. Ι. Λαζέζνικωφ (εκ του Ρωσσικού), εν Κων/πόλει, εκ του τυπογραφείου της Αρμονίας, 1868. – ΜΓ

182. *Ουρανού Κρίσις* ήτοι θαύμα φρικτόν και εξέσιον του θαυματουργικωτάτου θείου Σπυρίδωνος ... , εκδοθέν υπό Π. Β. Μ., εν Αθήναις, τύποις Π. Β. Μωραϊτίνη, 1868. – ΜΓ

183. *Άλωσις Κων/πόλεως*, εν Αθήναις 1868 υπό Χ. Ελπ. – ΜΓ

184. *Το μέγαρον του Νιόρ*. Μυθιστορία Ernest Capendu μεταφρασθείσα υπό Σ. Ι. Βουτυρά και Αβρ. Μαλιάκα. Εκδίδεται υπό Ιωάννου Γ. Σκαρίμβα. Εν Κωνσταντινουπόλει τύποις Ι. Α. Βρετού 1868 [κολοβό, μέχρι σελ. 136]. – ΜΓ

185. *Απόκρυφα Κωνσταντινουπόλεως. Μυθιστόρημα πρωτότυπον* υπό Χριστοφ. Σαμαρτσίδου, μέρος 1ον, τόμος 1ος. Εν Κωνσταντινουπόλει 1869. – ΜΓ

186. *Σιδηροδρομική Ατμομηχανική θεωρητική και πρακτική* υπό Συλβέστρου Α. Στεφανάκη, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Αν. Κωνσταντινίδου, 1869. – ΜΓ

187. *Εγχειρίδιον Τοξικολογίας* υπό Ιωάννου Γ. Ιωάννου. Αθήνησι 1869. – ΕΓ

188. A. Lutand, *Εγχειρίδιον Τοξικολογίας* (κατά μετάφρασιν Αντ. Δ. Καλλιβωκά). Εν Αθήναις 1869. – ΕΓ

189. *Στοιχειώδης Γεωγραφία των Παίδων*. Ερανισθείσα εκ διαφόρων γεωγραφικών εγχειριδίων Προς χρήσιν των Δημοτικών σχολείων. Κατ' έγκρισιν της Κυβερνήσεως υπό Α. Α. Σακελλαρίου. Έκδοσις εβδόμη εν η προσετέθησαν και τέσσαρες Γεωγραφικοί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακες Ημισφαιρίων, Ευρώπης, Ελλάδος και Τουρκίας. Αθήνησι, τύποις Π. Α. Σακελλαρίου (οδός Αχαρνών αριθ. 47), 1869. – ΦΔ

190. *Πνεύμα της Θρησκείας είτε συγκριτική ιστορία του Χριστιανισμού.* Δοκίμιον Ι. Νικολαΐδου Λεβαδέως, εν Αθήναις, τύποις Ιωάννου Αγγελοπούλου (οδός Αθηνάς, αριθ. 72), 1869. – ΒΛ

191. *Ο Γεροστάθης ή αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας* υπό Λ. Μελά. Έκδοσις νεωτάτη. Δαπάναις Α. Κορομηλά. Εν Αθήναις, τύποις Αντωνίου Λαμπρινίδου οδός Περικλέους αρ. 229, 1869. –ΜΓ

192. *Τα σπουδαία παιδιά ή Παιδικαί ημέραι διασήμων ανδρών* προς χρήσιν των αλληλοδιδακτικών σχολείων υπό Η. Κοράλλη. Εν Κωνσταντινουπόλει 1869. – ΜΓ

193. *Τα πρώτιστα μαθήματα ήτοι Αι πρώται γνώσεις των Παίδων* κατά το πλείστον εκ του Γαλλικού μεταφρασθέντα υπό *** Εν Κωνσταντινουπόλει, βιβλιοπωλείον των αδελφών Δεπάστα εν Γαλατά οδός Γιοργαντζιλάρ αρ. 17. 1869. – ΜΓ

194. *Journal de Chimie Médicale, de Pharmacie, de Toxicologie, et Revue des Nouvelles Scientifiques.* Revue Industrielle; Publié sons la direction de M. A. Chevallier. Tome cinquième – 5me série. Paris 1869. – ΔΦ

195. *Le Corps Humain* par A. Le Pileur. Deuxième édition. Paris 1869. – ΔΦ

196. *Ελληνική Χρηστομάθεια*, τόμος Α΄, χ. χ. [μήπως συνταχθείσα υπό Κ. Σ. Ξανθοπούλου, τόμ. α΄ / 1869;] – ΦΔ

197. *Journal de Pharmacie et de Chimie par M. M. Boullay, Bussy, F. Boudet, Cap. Boutron – Charland, Fremy ... contenant les Travaux de la société de Pharmacie de Paris, Une Revue Médicale par M. le Docteur Vigla, et Une Revue des Travaux Chimiques publiés a l' étranger, par M. Jungfleisch.* Quatrième série. Tome Onzième. Paris 1870. – ΔΦ

198. Υπό Ιωάννου Λαμπρίδου *Ζαγοριακά οίς προσετέθησαν και τινα περί Ηπείρου.* Δαπάνη Ιω. Κασσανδρέως. Εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου της Αυγής 1870. – ΔΦ

199. *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι.* Χειρόγραφον Έλληνος υπαξ/κού εκδιδόμενον υπό Χ. Δημοπούλου. Τόμος Α΄. Εν Βραΐλα, Βιβλιοπωλείον Χ. Δημοπούλου. Τυπογραφείον «Το Τρίγωνον». Πλατεία Αρχαγγέλου. 1870. – ΜΓ

200. *Στοιχειώδης Άλγεβρα* συνταχθείσα υπό Σ. Μανάρη, Αθήναι 1870. – ΜΓ

201. *Ο Μαυρογένης ή παιδαγωγικόν εγκόλπιον πραγματευόμενον περί των καθηκόντων του ανθρώπου εν γένει*, συνταχθέν μεν υπό Μιλτ. Ι. Βρατσάνου βραβευθέν δε εν τω Νικοδημείω διαγωνίσματι. Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφέως. 1870. – ΜΓ

202. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* υπό Κ. Παπαρρηγοπούλου, τόμος 4^{ος} , εν Αθήναις 1871. – ΓΖ

203. Ι. Λαμπρίδου, *Εναίσιμος περί Γάμου καθόλου πραγματεία.* Εν Ιωαννίνοις τύποις του Βιλαετίου Ιωαννίνων, 1871. – ΜΓ

204. *Η Περιστερά.* Ηθικόν διήγημα μεταφρασθέν εκ του Γαλλικού υπό τινος των εν Αθήναις μελών της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρίας χάριν της Νεολαίας Δαπάνη Μητροπούλου και Δημητριάδου. Εν Πάτραις 1871. – ΜΓ

205. *Βίοι Παράλληλοι των επί της Αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών.* Υπό Αναστασίου Ν. Γούδα. Τόμος Δ΄ *Πλούτος και Θυσίαι.* Αθήναι, εκ του τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφέως, του εν τη παγκοσμία εκθέσει των Παρισίων τω 1867 βραβευθέντος (Παρά τη Πύλη της Αγοράς αριθ. 4.), 1871. – ΕΓ

206. *La Revue Scientifique de la France et de L' Étranger. Revue des Cours Scientifiques*, Duxième série, tome II (*tome IX de la Collection*), Paris 1872. – ΓΖ

207. *La Revue ... - - -*, tome II (*tome X de la Collection*), Paris 1872. – ΓΖ

208. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* υπό Κ. Παπαρρηγοπούλου, τόμος τρίτος, εν Αθήναις 1872. – ΓΖ

209. *Περί Ελευθερίας* υπό Ιωάννου Στούαρτ Μιλλ. Μετάφρασις εκ του Αγγλικού υπό Φ. Παρασκευαΐδου. Αθήνησιν 1872. – ΜΓ

210. *Αδικιών συνέπειαι.* Πρωτότυπον κωμικοτραγικόν τρίπρακτον υπό Δημ. Γ. Μελιρρύτου. Εν Ιωαννίνοις τύποις Βιλαετίου 1872. – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

211. *ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΛΟΓΟΙ. Demosthenis Orationes* ex Recensione Guilielmi Dindorfii. Vol. II. Pars II. Orationes XXIV- XL. Editio tertia correctior. Lipsiae MDCCCLXXII. – ΕΓ
212. Γ. Χ. Ζαλοκώστα, *Τα Άπαντα*, έκδοσις δευτέρα υπό Ευγ. Γ. Ζαλοκώστα, εν Αθήναις 1873. – ΜΓ
213. *Cornelii Nepotis Vitae* ex recensione Caroli Halmii, Lipsiae MDCCCLXXIII. – ΜΓ
214. *Ο Παυλάκης. Διήγημα Ηθικόν συνταχθέν και εκδοθέν υπό Β. Π. Σ. προς χρήσιν των Δημοτικών Σχολείων.* Έκδοσις Β΄, εν Πάτραις, βιβλιοπωλείον και τυπογραφείον Μητροπούλου και Δημητριάδου (οδός Μαιζώνος), 1873 [δύο αντίτυπα]. – ΜΓ
215. *Έκθεσις της κατά την επαρχίαν Βοδενών διανοητικής αναπτύξεως* υπό Δ. Π., εν Κωνσταντινουπόλει, τύποις Βουτυρά και Σ/ας, 1874. – ΗΖ
216. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* υπό Κ. Παπαρρηγοπούλου, τόμος πέμπτος και τελευταίος, εν Αθήναις 1874. –ΓΖ
217. *Στοιχεία Τεχνουργικής Χημείας* συνταχθέντα υπό Α. Κωνσταντινίδου, έκδοσις Δευτέρα, Αθήνησι 1875. – ΜΓ
218. *Κληρονομικόν δίκαιον* υπό Π. Παπαρρηγόπουλου, εν Αθήναις 1875. – ΒΓ
219. *Histoire De Charles XII par Voltaire.* Édition Classique par E. Brochard-Dauteuille. Paris 1875. – ΙΝΧ (ΔΚ)
220. *Manuel de Toxicologie* Par Dragendorff. Traduit avec de Nombrenses Additions ... Chimie Légale Par E. Ritter. Paris 1875. – ΔΦ
221. *Φαρμακολογία ήτοι περί φύσεως και δυνάμεως και χρήσεως φαρμάκων* υπό Θεοδώρου Αφεντούλη. Τόμος Δεύτερος. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Ιωάννου Αγγελοπούλου επί της οδού Βορρά αριθ. 72, 1875. – ΕΓ
222. *Homeri Carmina* ad optimorum Librorum Fidem expressa curante Guilielmo Dindorfio. Vol. I. Pars II. Iliadis I – XII. Editio quarta correctior. Lipsiae [MDCCCLXXV;]. – ΒΛ
223. *Homeri Ilias.* Edidit Guilielmus Dindorf. Pars II. (XIII – XXIV). Editio quarta Correctior. Lipsiae Sumptibus et typis B. G. Teubneri. MDCCCLXXV. – ΒΛ
224. *Στοιχειώδης Ζωολογία* ερανισθείσα εκ δοκίμων Αγγλικών και Γαλλικών φυσιογραφικών συγγραμμάτων υπό Π. Ψαρά, καθηγητού. Εν Λονδίνω τύποις Gilbert & Rivington St. John's Square. [γ΄ έκδοση – α΄ έκδοση 1872] 1876. – ΒΛ
225. *Voyages de Gulliver* par Swift, nouvelle édition, Paris 1876. – ΙΝΧ (ΔΚ)
226. *Φιλοσοφία Πνευματική. Το Βιβλίον των Πνευμάτων περιέχον τας αρχάς της πνευματιστικής διδασκαλίας* ... υπό Αλλαν Καρδεκ μετάφρασις εκ της 21ης Γαλλικής εκδόσεως Άγγελου Νικολαΐδου, εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του τυπογραφείου Άγγ. Νικολαΐδου, 1876. – ΜΓ
227. *Επιστημονικόν Εγκόλπιον* ήτοι τα πρώτα περί διαφόρων γνώσεων μαθήματα προς χρήσιν των σχολείων υπό Γ. Δ. Λαμπίση, εκδίδοντος Γεωργ. Σεϊτανίδου (μετά 27 εικονογραφιών), εν Κωνσταντινουπόλει, βιβλιοπωλείον Γ. Σεϊτανίδου, 1876. – ΜΓ
228. *XENOPHONTIS SCRIPTA MINORA.* Recognovit Ludovicus Dindorfius. Editio Secunda Emendatior. Lipsiae MDCCCLXXVI. – ΕΓ
229. *P. OVIDIUS NASO, Metamorphoses.* Vol. II. Lipsiae MDCCCLXXVI. – ΕΓ
230. *Journal de Pharmacie et de Chimie par M. M. Boullay, Bussy, F. Boudet, Cap, Boutron – Charland, Fremy ... contenant les Travaux de la société de Pharmacie de Paris, Une Revue Médicale par M. le Docteur Vigla, et Une Revue des Travaux Chimiques publiés a l' étranger, par M. Jungfleisch.* Quatrième série. Tome vingt – quatrième. Paris 1876. – ΔΦ
231. *Journal de Pharmacie et de Chimie par M. M. Boullay, Bussy, F. Boudet, Cap, Boutron – Charland, Fremy* - - - Tome vingt – Troisième. Paris 1876. – ΔΦ
232. *Journal de Pharmacie et de Chimie* - - - Tome vingt – Cinquième. Paris 1877. – ΔΦ
233. *Στοιχειώδης Άλγεβρα προς χρήσιν των εν τοις Γυμνασίοις μαθητευόντων* υπό Αντ. Β. Δαμασκηνού, μέρος πρώτον, έκδοσις δευτέρα, Αθήνησι, εκ του τυπογραφείου της Φιλοκαλίας οδός Σοφοκλέους 26, 1877. –ΓΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

234. Platonis *Charmides Laches Lysis*. Ex Recognitione Caroli Friderici Hermanni. Lipsiae Sumptibus et typis B. G. Teubneri. MDCCCLXXVII. – ΕΓ
235. *Επίλογος της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους* υπό Κ. Παπαρρηγόπουλου μετά πίνακος αλφαβητικού των κυρίων ονομάτων των περιεχομένων εις τους πέντε τόμους της ιστορίας ταύτης. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστού, 1877. – ΒΛ
236. *Sophoclis Oedipus Tyrannus*, in usum scholarum. Edidit Guilielmus Dindorfius, Lipsiae MDCCCLXXVII. – ΜΓ
237. *Choix de Lectures en prose et en vers* extraites des Classiques Français ou Leçons Abrégées de Littérature et de Morale Par MGR Daniel ... Nouvelle Édition, Paris. Librairie Hachette et Cie. 79, Boulevard Saint Germain, 79. 1877. – ΕΓ
238. *Ερυθρά Βίβλος των Παίδων. Η Δελφίνη ή η ευτυχής θεραπεία* μεταφρ. υπό Ανέστη Κωνσταντινίδου, Αθήνησι 1878. – ΜΓ
239. *ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ. XENOPHONTIS OMMENTARII* (Ludovicus Dindorfius). Editio tertia emendatior. Lipsiae MDCCCLXXVIII. – ΕΓ
240. *Ορθόδοξος Χριστιανική Κατήχησις διά τα Ελληνικά σχολεία* συνταχθείσα υπό Κωνσταντίνου Νεστορίδου. Εκδίδοται δαπάνη Θρασυβ. Παπαλεξανδρή, έκδοσις 2^α, Αθήνησιν 1878. – ΜΓ
241. Β. Δ. Ζώτος – Μολοσσός, *Δρομολόγιον της Ελληνικής Χερσονήσου*, τ. Δ΄, τχ. Α΄, εν Αθήναις 1878 [κολοβό]. – ΗΖ
242. *Το κατά Λουκάν Άγιον Ευαγγέλιον παραφρασθέν εκ του αρχετύπου Ελληνικού*. Κονσταντινόπολε 1879 [και στα αλβανικά με ελληνικούς χαρακτήρες]. – ΕΓ
243. Αθ. Χριστοπούλου, *Δράμα Ηρωικόν εις την Αιολοδωρικήν διάλεκτον*, Σέρραις τύποις διδασκαλείων 1879. – ΜΓ
244. *Οι Ψαλμοί, αι Παροιμίαι, ο Εκκλησιαστής, το Άσμα των Ασμάτων, και το Βιβλίον Ησαΐου*, εν Λονδίνω 1879. – ΜΓ
245. *Χριστιανική Ηθική* χάριν της εν τοις ανωτέροις εκπαιδευτηρίοις μαθητ. Νεολαίας υπό Α. Διομήδους Κυριακού. Εν Αθήναις 1879. – ΜΓ
246. *Ακολουθία του Αγίου Νεομάρτυρος Γεωργίου του εξ Ιωαννίνων*. Συντεθείσα υπό φιλοχρήστου Ιωαννίτου χάριν της προς τον άγιον αυτού ευλαβείας. Εκδίδεται δαπάνη Αρτέμη Γουργουρίνη. Μεσολόγγιον. Τύποις Αρτέμη Γουργουρίνη. 1879. – ΒΜΓ
247. *Θερμαΐς ήτοι περί Θεσσαλονίκης* διηρημένη εις μέρη δύο Ιστορικοαρχαιολογικόν και Λεξιολογικόν υπό Μιχαήλ Χ. Ιωάννου, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου του «Μέλλοντος» (κατά την οδόν Θησέως, αρ. 12), 1879. – ΗΖ
248. *Ολλενδόρφου Μέθοδος* [ακέφαλο – κολοβό (σσ. 21-590) – πρβλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, τ. 17 / έτος ΙΓ΄, αρ. 22 / 30-7-1893, σ.172: *Ολενδόρφου Μέθοδος της Γαλλικής Γλώσσης*, έκδ. 3^η, εν Αθήναις 1879, Τυπογρ. Κορομηλά]. – ΝΣ
249. *Ποίημα του Ρωσοτουρκικού Πολέμου του 1876 – 1877* συντεθέν υπό Ιωάννου Εμ. Παππαδάκη (Κρητός). Εν Καΐρω 1879. – ΜΓ
250. *Λουίζα και Κάρολος. Δράμα πρωτότυπον εις πράξεις πέντε* υπό Θεοδ. Ε. Λαζαρίδου, εν Κωνσταντινουπόλει, τύποις Ευαγγ. Μισαηλίδου, 1880 (ή 1860;). – ΜΓ
251. *Ομήρου Ιλιάς* μετενεχθείσα εις την καθομιλουμένην υπό Αντ. Παππαδάκη, μέρος Ι, ραψωδίες Α-Μ, Αθήνησιν 1880. – ΜΓ
252. *Επιτομή Φυσικής Ιστορίας (Ζωολογίας, Βοτανικής, Γεωλογίας και Ορυκτολογίας)* το μεν πρώτον μεταφρασθείσα εκ του γαλλικού του Α. Μίλνου Εδουάρδου νυν δε ... υπό Αιμιλίου Νοννόττη Δ. Φ., έκδοσις δευτέρα *ΖΩΟΛΟΓΙΑ*, τόμος Ι^ος αυτοτελής, εν Κωνσταντινουπόλει 1880. – ΜΓ
253. *Χαλιμά ήτοι αραβικόν μυθολογικόν* Περιέχον διηγήσεις και συμβεβηκότα λίαν περίεργα και ωραία ... Τόμος Πρώτος. Έκδοσις νεωτάτη. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Γ. Φέξη, 1880. – ΜΓ
254. *Χαλιμά ήτοι αραβικόν μυθολογικόν* - - - Τόμος Δεύτερος - - - Εν Αθήναις 1880. – ΜΓ
255. *Χαλιμά ήτοι αραβικόν μυθολογικόν* - - - Τόμος Τρίτος - - - Εν Αθήναις 1880. – ΜΓ
256. *Ανθρωπολογίας το Ψυχολογικόν* υπό Ι. Δ. Τζέτζη, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της Αθηναΐδος (οδός Βουλής αριθ. 29), 1880. – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

257. *Οδοιπορικά Ηπείρου και Θεσσαλίας* υπό του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών Επιτελικού Γραφείου, εν Αθήναις 1880 [Ι. Κοκίδης]. – ΗΖ
258. *Μηναίον του Ιανουαρίου* περιέχον άπασαν την ανήκουσαν αυτώ ακολουθίαν. Διορθωθέν το πριν υπό Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανού του Ιμβρίου, και παρ' αυτού αυξηθέν τη του Τυπικού προσθήκη κατά την διάταξιν της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας ής τη εγγράφω αδεία αναθεωρηθέν και ακριβώς επιδιορθωθέν. Έκδοσις Εννάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
259. *Μηναίον του Φεβρουαρίου* - - - Έκδοσις Δεκάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
260. *Μηναίον του Μαρτίου* - - - Έκδοσις Δεκάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
261. *Μηναίον του Απριλίου* - - - Έκδοσις Δεκάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
262. *Μηναίον του Μαΐου* - - - Έκδοσις Εννάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
263. *Μηναίον του Ιουνίου* - - - Έκδοσις Εννάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
264. *Μηναίον του Ιουλίου* - - - Έκδοσις Δεκάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
265. *Μηναίον του Αυγούστου* - - - Έκδοσις Δεκάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
266. *Μηναίον του Σεπτεμβρίου* - - - Έκδοσις Εννάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
267. *Μηναίον του Οκτωβρίου* - - - Έκδοσις Εννάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
268. *Μηναίον του Νοεμβρίου* - - - Έκδοσις Δεκάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
269. *Μηναίον του Δεκεμβρίου* - - - Έκδοσις Δεκάτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1880 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ
270. *Ψαλτήριον ή βίβλος ψαλμών μεταφρασθείσα εκ του Εβραϊκού πρωτοτύπου.* Έκδοσις Τρίτη. Εν Αθήναις, τύποις Λακωνίας, 1880. – ΜΓ
271. *Θουκυδίδου Πελοποννησιακός Πόλεμος* μετενεχθείς εις την καθομιλουμένην υπό Α.Γ. Σκαλίδου, τόμος Β΄, έκδοσις Β΄, Αθήνησι 1880. – ΓΖ
272. *Oeuvres Complètes de Molière.* Tome second. [Paris. Librairie Hachette et Cie. 1881;]. – ΑΚ
273. *Oeuvres Complètes de Molière.* Tome Troisième. Paris, Librairie Hachette et Cie, 1881. – ΑΚ
274. *Législation Ottomane.* Sixième partie contenant *Le Code civil Ottoman*, Livre I -VIII par Demetrius Nicolaides, Constantinople 1881. – ΒΓ
275. *Γεωργική και Οικιακή Οικονομία Γρηγ. Παλαιολόγου* επιδιορθωθείσα και κατά πολλά επαυξηθείσα διά νεωτέρων προσθηκών υπό Ι. Π. Πύρλα, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου του «Κάλλους», 1881. – ΜΓ
276. *Κυανή βίβλος της Ελλάδος* υπό Γεωργίου Σουρή, Αθήνησι 1881. – ΜΓ
277. *Περί Ιπαραφίνης και περί των βάσεων του Αιθυλενίου* υπό Όθ. Α. Ρουσοπούλου. Εν Αθήναις 1881. – ΕΓ
278. *Homeri Ilias* edidit Guilielmus Dindorf. Pars I. Editio quarta correctior. Lipsiae MDCCCLXXXI. – ΔΦ
279. Δρ. Ο. Heyfelder, *Εγχειρίδιον της εν Πολέμω Χειρουργικής* μεταφρασθέν μεν υπό Δημ. Θ. Παγκάλου εκδιδόμενον δε υπό Γ. Γονίδου και Π. Μεταξά, τόμος Α΄, Αθήνησι. Τυπογραφείον «Εθνικού Πνεύματος». 1881. – ΜΓ
280. *Υπουργείον Εσωτερικών. Στατιστική της Ελλάδος. Πληθυσμός 1879*, εν Αθήναις 1881. – ΗΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

281. *Τρίτη Διεθνής Γεωγραφική Σύνοδος. Ελληνικός κατάλογος της Εκθέσεως*, χ. χ. [1881; - η Γ΄ Διεθνής Γεωγραφική Σύνοδος έλαβε χώρα στη Βενετία το 1881]. – ΗΖ
282. Λεωνίδα Παλάσκα, *Τα συμβάντα του Οκτωβρίου 1862 επί του Βασιλικού Ατμοδρόμωνος Αμαλίας*. Εκδίδεται υπό Αλεξάνδρου Παππαγεωργίου, εν Αθήναις, εκ του τυπογρ. Σπ. Κουσουλίνου (οδός Αγάθωνος αριθ. 5), 1882. – ΗΖ
283. *Ξενοφώντος Απομνημονεύματα*. Lipsiae MDCCCLXXXII. – ΕΓ
284. *Εγχειρίδιον Χριστιανικόν* υπό Δ. Ν. του Δαρβάρεως, Έκδοσις Νέα, εν Αθήναις, εκ των καταστημάτων Ανδρ. Κορομηλά, 1882. – ΜΓ
285. *Τα Ιερά Γράμματα μεταφρασθέντα εκ των Θείων αρχετύπων*. Εν Οξωνίω αω΄π΄β΄. – ΜΓ
286. Victor Hugo, *Οι Άθλιοι*, μεταφρ. επιδιορθ. υπό Ι. Ισιδωρίδου Σκυλίσση, Τόμος Τρίτος, Αθήνησι 1882. – ΜΓ
287. *Ο Χριστόφορος ή το Ναυάγιον και η διάσωσις* υπό Λ. Μελά. Έκδοσις Τετάρτη. Εν Αθήναις 1882. – ΜΓ
288. *Χαλιμά ήτοι αραβικόν μυθολογικόν περιέχον διηγήσεις και συμβεβηκότα λίαν περίεργα και ωραία*. Συντεθέν εις την Αραβικήν διάλεκτον παρά του πολυμαθούς Δερβύς Αμπουμπεκήρ. Εκ της Ιταλικής εις την Ελληνικήν διάλεκτον μεταφρασθέν και μετά πλείστης επιμελείας διορθωθέν υπό Ανέστη Κωνσταντινίδου. Τόμος Πρώτος. Εν Αθήναις, καταστήματα ο «Κοραής» Αν. Κωνσταντινίδου, 1882. – ΜΓ
289. Ε. Ferrand, *Πρώται βοήθειαι εις τους δηλητηριασθέντας, πνιγέντας και ασφυκτικούς*. Μετάφρασις εκ του Γαλλικού υπό Β. Ι. Τσιφτικτσόγλου και Ι. Ν. Μηνιάτου. Εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου της Ενώσεως οδός Σοφοκλέους 33, 1882. – ΜΓ
290. *Οικογενειακόν δίκαιον* υπό Π. Παπαρρηγόπουλου. Έκδοσις Β΄. Εν Αθήναις 1882. – ΒΓ
291. *Λεξικόν της Ελληνικής γλώσσης* συντεθέν υπό Σκαρλάτου Δ. του Βυζαντίου και πλουτισθέν διαφόροις πίναξι ... οίς προσετέθη και Λεξικόν Επίτομον των εν τοις Ελληνικοίς συγγράμμασι απαντώντων Κυρίων Ονομάτων. Εν Αθήναις, εκ των καταστημάτων Ανδρ. Κορομηλά, 1882. – ΙΛ
292. Β. Λάκωνος, *Γεωμετρία και Φυσική*. Έκδοσις Τρίτη. Εν Αθήναις 1882. – ΝΤ
293. *Ηθικαί Ομιλίαι επί των Κυριακών Ευαγγελίων μετά του κειμένου αυτών*, εγκριθείσαι υπό της Ιεράς Συνόδου προς χρήσιν των οικογενειών, των σχολείων και των Εκκλησιών. Υπό Λέοντος Μελά. Εν Κωνσταντινουπόλει. 1882. Γ. Σεϊτανίδης βιβλιοπώλης και εκδότης. Εντός του Ζιντάν Χανίου Δευτέρα οροφή. Αριθ. 20. Τυπογραφείον Κ. Α. Βρετού. – ΦΔ
294. *Της Καινής Διαθήκης τα τέσσαρα Άγια Ευαγγέλια και αι Πράξεις των Αποστόλων*. Εν Αθήναις και Κωνσταντινουπόλει έτει αω΄π΄β. – ΜΓ
295. *Εγχειρίδιον Χριστιανικόν* υπό Δ. Ν. του Δαρβάρεως. Έκδοσις Νέα. Εν Αθήναις (τυπογρ. Α. Κορομηλά) 1882. – ΜΓ
296. *Στοιχειωδεστάτη Ορθόδοξος Χριστιανική Κατήχησις* προς χρήσιν της εν τοις δημοτικοίς σχολείοις μαθητευούσης ορθοδόξου νεολαίας. Υπό Αρχιμ. Κωνστ. Βαφείδου. Έκδοσις Β΄ διωρθωμένη. Δαπάναις του βιβλιοπώλου Κ. Πανώριου. Εν Κωνσταντινουπόλει. Εκ του Τυπογραφείου Ν. Κεφαλίδου. 1883. –ΦΔ
297. Βασιλείου Ι. Κανδή, *Η Προύσα ήτοι αρχαιολογική Ιστορική Γεωγραφική και Εκκλησιαστική Περιγραφή αυτής* ... Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου ο Ασμοδαίος Γ. Σταυριανού, 1883. – ΗΖ
298. Κουμανούδη, *Συναγωγή λέξεων*. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Ανδρ. Κορομηλά, κατά μήνα Μάρτιον 1883. Β΄, 145. – ΗΖ
299. Fénelon, *Les Aventures De Télémaque*. Paris 1883. – ΜΓ
300. *Η ορφανή της Χίου ή Ο θρίαμβος της Αρετής* υπό Ιακώβου Γ. Πιτσιπίου. Έκδοσις Νεωτάτη. Εν Αθήναις, καταστήματα ο Κοραής Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1883. – ΜΓ
301. *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης* συντεθέν υπό Σκαρλάτου Δ. του Βυζαντίου ... *Λεξικόν Επίτομον των εν τοις Ελληνικοίς συγγράμμασι απαντώντων κυρίων ονομάτων*. Εν Αθήναις 1883. – ΓΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

302. Εθνικόν Πανεπιστήμιον. Ιατρική Σχολή. *Περί Εμμήνων*. Εναίσιμος διατριβή επί διδακτορία αναγορευθείσα υπό Νικολάου Γ. Φίλη εκ Βελτσίστης της Ηπείρου. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της Ενώσεως οδός Όμβρου 10, 1883 [σσ. 20]. – ΜΓ

303. *Χριστιανική ανθοδέσμη ήτοι συλλογή Θρησκευτικών ασμάτων* υπό Θεοδοσίου Λ. Πρασίδου του εκ Ζίτσης της Ηπείρου. Εν Λαρίσση 1883. – ΜΓ

304. *Στοιχειώδης Γεωγραφία πολιτική, μαθηματική και φυσική* προς χρήσιν της εν τοις ελληνικοίς σχολείοις σπουδαζούσης νεολαίας. Έκδοσις 15η υπό Αθαν. Α. Σακελλαρίου, εν Κωνσταντινουπόλει 1884 (τυπογρ. Κορομηλά). – ΜΓ

305. Βικέντιου Ι. Πίντου, *Φαρμακοποιΐα* ... Έκδοσις Πρώτη, εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου Ανδρέου Κορομηλά, 1883. [2 αντίτυπα] – ΕΓ

306. *Εκλογή τεμαχίων Γάλλων λογογράφων και ποιητών* Γενομένη κατά το πρόγραμμα του υπουργείου της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως τη 23 Ιουνίου 1884. Υπό Α. Ζ. Στεφανόπολι. Τόμος Τρίτος. Προς χρήσιν των μαθητών της Γ΄ Τάξεως του Γυμνασίου. Εν Αθήναις, βιβλιοπωλείον ο Κοραής Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1884. – ΕΓ

307. *Φιλοθέου και Ευγενίου Επιστολαί ήτοι σύντομος περί ψυχής και θεού διδασκαλία* υπό Π. Βραΐλα Αρμένη χορηγ. Κ. Ζάππα, εν Αθήναις 1884. – ΜΓ

308. *Ο Γεροστάθης ή Αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας* υπό Λ. Μελά [Π;] , εν Αθήναις (τυπ. Σ. Κ. Βλαστού) 1884 . – ΜΓ

309. *Ο Μάγειρος ή ο φίλος της οικιακής Οικονομίας*, Εκδοθείς το τέταρτον επιμελεία και δαπάνη Δ. Α. Φέξη, εν Αθήναις 1883. – ΜΓ

310. *Υπομνήματα Περιγραφικά των Κυκλάδων Νήσων κατά μέρος* υπό Αντ. Μηλιαράκη. *Αμοργός μεθ' ενός γεωγραφικού πίνακος*, εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου των αφών Περρή, 1884. – ΗΖ

311. *Επίτομος Μυθολογία περιέχουσα την Ελληνικήν και Ρωμαϊκήν μυθολογίαν* υπό Ε. Geruzez, μεταφρασθείσα εκ της τελευταίας των γαλλικών εκδόσεων υπό Αιμιλίου Νοννόττη Δ. Φ. Εν Κωνσταντινουπόλει 1884 (εκδόσεις Δεπάστα). – ΜΓ

312. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του μεγάλου Κωνσταντίνου* υπό Επαμεινώνδα Φραγκίστα. Τόμος Α΄, Αθήνησι 1884. – ΜΓ

313. *Λατινικής μεθόδου μέρος πρώτον* προς χρήσιν της ανωτέρας τάξεως των Ελληνικών σχολείων κατά το Γερμανικόν του Dr C. Ploetz υπό Μιχαήλ Δεφνέρου. Έκδοσις Β΄, επεξειργασμένη. Εν Αθήναις (τυπ. Ανδρ. Κορομηλά) 1884. – ΜΓ

314. *Στοιχειώδη μαθήματα της Λατινικής γλώσσης* προς χρήσιν των Ελληνικών σχολείων και των κατωτέρων τάξεων των Γυμνασίων υπό Ενρ. Ν. Ουλερίχου Δ. Φ. Έκδοσις Πέμπτη. Εν Αθήναις (τυπ. Α. Κορομηλά) 1884. – ΜΓ

315. *Περί των ορίων του ανθρωπίνου Πνεύματος* υπό Ανδρ. Δ. Παπαδιαμαντοπούλου. Απόσπασμα εκ του Η΄ τόμου του β΄ τεύχους του περ. *Παρνασσού*, εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου Παρνασσού 1884. – ΜΓ

316. Octave Feuillet, *Ημερολόγιον Απόρου Νέου ή μελέτη περί του ανθρωπίνου βίου*. Εν Σμύρνη, τυπογραφείον και λιθογραφείον ο «Τύπος» (παρά το τρίστρατον δίοδος Μεστεμαλτζόγλου), 1884. – ΜΓ

317. *Στοιχειώδης Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή* υπό Κωνσταντίνου Ζαχαριάδου. Έκδοσις Τρίτη. Εν Αθήναις 1884. – ΜΓ

318. *Ενοχικόν δίκαιον* υπό Π. Παπαρρηγοπούλου. Τόμος Πρώτος, Έκδοσις Τρίτη. Εν Αθήναις, παρά τω εκδότη Σ. Κ. Βλαστώ, 1884. – ΒΓ

319. *Η Κωνσταντινούπολις μετά των προαστείων αυτής προς χρήσιν των αστικών σχολών* υπό Ιωάννου Γ. Κυφιώτου. Έκδοσις Τρίτη. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Βρετού Κ. Βαλέττα, 1884. – ΜΓ

320. *C. Iuli Caesaris Commentarii de bello Civili.* In usum scholarum. Recognovit Bernardus Dinter. Lipsiae MDCCCLXXXIV. – ΜΓ

321. *Δικαστική Πρακτική επί της Πολιτικής Δικονομίας και των σχετικών νόμων της Ελλάδος μετ' επιθεωρήσεως της Πολιτικής Νομολογίας* υπό Νεοκλέους Γ. Καρατζά, έκδοσις Γ΄, εν Πάτραις 1884. – ΒΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

322. *Ολίγα τινά περί Φρειδερίκου Φροέβελ κατά την εορτήν της εκατονταετηρίδος των γενεθλίων αυτού τη 9/21 Απριλίου 1882* υπό Αικατερίνης Λ. Λασκαρίδου, Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου Θρ. Παπαλεξανδρή και Αλ. Παπαγεωργίου, 1885. – ΝΤ
323. *Πραγματεία περί του Φροβελιανού συστήματος* υπό Αικατερίνης Λασκαρίδου (απόσπασμα εκ του Η΄ και Θ΄ τόμου του περ. Παρνασσού), εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Παρνασσού, 1885. – ΝΤ
324. *Ο Γεροστάθης ή Αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας* Λέοντος Μελά, έκδοσις νεωτάτη προς χρήσιν των Ελληνικών σχολείων, εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του τυπογραφείου Ανδρ. Κορομηλά, 1885. – ΝΤ
325. *Ελληνική Ιστορία βιογραφικώς συντεταγμένη προς χρήσιν των παίδων* υπό Κ. Σ. Ξανθοπούλου, τόμος 2, έκδοσις 7η, εν Αθήναις 1885. – ΜΓ
326. *Το Άγιον Δεκαήμερον ήτοι αι Θείαι και Ιεραί Ακολουθίαι.* Μέρος πρώτον. Εν Κωνσταντινουπόλει 1885. – ΕΓ
327. *Sophoclis Tragoediae* ex recensione Guilelmi Dindorfii. Editio sexta quam curavit brevique adnotatione instruxit S. Mekler. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri. MDCCCLXXXV. – ΕΓ
328. *THUCYDIDIS, De Bello Peloponnesiaco.* Libri octo. Vol. I. Lib. I-IV. Lipsiae MDCCCLXXXV. – ΕΓ
329. *Αι χώραι του παρελθόντος και αι εσφαλμέναι τοποθετήσεις των. Έρευναι και μελέται τοπογραφικαί υπό Αρχαιολογικο-γεωγραφικό-ιστορικήν έποψιν* υπό Σταύρου Μερτζίδου, Ιατρού, εν Αθήναις 1885. – ΓΖ
330. *Herodoti Historiarum Libri IX.* Edidit Henr. Rudolph Dietsch. Editio altera. Curavit H. Kallenberg. Vol. I. Lipsiae. In aedibus B. G. Teubneri. MDCCCLXXXV. – ΕΓ
331. *Prescurtare din Methoda Practica pentru Musica Vocala* De Adolphe Papin, Bucuresci, Tipografia Dor. P. Cucu, Bulevardul Elisabeta, 8. 1885 [σσ. 1 – 100]. – ΔΦ
332. *Η Καινή Διαθήκη του Κυρίου και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού.* Μεταφρασθείσα εκ του Ελληνικού. Εν Κανταβριγία αωπε΄. – ΒΜΓ
333. Κωνσταντίνου Ι. Βαρζώκα, *Ο Πίνδος ή ποιητικά παίγνια*, εν Κων/πόλει 1886. – ΜΓ
334. Κ. Κρυστάλλης, *Αι σκιαί του Άδου.* Ποίημα Επικόν εις άσματα τρία παρέπονται δε *Αναμνήσεις και Όνειρον.* Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Αν. Κωνσταντινίδου, 1886. – ΜΓ
335. Κ. Κρυστάλλης, *Αι σκιαί του Άδου*, εν Αθήναις 1886. – ΜΓ
336. *Η ηρωίς της Ελληνικής Επαναστάσεως ήτοι σκηναί εν Ελλάδι από του έτους 1821-1828*, συγγραφή Στεφάνου Θ. Ξένου, έκδοσις τρίτη, τόμος Α΄. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της μυθιστορικής βιβλιοθήκης Δ. Φέξη εκδότου και βιβλιοπώλου, 1886 [δύο αντίτυπα]. – ΜΓ
337. *Συγγράμματα μαγειρικής* υπό Νικ. Σαράντη, ανατύπωσις της εν Κων/πόλει εκδόσεως του 1863, εν Αθήναις 1886. – ΜΓ
338. *Γεωγραφία Πολιτική Νέα και Αρχαία του Νομού Αργολίδος και Κορινθίας μετά γεωγραφικού πίνακος του Νομού* υπό Αντωνίου Μηλιαράκη, εν Αθήναις 1886. – ΗΖ
339. Ιωάννου Ν. Καλοστύπη, *Μακεδονία ήτοι μελέτη οικονομολογική, ιστορική και εθνολογική της Μακεδονίας*, εκδ. Κάρολος Βίλμπεργ, εν Αθήναις, τυπογραφείον και βιβλιοπωλείον Σπυρ. Κουσουλίνου, 1886. – ΗΖ
340. *Τριώδιον Κατανυκτικόν* περιέχον άπασαν την ανήκουσαν αυτώ ακολουθίαν της Αγίας και Μεγάλης Τεσσαρακοστής ... Έκδοσις Έκτη. Βενετία, εκ του Ελληνικού τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1886. – ΜΠΗΖ
341. *Beitraege zur Kerntniss der Algenvegetation von Griechenland. Die Meeres-Algen der Insel Sciathos* von Dr. S. Miliarakis, Athen, Druck von Nicolas Inglessis, 1887. – ΗΖ
342. Ιωάννου Λαμπρίδου, *Ηπειρωτικά Μελετήματα, τεύχος 1ον Περιγραφή της Πόλεως Ιωαννίνων*, εν Αθήναις 1887. – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

343. *Demosthenis Orationes* ex recensione Guilielmi Dindorfii. Vol. II. Pars I. Orationes XX – XXIII. Editio tertia correctior. Lipsiae In Aedibus B. G. Teubneri. MDCCCLXXXVII. – ΕΓ
344. *Plutarchi Vitae Parallelae. Aristidis et Catoniw Philopoemenis et Flaminini Pyrri et Marii.* Recognovit Carolus Sintenis. Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri. MDCCCLXXXVII. – ΕΓ
345. Δημητρίου Χασιώτου, *Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου από του έτους 1874 μέχρι του έτους 1879.* Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου αδελφών Περρή, 1887. – ΜΓ
346. *Χριστιανική Κατήχησις* υπό Α. Διομήδη Κυριακού, [εν Αθήναις 1877]. – ΜΓ
347. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον* εξ αρίστων εκδόσεων της νέας διαθήκης επιμελώς διορθωθέν μετά προσθήκης των της παλαιάς μαρτυριών και νυν λαμπρότερον εκδοθέν τη εγγράφω αδεία της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας. Έκδοσις Εβδόμη. Βενετία. Εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ. 1887. – ΠΜΜ
348. *Φυσική και Χημική Περιγραφή των εν Μεθάνοις Ιαματικών Υδάτων* υπό Αναστ. Κ. Δαμβέργη. Εν Αθήναις 1887. – ΕΓ
349. *Ξενοφώντος Απομνημονεύματα* εκδίδοντος και διά κριτικών υπομνημάτων εξηγουμένου Αναστασίου Π. Σακελλαρίου. Τεύχος πρώτον. Εν Αθήναις 1887. – ΕΓ
350. *Ελληνική Χρηστομάθεια* υπό Γεωργίου Α. Παπαβασιλείου, εν Αθήναις 1887. – ΝΤ
351. *Σειρά Αναγνωσμάτων* υπό Κ. Γ. Γεωργαλά και Ι. Ι. Πολυβίου [χωρίς στοιχεία τίτλου. Ίσως πρόκειται για προγενέστερη έκδοση από την έκδοση του αρ. 360. Μάλλον έκδοση του 1887] [Εν Αθήναις 1887]. – ΜΓ
352. *Κατάλογος εκθετών και εκθεμάτων εκδιδόμενος εγκρίσει της κεντρικής εκτελεστικής επιτροπής της Δ΄Ολυμπιάδος*, εν Αθήναις, βιβλιοπωλείον «Εστίας» Γ. Κασδόνη, 1888. – ΗΖ
353. Μιχαήλ Λελέκου, Κλεωναίου, *Επιδόρπιον*. Τόμος Πρώτος, μέρος Β΄, εν Αθήναις, τυπογρ. Αγαμ. Παπαγεωργίου, 1888. – ΗΖ
354. *Άπαντα τα Φιλολογικά Αλεξάνδρου Ρίζου του Ραγκαβή. Τόμος ΙΗ΄. Αρχαιολογία.* Εν Αθήναις 1888. – ΕΓ
355. *OMERI ODYSSEA* edidit Guilielmus Dindorfi, ed. Quinta correctior quam curavit C. Hentze, pars I, Odysseae I-XII, Lipsiae MDCCCLXXXVIII. – ΜΓ
356. *Homeri Odyssea*, MDCCCLXXXVIII. – ΜΓ
357. *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας* διαλαμβάνον περίληψιν της Ιστορίας, Φυσικήν και Πολιτικήν Γεωγραφίαν, τους βίους των μεγάλων ανδρών τους μύθους και τας παραδόσεις πάντων των εθνών από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του νυν. Εκδίδοται το πρώτον υπό Σ. Ι. Βουτυρά, τόμος έκτος, εν Κωνσταντινουπόλει 1888. Εκ του τυπογραφείου Νεολόγου. – ΧΜ
358. *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας διαλαμβάνον περίληψιν της Ιστορίας ... πάντων των Εθνών από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του νυν. Εκδίδοται το πρώτον υπό Σ. Ι. Βουτυρά.* Τόμος Πέμπτος. Εν Κωνσταντινουπόλει 1888. Εκ του τυπογραφείου Νεολόγου. – ΔΦ
359. *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας διαλαμβάνον περίληψιν της Ιστορίας ... πάντων των Εθνών από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του νυν. Εκδίδοται το πρώτον υπό Σ. Ι. Βουτυρά.*. Τόμος Έβδομος. Εν Κωνσταντινουπόλει 1889. Εκ του τυπογραφείου Νεολόγου. – ΔΦ
360. Γεωργαλά Κ. Γ. και Ι. Ι. Πολύβιου, *Σειρά αναγνωσμάτων*, έκδοσις 3η, εν Κωνσταντινουπόλει 1889. – ΜΓ
361. *Νεοελληνική γεωγραφική φιλολογία* ήτοι κατάλογος των από του 1800-1889 γεωγραφηθέντων υπό Ελλήνων υπό Αντ. Μηλιαράκη, εν Αθήναις 1889. – ΗΖ
362. *Εγχειρίδιον Χημείας* κατά τας νεωτέρας της επιστήμης θεωρίας υπό Α. κ. Χρηστομάνου, τόμος Δεύτερος. *Οργανική Χημεία.* Εν Αθήναις παρά τω εκδότη Καρόλω Μπεκ. 1889. – ΕΓ
363. *Το εν Ελλάδι ισχύον Αστικόν Δίκαιον*, Βιβλίον Α΄, Β΄και Γ΄περιέχοντα τας γενικάς αρχάς υπό Π. Παπαρρηγόπουλου, έκδοσις Γ΄, εν Αθήναις 1889. – ΒΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

364. *Οθωμανικοί Κώδικες* ήτοι συλλογή απάντων των νόμων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας Διαταγμάτων Κανονισμών οδηγιών και εγκυκλίων εκδιδόμενοι υπό Δημ. Νικολαΐδου, Διευθυντού των εφημερίδων «Κωνσταντινουπόλεως» και «Σερβέτ». Εν Κωνσταντινουπόλει 1889. Τύποις αδελφών Νικολαΐδων. – ΔΦ

365. *Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικόν*, εκδιδόμενον επιμελεία Ν. Γ. Πολίτου, τόμος Α΄, Αθήνησι Φεβρουάριος 1889 – Απρίλιος 1890. Τόμος Β΄, χ. ά. στ. Τόμος Γ΄, Αθήνησι Ιανουάριος 1892 – Μάρτιος 1893. Τόμος Δ΄, Αθήνησι Απρίλιος 1893 – Σεπτέμβριος 1894. Τόμος Ε΄, χ. χ. Τόμος ΣΤ΄, χ. χ. – ΓΖ

366. Περιοδικόν ο «Προμηθεύς». Βιβλιοθήκη Εγχειριδίων των Φυσικών και Εφηρμοσμένων Επιστημών προς χρήσιν των πολλών. Βιβλίον τέταρτον. *Γεωλογική διαμόρφωσις του Ελληνικού εδάφους* υπό Κ. Μητσοπούλου. Εν Αθήναις 1890. – ΕΓ

367. *Πουβλίου Ουεργιλίου Νέπωτος, Αινειάς*. Προς χρήσιν των μαθητών εκδ. υπό Ευστρ. Δ. Τσακαλώτου. Τόμος Α^ος. Βιβλία Ι- IV. Εν Αθήναις 1890 [εκδ. Π. Δ. Σακελλάριος]. – ΕΓ

368. *Πώς αποτιμάται ο πλούτος κατά την μέθοδον του Βενιαμίν Φραγκλίνου*, Αθήνησιν 1890. – ΜΓ

369. *Παρακλητική ήτοι Οκτώηχος η Μεγάλη* ... επεξεργασθείσα μεν ποτε και ακριβώς επιδιορθωθείσα υπό του Αιδεσιμοελλογιμωτάτου εν ιερεύσιν Ανδρέου του Ιδρωμένου. Επιθεωρηθείσα δε υπό του αειμνήστου Σπυρίδωνος Ιερομ. Ζερβού Αρχιμανδρίτου του Οικουμ. Θρόνου. Πέμπτη έκδοσις, Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1890 [2 αντίτυπα]. – ΑΝΖ, – ΜΠΗΖ

370. *Γεωγραφία Πολιτική νέα και αρχαία του Νομού Κεφαλληνίας* υπό Αντ. Μηλιαράκη, Αθήνησιν 1890. – ΗΖ

371. *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας διαλαμβάνον περίληψιν της Ιστορίας ... πάντων των Εθνών από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του νυν. Εκδίδοται το πρώτον υπό Σ. Ι. Βουτυρά*. Τόμος όγδοος. Εν Κωνσταντινουπόλει 1890. Εκ του τυπογραφείου Νεολόγου. – ΔΦ

372. *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας διαλαμβάνον περίληψιν της Ιστορίας ... πάντων των Εθνών από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του νυν. Εκδίδοται το πρώτον υπό Σ. Ι. Βουτυρά*. Τόμος Έννατος. Εν Κωνσταντινουπόλει 1890. Εκ του τυπογραφείου Νεολόγου. – ΔΦ

373. *Noțiuni Generale de Musica* de Ed. Wachmann. Ediținea VI. Leipzig. Editura Oscar Brandstetter. 1890 [σσ. α – β και 1 – 90]. – ΔΦ

374. *Μέγα συνοπτικόν εγκόλπιον*, εν Αθήναις 1890. – ΜΓ

375. *Φαρμακολογία ήτοι περί φύσεως και δυνάμεως και χρήσεως φαρμάκων* υπό Θεοδώρου Αφεντούλη. Έκδοσις Τρίτη. Τόμος Πρώτος. Αθήνησι 1890. – ΕΓ

376. *Πρακτικός υπολογισμός. ΑΒΑΞ επί παντός λογαριασμού*, εκδίδοται υπό Ανέστη Κωνσταντινίδου, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, χ. χ. [μάλλον μεταξύ 1889-1892]. – ΔΜ

377. *Manuel des Étudiants en Pharmacie* par Le Dr Ludovic Jammes. Tome premier Avec figures dans le texte. Paris Librairie J. – B. Baillière et Fils. 1891. (Tous droits réservés). – ΕΓ

378. *Manuel des Étudiants en Pharmacie* par Le Dr Ludovic Jammes. Tome Second - - - Paris 1891. – ΕΓ

379. Κ. Δ. Κρυστάλλη, *Αγροτικά*. Εν Αθήναις 1891. – ΕΓ

380. *Τα εμπράγματα δικαιώματα επί των κατ' ιδίαν κτημάτων* υπό Π. Παπαρρηγόπουλου. Έκδοσις Β΄ συντελεσθείσα επιμελεία Ι. Ευκλείδου, Αθήνησι 1891. – ΒΓ

381. *Οθωμανικοί κώδικες* ήτοι συλλογή απάντων των νόμων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Διαταγμάτων, Κανονισμών, Οδηγιών και Εγκυκλίων, εκδοθέντες υπό Δ. Νικολαΐδου. Τόμος Δ΄ *Διοικητικοί και λοιποί νόμοι, εγκύκλιοι και λοιπά*, εν Κωνσταντινουπόλει 1891. – ΒΓ

382. *Περί των εν Αιδηψώ Ιαματικών Υδάτων* υπό Αναστασίου Κ. Δαμβέργη μετά σχεδιαγράμματος, εν Αθήναις, τύποις Πάσσαρη και Βεργιανίτου, 1891. – ΙΝΧ (ΔΚ)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

383. *Euripidis Medea*, ex recensione Augusti Nauckii. Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri, MDCCCXCI. – ΜΓ

384. *Εγχειρίδιον Ανωμάλων ρημάτων και ονομάτων πεζών συγγραφέων και ποιητών της ελληνικής γλώσσης* υπό Α. Α. Σακελλαρίου, έκδ. 4η, εν Αθήναις 1891, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου. – ΜΓ

385. *Ο Γεροστάθης ή αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας* υπό Λέοντος Μελά, εν Αθήναις 1892. – ΜΓ

386. Α. Κορδελλά, *Υπόμνημα περί των ορυκτών του αργύρου της Μήλου και της εξαγωγής του αργύρου*, εν Αθήναις 1892. – ΕΓ

387. Παύλου Καρολίδου υφηγητού, *Διαμαρτυρία προς τον Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής κύριον Κυπάρισσον Στεφάνου εναντίον Σπυρ. Π. Λάμπρου καθηγητού*, Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου των αφών Περρή, 1892. – ΗΖ

388. *Φυσική και Πολιτική Γεωγραφία της Ελλάδος και των εκτός αυτής Ελληνικών χωρών μετά χάρτου όλων των κρατών της Ελληνικής χερσονήσου και της Μ. Ασίας* ... προς χρήσιν των Γυμνασίων συνταχθείσα υπό Μαργαρίτου Γ. Δήμιτσα, έκδοσις 5η εντελώς ανακαινισθείσα, εν Αθήναις, τυπογρ. «ο Παλαμήδης», 1892. – ΗΖ

389. Παύλου Καρολίδου υφηγητού, *Διαμαρτυρία προς τον Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής Κύριον Γεώργ. Χατζηδάκιν εναντίον Σπυρ. Π. Λάμπρου καθηγητού*, Αθήνησιν 1892. – ΗΖ

390. *Ομήρου Οδύσσεια* μετά σχολίων υπό Κ. Φ. ΑΜΕΙS και ερμηνείας υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου, τόμος Α΄, τεύχος Α΄, Ραψωδία Ζ΄, εν Αθήναις 1892 [εκ του τυπογρ. Π. Λεώνη]. – ΜΓ

391. *Ομήρου Οδύσσεια* μετά σχολίων υπό Κ. Φ. ΑΜΕΙS και ερμηνείας υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου, τόμος Α΄, τεύχος Γ΄, Ραψωδία Γ΄, εν Αθήναις 1892. – ΓΖ

392. *LUCIANI Samosatensis Opera*. Ex Recognitione Caroli Iacobitz. Vol. I. Lipsiae MDCCCXCIII. – ΕΓ

393. *Φαρμακοποιΐα του Γερμανικού Κράτους*. Έκδοσις Τρίτη εξελληνισθείσα υπό Θ. Αφεντούλη. Εν Αθήναις 1893. – ΕΓ

394. *Η Πρασιάς Λίμνη*. Μελέτη Γεωγραφική και Ιστορική αναγνωσθείσα εν τω Συλλόγω Παρνασσώ (μεθ' ενός γεωγραφικού πίνακος και εικόνων) υπό Μιχαήλ Θ. Χρυσοχόου Ζιτσαίου, εν Αθήναις, τυπογραφείον – βιβλιοπωλείον Σπυρίδωνος Κουσουλίνου παρά τω ναώ των Αγίων Θεοδώρων, 1893. [2 αντίτυπα, το ένα κολοβό] – ΗΖ

395. [Frédéric Würtz], *L' Officine ou Repertoire General Pharmacie Pratione* [;], [1893]. – ΕΓ

396. *Φαρμακοποιΐα του Γερμανικού Κράτους*. Έκδοσις Τρίτη (*Pharmacopoea Germanica*, Editio III.). Εξελληνισθείσα υπό Θεοδώρου Αφεντούλη μετά δε τον θάνατον αυτού αποπερατωθείσα υπό Αναστασίου Κ. Χρηστομάνου. Εν Αθήναις παρά τω εκδότη Σ. Κουσουλίνω. 1893. – ΕΓ

397. *Φαρμακολογία ήτοι περί φύσεως και δυνάμεως και χρήσεως φαρμάκων* υπό Θεοδώρου Αφεντούλη. Έκδοσις Τρίτη. [Τόμος ;] Εν Αθήναις 1893. – ΕΓ

398. *Fabrication des Essences et des Parfums*... par J. – P. Durvelle. Avec 82 figures dans le texte. Paris J. Fritsch, Éditeur 30, Rue du Dragon, 30. 1893 (Tous droits réservés). – ΕΓ

399. *Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον* εξ αρίστων εκδόσεων της Νέας Διαθήκης επιμελώς διορθωθέν μετά προσθήκης των της Παλαιάς μαρτυρίων και νυν λαμπρότερον εκδοθέν τη εγγράφω αδεία της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας. Έκδοσις Ογδόη. Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1893. – ΑΝΖ

400. [Προσαρτημένο στο ως άνω Ευαγγέλιον] *Ευαγγελιστάριον* συντεθέν παρά Εμμανουήλ Γλυζωνίου, χ. χ. [Βενετία 1893;]. – ΑΝΖ

401. Κωνσταντίνου Α. Τρίμη, Κυμαίου, *Κυμαϊκά ήτοι Ιστορία και Τοπογραφία της Κύμης*, εν Αθήναις, εκδ. Αναστ. Δ. Φέξης, 1894. – ΗΖ

402. P. OVIDIUS NASO, Ex Iterara R. Merkelii Recognitione, vol. II *METAMORPHOSES cum emendationis summario*, editio stereotypa Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri, MDCCCXCIV. – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

403. *Ομήρου Οδύσσεια* προς χρήσιν των μαθητών των δημοτικών σχολείων αμφοτέρων των φύλων. Υπό Γεωργ. Σ. Κονιδάρη. Εν Σμύρνη 1894. – ΜΓ
404. *Ομήρου Οδύσσεια* μετά σχολίων κατά τον K. F. AMEIS και ερμηνείας υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου, τόμος Α΄, τεύχος Β΄, Ραψωδία Θ΄, εν Αθήναις 1894. – ΓΖ
405. Jurien de la Gravière, *Ιστορία του υπέρ ανεξαρτησίας των Ελλήνων Αγώνος κυρίως του Ναυτικού*, μετάφρασις Κων/νου Ν. Ράδου ής προτάσσεται μελέτη αυτού περί του έργου του Ζ. δε λα Γκρ. και της σημασίας της καθ' ημάς θαλάσσης, εν Αθήναις, εκδ. Ιωάννης Νοταράς, 1894. – ΓΖ
406. Θεμιστοκλέους Πολυκράτους, *Θεωρητικόν της Νεωτέρας Μουσικής μετά Παραρτήματος περί της Αρχαίας Μουσικής*, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου κατά μήνα Νοέμβριον του 1894 [Τιμάται δρχ. 2. Σσ. α – ιστ΄ + 1 – 79]. – ΔΦ
407. *Νέος Ελληνικός Ερωτόκριτος* εξελληνισθείς υπό Διονυσίου Φωτινού εκδοθείς δε το δεύτερον υπό Αντωνίου Στ. Γεωργίου. Τόμος Πρώτος. Εν Αθήναις 1894 (βιβλιοπωλείον ο Φοίνιξ παρά τω εκδότη Α. Στ. Γεωργίου). – ΔΦ
408. Δημητρίου Σεμιτέλου, *Ελληνική Μετρική*. Αθήνησιν εκ του τυπογραφείου των αδελφών Περρή 1894. – ΕΓ
409. Léon Moynac, *Στοιχεία Χειρουργικής Παθολογίας και Κλινικής* αδεία του συγγραφέως εξελληνισθέντα εκ της τελευταίας έκτης εκδόσεως υπό Γεωργίου Σφοίνη ιατρού. Τόμος Α΄. Εν Αθήναις 1894. – ΧΜ
410. Léon Moynac, *Στοιχεία Χειρουργικής Παθολογίας και Κλινικής* - - - υπό Γεωργίου Σφοίνη ιατρού. Τόμος Β΄. Εν Αθήναις 1894. – ΧΜ
411. Léon Moynac, *Στοιχεία Χειρουργικής Παθολογίας και Κλινικής* - - - υπό Γεωργίου Σφοίνη ιατρού. Τόμος Γ΄. Εν Αθήναις 1894. – ΧΜ
412. [Τρύφων Ε. Ευαγγελίδης;], *Ο Βίος του Ιησού Χριστού*, [Αθήναι 1894; (σύμφωνα με στοιχεία του προλόγου)]. – ΒΛ
413. Τιμ. Α. Αργυροπούλου, *Στοιχεία Φυσικής* εγκριθέντα εν τω των διδακτικών βιβλίων διαγωνισμώ όπως εισαχθώσιν επί τριετίαν ως μόνον διδακτικόν βιβλίον διά τους μαθητάς των Γυμνασίων κατά τους ΑΜΒ΄ ΑΧΙ΄ και ΒΡΛ΄ νόμους, έκδοσις δευτέρα, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1895. – ΒΛ
414. Αμαλία Παπασταύρου, *Η Ζίτσα. Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της κωμοπόλεως ταύτης της Ηπείρου*, εν Αθήναις 1895. – ΝΤ
415. *Δικονομικός Οδηγός ή ερμηνεία της εν τοις Πατριαρχείοις και τω κλίματι του Οικουμενικού Θρόνου ισχυούσης οθωμανικής εμπορικής δικονομίας* υπό Ελευθ. Γρ. Ταπεινού, τεύχος Α΄, εν Κωνσταντινουπόλει 1894. – ΒΓ
416. *Δικονομικός Οδηγός* - - - υπό Ελευθ. Γρ. Ταπεινού, τεύχος Β΄, εν Κωνσταντινουπόλει 1896. – ΒΓ
417. Γεωργίου Χ. Βάφα, *Απάντησις εις την υπό Σ. Μηλιαράκη επίκρισιν της εκθέσεως της Η΄ επιτροπής των διδακτικών βιβλίων*, εν Αθήναις 1895. – ΗΖ
418. *Νομολογία του Αρείου Πάγου από του έτους 1835-1893*, μέρος Β΄, εν Αθήναις 1895. – ΒΓ
419. Γ. Καρυοφύλλη, ιατρού, *Λεξικόν Ιατρικής Χειρουργικής, Φαρμακολογίας, Θεραπευτικής και των συναφών αυταίς Επιστημών μετά πλείστων εικόνων εν τω κειμένω*, τόμος Α΄, εν Αθήναις 1895. – ΧΜ
420. Γ. Καρυοφύλλη, ιατρού, *Λεξικόν Ιατρικής Χειρουργικής, Φαρμακολογίας, Θεραπευτικής και των συναφών αυταίς Επιστημών μετά πλείστων εικόνων εν τω κειμένω*, τόμος Β΄, εν Αθήναις 1895. – ΧΜ
421. Léon Moynac, *Γενική Παθολογία και Διαγνωστική*, μεταφρασθείσα εκ της τελευταίας γαλλικής εκδόσεως υπό Αντωνίου Δ. Καλλιβωκά, εν Αθήναις 1896. – ΧΜ
422. *Εικών του εν Ελλάδι Επιστημονικού βίου* υπό Ιωάννου Ν. Σβορώνου, διευθυντού του Εθνικού Νομισματικού Μουσείου, εν Αθήναις 1896. – ΓΖ
423. Εθνικόν Αρχαιολογικόν Μουσείον. *Κατάλογος των Γλυπτών* υπό Π. Καστριώτου. Εν Αθήναις, Βασιλικόν Τυπογραφείον Ν. Γ. Ιγγλέση, 1896. – ΔΦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

424. Δημητρίου Σ. Ζαλούχου, *Γραμματική της αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης μάλιστα της αττικής διαλέκτου προς χρήσιν των Ελληνικών σχολείων και Παρθεναγωγείων, δημοσίων – δημοσυντηρήτων και ιδιωτικών. Εγκριθείσα διά μίαν 5/ετίαν κατά τον διαγωνισμόν του 1896.* Εκδότης Απόστολος Α. Αποστολόπουλος. Εν Αθήναις [1896]. – ΔΦ

425. *Μακεδονικών μέρος Γ΄. Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζομένοις* ... υπό Μαργαρίτου Γ. Δήμιτσα, τόμος πρώτος, Αθήνησιν 1896. – ΓΖ

426. Σπυρίδωνος Αν. Παππαγγέλη, εξ Ιωαννίνων της Ηπείρου, *Το περί μετουσιώσεως Δόγμα της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας αποδεικνυόμενον εκ τε της Αγίας Γραφής και της Διδασκαλίας των θείων Πατέρων και διδασκάλων αυτής.* Εν Κωνσταντινουπόλει 1896 εκ των Πατριαρχικών τυπογραφείων. – ΜΓ

427. Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Α΄. Έκδοσις Τρίτη επιθεωρηθείσα. Εν Αθήναις. Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη. 1896. – ΒΛ

428. Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Β΄. Έκδοσις Τρίτη επιθεωρηθείσα. Εν Αθήναις. Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη. 1896. – ΒΛ

429. Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Γ΄ - - - Εν Αθήναις - - - 1896. – ΒΛ

430. Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Δ΄ - - - Εν Αθήναις - - - 1896. – ΒΛ

431. Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Ε΄ - - - Εν Αθήναις - - - 1896. – ΒΛ

432. A. Strümpell, *Ειδική Νοσολογία και Θεραπευτική*, εξελληνισθείσα εκ της τελευταίας Γαλλικής μεταφράσεως του J. Schramme γενομένης εκ της έκτης Γερμανικής εκδόσεως υπό Α. Δ. Καλλιβωκά, τόμος Α΄, εν Αθήναις 1896. – ΧΜ

433. A. Strümpell, *Ειδική Νοσολογία και Θεραπευτική* - - - υπό Α. Δ. Καλλιβωκά, τόμος Β΄, εν Αθήναις 1897. – ΧΜ

434. A. Strümpell, *Ειδική Νοσολογία και Θεραπευτική* - - - υπό Α. Δ. Καλλιβωκά, τόμος Γ΄, εν Αθήναις 1897. – ΧΜ

435. *Οι δικαστικοί νόμοι της Ελλάδος μετά της σχετικής νομολογίας του Αρείου Πάγου* υπό Θ. Ν. Φλογαΐτου. *Τόμος Β΄ περιέχων τον Ποινικόν Νόμον, την Ποινικήν Δικονομίαν και την Ποινικήν Διατίμησιν*, έκδοσις Β΄, εν Αθήναις 1897. – ΒΓ

436. *Xenophontis Institutio Cyri.* Recensuit Arnoldus Hug. Editio Minor Stereotypa. Lipsiae. In Aedibus B. G. Teubneri. MDCCCXCVII. – ΒΜΓ

437. Σιμωνίδου Γ. Βλαβιανού, *Ώραι σχόλης ήτοι Έργα πεζά και έμμετρα*, Αθήναι, Βιβλιοπωλείον Ερμής Μ. Σαλιβέρου, 1897. – ΒΛ

438. Μ. Χρυσοχόου, *Αι Τούμπαι (Μετά πίνακος)*, χ. ά. στ. [ακέφαλο – κολοβό] (απόσπασμα εκ της Επετηρίδος του Παρνασσού), [εν Αθήναις 1897]. – ΗΖ

439. *Αι φιλοσοφικαί και παιδαγωγικαί δοξασίαι του Πολύβιου* υπό Χαρίσιου Παπαμάρκου, Αθήνησιν 1898. – ΗΖ

440. Léon Gérardin, *Ζωολογία μεταφρασθείσα εκ της τελευταίας γαλλικής εκδόσεως και συμπληρωθείσα υπό Νικ. Χ. Αποστολίδου μετά 500 εικόνων εν τω κειμένω*, εν Αθήναις 1898. – ΗΖ

441. *Ο πόλεμος ένεκα του Κρητικού Ζητήματος. Αναμνήσεις εκ της δημοσιογραφίας Α΄ εκ των εφημερίδων «Εφημερίδος», «Ακροπόλεως», «Άστεως», «Εστίας», «Σκριπ» και «Εμπρός»*, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Δεληγιάννη και αφών Καλέργη, 1898. – ΗΖ

442. Αριστοτέλους Πανταζή Μίσιου, *Θουκυδίδου ξυγγραφής* μετά σημειώσεων ερανισθεισών εκ των δοκιμωτέρων εκδόσεων, Τεύχος Πρώτον, Βιβλίον Α΄, έκδοσις τρίτη βελτίων, εν Αθήναις 1898. – ΓΖ

443. *Οικιακή Υγιεινή* προς χρήσιν οικογενειών ... υπό Μ. Καλαποθάκη, εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου της Αθηναΐδος 1898. – ΜΓ

444. Α. Κ. Δαμβέργη, *Φαρμακοποιΐα* ... Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστού, [1899]. – ΕΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

445. Του εν Αγίοις Πατρός ημών Ιωάννου του Χρυσοστόμου *Τα Άπαντα* κατά την έκδοσιν του Migne εν μεταφράσει ελευθέρα υπό Μιχαήλ και Νικολάου Ι. Γαλανού, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Α. Καλαράκη οδός Αριστείδου 116, 1899. – ΕΓ

446. Ι. Γ. Δρόϋσεν, *Ιστορία του Μακεδονικού Ελληνισμού*. Τόμος Πρώτος *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου* Εξελληνισθείσα υπό Ι. Πανταζίδου. Εν Αθήναις, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1899. – ΕΓ

447. Oskar Jaeger, *Παγκόσμιος Ιστορία* υπό Αθανασίου Αργυρού μετά 1000 εικόνων, *τόμος Γ΄ Ιστορία Νεωτέρων Χρόνων*, εν Αθήναις 1899. – ΓΖ

448. Ιούλιος Βερν, *Η Μυστηριώδης Νήσος* κατά μετάφρασιν Σ. Γ. Σαριβαξεβάνη. Αθήναι. Κεντρικόν Βιβλιοπωλείον – Δράκου Δ. Παπαδημητρίου. 1899. – ΔΦ

449. Αντωνίου Ι. Αντωνιάδου, *Το Κείσν το Νόμιμον η Στρατονίκη και η Αυτοκράτειρα Ειρήνη Τραγωδίαι Έτι δε η Πεντάμορφη των Σαλώνων Ειδύλλιον και Ωδαί εις την Κρήτην* ..., εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου η «Ομόνοια», 1899. – ΗΖ

450. Α. Καλλιβωκά και Δ. Ποταμιάνου, *Ιατροδικαστική μεθ' ερμηνείας των σχετικών νόμων, διατάξεων κτλ.* προς χρήσιν των Ιατρών και Νομικών, εν Αθήναις 1899. – ΧΜ

451. Ερρίκου Dernburg, *Σύστημα Ρωμαϊκού δικαίου* κατά μετάφρασιν Γεωργ. Δυοβουνιώτου, *τόμος Α΄ Γενικαί Αρχαί*, εν Αθήναις, εκδ. καταστημάτων Γεωργ. Δ. Φέξη, 1899. – ΒΓ

452. *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν* υπό Ι. Χλωρού, τόμος Α΄, εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, 1899. – ΒΓ

453. *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν* υπό Ι. Χλωρού, τόμος Β΄, εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, 1899. – ΒΓ

454. *Νομολογία του Αρείου Πάγου από του έτους 1835 μέχρι του 1898* υπό Σ. Κ. Μπαλάνου και Σ. Δ. Γκίνη, μέρος Α΄, έκδοσις Β΄, εν Αθήναις (τυπ. Αν. Κωνσταντινίδου) 1899. – ΒΓ

455. (Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνος επιβεβαιοί) *Οδηγίαι περί του πώς δει διεξάγεσθαι τας εκάστοτε εμπιπτούσας διαφοράς εν τοις εκκλησ. και μικτοίς εκκλ. δικαστηρίοις του κλίματος του Οικουμενικού Θρόνου*, εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, 1899. – ΒΓ

456. *Γραμματική της νέας Ελληνικής Γλώσσης* προς χρήσιν των εις τα δημοτικά σχολεία φοιτώντων υπό Γεωργ. Γεράκη, έκδοσις 6η, εν Αθήναις 1899. – ΜΓ

457. Χρ. Χρηστοβασίλη, *Διηγήματα της ξενιτειάς*. Αθήνα, τυπογραφείο των εργαστηρίων Αν. Κωνσταντινίδη, 1899. – ΜΓ

458. *Αϊζίρα ή οι Αμερικάνοι*. Τραγωδία εις πέντε πράξεις. Σύγγραμμα Βολταίρου. Μετάφρασις (εκ του Γαλλικού) Ι. του Κομανιάνου. Εν Βουκουρεστίοις 1899. – ΕΓ

459. Βίκτωρος Ουγκώ, *93 Τρομοκρατία*, μετάφρασις Δ. Πληθωνίδου, εν Αθήναις 1900. – ΜΓ

460. Χ. Χρηστοβασίλη, *Διηγήματα Θεσσαλικά*, Αθήνα 1900. – ΜΓ

461. *Λεξικόν των κυρίων ονομάτων, Μυθολογικόν, Ιστορικόν, Γεωγραφικόν κλπ.* υπό Ανέστη Κωνσταντινίδου, νεωτάτη έκδοσις, 1900. – ΓΖ

462. Α. Δ. Καλλιβωκά, *Ο Πρόχειρος Ιατρός*, εν Αθήναις 1900. – ΙΛ

463. Φλαμμαρίωνος – Αιγινήτου, *Ο Ουρανός*, ΣΔΩΒ, αρ. 1, εν Αθήναις 1900. [διασκευή – Αιγινήτης Δημ.] – ΙΛ

464. Μιχ. Κωνσταντινίδης, *Ο άνθρωπος και το σώμα του*, έκδ. ΣΔΩΒ, αρ. 4, εν Αθήναις Απρ. 1900 [διασκευή] – ΙΛ

465. Ν. Χ. Αποστολίδου, *Τα ωφελιμότερα πτηνά της Ελλάδος*, ΣΔΩΒ, αρ. 5, εν Αθήναις 1900 [πρωτ.]. – ΙΛ

466. Α. Κ. Δαμβέργη, *Ο υλικός κόσμος*, ΣΔΩΒ, αρ.7, εν Αθήναις Ιούλ. 1900 [πρωτ.]. – ΙΛ

467. *Εμπορικόν Δίκαιον γραφέν περιληπτικώς επί τη βάσει του συγγράμματος Γεωργ. Ράλλη* υπό Αθανασίου Αργυρού, εν Αθήναις 1900. – ΒΓ

468. *L' Expédition De Bonaparte en Égypte* par L. A. Thiers edited with notes and vocabulary By C. Fabregou. D. C. Heath & Co. , Publishers. Boston New York Chicago 1900. – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

469. *Παρακλητική ήτοι Οκτώηχος η Μεγάλη*, έκδοσις εβδόμη, Βενετία, εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου ο Φοίνιξ, 1900. – ΑΝΖ
470. Κωνστ. Νικολαΐδου, *Έλεγχος πρωτοφανούς διά την πρωτοτυπίαν λογοκλοπίας μετά γλωσσικών παρατηρήσεων*, εν Αθήναις χ. χ. (πάντως μετά το 1899). – ΗΖ
471. Υπουργείον Οικονομικών. Υπηρεσία Δασών, *Νόμος ΒΨΜ΄ του 1900 περί αναπτύξεως δασικών φυτειών εντός κατωκημένων μερών και περί αναδασώσεων εν γένει*, εν Αθήναις 1900. – ΗΖ
472. *Η Σερμύλη (Ορμύλια)* υπό Μιχαήλ Χρυσοχόου (απόσπασμα εκ της *Επετηρίδος του Παρνασσού*), εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της Εστίας Κ. Μάϊσνερ και Ν. Καργαδούρη, 1900. – ΗΖ
473. Χρ. Τσούντας, *Η Ακρόπολις*, ΣΔΩΒ, αρ. 12, εν Αθήναις 1900 [πρωτ.]. – ΒΛ
474. Γ. Δροσίνης, *Αι μέλισσαι*, ΣΔΩΒ, αρ. 13, εν Αθήναις χ. χ. έκδ. [πρωτ. – στον κατάλογο της σειράς τοποθετείται μεταξύ 1900 και 1901]. – ΒΛ
475. Δημ. Βικέλας, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, ΣΔΩΒ, αρ. 16, εν Αθήναις 1901 [μετάφρ.]. – ΒΛ
476. *Κώδιξ του Οικογενειακού Δικαίου* ...υπό Μιλτιάδου Γ. Μ. Καραβοκυρού, εν Κωνσταντινουπόλει 1901. – ΒΓ
477. *Διδασκαλία του Δικαίου των Πανδεκτών* υπό Bernhard Windscheid καθηγ. εν τω Πανεπ. Λειψίας, τόμος Γ΄, μετάφρασις μετά προσθηκών εκ της Ζ΄εκδόσεως υπό Κωνσταντίνου Η. Πολυγένους, εν Αθήναις 1901. – ΒΓ
478. Vilmorin-Andrieux & Cie, *Les Differentes Cultures du Chrysantheme avec une introduction par Henry L. De Vilmorin*, Paris, Chez Vilmorin-Andrieux & Cie, 1901. – ΗΖ
479. Ιουλίου Δα Πέρσικο μηχανικού, *Υπόμνημα περί των υδρογραφικών συνθηκών των πεδιάδων Καρδίτσης και Λαρίσσης (Θεσσαλία)*, εν Αθήναις 1901. – ΗΖ
480. Ε[ιρήνη] Λ[ασκαρίδου], *Οδηγός της Οικοδεσποίνης*, ΣΔΩΒ, αρ. 23, εν Αθήναις 1901 [μετάφρ. εκ του Γερμανικού της Κ^{ας} Helma Poetz]. – ΙΛ
481. *Ελληνικοί Κώδικες* ήτοι κείμενον των νόμων και των βασιλικών διαταγμάτων μετά της Νομολογίας Αρείου Πάγου καταρτισθέντες υπό Γ. Δυοβουνιώτου. – *Ποινικός Νόμος*, εν Αθήναις 1901. – ΒΓ
482. *Ελληνικοί Κώδικες* - - - υπό Γ. Δυοβουνιώτου. – *Εμπορικός Νόμος*, εν Αθήναις 1901. – ΒΓ
483. *Ελληνικοί Κώδικες* - - - υπό Γ. Δυοβουνιώτου. – *Διπλωματική και Προξενική Νομοθεσία* [1901;]. – ΒΓ
484. *Εγχειρίδιον Υγιεινής του Αθλητού* εκ του γαλλικού υπό Γεωργίου Ν. Μαυράκη, Αθήνησι 1901. – ΜΓ
485. Ευάγγ. Γ. Παπαχατζή, *Μετάφρασις Γοργίου του Πλάτωνος μετά φιλοσοφικής αναλύσεως των κεφαλαίων*, τεύχος Α΄ (1 – 40), εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Αν. Κωνσταντινίδου, 1901. – ΜΓ
486. Χ. Χρηστοβασίλη, *Αγώνες του Σουλίου για την Πατρίδα*, Δράμμα έμμετρο σε πράξεις 5. Έκδοσις 3^{η}. Αθήνα, τυπογραφείο των Εργαστηρίων Ανέστη Κωνσταντινίδη, 1901 [κολοβό, μέχρι σελίδα 48]. – ΜΓ
487. Σεβαστή Ν. Καλλισπέρη, *Στοιχεία Τελεσιουργά των Γραμμάτων και των Τεχνών*, εν Αθήναις 1901 [κολοβό, μέχρι σελ. 130]. – ΝΣ
488. Ρ. Δημητριάδου, *Ο Γεωργός*, εν Αθήναις 1901. – ΕΓ
489. *Une ville D' eaux Autrichienne. BADEN PRÈS VIENNE.* Publication officielle Illustrée ... De la commission des Bains (François Deutiche), éditeur Vienne et Leipzig, 1901. – ΓΖ
490. Β. Πατρίκιου, *Νοσήματα και μικρόβια μετά 27 εικόνων*, ΣΔΩΒ, αρ. 17, εν Αθήναις 1901 [δύο αντίτυπα – πρωτ.]. – ΜΓ, – ΒΛ
491. *Κορνηλίου Τάκιτου Χρονικών Βιβλίον Α΄* εξελληνισθέν μετά σημειώσεων υπό Μ. Κ. Κρίσπη, εν Αθήναις 1902 [μέσα αναφέρεται ως χρ. έκδ. το 1901]. – ΓΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

492. *Θουκυδίδου ο Πελοποννησίων και Αθηναίων Πόλεμος*, βιβλίον τρίτον υπό Γεωργίου Δ. Ζηκίδου Δ. Φ., εκδ. Ιωάννης Ν. Σιδέρης, εν Αθήναις, βιβλιοπ. «Αι Μούσαι» Ι. Ν. Σιδέρη, 1902. – ΓΖ

493. *Η Φιλοσοφία των Αρχαίων εις φωτεινά σημεία* υπό Αντωνίου Κουτσουβέλη, εν Αθήναις, εκδ. Δημήτριος Αγγέλης, 1902. – ΓΖ

494. Κ Παπαρρηγοπούλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Πρώτος, έκδοσις τετάρτη, εν Αθήναις 1902. – ΓΖ

495. Κ Παπαρρηγοπούλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Τρίτος, έκδοσις τετάρτη, εν Αθήναις 1902. – ΓΖ

496. *Σύστημα Αστικού Δικαίου* υπό Αλκιβ. Χ. Κρασσά, *τόμος Δ΄ Οικογενειακόν Δίκαιον*, έκδοσις Γ΄, εν Αθήναις 1902. – ΒΓ

497. Dr Max Runge, *Μαιευτική* μεταφρασθείσα εκ της τελευταίας εκδόσεως υπό Κων/νου Δ. Χατζίσκου, έκδοσις 2ᵃ βελτιωθείσα, εν Αθήναις 1902. – ΧΜ

498. *Κάτοπτρον της κοινωνίας είτε έκθεσις των αρετών και κακιών* υπό Ι. Ν. Λεβαδέως, εν Αθήναις εκδ. Αναστ. Δανέζης 1902. [2 αντίτυπα] – ΜΓ, – ΙΛ

499. Εταιρεία «Ελληνισμός», *Ο Άθως και η Χαλκιδική*, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων «Ανέστη Κωνσταντινίδου», 1902. – ΗΖ

500. *Άθως-Ακτή-Άγιον Όρος-Θύσσος μετά χάρτου* υπό Μιχαήλ Χρυσοχόου (Απόσπασμα εκ της *Επετηρίδος του Παρνασσού*), εν Αθήναις, τυπογραφείον «Εστία» Κ. Μάϊσνερ και Ν. Καργαδούρη, 1902. – ΗΖ

501. Κ Παπαρρηγοπούλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Τέταρτος, έκδοσις 4η, εν Αθήναις 1903. – ΓΖ

502. *Περιήγησις εις τον Πόντον* υπό Κων/νου Ν. Παπαμιχαλόπουλου, Αθήνησιν 1903. – ΓΖ

503. Γεωργίου Δροσίνη, *Αι Όρνιθες*, ΣΔΩΒ, αρ. 37, εν Αθήναις 1903 [πρωτ.]. – ΙΛ

504. Δημητρίου Φιλιππίδου δημοσιογράφου, *Το Φιρμιλιάνειον Ζήτημα ήτοι ο εκ Σερβίας κίνδυνος της Μακεδονίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου και εθνολογική μελέτη περί του Βιλαετίου Κοσσόβου μετά στατιστικών, μετ' εισαγωγικής επιστολής του Κ^ου Σωτηρίου Κουτρούμπα*, εν Αθήναις, εκ του τυπογρ. των καταστημάτων Σπ. Κουσουλίνου, 1903. – ΗΖ

505. Σωτηρίου Κ. Κόρτσα, *Η Βάσιω Βαλαντωμένη* (Διήγημα). Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων «Αν. Κωνσταντινίδου», 1903. – ΜΓ

506. Γ. Μαρίνος, *Το κράτος του πλούτου*, ΣΔΩΒ, αρ. 45, εν Αθήναις 1903 [μετάφρ.]. – ΒΛ

507. Π. Πρωτοπαπαδάκης, *Ο καθαρός αήρ*, ΣΔΩΒ, αρ. 41, εν Αθήναις 1903 [πρωτ.]. – ΒΛ

508. Ρ. Δημητριάδου, *Το Γάλα (μετά εικόνων)*, ΣΔΩΒ, αρ. 39. Εν Αθήναις 1903 [δύο αντίτυπα – πρωτ.]. – ΜΓ, – ΒΛ

509. Μ. Μελισσηνού ιατρού, *Το βρέφος*. Πρακτικός οδηγός των γονέων, ΣΔΩΒ, αρ. 49, εν Αθήναις 1904 [πρωτ.]. – ΙΛ

510. *LHOMONDUS De Viris Illustribus urbis Romae*. Cura Henrici Scassis. Athenis MCMIV. – ΕΓ

511. *Οι παραβιασταί των Νόμων ήτοι Σκέψεις επί των εσχάτως αναφανέντων εκκλησιαστικών ζητημάτων και έλεγχος αναληθειών και παρανομιών*, εν Λειψία, τυπογραφ. «Αδάμας», 1904. – ΗΖ

512. *Περί των πρώτων της Ελλάδος Βασιλέων Όθωνος και Αμαλίας*. Διάλεξις Α. Κλεομένους (εν τω Πανεπιστημίω τη 31η Οκτ. 1904 [χ. στ. τ.]. – ΓΖ

513. *Εγχειρίδιον Οργανικής Χημείας κατά τας νεωτάτας της επιστήμης θεωρίας* υπό Τηλεμάχου Κομνηνού, εν Αθήναις 1904. – ΗΖ

514. Μ. Χρυσοχόου χαρτογράφου, *Ο Ελληνισμός εθνολογικώς και τοπογραφικώς. Μακεδονία (μετά χάρτου)*, (Βιβλιοθήκη της εφημ. «Ο Πύρρος», τόμος Α΄). Εν Αθήναις, εκ του τυπογρ. Αποστολοπούλου, 1904. – ΓΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

515. Ιωάννου Ν. Χατζηδάκι, *Στοιχειώδης Αριθμητική* εγκεκριμένη διά τους μαθητάς των Ελληνικών Σχολείων κατά τον ΒΤΓ΄νόμον, έκδοσις ενδεκάτη, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου, 1904. – ΓΖ
516. *Λεξικόν της Αλβανικής Γλώσσης* υπό Κων/νου Χριστοφορίδου, εν Αθήναις 1904. – ΓΖ
517. Βιβλιοθήκη Μαρασλή. *Η υγιεινή του Σχολείου* υπό Γεωργίου Α. Βλάμου, εν Αθήναις 1904. – ΧΜ
518. *Μηναίον του Ιουλίου* ... διορθωθέν υπό Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανού ... Έκδοσις επιμελημένη. Εκδότης Π. Π. Παρασκευόπουλος, εν Αθήναις 1904. – ΜΠΗΖ
519. Ιω. Δοανίδης, *Τα Μεταλλεία*, ΣΔΩΒ, αρ. 58, εν Αθήναις 1904 [πρωτ.]. – ΒΛ
520. Albert Milhaud, *Histoire Contemporaine De 1815 a nos jours*. Rédigée conformément aux programmes du 31 mai 1902. Enseignement Des Lycées et Collèges et aux programmes d' admission à St – Cyr (1904). Volume Spécimen. Paris, Eduard Cornely et Cie, Editeurs. 101, Rue de Vaugirard, 101 [1904;]. – ΚΖ
521. Π. Καρολίδου, *Ο Αυτοκράτωρ Ιουστινιανός*, ΣΔΩΒ, αρ. 71, εν Αθήναις 1905 [πρωτ.]. – ΜΓ
522. *Ξενοφώντος Ελληνικά, Xenophontis Historia Graeca*... Ed. O. Keller. Lipsiae MCMV. – ΕΓ
523. *Xenophons Griechische Geschichte Für den Schulgebrauch Erklärt* von Dr. B. Büchsenschütz, zweites Heft, Buch V-VII, Leipzig und Berlin 1905. – ΗΖ
524. *Xenophontis Institutio Cyri*. Recensuit Arnoldus Hug. Editio Minor Stereotypa. Lipsiae. In Aedibus B. G. Teubneri. MCMV. – ΑΤ
525. *Πανελλήνιον Εθνικόν Λεύκωμα υπέρ του Παναγίου Τάφου* ενεργεία και επιμελεία Κ. Ν. Μανιάκη και Χ. Α. Ηλιοπούλου, έκδοσις Β΄, εν Αθήναις 1905. – ΜΓ
526. *Εγχειρίδιον της Πολιτικής δικονομίας* υπό Βασιλ. Τ. Οικονομίδου, έκδοσις Γ΄ υπό Μιχ. Γ. Λιβαδά, εν Αθήναις 1905. – ΒΓ
527. Louis Ratisbonne, *La Comédie Enfantine*. Première partie. [Soixante-quatorzieme édition]. Paris 1905. – ΕΓ
528. Louis Ratisbonne , *La ComédieEnfantine*. Duxième partie, soixante-quatorzième édition, Paris [1905]. – ΙΝΧ (ΔΚ)
529. *Άμυνα κατά φιλονικούντος θεσιθήρα* υπό Ανδρ. Ν. Σκιά, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου, 1906. – ΗΖ
530. *Κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου. Το βούλευμα του Συμβουλίου των εν Αθήναις Πλημμελειοδικών. Παραπομπή εις δίκην των εκτελεστών της διαθήκης Δ. Ζιτσαίου Κωνστ. Παπασταύρου και Γεωργ. Δ. Σακκά.* Εν Αθήναις. Εκ του τυπογραφείου Π. Α. Πετράκου. 1906. – ΕΓ
531. *Πρακτικός Οδηγός Μελισσοτροφίας* υπό Αθανασίου Σλήτα, Ελληνοδιδασκάλου και μελισσοτρόφου εν Λαρίσση. Εν Βόλω, εκ του Τυπογραφείου της εφημερίδος «Η Θεσσαλία», 1906 [δύο αντίτυπα]. – ΙΛ , – ΜΓ
532. Ν. Ευαγγελίδου, *Ορθόδοξος Χριαστιανική Κατήχησις* προς χρήσιν των Ελληνικών και Αστικών Σχολών αμφοτέρων των φύλων, εν Ιωαννίνοις, Παναγιώτης Βαγενάς βιβλιοπώλης-εκδότης, 1906. – ΔΜ
533. *Αι Θείαι Λειτουργίαι* των εν αγίοις Πατέρων ημών ... αναπληρωθείσαι, και ως οίον τε ακριβώς διορθωθείσαι υπό Ευγενίου Περδικάρη Αρχιμανδρίτου. Έκδοσις Νέα Ιωάννου Νικολαΐδου. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου και βιβλιοπωλείου Ιωάννου Νικολαΐδου, 1906. – ΜΠΗΖ
534. Λουκά Γ. Μπέλλου, Θηβαίου, *Ωδή εις τα διεθνή Ολύμπια* (μετά μεταφράσεως εις Ιταλικήν, Γαλλικήν και Αγγλικήν γλώσσαν) υπέρ της εν Αλεξανδρεία Μακεδονικής Αδελφότητος, εν Αλεξανδρεία, εκ του χρωμολιθογραφείου Ι. Κ. Λαγουδάκη, 1906. – ΗΖ
535. Νικολάου Γ. Κοτσοβίλλη, *Νέος Φαροδείκτης. Σωστικοί και σηματοφορικοί σταθμοί Δυτικής και Ανατ. Μεσογείου ... και Αζοφικής του έτους 1906*, εν Ερμουπόλει Σύρου, εκ του τυπολιθογραφείου Νικολάου Φρέρη. – ΗΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

536. Μαυρικίου Γονζάγα αν/χου του Γεν. Επιτελείου του Ιταλικού στρατού, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος τω 1897 εν Θεσσαλία*, μετάφρασις εκ του Ιταλικού υπό Ευγεν. Ρίζου Ραγκαβή Ιλάρχου, εν Αθήναις 1906. – ΓΖ
537. Ι. Ε. Διαμαντοπούλου, *Ο Πεσταλότσης. Ο βίος και το έργον του*, ΣΔΩΦ, εν Αθήναις 1906. – ΓΖ
538. *Προφύλαξις από των ειλωδών πυρετών διά της καταστροφής των κωνώπων* κατά Ronald Ross εκ του Αγγλικού υπό Στεφάνου Ζωγραφίδου, εν Αθήναις εκ του Εθνικού Τυπογραφείου 1906. – ΜΓ
539. Γ. Μπουκουβάλας, *Η Τομή του Σουέζ και ο Λεσέψ*, ΣΔΩΒ, αρ. 79, εν Αθήναις 1906 [πρωτ.]. – ΒΛ
540. Δημ. Μπαλάνος, *Αι Θρησκείαι*, ΣΔΩΒ, αρ. 90, εν Αθήναις 1907 [πρωτ.]. – ΒΛ
541. Max Sauerlandt, *Griechische Bildwerke*, Dusseldorf und Leipzig, Karl Robert Langewiesche, 1907. – ΔΜ
542. Κων/νου Α. Σαράφη Πιτζιπίου, *Ελληνικός Αυτοκρατορικός στόλος*, εν Αθήναις 1907 [με δύο χάρτας 1. Αφρικής 2. Αμερικής]. – ΜΓ
543. H. Bauf., *Resume sur le droits Commercial & Maritime*, Δεκάτη ογδόη έκδοσις, Paris 1907. – ΒΓ
544. Νικολ. Ι. Εξαρχοπούλου, *Ποίος τις πρέπει να είναι ο Διδάσκαλος*, εν Αθήναις 1907. – ΓΖ
545. *Λυσίου Λόγοι και αποσπάσματα*, εκδιδόμενοι υπό Αναστ. Ι. Ζάκα, τόμος Α΄, Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου, 1907. – ΓΖ
546. Βαρλέντης, *Δόξα και ζωή*, Αθήνα 1907. – ΓΖ
547. Costi Palamas, *La Mort du Pallikare, Conte néo-Grec*. Traduit par Jean d' Argos, Athènes-Paris, Editions du "Monde Hellénique", 1907. – ΓΖ
548. *Εγχειρίδιον Υγιεινής* υπό Κων/νου Σάββα, εν Αθήναις 1907. – ΧΜ
549. *Συμβολαί εις την διγλωσσίαν των Μακεδόνων εκ συγκρίσεως της Σλαβοφανούς Μακεδονικής γλώσσης προς την Ελληνικήν* υπό Κ. Ι. Τσιούλκα, τεύχος Ι, εν Αθήναις 1907. – ΓΖ
550. Σπ. Χασιώτου, *Η Ελαία μετ' εικόνων*. Εν Αθήναις 1907. – ΜΓ
551. *Στοιχειώδης Κοσμογραφία* υπό Σ. Κασδόνη – Ν. Νυστεράκη, έκδοσις 2ᵃ, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Παρασκευά Λεωνή, 1907. – ΜΓ
552. *Το Κείμενον του Κανονισμού της Πόλεως και Επαρχίας Ιωαννίνων* επικεκυρωμένον υπό του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Εκδίδεται δαπάνη και επιμελεία Γ. Δ. Χατζή, Ιωάννινα 1908. – ΣΤ
553. Χρήστου Ανδρούτσου, *Δογματικαί μελέται. Β΄ Η μετά τας εξετάσεις δικαιολογία του Κ^ου Δυοβουνιώτου και η κρίσις του Κ^ου Μπαλάνου*, εν Αθήναις 1908. – ΓΖ
554. Σωφρονίου Παυλίδου, *Σειρά Λόγων θρησκευτικών και πατριωτικών*, τεύχος Α΄, εν Τρικκάλοις 1908. – ΗΖ
555. *Ο Νόμος περί εκλογής Βουλευτών*, Ιωάννινα 1908. – ΕΓ
556. *Τυπικόν της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας*, εκδότης Μιχαήλ Ι. Σαλίβερος, εν Αθήναις 1908. – ΑΝΖ
557. Ι. Θ. Σακελλαρίδης, [*Ύμνοι και Ωδαί*, Αθήνησιν, Αύγ. 1908]. [χ. στ. τ. – ο τίτλος συνάγεται από εσωτερικά τεκμήρια, η τοποχρονολογία έκδοσης από τον πρόλογο]. – ΑΚ
558. *Ελληνική Γεωγραφική Εταιρεία. Καταστατικόν*, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων «Ανέστη Κωνσταντίδου», 1908. – ΗΖ
559. Φυλλ. 5-6. *Νόμος περί Βουλευτικών Εκλογών* [20 Σεπτεμβρίου 1324 (1908)], [εν Κων/πόλει], εκ των τυπογρ. καταστημάτων «η Ανατολή», Πέραν. Τιμάται παράδες 20. – ΕΓ
560. Φυλλ. 4. *Νόμος περί Σωματείων* [τη 27 Μαΐου 1325 (1909)], [Εν Κων/πόλει], εκ των τυπογρ. καταστημάτων «η Ανατολή», Πέραν. Τιμάται παράδες 20. Εις τους συνδρομητάς της «Ισοπολιτείας» διανέμεται δωρεάν μετά του υπ' αρ. 15 φύλλου αυτής. – ΕΓ
561. Γεωργίου Σουρή, *Άπαντα*, τόμος Α΄, εν Αθήναις, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία 1909. – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

562. *Διεθνής Ναυτική Έκθεσις Βορδώ 1907. Ελληνικόν Τμήμα. Έκθεσις πεπραγμένων οργανωτικής επιτροπής*, εν Αθήναις 1909 (επιμελ. Κ. Ν. Ράδου εισηγητού της επιτροπής). – ΗΖ

563. Ι. Αναργύρου και Α. Ζούκη, *Πρακτική Αριθμητική*, εν Αθήναις 1909. – ΜΓ

564. Κων/νου Μ. Μέκιου, *Ιστορία της Ηπείρου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς μετά παραρτήματος περί Αλβανών και Βλαχοφώνων Ελλήνων*. Βραβευθείσα εν τω διαγωνισμώ της Ηπειρωτικής Αδελφότητος αγωνοθετούντος και εκδίδοντος υπέρ αυτής Μάρκου Δ. Φιλίππου προέδρου, εν Καΐρω 1909. – ΜΓ

565. *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλαχικής γλώσσης* υπό Κων/νου Νικολαΐδου, πρώην Γυμνασιάρχου, εν Αθήναις, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1909. – ΚΖ

566. Σπ. Π. Λάμπρου, *Λόγοι και αναμνήσεις εκ του Βορρά*, εν Αθήναις 1909 [κολοβό]. – ΓΖ

567. Γεωργίου Τσαγρή, *Ιστορία Ρωμαϊκή και Ελληνική μέχρι της υπό του μεγάλου Κωνσταντίνου κτίσεως της Κων/πόλεως* διά την Β΄τάξιν του Γυμνασίου εγκριθείσα εν τω κατά τον νόμον ΓΣΑ΄ διαγωνισμώ διά την τετραετίαν 1909-1913, εν Αθήναις 1909. – ΓΖ

568. Εθνική Βιβλιοθήκη υπό Θεμιστοκλέους Κ. Αποστόλου, *Ιστορία του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ενδοξοτάτου στρατηγού των Πελοποννησίων κατά την μεγάλην υπέρ της Παλιγγενεσίας του Ελληνικού Έθνους Επανάστασιν του 1821 ερανισθείσα εξ επισήμων ιστορικών κειμένων και συμπληρωθείσα εξ αναμφισβητήτου κύρους ανεκδότων πηγών*, Έκδοσις νεωτέρα, εν Κωνσταντινουπόλει 1909, τύποις Ευαγγέλου Βασιλειάδου. – ΑΚ

569. *Συλλογή παιδικών Αναγνωσμάτων* διά την Α΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων. Εν Κωνσταντινουπόλει 1909. – ΒΛ

570. Γεωργίου Ι. Δέρβου, *Ερμηνεία περικοπών των επιστολών και των πράξεων των αποστόλων προς χρήσιν της Β΄ τάξεως του Γυμνασίου*, εν Αθήναις 1909. – ΜΓ

571. P. Conrad, *Στοιχεία Παιδαγωγικής και των βοηθητικών αυτής Επιστημών*. Μέρος Πρώτον *Ψυχολογία*, έκδοσις 2ᵃ βελτιωθείσα μεν και επαυξηθείσα υπό του συγγραφέως, εξελληνισθείσα δε και διασκευασθείσα υπό Αναστ. Π. Σακελλαρίου. Εν Αθήναις 1909. – ΔΦ

572. *Χριστιανική Ηθική προς χρήσιν των Γυμνασίων* υπό Α. Διομήδους Κυριακού. Εν Αθήναις 1909. – ΔΦ

573. *Κανονισμός της εν Ιωαννίνοις Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος Πρωτόπαππας «Ο Άγιος Νικόλαος»*, Ιωάννινα 1909. – ΦΔ

574. *Λυσίου Λόγοι και αποσπάσματα*, εκδιδόμενοι υπό Αναστ. Ι. Ζάκα, τόμος Β΄, Αθήνησιν, εκ του τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου, 1910. – ΓΖ

575. *Manuel Élémentaire De Procédure Civile* par René Foignet, Quatrième Édition, Paris 1910. – ΒΓ

576. *Traité Élémentaire De Droit Commercial A L' Exclusion Du Droit Maritime* Par E. Thaller, Quatrième Édition, Paris 1910. – ΒΓ

577. Κωνστ. Α. Κτενά, *Ορυκτογνωστικοί πίνακες μετά καταλόγου των εν Ελλάδι ορυκτών και των παραγενετικών των συνθηκών*, εν Αθήναις 1910. – ΗΖ

578. Κονράδου – Ζαγγογιάννη, *Ψυχολογία μετ' εφαρμογών εις την διδασκαλίαν και την αγωγήν καθόλου*. Έκδοσις Β΄ υπό Δημ. Μ. Γεωργακάκη, Δ. Φ., Καθηγητού των παιδαγωγικών εν Σμύρνη. Εν Αθήναις, εκδότης Ιωάννης Δ. Κολλάρος βιβλιοπωλείον της «Εστίας» οδός Σταδίου 44, 1910. – ΔΦ

579. Δημ. Σίμου Μπαλάνου, *Η Εκκλησία μας. Πού, πώς και πότε λατρεύεται ο Θεός*, έκδοσις 10ᵑ, εν Αθήναις 1910. – ΜΓ

580. A. Kyriakides, *Pocket English Greece Dictionary*, χ. στ. τ. [στον πρόλογο, σ. β΄: Εν Λευκωσία Ιούλιος 1910 / Α. Κυριακίδης δικηγόρος]. – ΑΚ

581. Ernest Haecken, *Η καταγωγή του ανθρώπου*, μετάφρασις Ανδρέου Π. Φαρμακοπούλου, εν Αθήναις, εκδ. οίκος Γ. Δ. Φέξη, 1910. – ΜΓ

582. *The extra Pharmacopoeia of Martindale and West Cott.* Revised W. Harrison Martindale, Ph. D., F. C. S. and W. Wynn Westcott, M. B. Lond, D. P. H. Fourteenth edition, London 1910. – ΑΓΚ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

583. Σπυρίδωνος Γ. Μεγαλοοικονόμου, *Ο Πολύτιμος Μαργαρίτης*, εν Αθήναις, τυπογραφείον Α. Ζ. Διαλησμά, οδός Βορέου 6, 1911. – ΜΓ

584. *Ξενοφώντος Κύρου Ανάβασις*. Μετάφρασις Δημητρίου Αναστασοπούλου του Αθηναίου, τόμος πρώτος, βιβλία Α΄ - Δ΄, εν Αθήναις, εκδοτ. Οίκος Γεωργίου Δ. Φέξη, 1911. – ΜΓ

585. *Θασιακά ήτοι Ιστορία της νήσου Θάσου* ... υπό Σ. Μερτζίδου, Καβάλλα 1911, τύποις «Φοίνικος» Η. Λ. Οικονόμου. – ΗΖ

586. *Περί της στρατιωτικής πολιτικής του Ελληνικού Κράτους* κατά την αντίληψιν του υποστρατήγου Ιωάννου Κωνσταντινίδου, Αθήναι, εκ του τυπογραφείου «Νομικής», 1911. – ΗΖ

587. *Άπαντες οι δικαστικοί Νόμοι ως και τα βασιλικά διατάγματα των ετών 1909, 1910, 1911*, εν Αθήναις 1911. – ΒΓ

588. Α. Μηλιαράκη, *Ο χαρακτήρ*, ΣΔΩΒ, αρ. 21, εν Αθήναις ^{2}1911 [μετάφρ. – 1^{η} έκδ. 1901]. – ΙΛ

589. *Περιστατικά κηρύγματα ήτοι συλλογή διαφόρων λόγων και προσφωνήσεων καταλλήλων εις κηδείας ... χειροτονίας κτλ.* Εκδίδονται υπό Κ Δημητριάδου, εν Κωνσταντινουπόλει 1911. – ΔΦ

590. *Outline of English Grammar in five parts* by J. C. Nesfield, M. A. Macmillan and Co., Limited St. Martiris street, London 1911. – ΜΓ

591. Αντωνίου Σ. Μάτεσι, *Ιστορία ενός πλουσίου*, ΣΔΩΒ, αρ. 30. Εν Αθήναις ^{2}1911 [πρωτ. – 1^{η} έκδ. 1902]. – ΜΓ

592. Φυλλ. 1. *Το τελευταίον Τακρίριον του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, [εν Κωνσταντινουπόλει 1911], τυπογραφικά Καταστήματα «Η Ανατολή»[σσ. 1-15]. Τιμή παράδες 20. (Εις τους συνδρομητάς της «Πολιτικής Επιθεωρήσεως» διανέμεται δωρεάν μετά του υπ' αριθμ. 60 φύλλου αυτής). – ΕΓ

593. Φυλλ. 2-3. *Άρθρα προστεθέντα εις την Πολιτικήν Δικονομίαν*, [τη 26 Μαρτίου 1327 (1911)], [εν Κων/πόλει], εκ των τυπογρ. καταστημάτων «η Ανατολή», Πέραν. Τιμάται παράδες 20. Εις τους συνδρομητάς της «Ισοπολιτείας» διανέμεται δωρεάν μετά του υπ' αριθμόν 7 / 9 Οκτωβρίου 1911 και 9 φύλλου αυτής. – ΕΓ

594. Δημ. Σιμ. Μπαλάνου, *Η εκκλησία μας*. ΣΔΩΒ, αρ. 2, εν Αθήναις ^{13}1912 [πρωτ. – 1^{η} έκδ. 1900]. – ΜΓ

595. *Ομήρου Οδύσσεια*. Μετάφρασις Ιακ. Πολυλά, τόμος Δ΄, Ραψωδία Τ – Ω, εν Αθήναις, εκδ. οίκος Γ. Δ. Φέξη, 1912. – ΜΓ

596. *Ο παρά Κικέρωνος αρχαιότερος λεκτικός χαρακτήρ* υπό Γεωργ. Κ. Γρατσιάτου, εν Αθήναις 1912. – ΓΖ

597. *Πατριωτικόν κήρυγμα του Επισκόπου Καλαβρύτων και Αιγιαλείας Τιμοθέου προς το ποίμνιόν του, σύμπαντα τον Ελληνικόν λαόν και τους Έλληνας στρατιώτας*, εν Αθήναις 1912. – ΗΖ

598. *Ελληνικόν Αναγνωσματάριον διά την 2^{αν} τάξιν των σχολείων της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως μετά εικόνων*, έκδοσις όλως νέα Χαρ. Παπαμάρκου, εν Κωνσταντινουπόλει 1912. – ΜΓ

599. *Η Ελληνοβουλγαρική συνεννόησις* υπό Γ. Δ. Χατζηγιαννάκογλου (τύποις «Κράτους» Θ. Τζαβέλλα). Διάλεξις γενομένη εν τη Εταιρία των φίλων του λαού, τη 12 Φεβρ. 1912, χ. χ. – ΓΖ

600. *Exercises to accompany the Wellington College French Grammar* By H. W. Eve, M. A. ... and the Rev. J. H. D. Matthews, M. A., eleventh edition revised and enlarged. London: David Nutt, 57 – 59, Long Acre 1912. – ΜΓ

601. *Alphabet et premier Livre de Lecture A' l' usage des écoles primaires*. Nouvelle édition, Paris χ. χ. – ΜΓ

602. *Υγιεινός Οδηγός* υπό Ε. Κ. Κόλλινς ιατρού, έκδοσις Α΄, N.Y. USA, χ. χ. – ΜΓ

603. *Summarium Expeditionis Cyri*. Lib. I, χ.ά.στ.[αρχίζει από σελ. XIX κ.ε.]. – ΜΓ

604. *Summarium Expeditionis Cyri*, χ. στ. τ. – ΝΤ

605. *Ο Πρόχειρος Δικηγόρος* υπό Νικολ. Κουντουριώτου, εν Αθήναις, εκδόσεις καταστημάτων Γ. Δ. Φέξη, χ. χ. – ΒΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

606. *Στοιχεία Κοσμογραφίας*, εν Αθήναις, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, χ. χ. [κολοβό] – ΒΜΓ
607. *Σύστημα Διοικητικού Δικαίου*, χ. ά. στ. – ΒΓ
608. *Εμπορικός Νόμος*[1]. – ΒΓ
609. *Πεντηκοστάριον* [χ. ά. στ.]. – ΑΝΖ
610. *Δαβίδ του Προφήτου και Βασιλέως μέλος* [χ. ά. στ.]. – ΑΝΖ
611. *Nouveau Larousse Illustré*, τόμ. 1-7 1,2 + 1 τόμ. Supplément, χ. χ. – ΒΓ
612. *Αρριανού των Επικτήτου Διατριβών βιβλία τέσσαρα*, χ. ά. στ. – ΕΓ
613. *Ομήρου Οδύσσεια* μετενεχθείσα εις την καθωμιλημένην διά τον λαόν και τους μαθητάς υπό Κ. Φιλαλήθους μετά πολλών εικόνων, μέρος Ι, ραψ. Α-Μ, έκδοσις τετάρτη, εν Αθήναις παρά των εκδόσεων Ν. Μιχαλοπούλου, χ. χ. – ΗΖ
614. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. *Homeri Odyssea* editit Guilielmus Dindorf, pars II, Odysseae XIII-XXIV, editio quarta correctior, χ. χ. – ΗΖ
615. *Το Ζιτσαίον Κληροδότημα. Το Β΄. Βασιλ. Διάταγμα. Η Γνωμοδότησις του Νομικού Συμβουλίου*, χ. χ. [πρβλ. Δρούλια – Κόντη, αρ. *1844, σ. 303. Πάντως μετά το 1908 που εκδόθηκε το Β΄ Βασιλ. Διάταγμα – μάλλον 1909]. – ΗΖ
616. *Απόσπασμα της επί του Καραπανείου Αγώνος Κρίσεως της Εκπαιδευτικής Επιτροπής του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου*, χ. ά. στ. – ΓΖ
617. Μέρος πρώτον *Χωρογραφία*, μέρος Β΄ *Ιστορία (της Θεσσαλίας)*. [χωρίς στοιχεία τίτλου] – ΓΖ
618. Μιχαήλ Θ. Γιοτσαλίτου, *Ομήρου Οδύσσεια κατά τα κείμενα των νεωτάτων εκδόσεων μετά εικόνων*, τόμος Β΄, τεύχος Α΄, Ραψ. Ζ΄, εν Αθήναις, τύποις «Κράτους» Θ. Τζαβέλλα, χ. χ. – ΓΖ
619. Μ. Θ. Γιοτσαλίτου, *Ομήρου Ιλιάς*, τόμος Α΄, τεύχος Δ΄, Ραψ. Δ΄, εν Αθήναις χ. χ. – ΓΖ
620. Μ. Κρίσπη, *Φιλολογικά ανάλεκτα*, χ. ά. στ. – ΓΖ
621. *Ψαλτήριον*, χ. ά. στ. – ΦΔ
622. *Ψαλτήριον* , χ. ά. στ. – ΦΔ
623. *Ελληνική Χρηστομάθεια. Μέρος Γ΄ Μυθολογία*, χ. ά. στ. – ΒΛ
624. *Διηγήματα Βερναρδίνου Σαιμπιέρρου*, χ. ά. στ. – ΒΛ
625. *Πλουτάρχου περί ανατροφής των τέκνων, Ισοκράτους προς Δημόνικον, Ξενοφώντος Λόγος Οικονομικός, Παράρτημα εκ των Αριστοτέλους Ηθικών περί καθηκόντων του ανδρογύνου*, χ. ά. στ. – ΒΛ
626. *Ξενοφώντος Κύρου Ανάβασις*, χ. ά. στ. – ΒΛ
627. *Λεύκωμα Παναγίου Τάφου*, χ. ά. στ. – ΒΛ
628. *Βίος του Χριστού*, χ. ά. στ. [1860;]. – ΒΛ
629. Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, [Τόμος Πρώτος, εν Αθήναις 1870;]. – ΒΛ
630. *Ευχολόγιον το Μέγα*, χ. ά. στ. [σχισμένη η σελίδα τίτλου]. – ΑΝΖ
631. *Ακολουθίαι (διαφόρων Αγίων)* ήτοι Μωϋσέως του Θεόπτου, της Αγίας Αικατερίνης του όρους Σινά, του Οσίου Θεοδούλου, των Οσίων Αββάδων ...κτλ., [ακέφαλο] – ΑΝΖ
632. *Ψυχολογία* Δ. Λάμψα, χ. ά. στ. – ΔΦ
633. *Πράξεις των Αγίων Αποστόλων*, χ. ά. στ. – ΔΦ
634. *Γενική Ιστορία*, τόμος Α΄, χ. ά. στ. – ΔΦ
635. *Παρισίων απόκρυφα* (ή Απόκρυφα Παρισίων), χ. ά. στ. – ΔΦ
636. Φωκίωνος Α. Φωτόπουλου, *Ιστορία του Ελληνο – Σερβο – Βουλγαρικού πολέμου*, έκδοσις αρτία. Εκδόται Αντώνιος Σαραβάνος και Γεώργιος Στεφάνου, εν Αθήναις, χ. χ. – ΔΦ

[1] Το βιβλίο είναι τουρκικό, γραμμένο στο αραβικό αλφάβητο. Σύμφωνα με σημείωση του Ελ. Γύρα στο εξώφυλλο πρόκειται για εμπορικό νόμο σχολιασμένο τουρκικά. Δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε άλλα στοιχεία της έκδοσης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

637. *Ο Αγαθάγγελος ήτοι προφητείαι περί του μέλλοντος των Εθνών και ιδίως περί της Ελλάδος και του τέλους του Τουρκικού κράτους*, έκδοσις ογδόη, εν Αθήναις, βιβλιοπωλείον Μιχ. Ι. Σαλίβερου, χ. χ. – ΜΓ
638. *Ιστορία Εθνών*, χ. ά. στ. [ακέφαλο]. – ΜΓ
639. *Τα κατά Χαρίτω και Πολύδωρον*, Βιβλίον Α΄, χ. ά. στ. – ΜΓ
640. *Αφροδίτη η Φιλομειδής ήτοι Συλλογή Διστίχων ασμάτων*, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου «Αιόλου», χ. χ. – ΜΓ
641. Βικ. Ι. Πίντου, *Φαρμακοποιΐα* [ακέφαλο – κολοβό (σσ. 35-1216)]. – ΝΣ
642. Εκ των του Χωνιάτου, *Βίβλος Χρονική ήτοι Ιστορία του κόσμου*. [Istor. Biz. Tom. III], χ. χ. – ΕΓ
643. *Morale. – Éducation. Pensées* pour Chaque Jour, Paris. Librairie Fischbacher, Société anonyme 33, Rue de Seine, 33, χ. χ. – ΕΓ
644. *Λεξικόν* [;] χ. στ. τίτλου [Α. Αβανία εξ Ιταλών κτλ.]. – ΕΓ
645. *Μαθήματα Αλγέβρας* [ακέφαλο – κολοβό, αρχίζει από σ. ιζ΄]. – ΕΓ
646. *Μην Ιανουάριος* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
647. *Μην Ιούνιος* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
648. *Μην Ιούνιος* [κολοβό –ακέφαλο]. – ΜΠΗΖ
649. *Μην Οκτώβριος* [ακέφαλο – κολοβό, αρχίζει από σ. 5]. – ΜΠΗΖ
650. *Μηναίον του Ιουλίου* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
651. *Μηναίον του Αυγούστου* [ακέφαλο – κολοβό, μόνο η σελίδα του τέλους σώζεται]. – ΜΠΗΖ
652. *Μηναίον Οκτωβρίου* (ακέφαλο – κολοβό, από σ. 25 κ. ε.]. – ΜΠΗΖ
653. *Μηναίον του Δεκεμβρίου* [ακέφαλο – κολοβό, μόνο η σελίδα του τέλους σώζεται]. – ΜΠΗΖ
654. *Μηναίον του Αυγούστου* ... διορθωθέν υπό Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανού ... Έκδοσις επιμελημένη. Εν Αθήναις, Βιβλιοπωλείον Μ. Ι. Σαλιβέρου, χ. χ. – ΜΠΗΖ
655. *Ευχολόγιον* [ακέφαλο – κολοβό, αρχίζει από σ. 33]. – ΜΠΗΖ
656. *Ευχολόγιον* [ακέφαλο]. – ΜΠΗΖ
657. *Άγνωστο λειτουργικό βιβλίο*. – ΜΠΗΖ
658. *Ερμηνεία εις τας Πράξεις των Αποστόλων* τας αναγιγνωσκομένας τη Κυριακή του Πάσχα. Τόμος Α΄ [ακέφαλο]. – ΜΠΗΖ
659. *Οι Κανόνες των Αγίων Αποστόλων* της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου ... [ακέφαλο – κολοβό, αρχίζει από σ. 33]. – ΜΠΗΖ
660. *Παρακλητική* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
661. *Πεντηκοστάριον* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
662. *Πεντηκοστάριον* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
663. *Τριώδιον* συν Θεώ Αγίω περιέχον την πρέπουσαν αυτώ άπασαν Ακολουθίαν [ακέφαλο – κολοβό, μέχρι τη σ. 98]. – ΜΠΗΖ
664. *Τριώδιον* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
665. *Τριώδιον* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
666. *Τριώδιον και Πεντηκοστάριον* [ακέφαλο – κολοβό, από σ. 21 – 452]. – ΜΠΗΖ
667. *Τυπικόν* [ακέφαλο]. – ΜΠΗΖ
668. *Τυπικόν* [ακέφαλο – κολοβό]. – ΜΠΗΖ
669. *Pharmacie legale* [Ογκώδες φαρμακευτικό λεξικό, ακέφαλο, κολοβό. Ο τίτλος συνάγεται από εσωτερικά τεκμήρια, ίσως δεν είναι πλήρης]. – ΝΣ

Β΄. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. *Εφημερίς των Παίδων*, εν Αθήναις, έτος Α΄, Ιανουάριος 1868 – έτος ΣΤ΄, Δεκέμβριος 1873 (αρ. 1 – 72). – ΜΓ
2. *Εφημερίς των Παίδων*, εν Αθήναις, Έτος Ζ΄, Ιαν. 1874 – έτος Θ΄, Οκτ. 1876 (αρ. 73 – 106). – ΜΓ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3. *Εφημερίς των Παίδων*, εν Αθήναις, Έτος Ι΄, Ιαν. 1877 – έτος ΙΓ΄, Νοέμ. 1880 (αρ. 109 – 155). – ΜΓ
4. *Εφημερίς των Παίδων*, εν Αθήναις, Έτος ΙΔ΄, Αύγ. 1881 – έτος ΙΗ΄, Μάιος 1885 (αρ. 164 – 209). – ΜΓ
5. *Καζαμίας του Κορομηλά μετ' εικονογραφιών διά το έτος 1869* (έτος ΛΑ΄), Αθήνησι 1869. – ΜΓ
6. *Ο υπέρ της γυναικείας παιδεύσεως σύλλογος Κυριών*. Υπό την προστασίαν της αυτής μεγαλειότητος της Βασιλίσσης. Εν Αθήναις τύποις Ανδρέου Κορομηλά 1872. – ΜΓ
7. *Η Ήπειρος*, Μηνιαίον Περιοδικόν Σύγγραμμα. Έτος Α΄, φύλλ. Α΄. Εν Ιωαννίνοις Νοέμβριος 1873. – ΜΓ
8. *Καραβίδα*, Σύγγραμμα περιοδικόν προωρισμένον διά τα Ιωάννινα [εκδίδεται οσάκις καπνίση εις τον εκδότην του], εν Κωνσταντινουπόλει 1874, [έτος Β΄]. – ΜΓ
9. *Σωτήρ*. Μηνιαίον Περιοδικόν Σύγγραμμα συντασσόμενον υπό διαφόρων λογίων. Τόμος 3ος, τεύχος Α΄ και Β΄. Εν Αθήναις 1879. – ΜΓ
10. *Εφημερίς των Φιλομαθών*, έτος ΚΖ (περ. Β΄), εν Αθήναις 1 Απριλίου 1879 / αρ. 1 [έως και αρ. 23 / 1 Μαρτίου 1880 – εκδίδεται δις του μηνός]. – ΜΓ
11. *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρίας* από Ιαν. 1882 μέχρι Ιαν. 1883, Αθήνησιν 1883. – ΗΖ
12. Περιοδικόν *«Παρνασσός»*. Τόμος Ζ΄, εν Αθήναις 1883. – ΕΓ
13. *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρίας του έτους 1887*, Αθήνησιν 1888. – ΗΖ
14. *Πανελλήνιος Σύντροφος*. Ετήσιον πολιτειακόν οικονομολογικόν και στατιστικόν Ημερολόγιον 1890. Εν Αθήναις 1889. – ΕΓ
15. *Στρατιωτικός Κόσμος. Περιοδικόν των στρατών της ξηράς και της θαλάσσης εκδιδόμενον δις του μηνός*, έτος Β΄, αρ. 8, εν Αθήναις, τυπογρ. Γ. Σταυριανού, 30 Απριλίου 1890 [2 αντίτυπα]. – ΗΖ
16. *«Προμηθεύς»*. Σύγγραμμα περιοδικόν των Φυσικών και Εφηρμοσμένων Επιστημών εκδιδόμενον άπαξ της εβδομάδος μετ' εικόνων. Εν Αθήναις [έτη 1890 και 1891 – λειψός ο Α΄ τόμος, αρχίζει από 11 φεβρουαρίου 1890 / αρ. 6]. – ΕΓ
17. *Γενική Επιθεώρησις* υπό Αθ. Αργυρού, τόμος Α΄, τεύχος Γ΄ 1 Απρ. 1892, εν Αθήναις 1892. [δύο αντίτυπα] –ΗΖ, – ΓΖ
18. *Γενική Επιθεώρησις*, Σύγγραμμα περιοδικόν δις του μηνός εκδιδόμενον υπό Αθανασίου Αργυρού συμπράξει πολλών λογίων , έτος Α΄ (1892-93), εν Αθήναις [Τεύχ. Α΄, 1 Μαρτ. 1892. Τεύχ. Γ΄, 1 Απρ. 1892. Τεύχ. Δ΄, 15 Απρ. 1892. Τεύχ.Ε΄, 1 Μαΐου 1892. Τεύχ. ΣΤ΄, 15 Μαΐου 1892. Τεύχ. Ζ΄, 1 Ιουν. 1892. Τεύχ. Θ΄, 1 Ιουλ. 1892. Τεύχ. Ι΄, 15 Ιουλ. 1892. Τεύχ. ΙΑ΄, 1 Αυγ. 1892. Τεύχ. ΙΗ΄, 15 Νοε. 1892, εν Αθήναις 1892 , τεύχ. ΚΓ΄, 1 Φεβρ. 1893 , τεύχ. ΚΔ΄, 15 Φεβρ. 1893]. – ΓΖ
19. *Γενική Επιθεώρησις*, Έτος Β΄ (1893-94), εν Αθήναις [Τεύχ. ΚΗ΄, 15 Απρ. 1893. Τεύχ. ΚΘ΄, 1 Μαΐου 1893. Τεύχ. Λ΄, 15 Μαΐου 1893. Τεύχ. ΛΑ΄, 1 Ιουν. 1893. Τεύχ. ΛΓ΄, 1 Ιουλ. 1893. Τεύχ. ΛΔ΄, 15 Ιουλ. 1893. Τεύχ. ΛΕ΄, 1 Αυγ. 1893]. – ΓΖ
20. *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρίας του έτους 1890*, Αθήνησιν 1893. – ΗΖ
21. *Δωδώνη. Εικονογραφημένον Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον*. Έτος πρώτον 1896 υπό Γεωργίου Κ. Γάγαρη Ηπειρώτου, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της «Κορίνης» οδός Φωκίωνος 5, 1895. – ΜΓ
22. *Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός. Επετηρίς*, έτος Β΄, εν Αθήναις 1898. – ΗΖ
23. *Ελληνισμός*, μηνιαία Εθνική Επιθεώρησις, έτος ΣΤ΄, τεύχ. 71ον, Νοε. 1903, εν Αθήναις 1903. – ΓΖ
24. *Μέση Εκπαίδευσις*. Παιδαγωγικόν περιοδικόν τρις του μηνός εκδιδόμενον, έτος Α΄, αρ. 5 / 20 Οκτ. 1905, αρ. 7 / 10 Νοε. 1905, εν Αθήναις 1905. – ΓΖ
25. Εθνικά Φιλανθρωπικά καταστήματα εν Κωνσταντινουπόλει. *Ημερολόγιον του έτους 1906*, έτος δεύτερον. Εν Κωνσταντινουπόλει 1905. – ΔΦ
26. *Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας Δελτίον ΣΤ΄*, τεύχ. Α΄, επιμελεία Γ. Λαμπάκη, εν Αθήναις 1906. – ΗΖ
27. *Παιδαγωγικόν Δελτίον*, εκδιδόμενον υπό του εν Αθήναις Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου, τόμος πρώτος, τεύχος Γ΄, εν Αθήναις 1906. – ΓΖ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

28.*Παιδαγωγικόν Δελτίον*, εκδιδόμενον υπό του εν Αθήναις Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου, τόμος πέμπτος, τεύχος Γ΄, εν Αθήναις 1911. – ΓΖ

29.*Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας Δελτίον Ζ΄*, επιμέλεια Γ. Λαμπάκη, εν Αθήναις 1907. – ΗΖ

30.Κ. Φ. Σκόκου, *Ημερολόγιον 1907.* – ΒΛ

31.Κ. Φ. Σκόκου, *Ημερολόγιον 1908.* – ΒΛ

32.Κ. Φ. Σκόκου, *Ημερολόγιον 1909.* – ΒΛ

33.Κ. Φ. Σκόκου, *Ημερολόγιον 1910.* – ΒΛ

34.Κ. Φ. Σκόκου, *Ημερολόγιον 1911.* – ΒΛ

35.*Ελληνισμός*. Μηνιαία Εθνική Επιθεώρησις, έτος ΙΒ΄, τεύχ. 133ον / Ιανουάριος 1909 [σώζονται και τα εξώφυλλα 2ου αντιτύπου], τεύχ. 135ον / Μάρτιος 1909, τεύχ. 136ον / Απρίλιος 1909 [κολοβό] τεύχ. 141ον / Σεπτέμβριος 1909, εν Αθήναις, τύποις «Πανελληνίου Κράτους», 1909. – ΗΖ

36.*Ημερολόγιον Εγκυκλοπαιδικόν* (1909). – ΒΛ

37.Εικονογραφημένον περιοδικόν *«Φάρος»*, εκδιδόμενον δις του μηνός διά παίδας και εφήβους υπό Τομάζου Α. Δεπάστα. Εν Κων/πόλει 28 Φεβρουαρίου 1910. – ΕΓ

38.*Η Ήπειρος*. Λεύκωμα Ετήσιον Ελπινίκης Μ. Μαυρογορδάτου. Έτος Α΄, εν Κωνσταντινουπόλει, τυπογρ. κατάστημα «Η Ανατολή» – Πέραν οδός Γεμενιτζή, αριθ. 29, 1910. – ΜΓ

39.*Η Ήπειρος*. Λεύκωμα Ετήσιον Ελπινίκης Μ. Μαυρογορδάτου. Έτος Γ, εν Κωνσταντινουπόλει 1912. – ΜΓ

40.Μιλτ. Αθαν. Οικονομίδου, *Εικονογραφημένον Ημερολόγιον ποικίλης ύλης του έτους 1911.* Έτος πρώτον, εν Κωνσταντινουπόλει 1911, τύποις Α. Κορομηλά. – ΜΓ

41.*Ο Ρωμηός εφημερίς που την γράφει ο Σουρής. Φύλλον Πανηγυρικόν εορτών Βασιλικών χάριν λίγων λιανικών. Τύποις του Σταυριανού του ιππέως του κλεινού, χ. χ.* – ΜΓ

42.*Ποικίλη Στοά. Ετήσιον Ημερολόγιον.* Έτος ΛΒ΄. 1912 [Υπό Ιωάννου Α. Αρσένη, εν Αθήναις 1911;] – ΒΛ

43.*Γεωγραφικόν Δελτίον* (Δ/ντής Κ. Ν. Ράδος), χ. σ. τ. [τεύχ. 1[-5], Αθήνα 1904-1905;]. – ΗΖ

Π.

Ιωάννινα, Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Φ. Κληροδοτήματα ευεργετών

Δακτυλογραφημένο κείμενο **1891, Αύγ. 29**

Περίληψη: Διαθήκη Βασιλείου Σιλελή εκ Ζίτσης, συνταγμένη στο Γιούργεβο της Ρουμανίας στις 29-81-891, με την οποία εγκαθιστά κληρονόμο του το Διάδοχο του Ελληνικού Θρόνου και, αφού κατονομάζει τα ειδικά κληροδοτήματα, εκφράζει την επιθυμία να εκτελούνται στην πατρίδα του Ζίτσα με τους τόκους της περιουσίας του κληροδοτήματα κυρίως εκπαιδευτικού περιεχομένου, όπως αγορά οικήματος για δημιουργία σχολείου πρακτικών τεχνών με την επωνυμία «Εργοστάσιον Βασιλείου Ν. Συλελή», ανοικοδόμηση Ελληνικής Σχολής, παροχή υποτροφιών κτλ., ή κοινωφελούς γενικότερα χαρακτήρα (νεκροταφείο μετά παρεκκλησίου, ίδρυση ναού). Ως εκτελεστές του ορίζει τους Μητρ. Ιωαννίνων, Στ. Τσιπόϊα, ανεψιό του, Γεώργ. Σακκά δικηγόρο, Δημ. Τσέτση ιατρό και Αν. Π. Γκοδίνο.

Ἡ Διαθήκη μου

Σήμερον τήν εἰκοστήν ἐννάτην Αὐγούστου τοῦ Χιλιοστοῦ ὀκτακο- | σιοστοῦ ἐννενηκοστοῦ πρώτου 1891 ἔτους, ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος πέμ | πτην ἐν Γιουργέβῳ τῆς Ρωμανίας καί ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. οἰκία, ὁ ὑποφαι- | νόμενος Βασίλειος Ν. Συλελής Χριστιανός Ὀρθόδοξος γεννηθείς εἰς | Ζίτσαν τῆς Ἠπείρου παρά τῶν Νικολάου καί Ἑλένης Συλελή ὑπ' | ὄψιν λαβών τό ἀπρόοπτον τοῦ θανάτου συντάσσω εὐχαρίστως τήν πα- | ροῦσαν διαθήκην μου. Στερούμενος ἀνιόντων καί κατιόντων ἐγκαθι- | στῶ κληρονόμον μου τήν Α. Υ. τόν Διάδοχον τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου | Κωνσταντῖνον Δούκα τῆς Σπάρτης καί ἀφίνω Αὐτῷ ὡς κληρονομικήν | μερίδα του φράγκα χρυσᾶ χίλια (1.000) εὐσεβάστως παρακαλῶν αὐτόν | ὅπως δεχθῇ τό βάρος αὐτό τό ὁποῖον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λαμβάνω τό θάρρος νά ἀναθέσω | εἰς Αὐτόν. Ἀπό τούς τόκους τῆς περιουσίας μου ἡ ὁποία θά εὑρε- | θῇ μετά τόν θάνατόν μου ἤτε κινητή ἤτε ἀκίνητος, θέλω νά ἐκτελῶ- | νται εἰς τήν πατρίδα μου Ζίτσαν τά ἀκόλουθα κληροδοτήματα. Εἰς | τήν Ζίτσαν εἰς τά πατρικά μου σπήτια τά λεγόμενα κολοβάτικα | ἀφοῦ ἀγορασθῇ καί τό πλησίον σπῆτι τοῦ Καλτσούνη νά κτισθῇ ἕν | ἐργοστάσιον τό ὁποῖον θά φέρῃ τήν ἑξῆς ἐπιγραφήν «Ἐργοστάσιον | Βασιλείου Ν. Συλελή» εἰς αὐτό θά διδάσκωνται συμφώνως μέ τόν κανο- | νισμόν τόν ὁποῖον θέλουσι συντάξῃ οἱ ἐκτελεσταί τῆς παρούσης δια- | θήκης μου τέχναι πρακτικαί καί εἰς τόν τόπον ὀφέλιμοι π. χ. σι- | δηρουργική, ῥαπτική, λεπτουργική καί ἐν γένει κάθε ἄλλη τέχνη τήν | ὁποίαν ἤθελον θεωρήσει ἀναγκαίαν οἱ ἐκτελεσταί μου. Ἡ ἀγορά τοῦ | σπητιοῦ τοῦ Καλτσούνη, ἡ οἰκοδομή τοῦ ἐργοστασίου τό ὁποῖον θά | γίνῃ μέγα στερεόν καί εὐρύχορον καί μέ στέρναν, θά γίνῃ ἀπό τούς | τόκους τῆς περιουσίας μου, | τό δέ κεφάλαιον θά μέννῃ ἄθικτον καί ἀκέραιον. Εἰς τό ἐργοστάσιον | τοῦτο θά εἶναι δεκτοί δωρεάν μαθηταί ἐκ Ζίτσης καί πᾶς τῆς Ἠπεί- | ρου καταγόμενος. Τά προϊόντα τῶν τεχνῶν αἱ ὁποῖαι θά διδάσκονται | θά πωλῶνται μέ πλειστηριασμόν καί ὅ,τι ποσόν προκύψῃ ἐξ αὐτῶν | θά κατατίθηται εἰς τήν Ἐθνικήν τῆς Ἑλλάδος Τράπεζαν ἤ θά χρη- ||[2] σιμοποιῶνται εἰς τήν λειτουργίαν τοῦ ἐργοστασίου. Εἰς τήν σύζυ- | γόν μου Ἑλένην θέλω νά δοθῶσιν ἐφ' ἅπαξ μετά τόν θάνατόν μου | χρυσᾶ φράγκα δύο (ἀριθ. 2.000) χιλιάδες, δύο ἄλογα μέ τούς ζυγούς | των, καί δύο ἅμαξαι ἀπό ἐκείνας τάς ὁποίας θά ἔχω. Νά δίδωνται δέ | εἰς τήν ἰδίαν σύζυγόν μου πρός συντήρησίν της ἐν ὅσῳ ζῇ φράγκα | χρυσᾶ χιλιάδες ἕξ (ἀριθ. 6.000) κατά τό ἔτος εἰς δύο δόσεις εἴτε | κάθε ἑξαμηνίαν προκαταβολικῶς ἀπό τρεῖς χιλιάδες. Ἡ σύζυγός μου | μετά τόν θάνατόν μου δύναται νά κατοικήσῃ εἰς Ἀθήνας ἤ εἰς Γιούρ- | γεβον, ἤ εἰς ἄλλο μέρος ὅπου θελήσῃ. Ἐάν προτιμήσῃ τήν πόλιν | Γιούργεβον καί ἔχω ἰδιόκτητόν μου οἰκίαν νά κατοικήσῃ ἐντός αὐ- | τῆς χωρίς νά πληρώνῃ ἐνοίκιον καί χωρίς νά ἐνοχληθῇ ἀπό κανέναν | ἐν ὅσῳ ζῇ. Ἄν τήν περιουσίαν μου δέν προλάβω ζῶν νά τήν μετατρέ- | ψω εἰς χρήματα καί καταθέσω εἰς τήν Ἐθνικήν τῆς Ἑλλάδος Τρά- | πεζαν τότε θέλω νά πωληθῶσι πάντα τά κινητά μου καί αὐτά τά ἐν | Γιουργέβῳ ἀκίνητα ἄν τοῦτο ἐγκριθῇ παρά τῶν ἐκτελεστῶν ἐκτός | τῆς οἰκίας ἡ ὁποία ἄν κατοικηθῇ παρά τῆς συζύγου μου νά πωληθῇ | μετά τόν θάνατόν της τό δέ ποσόν τό ὁποῖον θέλει προκύψῃ ἀπό τήν | πώλησιν ταύτην νά κατατεθῇ εἰς τήν ἀνωτέρω Τράπεζαν πρός ἐκτέλε- σιν αἰωνίαν τῶν διατάξεων τῆς παρούσης διαθήκης μου. Τά ἔπιπλα καί οἰκιακά σκεύη μου ἀφ' οὗ γίνῃ προηγουμένως τακτική αὐτῶν ἀπο- | γραφή νά παραδοθῶσιν εἰς τήν σύζυγόν μου ὅπως τά ἔχῃ ὑπό χρῆσιν | ἐν ὅσῳ ζῇ. Μετά δέ τόν θάνατόν της θά πωληθῶσι διά πλειστηριασμοῦ | καί τό ποσόν τό ὁποῖον θά προκύψῃ θά κατατεθῇ εἰς τήν ἀνωτέρω | Τράπεζαν πρός ἐκπλήρωσιν τῶν ὅσων ἀναγράφω εἰς τήν παροῦσαν δια- | θήκην μου. Ἄν ἡ σύζυγός μου λάβῃ ἐκ τῶν ἐπίπλων καί σκευῶν κατ' | ἐκλογήν ὅσα τῆς ἀναγκαιοῦν τότε τά μέν περισσεύοντα θά πωληθῶσιν | ἀμέσως, ἐκεῖνα δέ τά ὁποῖα θά λάβῃ ἡ σύζυγός μου θά πωληθῶσιν | μετά τόν θάνατόν της τό δέ προκῦψον ποσόν θέλει κατατεθῇ ὡς εἶ- | πον ἀνωτέρω. Πάντα τά κοσμήματα καί τιμαλφῆ τῆς συζύγου μου | εἶναι καθαρά καί ἀφιλονείκητος ἰδιοκτησία της καί δέν δικαιοῦται ||[3] κανείς οὔτε νά ζητήσῃ οὔτε νά τήν ἐνοχλήσῃ. Εἰς τάς ἐν Ζίτσῃ | ἀδελφάς μου Σωσάναν Τσιπόϊαν Αἰκατερίνην Πράσου καί Βασιλικήν | Καρόνην θέλω νά δοθῶσιν ἐφ' ἅπαξ μετά τόν θάνατόν μου ἀνά χίλια | φράγκα χρυσᾶ ἐν ὅσῳ ζῶσιν. Εἰς τόν ἀνεψιόν μου Κ. Τσιπόϊαν θέλω | νά δοθῶσιν μετά τόν θάνατόν μου ἐφ' ἅπαξ φράγκα χρυσᾶ πέντε χιλι- | άδες (5.000) καί ὅλα τά ὅπλα μου τά ὁποῖα θά ἔχω. Εἰς τόν | ἀνεψιόν μου Πέτρον Σ. Πράσον νά δοθῶσιν ἐφ' ἅπαξ φράγκα χρυσᾶ | δύο χιλιάδες (2.000). Εἰς τόν ἀνεψιόν μου Δημήτριον Σ. Καρόνην | μετά τόν θάνατον τῆς μητρός του καί ἀδελφῆς μου Βασιλικῆς νά | δίδωνται ἐν ὅσῳ ζῇ φράγκα χρυσᾶ κατ' ἔτος πεντακόσια (500). Μετά | τόν θάνατον τῆς συζύγου μου, τῶν τριῶν ἀδελφῶν μου, καί τοῦ ἀνε- | ψιοῦ μου Δημητρίου τά εἰς αὐτούς κατά ἔτος διδόμενα χρήματα θά | χρησιμεύσουν εἰς τήν ἐκτέλεσιν τῶν ὅσων ἐν τῇ παρούσῃ μου διαθήκῃ | ἀναγράφω. Χίλια φράγκα χρυσᾶ νά δοθῶσιν ἐφ' ἅπαξ μετά τόν θάνατόν | μου εἰς τόν ἐν Γιουργέβῳ Ἑλληνικόν Ναόν Εὐαγγελιστρίας, χίλια | φράγκα χρυσᾶ νά δοθῶσιν ἐφ'

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἅπαξ εἰς τό Δημαρχεῖον Γιουργέβου | ὅπως διαμοιρασθῶσιν εἰς τούς πτωχούς τῆς πόλεως ταύτης. Φράγκα χρυσᾶ | θά δίδωνται 600 κατ' ἔτος εἰς δύο πτωχά κοράσια ἐκ Ζίτσης κατά | ἔγκρισιν τῶν ἐν Ζίτσᾳ ἐκτελεστῶν πρός ἀποκατάστασίν των ἤτοι ἀνά | τριακόσια εἰς ἕκαστον. Ἄν οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ἐπίτροποί μου εὐ- | δοκιμῶσιν εἰς τά γράμματα καί δέν προλάβωσιν νά τελειώσωσιν τάς | σπουδάς των ἐν ὅσῳ ζῶ τότε θά δίδωσιν εἰς αὐτούς τά ἔξοδα πρός | τελειοποίησίν των εἴς τινα ἐπιστήμην ἤ τέχνην. Ἐπίσης θά δοθῶσιν | τά ἀπαιτούμενα ἔξοδα ὅπως σπουδάσωσιν τέχνην ἤ ἐπιστήμην εἰς | Ἀθήνας καί Εὐρώπην τά τέκνα τοῦ ἀνεψιοῦ μου Σταύρου Τσιπόϊα | καί εἰς ἕν ἐκ τῶν τέκνων του φίλου μου Γεωργίου Δ. Σακκά Δικηγό- | ρου καί ἐκτελεστοῦ μου. Ἀφοῦ ἀφαιρεθῶσιν τά ἀνωτέρω ἀναφερόμενα | χρηματικά ποσά ἀπό τούς ἐτησίους τόκους τῆς ὅλης περιουσίας μου | τότε τό ὑπόλοιπον θά χρησιμεύῃ πρός ἐκτέλεσιν τῶν λοιπῶν ἀναφερο- | μένων ἐν τῇ παρούσῃ ἀγαθοεργημάτων. Ἐκ τῶν τόκων θέλει κτισθῇ | ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τήν Ζίτσαν εἰς τήν περιοχήν | τήν ὁποίαν πρό πολλοῦ ἔκαμα νά ἀγορασθοῦν τά πέριξ μέρη καί νά ||[4] γίνῃ δενδροφυτία καί κῆπος κοινός τῶν Ζιτσαίων. Θέλω νά γίνῃ | νεκροταφεῖον κοινόν διά τούς νεκρούς τῶν δύο Μαχαλάδων τῆς Ζίτσης | ἤ ὄπισθεν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἤ πρός τό μέρος τῆς Γούβας δεξιά | πρός τόν ἀναβαίνοντα ἐκ τοῦ δρόμου Κουτρουλάδων εἰς ὅποιον μέρος | ἀπό αὐτά τά δύο ἐγκρίνουν καλύτερον οἱ ἐκτελεσταί μου μέ τούς | δημογέροντας Ζίτσης καί ἀφοῦ πρῶτον περιτοιχισθῇ τό μέρος | ἐκεῖνο νά γίνῃ ἐντός αὐτοῦ Παρεκκλήσιον καί δενδροφυτεία. Ἐπιθυ- | μῶ καί θέλω νά γίνῃ Ἑλληνική Σχολή εἰς Ζίτσαν ἤ εἰς τό μέρος | εἰς τό ὁποῖον εἶναι σήμερον ἤ πλησίον τῆς Δημοτικῆς Σχολῆς | τό κτίριον νά γίνῃ στερεόν μέγα εὐρύχωρον καί κατά τούς κανόνας τῆς | ὑγιεινῆς καί παιδαγωγίας. Πάντα τ' ἀνωτέρω ἀναφερόμενα ἀγαθοεργή- | ματα θά γίνωσιν ὡς προεῖπον ἀπό τούς ἐτησίους τόκους τῆς περιου- | σίας μου. Πρῶτον νά δίδωνται ἐτησίως τά ὡρισμένα διά τήν σύζυγόν | μου ἀδελφάς μου, ἀνεψιόν μου Δημήτριον καί τούς ἀνωτέρω ἀναφερο- | μένους ὑποτρόφους μου. Δεύτερον νά γίνῃ τό Νεκροταφεῖον μέ τό | παρεκκλήσιον τρίτον νά γίνῃ η Ἑλληνική Σχολή. Τέταρτον νά γίνῃ | ἡ Ἁγία Παρασκευή μέ τόν κῆπον καί πέμπτον νά γίνῃ ἐργοστάσιον | μέ ὅλα τά ἀπαιτούμενα εἰς τήν κανονικήν λειτουργίαν του. Ἄν | τυχόν ἡ περιουσία μου ἐλαττωθῇ ὅ μή γένοιτο καί ὀλιγοστεύσουν | μετά τήν θανήν μου τά εἰσοδήματά μου τότε κατά προτίμησιν θά | λαμβάνῃ τά προσδιορισθέντα ἡ σύζυγός μου καί ἐκ τοῦ περισσεύ- | ματος τῶν τόκων θά γίνωνται τά ἄλλα τά ὁποῖα γράφω κατά σειράν. | Διορίζω ἐκτελεστάς τῆς παρούσης μου διαθήκης τόν κατά καιρούς | Μητροπολίτην Ἰωαννίνων, τόν ἀνεψιόν μου Σταύρον Τσιπόϊαν, τόν | κύριον Γεώργιον Σακκάν δικηγόρον, Δημήτριον Τσέτσην ἰατρόν καί | Ἀναστάσιον Π. Γκοδῖνον τούς ὁποίους παρακαλῶ θερμῶς νά φροντί- | σουν περί τῆς πλήρους καί ἀνελλιποῦς ἐκτελέσεως τῶν διατάξεων | τῆς παρούσης καί νά δημοσιεύουν κατ' ἔτος διά μιᾶς Ἑλληνικῆς | Ἐφημερίδος τακτικόν λογαριασμόν τῆς διαχειρίσεώς των πρός γνῶσιν | τοῦ Δημοσίου. Οἱ ῥηθέντες ἐκτελεσταί μου πλήν τοῦ κυρίου Διοικη- | τοῦ τῆς Τραπέζης καί τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου θά διορίζω- ||[5] σιν μετά τόν θάνατόν των τόν ἀντικαταστάτην των ἐγγράφως. | Ἄν δέ τις ἐξ αὐτῶν ἀμελήσας δέν διορίσῃ τότε οἱ ἄλλοι τρεῖς | ἐκ Ζίτσης θά ἐκλέγωσι τόν ἀποθανόντα ὅστις διάδοχος πάντοτε θά | εἶναι Ζιτσαίος. Ἄν οἱ ἐκτελεσταί εὕρωσι ποτέ ἀκίνητόν τι ἀσφαλές καί | μᾶλλον προσοδοφόρον δύνανται μέ τήν περιουσίαν μου νά τό ἀγορά- | σωσι καί ἐκ μέν τοῦ εἰσοδήματός του νά ἐκτελῶνται αἰωνίως ὅσα | λέγω ἐν τῇ παρούσῃ διαθήκῃ μου. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία καί ἐλευ- | θέρα θέλησίς μου καί ἀνακαλῶν πᾶσαν ἄλλην προηγουμένην διαθήκην | μου συντάσσω τήν παροῦσαν μου ἰδιοχείρως εἰς τρία ἀντίτυπα ἐκ | τῶν ὁποίων τά δύο θά δοθῶσιν τό μέν ἕν εἰς τόν κύριον Π. Καλλιγᾶ | Διοικητήν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τό δέ δεύτερον εἰς τόν ἐν Ἰωαν- | νίνοις δικηγόρον Γεώργιον Δ. Σακκᾶν καί τό τρίτον θά εὑρεθῇ μετα- | ξύ τῶν ἐγγράφων μου ἐντός τοῦ σιδηροῦ κιβωτίου μου. Σύγκειται δέ | ἡ παροῦσα διαθήκη μου ἐκ τεσσάρων σελίδων αἱ ὁποῖαι φέρουσι | κάτωθεν τήν ὑπογραφήν μου. ---

Ὁ Διαθέτης
Βασίλειος Ν. Συλεΐης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

III.

Αθήνα, Ιδιωτικό Αρχείο + Γ. Δ. Τρίμμη

Πρωτότυπο **1858, Φεβρ. 20**

Περίληψη: Ο φοιτητής τότε της Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Μιχαήλ Θ. Χρυσοχόος διεκτραγωδεί με επιστολή του προς τον ισχυρό Ζιτσαίο παράγοντα Ζώη Μπουτάτη τις δυσκολίες που καλείται να υπερκεράσει προκειμένου να συνεχίσει με επιτυχία τις σπουδές του. Παράλληλα υπεραμύνεται της εκλογής του φιλολογικού κλάδου, η συνέχιση του οποίου πάντως εξαρτάται από τη μεταβολή της διάθεσης του δευτέρου απέναντί του, εξ ου και η εμφανής προσπάθεια του νεαρού φοιτητή να εξευμενίσει τον «προστάτη» του.

Τῇ 20 Φευρουαρίου 1858
Ἀθήνησιν

Τρισέβαστε Κύριε Ζώη!

Οὐδέν ἴσως μέ ταράττει τόσον, ὅσον ἡ ἀνάμνησις τῆς πρὸς ἐμέ ψυ- | χρότητος ὑμῶν. τοῦτο λέγω μέ θλίβει καί πρός ἑαυτό τήν προσοχήν | μου σύρει καί οὐδέποτε θέλει παύσει, μέχρις οὗ ἀξιωθῶ τῆς ὑμετέρας | συγνώμης. ἡ ἄδικος αὕτη πρὸς ἐμέ δυσαρέσκεια προῆλθεν βεβαίως | ἐξ ἀλόγου αἰτίας, διότι καί ἤδη λέγω ὅτι ἀντί ὠφελείας ἐζημιώθην ἐν- | ταῦθα, ἀλλά τοῦτο λέγων δέν ἐνοῶ ζημίαν τήν εἰς Ἀθήνας μετάβασίν μου, | διότι τοῦτο εἶναι ἀληθές ψεῦμα, ἀλλά τήν στέρησιν τῶν μέσων, δι' ὧν ἠδυνά- | μην νά ὠφεληθῶ, τοῦτο μοὶ φαίνεται ὅτι καί ὑμεῖς αὐτός καλῶς ἠξεύρετε.

Ἐκλέξας, ὡς πολλάκις ἔγραψα, τόν Φιλολογικόν κλάδον, ἐπόμενον | ἀναγκαιότατον εἶναι καὶ τὰ πρὸς τοῦτο βιβλία, ἀλλά καί τοῦτο ἄν δέν ἔπρατ- | τον ἐπειδή ἀκούω καί εἰς τό Γυμνάσιον μαθήματα, πάλιν εἶναι ἀναγκαῖα. | Βιβλία μέ λείπουν σχεδόν ὅλα, ὅσα ἄλλοτε ἔγραψα καί μάλιστα καί περισσότερα | ἐκτός ὀλίγων, ὅσα ἠδυνήθην ν' ἀγωράσω ἐξ αὐτῆς τῆς τροφῆς μου. Κρίνω | περιττόν νά γράψω περισσότερον περὶ τῆς φιλολογίας ὁπόταν ἠξεύρητε | ὅτι ἀπαιτεῖ ὅλα τά συγγράμματα καί τάς πλέον ἐκτεταμένας ἐκδόσεις τῶν | ἀρχαίων συγγραφέων καί ἰδιαιτέρως τάς διαφόρους σημειώσεις αὐτῶν, | τά ἀναγκαῖα περὶ συντάξεως βιβλία, ἅτινα μόνον αἰτοῦσι δραχ. 60 καί ἄλ- | λα τόσα, καί τότε δύναταί τις νά ἐλπίζῃ ἀπό τόν σπουδάζοντα, καί αὐτός | ὁ σπουδάζων νά ἔχῃ θάρρος ὅτι μέλλει ποτέ ὀφελῶν τούς ἄλλους νὰ ὀφεληθῇ. | Ἐκτός τούτων ἔλαβον τήν ἀνάγκην καί προγυμναστοῦ τῆς Λατινικῆς γλώσ- | σης ὅθεν πρός τοῦτο συνεφώνησα διδάσκαλον πρός 17 Δραχ. κατά | μῆνα καί ἐλπίζω θαῤῥῶν εἰς τούς κόπους μου νὰ μή μέ χρειασθῇ περισ- | σότερον τῶν πέντε μηνῶν. Ἔπραξα τοῦτο διότι, ὡς γνωρίζετε, ἡ Λατινι- | κή γλῶσσα εἶναι ἡ βάσις τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καί αἱ περιφημότε- | ραι ἐκδόσεις εἶναι Λατινικαί. Ἐάν δέ πάλιν ἡ ἐκλογή μου αὕτη | σᾶς δυσαρεστεῖ ἐγώ τόν δρόμον ἔχω ἀνοικτόν καί ἠμπορεῖτε νά διατάξητε | ἄλλην ἐπιστήμην. ἀλλά ποία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐποφελεστέρα ταύτης; | ἡ Ἰατρική; ὄχι. διότι ἔχουσι ὀφελείας πάντη ἀντιθέτους, ἡ μέν Ἰατρι- | κή τήν συντήρησιν τοῦ σώματος, ἡ δέ τήν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος. | ἡ Νομική; εἰς τήν Τουρκίαν δέν ἔχει χώραν. Ταῦτα λέγων δέν ἔχω σκο- || πόν νά σᾶς εἴπω ἐκεῖνα, τά ὁποῖα ἠξεύρετε, ἀλλά μόνον νά σᾶς ὑπ- | ενθυμίσω ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι κινήσας αὐτόθεν ἡ ἰδέα μου ἦτον | ὅλως ἀντίθετος καί οὐδέ κἄν συνέλαβον ποτέ τοιαύτην, ὥστε να σπου- | δάσω τήν φιλολογίαν· ἐγώ ταύτην ἔκλεξα. ἐάν ὅμως κρίνητε ἄλλην | ἐποφελεστέραν εἶμαι ἕτοιμος νὰ ὑπακούσω.

Βέβαιος δέ ὅτι οὔτε ἴχνος δυσαρεσκείας ὑπάρχει πλέον ἔχω ἀδί- | στακτον πεποίθησιν ὅτι θά τύχω τῆς συγνώμης ὑμῶν καί θά ἀξιωθῶ | τῆς ἀπαντήσεως εἰς τήν ἀνὰ χεῖρας σας ἐπιστολήν μου. Ἐνῶ εἶχον καί | ἄλλα πολλά νά προσθέσω, τά παραλείπω λέγω δέ μόνον ἐρωτῶν ὑμᾶς, | ἡ θέσις μου, ἡ δυστυχής μικρά οἰκογένειά μου, ἡ ἀπορία μου | καί τόσα ἄλλα, τὶ μέ ὑπαγορεύουσι νά κάμω; ἰδού. νά ἐκ- | λέξω τόν πλέον εὔκολον δρόμον, δι' οὗ ὅσον τάχιστα ἠδυνάμην νὰ | πορισθῶ τά πρός τό ζῆν ἀναγκαῖα. ἀλλά τοῦτο δέν ἔπραξα ἀνα- | λογισθείς ἐνταυτῷ μὲ τό κέρδος καί τήν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὀφέλειαν καί πρὸ πάν- | των τό πρός ὑμᾶς μέγα θάρρος μου καί τήν πατρικήν σας | πρός ἐμέ στοργήν, ἅτινα διὰ παντός εἰσί τῆς μνήμης μου ἀνε- | ξάλειπτα.

Προσκυνῶν ὑμᾶς βαθυσεβάστως εἰμί ὁ εὐπειθέστατος
δοῦλος Σας
Μιχαήλ Θεοδ. Χρυσοχόος

Τόν κύριον Βασίλειον Παπα-Σταύρον προσκυνῶ, ὁσαύ- | τως καί τόν κυρ. Μιχαήλ Γ. Γάλγκον. τούς δέ υἱούς σας | ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι. ὁ ἴδιος.

IV.

Ζίτσα, Ἰδιωτ. Συλλογή Τ. Φωλλίδη: Κώδικας ανωνύμου [Γ. Καλτσόγια;], σ. 197-199.
Πρωτότυπο **[1859/60]**

Περίληψη: Ανώνυμος Ζιτσαίος, επικαλούμενος τη δημοσιογραφική δεοντολογία, επικρίνει ορισμένους αρθρογράφους της εφ. *Ελληνικά Χρονικά* του Μεσολογγίου για τον μεροληπτικό τρόπο που χειρίστηκαν το ζήτημα της διαχείρισης των εισοδημάτων των μονών της Ζίτσας, Προφήτου Ηλισού και Πατέρων. Επιπλέον επιχειρεί να καταδείξει στους αναγνώστες της εφημερίδας τα θετικότατα αποτελέσματα, και μάλιστα σε βραχύτατο χρονικό διάστημα, που είχε για τη Ζίτσα η χρηστή διαχείριση των εισοδημάτων αυτών από τους εκεί ιθύνοντες.

Κύριε Συντάκτα τῆς ἐν Μεσολογγίῳ ἐκδιδομένης ἐφημ. Χρονικά | Ἑλληνικά!

Πολλάκις ἐν ταῖς στήλαις τῆς ὑμετ. Ἐφημερίδος κατεχωρί- | σατε ἀνωνύμους διατριβάς ἀγαθῶν τινων ψεγόντων τῇ φιλοφρονητικῇ | αὐτῶν διαλέκτῳ τήν κακήν διαχείρισιν τῶν Μοναστηριακῶν εἰσοδημάτων· μα- | κράν τῶν πραγμάτων ὄντες καί τῆς περί τά οἰκονομικά ἀπαιτουμένης ἱκα- | νότητος στερούμενοι καθῆκον ἡμῶν ἱερόν νομίζομεν χάριν τῆς ἀ- | ληθείας νά διαπραγματευθῶμεν περί τοῦ ἀντικειμένου τούτου [1 λ. δ.] | τά πράγματα πρός γνῶσιν τῶν πλειοτέρων ἀναγνωστῶν τῆς ἐφημε- | ρίδος ὑμῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἀφορᾷ τήν κωμόπολιν Ζίτσαν. Ἡ Κωμόπολις αὕτη ἀποτελεῖ μέρος τῶν τριῶν Κοινοτήτων τῶν δια- | χειριζομένων τά εἰσοδήματα ταῦτα καί κατά δίκαιον λόγον. καθ' ὅ- | σον μάλιστα τά κυριαρχοῦντα Μοναστήρια τῶν ἐν Βλαχίᾳ κτημάτων | ἀνήκουσιν αὐτῇ, ἐντός τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς ὑπαγόμενα. Κα- | θῆκον τοῦ δημοσιογράφου θεωροῦντες τήν ἀληθῆ παράστασιν τῶν | πραγμάτων, καί μηδ' ὅλως ἀνεχομένου τήν παραμόρφωσιν αὐ- | τῶν λαμβάνομεν τό ἐνδόσιμον, ὅτι χάριν τῆς ἀληθείας θέλετε φι- | λοτιμηθῆ νά καταχωρήσητε ἐν τῇ ἀξιολόγῳ ὑμῶν ἐφημερίδι | τάς εἰλικρινεῖς ταύτας ἐκφράσεις ἄν δέ τό ἐπεμβαίνειν εἰς ἀλ- | λότρια διά τῆς ῥαδιουργίας καί ἐπιβουλῆς καί τό σφετερίζεσθαι | ταῦτα παρενείροντες τήν ἀνικανότητα τοῦ κεκτημένου || καί μή ἔχοντος εἰσέτι τά ἐπιθετικάς χεῖρας ἐπιβάλλουσιν ἰδι- | άζοντα προσόντα θεωρῆται κατά πάντα νόμιμον καί διαπρυσί- | ως ἀνακηρύττηται, ταῦτα λέγομεν, ἀφίνομεν εἰς ἄλλους καί μά- | λιστα εἰς τούς περί τά τοιαῦτα ἀσχολουμένους, ὅπως ἐμβριθέστε- | ρον ἐξετάσωσι κατά πόσον ἔχεται τῆς τελείας νομιμότητος | καίτοι δικαιοῦχος οὖσα ἡ ῥηθεῖσα κωμόπολις καί κεκτη- | μένη τοιαῦτα ἱερά καταγώγια, δι' ὧν ἠδύνατο νά ἐλπίζῃ | ἠθικήν τινα ὠφέλειαν μεταχειριζομένη τά ἴδια αὐτῆς μέσα | πρός ἐπίτευξιν τούτου, ὥς ἐστι θεμιτόν εἰς πάντα νά κάμῃ | ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν ἀνηκόντων αὐτῷ, παρηγκωνίσθη | ὅμως ὑπό ἄλλων ἰσχυροτέρων καί γυμνή ἐκάθητο ἀπέναν- | τι τοῦ Παραδείσου μηδέ τήν συμπάθειαν τῶν τά κοσμή- | ματα αὐτῆς ἀφαιρεσάντων ἐπισείρουσα. Τοιαύτη ἀληθῶς | ἦν ἡ ἠθική αὐτῆς κατάστασις ὑπό τῆς πιέσεως τοῦ ἔξω- | θεν βαρυτέρου ὑπάρχοντος ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος· κατά | δέ τήν ἀληθεστάτην ἔννοιαν τοῦ ἐπικοσμοῦντος τό φύλλον | ὑμῶν ῥητοῦ "[v a c a t][1]"

[1] Το κείμενο ακολουθεί το χειρόγραφο. Παρόλο που δεν κατέστη δυνατόν να διακριβωθεί αν η επιστολή δημοσιεύτηκε τελικά στην εν λόγω εφημερίδα, αφού δεν σώθηκαν όλα τα φύλλα της, η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σφοδροτέρου | πνεύσαντος βαρείου ἀνέμου ἀπεδύθη εἰς τήν πάλην τῆς | ἀναγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς καί ἐπειδή καταφαί- | νεται ἡ ἀλήθεια ἀνεγνωρίσθη καί αὕτη παρά τῆς τοῦ | Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ὡς ἐπίτιμον μέλος τῶν Μονα- | στηρίων καί ἀνέλαβε τά ἀνέκαθεν αὐτῆς δικαιώματα· ὡς τοιαύτη | δέ συνεδριάζει μετά τῶν κραταιῶν αὐτῆς εἰς πᾶσαν | Μοναστηριακήν ἐπιχείρησιν. ἔλθωμεν δέ καί περί τήν διεύ- | θυνσιν τῶν ἀφορόντων αὐτήν. ἀπό τῆς ἐγκαταστάσεως καί | ἀναγνωρίσεως αὐτῆς ὡς ἀρτιγεννήτου καί τό βάρος τῆς πιέσε- | ως εἰσέτι διατηρεῖ Ἰατρόν ἐπιστήμονα ἐν Εὐρώπῃ σπου- | δάσαντα, δύο Ἑλληνοδιδασκάλους, δύο τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, ἀνή- || γειρε λαμπράν Ἀλληλοδιδακτικήν Σχολήν, οὐδαμοῦ τῆς Ἠπείρου παρο- | μοίαν ὑπάρχουσαν, διατηρεῖ, διατηρεῖ ὑπέρ τούς ... ὑποτρό- | φους ἐν Ἀθήναις, Ἰωαννίνοις καί ἐν αὐτῇ τῇ Σχολῇ, ἐπ' ὀνόματι | τῆς ὁποίας λαμβάνει τήν καλλιτέραν τῆς γλώσσης ἐφημερίδα, τό | ἀξιόλογον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν σύγγραμμα, καί προμηθεύου- | σα δωρεάν τά ἀναγκαιοῦντα βιβλία τοῖς ἀπό- | ροις μαθηταῖς δέν πρέπει δέ νά παραλείψωμεν καί τήν ἐπιμέ- | λειαν τῶν θείων ναῶν. ἐκτός δέ τούτων ἐπρομηθεύθη καί διδα- | σκάλισσαν διδάσκουσαν εἰς τάς νεάνιδας τήν ῥαπτικήν. καί ταῦτα | πάντα κατωρθώσατο ἐντός βραχυτάτου διαστήματος, ὥστε δέδοται | νά εἰκάσωμεν καί περί τοῦ μέλλοντος. Τοιαύτη ἄρα διαχείρι- | σις ἐρωτῶμεν τούς ψέγοντας καί κακίζοντας ταύτην δύναται νά ὀ- | νομασθῇ τοὐλάχιστον κακή καί τοιοῦτοι διαχειρισταί ἀξιοῦνται φε- | νακισμῶν; μίαν μόνην παρατήρησιν λέγομεν πρός τούς τοι- | ούτους, τό νά θεωρῶσι μετά πλειοτέρας εὐχαριστήσεως καί οὐ- | χί μετά φθονεροῦ ὄμματος τά περί ἄλλων πραττόμενα ἀγα- | θά, ἔστω καὶ μικροτέρων ... περί δέ τῆς γενικῆς δια- | χειρίσεως ἄλλοι ἐμπειρότεροι καί ἱκανώτεροι ἡμῶν θέλουσι | δημοσιεύσει τά δέοντα ... ___ Εἷς φιλαλήθης.

V.

Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Φ. ΣΤ2 / 520
Πρωτότυπο **1903, Ιουλίου 12**

Περίληψη: Πρακτικό εξετάσεων του Φιλίτειου Παρθεναγωγείου Ζίτσας, στο οποίο καταχωρίζονται κατά τάξη οι βαθμοί των μαθητριών και χαρακτηρίζεται το ετήσιο αποτέλεσμα.

Ἀρ. 11.

Πρακτικόν τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσε- | ων τοῦ ἐν τῷ Φιλιτείῳ Παρθενα- | γωγείῳ
Προτύπου κατὰ τὸ Σχολικόν | ἔτος 1902-1903.

Ἡ κ. διευθύντρια τοῦ ἐν Ζίτσῃ Φιλιτείου | Παρθεναγωγείου καὶ ὁ κ. Χριστόδουλος Σ. Μπό- | τσος, ἰατρός καὶ ἔφορος τῶν ἐκπαιδευτηρίων Ζίτσης, | ἐκπληρῶν καθήκοντα ἐπόπτου, λαβόντες σήμερον | ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ τὰ μαθήματα ἐπίδοσιν καὶ δια- | γωγὴν τῶν μαθητριῶν ἔκριναν ἀξίας ἐκ μὲν | τῶν τῆς Δ΄ τάξεως τοῦ βαθμοῦ Ἄριστα τὰς μα- | θητρίας Καλλιόπην Ἀθ. Γιούνη, Σοφίαν Γ. Νικο- | λαΐδου, Σοφίαν Κ. Βαλκάνου καὶ Μαριάνθην | Μ. Τσιπόη, καὶ τοῦ βαθμοῦ Λίαν Καλῶς τὰς | μαθητρίας Ἑλένην Ἡ. Ἡρακλείδου, καὶ Πολυ- | ξένην Ἰ. Βάη. Ἐκ δὲ τῶν τῆς Γ΄ τάξεως τοῦ βαθ- | μοῦ μὲν Ἄριστα τὰς μαθητρίας Ναυσικᾶν Ἐμ. | Γεωργάτη, Ἰφιγένειαν Χ. Μπότσου, Ἀγγελικὴν Ἀθ. | Γιούνη, Ἀθηνᾶν Δ. Παπαπέτρου, Χαΐδω Σ. Ζέρβα, | τοῦ βαθμοῦ δὲ Λίαν Καλῶς τὰς μαθητρίας Πολυ- | ξένην Σ. Τσιπόη, Σωσάνναν Ἀρ. Λιάσκου, Ἑλένην | Χ. Δρόσου, Ἀθηνᾶν Γ. Καρβέλη καὶ Ἀφροδίτην | Δ. Παπαπέτρου. τοῦ βαθμοῦ δὲ Καλῶς τὴν μαθή- | τριαν Καλλιόπην Γ. Λιάσκου. λειπομένας δὲ τὰς | μαθητρίας Αἰκατερίναν Ἀ. Στεργίου, Εὐανθίαν || Ν. Λιάσκου καὶ Παρασκευὴν Κ. Παλιάγκα. | Ἐκ δὲ τῶν τῆς Β΄

ελλείπουσα φράση, μία από τις τρεις που πλαισιώνουν μόνιμα τον τίτλο της εφημερίδας, είναι η εξής: *Ἔρχεται τ' ἀληθές εἰς φῶς ἐνίοτ' οὐ ζητούμενον (Μένανδρος).*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τάξεως τοῦ βαθμοῦ μὲν Ἄριστα | τὰς μαθητρίας Ἀρετὴν Κ. Καρβέλη, Πολυξένην Δ. | Καρώνη, καὶ Πολυξένην Π. Καρβέλη. τοῦ βαθμοῦ | δὲ Λίαν Καλῶς τὰς μαθητρίας Ἀλεξάνδραν Ν. | Θεοδοσίου, Λαμπρινὴν Ν. Χαψᾶ, Αἰκατερίναν | Ἰ. Χαψᾶ, καὶ Βασιλικὴν Ἀθ. Γιούνη. λειπομένας | δὲ τὰς μαθητρίας Εὐγενίαν Δ. Τζέτζου, | Πολυξένην Β. Λύβη, Ἀθηνᾶν Γκιάτα, Παρασκευὴν | Κ. Γκάλγκου, καὶ Καλλιόπην Εὐθυμίου. τῆς δὲ Α΄ | τάξεως τοῦ βαθμοῦ μὲν Ἄριστα τὰς μαθητρ. Ἰουλίαν | Κ. Μπούζα, Ἰφιγένειαν Χ. Μποτάτη, Εὐφροσ. Ἀ. Λιάσκου, | Βαρβάραν Μ. Πέγκα, Βασιλικὴν Ζ. Ἐξάρχου καὶ Μαρ. Σ. Κα- | ρούλη, τοῦ βαθμοῦ δὲ λίαν Καλῶς τὴν Ἑλέν. Ζ. Μπαζίνα, | Μαρ. Γ. Νούλη, Ἀγγελικὴν Λ. Κοντογιάννη, Αἰκατερίναν | Φ. Παπατσώρη καὶ Πολυξένην Μ. Ροζάνα. λειπομένας δὲ, | ἐξ ὧν τὰς πλειοτέρας ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας, τὰς | μαθ. Ἑλένην Δ. Νικολαΐδου, Ἑλένην Π. Πέγκα, Ἀγγ. | Β. Τζιμογιάννη, Νικίαν Δ. Γύρα, Ἰφιγένειαν Λιάπη, | Ἀν. Γ. Κόρδα, Βαρ. Ἰ. Χρυσοχόου, Ἑλ. Δ. Κάππα, | Εὐθαλίαν Σ. Καρβέλη, Αἰκατ. Δ. Τζέτζη, Εὐθ. Ν. Βάη, | Ἰφιγ. Δ. Καρώνη, Εὐφ. Κ. Κοσμᾶ, Εὐγ. Κ. Κοσμᾶ, | Πολ. Παπαγεωργίου, Ἀθ. Γ. Νικολαΐδου, Πολ. Παπαπάνου, | Βασιλ. Μπότσου, Ἄνναν Σκουρογιάννη, Ἑλ. Πέγκα, Εὐφ. Κοντογιάν- | νη καὶ Ἀγγ. Μαγκλογιάννη.

Ἐν Ζίτσῃ τῇ 12ῃ Ἰουλίου 1903

ὁ ἔφορος καὶ κριτὴς
Χριστόδ. Στ. Μπότσιος

Ἡ Διευθύντρια
Κλειὼ Δράκου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΠΗΓΕΣ

Α. Αδημοσίευτες πηγές

1) Αρχείον Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων
Φ. Α1 / 10
Φ. Γ3 / 162
Φ. Γ3 / 169
Φ. Ε6 / 453
Φ. ΣΤ1 / 493
Φ. ΣΤ1 / 494
Φ. ΣΤ1 / 495
Φ. ΣΤ2 / 520
Φ. ΣΤ2 / 521

2) Αρχείον Μητροπόλεως Ιωαννίνων
Α.V. Β1
Α.V. Β2
Α.V. Γ1
Α.V. Γ2
Α.V. Γ3
Α.V. Δ1
Α.V. Δ2
Α.V. Δ3
Α.V. Δ4
Α.V. Ε1
Α.V. Ε2
Α.V. Ε3
Α.V. ΣΤ1
Α.V. ΙΙ. Α6
Α.ΙΙΙ. Γ1
Β.Ι. ΙΑ2
Β.Ι. Β1
Β.Ι. Β3
Β.Ι. ΣΤ1
Β.Ι. ΣΤ2
Β.Ι. ΣΤ3
Β.Ι. ΣΤ4
Β.Ι. ΣΤ5
Β.Ι. ΣΤ6
Β.Ι. ΣΤ7
Β.Ι. ΣΤ8
Β.ΙΙΙ. Α2
Β.ΙΙΙ. Β3
1. ΙΜ. 50. 2/3 [ΑΒΕ 190]
1. ΙΜ. 21. 3/2 [ΑΒΕ 190]
Φάκ. Μητροπολίτης Σωφρόνιος – Αλληλογραφία 1885-1889
ΙΜΠ – ΙΜΠΗ 1857-1918 [ΑΒΕ 656]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ι. Μ. 1855-1937 / υποφ. προικοδοτήματα 1857-59 – Υπότροφοι Αθηνών
Φάκ. Διαθήκαι
Φάκ. Κληροδοτήματα
Φάκ. Εφοροεπιτροπεία Εθνικών Κληροδοτημάτων / υποφ. Εφορ. Εθν. Κληρ. Ζίτσης
Φάκ. Κληροδότημα Δημ. Ζιτσαίου – Αρχείον
Φάκ. Εκπαιδευτικό τμήμα / εκπαιδευτικό προσωπικό

3) Ιδιωτικό Αρχείο Γ. Δ. Τρίμμη (αταξινόμητο)
Διάφορα έγγραφα, επιστολές, ενθυμήσεις, εκθέσεις, φορολογικά κατάστιχα κτλ.

4) ΓΑΚ / ΙΑΝΙ: Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής
Γενικός έλεγχος 1845-46 μέχρι του 1890-91
Ειδικός έλεγχος 1891-1902
Ειδικός έλεγχος 1902-1912 [εσφαλμένα αναγράφεται ως γενικός έλεγχος]
Μητρώον αρχόμενον από του 1853-1854 σχολ. έτους – 1861
Μητρώον αρχόμενον από α΄ Σεπτ. 1863 [έως 1891-92]
Μαθητολόγιον αρχόμενον από 1 Σεπτ. του 1854-55 σχ. έτους – 1862
Μαθητολόγιον των ετών 1862-1870
Μαθητολόγιον 1891-1901
Μαθητολόγιον 1901-1913

5) ΑΚΖ
α) Μητρώον των αρρένων της Κοινότητος Ζίτσης καταρτισθέν εν έτει 1914, εν τω χωρίω Ζίτση τη 16 Σεπτεμβρίου 1914.
β) Μητρώον των αρρένων της Κοινότητος Ζίτσης (Κουρέντων) καταρτισθέν εν έτει 1925.
γ) Βιβλίον Δημοτολογίου του έτους 1928.
δ) Κτηματολόγιον της περιφερείας Ζίτσης. Κτήματα. Αντίγραφον εκ του Τουρκικού Κτηματολογίου, χ. χ. [1865].

6) ΑΣΖ
Φάκ. 1: Συμβολαιογραφικές πράξεις των ετών 1915-1916 [αρ. 1-300 / 7-1-1915 έως 14-9-1916].
Φάκ. 2: Συμβ. πράξεις των ετών 1916-1918 [αρ. 301-600 / 15-9-1916 έως 3-3-1918]
Φάκ. 4: Συμβ. πράξεις των ετών 1920-1921 [αρ. 901-1200 / 20-2-1920 έως 18-3-1921].

7) ΑΥΖ
Βιβλίον Μετεγγραφών Τόμος Β^{ος} (αρ. 1-500 / 2-1-1915 έως 31-12-1921).

8) ΑΕΖ
α) Πολιτικαί Εκθέσεις των ετών 1914, 1917, 1918, 1920.
β) Πολιτικαί αποφάσεις των ετών 1913, 1914.

9) ΑΔΣΖ
[Μ. Ζέρβας], *Ιστορία Σχολείων Ζίτσης Νομού Ιωαννίνων*, χ. χ. [χειρόγραφο], σ. 1-11.
Έγγραφο 1

10) ΑΙΕΕΕ
Κώδικας 239

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

11) [ΑΥΕ] ΥΔΙΑ, Αρχείο κεντρικής Υπηρεσίας
1853. 36 / 2[α]
1895. Α.Α.Κ.

12) Αρχείο Χριστοδούλου Δ. Γερογιάννη (1835-1953)
(περιέχει αντίγραφα δημοσίων εγγράφων, δεμένα σε αυτοσχέδια τετράδια).
Έγγραφα 2

Ιδιωτικές συλλογές

1) Τάκη Φωλλίδη
Κώδικας ανωνύμου [Γεωργίου Καλτσόγια;], σ. 2-254.
Μουσικά χειρόγραφα Π. Κ. Λαμπρίδη (δεμένα σε αυτοσχέδια τετράδια, συνολικά 9).
Γραμματική της Φωνητικής Μουσικής (χειρόγραφο, χ. χ.).

2) Φλ. Δρόσου
Έγγραφα 2

3) Θ. Κοσμά
Βιβλίον πράξεων [της Ελληνικής Σχολής Ζίτσης] των ετών 1915-1920.
Έγγραφο 1

4) Λάμπρου Δρόσου
Έγγραφα 3

5) Πέτρου Μίσιου
Έγγραφο 1

6) Στ. Καρούλη
Έγγραφο 1

7) Αφών Καρώνη
Έγγραφο 1

8) Μ. Γύρα
Έγγραφα 4

9) Δ. Μπότσιου
Εμπορικό κατάστιχο Στ. Τρίμμη (σε κακή κατάσταση, ημικατεστραμμένο).

10) Βούλας Λεοντίδη
Έγγραφα 2
Χειρόγραφα 2

11) Γ. Σιάτρα
Έγγραφο 1

12) Λ. Παπαγεωργίου
Έγγραφο 1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

13) Απ.Φωτίου
Έγγραφο 1

14) Κυρ. Ιωαννίδη
[Π. Κ. Λαμπρίδη], Συλλογή δημοτικών τραγουδιών (χειρόγραφη – ανέκδοτη).

15) Ιωάννη Παπαπέτρου
Έγγραφο 1

16) Ν. Γάγαλη
[Ανωνύμου], *Πληροφορίαι διά την εκκλησίαν και την σχολήν των Ταξιαρχών Ζίτσης*, χειρόγραφο, χ. χ. [από εσωτερικά τεκμήρια μεταξύ 1901-1903], σ. 1-4.

Β. Εφημερίδες – Περιοδικά

Αγών (Αθηνών)
Αθηνά (Αθηνών)
Αιών (Αθηνών)
Αμάλθεια (Σμύρνης)
Ανατολικός Αστήρ (Κων/πόλεως)
Αρμονία (Κων/πόλεως)
Ελευθερία (Ιωαννίνων)
Ελλάς (Αθηνών)
Ελληνικά Χρονικά (Μεσολογγίου)
Εφημερίς (Αθηνών)
Ήπειρος (Ιωαννίνων)
Ηπειρωτικός Αγών (Ιωαννίνων)
Ιωάννινα (βιλαετίου Ιωαννίνων)
Νεολόγος (Κων/πόλεως)
Παλμοί της Ζίτσας
Πανελλήνιον (Αθηνών)
Πύρρος (Αθηνών)
Σερβέτ (Κων/πόλεως)
Σκριπ (Αθηνών)
Ταχυδρόμος των Ιωαννίνων
Φωνή της Ηπείρου (Αθηνών)
Ώρα (Αθηνών)

Εβδομάς
ΕΗΦΣΚ
Εκκλησιαστική Αλήθεια
Ελληνικόν Χρονολόγιον "Ο Ηπειρώτης"
Ελληνισμός
Επετηρίς Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού
Έσπερος (Λειψία)
Εστία Εικονογραφημένη
Η Ζίτσα
Η Ήπειρος
Ημερολόγιον Εθνικών και Φιλανθρωπικών Καταστημάτων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ηπειρωτική Ψυχή
Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον (1914)
Καραβίδα
Παρνασσός
Πασχαλινόν Πανηγυρικόν Περιοδικόν Καμπάνας (Yearly Easter Review of the Greek and English Weekly Kampana), Youngstown, Ohio.
ΦΣΚ

ΙΙ. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Αδαμόπουλος Αθ. Γ., *Τα σχολεία του Λιτοχώρου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Κατερίνη 1992.

Μητρώα του εν Αθήναις Εθνικού Πανεπιστημίου από της συστάσεως αυτού 14 Απριλίου 1837 μέχρι τέλους Αυγούστου 1878 ως παράρτημα [με ξεχωριστή σελιδαρίθμηση] στο *Λόγος εκφωνηθείς εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω την εικοστήν έκτην Νοεμβρίου 1878 υπό Ανδρέου Αναγνωστάκη ...*, εν Αθήναις 1879.

Αναστασιάδης Γιώργος, *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων*, Θεσ/νίκη 1994.

Αντωνίου Δαυίδ, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1987.

Αραβαντινός Παναγιώτης, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τ. Α΄- Β΄, εν Αθήναις 1856.

—, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Εισαγωγή – Επιμέλεια Κ. Θ. Δημαρά, Ιωάννινα 1960.

—, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ' Έλλησιν*, Εισαγωγή – επιμέλεια Ε. Ι. Νικολαΐδου, Ιωάννινα 1986.

Τα κατά την Πρυτανείαν Τιμολέοντος Αργυροπούλου ... πρυτανεύσαντος ... 1898-99, εν Αθήναις 1900.

Αρς Γκριγκόρι, *Η Αλβανία και η Ήπειρος στα τέλη του ΙΗ΄ και στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα. Τα Δυτικοβαλκανικά Πασαλίκια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, Μετάφραση: Αντ. Διάλλα, Εισαγ. Σχόλιο-Επιμέλεια: Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα 1994.

Βαβαρέτος Γ., *Ο Αλή πασάς από την άλλην πλευράν*, Αθήναι 1930.

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Δ΄, Θεσσαλονίκη 1973.

Βακαλόπουλος Κ. Α., *Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992.

Βέη Μαίρη Ν., *Πέντε επιστολαί του ευεργέτου Μιχαήλ Αναγνωστοπούλου Ηπειρώτου Έλληνος, και άλλη αλληλογραφία σημαντικών, σχετική προς το κληροδότημα «Μιχαήλ Αναγνωστοπούλου» ενδιαφέρουσα και άλλως την Νεωτέραν Ελληνικήν Ιστορίαν*, Αθήναι 1966.

Λογοδοσίας Μιλτιάδου Βενιζέλου μέρος Β΄. Πίνακες, εν Αθήναις 1867.

Λόγος εκφωνηθείς τη ΚΣΤ΄ Νοεμβρίου 1867 ημέρα της επισήμου εγκαθιδρύσεως των νέων αρχών του Εθνικού Πανεπιστημίου υπό του Καθηγητού της Μαιευτικής Μιλτιάδου Βενιζέλου ..., Εν Αθήναις 1868.

Εθνικόν Πανεπιστήμιον. Πρυτανεία (Δευτέρα) Μιλτιάδου Βενιζέλου. 45η Πρυτανεία 1883-84, Αθήνησι 1885.

ΦΣΠ, *Το Χρονικόν του «Παρνασσού» (1850-1950)* υπό Κωνστ. Α. Βοβολίνη. Πρόλογος του καθ. Γεωργίου Π. Οικονόμου, Αθήναι 1951.

Βούρη Γλυκερία – Σοφία, *Η ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου 1870-1904 (Η εθνική διάσταση)*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1988.

Βούρη Σοφία, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)*, Αθήνα 1992.

Βουρνάς Τάσος, *Αλή Πασάς Τεπελενλής. Τύραννος ή ιδιοφυής πολιτικός;*, Αθήνα 1978.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γαζής Γεώργιος, *Τρόπαιον Δελβινακίου ήτοι Ιστορία του Δελβινακίου κατά του Αλή πασά γενομένη διά στίχων πολιτικών*, έκδ. 3η, επιμ. Νικ. Β. Πατσέλη, Αθήναι 1946.

—, *Λεξικόν της Επαναστάσεως και άλλα έργα*, ιστορ. σημειώσεις εις το Λεξικόν Ν. Πατσέλη, εκδ. επιμ. Λ. Βρανούση, εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα, 1971.

Γεδεών Μανουήλ Ι., «Ελληνίδων εκπαίδευσις μετά την Άλωσιν», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. Ε΄, 1939, σ. 332-336.

—, *Η πνευματική κίνησις του Γένους κατά τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα*, Αθήνα 1976 (εκδ. φροντίδα Άλκης Αγγέλου – Φίλιππος Ηλιού).

Γεωργιάδης Εμμανουήλ Ι., *Ζίτσα, η κωμόπολις της Ηπείρου*, εν Αθήναις 1889.

Γκόγκος Α. Κ., *Παρακάλαμος (Τόμος πρώτος). Από τα προϊστορικά χρόνια ως την απελευθέρωση του 1913*, Αθήνα – Γιάννινα 1995.

Γούδας Αν., *Βίοι Παράλληλοι*, Β΄, εν Αθήναις 1874.

Γραμματόπουλος Δημοσθ., «Περί των Μεταβυζαντινών "Ελληνιστικών" Πριγκηπάτων της Μολδοβλαχίας (Δοκίμιον)», *ΗΕ* 30 (1981), σ. 195-206, 405-413, 591-599, 807-810.

Δέγλερης Νικ. – Ρόζος Βασ., «Ο Γιαννιώτης ιατρός και λόγιος του ΙΘ΄ αιώνος Αναστάσιος Γούδας και η "Ιατρική Μέλισσα"», *ΗΗ*, τ. Γ΄ (1981), σ. 215-219.

Δελαπόρτας Παύλος Γ., *Μνήμη Γεωργίου Γκάλκου*, Αθήναι 1977 (Βιβλιοθήκη Ηπειρ. Εταιρείας Αθηνών, αρ. 46).

Εκπαίδευση και φύλο. Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός, επιμ. έκδ. Δεληγιάννη Β. και Ζιώγου Σ., α΄ ανατύπωση, Θεσσαλονίκη 1994 [1993]: Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου, «Η εξέλιξη του προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα», σ. 71-93.

Δημαράς Κ. Θ., «Η συναγωγή των έργων του Βροκίνη», *Κερκυραϊκά Χρονικά* 17 (1973), σ. θ΄- ιε΄.

Δημάρατος Βασ. – Ρεμπέλης Νικολ. Χ., *Ιστορία της Βούρμπιανης*, Αθήνα 1996.

Δήμου Βασίλειος Α., *Η Ιερά Μονή των Ταξιαρχών Γκούρας και τα εις Βλαχίαν μετόχια αυτής Βάλιας και Σταυρουπόλεως*, διακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1983.

Διαθήκαι των αειμνήστων ευεργετών των Ιωαννίνων εκδιδόμεναι υπό της εφορείας και της επιτροπής επί των ελεών της πόλεως, Αθήνησιν 1887.

Διεθνής Ναυτική Έκθεσις Βορδώ 1907. Ελληνικόν τμήμα. Έκθεσις πεπραγμένων οργανωτικής επιτροπής, εν Αθήναις 1909.

[ΕΛΙΑ] *Εκατό χρόνια χαρτογραφίας του Ελληνισμού (1830-1930). Από τις συλλογές του Ε.Λ.Ι.Α. Κατάλογος Έκθεσης*, Αθήνα 1992.

Χάρης Εξερτζόγλου, «Το "προνομιακό" ζήτημα», *Τα Ιστορικά* 16 (1992), σ. 65-84.

Εργολάβος Σπύρος, *Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1993.

—, *Τα Ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας. Δύο πολύτιμα ιστορικά ντοκουμέντα*, Ιωάννινα 1993.

Ευαγγελίδης Τρύφων Ε., *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, τ. Α΄- Β΄, εν Αθήναις 1936.

Ευθυμίου Αναστ., *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου. Η ιστορία και λαογραφία της*, τόμος πρώτος, τχ. Β΄, Ιωάννινα 1987.

—, *Σελίδες από την ιστορία της Κόνιτσας*, Κόνιτσα 1997.

Τα κατά την Πρυτανείαν Ιωάννου Ευταξίου ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1903-1904, εν Αθήναις 1907.

Ζαβίρας Γ. Ι., *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Ανατύπωσις Α΄ Εκδόσεως, Επιμέλεια – Εισαγωγή – Ευρετήριον Τάσου Αθ. Γριτσοπούλου δ. φ. , Αθήναι 1972.

Ζησόπουλος Δημ. Κ., «Ιερά Μονή Πατέρων (Ζίτσας Ιωαννίνων)», *ΗΕτ* ΚΑ΄ / 209 (1994), σ. 92, 94.

Ζιτσαία Χρυσάνθη, «Κωνσταντίνος Ευθυμίου Οικονόμος 1862-1938», *ΗΕ* 14 (1965), σ. 179-184.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζιώγου – Καραστεργίου Σιδηρούλα, *Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στηνΕλλάδα (1830-1893)*, Αθήνα 1986.

Ζώρας Γεώργιος Θ., *Ο Κομμητάς και το Γυμνάσιον Βουκουρεστίου (Ανέκδοτα κείμενα εκ του κώδικος 29 του Σπουδαστηρίου Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών)*, Αθήναι 1967.

Ηλιού Φίλιππος, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1997.

Θεμελής Σπ., *Μονή Πατέρων (Κοίμηση της Θεοτόκου) στο Λίθινο Νομού Ιωαννίνων*, [Ιωάννινα] 1997.

Θεσπρωτός Κοσμάς και Ψαλίδας Αθανάσιος, *Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου*, Προλεγόμενα και σημειώσεις Αθαν. Χ. Παπαχαρίση, Ιωάννινα 1964.

Τα κατά την Πρυτανείαν Παύλου Ιωάννου...πρυτανεύοντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1891-92, εν Αθήναις 1893.

Τα κατά την Πρυτανείαν Νεοκλέους Καζάζη ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1902-1903, εν Αθήναις 1904.

Κακαϊδής Νικ. Τρ., *Το Δεσποτικό (Πλιο – Κρετσούνιστα). Ιστορία – Πρόσωπα – Πολιτισμός*, Αθήνα 1985.

Καμαριανού – Cioran, Αριάδνη «Η διείσδυση των φώτων της Δύσης στις παραδουνάβιες Ηγεμονίες χάρη σε συγγράμματα που μετέφρασαν ή φιλοπόνησαν λόγιοι Ηπειρώτες», στον τόμο των Πρακτικών του Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας *«Ήπειρος: Κοινωνία – Οικονομία 15ος – 20ός αι.» (Γιάννινα 4-7 Σεπτεμβρίου 1985)*, Γιάννινα 1987, σ. 357-364.

Καμαρούλιας Δ., *Τα Μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α΄, Αθήνα 1996.

Καμπέρης Σπύρος Ι., *Ενθυμήσεις της ζωής μου (1884-1973)*, Εισαγωγή – Επιμέλεια – Σημειώσεις Κώστα Ν. Νικολαΐδη, Ιωάννινα 1978.

Κανονισμός των Παρθεναγωγείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρίας, Αθήνα 1870.

Κανονισμός των Παρθεναγωγείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρίας, Αθήνησιν εκ του τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφέως 1878.

Καρβέλη Δέσπω, *Το οδοιπορικό μιας δασκάλας*, Αθήνα 1994.

Κικόπουλος Μενέλαος Στ., *Ελαφότοπος (Τσερβάρι)*, Γιάννινα 1991.

Κίτσιος Κ. Ι., *Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία (Κεστοράτι Αργυροκάστρου: 1874-1891)*, Ιωάννινα 1985.

Κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου. Το Βούλευμα του Συμβουλίου των εν Αθήναις Πλημμελειοδικών. Παραπομπή εις δίκην των εκτελεστών της διαθήκης Δημ. Ζιτσαίου Κωνστ. Παπασταύρου και Γεωρ. Δ. Σακκά, εν Αθήναις 1906.

Κοκίδης Ι., *Οδοιπορικά Ηπείρου και Θεσσαλίας υπό του παρά τω Υπουργείω των Στρατιωτικών Επιτελικού Γραφείου*, εν Αθήναις 1880.

Κοκολάκης Μιχάλης, *Το ύστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι. Χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820 – 1913)*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1993.

Κοραής Αδαμάντιος, *Αλληλογραφία*, τόμος δεύτερος 1799-1809, εκδ. επιτροπή: Κ. Θ. Δημαράς, Άλκης Αγγέλου, Αικ. Κουμαριανού, Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, Αθήνα 1966.

Κοσμάς Θόδωρος Δ., «Ανέκδοτες σημειώσεις Γεωργίου Δημ. Τρίμμη περί Αγίου Κοσμά και σχολής των Ταξιαρχών», εφ. *Παλμοί της Ζίτσας*, φ. 18 / Ιαν. – Μάρτ. 1995, σ. 3-4.

—, *Η Ζίτσα του 19ου αιώνα όπως την είδαν οι ξένοι περιηγητές*, Ιωάννινα 1998.

Κουλούρη Χριστίνα, *Ιστορία και Γεωγραφία στα Ελληνικά Σχολεία (1834-1914)*, Αθήνα 1988.

Τα κατά την Πρυτανείαν Αλκιβιάδου Κρασσά ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1899-1900, εν Αθήναις 1901.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κραψίτης Βασ., *Λόγιοι της Ηπείρου (1430-1912)*, τ. 1ος, Αθήνα 1979.

Τα κατά την Πρυτανείαν Α. Δ. Κυριακού ...πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1895-96, εν Αθήναις 1898.

Κώνστας Κ. Σ., *Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, εν Αθήναις 1976.

Ευθύναι και Λόγοι Κων/νου Ν. Κωστή πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1884-85, εν Αθήναις 1886.

Λαζαρίδης Κ. Π., *Το πνευματικό Ζαγόρι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Γιάννινα 1969.

Λαζάρου Αχ. Γ., *Γλυκοχάραμα Νεοελληνικής Παιδείας*, Πειραιεύς 1965.

Λαζάρου Ρίτα, «Απαρχές διακρατικής Βαλκανικής συνεργασίας με Μετσοβίτη διπλωμάτη» *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδών. Μέτσοβο 28-30 Ιουνίου 1991*, επιμέλεια: Τριαντάφυλλος Δημ. Παπαζήσης, Αθήνα 1993, σ. 415-426.

Λαμέρας Κ., «Περί του θεσμού των επί Τουρκοκρατίας Δημογεροντιών», *Μικρασιατικά Χρονικά*, τόμος τρίτος, Αθήναι 1940, σ. 2-73.

Λαμπρίδης Ιωάννης, «Ήπειρος – Γενικά κληροδοτήματα του Ζαγορίου» *Ελληνικά Χρονικά*, φ. 10 / 24-4-1859.

—, «Ειδήσεις περί εκπαιδεύσεως εις το Ζαγόριον παρά κ. Ι. Λ., Ιατρού», *Ελληνικά Χρονικά*, φ. 2 / 20-2-1859.

—, *Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα*, τ. Α΄, Ιωάννινα 1971.

—, *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τ. Β΄, Ιωάννινα 1971.

Λάμπρος Σπ., «Περί της παιδείας εν Ιωαννίνοις επί Τουρκοκρατίας», *Νέος Ελληνομνήμων* 3 (1916), σ. 273-317.

Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων εκ των εν Βιέννη αρχείων εξαχθέντα και δημοσιευθέντα υπό Αιμιλίου Λεγράνδ μετά μεταφράσεως ελληνικής υπό Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Αθήνησιν 1891.

Λέφας Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα 1942.

Limona Dimitru, "Asociaţia Centrală Filantropică din Dacia, 1866" (Μετάφραση Α. Ε. Καραθανάση), *Βαλκανική Βιβλιογραφία*, τ. ΙΙ – Παράρτημα (1973), επιμ. Κ. Α. Δημάδη, εκδ. ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1974, σ. 283-298.

Ευθύναι Πρυτανείας Σ. Μαγγίνα από 1 Σεπτεμβρίου 1897 μέχρι 31 Αυγούστου 1898..., εν Αθήναις 1899.

Μαμασούλα Μαρία Αλ., *Παιδεία και γλώσσα στον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό*, διδακτορική διατριβή, Γιάννενα 2001.

Μαμμόπουλος Αλέξ. Χ., *Σχολεία και διδάσκαλοι του αλύτρωτου Ελληνισμού*, εν Αθήναις 1967.

—, «Ηπειρώτες ευεργέτες – δωρητές και "μέλη επί ζωής" της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (1836-1867)», *ΗΕτ* ΙΑ΄ / 98 (1984), σ. 402-403 / 99, σ. 450-451, ΙΒ΄/ 100 (1985), σ. 26-28.

Μάνθος Άλκης (Άλκης Μυρσίνης), *Ηπειρώται εις την Ρουμανίαν*, Α΄ και Β΄ μέρος, εν Αθήναις 1967.

Μαρτινιανός Ιωακείμ, μητρ. Ξάνθης, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Μοσχοπόλεως. Α΄ Η Ιερά Μονή του Τιμίου Προδρόμου κατά τον εν αυτή κώδικα 1630-1875...*, Αθήναι 1939.

Λόγοι εκφωνηθέντες παρά Γ. Α. Μαυροκορδάτου επί της Πρυτανείας αυτού κατά το έτος 1849-50. Εν Αθήναις 1850.

Μέρτζιος Κ. Δ., «Συμβολή εις την ερμηνείαν των ξένων Ηπειρωτικών τοπωνυμίων», *ΗΧ* 9 (1934), σ. 182-203.

—, «Κατάλογος των Ενετίησι παρά Ν. Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων εκτυπωθέντων βιβλίων από του 1670-1831», *ΗΧ* 10 (1935), σ. 53-157.

—, «Το εν Βενετία Ηπειρωτικόν Αρχείον», *ΗΧ* 11 (1936), σ. 1-341.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιστορία της Γαλλικής Επαναστάσεως, από του έτους 1789 μέχρι του 1814, υπό Φ. Α. Μινιέ, μεταφρασθείσα εκ του Γαλλικού υπό Ε. Α. Σίμου, τόμοι Α΄- Β΄, εν Αθήναις εκ του τυπογρ. Σ. Κ. Βλαστού, 1847.

Μιχαηλάρης Παναγιώτης Δ., «Η πρόσληψη της τοπικής ιστοριογραφίας», *Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1994, σ. 211-221.

Μιχαλόπουλος Φάνης, *Τα Γιάννενα και η Νεοελληνική Αναγέννησις (1648-1821)*, Αθήνα 1930.

—, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, Αθήναι 1940.

Θεμ. Μπαμίχας, «Κώδιξ του Ναού της πόλεως Δελβίνου», *ΗΧ* 5 (1930), σ. 56-75.

Μπαράς Βασίλειος, *Το Δέλβινον της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, Πρόλογος και επιμέλεια Λ. Ι. Βρανούση, Αθήναι 1966.

Μπελιά Ελένη Δ., «Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835-1878 (Συμβολή στην ιστορία του επί τη βάσει των ελληνικών πηγών)», *ΔΙΕΕΕ* τόμ. 26 (1983), σ. 6-62.

—, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1995.

Μπέττης Στέφανος Ν., «Ο χαλασμός των Γραμμενοχωρίων το 1821», *ΗΕ* 5 (1956), σ. 247-251.

—, «Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος. Ο πρώτος Γυμνασιάρχης της Ζωσιμαίας Σχολής (μικρή συμβολή στην ιστορία του ιδρύματος), *ΗΕ* 9 (1960), σ. 793-801.

—, «Περί της εν Ηπείρω Μονής Παλιουρής», *ΗΕ* 11 (1962), σ. 1-15, 103-105.

—, «Ιερεμίας ο Α΄ Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης», *ΗΕ* 12 (1963), σ. 785-789.

—, «Δημήτριος Νικολίδης», *ΗΕ* 17 (1968), σ. 177-197.

—, «Η Κοβίλιανη. Το χωριό, οι Γοργόληδες, το σχολείο τους», *ΗΕ* 26 (1977), σ. 667-689, 876-889, 27 (1978), σ. 13-20, 204-216, 409-422, 594-603.

—, *Ηπειρωτική Ευποιΐα ή βιογραφική συλλογή Ηπειρωτών ευεργετών της Τουρκοκρατίας*, [τ. Α΄], Γιάννινα 1982.

—, *Ηπειρωτική Ευποιΐα (Β΄) ή Βιογραφική συλλογή Ηπειρωτών Ευεργετών της Ελληνοκρατίας*, Γιάννινα 1989.

—, *Οι Ζωσιμάδες και η συμβολή τους στη Νεοελληνική Αναγέννηση*, Γιάννινα 1990.

—, *Φιλητάς και Ασώπιος. Οι διδάσκαλοι του Γένους*, Ιωάννινα 1991.

—, «Έγγραφα ανέκδοτα για τον γυμνασιάρχη της Ζωσιμαίας Σχολής Αναστ. Σακελλάριο», *ΗΗ* 17 (1995), σ. 89-122.

—, «Το Σχολαρχείο Γραμμένου», *ΗΗ* 18 (1996-97), σ. 173-196.

—, *«Κουρεντιακά» ή Για την άλλοτε επαρχία Κουρέντων και τα 88 χωριά της (Από την αρχαιότητα ως το 1913)*, Γιάννινα 1997.

—, *Ο Γεώργιος Σταύρος και τα «Καταστήματα» Ν. Ζωσιμά στα Γιάννινα*, Έκδοση Αγαθοεργών Καταστημάτων Ιωαννίνων, Γιάννινα 1999.

—, *Τρία Μελετήματα. Για τις θυγατέρες του Γραμμενιάτη Κολιο-Γούδα και τα επιφανείς επιστήμονες παιδιά τους αναστήματα της Ζωσιμαίας Σχολής*, Γιάννινα 2000.

Μουσελίμης Σπ. Γ., «Ιστορικοί περίπατοι ανά τη Θεσπρωτία», *ΗΕ* 24 (1975), σ. 275-294, 453-467, 647-657.

—, *Η Λάκκα του Μπότσαρη*, Γιάννινα 1976.

Μυστακίδης Βασίλειος, «Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Ιωαννίνοις σχολείων», *Παρνασσός* 10 (1886), σ. 55-76, 132-140, 185-191.

—, «Δρυινουπολιτικά», εφ. *ΦΗ*, φ. 413 / 19-1-1901.

—, «Ηπειρωτικά Ανάλεκτα», *ΗΧ* Δ΄ (1929), σ. 37-101.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νικολαΐδου Ελευθερία Ι., «Σχολεία και δάσκαλοι της μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων (στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αι.)», *ΗΗ* 3 (1981), σ. 159-212.

—, «Συμβολή στην ιστορία της εκκλησιαστικής και κοινοτικής ζωής στη μητροπολιτική επαρχία Ιωαννίνων (1830-1840)», *ΗΗ* 13 (1991), σ. 77-158.

—, *Η Ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα Βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*, τ. Α΄ (μέσα 19ου αι. – 1900), Ιωάννινα 1995.

—, «Εσωτερικές εξελίξεις 1830-913», στον τόμο *Ήπειρος 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Γενική Εποπτεία Μ. Β. Σακελλαρίου, Αθήνα 1997, 294-314.

Νίτσος Νικόλαος, *Μονογραφία περί της εν Ηπείρω κώμης του Τσαμαντά*, εν Αθήναις 1926.

Νούτσος Παναγιώτης, «Τα Γιάννινα, ο Ελιγιά και το δίπολο: "Φασισμός" και "Αντιφασισμός" του Μεσοπολέμου», *Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συνεδρίου: Γιάννινα – Ήπειρος 19ος – 20ός αι. Ιστορία – Κοινωνία – Πολιτισμός (Γιάννινα 2-3-4 Δεκεμβρίου 1988)*, Γιάννινα 1993, σ. 175-188.

Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου Μαρία, *Η Ήπειρος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και η Εθνική Αναγέννηση (λόγος πανηγυρικός)*, Ιωάννινα 1982

Ξηραδάκη Κούλα, «Δάσκαλοι υπόδουλου Ελληνισμού», *ΗΕ* 21 (1972), σ. 287-290, 22 (1973), σ. 224-227 και 23 (1974), σ. 507-512.

—, *Από τα αρχεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Παρθεναγωγεία και δασκάλες υπόδουλου Ελληνισμού*, τ. Α΄ και Β΄, Αθήνα 1972 και 1973.

—, *Οι γυναίκες στον ατυχή πόλεμο του 1897*, Αθήνα 1994.

Οικονόμου Βασίλειος Κ., «Δημήτριος Νικολίδης», *ΗΕ* 13 (1964), σ. 28-31.

—, *Η Ζίτσα, κωμόπολη της Ηπείρου. Ιστορική, κοινωνική και λαογραφική μονογραφία*, Αθήναι 1969.

Οικονόμου Γεώργιος Αθ., «Η Ιερατική Σχολή της Νήσου – Ιωαννίνων (1872-1922)», *ΗΕ* 2 (1953), σ. 892-901, 1046-1054.

—, *Ιστορία των τριών Ελισαβετείων Παρθεναγωγείων των Ιωαννίνων επί Τουρκοκρατίας (1848-1913)*, Ιωάννινα 1957.

Οικονόμου Φ. Γ., *Η εν Ιωαννίνοις Εκκλησία. Από της ιδρύσεώς της μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Αθήναι 1966.

—, *Τα σχολεία της Ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήναι 1987.

Ορφανός Βασ., «Στοιχεία για τη διάδοση του συστήματος Froebel στα ελληνικά νηπιαγωγεία κατά το 19ο αιώνα», περ. *Συνάντηση*, τ. 6 (1985), σ. 68-78.

Παγούνης Ευάγγελος Π., «Ο πληθυσμός της Ηπείρου», *Ηπειρωτικός Αστήρ. Ημερολόγιον εικονογραφημένον του βισέκτου έτους 1904 υπό Λεωνίδα Μ. Βασιλειάδου*, έτος πρώτον, εν Αθήναις 1904, σ. 34-37.

Παΐσιος Γεώργιος ιερεύς, «Τα σχολεία των Χιονιάδων επί Τουρκοκρατίας», *ΗΕ* 14 (1965), σ. 797-809, 15 (1966), σ. 34-40, 104-112, 256-262, 343-348

Παλιούρας Αθανάσιος, «Η αληθινή προσωπογραφία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού», *ΗΗ* 5 (1983), σ. 277-285.

Παναγιωτίδου Ιοκάστη Ε., *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο τον δέκατο ένατο αιώνα (1788-1913)*, Ιωάννινα 1994.

Τα κατά την Πρυτανείαν Ιωάννου Πανταζίδου...πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1892-93, εν Αθήναις 1894.

C. Papacostea – Danielopolu, «Η οργάνωση και η πνευματική ζωή της "ελληνικής" κομπανίας του Μπρασόβ (τέλη του 18ου και πρώτο μισό του 19ου αι.» [στο *Studii istorice sud-est europene*, τόμ. I (1974), σ. 159-212 (ρουμ.)], μετάφραση: Κων/νος Κ. Χατζόπουλος και Απόστολος Πατελάκης, *Βαλκανική Βιβλιογραφία*, τόμος VII / Παράρτημα (1978), εκδ. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 223- 319.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παπαγεωργίου Γεώργιος, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα*, διδακτορική διατριβή, έκδ. β΄, Ιωάννινα 1988.

—, «Μια εμπορική συντροφία στα Γιάννινα στις αρχές του 19ου αι. και οι μαρτυρίες από το κατάστιχό της για τη διακίνηση του Ελληνικού βιβλίου», *Γιάννινα – Ήπειρος 19ος-20ός αι. Ιστορία – Κοινωνία – Πολιτισμός (Γιάννινα 2-3-4 Δεκεμβρίου 1988). Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συνεδρίου*, Γιάννινα 1993, σ. 103-139.

Παπαγεωργίου Κ. Α., *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, τόμος πρώτος, Κέρκυρα 1950.

Παπαδόπουλος Θ. Ι., *Ελληνική Βιβλιογραφία (1466-1800)*, τόμος 2ος, Αθήνα 1986.

Παπαδόπουλος Στέφανος Ι., «Εισαγωγή στην ιστορία των ελληνικών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19ο και 20ο αιώνα», *Παρνασσός*, τόμ. Δ΄, αρ. 2 (Απρ. – Ιούν. 1962), σ. 245-268.

Παπαζήσης Δημήτριος Τρ., «Μισθοί διδασκάλων επί Τουρκοκρατίας», *ΗΕ* 21 (1972), σ. 413-421.

—, «Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας», *ΗΕ* 25 (1976), σ. 337-355, 545-553, 748-757, 891-901, 26 (1977), σ. 28-38, 217-225, 370-378, 690-702, 890-898, 27 (1978), σ. 224-235, 423-430, 604-615, 817-831, 981-992, 28 (1979), σ. 37-52.

Παπαϊωάννου Απόστολος Γ., «Ελληνικά Παλαιότυπα στις μονές Προφήτη Ηλία και Πατέρων Ζίτσας (Ιωαννίνων)», *Ο Ερανιστής*, έτος ΙΕ΄, τόμος 14 / 1977, σ. 209-216 .

Παπαϊωάννου Ιωάννης Γ., *Το Πάπιγκο. Ένα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου*, τόμος πρώτος, έκδ. Γ΄ βελτιωμένη και επηυξημένη, Πάπιγκο 1994 [1η έκδ., Α΄ τόμος, Θεσ/νίκη 1977].

Παπακωνσταντίνου Παναγ. – Αποστόλης Ανδρέου, *Τα Διδασκαλεία και η ανάπτυξη της παιδαγωγικής σκέψης 1875-1914*, Αθήνα 1992.

Παπάς – Γκάλ(γ)κος Σ. Γ., «Δασκαλιό. Το πρώτον δημοτικόν σχολείον Ζίτσης», *ΗΕ* 5 (1956), σ. 329-330.

Παπασταύρου Αμαλία, *Η Ζίτσα. Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της κωμοπόλεως ταύτης της Ηπείρου*, εν Αθήναις 1895.

Παρανίκας Ματθαίος Κ., *Σχεδίασμα περί της εν τω Ελληνικώ έθνει καταστάσεως των γραμμάτων*, εν Κων/πόλει 1876.

Πάστρας Γ., *Πατροκοσμάς ο Αιτωλός και σύντομος σκιαγραφία Ευγενίου του Αιτωλού*, Αγρίνιο 1950.

Πατρινέλης Χ. Γ., «Χρονολογικά ζητήματα της Πατριαρχείας του Ιερεμίου Α΄ (1522-1546), *Μνημοσύνη* 1 (1967), σ. 249-262.

Τα κατά την Πρυτανείαν Παναγιώτου Παυλίδου πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1893-94, εν Αθήναις 1895.

Πετρίδης Αθ., «Σύντομος Γεωγραφική Περιγραφή της Ηπείρου», *Νεοελληνικά ανάλεκτα* περιοδικώς εκδιδόμενα υπό του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού, τόμος Α΄ – μέρος Β΄, φυλλ. Α΄, εν Αθήναις Απρίλιος 1871, σ. 33-64.

Πετρώφ Ιωάννου, του εκ Μόσχας, *Ιστορικοεθνολογικός Άτλας της Μακεδονίας*, τχ. Α΄, εν Λειψία 1903 [επανέκδ. – επιμ. – πρόλογος Παντελής – Αμίλιος Α. Τσαούσογλου, Θεσσαλονίκη 1991].

Πηδώνια Κομνηνή Δ., «Ο Ζαχαρίας Μαυρουδής και τα έργα του» (με αφορμή μια λανθάνουσα ως τώρα έκδοση), Ανάτυπο από το *Αφιέρωμα στον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο*, Επιμ. Ε. Κριαρά, εκδ. Μάλλιαρης – Παιδεία, Αθήνα [1988], σ. 251-281.

Πίναξ Γενικός των εν τη Ευρωπαϊκή Τουρκία Ελληνικών Σχολείων, εν Κωνσταντινουπόλει 1902 [η έκδ. και στα γαλλικά].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πινδέας Γ., «Η Ήπειρος πριν εκατό χρόνια και κάτι. Έριδες και καταχρήσεις στα Γιάννινα. Ξερά κλαριά και ... στραβόξυλα στο κοινωνικό τους δάσος (Αρχείο Μάνθου Οικονόμου)», *ΗΕτ* ΙΕ΄ / 138 (1988), σ. 94-106, 105-106.

< Πλατάρης Γεώργιος >, *Κώδικας χώρας Μετζόβου των ετών ΑΨΗ΄- ΑϡΖ΄ [1708-1907]. Δι' εξόδου και διά χειρός ελαχίστου και αμαθούς τινός Μετσοβίτου Γεωργίου μεν τούνομα Πλατάρη δε τουπίκλην*. Αθήνα, <τυπ. Αθηνά>, αϡπβ΄ [1982].

Πλουμίδης Γεώργιος Σ., *Το Βενετικόν Τυπογραφείον του Δημητρίου και του Πάνου Θεοδοσίου (1755-1824)*, διδακτορική διατριβή, Αθήναι 1969.

—, «Σχολεία στην Ελλάδα συντηρούμενα από κληροδοτήματα Ελλήνων της Βενετίας (1603-1797)», *Θησαυρίσματα* 9 (1972), σ. 236-250.

—, «Ο Ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905 περ. – 1912)», *Δωδώνη* 6 (1977), σ. 355-375.

—, «Δύο σύγχρονοι Ηπειρώτες ιστοριογράφου», *Διαβάζω* / 100 (1984), σ. 10-11.

—, «Ηπειρώτες και Μακεδονικός Αγώνας», *Δωδώνη* 13 (1984), σ. 289-299.

—, «Η παιδεία στην Ήπειρο (ως τα μέσα του ΙΖ΄ αιώνα)», *Νεοελληνική Παιδεία και Κοινωνία. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα 1995, σ. 133-139.

Χριστιανική ανθοδέσμη ήτοι συλλογή Θρησκευτικών ασμάτων υπό Θεοδοσίου Λ. Πρασίδου του εκ Ζίτσης της Ηπείρου. Εν Λαρίσση 1883.

Τα κατά την Πρυτανείαν Σπυρ. Κ. Σακελλαροπούλου ... πρυτανεύσαντος κατά το Ακαδημαϊκόν έτος 1901-02, Αθήνησιν 1903.

Σαλαμάγκας Δ., «Η Κόσσα και η Βληώρα», *ΗΕ* 7 (1958), σ. 216-222, 298-306, 389-397, 585-586.

Σαραφίδης Έκτωρ, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία*, εν Αθήναις 1940.

Σαρδελής Κώστας, *Κοσμά Αιτωλού αναλυτική βιβλιογραφία (1765-1967)*, Αθήνα [1]1968 και 1974.

Σαρρής Νεοκλής, *Οσμανική πραγματικότητα. Συστημική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. ΙΙ. Η δοσιματική διοίκηση*, Αθήνα 1990.

Σάρρος Δημ. Μ., «Ηπειρωτικαί Ενθυμήσεις ή Χρονικά Σημειώματα και Επιγραφαί», *ΗΧ* 12 (1937), σ. 104-132.

ΣΔΕΓ, *Η δράσις του Συλλόγου κατά την εκατονταετίαν 1869-1969*, Αθήναι 1970.

Σιωμόπουλος Δημ. Β., *Ηπειρωτικά*, Ιωάννινα 1975.

Σκαλκάου Πάουλα, «Μαθητές των Ιωαννίνων – κληρικοί στις Παπαδουνάβιες Ηγεμονίες. Δοσίθεος Φιλίτης», *ΗΗ*, τ. Κ΄ (1999), σ. 338-356.

Σκαφιδάς Βασ. Κυρ., «Ιστορία του Μετσόβου», *ΗΕ* 10 (1961), σ. 965-974, 1055-1069, 11 (1962), σ. 16-21, 106-112, 205-209, 289-295, 385-392, 528-537, 610-615, 697-709, 793-803, 907-914, 12 (1963), σ. 16-21, 107-112, 193-200, 291-299, 391-398, 502-508, 704-712, 790-797, 13 (1964), σ. 19-27, 112-116, 204-211, 313-320, 393-398.

Εθνικόν Πανεπιστήμιον, *Τα κατά την πρυτανείαν Κυπαρίσσου Στεφάνου πρυτανεύσαντος κατά το ακαδ. έτος 1908-1909*, εν Αθήναις 1911.

Στούπης Σπ., *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τ. Α΄, εν Πάτραις 1962.

Εγκαθίδρυσις των νέων αρχών του Πανεπιστημίου. Λόγος του Πρυτανεύοντος Δ. Σ. Στρούμπου παραδιδόντος την Πρυτανείαν εις τον διαδεξάμενον αυτόν κατά την 20 Σεπτεμβρίου 1859, Αθήνησιν 1859.

Τζιόβας Πάνος Δ., «Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων. (Ανέκδοτες αποφάσεις)», *ΗΕ* 28 (1979) , σ. 1-24, 193-202, 401-411, 621-640, 806-815, 1007-1020, 29 (1980),

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σ. 25-35, 227-236, 424-431, 609-619, 816-826, 1006-1012, 30 (1981), σ. 13-23, 234-242, 392-398.

—, «Το κληροδότημα Δημητρίου Ζιτσαίου», *ΗΕ* 39 (1990), σ. 435-448, 40 (1991), σ. 3-10, 41 (1992), σ. 147-154, 239-241, 327-332 [και φ. 22 / Δεκ. 1992 της ομώνυμης εφημερίδας, σ. 1193-1195].

—, «Οι κοινοτικές εκλογές της Ζίτσας στα 1906», περ. *η Ζίτσα*, τχ. 5°, Μάρτης-Απρίλης 1991, σ. 13-14.

—, *Σελίδες από την ιστορία της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων (Η ανταρσία των μαθητών στα 1900 και η ανέγερση του νέου κτιρίου της σχολής)*, Ιωάννινα 1991.

—, «Η κοινωνική πολιτική της πόλης και της επαρχίας Ιωαννίνων για τα έκθετα», *ΗΗ*, τ. ΙΘ΄ (1998), σ. 439-450.

Τρίμμης Ιωάννης Στ., *Ηπειρώται, ομότεχνοι του Θείου Ασκληπιού (Ζαγορογιατροί – Βηκογιατροί)*, (ανάτυπον εκ του τόμου προς τιμήν του κ. Α. Πράτσικα), Αθήναι 1966.

Τρίτος Μιχ. Γ., *Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659-1924). Η Θρησκευτική – Εθνική και Κοινωνική της προσφορά*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 1990.

Τσιάρας Αναστ. Χ., *Γραμμενιάτες διδάσκαλοι. Συμβολή του Γραμμένου στην παιδεία του Έθνους (1800-1984)*, Αθήνα 1985.

Τωμαδάκης Νικόλαος Β., «Ηπειρώται διδάκτορες του Πανεπιστημίου της Πίσης (1821-1841)», Αφιέρωμα εις την Ήπειρον. Εις μνήμην Χρίστου Σούλη (1892-1951), Αθήναι 1956, σ. 11-15.

—, «Ο Κρης μητροπολίτης Ιωαννίνων Ιωαννίκιος από Ρεθύμνης (1838-1840) και η καθιέρωσις του Νεομάρτυρος Γεωργίου των Ιωαννίνων (1839)», *ΗΗ*, τ. Η΄ (1986), σ. 7-16.

Υπόθεσις του αοιδίμου Δημητρίου Ζιτσαίου, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Σπ. Κουσουλίνου, 1901.

Φαρμακίδης Επαμεινώνδας Γ., *Η Λάρισα. Από των μυθολογικών χρόνων μέχρι της προσαρτήσεως αυτής εις την Ελλάδα (1881). Τοπογραφική και Ιστορική μελέτη*, Βόλος 1926.

Φιλίτης Ιωάννης, «Η οικογένεια Κρεμμύδη ή Κρομμύδα», *ΗΧ* 3 (1928), σ. 211-219.

Φίλος Στέφανος Μ., *Τα Τζουμερκοχώρια*, έκδ. β΄ επαυξημένη και βελτιωμένη, Αθήνα 2000.

Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νομοκάνων μετά των σχολίων Θεοδώρου του Βαλσαμώνος ...υπό τε Γερμανού και Φωτίου των Πατριαρχών Κων/πόλεως και Νείλου, Αθήνησιν, εκ της τυπογρ. Γ. Χαρτοφύλακος, 1852.

Χασιώτης Δημήτριος, *Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου από του έτους 1874 μέχρι του έτους 1879*, Αθήνησι 1887.

Χατζημιχάλη Αγγελική, «Οι εν τω Ελληνοσχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες», *ΗΧ* 15 (1940), σ. 58-158.

Τα κατά την Πρυτανείαν Ιωάννου Ν. Χατζηδάκι ... πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1894-95, εν Αθήναις 1896.

Χατζηστεφανίδης Θεοφάνης Δ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 1986.

Τα κατά την Πρυτανείαν Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι τακτ. Καθηγητού της Γλωσσολογίας πρυτανεύσαντος κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1905-1906, εν Αθήναις 1907.

Χρηστοβασίλης Χρ., *Διηγήματα του μικρού σκολειού*, έκδ. 2η, προλεγόμενα και φροντίδα Γιάννη Θωμόπουλου, εικονογράφηση Αντ. Κανά, Αθήνα 1940.

Χρυσοχόος Μιχαήλ, «Τα έργα της Εταιρείας ο "Ελληνισμός" », εφ. *Πύρρος*, φ. 117 / 23-7-1905.

[—], «Η Παρωραία ή το Ζαγόριον. Ο Μιχαήλ Αναγνωστόπουλος ή Ανάγνος», *Πύρρος*, φ. 158 / 4-5-1906.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

—, *Απλή ιστορική έκθεσις των όσων κατά διαφόρους καιρούς έγραψα όπως και όταν τα έγραψα μετά γεωγραφικών και τοπογραφικών πινάκων και φωτογραφικών εικόνων κατά την, των έργων μου, έκθεσιν*, εν Αθήναις 1917.

Ψημμένος Νικ. Κ., «Δημήτριος Νικολίδης, ένας φίλος του νεαρού Hegel», *Δωδώνη*, τόμος ΚΗ΄ Μέρος τρίτο, Ιωάννινα 1999, σ. 43-52.

<Ω>, «Ιστορία ενός Ιατρού, Νικόλαος Γύρας», *ΗΕτ* ΙΘ΄/ 188 (1992), σ. 245-248 και 257.

Best J. J., *Excursions in Albania*, London 1842.

Bibliografia Românéscă Veche 1508-1830 de Ioan Bianu si Nerva Hodoş, tomul II. 1716-1808, Bucureşti 1910.

Camariano – Cioran Ariadna, *L' Épire et les Pays Roumains*, Jannina 1984, σ. 45-73.

Catalogul Documentelor Greceşti din Archivele Statului de la Oraşul Stalin, Vol. I., Bucureşti 1958.

Filitti I. C., *Asezamântul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la infiintare si pâna astazi, 1827-1910*, Bucureşti 1911.

Filitti Emanuel I., «Asezamântul "Dosithei Filitti"», *Archiva Genealogica*, ed. Academiei Romane, Jasi, 1996, σ. 57-62.

Leake W. M., *Travels In Northern Greece*, vol. IV, London 1835. Reprint by A. M. Hakkert, Amsterdam 1967.

Regaldi Giuseppe, "Stabilimenti di Publica Beneficenza nell' Epiro", *Corriere Mercantile*, N° 263, Genova / 10-11-1853.

Wandel Uwe Jens, "Zwei griechische Studenten an der Hohen Carlsschule", *Aus südwestdeutscher Geschichte*, Stuttgart 1994, σ. 546-559.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

SUMMARY

The subject of our PhD is the examination of educational phenomenon at Zitsa, a small town on the N.W. of Ioannina, during the last period of the Ottoman Domination, in particular from 1778 until 1913.

The dissertation is focused on close attendance of educational process from the first «koinon» school's establishment up to Epirus' liberation from the Ottoman domination. We tried to focus on both the presupposition of the educational process and the examination of the major educational indicators, in order to indicate the duration, the tension and the importance of the educational function at Zitsa and the surrounding area.

We tried to approach our subject according to the archive sources that we located, exploiting the existing literature and the daily and weekly press. Our study consists of Introduction, 8 main chapters and Epilogue.

In the Introduction, we offer a brief overlook on the educational process in Epirus, we examine the general terms in which it occurs, and we point out at the major importance of the economic factor in the support of the educational activity.

In the first chapter, the pressupositions that formed the educational process of Zitsa and were crucial for its image. More specifically, the origins of the educational process at Zitsa are examined, in which we indicate the long educational tradition of the town and the important role of the monasteries, mainly Prophet Elias Monastery and Pateron Monastery, as cultural centers. We trace the ideological and cultural pressupositions of the educational process, which find their origins in the messages of Modern Greek Enlightenment and have as important issue the function of the economic factor.

The basic sources of financing, the monastic incomes and the donations of the benefactors have been the subject of a systematic approach in the second chapter. After the examination of specific related issues, the duration and the continuation in the educational supplies are underlined, and their crucial contribution to the development and preservation of an important educational infrastructure.

In the third chapter, we deal with the evolutionary development process of the school network. The gradual elevation of the educational schedule is stressed, from «Koinon» School towards the rise to a higher level and expansion of educational attempts, which obtains full characteristics with the turn towards the education of the female children, too (Helliniki Scholi, school for girls).

In the fourth chapter, a detailed presentation of the educational staff profile is provided. In close connection to this examination, we concentrated biographical notes of 74 male teachers and 20 female teachers, which worked at Zitsa, and whose whole function as teachers is searched. We tried to draw conclusions on issues of pay, quality of educational staff and annual expenses on education, in comparison to communities of Ioannina Prefecture, and in greater detail to the most representative part of Zagori. A positive evaluation of the educational presence at Zitsa is drawn as a conclusion.

In the fifth chapter, we focus on the student factor, examining both the student presence at male children schools (Arrenagogeia) and the tendencies which lead the studies to higher degrees and some students from Zitsa to responding study degrees in the city of Ioannina, according to the Zosimaia School Archive. The efficiency of the school function at Zitsa is connected to the study progress of pupils from Zitsa at higher levels (Gymnasion or University).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

As far as Philiteion school for girls is concerned, our examination extends from an attendance of the numerical factors to a more specific focus on the proficiency of the female pupils. The limited role which the social structure had kept for females (housewife and mother), in which the only appreciated job opportunity was that of a teacher, adequately explains the limited motivation for the possession of higher education.

The specific social and educational function of scholarships, which should be regarded as a basic agent of educational elevation, especially for the poor pupils, is analyzed in the sixth chapter. The wide granting of scholarships greatly contributed to the integration of the educational procedure and to the reproduction of the local scientific personnel.

In the seventh chapter a special reference is made to the school libraries and their importance in the reinforcement and strengthening of the educational result. Their constitutional elements are described and important pieces of information about their content, their quality and their little remaining documents of the late period in modern libraries are given. Simultaneously, the existence of private libraries, the tracing of cultural tendencies in the local society and the circulation of newspapers and magazines should be regarded as witnesses of a general cultural atmosphere, which cultivates reading and covers many interests. The whole picture is completed by the presentation of the remaining elements of the monastic and church libraries. A catalogue of the prints is given in the Appendix.

In the eighth chapter, an attempt is being made so that various dimensions of the educational contribution of Zitsa are explored, which surpasses the narrow framework of the local society.

At last, the Epilogue consists of a brief recapitulation of the whole procedure that education at Zitsa followed and of the agents which formed it.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ